

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

4020

क्रम संख्या

22

काल न०

304

खण्ड

जैन-आगम-ग्रन्थमाला

ग्रन्थाङ्क ९

भाग २

जैन-आगम-ग्रन्थमाला : ग्रन्थाङ्क ९ (भाग २)

सिरिसामज्जवायगविरइयं

पण्णवणासुत्तं

परिशिष्ट-प्रस्तावनात्मको द्वितीयो भागः

सम्पादकाः

पुण्यविजयो मुनिः

[जिनागमरहस्यवेदिजैनाचार्यश्रीमद्विजयानन्दसूरिवर(प्रसिद्धनाम-जालमारामजीमहाराज)-
शिष्यरत्न-प्राचीनजैनभाण्डागारकप्रचतंकश्रीमत्कान्तिविजयान्तेवासिनां श्रीभालमानन्द-
जैनग्रन्थमालासम्पादकानां मुनिप्रवरश्रीचतुरविजयानां विनयेः]

पण्डित दलसुख मालवणिया

पण्डित अमृतलाल मोहनलाल भोजक

इत्येतौ च

श्री महावीर जैन विद्यालय

बम्बई - ३६

जैन-आगम-ग्रन्थमाला

प्रधान सम्पादक

मुनिराज श्री पुण्यविजयजी

पण्डित दलसुख मालवणिया

प्रथम संस्करण

वीर सं. २४९७/विक्र. सं. २०२७/ई. स. १९७१

मूल्य ४० रुपये

मुद्रक :

वि. पु. भागवत

मौल प्रिन्टिंग ब्यूरो

खटाववाडी, बम्बई-४

प्रकाशक :

जयन्तीलाल रतनचन्द शाह

बालचन्द्र गांधीलाल दोशी

रतिलाल चिमनलाल कोठारी

मानद मंत्रीजी

श्री महावीर जैन विशालय

ऑगस्ट क्रान्तिमार्ग, बम्बई-३६

Jaina-Āgama Series No. 9 (Part 2)

PANNAVANASUTTAM

Editors

MUNI PUNYAVIJAYA
Pt. DALSUKH MĀLVANĪĀ
Pt. AMRITLĀL MOHANLĀL BHOJAK

Introduction Translated Into English

By
Dr. NAGIN J. SHAH

SHRI MAHĀVĪRA JAINA VIDYĀLAYA

BOMBAY - 36

Jaina-Agama-Series

General Editors

MUNIRAJ SHRI PUNYAVIJAYAJI

Pt. DALSUKH MALVANIA

First Published 1971

© 1971, by the Publishers

Price Rs 10.00

Printed in India
by V. P. Bhagwat
Mouj Printing Bureau
Khatau Wadi Bombay-4

Published by
Jayantilal Ratanchand Shah
Balchand Gandadal Doshi
Ratilal Chimanlal Kothari
Hon. Secretaries
Shri Mahavira Jama Vidyalaya
August Kranti Marg Bombay 46

गंथसमप्पणं

णंदिकरो णय-णिकखेवविविहभंगेहिं भूसिओ पवरो ।
भवभयवोच्छेयकरो अणुओगो रक्खिओ जेहिं ॥ १ ॥

पण्णवणोवंगट्टियसमग्गसद्धत्थसंगहाइमओ ।
गंथोऽयं भगवंताण ताण थेराण पुज्जाणं ॥ २ ॥

वरए पुण्णपवित्ते करजुयकमलम्मि विणयणइज्जुत्ता ।
मुणिपुण्णविजय-दलसुखभाई-अमया समप्पेमो ॥ ३ ॥ विसेसयं ॥

तुम्ह पसाया लद्धं वत्थुं तुम्हाण अप्पयंताणं ।
अम्हाण बालचरियं खमंतु पुज्जा खमासमणा ! ॥ ४ ॥

ગ્રંથસમર્પણ

મંગલકારી, સંસારના ભયને દૂર કરનાર, નય-નિર્લેપ આદિ અતુયોગ-
દ્વારના પ્રકારો દ્વારા અતુયોગની-આગમની વ્યાખ્યાના માર્ગની-અખંડ તેમ
જ વિશુદ્ધ પરંપરાની જ્યોત્ષ્ણ રક્ષા કરી છે તે પૂજ્ય સ્થવિર ભગવતોના
પુણ્યશાળી, પવિત્ર અને વરદ કરકમળમાં અમે-મુનિ પુણ્યવિજય, દલસુખ
માલવણિયા અને અમૃત ભોજક-પ્રજ્ઞાપનોપાંગસૂત્રના અર્થસહિત સમગ્ર
શબ્દો આદિના સંગ્રહરૂપ આ ગ્રંથ ભેટ ધરીએ છીએ. આપના જ કૃપા-
પ્રસાદથી મેળવેલી વસ્તુ આપને જ સમર્પિત કરવાની અમારી બાલકીડાને
આપ ક્ષમાશ્રમણ ભગવંતો ક્ષમા કરશો.

પ્રકાશકીય નિવેદન

ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રો જનસમૂહમાં ધર્મભાવનાનું સિંચન કરવાનાં અને ધર્મશ્રદ્ધાને જગાડીને એની પુષ્ટિ અને વૃદ્ધિ કરવાનાં શ્રેષ્ઠ સાધનો છે. તેથી જ ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રોનું જતન કરવું એ પવિત્ર ધર્મકૃત્ય લેખવામાં આવ્યું છે. જૈન સંધે છેક પ્રાચીન સમયથી લઈને આ દિશામાં જે ગૌરવભરી કામગીરી બજાવી છે, અને અત્યારે પણ બજાવી રહેલ છે, તેની સાક્ષી હજારો દેવમંદિર, અનેક તીર્થસ્થાનો અને સખ્યામંથ જ્ઞાનમંદિરો આપી રહ્યાં છે.

કંઈકે આવી જ ભાવનાથી પ્રેરાઈને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે જૈનધર્મ-દર્શનના બધા જ પવિત્ર મૂળ આગમગ્રંથો, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિવર્ધ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ તથા પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાની સક્રિય રાહબરી નીચે, પ્રકાશિત કરવાની મોટી યોજનાની જવાબદારી સ્વીકારી છે. આ યોજના મુજબ જૈન-આગમ-ગ્રંથમાલામાં “નંદિમુક્તં અણુભોગદારાદ્” તથા “વણવણાસુક્તં”નો પહેલો ભાગ—એ બે ગ્રંથો અત્યાર પહેલાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે; અને અત્યારે “વણવણાસુક્તં”નો બીજો ભાગ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, એનો અમને આનંદ છે.

આ ગ્રંથનું સંપાદન પણ, પહેલા બે ગ્રંથોની જેમ, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ, પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ ભોજકે સંયુક્ત રીતે કર્યું છે. તેઓએ આ પ્રકાશનને સર્વોચ્ચપૂર્ણ કરવા માટે કેટલી બેઠક જાહેમત ઉઠાવી છે, તે આ ગ્રંથનો તથા ગ્રંથકારનો સવિસ્તર પરિચય આપતી તેમ જ અનેક આનુવંશિક ગામનાંની વિશદ છબાવટ કરતી માહિતીપૂર્ણ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના ઉપરથી પણ જાણી શકાય એમ છે. આ માટે અમે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલભાઈના પણ અમે ખૂબ આભારી છીએ. આગમ-પ્રકાશન કાર્ય પ્રત્યે આત્મીયતા દર્શાવી, આ પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા બદલ શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈને ધન્યવાદ ધરે છે. આગમ પ્રકાશન યોજના સંબંધી બધી માહિતી આ ગ્રંથમાળાના પહેલા ગ્રંથમાં વિગતવાર આપવામાં આવી છે, એટલે જિજ્ઞાસુઓ એમાંથી જોઈ શકશે.

શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદની ઉદારતા

પૂજ્યપાદ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને દીક્ષા લીધાને સાઠ વર્ષ પૂરા થતાં હોવાથી, એ વર્ષ પહેલાં (તા. ૯-૨-૧૯૬૧ રોજ), વડોદરામાં, વડોદરાના શ્રીસંઘ તરફથી દીક્ષાપર્યાયષ્ટિપૂર્તિ-સમારોહ જીજવવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે, મહારાજશ્રીની પ્રેરણાથી પાટણમાં સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સચાલકોએ, એમની પાસેનું આગમપ્રકાશન માટેનું રા. ૧,૩૫,૫૬૬નું ફંડ આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં વાપરવા માટે વિદ્યાલયને અર્પણ કરવાની જાહેરાત કરી હતી; અને એ રકમ સંસ્થાને મળી ગઈ છે. ધર્મના પ્રાણરૂપ ધર્મશાસ્ત્રોના રક્ષણ-પ્રકાશન માટે આવી દાખલારૂપ ઉદારતા દર્શાવવા બદલ અમે શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સચાલકોનો અને ખાસ કરીને શેઠ શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ શાહનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ. આ અંગેનો ઝાણુસ્વીકાર અમે આ ગ્રંથમાં અન્યથા કર્યો છે.

શ્રી ભગવતીસૂત્ર માટે સહાય

મૂળ પાટણના વતની અને હાલ મુંબઈમાં રહેતા શ્રી પનાલાલ મફતલાલ શાહે વિ. સં. ૨૦૨૬ના કાર્તિકી પૂર્ણિમાના પર્વદિવસે પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજનું ચતુર્માસપરિવર્તન પોતાને ત્યાં કરાવ્યું હતું. આ પ્રસંગની યાદરૂપે, શ્રી ભગવતીસૂત્રના પહેલા ભાગના અર્થ માટે, ૩. પાંત્રીસ હજાર પાટણવાળા શાહ મફતલાલ જીવાચંદ, શ્રી ચીમનલાલ લહેરચંદ અને શ્રી નેમચંદ જેશિંગલાલના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી આપવાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. યોગ વખત પહેલાં તેઓ તરફથી આ રકમ સંસ્થાને મળી પણુ ગઈ છે. વિદ્યાલયના આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં હર્ષોદ્દાસપૂર્વક આવી ઉદાર સહાય આપવા બદલ અમે આ મહાનુભાવોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

બીજી સહાય

છેલ્લાં બે વર્ષ દરમિયાન આ કાર્યને માટે સંસ્થાને જે સહાય મળી છે, તે નીચે મુજબ છે

૩. ૭૫૦૦.૦૦ શ્રી પ્રિન્સેસ રૂટી લોહારચાલ જૈન સંઘ, મુંબઈ.
૩. ૫૦૦૦.૦૦ શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ દેરાસરજી ટ્રસ્ટ, મુંબઈ.
૩. ૨૦૦૦.૦૦ શ્રી શાંતિલાલ વર્ધમાનની પેઢી, પાલેજ.
૩. ૨૦૦૦.૦૦ શ્રી જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મંદિર, ઝેંગલોર.
૩. ૨૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જૈન સ્વેતાંબર મંદિર, ઝેંગલોર.
૩. ૧૧૪૧.૦૦ શ્રી જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, શ્રીઆત્માનાંદ જૈન ઉપાશ્રય, વડોદરા.
૩. ૧૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જૈન શ્રાવિકાસંઘ, ઝેંગલોર.
૩. ૩૬૦.૦૦ શ્રી જૈન સંઘ, આકોલા.
૩. ૨૫૧-૦૦ મેસર્સ પીતાંબર લાલજી એન્ડ સન્સ.
૩. ૧૦૧-૦૦ શ્રી કલાવતીબહેન.
૩. ૧૦૦-૦૦ શ્રી અગ્નિતકુમાર સુંદરજી.
૩. ૫૦-૦૦ શ્રી આકોલા જૈન સંઘની બહેનો, આકોલા.

આ સૌના અમે આભારી છીએ.

જુદું ટ્રસ્ટ

આગમપ્રકાશન અંગે વિદ્યાલય હસ્તક એક જુદું ટ્રસ્ટ રચવામાં આવ્યું છે. અને આ ટ્રસ્ટને સરકારે આવકવેરામાંથી મુક્તિ આપી છે.

આ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ નીચે મુજબ છે :

- શ્રી ભોગીલાલ લેહેરચંદ
- શ્રી પ્રવીણુચંદ હેમચંદ કાપડિયા
- શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
- શ્રી વાડીલાલ ચત્રબુજ ગાંધી
- શ્રી કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા

આગમ પ્રકાશન સમિતિ

આગમપ્રકાશનના કાર્ય અંગે જરૂરી સલાહમૂલ્યના આપવા બદલ અમે આગમ પ્રકાશન સમિતિના નીચેના સભ્યોના ઝાણી છીએ :

શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ શાહ	ડૉ. રમણુલાલ ચીમનલાલ શાહ
શ્રી પોપટલાલ બીખાચંદ	ડૉ. જયંતીલાલ સુરચંદ બદામી
શ્રી સેવંતીલાલ ખેમચંદ	શ્રી પ્રાણુલાલ કાનજીભાઈ દોશી
(પાટણ જૈન મંડળના પ્રતિનિધિઓ)	શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ	શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
શ્રી પરમહંસ કુંવરજી કાપડિયા	શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
શ્રી સેવંતીલાલ ચીમનલાલ શાહ	શ્રી વૃજલાલ કપૂરચંદ મહેતા : કોષાધ્યક્ષ

મંત્રીઓ

આ ગ્રંથની સુવિસ્તૃત પ્રસ્તાવનાનો આધારભૂત અંગ્રેજી અનુવાદ અમદાવાદના લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરના ડેપ્યુટી ડાયરેક્ટર ડૉ. શ્રી નગીનદાસ જીવણુલાલ શાહે કરી આપ્યો છે. અમારાં અન્ય પ્રકાશનોની જેમ આ ગ્રંથનું સ્વચ્છ-સુધા મુદ્રણ મૌજ પ્રિન્ટિંગ પ્લેન્ટેશનમાં થયેલ છે. અમે ધીરજથી કરી આપ્યું છે. એ બહેનો અમે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

ઓગસ્ટ કાન્તિમાર્ગ
મુંબઈ-૩૬
તા. ૪-૩-૧૯૭૧

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
માનદ મંત્રીઓ

ઋણ સ્વીકાર

જન આગમગ્રંથોના સંશોધન-સંપાદન અને પ્રકાશનના કાર્યમાં વેગ આપવાના ઉદ્દેશથી, વિ. સં. ૨૦૦૧ ની શ્રાવણ, પાટણ (ઉ. ગુ.)માં, પૂજ્યપાદ મુનિમહારાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજની પ્રેરણાથી અને મુ. શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદના પ્રયાસોથી સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદ (હે. શ્રી પાટણ જૈન મંડળ, ૭૭, મરીન ડ્રાઈવ, મુંબઈ-૨૦) તરફથી શ્રીમહાવીર જૈન વિદ્યાલય (મુંબઈ)ની મૂળ જૈન આગમો પ્રકાશિત કરવાની યોજના માટે રૂ. ૧,૩૫,૫૬૬-૦૦ અંકે એક લાખ, પાંત્રીસ હજાર, પાંચસો છાસઠ રૂપિયા પૂરા મળ્યા છે; આ લઘુ સહકાર માટે અમે શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદનો, શ્રી પાટણ જૈન મંડળનો તથા એ બંને સંસ્થાના કાર્યકરોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી

રતિલાલ ચીમનલાલ કોકારી

માનદ મત્રીઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

અસાધારણ ખોટ

પૂજ્યપાદ, શ્રુતશીલવારિધિ, આગમપ્રભાકર, મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ રમૃતિશય થઈ ગયા !

પન્નવજ્રાસૂત્રના આ બીજા ભાગના પ્રકાશનનો ઉત્સવ, જોકે એનું કેટલુંક જાપકામ બાકી હતું છતાં, તેઓશ્રીની હયાતીમાં જ થયો હતો. છેએક મહિના પહેલાં, વિ. સં. ૨૦૨૭ના ફાગણ વદિ ૨, તા. ૧૪-૩-૭૧, રવિવારના રોજ સવારના, મુખ્યમાં, ભાષ્યખલામાં, પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયસમુદ્રસુરિજી મહારાજના સાંનિધ્યમાં, સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. શ્રી હીરાલાલજી જૈનના શુભ હરતે એનું પ્રકાશન આનંદ-ઉલ્લાસપૂર્વક થયું હતું. અને એ જ ગ્રંથમાં પરમપૂજ્ય આગમપ્રભાકર શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે શ્રદ્ધાંજલિના શબ્દો લખવાનો વખત આવે એને ભવિતવ્યતાની કૂરતા, કરુણતા કે વિચિત્રતા જ કહેવી નોઈએ. એની આગળ માનવી કેવો લાચાર બની ગય છે !

આ વાતની વિગતો આ પ્રમાણે છે : પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજ પરમપૂજ્ય યુગદર્શી આચાર્યદેવ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજની જન્મશતાબ્દી માટે જ વિ. સં. ૨૦૨૫ માં મુખ્ય પધાર્થો હતા. એટલે ગત (સને ૧૯૭૦ના) ડિસેમ્બરની આખરે જન્મશતાબ્દી સમારોહની શાનદાર રીતે ઊજવણી થઈ ગયા પછી તરત જ તેઓશ્રી ગુજરાત-અમદાવાદ તરફ વિહાર કરવા ઇચ્છતા હતા. અમારી એવી તીવ્ર ઇચ્છા હતી કે તેઓશ્રી મુખ્યર્થથી વિહાર કરે તે પહેલાં, તેઓની હાજરીમાં જ, મુખ્યમાં આ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરવામાં આવે. દરમ્યાનમાં એક બાજુ કંઈક નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે તેઓનો વિહાર લખાયો અને બીજી બાજુ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવના તેઓશ્રીએ તપાસી લીધી હોવાથી, પ્રેસમાં થોડીક ઝાપ કરવાથી આ ગ્રંથ તૈયાર થઈ જવાની શક્યતા લાગી. એટલે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન તેઓશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં મુખ્યમાં કરવાની અમારી વિનંતિ તેઓએ માન્ય રાખી એટલું જ નહીં, એ માટે ડૉ. હીરાલાલજી જૈનને આમંત્રણ આપવાનું સૂચન પણ તેઓશ્રીએ જ કર્યું. એ રીતે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન, ઉપર સૂચવ્યું તેમ, તા. ૧૪-૩-૭૧ ના રોજ મુખ્યમાં થયું.

પણ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાના મોટા ભાગનું અંગ્રેજી ભાષાંતર એ વખતે તૈયાર થઈ ગયેલ હોવા છતાં એનું મુદ્રણ ગ્રંથના પ્રકાશન વખતે પૂરું થાય એ શક્ય ન હતું. એટલે મૂળ પ્રસ્તાવનાના અંગ્રેજી અનુવાદ વગર જ એનો પ્રકાશન-સમારોહ ઊજવવાનું અમારા માટે અનિવાર્ય થઈ ગયું, અને એ રીતે એ સમારોહ ઊજવવામાં આવ્યો.

એ પછી, જાણે કોઈ દુઃખદ ભવિતવ્યતા કામ કરતી હોય એમ, એક બાજુ અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનાનું મુદ્રણ આગળ ચાલવા લાગ્યું, અને બીજી બાજુ પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજની તબિયત પણ અવારનવાર અસ્વસ્થ થવા લાગી. પરિણામે તેઓએ મુખ્યર્થમાંથી વિહાર કરવાનો વિચાર જતો ક્યો અને વિ. સં. ૨૦૨૭ નું ચોમાસું પણ, વિ. સં. ૨૦૨૫ અને ૨૦૨૬ નાં ચોમાસાંની જેમ, મુખ્યમાં વાલકેશ્વરના ઉપાશ્રયમાં જ કરવાનું નક્કી કર્યું.

આ દરમ્યાન તબિયત બરાબર સારી થાય એવા ઉપચારો ચાલુ જ હતા. તબિયતમાં

વિશેષ અસ્વસ્થતા જણાતાં, જરૂરી ઉપચારો માટે, તેઓશ્રીને ઇસ્પતાલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. ત્યાં તબિયતમાં એકંદર સુધારો થતો લાગ્યો; અને હવે તો બે-ત્રણ દિવસમાં ઇસ્પતાલમાંથી રજા મળશે એવી સંતોષકારક સ્થિતિ લાગી. પણ એવામાં જ, જાણે પોતાના સાંધુજીવનથી જ જીવનની અને સંસારની અનિશ્ચિતતાનો ધર્મબોધ આપવા માગતા હોય એમ, પરમપૂજ્ય મહારાજશ્રી વિ. સં. ૨૦૨૭ના જેઠ વદિ ૬, તા. ૧૪-૬-૭૧, સોમવારના રોજ રાતના, પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી, ૮-૫૦ વાગતાં પૂરી સ્વસ્થતા, શાંતિ અને સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ પામ્યા ! આ અતિ આધાનજનક કરુણ ઘટનાને લીધે, જે ગ્રંથનો પ્રકાશનવિધિ તેઓની પવિત્ર હાજરીમાં થયો હતો તેને વેચાણ માટે મુકવાનું કાર્ય અમારે તેઓશ્રીની મિનહયાતીમાં કરવું પડ્યું છે, અને આ ગ્રંથમાં જ તેઓશ્રીને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવી પડી-એ ! કેવી કરુણતા !

મહારાજશ્રીના અણુધાર્યા સ્વર્ગવાસથી જૈન શાસનને, દેશ-વિદેશમાં ચાલતા જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના અધ્યયન-સંશોધન તેમ જ સમગ્ર જ્ઞાનોદ્ધારના કાર્યને તથા વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન યોજનાને એવી અસાધારણ મોટી ખોટ પડી છે કે જે પૂરી થવી શક્ય નથી. સંસ્થાની આગમ પ્રકાશન યોજનામાં સક્રિય સાથ આપવા ઉપરાંત સંસ્થાના વિકાસ માટે તેઓશ્રી જે ભલી લાગણી ધરાવતા હતા અને માર્ગદર્શન આપતા હતા તે માટે સંસ્થા તેઓનો જેટલો ઉપકાર માને તેટલો ઓછો છે. મહારાજશ્રી પ્રત્યેની ઊંડી કૃતજ્ઞતાની લાગણીથી પ્રેરાઈને વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૨૪-૭-૭૧ના રોજ નીચે મુજબ દરાર કર્યો છે. —

“પરમપૂજ્ય, માતા.સ્મરણીય, આગમપ્રભાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિરાજ શ્રી પુણ્ય-વિજયજી મહારાજનું સ્થાન અનંત માન ભારતીય વિદ્યા અને જૈન વિદ્યાના દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોમાં અનન્ય હતું જૈન શ્રુતના તેઓ પારગામી વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત સમગ્ર જૈન વાસ્તવ્યતા પણ મર્મગ્રાહી અને સર્વસ્પર્શી વિશેષજી વિદ્વાન હતા ઉપરાંત, તેઓએ ભારતીય સાહિત્યનું પણ ખૂબ આદર અને ભક્તિથી અવગાહન કર્યું હતું શાસ્ત્રીય તેમ જ ઇતર સાહિત્યનું તેઓશ્રીનું અધ્યયન તેમ જ સંશોધન સાપ્રહાયિક કદાચહથી સર્વથા મુક્ત તેમ જ સત્યગ્રાહી હતું; તેઓશ્રીની જ્ઞાનોપાસનાની આવી વિરલ વિશેષતા હતી, અને તેથી જ તેઓ વિદ્વદ્ભગતમાં ખૂબ આદર અને ચાહના મેળવી શક્યા હતા.

“તેઓ સાચા અને સંપૂર્ણ અર્થમાં જ્ઞાનોદ્ધારક હતા. પ્રાચીન જૈન જ્ઞાનભંડારોના સમુદ્ધારનું, પ્રાચીન જીવંત વિરલ પ્રતોને ચિરંજીવી બનાવવાનું, જૈન આગમમૂલો તેમ જ અન્ય દુર્ગમ પ્રાચીન ગ્રંથોનું સંશોધન-સંપાદન કરવાનું, અને દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોને પૂરી ઉદારતા અને સદ્દેહતા સાથે હરેક પ્રકારની સહાય કરવાનું મહારાજશ્રીનું કાર્ય આદર્શ, બેનમૂન અને શકવર્તી કહી શકાય એવું હતું. મહારાજશ્રીનું જ્ઞાનોદ્ધારનું આ કાર્ય તેઓશ્રીના પરમપૂજ્ય દાદાગુરુ પ્રશાંતમૂર્તિ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ તથા પરમપૂજ્ય આજીવન વિદ્યાસેવી ગુરુવર્ય શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે શરૂ કરેલી શ્રુતભક્તિની પરંપરાનું ખૂબ ગૌરવ વધારે એવું હતું. પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજે જ્ઞાનોદ્ધારના ક્ષેત્રમાં કરેલું કાર્ય એટલું વિરાટ છે અને તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી આ ક્ષેત્રમાં એટલી મોટી ખોટ બની ચઈ

છે કે તે ક્યારે, કેવી રીતે પૂરી થશે તેની કલ્પના કરવી પણ આજે તો મુશ્કેલ લાગે છે. એક સતત કાર્યશીલ સંસ્થા કરી શકે એટલું મોટું કાર્ય તેઓશ્રીએ કર્યું છે. તેઓશ્રીના જીવન સાથે વલ્લુઈ ગયેલી અપ્રમતતા અને ઉત્કટ શ્રુતબલિતનું જ આ સુપરિણામ છે.

“જ્ઞાનોપાસક વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત મહારાજશ્રી શ્રમણધર્મના હૃદય અને સારરૂપ આત્મસાધનામાં પણ એવા જ મગ્ન અને સતત જગરૂક હતા. નિર્મળ સંયમની આરાધના તેઓના જીવન સાથે સાવ સહજપણે એવી ઓતપ્રોત બની ગઈ હતી કે એની મધુર અને પવિત્ર છાપ તેઓના વિચારોમાં, કથનમાં અને વર્તનમાં જેવા મળતી હતી. નિર્દોષપણું, નિર્દેશપણું, નિરભિમાનતા, સરળતા, નિષ્કાલસતા, સૌમ્ય નિર્ભયતા, સમભાવ, કરુણા-પરાયણતા, પરાપકારિતા, નમ્રતા, વિવેકશીલતા જેવા અનેકાનેક ગુણોથી તેઓશ્રીનાં જીવન અને વ્યવહાર રૂઢિક સમાં વિમળ બન્યાં હતાં. તેઓ આદર્શ સાધુતાની મૂર્તિ અને શ્રમણજીવનના શ્રેષ્ઠ પ્રતીક હતા.

“આપણી સંસ્થા શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સાથેના તેઓના આત્મીયતાભર્યા ધર્મસ્નેહનો અને તેઓએ સંસ્થા ઉપર કરેલા ઉપકારોનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તો જાણે જાણ-સ્વીકાર માટેના મોટામાં મોટા શબ્દો પણ ઓછા પડતા હોય એમ લાગે છે. તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી જ સંસ્થાએ આપણાં બધાં પવિત્ર મૂળ આગમસૂત્રોને પ્રગટ કરવાની મોટી યોજના શરૂ કરવાની હિમત કરી હતી. અને આ બાબતમાં માત્ર સલાહ કે માર્ગદર્શન આપીને જ સંતોષ ન માનતાં એ યોજનાને અમલી બનાવવા માટે જૈન આગમ મંથમાળાના મુખ્ય સંપાદક તરીકેની જવાબદારી પણ તેઓશ્રીએ ઉલ્લાસપૂર્વક સ્વીકારી હતી. આવા મોટા કાર્યની જવાબદારી સ્વીકારીને મહારાજશ્રીએ ન કેવળ આપણી સંસ્થા ઉપર કે જૈન સમાજ ઉપર જ ઉપકાર કર્યો છે, ખરી રીતે એથી જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના હેશ-વિદેશના વિદ્વાનો અને જિજ્ઞાસુઓ પણ ઉપકૃત બન્યા છે તેઓની આ નિઃસ્વાર્થ જ્ઞાનસેવાનો લાભ સોને સદાને માટે મળતો રહેશે, એમાં શક નથી. વળી, આપણી સંસ્થાના એક હિતચિંતક તરીકે તેઓશ્રી જે ચિંતા સેવતા રહેતા હતા એથી તો તેઓ સંસ્થાના એક શિરછત્ર જ બન્યા હતા.

“આવા એક જ્ઞાનતપસ્વી અને જ્ઞાનમરિમાથી શોભતા, સંત પ્રકૃતિના પ્રભાવક મુનિવરનો મુંબઈમાં વિ. સં. ૨૦૨૭ ના જેઠ વદિ ૬, તા. ૧૪-૬-૭૧, સોમવારના રોજ સ્વર્ગવાસ થતાં આપણી સંસ્થાને, જૈન સંઘને અને હેશ-વિદેશના વિદ્વાતસમાજને ભાગ્યે જ પૂરી શકાય એવી મોટી ખોટ પડી છે. શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની આ સભા જ્ઞાન-આદિત્રથી શોભતી આવી ઉચ્ચ કોટિની વિમૂલિતા ઉપકારોનું કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરે છે અને તેઓશ્રીને ભાવપૂર્વક અનેકાનેક વંદના કરીને તેઓશ્રીનાં અધુરાં કાર્યો પૂરાં કરવાની શક્તિ અને ભાવના આ સંસ્થામાં તેમ જ શ્રીસંઘમાં પ્રગટે એવી પ્રાર્થના કરે છે.”

સૌ કોઈને એ સુવિદિત છે કે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજે જ્ઞાનીદ્વારને જ પોતાનું જીવનકાર્ય બનાવીને અને છેલ્લાં આલીશ વર્ષ દરમ્યાન આગમસંશોધનનું પાયાનું કામ ખૂબ જાગ્રિ, એકાગ્રતા અને ચીવટપૂર્વક કરતાં રહીને, આગમસંશોધન માટેની વિપુલ સામગ્રી પોતાના હાથે જ તૈયાર કરેલી છે. એ સામગ્રીનો સમુચિત ઉપયોગ કરીને

તેઓએ શરૂ કરેલ આગમસંશોધનના કાર્યને વળુથબુંદ આગળ વધારવું એ આપણી પવિત્ર ફરજ છે; તેઓશ્રીને સાચી શ્રદ્ધાંજલિ પણ એ જ છે : કંઈક આવી લાગણીથી પ્રેરાઈને, પૂજ્યપાદ મહારાજશ્રીના સ્વર્ગવાસ બાદ પડિત શ્રી હલસુખભાઈ માલવણિયા મુળઈ આવ્યા ત્યારે, તેઓની હાજરીમાં, વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન સમિતિ તથા વિદ્યાલય હસ્તકના જિનાગમ ટ્રસ્ટની સંયુક્ત સભા તા. ૨૨-૬-૭૧ ના રોજ આ અંગે વિચારણા કરવા બોલાવવામાં આવી હતી; અને એમાં વિગતવાર ચર્ચા-વિચારણાને અંતે, આગમપ્રકાશનનું કાર્ય ચાલુ રાખવા અંગે, સર્વસંમતિથી, નીચે મુજબ નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો :—

- “૧. પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસને કારણે તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી વિદ્યાલયે શરૂ કરેલ આગમ પ્રકાશનના કાર્યમાં ન પૂરી સહાય એવો મોટો ખોટ જીભા થઈ છે. પણ તેઓએ જીવનભર, આગમોના સંશોધન માટે, લગભગ બધા પવિત્ર આગમસૂત્રોનાં પાઠ-પાડાતરો નોંધીને પાઠશુદ્ધિ પાયાનું કાર્ય કરેલું છે તે જોતા, તથા આગમોની શુદ્ધ વાચનાઓ છપાવવાની તેઓની ઉત્કટ ભાવના જોતાં, આગમપ્રકાશનના કાર્યને ચાલુ રાખવું અને બનતી ત્વરાએ એને પૂરું કરવું
- “૨. અત્યાર સુધી આ કાર્યમાં પંડિત શ્રી હલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ જે પ્રકારનો સહકાર આપતા રહ્યા છે, તે પ્રકારનો સહકાર તેઓની પાસેથી લેવાનું ચાલુ રાખવું; અને ત્યાં પાનું કોઈ શંકા જીભા થાય ત્યાં એનું નિરાકરણ કેવી રીતે લાવવું એ માટે પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયસયુદ્ધસૂરિજી મહારાજશ્રીનું માર્ગદર્શન મેળવવું
- “૩. આ કાર્યને વેગ મળે એ માટે પરમપૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી જંબુવિજયજી મહારાજ, અન્ય જે મુનિરાજને તથા જે વિદ્વાનો આમાં સહજભાવે સહકાર આપવા તૈયાર હોય તેઓનો સહકાર લેવો.
- “૪. આ કાર્ય માટે જરૂરી માર્ગદર્શન મેળવવા માટે આગમ પ્રકાશન સમિતિના સભ્યોએ પૂતામાં અનુમોદિત મહારાજના પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયસયુદ્ધસૂરિજી મહારાજને બન તેટલા વહેલાં મળવું અને વળી બીજાઓનો સહકાર મેળવવાનો દિશામાં આગળ વધવું.”

અંતમાં, અમે પૂજ્યપાદ મુનિવર્ધ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના અનેકવિધ ઉપકારોનું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરીને તેઓશ્રીને ફરી અમારી અંતરની શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરીએ છીએ; અને સરથાએ શરૂ કરેલ આગમપ્રકાશનની મહાન યોજના સાગોપાંગ પૂરી કરવાની ભાવના અને શક્તિ અમારામાં જાગતી રહે એવી પ્રાર્થના સાથે અમારું આ નિવેદન પૂરું કરીએ છીએ.

ઓગસ્ટ ક્રાંતિ માર્ગ

મુંબઈ-૩૬

તા. ૨૦-૮-૧૯૭૧

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
બાલચંદ માંડાલાલ દોશી
રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
માનદ મત્રીઓ
શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

અન્યથાનુક્રમ

	પૃષ્ઠાંક
પ્રકાશકીય નિવેદન	૯
ઋણસ્વીકાર	૧૨
અસાધારણ ખોટ	૧૩
ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાના અનુક્રમ	૧૮
Contents of Introduction	20
સંકેતસૂચિ	૨૩
શુદ્ધિપત્રકમ્	૨૫
‘ પળવળાસુત્તં ’ મૂળગ્રન્થસ્ય (ભાગ ૧) શુદ્ધિપત્રકવિશેષઃ	૨૭
પ્રસ્તાવના ગુજરાતી	૧
Introduction	201-487
પદમં પરિસિદ્ધં—ગાહાણુક્રમો	૧
વીર્યં પરિસિદ્ધં—સદ્ગાણુક્રમો સકયત્થસહિઓ	૫
તદ્વયં પરિસિદ્ધં—વિસેસનામાણુક્રમો	૪૦૮-૧૬

પ્રસ્તાવનાનો વિષયાનુક્રમ

અંગત્રાજ્ય ગ્રંથોની રચના: તેનો અંગ સાથે સંબંધ	૫૪
પ્રજાપના નામ	૧
પ્રજાપના શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ	૭
પ્રજાપનાનો આધાર દૃષ્ટિવાદ છે	૯
પ્રજાપનાની રચનાશૈલી	૧૦
વિષય વિભાગ (સાત તત્ત્વમાં, દ્રવ્યાદિ ચારમા વિભાગ)	૧૨
૫૬ વિભાગ અને નિરૂપણાનો ક્રમ	૧૩
ભગવતી અને પ્રજાપના ભગવતી	૧૩
પ્રજાપના અને જીવાજીવાભિગમ	૧૪
પ્રજાપના અને પર્યાયગમ	૧૬
પ્રજાપનાના કર્તા અને એમનો સમય	૨૨
પ્રજાપનાનું મગ્ન અને પંચનમસ્કાર મંત્ર	૨૫
પ્રથમ પદ : જીવ અને અજીવના પ્રકારો	૨૯
અજીવનિરૂપણ-૨૬; જીવના બેદ-પ્રબેદો-૨૬; સિદ્ધના બેદો-૨૬; સસારી જીવો-૩૬;	
બીજું 'સ્થાન' પદ : જીવોનું નિવાસસ્થાન	૪૭
ત્રીજું 'બહુવક્તવ્ય' પદ : જીવો અને અજીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય	૫૨
દ્રવ્યોનું સખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; જીવોનું સખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; સમગ્ર જીવોનું સખ્યાગત તારતમ્ય-૫૪	
ચોથું 'સ્થિતિ' પદ : જીવોની સ્થિતિ = આયુ	૫૮
પાંચમું 'વિશેષ' પદ : જીવ અને અજીવ દ્રવ્યના ભેદો અને પર્યાયો	૬૦
જીવોની અને તેમના પર્યાયોની સખ્યા-૬૪; અજીવના ભેદો અને પર્યાયો-૬૫	
છઠ્ઠું 'બુદ્ધિ' પદ : જીવોની ગતિ અને આગતિ	૬૭
જીવોના ઉપપાતનો અને ઉદ્ભૂતનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)-૬૮; એક સમયમા કેટલા જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્ભૂતના-૭૦; જીવો કયા ભવમાથી આવે ?-૭૧	
સાતમું 'ઉચ્છ્વાસ' પદ : જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ	૭૫
જીવોની શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાનો વિરહકાલ-૭૫	
આઠમું 'સંજ્ઞા' પદ : જીવોની સંજ્ઞા	૭૬
નવમું 'યોનિ' પદ : જીવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન	૭૭
દસમું 'ચરમ' પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ અચરમનો વિચાર	૭૮
ચરમ અને અચરમ-રત્નપ્રભા આદિનું-૭૮; જીવોની યોનિઓ-૭૯; ચરમાદિનું અલ્પબહુલ (તારતમ્ય)-૮૧; પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલસ્કંધ વિષે ચરમાદિ વિચાર-૮૨; સંસ્થાન વિષે ચરમાદિ-૮૪; જીવો વિષે ચરમાદિ-૮૪	
અગિયારમું 'ભાષા' પદ : ભાષાવિચારણા	૮૪
ભાષાનું સ્વરૂપ અને ઉત્પત્તિ-૮૫; લોકાન્તગમન-૮૬; ભાષાના પ્રકાર-૮૭	

બારમું પદ : જીવોનાં શરીર	૮૮
દંડોમાં શરીરો-૯૦; બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા આદિ-૯૧; દંડોમાં બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા-૯૨	
તેરમું ' પરિણામ ' પદ : પરિણામવિચાર	૯૩
જીવના પરિણામો-૯૪; અજીવપરિણામો-૯૪; જીવદંડોમાં પરિણામો-૯૬	
ચાદમું ' કષાય ' પદ : કષાયનિરૂપણ	૯૭
પંદરમું ' ઇન્દ્રિય ' પદ : ઇન્દ્રિયનિરૂપણ	૯૭
સોળમું ' ત્રયોગ ' પદ : ત્રયોગ-આત્માનો ઓપાર	૧૦૧
સત્તરમું ' લેશ્યા ' પદ : લેશ્યાનિરૂપણ	૧૦૪
અઠારમું ' કાયસ્થિતિ ' પદ	૧૦૭
ઓગણીસમું ' સમ્યક્ત્વ ' પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે	૧૧૧
વીશમું ' અન્તક્રિયા ' પદ	૧૧૨
એકવીશમું ' અવગાહનાસંસ્થાન ' પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના	૧૧૭
બાવીશમું ' ક્રિયા ' પદ : ક્રિયાવિચારણા	૧૧૯
તેવીશથી સત્તાવીશ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક પદો : કર્મવિચાર	૧૨૪
અઠ્ઠાવીશમું ' આહાર ' પદ : જીવોનો આહાર	૧૪૪
ઓગણત્રીશ, ત્રીશ અને તેત્રીશમાં ' ઉપયોગ, પશ્યતા, અવધિ ' પદો : જીવોનો બોધોપાર	૧૩૭
ઉપયોગ-૧૩૮; પશ્યતા-૧૩૮	
એકત્રીશમું ' સંજ્ઞા ' પદ : સંજ્ઞાવિચાર	૧૪૨
બત્રીશમું ' સંયમ ' પદ : સંયમવિચાર	૧૪૪
ચોત્રીશમું ' પ્રવિચારણા ' પદ : પ્રવિચારણા (મૈથુન વિચાર)	૧૪૫
પાંત્રીશમું ' વેદના ' પદ : જીવોની વેદના	૧૪૮
છત્રીશમું ' સમુદ્ધાત ' પદ : સમુદ્ધાતવિચારણા	૧૫૦
મહાત્માનાસૂત્રની ઓપાખ્યાઓ	૧૫૧
(૧) આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશ વ્યાખ્યા-૧૫૨; (૨) આચાર્ય અભયદેવકૃત પ્રજાપના-તૃતીયપદસંપ્રહણી અને તેની અવચૂરિ-૧૫૩; (૩) આચાર્ય મલયગિરિકૃત વિઘ્નિત-૧૫૪; (૪) શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિકૃત વનરપતિવિચાર-૧૫૭; (૫) પ્રજાપના-ખીજક-૧૫૮; (૬) શ્રી પદ્મસુંદરકૃત અવચૂરિ-૧૫૮; (૭) શ્રી ધનવિમલકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૮; (૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૯; (૯) શ્રી પરમાનંદકૃત રતબક-૧૫૯; (૧૦) શ્રી નાનકચંદકૃત સંસ્કૃત જાયા-૧૬૦; (૧૧) અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ-૧૬૦; (૧૨) પ્રજાપનાસૂત્ર ભાષાંતર-૧૬૦; (૩) પ્રજાપના પર્યાય-૧૬૦	
પ્રજાપનાસૂત્ર ટીકા અને ટીકાકાર	૧૬૧
પ્રજાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આગ્રતિઓનો પરિચય	૧૬૪
પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્ચલોચન	૧૭૦

Contents of Introduction

	Page No.
Āṅgabāhya works and their relation to Āṅga works	201
Title—Prajñāpanā	210
Usage and Meaning of the term 'Prajñāpanā'	210
Drṣṭivāda—the Source of Prajñāpanā	212
Style and Structure of Prajñāpanā	213
Analysis of the contents	217
Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment	218
Bhagavati And Prajñāpanā Bhagavati	219
Prajñāpanā and Jivājivābhigama	220
Prajñāpanā and Ṣaṭkhandāgama	223
The Author of Prajñāpanā and His Date	231
Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra	235
Classes of Living Substance And Non-living Substance	241
Treatment of Non-living Substance	241
Divisions and Sub-divisions of Jīvas	247
Divisions of Siddhas	247
Souls in Bondage	251
Dwelling Places of Living Beings	263
Classes of Living Beings and their Svasthānas	266
Relative Numerical Strength of Living Beings And of Non-living Substances	270
Relative Numerical Strength of Substances	271
Relative Numerical Strength of the Classes of Living Beings	272
Relative Numerical Strength of all the Classes of Living Beings	274
Life-duration of Living Beings	278
Classes of Living Beings and their Life-durations	279
Classes and Modes of Living and Non-living Substances	281
Numbers of Living Beings contained in Different Classes and Numbers of Modes of Living Beings	288
Classes and Modes of Non-living Substance	289

Contents of Introduction	२१
Transmigration of a Living Being from one Class to Another	292
Maximum duration in which no Birth (or no Death) takes place	294
Numbers of Living Beings that can Simultaneously be Born and Also Numbers of Living Beings that can Simultaneously Die in Different Classes	297
Classes which Living Beings of this or that class should belong to in their immediately preceding births	298
Breathings of Living Beings	305
Temporal Interval between one Breathing and another of a Living Being belonging to Different Classes	305
Signs or Instincts of Living Beings	308
Relative Numerical Strength	309
Birth places of Different Classes of Living Beings	310
Discussion on Carama-Acarama Features of All Substances	313
Relative Numerical Strength of Carama, etc.	315
Consideration of the Features carama, etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate	317
The Problem of Features carama etc. in connection with Structure or Figuration	318
Features carama etc. of Living Beings	319
On Spoken Language	321
Nature and Origination of Spoken Language	321
Journey of the particles upto the end of Loka	324
Types of Spoken Language	324
Bodies of Living Beings	327
Number of the types of bodies that are possible in this or that class of living beings	329
Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies	330
Number of Baddha and Mukta Bodies found in this or that class of living beings	331
On Transformation or Change	332
Calculation of Modes	334
Modes possible in this or that class of Living beings	336
On Passions	338

On Sense-organs	340
Sense-organ and Minimum time the process of cognition requires for its completion	342
Activity of Soul	345
Colour-Indexes to Temperament	350
Period of Continuous Persistence of one Mode	355
Religious Faith	361
End-causing Activity	362
Bodily Structure and Size	370
On Activity	375
Speculation on Karma	383
On Feeding	394
Cognitive Activity of Living Beings	399
Sañjñi Living Beings	406
Grades of Moral Discipline	410
Sexual Behaviour	411
Feelings	417
On Samudghāta	420
Commentaries On Prajñāpanāsūtra	424
Pradeśavyākhyā by Āc Hariḥhadra	424
Prajñāpanā-trṭīyapada-saṅgrahani by Āc Abhaya-deva and its Avacūrṇi	426
Vivṛti by Āc. Malayagiri	426
Vanaspativicāra by Muṇicandrasūri	431
Prajñāpanābījaka	431
Avacūri by Padmasundara	432
Ṭabo by Dhanavimāla	432
Ṭabo by Jivavijaya	433
Stabaka by Paramānanda	434
Sanskrit Chāyā by Nānakacandraji	434
Vṛtti by an anonymous Author	434
Translation of Prajñāpanāsūtra	434
Prajñāpanāparyāya	435
Malayagiri and His Commentary on Prajñāpanāsūtra	436
Account of the Printed Editions of Prajñāpanāsūtra	440
Examination of Some of the readings of Prajñāpanāsūtra	447
Acknowledgements	487

सङ्केतसूचि

अ० - अध्ययन

उत्त०, उत्तरा० - उत्तराध्ययनसूत्र

क्रि० वि० - क्रियाविशेषण

गा., गा० - गाथा

च० ष० - चतुर्थ्यर्थे षष्ठी

ज्ञाता० - ज्ञातार्थकयांगसूत्र

टि० - टिप्पणी

टी० - टीका

तृप० ष० - तृतीया-पञ्चम्यर्थे षष्ठी

तृ० ष० - तृतीयार्थे षष्ठी

तृ० स० - तृतीयार्थे सप्तमी

दशवै० - दशवैकालिकसूत्र

प० - पत्र

पतृ० ष० } - पञ्चमी-तृतीयार्थे षष्ठी
प-तृ० ष० }

पं० - पंक्ति

पु० - पुरतक

पृ० - पृष्ठ

प्र० गा० - प्रक्षिप्तगाथा

प्रज्ञा० - प्रज्ञापनासूत्र

बृहन्० - बृहत्कल्पभाष्य

विशेषा० - विशेषावश्यकभाष्य

स० - सप्तमी

स० तृ० - सप्तम्यर्थे तृतीया

स० द्वि० - सप्तम्यर्थे द्वितीया

स० प० - सप्तम्यर्थे पञ्चमी

स० प्र० - सप्तम्यर्थे प्रथमा

स० ष० - सप्तम्यर्थे षष्ठी

सू० - सूत्र

P. T. S. - (पृ० २) Prakrit Text Society

„ - (पृ० ३६) Pali Text Society

पल्लव	विभागस्त	पंतीप	जसुबं	सोहणीबं
२५७	२	२	प्रवीचा°	प्रविचा°
"	"	४	"	"
"	"	८	"	"
२५८	२	२०	परिहीणं	° परिहीणं
२५९	२	३८	°कम्	°कम्
२६०	२	३०	स्पृष्ट	स्पृष्टम्
"	"	"	गा. मू	गा.
२७८	२	२०	°प्रवी°	°प्रवि°
२८०	१	३३	बदेलग	बदेलग
२८७	२	१३	हरितवन°	हरितवन°
३०३	२	३२	"	"
३०५	१	२८	°प्रवीचा°	°प्रविचा°
"	"	३०	"	"
३१३	२	७	-	-
३२९	१	३५	°यूभिया	°यूभिया
३३१	२	१४	वज्रभ्यः	वज्रभ्यः
"	"	३४	°वेयडु	°वेयडु
३३४	शिर्षके		पणवणा°	पणवणा°
३४७	१	१०	°द्वीप	°द्वीप-
३५०	२	१	सू°	सू°
३५१	२	१२	वीरिय°	वीरिय°
३५६	२	१३	द्वितीय	द्वितीय-
३५८	२	१७	रवकानि	रवकानि
३५९	१	१०	°भामसाए	°भामसाए
३६१	२	१	सुत्°	सुत्°
३७४	२	३८	-	-
३७५	२	२८	"	"
३७८	शिर्षके		पणवणा°	पणवणा°
३८४	२	२६	संवृत्°	संवृत्°
३८५	१	९	-	-

शुद्धिपत्रकम्

पक्षस्त	विभागस्त	पंतीप्	अनुबर्द	सोहणीयं
१०	२	३३	०भवरथं	०भवस्थं
१२	शिर्षके		०ट्टाई	०ट्टाई
११	१	१६	अट्टं	०-अट्टं
२५	१	२७	०नाराचसं	०नाराचसं-
११	२	३५	अद्धसं	अद्धासं
३४	१	१०	०विट्टाई	०विट्टाई
३५	१	३७	अलङ्क	अलङ्क
३८	२	१४	०यमागे	०यमागे
४७	१	५	अुरः	अङ्कुरः
५९	२	६	०प्राप्तप्रं	०प्राप्ताप्रं
६०	२	२	खीवाक	खीवाक्
६३	२	२९	०का-वां	०का-वां
७०	१	१७	हरिद्वनं	हरितवनं
९०	२	२	०स्थान	०स्थान-
९४	२	८	०कास	०कास-
१०१	२	१५	०प्रकृतीः	०प्रकृतीः
१०२	२	२९	कम्मा	०कम्मा
१०३	१	१४	कम	कर्म
१०८	१	३०	०प्रवीचां	०प्रविचां
११	११	३३	११	११
१२१	१	२१	११	११
१२४	१	३७	वनपरतिं	वनस्पतिं
१३१	२	१८	०चरमेणं	०चरिमेणं
१४४	१	३	गातम	गौतम
१५१	१	३२	०समयसि	०रामयसि
१५१	१	३२	षड्विं	षड्विं
१६२	१	३२	षट्चं	षट्चं
१८७	१	२४	जगाराणं	जागराणं
१९१	२	२१	निर्वं	निर्वर्तनता-निर्वं
१९७	२	२७	०मूः	०मू
२१४	१	२४	ति	११, (च. ष.)
२२६	२	२९	०नामा	०ति
२३६	१	२१	निर्वं	०नाम
२५७	१	३७	प्रवीचां	निर्वर्तनता-निर्वं
				प्रविचां

‘पणवणासुत्तं मूलग्रन्थस्य (भाग १) शुद्धिपत्रकविशेषः

पक्षस्त	पंतीष्ट	असुद्धं	सोदृणीयं
५०	१९	°धयारत°	°धयार त°
५१	१०	”	”
”	२५	”	”
५२	१२	”	”
”	२६	”	”
५३	१३	”	”
”	२७	”	”
५४	१५	”	”
२२५	१	पेङ्गुपणं	पेङ्गुपणं
२५३	१९	बदेलग°	बदेलग°
२९४	२७	इंदगोवे	इंदगोपे
२९५	७	पोडरिय°	पोडरीय°
२९६	१७	सुपिक्°	सुपिक्°
३३०	३	तिरिक्खपं	तिरिक्खजोणियपं°
४०४	२०	°सुतणाणिनु	°सुतणाणीसु
४१३	१८	वणयरसुरा	वणयर-सुरा
४३१	२	वयणा°	वेयणा°
४४१	२७	अजोगत्तं	अजोगत्तं
”	२८	”	अजोगयं

પ્રસ્તાવના

અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંબંધ

શ્વેતાચ્ચર સમત વિદ્યમાન જૈન આગમોની રચનાના જે અનેક તબક્કા છે તેમાં પ્રથમ તબક્કામાં અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના થઈ. પરંપરા પ્રમાણે અંગ ગ્રંથોની રચના ગણધરો કરે છે. એટલે કે તીર્થંકરના સાક્ષાત્ મુખ્ય શિષ્યો દ્વારા તે અંગ ગ્રંથોની રચના થાય છે. આથી કહી શકાય કે વિદ્યમાન જૈન આગમોમાં સૌથી પ્રાચીન રચના અંગ ગ્રંથોની છે. તે રચનામાં મુખ્યપણે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશનું અને તેમના જીવનના પ્રસંગોનું સંકલન ગણધરોએ કર્યું છે. વિદ્યમાન અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના ગણધર સુધર્મા દ્વારા થયેલી છે. અને તે આપણને પરંપરાથી શ્રુતરૂપે પ્રાપ્ત છે. ભગવાન મહાવીરે જે ઉપદેશ આપ્યો એ પ્રકારના ઉપદેશની એક પરંપરા ચાલી આવતી હતી તેને અનુસરીને તેમાં કાલાનુસારી સશોધન-પરિવર્તન-પરિવર્ધન કરીને ભગવાન મહાવીરે ઉપદેશ આપ્યો હતો—એમ માનવાને કારણ છે. પરંપરા સ્પષ્ટ કરે છે કે દ્વાદશાંગીની રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે છે.

આ ‘પૂર્વ’ને નામે પ્રસિદ્ધ આગમ અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી, માત્ર નામો અને તેમાં પ્રતિપાદ્ય વિષયની સ્મૃતિ ઉપલબ્ધ છે. પણ ‘પૂર્વ’ એ શબ્દ જ સૂચવે છે કે તે ભગવાન મહાવીર પૂર્વનું કોઈ પરંપરાપ્રાપ્ત શ્રુત હશે. પરંપરા એમ પણ કહે છે કે તે પૂર્વનો સમાવેશ બારમા અંગ દષ્ટિવાદમાં કરી લેવામાં આવ્યો હતો અને દુર્ભાગ્યે એ બારમું અંગ વિદ્યમાન નથી. પણ એવા ધણા ગ્રંથો અને અધ્યયનો વિદ્યમાન છે જેમાં અથવા જેમને વિશે સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની રચના દષ્ટિવાદના આધારે કરવામાં આવી છે, અથવા તો દષ્ટિવાદગત અમુક પૂર્વના આધારે કરવામાં આવી છે.^૧

જો, શુદ્ધીગ દષ્ટિવાદ અને પૂર્વ વિશે ચોક્કસ શુ મત ધરાવે છે તે તેમના લખાણ ઉપરથી તારવવું મુશ્કેલ પડે છે. પણ તેમના અંક-અંગ વિધાનોથી ચોક્કસ કહી શકાય તેમ છે કે પૂર્વો એ પ્રાચીન ગ્રંથો હતા અને તેને આધારે અમુક ગ્રંથો બન્યાના જે વાત કહેવામાં આવે છે તે તેમને મતે એક જ્ઞાન્ત સમજ અથવા તો ગેરસમજ છે.^૨ તેઓ એ પણ નક્કી કરી શક્યા નથી કે એ દષ્ટિવાદગત વિવિધ પ્રવાદો (પૂર્વને પ્રવાદ તરીકે ઓળખાવ્યા છે.) વશતુત: વિદ્યમાન હતા કે માત્ર કાદ્દનિક છે.^૩ પરંતુ તેમને મતે અમુક પ્રવાદોના એવાં ન સમગ્રતઃ તેવાં નામો છે, જે તેમને બનાવટી હોવાનું સમર્થન કરે છે.^૪

તેમનાં ઉક્ત મત-ઓ વિશે સમત થઈ શકાય તેમ નથી, કારણ કે શ્વેતાચ્ચર અને દ્વિગચ્ચર બન્ને પરંપરામાં દષ્ટિવાદ વિષેની અને તેનાં પ્રકરણો આદિની અને ખાસ કરી પૂર્વો વિષેની

૧. આગમયુગકા જૈનદર્શન, પૃ ૨૦.

૨. Schubring : Doctrine of the Jainas § 38, p 74—“It is in harmony with the misunderstanding according to which ” etc.

૩. એન, § 38, p. 75—“Whether the Pavāya of the Dīṭṭhivāya (the 12th Aṅga) were fiction or fact we do not know.”

૪. એન, § 38, p. 75—“The names of 2 Aggeya.....for their obscurity all speak in favour of their factitive nature.”

માન્યતામાં નહીંવો એ દ છે, તે સૂચવે છે કે બન્ને સંપ્રદાયો શુદ્ધ પદ્ધતિ તે પહેલાં તે બન્ને પાસે એક સામાન્ય પરંપરા હતી, જેને અનુસરીને બન્નેએ એકસરખી હકીકતો દર્શિવાદ અને પૂર્વો વિષે કહી છે. અંગ અને અંગમાલ્ય અને ઇતર અંગોનું મૂળ, જે દર્શિવાદમાં અથવા અમુક પૂર્વમાં જાણીતવામાં આવ્યું છે, તેને બ્રાહ્મ સમજ અગર ગેરસમજ શા માટે માનવી તે સમજાતું નથી. કારણ કે આ બ્રાહ્મતનો છેક નિર્મુક્તિકાળમાં અને પ્રસ્તુત ગ્રંથ પ્રમાણના જેવામાં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. વળી, ન સમજતાં નામોને કારણે કોઈને બ્રાહ્મતી માનવાની દલીલ પણ ગળે ઊતરે તેવી નથી.

અંગ અને પૂર્વના સંગ્રહ વિષે ડૉ. શુક્ષીએ સમવાયાંગની અભયદેવની ટીકાના ઉદ્ધરણને આધારે જે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે તે પણ ઉચિત જણાતો નથી. એક વાત તો તેમણે એ જણાવી છે કે અભયદેવ અગોનો આધાર પૂર્વને માનતા નથી; અને બીજી એ કે પૂર્વ અને અંગો બન્ને સ્વતંત્ર હતાં, એકબીજાના આધારરૂપ નથી. તેમના આ બન્ને નિષ્કર્ષ ઉચિત છે કે નહિ તેના નિર્ણય માટે અભયદેવની ટીકા અમે ઉદ્ધૃત કરીએ છીએ અને વિદ્વાનોને જ વિનવતિ કરીએ છીએ કે તેઓ આ બ્રાહ્મતમાં સ્વયં અભયદેવનો શો મત છે તે અને તેને આધારે ડૉ. શુક્ષીએ જણાવેલ નિષ્કર્ષ ફિતિત ધર્મ શંક છે કે નહિ તેનો નિર્ણય લે—

“અથ કિં તત્ પૂર્વગતમ્? ઉચ્યતે—યસ્માત્ તીર્થકરઃ તીર્થપ્રવર્તનકાલે ગણધરાણાં સર્વસૂત્રાધારત્વેન પૂર્વે પૂર્વગતં સૂત્રાર્થં માપ્યતે, તસ્માત્ પૂર્વાંગીતિ મણિતામિ । ગણધરાઃ પુનઃ શ્રુતરચનાં વિદધાના આચારાદિક્રમેણ રચયન્તિ, સ્થાપયન્તિ ચ । મતાન્તરેણ તુ પૂર્વગતસૂત્રાર્થઃ પૂર્વમ્ અર્હતા માપિતો ગણધરૈરપિ પૂર્વગતશ્રુતમેવ પૂર્વે રચિતં પશ્ચાદ્ આચારાદિ । નન્વેવં યદાચારનિયુક્તયામભિહિતં—“સર્વેસિં આયારો વદમો” રૂપાદિ તત્ કથમ્? ઉચ્યતે । તત્ સ્થાપનામાશ્રિત્ય તથોક્તમ્ । રૂહ તુ અક્ષરરચનાં પ્રતીત્ય મણિતં “પૂર્વે પૂર્વાણિ કૃતાનિ” રિતિ ।” —સમવાયાજ્ઞટીકા, વચ્ચ ૧૩૦-૧૩૧ ।

આચાર્ય અભયદેવે જે વાત સરકૃતમાં કહી તે જ વાત તેથી પણ પૂર્વે નદીચૂલિમાં જિનદામે કહી છે અને તેને જ આચાર્ય હરિભદ્રે નંદીની પોતાની ટીકામાં (૫૦૮૮) જેમની તેમ લખી લીધી છે. ચૂલિનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—

“સે કિં તં પુવ્વગતં? તિ, ઉચ્યતે—જમ્હા તિત્થકરો તિત્થવત્તનકાલે ગણધરાણ સર્વસુતાધારત્તણો પુવ્વં પુવ્વગતસુતરથં માસતિ તમ્હા પુવ્વં ત્તિ મણિતા । ગણધરા પુણ સુત્તરચણં કરેન્તા આયારાદિક્રમેણ રચંતિ ઠવેંતિ ય । અણ્ણાયરિયમતેણં પુણ પુવ્વગતસુતરથો પુવ્વં અરહતા માસિતો, ગણહરેહિ વિ પુવ્વગતસુતં ચેવ પુવ્વં રહતં વચ્છા આયારાદ્ધ । ઇવમુક્તે ચોદક આહ—જણુ પુવ્વાવરવિરુદ્ધં । કમ્હા? જમ્હા આયારનિવ્વુત્તીદ્ધ મણિતં “સર્વેસિં આયારો” ગાહા [આચારાજ્ઞનિર્મુક્તિ ગા૦ ૮] । આચાર્ય આહ—સત્થમુક્તમ્ । કિન્તુ સા ઠવળા । રમં પુણ અક્કલરરચણં પહુચ્ચ મણિતમ્—પુવ્વં પુવ્વા કતા રિત્થર્યઃ ।

—નંદીસુત્તજુણી (P. T. S.), p. ૭૫.

વળી, આ બ્રાહ્મતમાં આચાર્ય જિનભદ્રનું સ્વોપસાદૃતિ સાથેનું વિશેષાવયકભાષ્ય જે મન્તવ્ય ધરાવે છે તે પણ જાણવા જેવું કોઈ તેનો નિર્દેશ અહીં જરૂરી અને છે—

૫. એજન, § 37, p. 74—“But he does not derive the Āngas from the Purvas .. Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other.”

૬ આચારાગનિર્મુક્તિ, ગાથા ૮

“આહ—શ્રૂયતે હિ પૂર્વે પૂર્વાખ્યેવોપનિબધ્યન્તે પૂર્વપ્રણયનાદેવ ચ પૂર્વાણિ—હિતિ । તત્ર ચ સમસ્તમસ્તિ વાઙ્મયમતઃ કિમિદ્ શેષાક્ષરજ્ઞચાશ્ચેતિ ? ડચ્યતે—

જતિ વિ ય મૂતાવાદે સવ્વસ્ત વયોગતસ્સ ઓતારો ।

ગિજ્ઞહુણા તથા વિ હુ દુમ્મેધે પપ્પ ફ્લયી ય ॥ ૫૪૮ ॥

જતિ ગાહા । યયપિ દૃષ્ટિવાદે સમસ્તવાઙ્મયાવતારઃ, તથાપિ દુર્મેષસામયોગ્યાનાં સ્ત્રીणां ચાનુ-
મ્હાર્થમન્યશ્રુતવિશેષોરદેશઃ, શ્રાવકાणां ચ ॥”

—વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, પૃ. ૧૧૫.

નીચે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના શિષ્યોના અધ્યયન વિષે ઉલ્લેખો આપવામાં આવે છે:—

જ્ઞાનાધર્મકથામાં અરિષ્ટનેમિના શિષ્યો થાવચ્ચાપુત્ર (સૂ. ૫૪) અને પાંચે પાંચ ગંધુઓ (સૂ. ૧૨૮ અને ૧૩૦), તથા થાવચ્ચાપુત્રના શિષ્ય શુકપરિનામક (સૂ. ૫૫), મલ્લિ જિનના શિષ્યો (સૂ. ૭૮)—એ સૌ વિષે એમણે સામાયિકાદિ ચતુર્દશ પૂર્વોનું અધ્યયન કર્યું—“સામાય્ય-
માહયાઈં ચોદ્સ પુવ્વાઈં”—એવા ઉલ્લેખો મળે છે.^{૧૦}

ભગવતીસૂત્રમાં તીર્થંકર મુનિસુવતના શિષ્ય કાર્તિક શેઠ વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘સામાય્ય-
માહયાઈં ચોદ્સ પુવ્વાઈં’ નું અધ્યયન કર્યું (સૂ. ૬૧૭).

તીર્થંકર વિમલના પ્રશિષ્ય મહામ્મલ વિષે પણ એવો જ ઉલ્લેખ છે (સૂ. ૪૩૨).

અન્તકૃદશામાં પણ તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિના શિષ્યો વિષે ચૌદ પૂર્વે ભણ્યાના ઉલ્લેખો છે (સૂ. ૪, ૫, ૭). અપવાદ માત્ર તેમના એક શિષ્ય ગૌતમનો છે, જેમને વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘તે તળે સે ગોયમે...સામાય્યમાહયાઈં’ એકારસ અંગાઈં અહિજતિ’ (સૂ. ૧).

ઉપરના ઉલ્લેખોને આધારે એટલું તો કહી શકાય છે કે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના કાળમાં ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ હતું, ‘અંગ’નું નહિ. અને તે ઉપરથી એમ કહી શકાય કે આગમોના સકલનાકારને મતે ‘અંગ’ની અપેક્ષા ‘પૂર્વ’ એ જનું સાહિત્ય હતું. આથી જ તે સાહિત્યનો સમ્રાટ દૃષ્ટિવાદમાં ‘પૂર્વગત’ એવા મથાળામાં કરવામાં આવ્યો હોય એમ માનવામાં અસંગતિને અવકાશ નથી.

‘પૂર્વ’નું ‘શ્રુત’ તરીકે મહત્ત્વ એથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે કર્મસાહિત્યમાં અને અન્યત્ર જ્યાં શ્રુતનો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યાં માપદંડ તરીકે ‘અંગ’ નહી પણ ‘પૂર્વ’ને રાખવામાં આવે છે. હવે જો ‘પૂર્વ’ જેનું કાંઈ હોય જ નહિ તો આવું મહત્ત્વ શાથી અપાય? શ્રુતના તારતમ્યનો વિચાર વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં આવશ્યકનિયુક્તિનો આધાર લઈ કરવામાં આવ્યો છે, ત્યાં ‘પૂર્વધર’ શબ્દ છે, ‘શ્રુતધર’ કે ‘અંગધર’ શબ્દ નથી.—ગા. ૧૪૧, ૫૩૧, ૫૩૬, ૫૫૫. આમાંની ગા. ૫૩૬ ‘પૃથક્કરણભાષ્ય (ગા. ૧૩૮)માં પણ છે. નહીમત્ર (સૂ. ૭૧) માં કહ્યું છે—“ઈચ્છેયં

૭. આ ગાથા બૃહત્કરણભાષ્યમાં પણ છે—ગા. ૧૪૫. તથા જુઓ આવશ્યકસૂત્રિ, પૃ. ૩૫

૮. અરણ્યસાધિપ્રણીતકમાં યુધિષ્ઠિરને ચતુર્દશપૂર્વો અને શેષ ચાર પાંડવોને એકાદશાંગીના જ્ઞાતા જ્ઞાન્યા છે (ગા. ૪૫૬).

૯. શુકના શિષ્ય શેલક સામાયિકાદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા, એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતા. ૨૦ ૫૬.

૧૦. મલ્લિઅધ્યયનમાં પૂર્વભવની કથા પ્રસંગે મહાવિદ્ધમઃ સ્થવિર પાસે દીક્ષિત યનાર ‘બલ’ સામાયિક આદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા—એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતા. ૨૦ ૬૪.

દુવાલસંગં ગણિપિઙ્ગં ચોદસપુલ્લિસ્ સમ્મસુતં, અમિણ્ણદસપુલ્લિસ્ સમ્મસુતં, તેણ પરં મિણ્ણેસુ મયણા।”
તે ઉપરથી પણ કહી શકાય કે ‘પૂર્વો’ને સમ્યક્શ્રુતના માપદંડ તરીકે સ્વીકાર્યો તે બંને પૂર્વોનું
અસ્તિત્વ જ ન હોય તો કેમ બંને ?

આચાર્ય હરિભદ્ર, શીલાંક અને અન્ય ટીકાકારોને મતે શ્રુતદ્રેવલી અને ચતુર્દશપૂર્વી સમાન
જ છે; અર્થાત્ ચતુર્દશપૂર્વી હોય તેનાથી શ્રુતની કોઈ જ વાત અસાત રહેતી નથી, એવું તે બંનેનું
મતવ્ય છે — “ન ચતુર્દશપૂર્વવિદઃ પ્રજ્ઞાપનીયં કિંચિદ્ અવિદિતમસ્તિ” પ્રજ્ઞાપના, હરિભદ્રવ્રત્તિ,
પૃ ૧૮; શીલાંક આચારાંગદીપ, પત્ર ૧૮૩, ૧૮૫; પ્રજ્ઞાપના, મલયગિરિવ્રત્તિ, પત્ર ૭૨.

વ્યવહારભાષ્યમાં જણાવ્યું છે કે પૂર્વકાળે ચતુર્દશપૂર્વીને ગીતાર્થ માનવામાં આવતા, પણ
હવે જે પ્રકરપંથર હોય તે ગીતાર્થ છે — ઉદ્દેશ ૩, ગાથા ૧૭૩. આ પણ તો જ બંને બંને કોઈ કાળે
પૂર્વનું અસ્તિત્વ અને મહત્ત્વ સ્વીકૃત હોય.

પ્રજ્ઞાપનાટીકામાં મલયગિરિ ગૌતમ ગણપરને ચતુર્દશપૂર્વી કહે છે (પત્ર ૭૨). વળી, કલ્પસૂત્રમાં
ભગવાન મહાવીરના ચતુર્દશપૂર્વધારી શિષ્યોની સંખ્યા આપવામાં આવી છે — કલ્પસૂત્ર (શ્રીપુણ્યવિં
સંપા ૦) સૂ. ૧૩૭, પરંતુ દ્વાદશાંગધર શિષ્યોની સંખ્યા નથી આપી, તે પણ બતાવે છે કે
શ્રુતધર તરીકે પૂર્વધરોનું મહત્ત્વ હતું. તે જ પ્રમાણે ભગવાન પાર્શ્વ આદિના પણ ચતુર્દશપૂર્વધરોની
સંખ્યા (સૂ. ૧૫૭, ૧૬૬ આદિ) આપવામાં આવી છે, પણ અંગધારીઓની નથી આપી.
આથી પણ એ વાત તો નક્કી થઈ જ શકે છે કે ‘પૂર્વ’ નામે કોઈ શાસ્ત્ર હતું જ.

કલ્પસૂત્રમાં જ નહિ પણ ગંધૂહીપ્રજ્ઞનિમાં પણ નગરભદ્રવના ચતુર્દશપૂર્વીઓની સંખ્યા
આપવામાં આવી (સૂ. ૩૧) છે.

નંદીથેરાવલીમાં નાગાર્જુનાચાર્યની પ્રશસ્તિમાં (ગા. ૩૫) તેમને કાલિકશ્રુત(અંગ)ના અને
પૂર્વના ધારક કહ્યા છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે કાલિક^{૧૧} અર્થાત્ અંગથી પૂર્વનું પાર્થક્ય હતું.
નંદી(સૂ. ૭૮)માં ગમિકને દષ્ટિવાદ અને અગમિકને કાલિક-જેમાં શ્લોક ૧૧ અગો વગર છે — કહ્યું છે
તેથી તે બંનેનું પાર્થક્ય સિદ્ધ છે.

ચતુઃશરણપ્રતીજ્ઞકની નીચેની ગાથા દ્વાદશાંગધર કરતાં ચૌદપૂર્વધરનો ઉલ્લેખ જુદો કરે છે
તે પણ તેનું સ્વાતંત્ર્ય સિદ્ધ કરે છે —

“ચત્તદસ-દશ-નવપુન્વી દુવાલસિકારસંગિણો જે અ ।

જિણકપ્પાહાલંદિઅ પરિહારવિસુદ્ધિસાહૂ ય ॥ ૩૩ ॥

અનુયાયીના ભાવા-વિભાવા-વાતિક જેવા ભેદોની વ્યાખ્યાપ્રસંગે આવશ્યકચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે
જે સૂત્રપદોની અનેક પ્રકારે વ્યાખ્યા, તે વિભાવા. આ વિભાવા કરવામાં ચતુર્દશપૂર્વી સમર્થ છે,
પણ સર્વપ્રકારે વ્યાખ્યા, જે વાતિક કહેવાય છે, તે તો ક્યવળી જ કરી શકે (આવશ્યકચૂર્ણિ, પત્ર
૧૧૫), (ગા. ૩૫).

ભગવાન મહાવીરના ગણધર ગૌતમને ચતુર્દશપૂર્વી કહેવામાં આવ્યા છે, પરંતુ ભગવાનના
ગણધર સિવાયના અન્ય શિષ્યો વિષે ભાષ્યે જ ચૌદ પૂર્વના અધ્યયનનો ઉલ્લેખ મળે છે. ભગભગ
બંધા જ વિષે — “સામાહ્યમાહ્યાઈં ઇક્કારસ અંગાઈં — એમ માત્ર અગિયાર અંગ ભગવાનો ઉલ્લેખ
મળે છે.^{૧૨} આથી વિરુદ્ધ, આપણે જોયું તે પ્રમાણે, ભગવાન મહાવીર પૂર્વના નીચીકરોના શિષ્યો

૧૧. કાલિકશ્રુતમાત્રારાત્રિ — નન્દીહારિ ૦ ટી. ૦, પૃ. ૬૬.

૧૨. ભગવતી સૂ. ૬૩, ૩૮૨, ૩૮૫, ૪૧૮; વિપાકસૂત્ર, ૩૩, જ્ઞાના. ૦, સૂ. ૨૮, ૧૦૫; અનુસરો. ૩ ઇત્યાદિ

વિષે પ્રધાનપણે ચૈદ પૂર્વ ભણવાના ઉલ્લેખો છે. આથી એક બાબતનું અનુમાન આપણે કરી શકીએ કે ભગવાન મહાવીર પહેલાંનું જે શ્રુત હતું તેને જ ‘પૂર્વ’ નામે ઓળખાવવામાં આવ્યું હોય, તેવો પૂરો સંભવ છે. એ પૂર્વને આધારે અંગરચના થઈ એ આપણે જોઈ ગયા છીએ. એટલે તે પૃથક્ અને સ્વતંત્ર છતાં આધારશ્રુત બન્યું અને ક્યારેક તેનો સમાવેશ બારમા અંગમાં ‘પૂર્વગત’ એ નામે કરી લેવામાં આવ્યો—એમ માનીએ તો તે ઉચિત ગણાશે.

એક બાબત અહીં નોંધવા જેવી એ છે કે આપણે એક માન્યતા વિષે પૂર્વે જોયું કે સ્ત્રી આદિના હિતાર્થે પૂર્વને આધારે અંગરચના કરવામાં આવી છે. જ્યાં સાધ્વીના અધ્યયનની વાત છે ત્યાં સર્વે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેની અથવા ભગવાન મહાવીરના કાળની સાધ્વીઓના અધ્યયન વિષેના ઉલ્લેખોમાં એક જ પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે—કે તેઓએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું. કોઈ પણ સાધ્વી વિષે પૂર્વોનો અભ્યાસ કર્યાનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. આથી ઉક્ત માન્યતાનું સમર્થન થાય છે. જ્ઞાતાં મં જણાવ્યું છે કે દ્રૌપદીએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, પણ પાંડવોએ તો ૧૪ પૂર્વોનું. —જ્ઞાતાં, સૂ. ૧૨૯. અરિષ્ટનેમિત્રી આર્ષા પદ્માવતી વિષે પણ એવો જ (અગિયાર અંગના અભ્યાસનો) ઉલ્લેખ છે. —અંતગઢ, સૂ. ૯. ભગવાન મહાવીર કાળે શ્રેણિકની પત્નીઓ દીક્ષિત થઈ તો તેમને વિષે પણ જણાવ્યું છે કે તેમણે ૧૧ અંગોનું અધ્યયન કર્યું. —અંતગઢ, સૂ. ૧૬.

પૂર્વનું મહત્ત્વ હોવાથી જ તેના જ્ઞાનને એક પ્રકારની ઋદ્ધિ કે લગ્નિષ્ઠ ગણવામાં આવે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. આવશ્યકનિર્ણયક્રિતામાં લગ્નિષ્ઠધરોને ગણાવતાં પૂર્વધરોને પણ તેમાં ગણાવ્યા છે, તે સ્પષ્ટ છે કે ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ શ્રુતમાં વિશેષ હતું. —ગાથા ૬૯; વિશેષાં, ગા. ૭૭૬.

આગમવ્યવહાર અથવા તો પરોક્ષવ્યવહારની ચર્ચાને પ્રસંગે આગમવ્યવહારમાં ચૈદ-દશ-નવ પૂર્વધર અને ગદ્યહસ્તીનો ઉલ્લેખ છે. —નિતકલ્પભાષ્ય, ગા. ૧૧૨, ૧૧૩. વળી, પૂર્વધરોના વિચ્છેદ સાથે પ્રાયશ્ચિત્તનો પણ વિચ્છેદ થયો છે એવો મત કોઈ ધરાવતા હતા તેનો ઉલ્લેખ આચાર્ય જિનભટ્ટે કર્યો છે (એજન, ગા. ૨૫૬-૨૬૨) અને તેનો પ્રતિવાદ પણ કર્યો છે (ગા. ૨૬૩ થી). જો ‘પૂર્વ’જેવી કોઈ પરંપરા હતી જ નહિ તો આ બધી ચર્ચા નિરર્થક જ દેરે, માટે માનવું જોઈએ કે ક્યારેક પણ ‘પૂર્વ’નામે ઓળખાતું શ્રુત વિદ્યમાન હતું. તે માત્ર કલ્પિત છે એમ માનવાને કોઈ આધાર નથી. એ પૂર્વનો સમાવેશ દષ્ટિવાદમાં ‘પૂર્વગત’ને નામે કરી દેવામાં આવ્યો હતો—આ પરંપરા નિરાધાર નથી.

સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથો અને આગમનાં કેટલાંક પ્રકરણોમાં ‘પૂર્વ’નો જ અથવા તો દષ્ટિવાદનો જ આધાર શા માટે લેવામાં આવ્યો, વિદ્યમાન અંગોમાંથી જ તે તે ગ્રંથોની સામગ્રી શા માટે લેવામાં ન આવી, તેવો પ્રશ્ન સહજ છે, પણ જ્યારે સ્વયં અંગોની જ રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે થઈ હોય એમ મનાતું હોય ત્યારે અંગ કરતાં ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ વિશેષ છે જ, તો પછી તે કારણે ગ્રંથકાર ‘પૂર્વ’નો આધાર લે તેમાં શું ખોટું છે? વળી, જે અત્યારે વિદ્યમાન નથી તે, તે કાળે પણ વિદ્યમાન નહીં હોય તેમ માનવાને કારણ નથી. કારણ, તેનો વિચ્છેદ પણ સમય જતાં થયો છે. વળી, દષ્ટિવાદ એ નામ જ સ્પષ્ટ છે કે દાર્શનિક માન્યતાઓ—પછી તે સ્વયં જૈનદર્શનની હોય છે કે અન્ય દર્શનની કે ઉભય દર્શનની—દષ્ટિવાદમાં સમાવેશ પામી હશે. એટલે દાર્શનિક કે સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાનું મૂળ અન્ય અંગ કરતાં જો દષ્ટિવાદમાં શોધવામાં આવે તો તે ઉચિત ગણાવું જોઈએ. અને બન્યું પણ એમ જ છે. અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં જે ગ્રંથો સૈદ્ધાન્તિક અર્થાત્ તાત્ત્વિક ચર્ચા સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેનું મૂળ સામાન્ય રીતે દષ્ટિવાદમાં છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. દિગંબર સંપ્રદાયાના સિદ્ધાન્ત ગ્રંથો

પદ્મગ્રાગમ અને કલાયપાદુનો સંબંધ દર્શિવાદ અને પૂર્વ સાથે જોડવામાં આવ્યો છે. શ્વેતાંબર-દિગંબર બન્નેને સંમત કર્મસાહિત્યના પ્રાચીન કર્મપ્રકૃતિ, પંચસંગ્રહ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું મૂળ પણ ‘પૂર્વ’માં મનાયું છે. તે જ પ્રમાણે પ્રસ્તુતમાં સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથ પ્રજાપતનાનો સંબંધ પણ દર્શિવાદ સાથે જ છે. વિશેષતા એ છે કે પદ્મગ્રાગમનું મૂળ દર્શિવાદમાં છે એમ તેના રીકાકાર ધવલામાં સ્પષ્ટ કરે છે; જ્યારે પ્રસ્તુતમાં તો સ્વયં ગ્રંથકર્તા પ્રજાપતનાનો સંબંધ દર્શિવાદ સાથે જણાવે છે.

પૂર્વો વિષ્ણુમાન હતાં, તો પછી એ ઉપેક્ષિત કેમ થયા અને વિચિત્ર કેમ થયાં—આવો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક છે. આનો ઉત્તર એ છે કે તેમને આધારે વધારે વ્યવસ્થિત ગ્રંથોની રચના થઈ તેથી તેમની પ્રથમ ઉપેક્ષા અને પછી સહજ ભાવે વિચ્છેદ થાય—એવો ક્રમ માનવામાં આવ્યો છે. દિગંબરોએ શ્વેતાંબર સંમત આગમો વિચિત્ર છે એમ તો માન્યું, પણ તેમને મતે પણ સૌથી વધારે પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ પદ્મગ્રાગમ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું હતું. છતાં પણ તેની એક માત્ર પ્રતિ ઉપલબ્ધ થાય અને તે અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી છેલ્લા હજાર વર્ષથી દૂર થાય તેનું કારણ શોધીએ તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી રહે છે. જેમ પૂર્વ ગ્રંથોમાંથી અંગ અને અન્ય ગ્રંથોની રચના થઈ ત્યારે પૂર્વનું પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ છતાં તે ક્રમે કરી ઉપેક્ષિત થાય અને અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી બાકાત થાય અને છેવટે વિચિત્ર પણ થાય, તેમ જ્યારે ગોમટસાર જેવા વ્યવસ્થિત અને સારભૂત ગ્રંથોની રચના પદ્મગ્રાગમને આધારે થઈ, ત્યારે પદ્મગ્રાગમ પણ ઉપેક્ષિત થઈ માત્ર એક પ્રતિમાં વિષ્ણુમાન રહે—એ સ્વાભાવિક છે. પછી આવા ગ્રંથોનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ તો રહે જ છે, પણ અધ્યયન-અધ્યાપનમાં તો ઉપેક્ષિત જ થાય છે. અને વિચ્છેદનું એકમાત્ર કારણ આ ઉપેક્ષા બને છે.

આ જ પ્રક્રિયા પ્રમાણે પ્રાચીન દિગંબર મતે અંગોનો અધિક ભાગ લુપ્ત થઈ ગયો, માત્ર આશિક અંગો વિષ્ણુમાન રહ્યાં, અને આધુનિક માન્યતા પ્રમાણે સર્વાંશે લુપ્ત થઈ ગયાં. પણ શ્વેતાંબર મત પ્રમાણે અંગોનો સર્વથા લોપ નથી થયો; તેના અંશોનો લોપ થયો છે.

જેમ પૂર્વમાંથી અંગોનું નિર્માણ થયું તેમ પૂર્વ અને અંગોને આધારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના કાળક્રમે થઈ. તેનું નિર્માણ સ્થવિરોએ કર્યું. જેમ પૂર્વમાંથી રચાયેલ અંગમા પૂર્વ કરતાં વધારે રચનાસૌક્ય હોય, તેમ પૂર્વ અને અંગને આધારે રચાયેલ અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં કાળક્રમે વધારે રચના-સૌક્ય આવે તે સ્વાભાવિક છે. આથી વિષયનિરૂપણની બાબતમાં વ્યવસ્થા, અંગ કરતાં અંગ-બાહ્યમાં વધારે સારી હોય—વાચકને સુગમ અને અનુકૂળ હોય—તેમ બનવું સ્વાભાવિક છે. આવી વ્યવસ્થાનું—સુંદર અને વાચકને અનુકૂળ વ્યવસ્થાનું—પ્રમાણુપત્ર માત્ર આજે જ આપણે આપીએ છીએ તેમ નથી, પણ અંગ ગ્રંથોની અંતિમ વાચનામાં અંગબાહ્ય ગ્રંથોને આવું પ્રમાણુપત્ર આપવામાં આવ્યું છે, અને તે, તે તે વિષયનું નિરૂપણ વિશેષાર્થિએ તે તે અંગબાહ્યમાં જોઈ લેવું તેમ સ્પષ્ટનીને આપ્યું છે. આથી જ આપણે જોઈએ છીએ કે અંગ કરતાં નંદી, અનુયોગદ્વાર કે પ્રજાપતના કાળદર્શિએ પછીની રચના છતાં ભગવતી જેવા મહત્ત્વના અંગ ગ્રંથમાં નંદી, અનુયોગદ્વાર કે પ્રજાપતનામાં તે તે વિષય જોઈ લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે. આમ પ્રામાણ્યની દૃષ્ટિએ પૂર્વ અને અંગ વિશેષ મહત્ત્વનાં છતાં વિષયનિરૂપણની દૃષ્ટિએ તેમના કરતા અંગબાહ્ય ગ્રંથો વિશેષ મહત્ત્વ ધરાવે છે—એ બાબત લક્ષ્યમાં લેવા જેવી છે.

અંગ ગ્રંથોમાં સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા નથી જ એમ તો ન કહેવાય. પણ સ્થાનાંગ-સમવાયાંગમાં સંખ્યાને આધારે થયેલ છે, વિષયને આધારે નહીં; જ્યારે ભગવતીમાં સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા મુખ્ય છતાં—તેનું પ્રાધાન્ય છતાં—તેનો ક્રમ અવસ્થિત નથી, કારણ કે તેમાં જુદા જુદા વિષયને લગતી પ્રસંગ-પ્રાપ્ત ચર્ચા થયેલી છે; જ્યારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં તેમ નથી. તેમાં તો વિષયનિરૂપણ મુખ્ય છે. તેથી

નિશ્ચિત ક્રમે તેમાં વિષયોની વ્યવસ્થિત ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ જ વિશેષતાને કારણે અંગ કરતાં અધ્યયન-અધ્યાપનની દૃષ્ટિએ અંગબાહ્યનું મહત્વ વિશેષ છે.

અંગમાં ભગવાન મહાવીરના વિહાર અને જીવનપ્રસંગો સાથે સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાને વણી લેવામાં આવી છે તેથી કોઈ પણ વિષયનું સર્ળગ વર્ણન તેમાં મળવું મુશ્કેલ હતું. આ કમીની પૂર્તિ અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના કરીને આચાર્યોએ કરી છે. પાલિપિટકમાં પણ આમ જ બન્યું છે. સુતપિટકમાં ભગવાન જીહના ઉપદેશ પ્રસંગે યત તત્ર સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા થયેલ છે, પણ તેથી સમગ્ર બૌદ્ધ દર્શનનું સ્વરૂપ ઉપસ્થિત થતું નથી; પણ તેની પૂર્તિ અભિધર્મપિટકમાં કરવામાં આવી છે. આથી બૌદ્ધ-સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છા ધરાવનાર માટે અભિધર્મનું અધ્યયન જેમ અનિવાર્ય છે તેમ જૈન દર્શનની સૈદ્ધાન્તિક દૃષ્ટિ માટે અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાંના પ્રજ્ઞાપના, જીવાભિગમ આદિ ગ્રંથો અનિવાર્ય છે. એટલે એમ કહી શકાય કે જૈન આગમ ગ્રંથોની રચનાનો જે બીજો તબક્કો—એટલે કે વ્યવસ્થિત વિષયનિરૂપક રચનાનો સમય—તે અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચનાનો સમય છે. અને તે સમયની રચના પ્રજ્ઞાપના છે.

*

પ્રજ્ઞાપના-નામ

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું સામાન્ય નામ ગ્રંથકર્તાએ ‘અધ્યયન’ એવું આપ્યું છે^૧ અને વિશેષ નામ ‘પ્રજ્ઞાપના’ ફલિત થાય છે, કારણ, ગ્રંથકર્તાએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે ભગવાન મહાવીરે સર્વ ભાવોની ‘પ્રજ્ઞાપના’^૨ કરી છે તે પ્રમાણે જ હું કરવાનો છું. એટલે ઉત્તરાધ્યયનની જેમ આ ગ્રંથનું પણ પૃથુ નામ ‘પ્રજ્ઞાપનાધ્યયન’ કહી શકાય. આ સમગ્ર ગ્રંથ એક અધ્યયનરૂપ છે; જ્યારે ‘ઉત્તરાધ્યયન’માં અનેક અધ્યયનો છે તે ખ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. પ્રત્યેક ‘પદ’ને અંતે ‘વણ્ણવળાદ મગ્ગત્તીદ’ એવો ઉલ્લેખ મળે છે તેથી પાંચમા અગ વ્યાખ્યાપ્રગતિની જેમ ઉપાંગોમાં પ્રજ્ઞાપનાનું વિશેષ મહત્વ સૂચિત થાય છે. ‘મગ્ગત્તીદ’ એવો ઉલ્લેખ ગ્રંથકર્તાને અભિપ્રેત નહીં હોય, કારણ, અર્થાતે તો “વણ્ણવળા સમત્તા” —એટલું જ મળે છે.

‘પ્રજ્ઞાપના’ શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ

સત્યં પ્રજ્ઞાપનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે (સૂ. ૩) જીવ અને અજીવ વિષેની પ્રજ્ઞાપના એટલે કે નિરૂપણ તે પ્રજ્ઞાપના છે. આથી જેમાં જીવ-અજીવનું નિરૂપણ હોય તે શાસ્ત્ર પણ પ્રજ્ઞાપના કહેવાય.

ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાન થયું તે પહેલાં તેમણે દશ મહારવખો નેચાં હતાં. તેમાં તીજ મહારવખના વર્ણન પ્રસંગે તેનું ફળ બતાવતાં ભગવતી (શં. ૧૬, ઉં. ૬)માં જણાવ્યું છે—
“સમગે મગ્ગં મહાવીરે વિચિત્તે સસમય-પરસમયં દુવાલસંગં ગણિપિઠ્ઠં આણ્ણેતિ પજ્જ્ઞેતિ વરુણેતિ.....” આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશને પ્રજ્ઞાપયતિ, પ્રરૂપયતિ—એવી ક્રિયાથી જણાવવામાં આવ્યો છે. તેને આધારે જ તેમનો ઉપદેશ ‘પ્રજ્ઞાપના’ કે ‘પ્રરૂપણા’ કહેવાય એ સ્વાભાવિક છે, તેથી તેમના ઉપદેશનો આધાર લઈ જે ગ્રંથ રચાય તેને પણ ‘પ્રજ્ઞાપના’

૧. ‘અગ્ગયણમિણં ચિત્તં’—ગા. ૩.

૨. ઉવર્લસિયા મગ્ગવયા વણ્ણવળા સન્નમ્ભવાણં,....જહ વણિયં મગ્ગવયા અહમવિ તહ વણ્ણવસ્સામિ ગા. ૨-૩.

એવું નામ આપી શકાય અને તેથી આર્ય શ્યામાચાર્યે પોતાના અર્થને ‘પ્રજાપના’ એવું નામ આપ્યું છે તે ઉચિત જ છે.

વળી, જ્યાં પણ અંગોમાં ‘ભગવાને આ કહ્યું છે’ કે આવું નિરૂપણ કર્યું છે’ તેમ જતાવવાનું હોય છે ત્યાં પણ સર્વત્ર ‘વજ્રત્તે’ (વજ્રપ્રત્તઃ) એવો શબ્દપ્રયોગ જોવા મળે છે. તેથી પણ જૈન શાસ્ત્રની શૈલીમાં આ પ્રજાપના શબ્દનું પ્રાધાન્ય જણાય છે. એથી આર્ય શ્યામાચાર્યે એ શબ્દ પસંદ કર્યો તે ઉચિત જ છે.

સ્વયં ભગવાન મહાવીર પણ પોતાના ઉપદેશ માટે આ જ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“एवं खलु मय खंदया चउव्विहे लोए पञ्चत्ते” (ભગવતી, ૨-૧-૯૦. આ જ પ્રકારના પ્રયોગો આચારંગ આદિ શાસ્ત્રોમાં અનેક ઉદાહરણ મળે છે. વળી, અંગમાં મહત્વપૂર્ણ લેખાતા પાંચમા અંગનું નામ ‘વિચાદપન્નતિ’ ‘વ્યાખ્યાપ્રનપિત’ છે તે પણ ભગવાનના ઉપદેશ માટે ‘પ્રજાપના’ શબ્દનું પ્રાધાન્ય સૂચવે છે. તેથી આ શબ્દનું વિશેષ મહત્ત્વ જૈન પરંપરામાં સ્વીકારાય તે સ્વાભાવિક છે. અને, ટીકાકારના જણાવ્યા પ્રમાણે, આ શબ્દપ્રયોગમાં પ્ર ઉપસર્ગ જે મૂકવામાં આવ્યો છે તે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશની વિશેષતાનો સૂચક છે એટલે કે ભગવાન મહાવીરે જીવ, અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જે નિરૂપણ કર્યું છે તે વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે; જૈનતર શાસ્ત્રોમાં તે પ્રકારનું નિરૂપણ જોવામાં આવતુ નથી—તેવો ભાવ પણ એ શબ્દના પ્રયોગમાં રહેલો છે. એટલે કે આ નિરૂપણ જૈન શાસ્ત્રમાં આગવી રીતે થયેલું છે, જે અન્યત્ર દુર્લભ છે. અને તે વસ્તુસ્થિતિનું પણ સૂચક છે જ. આ પ્રકારનું નિરૂપણ અન્યત્ર તે કાળના શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવતું નથી, એ સૂચક છે.

વળી, ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત અર્થમાં જ ભાષાના બેદોનો જે વિચાર છે તેમાં ‘વજ્રવળી’ પણ ભાષાનો એક પ્રકાર છે (૮૩૨). તેનો ટીકાકાર અર્થ કરે છે—“પ્રજાપની—પ્રજાપ્યતેડર્થોડનેયેતિ પ્રજાપની”—પત્ર ૨૪૯ અ; અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા કહે છે કે—“યથાવસ્થિતાર્થોમિષાનાદિયં પ્રજાપની”—પત્ર ૨૪૯ બ; અર્થાત્ અર્થ—વસ્તુ જે પ્રકારે વ્યવસ્થિત હોય તેનું કથન જે ભાષા વડે થાય તે ભાષા પ્રજાપની કહેવાય. વળી, તે જ ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત અર્થમાં જ ભાષાના ‘વજ્રવળી’ અને ‘અવજ્રવળી’ એવા બે બેદ કર્યા છે (૮૬૦) અને ‘અવજ્રવળી’ના વિવરણ પ્રસંગે ‘અસચ્ચામોસા’ એટલે કે જેને સત્ય કે મિથ્યા સાથે સમ્યક નથી પણ કેવળ વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તેવી ભાષાના જે બાર પ્રકાર જણાવ્યા છે તેમાં પાંચમો પ્રકાર વજ્રવળી (૮૬૬) ભાષા છે. એટલે કે એવી ભાષા, જે વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તે વજ્રવળી કહેવાય છે. પ્રજાપનાનો આ સામાન્ય અર્થ છે. એટલે કે જેમાં કોઈ ધાર્મિક વિધિનિયમોનો પ્રશ્ન નથી પણ વસ્તુનિરૂપણ માત્ર થયું હોય તે પ્રજાપની ભાષા કહેવાય છે. ટીકાકારે આ ભાષા વિષે જે વિવરણ કર્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત ‘પ્રજાપના’ નો અર્થ વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે. તેમાં ટીકાકારે અન્યકૃત ગ્રંથોનું ઉદ્ધરણ દીધું છે—

“पाणिबहाउ नियत्ता हवंति दीहाउया अरोगा य ।

एमाई वणत्ता वणवणी वीयरोगेहि ॥”

—પ્રજાપનાટીકા, પત્ર ૨૫૯ બ

સારાંશ કે “જેઓ પ્રાણિવધથી નિવૃત્ત થયા છે તેઓ (ભવાન્તરમાં) દીર્ઘાયુ અને અરોગ થાય છે.” આ પ્રકારનો ઉપદેશ કે કથન તે પ્રજાપની ભાષાનું ઉદાહરણ છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રસ્તુતમાં

‘હિસા ન કરો’ એવી આજ્ઞા કે ઉપદેશ નથી પણ વસ્તુસ્થિતિનું નિરૂપણ છે કે જેઓ હિસા નથી કરતા તેઓ દીર્ઘાયુ અને નીરોગ થાય છે; આથી ભાષાનો આ પ્રકાર પ્રજાપતી છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પણ જીવ અને અજીવ વિષે આ જ જાતની પ્રજાપતના છે. તેથી તેનું ‘પ્રજાપતના’ નામ યથાર્થ રહે છે.

બૌદ્ધ પાંચપિટકમાં પુમાલપચ્ચત્તિ એ નામનો ગ્રંથ છે. તેમાં નાના પ્રકારના પુદ્ગલના એટલે કે પુરુષોના અનેક પ્રકારે બેદોનું નિરૂપણ છે. એ નામમાં વપરાયેલ પ્રતિપતિ (પચ્ચત્તિ) અને પ્રસ્તુત પ્રજાપતના (વળ્લવળા) નામમાં તાત્પર્ય સરખું જ છે.

પ્રાકૃત વળ્લવળા અથવા વળ્લવળ જેવા શબ્દોના સમાનાર્થક શબ્દો પાલિમાં પણ વપરાયા છે. તે છે—વચ્ચત્ત, વચ્ચાપન આદિ.

પ્રજાપતનાનો આધાર દષ્ટિવાદ છે

પ્રજાપતનાસૂત્ર એ ચોથું ઉપાંગ છે. જૈન આગમમાં અંગ બાર છે, પણ બારમું અંગ દષ્ટિવાદ વિચિત્ર છે, છતાં ઉપાંગની સંખ્યા તો બાર છે અને બારેય ઉપાંગો ઉપલબ્ધ છે. તે તે અંગ સાથે તે તે ઉપાંગોનો સંબંધ ક્યારથી જોડાયો તે નક્કી કરવું કઠણ છે, પણ સરકૃત ટીકાઓ લખાવી શક્ય થઈ ત્યારથી તો એવો સંબંધ બતાવવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે પ્રસ્તુત ઉપાંગ પ્રજાપતના, સમવાય નામના ચોથા અંગનું ઉપાંગ છે—એમ ટીકાકાર આચાર્ય મલયગિરિ જણાવે છે—‘इयं च समवायाख्यस्य चतुर्थाङ्गस्योपाङ्गम्, तदुक्तार्थप्रतिपादनात्—’ પ્રજાપતનાટીકા, વચ ૧। પરંતુ આવો કોઈ સંબંધ પ્રાચીન કાગમાં જોડવામાં આવતો નહિ—અને તેવો સંબંધ હતો પણ તહીં તે તો સ્પષ્ટ છે. કારણ, સ્વયં પ્રજાપતનાના પ્રારંભમાં જ કર્તાના જણાવ્યા પ્રમાણે આ પ્રજાપતના^૩ દષ્ટિવાદમાંથી ઝરતો રસ છે—

અજ્ઞાયણમિળં ચિત્તં સુચરયણં દિક્ષિવાયણીસદં ।

જહ વળ્ણયં મગવયા અહમવિ તહ વળ્ણહસમિ । ૩ ॥

આર્ય સ્વામાચાર્યે આ ગ્રંથનો સીધો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે જોડ્યો છે એ તો નિશ્ચિત છે જ, પણ આપણી સમક્ષ દષ્ટિવાદ છે નહિ તેથી તેના કયા પ્રકરણ સાથે પ્રજાપતનાનો સંબંધ છે તેની તો કલ્પના જ કરવી રહી. અને એ કલ્પના પ્રમાણે દષ્ટિવાદના ૧૪ પૂર્વોમાંથી નીચેના પૂર્વો સાથે પ્રજાપતનાના વિષયનો સંબંધ જોડી શકાય તમ છે—

જાનપ્રવાદ, આત્મપ્રવાદ અને કર્મપ્રવાદ.

પરંતુ પદ્મઅંગમની ટીકા ધવલામાં પદ્મઅંગમનો સંબંધ ‘આગ્રાયણી પૂર્વ સાથે પણ જોડવામાં આવ્યો છે તે જોતાં અને પ્રજાપતના અને પદ્મઅંગમનો ચર્ચિત વિષય સમાન છે એ જોતાં પ્રજાપતનાનો સંબંધ આગ્રાયણી પૂર્વ સાથે પણ હોવાનો સમ્ભવ ખરો જ.

આચાર્ય મલયગિરિના મતે સમવાયાંગમાં કહેલ અર્થનું જ વર્ણન પ્રજાપતનામાં પણ છે. તેથી તે સમવાયાંગનું ઉપાંગ છે. પણ સ્વયં કર્તા એનું કોઈ સૂચન કરતા નથી પણ તેનો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે. અને તે ઉચિત જ છે. કારણ, દષ્ટિવાદમાં મુખ્યપણે દષ્ટિ-દર્શનનું વર્ણન

૩ આ વિષયના સ્વેતાશ્વરોમાં બારમા અગનો સર્વથા અભાવ હોવાની સૂચના પદ્મઅંગમમાં (પુરતક ૧, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૭૧) કરવામાં આવી છે તે વિચારસ્પષ્ટ છે.

૪. પદ્મઅંગમ, પુરતક ૧, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૭૨.

હતુ તેથી જેન દર્શનને માન્ય પદાર્થોનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ કરનાર પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ દ્રષ્ટિવાદ સાથે હોય તે વધારે ઉચિત પણુ છે.

અને જે આધારે પરંપરા રૂઢ થઈ તે પરંપરાને અનુસરી આચાર્ય મલયગિરિએ જાણાવ્યા મુજબ સમવાયાંગમાં પણ જીવ-અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જ નિરૂપણ છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાને તેનું ઉપાગ માનવામા કશો વિરોધ પણુ નથી.

પ્રજ્ઞાપનાની રચનાશૈલી

અથના પ્રારંભમા સ્તુતિરૂપ મગલ કરીને ગ્રંથરચનાની પ્રતિજ્ઞા બાદ પ્રતિપાઘ વિષયનો નિર્દેશ કરતી ગાથાઓ આપી છે. આમા ૩૬ વિષયોનો નિર્દેશ છે તેથી ગ્રંથને ૩૬ પ્રકરણમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યો છે અને પ્રત્યેક પ્રકરણને ‘પદ’ એવુ સામાન્ય નામ આપવામાં આવ્યુ છે, જેની સંખ્યા તે તે પ્રકરણને અંતે સમાપ્ત થતા પ્રતિપાઘ વિષય સાથે આપવામાં આવી છે. આચાર્ય મલયગિરિ ‘પદ’ની વ્યાખ્યા કરતાં કહે છે કે—‘પદં પ્રકરણમ્ અર્થોધિકાર ઇતિ પર્યાયાઃ’ પ્રજ્ઞાપના-ટીકા, વ્ર ૬ અ। એટલે કે ‘પદ’ શબ્દનો અર્થ અહીં પ્રકરણ^૫ કે અર્થોધિકાર એમ સમજવાનો છે.

સમગ્ર ગ્રંથની રચના પ્રશ્નોત્તર રૂપમાં છે. પ્રારંભમાં ૮૧ સૂત્ર સુધી પ્રશ્નકર્તા કે ઉત્તરદાતા કોણુ તેના વિષેની કોઈ સંખ્યા નથી, માત્ર પ્રશ્ને અને ઉત્તરે છે. પણ ત્યાર પછીના ૮૨મા સૂત્રમાં ભગવાન અને ગૌતમનો સવાદ છે. વળી, ૮૩થી ૯૨મા સામાન્ય પ્રશ્નોત્તર દેખાય છે અને અચાનક ૯૩મા સૂત્રમા ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરે છે. ત્યાર પછી વળી સામાન્ય પ્રશ્નોત્તરે ચાલુ થાય છે તે ૧૪૭મા સુધી ચાલે છે. પછીની રચનામાં જ્યાં ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરે છે તે આ પ્રમાણે છે : સૂત્ર ૧૪૮-૨૧૧ અર્થાત્ સમગ્ર ખીજું પદ, તીજ પદમાં સૂત્ર ૨૨૫-૨૩૫, ૩૨૫, ૩૩૦-૩૩૩; ચોથા પદથી બધા જ પદોના સૂત્રોમાં છે. માત્ર પ્રારંભમાં, વચ્ચે કે અંતે આવતી ગાથાઓમાં અને સૂત્ર ૧૦૮૬ માં તે નથી.

અને એક અપવાદ છે, જેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે, સૂત્ર ૩૩૪ “અહ મંતે! સ્વજીવ્ય-બહું મહાદંડયં વત્તહસ્સામિ”।—આ રીતે શિષ્ય (તે કોણુ છે તે જાણુવામાં આવે તેમ નથી) યુરુની સમક્ષ “મહાદંડક રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને સર્વ જીવોનુ અદ્ય-અહુત્ય વર્ણુવે છે. આની ટીકામાં આચાર્ય મલયગિરિએ આ પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો છે—

“अनेन एतद् ज्ञापयति—तीर्थकरानुज्ञामात्रसापेक्ष एव मगवान् गणधरः सूत्ररचनां प्रति प्रवर्तते, न पुनः भुताभ्यासपुरःसरम् इति। यद्वा एतद् ज्ञापयति—कुशलेऽपि कर्मणि विनेयेन गुरुमनापृच्छ्य च न प्रवर्तितव्यम्, किन्तु तदनुज्ञापुरःसरम्। अन्यथा विनेयत्वायोगात्।” —पण्णवणाटीका, વ્ર ૧૬૩ અ।

આચાર્ય મલયગિરિ પોતે નિઃસંક નથી.^૭ તેથી વિકલ્પે એ બાબતો રજુ કરે છે. પ્રથમમા તેમણે માન્યુ છે કે અહીં પણ શિષ્ય તરીકે જાણુધર ગૌતમ વિવક્ષિત છે. બીજા વિકલ્પમાં માત્ર યુરુ-શિષ્ય એવું સામાન્ય રૂપે વિવક્ષિત છે.

વળી, જેમ પ્રારંભમાં સમગ્ર ગ્રંથની અધિકારગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે, તેમ કેટલાંક

૫. “મૂલમૂહઃ પ્રકરણમ્” ન્યાયવાર્તિક, પૃ ૧.

૬. આનો જ મહાદંડક પદ્મદાગમમાં પણ છે. તેની ચર્ચા આગળ આપીએ.

૭. પ્રારંભમા જ આચાર્ય સ્થામ દ્રિષ્ટવાદને આધારે પ્રજ્ઞાપનાની રચના કરે છે એમ તેમણે જ જણાવ્યું છે, એટલે સંભવ છે કે પ્રસ્તુત ભાગ અંગનો અંશ હોય અને તે રીતે એને જાણુધરની રચના કહી શકાય.

પદોના પ્રારંભમાં પણ વિષયનિર્દેશક ગાથાઓ રચવામાં આવી છે. —જુઓ ૩, ૧૮, ૨૦, ૨૩ ઇત્યાદિ પદોનો પ્રારંભ. તે જ પ્રમાણે ઉપસંહારમાં પણ કેટલીક વાર સંગ્રહગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે, જેમ કે દશમા પદના અંતમાં. ગ્રંથની વચ્ચે પણ જ્યાં જરૂરી જણાયું છે ત્યાં આચાર્ય ગાથાઓ મૂકે છે.

સમગ્ર ગ્રંથનું શ્લોક પ્રમાણ ૭૮૮૭ છે અને તેમાં કુલ ગાથાઓ, પ્રસંગ બાદ કરતાં, ૨૩૨ છે,^૮ એટલે સમગ્રભાવે મુખ્યપણે આ ગ્રંથની રચના ગદ્યમાં છે એમ કહી શકાય.

ગાથાઓમાં સામાન્ય રીતે જીવના વિશેષ બેદો અથવા સંખ્યાઓ (સૂત્ર ૨૪, ૪૦, ૧૦૨ ઇત્યાદિ) આપવામાં આવી છે, પણ ક્યાંક પ્રતિપાલ વિષયનું સ્વરૂપ પણ વર્ણિત જોવામાં આવે છે, જેમ કે સિદ્ધ વિષે—સૂત્ર ૨૧૧. સિદ્ધ વિષેની આ ગાથાઓ અને ઉવવાદ્યને અંતે આવતી ગાથાઓ લગભગ એકસરખી છે. આથી પ્રજાપનામાં આવતી બધી જ ગાથાઓ આર્ય શ્યામાચાર્યે રચી હોવાનો સંભવ નથી. કારણ, મૂળમાં જ કોઈક વાર પોતે “આમો ગાઠાઓ અણુ-ગંતવ્વાઓ—” (સૂત્ર ૫૫[૩], ૧૮૭) એમ નિર્દેશપૂર્વક ગાથાઓ મૂકે છે તે સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ પરંપરાપ્રાપ્ત છે. વિશેષ રૂપે ‘તં જહા’ (સૂત્ર ૨૪, ૩૮, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૫૦, ૫૪, ૧૦૨, ૧૧૦, ૧૧૭ ઇત્યાદિ) એમ કહીને જે ગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે તેમાં પણ તેમની પોતાની^૯ અને અન્યની રચના હોવા સંભવ છે. શ્યામાચાર્યે કેટલીક ગાથાઓને ‘સંગ્રહણિગાથા’ (સૂત્ર ૧૯૪, ૨૦૬[૨]) કહી છે. તે ગાથાઓ સંભવ છે કે અન્યની હોય. કેટલીક ગાથાઓને આચાર્ય મલયગિરિએ ‘સંગ્રહગાથા’ કે ‘સંગ્રહણિગાથા’ એવું નામ આપ્યું છે^{૧૦} તે ગાથાઓ કોની રચના છે તે જાણવું કઠણ છે.

પ્રજાપનાના સમગ્રભાવે અધ્યયનથી એની નિરૂપણશૈલી વિષે જે કેટલીક બાબતો નક્કી થાય છે તે આ છે—તેમાં ૩૬ પદોમાં સર્વ પ્રથમ જે જીવના બેદો પ્રથમ પદમાં જણાવ્યા છે, તેમાં સંસારી અને સિદ્ધ એ મુખ્ય બેદો પછી જીવના ઇન્દ્રિયોના હીનાધિક્યને આધારે એટલે કે એકેન્દ્રિયથી માંડી પચ્ચેન્દ્રિયના બેદ-પ્રબંદો ગણાવ્યા છે. સારાંશ કે સંસારી સકલ જીવોનો સમાવેશ એકેન્દ્રિયથી પચ્ચેન્દ્રિયમાં કર્યો છે. એટલે કે જીવબેદોનું મુખ્ય નિયામક તત્ત્વ ઇન્દ્રિયોની ક્રમિક વૃદ્ધિ એ છે. જીવના સ્થાનનો વિચાર બીજા પદમાં છે. તે જીવબેદોના સ્થાનની વિચારણામાં પણ જીવોના ઉક્ત પ્રથમ પદમાં બેદનિરૂપણનો જે ક્રમ—એટલે કે ઇન્દ્રિયપ્રધાન—છે તે જ અપનાવાયો છે. બેદ છે તે એ કે આમાં એકેન્દ્રિયને બદલે પૃથ્વીકાય શબ્દ વપરાયો છે, કારણ, એકેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાયાદિ જે બેદો છે તેને ક્રમે એકેકને લઈને વિચારણા છે. પણ નિરૂપણક્રમ એકેન્દ્રિયથી માંડી પચ્ચેન્દ્રિય એ છે. અને બહુવક્તવ્ય નામના ત્રીજા પદમાં પણ પ્રારંભમાં તો ઉક્ત પ્રકારે જ જીવબેદો લીધા છે. પરંતુ તે પછી જીવોનું અન્ય પ્રકારે એટલે કે ગતિ આદિને આધારે, જે વિભાજન થાય છે, તેનું પણ ગ્રહણ કર્યું છે; સૂત્ર ૨૧૬ માંથી ગતિને આધારે

૮ ગ્રંથના અંતની ગાથાનો અંક ૨૩૧ છે, પણ તે ૨૩૨ બેદોએ, કારણ કે ૨૧૭ મી ગાથાનો અંક બેવડાયો છે.

૯. આચાર્ય મલયગિરિના નિમ્ન ઉલ્લેખો સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ આર્ય શ્યામની હશે—“તાવત્ સંમહીતુકામ આહ ‘મટુત્તરં ચ’ શ્વાદિ ગાથાદયમ્”—પ્રજાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૮૪ અ. “સંગ્રહાર્થમિદમાહ—‘નાણાં વિહે’, ત્યાદિ” પૃષ્ઠ ૩૩ અ. “ગાવાદશકમાહ” પૃષ્ઠ ૩૫ વ. તથા જુઓ પૃષ્ઠ ૧૧૩ વ, ૨૧૨ વ, ૩૧૬ અ, ૪૧૮ અ ઇત્યાદિ.

૧૦. પ્રજાપનાટીકા, ૫૦ અ, ૮૪ અ, ૧૦૫ અ, ૨૫૮ અ, વ, ૨૦૨ વ, ૪૧૪ અ, ૫૩૪ વ.

જીવવિભાજન દિશાઓમાં વિચારાયું છે અને પુનઃ સૂત્ર ૨૨૫ થી ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય, યોગ, વેદ, ક્રિયા, લેખા, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, સંપત્તિ, ઉપયોગ, આહાર, ભાષક, પરિત્ત, પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ, સંતી, ભવ, અસ્તિકાય, ચરિત્ર, જીવ, ક્ષેત્ર, બંધ—આ બધી દૃષ્ટિથી પણ જીવના જે નાના પ્રકારે બેદ પડે છે તેને લઈને અદ્વૈતજીવનો વિચાર છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં ત્રીજા પદ પછીનાં પદોમાં, અમુક અપવાદ સિવાય^{૧૧} સંવર, નારકથી માંડી ૨૪ દંડકમાં^{૧૨} વિભાજિત જીવોને લઈને જ વિચારણા છે. અર્થાત્ ઉક્ત ગતિ આદિ અનેકને પ્રધાન માની વિવિધ પ્રકારે જીવને જે અનેક રીતે વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે, તે વર્ગીકરણોનો સ્વીકાર કરીને વિચારણા નથી; તેવી વિચારણા તો પદ્મગ્રામમાં છે. સારાંશ કે માત્ર ૨૪ દંડકને ક્રમે જીવોનું જે વિભાજન છે તે એક જ વિભાજનને સ્વીકારીને વિચારણા છે તેથી ઉલટું, પદ્મગ્રામમાં તો જીવના ગતિને લઈને, ઇન્દ્રિયને લઈને, કાયને લઈને તે જ રીતે અન્ય યોગાદિને લઈને જે બાર વિભાજનપ્રકારો છે, તે સૌ વિભાજનપ્રકારોમાં વિચારણા છે. એટલે નાના પ્રકારે તાળો મેળવવાનો પ્રયાસ છે. આમ આ વિચારણા પ્રજાપનાથી સૂક્ષ્મ છે.

વિષયવિભાગ (a) સાત તત્ત્વમાં

આચાર્ય મહાયગિરિ ગાથા ૨ની વ્યાખ્યા પ્રસંગે પ્રજાપનાગત વિષયવિભાગનો સબ્ધ જીવા-જીવાદિ સાત તત્ત્વોના નિરૂપણ સાથે નીચે પ્રમાણે જોડી આપે છે—

૧-૨ જીવ-અજીવ	૫૬ ૧, ૩, ૫, ૧૦ અને ૧૩ = ૫ પદો
૩ આસ્તવ	૫૬ ૧૬ અને ૨૨ = ૨ „
૪ બંધ	૫૬ ૨૩ = ૧ પદ
૫-૭ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ	૫૬ ૩૬ = ૧ „

અને બ્રાહ્મીનાં પદોમાં કોઈક વાર કોઈ તત્ત્વનું નિરૂપણ થયેલ છે—જોવેતુ તુ સ્થાનાદિપદેતુ કવિક્લ્પચિદિતિ—પ્રજાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૫ અ.

(b) દ્રવ્યાદિ ચારમાં વિભાગ

જૈન સમત બધાં તત્ત્વોનો સમાવેશ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ આ ચારમાં પણ થાય છે, તેથી તે ચાર વિષયોનું નિરૂપણ પ્રજાપનામાં ક્યાં થયું છે તે પણ આચાર્ય મહાયગિરિએ જણાવ્યું છે—

દ્રવ્યનું	પ્રથમ પદમાં
ક્ષેત્રનું	બીજા પદમાં
કાલનું	ત્રીજા પદમાં
ભાવનું	ચોથા પદમાં

—પ્રજાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૫ અ

આમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—આમ ચાર બેદમાં વિષયનિરૂપણ કરવાની પદ્ધતિ જૂની જણાય છે. ભગવતીમાં અનેક વિષયોમાં તે જોવામાં આવે છે.^{૧૩} પરંતુ તત્ત્વ સાત પ્રકારનું છે,

૧૧. આ અપવાદ આદે જુઓ પૃષ્ઠ ૧૩, ૧૮ અને ૨૧.

૧૨. જીવોને ૨૪ દંડકમાં વિભાજીત કરવાનું મૂળ પણ બરી રીતે તા ગતિનો જ વિસ્તાર છે, પણ તેમાં ગતિને ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ નીચેથી ઉપર એમ ગોઠવી છે.

૧૩. ન્યાયાવાતારવાર્તિકવૃત્તિ, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૫૦-૫૧.

આ વ્યવસ્થા મોટી છે. તેથી આચાર્ય મહાયગિરિએ અહીં પ્રસ્તુત પ્રજાપનાના વિષયને જે રીતે સાતમાં વહેંચવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે પ્રકારની વહેંચણી સ્વયં આચાર્ય શ્યામાચાર્યને અભિપ્રેત હતી તેમ માની શકાય નહિ, પણ પોતાના કાળમાં જે પરંપરા સ્થિર થઈ હતી તેની સાથે પ્રજાપનાના નિરૂપણનો મેળ બેસાડવાનો પ્રયત્ન આચાર્ય મહાયગિરિનો છે, તેમ માનવું જોઈએ. સ્વયં પ્રજાપનામાં સરાગ દશનાયકના નિરૂપણમાં નિસર્ગરુચિ જીવના લક્ષણમાં જે ગાથા (૧૨૦) આપી છે, તેમાં પણ સાત તત્ત્વનો ઉલ્લેખ નથી, એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

‘પદ’વિભાગ અને નિરૂપણનો ક્રમ

સૂત્રકાલીન સાહિત્યની એ વિશેષતા છે કે ગ્રંથના પ્રારંભમાં જ પ્રતિપાદ્ય વિષયોની સૂચિ આપી દેવામાં આવે છે, જેનું પારિભાષિક નામ ઉદ્દેશ છે. ન્યાયસૂત્ર આદિ ગ્રંથોમાં આ પદ્ધતિનું અનુસરણ જોવામાં આવે છે. પ્રજાપનામાં પણ પ્રારંભમાં તેનો વિષયવિભાગ (સૂત્ર ૨) પ્રજાપના આદિ ૩૬ પદોમા ઉદ્દેશરૂપે નિર્દિષ્ટ છે. અને પછી તે ક્રમે ૩૬ પદ ગત એકેક વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

સામાન્ય નિયમ એવો છે કે ઉદ્દેશમાં જે ક્રમ નિર્દિષ્ટ હોય તેનું જ અનુસરણ નિરૂપણમાં કરવામાં આવે છે. આ ગ્રંથમાં ૩૬ પદોનું નિરૂપણ નિર્દિષ્ટ ક્રમે જ કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ વિષયનિરૂપણપ્રસંગે આ ગ્રંથ લક્ષણપ્રધાન નથી, પણ વિભાગપ્રધાન છે. એટલે કે વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ લક્ષણ કરીને કરવામાં આવ્યું નથી પણ વિભાગ યતાવવામાં આવ્યા છે અને પાછા તે તે વિભાગોના ઉપવિભાગો અને તેના પણ ઉપવિભાગો એમ માત્ર ભેદ-પ્રભેદોનું જ નિરૂપણ છે. બેદોનો જે ક્રમે નિર્દેશ હોય છે, તે જ ક્રમે ઉપબેદોનું નિરૂપણ સામાન્ય રીતે થાય, પણ અથકાર જ્યાં જે ઉપબેદનું નિરૂપણ સક્ષિપ્ત હોય છે ત્યાં તે ઉપબેદનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી વિસ્તૃત ભેદવાળા ઉપબેદનું નિરૂપણ કરે છે, જેમ કે સૂત્ર ૩ માં પ્રથમ જીવપ્રજાપના નિર્દિષ્ટ છે અને પછી અજીવ-પ્રજાપના. પણ ચોથા સૂત્રમાં પ્રથમ અજીવ પ્રજાપના કરીને પછી સૌદામ સૂત્રથી જીવપ્રજાપનાના પ્રભેદો નિર્દિષ્ટ છે. વળી, તે જ ન્યાયે ૪ થા સૂત્રમા રૂપીઅજીવપ્રજાપના પછી અરૂપીઅજીવ-પ્રજાપના નિર્દિષ્ટ છે, છતાં પણ પાંચમા સૂત્રમાં પ્રથમ અરૂપીઅજીવપ્રજાપનાનું વર્ણન કરીને પછી જીવા સૂત્રમા રૂપીઅજીવપ્રજાપના કરવામાં આવી છે. એ જ ન્યાયે જીવપ્રજાપનાના સૂત્ર ૧૪ માં સસારી અને અસસારી એવા બે ભેદ કરી પ્રથમ સંક્ષેપને કારણે ૧૫ મા સૂત્રમા અસસારીનું વર્ણન કરી પછી સસારી જીવોનું નિરૂપણ ૧૮ મા સૂત્રથી છે. આવા ક્રમભંગનું કારણ, આચાર્ય મહાય-ગિરિએ જાણુવ્યા પ્રમાણે, અદ્યવકતવ્ય વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી આદ્યવકતવ્ય વિષયને હાથમાં લેવામાં આવ્યો છે^{૧૪} તે છે અને તે ઉચિત જણાય છે.

પરિભાષામાં કહેવું હોય તો કહી શકાય કે આ ગ્રંથમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ અને વિભાગ છે પણ પરીક્ષા નથી. ન્યાયસૂત્ર જેવા દાર્શનિક ગ્રંથોમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ, વિભાગ ઉપરાંત પરીક્ષા હોય છે, પરંતુ આમાં પરીક્ષાનો અભાવ છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

ભગવતી અને પ્રજાપના ભગવતી

પાંચમું અંગ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાતિ છે છતાં વ્યવહારમાં તે ભગવતીને નામે વિશેષ પ્રચલિત છે.

૧૪. પ્રજાપનાટીકા, પત્ર ૭ વ—“આરી અલ્પવક્તવ્યત્વાદ અજીવપ્રજાપનાં પ્રતિષ્ઠિપાદયિવુઃ । વળી, જુઓ પત્ર ૮ અ, પત્ર ૧૮ વ.

પ્રજાપનાને પણ ‘ભગવતી’ એવું વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે તે તેની વિશેષતા સ્પષ્ટ છે. ભગવતીમાં પ્રજાપનાસૂત્રનાં ૧, ૨, ૫, ૬, ૧૧, ૧૫, ૧૭, ૨૪, ૨૫, ૨૬ અને ૨૭ માં પદોમાંથી વિષયની પૂર્તિ કરી લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે,^{૧૫} તે સ્પષ્ટ છે કે તે તે વિષયોની પ્રતિપાદનશૈલી પ્રજાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત હતી. તેથી જીવદું, પ્રજાપનામાં ભગવતીની ભલામણ નથી, એ પણ એમ સ્પષ્ટ છે કે, જોકે પ્રજાપનાનો આધાર અંગ્ર અથ્ર છે છતાં, વિષયનિરૂપણ પ્રજાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત રીતે કરવામાં આવ્યું છે, તેથી પ્રજાપનાના વિષયની પૂર્તિ અન્યત્રથી કરવાની જરૂર જાણી થતી નથી.

મહાયાન બૌદ્ધોમાં પ્રજાપારમિતા વિષે લખાયેલ ગ્રંથોનું પણ સર્વાધિક મહત્ત્વ હોઈ અદ્ધ-સાહસિક પ્રજાપારમિતા ગ્રંથનો માત્ર ભગવતી એવા નામે પણ ઉલ્લેખ થતો એમ અહીં નોંધવું જોઈ એ—જુઓ, શિક્ષાસમુચ્ચય, પૃ. ૧૦૪, ૧૧૨ ઇત્યાદિ અને પૃ ૨૦૨ (સૂચી).

પ્રજાપના અને જ્વાલવાભિગમ^{૧૬}

પ્રજાપનામાં જ્વ અને અજ્વની પ્રજાપના છે (સૂત્ર-૩) અને જ્વાલવાભિગમમાં પણ જ્વ અને અજ્વનો અભિગમ છે. પ્રજાપના અને અભિગમ શબ્દનો ભાવર્થ એક જ છે. અને અંગ્રાલ ગ્રંથો છે. અને અને સ્થવિરદૃત છે. અને ‘અધ્યયન’ નામે રચાયા છે. પ્રજાપના ચોથા અંગ સમવાયના ઉપાંગ તરીકે મધ્યકાળમાં ગણાયું અને જ્વાલવાભિગમ સ્થાન નામના ત્રીજા અંગનું ઉપાંગ ગણાયું. અનેની વિષય-મુખ્ય વિષય-એક છતાં એકને સ્થાન સાથે અને બીજાને સમવાય સાથે જોવામાં આવ્યું તેમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ જેવું છે કે નહીં એ તપાસવું જરૂરી છે.

જ્વાલવાભિગમનો મુખ્ય વિષય જ્વ-અજ્વ પ્રારંભમાં પ્રજાપનાની જેમ જ ચર્ચિત છે. તેમાં પણ જ્વ-અજ્વ એ બેમાંથી પ્રથમ અજ્વનું નિરૂપણ કરીને પછી જ જ્વનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. જ્વનિરૂપણનો ક્રમ જ્વાલવાભિગમમાં-સમગ્ર ગ્રંથમાં-તેના જે વિવિધ પ્રકારે બેદો છે તેને મુખ્ય રાખીને છે. એટલે કે પ્રથમ સંસારી જ્વોના બે બેદોથી માંડી દશ બેદોનું નિરૂપણ અને પછી સર્વ જ્વોના બેથી માંડીને દશ બેદોનું વર્ણન છે. આમ જ્વાલવા-ભિગમમાં બેદોને મુખ્ય રાખીને નિરૂપણ કરે કરે આગળ વધે છે અને અંતે સર્વ જ્વોના દશ બેદોના વર્ણનમાં તે સમાપ્ત થાય છે. એક બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે સ્થાનાંગમાં પણ દશ સ્થાનો છે, એટલે કે જ્વ-અજ્વને લગતી એક, બે, ત્રણ એમ દશ સુધીની બાબતો તેમાં સંખ્યાક્રમે નિરૂપવામાં આવી છે. અને જ્વાલવાભિગમમાં જ્વના બેથી માંડી દશ બેદો—પ્રથમ માત્ર સંસારી જ્વના અને પછી સર્વ જ્વના—નિરૂપવામાં આવ્યા છે. આમ બેથી દશનું નિરૂપણ બેમાં સરખું છે. સંભવ છે કે પ્રજાપના અને જ્વાલવાભિગમમાં જ્વાલવની ચર્ચા સમાપ્ત છે છતાં આ પ્રકારે બેથી માંડી દશનું નિરૂપણ સ્થાન અને જ્વાલવાભિગમમાં સરખું હોઈ તે બંનેને અંગ અને ઉપાંગ તરીકે ગણવામાં આવ્યા હોય.

પણ આપણી મુખ્ય સમસ્યા એ છે કે પ્રજાપના અને જ્વાલવાભિગમમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ સ્થાપી શકાય છે કે નહીં; તેનું સમાધાન તો હજી બાકી જ રહે છે. જ્વાલવા-

૧૫ જુઓ ભગવતીસાર, પૃ. ૨૬૧, ૩૧૨, ૩૧૧-૧૨, ૩૬૧-૭, ૪૦૪, ૪૫૭, ૬૨૭, ૬૮૦, ૭૨૭.

૧૬. પ્રવૃત્તિ દેવલ લાલભાઈની ઈ. સ. ૧૯૧૯ની જ્વાલવાભિગમની આગતિના સૂત્રાંકો આપવામાં આવ્યા છે

ભિગમમાં પ્રજાપના અને તેનાં પદોનો ઉલ્લેખ અનેકવાર છે. (સૂત્ર ૪, ૫, ૧૩, ૧૫, ૨૦, ૩૫, ૩૬, ૩૮, ૪૧, ૮૬, ૯૧, ૧૦૦, ૧૦૬, ૧૧૩, ૧૧૭, ૧૧૯-૧૨૨); વળી, રાજમંત્રીય (સૂત્ર ૧૦૯, ૧૧૦) અને ઔપપાતિક (સૂત્ર ૧૧૧) સૂત્રોનો પણ ઉલ્લેખ છે. એમાંથી ઔપપાતિકનો ઉલ્લેખ તો આગમોના લેખન કાળનો હોવો જોઈએ, એટલે કે વલ્લીવાચનાના કાળમાં તે સગવડ ખાતર કરવામાં આવ્યો છે, એમ માની શકાય છે. પરંતુ પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ પણ તે જ કાળે કરવામાં આવ્યો છે કે રચયિતાએ જ કયો છે તે નક્કી કરવા માટે તે બંનેનું પૌર્વાપર્ય અન્ય પ્રકારે નક્કી કરવું જરૂરી છે.

જવાહવાભિગમની સામાન્ય રચના એવી છે કે તેમાં ક્રમે ક્રમે જવભેદોનું નિરૂપણ અને તે ભેદોમાં તે તે જવની સ્થિતિ, અંતર, અરૂપબુદ્ધ્ય આદિનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે સમગ્ર ગ્રંથ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે. પ્રથમ વિભાગમાં અજવનું અને સંસારી જવોના ભેદોનું અને બીજામાં સમગ્ર જવોનું એટલે કે સંસારી અને સિદ્ધ એ બંનેનો સમાવેશ થાય એવી રીતે ભેદનિરૂપણ છે. તે તે બે ભેદ, ત્રણ ભેદ ઇત્યાદિ દશ ભેદોનું નિરૂપણ કરતી વખતે તેમાં સ્થિતિ વગેરે બાબતોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં પણ મુખ્ય વિષય તે જ છતાં તેમાં નિરૂપણપદ્ધતિ જુદી છે. તેમાં તે ગ્રંથને ૩૬ પદોમાં વિભક્ત કરવામાં આવ્યો છે, અને ભેદનિરૂપણ માત્ર પ્રથમ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. એટલે કે જવ-અજવના જે ભેદ-પ્રભેદો છે તેનું સમગ્રભાવે ચિત્ર પ્રથમ પ્રજાપનાપદમાં મળી રહે છે. ત્યાર પછીનાં પદોમાં જવોનાં સ્થાન, અરૂપબુદ્ધ્ય, સ્થિતિ ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનો ક્રમે વિચાર છે. સારાંશ કે તે તે જવભેદની સ્થિતિ આદિનો વિચાર તે તે જવભેદના વર્ણન પ્રસંગે આપણે જવાહવાભિગમમાં જાણી શકીએ; પણ પ્રજાપનામાં તો તે તે પદમાં બધા જ જવોની સ્થિતિ આદિ વિષયોનો એકત્ર પરિચય પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. વળી, જે અનેક વિષયોની ચર્ચા પ્રજાપનાનાં શૈવ ૩૫ (૨ થી ૩૬) પદોમાં છે, તે સર્વ વિષયોની ચર્ચા જવાહવાભિગમમાં નથી—આમ નિરૂપણપદ્ધતિનો ભેદ બંનેમાં છે જ; ઉપરાંત, પ્રજાપનામાં વસ્તુવિચારનું પણ આધિક્ય છે.

આ ઉપરથી સહેજે એમ માનવા મન થાય છે કે જવાહવાભિગમની રચના પ્રજાપનાથી પૂર્વે કદાચ થઈ હશે. અને તેમાં પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ અગમાં એટલે કે ભગવતીમાં કરવામાં આવ્યો છે, તેમ સંક્ષેપ ખાતર કરવામાં આવ્યો હશે.

વળી, જેમ અંગ ગ્રંથોમાં પ્રારંભમાં મંગળ નથી દેખાતું તેમ પ્રસ્તુત જવાહવાભિગમમાં પણ મંગળ કરવામાં આવ્યું નથી, પણ માત્ર એટલું જ કહેવામાં આવ્યું છે કે જિનમત, જિનાનુ-મત...જિનદેશિત...જિનપ્રશસ્તનુ અનુચિતન કરીને તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને સ્થવિર ભગવંતોએ આ જવાહવાભિગમ નામના અધ્યયનની પ્રજાપના કરી છે. ગ્રંથપ્રારંભની આ પદ્ધતિ અંગરચનાનું અનુકરણ છે. તેમાં જેમ ‘एवं मे सुवं’—એ પ્રકારે પ્રાપ્ત થયેલ શ્રુતનો ઉપદેશ આર્ય સુધર્માં જંબુને આપે છે તેમ અહીં સૂચના છે કે સ્થવિરોએ જે જિનોપદેશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને તેમણે આ ગ્રંથની પ્રવૃત્તિ કરી છે.

પરંતુ પ્રજાપનાના પ્રારંભમાં તો મંગળ એટલે કે સિદ્ધ વગેરેને વંદના કરવામાં આવી છે અને પછી જ જિનવરના ઉપદેશને આધારે રચના કરવામાં આવી છે તેવો નિર્દેશ છે. આમ જવાહવાભિગમના પ્રારંભમાં અંગશૈલીનું અનુકરણ છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં મંગલપૂર્વક શાસ્ત્ર-રચના થઈ છે. આથી પણ કહી શકાય કે મંગલ કરીને જ શાસ્ત્ર રચવાની પદ્ધતિ શરૂ થયા પછી પ્રજાપનાની રચના થઈ હશે; જ્યારે, સંભવ છે કે, જવાહવાભિગમની રચના તે પહેલાં થઈ ગઈ હતી.

પ્રજાપના અને પદ્મંગ્રાગમ

પ્રજાપના અને પદ્મંગ્રાગમ બન્નેનું મૂળ દષ્ટિવાદ નામના અંગ સૂત્રમાં છે. એટલે સામગ્રીનો આધાર એક જ છે. બન્ને સંપ્રદાયો છે. છતાં પણ બન્નેની નિરૂપણશૈલીમાં જે ભેદ છે તે સમજવા જેવો છે. પ્રજાપનામાં જ્યારે કેન્દ્રમાં રાખીને ૩૬ ‘પદો’ છે, જ્યારે પદ્મંગ્રાગમમાં જીવસ્થાન નામના પ્રથમ ખંડમાં કર્મના હાસને કારણે નિષ્પત્ત ગુણસ્થાનો, જે જીવસમાસને નામે નિર્દિષ્ટ છે, તેની માર્ગેણા જીવના માર્ગેણાસ્થાનો ગત્યાદિ દ્વારા કરવામાં આવી છે. તે સમાપ્ત થયે શેષ ખંડમાંથી ખુદ્ધાંધ, અંધસ્વામિત્વ, વેદના, એ ખંડોમાં કર્મને કેન્દ્રમાં રાખીને જીવનો વિચાર છે, એમ કહેવાય. અને વર્ગેણાખંડમાં પણ મુખ્ય તો કર્મવર્ગેણા જ છે; શેષ વર્ગેણાની ચર્ચા તો તેને સમજવા માટે છે. છઠ્ઠો ખંડ તો મહાઅંધને નામે જ ઓળખાય છે, એટલે તેમાં પણ કર્મચર્ચા જ મુખ્ય છે. પ્રજાપનાનાં ૩૬ પદોમાંથી કર્મ (૨૩), કર્મઅંધક (૨૪), કર્મવેદક (૨૫), વેદ-અંધક (૨૬), વેદવેદક (૨૭), વેદના (૩૫)—એ પદોનાં નામો, જે પ્રજાપના મૂળમાં આપવામાં આવ્યાં છે અને પદ્મંગ્રામાં જે તે તે ખંડનાં નામો ટીકાકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવ્યાં છે, તેની તુલના કરવા જેવી છે. તે તે નામનાં ‘પદો’માં જે ચર્ચા પ્રજાપનામાં નેવા મળે છે તેથી ઘણી વધારે ચર્ચા—સૂક્ષ્મ ચર્ચા—પદ્મંગ્રાગમમાં સમાન નામે સૂચિત ખંડોમાં છે. આમ પ્રજાપનામાં જીવપ્રધાન અને પદ્મંગ્રાગમમાં કર્મપ્રધાન નિરૂપણ છે.

પ્રજાપનામાં અંગસૂત્રમાં અપનાવાયેલી પ્રશ્નોત્તરપ્રધાન શૈલી નેવા મળે છે. અને ઘણે પ્રસંગે તો ગૌતમ અને ભગવાનના જ પ્રશ્નોત્તરો હોય એમ પણ રૂપ છે. પરંતુ પદ્મંગ્રાગમમાં હિંદુ-નિર્દેશ-વિભાગ એ શાસ્ત્રપ્રતિપાનું અનુસરણ છે. કવચિત જ પ્રશ્ન અને ઉત્તરો નેવા મળે છે.^{૧૭}

પ્રજાપના એક જ આચાર્યની સમ્રાટ્ટિ છે, પણ પદ્મંગ્રાગમ વિષે તેમ નથી. પ્રજાપનામાં કોઈ ચૂલિકા નથી, પણ પદ્મંગ્રાગમમાં અનેક ચૂલિકાઓ^{૧૮} ઉમેરવામાં આવી છે. તે ઉમેરો કોણે ક્યારે ક્યો તે જાણી શકાય નથી; પણ ચૂલિકા નામ જ સૂચવે છે કે તે પાઞ્ચાથી ઉમેરવામાં આવી છે—જેમ દશવૈકલિક વગેરે આગમ ગ્રંથોમાં નેવા મળે છે.

પ્રજાપના મૌલિક સૂત્રરૂપે લખાયેલ છે, જ્યારે પદ્મંગ્રાગમ સૂત્ર ઉપરાંત અનુયોગ = વ્યાખ્યાની શૈલીને પણ અનુસરે છે, કારણ, તેમાં ઘણીવાર અનુયોગનાં દારો વડે વિચારણા કરવામાં આવી છે, જે વ્યાખ્યાની શૈલીને સૂચવે છે; જેમ કે ‘અણિઓગદ્વારાણિ’ એમ અનેક દારો સૂચવીને પછી તે દારોના કર્મ વિચારણા છે.^{૧૯} ઉપરાંત કૃતિ, વેદના, કર્મ—નેવા શબ્દોની વ્યાખ્યા નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ આદિ નિર્લેષો દ્વારા પણ કરવામાં આવી છે, જે જૈનાગમોની નિર્બુદ્ધિ-પ્રકારની વ્યાખ્યાશૈલીનું રૂપ અનુસરણ છે.^{૨૦} ‘અનુગમ’^{૨૧}, ‘સંતપરુવણ’^{૨૨},

૧૭. પદ્મંગ્રાગમ, પુસ્તક ૮, ‘અંધસામિતવિચય’ પ્રકરણ નેવા સ્થાનોમાં કવચિત પ્રશ્નોત્તરશૈલી છે.

૧૮. પદ્મંગ્રાગમ, પુસ્તક ૬માં કુલ નવ ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૦માં એક છે, પુસ્તક ૧૧માં બે ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૨માં ત્રણ ચૂલિકા છે પુસ્તક ૧૪માં તો સૂત્ર ૫૮૧માં જ જણાવ્યું છે કે “ઇતો ઉવરિમગયો ચૂલિયા ગામ” ।

૧૯. પદ્મંગ્રાગમ, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૫, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫, પુસ્તક ૧૦, સૂત્ર ૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧, પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧૬૫; પુસ્તક ૧૨, સૂત્ર ૧, પુસ્તક ૧૩, સૂત્ર ૨ છત્યાદિ.

૨૦. પદ્મંગ્રાગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫ થી આદિને આ પ્રક્રિયા પુસ્તક ૧૪ સુધી બરાબર નેવા મળે છે.

૨૧. એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭; પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ છત્યાદિ.

૨૨. એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૭૧.

‘નિદેશ’^{૨૩}, ‘વિદ્યાસ’^{૨૪}, (વિમાણ)^{૨૫} જેવા શબ્દોનો પ્રયોગ પણ વ્યાખ્યાસૈલી પ્રત્યે ધસારો કરી દે છે.

તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જે અનેક પ્રકારે અનુયોગદ્વારોનું પ્રથમ અધ્યાયમાં વર્ણન છે તેની વ્યવસ્થા પ્રજ્ઞાપનામાં હજી થઈ ન હતી તેમ જાણાય છે, કારણ, તેમાં પ્રથમ એ અનુયોગદ્વારોને ગણાવીને કોઈ નિરૂપણ નથી; પરંતુ પદ્મંગ્રાગમમાં તો આઠ અનુયોગદ્વારોના નિર્દેશપૂર્વક^{૨૬} રૂપદ નિરૂપણ છે. એવાં અનુયોગદ્વારોની નિર્માણબુદ્ધિ તો પ્રજ્ઞાપનામાં ખડી થઈ છે, જેને આધારે આગળ જઈ અનુયોગદ્વારોનું નિરૂપણ થવા લાગ્યું. તત્ત્વાર્થસૂત્ર (૧. ૮.)માં સતસંખ્યા ઇત્યાદિ આઠ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ છે. આનો કોઈ નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી. પરંતુ તેમાં જુદાં જુદાં પદોમાંથી આ અનુયોગદ્વારોનું સંકલન કરવું સંભવ છે. એવા નિશ્ચિત સંકલનનો ઉપયોગ પદ્મંગ્રાગમમાં થયો છે, જે તે બન્નેના કાળ વિષે અવશ્ય પ્રકાશ ફેંકે છે, અને સિદ્ધ કરે છે કે પદ્મંગ્રાગમ પ્રજ્ઞાપના પછીની જ રચના કે સંકલન હશે.

‘ગદિયાણુવાદેણ’, ‘હૃદિયાણુવાદેણ’, ‘કાયાણુવાદેણ’ ઇત્યાદિ^{૨૭} શબ્દોથી તે તે માર્ગશુદ્ધારોની ચર્ચાનો આરંભ કરવાની પદ્ધતિ પદ્મંગ્રાગમમાં સર્વત્ર અપનાવવામાં આવી છે, જેનું અનુસરણ પ્રજ્ઞાપનામાં કવચિત જ જેવા મળે છે. માત્ર ‘દિસાણુવાદેણ’ અને ‘સેત્તાણુવાદેણ’ એ બે શબ્દો^{૨૮} વપરાયા છે, પણ ગતિ આદિની ચર્ચામાં ‘ગદ્ગણુવાદેણ’ જેવો પ્રયોગ નથી.

પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મંગ્રાગમમાં કેટલેક સ્થળે તો નિરૂપણ ઉપરાંત શબ્દસામ્ય પણ છે, જે સૂચવે છે કે બન્ને પાસે સમાન પરંપરા હતી. નિરૂપણસામ્ય એટલે કે તે તે બાબતોમા મતૈક્ય તો અધિકાંશે બન્નેમાં જોવા મળે જ છે. તેથી તેની જુદી નોંધ લેવી જરૂરી નથી. પણ જ્યાં શબ્દસામ્ય રૂપદ છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

સામાન્ય રીતે કહી શકાય કે બન્ને ગ્રંથો ગદ્યમાં લખાયા છે, પરંતુ તેમા ગાથાઓ પણ છે. તે ગાથાઓમાંથી કેટલીક તો પારંપરિક સંપ્રદાયીગાથાઓ જ હોવી જોઈએ, એમ જાણાય છે. પ્રજ્ઞાપનાની ગાથા નં. ૯૯, ૧૦૦ અને ૧૦૧ પદ્મંગ્રાગમમાં પણ મળે છે, તે આ પ્રમાણે—

પુસ્તક ૧૬, સૂત્ર ૧૨૧ — “તથ હમં સાહારણલક્ષણં મણિદં

સૂત્ર ૧૨૨ સાહારણમાહારો સાહારણમાણવાગમહર્ણં ચ |

સાહારણજીવાર્ણ સાહારણલક્ષણં મણિદં ||

સૂત્ર ૧૨૩ ઇયસ્થ અણુમહર્ણં મહૂણ સાહારણાગમેયસ્થ |

ઇયસ્થ જં મહૂણં સમાસદો તં પિ હોદિ ઇયસ્થ ||

સૂત્ર ૧૨૪ સમગં વર્કંતાણં સમગં તેસિં સરીરણિપ્પત્તી |

સમગં ચ અણુમહર્ણં સમગં ઉસ્સાવણિસ્સાલો ||

૨૩ એબન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૮; પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ ઇત્યાદિ.

૨૪ એબન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૨, પૃષ્ઠ ૪; પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૫; પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૧.

૨૫ બૌદ્ધોમાં વિભાષાને મહત્ત્વ આપનાર મત વૈભાષિક તરીકે લાક્ષણીક છે, તેની અહીં નોંધ લેવી જોઈએ.

૨૬ પદ્મંગ્રાગમ, પૃષ્ઠ ૧, સૂ. ૭, પૃષ્ઠ ૧૫૫.

૨૭ એબન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૨૪, ૩૩, ૩૬ ઇત્યાદિ.

૨૮ પ્રજ્ઞાપના, સૂત્ર ૨૧૩-૨૨૪, ૨૭૬-૩૨૪, ૩૨૬-૩૨૬.

પદ્મખંડાગમમાં ધ્યાન દેવા જેવી એક વાત એ છે કે તેમાં **મણિદં** કહીને આ ગાથાઓ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવી છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં તેવો કોઈ નિર્દેશ નથી. જે ક્રમે પ્રસ્તુતમાં ઉદ્ધરણ છે તે અનુક્રમે પ્રજાપનામાં નં. ૧૦૧, ૧૦૦, ૯૯ છે. અર્થાત્ ત્રણે ગાથા વ્યુત્ક્રમે પ્રજાપનામાં મળે છે. વળી, પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૨૨ ગત ગાથામાં “લક્ષણં મણિદં” એવો પાઠ છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં ગાથા ૧૦૧ માં “લક્ષણં યયં” એવો પાઠ છે. સૂત્ર ૧૨૩ગત ગાથા અને પ્રજાપનાગત ગાથા ૧૦૦ એક જ છે, પણ પદ્મખંડાગમ કરતાં પ્રજાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે; જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં તે અવ્યવસ્થિત થઈ ગયો છે. સૂત્ર ૧૨૪ગત ગાથા અને પ્રજાપનાગત ગાથા ૯૯ એક જ છે, પણ તેમાં પણ પાઠાંતરો છે. પ્રજાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે.

પ્રજાપનામાં જીવોના અદ્યપખલુતવિચાર પ્રસંગે ‘મહાદંડય’નો પ્રારંભ આમ છે—
“મહ મંતે! સબ્જીવપ્પબહું મહાદંડયં વત્તહસ્સામિ—સબ્જીવોવા ગમ્મોવકંતિયા મણુસ્સા...” અને અંત આમ છે—“સજોગી વિસેસાહિયા ૧૬, સંસારત્થા વિસેસાહિયા ૧૭, સબ્જીવા વિસેસાહિયા ૧૮ ॥” સૂત્ર ૩૩૪.

પદ્મખંડાગમમાં પણ ‘મહાદંડય’ છે જ. તેમાં તેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે—“एतो सव्जजीवेषु महादंडोऽयं कादव्वो भवदि। सव्जथोवा मणुस्सपज्जत्ता गम्मोवकंतिया” અને અંતે “गિગોદજીવા વિસેસાહિયા ॥” —પુસ્તક ૭, સૂત્ર ૧-૭૬।

વિચારણામાં બન્નેમાં થોડો જે ફેર છે, તે એ કે પ્રજાપનામાં આ અદ્યપખલુતવમાં કુલ ૯૮ બેદો લીધા છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં તેની સંખ્યા ૭૮ છે. આનું કારણ પ્રબેદોનો ગૌણ-મુખ્ય ભાવ ગણવું બેદોએ. પણ ખાસ વાત તો એ છે કે બન્ને આ વિચારણાને “મહાદંડય” એવું એક જ નામ આપે છે, જે બન્નેની સામાન્ય પરંપરાનું સૂચન કરે છે. વળી, પ્રજાપનાગત ‘વત્તહસ્સામિ’ પ્રયોગ અને પદ્મખંડાગમગત ‘કાદવ્વો’ પ્રયોગ પણ સૂચક છે.

પ્રજાપનાસૂત્રનું બીજું પદ ‘સ્થાનપદ’ છે. તેમાં નાનાપ્રકારના—એકેન્દ્રિયથી માંડીને સિક્કના—જીવો લોકમાં ક્યાં ક્યા છે તેનું વર્ણન છે. આ જ પ્રકારનું વર્ણન પદ્મખંડાગમના બીજા ખંડમાં ક્ષેત્રાનુગમ નામના પ્રકરણમાં (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૨૯૯થી) છે. બેદ માત્ર એ છે કે તેમાં ગતિ આદિ દ્વારો વડે ક્ષેત્રનો વિચાર છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં ક્રમે એકેન્દ્રિયથી માંડી સિક્ક સુધીના જીવોના ક્ષેત્રનો વિચાર છે. પ્રજાપનામાં નિરૂપણ વિસ્તૃત છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં સંક્ષિપ્ત છે.

પ્રજાપનામાં અદ્યપખલુતવ અનેક દ્વારો વડે વિચારાયું છે. તેમાં જીવ-અજીવ બન્નેનો વિચાર છે. પદ્મખંડાગમમાં પણ ૧૪ ગુણસ્થાનોમાં ગત્યાદિ માર્ગણુસ્થાનો વડે જીવના અદ્યપખલુતવનો વિચાર છે. જે પ્રજાપનાથી વધારે સૂક્ષ્મ છે. ઉપરાંત, પદ્મખંડાગમમાં માત્ર ગત્યાદિ માર્ગણુની દૃષ્ટિએ પણ ૭ અદ્યપખલુતવનો વિચાર જેવા મળે છે; તેમાં પ્રજાપનાના અદ્યપખલુતવની માર્ગણુનાં દ્વારો ૨૬ છે, જ્યારે પદ્મખંડાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો છે. તેમાંનાં ગત્યાદિ ૧૪ બન્નેમાં સમાન છે, જે નીચેની સૂચીથી જાણવા મળે છે—

૨૬ પદ્મખંડાગમમાં અન્યથ પણ ‘મહાદંડય’ શબ્દનો પ્રયોગ છે. —પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૧૪૩, પૃષ્ઠ ૫૦૧; પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૩૦ માં—‘ઓગાહ્મમહાદંડયો’। પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૦, ૧૪૨.

૩૦. પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૫, પૃષ્ઠ ૨૪૧ થી.

૩૧. એજન, પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦ થી.

પ્રજ્ઞાપના	ષટ્પંડાગમ (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦)
૧. દિશા	—
૨. ગતિ	૧. ગતિ
૩. ઇન્દ્રિય	૨. ઇન્દ્રિય
૪. કાય	૩. કાય
૫. યોગ	૪. યોગ
૬. વેદ	૫. વેદ
૭. કષાય	૬. કષાય
૮. લેશ્યા	૧૦. લેશ્યા
૯. સમ્યક્ત્વ	૧૨. સમ્યક્ત્વ
૧૦. જ્ઞાન	૭. જ્ઞાન
૧૧. દર્શન	૯. દર્શન
૧૨. સંયત્	૮. સંયત્
૧૩. ઉપયોગ	—
૧૪. આહાર	૧૪. આહારક
૧૫. ભાષક	—
૧૬. પરિત્ત	—
૧૭. પર્યાપ્ત	—
૧૮. સુદ્ધમ	—
૧૯. સસરી	૧૩. સંસરી
૨૦. ભવ	૧૧. ભવ્ય
૨૧. અસ્તિકાય	—
૨૨. ચરિત્ત	—
૨૩. જીવ	—
૨૪. ક્ષેત્ર	—
૨૫. બધ	—
૨૬. પુદ્ગલ	—

ધ્યાન દેવાની વાત એ છે કે પ્રજ્ઞાપના અને ષટ્પંડાગમ બન્નેમાં આ પ્રકરણને અંતે ‘મહાદંડક’ છે. —જુઓ પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૭૫.

પહેલાં જણાવ્યા પ્રમાણે આ મહાદંડકમાં ૯૮ જીવભેદો પ્રજ્ઞાપનામાં છે; જ્યારે ષટ્પંડાગમમાં ૭૮ છે. ઉપરની સ્પષ્ટીથી એ પણ જણાય છે કે વિચારણીય દ્વારોની સંખ્યા પણ પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રજ્ઞાપનામાં વધારે છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે પ્રજ્ઞાપનાનું પ્રસ્તુત પ્રકરણ વિચારણાનો વિકાસ સચ્ચે છે, જ્યારે ષટ્પંડાગમમાં તે પ્રકરણ તેથી જૂની પરંપરા પ્રમાણે સ્વીકારી લેવામાં આવ્યું છે.

ખરી વાત એવી જણાય છે કે પ્રથમ જીવસ્થાન નામના ખંડમાં ૧૪ ગુણસ્થાનમાં ૧૪ ગત્યાદિ માર્ગજીવસ્થાનો ઘટાવ્યાં છે, પરંતુ બીજા ખંડ પુદ્ગલખંડમાં પ્રક્રિયા બદલાઈ જાય છે. તેમાં

અંધક = જીવ આદિનો વિચાર ૧૪ માર્ગજીરથાનોમા કરવામાં આવ્યો છે. તેમા યુગુચ્ચાનને લઈને વિચાર નથી. આથી પ્રજાપના અને વૃષ્ણગમની શૈલી આ પ્રકરણમાં એકજેવી છે.

તેવી જ રીતે જીવની સ્થિતિનો વિચાર અનેક રીતે વૃષ્ણગમમાં છે. તેમાંથી કાલાનુગમમાં (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૧૧૪ થી) જીવોની કાલસ્થિતિ ગત્યાદિ ૧૪ દારો વડે વિચાર્યા છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં ૨૪ દંડકને નામે ઓળખાતા જીવના મુખ્ય ૨૪ બેદો અને તેના પ્રબેદોને લઈને કાલ-વિચાર છે. —પ્રજાપના, સ્થિતિપદ ચોથું.

આ જ પ્રમાણે ‘અવગાહના’, ‘અંતર’ આદિ અનેક વ્યાખ્યાનોની સમાન વિચારણા બન્નેમાં છે, પરંતુ તે વિષે વિશેષ લખવાનું મોકુફ રાખી અત્યારે એટલું જ સચવવું બસ થશે કે આ બન્ને ત્રથોની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તુલના કરવા જેવી છે અને તેથી જૈનોના જીવવિચારમાં અને કર્મવિચારમા કયે ક્રમે વિચારવિકાસ થયો છે તે જાણવાનું એક સુદૃઢ સાધન આ બન્ને ત્રથો છે, એ પ્રત્યે ધ્યાન દોરવા આટલું લખ્યું છે.

વળી, બન્નેની એક બીજી સમાનતા પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે. ગત્યાગતિની ચર્ચામાં જ બન્નેમાં તીર્થકર, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ પદની પ્રાપ્તિની ચર્ચા છે. —પ્રજાપના, સૂત્ર ૧૪૪૪-૧૪૬૫. વૃષ્ણગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૨૧૬, ૨૨૦ છત્યાદિ. પણ પ્રજાપનામાં માસિક પદ વિશેષ છે અને રત્નપદ પણ વિશેષ છે. —પ્રજાપના, સૂત્ર ૧૪૬૬-૬૮.

જેમ પ્રજાપનામાં નિર્ચકિતની અનેક ગાથાઓ છે, તેમ વૃષ્ણગમમાં પણ તે ગાથાઓ મળી આવે છે તે સચવે છે કે નિર્ચકિતમાં સમાન પરંપરામાંથી ગાથાઓ સંઘરવામા આવી છે. આથી નિર્ચકિત વિષે સ્વતંત્ર વિચાર કરીને તેમાં આચાર્ય ભદ્રબાહુ, તે પ્રથમ હોય કે બીજા, તેમની ગાથાઓ કેટલી અને તેમને પરંપરાપ્રાપ્ત કેટલી? —જુઓ વૃષ્ણગમમાં ગાથામુત્રાં, પુસ્તક ૧૩ મા સૂત્ર ૪, ૫ ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૨, ૧૩, ૧૫, ૧૬ છત્યાદિ અને આવશ્યકનિર્ચકિત, ગાથા ૩૧ થી: વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૬૦૪ થી.

પ્રજાપના ઉપાંગ એ આર્ય શ્યામાચાર્યની રચના છે, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેમાંની બધી જ વ્યાખ્યાનો તેમણે પોતે જ વિચારીને રજૂ કરી છે. કારણ, તેમનું પ્રયોગન તો શ્રુતપરંપરા-માંથી હકીકતોનો સંગ્રહ કરવાનું અને તેની માત્ર ગોઠવણી અમુક પ્રકારે કરવી એ હતું. આથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે પ્રારંભમાં પ્રથમ પદમા જીવના જે અનેક બેદો જણાવ્યા છે, તે જ બેદોમા એટલે કે તે બધા જ બેદોમાં દ્વિતીય ‘સ્થાન’ આદિ ‘દારો’-વ્યાખ્યાનોની ઘટના તેઓએ રજૂ કરી નથી. સ્થાન આદિ દારોનો વિચાર તેમની સમક્ષ જે રીતે-જે વિવિધ રીતે-તેમની પૂર્વેના આચાર્યોએ કર્યો હતો, તે વિદ્યમાન હતો, એટલે તે તે દારોમા તે તે વિચારોનો સંગ્રહ કરી લેવો—એ કાર્ય આર્ય શ્યામાચાર્યનું હતું. આથી ‘સ્થાન’ આદિ દારોમાં થયેલ વિચાર યદ્યપિ સર્વ જીવોને સ્પર્શે છે, પણ વિચરણ એટલે કે જીવના કયા બેદોમાં તે તે દારોનો વિચાર કરવો, તેમાં એકમત્ય નથી. તે તે દારોના વિચારપ્રસંગે જીવોના કયા કયા બેદ-પ્રબેદોનો વિચાર કરવો તે, તે તે વિષયના નિરૂપણની સરલતાની દૃષ્ટિએ થયું છે. જે એક જ વ્યક્તિ પોતે જ બધું વિચારીને નિરૂપવા બેસે તો જુદી રીતે જ વર્ણવી શકે એમ સંભવ છે, પણ આમા એમ નથી બન્યું. આમાં તો જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદે જુદે કાળે જે જે વિચાર કર્યો, તે પરંપરાથી આર્ય શ્યામાચાર્યને પ્રાપ્ત થયો અને તે વિચારપરંપરાને તેમણે આમાં એકત્ર કરી છે. આ દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો પ્રજાપના એ તે કાળની વિચારપરંપરાનો વ્યવસ્થિત સંગ્રહ છે. આ જ કારણ છે કે જ્યારે આગમોનું લેખન થયું ત્યારે તે તે વિષયની સમગ્ર વિચારણા માટે પ્રજાપના જોઈ લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી.

જૈન આગમના મુખ્ય બે વિષયો છે—જીવ અને કર્મ. એક વિચારણાનો ઝોક એવી દેખાય છે કે તેમાં જીવને મુખ્ય સ્થાપીને તેના અનેક વિષયો, જેવા કે તેના કેટલા પ્રકાર છે, તે ક્યા રહે છે, તેનું આયુ કેટલું છે, તે મરીને એક પ્રકારમાંથી બીજા ક્યા પ્રકારમાં જન્મ શકે છે કે તે તે પ્રકારમાં આવી શકે છે, તેની ઇન્દ્રિયો કેટલી, વેદ કેટલા, જ્ઞાન કેટલાં, તેમાં કર્મ કયાં—ઇત્યાદિની વિચારણા થાય છે; પરંતુ બીજા પ્રકારની વિચારણાનો ઝોક કર્મને મુખ્ય સ્થાપીને છે. તેમાં કર્મ કેટલા પ્રકારનાં અને તે વિવિધ પ્રકારના જીવોના વિકાસ કે દ્વાસમાં કેવો ભાગ ભજવે છે—આવો વિચાર મુખ્ય આવે છે. આથી આમાં જીવના વિકાસક્રમને લક્ષીને ૧૪ ગુણુસ્થાનો, જે જીવસમાસને નામે ઓળખાયાં, તેની માર્ગણા—શોધ માટે ચૌદ માર્ગણુસ્થાનો નક્કી કરવામાં આવ્યાં. આ માર્ગણુસ્થાનો એટલે કે શોધ માટેનાં દ્વારો તે જીવોના ગતિ આદિને કારણે થતા વિવિધ પ્રકારે ભેદો છે.

પ્રથમ પ્રકારના ઝોકનું દર્શનત પ્રજ્ઞાપના પૂરું પાડે છે. અને દ્વિતીય પ્રકારનો ઝોક પ્રાચીન કર્મપ્રકૃતિ આદિ કર્મસાહિત્ય, પદ્મપ્રાગમ વગેરેમાં જોવા મળે છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોઈ પૌર્વાપર્યની વિચારણા ઘણી કઠણ બની ગય છે. પદ્મરી શતાબ્દી કે તે પછી પણ જ્યારે સ્થાનકવાસી પરંપરાએ આગમોની વિચારણાને ભાષામાં થોકગરૂપે રજૂ કરવા પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે એના એ જ માર્ગણુદ્વારો વગેરે બાલ જીવને સરલ રીતે સમજાવે એવી રીતે રજૂ કર્યા અને અગ ગણાતા સ્થાનાંગમાં પણ તે જ સખ્યાને મુખ્ય સ્થાપીને હકીકત રજૂ કરવામાં આવી છે. પણ જે કાળનું સ્થાનાંગ છે તે જ કાળમાં જટિલ રીતે પણ જીવ અને કર્મની હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી હતી. આથી માત્ર વિષયનિરૂપણની સરલ કે જટિલ પ્રક્રિયા અથવા તો વિષયની સૂક્ષ્મ કે ગંભીર ચર્ચા જોઈને પૌર્વાપર્યનો વિચાર નિર્ણાયક બની શકે એમ નથી કારણ, એવી રચનાનો આધાર લેખકના પ્રયોજન ઉપર છે, નહીં કે તેમાં ચર્ચાતા સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ વિષય ઉપર. આથી પ્રજ્ઞાપના કરતાં પદ્મપ્રાગમની ચર્ચા ઘણી જ આગળ વધી ગયેલી જણાય છે, છતાં પણ માત્ર તે બંનેમાં ચર્ચિત વિષયની સૂક્ષ્મતા કે સ્થૂલતા ઉપરથી તેમના પૌર્વાપર્યને નક્કી કરવામાં ગંભીર ભૂલ થવા સભવ છે. આથી કોઈ બીજાને જ માર્ગ લઈને તેવા ગ્રંથોનો નિર્ણય સ્વતંત્ર રીતે કર્યો પછી જ તેમનું પૌર્વાપર્ય નક્કી થઈ શકે. બંને પ્રકારના સાહિત્યનું મૂળ બંનેને મતે દૃષ્ટિવાદ છે. આથી દૃષ્ટિવાદના જ વિષયને અનેક રીતે, અનેક પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા, અનેક આચાર્યોએ નિરૂપિત કર્યો છે. આ પણ એક મુશ્કેલી છે—જેથી પૌર્વાપર્ય નક્કી કરવામાં સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ વિચાર પ્રસ્તુતમાં બાધક બને છે. અન્યથા એ કહેવું બહુ સરલ હતું કે પદ્મપ્રાગમમાં જે વિચારની સૂક્ષ્મતા દેખાય છે તે પ્રકારની સૂક્ષ્મચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં નથી માટે તે પદ્મપ્રાગમ કરતાં પ્રાચીન છે. પરંતુ ઉપર જણાવેલી મુશ્કેલીને કારણે માત્ર આ દલીલને આધારે પ્રજ્ઞાપનાને પ્રાચીન ઠરાવવું એ અયોગ્ય જણાય છે. તેથી તે માર્ગ છોડી દેવો એ જરૂરી છે. અને પદ્મપ્રાગમ અને પ્રજ્ઞાપના—એ બેમાં કોણ પ્રાચીન એની વિચારણા જુદી જ રીતે કરવી જરૂરી છે. એ ક્યાં પછી ઉક્ત દલીલનો ઉપયોગ થઈ શકે.

એક વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે પદ્મપ્રાગમમાં—તેના કેટલાક ભાગોમાં—જે પ્રકારે અનુયોગ-દ્વારસૂત્રમાં અનુયોગદ્વાર વડે વ્યાખ્યા કરવાની પદ્ધતિ એટલે કે નયનિર્ણય આદિ પદ્ધતિ દ્વારા વસ્તુનિરૂપણ કરવાની જે પદ્ધતિ મળે છે, તેનું જ અનુસરણ સ્પષ્ટ છે. એવું કાંઈ જ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી, એ બાબત પ્રજ્ઞાપનાની પદ્મપ્રાગમ કરતાં પ્રાચીનતા નિર્વિવાદપણે સિદ્ધ કરે છે. વળી, પ્રજ્ઞાપનાનો સમય, આગળ જણાવવામાં આવશે તે પ્રમાણે, ઇસ્વીસન પૂર્વેનો જ છે; જ્યારે

પટ્ટાંગગમની રચના વીર નિર્વાણ પછી ૬૮૩ (ઈ. ૧૫૬) વર્ષ પછી જ ક્યારેક થઈ છે. તેથી તો નિર્વિવાહપણે કહી શકાય કે પ્રજાપના એ પટ્ટાંગગમથી પૂર્વવર્તી જ છે.

વળી, ૧૪ જીવસ્થાન, ૧૪ ગુણસ્થાન જેવી સ્થિર પ્રક્રિયા જે કાળમાં નિશ્ચિત થઈ, એટલે કે વિચારણાનાં અનેક દારો વડે પૂર્વકાળે જે વિચાર થતો હતો તેને સ્થાને ૧૪ જીવસ્થાન અને ૧૪ ગુણસ્થાનને લઈને વિચાર કરવાની પદ્ધતિ જે કાળે સ્થિર થઈ, ત્યાર પછીના કાળે તેનું અનુસરણ બરાબર થયું છે. આવી કોઈ નિશ્ચિત પરંપરા પ્રજાપનામાં દેખાતી નથી, પરંતુ પટ્ટાંગગમમાં સ્પષ્ટ છે. આથી સિદ્ધ થઈ શકે છે કે પ્રજાપના કરતાં પટ્ટાંગગમ એ પછીના કાળની રચના છે. આમ પ્રજાપના અને પટ્ટાંગગમનું પૌર્વાપર્ય અનેક રીતે સિદ્ધ કરી શકાય છે, એટલે પ્રજાપનાને પટ્ટાંગગમથી પૂર્વવર્તી ત્રથ માનવો જરૂરી છે.

પ્રજાપનાના કર્તા અને એમનો સમય

પ્રજાપનાના મૂળમાં તો ક્યાંય તેના કર્તાનો નિર્દેશ નથી. પણ તેના પ્રારંભના મગલ પછી બે ગાથાઓ છે, જેની વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્રે અને આચાર્ય મલયગિરિએ પણ કરી છે. છતાં તેઓ બન્ને તે બન્ને ગાથાઓને પ્રક્ષિપ્ત જ માને છે. તે ગાથાઓમાં આર્ય શ્યામાચાર્યનો કર્તા તરીકે ઉલ્લેખ છે. એટલે આચાર્ય હરિભદ્રના સમયપૂર્વે પણ પ્રજાપના શ્યામાચાર્યની કૃતિ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું એમ માની શકાય.

આચાર્ય મલયગિરિએ તો તેમને વિષે “મગવાન્ આર્યદયામોઽપિ દ્વયમેવ સુત્રં રચયતિ” (ટીકા, પત્ર ૭૨) “મગવાન્ આર્યદયામઃ પઠતિ” (ટીકા, પત્ર ૪૭), “સર્વેવામપિ પ્રાવચનિકસૂરીણા મતાનિ મગવાન્ આર્યદયામ ઉપદિષ્વાન્” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫), “મગવદાર્યદયામવત્તિપતૌ” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫) જે છત્યાદિ પ્રયોગોમા ભગવાનનું પદ આપી દીધું છે, તે તેમનું મહત્ત્વ સૂચવે છે. ઉક્ત બે પ્રક્ષિપ્ત ગાથા ઉપરથી પણ ફલિત થાય છે કે આર્ય શ્યામ વાચકવંશમાં થયા છે અને તેઓ પૂર્વજનમાં વિશારદ હતા. પ્રજાપનાની રચનામાં તેમણે એવા પ્રકારની કુશળતા દેખાડી છે કે અંગ-ઉપાંગમા પણ અનેક વિપયોની વિસ્તૃત ચર્ચા માટે પ્રજાપનાની ભલામણ કરવામાં આવી છે.

નન્દીસૂત્રની પદ્માવલીમાં સુધર્માથી માંડીને એક પછી એક જે નામો આપ્યાં છે તેમાં ૧૧ મું નામ “વંદિમો હારિયં ચ સામર્જ” — એ પ્રકારે આર્ય શ્યામનું નામ આવે છે અને તેમને હારિત ગોત્રના ગણાવ્યા છે. પરંતુ ઉક્ત પ્રજાપનાના પ્રારંભની પ્રક્ષિપ્ત ગાથામાં તેમને વાચકવંશમા ર૩મા જણાવ્યા છે તેને અનુસરીને આચાર્ય મલયગિરિ પણ તેમને ત્રેવીસમી પાટ ગણે છે. એમાં માત્ર ર૩મી પાટનો નિર્દેશ છે, પણ સુધર્માથી શ્યામાચાર્ય સુધીનાં નામો વિષેની કોઈ નોંધ નથી.

પદ્માવલિઓ ઉપરથી ત્રણ કાલકાચાર્ય થયાની હકીકત જાણવા મળે છે. એક કાલક જેઓ વીર નિર્વાણ ૩૭૬ મા મૃત્યુ પામ્યા (ધર્મસાગરીય પદ્માવલી પ્રમાણે; બ્યારે ખરતરગચ્છીય પદ્માવલી પ્રમાણે — ‘આદ્યઃ પ્રજાપનાકૃત્ત્વં દ્વન્દ્વસ્ય અગ્રે નિગોદચિચારવક્ત્રતા દયામાચાર્યપરનામા । સ તુ વીરાત ૩૭૬ વર્ષજાતઃ’). બીજા ગર્દભિલ્લોચંદ્રક કાલકાચાર્ય વીર નિર્વાણ ૪૫૩ માં થયા = વિક્રમ પૂર્વે ૧૭ માં, અને ત્રીજા વીર નિર્વાણ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, જેમણે સપ્તસરી તિથિ પાંચમની ચોથ કરી.

આ ત્રણમાંથી પ્રથમ કાલક અને શ્યામાચાર્ય, જેમણે પ્રજાપનાની રચના કરી, તેઓ એક છે એવી પરંપરા પદાવલીઓમાં જણાય છે. પરંતુ પદાવલીમાં તેમને ૨૩મું સ્થાન અપાયું નથી; જ્યારે ઉક્ત પ્રસિદ્ધ ગાથામાં તેમને ૨૩મી પાટ ગણવામાં આવ્યા છે. આથી પાટ વિષેનો ઉદ્દેશ્ય ગૌણ કરીને જ તેમના સમયનો વિચાર કરવો જરૂરી બને છે.

અંતિમ કાલક, જેઓ વીર નિર્વાણ ૯૯૩=વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, તે તો પ્રજાપનાના કર્તા સંભવી શકે નહિ, કારણ, નદી, જે વીર નિર્વાણ ૯૯૩=વિક્રમ ૫૨૩ પહેલાં જ રચાયું છે, તેમાં પ્રજાપનાને આગમસૂત્રીમાં સ્થાન મળ્યું છે.

એટલે પ્રથમ બે કાલકમાંથી પ્રમા કાલક તે શ્યામાચાર્ય છે તે પ્રશ્નનું નિરાકારણ બાકી રહે છે.

ડો ઉમાકાન્તને મતે જો તે બંને કાલકને એક માનવામાં આવે તો અગિયારમી પાટ ઉદ્દિષ્ટિત શ્યામાચાર્ય અને ગદ્દિભિલ્લોચ્છેદક કાલકચાર્ય એક હશે છે. પદાવલીમાં જ્યાં તે બંનેને જુદા ગણ્યા છે, ત્યાં પણ એકની તિથિ વીર ૩૭૬ અને બીજાની ૪૫૩ છે. ખરી રીતે ૩૭૬ માં ‘જાત’ છતાં તે તેમની મૃત્યુતિથિ જ અન્યત્ર ગણાઈ, તે જ પ્રમાણે બીજા કાલકની ૪૫૩ એ મૃત્યુતિથિ જ હશે. એટલે તે બંનેના સમયમાં બહુ ફેર નથી. ‘જાત:’ જેમનું તેમ માનીએ તો-પણ બંનેમાં માત્ર ૭૭ વર્ષનો ફરક છે. એટલે ગમે તેણે પ્રજાપના રચ્યું હોય, ચાહે તેઓ પ્રથમ કાલક હોય કે બીજા, અગર બંને એક હોય, પણ તે વિક્રમ પૂર્વે થનાર કાલકની રચના છે—એટલું તો નિશ્ચિત રૂપે કહી જ શકાય છે.

પ્રજાપનામાં જે કેટલીક ગાથાઓ મળે છે તેમાંની કેટલીક સૂત્રકૃતાંગ, ઉત્તરાધ્યયન, આવશ્યક અને આચારાંગનિર્ણયક્રિયામાં પણ મળે છે. તે વિષે કાંઈક તુલના કરવી જરૂરી હોઈ નીચે કેટલીક ગાથાઓની તુલના આપવામાં આવે છે :

પ્રજાપના	સૂત્રકૃતાંગ	ઉત્તરાધ્ય. અ. ૩૬	આચારાંગનિર્ણયક્રિયા
સુ. ૨૪. ગા. ૮	૨. ૩. ૧૯. ગા. ૧	ગા. ૭૪	ગા. ૭૩
” ” ૯	” ” ૨	ગા. ૭૫	ગા. ૭૪
” ” ૧૦	” ” ૩	ગા. ૭૬	ગા. ૭૫
” ” ૧૧	” ” ૪	ગા. ૭૭	ગા. ૭૬

આચારાંગનિર્ણયક્રિયા (ગા. ૭૨, ૭૬) અને ઉત્તરાધ્યયન (ગા. ૭૩)માં ૨૫૪ ૩૬ બેદો હોવાનું જણાવ્યું છે, છતાં ઉત્તરાધ્યયનમાં ૪૦ બેદો છે, જ્યારે આચારાંગનિર્ણયક્રિયામાં ૩૬ જ છે. અને સૂત્રકૃતાંગ અને પ્રજાપનામાં ૪૦ બેદો છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે મૂળે ૩૬ બેદો ગણાતા હતાં ૩૪ તેમાં આ ગાથાઓમાં ચાર ઉમેરવામાં આવ્યા છે. તેથી પ્રજાપનામાં તે ગાથાઓ અન્યત્રથી ઉદ્ભૂત જ માનવી પડે અને તેમાં સંશોધન થયાનું પણ માનવું પડે. સૂત્રકૃતાંગમાં પણ તે જ ગાથાઓ છે. તે ગાથાઓનું સૌથી જૂનું ૩૫ આચારાંગનિર્ણયક્રિયામાં ઉપલબ્ધ થાય છે એમ માનવું પડે. તે ગાથાઓ સૂત્રકૃતાંગમાં પણ ઉદ્ભૂત થઈ હોય એવી સંભવ છે. ૩૫

૩૪ મૂલાશરમાં (પ ૮-૧૨) પણ પૃથ્વીના ૩૬ જ બેદો ગણાયા છે. તેની ગાથાઓ પણ પાઠાંતરો સાથે આવી જ છે

૩૫ સૂત્રકૃતાંગમાં આ ગાથાઓ ઉદ્ભૂત હોય એમ જણાય છે, કારણ, ‘શ્માઓ ગાહાઓ અણુગંતવ્વાઓ’ એમ કહીને ગાથાઓ આપી છે. અને અંતે વળી ‘પ્રવાઓ ઘણુ મળિયવ્વાઓ ગાહાઓ જાવ સૂરકંતસાપ વિઝંતિ’—એમ જણાવ્યું છે તુલના કરી, પ્રજાપના, સૂત્ર ૫૫માં “પણસિ ણ શ્માઓ ગાહાઓ અણુ-ગંતવ્વાઓ” એ વાક્ય.

નિર્ધુક્તિઓ પ્રથમ કે દ્વિતીય આચાર્ય ભદ્રાપાડુની રચના માનીએ તોપણ તેમાની બધી ગાથાઓ આચાર્ય ભદ્રાપાડુએ જ રચી હોય તેવો સંભવ ઓછો છે. પણ તેમાં ઘણી સપ્રહણી-ગાથાઓનો સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો હશે એમ માનવું યોગ્ય થશે. એટલે નિર્ધુક્તિને આધારે પ્રજ્ઞાપનાના સમયનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી.

ઉત્તરાધ્યયનનું જીવાજીવવિકાસિત નામનું ૩૬મું અધ્યયન અને પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમપદની તુલના કરવાથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયન પછીની જૂમિકાએ પ્રજ્ઞાપનામાં જીવવિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આથી ઉત્તરાધ્યયનનું તે અધ્યયન પ્રસ્તુત રૂપમાં પ્રજ્ઞાપનાથી પ્રાચીન જ છે. પરંતુ સ્વયં ઉત્તરાધ્યયનને વિષે વિદ્વાનોએ એક જ આચાર્યની કૃતિ નહીં માનતાં એને સંકેલનગ્રંથ માનવા તરફ વલણ ધરાવ્યું છે. એટલે તેને આધારે પણ પ્રજ્ઞાપનાનો સમય નક્કી કરવામાં મુશ્કેલી જ છે.

પ્રજ્ઞાપના અને ઉવવાધ્યયનમાં પણ સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ મળી આવે છે, જેમાંની ઉત્તરાધ્યયનમાં પણ જેવામાં આવે છે અને આવશ્યકનિર્ધુક્તિમાં પણ છે—

પ્રજ્ઞાપના સૂ. ૨૧૧	ઉવવાધ્યય	ઉત્તરાધ્ય. અ. ૩૬	આવશ્યકનિ. (વિશે.)
ગા. ૧૫૮	×	×	×
ગા. ૧૫૯	§ ૧૬૮	૫૬	૬૭૮ (૩૯૭૮)
ગા. ૧૬૦	§ ૧૬૯	૫૭	૬૭૯ (૩૭૭૯)
ગા. ૧૬૧	§ ૧૭૧	તુલના-૬૫	૬૬૪ (દી.) (૩૮૧૦)
ગા. ૧૬૨	§ ૧૭૦	×	૬૬૩ (દી.)
ગા. ૧૬૩	§ ૧૭૨	×	૬૬૫ (દી.) (૩૮૧૧)
ગા. ૧૬૪	§ ૧૭૩	×	૬૬૬ (દી.) (૩૮૧૨)
ગા. ૧૬૫	§ ૧૭૪	×	૬૬૭ (દી.) (૩૮૧૩)
ગા. ૧૬૬	§ ૧૭૫	×	૬૬૮ (દી.) (૩૮૧૪)
ગા. ૧૬૭	§ ૧૭૬	×	૬૬૯ (દી.) (૩૮૧૫)
ગા. ૧૬૮	§ ૧૭૭	×	૬૭૦ (૩૮૨૮)
ગા. ૧૬૯	§ ૧૭૮	×	૬૭૧ (૩૮૨૯)
ગા. ૧૭૦	§ ૧૭૯	×	૬૭૨ (૩૮૩૫)
ગા. ૧૭૧	§ ૧૮૦	×	૬૭૩ (૩૮૩૬)
ગા. ૧૭૨	§ ૧૮૧	(તુલના) તુલના-૬૭	૬૭૪ (૩૮૪૮)
ગા. ૧૭૩	§ ૧૮૨	×	૬૭૫ (૩૮૪૯)
ગા. ૧૭૪	§ ૧૮૩	×	૬૭૬ (૩૮૫૦)
ગા. ૧૭૫	§ ૧૮૪	તુલના-૬૭	૬૭૭ (૩૮૫૧)
ગા. ૧૭૬	§ ૧૮૫	×	૬૭૮ (૩૮૫૨)
ગા. ૧૭૭	§ ૧૮૬	×	૬૭૯ (૩૮૫૩)
ગા. ૧૭૮	§ ૧૮૭	×	૬૮૦ (૩૮૮૯)
ગા. ૧૭૯	§ ૧૮૮	×	૬૮૧ (૩૮૯૦)
×	§ ૧૮૯	×	×

ઉપરની તુલના ઉપરથી એક વાત ચોક્કસ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનમાં સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ જૂમિકારૂપ છે અને અન્યમાં તેનો વિસ્તાર છે. આથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનનું આ

પ્રકરણ, જેનો વિશેષ સંબંધ પ્રજાપના સાથે છે, તે પ્રજાપના કરતાં પ્રાચીન છે. ઉવવાદ્ય અને પ્રજાપનામાં પ્રારંભ અને અંતની ગાથા વિષે વિભેદ છે. સભવ તો વધારે એ જણાય છે કે પ્રજાપના ઉવવાદ્ય કરતાં પ્રાચીન હોતું જોઈએ.

પરંપરા પ્રમાણે નિગોદવ્યાખ્યાતા ‘કાલક’ અને ‘સ્થામ’ આચાર્ય એક મનાયા છે, કારણ, એ બન્ને શબ્દો એકાર્થક જ છે. પરંપરા પ્રમાણે તેઓ વીર નિર્વાણ ૩૩૫ માં યુગપ્રધાન થયા અને ૩૭૬ સુધી જીવ્યા. આથી પ્રજાપના જે તે જ કાલકની રચના હોય તો વીરનિર્વાણ ૩૩૫-૩૭૬ વચ્ચેની રચના હશે. અર્થાત્ વિક્રમ પૂર્વે ૧૩૫-૯૪, ઇસ્વીસન પૂર્વે ૭૯-૩૮ વચ્ચે તે રચાયું હશે. ૨૧ પ્રથમ ભદ્રપાદુકૃત નિર્ધુક્તિ માનવામાં આવે—અને તેમાં મૂળે જીવભેદો ઉત્તરાધ્યયન પ્રમાણે ‘૩૬’ જ સ્વીકારાયા હતા, તેમ માનવાને કારણે છે—તો પ્રજાપના નિર્ધુક્તિ પછીની રચના હશે. અને ઉક્ત પ્રજાપનાના સમય સાથે પ્રથમ ભદ્રપાદુના સમયનો પણ વિરોધ નથી, કારણ, તેઓ પ્રજાપનાના સમય કરતાં પ્રાચીન જ મનાયા છે.

પદ્મગ્રાગમ તેના વિષમ્ભન રૂપે ભદંત પુષ્પદંત-ભૂતબલિ એ બે આચાર્યોની રચના છે અને તેઓનો સમય વીર નિર્વાણ ૬૮૩ પછી ક્યારેક થનાર ધરસેનાચાર્ય પછી છે, એથી પ્રજાપના પદ્મગ્રાગમ પૂર્વની રચના છે તે નિશ્ચિત થાય છે. આથી કહી શકાય કે પદ્મગ્રાગમમાં જે વિચારની પ્રૌઢતા અને વ્યવસ્થા તથા અનુયોગશૈલીનું અનુસરણ દેખાય છે તે તેની ઉત્તરકાલીન રચિત હોવાને કારણે છે.

નંદીસુત્રની આગમસૂચીમાં પ્રજાપનાનો ઉલ્લેખ છે અને નંદી વિક્રમ સંવત્ ૫૨૩ પૂર્વની રચના છે. આથી તેના સમય સાથે પણ પ્રજાપનાના ઉક્ત સમયનો કશો વિરોધ નથી.

પ્રજાપનાનું મંગલ અને પંચનમસ્કાર મંત્ર

પ્રજાપનાના પ્રારંભમાં જે મંગલ ગાથાઓ છે તેમાં સર્વપ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે, પછી જિનવરેન્દ્ર ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કર્યો છે. પદ્મગ્રાગમમાં પણ ધવલાકાર પ્રમાણે પ્રારંભમાં પંચનમસ્કારમંત્રનો નિર્દેશ છે. પ્રજાપના મૂળ સુત્રની લખાયેલી બધી જ પ્રતોમાં પણ પંચનમસ્કારનો નિર્દેશ મળે છે. પરંતુ આચાર્ય હરિભદ્ર અને મલયગિરિએ તેની વ્યાખ્યા નથી કરી તેથી તે મૂળ સુત્રાનર્ગત નથી એવી માન્યતા સંપાદકોની છે, જેનો નિર્દેશ પ્રસ્તુત આશ્રિતના પ્રારંભમાં પૃષ્ઠ ૧ ના ટિપ્પણ ૧ માં કરવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય રીતે આવી માન્યતાનું મૂળ એ છે કે જ્યારથી પંચનમસ્કારમંત્રનું માહાત્મ્ય વધ્યું છે, ત્યારથી જૈનાગમોની પ્રતોમાં પ્રારંભમાં તે લખવાની પ્રથા અપનાવવામાં આવી હશે. તેથી તે વસ્તુતઃ તે તે ગ્રંથના પ્રારંભમાં ગ્રંથકર્તાએ મૂક્યો છે કે નહિ તેની ચકાસણી કરવી આવશ્યક છે.

પ્રજાપનાના પ્રારંભના મંગળમાં પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે અને પછી અરિહતને, તે તરફ પણ ધ્યાન દેતું જરૂરી છે. કારણ, પંચ નમસ્કારમાં પ્રથમ અરિહંત અને પછી સિદ્ધને નમસ્કાર છે. પ્રાચીન ઉલ્લેખો પ્રમાણે તીર્થંકરો દીક્ષા લેતી વખતે માત્ર સિદ્ધને નમસ્કાર કરે છે, તે પ્રત્યે ધ્યાન દેવામાં આવે તો મંગળપ્રથાના પ્રારંભમાં જૈનોમાં સિદ્ધને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા શરૂ થઈ હતી તેમ માની શકાય. પરંતુ તીર્થંકરો—અરિહંતો પ્રત્યક્ષ ઉપકારી હોવાથી પંચનમસ્કારમાં તેઓ

પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવ્યું, જે ત્યારથી પંચનમસ્કારને અનુસરી સામાન્ય રીતે અરિહંતન પ્રથમ વંદના કરવામાં આવે છે.

નમસ્કાર-વંદના સ્વરૂપમાં પાંચ પદ ક્રમે કેવી રીતે આવ્યાં હશે તેનો વિચાર કરીએ તો કાંઈક આવું બન્યું હશે એમ માની શકાય—તીર્થસ્થાપના થઈ ન હોય ત્યાં સુધી તો સિદ્ધો જ વંદનીય હશે છે. તે પ્રમાણે તીર્થકર જ્યારે દીક્ષા લે છે ત્યારે માત્ર સામાન્ય સિદ્ધને જ નમસ્કાર કરે છે. પણ તીર્થકરની ઉપસ્થિતિમાં અરિહંત-તીર્થકર મહત્ત્વ પામે એ સ્વાભાવિક છે. અને જ્યારે તેઓ નિર્વાણ પામે ત્યારે સિદ્ધકોટિમાં ગણાય. છતાં, ભલે તે સિદ્ધ થઈ ગયા હોય તોપણ, આસન ઉપકારી હોવાથી તેમને અરિહંત તરીકે જ યાદ કરવામાં આવે. આ પ્રકાર આપણે ‘લોગસ્સ’ સૂત્રમાં જોઈએ છીએ. અને તેનું અનુસરણ અન્ય અનેક પ્રાચીન મગલાયરણમાં પણ જોવા મળે છે. જ્યારે આ પ્રકારે અરિહંત અને સિદ્ધ બન્ને વંદનીય હતાં ત્યારે અમુક સમય સુધી સિદ્ધને પરંપરા પ્રમાણે પ્રથમ યાદ કરી પછી જ અરિહંતને યાદ કરવાનું બન્યું હોય; પણ પછી એ ક્રમ બદલાઈને અરિહંત અને સિદ્ધરૂપે અરિહંત તથા સર્વ સિદ્ધ એમ સિદ્ધમાં સર્વનો સમાવેશ કરી વંદનાક્રમમાં પ્રથમ અરિહંત અને પછી સિદ્ધ-આ ક્રમ ઈરીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગયો હતો તેમ ખારવેલના શિલાલેખથી જાણવા મળે છે. પણ આનો અર્થ એમ તો ન જ લઈ શકાય કે તે કાળે પણ માત્ર આ એક જ ક્રમ હતો. વંદના એ વ્યક્તિની રુચિનો પ્રશ્ન છે. તેથી અથવા પ્રારંભમાં વંદના લખવાની અને ન લખવાની અને લખવામાં પણ કોઈ નિશ્ચિત સર્વસંમત એવા ક્રમ વિના લખવાની પ્રથના દર્શન ધણા લાગ્યા સમય સુધી થાય છે. તોપણ એટલું તો નહીં થઈ શકે કે અરિહંતને સિદ્ધની પહેલાં વંદના કહવાની પણ પ્રથા ઈરીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી, જે આગળ જતાં પંચપરમેષ્ઠિમંગલરૂપે સ્થિર થઈ જ્યારે તીર્થકર પણ ન હોય ત્યારે તેમની પરંપરાના રક્ષક આચાર્ય અને પછી ઉપાધ્યાય-આ બંનેનું મહત્ત્વ વધે. પણ તેઓ વંદનાકોટિમાં આવે તે જ સાથે પ્રવચન યા શાસન જે લિપિમાં લખાયેલ હોય તે લિપિ પણ આદરણીય બને અને તે કારણે જ પ્રવચન કે શાસનના રક્ષક તરીકે તેમનું મહત્ત્વ ગણાય. રક્ષણીય કરતાં રક્ષકનું મહત્ત્વ હંમેશા વિશેષ ગણાતું આવ્યું છે તે ક્રમે પ્રવચન કે શાસન કે લિપિને સ્થાને તેના ધારકો-રક્ષકો આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય જ વંદનીય રૂપે મહત્ત્વ પામ્યા અને તેમને પંચનમસ્કારમાં સ્થાન મળ્યું અને પ્રવચન વગેરે ગૌણ બન્યા. છેવટે સપતોમાર્થી માત્ર સામાન્ય સાધુ જ બાકી રહેતા હતા, તેમને પણ ખરી રીતે તો શ્રાવકોની દૃષ્ટિએ, પણ છેવટે સર્વની દૃષ્ટિએ વંદનામાં સ્થાન મળ્યું—આવો કંઈકે ક્રમ પંચનમસ્કારની ઘટનામાં હશે એમ માની શકાય.

નમસ્કારસૂત્ર-પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારમત્ર-ના કર્તા કોણ, એની ચર્ચાનું ઉત્થાન આવશ્યકસૂત્રની નિયુક્તિમાં સર્વપ્રથમ જોવા મળે છે. પ્રથમ અધ્યયન સામાયિક નામે છે. એટલે પ્રથમ પ્રશ્ન એ થયો કે એ સામાયિક અધ્યયન કોણે કર્યું? શા માટે કર્યું? એ પ્રશ્ને આચાર્ય ભદ્રપાદુએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે—

તિથ્યકરો કિ કારણ માસતિ સામાય્યં તુ અવજ્ઞયણં ।

તિથ્યકરણામગોત્તં વદ્ધં મે વેદિતવ્વં તિ ॥ ૫૨૬ ॥

તં ચ કપ્પં વેતિજ્ઞતિ અગિલાપ્પ ષમ્મદેસણાદીહિ ।

વજ્ઞતિ તં તુ મગવતો તતિયમ્મલેક્કહત્થાણં ॥ ૫૨૭ ॥

૩૭. ખારવેલનો શિલાલેખ, જે ઈ સ. પૂર્વેનો છે, તેમાં પ્રથમ અરિહંતને નમસ્કાર છે, પછી સિદ્ધને, એટલે તે પહેલાં આ પ્રથા શરૂ થઈ હશે. વળી, તેમાં આ બંને જ નમસ્કાર છે તે પણ ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે. અશોકના શિલાલેખોના પ્રારંભમાં નમસ્કાર નથી એની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

ગોતમમાતી સામાજ્યં તુ કિં કારણં ગિસામેન્તિ ।

પાણસ્સ તં તુ હૃદરમંતુલમાવાણ ઉવલહ્હી ॥ ૫૨૮ ॥

—વિશેષાવશ્યક, ૨૫૧૪-૧૬

સારાશ કે તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર સામાયિક અધ્યયનનું એટલે કે તેના અર્થનું કથન કર્યું અને ગૌતમાદિ શિષ્યોએ તે સાંભળ્યું. આથી આચાર્ય ભદ્રપાહુને મને સામાયિકના અર્થકર્તા તીર્થંકર છે અને સૂત્રકર્તા ગણુપર છે, આમ ફલિત થાય છે. ૩૮ અને નમસ્કાર મંત્ર એ સામાયિકનો પ્રારંભ છે—અથવા તો એમ કહેવાય કે શિષ્ય પ્રથમ પંચનમસ્કારમંત્ર વડે વંદના કરે પછી ૩૯ તેને સામાયિક શ્રુતનો પાઠ આપવામાં આવે છે. તેથી તે આવશ્યકસૂત્રમા સામાયિક અધ્યયનના પ્રારંભમાં ચૂકવામાં આવ્યો છે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે મૂળે તે આવશ્યકનો અંશ છે કે અન્યત્રથી આનીત છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આચાર્ય ગિનભદ્રે આપ્યો છે કે નંદીસૂત્રમાં પંચનમસ્કારને પૃથક્ શ્રુતસ્કંધ ગણુવામાં આવ્યો નથી. છતાં પણ તે સૂત્ર તો છે જ. વળી, તે પ્રથમ મંગલ પણ છે, તેથી તેને સર્વસૂત્રાન્તર્ગત ગણુવો જોઈએ. ૪૦ આ જ કારણ છે કે સર્વપ્રથમ નમસ્કારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી જ સામાયિક અધ્યયનના સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે. ૪૧ આ જ ક્રમ તેમણે પણ વિશેષાવશ્યકમાં અપનાવ્યો છે.

આચાર્ય ગિનભદ્રની આ ચર્ચા ઉપરથી એક વાત તો નક્કી જણાય છે કે નમસ્કારમંત્ર એ માત્ર આવશ્યકસૂત્રનો જ અંશ નથી, પણ સર્વ શ્રુતની આદિમાં નમસ્કારરૂપ મંગલ જ્યારથી શરૂ થયું ત્યારથી તેને સર્વપ્રથમ આવશ્યકમાં સ્થાન મળ્યું હશે, કારણ, શ્રુતમા સર્વપ્રથમ સામાયિકનો જ પાઠ આપવાની પ્રથા છે અને તે આપતાં પહેલાં મંગળ-પંચનમસ્કાર જરૂરી હોવાથી તે તેના એક અંશરૂપે ગણુાયો. પણ તે તેનો જ અંશ છે એમ નથી. પણ એ જ પ્રકારે જે કોઈ શ્રુતનો પાઠ આપવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પ્રારંભમાં તે નમસ્કાર કરવો જરૂરી હોઈ તે સર્વશ્રુતાન્તર્ગત ગણુાયો. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે તે કોઈ એક શ્રુતનો અંશ નથી, વળી સ્વતંત્ર શ્રુત તરીકે પણ ગણુાયો નથી, પરંતુ તેનું માહાત્મ્ય તો હતુ જ, ક્રમે વધતુ જતું હતું, તેથી તેને શ્રુત કે સૂત્રમાં સ્થાન તો આપવું જરૂરી હતુ જ. તેથી તેને સર્વશ્રુતાન્તર્ગત ગણુવામાં આવ્યો. આથી સ્પષ્ટિત એ પણ થાય છે કે આ મત તે રૂપમાં ક્યારેક કોઈ એ રચ્યો હશે અથવા ક્રમે ક્રમે તેનું આપું રૂપ ધરાયુ હશે. તેના કર્તૃત્વ વિષે કોઈ ચોક્કસ પરંપરાની નોંધ આચાર્ય ભદ્રપાહુએ નિર્ણયિતમાં લીધી નથી; માત્ર તેની વ્યાખ્યા પ્રસંગે જે દ્વારોની ચર્ચા જરૂરી છે તેની નોંધ લીધી છે અને તેમાં પ્રથમ દ્વાર ઉત્પત્તિ—એટલે કે નમસ્કારની ઉત્પત્તિ-અનુત્પત્તિ—ની ચર્ચા વિવિધ નયોની અપેક્ષાએ કરી છે. તેમાંથી તેના કર્તા કોણ, ક્યારે—એ કશું જ ફલિત થતું નથી, પણ જેમ સમગ્ર શ્રુત વિષે શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા નય દૃષ્ટિએ કરવામાં આવે છે, તેમ આ નમસ્કારમંત્ર વિષે પણ

૩૮. સામાન્ય માન્યતા પ્રમાણે તો બધા જ તીર્થંકરો સામાયિકનો ઉપદેશ આપે છે—નિર્ણયિત, ગાથા ૨૩૯; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૬૭૬, પરંતુ વિદ્યમાન શ્રુતના ઉપદેશક મહાવીર છે, તેથી સામાયિકના કર્તા પણ તેઓ જ છે—વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૫૪૪. વળી, જુઓ નિર્ણયિત, ગાથા ૮૬-૯૦; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૦૬૧-૬૨ ॥

૩૯. કલપંચનમોક્ષારસ્સ દેન્તિ સામાજ્યં વિષિણા । —વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૫

૪૦. વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, ૨વોપજ્ઞ ટીકા, ગાથા ૧૦.

૪૧. એજન, ગાથા ૧૧.

નયદષ્ટિએ શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા કરી છે. ૪૨ અને તે બાબતમાં આચાર્ય જિનભદ્રે વિસ્તૃત બાબત રચ્યું છે. એટલે કે આમાં તો દાર્શનિક દષ્ટિએ શબ્દનિર્ણયની ચર્ચા જ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. તેની ઉપત્તિમાં સમુદ્યાત, વાચના, લખિધ^{૪૩} એ ત્રણ નિમિત્તોમાંથી મુખ્ય કયું તેની પણ વિસ્તૃત ચર્ચા બાબતમાં જોવા મળે છે. તે ચર્ચા પણ નયદષ્ટિએ જ કરવામાં આવી છે. ૪૪ એટલે મુખ્ય પ્રશ્ન તે મત રચ્યો કોણે અને ક્યારે રચાયો તે અનાત જ રહે છે. અથવા તો સામાન્ય રીતે કહેવાય કે અર્થોપદેશ ભગવાન મહાવીરે આપ્યો અને સૂત્રરૂપે ગણધરોએ રચ્યો, કારણ, આ જ બાબત સમગ્ર શ્રુતના કર્તૃત્વ અંગે સામાન્ય છે. તાત્પર્ય કે, આચાર્ય જિનભદ્રને મને, અન્ય શ્રુતના કર્તાથી કોઈ જુદા કર્તા નમસ્કારમત્રના નથી, કારણ, તે સર્વશ્રુતાભ્યંતર છે.

પરંતુ મહાનિર્ણય (અધ્યયન ૫), જેનો ઉદ્ધાર આચાર્ય હરિભદ્રે કર્યાનું મનાય છે, તેમાં આ મંત્રના ઉદ્ધારની (કર્તૃત્વની નહિ) ચર્ચા છે અને તેના ઉદ્ધારનો યશ^{૪૫} આર્ય વજ્રવામીને આપવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આચાર્ય હરિભદ્ર પછી થનાર ધવલાદીકાકારને મતે તે નમસ્કારના કર્તા પુષ્પદંતાચાર્ય^{૪૬} હરે છે. આ પરંપરા ધવલાકાર પૂર્વેના કોઈ ગ્રંથમાં અસ્તિત્વમાં હતી કે નહીં તે બાબતે સાબિત નથી, પણ સામાન્યપણે એમ કહી શકાય કે ધવલાકાર સમક્ષ પદ્મઆગમની જે પ્રત હશે તેમાં આદિમાં પચનમસ્કાર લખાયેલ હશે, તેથી તેને ગ્રંથકર્તા દ્વારા નિબદ્ધ મંગલ માનીને આચાર્ય વીરસેન તેનું કર્તૃત્વ પુષ્પદંતાચાર્યનું છે એમ માની લીધું છે. સભવ છે કે તેમની સમક્ષ તે બાબતની કોઈ પરંપરા હોય. પણ તે વિષયનું કોઈ મૂલ્ય અન્યત્ર મળતું નથી. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે આ મત મૂળે આગમ એટલે કે અગ્ર આગમમાં હતો નહીં, તેની રચના અંગરચના પછી ક્યારેક થઈ છે. તે કોણે રચ્યો તે મતભેદનો વિષય છે. માહાત્મ્યને કારણે તેને સર્વશ્રુતાભ્યંતર ગણીને આચાર્ય જિનભદ્રે નિયુક્તિને અનુસરીને તીર્થંકર-ગણધરોને કર્તા દર્શાવ્યા છે; જ્યારે વીરસેન આચાર્ય તેના કર્તા તરીકે આચાર્ય પુષ્પદંતને જણાવે છે. આચાર્ય અભયદેવ તો ભગવતીના પ્રારંભમાં ઉપસ્થિત પચનમસ્કારમત્રને ભગવતી-સૂત્રનો પ્રારંભ માને છે, તેથી તે મંત્રની ટીકા પણ કરે છે.

*

૪૨. આવશ્યકનિયુક્તિ, ગાથા ૬૪૪-૪૬; વિરોધાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૫-૩૭ અને તે ગાથાઓની બાબ્યગાથાઓ વિરોધાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૮ થી જોવી.

૪૩. આવશ્યકનિયુક્તિ, ગાથા ૬૪૬, વિરોધાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૭

૪૪. વિરોધાવશ્યક, ગાથા ૩૩૫૭ થી

૪૫. ધ્યાન દેવું જરૂરી છે કે આર્ય વજ્ર નમસ્કારમત્રના ઉદ્ધારક મનાયા છે. તેનું કર્તૃત્વ તો વૃદ્ધપરંપરા પ્રમાણે તીર્થંકર-ગણધરોનું જ છે, જે નિયુક્તિ-બાબતમાં પણ છે

૪૬. ધવલાદીકા, પુસ્તક ૧, પૃષ્ઠ ૪૧. આ બાબતની વિરોધ ચર્ચા માટે જુઓ, ધવલાદીકાની પ્રસ્તાવના, પુસ્તક ૨, પૃષ્ઠ ૩૩-૪૧. અહીં એક ભ્રમનિવારણ આવશ્યક છે ધવલાની આ પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે ભગવતીસૂત્રના પ્રારંભમાં પચમ પદ ‘ળમો લોળ સન્વમાદ્ધૂળ’ ને બદલે ‘ળમો વમીળ લિળીળ’ એવો પાઠ છે. પરંતુ વરતુન ઉદા પચમ પદ તેમાં છે જ, ઉપરાંત શ્રાહી લિપિને નમસ્કાર છે.

પ્રથમ પદ : જીવ અને અજીવના પ્રકારો

અજીવનિરૂપણ

પ્રજ્ઞાપનામાં પ્રથમ પદમાં જ જૈનદર્શનસંમત મૌલિક તત્ત્વોની વ્યવસ્થા બેદ-પ્રબેદો બતાવીને કરવામાં આવી છે. અને ત્યાર પછીના પદોમાં તે જ તત્ત્વોનું વિશદ રૂપે નિરૂપણ આવે છે. નિરૂપણપદ્ધતિ સમગ્ર ગ્રંથમાં બેદ-પ્રબેદો બતાવીને જ કરવામાં આવી છે. તે અનુસારે પ્રજ્ઞાપના એટલે કે નિરૂપણને બે વિભાગમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યું છે : જીવ અને અજીવની પ્રજ્ઞાપના (સૂત્ર ૩). પ્રથમ અજીવપ્રજ્ઞાપના (સૂત્ર ૪-૧૩) એટલા માટે કરી છે કે તે વિષેનું વક્તવ્ય યોગ્ય છે અને પછીના સમગ્ર ગ્રંથમાં, યોગ્ય અપવાદ સિવાય, સર્વત્ર જીવો સંબંધી જ સમગ્ર ભાવે વિવિધ રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

અજીવના નિરૂપણમાં રૂપી અને અરૂપી અજીવના બેદો કરીને તેનું વિવરણ છે. રૂપીમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સમાવેશ છે અને અરૂપીમાં બાકીનાં ધર્માસ્તિકાદિ તત્ત્વોનો. એક વસ્તુ ખ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે પ્રસ્તુતમાં મૌલિક બેદોના નિરૂપણ પ્રસંગે દ્રવ્ય, તત્ત્વ કે પદાર્થ જેવાં સામાન્ય નામોનો ઉપયોગ નથી કરવામાં આવ્યો; તે આ ગ્રંથની પ્રાચીનતા પુરવાર કરે છે.

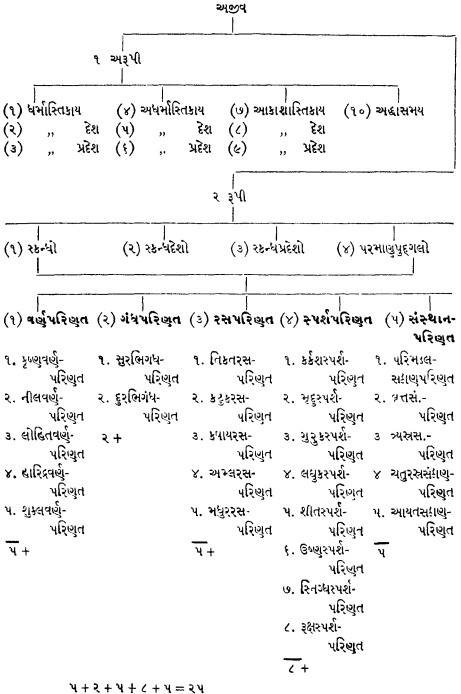
ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ એ ત્રણને તે તે ઉપરાંત દેશ અને પ્રદેશના બેદોના પણ વિભક્ત કરવામાં આવ્યા છે. તેમનું લક્ષણ શું છે તે તો સમગ્ર ગ્રંથમાં ક્યાંય જણાવ્યું નથી. તે ત્રણ સાથે જોડાયેલ અસ્તિકાયશબ્દનો અર્થ પણ મૂળ ગ્રંથમાં જોવામાં આવતો નથી. પણ અદ્વાસમય સાથે અસ્તિકાય શબ્દ જોડાયેલો નથી, તે ઉપરથી તે બંનેનો બેદ તે બાબતમાં છે, એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે. વળી, મૌલિક બેદ જીવ સાથે પણ પ્રસ્તુતમાં અસ્તિકાય શબ્દનો પ્રયોગ નથી, પણ એનો અર્થ એ નથી કે જીવના પ્રદેશો ગ્રંથકારને અભિમત ન હતા. પાંચમા પદમાં જીવના પ્રદેશોને લઈને વિચાર છે જ (સૂત્ર ૪૪૦ આદિ).

વળી, પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવના મૌલિક બેદો જેને કહેવામાં આવ્યા છે તેમને જ પાંચમા વિશેષ પદમાં જીવપર્યાયો અને અજીવપર્યાયો એવા નામથી અને તેરમા પદમાં પરિણામ નામથી જણાવવામાં આવ્યા છે.^૧ પ્રથમ પદમાં નારક આદિ જે જીવ બેદો છે, તેમને પાંચમામાં અને તેરમામાં ક્રમે જીવપર્યાયોમાં અને અજીવપરિણામોમાં સમાવિષ્ટ કર્યા છે,^૨ અને પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જે રૂપી અને અરૂપી તથા તેના જે બેદ-પ્રબેદો છે તેમને અજીવ પર્યાયોને નામે પાંચમા પદમાં ઓળખાવ્યા છે.^૩

૧. સૂત્ર ૪૩૮. ૨. સૂત્ર ૪૩૯ થી.

૩. સૂત્ર ૫૦૦ થી બંને પદના વિષયમાં શો બેદ છે તેની ચર્ચા આગળ કરવામાં આવી છે.

અજીવના બેદ-પ્રબેદોનો નકશો નીચે પ્રમાણે છે :—

જે રૂપી પદાર્થ કૃષ્ણ વર્ણમાં પરિણત હોય તે એ ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન—સર્વ મળી (૨ + ૫ + ૮ + ૫ = ૨૦) કાળક્રમે કરી ૨૦ પ્રકારે પરિણત થાય છે. તેથી કૃષ્ણ વર્ણના ૨૦ પરિણામો થાય. તે જ પ્રમાણે શેષ ત્રીણાદિ વર્ણના પણ પરિણામો સમભવે. તેથી $૫ \times ૨૦ = ૧૦૦$ વર્ણપરિણામોના ભેદ થાય. તે જ પ્રમાણે ગંધ વગેરેના પરિણામો સમઘ લેવાના. એટલે

૫ વર્ણ	$\times ૨૦$ શેષ ગંધાદિ	= ૧૦૦
૨ ગંધ	$\times ૨૩$ શેષ વર્ણાદિ	= ૪૬
૫ રસ	$\times ૨૦$ શેષ વર્ણાદિ	= ૧૦૦
૮ સ્પર્શ	$\times ૨૩$ વર્ણાદિ	= ૧૮૪
૫ સંસ્થાન	$\times ૨૦$ શેષ વર્ણાદિ	= ૧૦૦
૫૩૦		

પુદ્ગલના આ ૫૩૦ પ્રકારના પરિણામો મૂળ સૂત્રમાં (૬-૧૩) એકેકનું નામ દર્શાવે તે ગણ્યાવવામાં આવ્યા છે. ટીકાકાર આ ભેદોનું પારિભાષિક નામ ‘વર્ણાદિનો પરસ્પર સંબંધ’ એવું આપે છે (ટીકા, પત્ર ૧૩ અ). આમાં વર્ણાદિ કુલ ૨૫ છે; તેમાં સ્પર્શ આઠ છે, તેના સવેધમુલક ભેદો બીજા કરતાં વધારે છે, તેનું કારણ એ છે કે કોઈ એક કર્કશ સ્પર્શનો પરિણામ પણ બીજા છ સ્પર્શના પરિણામો ધરાવી શકે છે; માત્ર પોતાનાથી વિરોધી પરિણામ ધરાવી શકતો નથી, જેમ કે કર્કશ પરિણામ હોય ત્યારે મૃદુ પરિણામને ધરાવી શકે નહિ. પરંતુ કૃષ્ણવર્ણ પરિણામ બીજા કોઈ વર્ણના પરિણામને ધરાવી શકતો નથી. એ જ ન્યાય બીજા ગંધ આદિ પરિણામને પણ લાગુ પડે છે.

પ્રસ્તુતમાં ટીકાકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે (પત્ર ૧૭ વ્ર.) કે પરિણામો સ્કંધની અપેક્ષાએ પણ છે. અને સ્કંધમા તો અમુક અંશમાં કૃષ્ણ પરિણામ હોય તો બીજા અંશમાં અન્ય વર્ણના પરિણામો પણ સંભવે છે. અને તે દૃષ્ટિએ તો ભંગો અધિક થવા બોધ્ય. પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તે ગણ્યાવામાં નથી આવ્યા એટલે વ્યવહારદૃષ્ટિએ જેને કાળો સ્કંધ કહેવામાં આવે, જેમ કે શરીરમાં આંખનો અમુક ભાગ, તેવા સ્કંધની અપેક્ષાએ આ ભંગો સમજવાના છે. વળી, આ જે સખ્યા ભંગોની છે તે પણ પરિસ્થિતિન્યાયની અપેક્ષાએ જ સમજવાની છે, કારણ, એક કાળો વર્ણ પણ અન્ય પ્રકારનો હોય છે. તેવા ભેદોને અહીં ધ્યાનમાં લીધા નથી.

પુદ્ગલના આ પ્રકારના પરિણામોના કાળનો વિચાર મૂળમાં નથી, પણ ટીકાકાર સ્પષ્ટ કરે છે (પત્ર ૧૮ અ) કે તે ગંધનથી એક સમય સુધી ટકી શકે છે અને ઉકૃટે અસંખ્ય કાળ સુધી ટકી શકે છે. પરિણામના કાળનો ખુલાસો એટલા માટે જરૂરી છે કે પરિણામ શબ્દ બૌદ્ધ પિટકમાં પણ વપરાયો છે, પણ પરિણામના સમયની મર્યાદા જૈન અને બૌદ્ધોની જુદી છે. બૌદ્ધોના પ્રાચીન અભિધર્મને^૪ મને જ્ઞાનપરિણામ ત્રણ ક્ષણ ટંક છે, જ્યારે રૂપપરિણામ ૫૧ ક્ષણ ટંક છે; પછી તેનો અવશ્ય નાશ થાય છે. વળી, પરિણામના નાશ સાથે સ્વયં વસ્તુનો નાશ થાય છે કે નહીં એ પણ પ્રશ્ન છે. બૌદ્ધ સિદ્ધાંતના જૈન અને બીજા પરિણામવાદીઓ વસ્તુનો નાશ નથી માનતા, પણ માત્ર પરિણામનો નાશ માને છે; જ્યારે બૌદ્ધો વસ્તુ અને તેના પરિણામમાં ભેદ નથી કરતા, તેથી પરિણામના નાશ સાથે તે વસ્તુ પણ સર્વથા નષ્ટ થાય છે અને નવી જ વસ્તુ તેને આધારે (તં પ્રતીત્ય) ઉત્પન્ન થાય છે તેમ માને છે. વળી, મહાયાનમાં તો વસ્તુની ક્ષણિકતા જ એટલે કે તેની ઉત્પત્તિ અને વિનાશનો એક જ કાળ છે, તેમ પછીથી માનવામાં આવ્યું, આથી તેમને મતે પરિણામ એ ક્ષણિક જ સિદ્ધ થાય. વળી, જૈન દર્શનની માન્યતાથી નૈયાયિક-વૈશેષિક દર્શનોની

વિશેષતા એ છે કે રૂપરસાદિને તેઓ વસ્તુના પરિણામ નહીં પણ વસ્તુથી અત્યંત ભિન્ન ગુણો માને છે; જ્યારે જૈન મતે વસ્તુથી રૂપરસાદિનો કથચિત્ત અભેદ પણ છે. આથી પરિણામની પરિભાષામાં રૂપરસાદિનું પ્રસ્તુતમાં જે નિરૂપણ છે તે જૈન દર્શનના તે સખીથી સ્થિર થયેલા વિચારને અનુરૂપ જ છે.

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં મૂળમાં વર્ણવણિયા (વર્ણવણિતાઃ), ગંધવણિયા (ગન્ધવણિતાઃ) ઇત્યાદિ
અયોગ છે, તેનો અર્થ આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે— “વર્ણતાઃ પરિણતાઃ વર્ણવર્ણામભાજા इत्यर्थः.
.....પરિણતા इत्यतीतकालनिर्देशो वर्तमानानागतकालोपलक्षणम्.....તતો વર્ણવર્ણિતા इति वर्णरूपतया
परिणताः परिणमन्ति परिणिमिष्यन्तीति द्रष्टव्यम्। एवं गन्धरसपरिणता इत्याद्यपि भावनीयम्।”
ટીકા, પૃષ્ઠ ૧૦. સારાંશ કે પુદ્ગલો તે તે રસાદિરૂપે પરિણામને પામે છે. એટલે કે પુદ્ગલોના
એ અર્થ પરિણામો છે.

પ્રસ્તુતમાં જે પરિણામો અભિપ્રેત છે, તે બધાનો જ ઉદ્દેશ પાંચમા પદમાં પર્યાય શબ્દથી થયેલ છે. વળી, તે પદનું નામ તો વિશેષપદ છે, છતાં મેલો ખતાવતી વખતે વિશેષ શબ્દને બદલે પર્યાય શબ્દનો પ્રયોગ છે. વળી, તેરમા પદમાં તે જ બધાને ‘પરિણામ’ નામે ઓળખાવ્યા છે. તો વિચારવાનું એ છે કે પરિણામ, વિશેષ અને પર્યાય—એ શબ્દો સિનાર્થક છે કે એકાર્થક ?

આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે તો પુદ્ગલ દ્રવ્યોની જે વિવિધ અવસ્થાઓ છે, તે પરિણામો છે એમ ઉક્ત વ્યાખ્યા ઉપરથી કહિત થાય છે. પાચમા વિશેષપદનો કસો જ અર્થ પદોની ગણતરી સમયે (સૂત્ર ૨) આચાર્ય મલયગિરિ કરતા નથી. અને પાચમા પદના પ્રારંભમાં તે પર્યાયપદ કોય એમ જ વ્યાખ્યા શરૂ કરે છે. એટલે કે તેમને મતે વિશેષ અને પર્યાય એકાર્થક જ છે. અને સૂત્ર-કારને મતે પણ તેમ જ છે, કારણ, પ્રારંભમાં પ્રજાપનાનાં ૩૬ પદો (સૂત્ર ૨) ગણાવ્યાં ત્યારે પદનું નામ ‘વિશેષ’ આપ્યું. પણ પાચમા પદનો પ્રથમ પ્રશ્ન છે “કહ્વિહા ન મતે વજ્રવા વળ્લતા ?” (સૂત્ર ૪૩૮)—આથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે સૂત્રકાર પર્યાય અને વિશેષને એકાર્થક માને છે. આ જ વસ્તુને પર્યાય શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે—“તત્ત્વ વર્ણના ગુણા વિશેષા ધર્માં હ્યનર્થનાન્તરમ્” રીકા, પત્ર ૧૭૯. પ્રસ્તુતમાં પર્યાયનો સમાનાર્થક શબ્દ ‘યુણુ’ પણ આચાર્યે જણાવ્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે પ્રથમ પદમાં રસ વગેરે, જેને બીજા દર્શનિકો ‘યુણુ’ કહે છે, તે પણ ખરી રીતે તો પર્યાય જ છે, કારણ, પ્રથમ પદમાં તેનો સંખ્ય પરિણામ સાથે છે, એ તો સ્પષ્ટ છે. આથી સૂત્રકારને મતે પરિણામ, પર્યાય, યુણુ અને વિશેષ એ બધા શબ્દો સમાનાર્થક છે. બૌદ્ધો રૂપસાદિને ‘ધર્મ’ શબ્દથી ઓળખાવે છે તેથી તેનો પણ સમાવેશ પર્યાયના સમાનાર્થક શબ્દોમાં કર્યો છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય નલમગિરિએ ગુણ અને પર્યાયને સમાનાર્થક શબ્દો જણાવ્યા છે, પરંતુ પર્યાય અને ગુણ શબ્દ છે કે એક છે એ વિષેનો વિવાદ છે. અને તેના મૂળમાં ઉત્તરાધ્યયન, અં ૨૮, ગાં ૫ માં ૬૦૫, ગુણ અને પર્યાયનો પૃથક્ ઉલ્લેખ અને તે પછી ત્રણેનાં લક્ષણો કથી છે તે, અને ‘ગુણર્યાયવદ્ દ્વયમ્’ આચાર્ય ઉમાસ્વાતિનું સૂત્ર (પ.૩૧) હોય એમ જણાય છે. કારણ સ્વયં ઉમાસ્વાતિએ ભાષ્યમાં તેની જ વ્યાખ્યા કરી છે, તેમાં તદુભયં યથ વિચતે તદ્ દ્વયમ્ (પ.૩૭) એમ જણાવ્યું છે. તેથી તેમને મતે ગુણ અને પર્યાય શબ્દો દરે છે. પરંતુ દીકાકાર સિદ્ધસંતે તો “વસ્તુતઃ પર્યાયા ગુણા જ્યૈષ્ઠકાત્મ્યમ્.”—એવી વ્યાખ્યા કરીને આચાર્ય નલમગિરિનો માર્ગ સરલ કરી આપ્યો છે. ગુણ અને પર્યાયની સમગ્રભાવે ચર્ચા માટે સન્મતિતર્ક પ્રકરણ ભાગ ૫, પૃ ૬૩૧, ટિપ્પણ નં. ૪ નેતું જરૂરી છે. વળી, ગુણ શબ્દના ૬૦૫દિ નિષેધો વિષે આચાર્યોનું નિર્ણયન, ગાં ૧૬૬ થી નેતવી જરૂરી છે.

પણ એક પ્રશ્ન થાય કે તો પછી પ્રથમ પદ અને પાંચમા પદનો વિષય એક કેમ નહિ ? પ્રથમ પદની પાંચમા પદમાં પુનરાવૃત્તિ શા માટે ન માનવી ? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ પદમાં દ્રવ્ય મુખ્ય છે; તે તે પર્યાયોરૂપે પરિણત દ્રવ્યોની ગણતરી પ્રથમ પદમાં છે; જ્યારે પાંચમા પદમાં તે તે દ્રવ્યના પર્યાયોની ગણતરી છે. આ પ્રકારે પાંચમા પદમાં પ્રથમ પદના વિષયનું પુનરાવર્તન નથી.

પ્રસ્તુત જીવ-અજીવપણુવણુ સાથે ઉત્તરાધ્યયનના જીવાજીવવિભક્તિ અને મૂલાચારના પંચાચાર અધિકારગત જીવ અને અજીવનું નિરૂપણ સરખાવવા જેવું છે. મૂલાચારમાં પ્રથમ જીવનું નિરૂપણ કરીને પછી જ અજીવનું નિરૂપણ છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનમાં પ્રથમ અજીવ અને પછી જીવનું નિરૂપણ છે. મૂલાચારમાં પણ પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનની જેમ જીવોના સંસારી અને સિદ્ધ એવા ભેદ કર્યા છે, પરંતુ સિદ્ધના પ્રભેદો કરવામાં આવ્યા નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં તીર્થંકરસિદ્ધ આદિ ૧૫ ભેદો સિદ્ધના છે, પરંતુ ઉત્તરાધ્યયનમાં એટલા ભેદ નથી, જે નીચેની તુલના પરથી જણાશે :

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ૧૬-૧૭	ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૫૦ થી
(અ) ૧. તિત્થ	×
૨. અતિત્થ	×
૩. તિત્થગર	×
૪. અતિત્થગર	×
૫. સયંજુલ્લ	×
૬. પતેયજુલ્લ	×
૭. જુલ્લઓલિય	×
૮. ઇત્થીલિગ	ઇત્થી
૯. પુરિસલિગ	પુરિસ
૧૦. નપુસકલિગ	નપુંસગ
૧૧. અલિગ	સલિગ
૧૨. અપ્પલુલિગ	અનલિગ
૧૩. ગિહિલિગ	ગિહિલિગ
૧૪. એગ	{ ગાં ૫૨ માં લિગભેદે એક સમયમાં સિદ્ધ થનારની સંખ્યા ગણાવી છે.
૧૫. અણેગ	
(બ) પ્રથમસમય આદિ	×

આ ઉપરથી રપટ છે કે ઉત્તરાધ્યયનના અં ૩૬ પછી જ પ્રજ્ઞાપના રચાયું છે.

જીવના ભેદ-પ્રભેદો

સિદ્ધના ભેદો

પ્રસ્તુતમાં જે જીવના ભેદ-પ્રભેદોની ગણતરી છે તે પ્રમાણે જીવો સર્વ કાળમાં અસ્તિત્વમાં હોય છે એમ સમજવાનું છે. અહીં જણાવેલ એક પણ ભેદથી શત્રુ ક્યારેય પણ લોકે હતો નહીં, હશે નહિ અને છે પણ નહિ.

છવોના મુખ્ય બે બેદ છે—સંસારી^૫ અને સિદ્ધ^૬ (સૂત્ર ૧૪). સિદ્ધ એટલે મોક્ષને પામનાર = મુક્ત. આમાથી સિદ્ધના બેદોની જે ગણતરી છે તેમાં ખરી રીતે એ બેદો સિદ્ધના નથી પણ સમયની અપેક્ષાએ એટલે કે તે તે છવ સિદ્ધ થયાને—મોક્ષ પામ્યાને—કેટલો સમય થયો તેની ગણતરીની દૃષ્ટિએ બેદો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં જે સિદ્ધોનો તે અવસ્થાને પ્રાપ્ત કર્યાને હજી પ્રથમ સમય જ છે તેઓ જે પરિસ્થિતિને અનુસરીને સિદ્ધ થયા હોય તેને ધ્યાનમાં રાખીને તેમના પંદર બેદ કરવામાં આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૬). એ પંદર બેદો પરસ્પર અત્યંત વ્યાવૃત છે એમ નથી સમજવાનું, પણ પ્રથમ સમય વીત્યા પછી તો માત્ર કાળની ગણતરી જ મુખ્ય રહે છે. આથી પ્રથમ સમયના સિદ્ધોનું પારિભાષિક નામ છે—અર્ણવસિદ્ધ = અનન્તરસિદ્ધ = પ્રથમસમયસિદ્ધ; અને જેને બે સમય કે તેથી વધારે સમય થયા હોય તે બધા પરંપરસિદ્ધ = પરંપરસિદ્ધ કહેવાય છે. આ પરંપર-સિદ્ધોના તો અનંત બેદો થઈ શકે છે, કારણ, અનંત સમયથી સિદ્ધો થતા આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૭).

અનન્તરસિદ્ધોના જે પંદર બેદ (સૂત્ર ૧૬) ગણાવવામાં આવ્યા છે, તેથી એક બાબત સ્પષ્ટપણે સિદ્ધ થાય છે કે છવ કોઈ પણ યુરુના ઉપદેશ વિના પણ મુક્ત થઈ શકે છે. તેને વેશનું બંધન નથી, જ્ઞાતિનું બંધન નથી; ગમે તે વેશમાં હોય તોપણ તે મુક્તિ પામી શકે છે. સ્ત્રી હોય કે પુરુષ જ્ઞાતિનો હોય તોપણ મુક્તિ પામી શકે છે. જૈનધર્મનું આ તાત્વિક સ્વરૂપ છે. ધર્મને કોઈ નામ આપવામાં આવ્યું નથી કે અમુક ધર્મની શ્રદ્ધા હોય તો જ તેને મુક્તિ મળે, અન્યથા નહિ, એવું કોઈ બાંધક તત્ત્વ આમાં નથી. જૈનધર્મની સ્થાપના થઈ, અર્થાત્ ભગવાન ઋષભદેવે તીર્થની સ્થાપના કરી, તે પહેલાં પણ જે સિદ્ધ થયા તે અતીર્થસિદ્ધ કહેવાય છે. જૈન-ધર્મમાં પ્રચલિત જે વેશ છે તે વિના પણ સિદ્ધ થનાર અન્યવિગસિદ્ધ તરીકે માન્ય છે. વળી, સાધુનો વેશ સ્ત્રીકાયા ન હોય અને ગૃહસ્થના વેશમાં રહ્યા હોય છતાં પણ સિદ્ધ થયા હોય તેમને ગિહિલિંગસિદ્ધ = ગૃહલિંગસિદ્ધ કહ્યા છે. આમ જૈનધર્મનું જે તાત્વિક સ્વરૂપ છે તે આથી ક્લિત થાય છે.

જૈનધર્મના મુખ્ય બે સપ્રદાયો છે. તેમાં શ્વેતાંચર સંપ્રદાય તો સ્ત્રીનો પણ મોક્ષ માન જ છે, પણ દિગંચર સંપ્રદાય, નચનાના આગ્રહને કારણે, સ્ત્રીના મોક્ષનો નિગંધ કરવા લાગ્યો. આ નિગંધ પ્રારંભના હતો નહિ તેની સાક્ષી દિગંચર સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતગ્રંથ પદ્મગંગમના છે. પરંતુ શ્વેતાંચર સાથેના વાદવિવાદને પરિણામે, વસ્તુના સદંતર અસ્વીકારના પરિણામ સ્વરૂપે, આચાર્ય કુંદકુંદ અને બીજાઓ સ્ત્રીમોક્ષનો નિગંધ કરવા લાગ્યા. પરિણામે પદ્મગંગમની ધવલા ટીકામાં તેનો પડથો પડ્યો અને મૂળની વ્યાખ્યા ટુટી જ રીતે થવા લાગી અને સામે પક્ષે સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન પણ થવા લાગ્યું. આચાર્ય મલ્લગિરિ પ્રસ્તુત સૂત્ર (સૂત્ર ૧૬)ની ટીકા (પૃષ્ઠ ૨૦ ચ)માં સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન વિસ્તારથી કરે છે. કારણ, મૂળમાં હત્યીલિંગસિદ્ધા એવો એક બેદ પણ સિદ્ધોનો બતાવવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત પંદર બેદમાં સર્વેશ્વરસિદ્ધ, પતેશ્વરસિદ્ધ અને બુદ્ધચોદિયસિદ્ધ એવા ત્રણ બેદોનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું જરૂરી છે. નદીચૂર્ણને આધારે આચાર્ય મલ્લગિરિએ જે વિવરણ આપ્યું છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે. સર્વેશ્વર = સર્વેશ્વર તે છે, જેઓ કોઈ પણ બાહ્ય પ્રત્યય = કારણ વિના બોધિને પ્રાપ્ત કરે છે; આંતરિક કારણ જ્ઞાતિરમરણ સહાય છે. આ સર્વેશ્વરના બે

૫. સસારસ્માવળ્લજીવ = સસારસ્માવળ્લજીવ ।

૬. અસસારસ્માવળ્લજીવ = અસસારસ્માવળ્લજીવ ।

પ્રકાર છે : એક તે, જેઓ તીર્થંકર હોય છે; અને બીજા તે, જે તીર્થંકર નથી હોતા. પ્રસ્તુતમાં એટલે કે સિદ્ધના ભેદોમાં તીર્થંકર સિવાયના જે સ્વયંભુદ્ધ છે તે અભિપ્રેત છે, કારણ, તીર્થંકર-સિદ્ધનો ઉદ્દેશ આ પંદર ભેદમાં થયેલો જ છે. સ્વયંભુદ્ધ બાલ્ય કારણ વિના પ્રતિબોધ પામે છે, પણ પ્રત્યેકભુદ્ધ બાલ્ય કારણથી પ્રતિબોધ પામે છે. તેઓ એકલા વિચરતા હોઈ પ્રત્યેકભુદ્ધ કહેવાય છે; ગરજવાસીની જેમ તેઓ સમૂહમાં વિચરતા નથી. સ્વયંભુદ્ધ અને પ્રત્યેકભુદ્ધ વચ્ચે બોધિમાં કારણકૃત ઉક્ત મુખ્ય ભેદ છે. ઉપરાંત, ઉપધિ—ઉપકરણ, ક્ષિત્ર—વેશ અને શ્રુતની અપેક્ષાએ પણ બન્નેમાં ભેદ છે તે એ કે પાત્રાદિ આર પ્રકારની ઉપધિ સ્વયંભુદ્ધને હોય છે, પણ પ્રત્યેકભુદ્ધને જઘન્યથી એ ઉપધિ—ઉપકરણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ નવ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. તેમાં પ્રાવરણનો—વસ્ત્રનો સમાવેશ થતો નથી. સ્વયંભુદ્ધને બોધિ પ્રાપ્ત થયાં પહેલાં શ્રુતગાન હોય અને ન પણ હોય તેમ બને. જે શ્રુત હોય અને બોધિ પ્રાપ્ત થાય તો તેઓ ગુરુ પાસે જઘ ને વેશનો સ્વીકાર કરે છે, અથવા દેવતા આવીને તેમને વેશ સમર્પિત કરે છે.^૭ આવા સ્વયંભુદ્ધ પોતાની ઇચ્છા હોય તો ગરજમાં રહે છે, અન્યથા એકલા પણ વિચરે છે. અને જે બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં આ પ્રકારના સ્વયંભુદ્ધને શ્રુતનો બોધ ન હોય તો તે અવશ્ય ગુરુ પાસે જાય છે અને વેશનો સ્વીકાર કરીને ગરજમાં અવશ્ય રહે છે, એકલા વિચરતા નથી. સ્વયંભુદ્ધને ઉપર પ્રમાણે શ્રુતના સમાવ વિષે વિકલ્પ છે, પણ પ્રત્યેકભુદ્ધને તો બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં શ્રુતનો બોધ હોય જ છે. અને તે જઘન્યથી અગિયાર અંગના જ્ઞાના હોય અથવા ઉત્કૃષ્ટ ભિન્નદશપૂર્વી સંભવે. પ્રત્યેકભુદ્ધ માટે વેશ અનિવાર્ય નથી; તે ધારણ કરે પણ ખરા અને ન પણ કરે, ધારણ કરે તો દેવે દીધેલ વેષ હોય.

સ્વયંભુદ્ધ કે પ્રત્યેકભુદ્ધને બોધિમાં બીજાના ઉપદેશની જરૂર નથી; તે વિના જ એ બન્ને બોધિ પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ ભુદ્ધબોધિય=ભુદ્ધબોધિત સિદ્ધ વિષે તેમ નથી. તેઓ કોઈ પણ ભુદ્ધ એટલે કે આચાર્ય દ્વારા બોધિત થાય છે એટલે કે ઉપદેશને પામે છે. એટલે કે તેઓ સ્વયંસંજ્ઞથી બોધિને પામેલા નથી, પણ બીજાના ઉપદેશથી બોધિને પામ્યા છે. તેથી ભુદ્ધબોધિત સિદ્ધ કહેવાય છે.^૮

બીરી રીતે તીર્થસિદ્ધ અને અતીર્થસિદ્ધ—એ બે ભેદમાં જ યાજ્ઞના ભેદો સમાઈ જાય છે, પરંતુ માત્ર એ બે ભેદો જ કરવામાં આવે તો સિદ્ધોની પૂર્વાવસ્થામાં જે વિવિધતા હોય છે—વિશેષતા હોય છે—તે વિષેનો કશો ખ્યાલ આવવા સમ્ભવ નથી, તેથી એ વિશેષતાનું જ્ઞાન કરાવવા વિસ્તારથી ભેદનિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.^૯

પ્રસ્તુત જૈન મતના અનુસંધાનમાં બૌદ્ધ મત જાણવો લાભપ્રદ છે. બૌદ્ધ મતે (સ્થવિરવાદમતે) બોધિના ત્રણ પ્રકાર છે : સાવકબોધિ, પરમેકબોધિ અને સમ્માસબોધિ (ધાવકબોધિ, પ્રત્યેક-બોધિ અને સમ્યક્સંબોધિ). સમ્યક્સંબોધિ ધરાવનાર સમ્યક્સંભુદ્ધ કહેવાય છે. તેમના ઉપદેશથી જે આદિપદને પામે (=જૈન મતે કેવળીપદને પામે) તેને સાવકબોધિ ધરાવનાર કહેવાય. સારાંશ કે ઉપાસકને બીજાના ઉપદેશથી જે બોધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે બોધિ સાવકબોધિ છે. આ સાવક-સંભુદ્ધ પણ બીજાને ઉપદેશ આપવાના અધિકારી છે (વિનયપિટક, મહાવચ્ચ, ૧.૨૧).

૭. અહીં સ્પષ્ટ છે કે દેવતાની ચાત પાછળથી હાખલ થઈ છે. તાત્ત્વિક રીતે તો વેશપરિવર્તન પણ આવશ્યક નથી; પણ જ્યારે કોઈ પણ ધર્મપરંપરા સુદૃઢ બને છે અને તેનો બાહ્યાચાર સુરચર થઈ જાય છે ત્યારે વેશ એ પરંપરાનું અનિવાર્ય અંગ બની જાય છે, તેનું આ પણ એક ઉદાહરણ છે.

૮. ઉક્ત ત્રણેય વિષે જુઓ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પન ૧૬ થી.

૯. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પન ૨૩ અ.

જૈન મતની જેમ જ પચ્ચેકળોધિને પ્રાપ્ત કરનાર ખીઝના ઉપદેશની અપેક્ષા રાખતા નથી, પણ તે સ્વયંસંયુક્ત છે. તેઓ ઉપદેશ આપતા નથી, ખીઝને સંયુક્ત કરી શકતા નથી; માત્ર ખીઝ માટે તેમનું જીવન ઉદાહરણરૂપ બને છે.

સમ્માસભોધિને પ્રાપ્ત કરનાર પણ, પોતાના પ્રયત્નથી જ—ખીઝના ઉપદેશ વિના જ—તે પ્રાપ્ત કરે છે અને ખીઝને બોધિ પ્રાપ્ત કરાવવા સમર્થ હોય છે. જૈન મત પ્રમાણે તીર્થંકરની જે યોગ્યતા છે તેવી જ યોગ્યતા સમ્માસભોધિ ધરાવનાર સમ્માસંયુક્તમાં હોય છે. સામાન્ય પરિભાષામાં આપણે તેમને યુક્ત તરીકે ઓળખીએ છીએ.^{૧૦}

સંસારી જીવો

પ્રજાપતાના પ્રથમ પદમાં સિદ્ધ જીવોનું નિરૂપણ કર્યા પછી સંસારી જીવોના બેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે. એ ગણતરીનો મુખ્ય આધાર ઇન્દ્રિયો છે. તેના પ્રભેદોમાં જીવોની સૂક્ષ્મતા અને સ્થૂલતા તથા પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિને બેદે જીવોના પ્રભેદો થાય છે. વળી, જન્મના પ્રકારને લઈને બેદ પડે છે. એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય સુધીના સમૂર્જિજ્ઞ, ત્રિયંચપચંદ્રિય અને મનુષ્યમાં ગર્ભજ અને સમૂર્જિજ્ઞ અને નારક તથા દેવનો ઉપપાત જન્મ છે. નારક અને સમૂર્જિજ્ઞ નિયમન નપુંસક જ હોય, ગર્ભજમાં ત્રણે લિંગ હોય, દેવોમાં પુરુષ અને સ્ત્રી હોય છે. આમ લિંગબેદે પણ તે તે જીવોનો બેદ છે. પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જે બેદો પડે છે તેનો આધાર નરકાદિ ચાર ગતિ છે. ઉપરાંત, ગર્ભજ તથા સમૂર્જિજ્ઞ એ પણ બેદનિયામક છે. મનુષ્યના બેદનિયામકોમાં દેશબેદ, સપ્તકારબેદ, વ્યવસાયબેદ, જ્ઞાનાદિશક્તિબેદ જેવી બાબતો લેવામાં આવી છે. નારક અને દેવોનો બેદ સ્થાન-બેદથી છે.

આટલી સામાન્ય હકીકત ઓળખ્યા પછી જીવબેદ-પ્રભેદોની સૂચી, જે નીચે આપવામાં આવે છે, તે સમજવી સહેલી થઈ પડશે. સૂચીમાં મૂળમાં જ્યા—જન્મ ક વનરપતિની બાબતમાં—મોટી સંખ્યામાં બેદો આપ્યા છે, ત્યાં માત્ર સંખ્યાક આપીને જ સંતોષ માન્યો છે. ઊગ્રાસુએ તેવે સ્થળે મૂળ જોઈ લેવું જોઈએ. જીવોના આ જ બેદ-પ્રભેદો વિષે દ્વિતીય આદિ પદોમાં અનેક બાબતો—જેવી કે તેમનાં રહેવાનાં સ્થાન, તેમનું પરસ્પર સંબંધની દૃષ્ટિએ નારામ્ય, આયુ, તેમના વિશેષ-પર્યાયો ઇલાદિ અનેક બાબતો—નો વિચાર થયો છે. તેથી તે દૃષ્ટિએ આ સૂચી જરૂરી છે.

૧. જીવ (સૂત્ર ૧૪)

૧. ૧ અસસારસમાપત્ત (સિદ્ધ) (૧૫)

૧. ૧. ૧ અનન્તરસિદ્ધ (૧૬)

૧. ૧. ૧. ૧ તીર્થસિદ્ધ	૭. યુદ્ધબોધિતસિદ્ધ
૨. અતીર્થસિદ્ધ	૮. આંલિંગસિદ્ધ
૩. તીર્થંકરસિદ્ધ	૯. પુરુષલિંગસિદ્ધ
૪. અતીર્થંકરસિદ્ધ	૧૦. નપુંસકલિંગસિદ્ધ
૫. સ્વયંયુદ્ધસિદ્ધ	૧૧. સ્વલિંગસિદ્ધ
૬. પ્રત્યેકયુદ્ધસિદ્ધ	૧૨. અન્યલિંગસિદ્ધ

૧૦. પ્રસ્તુત સ્થાને માટે જુઓ ઉપાસકજ્ઞનાલંકારની ૧.જાતવાના, પૃ. ૧૬ અને તે જ પુસ્તકનું લોકસરસપતિ-નિર્દેશ (પૃ. ૩૪૦) નામનું પ્રકરણ (P. T. S.).

.૧૩ ગૃહિલિંગસિદ્ધ

.૧૪ એકસિદ્ધ

.૧૫ અનેકસિદ્ધ

૧. ૧. ૨. પરંપરસિદ્ધ (૧૭)

૧. ૧. ૨. ૧ અપ્રથમસમયસિદ્ધ

.૨ દ્વિસમયસિદ્ધ

.૩ ત્રિસમયસિદ્ધ

.૪ ચતુઃસમયસિદ્ધ

.૫.....અ. અનંતસમયસિદ્ધ

૧. ૨ સસારસમાપ્ત (સસારી) (૧૮) [અ. પર્યાપ્ત, બ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. એકન્દ્રિય (૧૯) [અ. પર્યાપ્ત, બ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧ પૃથ્વીકામિક (૨૦) [(અ.) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૧. સૂક્ષ્મ-અ. પર્યાપ્ત, બ. અપર્યાપ્ત (૨૧)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. બાદર-(૨૫) [અ. પર્યાપ્ત, બ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૧. શ્લક્ષ્ણબાદરપૃથ્વી (૨૩)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨. ૧ .૧ કૃષ્ણમૃત્તિકા^{૧૧}

.૫ શુક્લમૃત્તિકા

.૨ નીલમૃત્તિકા

.૬ પાંડુમૃત્તિકા

.૩ લોહિતમૃત્તિકા

.૭ પનકમૃત્તિકા

.૪ હારિદ્રમૃત્તિકા

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨ ખરબાદર પૃથ્વી (૨૪)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨ .૧ પૃથ્વી^{૧૨}

.૧૩ સુવર્ણ

.૨ શર્કરા

.૧૪ વજ્ર

.૩ વાલુકા

.૧૫ હરિતાલ

.૪ ઉપલ

.૧૬ હિયુલક

.૫ શિલા

.૧૭ મનઃશિલા

.૬ લવણ્ય

.૧૮ સાસંગ

.૭ ઊપ

.૧૯ અંગન

.૮ અથસ્

.૨૦ પ્રવાલ

.૯ તામ્ર

.૨૧ અભ્રપટલ

.૧૦ ત્રપુસ

.૨૨ અભ્રવાલુકા

.૧૧ સીસક

.૨૩ ગોમેઝકમણિ

.૧૨ રૂપ્ય

.૨૪ રુચકમણિ

૧૧. ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૭૩ માં આ સાતેયનો ઉલ્લેખ છે; સુવૃક્તાંગ અને દશવેકાલિકામાં નથી. મૂલાચારમાં પણ નથી પરંતુ અચારાંગનિયુક્તિ (ગાં ૭૨)માં પાંચ બેઠો છે.

૧૨. ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૭૩-૭૮ માં 'બેઠો છત્રીશ છે' એમ કહ્યા છતાં ગાથાઓમાં પ્રસ્તુત એમ ૪૦ બેઠો છે. મૂલાચાર-પંચાચારાધિકારમાં ગાં ૮-૧૨ માં ૩૬ બેઠો ગણાવ્યા છે. આચારાંગનિયુક્તિમાં પણ (ગાં ૭૩-૭૬) છત્રીસ બેઠો ગણાવ્યા છે.

.૨૫ અક્રમણિ	.૩૩ ગૈરિકમણિ
.૨૬ સ્ફટિકમણિ	.૩૪ હંસગર્ભમણિ
.૨૭ લોહિતાક્ષમણિ	.૩૫ પુલકમણિ
.૨૮ મરકતમણિ	.૩૬ સૌગન્ધિકમણિ
.૨૯ મસારગ્લમણિ	.૩૭ ચંદ્રપ્રભમણિ
.૩૦ ભુજમોચકમણિ	.૩૮ વૈદ્યમણિ
.૩૧ ઇન્દ્રનીલમણિ	.૩૯ જલકાંતમણિ
.૩૨ ચન્દનમણિ	.૪૦ સ્વર્ણકાંતમણિ

છત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૨ અપકાયિક (૨૬) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૨. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૨૭)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨ બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૨૮)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨ .૧ ઓસ^{૧૩}

.૨ દિમ

.૩ મરિકા

.૪ ઠરક

.૫ હરતનુ

.૬ શુદ્ધોદક

.૭ શીતોદક

.૮ ઉષ્ણોદક

.૯ કારોદક

.૧૦ ખટ્ટોદક

.૧૧ અખટ્ટોદક

.૧૨ લવણોદક

.૧૩ વાડુણોદક

.૧૪ ક્ષીરોદક

.૧૫ ધુનોદક

.૧૬ ક્ષોદોદક

.૧૭ રસોદક

છત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૩ તેજઃકાયિક (૨૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૩. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૦)

૨. બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૧)

૧. ૨. ૧. ૩. ૨ .૧ અંગાર^{૧૪}

.૨ જ્વલા

.૩ મુર્મુરુ

.૪ અગ્નિ

.૫ અલાત

.૬ શુદ્ધાગ્નિ

.૭ ઉષ્ણ

.૮ તિષ્ઠત

.૯ અશનિ

.૧૦ નિર્ધાત

.૧૧ સર્પસમુદિશિત

.૧૨ સર્પકાંતમણિનિઃસ્રવ

છત્યાદિ

૧૩ ઉત્તરા૦, અ૦ ૩૬, મા૦ ૮૬ માં પાંચ અને આચારાગનિર્ણયક્રિમાં (મા૦ ૧૦૮) પણ પાંચ જ ભેદ છે. સૂચ-
કૃતાગ (૧ ૩ ૧૭)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે. દશવ૦ (૪ ૮)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે. અને મૂલાચારમાં
કરક સિવાયના પ્રથમ ૭ અને ધનોકકનો એમ કુલ ૬ નો ઉલ્લેખ છે, મા૦ પ. ૧૩.

૧૪. આચારાગનિર્ણયક્રિ, મા૦ ૧૧૮માં પાંચ, મૂલાચારમાં પાંચ (પ ૧૪), ઉત્તરા૦ (૩૬ ૧૧૦, ૧૧૧)માં સાતનો
ઉલ્લેખ છે.

૧. ૨. ૧. ૪ વાયુકાયિક (૩૨) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૪. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૨)

.૨ આદર-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૪)

૧. ૨. ૧. ૪. ૨ .૧ પ્રાચીનવાત^{૧૫}

.૧૧ વાતમંડલી

.૨ પ્રતીચીનવાત

.૧૨ ઉત્કલિકાવાત

.૩ દક્ષિણવાત

.૧૩ મેઘલિકાવાત

.૪ ઉદીચીનવાત

.૧૪ ગુળવાત

.૫ ઊર્ધ્વવાત

.૧૫ ઝંઝાવાત

.૬ અધોવાત

.૧૬ સવર્તકવાત

.૭ તિર્યગવાત

.૧૭ ધનવાત

.૮ વિદિગવાત

.૧૮ તનુવાત

.૯ વાતોદ્ભ્રમ

.૧૯ શુદ્ધવાત

.૧૦ વાતોત્કલિકા

ધંત્યાદિ

૧. ૨. ૧. ૫ વનસ્પતિકાયિક (૩૫) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૫. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૩૬)

.૨ આદર-(૩૭) (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર આદરવનસ્પતિકાયિક (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧. ૧ વૃક્ષ^{૧૬} (૩૯)-(અ) એકાર્થિક (૪૦), (બ) બહુર્થિક (૪૧)

.૨ ગુચ્છ (૪૨)-અનેક પ્રકાર

.૩ ગુદ્મ (૪૩) ,,

.૪ લતા (૪૪) ,,

.૫ વડલી (૪૫) ,,

.૬ પર્વશા (૪૬) ,,

.૭ તૃણ (૪૭) ,,

.૮ વલય (૪૮) ,,

.૯ દ્વરિત (૪૯) ,,

.૧૦ ઔષધિ (૫૦) ,,

.૧૧ જલરહ (૫૧) ,,

.૧૨ કુલ્લુ (૫૨) ,,

૧૫ ઉત્તરાં (૩૬.૧૧૬, ૧૨૦)મા પાંચ, આચારાગનિં (ગાં ૧૬૫, ૧૬૬)મા પાંચ અને મૂલાચારમાં પણ પાંચ છે (૫૧૫) ઉત્તરાધ્યયનમાં તેજ અને વાયુને ત્રસ ગણ્યા છે તેની પણ નોંધ લેવી ઘટે—૩૬.૧૦૮. આચારાં નિં, ગાં ૧૫૩મા તેજ-વાયુને લઘિત્રસ કહ્યા છે.

૧૬. ઉત્તરાં, ૩૬. ૬૫-૬૬ ગાથામાં ક્રમભેદે આ જ ભેદો બતાવ્યા છે. વનસ્પતિના ભેદો માટે જુદે ક્રમે જુઓ-મૂલાચાર, ૫ ૧૬-૧૮; સૂત્રકૃતાંગ, ૨ ૩. ૧, ૨ ૩ ૧૨, ૨ ૩ ૧૩; દશાવેં ૪. ૧. પ્રવૃત્ત પ્રજાપનાની ગાં ૧૨ આચારાગનિયુક્તિમાં પણ છે ગાં ૧૨૬. વળી, પ્રજાપનાની ગાં ૪૫-૪૬ આચારાગનિયુક્તિમાં ગાં ૧૩૧-૧૩૨ છે.

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર બાહરવનરપતિકાલિક—અનેક પ્રકાર^{૧૭} (૫૪)

૧. ૨ ૨. દ્વીન્દ્રિય—(૫૬) (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૬)

૧. ૨. ૨. ૧ પાચુકૃમિ ^{૧૮}	.૧૦ જલોથા	.૧૯ કલુપ
.૨ કુદ્ધિકૃમિ	.૧૧ જલોઊથા	.૨૦ વાસ
.૩ ગંદુથલક	.૧૨ સખ	.૨૧ એકાવર્ત
.૪ ગોલોમ	.૧૩ સખજુગ	.૨૨ ઉભયાવર્ત
.૫ જોઉર	.૧૪ ધુલ્લ	.૨૩ તંદ્યાવર્ત
.૬ સોમગલગ	.૧૫ ખુલ્લ	.૨૪ સતુક્ક
.૭ વંસીમુદ્	.૧૬ વરાડ	.૨૫ માધવાલ્લ
.૮ સુ ઇમ્મુક	.૧૭ સોત્તિય	.૨૬ શુક્તિસંપુટ
.૯ ગોજલોથા	.૧૮ મોત્તિય	.૨૭ ચન્દનક ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૩ ત્રીન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૭)

૧. ૨. ૩. ૧ ઓવધય	.૧૧ તથાદાર	.૨૧ તઉસમિગિય	.૩૧ છદિકાધય
.૨ રોહિણીય	.૧૨ કહાહાર	.૨૨ કપ્પાસટિ-	.૩૨ છદગોવય
		સમિગિય	
.૩ કુંદુ	.૧૩ માલુય	.૨૩ દિલ્લિય	.૩૩ ઉરુલુંચક
.૪ પિપીલિયા	.૧૪ પત્તાદાર	.૨૪ ઝિલ્લિય	.૩૪ કોત્તયલવાહગ
.૫ ઉર્લ્લગ	.૧૫ તણવિટિય	.૨૫ ઝિગિર	.૩૫ જૂય
.૬ ઉર્લ્લિય	.૧૬ પત્તવિટિય	.૨૬ કિગિરિડ	.૩૬ હાસાદલા
.૭ ઉક્કલિય	.૧૭ પુષ્કવિટિય	.૨૭ પાહુય	.૩૭ પિસુય
.૮ ઉર્પાય	.૧૮ કલવિટિય	.૨૮ સુભગ	.૩૮ સતવાધય
.૯ ઉક્કડ	.૧૯ બીયવિટિય	.૨૯ સોવચિય	.૩૯ ગોમ્હી
.૧૦ ઉર્પડ	.૨૦ તેદુરણ-	.૩૦ સુયવિટ	.૪૦ હતિયસોડ ^{૧૯}
	મિગિય		ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૪ ચતુરિન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૫૮)

૧. ૨. ૪. ૧ અંધિય ^{૨૦}	.૫ પર્યગ
.૨ જોતિય	.૬ દિકુણ
.૩ મન્નિય	.૭ કુક્કુડ
.૪ મગ્નિગણી	.૮ કુક્કુદ

૧૭. ઉત્તરાં ૩૬ ૬૭-૧૦૦ પ્રજાપના ગાં ૬૬ ૫૬ખડાગમમા ૫ ૫, પુરતક ૧૪ માં મળિદં કહીને ઉદ્ધત છે
૫૦ ૨૨૬, પ્રજાં ગાં ૧૦૦ ૫૫ ૫૬ખં ૫૦ ૨૨૮ મા ઉદ્ધત છે. અને તે જ ગાથા આચાં નિં ગાં ૧૩૭
છે. પ્રજાં ગાં ૧૦૧ ૫૬ખં માં ૫૦ ૨૨૬ મા ઉદ્ધત છે. અને તે જ ગાથાં નિં માં ગાં ૧૩૬ છે.

૧૮. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૨૬-૧૩૦ માં આથી ઓછા ભેદો છે.

૧૯. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૩૮-૧૪૦ માં ઓછા ભેદો છે

૨૦. પ્રજાં, ગાં ૧૧૦ અને ઉત્તરાં, ૩૬. ૧૪૭ માં મોડું સામ્ય છે. ભેદો માટે ઉત્તરાં ૩૬. ૧૪૭-૧૪૯, તેમા
ઓછા ભેદો છે.

.૯ નંદાવત	.૨૪ અમિષ્ઠવેહ
.૧૦ સિંગિરિઃ	.૨૫ સારંગ
.૧૧ કિણ્ડપત	.૨૬ છેલિલ
.૧૨ નીલપત	.૨૭ દોલ
.૧૩ લોહિયપત	.૨૮ ભમર
.૧૪ હાલિદ્વપત	.૨૯ ભરિલી
.૧૫ સુષ્કિલપત	.૩૦ જરુલ
.૧૬ ચિત્તપકપ	.૩૧ તોદુ
.૧૭ વિચિત્તપકપ	.૩૨ વિચ્છુત
.૧૮ અભંગલિય	.૩૩ પત્તવિચ્છુય
.૧૯ જલચારિય	.૩૪ છાણવિચ્છુય
.૨૦ ગભીર	.૩૫ જલવિચ્છુય
.૨૧ છીણિય	.૩૬ પિયંગાલ
.૨૨ તંતવ	.૩૭ કણ્ઠ
.૨૩ અચિઝરોઃ	.૩૮ ગોમયક્રીઃ

ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૫. પર્વદ્વિય-(૫૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૧ નૈરયિક-(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૬૦)

૧. ૨. ૫. ૧ .૧ રત્નાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૨ શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૩ વાલુકાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૪ પંકપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૫ ધમપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૬ તમઃપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
 .૭ તમસ્તમઃપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક

૧. ૨. ૫. ૨ તિર્વચ-(૬૧) [(અ) પર્યાપ્ત સંમૂર્ચિષ્ઠમ, (બ) અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચિષ્ઠમ,
 (ક) પર્યાપ્ત ગર્ભજ, (ઢ) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ]

૧. ૨. ૫. ૨. ૧ જલચર પર્યાપ્ત ગર્ભજ? ૧, (૬૨), (૬૮)

૧. ૨. ૫. ૨. ૧. .૧ મત્સ્ય (૬૩)

(૧) સારુહ	(૭) રોહિય
(૨) ખવદ્લ	(૮) હલીસાગર
(૩) શુગ	(૯) ગાગર
(૪) વિલિઝિય	(૧૦) વડ
(૫) દલિ	(૧૧) વડગર
(૬) મગ્ગરિ	(૧૨) નિમી

(૧૩) તિમિગિલ	(૧૭) સાલિસચિયા
(૧૪) જુલ	(૧૮) લંભણ
(૧૫) તદુલમચ	(૧૯) પડાગ
(૧૬) કલિષ્કામચ	(૨૦) પડાગાતિપડાગ છાત્યાદિ

.૨ કચ્છ (૬૪)

(૧) અટ્ટિકચ્છ	(૨) મસકચ્છ
---------------	------------

.૩ ગાલ (૬૫)

(૧) દિલી	(૪) પુલગ
(૨) વેલ	(૫) સીમાગાર
(૩) મુલ	

.૪ મગર (૬૬)

(૧) સાંડ	(૨) મદ
----------	--------

.૫ સુંસુમાર (૬૭)

—એકાકાર

૧. ૨. ૫. ૨. ૨ રથલચર-(૬૯) [(ક) પર્વાત સમચિત્તમ, (ચ) અપર્વાત સમચિત્તમ,
(ક) પર્વાત ગર્ભજ, (ઢ) અપર્વાત ગર્ભજ (૭૫)]

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧ ચતુષ્પદ (૭૦)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૧ એગચુર (૭૧)??

(૧) અરસ	(૫) ગોરકખર
(૨) અરસતર	(૬) કંદલગ
(૩) ધોડગ	(૭) સિરિકંદલગ
(૪) ગદલ	(૮) આચત

છાત્યાદિ

.૨ કુચુર (૭૨)

(૧) ઉંદ	(૯) વરાલ
(૨) ગોણ	(૧૦) અથ
(૩) ગવય	(૧૧) એલગ
(૪) રોનજ	(૧૨) રુડુ
(૫) પસય	(૧૩) સરભ
(૬) મલિસ	(૧૪) ચમર
(૭) મિય	(૧૫) કુરંગ
(૮) સવર	(૧૬) ગોકણ

છાત્યાદિ

.૩ ગંડીપદ (૭૩)

(૧) હૃત્યી	(૪) ખખ
(૨) પૂયણ્ય	(૫) ગંડ
(૩) મકુણ્યહૃત્યી	છત્યાદિ.

.૪ સણુપદ (૭૪)

(૧) સીહ	(૮) બિગ્રહ
(૨) વજ્ર	(૯) સુણુગ
(૩) દીવિય	(૧૦) કોલસુણુગ
(૪) અચ્છ	(૧૧) કોક્કતિય
(૫) તરચ્છ	(૧૨) સસગ
(૬) પરસ્સર	(૧૩) ચિત્તગ
(૭) સિયાલ	(૧૪) ચિત્તલગ
	છત્યાદિ.

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨ પરિસર્પ (૭૬)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨. ૧ ઉરપરિસર્પ (૭૭)

(અ) અહિ^{૨૩} (૭૮)

.૧ દળ્વીકર (૭૯)

(૧) આસીવિસ	(૮) નિરસાસવિસ
(૨) દિટ્ઠિવિસ	(૯) કણ્ઠસ ^{૧૫}
(૩) ઉગ્રવિસ	(૧૦) સેઠ્ઠસ ^{૧૫}
(૪) ભોગવિસ	(૧૧) કાઓદર
(૫) તપાવિસ	(૧૨) દળ્ઝપુપ્ક
(૬) લાલાવિસ	(૧૩) કોલાહ
(૭) ઉસ્સાસવિસ	(૧૪) મેલિમિદ
	છત્યાદિ.

.૨ મહીલી

(૧) દિવ્યાગ	(૬) મંગલિ
(૨) મોણુસ	(૭) માલિ
(૩) કસાદીય	(૮) અહિ
(૪) વધઉલ	(૯) અહિસલાગ
(૫) ચિત્તલિ	(૧૦) પાગ
	છત્યાદિ.

(ગ) અથગર (એકાકાર) (૮૧)

(ફ) આસાલિયા (૮૨)

(જ) મહોરગ (૮૩)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨. ૨ બુધપરિસર્પ (૮૫)

- (૧) બુહિલ
- (૨) મોહા
- (૩) સરઃ
- (૪) સરઃ
- (૫) સરઃ
- (૬) સાર
- (૭) ખારા
- (૮) ધરોહલા

- (૯) વિશ્વભદ્ર
- (૧૦) મસ
- (૧૧) મંગુસ
- (૧૨) પવલાહ્ય
- (૧૩) છીરવિરાલિયા
- (૧૪) મ્મહ
- (૧૫) મહિપાહ્યા
- હત્યાદિ.

૧. ૨. ૫. ૨ ૩ ખેચર (૮૬)

૧. ૨. ૫. ૨. ૩ .૧ ચમ્મપકપીરેપ (૮૭)

- (૧) વચ્ચુલી
- (૨) જલોયા
- (૩) અગિલા
- (૪) ભારં

- (૫) છવંછવ
- (૬) સમુદવાયસ
- (૭) કમ્પુનિય
- (૮) પકિખિરાલી
- હત્યાદિ.

.૨ લોમપકપી (૮૮)

- (૧) હંક
- (૨) કંક
- (૩) કંરલ
- (૪) વાપસ
- (૫) ચક્રકાગ
- (૬) હંસ
- (૭) કલહસ
- (૮) પાપહંસ
- (૯) રાવહંસ
- (૧૦) અમ
- (૧૧) એટી
- (૧૨) બગ
- (૧૩) બલાગ
- (૧૪) પારિપ્પવ
- (૧૫) કોચ
- (૧૬) સારસ

- (૧૭) મેસર
- (૧૮) મચર
- (૧૯) મપર
- (૨૦) સાવચ
- (૨૧) ગદર
- (૨૨) પોંરીય
- (૨૩) કાગ
- (૨૪) કામંજુગ
- (૨૫) વંજુલગ
- (૨૬) તિતિર
- (૨૭) વદગ
- (૨૮) લાવગ
- (૨૯) કવોય
- (૩૦) કવિજલ
- (૩૧) પારેવય
- (૩૨) ચિગ

૨૪ સુવકૃત્તાગ, ૨ ૩. ૧૫ મા આ પદર બેઠોમા પાઠાનરો છે

૨૫ સુચમડમા જલચર પચ્ચિદિયના બેઠો તરીકે ચર્મપક્ષી, લોમપક્ષી, સમુદગકપક્ષી અને વિતતપક્ષી—એવા બેઠો છે આમાં જલચર—એવો પાઠ જરાબર જણાવો નથી - સચનક ૨. ૩ ૧૫. પછી તેમાં ઉત્તર બેઠોનો ઉલ્લેખ નથી.

(૩૩) ચાસ	(૩૭) મદ્યસલાગ
(૩૪) કુકકુડ	(૩૮) કોઇલ
(૩૫) સુગ	(૩૯) સેલ
(૩૬) બરહિણ	(૪૦) વરેલગ

.૩ સમુગપકખી (૮૯)

.૪ વિતતપકખી (૯૦)

૧. ૨. ૫. ૩ મનુષ્ય^૨ - (૯૨) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૩ .૧ સમૃદ્ધિમ (મદકીમાં ઉત્પન્ન થાય તેવાં ૧૪ સ્થાન ગણાવી ક્રત્યાદિ કલ્પે છે.) (૯૩)

.૨ ગર્ભવૃક્ષાન્તિકર^૩

(૧) અન્તર્દીપક (૨૮ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૫)

(૨) અકર્મભૂમિક (૩૦ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૬)

(૩) કર્મભૂમિક (૧૫ પ્રકારના, સૂત્ર. ૯૭)

(૩) કર્મભૂમિક મનુષ્ય

(અ) મનોરથ (૯૮)

(૧) સગ	(૨૦) પુલિદ	(૩૯) ભુક્ષ
(૨) જવણ	(૨૧) હારોસ	(૪૦) ચીણ
(૩) ચિત્રાય	(૨૨) ગ્રામ	(૪૧) હસિય
(૪) સખર	(૨૩) વોક્ષાણ	(૪૨) ખસ
(૫) બગ્ગર	(૨૪) ગધાહારક	(૪૩) ખાસિય
(૬) કાય	(૨૫) બહલિય	(૪૪) હોર
(૭) મુરુડ	(૨૬) અજગલ	(૪૫) મંદ
(૮) ઉડ	(૨૭) રોમ	(૪૬) ગ્રામિક
(૯) ભાગ	(૨૮) પાસ	(૪૭) લહિસ
(૧૦) છિપણગ	(૨૯) પહિસ	(૪૮) બહિસ
(૧૧) પક્ષણિય	(૩૦) મલય	(૪૯) કેક્ષય
(૧૨) કુલકખ	(૩૧) મુંચુય	(૫૦) અરખાગ
(૧૩) ગોડ	(૩૨) મૂલિ	(૫૧) હણ
(૧૪) સિલ	(૩૩) કોક્ષણ	(૫૨) રોસગ
(૧૫) પારસ	(૩૪) મેય	(૫૩) બરુગ
(૧૬) ગોધ	(૩૫) પંહવ	(૫૪) રુય
(૧૭) ઉગ્મ	(૩૬) માલવ	(૫૫) વિલાય
(૧૮) દમિલ	(૩૭) મગ્ગર	
(૧૯) ચિલલ	(૩૮) આભાસિય	

૨૬. મનુષ્યના કર્મભૂ, અકર્મભૂ, અન્તર્દી, આર્ય અને મનોરથ એવા મુખ્ય બેઠો સૂચક ૨ ૩ ૧૪ મા છે, ઉત્તર બેઠો નથી.

૨૭. ઉત્તરાં ૩૧. ૧૬૫ મા આ ૪ ગણ બેઠો છે અને ઉત્તર બેઠોની માત્ર સંખ્યાનો નિર્દેશ ગ્રાં ૧૬૧ માં છે.

(બ) આર્થ (૯૯)

(A) અનુદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૦)

૧-અરિહત	૪-વામુદેવ
૨-ચક્રવર્તી	૫-ચારણ્ય
૩-મલદેવ	૬-વિજયમહાર

(B) અનુદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૧)

- ૧-સેત્રાર્થ (મગધાદિ સાગ પચીસ દેશના, સૂત્ર-૧૦૨)
- ૨-જાતિઆર્થ (અંબકુ આદિ ઇન્દ્રજાતિ છે, સૂત્ર-૧૦૩)
- ૩-કુલઆર્થ (ઉદ્યાદિ ૪ કુલ, સૂત્ર-૧૦૪)
- ૪-કર્મઆર્થ (દોસ્તિય આદિ અતેક, સૂત્ર-૧૦૫)
- ૫-સિદ્ધપદઆર્થ (તુલ્યુગ આદિ અતેક, સૂત્ર-૧૦૬)
- ૬-ભાષાઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૭)
- ૭-જ્ઞાનઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૮)
- ૮-દર્શનઆર્થ (સૂત્ર-૧૦૯)
- ૯-ચારિત્રઆર્થ (સૂત્ર-૧૧૦)

૧. ૨. ૫. ૪ દેવ (૧૩૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૪. ૧ અતનવાસી (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૧૪૦)

(૧) અસુરકુમાર	(૬) હીપકુમાર
(૨) નાગકુમાર	(૭) ઉદ્ધિપકુમાર
(૩) મુપણ્ણકુમાર	(૮) દિક્કકુમાર
(૪) વિદ્યુત્કુમાર	(૯) વાયુકુમાર
(૫) અગ્નિકુમાર	(૧૦) રત્નનિતકુમાર

૧. ૨. ૫. ૪. ૨ અન્તર (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૧૪૧)

(૧) કિન્નર	(૫) યક્ષ
(૨) કિપુરુપ	(૬) રક્ષિત
(૩) મહોરગ	(૭) ભૂત
(૪) ગર્ધ	(૮) પિશાચ

૧. ૨. ૫. ૪. ૩ ત્યોત્તિષ્ઠ (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૧૪૨)

(૧) અન્	(૪) નક્ષત્ર
(૨) સૂર્ય	(૫) તાગ
(૩) મહ	

૨૮. પ્રજાપતિ, ગા. ૧૧૬-૧૨૨ ઉત્તરા. ૨૮, ૧૬-૧૯ છે. પ્રજા. ૧૨૩ માં ગાથા પાઠોત્તર સાથે ઉત્તરા. ૨૮ ૨૦ છે. પ્રજા. ૧૨૪-૧૩૧ એ ઉત્તરા. ૨૮. ગા. ૨૧-૨૮ છે. પ્રજા. ૧૩૨ એ ઉત્તરા. ૨૮ ૩૧ છે. ઉત્તરા. ૨૮ માં વચ્ચે એ ગાથા વધારે છે.

૧. ૨. ૫. ૪. ૪. વૈમાનિક (અ) પર્યાપ્ત, (બ) અપર્યાપ્ત (૧૪૩)

(૧) કલ્પોપગ (૧૪૪)

૧-સૌધર્મ	૭-શુક
૨-ઈશાન	૮-સહસ્રાર
૩-સનતકુમાર	૯-આનત
૪-માહેન્દ્ર	૧૦-પ્રાણુત
૫-અલ્લલોક	૧૧-આરણુ
૬-લાંતક	૧૨-અમ્યુત

(૨) કલ્પાતીત (૧૪૫)

A-ઐવેયક (નવ પ્રકાર)

B-અનુતરૌપપાતિક

૧-વિજય	૪-અપરાજિત
૨-વૈજયંત	૫-સર્વાર્થસિદ્ધ
૩-જયંત	

~

ખીજું 'સ્થાન' પદ : જીવોનું નિવાસસ્થાન

જીવો એ પ્રકારના છે : સંસારી અને સિદ્ધ. તેમના અનેક પ્રકાર પ્રથમ પદમાં ગણાવ્યા. હવે ખીજા પદમાં તે તે પ્રકારના જીવોનું નિવાસસ્થાન ક્યાં છે તે જાણવું જરૂરી છે. તેથી તેનો વિચાર 'સ્થાન' પદમાં કરવામાં આવ્યો છે. સ્થાનના વિચારમાં કાયમી નિવાસસ્થાન અને પ્રાસંગિક, એમ બે પ્રકાર સમજે છે. પ્રસ્તુતમાં કાયમી નિવાસસ્થાનને—એટલે કે જીવ જન્મ ધારણ કર્યા પછી તે મરણ પર્વત ક્યાં રહે છે તેને—'સ્વસ્થાન' નામે ઓળખાવ્યું છે. અને પ્રાસંગિક નિવાસસ્થાનનો વિચાર 'ઉપપાત' અને 'સમુદ્ધાત'—એમ બે પ્રકારે કરવામાં આવ્યો છે. જૈન શાસ્ત્રની પરિભાષા પ્રમાણે પૂર્વભવમાં મૃત્યુ થાય એટલે કે પૂર્વભવનું આશુ સમાપ્ત થાય એટલે નવા ભવનાં નામ, ગોત્ર અને આયુનાં નિયામક કર્મોનો ઉદય થઈ જતો હોવાથી મૃત્યુ પછી જીવ નવે નામે ઓળખાય છે, જેમ કે પૂર્વભવના દેવ હોય અને મરીને તે જીવ મનુષ્ય થવાનો હોય તો દેવાયુ સમાપ્ત થાય એટલે તે મનુષ્ય નામે ઓળખાય. પણ જૈન મતે જીવ વ્યાપક નથી.^૧ તેથી મૃત્યુ પછી તેણે નવા જીવનનો સ્વીકાર કરવા માટે યાત્રા કરીને સ્વજન્મ-સ્થાનમાં જવું પડે છે. આવી યાત્રાના કાળમાં તેણે દેવલોક તો ઊંડી દીધો, મનુષ્યલોકમાં હજી આવ્યો નથી, તો તે યાત્રા દરમિયાન તેણે જે પ્રદેશની યાત્રા કરી તે પણ તેનું 'સ્થાન' તો કહેવાય. આ 'સ્થાન' ને 'ઉપપાત' સ્થાન કહ્યું છે. સ્પષ્ટ છે કે આ પ્રાસંગિક છે, છતાં પણ તે અનિવાર્ય તો છે જ. તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર કરતી વખતે તેને પણ લક્ષમાં લેવું તો જોઈએ. અને તીજું 'સમુદ્ધાત' સ્થાન છે. આપણો અનુભવ છે કે જ્યારે કોઈ કોઈ કરતો હોય છે ત્યારે તેનો ચહેરો લાલ-લાલ થઈ જાય છે, તે જ પ્રકારે જ્યારે કોઈ વેદના થતી હોય ત્યારે પણ

૧. આત્માના પરિણામ વિષે જુઓ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૬૨.

શરીરમાં વિકૃતિ જણાય છે. જૈન માન્યતા પ્રમાણે આવે પ્રસંગે જીવના પ્રદેશોનો વિસ્તાર થાય છે. તેને પરિભાષામાં ‘સમુદ્ધાત’ કહેવામાં આવે છે. આવા સમુદ્ધાત અનેક પ્રકારના છે. તેને વિષે વિશેષ નિષ્પણ પ્રજ્ઞાપનાના ૩૬ મા પદમાં છે જ. એટલે આ ‘સમુદ્ધાત’ની અપેક્ષાએ જીવના નિવાસસ્થાનનો વિચાર પણ જરૂરી બને છે. આમ પ્રસ્તુત પદમાં જીવોના જે નાના પ્રકારો છે તે વિષે સ્વસ્થાન, ઉપપાતસ્થાન અને સમુદ્ધાતસ્થાન એમ ત્રણે પ્રકારનાં નિવાસસ્થાનનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત સ્થાનપદમાં હવે પછી જીવોના જે બેદોનાં સ્થાનોનો વિચાર અને ક્રમ જણાવ્યો છે તે ઉપરથી જણાશે કે પ્રથમ પદમાં જીવબેદોમાં નિર્દિષ્ટ ‘એકેન્દ્રિય’ જેવા કંટલાક સામાન્ય બેદોનો વિચાર નથી કરવામાં આવ્યો, જ્યારે ‘પંચેન્દ્રિય’ જેવા સામાન્ય બેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. વળી, વિશેષબેદ-પ્રભેદોમાંથી પણ બધાનો વિચાર નથી. આમ જીવના બેદો અને તેના પ્રભેદો વિષે પ્રથમ પદમાં જે માહિતી છે, તે બધા વિષેનાં જુદા જુદાં સ્થાનોનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં નથી, પણ તેમાંથી મુખ્ય મુખ્યનો છે. પ્રજ્ઞાપનામાં થયેલી આ વિચારણા સાથે અન્યત્ર થયેલી આ વિષયની વિચારણાની તુલના તેના સંક્ષેપ-વિસ્તારનો ઇતિહાસ જાણવામાં ઉપયોગી થશે અને ક્રમે કરી વિષયવિસ્તાર ‘કેમ થતો ગયો તેનું અધ્યયન કરવામાં જ નહિ પણ તે તે અંથોના સમય-નિર્ધારણમાં પણ આ હકીકતો ઉપકારી થવા સંભવ છે. તેથી તેને અહીં આપવી જરૂરી જણાય છે.

પણ જીવના આ નિવાસસ્થાનનો વિચાર શા માટે જરૂરી છે એ પણ પ્રશ્ન છે. તેનું સ્પષ્ટી-કરણ એ છે કે માત્ર જૈન દર્શનમાં જ આત્માને શરીરપ્રમાણ માન્યો છે: તે વ્યાપક નથી. તેથી સંસારમાં તેની નાના જન્મ વખતે ગતિ થાય છે અને નિયત સ્થાનમાં જ તે શરીર ધારણ કરી શકે છે તેથી ક્યો જીવ ક્યાં હોય તે વિચારનું પ્રાપ્ત થતું હોઈ તેનું વિવરણ જરૂરી બને છે અને તેથી જૈનધર્મની આત્માના પરિણામ વિષેની જે માન્યતા છે તેની પણ પુષ્ટિ આથી થાય છે. અન્ય દર્શનમાં આત્મા સર્વવ્યાપક મનાયો હોઈ તેમને નિવાસસ્થાનનો વિચાર માત્ર શરીરદૃષ્ટિએ જ કરવો પ્રાપ્ત છે, પણ જીવ તો સર્વત્ર સદૈવ લોકમાં ઉપલબ્ધ છે તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર તેમને અનિવાર્ય નથી.

બૌદ્ધ દર્શનમાં જીવ નથી પણ ચિત્ત તો છે જ અને તે ચિત્તની દૃષ્ટિએ લોકમાં તેનું સ્થાન નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. તે માટેની વ્યવસ્થા જિજ્ઞાસુએ અભિધર્મપિટકમાં બોધ લેવી.

જીવોના જે બેદો-પ્રભેદો વિષે ‘સ્થાન’ વિચાર છે તે ત્રણે સ્થાનનો છે પરંતુ સિદ્ધ વિષે માત્ર સ્વસ્થાનનો જ વિચાર છે. તેનું કારણ એ જણાય છે કે જે ઉપપાતદૃષ્ટિએ સ્થાન છે તે સિદ્ધોને ‘ઉપપાત’ ન હોવાથી હોઈ શકે નહિ. સિદ્ધોનો ઉપપાત એટલા માટે નથી કે બીજા જીવોને તે તે જન્મસ્થાન પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં તે તે નામ-ગોત્ર-આયુ-કર્મનો ઉલ્લેખ હોય છે તેથી તે નામ ધારણ કરી નવો જન્મ લેવા તે ગતિ કરતા હોય છે. સિદ્ધોને તો કર્મનો અભાવ છે તેથી સિદ્ધરૂપે તેમનો જન્મ થતો નથી, પણ જીવ પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે તે જ સિદ્ધિ છે. વળી, નવો જન્મ લેતી વખતે અન્ય જીવોની જે ગતિ છે તે આકાશપ્રદેશોનો સ્પર્શ કરીને થતી હોઈ તે તે પ્રદેશોમાં તેનું ‘સ્થાન’ થયું એમ કહેવાય. પણ સિદ્ધના જીવોની સિદ્ધિમાં અથવા તો મુક્ત જીવોને રહેવાના સ્થાનમાં જે ગતિ થાય છે તે આકાશપ્રદેશોને સ્પર્શીને નથી થતી—એવી જૈન માન્યતા છે, તેથી તે ગતિ અસ્પૃશગતિ કહેવાય છે.^૨ આમ મુક્ત જીવનું ગમન છતાં આકાશ-

૨ ભગવતી, શાં ૧૪, ઉં ૪; ભગવતીસાર, પૃં ૩૧૩, ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીએ અસ્પૃશગતિવાદ નામે પ્રકરણ રચ્યું છે.

પ્રદેશોનો સ્પર્શ ન હોઈ તે તે પ્રદેશમાં સિદ્ધોનું ‘સ્થાન’ થયું કહેવાય નહિ. આથી ઉપપાતસ્થાન સિદ્ધોને છે નહિ. સમુદ્ધાત પણ સિદ્ધજીવોને સંભવતો નથી. કારણ, તે સકર્મ જીવોને હોય છે; સિદ્ધ તો અકર્મ છે—કર્મ રહિત છે. તેથી સિદ્ધના સમુદ્ધાતસ્થાનનો વિચાર પણ અસ્થાને છે. આમ માત્ર સ્વસ્થાન—સિદ્ધસ્થાન જ સિદ્ધજીવોને સંભવતું હોઈ તેનો જ વિચાર સિદ્ધના જીવો વિષે છે.

સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે એકેન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે.^૩ પણ જ્યારે આમ કહીએ છીએ ત્યારે એ જાણત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આ એક વ્યક્તિની વાત નથી પણ સમગ્રભાવે—સામાન્ય રૂપે એકેન્દ્રિય જાતિની છે. વળી, સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહીએ છીએ ત્યારે પણ તે જીવનાં ત્રણે સ્થાનોની જુદી જુદી દૃષ્ટિ રાખી નથી, પણ ત્રણે સ્થાનો સમગ્રભાવે સમજવાનાં છે. દ્વીન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં નહિ પણ તેના અસખ્યાતમાં ભાગમાં છે. એ જ જાણત ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયને પણ લાગુ પડે છે. પચૈન્દ્રિય^૪ વિષે તેમનું સ્થાન લોકના અસખ્યાતમાં ભાગમાં કહ્યું છે. અને સિદ્ધો લોકોએ છે.^૫ તે પણ લોકનો અસખ્યાત ભાગ જ સમગ્રનો જોઈએ.

જીવજોડો

કયાં હોય

(૧) બાહ્યપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત (૧૪૮)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન ^૬ પ્રાપ્ત થાય છે. ^૭
” અપર્યાપ્ત ^૮ (૧૪૯)	”
(૨) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૫૦)	”
(૩) બાહ્યઅકાયિક ” ” (૧૫૧-૨)	”
(૪) સૂક્ષ્મઅકાયિક ” ” (૧૫૩)	”

૩ સૂત્ર ૧૫૦, ૧૫૩, ૧૫૬, ૧૫૯, ૧૬૨ માં “સંસ્કલેયપરિવાવળ્લગ્ના” કહ્યા છે

૪ પચૈન્દ્રિય વિષે જે નિર્દેશ છે (સૂત્ર ૧૬૧) તે સામાન્ય પચૈન્દ્રિય વિષે છે એમ ટીકાકાર જણાવે છે. અને તે યોગ્ય છે કારણ, તે પછી તારક, તિર્યચપચૈન્દ્રિય, મનુષ્ય અને દેવો વિષે પૃથક્ નિર્દેશ છે પરંતુ આ સૂત્રમાં એક અસંગતિ જણાય છે તે એ કે મનુષ્યસૂત્ર ૧૭૬માં—‘સમુગ્ધાણ મન્વલોચ’ એમ કહ્યું છે. તેથી તેને અનુસરીને પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૬૬માં પણ તેમ જ હોય જોઈએ, પણ તેમ નથી અને ‘સમુગ્ધાણ લેયસ્સ અન્નેગ્ગજ્ઞમાગે’ એમ છે આ અસંગતિ દૂર કરવા માટે ટીકાકારે મનુષ્યસૂત્ર (૧૭૬)માં સમુગ્ધાણ સંસ્કલેય. આ સૂત્રપાઠની ટીકામાં વેત્તિસમુદ્ધાતમપિકુલ્ય એમ જુલાસો કર્યો છે આથી એમ લાગે છે કે પચૈન્દ્રિયસૂત્ર (૧૬૬)માં અન્નેગ્ગજ્ઞમાગે એમ જે જણાવ્યું છે તે હાસરિક સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ છે. કેવલિસમુદ્ધાતનો વિષય અહીં હોવાથી ૧૬૬માં સૂત્રમાં તેની વિવક્ષા કરી નથી. પૃથ્વીભાગમાં (પુ. ૭, મૂ. ૧૧-૧૨, પૂ. ૩૧૦-૧૧) આ વિષયનાં બે મૂનો જુદા કર્યા છે તે ઉપરથી પણ એમ સમભય છે કે માયીન પરપરામાં હાસરિક સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ આ વસ્તુ કહેવામાં આવતી હશે.

૫ સિદ્ધશિલા અથવા ઈપિઆગ્ગારા પૃથ્વીનું વર્ણન તથા સિદ્ધોનું સ્વરૂપ, તેમનું કુળ અને તેમની જનન્યાદિ અવગણના વિષે મૂળમાં સુદર નિરૂપણ છે, તે સૂત્ર ૨૧૧માં જોઈ શકે.

૬ પ્રસ્તુતમાં માત્ર સ્વસ્થાનની નોંધ લીધી છે. કારણ, ખરા રીતે તે જ કાયમી હોઈ તેનું સ્થાન વિચારણીય છે. ઉપપાત અને સમુદ્ધાતસ્થાન તો કાદાચિત્ક છે તેથી મૂળમાં તેનો નિર્દેશ છતાં પ્રસ્તુત સૂચીમાં તેનો નિર્દેશ કર્યો નથી વળી, સમુદ્ધાતપદ (૩૬) અને ‘ચુત્કાન્તિપદ (૬) ના કત્તોદાર (સૂત્ર-૬૬૩-૬૬૪)માં તે જાણતોનું વિશેષ વિચરણ છે જ.

૭ પ્રસ્તુતમાં સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે. એટલે કે જીર્ણ, અધ. અને નિર્વજીવકાયા ગમે ત્યાં સમગ્રમાં કે અશમાં તે પ્રાપ્ત થતા હોય તો તે ત્રણે લોકમાં છે એમ સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે. વિગતે જાણવા માટે મૂળ જોવ.

૮ મૂળમાં નિર્દેશ છે કે જે સ્થાનો પર્યાપ્તનાં કે અપર્યાપ્તનાં પણ તે જ છે. જુઓ સૂત્ર ૧૪૬ આદિ.

(૫) બાદરતેજઃકાવિક	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત	(૧૫૪-૫)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે.
(૬) સદ્ભતેજઃકાવિક	" "	(૧૫૬)	"
(૭) બાદરવાયુકાવિક	" "	(૧૫૭-૮)	"
(૮) સદ્ભવાયુકાવિક	" "	(૧૫૯)	"
(૯) બાદરવનરપતિકાવિક	" "	(૧૬૦-૧)	"
(૧૦) સદ્ભવનરપતિકાવિક	" "	(૧૬૨)	"
(૧૧) દ્વિન્દ્રિય	" "	(૧૬૩)	"
(૧૨) ત્રીન્દ્રિય	" "	(૧૬૪)	"
(૧૩) ચતુરિન્દ્રિય	" "	(૧૬૫)	"
(૧૪) પચેન્દ્રિય	" "	(૧૬૬)	"
(૧૫) નારક	" "	(૧૬૭)	અધોલોકની સાત યૌવી
(૧૬-૨૨) પ્રથમથી સાતમીના નારકો	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૬૮-૧૭૪)		તે તે યૌવીમાં
૨૩ પચેન્દ્રિયનિર્યય પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત (૧૭૫)			ત્રણે લોકમાં
(૨૪) મનુષ્ય, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૬)			અહીં દ્વીપમાં, તિર્યગ્લોકમાં, મનુષ્યક્ષેત્રમાં.
(૨૫) ભવનવાસી દેવ,	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૭)		રત્નપ્રભા યૌવનીના પ્રથમ કાંડમાં
(૨૬) અસુરકુમાર,	" "	(૧૭૮)	"
(૨૭) દક્ષિણના અસુરકુમાર,	" "	(૧૭૯)	"
(૨૮) ઉત્તરના અસુરકુમાર,	" "	(૧૮૦)	"
(૨૯-૩૧) નાગકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
નાગકુમાર,	" "	(૧૮૧-૮૩)	"
(૩૨-૩૪) સુપર્ણકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
સુપર્ણકુમાર,	" "	(૧૮૪-૮૬)	"
(૩૫-૩૭) વિદ્યુત્કુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
વિદ્યુત્કુમાર,	" "	(૧૮૭)	"
(૩૮-૪૦) અગ્નિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
અગ્નિકુમાર,	" "	(૧૮૭)	"
(૪૧-૪૩) દ્વીપકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
દ્વીપકુમાર,	" "	"	"
(૪૪-૪૬) ઉદયિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
ઉદયિકુમાર,	" "	"	"
(૪૭-૪૯) હિંચુકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
હિંચુકુમાર,	" "	"	"
(૫૦-૫૨) વાયુકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
વાયુકુમાર,	" "	"	"

૯ અસુરકુમાર આદિ ૬૨ ભવનવતિના દક્ષિણ-ઉત્તરના ધન્વનો પશ્ચ પૃથક્ નિર્દેશ છે, જેની અહીં જુદી નોંધ લીધી નથી.

(૫૩-૫૫) સ્તનિત કુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના

સ્તનિતકુમાર,	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત	(૧૮૭)	સ્તનપ્રભાપૃથ્વીના પ્રથમ કાંડમાં
(૫૬) વ્યન્તર,	" "	(૧૮૮)	"
(૫૭) પિશાચ,	" "	(૧૮૯)	"
(૫૮-૫૯) પિશાચ, દક્ષિણ અને ઉત્તરના ^{૧૦} ,	" "	(૧૯૦)	"
(૬૦-૬૨) ભૂત, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	(૧૯૨)	"
(૬૩-૬૫) વક્ષ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૬૬-૬૭) રાક્ષસ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૬૮-૭૦) ક્ષિતર, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૧-૭૩) ક્રિપુરુપ, દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૪-૭૬) ભુજગપતિ મહાકાય,	" "	"	"
દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૭-૭૮) મધર્વ૧૧ દક્ષિણ-ઉત્તરના,	" "	"	"
(૭૯) નૃપોત્તિષ્ઠદેવ-૧૨	" "	(૧૯૫)	ઊર્ધ્વલોકમાં—[આ પદ્યોના ઉત્તરોત્તર ઊંચે સમજવા]
(૮૦) વૈમાનિકદેવ-	" "	(૧૯૬)	"
(૮૧) સૌધર્મદેવો	" "	(૧૯૭)	"
(૮૨) ઇશાનદેવો	" "	(૧૯૮)	"
(૮૩) સનતકુમારદેવો	" "	(૧૯૯)	"
(૮૪) માણેન્દ્રદેવો	" "	(૨૦૦)	"
(૮૫) ધામ્ભોકદેવો	" "	(૨૦૧)	"
(૮૬) લાંતકદેવો	" "	(૨૦૨)	"
(૮૭) મહાશુક્રદેવો	" "	(૨૦૩)	"
(૮૮) સહસ્ત્રારદેવો	" "	(૨૦૪)	"
(૮૯-૯૦) આનન્દ-પ્રાણુતદેવો	" "	(૨૦૫)	"
(૯૧-૯૨) આરણ્ય-અનુતદેવો	" "	(૨૦૬)	"
(૯૩) હેમકૃતિ ઐવેયકદેવો	" "	(૨૦૭)	"
(૯૪) મધ્યમ " "	" "	(૨૦૮)	"
(૯૫) ઉવરિમ " "	" "	(૨૦૯)	"
(૯૬) અનુતરૌપપાતિકદેવો ^{૧૩}	" "	(૨૧૦)	"
(૯૭) સિદ્ધો	" "	(૨૧૧)	સૌથી ઉપર

૧૦ પિશાચ આદિ વ્યન્તરના ઇન્દ્રોનો પણ પૃથક્ નિર્દેશ છે, તેની નોંધ અહીં જુદી લીધી નથી.

૧૧. વ્યન્તરના પિશાચાદિ આઠ પ્રકાર ઉપરાંત અણ્વવધિભૂય આદિ આઠ અવાન્તર પ્રકારનો પણ નિર્દેશ મૂળમાં છે (સૂત્ર ૧૮૮, ૧૯૪), પણ તેની જુદી નોંધ અહીં લીધી નથી.

૧૨. તેમના અન્દ અને સૂર્ય બે ઇન્દ્રો છે. સૂત્ર ૧૯૫[૨].

૧૩ વિજ્યાદિ પાચને જુદા ગણાવ્યા નથી. મૂળમાં પાચને અનુત્તરસામાન્યમા જ ગણાવી લીધા છે.

પ્રથમ થાય કે અજ્ઞાનના સ્થાન વિષે વિચાર કેમ નથી કર્યો? એમ જણાય છે કે જેમ જીવોના પ્રબેદોમાં અમુક નિશ્ચિત સ્થાન કહી શકાય છે તેમ પુદ્ગલ વિષે નથી. પરમાણુ અને સંકેધો સમગ્ર લોકકાશમાં છે અને તેમનું સ્થાન કોઈ નિશ્ચિત નથી. ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં હોય એમ સમજે છે—જેનેક પાંચમા પદમાં તેમની અવગાહનાનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. એક રીતે તે તેમના સ્થાનનો વિચાર કહી શકાય. પણ ‘સ્થાન’માં જે પ્રસ્તુતમાં અભિપ્રેત છે તેવું નિશ્ચિત કોઈ સ્થાન પુદ્ગલો વિષે કહી શકાતું નથી. તેથી તેમના સ્થાન વિષે પ્રસ્તુતમાં ચર્ચા જરૂરી નથી. વળી, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશના સ્થાનની જુદી ચર્ચા જરૂરી નથી, કારણ, પ્રથમ એને તો સમગ્રલોકવ્યાપી માનવામાં આવ્યા છે અને આકાશ તો અનંત છે. એટલે પ્રસ્તુતમાં છે તેવી ચર્ચા તેમને વિષે જરૂરી નથી.

પદ્મખંડગમના જીવોના સ્થાન-ક્ષેત્રની ચર્ચા આવે છે, પણ તેમાં જીવોનું ક્રમે કરી પ્રજાપનાની જેમ નહિ પણ ગતિ આદિના બેદોમાં નિરૂપણ છે. પુસ્તક ૭, ૫૦ રહદથી ખેતાગુચમના પ્રકરણમાં આ ચર્ચા છે, તેમાં પણ સ્વસ્થાન, ઉપપાત અને સમુદ્ધાતને લઈને સ્થાન-ક્ષેત્રનો વિચાર છે.

~

ત્રીજું ‘બહુવક્તવ્ય’પદ : જીવો અને અજીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

પ્રસ્તુત ત્રીજા પદમાં તત્ત્વોનો સંખ્યાની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ભગવાન મહાવીરના સમયમાં અને ત્યાર પછી પણ તત્ત્વોનો સંખ્યાવિચાર મહત્ત્વ ધરાવે છે ઉપનિષદોમાં સમગ્ર વિશ્વ એક જ તત્ત્વનો પરિણામ કે વિવર્ત છે એવાં મત એક તરફ છે, તો બીજી તરફ જીવો અનેક પણ અજીવ એક જ એવો સાખ્યોનો મત છે. બૌદ્ધો ચિંત અંતક માને છે અને ૩૫ પણ અનેક માને છે. આ વિષે જૈન મતનું સ્પષ્ટીકરણ આવશ્યક હતું તે આ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. અન્ય દર્શનોમાં માત્ર સંખ્યાનું નિરૂપણ છે, જ્યારે પ્રસ્તુતમાં તે સંખ્યાનો વિચાર અનેક દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્ય વિચારતત્ત્વ તારતમ્યનું નિરૂપણ એટલે કોણ કોનાથી ઓછા કે વધારે છે, તે છે. પરંતુ પ્રસ્તુતમાં એ વિચારણા અનેક રીતે કરવામાં આવી છે

પ્રથમ પૂર્વાદિમાંથી કઈ દિશામાં જીવો વધારે છે અને કઈ દિશામાં ઓછા—એમ દિશાને આધારે વિચારણા છે. વળી, તેમાંની કઈ દિશામાં તે તે પ્રકારના જીવોમાં ઓછા-વધતા છે તેનો વિચાર છે, એટલું જ નહિ પણ જીવોના તે તે પ્રકારના બેદ-પ્રબેદોમાં પણ પરસ્પર કઈ દિશામાં ઓછા વધતા છે, તેનું પણ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે (૨૧૩-૨૨૪)

તે જ પ્રત્યેક ગતિ (૨૨૫), ધન્વિય (૨૨૭), કાય (૨૩૨), યોગ (૨૫૨) ઇત્યાદિ અનેક રીતે જીવોના જે પ્રકારો છે તેમાં સંખ્યાનો વિચાર કરીને જેવડે સમગ્ર જીવોના જે વિવિધ પ્રકારો છે તેમાં કયો પ્રકાર ક્રમમાં સૌથી ઓછીસંખ્યાવાળો અને સંખ્યાક્રમે ઉત્તરોત્તર કયા જીવો વધારે છે અને જેવડે સૌથી વધારે કોણ છે તે રીતનો સમગ્ર જીવોનો સંખ્યાક્રમ નિર્દિષ્ટ છે (૩૩૪).

માત્ર જીવો જ નહિ પણ ધર્માસ્તિકાય આદિ જ દ્રવ્યોનું પણ પરસ્પર સંખ્યાગત તારતમ્ય નિરૂપવામાં આવ્યું છે અને તે તારતમ્ય દ્રવ્યદૃષ્ટિએ (૨૭૦) અને પ્રદેશદૃષ્ટિએ વિચારાયું છે (૨૭૧). પરસ્પર ઉપરાત તે તે ધર્માસ્તિકાય આદિ પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં પણ ઉક્ત એ દૃષ્ટિથી સંખ્યાવિચાર છે (સત્ર ૨૭૨). અને જેવડે બંને દૃષ્ટિએ જયે દ્રવ્યોના તારતમ્યનું નિરૂપણ છે (૨૭૩).

પ્રારંભમાં દિશાને મુખ્ય રાખીને સંખ્યાવિચાર છે તો આગળ જઈ બિંદુ, અંક અને નિર્ધાર્ય લોક એમ ત્રણ લોકની દૃષ્ટિએ સમગ્ર જીવોના પ્રકારનો સંખ્યાગત વિચાર છે (૨૭૬).

જીવોની જેમ પુદ્ગલોની સંખ્યાનું તારતમ્ય પણ તે તે દિશામાં, તે તે બિંદુ લોકોમાં ક્ષેત્રમાં તો નિરૂપિત થયું જ છે. ઉપરાંત દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને બંધન દૃષ્ટિએ પણ પરમાણુ અને રચ્છોની સંખ્યાનો વિચાર છે (૩૨૧-૩૩૦). અને તે પછી પુદ્ગલોની અવગાહના, કાલસ્થિતિ તથા તેમના પર્યાયોની દૃષ્ટિએ પણ સંખ્યાવિચાર છે (૩૩૧-૩૩૩).

દ્રવ્યોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

અહીં બે દ્રવ્યોનું જે સંખ્યાગત તારતમ્ય છે તેની સૂચી ચડિયાતા ક્રમે આપવામાં આવે છે, જેથી કયું દ્રવ્ય કોનાથી સંખ્યામાં સરખું અથવા વધારે છે તે જણાઈ આવશે. જીવોનો જે સંખ્યાની દૃષ્ટિએ ચડિયાતો ક્રમ છે તેની સૂચી પૃથક્ આપવામાં આવી છે. તેથી આ સૂચીમાં અન્ય દ્રવ્યોનો તે ક્રમ વિશેષરૂપે સમજવાનો છે (સૂત્ર-૨૭૩).

- ૧ (૧) ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય } ધર્માસ્તિકાયાદિ પ્રત્યેક દ્રવ્યથી એક હોઇ ત્રણે સરખા છે.
(૨) અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય } અને સંખ્યામાં સૌથી થોડા.
(૩) આકાશાસ્તિકાયદ્રવ્ય }
- ૨ (૧) ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો } પ્રત્યેકના પ્રદેશોની સંખ્યા અસંખ્યાત-અસંખ્યાત છે અને
(૨) અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો } સરખી જ છે. પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૩ જ્વાસ્તિકાય દ્રવ્યો... જ્વદ્રવ્યો અનંત સંખ્યામાં છે તેથી પૂર્વ કરતા અનંતગુણુ.
- ૪ જ્વાસ્તિકાયપ્રદેશો... પ્રત્યેક જ્વના અસંખ્યાત પ્રદેશ હોઈ પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૫ પુદ્ગલગ્નિકાય દ્રવ્યો . અનંત પુદ્ગલદ્રવ્યો છે અને તે પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ અધિક છે.
- ૬ પુદ્ગલપ્રદેશો... બધા મળી પુદ્ગલપ્રદેશોની સંખ્યા પુદ્ગલદ્રવ્યો કરતાં અસંખ્યાતગુણુ અધિક છે.
- ૭ અદ્વાસમયદ્રવ્યો . પૂર્વ કરતા અનંતગુણુ છે. અદ્વાપ્રદેશ હોતા નથી.
- ૮ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો પૂર્વ કરતા અનંતગુણુ અધિક છે.

જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

નીચે જણાવેલ ક્રમે નાના પ્રકારના જીવો ઉત્તરોત્તર અધિક સંખ્યામાં છે. કેટલીકવાર પૂર્વથી ઉત્તર વિશેષાધિક એટલે કે માત્ર થોડા અધિક હોય છે, તો વળી કેટલીકવાર સંખ્યાતગુણુ અધિક હોય છે તો કેટલીકવાર અસંખ્યાતગુણુ અને કેટલીકવાર અનંતગુણુ હોય છે. પ્રત્યુત સૂચી તૃતીયપદગત મહાદંડક (સૂત્ર ૩૩૪)ને આધારે છે.^૧ તૃતીયપદને અતે છેલ્લા સૂત્રમાં આ સૂચી છે. રવંય તૃતીય પદમાં ગત્યાદિ અનેક પ્રકારે વર્ગીકરણ કરીને અદ્યપણદુત્વનો વિચાર કર્યો છે. એ વિચારનો તાળો મેળવવાનો આમાં પ્રયત્ન છે અથવા તો સમગ્રભાવે જીવોનું અદ્યપણદુત્વ કેવું નક્કી થાય છે તે આ સૂચીથી ક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે. તેથી આનું વિશેષ મહત્ત્વ હોઈ તે અહીં આપવી ઉચિત જણાય છે. વળી, સંખ્યાની બાબતમાં મૂળમાં સામાન્ય સૂચન છે. પરંતુ ટીકાકારે તે તે સંખ્યાઓ કેટલી છે તે સમજાવવા અને તેની સંગતિ યુક્તિપૂર્વક બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ સ્ત્રી ઉપરથી જે કેટલીક ખ્યાલો ફસિત થાય છે તે આ પ્રમાણે છે—તે કાળે પણ આચાર્યોએ જીવોની સંખ્યાનું તારતમ્ય બતાવવાનો આ પ્રકારે પ્રયત્ન કર્યો છે તે મુખ્ય ખ્યાલ છે. વળી, પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા—પછી તે મનુષ્ય હોય દેવ હોય કે તિર્થંક હોય—વધારે માનવામાં આવી છે. અધોલોકમાં નારકોમાં પ્રથમથી સાતમી નરકમાં ક્રમે ઘટે છે. એટલે કે સૌથી નીચેના નરકમાં સૌથી ઓછા જીવો છે. આથી જીવલોક ક્રમ જીર્ણલોકના દેવોમાં છે; તેમાં સૌથી નીચેના દેવોમાં સૌથી વધારે જીવો છે એટલે કે સૌથી ઉપરના સૌથી વધારે અને અનુતરમાં સૌથી ઓછા છે. પણ મનુષ્યલોકની નીચે ભવનવાસી દેવો છે તેથી તેમની સંખ્યા સૌથી ઓછી કરતાં વધારે છે અને તેથી જોયે જના વ્યંતર દેવો સંખ્યામાં વધારે અને તેથી પણ વધારે જ્યોતિષકો છે, જેઓ વ્યંતર કરતાં પણ જિંચે છે.

સૌથી ઓછી સંખ્યા મનુષ્યોની છે, તેથી તે ભવ દુર્લભ ગણાય તે સ્વાભાવિક છે. જેમ ઇન્દ્રિયો ઓછી તેમ જીવોની સંખ્યા વધારે અથવા તો એમ કહી શકાય કે વિકસિત જીવો કરતાં અવિકસિત જીવોની સંખ્યા વધારે. અનાદિ કાળથી આજ સુધીના જેમણે પૂર્ણતા સાધી છે એવા સિદ્ધના જીવોની સંખ્યા પણ એકેન્દ્રિય જીવો કરતાં ઓછી જ છે. સસારીની સંખ્યા સિદ્ધોથી વધી જ નય છે. તેથી લોક સંસારી જીવથી જન્ય થશે નહિ, કારણ, પ્રસ્તુતમાં જે સંખ્યાઓ આપી છે તેમાં કદી પરિવર્તન થવાનું નથી: એ દ્રુવસંખ્યાઓ છે.

સાતમી નરકમાં અન્ય નરક કરતા સૌથી ઓછા નારક જીવો છે, તો સૌથી જાત્રા દેવ. લોક અનુતરમાં પણ અન્ય દેવલોક કરતા સૌથી ઓછા જીવો છે. તે સ્પષ્ટ છે કે જેમ અત્યંત પુરુષશાળી થયું દુષ્ટર છે, તેમ અત્યંત પાપી થયું પણ દુષ્ટર છે. પણ જીવનો જ ક્રમિક વિકાસ માનવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે તો નિષ્કૃષ્ટ કોટિના જીવો એકેન્દ્રિય છે. એકેન્દ્રિયમાંથી જ આગળ વધીને જીવો ક્રમે વિકાસ પામે છે.

એકેન્દ્રિય અને સિદ્ધોની સંખ્યા અનંત કોટિમાં પહોંચે છે. અભવ્ય પણ અનંત છે, અને સિદ્ધ કરતાં સમગ્રભાવે સસારીની સંખ્યા પણ અધિક છે. અને તે સગત છે. કારણ, અનાગત કાળમાં સસારીમાંથી જ સિદ્ધ થવાના છે; તે ઓછા હોય તો સસાર ખાલી થઈ જશે એમ માનવું પડે.

એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધી ક્રમે જીવોની સંખ્યા ઘટે છે—આ ક્રમ અપર્યાપ્તમાં (ન. ૪૬-૫૩) જળવાયો છે, પણ પર્યાપ્તમાં વ્યુત્ક્રમ જણાય છે (ન. ૪૪-૪૮). તેનું રહસ્ય જાણવામાં નથી.

સમગ્ર જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

૧. ગર્ભજ મનુષ્ય પુરુષ? સર્વથી ઓછા
૨. મનુષ્ય સ્ત્રી (સંખ્યાગતગુણ અધિક)
૩. આદર તેજઃકાય (અસંખ્યાતગુણઅધિક)
૪. અનુતરોપપાતિકદેવ (અસંખ્યાત , ,)

૨. મનુષ્યમાં સ્ત્રી-પુરુષનો ભેદ ધ્યાનમાં લીધો છે, પણ નપુંસક વિષે મૌન સેવ્યું છે, ભેદ સંપૂર્ણરૂપે મનુષ્ય, જેઓ નપુંસક છે, તેમને જુદા ગણ્યા છે જુઓ વચ્ચે ૨૪
- ૩ સંખ્યેય કોટી X કોટી-એવી સંખ્યા શ્રીકાકારે સૂચવી છે અને પછીના માટે પણ સંખ્યા અને તેની સગતિ શ્રીકાકારે સૂચવે છે તે જિજ્ઞાસુએ શ્રીકાકારે ભેદ ભેદ
- ૪ શ્રીકાકારે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીની સંખ્યા ૨૭ ગણી વધારે જણાવી છે.

૫. ઉપલા (તણ) ઐવેયકના દેવ	(સંખ્યાતશુણ્યઅધિક)
૬. મધ્યમ (તણ) „ „	(સંખ્યાત „)
૭. નીચલા (તણ) „ „	(સંખ્યાત „)
૮. અચ્યુત કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૯. આરણ્ય કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૧૦. પ્રાણી „ „	(સંખ્યાત „)
૧૧. આનંત „ „	(સંખ્યાત „)
૧૨. સાતમી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૩. ઝૂંડી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૪. સહસ્રાર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૧૫. મહાશુકના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૧૬. પાચમી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૭. લાંતક કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૧૮. ચોથી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૧૯. બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૦. તૃતીય નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૨૧. માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૨. સનતકુમાર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૩. બીજી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૨૪. સમર્ચિત મનુષ્યો	(અસંખ્યાત „)
૨૫. ઇશાન કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૬. ઇશાન કલ્પની દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૨૭. સૌંદર્ય કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૨૮. „ કલ્પની દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૨૯. ભવનવામી દેવ	(અસંખ્યાત „)
૩૦. „ દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૧. પ્રથમ નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૩૨. ખેચર પચ્ચદ્રિય નિર્ચય પુરુષો	(અસંખ્યાત „)
૩૩. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૪. સ્થલચર „ „ પુરુષો	(સંખ્યાત „)
૩૫. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૬. જલચર „ „ પુરુષો	(સંખ્યાત „)
૩૭. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સંખ્યાત „)
૩૮. બ્યન્નર દેવો	(સંખ્યાતશુણ્યઅધિક)
૩૯. „ દેવીઓ	(સંખ્યાતશુણ્યઅધિક)
૪૦. જ્યોતિષક દેવો	(સંખ્યાત „)
૪૧. „ દેવીઓ	(સંખ્યાત „)
૪૨. ખેચર પચ્ચદ્રિયનિર્ચય નપુંસક	(સંખ્યાત „)

૪૩. સ્થૂલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ નપુંસક	(સપ્તમાતગુણઅધિક)
૪૪. જલચર „ „ „	(સપ્તમાત „ „)
૪૫. ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત	(સપ્તમાત „ „)
૪૬. પંચેન્દ્રિય „	(વિશેષાધિક)
૪૭. દ્વીન્દ્રિય „	(„ „)
૪૮. ત્રીન્દ્રિય „	(„ „)
૪૯. પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત	(અસપ્તમાતગુણઅધિક)
૫૦. ચતુરિન્દ્રિય „	(વિશેષાધિક)
૫૧. ત્રીન્દ્રિય „	(„ „)
૫૨. દ્વીન્દ્રિય „	(„ „)
૫૩. પ્રત્યેકબાહરવનરપતિ પર્યાપ્ત	(અસપ્તમાતગુણઅધિક)
૫૪. બાહર નિગોદ પર્યાપ્ત	„ „
૫૫. બાહર પૃથ્વી „	„ „
૫૬. બાહર અપ્કાય „	„ „
૫૭. બાહર વાયુકાય „	„ „
૫૮. બાહર તેજઃકાય અપર્યાપ્ત	„ „
૫૯. પ્રત્યેકબાહરવનરપતિ અપર્યાપ્ત	„ „
૬૦. બાહર નિગોદ અપર્યાપ્ત	„ „
૬૧. બાહર પૃથ્વી „	„ „
૬૨. બાહર અપ્કાય „	„ „
૬૩. બાહર વાયુકાય „	„ „
૬૪. સૂક્ષ્મ તેજઃકાયિક „	„ „
૬૫. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક „	(વિશેષાધિક)
૬૬. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક „	„
૬૭. સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક „	„
૬૮. સૂક્ષ્મ તેજઃકાયિક પર્યાપ્ત	(સપ્તમાતગુણઅધિક)
૬૯. સૂક્ષ્મ પૃથ્વી „	(વિશેષાધિક)
૭૦. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૧. „ વાયુકાયિક „	(વિશેષાધિક)
૭૨. „ નિગોદ અપર્યાપ્ત	(અસપ્તમાતગુણઅધિક)
૭૩. „ „ પર્યાપ્ત	(સપ્તમાતગુણઅધિક)
૭૪. અભવસિદ્ધિક	(અનંતગુણઅધિક)
૭૫. પ્રતિપતિતસમ્યક્ત્વ	„
૭૬. સિદ્ધો	„
૭૭. બાહરવનરપતિ પર્યાપ્ત	„
૭૮. બાહર પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૯. બાહરવનરપતિ અપર્યાપ્ત	(અસપ્તમાતગુણઅધિક)
૮૦. બાહર અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)

૮૧. આદર જીવો	(વિશેષાધિક)
૮૨. સુદમ વનરપતિ અપર્યામ	(અસખ્યાતગુણઅધિક)
૮૩. „ અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૮૪. સુદમવનરપતિ પર્યામ	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૮૫. સુદમ પર્યામ	(વિશેષાધિક)
૮૬. „ જીવો	(વિશેષાધિક)
૮૭. ભવસિદ્ધિક	„
૮૮. નિગોદ જીવ	„
૮૯. વનરપતિ	„
૯૦. એકેન્દ્રિય	„
૯૧. નિર્થિય	„
૯૨. મિથ્યાદષ્ટિ	„
૯૩. અવિરત	„
૯૪. સકપાય	„
૯૫. જઘ્નસ્થ	„
૯૬. સયોગી	„
૯૭. સસ્તારી	„
૯૮. સર્વ જીવો	„

પદ્મખંડાગમમાં પ્રસ્તુત પદ્યગત વિચાર જે રીતે કરવામાં આવ્યો છે તેની પણ નોંધ અહીં લેવી જરૂરી છે. પ્રજાપનામુત્ર ૨૧૨માં અદ્યપચ્છાદ્યનો વિચાર ૨૭ દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યો છે; પરંતુ પદ્મખંડાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો વડે જીવોના અદ્યપચ્છાદ્યનો વિચાર છે (પુ. ૭, ૫૦ ૫૨૦); જ્યારે પ્રસ્તુત પ્રજાપનામાં તે ૧૪ દ્વારો ઉપરાંત પણ દ્વારો છે. આ અર્થાં પદ્મખંડાગમના પુ. ૭ માં દ્રવ્યપ્રમાણાનુગમ નામે પ્રકરણમાં પણ ૫૦ ૨૪૪ થી છે. વળી, તેમાં અસખ્યાત જેવી સખ્યાનું સપટ્ટીકરણ પણ મૂળમાં જ છે, જે પ્રજાપનાની ટીકામાં છે: પદ્મખંડાગમ, પુ. ૭, ૫૦ ૨૪૪ થી. વળી, પદ્મખંડાગમમાં આ અર્થાં અન્યત્ર પણ જોવા મળે છે. પુ. ૧૪, સૂત્ર ૫૬૮, ૫૦ ૪૬૫ માં જીવોના અદ્યપચ્છાદ્યનો વિચાર દ્રવ્યપ્રમાણ અને પ્રદેશપ્રમાણની દૃષ્ટિએ પણ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રજાપનાના અત્યધિકાય દ્વાર સૂત્ર ૨૭૦ માં દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક—એ એ દૃષ્ટિઓ છે, તે એ રીતે જુદી છે કે પદ્મખંડાગમમાં પદ્મકાયનો વિચાર છે, જ્યારે પ્રજાપનામાં પદ્મવ્યોને લક્ષિતે વિચાર છે. પ્રજાપનાનો (સૂત્ર ૩૩૪) મહાદંડક અને પદ્મખંડાગમનો મહાદંડક પણ તુલનીય છે (પુ. ૭, ૫૦ ૫૭૫ થી—). બન્નેમાં સર્વ જીવની અપેક્ષાએ અદ્યપચ્છાદ્યનો વિચાર છે.

ચોથું 'સ્થિતિ' પદ : જીવોની સ્થિતિ = આયુ

ચોથા પદમાં નાના પ્રકારના જીવોની સ્થિતિ અર્થાત્ આયુનો વિચાર છે.^૧ જીવોની તે તે નારકાદિરૂપે સ્થિતિ-અવસ્થાન કેટલી કાળ હોય તેની વિચારણા આમાં હોવાથી આ પદનું નામ 'સ્થિતિ' પદ છે. અર્થાત્ આમાં જીવોના જે વિવિધ પર્યાયો છે, તેના આયુનો વિચાર છે. જીવદ્રવ્ય તો નિત્ય છે, પણ તે જે નાના રૂપો-નાના જન્મ-ધારણ કરે છે તે પર્યાયો તો અનિત્ય છે, તેથી તે ક્યારેક તો નષ્ટ થાય જ છે. આથી તેમની સ્થિતિનો વિચાર કરવો પડે છે. અને તે પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે. જઘન્ય આયુ કેટલું અને ઉત્કૃષ્ટ આયુ કેટલું એમ બે પ્રકારે તેનો વિચાર પ્રસ્તુતમાં છે. આમાં માત્ર સંસારી જીવોને જ આયુ હોઈ તેમના બેદોનો વિચાર છે. સિદ્ધો તો 'સાદીયા અપજ્વસિતા'—(વૃષ્ટ ૭૮, પં. ૧૪, સૂત્ર ૨૧૧) કહ્યા છે, તેથી તેમના આયુનો વિચાર અપ્રાપ્ત હોઈ તે કયો નથી. વળી, અજીવદ્રવ્યના પર્યાયોની સ્થિતિનો વિચાર પણ આમાં નથી. કારણ, તેમના પર્યાયો જીવના આયુની જેમ અમુક મર્યાદામાં કાલની દૃષ્ટિએ મૂકી શકાય તેમ નથી. તેથી તે વિચાર છોડી દેવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે.

પ્રસ્તુત પદમાં આયુનો નિર્દેશકમ આ પ્રકારે છે. પ્રથમ તે તે જીવોનો સામાન્ય પ્રકાર લઈને તેના આયુનો નિર્દેશ છે; પછી તેના અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત બેદોનો નિર્દેશ છે, જેમ કે પ્રથમ સામાન્ય નારકનું આયુ, પછી નારકના અપર્યાપ્તનું અને ત્યાર પછી પર્યાપ્તનું આયુ નિર્દેશ છે. આજ ક્રમે એકેક નારક આદિ લઈને સર્વ પ્રકારના જીવોનો આયુવિચાર છે.

નીચે અપાત્તી સૂચીમાં સામાન્યનું આયુ આપવામાં આવ્યું છે, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત બેદોને આપ્યા નથી. વળી, આયુનો વિચાર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એમ બે પ્રકારે છે, તેથી તે બન્ને પ્રકારનો સૂચીમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

સ્થિતિની જે સૂચી છે તે ઉપરથી પણ એ તો ફલિત થાય જ છે કે પુરુષ કરતા સ્ત્રીનું આયુ ઓછું છે. નારક અને દેવોનું આયુ મનુષ્ય અને નિમંચ કરતાં વધારે છે. એકેન્દ્રિયમાં અધિકાયનું આયુ સૌથી ઓછું માનવામાં આવ્યું છે તે, અગ્નિ ઓલવાઈ જતો અનુભવમાં આવે છે, તે ઉપરથી જણાય છે. એકેન્દ્રિયમાં પૃથ્વીકાયિકનું આયુ સૌથી વધારે છે, પણ દ્વિન્દ્રિય કરતા ત્રીન્દ્રિયનું આયુ ઓછું માનવા પાછળ શું કારણ હશે તે જણાતું નથી. વળી, ચતુરિન્દ્રિયનું આયુ ત્રીન્દ્રિય કરતાં વધારે છે, પણ દ્વિન્દ્રિય કરતા ઓછું છે, એ પણ સ્પષ્ટ છે.

જીવલોક

જઘન્ય

ઉત્કૃષ્ટ

૧ નારક (૩૩૫)	દશ હનર વર્ષ	૩૩ સાગરોપમ
(૧) રત્નપ્રભા (૩૩૬)	"	૧ "
(૨) શર્કરાપ્રભા (૩૩૭)	૧ સાગરોપમ	૩ "
(૩) વાલુકાપ્રભા (૩૩૮)	૩ "	૭ "
(૪) પંકપ્રભા (૩૩૯)	૭ "	૧૦ "

૧ પદ્યપાઠ્યમાં કાલાનુગમ નામે આ જ વિચાર છે (પુ. ૭, પૃ. ૧૧૪ અને ૪૬૨). એક એ છે કે ગત્યાદિ ૧૪ કારો વડે એકેક જીવો અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ પણ વિચાર છે. આ વિચારની તુલના ઉત્તરે, ૩૬ ૮૦ આદિમાં સતતિની અપેક્ષાએ જે કાલવિચાર છે તેની સાથે છે.

૨ નારકોમાં પ્રથમાદિ પૂર્વેનારકનું જે ઉત્કૃષ્ટ આયુ તે જ પછીના દ્વિતીયાદિ નારકમાં જઘન્ય મનાયું છે. તે ઉપરની સૂચીથી ફલિત થાય છે.

...[૫૯]...

(૫) ધૂમપ્રભા (૩૪૦)	૧૦ સાગરોપમ	૧૭ સાગરોપમ
(૬) તમઃપ્રભા (૩૪૧)	૧૭ "	૨૨ "
(૭) અધઃસમમ (૩૪૨)	૨૨ "	૩૩ "
૨. (અ) દેવ (૩૪૩)	૬૨૧ હનર વર્ષ	૩૩ "
(બ) દેવી (૩૪૪)	"	૫૫ પદ્યોપમ
(૧) ભવનવાસી દેવ (૩૪૫)	"	૧ સાગરોપમથી કંઈક અધિક
" દેવી (૩૪૬) ^૩	"	૪૩ પદ્યોપમ
[અસુરકુમારાદિ વિષે મૂળમાં નોંધું]		
૩. પૃથ્વીકાયિક (૩૫૪)	અન્તર્મુહૂર્ત	૨૨૦૦૦ વર્ષ
(૧) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક (૩૫૫) ^૪	"	અન્તર્મુહૂર્ત
(૨) ગાદર " (૩૫૬)	"	૨૨૦૦૦ વર્ષ
૪. અપકાયિક (૩૫૭)	"	૭૦૦૦ વર્ષ
૫. તેજઃકાયિક (૩૬૦)	"	ત્રણ રાત્રિ-દિન
૬. વાયુ " (૩૬૩)	"	૩૦૦૦ વર્ષ
૭. વનરપતિ " (૩૬૬)	"	૧૦૦૦૦ વર્ષ
૮. દ્વાન્દ્વ (૩૬૯)	"	૧૨ વર્ષ
૯. ત્રીન્દ્વ (૩૭૦)	"	૪૯ રાત્રિ-દિન
૧૦. ચતુરિન્દ્વ (૩૭૧)	"	૭ માસ
૧૧. પચેન્દ્વપતિર્વય (૩૭૨)	"	૩ પદ્યોપમ
(અ) સમ્પ્રિયમ (૩૭૩)	"	૧ પૂર્વકોટિ
(બ) ગર્ભજ (૩૭૪)	"	૩ પદ્યોપમ
(૧) જલચર (૩૭૫) ^૫	"	૧ પૂર્વકોટિ
(૨) ચતુષ્પદ ચલચર (૩૭૮)	"	૩ પદ્યોપમ
(૩) ઉરપરિસર્પ (૩૮૧)	"	૧ પૂર્વકોટિ
(૪) ભુજપરિસર્પ (૩૮૪)	"	"
(૫) ખેચર (૩૮૭)	"	૫૮૫૫૫૫૫૫૫૫૫
૧૨. મનુષ્ય (૩૯૦) ^૬	"	ત્રણ પદ્ય
૧૩. વ્યન્તર દેવ (૩૯૩)	૧૦૦૦૦ વર્ષ	૧ પદ્યોપમ
" દેવી (૩૯૪)	"	૩ પદ્યોપમ
૧૪. ન્યોતિષ્ઠ દેવ (૩૯૫)	૧ પદ્યોપમ	૧ પદ્યોપમ + ૧ લાખ વર્ષ

૩. આ પછી સૂત્ર ૩૪૭-૩૫૩ સુધીમાં અસુરકુમારાદિ ૬૨૧ ભવનપતિના દેવ-દેવીનું આયુ છે

૪. સૂક્ષ્મ આકાય, તેજઃકાય, વાયુ અને વનરપતિની રીતિ આ જ પ્રમાણે છે. - સૂત્ર ૩૫૮, ૩૬૧, ૩૬૪, ૩૬૭.

૫. જલચરાદિમાં પણ ગર્ભજ અને સંપ્રિયમની રીતિ જુદી જુદી ગણાવી છે, પણ તે સૂચીમાં નથી લખી. સૂત્ર ૩૭૬ આદિ.

૬. મનુષ્યમાં પણ ગર્ભજ અને સંપ્રિયમની રીતિ જુદી ગણાવી છે. - સૂત્ર ૩૯૧-૬૨.

જ્યોતિષક દેવી (૩૯૫)૭

૧ પદ્યોપમ

૩ પદ્યોપમ+૫૦૦૦૦ વર્ષ

[ચન્દ્રાદિની વિગત મૂળમાં નેત્રી]

૧૫. વૈમાનિક દેવ (૪૦૭)

૧ પદ્યોપમ

૩૩ સાગરોપમ

,, દેવી (૪૦૮)

૫૫ પદ્યોપમ

[સૌંદર્યાદિની સ્થિતિ મૂળમાં નેત્રી]

પ્રસ્તુતમાં અજીવની સ્થિતિનો વિચાર નથી. તેનું કારણ એ જણાય છે કે ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ તો નિત્ય છે અને પુદ્ગલોની સ્થિતિ પણ એક સમયથી માંડી અસપ્ષાત સમયની છે તે પાંચમાં પદમાં કહ્યું જ છે (૫૧૫-૫૧૮). તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી. વળી, પ્રસ્તુતમાં તો આયુર્કર્મકૃત સ્થિતિનો વિચાર છે, તે અજીવમાં અપ્રસ્તુત છે.

પાંચમું ‘વિશેષ’ પદ : જીવ અને અજીવ દ્રવ્યના ભેદો અને પર્યાયો

પ્રસ્તુત પાંચમા પદનું નામ ‘વિસેસ’-વિશેષ પદ છે. વિશેષ એટલે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પ્રકારો. અને બીજો અર્થ છે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પર્યાયો. પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવ એ બે દ્રવ્યોના પ્રકારો, ભેદ-પ્રભેદ સાથે, ગણાવી દીધા છે. તેનું અહીં પણ સંક્ષેપમાં પુનરાવર્તન કર્યું છે, તે એટલા માટે કે પ્રસ્તુતમાં જે જ્ઞાન સ્વરૂપ કરવાની છે તે એ કે જીવ અને અજીવના જે પ્રકારો છે તે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો છે. બે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો હોય તો સમગ્રના પણ અનંત હોય જ. અને દ્રવ્યના બે પર્યાયો-પરિણામો હોય તો તે દ્રવ્ય કૂટસ્થનિત્ય ન ધરી શકે, પણ તેને પરિણામિનિત્ય માનવું બેઠું જી-આવું સૂચન પણ ફલિત થાય છે. અને વસ્તુનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ છે એ પણ આથી ફલિત થાય છે.

એક જ્ઞાન, જે જ્ઞાનમાં રાખવાની છે, તે એ પણ છે કે પદનું નામ ‘વિસેસ’ આપ્યા છતાં તે શબ્દનો ઉપયોગ સ્ત્રોમાં કર્યો નથી; પણ સમગ્ર પદમાં તેને માટે પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (સૂત્ર ૪૩૮-). જૈન શાસ્ત્રમાં આ પર્યાય શબ્દનું વિશેષ મહત્ત્વ છે. અથકારે આથી પ્રથમ તો એ સૂચન કર્યું કે પર્યાય કહો કે વિશેષ કહો એમાં કોઈ ભેદ નથી. જે નાના પ્રકારના જીવો દેખાય છે, કે અજીવો દેખાય છે, તે સૌ તે તે દ્રવ્યના પર્યાયો જ છે. પછી ભલે તે સામાન્યના વિશેષરૂપે-પ્રકારરૂપે-હોય અગર દ્રવ્યવિશેષના પર્યાયરૂપે હોય. જીવના જે ભેદો ગણાવ્યા છે, જેમ કે નારકાદિ, તે બધા પ્રકારો તે તે જીવદ્રવ્યના પર્યાયો પણ છે. કારણ, અનાદિ કાળમાં જીવ અનેક વાર તે ત પ્રકારે આવત્યો હોય છે. અને જેમ કોઈ પણ એક જીવના તે પર્યાયો છે તેમ સકલ જીવોની સમાન યોગ્યતા હોઈ તે બધાએ પણ તે તે નારકાદિરૂપે જન્મ લીધો જ હોય છે. આમ જેને પ્રકાર કે ભેદ કે વિશેષ કહેવામાં આવે છે તે પ્રત્યેક જીવદ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાય જ છે, તે જીવની એક વિશેષ અવસ્થા જ છે, પર્યાય કે પરિણામ જ છે. પર્યાયશબ્દ દ્રવ્ય કહી હોતું જ નથી. એટલે તે તે દ્રવ્ય તે તે પર્યાયઅવસ્થામાં જ હોય છે-આવું સૂચન પ્રસ્તુત પદમાંથી ફલિત થાય છે, કારણ, જેને દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે તેને પણ પ્રસ્તુતમાં પર્યાયના નામે જ ઓળખાવવામાં

આવ્યાં છે (૪૩૯). સારાંશ કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છે, એવું સૂચન આમાં છે. તેથી જ અથકારે દ્રવ્યના પ્રકાર માટે પણ પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (૪૩૯, ૫૦૧). આ વસ્તુ આચાર્ય મહાયગિરિએ પણ નોંધી છે.^૧

આમ દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છતાં અથકારને એ પણ સ્પષ્ટ કરવું હતું કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો ભેદ પણ છે, અને કોઈ એક જ દ્રવ્યના આ બધા પર્યાયો-પરિણામો નથી : આ બાબતની સૂચના જુદાં જુદાં દ્રવ્યોની સંખ્યા અને પર્યાયોની સંખ્યામાં જે ભેદ છે તે દર્શાવીને કરી છે, જેમ કે તેમણે નારકોને અસખ્ય કહ્યા (૪૩૯), પણ નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે (૪૪૦). જીવોના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં વનરપતિ અને સિદ્ધ એ બે જ પ્રકારો એવા છે, જેના દ્રવ્યોની સંખ્યા અનંત છે. તેથી સમગ્રભાવે જીવદ્રવ્યો અનંત કહી શકાય, પણ તે તે પ્રકારોમાં તો ઉક્ત બેના અપવાદ સિવાય બધાં જ દ્રવ્યો અસખ્યાત છે, અનંત નહિ. અને છતાં તે બધા જ પ્રકારોના પર્યાયોની સંખ્યા અનંત છે તે વસ્તુ પ્રસ્તુત પદમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે.

અન્યકારનાં આવાં સૂચનોને આધારે જ જૈન દાર્શનિકોએ તિર્વકસામાન્ય અને ઊર્ધ્વતા-સામાન્યની માન્યતા સ્વીકારી છે. દૈશિક બેદોનું જે સામાન્ય છે તે તિર્વકસામાન્ય છે અને કાલિક બેદોનું જે સામાન્ય છે તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય જ દ્રવ્યને નામે ઓળખાય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને તે અભેદજ્ઞાનમાં નિમિત્ત બને છે; જ્યારે તિર્વકસામાન્ય અનેક છે, અને તે સમાનતામાં નિમિત્ત બને છે. જીવસામાન્ય એ અનેક જીવોની અપેક્ષાએ તિર્વકસામાન્ય છે, પણ એક જ જીવના નાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. કાલક્રમે દાર્શનિકોએ દ્રવ્ય, પર્યાય, સામાન્ય અને વિશેષ એ બધાં વિશેષ અન્ય દર્શનોની તુલનામાં જે સ્પષ્ટીકરણો કર્યા છે, તેનાં મૂળ આ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. અને પ્રસ્તુતમાં પણ જે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે તેનું મૂળ ભગવતી જેવા અંગગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ છે જ.^૨

વેદાન્તની જેમ જૈન મતે જીવદ્રવ્ય એક નથી પણ અનંતસંખ્યામાં છે. એટલે જીવસામાન્ય જેવી સ્વતંત્ર એક વસ્તુ કોઈ નથી, પણ અનેક જીવોમાં જે ચૈતન્યધર્મો દેખાય છે તે નાના છે, અને તે, તે તે જીવમાં જ પરિવ્યાપ છે અને તે ધર્મો અજીવથી જીવને જુદાં પાડનાર છે, તેથી નાના છતાં એકસરખી રીતે અજીવથી જીવને ભિન્ન સિદ્ધ કરવાનું કાર્ય કરતા હોવાથી સામાન્ય કહેવાય છે. આ સામાન્ય તિર્વકસામાન્ય છે. તે એક નથી પણ નાના છે, તેથી તેની સમાનતા છતાં એકતા એ બ્રમ છે; અથવા દરિપત એકતા છે^૩—વાસ્તવિક એકતા નથી. તે જ પ્રમાણે અજીવદ્રવ્ય કોઈ જુદું એક દ્રવ્ય નથી, પણ અનેક અજીવદ્રવ્યો-અચેતનદ્રવ્યો છે, તે બધાં જીવથી જુદાં છે માટે તે અથકા તેમની સમાનતા અજીવદ્રવ્ય કહેવાથી વ્યક્ત થાય છે, તેથી તે સામાન્ય અજીવદ્રવ્ય તિર્વકસામાન્ય છે. આ તિર્વકસામાન્યના પર્યાયો-વિશેષો-બેદો તે પ્રસ્તુતમાં જીવ અને અજીવના પર્યાયો-વિશેષો-બેદો છે (૪૩૯, ૫૦૧) એમ સમજવાનું છે.

પણ જૈન મતે કોઈ પણ એક દ્રવ્ય અનેક રૂપે પરિણત થાય છે, જેમ કે કોઈ એક જીવદ્રવ્ય નારકાદિ અનેક પરિણામોને ધારણ કરે છે. આ પરિણામો કાળક્રમે બદલાયા કરે છે, પણ જીવદ્રવ્ય ક્રિય છે, અર્થાત્ તેનો જીવરૂપે કદી નાશ થતો નથી, નારકાદિ પર્યાયોરૂપે નાશ થાય છે. અનેક

૧. ટીકા, પૃષ્ઠ ૧૭૬ વ, ૨૦૨ અ

૨. આ વિષયની ચર્ચા માટે જુઓ ન્યાયાવતારવાર્તિકજીનિની પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૨૫-૩૧, અને આગમ યુગ્મકા જૈન દર્શન, પૃષ્ઠ ૭૬-૮૧.

૩. આવી કલિપત એકતાની દૃષ્ટિએ જ સ્થાનાંતરા આવાતાં 'બ્રમો આત્મા' દ્રવ્યાદિ વાક્યો સમજવાનાં છે.

નારકાદિ પર્યાયો ધારણ કરવા છતાં તે અચેતન બની જતું નથી. આ જીવદ્રવ્યને સામાન્ય-ઊર્ધ્વતાસામાન્ય-કહ્યું છે, અને તે એક છે. અને તે સામાન્યતા નાના પર્યાયો-પરિણામો-વિશેષો-બેદો છે. પ્રસ્તુતમાં નૈરમિકાદિના જે પર્યાયોની ચર્ચા છે (૪૪૦, ૫૦૪), તે આ ઊર્ધ્વતાસામાન્યની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે. તેથી તે તેના પર્યાયો-પરિણામો છે, એમ સમજવું.

આમ પ્રસ્તુતમાં પર્યાય શબ્દ પ્રકાર-ભેદ અર્થમાં અને અવસ્થા કે પરિણામ એમ બે અર્થમાં પ્રયુક્ત છે. અને તે બંનેનું સામાન્ય જુદું જુદું છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. બેદોનું તિર્યકસામાન્ય વાસ્તવિક છતાં એક નથી, જ્યારે પર્યાયોનું ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને વાસ્તવિક છે.

જીવસામાન્યના નારકાદિ અનેક બેદો-વિશેષો છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. અને જીવસામાન્યના અનેક પરિણામો-પર્યાયો પણ છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. આ જ પ્રકારે અજીવ વિષે પણ સમજી લેવાનું છે. આમ ગ્રંથકારે પર્યાય શબ્દને બે અર્થમાં વાપર્યો છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. અને પર્યાય અને વિશેષ એ બંને શબ્દોને એકાર્થક જ સ્વીકાર્યા છે. જેનોમાં અંગગ્રંથમાં પર્યાય શબ્દ જ પ્રચલિત હતો તેથી તે શબ્દ વિવરણમાં રાખ્યો છે. પરંતુ વૈશેષિક દર્શનમાં વિશેષ શબ્દનો પ્રયોગ થવા લાગ્યો હતો તેથી તે શબ્દનો પણ પ્રયોગ પર્યાય અર્થમાં અને વસ્તુના ભેદ અર્થમાં પણ થઈ શકે છે તે સુચવવા આચાર્યે પ્રકરણનું નામ ‘વિશેષ’ એમ રાખ્યું હોય તેમ જણાય છે.

વળી, એક બીજી વાતનું ધ્યાન રાખવાનું છે તે એ કે સસારી અવસ્થાના જીવોમાં કર્મકૃત જે અવસ્થાઓ છે, એટલે કે જેને આધારે જીવ સાથે પુદ્ગલો સંબંધ થાય છે અને તે સંબંધને લઈને જીવની નાના અવસ્થાઓ-પર્યાયો બને છે, તે પૌદ્ગલિક પર્યાયો પણ જીવના પર્યાયો ગણવામાં આવ્યા છે. આમ સસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો જાણે કે અભેદ હોય તેમ માનીને જીવના પર્યાયોનું વર્ણન છે. જેમ સ્વતંત્ર રીતે વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શની વિવિધતાને કારણે પુદ્ગલના અનંત પર્યાયો થાય છે (૫૧૬-), તેમ જ્યારે તે પુદ્ગલ જીવસંબંધ હોય ત્યારે તે બધા જ જીવના પર્યાયો (૪૪૦-) પણ ગણવામાં આવ્યા છે. આનું કારણ એ છે કે જ્યારે જીવ સાથે તે સંબંધ હોય છે ત્યારે પુદ્ગલમાં થતા પરિણામનમાં જીવ પણ કારણ છે. તેથી તે પર્યાયો પુદ્ગલના છતાં જીવના છે એમ માનવામાં આવ્યું છે. અને આથી જ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો કથંચિત અભેદ પણ છે. અનાદિ કાળથી આ અભેદ ચાલ્યો આવે છે અને તેને જ કારણે જીવોમાં આકાર, રૂપ આદિનું વૈવિધ્ય છે; અન્યથા સિદ્ધજીવોની જેમ સૌ જીવો એકસરખા જ રહે, માત્ર બ્યક્તિભેદ રહે, પરંતુ જે વિવિધ પ્રકારે સસારી જીવોમાં નારકાદિ રૂપે ભેદ પડે છે તે પડે નહિ. આથી તે ભેદના નિયામક તરીકે જીવ અને પુદ્ગલનો કથંચિત અભેદ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. જ્યારે કર્મના આધારણથી જીવ મુક્ત થાય છે, ત્યારે જીવમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પુદ્ગલનું બંધન રહેતું નથી તેમાં કોઈ પણ બાહ્યકારનો ભેદ પણ-રૂપ આદિનો પણ-રહેતો નથી. જેમ કર્મના ઉદયને કારણે જીવમાં બાહ્ય આકાર-પ્રકારમાં ભેદ પડે છે અને નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે, તેમ જીવમાં જે તેનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ છે, તેને કારણે પણ નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે. આમ જીવના અનંત પર્યાયોની સગતિ ગ્રંથકારે જણાવી છે.

આ રીતે પ્રસ્તુત પદમાં જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોના બેદો અને પર્યાયોનું નિરૂપણ છે. બેદો વિષે તો પ્રથમ પદમાં નિરૂપણ હતું જ, પણ તે અત્યેક બેદોમાં અનંત પચાસો છે, તેનું સૂચન કરવું એ પ્રસ્તુત પાંચમા પદની વિશેષતા છે. પ્રથમ પદમાં બેદો બતાવ્યા હતા અને ત્રીજા પદમાં તેમની

સંખ્યા જણાવી હતી, પણ તીવ્ર પદમાં સંખ્યાગત તારતમ્યનું નિરૂપણ મુખ્ય હોઈ ક્યા વિશેષની કેટલી સંખ્યા છે તે જણાવવાનું બાકી રહી જતું હતું, તેથી પ્રસ્તુતમાં તે તે બેદોની સંખ્યા પણ જણાવી દીધી છે. અને પછી તે તે બેદોના પર્યાયોની સંખ્યા પણ જણાવી દીધી છે. પર્યાયોની સંખ્યા તો બધા જ દ્રવ્યબેદોની અનંત છે. બેદોની સંખ્યામાં કેટલાક અસંખ્યાત તો કેટલાક અનંત છે. માત્ર વનસ્પતિ અને સિદ્ધોની સંખ્યા જીવબેદોમાં અનંત છે, બાકીના બધા જીવબેદો અસંખ્યાત છે. વળી, પ્રસ્તુતમાં પ્રથમપદનિર્દિષ્ટ બધા જ બેદ-પ્રબેદોને લઈ ને વિવરણ નથી, પણ સસારી જીવોમાં મુખ્ય મુખ્ય જીવબેદો, જેને ‘ચોવીસ દંડક’ નામે ઓળખવામાં આવે છે, તેમની તથા સિદ્ધોની સંખ્યા અને પર્યાયોનો વિચાર છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. આગળ ઉપર એ સૂચી આપવામાં આવે છે, તે જોવાથી એ સ્પષ્ટ થશે. તેમાં ન. ૧ થી ૨૪ સંસારી જીવોના બેદો છે, તેને ચોવીસ દંડક કહેવાના આવે છે અને ૨૫મો નબર સિદ્ધોનો છે.

જીવદ્રવ્યના નારકાદિ બેદોના પર્યાયોનો વિચાર અનેક પ્રકારે—અનેક દૃષ્ટિથી—કરવામાં આવ્યો છે. અને તેમાં જૈનસમત અનેકાતદૃષ્ટિનો ઉપયોગ સ્પષ્ટ છે. જીવના નારકાદિ જે બેદોના પર્યાયોનું નિરૂપણ છે, તેમાં દ્રવ્યાર્થતા (દ્વલ્લહ્યા), પ્રદેશાર્થતા (વેદસદ્ધતા), અવગાહનાર્થતા (ઓગાહનદ્ધતા), રિથિતિ (રિદ્ધિ), કૃષ્ણાદિ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, જ્ઞાન અને દર્શન—આ દશ દૃષ્ટિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે (સૂત્ર ૪૪૦-૪૫૪).

વિચારણાનો ક્રમ આવો છે—પ્રથમ છે કે નારક જીવોના કેટલા પર્યાયો છે. ઉત્તરમાં જણાવ્યું છે કે નારક જીવોમાં અનંત પર્યાયો છે. આ અનંત પર્યાયોની સંગતિ જણાવવા માટે ઉક્ત દશે દૃષ્ટિથી તે પર્યાયોની સંખ્યા જણાવી છે. તેમાં કેટલીક દૃષ્ટિથી સંખ્યાત તો કેટલીક દૃષ્ટિથી અસંખ્યાત અને કેટલીક દૃષ્ટિથી અનંત સંખ્યા થાય છે. અનંતદર્શક દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં લઈ ને નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે, કારણ કે તે દૃષ્ટિએ સૌથી વધારે પર્યાયો ઘટે છે. વળી, તે તે સંખ્યાઓને સીધી રીતે નથી જણાવી, પણ એક નારકની અન્ય નારક સાથે તુલના કરીને તે સંખ્યા ફક્ત કરવામાં આવી છે, જેમ કે—

દ્રવ્યાર્થતા વડે કોઈ નારક અન્ય નારકોથી તુલ્ય છે, આમ કહ્યું. આનો અર્થ એ છે કે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ કોઈ નારક એક દ્રવ્ય છે તેમ અન્ય નારક પણ એક દ્રવ્ય છે. સારાંશ કે કોઈ પણ નારકને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી એક જ કહેવાય, તેની સંખ્યા એકથી વધારે હોય નહિ અર્થાત તે સંખ્યાત છે. તે જ રીતે—

૪ પ્રદેશાર્થતા વડે પણ નારક જીવો પરસ્પર તુલ્ય છે. આનો અર્થ એ છે કે જેમ એક નારક-જીવના પ્રદેશો અસંખ્યાત છે, તેમ અન્ય નારકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાત છે. સારાંશ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોઈ પણ એક નારક અસંખ્યાત છે એમ કહેવાય.

અવગાહનાર્થતા વડે એટલે કે જીવના શરીરની ઊંચાઈની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો એક નારક અન્ય નારકથી હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય. જીવપ્રદેશોની દૃષ્ટિએ સરખા છતાં નારકોમાં શરીરની ઊંચાઈ ને લઈ ને જે બેદ પડે છે, તે ઉક્ત ત્રણ પ્રકારનો છે. સંખ્યાની પરિભાષામાં આ વસ્તુ જણાવવી હોય તો એ જાણવું જરૂરી અને છે કે નારકની ઓછામાં ઓછી અવગાહના કેટલી? રત્નપ્રભામાં જઘન્ય અવગાહના અંગુલનો અસંખ્યાતમો

૪. જીવદ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયાદિની જેમ સપ્રદેશ હોવાથી આ દૃષ્ટિએ વિચાર જરૂરી બને છે વળી, કાળ અને પરમાણુ અપ્રદેશી છે તેથી સમગ્ર જીવાજીવના વિચાર હોય ત્યાં પ્રદેશદૃષ્ટિએ વિચારણા જરૂરી છે.

ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ પ્રમાણુ છે. આ અવગાહના ઉત્તરોત્તર ગમણી વધતી જાય છે અને સાતમી નરકમાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચસો ધનુષ છે.^૫ સારાંશ કે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ; આ બે વચ્ચેની સંખ્યાઓનું તારતમ્ય તે હીનાધિકતાનું નિયામક બને છે. તેથી કોઈ નારક અન્યથી હીન હોય તો અસંખ્યાત ભાગ કે સંખ્યાતભાગ હીન હોય; અથવા તો સંખ્યાતગુણ કે અસંખ્યાતગુણ હીન હોય. અધિક હોય તોપણ ઉક્ત પ્રકારની સંખ્યાથી જ અધિક હોય. આ રીતે નારકના અવગાહનાની દૃષ્ટિએ અસંખ્યાત પ્રકારના પર્યાયો બને છે.

સ્થિતિની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તોપણ અવગાહનાની જેમ જ છે. એટલે કે ઉક્ત અસંખ્યાતભાગહીન આદિ ચતુરચાનકે હીન અને અધિક હોય છે, અથવા તો તુલ્ય હોય છે. સારાંશ કે અસંખ્યાત પ્રકારે પર્યાયો બને છે.

કૃષ્ણાદિવર્ણની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો તેના અનંત પર્યાયો બને છે, કારણ કે એકગુણ કૃષ્ણથી માટીને અનતગુણ કૃષ્ણ હોવાનો સત્ત્વ છે.

આ જ બાબત ગંધ, રસ અને સ્પર્શને પણ લાગુ પડે છે એટલે કે ને તે દૃષ્ટિએ નારકના અનંત પર્યાયો ધરી શકતા હોઈ તેના અનંત પર્યાયો છે.

આમ નારક જીવના અનંત પર્યાયોની સગતિ વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શના પર્યાયો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો છે, એમ અચકારે સ્પષ્ટ કર્યું છે.

તે જ પ્રમાણે જ્ઞાન અને દર્શનની દૃષ્ટિએ પણ તેના અનંત પર્યાયો છે, તેમ અચકારે જણાવે છે. વર્ણાદિ પર્યાયો પૌર્ણાલિક છતાં તે જીવના છે, તે સ્પષ્ટીકરણ પ્રથમ થઈ જ ગયું છે. અને જ્ઞાનાદિ તો જીવના સ્વરૂપના જ પર્યાયો છે તેથી પણ જીવના-નારક જીવના-અનંત પર્યાયોની સગતિ છે.

આચાર્ય મહાગિરિ નોંધે છે કે પ્રસ્તુત જે દશ દૃષ્ટિઓ છે તેને સંક્ષેપમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—એ ચાર દૃષ્ટિમા વિભક્ત કરી શકાય છે. દ્રવ્યાર્થતા અને પ્રદેશાર્થતા એ દ્રવ્યમાં, અવગાહના એ ક્ષેત્રમાં, સ્થિતિ એ કાલમાં અને વર્ણાદિ તથા જ્ઞાનાદિ એ ભાવમાં સમાવિષ્ટ છે.^૬

આ જ ન્યાયે દંડકોનો વિચાર છે (૪૪૧-૪૫૪). અવગાહના અને સ્થિતિને લઈને તથા વર્ણાદિ અને જ્ઞાનાદિને લઈને જીવોમા હીનાધિકતા છે, એ આપણે જોયું. તેથી પુનઃ જઘન્ય-અવગાહનાવાળા, મધ્યમઅવગાહનાવાળા અને ઉત્કૃષ્ટઅવગાહનાવાળા નારકાદિ ચોવીસે દંડકો, અને તે જ પ્રમાણે સ્થિતિ-જ્ઞાન-દર્શનને લઈને ચોવીસે દંડકોના પર્યાયોની ક્રમે ચિંતા કરવામાં આવી છે (સુત-૪૫૫-૪૬૯) અને તે અનંત છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. એ સમાપ્ત થયે અજીવ-પર્યાયોનો વિચાર છે.

જીવોની અને તેમના પર્યાયોની સંખ્યા

જીવભેદવિશેષ	દ્રવ્યસંખ્યા	પર્યાયસંખ્યા
જીવ	અનંત (૪૩૯)	અનંત ^૭

૫. પ્રણાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૧૮૧ અ.

૬. પ્રણાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૧૮૨ અ.

૭. સૂત્ર ૪૩૯ માં સમઘન્યને જીવપર્યાય (દ્રવ્યો)ને અનંત કહ્યા છે. અને પછી ક્રમે ૪૪૦ આદિ સૂત્રોમાં જીવના તે તે પ્રકારને અનંત પર્યાયવાળો જણાવ્યો છે આથી ક્ષિતિ થાય છે કે જીવના પર્યાયો અનંત છે.

૧. નારક	અસંખ્ય (૪૩૯)	અનંત (૪૪૦) ^c
૨. અસુર	" "	" (૪૪૧)
૩. નાગ	" "	" (૪૪૨)
૪. સુપર્ણ	" "	" "
૫. વિદ્યુત્કુમાર	" "	" "
૬. અગ્નિકુમાર	" "	" "
૭. દીપકુમાર	" "	" "
૮. હિદયિકુમાર	" "	" "
૯. દિક્કુમાર	" "	" "
૧૦. વાયુકુમાર	" "	" "
૧૧. સ્તનિકુમાર	" "	" "
૧૨. પૃથ્વીકાયિક	" "	" (૪૪૩)
૧૩. અપ્કાયિક	" "	" (૪૪૪)
૧૪. તેજઃકાયિક	" "	" (૪૪૫)
૧૫. વાયુકાયિક	" "	" (૪૪૬)
૧૬. વનરપતિ	અનંત	" (૪૪૭)
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	અસંખ્ય	" (૪૪૮)
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	" "	" (૪૪૯)
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	" "	" (૪૫૦)
૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્વચ	" "	" (૪૫૧)
૨૧. મનુષ્ય	" "	" (૪૫૨)
૨૨. વ્યન્તર	" "	" (૪૫૩)
૨૩. જ્યોતિષક	" "	" (૪૫૪)
૨૪. વૈમાનિક	" "	" (૪૫૫)
૨૫. સિદ્ધ	અનંત	"

અજીવના બેદો અને પર્યાયો

પ્રથમ પદમાં અજીવના ને પ્રકારે બેદો કર્યા છે (૪-૬), તે જ બેદો પ્રસ્તુત પાંચમા પદમાં પણ છે. પણ ફરક એ છે કે પ્રથમમાં તે પ્રજાપતિને નામે છે અને અહીં પર્યાયને નામે (૫૦૦-૫૦૨) છે. પ્રથમ પદમાં પુદ્ગલ એટલે કે રૂપી અજીવ, જે નાના પ્રકારે પરિણત થાય છે, તે પણ આપણે જોઈ ગયા છીએ. પ્રસ્તુતમાં તો મુખ્ય પ્રશ્ન છે તે ગણાવેલ બેદોના પર્યાયોની સંખ્યાનો, એટલે તેનો ઉત્તર આપ્યો છે કે તે અનંત છે (૫૦૩). પણ રૂપી અજીવના સંક્રાદિ ને ચાર બેદો છે, તેમાં વિચારણામાં તો મુખ્યત્વે એ જ એટલે કે પરમાણુ અને સંક્રમ જ લેવામાં આવ્યા છે કારણ, સંક્રમ-દેશ અને સંક્રમપ્રદેશ એ ખરી રીતે તો સંક્રાન્તિનર્ગત જ છે. તેથી પરમાણુ, જે સંક્રમથી જુદો છે, તે અને અનેક પરમાણુ જ્યારે બેગા મળે ત્યારે ને પિંડ બને છે તે સંક્રમ, એમ એ જ મુખ્ય બેદ

૮. સૂત્ર ૪૩૯ નારકોને અસંખ્ય જણાવે છે અને ૪૪૦માં નારકના પર્યાયો અનંત જણાવે છે, તેથી પ્રથમ દ્રવ્ય-પરક છે અને બીજું પર્યાયપરક, એ સ્પષ્ટ છે.

પુદ્ગલના બને છે. તેથી પ્રથમ સમયભાવે રૂપી અણુવના પર્યાયોની સંખ્યા અનંત કહી (૫૦૩) અને પછી પરમાણુ (૫૦૪), દ્વિપ્રદેશી રંધ (૫૦૫), ત્રિપ્રદેશી રંધ (૫૦૬), યાવત દશપ્રદેશી (૫૦૭) અને સંખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૮), અસંખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૯) અને અનંતપ્રદેશી (૫૧૦) એ પ્રત્યેકના પર્યાયો અનંત કહ્યા છે.

તે સૌના પર્યાયોનો વિચાર છવની જેમ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ અને ભાવથી કરવામા આવ્યો છે. તે ઉપરથી પરમાણુ વિષે જે આખત ધ્યાનમા લેવા જેવી છે તે એ કે જ્યારે પરમાણુ રંધથી જુદો હોય ત્યારે તેવા બધા જ સ્વતંત્ર પરમાણુની અવગાહના સમાન છે, એટલે કે સૌ સરખું ક્ષેત્ર રોકે છે (૫૦૪). પણ તેમની કાલિક સ્થિતિમાં ભેદ છે. કોઈ પરમાણુ એક જ સમયની સ્થિતિવાળો હોય છે, તો કોઈ એ સમયની સ્થિતિવાળો, યાવત અસંખ્યાત કાલની સ્થિતિવાળો હોય છે. 'પરમાણોઃ સમયાદારમ્ય ડર્કર્ષતોડસંહયેયકાલમવસ્થાનમ્' - પ્રશાપનાટીકા, પૃ ૨૦૨ બ. પણ સ્વતંત્ર પરમાણુની અનંતકાળની સ્થિતિ નથી, તેથી એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની કાલિક સ્થિતિથી અપેક્ષાએ હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય. હીનાધિક હોય તો ચતુસ્થાનપતિત છે, એટલે કે સંખ્યાતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતગુણ અને અસંખ્યાતગુણ હીન કે અધિક હોય. પણ પરમાણુના વર્ણાદિ પર્યાયો-પરિણામો તો અનંત પ્રકારના છે, તેથી કોઈ એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની તુલનામા હીન-અધિક હોય તો પરસ્થાનપતિત કહેવાય છે એટલે કે અનંતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતભાગ, અસંખ્યાતગુણ અને અનંતગુણ હીન કે અધિક હોય છે (૫૦૪). આ રીતે પરમાણુના પર્યાયો ભાવની અપેક્ષાએ અનંત સિદ્ધ થતા હોવાથી અનંત કહેવાય છે.

દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી યાવત અનંતપ્રદેશી રંધોની આખતમાં જે ધ્યાનમા લેવાનું છે તે એ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે તે રંધો સમાનપ્રદેશી રંધો સાથે તુલ્ય હોવા છતા પણ તેમની જે અવગાહના છે, એટલે કે ક્ષેત્રના જેટલા પ્રદેશો તે રંધો રોકે છે, તેમાં તફાવત પડે છે. દ્વિપ્રદેશી રંધ આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે અને બે પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે (૫૦૫). તે જ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશી રંધ ત્રણ, બે અથવા એકમા રહી શકે છે (૫૦૬). અને તે જ પ્રમાણે સંખ્યાત સુધીમાં જેટલા પ્રદેશો જે રંધના હોય તે રંધો પોતપોતાના પ્રદેશોની સંખ્યા જેટલા આકાશ-પ્રદેશો રોકે છે. અને ક્રમ ધરે તો યાવત આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ સંખ્યાતપ્રદેશી રંધ સમાર્પ શકે છે (૫૦૭-૮). અને અસંખ્યાતપ્રદેશી રંધ એક પ્રદેશથી માંડીને અસંખ્યાત પ્રદેશો રોકી શકે છે (૫૦૯). પણ અનંતપ્રદેશી રંધ એકથી માંડી અસંખ્યાત પ્રદેશમાં જ સમાર્પ શકે છે; તેને અનંત પ્રદેશની જરૂર નથી (૫૧૦). આમ માનવાનું કારણ એ છે કે લોકાકાશના પ્રદેશો તો અસંખ્યાત જ છે, તેથી અનંતપ્રદેશી રંધને તેટલા જ પ્રદેશોમાં સમાર્પ જવું પડે છે, કારણ કે લોકાકાશની બહાર તો આકાશ સિવાય કોઈ દ્રવ્ય છે જ નહિ. આ આખતને પ્રતીપદ્ધાંતથી પણ સમજાવવામાં આવે છે.^૬

પરમાણુની જેમ રંધોની સ્થિતિ પણ એક સમયથી માંડી અસંખ્યાત કાળથી વધારે નથી. પરમાણુની જેમ રંધોના પણ વર્ણાદિ પર્યાયો અનંત જ છે (૫૦૫-૫૧૦).

આમ પ્રથમ પરમાણુથી માંડીને અનંતપ્રદેશી રંધોના પર્યાયોનો જે વિચાર થયો, તેમાંથી ફક્ત એ થયું કે પુદ્ગલો આકાશના એક પ્રદેશમાં, બે પ્રદેશમાં, યાવત સંખ્યાત પ્રદેશમાં અને અસંખ્યાત પ્રદેશમાં સમાવેશ પામે છે, તે જ પ્રમાણે એક સમયથી માંડીને યાવત અસંખ્યાત કાળની

સ્થિતિ ધરાવે છે. તેથી એકપ્રદેશાવગાદથી માંડીને અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાદ (૫૧૧-૫૧૪) અને એકસમપરિચિતકથી માંડીને અસંખ્યાતસમપરિચિતક પુદ્ગલોના પર્યાયો વિષે (૫૧૫-૫૧૮) પણ શુદ્ધ વિચારણા કરીને તે બધાવના પર્યાયો પણ અનંત છે તેમ જણાવી દીધું. આમાં પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવની દૃષ્ટિએ જ વિચાર છે. એ જ ન્યાયે વર્ણુ આદિકૃત પુદ્ગલના જે બેદો છે, તેમાં પણ અનંત પર્યાયો સિદ્ધ કર્યા છે (૫૧૯-૫૨૪). આ ઉપરાંત અવગાહના, સ્થિતિ અને વર્ણુદિકૃત જે બેદો છે તેના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા માત્ર ત્રણ બેદો પાડીને તેમના પર્યાયોને પણ અનંત કહ્યા છે (૫૨૫-૫૫૮). આમ અનેક રીતે એક જ વાત કહેવામાં આવી છે કે પુદ્ગલના પર્યાયો અનંત છે.

વિશેષમાં એ જાણવું જરૂરી છે કે પરમાણુવાદી ન્યાય-વૈશેષિકો પરમાણુને નિત્ય માને છે; તેના પરિણામો માનતા નથી; ન્યારે જોનો પરમાણુને પરિણામી નિત્ય માને છે. તે સ્વતંત્ર હોય ત્યારે પણ તેમાં પરિણામો થાય છે, તે પ્રસ્તુત અને પ્રથમ પદના નિરૂપણથી રપટ થાય છે જ. વળી, ન્યારે તે રકંધના પ્રદેશરૂપે હોય છે ત્યારે પણ, રકંધ અને પરમાણુમાં, ન્યાય-વૈશેષિકના અવયવ અને અવયવીના અત્યંત બેદની જેમ, અત્યંત બેદ નથી. પરમાણુ રકંધરૂપે પરિણત થાય છે; અને તે રકંધના વળી પરમાણુઓ બને છે : આવી પ્રક્રિયા જેનાભિમત છે.

વળી, પરમાણુ વિષે બીજા એક વાત જે રપટ થાય છે તે એ કે પરમાણુના નૈયાયિક-વૈશેષિકની જેમ જાતિબેદ નથી. એટલે કે પાર્થિવ પરમાણુ આદિરૂપે શુદ્ધ શુદ્ધ જાતિના પરમાણુઓ નથી, પણ કોઈ પણ એક પરમાણુ પૃથ્વી આદિ અનેક રૂપે પરિણત થઈ શકે છે. કોઈ પણ એક પરમાણુમાં રૂપ, રસ, ગંધ, રસી એ ચારેય હોય છે. અને તે ચારેયના તારતમ્યને કારણે તેના અનંત પરિણામો બને છે. આથી વિરુદ્ધ ન્યાય-વૈશેષિકનો મત છે. તેમાં પ્રત્યેક પરમાણુમાં રૂપરસાદિ ચારેય અનિવાર્ય નથી.

*

છઠું ‘વ્યુત્કાન્તિ’ પદ : જીવોની ગતિ અને આગતિ

પ્રસ્તુત પદના વિષયની સૂચના પ્રારંભમાં વર્ણિત—(સૂત્ર ૨) ‘વ્યુત્કાન્તિ’ એ શબ્દથી આપવામાં આવી છે. ટીકાકાર એ વિષે પ્રારંભમાં કથું જ વ્યાખ્યાન કરતા નથી, પણ છઠ્ઠા પદના પ્રારંભમાં જે અધિકારગ્રાથા આપવામાં આવી છે (સં ૫૫૬) અને તેની જે વ્યાખ્યા છે, તે ઉપરથી રપટ છે કે પ્રસ્તુત પદનો વિષય નાના પ્રકારના જીવોની વ્યુત્કાન્તિ એટલે કે તે તે ગતિમાં ઉત્પત્તિ અને તે તે ગતિમાંથી અન્યત્ર ઉત્પત્તિને લગતા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવી એ છે. સારાંશ કે જીવોની ગતિ અને આગતિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં છે. અને તે વિચારણા નીચેના મુદ્દાઓ વિષે કરવામાં આવી છે—

૧. (અ) ઉપપાતવિરહકાલ—નારકાદિ તે તે પ્રકારના જીવો તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થયા કરે છે, તેમા વચ્ચે ઉત્પત્તિશન્ય કાળ કેટલો, તેની ચર્ચા.

(બ) ઉદ્ધર્તનાવિરહકાલ—નારકાદિ જીવો મર્યા કરે છે તેમાં વચ્ચે મરણશન્ય કાળ કેટલો, તેની ચર્ચા.

આમાં નારક, તિર્થંક, મનુષ્ય અને દેવ એ ચારેય ગતિમાં જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ બીજા સુહૃદ્ ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ હોવાથી પ્રથમ અધિકારનું નામ વારસ-પાર એમ રાખ્યું છે (૫૬૦-૫૬૮).

૨. અને તે તે ગતિના પ્રમેદોનો વિચાર કરવામાં આવે તો ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્ધર્તના-વિરહકાળ પ્રથમ નરકમાં જન્મન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત હોવાથી ખીમ અધિકારનું નામ ચઉવીસા-ચોવીસ એમ રાખ્યું છે (૫૬૯-૬૦૮).

સિદ્ધગતિમાં ઉપપાત તો છે, કારણ, મનુષ્યનું નિર્વાણ થાય છે ત્યારે તે સિદ્ધગતિમાં જન્મ છે, પણ સિદ્ધગતિમાંથી ઉદ્ધર્તના નથી, એટલે કે જે જીવ સિદ્ધ થઈ ગયો છે તેને તે સિદ્ધગતિ કદી પણ છોડવાની નથી. આથી સિદ્ધગતિ વિષે ઉપપાતવિરહકાળનો પ્રશ્ન ઉપરિચય થતો હોવાથી તેનો ખુલાસો કર્યો છે કે સિદ્ધગતિમાં ઉપપાતવિરહકાળ જન્મન્ય એક સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ૭ માસનો (૫૬૪). પણ ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ વિષે તો પ્રશ્ન જ ઊઠતો નથી. આથી મોક્ષમાર્થી પુનરાગમન સંસારમા નથી થતું એવી જોનીની માન્યતા ફક્ત થાય છે એ ચોક્કસ છે, તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ ક્રીડ જ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે આગામી સુનોમાં એક પણ નરકનો ઉપપાતવિરહકાળ ૧૨ મુહૂર્ત જણાવ્યો નથી. પણ ૨૪ મુહૂર્ત અને તેથી વધારે છે, તો સામાન્યમાં ઉત્કૃષ્ટ ૧૨ મુહૂર્ત વિરહકાળ કેવી રીતે ઘટે? તેનો ખુલાસો તેમણે આપ્યો છે કે જ્યારે રત્ન-પ્રભાદિ એકેક નારકનાં વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુહૂર્ત આદિ વિરહકાળ છે, છતાં પણ સાતેય નરકોને એકસાથે રાખીને વિચાર કરીએ તો ૫૪ મુહૂર્ત પછી તો કોઈ તે કોઈ નરકમાં જીવ ઉત્પન્ન થાય જ છે. તેથી તેમાં ખાધ નથી. આ જ ન્યાય અન્ય ગતિ વિષે પણ છે. — “યદ્યપિ હિ નામ રત્નપ્રભાદિપુ દૈર્ઘ્યક્રમિર્ધોરણેન ચતુર્વિંશતિમુહૂર્તાદિપ્રમાણ ઉપપાતવિરહો વશ્યતે, તથાપિ યદા સત્તાપિ પૃથિવી સમુદિતા અપેક્ષ્ય ઉપપાતવિરહશ્ચિન્ત્યતે તદા સ દ્વાદશમુહૂર્તપ્રમાણ એક લખ્યતે, દ્વાદશમુહૂર્તોત્તરમવદયમન્યતરસ્યાં પૃથિવ્યામુત્પાદસમ્મલાન્ । તથા કેવલવેદસોપલ્લબ્ધેઃ । યસ્તુ ‘પ્રત્યેકદમાર્થે સમુદાયેડવ્યમાઃ’” હિતિ ન્યાયઃ સ કારણકાર્યધર્માનુગમચિન્તાયાં નાન્યત્ર—હ્યવદોષઃ ।” પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૦૫ વ.

એ વરનું ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે કે જીવપ્રમેદોમાં અધાને સરખી રીતે ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ ૨૪ મુહૂર્ત નથી પણ ચોખ્ખો-વધનો પણ છે. અને છતાં અધિકારનું નામ ‘ચઉવીસા’ રાખ્યું છે તેનું કારણ એ જણાય છે કે પ્રમેદોમાં રત્નપ્રભાથી ગણતરી શરૂ કરી છે અને તેનો ઉપપાત અને ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુહૂર્ત છે, તેથી તે પ્રારંભનું ૫૬ પકડીને અધિકારનું નામ આપ્યું હોય એવો સંભવ છે.

વળી, આર્ય શ્યામાચાર્ય એ ધ્યાનમાં લેવા જણાવે છે કે જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવો વિષે ઉદ્ધર્તના શબ્દનો પ્રયોગ કરવો નહિ પણ ‘અવન’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો (૬૦૮).

જીવપ્રમેદોમાં ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ સમાન જ છે, તેથી સાથેની સ્ત્રીમાં તે આપવામાં આવે છે અને અધા જ જીવોનો જન્મન્ય વિરહકાળ તો એક સમય જ અભિપ્રેત છે તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી.

જીવોના ઉપપાતનો અને ઉદ્ધર્તનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)

૧. નિરયગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૦)¹
૧-૧. રત્નપ્રભા નરક	૨૪ ”	(૫૬૯)
૧-૨. શર્કરાપ્રભા નરક	૭ રાત-દિન	(૫૭૦)

૧. અધાના ઉદ્ધર્તનાવિરહકાળ માટે સૂચ ૬૦૭ અને ૬૦૮ એવાં. કૌંસમાં આપેલ સૂત્રો ઉપપાતવિરહકાળ માટે છે

૧-૩. વાલુકપ્રભા નરક	અર્ધમાસ	(૫૭૧)
૧-૪. પંકપ્રભા "	૧ માસ	(૫૭૨)
૧-૫. ધૂમપ્રભા "	૨ માસ	(૫૭૩)
૧-૬. તમા નરક	૪ માસ	(૫૭૪)
૧-૭. અધઃસપ્તમી નરક	૬ માસ	(૫૭૫)
૨. તિરિયગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૧)
૨-૧. પૃથિવીકાયિક	અણુસમયમવિરહિયં = વિરહકાળ નથી? (૫૭૬)	
૨-૨. અધ્યાયિક	"	(૫૮૦)
૨-૩. તેજઃકાયિક	"	(૫૮૦)
૨-૪. વાયુકાયિક	"	(૫૮૦)
૨-૫. વનરપતિ	"	(૫૮૦)
૨-૬. દ્વીન્દ્રિય	અન્તર્મુહૂર્ત	(૫૮૧)
૨-૭. ત્રીન્દ્રિય	"	(૫૮૨)
૨-૮. ચતુરિન્દ્રિય	"	"
૨-૯. સમૂર્જિતમ પંચેન્દ્રિય	"	(૫૮૩)
૨-૧૦. ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પંચેન્દ્રિય	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૮૪)
૩. મૃત્યુપ્રગતિ	"	(૫૬૨)
૩-૧. સમૂર્જિતમ	૨૪ "	(૫૮૫)
૩-૨. ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક	૧૨ "	(૫૮૬)
૪. દેવગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૩)
૪-૧. અસુરકુમાર	૨૪ "	(૫૬૪)
૪-૨-૧૦. નાગકુમારાદિ	" ,	(૫૬૫-૭૮)
૪-૧૧. વાલુકમંતર	" "	(૫૮૭)
૪-૧૨. જ્યોતિષક	" "	(૫૮૮)
૪-૧૩. સૌવર્ભ	" "	(૫૮૯)
૪-૧૪. ઇશાન	" "	(૫૯૦)
૪-૧૫. સનકુમાર	૧૫ રાત્રિનિ + ૨૦ મુહૂર્ત	(૫૯૧)
૪-૧૬. માહેન્દ્ર	૧૨ રાત્રિનિ + ૧૦ "	(૫૯૨)
૪-૧૭. બ્રહ્મલોક	૨૨ ૧/૨ રાત્રિનિ	(૫૯૩)
૪-૧૮. લાંતક	૪૫ "	(૫૯૪)
૪-૧૯. મહારુક	૮૦ "	(૫૯૫)
૪-૨૦. સહસ્રાર	૧૦૦ "	(૫૯૬)
૪-૨૧. આનંત	અખ્યાત માસ	(૫૯૭)
૪-૨૨. પ્રાણી	" "	(૫૯૮)
૪-૨૩. આરણ્ય	" વૃષ	(૫૯૯)

૨ તિર્યચગતિનો જ્યાં-જ્યાં એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્ત વિરહકાળ કહ્યો છે (૫૬૧), અને પ્રવૃત્તમાં વિરહકાળ નથી જ એમ દર્શાવેલ થાય છે; તો આની સમતિ શી હોઈ શકે તે બાબતમાં આચાર્ય મહાયોગિદેવ કશો બુલાસો કરતા નથી.

૪-૨૪. અન્યુત	સંખ્યાત વર્ષ	(૬૦૦)
૪-૨૫. હેટિમ ધ્રીવેયક	" "	શત (૬૦૧)
૪-૨૬. મનિરજમ "	" "	સહસ્ત્ર (૬૦૨)
૪-૨૭. ઉવરિમ "	" "	લાખ (૬૦૩)
૪-૨૮-૩૧. વિજયાદિ	અસંખ્યાતકાળ	(૬૦૪)
૪-૩૨. સર્વાર્થસિદ્ધ	પથ્યનો સંખ્યેયભાગ	(૬૦૫)
૫. સિદ્ધગતિ	૭ માસ	(૫૬૪) { માત્ર ઉપપાત- વિરહ છે
૫-૧. સિદ્ધ	"	(૬૦૬) ઉદ્વર્તના સિદ્ધતે નથી

૩. સાંતર દ્વારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે જીવપ્રભેદોમાં નિરંતર જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના થયા કરે છે કે તેમાં વ્યવધાન પણ છે? આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે સાતર એટલે કે વ્યવધાન પણ છે અને નિરંતર પણ છે—વ્યવધાન રહિત પણ છે. પ્રથમ એ દ્વારમાં જે જીવભેદોને લીધા છે, તે જ ભેદોને પ્રસ્તુતમાં પણ લીધા છે. ઉક્ત નિયમમાં અપવાદ માત્ર પૃથ્વીવિવીક, અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકનો છે. તેમાં નિરંતર જ ઉપપાત થયા કરે છે અને ઉદ્વર્તના પણ નિરંતર જ છે (૬૧૭-૬૧૮, ૬૨૫); સાતરનો વિકલ્પ સ્વીકાર્યો નથી.

અહીં પણ પ્રશ્ન થાય છે કે પ્રથમ એ દ્વારોમાં વિરહકાળનું વિધાન છે, તો પછી પ્રસ્તુત દ્વારમાં 'નિરંતર' કહેવાનું તાત્પર્ય શું છે? અહીં આચાર્ય મલયગિરિએ પણ દંર્ષ ખુલાસો નથી કર્યો. અહીં પણ સભવ એવો જણાય છે કે સમગ્રભાવે નરકો લઈએ તો નિરંતર હોય અને એ કેક નરકગતિ લઈએ તો તેમાં નારકનો ઉપપાત નિરંતર ન હોય પણ વ્યવધાન પડતું હોય.

પટ્ટખંડાગમમાં આ ચર્ચા જુદી રીતે આવે છે તેની પણ અહીં નોંધ લેવી જોઈએ. અને વિવરણમાં તુલના કરતાં મતભેદ પણ જણાય છે, તે ગિરાસુએ તુલના કરી જોઈ લેવું જોઈએ. પટ્ટખંડાગમમાં અંતરાનુગમ પ્રકરણમાં એક જીવ તે તે ગતિ આદિમાં ફરી ફારે આવે તેના અંતરનો વિચાર (પુ. ૭, પુ. ૧૮૭), નાના જીવોની અપેક્ષાએ અંતર છે કે નહિ તેનો વિચાર (પુ. ૭, પુ. ૨૩૭), તથા નાના જીવની અપેક્ષાએ નરકો આદિમાં નારક જીવો આદિ કેટલો કાળ રહી શકે છે તેનો વિચાર (પુ. ૭, પુ. ૪૬૨) છે. અને પટ્ટખંડાગમની પદ્ધતિ પ્રમાણે ગત્યાદિ ૧૪ માર્ગણુદ્વારોને લઈને એ વિચાર છે તે તેની વિશેષતા છે. ઉપરાંત, જુઓ પટ્ટખંડાગમ, પુ. ૫ માં અંતરાનુગમ પ્રકરણ, પુ. ૧ થી.

૪. એકસમયદ્વારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે જીવોમાં એક સમયમાં કેટલાનો ઉપપાત અને કેટલાની ઉદ્વર્તના છે? આનું વિવરણ નીચેની સૂચી પ્રમાણે છે. ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં પણ ભેદ નથી, તે ધ્યાનમાં લેવાનું છે. પણ તેનો અર્થ એ નથી કે એક સમયમાં જેટલા ઉત્પન્ન થાય છે તેટલા જ મરણ પામે છે, કારણ, ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં વિકલ્પો છે.

એક સમયમાં કેટલા જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના

૧. નારકો (૧-૭) જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૨૬-૬૨૭).

૨. ઘોસમાં મૂકેલ સૂનો ઉપપાત માટે છે, ઉદ્વર્તના માટે સૂન ૬૩૭-૬૩૮.

૨. અસુરકુમારાદિ (૧-૧૦) જ્ઞાન્ય એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૫૮-૯).
૩. પૃથ્વીકાયિક યાવત વાયુ પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત (૬૩૦-૩૧).
૪. વનસ્પતિ (અ) રસરથાન અર્થાત વનસ્પતિમાંથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અનંત છે (૬૩૨).
(બ) પરસ્થાન અર્થાત પૃથ્વી આદિમાંથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત છે (૬૩૨).
- આ જ પ્રમાણે ઉદ્ભવના વિષે પણ સમજવું (૬૩૮).
૫. દ્વીન્દ્રિય જ્ઞાન્ય એક બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૩).
૬. ત્રીન્દ્રિય
૭. ચતુરિન્દ્રિય
૮. સંમૂર્ચિત્તમ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્થ્ય
૯. ગર્ભજ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્થ્ય
૧૦. સંમૂર્ચિત્તમ મનુષ્ય
૧૧. ગર્ભજ મનુષ્ય જ્ઞાન્ય એક, બે, કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫)
૧૨. વાણમંતર—
૧૩. જ્યોતિષક—
૧૪. સૌરર્મ યાવત સદસ્તાર જ્ઞાન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૪).
૧૫. આનાત યાવત અનુત્તર જ્ઞાન્ય એક, બે, ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫).
૧૬. સિદ્ધ જ્ઞાન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ (૬૩૬).

૫. **કત્તો (કુત્ત)**⁴ દ્વારમા જીવો તે તે પ્રભેદમાં ક્યાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો છે. એટલે કે જીવના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતા સૌની સરખી છે કે તેમાં કંઈ અપવાદ છે? સામાન્ય રીતે બધા જ જીવો નાના ભવ એટલે કે બધા જ ભવોને યોગ્ય છે. પરંતુ અમુક પ્રકારના જીવરૂપે ઉત્પન્ન થવાનું હોય તો અન્યવહિત પૂર્વમાં તે જીવનો કયો ભવ હોવો જરૂરી છે તેનો નિર્ણય પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે.

જીવો કયા ભવમાંથી આવે ?

૧. નારક (અ) તિર્થ્યપચ્ચેન્દ્રિય પર્યામના બધા જ ભોદોમાંથી; સિવાય કે અસંખ્યાત વર્ણયુવાળા ચતુષ્પદ રથભયર અને ખેચર (૬૩૯ [૧-૨૨]).
(આ) કર્મભૂમિજ સંખ્યાત વર્ણયુવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યમાંથી (૬૩૯ [૨૩-૨૬])
(૧) પ્રથમ રત્નપ્રભામાં સામાન્ય નારકની જેમ (૬૪૦).
(૨) શર્કરામાં સમૂર્ચિત્તમ તિર્થ્યપચ્ચેન્દ્રિય સિવાયના ઉપર પ્રમાણે (૬૪૧).
(૩) વાલુકામાં ભુજપરિસર્પ સિવાયના શર્કરા પ્રમાણે (૬૪૨).
(૪) પદ્મપ્રભામાં ખેચર સિવાયના વાલુકા પ્રમાણે (૬૪૩).

⁴ જીવોની ગતિ-આગતિ વિષેની ચર્ચા પદ્મપ્રભાગ્રમાં પોતાની રીતે ૧૪ આગેજીદારો વડે કરવામાં આવી છે.

- (૫) ધૂમપ્રભામાં ચતુષ્પદ સિવાયના પંકપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૪)
 (૬) તમામા સ્થલચર સિવાયના ધૂમપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૫).
 (૭) સપ્તમીમાં (અ) વડચર તિર્થચપંચેન્દ્રિય પર્વાત અને
 (બ) ગર્ભજ પર્વાત.
 (ક) કર્મભૂમિજ સપ્તપાતવર્ષાયુવાળા ગર્ભજ પર્વાત મનુષ્ય—પુરુષ અને
 નપુંસક (૬૪૬-૬૪૭).
૨. અસુરકુમારદિ (૧-૧૦) (અ) પર્વાત તિર્થચપંચેન્દ્રિયમાથી } (૬૪૮)
 (બ) ગર્ભજ પર્વાત મનુષ્યમાથી } (૬૪૯)
૩. પૃથ્વીકાષિક (અ) તિર્થચમાથી (૬૫૦[૧-૧૦]).
 (બ) મનુષ્યમાથી (૬૫૦[૧૧-૧૨]).
 (ક) દેવોમાથી; સિવાય કે સનતકુમારથી માડીને અનુત્તરના દેવો
 (૬૫૦[૧૩-૧૮]).
૪. અષ્ટાષ ઉપર પ્રમાણે (૬૫૧).
 ૫. તેજ અને વાયુ (અ) તિર્થચ અને (બ) મનુષ્યમાથી (૬૫૨).
 ૬. વનરપતિ પૃથ્વીકાષિકની જેમ (૬૫૩).
 ૭. દ્વિન્દ્રિય }
 ત્રિન્દ્રિય } તેજ-વાયુ પ્રમાણે (૬૫૪)
 ચતુર્ન્દ્રિય }
૮. પંચેન્દ્રિયતિર્થચ (અ) નારકમાથી.
 (બ) તિર્થચમાથી.
 (ક) મનુષ્યમાથી.
 (ઢ) દેવોમાથી; સિવાય કે આનતથી માડીને ઉપરના દેવો—(૬૫૫).
૯. મનુષ્ય (અ) નારકમાથી; સિવાય કે સપ્તમી.
 (બ) તિર્થચમાથી; સિવાય કે તેજ અને વાયુ.
 (ક) મનુષ્યમાથી.
 (ઢ) દેવોમાથી. (૬૫૬).
૧૦. વાણ્મનર અસુરકુમારદિની વંશ (૬૫૭).
 ૧૧. વ્યોતિષક (અ) ગર્ભજ તિર્થચપંચેન્દ્રિય, સિવાય કે અસપ્તપાત વર્ષાયુવાળા વ્યંચર.
 (બ) મનુષ્યમાથી, સિવાય કે અનન્દહૃપજ મનુષ્ય. (૬૫૮).
 ૧૨. સૌમર્મ અને કંશાન વ્યંતિષક પ્રમાણે. (૬૫૯).
 ૧૩. સનતકુમાર ચાવત સદાચાર અસપ્તપાત વર્ષાયુવાળા અને અકર્મકર્મુમિ સિવાયના
 ઉપર પ્રમાણે. (૬૬૦, ૬૬૧).
 ૧૪. આનત, ચાવત અચુત સમ્પગ્દષ્ટિ અથવા મિથ્યાદષ્ટિ પર્વાત સામ્યેય-
 વર્ષાયુવાળા કર્મભૂ મિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાથી. (૬૬૨-૬૬૩).
 ૧૫. કૌલેયક સપ્ત મનુષ્યમાથી. (૬૬૪).
 ૧૬. અનુતરોપપાતિક અપ્રમત સંપત મનુષ્યમાથી. (૬૬૫).
 ઉપરની સૂચી ઉપરથી જે કેટલીક જાણતો ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે તે આ છે—
 ૧. સાતમી નરકમાં મનુષ્યસ્ત્રી જતી નથી,

૨. નારક મરીને નારક થતો નથી, દેવ થતો નથી.
૩. દેવ મરીને દેવ થતો નથી કે નારક થતો નથી, તેમ જ તેજ અને વાયુ અને ચિકેલે-દ્રિયમાં જતો નથી, પણ પૃથ્વી, અપ્ અને વનરપતિમાં જઈ શકે છે અને મનુષ્ય પણ થઈ શકે છે.
૪. પંચેન્દ્રિયથી ઓછી ઇન્દ્રિયવાળા મરીને નારક કે દેવ થતા નથી.
૫. બધાય નારકો મરીને પંચેન્દ્રિયનિર્વચ થાય છે. અને સાતમી નરક સિવાયના નારકો મનુષ્ય પણ થાય છે. પણ કોઈ પણ નારક એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિયવાળા થતા નથી.
૬. તેજ અને વાયુની પ્રાપ્તમાં અન્ય પૃથ્વી આદિથી જુદી વાત છે. તેમાં માત્ર મનુષ્ય અને તિર્યચમાંથી જન્મે છે. અને મરીને તેઓ મનુષ્ય થઈ શકતા નથી.
૭. મિથ્યાદષ્ટિ મનુષ્ય સાહસારથી ઊંચેના દેવલોકમાં જઈ શકતા નથી.
૮. અસયત અને સયતાસંયત મનુષ્ય ઐવેયક અને અનુત્તરમાં જતા નથી.
૯. મનુષ્ય મરીને ચારેય ગતિમાં જઈ શકે છે, પણ સાતમીનો જીવ મરીને મનુષ્ય થતો નથી.

૬. ‘ઠગટ્ટણ’-ઉદ્ધર્તના એટલે કે જીવો મરીને ક્યા જાય તેનો વિચાર હજા દારમાં છે. પાંચમા દારને ઉજટાવીને વાંચીએ તો આ હજા દારનો ત્રિપ રપટ થાય છે. પાંચમામાં જીવો ક્યાંથી આવે તે જણાવ્યું છે. તે ઉપરથી જ જીવો મરીને ક્યાં જાય છે તેનું પણ સ્પષ્ટીકરણ થમ જ જાય છે. આથી આની જુદી સ્ત્રી આપવાની જરૂર જણાતી નથી (૬૬૬-૬૭૬).

૭. ‘પરમવિયાકર્ષ’ અર્થાત્ પરભવનું એટલે કે આગામી નવા ભવનું આયુ હવ ક્યારે પાંધે છે, તેની ચર્ચા આ દારમાં કરવામાં આવી છે. હવે જે પ્રકારનું આયુ આપ્યું હોય તે જ પ્રકારનો નવો ભવ તે ધારણ કરે છે. તેથી હવની ગતિ-આગતિની વિચારણા સાથે આ પ્રશ્નનો સંબંધ છે જ. તેનું નિરાકરણ આ દારમાં કરવામાં આવ્યું છે.

આયુના એ બેદ છે : સોપકમ અને નિરુપકમ.^૫ તેમાં દેવ અને નારકને તો નિરુપકમ જ આયુ હોય છે એટલે કે તેમને આકસ્મિક મૃત્યુ હોતું નથી. અને તેઓ આયુના છ માસ શેષ રહે છે ત્યારે નવા આગામી ભવનું આયુ પાંધે છે (૬૭૭, ૬૭૮, ૬૮૩).

એકેન્દ્રિયથી માંડીને ચતુરિન્દ્રિય સુધીના જીવોને ઉક્ત બન્ને પ્રકારના આયુ હોય છે. નિરુપકમ હોય તો આયુનો તીવ્ર ભાગ શેષ રહે ત્યારે પરભવનું આયુ પાંધે છે અને સોપકમ હોય તો ત્રિભાગ, ત્રિભાગનો ત્રિભાગ કે ત્રિભાગના ત્રિભાગનો ત્રિભાગ શેષ રહે ત્યારે પરભવનું આયુ પાંધે છે (૬૭૯, ૬૮૦). પંચેન્દ્રિય નિર્વચ અને મનુષ્યમાં જે અસંખ્યાતવર્ષાયુવાળા હોય છે તે નિયમથી આયુના છ માસ શેષ રહે ત્યારે, અને સંખ્યાતવર્ષાયુવાળામાંથી જે નિરુપકમ આયુવાળા હોય છે તે આયુનો ત્રિભાગ શેષ રહે ત્યારે અને જે સોપકમ આયુવાળા હોય છે તે પૂર્વોક્ત સોપકમ આયુવાળા એકેન્દ્રિય આદિની જેમ પરભવનું આયુ પાંધે છે (૬૮૧, ૬૮૨).

૮. ‘આગરિસ’ - આકર્ષ. તે તે પ્રકારના પ્રથમ વડે થતું કર્મનું ઉપાદાન તે આકર્ષ છે, જેમ કે આપણે એક ગ્લાસ પાણી પીવું હોય તો એક જ ઘૂંટકે પી જઈએ છીએ અથવા તો એક ઘૂંટમાં નથી પી જતા પણ તેના અનેક ઘૂંટ કરીએ છીએ, તેમ કર્મપુહ્ગલોનું ગ્રહણ પણ એક કે અનેક આકર્ષમાં થાય છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ તે તે જીવોમાં આયુકર્મના કેટલા પ્રકારો છે તેનું નિરૂપણ કરીને તે તે આયુકર્મના પુહ્ગલોનું ગ્રહણ કેટલા આકર્ષમાં થાય છે તેની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

બધા જ જીવો છ પ્રકારનો આયુષ્ય કરે છે (૬૮૫) અને બધા જ જીવો એકથી માંડીને ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષમાં આયુના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરી લે છે (૬૮૭-૬૯૦). આકર્ષ એકથી માંડીને વિકલ્પે આઠ સુધી થાય છે એટલે વળી એક આકર્ષ કે તેથી વધારે આકર્ષ કરનારાઓનું તારતમ્ય પણ નિરૂપવામાં આવ્યું છે. તેમાં ક્રમ એવો છે કે આઠ આકર્ષ કરનારા સૌથી યોગ્ય છે. અને પછી જેમ જેમ આકર્ષ ઓછા તેમ તેમ તેમની સંખ્યા ક્રમે સંખ્યાતમુલ્ય છે, અર્થાત્ સૌથી વધારે સંખ્યા એક આકર્ષ કરનારાઓની છે (૬૯૧-૬૯૨).

આયુષ્યના છ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે (૬૮૪):—

૧. **ગતિનામનિધત્ત આયુ :** નિધત્ત = નિષિક્ત. સામાન્ય નિયમ એવો છે કે જીવો એક સમયમા જેટલા કર્મપ્રદેશોનું ગ્રહણ કરે છે તેની ગોઠવણી કે રચના તે જે ક્રમે અનુભવમા આવવાના હોય છે તે પ્રમાણે કરી નાખે છે. આ રચના નિષેક કહેવાય છે. તેથી આવી રચનામા જે ગોઠવાયું તે નિધત્ત = નિષિક્ત કહેવાય છે. નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમા એકેન્દ્રિયાદિ પાંચ જાતિઓ છે. એ જાતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે જાતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૨. **ગતિનામનિધત્ત આયુ :** નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં નરકાદિ ચાર ગતિ છે. તે ગતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે ગતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૩. **સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ :** તે તે ભવમા સ્થિર કરનાર જે કર્મ ઉદયમાં હોય તે સ્થિતિનામ છે. તેને ગતિ, જાતિ અને શરીરાદિ નામકર્મથી ભિન્ન સમજવાનું છે, કારણ કે તેમનો જુદો ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો જ છે (જુઓ નં. ૧, ૨, ૪ આદિ). એ સ્થિતિ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૪. **અવગાહનામનિધત્ત આયુ :** અવગાહના એટલે જેમા જીવ અવગાહીને રહે તે. અર્થાત્ શરીર-ઔદારિકાદિ પાંચ શરીર-નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે તેમની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અવગાહનામનિધત્ત આયુ છે.

૫. **પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ :** કર્મપરમાણુઓ પ્રદેશ કહેવાય છે. જે કર્મોનો અનુભવ માત્ર પ્રદેશરૂપે થાય એટલે કે જેનો વિપાકોદય નહિ પણ પ્રદેશોદય હોય છે તેવા પ્રદેશો સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ છે.

૬. **અનુભાવનામનિધત્ત આયુ :** કર્મના વિપાક-ફળને અનુભાવ કહેવામા આવે છે. પ્રસ્તુતમાં તે વિપાક તેના પ્રકૃષ્ટ રૂપમાં સમજવાનો છે. એટલે કે પ્રકૃષ્ટ વિપાક દેનારા કર્મની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અનુભાવનામનિધત્ત આયુ છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય મહાશયિરિ રૂપણીકરણ કરે છે કે આયુના આ બેદો કરવાનું રહસ્ય એ છે કે ઉક્ત જાતિ, ગતિ આદિમાં આયુકર્મ પ્રધાન છે, કારણ કે તેનો ઉદય થવાથી જ તે ને જાતિ આદિ કર્મનો ઉદય થાય છે.^૧

સાતમું ‘ઉચ્છ્વાસ’ પદ : જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ

આપણે જાણીએ છીએ કે જીવનધારણ માટે શ્વાસોચ્છ્વાસનું ધણું મહત્ત્વ છે. પ્રસ્તુત સાતમા પદમાં સિદ્ધ સિવાયના બધા જ સસારી જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસના કાલની ચર્ચા છે. આ સમગ્ર ચર્ચા ઉપરથી જે એક વાત ફલિત થાય છે તે તરફ આચાર્ય મહાયગિરિએ ધ્યાન દોર્યું છે અને તે યથાર્થ જ છે કે જેમ દુઃખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસ વધારે અને અત્યંત દુઃખીને તો ને નિરંતર જ ચાલ્યા કરે^૧; અને જેમ સુખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયાનો વિરહકાલ વધારે^૨, કારણ કે શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા એ પણ દુઃખ છે. આ વાત આપણા અનુભવની છે, અને શાસ્ત્ર પણ તેનું સમર્થન કરે છે.

આચાર્ય મહાયગિરિએ પ્રસ્તુત ચર્ચાને આધારે જે એક નિયમ તારવી આપ્યો છે તે એ છે કે દેવોમાં જેમની જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેમનો તેટલાં પંખવાડિયાં શ્વાસોચ્છ્વાસનો વિરહકાળ સમજવાનો છે^૩.

મૂળ સૂત્રમાં “આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઝસસંતિ વા નીસસંતિ વા” એવો પાઠ છે. આચાર્ય મહાયગિરિ આણમંતિ અને ઝસસંતિને એકાર્થક ગણે છે અને પાણમંતિ અને નીસસંતિને પણ એકાર્થક ગણે છે. પણ તેમણે આ પાળતમાં અન્યનો મત પણ નિર્દિષ્ટ કર્યો છે, જેમાં પ્રથમ એ પદોને આંતરિક શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાના અર્થમાં અભિપ્રેત કરવામાં આવ્યા છે.^૪

જીવોની શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાનો વિરહકાલ

૧. નારક	સતત ચાલ્યા કરે છે.		
૨. અસુરકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	ઉત્કૃષ્ટ પંખવાડિયાથી થોડો વધારે.	
૩. નાગકુમાર યાવત સ્તનિતકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	.. મુહૂર્તપૃથક્ત્વ	
૪. તિર્યચ અને મનુષ્ય	વિમાત્રાએ = અનિશ્ચિત,	.. વિમાત્રાએ	
૫. વાણમંતર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	.. મુહૂર્તપૃથક્ત્વ	
૬. જ્યોતિષક	જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ
૭. વૈમાનિક	૩૩ પંખવાડિયાં
(અ) ૧. સૌધર્મ	૨
૨. ધર્શાન	.. થી અધિક	..	૨
૩. સનતકુમાર	જઘન્ય એ પદા	..	૭
૪. માહેન્દ્ર	, એ પદાથી અધિક	..	૭ પંખવાડિયાં-થી અધિક

૧. “અતિદુઃખિતા હિ નૈરયિકાઃ, દુઃખિતાના ચ નિરંતરં વચ્છ્વાસનિઃશ્વાસૌ, તથા ભેદે દર્શનાત્.” પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૦ બ.

૨. “મુક્ષિતાનાં ચ યથોક્ત મહાનુચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક્રિયાવિરહકાલઃ.” પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૧ બ.

૩. યથા યથાસુચ્યઃ સાગરોપમશ્ચિત્સ્થા તથોચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક્રિયાવિરહપ્રમાણસ્યાપિ વચ્છ્વાદિઃ.

૪. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃષ્ઠ ૨૨૦.

	૫. બાહ્યલોક	જીવન્ય ૭ પક્ષ	ઉત્કૃષ્ટ	૧૦	પખવાડિયા
	૬. લાંતક	.. ૧૦ પક્ષ	..	૧૪	..
	૭. મહાશુક	.. ૧૪ પક્ષ	..	૧૭	..
	૮. સહસ્તાર	.. ૧૭ પક્ષ	..	૧૮	..
	૯. આનત	.. ૧૮ પક્ષ	..	૧૯	..
	૧૦. પ્રાણુત	.. ૧૯ પક્ષ	..	૨૦	..
	૧૧. આરણુ	.. ૨૦ પક્ષ	..	૨૧	..
	૧૨. અમ્યુત	.. ૨૧ પક્ષ	..	૨૨	..
(બ)	૧. ઐવેયક નીચલાના નીચલા	.. ૨૨ પક્ષ	..	૨૩	..
	૨. ઐવેયક નીચલાના મધ્યમ	.. ૨૩ પક્ષ	..	૨૪	..
	૩. ઐવેયક નીચલાના ઉપલા	.. ૨૪ પક્ષ	..	૨૫	..
	૪. ઐવેયક મધ્યમના નીચલા	.. ૨૫ પક્ષ	..	૨૬	..
	૫. ઐવેયક મધ્યમના વચલા	.. ૨૬ પક્ષ	..	૨૭	..
	૬. ઐવેયક મધ્યમના ઉપલા	.. ૨૭ પક્ષ	..	૨૮	..
	૭. ઐવેયક ઉપલાના નીચલા	.. ૨૮ પક્ષ	..	૨૯	..
	૮. ઐવેયક ઉપલાના વચલા	.. ૨૯ પક્ષ	..	૩૦	..
	૯. ઐવેયક ઉપલાના ઉપલા	.. ૩૦ પક્ષ	..	૩૧	..
(ક)	૧. અનુત્તર વિજ્યાદિ ૧-૪	.. ૩૧ પક્ષ	..	૩૩	..
	૨. સર્વાર્થસિદ્ધ	૩૩ પખવાડિયા અઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (૬૯૩-૭૨૪)			

આડમું 'સંજ્ઞા' પદ : જીવોની સંજ્ઞા

પ્રસ્તુતમા જીવોની સંજ્ઞા એટલે કે જેને લક્ષિતે તે જીવ છે તે જાણી શકાય છે તે, અર્થાત્ જીવોમાં થતી આહારાદિ પ્રાપ્તિની ક્રિયા એ સંજ્ઞા છે. પ્રારંભના સૂત્રમાં (૭૨૫) દશ સંજ્ઞાઓ ગણાવી છે અને તે સસારી સર્વ જીવોમા છે, એ પણ તે પછી સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે (૭૨૬-૭૨૮): પરંતુ ત્યાર પછી જે સંજ્ઞા વિષે ચોવીસે દંડની અપેક્ષાએ વિચાર કર્યો છે, તેમાં (સૂત્ર ૭૩૦, ૭૩૨ આદિ) અને સંજ્ઞાસંપન્ન જીવોનો જે અલ્પગણ્ય વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તેમાં (૭૩૧, ૭૩૩ આદિ) માત્ર પ્રથમની ચાર એટલે કે આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહને જ સ્વીકારી છે, તે બતાવી આપે છે કે વસ્તુતઃ પ્રાચીન કાળમાં ચાર સંજ્ઞાઓ જ મનાતી હશે અને પછીથી તેની દશ સંખ્યા કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે.—

૧. આહાર, ૨. ભય, ૩. મૈથુન, ૪. પરિગ્રહ, ૫. ક્રોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોક અને ૧૦. ઓધ.

આહારાદિ સંજ્ઞાનો અર્થ નામથી જ સ્પષ્ટ છે. પણ લોક અને ઓધની વ્યાખ્યા જરૂરી પડે છે. શબ્દાદિ અર્થનો સામાન્ય બોધ હોવો તે ઓધ સંજ્ઞા છે અને તેમનો વિશેષ અવબોધ તે લોકસંજ્ઞા છે—એમ આચાર્ય મહાયજિરિએ વ્યાખ્યા કરી છે. પણ અન્ય મતે જે વ્યાખ્યા તેમણે નોંધી છે તે પ્રમાણે વસ્તી આદિનું જે (વગર વિચાર્યું) આરોહણ થાય છે તે ઓધસંજ્ઞા છે અને લોકમા જે હેય પ્રતિતિ છે તે લોકસંજ્ઞા છે.

જીવોમાં સગાનો વિચાર એક તો ઉત્સાહ (આહુત્ય)ની દૃષ્ટિએ અને બીજો સંતતિભાષ (સાતત્ય)ની દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે, અને નોંધવામાં આવ્યું છે કે નારકોમાં ભય સત્તાનું આહુત્ય છે અને સાતત્ય તો ચારેય સત્તાનું છે (૭૩૦). તિર્થંચમાં આહારસત્તાનું (૭૩૨), મનુષ્યમાં મૈથુનનું (૭૩૪) અને દેવોમાં પરિગ્રહનું આહુત્ય છે (૭૩૬). પણ તે બધામાં સાતત્ય તો ચારેય સત્તાનું છે.

અદ્યપબ્દવનો વિચાર નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. નારકો — મૈથુનસંનાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
— આહારસનાવાળા સંખ્યાતયુષ, તેથી —
— પરિગ્રહસંનાવાળા સંખ્યાતયુષ, તેથી —
— ભયસંનાવાળા સંખ્યાતયુષ છે (૭૩૧).
૨. તિર્થંચ — પરિગ્રહસનાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
— મૈથુનસંનાવાળા સંખ્યાતયુષ, તેથી —
— ભયસનાવાળા સંખ્યાતયુષ, તેથી —
— આહારસનાવાળા સંખ્યાતયુષ છે (૭૩૩).
૩. મનુષ્ય — ભયસનાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
— આહારસનાવાળા સંખ્યાતયુષ, તેથી —
— પરિગ્રહસનાવાળા સંખ્યાતયુષ, તેથી —
— મૈથુનસંનાવાળા સંખ્યાતયુષ છે (૭૩૫).
૪. દેવ — આહારસનાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —
— ભયસનાવાળા સંખ્યાતયુષ, તેથી —
— મૈથુનસંનાવાળા સંખ્યાતયુષ, તેથી —
— પરિગ્રહસનાવાળા સંખ્યાતયુષ છે (૭૩૭).

*

નવમું ‘યોનિ’પદ : જીવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન

એક ભવમાંથી મૃત્યુ પામે છે ત્યારે જીવ તેની સાથે કાર્મણ અને તેજસ શરીર લઈને જાય છે, પણ જે સ્થાનમાં તે નવા જન્મને લાયક ઔદારિક આદિ શરીરના પુરુષોનું ગ્રહણ કરે છે, તેને યોનિ અથવા તો ઉત્પત્તિસ્થાન કહેવામાં આવે છે. પ્રસ્તુતમાં એ યોનિનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ શીતાદિ રપર્શને લઈને (૭૩૮), પછી તે સ્થાન સચિત્ત છે કે કેવું છે તેને લઈને (૭૫૪) અને ત્યાર પછી તે સંવૃત્ત છે કે વિવૃત્ત (૭૬૪) ધ્યાનદિને લઈને સકલ જીવોની યોનિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં છે. વિશેષમાં, મનુષ્યજન્મની યોનિની જે વિશેષતા છે, તેનું પણ (૭૭૩) નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, કે કૂર્મોત્પત્તિ, શખાવત્તા અને વંશીપત્રા એ ત્રણ પ્રકારે પણ મનુષ્યની યોનિ છે. કૂર્મોત્પત્તિ યોનિમાં તીર્થંકરાદિ મહાપુરુષો જન્મધારણ કરે છે. સ્ત્રીરત્નને સંખાવત્તા યોનિ હોય છે, પણ તેમાં અનેક જીવો આવે છે અને ગર્ભનું ચયન પણ થાય છે, પણ

...[૭૮]...

તેમાંથી કોઈનો જન્મ થતો નથી; જન્મ પહેલાં જ તે બધા ચર્ચા થાય છે,^૧ કોઈની નિષ્પત્તિ થતી નથી. સામાન્ય રીતે મનુષ્યજાતિમાં વંશીપત્રયોનિ હોય છે (૭૭૩). તે તે જીવોમાં યોનિની અપેક્ષાએ અદ્વયબુદ્ધત્વનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨). મનુષ્યની જે વિશેષ યોનિની ચર્ચા છે (૭૭૩), તેમાં અદ્વયબુદ્ધત્વનો વિચાર નથી.

(આ નિરૂપણનું કોષ્ટક પૃ. ૭૬માં જુઓ)

યોનિની અપેક્ષાએ તારતમ્ય (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨)

૧. શીતોષ્ણયોનિવાળા જીવો સૌથી થોડા,
ઉષ્ણયોનિક તેથી અસંખ્યાતયુષ્ણ,
અયોનિક (સિદ્ધ) તેથી અનંતયુષ્ણ,
શીતયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ.
૨. મિશ્રયોનિક સૌથી થોડા,
અચિત્તયોનિક તેથી અસંખ્યાતયુષ્ણ,
અયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ,
સચિત્તયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ.
૩. સજ્જતવિજ્જતયોનિક સૌથી થોડા,
વિજ્જતયોનિક તેથી અસંખ્યાતયુષ્ણ,
અયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ,
સજ્જતયોનિક તેથી અનંતયુષ્ણ.

*

દસમું ‘ચરમ’ પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ-અચરમનો વિચાર

ચરમ અને અચરમ — રત્નપ્રભા આદિતું

જગતમા રચના છે, તો તેમાં કોઈ ચરમ-અંતે હોય અને કોઈ અચરમ હોય = અન્તે ન હોય = મધ્યમાં હોય એમ બંને. આથી પ્રસ્તુતમાં વિભિન્ન દ્રવ્યો વિષે તે બાબતનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વી સમગ્ર લોકોનો એક એક ખંડ જે, તેમ પરમાણુ અને તેના વિવિધ-સંખ્યાવાળા પ્રદંશોથી બનેલા રદંધો પણ જુદા જુદા ખંડો છે. તે જ રીતે જુદા જુદા જીવો પણ ખંડો છે. તેથી એ ખંડોનો એકેક ખંડ લઈને અને લોક-અલોકને સમગ્રભાવે પણ લઈને ચરમ-અચરમનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ધ્યાનમાં રાખવાની બાબત એ છે કે કોઈને ચરમ કે અચરમ કહેવું હોય તો બીજા કોઈની અપેક્ષાએ ચરમ કે અચરમ કહેવાય, પણ તેવી અપેક્ષા વિના તો તેને ચરમ પણ ન કહેવાય અને અચરમ પણ ન કહેવાય (એકવચનમાં), અને ચરમો કે અચરમો (બહુવચનમાં) પણ ન કહેવાય છતાં નિરૂપણ પ્રસ્તુતમાં છે.

તેની હવે વિગતે ચર્ચા કરીએ —

સૌથી પ્રથમ રત્નપ્રભાદિ સાત અને આઠમી ઇપિત્રાગ્રઆરા (સિદ્ધાલય) પૃથ્વીઓ ગણાવી છે

૧. આચાર્ય મલથાગિદિ વૃદ્ધ પ્રવાહ નોંધે છે કે સ્ત્રીરત્નમાં અતિપ્રબલ કામાગ્નિ હોઈને ગર્ભનો ધ્વંસ થઈ ભ્રમ જે પ્રજાપનાદીકા, પન ૨૨૮ અ

છવેભો યોગિઓ (૭૩૯-૭૭૨)

અર્થલેહ

૧. નારક

૨. ભવનપતિ

૩. પૃથ્વી, આપર, વાયુ, વનરપતિ

૪. તેજ

૫. હૃદય, ચૈત્રિય, ચતુરિન્દ્રિય

૬. પંચેન્દ્રિયતિરેચ

સંયુક્તિય તિરેચ

ગર્ભજ તિરેચ

૭. મનુષ્ય

સંપ્રગ્લિભ મનુષ્ય

ગર્ભજ મનુષ્ય

૮. વાયુમતર

૯. ન્યોતિક

૧૦. વૈમાનિક

૧૧. સિદ્ધ

શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	સઘૃત	વિઘૃત	સઘૃત-વિઘૃત
શીત	ઉષ્ણ	×	×	અચિત	×	સઘૃત	×	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સઘૃત	×	×
શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	સંઘૃત	×	×
×	ઉષ્ણ	×	સચિત	અચિત	મિશ્ર	સઘૃત	×	×
શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	×	વિઘૃત	×
—	—	—	—	—	—	—	—	—
શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	×	વિઘૃત	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	×	મિશ્ર	×	×	સઘૃત-વિઘૃત
—	—	—	—	—	—	—	—	—
શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	×	વિઘૃત	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	મિશ્ર	×	×	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સંઘૃત	×	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સંઘૃત	×	×
×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સઘૃત	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×

૨. તેજસ્કાય સિવાયના એકેન્દ્રિયોની યોગિ જલ્પાવતા સૂત્રો (૭૪૨-૪૩)ની દ્રીકાનો પાઠ સ્લેન્દ્રિયાણમપ્કાક્ષિકર્ત્તાના. નિવિધ યોગિ: 'આવો ખોટો છપાચો છે (અમારના દ્રીકા, ૫૪ ૨૨૫ ૬, ૨૨૬ ૬ જ.). ૫૪ દ્રીકાની સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં અહીં ઇન્દ્રિયાણમક્ષિતાવર્ત્તાનો નિવિધ યોગિ: આવો મળ સૂત્રને સંભાવી યુદ્ધ પાઠ છે.

(૭૭૪). તે આકેય પૃથ્વી, સૌધર્માંદિ વિમાનો, લોક અને અલોક (૭૭૬) એ સૌ વિષે ચરમની બાબતમાં એકસરખો નિર્ણય અને એક સરખું જ વિધાન છે (૭૭૫-૭૭૬). પ્રશ્નમાં નીચેના ૭ વિકલ્પ કયા છે—

૧. ચરમ છે ?	૮. અચરમો છે ?
૨. અચરમ છે ?	૯. ચરમાન્ત પ્રદેશો છે ?
૩. ચરમો છે ?	૬. અચરમાન્ત પ્રદેશો છે ?

અને એ ૭યે વિકલ્પનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે (૭૬૫). આનુ રહસ્ય, આચાર્ય મલ્લયગિરિના કથન પ્રમાણે, એ છે કે જ્યારે તે તે રત્નપ્રભાદિને નિરપેક્ષ કરીને પ્રશ્ન કરવામાં આવે તો ઉત્તર નિર્ણયમાં જ હોય. અર્થાત્ રત્નપ્રભા આદિ અમુકથી ચરમ કે અચરમ છે એમ પૂછવામાં આવે તો ઉત્તર વિધિમાં મળી શકે, પરંતુ કેવળ રત્નપ્રભાદિને લઈ તે પ્રશ્ન હોય તો ઉત્તર નિર્ણયમાં જ મળે; કારણ, ચરમ અને અચરમ એ કોઈની અપેક્ષાએ ઘટી શકે છે, વિના અપેક્ષાએ ઘટી શકતા નથી.

આથી મૂળ સૂત્રમાં ઉક્ત ૭યે વિકલ્પોનો ઉત્તર નિર્ણયમાં જ આપવામાં આવ્યો છે; પરંતુ માત્ર નિર્ણયમાં જ ઉત્તર છે એમ નથી. તે ૭ વિકલ્પોનો નિર્ણય કયા પછી સૂત્રમાં આ પ્રકારે વિધિ પણ છે—

નિયમા અચરિમં ચ ચરમાણિ યઃ ચરિમંતપદેસા ય અચરિમંતપદેસા ય (૭૭૫).

આનો શો અર્થ કરવો એ વિચારણીય છે. ટીકાકારે જે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે તે આ પ્રમાણે છે : જ્યારે રત્નપ્રભાને અર્ખઃ એક માનવામાં આવે ત્યારે તો ઉક્ત ૭યે પ્રકારના નિર્ણય જ કરવા પડે. પણ તેને જો તે અસખ્ય પ્રદેશમાં અવગાઢ હોઈ અનેક અવયવોમાં વિભક્ત માનવામાં આવે તો તેને વિશે ઉક્ત વિધાન સંબંધિત બને. એટલે કે તેને તેના ચરમ ભાગમાં રહેલા (અર્ધી દિશામાં રહેલા) અવયવો (ચરમો) અને મધ્ય ભાગનો એક ખંડ (અચરમ) — તે બેના સમુદાયરૂપે વિવક્ષિત કરવામાં આવે અને એક અર્ખઃ માત્ર અવયવો કે રકઠરૂપે વિવક્ષિત કરવામાં ન આવે, તો તે અચરમ એટલે કે મધ્યમ ખંડ અને ચરમો એટલે કે તેના સર્વ દિશામાં રહેલા ચરમ ખંડો, એ બેના સમુદાયરૂપ કહેવાય. આથી તેને “અચરિમં ચ ચરમાણિ ય” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી છે. આને ચિત્રમાં બતાવવું હોય તો આ રીતે બતાવી શકાય :

ચારેય તરફથી ચાર લીટીઓ છે તે તેના ચરમો કહેવાય અને વચ્ચેનો ભાગ અચરમ કહેવાય, તેથી તે ‘અચરમ અને ચરમો’ એમ ઉભય રૂપ કહેવાય. આ ઉત્તર, દ્રવ્ય એટલે કે અવયવો તેના અનેક અવયવોમાં વિભક્ત છે એમ માનીને આપવામાં આવ્યો છે. આમાં દ્રવ્યને પ્રધાન માનવામાં આવ્યું.

પ્રદેશ એટલે કે તેના અવયવોને પ્રધાન માનવામાં આવે તો જે ઉત્તર મળે તે આ છે—

“ચરિમંતપદેસા ય અચરિમંતપદેસા ય” । એટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી અનેક પ્રદેશોરૂપ છે અને તે બે ભાગમાં વહેંચાયેલા છે. ચારેય લીટીમાં રહેલા પ્રદેશો તે ચરમાન્ત પ્રદેશો છે અને મધ્યમાં

૧. પ્રસ્તુત ટીકાકારે બહુવ્રોહિ સમાસ નથી કર્યો; અર્થ એ છે કે રત્નપ્રભાને એક દ્રવ્યરૂપે નહિ પણ તે અસખ્યપ્રકાર પ્રદેશોમાં અવગાઢ હોઈ તેને માત્ર તેના પ્રદેશોરૂપ માનવામાં આવે તો તે અનેક પ્રદેશોરૂપ છે (૭૭૫)

૨. પ્રસ્તુત ચરમ અને અચરમ આદિની અન્ય-આપખ્યા પણ ટીકાકાર નોંધે છે પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પન ૨૨૬૪.

રહેલા પ્રદેશો તે અચરમાન્ત પ્રદેશો છે : આમ એ બે પ્રકારના પ્રદેશો મળીને રત્નપ્રભા પૃથ્વી કહેવાય, તેથી તેને “ ચરમાન્તપ્રદેશો અને અચરમાન્તપ્રદેશો ” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ કરવી જોઈએ.

જૈનદર્શનમાં સ્થિર થયેલ અવયવ અને અવયવીના ભેદાભેદવાદનું મૂળ પ્રસ્તુત ચર્ચામાં જોઈ શકાય છે.^૩

ચરમાદિનું અવયવબુદ્ધિ (તારતમ્ય)

પ્રારંભનાં મૂત્રો (૭૭૪-૭૭૬)માં રત્નપ્રભાદિ વિષે ચરમ આદિનો વિચાર ક્યાં પછી તેમના અવયવબુદ્ધિની ચિતા (૭૭૭-૭૮૦) કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે—

૧. રત્નપ્રભા વિષે.

(અ) દ્રવ્યાર્થિક નયથી

- (૧) અચરમ એક લોઈ સૌથી રતોક, તેથી—
- (૨) ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૩) અચરમ + ચરમો વિશેષાર્થિક છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ અને ત્રીજીનો સરવાળો સમજવાનો છે.

(બ) પ્રદેશાર્થિક નયથી

- (૧) ચરમાન્ત પ્રદેશો સૌથી રતોક, તેથી—
- (૨) અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૩) ચરમાન્ત પ્રદેશો + અચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાર્થિક છે

(ક) દ્રવ્ય-પ્રદેશ ઉભય નયથી—

આમાં દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક બંનેનું પૂર્વોક્ત તારતમ્ય ક્રમે મૂકી દેવામાં આવ્યું છે, તેથી દ્રવ્યાર્થિકતા ત્રણ + પ્રદેશાર્થિકતા ત્રણ—એમ એકથી છના ક્રમમાં તારતમ્ય છે. વિશેષમાં એટલું કે દ્રવ્યાર્થિકતાના તીવ્રતા કરતાં પ્રદેશાર્થિકનો પ્રથમ અસંખ્યાતગુણ સમજવાનો છે.

૨-૩. જે પ્રકારનું તારતમ્ય ઉપર રત્નપ્રભા વિષે જણાવ્યું છે, તે જ પ્રકારનું તારતમ્ય શેષ છ નરકો, સૌધમાંદિ અર્ધાં વિમાનો, ઈપત્રાગ્ધારા પૃથ્વી અને આ બધું મળીને થતો લોક—એ પ્રત્યેકનું સમજવાનું છે; કારણ, લોકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાતથી તો વધારે નથી જ.

જે ભેદ પડે છે તે અલોક વિષે છે, કારણ, પ્રદેશાર્થિકની દૃષ્ટિએ અલોકના પ્રદેશો અનંત સંખ્યામાં છે આથી અલોકની ચિતામાં અચરમાન્ત પ્રદેશો સંખ્યાતગુણને બદલે અનંતગુણ સમજવાના છે (૭૭૬) અને પછી લોક અને અલોકને સાથે રાખીને (૭૮૦) જે તારતમ્યની સૂચી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છે :—

૪. લોક-અલોક વિષે

(અ) દ્રવ્યાર્થિકથી

(૧) બંનેનો એક-એક અચરમ સર્વરતોક, તેથી—

- (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતયુગ્ય, તેથી—
- (૩) અલોકના ચરમો અસંખ્યાતયુગ્ય, તેથી—
- (૪) બંનેના અચરમો (૧) + બંનેના ચરમો (૨-૩) વિશેષાધિક છે.

(ગ) પ્રદેશાદિકથી

- (૧) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો સર્વસ્તોક છે, તેથી—
- (૨) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૩) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતયુગ્ય, તેથી—
- (૪) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અનંતયુગ્ય, તેથી—
- (૫) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો (૧-૨) + અચરમાન્ત પ્રદેશો (૩-૪) વિશેષાધિક છે.

(ક) ઉભય નયથી

- (૧) લોક-અલોક બંનેના એક-એક અચરમ સર્વસ્તોક, તેથી—
- (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતયુગ્ય, તેથી—
- (૩) અલોકના ચરમો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૪) લોક-અલોક બંનેના અચરમો અને ચરમો [= (૧) + (૨), (૩)] વિશેષાધિક, તેથી—
- (૫) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતયુગ્ય, તેથી—
- (૬) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૭) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતયુગ્ય, તેથી—
- (૮) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અનંતયુગ્ય, તેથી—
- (૯) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત (૫ + ૬) + અચરમાન્ત (૭ + ૮) પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૧૦) સર્વ દ્રવ્યો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૧૧) સર્વ પ્રદેશો અનંતયુગ્ય, તેથી—
- (૧૨) સર્વ પર્યાયો અનંતયુગ્ય છે. (૭૮૦)

પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલસ્કંધ વિષે ચરમાદિ વિચાર

પરમાણુ અને સ્કંધના ચરમાદિ વિચાર પ્રસંગે પ્રશ્નમાં જીવ્વીશ (૨૬) ભંગો કરવામાં આવ્યા છે. અને પછી પરમાણુ અને દ્વિપ્રદેશિક આદિ સ્કંધોમાં ઉક્ત ૨૬ ભંગોમાંથી કયાનું વિધાન કરવું અને કયા શેષનો નિષેધ કરવો, તે સ્પષ્ટ કર્યું છે (૭૮૧-૭૮૯) અને અંતે તે ભંગોની ખાખતમાં સંપ્રદણીગાથાઓ પણ આપવામાં આવી છે (૭૯૦).

ચરમ, અચરમ અને અવકતવ્ય એ ત્રણ મૂળ ભંગો છે. તેના એકવચન અને બહુવચનને લક્ષેને અને એ ત્રણેને પરસ્પર મેળવીને જી જીવ્વીશ ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે (૭૮૧) :—

(૧) ૧. ચરમ	૪. ચરમો
(૨) ૨. અચરમ	૫. અચરમો
(૩) ૩. અવકતવ્ય	૬. અવકતવ્યો

(૪) ૭. ચરમ અને અચરમ	૮. ચરમ અને અચરમો	} પ્રથમ ચતુર્ભંગી
	૯. ચરમો અને અચરમ	
	૧૦. ચરમો અને અચરમો	
(૫) ૧૧. ચરમ અને અવકાતવ્ય	૧૨. ચરમ અને અવકાતવ્યો	} દ્વિતીય ચતુર્ભંગી
	૧૩. ચરમો અને અવકાતવ્ય	
	૧૪. ચરમો અને અવકાતવ્યો	
(૬) ૧૫. અચરમ અને અવકાતવ્ય	૧૬. અચરમ અને અવકાતવ્યો	} તૃતીય ચતુર્ભંગી
	૧૭. અચરમો અને અવકાતવ્ય	
	૧૮. અચરમો અને અવકાતવ્યો	
(૭) ૧૯. ચરમ, અચરમ અને અવકાતવ્ય	૨૦. ચરમ, અચરમ અને અવકાતવ્યો,	
	૨૧. ચરમ, અચરમો અને અવકાતવ્ય,	
	૨૨. ચરમ, અચરમો અને અવકાતવ્યો,	
	૨૩. ચરમો, અચરમ અને અવકાતવ્ય,	
	૨૪. ચરમો, અચરમ અને અવકાતવ્યો,	
	૨૫. ચરમો, અચરમો અને અવકાતવ્ય,	
	૨૬. ચરમો, અચરમો અને અવકાતવ્યો.	

ઉપરના છત્વીશ ભંગોને એ રીતે લખ્યા છે કે જેથી એકપચનમાં પ્રયુક્ત ભંગો ગુદા તરીકે આવે. પ્રયોગન એ છે કે જૈન દર્શનિકોએ સત્ભંગીને નામે જે રચાદાત્મી પ્રરૂપણા કરી છે, તેનું મૂળ આ પ્રકારના ભંગોમાં રહેલું છે તે રપટ થાય. આ જ પ્રકારની સત્ભંગી ભગવતીસૂત્રમાં પણ મળે છે, તે અન્યત્ર રપટ કરવામાં આવ્યું છે, તેથી તે વિષે વિશેષ વિચારણા અહીં જરૂરી નથી આગમયુગ પછીના અનેકાંતયુગમાં આ ભંગોમાંથી બહુવચનને લઈને જે ભંગો થાય છે, તે દૂર કરીને જૈન દર્શનિકોએ સત્ભંગીની પ્રરૂપણા કરી છે તે રપટ થાય છે, એટલું જ સૂચવતું અહીં પર્યાપ્ત છે.

હવે પરમાણુ આદિમાં આ ભંગોમાથી ક્યા ભંગો લાગુ પડે છે તે જોઈએ (૭૮૧-૭૮૬) :

૧. પરમાણુ માત્ર એક ભગ નં. ૩.
૨. દ્વિપ્રદેશિક સંકંધ બે ભગ = નં. ૧, ૩.
૩. ત્રિપ્રદેશિક સંકંધ ૪ ભગ = નં. ૧, ૩, ૬, ૧૧.
૪. ચતુષ્પ્રદેશિક ૭ ભગ = નં-૧, ૩, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૨૩.
૫. પંચપ્રદેશિક ૧૧ ભગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૨૩, ૨૫.
૬. ષષ્ઠપ્રદેશિક ૧૫ ભગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૭. સપ્તપ્રદેશિક ૧૭ ભગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૮. અષ્ટપ્રદેશિક ૧૮ ભગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૯. નવ પ્રદેશથી માંડીને સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંતપ્રદેશી, એ પ્રત્યેક સંકંધોના ભંગો પછી ૧૮ જ છે: તે ઉપર પ્રમાણે-અષ્ટપ્રદેશિક સંકંધની જેમ-સમજવાના છે (૭૮૬).

સંસ્થાન વિષે ચરમાદિ

પરિમંડલ આદિ પાંચ સંસ્થાન (૭૯૧), તેના પ્રમેદો (૭૯૨), તેના પ્રદેશો (૭૯૩), તેની અવગાહના (૭૯૪) અને તેના ચરમાદિ (૭૯૭)નો ક્રમે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે અને છેવટે અત્પબ્દત્વ પણ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે (૮૦૨-૮૦૬), તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે :—

સંસ્થાનો પાંચ છે : પરિમંડલ, વૃત્ત, ત્ર્યસ, ચતુરસ્ર અને આયત (૭૯૧).^૫ એ બધાં સંસ્થાનોમાંનાં પ્રત્યેક અનત છે (૭૯૨); અને સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનંતપ્રદેશી છે (૭૯૩) અને સંખ્યાતપ્રદેશી સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે, અસંખ્યાતપ્રદેશી સંખ્યાત કે અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે અને અનંતપ્રદેશી પણ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે. (૭૯૪-૭૯૬).

સંસ્થાનોમાં ચરમાદિ વિચારમાં પૂર્વોક્ત (૭૭૫) જેમ છ વિકલ્પો કરીને તેનો નિર્ધેષ તે જ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે અને વિધિ પણ પૂર્વવત (૭૭૫) છે (૭૯૭-૮૦૧). આનો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો જ છે એટલે અહીં તેનું પુનરાવર્તન જરૂરી નથી.

અદ્વપબ્દત્વનો વિચાર પણ રત્નપ્રભાને (૭૭૭) અનુસરતો જ છે (૮૦૨-૮૦૬), તેથી તે વિષે પણ વિશેષ લખવું જરૂરી નથી; પણ એક વિશેષતા છે, તે છે—‘જવરં સંક્રમે ઇનંતગુણા’ (૮૦૫, ૮૦૬); આનું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરે છે કે જ્યારે ક્ષેત્રવિચારમાંથી દ્રવ્યવિચારમાં સંક્રમણ થાય ત્યારે ‘અનંતગુણ’નું વિધાન કરવું, તે આ પ્રમાણે—

૧. અચરમ સર્વસ્તોક છે; ૨. તેથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ચરમો અસંખ્યાતગુણ છે; ૩. પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ચરમો અનંતગુણ છે. અને ૪. અચરમ + ચરમો તેથી વિશેષાધિક છે. પ્રજાપના-ટીકા, પત્ર ૨૪૪ બ.

જીવો વિષે ચરમાદિ

નારકાદિ ચોવીશ દાંડના જીવોનો, સંગ્રહણીગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે (૮૨૯), ગત્યાદિ અગિયાર અપેક્ષાએ ચરમાદિનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૮૦૭-૮૨૯). જેમ કે ગતિની અપેક્ષાએ ચરમ એ કહેવાય જે દહે અન્ય કોઈ ગતિમાં જવાનો નથી, મનુષ્યગતિમાંથી સીધો મોક્ષમાં જવનો છે. પણ મનુષ્યમાંથી કાઈ બધા મોક્ષમાં જવાના નથી તેથી જેના ભવ હજી બાકી હોય તે બધા જીવો ગતિની અપેક્ષાએ અચરમ કહેવાય. આ પ્રમાણે સ્થિતિ આદિની અપેક્ષાએ પણ જીવોનો ચરમાચરમવિચાર પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે.

*

અગિયારમું ‘ભાષા’પદ : ભાષાવિચારણા

અગિયામ ભાષાપદ ભાષાની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય છે. એ ક્યાં રહે છે, તેની આકૃતિ કેવી છે, એ તથા તેનું સ્વરૂપ તથા બેદો અને તેને બોલનાર ઇત્યાદિ અનેક મહત્વના પ્રશ્નો ચર્ચે છે. અનેક ટીકાણે થયેલ ભાષાવિચારના એકત્ર સંગ્રહરૂપે હોય એમ જણાય છે. આ ભાષાવિચારને સરળતાથી સમજાવવા માટે સૂત્રો તેના ક્રમને બદલે વ્યુત્ક્રમમાં લેવાં પડ્યાં છે, તેની વાચક નોંધ લે.

૫. સંસ્થાનો પાંચ છે તે પૂર્વગત સૂત્ર ૧ થી પણ ફલિત થાય છે.

ભાષાનું સ્વરૂપ અને ઉત્પત્તિ

ભાષા એટલે જે બોલાય છે તે.^૧ અર્થાત્ અન્યને અવબોધ-જ્ઞાનમાં જે કારણ બને છે તે, એવો અર્થ દીકાકાર કરે છે.^૨ એ ભાષાનું આદિ કારણ જીવ છે (૮૫૮) અર્થાત્ મૂલ કારણ જીવ છે. જીવ ન હોય તો ભાષા ઉત્પન્ન ન થાય. પણ તે મૂલ કારણ ઉપાદાનકારણ સમજવાનું નથી. તેનું ઉપાદાનકારણ તો, પ્રજાપના પ્રમાણે, ભાષાદ્રવ્યના પુદ્ગલો છે, જેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને રસી છે (૮૭૭[૬]). તેવાં પુદ્ગલો પણ જ્યારે સ્થિતિશીલ હોય છે ત્યારે જ જીવ તેમનું ગ્રહણ (૮૭૭[૧]) કરે છે. જીવ ભાષાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ શરીર વડે કરે છે, અને ભાષારૂપે તેનું પરિણમન કરે છે. જેનું પરિભાષામાં તેને ‘કાયયોગ વડે ગ્રહણ કરે છે’, એમ કહેવાય છે એમ પ્રજાપનામાં કહ્યું છે (૮૫૮, ૮૫૯). શરીર વડે ગ્રહણ કરાયેલાં ભાષાનાં પુદ્ગલો ભાષારૂપે પરિણત થઈને જ્યારે નીકળે છે, ત્યારે તેના આકાર કેવો હોય છે તે પ્રજ્ઞા ઉત્તરમાં જણાવ્યું છે કે તે વજ્રકાર છે (૮૫૮). દીકાકાર જણાવે છે કે ભાષા જ્યારે નીકળે છે ત્યારે સમગ્ર લોકમાં તેનાં પુદ્ગલો વ્યાપી જાય છે અને લોકનો આકાર વજ્રકાર છે તેથી ભાષાને પણ વજ્રકાર કહી છે.^૩ પ્રજાપનામાં પણ એ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે ભાષાનું પર્યવસાન લોકાન્તમાં છે (૮૫૮), એટલે કે ભાષાના પુદ્ગલો ફેલાઈને સમગ્ર લોકને ભરી દે છે. એ તેથી આગળ જઈ શકતા નથી તેનું કારણ એ છે કે ગમનમાં સહાયભૂત દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય લોકમાં જ છે, તેથી બહાર નથી.^૪

ગ્રહણ કરાયેલા ભાષાના પુદ્ગલો ભાષારૂપે પરિણત થઈને બહાર નીકળે એમાં માત્ર એ સમય જેટલો કાળ જાય છે (૮૫૯), કારણ કે પ્રથમ સમયમાં ગ્રહણ છે અને દ્વિતીય સમયમાં નિસર્ગ છે—બહાર નીકળે છે.^૫

પુદ્ગલો પરમાણુથી માંડીને અનતપ્રદેશી સ્ફંધરૂપે હોય છે. તેમાંથી જે સ્ફંધો અનતપ્રદેશી છે તેનું જ ગ્રહણ ભાષા માટે ઉપયોગી છે (૮૭૭ [૩]) અને તે સ્ફંધ પણ જે ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ અસંખ્યાત પ્રદેશમાં સ્થિત હોય તો ભાષાને યોગ્ય છે (૮૭૭[૪]), અન્યથા નહિ. કાળની દૃષ્ટિએ ભાષાના પુદ્ગલો એક સમયથી માંડીને અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે.^૬ (૮૭૭[૫]). અર્થાત્ તે પુદ્ગલોની ભાષારૂપે પરિણતિ એક સમય પણ રહે અથવા તો વધુમાં વધુ અસંખ્યાત સમય સુધી પણ રહે છે. ગ્રહણ કરાયેલા ભાષાના પુદ્ગલોમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને રસીના જે પ્રકારો છે તે, પ્રત્યેક ભાષાપુદ્ગલોમાં એકસરખા નથી હોતા, પણ, સમગ્રભાવે વિચારવામાં આવે તો એટલે કે ભાષા માટે ગ્રહણ કરાયેલા સમગ્ર પુદ્ગલોનો વિચાર કરવામાં આવે તો, તે બધા જ પ્રકારોનો સમાવેશ એમાં થઈ જાય છે. અર્થાત્ પુદ્ગલનો રસાદિરૂપે કોઈ પણ પરિણામ ભાષાના પુદ્ગલમાં ન હોય એમ બનતું નથી; બધા જ પરિણામો તેમાં મળી આવે છે (૮૭૭[૬] થી ૮૭૭[૧૪]). પણ તેમાં અપવાદ છે તે પણ ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે, કારણ કે રસીની બાબતમાં વિરોધી રસીમાંથી એક જ રસીનું ગ્રહણ થાય છે એથી પ્રત્યેકમાં

૧. “માચ્છતે હિતિ માષા” — પ્ર૦ ટી૦, ૨૪૬ બ.

૨. “માષા ભવનોપવીજમ્ભતા” — પ્ર૦ ટી૦, ૨૫૬ અ.

૩. પ્ર૦ ટી૦, ૨૫૬ બ.

૪. પ્ર૦ ટી૦, ૨૫૬ બ.

૫. આચાર્યે ભદ્રગાહુતા કથનાનુસાર કાયયોગથી ભાષાદ્રવ્યના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે અને વાચ્યોગથી નિર્ગમન થાય છે. — આવસ્થકનિબંધુક્રિત, ગા૦ ૭, વિરોપા૦, ગા૦ ૩૫૩.

૬. પ્રવૃત્તમાં દીકાકાર વ્યાખ્યાનેદની પણ નોંધ છે. પ્ર૦ ટી૦, પૃ ૨૬૨ બ.

એથી માત્ર ચાર રપર્શવાળાનું જ અહણુ થાય છે. અને સમગ્રભાવે જોઈએ તો નિયમનઃ ચાર રપર્શવાળાનું અહણુ થાય છે (૮૭૭[૧૩]).

પુદ્ગલો તો સમગ્ર લોકાકાશમાં ભર્મા પડ્યા છે, પણ આત્મા તો શરીર પ્રમાણુ જ છે, તેથી પ્રથમ થાય કે તે ગમે ત્યાંથી ભાષાપુદ્ગલોનું અહણુ કરે છે કે નહિ? આનો ખુલાસો પ્રજાપનામાં એ છે કે માત્ર રપ્ષ્ટ એટલે કે આત્મા સાથે રપર્શમાં આવેલા જ પુદ્ગલોનું અહણુ થાય છે, બીજાનું નહિ (૮૭૭ [૧૫]). વળી, આત્માના પ્રદેશોનું અવગાહન આકાશના જેટલા પ્રદેશોમાં હોય તેટલા જ પ્રદેશોમાં રહેલ ભાષાના પુદ્ગલોનું અહણુ થાય છે, અન્યનું નહિ (૮૭૭ [૧૬]). આત્માના તે તે પ્રદેશો વડે ભાષાપુદ્ગલોનું અહણુ થાય છે. આથી રપ્ષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે આત્મ-પ્રદેશથી જે ભાષાપુદ્ગલો નિરંતર હોય—એટલે કે આત્માના તે તે પ્રદેશમાં અવ્યવહિત ભાવે જે ભાષાપુદ્ગલો હોય, તે તે અહણુ કે બાદર રૂપે હોય—તેમનું જ અહણુ થાય છે, અવ્યવહિતનું નહિ (૮૭૭[૧૭-૧૮]). આવાં અહણુ કરતાં દ્રવ્યો જીર્ણ, અધઃ કે તિર્થક દિશામાં સ્થિત હોય છે. અને આદિ, મધ્ય કે અંતમાં પણ અહણુ કરે છે (૮૭૭ [૧૯-૨૦]). જવ પોતાના વિષયમાં—પ્રદેશમાં આવેલને = રપ્ષ્ટવગાદ અનન્તરાવગાદને અહણુ કરે છે અને તે આનુપૂર્વક = ક્રમે = જે આસન્ન હોય તેને જોયે દિશામાંથી આવેલને અહણુ કરે છે (૮૭૭ [૨૧-૨૩]).

આ ભાષાપુદ્ગલોનું અહણુ સાન્તર કે નિરંતર હોય છે, અર્થાત્ બોલવાનું ચાલુ ન રાખે તો અહણુમાં અવધાન પડે છે તેથી તે સાંતર કહેવાય છે. અને બોલવાનું અમુક સમય સુધી સતત ચાલુ રાખે તો નિરંતર અહણુ કરવું પડે છે. આમાં સમજવાનું એ છે કે પ્રથમ સમયમાં તો અહણુ જ છે, નિર્ગમ નથી, પણ બીજા સમયમાં અહણુ અને નિર્ગમ બન્ને સહજ છે, કારણ કે પ્રથમ સમયમાં શ્રુતી પુદ્ગલોનું દ્વિતીય સમયમાં નિર્ગમન છે અને તૃતીય સમયમાં જેનું નિર્ગમન થવાનું છે તેનું દ્વિતીય સમયમાં અહણુ છે. આમ વચ્ચેના બધા જ સમયમાં અહણુ અને નિર્ગમન બન્ને થાય છે અને અંતે માત્ર નિર્ગમન છે, અહણુ નથી, તેમ પ્રથમ સમયમાં માત્ર અહણુ છે, નિર્ગમ નથી (૮૭૮-૮૭૯), કારણ કે નિર્ગમ દ્વિતીય સમયથી શરૂ થાય છે.

લોકાન્તગમન

પ્રથમ એ કહેવાઈ ગયું છે કે ભાષા લોકાન્ત સુધી ગમન કરે છે, તેનો ખુલાસો કરતાં પ્રજાપનામાં જણાવ્યું છે કે શ્રુતી પુદ્ગલોનું નિર્ગમન બે રીતે થાય છે. એક તો જે પ્રમાણમાં શ્રુતી કયાં હોય તે સર્વ પુદ્ગલોના પિડાનું એમ ને એમ નિઃસરણુ થાય છે—અર્થાત્ વક્તા ભાષા-વર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલોના પિડાને અખંડ રૂપમાં જ બાદર કાઢે છે. આ પિડા અમુક યોગન ગયા પછી ધ્વસ પામે છે, અર્થાત્ તેનું ભાષારૂપ પરિણમન સમાપ્ત થાય છે. પણ જો વક્તા શ્રુતી પુદ્ગલોને

૭. ૮૭૭ [૩] માં માત્ર અનન્તપ્રદેશોનું જ અહણુ થાય છે એમ રપ્ષ્ટ કર્યું છે અને આદી અહણુનું પણ અહણુ થાય છે તેમ જણાવ્યું છે. આમાં વિરોધ નથી સમજવાનો, કારણ કે પ્રવૃત્તિમાં અહણુશબ્દનો અર્થ પરમાણુ નથી, પણ અહણુ એટલે જોઈ પ્રદેશમાં રહેનાર, અને બાદર એટલે બધા પ્રદેશમાં રહેનાર એવો છે પ્ર૦ ટી૦, ૧૬૩ બ.

૮. પ્ર૦ ટી૦, ૧૬૩ અંતર્મુક્તકાળ પર્યંત તે પુદ્ગલ અહણુયોગ્ય છે. તેમાં આદિ, મધ્ય કે અંત સમયે તે અહણુ કરે છે, એમ સમજવું.

૯. પ્ર૦ ટી૦, પૃ ૧૬૪ માં વિરોધાવરયકભાષ્ય (પા૦ ૩૭૧) ને આપાદે રપ્ષ્ટ કર્યું છે કે એક જ સમયમાં બે ક્રિયાનો વિરોધ નથી; માત્ર બે ઉપયોગનો વિરોધ છે.

બેદોને અર્થાત તેના વિભાગ કરીને બહાર કાઢે^{૧૦} (તો તે પિડે સુદમ થઈ જાય છે અને તેથી શીઘ્ર ખ્વંસ પામતા નથી, બિલકું સંપર્કમાં આવનાર અન્ય પુદ્ગલોને વાસિત કરે છે = ભાષાસ્પે પરિણત કરી દે છે.) તો તેથી તે અનંતગુણુ દુદ્ધિ પામતાં પામતાં લોકના અંતને સ્પર્શે છે (૮૮૦).

પુદ્ગલોનું આનું બેદન અનેક પ્રકારે થાય છે. તેના ખંડ, પ્રતર, ચૂર્ણિકા, અનુતટિકા અને ઉત્કરિકા એવા પાંચ બેદ સૂત્રમાં દર્શાવતો સાથે જણાવ્યા છે (૮૮૧-૮૮૭), એટલું જ નહિ પણ એ પાંચેયનું અલ્પઅહુત્વ પણ નિર્દિષ્ટ છે. (૮૮૭)

ભાષાના પ્રકાર

પ્રસ્તુત પદમાં ભાષાના બેદો અનેક રીતે વર્ણવ્યા છે (૮૩૦, ૮૪૬, ૮૫૯, ૮૭૦, ૮૯૬), પણ તે બેદોનું વ્યવસ્થિત નિર્ણય સૂં ૮૬૦-૮૬૬ માં થયું છે, તેથી બેદો માટે તે સૂત્રને મુખ્ય માનીને અહીં વિવરણ કરવામાં આવશે.

ભાષાના એ પ્રકાર છે : પર્વામા અને અપર્વામા (૮૬૦). ટીકાકારે આનું વિવરણ કર્યું છે, તદનુસાર જેના પ્રતિનિયત સ્વરૂપનો નિશ્ચય થઈ શકે છે, તે પર્વામા છે અને જેના વિપ્ એવો નિશ્ચય નથી થઈ શકતો તે અપર્વામા છે. નિશ્ચય યથાર્થ પણ હોય છે અને અવયથાર્થ પણ હોય છે. યથાર્થ હોય તો સત્ય કહેવાય અને અવયથાર્થ હોય તો મૃષા અથવા મિથ્યા કહેવાય. આથી જે ભાષા યથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે ભાષા સત્ય છે અને અવયથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે મૃષા છે; આમ પર્વામાના બેદ એ છે : સત્યભાષા અને મૃષાભાષા (૮૬૧). યથાર્થ કોને કહેવું એ પણ અપેક્ષાબેદથી નક્કી કરવું પડે છે. આથી સત્યભાષાના અપેક્ષાબેદે દશ બેદો છે : ૧. જનપદસત્ય, ૨. સમ્મતસત્ય, ૩. સ્થાપનાસત્ય, ૪. નામસત્ય, ૫. રૂપસત્ય, ૬. પ્રતીત્યસત્ય, ૭. વ્યવહારસત્ય, ૮. ભાવસત્ય, ૯. યોગસત્ય અને ૧૦. ઔપચસત્ય (૮૬૨).^{૧૧} અસત્ય અથવા તો મૃષા બોલવા પાછળ અનેક કારણો હોય છે, આથી એ કારણબેદે મૃષા અર્થાત અસત્યભાષાના જે બેદો છે તે પણ દશ છે : ૧. ક્રોધનિઃસૃત, ૨. માનનિઃસૃત, ૩. માયાનિઃસૃત, ૪. લોભનિઃસૃત, ૫. પ્રેમનિઃસૃત, ૬. દ્વેષનિઃસૃત, ૭. હાસ્યનિઃસૃત, ૮. ભયનિઃસૃત, ૯. આખ્યાનિકાનિઃસૃત, ૧૦. ઉપધાતનિઃસૃત (૮૬૩).

અપર્વામા ભાષાના એ પ્રકાર છે : સત્યા-મૃષા અને અસત્યા-મૃષા (૮૬૪). આમાંથી સત્યા-મૃષાના દશ (૮૬૫) અને અસત્યા-મૃષાના બાર બેદો છે (૮૬૬). જેમાં અર્ધસત્ય અભિપ્રેત હોય તે સત્યા-મૃષા કહેવાય. અને જેમાં સત્ય કે મિથ્યાનો સંબંધ ન હોય તે અસત્યા-મૃષા; એટલે કે કોઈને બોલાવવો હોય તો કહેવું કે એ દેવદત્ત ! ઇત્યાદિ. તેના બેદોનું વિવરણ ટીકાકારે કર્યું છે, તેથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી (પ્ર૦ ૮૦, ૨૫૯).

‘માનું છું’, ‘ચિંતવું છું’—આ પ્રકારની ભાષા અવધારણી-નિશ્ચયાત્મક કહેવાય છે (૮૩૦) અને તે સત્યાદિ ચારેય પ્રકારે સંભવે છે. જે ભાષા બોલવાથી ધર્મની આરાધના થાય તે સત્ય, જેથી ધર્મની વિરાધના થાય તે અસત્ય, મિશ્રણવાળી સત્ય-મૃષા ભાષાથી આરાધના વિરાધના બને થાય છે, પણ અસત્યામૃષા ભાષાનો સંબંધ આરાધના કે વિરાધના સાથે નથી (૮૩૧, ૮૫૬).

૧૦. કોષ્ટકગત ભાગ મૂળમાં નથી પણ સ્પષ્ટતા ખાતર જોડ્યો છે જુઓ, વિશેષાં, પ્રાં ૩૭૮ અને પ્ર૦ ૮૦, પૃ ૨૬૫ વ.

૧૧. સ્થાનાંગ-સમવાયાંગ, પૃ ૧૨૨-૨૩; પ્ર૦ ૮૦ પૃ ૨૫૭.

પ્રજાપતી ભાષા, જે અસત્યમૃપાનો એક બેદ છે (૮૬૬), તે યાત્રાનમાં પ્રસ્તુત પદમાં વિગતે ચર્ચા છે તે આવી છે—(ભાષાના શબ્દોમાં તો સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંસકનો ભાવ હોતો નથી, છતાં પણ જ્ઞાતિવાચક) ગો આદિ શબ્દોમાં પુરિલગનો પ્રયોગ થાય છે, તો તેવા શબ્દોને મૃપાભાષા ન કહેવાય, પણ તે પ્રજાપતી ભાષાના નમૂના ગણાય (૮૩૨), (કારણ કે તે શબ્દોથી અમુક અર્થનું નિરૂપણ થાય છે. તે જ પ્રમાણે શબ્દોમાં લિંગ નથી, છતાં પણ) કેટલાક શબ્દો પુરિલગી (૮૫૨) છે, કેટલાક સ્ત્રીલિંગી (૮૫૧) છે અને કેટલાક નપુંસકલિંગી (૮૫૩) છે, (પણ તેમનો પ્રતિપાદ અર્થ તો તે શબ્દગત લિંગ ધરાવતો નથી છતાં) તે પણ મૃપાભાષા ન કહેવાય, પણ પ્રજાપતી કહેવાય (૮૩૩, ૮૫૪, ૮૫૭). (ભાષાના શબ્દો વંટ ગમે તે લિંગ ધરાવનારને આજા પણ કરવામાં આવે છે અને સાંભળનાર આજા પ્રમાણે કરે કે ન કરે તેમ પણ અને છે, છતાં પણ)^{૧૨} આજાપતી ભાષાને મૃપા ન કહેવાય, પણ માત્ર પ્રજાપતી ભાષા કહેવાય (૮૩૪, ૮૫૫); પુરુષાદિ ત્રણે લિંગનાં લક્ષણોનું પ્રજાપત કરનારી ભાષા પણ મૃપા ન કહેવાય, પણ પ્રજાપતી કહેવાય (૮૩૫); (પછી ભલે તે તે લિંગધારીમાં સમગ્રભાવે તે તે લક્ષણો ઉપલબ્ધ થતાં ન હોય). જ્ઞાતિવાચક શબ્દોમાં પુરિલગાદિ ત્રણે લિંગો દેખાય છે (પણ જ્ઞાતિમાં તો કોઈ લિંગ નથી), તોપણ તે મૃપા નથી પણ પ્રજાપતી છે (૮૩૬). તે જ પ્રમાણે જ્ઞાતિને લક્ષ કરીને આજા કરવામાં આવી હોય કે તેનાં પુરિલગાદિ લક્ષણોનું નિરૂપણ થયું હોય તો તે ભાષા પણ મૃપા ન ગણાય, પણ પ્રજાપતી કહેવાય (૮૩૭, ૮૩૮, ૮૫૬).

ભાષાના શબ્દોનું વર્ગીકરણ અન્ય રીતે પણ કરવામાં આવ્યું છે અને તેના સોળ પ્રકાર જણાવ્યા છે. તેમાં લિંગ^{૧૩} સખ્યા^{૧૪} અને કાળના ત્રણ-ત્રણ બેદોને લઈને વચનના નવ પ્રકાર છે : પ્રત્યક્ષ વચન, પરોક્ષ વચન અધ્યાત્મવચન આદિ જેવા; શેષ પણ જુદી જુદી અપેક્ષાથી લિખ છે (૮૬૬). આ બધા જ પ્રકારોનો સમાવેશ પ્રજાપતીમાં કરવામાં આવ્યો છે અને તે મૃપા નથી તેમ જણાવ્યું છે (૮૬૭).

*

બારમું પદ : જીવોનાં શરીર

પ્રસ્તુત બારમા પદમાં જીવોના શરીર વિષે ચર્ચા છે. શરીર પાત્ર છે^૧ : ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારિક, તૈગસ અને કાર્મણ (૯૦૧). ઉપનિષદોમાં આત્માના પાંચર કોષની ચર્ચા મળે છે, તેમાં માત્ર અન્નમય કોષ સાથે ઔદારિક શરીરની ગુલના થઈ શકે તેમ છે. અને પછીથી સાંખ્ય આદિ દર્શનોમાં અવ્યક્ત, સૂક્ષ્મ કે^૨ લિંગશરીર માનવામાં આવ્યું છે તે જૈનસમત કાર્મણને સ્થાને છે.

૧૨. આજાપતી એ અસત્યમૃપાનો પણ એક બેદ છે સૂ. ૮૬૬

૧૩. લિંગબેદથી શબ્દબેદ માટે જુઓ સૂ. ૮૫૧, ૮૫૨, ૮૫૩

૧૪. સખ્યાબેદથી શબ્દનો બેદ સૂ. ૮૪૬-૮૫૦માં પણ છે પણ ત્યાં સંસ્કૃતભાષાસમત દિવચનનો નિર્દેશ નથી, કારણ કે પ્રાકૃતમાં તે છે નહિ

૧ ભગવતી, ૧૭-૧, સૂ. ૫૬૨

૨ તૈત્તિરીય ઉપનિષદ, જેઠુવણી; બેલવલકર અને સનડે, History of Indian Philosophy, P. 250.

૩ સાંખ્યકારિકા ૩૬-૪૦, બેલવલકર અને સનડે, History of Indian Philosophy, P. 358, 430, 370; માલવણિયા “ગણધરવાદ”, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૨૧-૧૨૩.

નારકાદિ ૨૪ દંડોમાં તે પાંચમાંથી ક્યાં ક્યાં હોને હોય છે તેનું નિરૂપણ કરીને (૬૦૨-૬૦૯) તે પાંચે શરીરોના બે બેદી બદ્ધ = ધર્મમાનમાં બંધાયેલ, અને મુક્ત = પૂર્વકાળે બાંધીને ત્યજી દીધેલાં શરીરો વિષે વિચારણા કરવામાં આવી છે કે તેમનું સંખ્યાપરિમાણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાલની અપેક્ષાએ કેટલું છે (૯૧૦). અને પછી ૨૪ દંડોમાં એ બંને પ્રકારનાં શરીરોની સંખ્યાનો દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ વિચાર છે (૯૧૧-૯૨૪).

કાલની દૃષ્ટિએ સંખ્યા એટલે સૂત્રમાં જણાવેલ કાલમાનના જેટલા સમય થતા હોય તેટલા સમય જેટલી તે સંખ્યા સમજાવી. અને તે જ પ્રમાણે ક્ષેત્ર એટલે તે તે સ્થિત ક્ષેત્રમાં જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલી સંખ્યા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. અસંખ્યાત અને અનત સંખ્યા ક્રમશઃ અસંખ્યાત અને અનંતપ્રકારની સમજે છે, તેથી સામાન્ય રૂપે અસંખ્ય કે અનંત કહેલ, છતાં તે સંખ્યા ક્યા પ્રકારની અસંખ્ય કે અનંત સમજાવી તે દર્શાવવા માટે વચ્ચે વચ્ચે અનેક વળમાં સમીકરણો સૂત્રમાં મુક્યાં છે, તે ગણિતમાં રસ ધરાવનાર માટે પણ રસપ્રદ થઈ પડે તેવાં છે. રીકાકારે તેની વિસ્તૃત સમજૂતી આપી છે.

ઔદારિક આદિ શરીરવાચક શબ્દોના અર્થ તેના પ્રયોજનની દૃષ્ટિએ રીકાકારે સમજાવ્યા છે, તે પ્રમાણે જોઈએ તો જે માંસ-અરિથ-આન્નિયુક્ત સ્થૂલ શરીર છે તે ઔદારિક છે, છતાં તે શરીર પ્રધાન પણ છે, કારણ કે સૌથી ઊંચે વસનારા અનુત્તર વિમાનના દેવો કરતાં પણ તે શરીરનું મહત્ત્વ એટલા માટે વધારે છે કે તે ઔદારિક શરીર જ એવું છે જે તીર્થંકર આદિને હોય છે, અને દેવોને દુર્લભ તો શું પણ સમવત્તુ જ નથી; નારક અને દેવ સિવાયના જીવોને આ શરીર જન્મથી હોય છે.

વળી, ઔદારિક આદિ શરીરો જે ક્રમે નિર્દિષ્ટ છે તે ક્રમે જ ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે. પ્રદેશોની સંખ્યા ઉત્તરોત્તર શરીરોમા વધારે છતાં ક્રમે કરી ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે, એ વસ્તુ રીકાકારે જણાવી છે.

જે શરીર વિવિધ પ્રકારની ક્રિયા કરી શકે છે, એટલે કે અનેક પ્રકારના રૂપો ધારણ કરી શકે છે, તે વૈકલ્પિક છે. આ શરીર દેવ-નારકને જન્મથી છે અને મનુષ્યને ક્ષદ્ધિરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે.

અનુદેશપૂર્વક મુનિ પ્રયોજન ઉપરિચિત થયે યોગ્યલથી જેની રચના કરે છે તે આહારક શરીર છે. કોઈ બાળતની શકા ઉપરિચિત થયે સમાધાન અર્થે તીર્થંકર પાસે જવા માટે આ શરીરનો ઉપયોગ છે.

શરીરમાં જે તેજસ્ અર્થાત્ પાચન આદિમાં અગ્નિનું કાર્ય કરે છે તે તેજસ શરીર છે. અને કર્મનિર્મિત જે સૂક્ષ્મ શરીર છે તે કાર્મણ છે. તેજસ અને કાર્મણ આ બે શરીર જીવથી કદી વિયુક્ત થતાં નથી; માત્ર સિદ્ધિ સમયે તેમનાથી જીવ વિમુક્ત બને છે. અનાદિ કાળથી આ બંને શરીર જીવ સાથે જોડાયેલાં જ છે. પુનર્જન્મ માટે ગમન કરનાર જીવને પણ આ બે શરીરો તો હોય જ છે, અને પછી ઔદારિક આદિ શરીરોની રચના થાય છે.

પૂરુષગ્રાગમમાં જીવનાં આ શરીરોની વિચારણામાં બદ્ધ અને મુક્ત-એવા બેદોનો વિચાર નથી થયો, પરંતુ સત્પદપ્રપણા, દ્રવ્યપ્રમાણાનુગમ આદિ આઠ અનુયોગદ્વારો વડે જીવનાં શરીરો સંખ્યા વિસ્તૃત વિચાર બોવા મળે છે (પુસ્તક ૧૪, સૂ. ૧૨૯, ૫૦ ૨૩૭), એટલું જ નહિ પણ શરીરપ્રપણા પણ કરવામાં આવી છે, જેમાં નામ, નિરુક્તિ આદિ છ અનુયોગદ્વારો વડે વિચાર છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૨૩૬, ૫૦ ૩૨૧).

...[૯૦]...

શરીર વિષેની એકત્ર માહિતી માટે જુઓ સ્થાનાંગ-સમવાયાગ, પૃ. ૩૯૯. દંડકોમાં શરીરવિચાર બાહ્ય અને આબ્યંતર એમ બે ભેદે પણ થયો છે.

આ પદનો સાર નીચેના કોષકોથી મળી રહેશે.

સૂ. ૯૦૧-૯૦૯

દંડકોમાં શરીરો

	આૈદારિક	વૈકિચ	આહારક	તૈજસ	કાર્મણુ
૧. નારક	×	”	×	”	”
૨-૧૧. અસુર યાવત્ સ્તનિત }	×	”	×	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	”	×	×	”	”
૧૩. અપ્કાય	”	×	×	”	”
૧૪. તેજઃકાય	”	×	×	”	”
૧૫. વાયુકાય	”	”	×	”	”
૧૬. વનસ્પતિકાય	”	×	×	”	”
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૨૦. પંચેન્દ્રિયલિધૈય	”	”	×	”	”
૨૧. મનુષ્ય	”	”	”	”	”
૨૨. વાણુબ્યંતર	×	”	×	”	”
૨૩. જ્યોતિષક	×	”	×	”	”
૨૪. વૈમાનિક	×	”	×	”	”

સંખ્યા		બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા આદિ (૬૧૦)		કાલસમીપરજી		કાલસમીપરજી		કાલસમીપરજી	
		૧. સંખ્ય	૨. અસંખ્ય	૩. અનંત	૧. અસંખ્ય	૨. અનંત	૩. અસંખ્ય	૧. અસંખ્ય	૨. અનંત
૧. શરીર	૧. બદ્ધ	—	—	—	—	—	—	—	—
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	—	—	—
૨. વૈકલ્ય	૧. બદ્ધ	—	—	—	—	—	—	—	—
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	—	—	—
૩. આદારિક	૧. બદ્ધ	—	—	—	—	—	—	—	—
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	—	—	—
૪. તેજસ	૧. બદ્ધ	—	—	—	—	—	—	—	—
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	—	—	—
૫. કાર્મણ્ય	૧. બદ્ધ	—	—	—	—	—	—	—	—
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	—	—	—

તેજસ પ્રમાણે

{ અલગ્યથી અનંત-
 યુગ્મ = સિદ્ધાંતો
 અનંતભાગ
 ઔદારિક પ્રમાણે
 { સિદ્ધાંતી અનંતયુગ્મ
 = સર્વ જીવનો
 અનંતભાગ
 સર્વ જીવથી
 અનંતયુગ્મ =
 જીવવર્ગનો
 અનંતભાગ

તેરમું ‘પરિણામ’ પદ : પરિણામવિચાર

ભારતીય દર્શનોમાં સાંખ્ય આદિ પરિણામવાદી છે, જ્યારે ન્યાય આદિ પરિણામવાદી નથી. ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત બેદ માનનારે પરિણામવાદનો ત્યાગ કર્યો અને ધર્મ-ધર્મીનો અભેદ માનનારે પરિણામવાદનો સ્વીકાર કર્યો છે. આને જ કારણે ભારતીય દર્શનોમાં ત્રણ પ્રકારની નિત્યતાનો વિચાર દાખલ થયો છે. સાંખ્ય, જૈન અને વેદાન્તીઓમાંથી રામાનુજ જેવાઓએ પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; તેમાં પણ સાંખ્યોએ માત્ર પ્રકૃતિમાં પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; પણ પુરુષમાં તો કૃટસ્થનિત્યતા માની.^૧ અને એ જ કૃટસ્થનિત્યતા નૈવાયિકાદિએ અધા પ્રકારની નિત્ય વસ્તુમાં માની અને પરિણામિનિત્યતાનો ત્યાગ કર્યો; કારણ કે તેમને મતે ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત બેદ હતો. બૌદ્ધોએ ક્ષણિકવાદ માન્યા છતાં પુનર્જન્મ તો માન્યો છે. તેથી તેમને મતે નિત્યતાનો વળી એક ત્રીજો પ્રકાર થયો અને તે છે સંતતિનિત્યતા.

પ્રસ્તુતમાં જૈન મતે જીવ અને અજીવ બન્ને પ્રકારના પદાર્થોના પરિણામો ગણાવ્યા છે, તેથી સાંખ્ય આદિ સંમત પુરુષકૃટસ્થવાદ જૈનોને અમાન્ય છે તે સૂચિત થાય છે (૯૨૫). પ્રથમ જીવના પરિણામોના બેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે (૯૨૬-૯૩૭) અને પછી નારકાદિ ચોવીશ દંડકોમાં તે પરિણામોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૯૩૮-૯૪૬). અને અંતે અજીવના પરિણામોના બેદ-પ્રભેદોની ગણતરી આપી છે (૯૪૭-૯૫૭). આ ઉપરથી એક ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ ફલિત થાય છે કે અજીવ-પરિણામોમાં માત્ર પુદ્ગલના પરિણામોની ગણના છે; ધર્માસ્તિકાયાદિ અરૂપી દ્રવ્યોના પરિણામો ગણાવ્યા નથી. તે સુચવે છે કે એક કાળ એવો હતો જ્યારે ધર્માસ્તિકાયાદિ અરૂપી અજીવ દ્રવ્યોમાં પરિણામો મનાતા નહિ હોય. ભગવતી શ. ૨, ઉ. ૧૦ માં અને સ્થાનાંશ (સં. ૪૪૧) માં ધર્માસ્તિકાયાદિના વર્ણનમાં “કાલઓ ન કયાહ નાસી, ન કયાહ ન મવતિ, ન કયાહ ન મવિસ્સહ સ્તિ, મુષિ મવતિ મવિસ્સતિ ય ધુવે ગિતિણ સાયસે અક્ષણ અવ્વણ અવહિતે ગિન્ચ્વે | માવતો અવજે અગંબે અરસે અફાસે”^૨ હતાદિ ઉલ્લેખ છે તે પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેમના પરિણામો વિષેની માન્યતા પ્રાચીન નથી, પરંતુ એ માન્યતા પછીના કાળે ક્યારેક શરૂ થઈ, જ્યારે વસ્તુનું લક્ષણ ઉત્પાદ-વ્યવ-પ્રૌઢ્ય એ ત્રિપદી વંડ કરવામાં આવ્યું. અને પરિણામ સ્વરૂપે આપણે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જોઈએ છીએ કે તેમાં ઉત્પાદ-વ્યવ-પ્રૌઢ્ય—એ સતની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી (પ. ૨૯) એટલું જ નહિ પણ નિત્યની વ્યાખ્યા પણ તેને જ અનુસરીને કરવામાં આવી કે ‘તદ્વાવાચ્યં નિત્યમ્ (પ. ૩૦). આ લક્ષણ ઉપર પાતંગલ યોગસૂત્રની પરંપરાની ઊપ રપ૪ છે. પાતંગલના વ્યાસ-ભાવ્યમાં નિત્યની વ્યાખ્યા છે—“યસ્મિન્ પરિગમ્યમાને તત્ત્વં ન વિહન્યતે તન્નિત્યમ્”-યોગમાધ્ય, ૪-૩૩. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પરિણામની વ્યાખ્યા છે—તદ્વાવ: પરિણામ: | પ. ૪૧.

ભગવતી અને સ્થાનાંશમાં ધર્માસ્તિકાયાદિ ભાવો = પરિણામોના વિચારપ્રસંગે એટલું કહ્યું હતું કે તેમાં ૩૫, ૨૬ આદિ નથી, પણ શું છે તે બાબત મૌન છે. સ્થાનાંશસૂત્ર, ૪૪૧; ભગવતી, ૨-૧૦, સં. ૧૧૮.

પ્રસ્તુત પ્રતાપનામાં અજીવના દશ પરિણામોમાં એક ‘અગુરુલધુ’ પરિણામ પણ છે

૧. “દ્વયી ચેવ નિત્યતા કૃટસ્થનિત્યતા પરિણામિનિત્યતા ચ | તત્ત્વ કૃટસ્થનિત્યતા પુરુષસ્થ | પરિણામિનિત્યતા ગુણનામ્ |” પાતંગ માધ્ય, ૪, ૨૩.
૨. ભગવતીમાં પણ પ-નવજાની જેમ જ પરિણામો સમજાવવાનું કહ્યું છે—પરિણામપદં નિરવસેતં માણિયવં —૧૪. ૪, સ્. ૫૧૪.

(૯૪૭), પરંતુ તે વિષે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે તે ‘દામાદાર’ (૯૪૬) છે. એટલે તેના વિશેષ પરિણામોનો સંભવ ઘટે નહિ. ભગવતીમાં ગુરુલધુનો વિચાર અનેક કંઠાણે છે. તે સમગ્ર અર્થોથી એક બાબત એ દર્શાવે થાય છે કે સૂદમ પુત્રગણપરમાણુ અને અરૂપી દ્રવ્યોને ‘અગુરુલધુ’ કહ્યા છે. એટલે એ પ્રમાણે જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાલ એ ‘અગુરુલધુ’ સિદ્ધ થાય છે. અહીં એ ધ્યાનમાં લેવાનું છે કે સાપેક્ષ ગુરુ અને લધુને તો ‘ગુરુલધુ’ નામ આપ્યું જ છે, એટલે ‘અગુરુલધુ’ શબ્દથી તેનો નિર્ણય જ સમજી શકાય. એટલે કે જે દ્રવ્યો ‘અગુરુલધુ’ તરીકે ઓળખાયાં તેમાં ગુરુ કે લધુ એ બંનેમાંથી એકેય કે સાપેક્ષ ‘ગુરુલધુ’ એ ભાવો નથી એમ જ સમજાય. ગુરુ-લધુની ચતુર્ભંગીમાં એ ચોથો ભંગ છે. તેથી પણ એ નિર્ણય જ સચવે છે. આમ એ ધર્મથી કોઈ વિધિરૂપ ધર્મ કે ભાવ સચવાતો નથી, એમ ભગવતીની ગુરુલધુની અર્થાં (૧. ૯. સં. ૭૩) થી સમજાય છે, પરંતુ ભગવતીમાં જ સ્કંદકેના અધિકારમાં પાણું લોકના અનત અગુરુલધુ પર્યાયો હોવાનું જણાવ્યું છે, એટલું જ નહિ પણ જીવ, સિદ્ધિ અને સિદ્ધના (૨. ૧. સં. ૯૧) અનંત અગુરુલધુ પર્યાયો કહ્યા છે. આમ શબ્દમાંથી સર્જનની પ્રક્રિયા દેખાય છે અને તેથી ભગવતીમાં જુદા જુદા વિચારના સ્તરો હોવાનું જણાય છે. અને એથી એટલું કહી શકાય કે બધી વસ્તુના પર્યાયો-પરિણામો હોવા નોંધ એ; એ નવા વિચારના પરિણામ-સ્વરૂપે ધર્માસ્તિકાપાદિમાં પણ તે ઘટાવવાનો આ પ્રયાસ છે. આ વિચારવિકાસની આ પણ એક ભૂમિકા છે, જે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં જોવા મળે છે, જ્યાં પરિણામોના અનાદિ અને આદિ એવા બેદ કરીને (૫. ૪૨) અરૂપીમાં અનાદિ પરિણામો હોવાનું ભાષ્યમાં જણાવ્યું છે (૫. ૪૨). આ સત્યની માન્યતા અને વ્યાખ્યામાં જે મતભેદો થયા તેનું પણ એ જ કારણ છે કે આ વિચાર નવો હતો અને તેણે રિધરભૂમિકા પ્રાપ્ત કરી ન હતી.

ગુરુ, લધુ, ગુરુલધુ અને અગુરુલધુ વિષેની વિશેષ તાર્કિક વિચારણા માટે આચાર્ય ઝિગભદ્રનું વિશેષાવસ્થકભાષ્ય (ગાં ૧૫૪-૧૬૩) જોવું જોઈએ

પરિણામોનું ગણન આ પ્રમાણે છે :—

જીવના પરિણામો (૯૨૬-૯૩૭)

અજીવ પરિણામો (૯૪૭-૯૫૬)

૧. ગતિ (નરકાદિ ૪)	૧. બંધન (રિનગ્ધ-રૂક્ષ)
૨. ઇન્દ્રિય (શ્રોત્રાદિ ૫)	૨. ગતિ (સ્પૃશદ-અસ્પૃશદ અથવા દીર્ઘ-હ્રસ્વ)
૩. કષાય (ક્રોધાદિ ૪)	૩. સંસ્થાન (પરિભ્રમણાદિ ૫)
૪. લેશ્યા (કૃષ્ણાદિ ૬)	૪. ભેદ (ખંડ આદિ ૫)
૫. યોગ (મન આદિક ૩)	૫. વર્ણ (કૃષ્ણ આદિ ૫)
૬. ઉપયોગ (સાકાર-અનાકાર)	૬. ગંધ (સુરભિ-દુરભિ)
૭. જ્ઞાન (આભિનિયોધિક આદિ ૫)	૭. રસ (તિક્ત આદિ ૫)
૮. દર્શન (સમ્પન્ન આદિ ૩)	૮. સ્પર્શ (કકળ્પ આદિ ૮)
૯. ચારિત્ર (સામાયિકાદિ ૫)	૯. અગુરુલધુ (એક)
૧૦. વેદ (ત્રી આદિ ૩)	૧૦. શબ્દ (સુખિ-દુઃખિ)

અજીવપરિણામોના બધનપરિણામ પ્રસંગે જે ગાથા નં. ૨૦૦ છે તે જ ગાથા પદ્મગ્રંથમાં પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમાં પાસાતર છે. (પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર, ૩૬, ૫૦ ૩૩)

અજીવગતિપરિણામના જે બે પ્રકાર છે તે આ છે—સ્પૃશદ્ગતિપરિણામ અને અસ્પૃશદ્-ગતિપરિણામ (૯૪૯). જૈન માન્યતા પ્રમાણે આકાશપ્રદેશ તો સર્વત્ર વિદ્યમાન છે જ, પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તે પ્રદેશને સ્પર્શ કરીને અને તે વિના—એમ બે પ્રકારની ગતિ છે એવો અર્થ નથી સમજવાનો એમ આચાર્ય મહાયગિરિનો અભિપ્રાય છે. પણ અન્ય મત પ્રમાણે તેથી ઊલટું છે. તેને વિષે મહાયગિરિ કહે છે કે આ કેમ સભવે તે અખને સમગ્નતું નથી—અન્યે તુ ન્યાત્વશ્ચતે સ્પૃશદ્ગતિપરિણામો નામ યેન પ્રયત્નવિરોધાત્ ક્ષેત્રપ્રદેશાન્ સ્પૃશન્ ગચ્છતિ, અસ્પૃશદ્ગતિપરિણામો યેન ક્ષેત્રપ્રદેશાનસ્પૃશન્નેવ ગચ્છતિ—તજ્ઞ બુદ્ધ્યામદે, નમસઃ સર્વંન્યાપિતયા તત્પ્રદેશસંસ્પર્શન્યતિરેકેણ ગતેરસમ્ભવાત્ । बहुश्रुतेभ्यो वा परिभाषनीयम्” પ્ર૦ ટીકા, વજ ૨૮૯ અ ।

આચાર્ય મહાયગિરિએ સ્પૃશદ્ગતિ અને અસ્પૃશદ્ગતિનું દર્શાવેલું આપું છે કે તળાવમાં જ્યારે ઢીકરી તિરછી દિશામાં ફેંકવામાં આવે છે ત્યારે તે વચ્ચે વચ્ચે જલને સ્પર્શ કરતી અને સ્પર્શ ન કરતી એમ જાણ છે. પ્રસ્તુતમાં મતાન્તર થવાનું કારણ એ જણાય છે કે આકાશનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું અને તેના પ્રદેશોને સ્વીકારવામાં આવ્યા, તે પહેલાંની પ્રસ્તુત ચર્ચા પરંપરામાં થઈ દર્શો તે એમની એમ ચાલી આવી છે. આ અસંગતિનો તાર્કિક ખુલાસો કરવાનો પ્રયત્ન ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીએ અસ્પૃશદ્ગતિવાદમાં કર્યો છે. આ ખુલાસો એટલા માટે પણ જરૂરી હતો કે એક તરફ એમ માનવામાં આવ્યું કે સિદ્ધતા જીવો એક જ સમયમાં સિદ્ધિસ્થાને પહોંચી જાય છે, પરંતુ બીજી તરફ એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે જીવના મૃત્યુસ્થાન અને સિદ્ધિસ્થાન વચ્ચે અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશોનું અંતર હોય છે. અને ગતિનિયમ એવો છે કે એક પ્રદેશથી બીજા પ્રદેશમાં પહોંચતા એક સમય લાગે છે. એટલે સિદ્ધિગતિમાં પ્રસ્થાન કરનારા જીવને ઓછામાં ઓછા અસંખ્યાત સમય તો થવા જ નેઈએ. આ અસંગતિ ટાળવા માટે અસ્પૃશદ્ગતિનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો છે : આ સમગ્ર ચર્ચા એક મુદ્દા ઉપર તો આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે જ છે કે જૈનધર્મની માન્યતાઓમાં કોઈ એક જ કાળે બધું કહેવાઈ ગયું હતું અથવા તો મનાઈ ગયું હતું એમ માની લેવાનું નથી.

છાવદંડકોમાં પરિણામો ૯૩૮-૯૪૬

૧. નારક	૧. ગતિ નરક	૨. દિન્દિય	૩. કપાય કોથ, માન, માયા, લાભ	૪. લેકયા કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, મન, વચન, કાય	૫. યોગ સાકાર-અનાકાર	૭. જ્ઞાન	૮. દર્શન	૯. ચારિત્ર અચારિત્રી	૧૦. લેદ નપુંસક
૨૧૧. ભવનવાસી દેવ	"	"	"	કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ	"	"	"	"	પુરુષ, સ્ત્રી
૧૨. પૃથ્વીકાય	{ તિવંચ એકોન્દ્રિય	"	"	"	"	"	"	"	"
૧૩. અકાય		"	"	"	"	"	"	"	"
૧૪. વનસ્પતિકાય		"	"	"	"	"	"	"	"
૧૫. તેજસ્કાય		"	"	"	"	"	"	"	"
૧૬. વાયુકાય	"	"	"	કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત	"	"	"	"	"
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	"	"	"	"	"	આભિન્ન, ક્રુન, મનિચ્ચગ્નાન, ક્રુતઅગ્નાન,	"	"	"
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	"	"	"	"	"	"	સમ્યક્, મિથ્યા	"	"
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	"	"	"	"	"	"	"	"	"
૨૦. પંચોન્દ્રિય-તિવંચ	"	"	"	"	"	"	"	"	"
૨૧. સનુચ્ય સનુચ્ય	{ અનિન્દ્રિય, અકપાયી	"	"	છયે	"	આભિન્ન, ક્રુન્, અન્, મનિચ્ચન્, ક્રુતચ્ચન્, વિકલ્પ	સમ્યક્, મિથ્યા, સમ્યગ્મિથ્યા	{ અચારિત્રી, ચારિત્રા-ચારિત્રી	"
૨૨. વાણવ્યંતર દેવ		"	"	છ, અદેશ્ય	"	પાંચ ગ્નાન ત્રણ અગ્નાન	"	{ ચારિત્રી, અચારિત્રી, ચારિત્રાચારિત્રી	"
૨૩. જ્યોતિષ	"	"	"	કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજ	"	આભિન્ન, ક્રુતઅગ્નાન, મનિચ્ચગ્નાન, ક્રુતઅગ્નાન, વિકલ્પ	"	અચારિત્રી, પુરુષ, સ્ત્રી	"
૨૪. વૈશાનિક	"	"	"	તેજ, પદ્મ, શુક્લ	"	"	"	"	"

...[૬૭]...

ચૌદમું 'કપાય' પદ : કપાયનિરૂપણ

આ પદમા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે કપાયો (૬૫૮) જીવોના ચોવીશે દંડકોમાં સમાવે છે (૬૫૯) એમ જાણાવીને કપાયની આત્મામાં, પરમા, ઉચ્ચમાં કેટલા અને અપ્રતિષ્ઠા ચોવીશે દંડકના સકલ જીવોની અપેક્ષાએ દર્શાવી છે (૬૬૦). આમા ક્રોધના ભાગન-અભાગનની અપેક્ષાએ પ્રતિષ્ઠા-અપ્રતિષ્ઠા શબ્દનો પ્રયોગ છે. ધણીવાર એવું બને છે કે અકારણ કપાય થાય છે ત્યારે કપાયનું પાત્ર કોઈ હોતુ નથી. તે અપ્રતિષ્ઠિત કપાય છે, એમ રીકાકારે આ બાબતમાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.

ક્ષેત્ર, વસ્તુ, શરીર અને ઉપધિને લઈને કપાયની ઉત્પત્તિ સકલ સસારી જીવોના ચોવીશે દંડકોમાં છે (૬૬૧).

કપાયોના ઉત્તરબેદોમાં અનંતાનુગ્રધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંત્વલન એવા ઉત્તરોત્તર મદ, મદતર કપાયો છે (૬૬૨). વળી, તેના આભોગનિર્વર્તિત, અનાભોગનિર્વર્તિત, ઉપશાંત અને અનુપશાંત-એવા પાંચ બેદો છે (૬૬૩). તેમાં કારણ ઉપરિચિત થયે, તેને સમજીને કપાય કરવો તે આભોગનિર્વર્તિત છે. અને વગર સમજે કપાય કરવો તે અનાભોગનિર્વર્તિત છે. કપાયનો ઉદય ન થાય ત્યાં સુધી તે ઉપશાંત કહેવાય અને ઉદયાવસ્થામાં તે અનુપશાંત કહેવાય છે.

જૈન આગમમા આત્માના દોષોનું વર્ણન અનેક રીતે કરવામાં આવ્યું છે. અને તે દોષોનો સંગ્રહ પણ જુદી જુદી રીતે કરવામાં આવે છે. તેમાંનો એક સંગ્રહપ્રકાર રાગ-દેવ-મોહ એ છે, પરંતુ કર્મસિદ્ધાન્તમા ઉક્ત ચાર કપાયોને અને મોહને આધારે જ વિચારણા થઈ છે, તેથી તે સંગ્રહપ્રકાર જૈનસંપ્રદાય દ્વારા વર્ણનનું અંતિમ રૂપ હોય એમ જણાય છે.^૧

આ પૂર્વેના પદમા આત્માના વિવિધ પરિણામો દર્શાવ્યા છે, તેમાંનો જ કપાય એ પણ એક પરિણામ છે તેની નોંધ લેવી જોઈએ (૬૨૬).

આ કપાયો જ મુખ્યરૂપે કર્મબંધનું કારણ છે, તેથી પ્રભુતમા જાણાવવામાં આવ્યું છે કે ત્રણેય કાળમા આદ્ય કર્મપ્રકૃતિના ચયનનાં સ્થાનો-પ્રકારો ચોવીશે દંડકોના જીવોમા ચારે કપાયો જ છે. માત્ર ચયન જ નાદિ પાંચ ઉપચયન, બંધ, ઉદારણા, વેદના અને નિર્ગરના પાંચ આરેય કપાયો જ સ્થાનો છે (૬૬૪-૬૭૧).

કપાયપ્રકરણને અંતે વિષયનિર્દેશક સંગ્રહબુગિયાથા આપવામા આવી છે.

૪

પંદરમું 'ઇન્દ્રિય' પદ : ઇન્દ્રિયનિરૂપણ

જીવના પરિણામોમા ઇન્દ્રિયપરિણામનો પણ નિર્દેશ છે. ગણનામાં કપાય પૂર્વે ઇન્દ્રિય-પરિણામનો નિર્દેશ છે (૬૨૬), પરંતુ નિરૂપણમાં પ્રથમ કપાયને ચૌદમા પદમા સ્થાન આપ્યું અને ઇન્દ્રિયને તે પછી પંદરમા પદમાં. આથી સિદ્ધ થાય છે કે આર્ય સ્થામાચાર્યે જુદાં જુદાં પ્રકરણો, જે પરંપરાપ્રાપ્ત હતાં, તેનું પોતાની રીતે સકલન-સપાદન કર્યું છે. આ જ બાબતના સમર્થનમાં લેસ્યા (પદ ૧૭), સમ્યકત્વ (પદ ૧૯), ઉપયોગ (પદ ૨૯), ઓહી-અવધિજ્ઞાન (પદ ૩૩), એ પરિણામો

૧. અણ્વપરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૧૦૦.

૨. પ્રેયસ્ અને દેય તથા ચાર કપાયોના વિસ્તૃત વર્ણન માટે 'કસાયપાહુડ' તેની ટીકાઓ સાથે જોડું

જતાં ક્રમે એકસાથે તેમનું નિરૂપણ નથી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. ૨૯ માં ઉપયોગ પદમાં ખરી રીતે અવધિજ્ઞાન પણ છે જ. પરંતુ અવધિજ્ઞાનને જુદા પદરૂપે લેવામાં આવ્યું છે તે સૂચિત કરે છે કે અવધિજ્ઞાન વિષેની જુદી સ્વતંત્ર વિચારણા ચાલી આવતી હશે, તેથી તેને સ્વતંત્ર પદમાં સંગૃહીત કરવાનું શ્યામાચાર્યે ઉચિત માન્યું છે.

અહીં ઇન્દ્રિયો વિષેની વિચારણા એ ઉદ્દેશોમાં કરવામાં આવી છે. તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં ૨૪ દારો અને બીજા ઉદ્દેશમાં ૧૨ દારો છે. પ્રથમ ઉદ્દેશના પ્રારંભમાં જ તેનાં ૨૪ દારોનો નિર્દેશ કરી દેવામાં આવ્યો છે (૯૭૨). સૌપ્રથમ ઇન્દ્રિયો પાંચ છે (૯૭૩), એમ જણાવી તે ચોવીશે વિષયોની ચર્ચા કરી કરવામાં આવી છે. તેમાં પ્રથમ છ દારોની એટલે કે સંદર્ભ-સંસ્થાનથી માંડીને અલ્પબદ્ધ સુધી ચર્ચા સમાપ્ત કરીને તે છબે દારોનો વિચાર ૨૪ દંડોમાં કરવામાં આવ્યો છે (૯૮૩-૯૮૬). અને પછી સાતમા દાર પુરૂ (૨૪૭) થી માંડીને વિષય નામના નવમા દારનું વિવરણ કરવામાં આવ્યું છે (૯૯૦-૯૯૨). આ દારોમાં દંડવિચાર નથી. તે દારોનો વિષય એવો છે, જેમાં ૨૪ દંડને લગતો વિચાર અશક્ય જ છે એમ તો ન કહેવાય, પણ એ બાબતોની પરંપરા કાંઈ સ્થિર નહિ થઈ હોય તેથી તે ચર્ચા કરવામાં નથી આવી એમ લાગે છે.

સૂ. ૯૯૩ માં મારણાન્તિક સમુદ્ધાત વખતે જે કર્મપુહ્લગ્લોની નિર્ગર ધ્યાય છે, એટલે જે પરમાણુઓએ પોતાના કર્મરૂપ પરિણામનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, તે પરમાણુઓ સૂક્ષ્મ હોય છે, એવું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. અને એવું પણ વિધાન છે કે તેવા પરમાણુ સમગ્ર લોકમાં હોય છે. વળી, સૂ. ૯૯૪ માં એવું પણ વિધાન છે કે જહ્નસ્થ જીવો એ સૂક્ષ્મ પરમાણુઓને નળ્પી-દેખી શકતા નથી. કેટલાક દેવો પણ એવા છે, જે તે સૂક્ષ્મ પુહ્લગ્લોને નળ્પી-દેખી શકતા નથી, તો સામાન્ય મનુષ્યની તો વાત જ શું કરવી ?

તે પછી જીવના ૨૪ દંડોની ચર્ચામાં નળ્પાવ્યું છે કે કેટલાક જીવો તે સૂક્ષ્મ પરમાણુઓને નળ્પી-દેખીને આહારમાં લે છે અને કેટલાક નળ્પયા-દેખ્યા વગર (સૂ. ૯૯૫-૯૯૮).

સૂ. ૯૯૯ માં આદર્શ-દર્પણ, અસિ આદિ ચક્રચકિત પદાર્થોમાં જે પ્રતિબિંબ પડે છે તેને જ્નેતાર શું જુએ છે તે ચર્ચાપ્રસંગે આદર્શ આદિને અને પોતાને જ્નેતો નથી પણ માત્ર પ્રતિબિંબને જુએ છે એમ જણાવ્યું છે. પ્રસ્તુતમાં પ્રતિબિંબ માટે પ્રતિભાગ (વલિભાગ) એ શબ્દનો પ્રયોગ છે. આ સૂત્રના પાઠમાં આદર્શને જુવે કે નહિ, તે બાબતમાં પાઠાંતર છે. આચાર્ય મલ્લયગિરિને મતે આદર્શને પણ જુવે એવો પાઠ છે, પણ અન્ય બધી પ્રતોમાં અને જૂના ગુજરાતી ટીપામાં તેથી વિરુદ્ધ પાઠ છે. ચાનું સમાધાન એ દોષ શંક કે માત્ર દૃશ્ય વિષયની અપેક્ષાએ આચાર્ય મલ્લયગિરિએ વ્યાખ્યા કરી અને આદર્શ પણ દૃશ્ય છે એમ માન્યું. પરંતુ દૃશ્ય ગમે તે હોય, પણ જે વિષયનો ઉપયોગ અથવા તો વિકલ્પ આત્માને થાય તેને જ દૃશ્ય માનીએ તો પ્રતિબિંબ જ્નેતો વખતે આપણને ભાન-ઉપયોગ કે વિકલ્પ તો આદર્શગત પ્રતિબિંબ વિષયક જ હોય છે. આથી આદર્શને જ્નેતો નથી એમ કહેવું હોય તો ઉપયોગ-ભાનની દૃષ્ટિએ એમ પણ કહી શકાય.

પ્રતિબિંબ વિષેની રોચક ચર્ચા નિરીધભાષ્યમાં ગા. ૪૩૧૮ થી છે. અને સ્વાદ્વાદરતાકરમાં તો તે સમગ્ર ચર્ચા વિસ્તારથી છે, ૫૦ ૮૫૮ થી. તત્ત્વાર્થસૂત્રની સિદ્ધસંતીય ટીકામાં પણ પ્રતિબિંબની રોચક ચર્ચા છે, પ. ૨૪, ૫૦ ૩૬૪.

કંબલસાટક (કામળો) ને ગાદ વણવામાં આવે કે પાંખો વણવામાં આવે, પણ તે સરખા પ્રદેશોને જ રપસું છે, આ વાત ઇન્દ્રિયના પ્રકરણમાં રપસંસામ્યને કારણે મૂકવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે (૧૦૦૦).

થણા—સ્તંભ ઊભો હોય કે આગો પછો હોય પણ તે સરખી જ જગ્યા રોકે છે, એ હકીકતનો નિર્દેશ પણ દ્રિયવિષયને લક્ષીને જ હશે (૧૦૦૧).

આ જ પ્રમાણે આગાસથિગ્ગલ = લોક વગેરે ભૌગોલિક પદાર્થો વિષે ધર્માસ્તિકાયાદિના સ્પર્શનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૧૦૦૨-૫), તેમાં આચાર્ય મલ્લયગિરિની વ્યાખ્યા પ્રમાણે આગાસથિગ્ગલ (૧૦૦૨) અને લોક (૧૦૦૪) એ બંને દ્વારોનો વિષય એક જ છે, માત્ર શબ્દો જુદા છે.^૧ પરંતુ જો તેમ હોય તો એ દ્વારો જુદાં કેમ રાખ્યાં એ પ્રશ્ન થાય છે. આચાર્ય મલ્લયગિરિનો મત, બંને દ્વારોમાં સ્પર્શ વિષેનું નિરૂપણ એકસરખું જ ગણવામાં આવ્યું છે તેથી બંન્નાયો હશે, પરંતુ મૂળકારને પણ માત્ર શબ્દભેદ જ અભિપ્રેત હશે કે નહિ તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આથી મળતો નથી.

પ્રસ્તુત પંદરમા પદના બીજા ઉદ્દેશમાં આર દ્વારો છે, તેમનો નિર્દેશ પ્રારંભમાં જ છે (૧૦૦૬).

ઇન્દ્રિયોનો ઉપચય ૨૪ દંડકોમાં વર્ણવવાના ઉદ્દેશ જોને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય તે જવ તટલી ઇન્દ્રિયોના નિર્માણ માટે પુરૂષોત્તમું ગ્રહણ કરે છે (૧૦૦૭-૧૦૦૮) તેમ જણાવીને તે જ પ્રમાણે ઉપચયન થયા પછી તે તે ઇન્દ્રિયોનું તે તે જવ નિર્માણ કરે છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૦૯) અને તેવા નિર્માણમાં બધા જ જીવોને અસંખ્યાત સમય જેટલા અંતર્મુહૂર્તનો કાળ લાગે છે (૧૦૧૦). ૨૪ દંડકોમાં ઇન્દ્રિયલગ્નિનો નિર્દેશ કરીને (૧૦૧૧) તે તે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગકાળ ૨૪ દંડકના જીવોમાં હોય છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૧૨). ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગકાળનું અવધપાદુત નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૧૩) :—

૧. ચક્ષુનો	ઉપયોગકાળ	જઘન્ય છે તે સૌથી યોગે છે
૨. શ્રોત્રનો	,	” ” તે તેથી વિશેષાધિક
૩. ધ્રાણેન્દ્રિયનો	”	” ” ” ” ”
૪. ગ્રિહ્ણવેન્દ્રિયનો	”	” ” ” ” ”
૫. સ્પર્શેન્દ્રિયનો	”	” ” ” ” ”

આ જ ક્રમ ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટતા પણ સમજાવેલો છે. અને પરસ્પરમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ વિષે પણ એમ સમજવાનું છે કે સ્પર્શેન્દ્રિયના ઉપયોગનો જે જઘન્ય કાળ છે તેથી વિશેષાધિક ચક્ષુનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગકાળ છે. પછી ક્રમે તેથી વિશેષાધિક ઉત્કૃષ્ટ કાળ શ્રોત્ર, ધ્રાણ, ગ્રિહ્ણ અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો છે.

૨૪ દંડકોના જીવોમાં ઇન્દ્રિયો વડે ઓગાહણા (અવગ્રહણ) = પરિગ્રહેદ, અવાય, ઇહા, ઉગ્રહ (અવગ્રહ) —અર્થ અને વ્યંજન બંને પ્રકારો—વડે એનું નિરૂપણ છે (૧૦૧૪-૧૦૨૩). આમાં ધ્યાન દેવા જેવું એ છે કે જે દ્વારો પ્રારંભમાં (૧૦૦૬) નિર્દિષ્ટ છે તેમાં ઇહા પછી વ્યંજનાવગ્રહનો નિર્દેશ છે. પણ નિરૂપણમાં (૧૦૧૭) અવગ્રહના એ પ્રકારો જણાવી પછી બંનેનું નિરૂપણ છે. વળી, જ્ઞાનનો જે ક્રમ તત્ત્વાર્થસૂત્ર, નંદી આદિમાં સ્વીકૃત થઈ ગયો છે, તે ક્રમમાં પણ નિરૂપણ નથી પણ વ્યુત્ક્રમ છે. વળી, એ પણ ધ્યાનમાં લેવું કે માત્ર આર ઇન્દ્રિયોના જ વ્યંજનાવગ્રહ

૧. “પૂર્વેમાકાશિગ્ગલશબ્દેન લોકઃ પૃથ્વેડ્ધુના લોકશબ્દેનૈવ તં પિપ્તિજીવુરાહ” —પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃષ્ઠ ૩૦૮ અ. સમગ્ર આકાશમાં લોકલાગ સાવ થોડો હોવાથી તે થીગડા જેવો છે એવા અભિપ્રાયથી લોક માટે આકાશિગ્ગલ શબ્દનો પ્રયોગ છે એમ આચાર્ય મલ્લયગિરિએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે, એ જન, પૃષ્ઠ ૩૦૭ અ.

છે, ચક્ષુનો નથી (૧૦૧૮) અને અર્થાવગ્રહ તો ૭ પ્રકારનો છે, જેમાં પાંચ ઇન્દ્રિયો ઉપરાંત, નોઇન્દ્રિય=મન પણ સમાવિષ્ટ છે (૧૦૧૯). પરંતુ અવગ્રહણ (૧૦૧૪), ઇહા (૧૦૧૬) અને અવાય (૧૦૧૫)ના માત્ર ઇન્દ્રિયોના પાંચ ભેદ પાંચ પ્રકારોનું જ કથન છે. સારાંશ કે અવગ્રહણ, અવાય અને ઇહાને માત્ર ઇન્દ્રિયોનાં ગણાવ્યાં, અનિન્દ્રિયનાં નહિ; પરંતુ ઉગ્રહ (અવગ્રહ) માં ઇન્દ્રિય-અનિન્દ્રિય બન્નેને લક્ષમાં લીધા છે. આ ઉપરથી શું એમ સમજવું કે ઇહા, અવાય અને અવગ્રહણમાં મનનો ઉપયોગ અભિપ્રેત નથી? પછીના કાળે મનઃકૃત પણ ભેદ ઇહા અને અવાયનો પડે જ છે, જે આમાં નથી. ૨ વળી, ધારણા તામનો ભેદ તો સર્વથા નિર્દિષ્ટ નથી એ પણ બ્યાનમાં લેવા જેવું છે. શું એમ બને કે ૧૦૧૪માં સૂત્રમાં ઓગાહણુ-અવગ્રહણુની જે વાત છે તેથી ધારણા અભિપ્રેત હોય? કારણ કે ઓગાહણુ અને ઉગ્રહ-એ બંનેને પ્રસ્તુતમાં જુદા ગણાવ્યા છે. અને ઉગ્રહના વ્યંજનાવગ્રહ, અર્થાવગ્રહ એવા જે ભેદો પાયા તેથી તે તો અવગ્રહ સિદ્ધ થાય છે, અને ઓગાહણુ-અવગ્રહણુ તેથી જુદું નિર્દિષ્ટ છે, તો તેથી ધારણા અભિપ્રેત હોય એમ સંભવે. એટલું નક્કી કે પ્રસ્તુતમાં જ્ઞાનનિષ્પણુનો આ સ્તર પ્રાપ્તિ છે.

આ પછી ઇન્દ્રિયોના ભેદો વળી જુદો રીતે કર્યા છે : દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિય (૧૦૨૪); પરંતુ વિલક્ષણતા એ દેખાય છે કે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પાંચે દ્રવ્યેન્દ્રિયોના નિઝતિ અને ઉપકરણ એવા બે ભેદો કર્યા છે, એટલે દશ દ્રવ્યેન્દ્રિય થાય (તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૨. ૧૭).

પ્રજ્ઞાપનામાં ઇન્દ્રિયપદનાં દારોમાં ઇન્દ્રિયોપચય, ઇન્દ્રિયનિર્વર્તન, ઇન્દ્રિયલગ્નિધ, ઇન્દ્રિયોપયોગાદા એવાં જે દારો છે તેની તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં વ્યવસ્થા કરીને દ્રવ્યેન્દ્રિયમાં પ્રથમ બેનો અને ભાવેન્દ્રિયમાં અંતિમ બેનો સમાવેશ કરી લીધો હોય એમ સંભવે છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં આગળ ચાલી દ્રવ્યેન્દ્રિયના આઠ ભેદો બતાવ્યા છે. જિહ્વા અને સ્પર્શ સિવાયની ઇન્દ્રિયોના જ બે ભેદો છે (૧૦૨૫). એ બંને ભેદોને તત્ત્વાર્થસૂત્રની જેમ કોઈ નામ અપાયા નથી. અને પછી ૨૪ દંડકોમાં એ આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોને કટલી છે તેનો નિર્દેશ છે (૧૦૨૬-૧૦૨૯). આથી પ્રસ્તુતમાં દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે ભેદ તત્ત્વાર્થસૂત્રસૂચિત નિઝતિ અને ઉપકરણ અભિપ્રેત હોય તેમ જણાતું નથી; અને પ્રજ્ઞાપનાગત ઉપચય અને નિર્વર્તન અભિપ્રેત હોય એમ પણ જણાતું નથી. કારણ કે તત્ત્વાર્થસૂત્ર અને પ્રજ્ઞાપના બંનેમાં એ ભેદો અર્ધી જ ઇન્દ્રિયોના છે, જ્યારે અહીં પ્રજ્ઞાપનામાં (સૂ. ૧૦૨૫) માત્ર ત્રણ જ ઇન્દ્રિયોના બે બે ભેદ જણાવ્યા છે.

ત્યાર પછી ૨૪ દંડકોના શ્લોકોમાં એ પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે કે તે તે શ્લોકોને અતીતમાં, વર્તમાનમાં અને ભવિષ્યમાં કટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે (૧૦૩૦-૧૦૫૪)?

ભાવેન્દ્રિયોના પાંચ પ્રકાર (૧૦૫૬) જણાવીને ૨૪ દંડકના શ્લોકોમાં તેનો વિનિયોગ કર્યો છે (૧૦૫૬-૧૦૬૭).

ઇન્દ્રિયો વિષે ભારતીય દાર્શનિકોની વિચારણા માટે પ્રમાણભાસા (સિદ્ધી જૈન ગ્રંથમળા), ભાષાટીપ્પણ, પૃ. ૩૮-૪૧ જેવું.

*

સોળમું ‘પ્રયોગ’ પદ : પ્રયોગ-આત્માનો વ્યાપાર

મન-વચન-કાય એ ત્રણના આધારે થનાર આત્માના વ્યાપારને યોગ કહેવામાં આવે છે. તેનો જ નિર્દેશ પ્રસ્તુત પદમાં પ્રયોગ શબ્દથી છે. તે આત્મવ્યાપાર^૧ એટલા માટે કહેવાય છે કે આત્મા ન હોય તો એ ત્રણેની વિશિષ્ટ ક્રિયા થઈ શકતી નથી. જૈન પરિભાષા પ્રમાણે એ ત્રણે પુદ્ગલમય છે અને પુદ્ગલનો જે સામાન્ય વ્યાપાર ગતિ એ તો આત્મા વિના પણ તેમાં હોઈ શકે, પરંતુ જ્યારે પુદ્ગલો મન-વચન-કાયરૂપે પરિણત થયા હોય છે ત્યારે તેમને આત્માના સહકારથી જે વિશિષ્ટ પ્રકારનો વ્યાપાર થાય છે, તે તો તે તે રૂપે અપરિણતમાં સંભવે નહિ. વળી, પુદ્ગલનો મન આદિ પરિણામ પણ આત્માના કર્મને જ અધીન છે. તેથી તેમના વ્યાપારને આત્મવ્યાપાર કહી શકાય છે. એ વ્યાપાર-પ્રયોગના ૧૫ બેદ (૧૦૬૮)નો નિર્દેશ કરી સામાન્ય જીવમાં અને વિશેષ રૂપે ૨૪ દંડકોમાં પ્રયોગની યોજના જણાવી છે (૧૦૬૯-૧૦૮૪). આ યોજનામાં અમુક પ્રયોગ હોય ત્યારે એની સાથે અન્ય કેટલા પ્રયોગ હોય એની પણ ભગવચના કરી બતાવી છે.

પદ્મપ્રગમમા પણ યોગના, પ્રજાપનાની જેમ જ, પદ્મ બેદો છે અને તેની યોજના જીવોને ભગના માર્ગજાહારોને અવલબ્ધિને છે.—પુ. ૧, પૂ. ૨૭૮ થી પદ્મપ્રગમમા મન-વચન-કાય એ ત્રણ મૂળ બેદોનો ‘પ્રયોગકર્મ’ મા સમાવેશ છે, પણ તેના ઉત્તર બેદોની ગણના ધ્રુવલામાં છે.—પુ. ૧૩, પૂ. ૪૩.

પ્રયોગના પંદર બેદ નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૬૮) :

૧. સત્યમન:પ્રયોગ.
૨. અસત્યમન:પ્રયોગ.
૩. સત્ય-મૃત્યામન-પ્રયોગ.
૪. અસત્ય-મૃત્યામન-પ્રયોગ.
- ૫-૮. એ જ પ્રમાણે વચનના પ્રયોગના ચાર બેદ.
૯. ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ.^૨
૧૦. ઔદારિકમિત્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૧. વૈદિકમિત્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૨. વૈકિયમિત્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૩. આદારકશરીરકાયપ્રયોગ.

૧ “પ્રયોગ. પરિસ્વન્દક્રિયા, આત્મવ્યાપાર इत्यर्थः”—પ્રજાપનાટીકા, પત્ર ૩૧૭

“આત્મપ્રવૃત્તેઃ કર્માદાનનિવબ્ધનવીર્યોત્પાદો યોગઃ । અથવા આત્મપ્રવેશનાં સજ્જોત્ત્વિકોક્તો યોગઃ ”—ધર્મભાષ્ય, ૧, પૂ. ૧૪૦.

આત્મારાનનર્યુક્તિમાં (ના. ૧૮૩) કર્મના દશ બેદોમાં એક ‘પ્રયોગકર્મ’ એવો બેદ છે. તેની આખ્યામાં આત્માર્ય શીલાકે ૧૫ બેદો ગણાવે છે. પૃ. ૯૪.

૨. પદ્મપ્રગમમા ‘કાયપ્રયોગ’માં ‘શરીર’ પદ નથી. ‘ઓરાલિકાવજોગો’ એવા પાદો છે. પદ્મપ્રગમ પુ. ૧, પૃ. ૨૮૬. વળી, મનના ચાર, વચનના ચાર અને કાયના સાત એમ બેદો ગણાવ્યા છે.

૧૪. આહારક્રમિશરીરકાયપ્રયોગ.

૧૫. કર્મશરીરકાયપ્રયોગ.^૩

આચાર્ય મલયગિરિએ સત્ય-મૃતમન:પ્રયોગ અને એ જ પ્રકારના વચનપ્રયોગને વ્યાવહારિક-નયની અપેક્ષાએ મિશ્ર, પણ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો અસત્ય જ જણાવ્યો છે. અસત્ય-મૃતમન:પ્રયોગ અને વચનપ્રયોગ સ્વરૂપમાત્રનું પર્યાલોચન અને વચન છે આત્માપરક વાક્યોનો પ્રયોગ, જેમાં સત્ય-અસત્યને કોઈ સંબંધ નથી તે પણ અસત્ય-મૃતમન:પ્રયોગ છે. નિશ્ચયનયે તો વિપ્રતારણશુદ્ધિથી આત્મા પ્રયોગ હોય તો તે અસત્ય જ ગણાય. કાયપ્રયોગમાં તૈજસકાયપ્રયોગનો ઉદ્દેશ્ય નથી તે ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે.

પ્રયોગ પદમાં પદર પ્રકારના પ્રયોગોની ચર્ચા સમાપ્ત કર્યા પછી ‘ગતિપ્રવાય’—ગતિપ્રવાત—નું નિરૂપણ છે (૧૦૮૬-૧૧૨૩); આ પ્રાસંગિક સમ્બંધની દૃષ્ટિએ જણાય છે. આમાં^૪ જ્યાં ‘ગતિ’નો સંબંધ છે તે જ્યાં વ્યવહારનો સંબંધ કરી તેના પાંચ પ્રકાર જણાવ્યા છે, તે આ છે—

૧. પ્રયોગગતિ, ૨ તતગતિ, ૩. બધનહેદનગતિ, ૪. ઉપપાતગતિ. ૫. વિદ્યાભોગતિ (૧૦૮૫). આમાંની પ્રયોગગતિની ૨૪ દંડકના જીવોમા યોજના કરી છે. બાકીની વિગતે તેમ કહ્યું નથી.

આમાં પ્રથમ પ્રયોગગતિ તો તે જ છે, જેના પદર પ્રકારની ચર્ચા પૂર્વે (૧૦૬૮-) થઈ જ ગઈ છે. એનું અહીં પુનરાવર્તન જ છે (૧૦૮૬-૧૦૮૯).

તતગતિ વિષે જણાવ્યું છે કે જ્યાં પહોંચવાનું હોય ત્યાં પહોંચ્યા પહેલાંની બધી ગતિને તત-ગતિ કહે છે, તે એટલા માટે કે તે વિસ્તીર્ણ છે (૧૦૯૦).

જીવ અને શરીર વચ્ચેનું બધન છૂટી જવાથી જે ગતિ તે બધનહેદનગતિ છે (૧૦૯૧).

ભવોપપાતગતિના ચાર પ્રકાર છે, દેવ, નારક, મનુષ્ય, નિર્લેય; એ ચાર ભવમાં જે ગતિ એટલે કે જીવનો તે રૂપે કર્મજન્ય પયાય તે ભવોપપાતગતિ છે. પૂર્વનિર્દિષ્ટ ક્ષેત્રનો પાંચમો ભેદ સિદ્ધ-ગતિ આમાં નથી, કારણ કે અહીં કર્મજન્ય ગતિ વિવક્ષિત છે, જે સિદ્ધમાં નથી.

ઉપપાતગતિના ત્રણ ભેદ છે : ક્ષેત્રોપપાત, ભવોપપાત અને નોભવોપપાત ગતિ. જીવો તે તે ક્ષેત્રમાં ગતિ કરે તે ક્ષેત્રોપપાતગતિ. જીવોનો તે તે કર્મને આધારે નારકાદિ ગતિરૂપ ભવ થાય તે ભવોપપાતગતિ છે (૧૦૯૨-૯૯).

નોભવોપપાતગતિના એ ભેદ છે : પુદ્ગલોની અને સિદ્ધાંતી ગતિ. આ બન્નેની ગતિ કર્મજન્ય નથી તેથી તે ગતિને નોભવોપપાતગતિ કહી છે (૧૧૦૦).

કોઈ પણ દિશાના એક છેડેથી બીજા છેડે માત્ર એક સમયમાં પુદ્ગલની જે ગતિ થાય છે તેને પુદ્ગલની નોભવોપપાતગતિની સજ્ઞા આપી છે (૧૧૦૧), પરંતુ સિદ્ધ વિષે પ્રસ્તુતમાં સિદ્ધના

૩. આચાર્ય મલયગિરિને અતે ‘તૈજસ-કાર્મણશરીરપ્રયોગ’ એવું નામ અહીં અભિપ્રેત છે. પરંતુ પદ્મકાગમમાં પણ પાઠ છે—‘કર્મજન્યકાયજોગો’.—પુ. ૧. પુ. ૨૮૬ આચાર્ય મલયગિરિને શંકા થઈ હશે કે કાય-પ્રયોગમાં તૈજસનું કયાય નામ આવતું નથી, તેથી કાર્મણ સાથે તૈજસ જોડીને તેની વ્યાખ્યા કરી પ્રજ્ઞા-ટીકા, પૃ. ૩૧૬. આવી કોઈ શંકા ધવલામાં જોવામાં આવી નહિ.

૪. “ગમન ગતિ: પ્રાપ્તિરિત્યથે: । પ્રાપ્તિશ્ચ દેશાન્તરવિષયા પર્યાયાન્તરવિષયા ચ । ગતે: પ્રપાતો ગતિપ્રવાત:... । ગતિશ્ચ પ્રવૃત્તિરુપનિપતતીત્યર્થ: ”—પ્રજ્ઞા-ટીકા, પૃ. ૩૨૮.

પૂર્વોક્ત બેદો (સુ. ૧૫-૧૭) જ ગણાવ્યા છે. તેમની પણ ગતિ પરમાણુની જેમ એક સમયમાં થાય છે તેવો કોઈ નિર્દેશ પ્રસ્તુતમાં નથી (૧૧૦૨-૪).

વિહાયોગતિના ૧૭ બેદો છે (૧૧૦૫), જેનું વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. સ્પૃશ્યગતિ—સ્વતંત્ર પરમાણુની અન્ય પુદ્ગલોને સ્પર્શ કરતાં કરતાં જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૬).

૨. અસ્પૃશ્યગતિ—સ્પર્શ કર્યા વિના પરમાણુની જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૭).

૩. ઉપસપ્તમાનગતિ—કોઈનું અવલંબન લઈને જે ગતિ થાય તે, જેમ કે કોઈ રાજા વગેરેનો આશ્રય લઈને યાત્રા કરે તે (૧૧૦૮).

૪. તેથી વિરુદ્ધ કોઈના અવલંબન વિના સ્વતંત્ર ભાવે ગતિ કરવી તે અનુપસપ્તમાનગતિ છે (૧૧૦૯).

૫. પરમાણુપુદ્ગલ યાવત્ અનતપ્રદેશી પુદ્ગલરક્ષંધની જે ગતિ તે પુદ્ગલગતિ છે (૧૧૧૦).

૬. કૂદા ફરીને ગતિ કરવી તે મઠ્ઠગતિ (૧૧૧૧).

૭. નૌકા દ્વારા ગતિ કરવી તે નૌગતિ (૧૧૧૨).

૮. નયગતિ—નૈગમાદિ એક નયે કરીને વિચારણા તે નયગતિ. અથવા સમય નયો વડે વિચારણા તે નયગતિ (૧૧૧૩).

૯. જાયાનુ અવલંબન લઈને ગતિ કરવી તે જાયાગતિ (૧૧૧૪).

૧૦. વસ્તુ પ્રમાણેની જાયા પડે તે જાયાનુપાતગતિ (૧૧૧૫).

૧૧. એક કોઈ કૃષ્ણાદિ લેશ્યા અન્ય લેશ્યાના સપર્કથી તેરૂપે પરિણમે તે લેશ્યાગતિ (૧૧૧૬).

૧૨. લેશ્યાનુપાતગતિ તે છે કે જેમાં જે તે લેશ્યાને અનુસરીને મરણ પછી જીવની જે તે લેશ્યા થાય (૧૧૧૭).

૧૩. કોઈને નિમિત્તે—જેમ કે આચાર્ય આદિને ઉદ્દેશીને—ગતિ તે ઉદ્દિશ્યપ્રવિભક્તગતિ છે (૧૧૧૮).

૧૪. પ્રસ્થાન અને પર્યવસ્થિતિને લક્ષણે અનુભંગીની અપેક્ષાએ પુરુષની જે ગતિ તે અનુપુરુષપ્રવિભક્તગતિ; જેમ કે ચાર પુરુષો સાથે ચાલ્યા અને સાથે જ સ્થિર થયા; સાથે ચાલ્યા પણ સ્થિરતામાં સાથે રહ્યા નહિ; સાથે ચાલ્યા નહિ પણ સાથે સ્થિર થયા; અને ચાલ્યા પણ સાથે નહિ અને સ્થિર પણ સાથે થયા નહિ (૧૧૧૯).

૧૫. વક્ર ગતિના ચાર પ્રકાર—ઘટ્ટનતા એટલે લગાડતી ગતિ; સ્તંભનતા એટલે ધમણુ આદિનું સ્તંભ્ય થઈ જવું, અથવા સ્થિર થાય ત્યારે પોતાના શરીરના અંગોનું સ્થિર થવું તે; શ્લેષણતા એટલે કે શરીરનાં અંગોનો પરસ્પર શ્લેષ થવો તે; પતનતા એટલે કે ઊભા રહેતાં કે ચાલતાં પડી જવું તે (૧૧૨૦).

૧૬. પઠગતિ એ છે કે જે કાદવમાં ચાલતી વખતે હોય છે તે.

૧૭. અંધનવિમોચનગતિ—કૃષ્ણી પાકાં થઈ અંધ છૂટી જવાથી જે નિમ્ન ગતિ થાય તે (૧૧૨૧).

આ ગતિના જે સત્તર બેદ બતાવ્યા છે તે એવા નથી કે જે પરસ્પરને વ્યાવ્રત કરતા હોય, પણ ગતિની જે તાના પ્રકારની વિશેષતા દેખાય છે, તે તરફ ધ્યાન દોરવા માટે આ અનેક બેદો વર્ણવ્યા છે.

સત્તરમું 'લેશ્યા' પદ : લેશ્યાનિરૂપણ'

લેશ્યાનું નિરૂપણ કરનાર પદના છ ઉદ્દેશો છે. ઉદ્દેશોમાં કોઈ વ્યવસ્થિત ધોરણે ક્રમનિયમન થયું હોય એમ જણાતું નથી. પ્રથમ ઉદ્દેશમાં તો વળી અનેક દ્વારોમાં એક લેશ્યાદ્વાર દોષી તે પ્રકરણને લેશ્યાપદમાં સંકલનવામાં આવ્યું હોય એમ જણાય છે. આ પદ એ રપટ કરે છે કે આર્ય શ્યામાચાર્યે કેટલાક પ્રકરણો પ્રસ્તુત પ્રતાપનામાં પરંપરામાં જે રીતે ચાલ્યા આવતા હશે તેમ તેનો માત્ર સમ્રદ જ કર્યો છે. આ વાતની પુષ્ટિ ભાષાપદથી પણ થાય છે.

પદ્મસાગરમાં લેશ્યા ૧૪ માર્ગણુરચાનમાં સ્થાન પામી છે, તેથી તેની ચર્ચા અનેક રચનામાં મળે એ સ્વાભાવિક છે. પુ. ૧, પુ. ૧૩૨, ૩૮૬ આદિ; પુસ્તક ૩, પુ. ૪૫૬ આદિ; પુ. ૪, પુ. ૨૯૦ આદિ; વગેરે.

પ્રથમ ઉદ્દેશમાં નારક આદિ ૨૪ દંડો વિષે આદાર, શરીર, આસોઅપાસ, કર્મ, વર્ણ, લેશ્યા, વેદના ક્રિયા અને આયુ—એ બધું વિષય છે તે શા માટે, તેનું રપટીકરણ કર્યું છે (૧૧૨૪-૧૧૫૫). આ ઉપરથી કેટલીક જાણવા જેવી બાબતો એ ક્ષિત થાય છે કે નારકમાં જેનું શરીર મોટું તેના આદારાદિ વધારે અને જેનું નાનું તેના આદારાદિ યોગ (૧૧૨૪); જે પ્રથમના જન્મેલા હોય તેનાં કર્મ યોગ અને જે પછી જન્મેલા હોય તેના કર્મ વધારે (૧૧૨૫); પહેલા જન્મેલાના વર્ણ અને લેશ્યા વિશુદ્ધતર અને પછી જન્મેલાના વર્ણ અને લેશ્યા અવિશુદ્ધ (૧૧૨૬-૧૧૨૭); સમીને મળાવેદના અને અસમીને અટપ (૧૧૨૮); સમ્યગ્દષ્ટિને ક્રિયા આંધી અને અન્યને વધારે (૧૧૨૯); નારકોનું આયુ બધાનું સરખું હોતુ નથી (૧૧૩૦).

ઉક્ત હકીકતો વિષે ક્રમે કરી લવનવાસી આદિ ૨૪ દંડોમાં વિચારણા છે (૧૧૩૧-૪૪).

આ પછી સંલેશ્ય જીવોને લઈ નારકાદિ ૨૪ દંડોમાં ઉક્ત આદાર આદિ વિષે સમ વિષય-તાની ચર્ચા છે (૧૧૪૫-૧૧૫૫), અને તેને અંતે પ્રથમ ઉદ્દેશ સમાપ્ત થાય છે.

બીજા ઉદ્દેશમાં પ્રથમ લેશ્યાના છ બેદ (૧૧૫૬) જણાવીને નારકાદિ ચાર ગતિના જીવોમાં કોને કેટલી લેશ્યા હોય, તેની ચર્ચા કરી છે (૧૧૫૭-૧૧૬૬), તે આ પ્રમાણે છે.—

	કૃણુ	નીલ	કાપોત	તેજ	વદ્ર	શુક્લ
૧. નારક	"	"	"	×	×	×
૨. નિયમ્ય	"	"	"	"	"	"
અંકેન્દ્રય	"	"	"	"	×	×
" પૃથ્વી	"	"	"	"	×	×
" અગ્નિ	"	"	"	"	×	×

૧. લેશ્યાવિચાર જેન આગમ અને કર્મસાહિત્ય તથા જેન દર્શનગ્રંથોમાં અને જૈનોતરના કેવા પ્રકારનો છે તેની વિરતૂત માહિતી માટે જુઓ, લેશ્યાકોષ, સંપાદક મોહનલાલ બાંદિયા તથા શ્રીચંદ ચોરદિયા, કલકત્તા, ૧૯૬૧, લેશ્યાશાસ્ત્ર વિષેની ચર્ચા માટે જુઓ Schubring, Doctrin of the Jinas P 195

૨. નારકોના સમી-અસમી એવા બેદ જે અહીં કરવામાં આવ્યા છે તેથી સૂચિત થાય છે કે આ પ્રકરણ તે શાળોની પરિભાષા નિશ્ચિન થયા પૂર્વે રચાયેલ છે આથી જ આચાર્ય મલયગિરિને આ શાળોની પ્રસ્તુતમાં ન્યાયના કરવામાં અનેક નિકલ્પો કરવા પડ્યા છે.

	કૃષ્ણ	નીલ	કાપોત	તેજ	પદ્મ	શુક્લ
એકન્દ્રિય વનરપતિ	”	”	”	”	×	×
” તેજ	”	”	”	×	×	×
” વાયુ	”	”	”	×	×	×
દ્વીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ત્રીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ચતુરિન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
પંચેન્દ્રિયનિર્વ્યય	”	”	”	”	”	”
સમ્પ્રિચ્છમ	”	”	”	×	×	×
ગર્ભજ	”	”	”	”	”	”
નિર્વ્યયાણી	”	”	”	”	”	”
૩. મનુષ્ય	”	”	”	”	”	”
— સમ્પ્રિચ્છમ	”	”	”	×	×	×
— ગર્ભજ	”	”	”	”	”	”
મનુષ્યાણી	”	”	”	”	”	”
૪. દેવ	”	”	”	”	”	”
દેવી	”	”	”	”	×	×
અવતવાસી દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
વાયુવ્યતર દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
અમોનિય દેવ	×	×	×	”	×	×
” દેવી	×	×	×	”	×	×
વૈમાનિક દેવ	×	×	×	”	”	”
” દેવી ^૩	×	×	×	”	×	×

અથ ૧૧૭૦ માં લેશ્યાની અપેક્ષાએ છત્રોના અદ્યપમાદુત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે :—

૧. શુક્લલેશ્યાવાળા સૌથી યોગ.
૨. પદ્મલેશ્યાવાળા તૈથી અસખ્યાતગુણા.
૩. તેજલેશ્યાવાળા ” ”
૪. અલેશ્ય ” અનતગુણા.
૫. કાપોતલેશ્યાવાળા ” ”
૬. નીલલેશ્યાવાળા ” વિશેષાધિક.
૭. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ” ”
૮. લેશ્યાવાળા ” ”

પરંતુ નરકના જીવોમાં અદ્યપબદ્ધત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે (૧૧૭૧) :—

૧. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા.
૨. નીલ " તેથી અસંખ્યાતગુણા.
૩. કાપોત " " "

આનું કારણ એ છે કે જેમ જેમ નીચેની નરક તેમ તેમ તેમાં જનારની સંખ્યા ઓછી. આથી સાતમી નરકમાં જનાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની સંખ્યા ઓછી હોય એ સ્વાભાવિક છે.

તિર્થંચમાં અદ્યપબદ્ધત્વનો ક્રમ વળી નારકથી ઊલટો છે. તે સામાન્ય ક્રમને (૧૧૭૦) અનુસરે છે. ફેર એટલો કે તેમાં અલેશ્ય નથી હોતા.

તિર્થંચોમાં એકન્દ્રિય આદિનો જુદો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૧૧૭૩-૧૧૮૦), તેમાં ક્યાંઈક ક્યાંઈક સંખ્યાની દૃષ્ટિએ ભેદ પણ પડે છે. લેશ્યાની અપેક્ષાએ મનુષ્યો અને દેવોમાં પણ અદ્યપબદ્ધત્વનો વિચાર છે (૧૧૮૧-૧૧૮૭). પણ આમા ભવનવાસી આદિ ચારે પ્રકારના દેવોનું લેશ્યાની અપેક્ષાએ પરસ્પર અદ્યપબદ્ધત્વ પણ વિચારાયું છે એ વિશેષતા છે (૧૧૮૮-૧૧૯૦). ઋક્ષિની અપેક્ષાએ તે તે લેશ્યાવાળા જીવોમાં તારતમ્યનો વિચાર પણ છે. તેમા સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યું છે કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા આદિથી ઉત્તરોત્તર લેશ્યાવાળા મહર્લિકે હોય છે. એટલે કે શુક્લલેશ્યાવાળા અન્ય પ્રકારની લેશ્યાવાળા જીવો કરતાં સર્વાધિક ઋક્ષિતાળા હોય છે (૧૧૯૧), અને પછી ઉદ્દેશને અને ચારેય ગ્નિમાં લેશ્યાની અપેક્ષાએ જીવોની ઋક્ષિનું અદ્યપબદ્ધત્વ વિચારાયું છે (૧૧૯૨-૧૧૯૭).

અંતિમ મુત્ર છે “કેદ મળતિ—ચઢવીસદંઢણં ક્ષુદ્રી માણિચ્ઢવા ।” (૧૧૯૮) એટલે કે ગતિની અપેક્ષાએ અહીં ઋક્ષિનો વિચાર કર્યો છે તેને અહીં પ્રસ્તુતમાં ૨૪ દંડના જીવોને લઈને લેશ્યાની અપેક્ષાએ ઋક્ષિનું અદ્યપબદ્ધત્વ કહેવું. આ ઉપરથી જણાય છે કે આ વાચનાભેદ પ્રમાપનાના પાઠ વિષેનો છે. એથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રમાપનાના પુસ્તકનું સંકલન થયું ત્યારે આ બાબતમાં વાચનાભેદ ચાલુ હતો.

ત્રીમ્બ ઉદ્દેશ (૧૧૯૯-૧૨૧૭) માં તે તે જન્મ અને મૃત્યુ કાળની લેશ્યા વિષેની ચર્ચા (૧૧૯૯-૧૨૧૪) અને તે તે લેશ્યાવાળા જીવોના અવધિજ્ઞાનની વિષયમર્યાદા તથા તે તે લેશ્યાવાળા જીવને કંટક્તો જાન હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૧૨૧૫-૧૭).

ચોથા ઉદ્દેશમાં એક લેશ્યાનું અન્ય લેશ્યારૂપે જે પરિણમન થાય છે, તે તથા તેના વર્ણ-રસ-ગંધ-રૂપ-શક્તિ વિસ્તૃત ચર્ચા છે (૧૨૧૯-૧૨૪૧). આ ચર્ચાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લેશ્યા એ જીવોને નિમિત્તે થતા પુદ્ગલના પરિણામરૂપ છે.

મુત્ર ૧૨૪૨માં લેશ્યાના વિવિધ રીતે થતા પરિણામોની ગણના છે. અને તે પછી તેના પ્રદેશ (૧૨૪૩), અવગાહનક્ષેત્ર (૧૨૪૪), વર્ગણા (૧૨૪૫), રથાન (૧૨૪૬) અને અદ્યપબદ્ધત્વ (૧૨૪૭-૪૯) નો વિચાર સ્થાનની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને પ્રદેશને લઈને કરવામાં આવ્યો છે.

પાંચમા ઉદ્દેશના પ્રારંભમાં તો ચોથા ઉદ્દેશના પરિણામ પ્રકરણની પુનરાવૃત્તિ છે અને પછી તે તે લેશ્યાનું અન્ય લેશ્યામાં પરિણમન નથી થતું એવું નિરૂપણ છે (૧૨૫૨-૧૨૫૫). આચાર્ય મલયગિરિનું કહેવું છે કે ચોથા ઉદ્દેશમાં પરિણમનનો જે સ્વીકાર છે તે તિર્થંચ અને મનુષ્યની અપેક્ષાએ સમજવાનો છે અને પ્રસ્તુતમાં પરિણમનનો અસ્વીકાર છે તે દેવનારકની અપેક્ષાએ

સમજવાનો છે (પ્રશ્ન ૦ ૬૦ પત્ર ૩૭૧). સૂત્ર ૧૨૫૨-૫૫ વિષે આચાર્ય મહાયગિરિ જે નાધે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“અમૂનિ ચ સૂત્રાણિ સાક્ષાત્ પુસ્તકેષુ ન દૃશ્યન્તે કેવલમર્થતઃ પ્રતિવત્ત્વ્યાનિ, તથા મૂલટીકા-કારેણ વ્યાખ્યાનાત્” —પ્રશ્ન ૦ ટીકા, પૃષ્ઠ ૩૭૨.

છટ્ટા ઉદ્દેશમાં નાના ક્ષેત્રોમાં રહેતા મનુષ્ય અને મનુષ્યશ્રીની લેક્ષ્યાનો વિચાર છે (૧૨૫૬-૧૨૫૭). અને પછી જનક અને જનનીની લેક્ષ્યા જે હોય તે જ જનની લેક્ષ્યા પણ હોવી જોઈએ—એવો નિયમ નથી, એ બાબતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. જન્ય-જનક અને જન્ય-જનનીની સમ અને વિપમ લેક્ષ્યા સમજી શકે છે એ ક્ષિત કરવામાં આવ્યું છે (૧૨૫૮)

પ્રત્યુત પ્રજાપતાનુ લેક્ષ્યાસમંધી પ્રકરણુ આટલું વિસ્તૃત છતાં તેમાં, તે તે લેક્ષ્યાવાળા છવોના અપ્યવસામાં કેવા હોય તે ચર્ચા, જે અન્ય ૮ ગ્રન્થોમાં વિસ્તારથી જોવા મળે છે તેનો તથા લેક્ષ્યાના દ્રવ્ય-ભાવ-અર્થ એ બંદોની ચર્ચા જે અન્યત્ર છે તેનો સંદર્ભ અભાવ છે તે પ્રત્યુત પ્રજાપતાના સકલનની પ્રાચીનતા તરફ દર્શારો કરી જાય છે તે નોંધનું જોઈએ.

૪

અદારમું ‘કાયસ્થિતિ’ પદ

પ્રત્યુત પદમાં ‘કાય’મા સમાવિષ્ટ થતા જીવ અને અજીવ બંનેની સ્થિતિનો એટલે કે તે તે પર્યાયરૂપે રહેવાના કાળનો વિચાર છે. ચોથા ‘સ્થિતિ’ પદમાં અને આ કાયસ્થિતિ પદમાં વિચારણાનો જે ભેદ છે તે પ્રથમ સમજ લેવો જરૂરી છે. ‘સ્થિતિ’ પદમાં ૨૪ દંડોમાં જીવોની અસ્થિતિ એટલે કે એક હવના આયુનો વિચાર છે, ત્યારે આ અદારમા પદમાં એક જીવ મરીને સતત પાછો તેના તે જ હવમા જન્મે તો તેવા સમગ્ર જીવોની પરંપરાની કાળમર્યાદા કેટલી અથવા તે સમગ્ર જીવોમાં ભોગવેલ આયુનો સરવાળો કેટલો હોઈ શકે તેનો વિચાર છે. વળી ‘સ્થિતિ’ પદમા માત્ર જીવોના આયુનો જ વિચાર છે, જ્યારે પ્રત્યુતમાં ધર્માસ્તિકાય આદિ અજીવદ્રવ્યો, જે ‘કાય’ તરીકે ઓળખાય છે, તેમના તે રૂપે રહેવાના કાળનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

૫૪ પંચાગમમાં ‘સ્થિતિ’ વિચારણા એક અને નાના જીવની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે અને તે પણ ગતિ આદિ ૧૪ માર્ગશુદ્ધાનોને લઈને અને ૧૪ શુભુદ્ધાનોની અપેક્ષાએ, પ્રત્યુત ‘કાયસ્થિતિ’ના જેવી જ વિચારણા પણ ૫ પંચાગમમાં તેની ઉપર જણાવેલી આગવી રીતે જ છે. જુઓ ૫૪ પંચાગમગત ‘કાલાનુગમ’ પ્રકરણુ, પુસ્તક ૪, પૃ. ૩૧૩, ૩૫૭ અને પુસ્તક ૭, પૃ. ૧૧૪, ૪૬૨.

પ્રત્યુતમાં તો ૫૪ પંચાગમગત ૧૪ માર્ગશુદ્ધાનોને બદલે બાવીશ ‘પદો’ વડે કાયસ્થિતિનો વિચાર કરવામા આવ્યો છે. એ બાવીશ ‘પદો’ અને તેના જેવા અન્યત્ર નિર્દિષ્ટ અનેક દ્વારોને આધારે ૫૪ પંચાગમમાં ૧૪ દ્વારોની સખ્યા સ્વીકારવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે :

૪. ઉત્તરાખયન, અ. ૩૪, ૨૧-૩૨.

૫. ભગવતી, શતક ૧૨, ઉદ્દેશ ૫, સૂ. ૪૫૦, પત્ર ૫૭૨.

૧. “કાય રૂપર્યાયઃ પરિગૃહ્યતે” —પ્રશ્ન ૦ ટીકા, પૃષ્ઠ ૩૭૫.

અસાપના

૧. જીવ
૨. ગતિ
૩. ઇન્દ્રિય
૪. કાય
૫. યોગ
૬. વેદ
૭. કપાય
૮. લેરયા
૯. સમ્યક્ત્વ
૧૦. ગોત્ર
૧૧. દર્શન
૧૨. સત્ય
૧૩. ઉપર્વાય
૧૪. આત્મર
૧૫. ભાષક
- ૧૬ પરિત
૧૭. પર્યાપ્ત
૧૮. સૂક્ષ્મ
૧૯. સરસી
૨૦. ભવ (સિદ્ધિ)
૨૧. અસિત (કાય)
૨૨. ચરિત

પદ્ધતિગમ

૧. ગતિ
૨. ઇન્દ્રિય
૩. કાય
૪. યોગ
૫. વેદ
૬. કપાય
૧૦. લેરયા
૧૨. સમ્યક્ત્વ
૧૭. ગોત્ર
૯. દર્શન
૮. સંયમ
-
- ૧૪ આત્મરક
-
-
-
-
૧૩. સંસી
૧૧. ભવ્ય
-
-

પ્રસ્તુતમાં એક બાબત રૂપક કરવી જોઈએ કે નારક મરીને નારક થતો નથી અને દેવ મરીને દેવ થતો નથી એટલે તે બન્નેની 'સ્થિતિ' ભવસ્થિતિ-એકે ભવની આબુમર્યાદા (ગુઓ ચોથુ 'સ્થિતિ' પદ)-અને 'કાયસ્થિતિ'માં કાઈ બેદ પડતો નથી. તિર્થેચ અને મનુષ્યમારે ભવસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિમાં બેદ પડે છે. એટલે જિજ્ઞાસુએ ચોથા પદ અને પ્રસ્તુતની તુલના કરી લેવી જોઈએ.

૨૨ કારોમાં પ્રથમ દાર છે 'જીવ'. જીવનુ અસિત્ત્વ સર્વ કાળમાં છે (૧૨૬૦) એમ જણાવ્યું છે, એટલે કે જીવ અનાદિકાળથી છે; તે જીવરૂપે ક્યારેય ઉત્પન્ન થયા નથી અને જીવરૂપે કદી નષ્ટ પણ થશે નહિ-એવો સિદ્ધાન્ત આથી હસિત થાય છે. રીકાકારે 'પ્રાણધારણ' એવી વ્યાખ્યા જીવનની કરી છે અને પ્રાણની વ્યાખ્યામાં કહ્યું છે કે દ્રવ્ય-ઇન્દ્રિયાદિ અને ભાવ-જ્ઞાનાદિ એ બન્ને પ્રકારના પ્રાણ છે. ભાવપ્રાણમાં જ્ઞાનનો સમાવેશ થતો હોઈ સિદ્ધાન્તો પણ જીવોમાં જ સમાવેશ છે કે

૨. સર્વજિવેન્દ્રિય તિર્થેચ અને મનુષ્યના પણ ઉત્કૃષ્ટ આદે ભવ જ સતત થાય છે.—પ્રજ્ઞા૦ રીકા, પૃ ૩૭૬.

૩ પ્રજ્ઞા૦ રીકા, પૃ ૩૭૫

કાલનો વિચાર બે પ્રકારે મૂળમાં નેવા મળે છે (૧૨૬૨-૧૨૮૬ આદિ), તેનો ખુલાસો ટીકાકારે કર્યો છે કે કાલનો કાલ દષ્ટિએ અને ક્ષેત્ર દષ્ટિએ વિચાર કર્યો છે. સારાશ એ છે કે ‘અનંત’ સખ્યા અનંત પ્રકારની હોઈ કાલના સમયની સંખ્યાની તુલના આકાશપ્રદેશની સખ્યા સાથે કરવાથી સખ્યાનું તારતમ્ય સમજાઈ જાય છે.^૪

ટીકાકારે તિર્યચ યોનિના નિર્દિષ્ટ કાયસ્થિતિ (૧૨૬૨) વિષે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે આ સ્થિતિ વનસ્પતિની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. શેષ તિર્યચમાં આટલી સ્થિતિ હોતી નથી.^૫

દેવીની કાયસ્થિતિ (૧૨૬૪) વિષે પણ ટીકાકારે જણાવ્યું છે કે આ સ્થિતિ ઇશાનની દેવીની અપેક્ષાએ સમજવાની છે.^૬

તિર્યચોની કાયસ્થિતિમાં જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૧૨૬૮) જણાવી છે તે દેવકુટુમ્બમાં થનાર તિર્યચની અપેક્ષાએ સમજવાની છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૭). દ્વીન્દ્રિયની કાયસ્થિતિ ‘સંખ્યાતકાળ’ કહી છે (૧૨૭૩). તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે તે ‘સંખ્યેયાનિ વર્ષેષહસ્રાણિ’ સમજવી (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

મુત્ર ૧૨૭૭માં અપર્યાપ્તનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે પ્રસ્તુતમાં લગ્નિષ અને કર્ણ-પદ્મ પ્રકારના અપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

સૂત્ર ૧૨૭૯માં અને બીજા સૂત્રોમાં પણ પર્યાપ્ત શબ્દથી લગ્નિષપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

કાયકાર (૧૨૮૫-૧૩૦૦)માં કાય શબ્દ શરીરના અર્થમાં લેવાનો છે અને સૂત્ર ૧૨૮૫માં ‘કાય’ શબ્દથી કાર્મણ્ય અને તેજસ એ બે જ શરીરના અર્થમાં કાયશબ્દ પ્રયુક્ત છે એમ સમજવું (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૯).

સૂત્ર ૧૨૮૮ માં વનસ્પતિની કાયસ્થિતિ ‘અસંસ્થેજા યોગ્યલ્પરિચદ્વા’ જણાવી છે, તો તેનો અર્થ એ થાય કે કોઈ પણ વનસ્પતિ જીવ અનાદિ કાળથી વનસ્પતિરૂપે રહી શકે નહિ; તેણે વનસ્પતિ સ્વિચાલનો પણ ભવ કર્યો હોવો જોઈએ. પરંતુ આ ભ્રમ દૂર કરવા માટે વનસ્પતિના વ્યવહારરાશિ અને અવ્યવહારરાશિ એવા બે ભેદ બતાવ્યા અને નિર્ગોદ જીવોનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું. આ આખી સપ્રદ અર્થ મહુદેવીનો જીવ અનાદિકાળથી વનસ્પતિમાં હતો એવી અને એના જેવી બીજા ઘટનાઓની પૃષ્ઠિમાં કરવામાં આવી છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૯ તથા પત્ર ૩૮૫).

સૂત્ર ૧૩૦૫ માં પૃથ્વીકાય આદિના બાહરસામાન્ય સૂત્રમાં કહ્યું છે કે તેમની કાયસ્થિતિ અસખ્યાત ઉત્સર્પિણી જેટલો કાળ છે અને તેનું ક્ષેત્ર સાથે સમીકરણ કરતા જણાવ્યું છે કે અંગુલનો અસખ્યાતનો ભાગ એટલે સડેજે પ્રશ્ન થાય કે અંગુલના અસખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલા જ સમય અસખ્યાત ઉત્સર્પિણીના કેવી રીતે થાય? આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે કાળ કરતા ક્ષેત્ર સૂક્ષ્મ છે તેથી એ શક્ય બને છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૮૨).

સેન્દ્રિય જીવો (૧૨૭૧), સકાય જીવો (૧૨૮૫), સમ્બેગી જીવો (૧૩૨૧), સવેદ જીવો (૧૩૨૬) આદિના બેદોમાં અનાદિ અનંત જીવો એવો પણ એક ભેદ ગણવામાં આવ્યો છે, તે સૂચવે છે કે જીવોમાં કેટલાક જીવો અભવ્ય પણ છે, જે કદી મુક્ત થવાના નથી.

૪. પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૫.

૫. એજન, પત્ર ૩૭૫.

૬. એજન, પત્ર ૩૭૬.

યોગદ્વાર (૧૩૨૧-૨૫) માં ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ છે કે મનોયોગ અને વચનયોગનો જ્ઞાન્ય કાળ એક સમય જેટલો કઠો છે અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જેટલો દર્શાવ્યો છે; આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સતત વચનયોગની અને મનોયોગની એટલે કે ધ્યાનની ઉત્કૃષ્ટ માત્રા અન્તર્મુહર્ત જ સંભવે. ત્યાર પછી વચનયોગ કે મનોયોગ ઉપરત્ત ધર્મ જય છે, એવો જીવનો સ્વભાવ છે. કાળ સૂક્ષ્મ હોવાથી એ ઉપરત્ત જાણુમાં આવતી નથી એમ સ્પષ્ટીકરણ દીકાકારે કર્યું છે (પ્રજ્ઞા૦ દીકા, પત્ર ૩૮૨).

વેદવિચારણામાં સ્ત્રોતદેના કાળ વિષે પાંચ મતભેદોનો ઉલ્લેખ ગૌતમ અને ભગવાનના સંવાદરૂપે મૂળ સૂત્રમાં (૧૩૨૭) છે. તે પાંચે મતોનું સ્પષ્ટીકરણ આચાર્ય મલયગિરિએ કર્યું તો છે, પરંતુ એમાં કયો મત સમીચીન છે અને ભગવાન અને ગૌતમના સંવાદમાં આવું કેમ અને ?—એ બાબતમાં દીકાકારે જે કહ્યું છે તે આ છે—

“અમીષાં ચ પજ્ઞાનામાદેશાનામન્યતમાદેશસમીચીનતાનિર્ણયોઽતિશયજ્ઞાનિમિઃ સર્વોત્કૃષ્ટશ્રુત-
લઘિસમ્પન્નેર્વાં કર્તું શક્યતે । તે ચ ભગવદાર્યશ્યામપ્રતિપત્તૌ નાસીરન્ । કેવલં તત્કાલાપેક્ષયા યે પૂર્વ-પૂર્વેતમાઃ
સૂરયઃ તત્તત્કાલમાવિગ્રન્યપૌર્વાપર્યપર્વાલોચનયા યથાસ્વમતિઃ સ્ત્રીવેદસ્ય સ્ત્રિયતિ પ્રકૃષિતવન્તસ્તેષા સર્વેષામપિ
પ્રાવચનિકસૂરીણાં મતાનિ ભગવાનાર્યશ્યામ ઉપદિષ્ઠવાન્ । તે ચ પ્રાવચનિકસૂરયઃ સ્વમતેન સૂત્રં પઠન્તો
ગૌતમપ્રથમભગવત્તિર્વચનરૂપતયા પઠન્તિ । તતસ્તદવસ્થાન્યેવ સૂત્રાણિ લ્લિતા ગૌતમાઃ । ઇત્યુક્તમ્ । અન્યથા
ભગવતિ ગૌતમાય નિર્દેશરિ ન સંશયકચનમુપપદ્યતે, ભગવતઃ સકલસંશયાતીતત્વાત્ ।—પ્રજ્ઞા૦ દીકા, પત્ર ૩૮૫.

પૃષ્ઠાંગમમાં આ બાબતમાં એક જ મત આપવામાં આવ્યો છે; ત્યાં મતભેદોની ચર્ચા નથી.

સમ્યક્ત્વદાર (૧૩૪૩-૪૫)માં દીકાકારે સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી છે : જિનભગવાન પ્રણીત જીવાદિ સમગ્ર તત્ત્વો વિષે અવિપર્યસત દષ્ટિ જેને હોય તે સમ્યગ્દષ્ટિ; ભગવાન પ્રણીત તત્ત્વોની બાબતમાં જેને જરા પણ વિપ્રતિપત્તિ હોય તે મિથ્યાદષ્ટિ, અને જેને તે બાબતમાં સમ્યક્શ્રદ્ધા પણ ન હોય અને તે બાબતમાં વિપ્રતિપત્તિ પણ ન હોય તે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે. શતકચૂર્ણિને આધારે ચોખ્ખા આદિથી આમળ્યા માણસને જેમ તે પ્રત્યે રુચિ કે અરુચિ એ બેમાંથી એકેય નથી તેમ આ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિને જિનપ્રણીત પદાર્થોની બાબતમાં રુચિ પણ નથી તેમ જ અરુચિ પણ નથી. પ્રજ્ઞા૦ દીકા, પત્ર ૩૮૮.

દીકાકારે અવધિદર્શન (૧૩૫૬)ના કાળના પ્રસંગે વિભંગજ્ઞાનને અવધિદર્શન હોવા ન હોવા વિષેના સૂત્રકાર અને કાર્મગ્રન્થિકના મતભેદની ચર્ચા આચાર્ય જિનભદ્રને અનુસરીને કરી છે (પ્રજ્ઞા૦ દી૦, પ૦ ૩૯૧).

ઉપયોગદ્વાર (૧૩૬૨-૬૩) પ્રસંગે સૂત્રકારે જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જાણુઓ છે તે બાબતમાં દીકાકારે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે આ કાળ સસારી જીવની અપેક્ષાનો છે, પરંતુ કેવળીને એક સમયનો ઉપયોગ હોય છે તે અહીં વિવક્ષિત નથી (પ્રજ્ઞા૦ દીકા, પત્ર ૩૯૨). ખરી વાત એવી છે કે કેવળીને જ્ઞાનદર્શનોપયોગ ક્રમે હોય છે કે યુગપદ્ધ એ ચર્ચા જ્યારથી શરૂ થઈ ત્યાર પહેલાંની આ સૂત્રની રચના છે. એટલે તેમાં પછીથી એ બાબતમાં જે સ્પષ્ટીકરણ થયું તે આ સૂત્રમાં વિવક્ષિત હોવાનો સમજ જ નથી.

આવી અનેક વિવક્ષાઓ આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની દીકામાં સ્પષ્ટ કરી છે, તે માટે જિજ્ઞાસુએ દીકામાં જોઈ લેવું. અહીં તો માત્ર કેટલાક નમૂના આપ્યા છે, તે એ સૂચવવા કે વિચારણા જેમ આગળ વધતી જાય છે તેમ વિચારમાં વ્યવસ્થા આવતી જાય છે.

...[૧૧૧]...

૧૯મું 'સમ્યક્ત્વ' પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે

આમાં જીવ સામાન્ય, સિદ્ધ અને ૨૪ દંડકમાં જીવોમાં સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વિચારણા છે (૧૩૯૯-૧૪૦૫) તે આ પ્રમાણે—

	સમ્યગ્	મિથ્યા	સમ્યગ્મિથ્યા
જીવ	"	"	"
૧. નરકના જીવો	"	"	"
૨-૧૧. ભવનપતિ	"	"	"
૧૨. પૃથ્વીકાય	×	"	×
૧૩. અપકાય	×	"	×
૧૪. તેજઃકાય	×	"	×
૧૫. વાયુકાય	×	"	×
૧૬. વનરપતિકાય	×	"	×
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	"	"	×
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	"	"	×
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	"	"	×
૨૦. પચ્ચેન્દ્રિયતિર્વચ્ય	"	"	"
૨૧. મનુષ્ય	"	"	"
૨૨. વાણુવ્યંતર	"	"	"
૨૩. જયોતિષક	"	"	"
૨૪. વૈમાનિક	"	"	"
સિદ્ધ	"	×	×

આના ઉપર થી એમ કહિત થાય છે કે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ માત્ર પચ્ચેન્દ્રિય જ હોય છે, અને એકન્દ્રિય મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય છે. દ્વિ-છન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધીમાં સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ હોતા નથી. પદ્મપ્રગમમાં સસી અને અસંસી પચ્ચેન્દ્રિય એવા બેદો પાડીને અસંસી પચ્ચેન્દ્રિયને માત્ર મિથ્યાદષ્ટિ જ કહ્યા છે.—પદ્મપ્રગમ, પુસ્તક ૧, પૃ૦ ૨૫૮, ૨૬૧, આ બધું આ વિચારણા કેવી રીતે આગળ વધી તે સૂચવે છે.

પદ્મપ્રગમમાં જીવો સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરે તો કયા કારણે તેની ચર્ચા પણ છે.—પુસ્તક ૧, પૃ૦ ૪૧૮-૪૩૭. પછી મૃત્યુ વખતે તે બાબતમાં પરિસ્થિતિ કેવી હોય તેનું વર્ણન છે. —પૃ૦ ૪૩૭.

વીશમું 'અન્તક્રિયા' પદ

ભવનો અંત કરનાર ક્રિયા તે અંતક્રિયા. એ ક્રિયાથી એ પરિણામ આવે: નવો ભવ અથવા મોક્ષ. એટલે અન્તક્રિયા શબ્દ અહીં મોક્ષ અને મરણ એ બંને અર્થમાં વપરાયો છે. એ અંતક્રિયાનો વિચાર ચોવીશે દંકના જીવોમાં દશ દારો વડે કરવામાં આવ્યો છે :—

૧. નારકાદિ જીવો અંતક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૨. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં કે વ્યવધાનથી અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૩. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે તો એકસમયમાં કેટલા કરે ?
૪. નારકાદિ જીવો ઉદ્વૃત્ત થઈ (મરીને) કઈ યોનિમાં જાય ?
૫. નારકાદિ જીવો મરીને તીર્થંકર થઈ શકે ?
૬. " " " ચક્રવર્તી થઈ શકે ?
૭. " " " બળદેવ થઈ શકે ?
૮. " " " વાસુદેવ થઈ શકે ?
૯. " " " માગલિક " ?
૧૦. " " " રત્ન " ?

આ દારોને આધારે કહી શકાય કે અન્તક્રિયા શબ્દ એ અર્થમાં વપરાયો છે. પ્રથમ ત્રણ દારોમાં અન્તક્રિયા એટલે મોક્ષની ચર્ચા છે, અને પછીના દારોનો સંબંધ પણ અન્તક્રિયા સાથે છે, પણ ત્યાં તેનો અર્થ મરણ લઈ એ તો ઘટે. ઉપરાંત, આ દારોમાં અન્તક્રિયાનો અર્થ મોક્ષ પણ ઘટે, કારણ કે તે દારોમાં તે તે યોનિમાં ઉદ્વૃત્તના આદિ કરનારને મોક્ષ સંભવે કે નહિ એવો પ્રશ્ન પણ ઉપસ્થિત કર્યો છે.

પ્રથમ દારોનો સાર એ છે કે માત્ર મનુષ્યો જ મોક્ષ પામી શકે છે, અને તે પણ બધા જ નહિ—(૧૪૦૮ [૩]). જ્યના નારકાદિ અનેક પર્યાયો થાય છે એટલે નારક આદિ પર્યાયમાં રહેલો જીવ મનુષ્યભવમાં જઈ મુક્ત થઈ શકતો હોઈ નારકાદિ વિષે પણ એમ તો કહી શકાય કે કોઈ નારકાદિ મુક્ત થાય છે અને કોઈ નથી થતા (૧૪૦૭ [૨]).

બીજા દારમાં એ વિચારણા છે કે નારકાદિ જીવો અનન્તરાગત કે પરંપરાગત થઈને અંતક્રિયા કરે છે ? એટલે કે નારકાદિ ભવમાંથી મરીને વ્યવધાન વિના જ મનુષ્યભવમાં આવીને મોક્ષ પામે છે કે નારકાદિ પછીના એક કે અનેક ભવો કરી પછી મનુષ્યભવમાં મુક્તિ પામે છે ? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ ચાર નરકમાંથી આવનારમાં બંને પ્રકાર સંભવે છે. પરંતુ પછીના ત્રણ નરકોમાંથી આવનાર માત્ર પરંપરાગત હોય તો (એક કરતાં વધુ ભવ કરે તો) જ અંતક્રિયા કરે અર્થાત્ મોક્ષ પામે.

બધા જ ભવનપતિ, પૃથ્વી, અપ્કાય અને વનરપતિમાંથી આવનારમાં બંને પ્રકાર સંભવે છે. તેજ, વાયુ, દિન્ધન્દ્રિય, ત્રિન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયમાંથી આવનારમાં, જે માત્ર પરંપરાગત હોય તેમાં અને શેષ જીવોમાં બંને પ્રકાર સંભવે છે (૧૪૧૦-૧૩).

આચાર્ય મહાયગિરિએ રપટીકરણ કર્યું છે કે તેજ અને વાયુ મરીને મનુષ્ય થતા જ નથી, માટે અને દિન્ધન્દ્રિયાદિનો એવો સ્વભાવ છે માટે અનન્તરાગતની અન્તક્રિયા તેમને નથી (૫૦ ૩૬૭) હોતી.

અનન્તરાગત વિશે તીવ્ર દ્વારમાં પ્રશ્ન છે કે એક સમયમાં તેઓ કેટલી સંખ્યામાં અનન્તક્રિયા કરે? (૧૪૧૪-૧૬).

અનન્તરાગત ^૧	જઘન્ય સંખ્યા	ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા
નરક	૧, ૨, ૩	૧૦
,, ૧-૩	,, ,, ,,	૧૦
,, ૪	,, ,, ,,	૪
ભવનપતિ દેવો	,, ,, ,,	૧૦
,, દેવીઓ	,, ,, ,,	૫
૫૨વી, અપ્	,, ,, ,,	૪
વાનસ્પતિ	,, ,, ,,	૬
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્થંચ	,, ,, ,,	૧૦
,, ,, સ્ત્રી	,, ,, ,,	૧૦
મનુષ્ય	,, ,, ,,	૧૦
,, સ્ત્રી	,, ,, ,,	૨૦
વાયુવ્યંતર	,, ,, ,,	૧૦
,, વ્યંતરી	,, ,, ,,	૫
જ્યોતિષક દેવ	,, ,, ,,	૧૦
,, દેવી	,, ,, ,,	૨૦
વૈમાનિક દેવ	,, ,, ,,	૧૦૮
,, દેવી	,, ,, ,,	૨૦

ચોથા ઉદ્ધર્તદ્વારમાં જીવ મરીને ક્યાં જઈ શકે તેનો વિચાર છે. પ્રજાપનામાં આ પ્રકરણમાં ઉદ્ધૃત શબ્દ બધી ગતિમાં થતા મરણને માટે પ્રયુક્ત છે. પરંતુ વૃષ્ણગમમાં તેને સ્થાને ઉદ્ધૃત, કાલગત અને સ્મૃત એવા ત્રણ શબ્દોનો પ્રયોગ છે. નરક, ભવનવાસી, વાનવ્યંતર અને જ્યોતિષક ગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘ઉદ્ધૃત’નો, તિર્થંચ અને મનુષ્યગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘કાલગત’ શબ્દનો અને વૈમાનિકમાંથી અન્ય જનાર માટે ‘સ્મૃત’ શબ્દનો પ્રયોગ દેખાય છે.^૨

મરીને તે તે સ્થાને ગયા પછી તે જીવ ક્રમે કરી૩ ધર્મનુ શ્રવણ, બોધ, શ્રદ્ધા, મનિ-શ્રુતજ્ઞાન, વ્રતગ્રહણ, અવધિગાન, અભ્યુદયારત્વ, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધિ આ બધાંમાંથી શુ શું પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેની પણ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. વૃષ્ણગમમાં ઉક્ત બાળતો ઉપરાંત અન્ય બાળતોનો—જેવી કે તીર્થંકરપદ, ચક્રવર્તીપદ આદિનો—પણ સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો છે.^૪ પરંતુ પ્રજાપનામાં તીર્થંકર આદિ પદોની વિચારણા શુદ્ધાં દ્વારે વડે કરવામાં આવી છે,^૫ તે

૧ સૂત્ર ૧૪૧૦-૧૩ માં જે અનન્તરાગત અનન્તક્રિયા કરે છે, તેમને વિશે જ આ વિચારણા છે.

૨ વૃષ્ણગમ, પુ. ૬, પૃ. ૪૭૭ માંનો વિરોધાર્થ.

૩ દુશ્વના માટે ઉત્તરાં અ. ૨૯૫ જે. ૩૦. તેમાં સંવેગથી માંડી ૭૩ પદો છે. તથા જુઓ સ્થાનાંગ-સમવાચાંમ, પૃ. ૩-૮.

૪. પુસ્તક ૬, પૃ. ૪૮૪-૫૦૨.

૫. જુઓ પ્રસ્તુત બીજામાં પદના પાંચમાંથી દશમાં સુધીનાં દ્વારો.

પ્રજ્ઞાપનાની વિચારણાનું મૂળ જનું હોય એમ સ્પષ્ટ થાય છે, અને વદ્વંશગમમાં તે વધારે વ્યવસ્થિત છે. વળી, એક બાબત નોંધવા જેવી એ છે કે પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત દ્વારમાં માંડલિક (દ્વાર દ્વાર) અને રત્ન (દશમું દ્વાર) એ પદો અધિક છે, જેનો અભાવ વદ્વંશગમના પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં છે. વદ્વંશગમમાં જે પદોની પ્રાપ્તિ ગણાવી છે તેની ગણતરીનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આભિ-નિબોધિક, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, સમ્યક્મિથ્યાત્વ, સમ્યક્ત્વ, સંયમાસંયમ, સંયમ, બલદેવત્વ, વાસુદેવત્વ, ચક્રવર્તિત્વ, તીર્થકરત્વ, નિર્વાણ (પુસ્તક ૭, પૃ. ૪૯૪). આ સૂચિત કરે છે કે આ ક્રમ પ્રાપ્તિનો નથી, પણ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને અન્ય વિશિષ્ટ પદો-એ ક્રમે પરિગણના છે.

ચોથા ઉદ્ઘાટદ્વારનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૧૭-૪૩) :

શબ્દ	અરી કયાં જઈ શકે	મરીને નવા જન્મમાં ધર્મશ્રવણાદિનાં સંભવ
નારક	{ પંચેન્દ્રિય નિર્વેચ મનુષ્ય	દેશસ્થમી અને આવધિજ્ઞાન મોક્ષ
ભવનપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ પંચેન્દ્રિયતિર્થેચ મનુષ્ય	×
પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ } દ્વિન્ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્થેચ મનુષ્ય	×
તેજ, વાયુ	{ પૃથ્વી યાવત ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્થેચ	×
દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય	{ પૃથ્વી યાવત પંચેન્દ્રિયતિર્થેચ મનુષ્ય	પૃથ્વી જેમ મનઃપર્યાય
પંચેન્દ્રિયતિર્થેચ	{ નારક ભવનપતિ એક યાવત ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્થેચ મનુષ્ય વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક	{ સમ્યક્ત્વ અવધિજ્ઞાન
મનુષ્ય	ઉપર પ્રમાણે	પૃથ્વી જેમ નારક જેમ
વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક ભવનપતિ જેમ		નારક જેમ

પાંચમા તીર્થકરદ્વારમાં નારકાદિ મરીને અનન્તર (મનુષ્યભવમાં) તીર્થકરપદ પામી શકે કે નહિ તેની વિચારણા છે.^૭ સાથે જ તીર્થકરપદ ન પામી શકે તો વિકાસક્રમમાં શુ પામી શકે તેનો પણ નિર્દેશ જોવા મળે છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૪૪-૧૪૫૮) :

૬. મૂળમાં “સીલ વા લય વા ગુણ વા વૈરમણ વા પચ્ચક્કસાગ વા પોસહોવવાસ વા” (૧૪૨૦ [૬]) માં એવો યાદ છે. ૧૪૨૦ [૮] અગ્નિજ્ઞાનની વાત છે તેથી આ દેશસંયમી ગણવા જોઈએ શીલાદિની ન્યાયપા માટે જુઓ ટીકા (પૃ. ૩૬૬).

૭. પ્રસ્તુત ૨૦મા પ્રજ્ઞાપનાપદની તીર્થકરવ્યાદિ સંપદા વિવેના કોણક માટે જુઓ, ચંદ્રપૂર્વક ક્રમાંદિવિચાર, પૃ. ૧૧૮

મનુષ્યનો અનન્તર પૂર્વભવ

રત્નપ્રભા યાવત્ વાલુકાપ્રભા

પંકજપ્રભા

ધૂમપ્રભા

તમા

સાતમી નરક

ભવનપતિ

પૃથ્વી, અપ

તેજ-વાયુ

વનરપતિ

દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય

પચેન્દ્રિયનિર્થય

મનુષ્ય

વાયુત્વંતર

ન્યોતિષ્ઠ

વૈમાનિક

મનુષ્યમાં શેનો સંભવ ?

તીર્થંકરપદ

મોક્ષ

વિરતિ

વિરતાવિરતિ

સમ્યક્ત્વ

મોક્ષ

”

ધર્મેશ્રવણ

મોક્ષ

મનઃપર્યાય

”

મોક્ષ

”

તીર્થંકરપદ

આ ઉપરથી જણાય છે કે માત્ર નારકી અને વૈમાનિકમાંથી મરી મનુષ્ય થનાર જ તીર્થંકર-પદ પામી શકે છે.

ચક્રવર્તીપદને યોગ્ય પ્રથમ નરક અને દેવોમાંથી અનન્તર મનુષ્યભવમાં જન્મ લેનાર છે, અન્ય નહિ (૧૪૫૯-૬૩). તે જ પ્રમાણે બલદેવપદ વિષે છે. પરંતુ એમાં વિશેષતા એ કે શકરા-પ્રભામાંથી પણ જન્મ લેનાર આ પદની યોગ્યતા ધરાવે છે (૧૪૬૪). વાસુદેવપદ વિષે પણ બળદેવ જેમ જ છે, પરંતુ એમાં વિશેષતા એ કે વૈમાનિકોમાંના અનુત્તરોપપાનિકમાંથી જન્મ લેનાર વાસુદેવપદ પામતા નથી (૧૪૬૫). માણિકપદ માત્ર સાતમી નરક, તેજ અને વાયુમાંથી જન્મ લેનાર પામતા નથી (૧૪૬૬).

દશમા રત્નદારમાંની હકીકતનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૬૭-૬૯)—

સેનાપતિ, યાત્રાપતિ, વર્ધકિ, પુરોહિત અને સ્મૃતિરત્નપદ માટે સાતમી નરક, તેજ, વાયુ અને અનુત્તરમાંથી આવનાર અયોગ્ય છે. અથ્થ અને હરિતરત્નપદ માટે નરકથી માંડી સહસ્રાર દેવલોક સુધીના યોગ્ય છે. અને ચક્ર, હન, ચર્મ, દંડ, અસિ, મણિ, કાંકિણી—આ બધાં રત્નો માટે અસુરકુમારથી માંડીને દ્રશિાન દેવલોકમાંથી આવનાર યોગ્ય છે.

રત્નદારને આતે અન્ય બાબતો વિશે ચર્ચા છે, જેનો રત્ન સાથે થું સંગ્રહ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરતા નથી. આમાં નીચેની વ્યક્તિઓ દેવલોકમાં ક્યાં જાય તેની ચર્ચા છે (૧૪૭૦) :

૧. અસંયત બવ્યદ્રવ્યદેવ

૨. સપ્તમનો અવિરાધક

૩. સપ્તમનો વિરાધક

ભવનવાસીથી માંડી શ્રેવેયક.

સૌધર્મથી માંડી સર્વાર્થસિદ્ધિ.

ભવનવાસીથી માંડી સૌધર્મ સુધી.

૮. આ શબ્દનો શુ અર્થ કરવો તેમાં વિવાદ છે. કોઈને ખતે એનો અર્થ સમ્યગ્દષ્ટિ થાય છે. પરંતુ આચાર્ય મલ્લયજિરે એ અર્થને માન્ય કરતા નથી અને તેનો અર્થ ત્રિશ્ચાદષ્ટિ હતાં અમણ વેશમાં રહી અમણોની ચર્ચાનું પાલન કરનાર જન્ય કે અજન્ય છબો આલો આપે છે.—પ્રજ્ઞાન ટી૦, પૃષ્ઠ ૪૦૪.

૪. સંયમાસંયમ (દેશવિરતિ)નો અવિરાધક	સૌધર્મથી અચ્યુત.
૫. સંયમાસંયમનો વિરાધક	ભવનવાસીથી ન્યોતિષ્ક.
૬. અસંસી (અકામનિર્જરાવાળો)	ભવનવાસીથી વાણ્યવ્યંતર.
૭. તાપસુ	ભવનવાસીથી ન્યોતિષ્ક.
૮. કાન્દર્પિક ^{૧૦}	ભવનવાસીથી સૌધર્મ.
૯. ચરક-પરિવ્રાજક ^{૧૧}	ભવનવાસીથી બ્રહ્મલોક.
૧૦. ક્રિદિગ્ધિક ^{૧૨}	સૌધર્મથી લાંતક
૧૧. તિર્થેચ (દેશવિરત)	ભવનવાસીથી સહસ્રારક૯૫.
૧૨. આદ્યક ^{૧૩}	,, અચ્યુત.
૧૩. આભિયોગિક ^{૧૪}	,, ”
૧૪. રવલિંગ પણ દર્શનવ્યાપન (નિહવ)	,, ઐવેયક

પ્રસ્તુત ચર્યાને આધારે જે કેટલાંક મન્તવ્યો ફલિત થાય છે તે આ છે : અંદરની યોગ્યતા વિના પણ આજ્ઞાચરણ શુદ્ધ હોય તો જીવ ઐવેયક સુધી દેવલોકમાં જાય છે. તેથી છેવટે જૈન લિંગ ધારણ કરવાનું પણ મહત્વ છે તે બાબત નં. ૧ અને ૧૪ થી ફલિત થાય છે. આંતરિક યોગ્યતા-પૂર્વક સમમનુ યથાર્થ પાત્રન કરે તો સર્વાર્થસિદ્ધિ, જે વૈમાનિક દેવોમાં સર્વોચ્ચ પદ છે, તે પામે.

આ પદને અને વળી બીજી પણ ચર્યા કરવામાં આવી છે (૧૪૭૧-૭૩); તે છે અસંસીના આયુની. આમાં અસંસી અવરથામાં નારક અને દેવાયુનો જે બંધ થાય છે તેની તથા તે બાંધનારના અદ્યપદ્મવતી ચર્યા છે

*

- જેઓ માત્ર પાંદડા વગેરે ઉપર જીવે છે, તેવા તપસ્વી, તાત્પર્ય કે જેઓ જૈનસમત રીતે તપસ્યા નથી કરતા. ભારતમાં તાપસોની પરંપરા બહુ જૂની છે. જૈન પરિભાષામાં તેઓની સજ્ઞા બાલતપસ્વી છે; અપારે જૈનસમત તપસ્યા કરનાર પરિતપસ્વી કહેવાય. સર્વપ્રથમ તાપસનો ઉલ્લેખ બૃહદારણ્યકમાં ૪.૩.૨૨ માં છે. જુઓ, વૈદિક ઇન્ડિક્સ
- સચમ છતાં જે હાસ્યજનક વચન કે એકા દ્વારા અન્યને હસાવે તે કાર્દાપિક, એજુ લક્ષણ બૃહત્કંઠપભાષ્ય ગા. ૧૨૯૪-૧૩૦૧ માં છે, જેનું અવતરણ આચાર્ય અલયગિરિએ પ્રજ્ઞા. ૮૦ પૃ. ૪૦૫ માં કર્યું છે.
- દીકાકારે ચરક એવા પરિવ્રાજક અથવા ચરક અને પરિવ્રાજક એવો અર્થ કર્યો છે. પ્રથમમાં વિદેહી અર્થ છે, અને બીજામાં ચરક એટલે કચોટક-કચોટો મારીને રહેનાર, અને પરિવ્રાજક એટલે સાંખ્ય પરિવ્રાજકો એવો અર્થ કર્યો છે.
- જ્ઞાન, કેળવણી, ધર્મચાર્ય અને સર્વ સાધુનો નિદક અને માથી તે ક્રિદિગ્ધિક કહેવાય છે. તેનું લક્ષણ બૃહત્કંઠપ-ભાષ્યમાં (ગા. ૧૩૦૨-૧૩૦૭) છે, જેનું અવતરણ પ્રજ્ઞા. ૮૦ દીકામાં આચાર્ય અલયગિરિ કરે છે જ્ઞાનની નિદામસંગે બૃહત્કંઠપભાષ્યની દીકામાં જણાવ્યું છે કે સૂર્યપ્રજ્ઞાતિ આદિ ન્યોતિપશાસે અને ચાનિમાબૂત જેવા ગ્રંથોની મોક્ષાર્થોને શુ જરૂર છે ?—આમ કહેનાર જ્ઞાનાવર્ણવાદી છે (ગા. ૧૩૦૩ ની દીકા).
- ગોશાલકના અનુચારી.
- વિદ્યામત્રાદિ વડે વશીકરણાદિ કરનાર તેજુ વિચરણ બૃહત્કંઠપભાષ્ય (ગા. ૧૩૦૮-૧૩૧૪) માં છે. તેનું જ અવતરણ પ્રજ્ઞા. ૮૦ માં આચાર્ય અલયગિરિએ કર્યું છે આજ્ઞા કૃત્ય એ પોતાના ગૌરવ માટે કરે તો દોષાવહ છે, અન્યથા નહીં—બૃહત્કંઠપભાષ્ય, ગા. ૧૩૧૪.

૨૧ મું 'અવગાહનાસંસ્થાન' પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના

આ પદમાં જીવોનાં શરીર વિષે નીચેની બાબતો વિચારાઈ છે :—

૧. શરીરના બેદો.
૨. સંસ્થાન—આકૃતિ.
૩. પ્રમાણ—શરીરનું માપ.
૪. શરીરનિર્માણ માટે પુદ્ગલોનું ચયન.
૫. જીવમાં એકસાથે ક્યાં ક્યાં શરીરો હોય ?
૬. શરીરોનાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશોનું અલપબહુલ્ય.
૭. અવગાહનાનું અલપબહુલ્ય.

આમાંના નં ૧, ૨ અને ૩ ની વિચારણા શરીરના તે તે બેદોના વર્ણન પ્રસંગે જ કરવામાં આવી છે. અને એ વિચારણા પૂરી થયે ક્રમશઃ નં. ૪ થી ૭ દ્વારા લેવામાં આવ્યાં છે. એ શરીર વિષેની વિચારણાની બે ક્રમિક ભૂમિકા સૂચવે છે.

ગતિ આદિ અનેક દ્વારો વડે જીવની વિચારણા પૂર્વકાળમાં થતી (પ્રજાપના, પદ ૩ અને ૧૮); અને જીવના ગતિ આદિ પરિણામોનો વિચાર થતો (પ્રજાપના, પદ ૧૩); પરંતુ તે ગતિ આદિ દ્વારોમાં શરીરદ્વાર નથી. પદ્યપ્રગમમાં પણ સર્વપ્રથમ શરીરવિચારણા પ્રકૃતિસમુદ્ધાર્તન નામની સ્થિતિકામાં આવે છે. રુચો પુ ૧, પૃ ૫૦. નામકર્મની પ્રકૃતિમાં ગતિ અને જાતિ પછી શરીર સમ્બંધી અનેક પ્રકૃતિને સ્થાન મળ્યું છે.

પ્રથમ 'વિધિ' દ્વારમાં શરીરના પાંચ બેદ—ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ, કાર્મણ્ય (૧૪૭૪)—પછી ક્રમશઃ ઔદારિક આદિ શરીરના બેદો વગેરેની ચર્ચા છે, તેમાં ઔદારિક શરીરના બેદોની ગણનામાં એકન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિયમાં મનુષ્ય સુધીના જેટલા જીવબેદ-પ્રબેદો? તેટલા જ બેદ ઔદારિક શરીરના ગણાવ્યા છે (૧૪૭૬-૮૭). ઔદારિક શરીરનું સંસ્થાન—આકૃતિ પણ એટલા જ જીવબેદોની વિચારાઈ છે, તેમાં પૃથ્વીનો મસૂરની દાળ જેવો, અપકાયનો રિતભુકમિન્દુ^૩ (રિથર જલમિન્દુ) જેવો, તેજસ્કાયનો સ્પીકલાપ (સોયોના સમૂહ) જેવો, વાયુકાયનો પતાકા જેવો, વનસ્પતિનો નાના પ્રકારનો આકાર છે. દ્વીન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય જીવોનું હુંડસંસ્થાન, અને સમુચ્ચિંમ સિતાયના બાકાત ઔદારિક શરીરવાળા પંચેન્દ્રિયોને જ્યે પ્રકારનાં સંસ્થાનો હોય છે. સમુચ્ચિંમને હુંડસંસ્થાન છે (૧૪૮૮-૧૫૦૧). ૭ સંસ્થાનો આ છે—^૪

૧. સમચતુરસ, ૨. ન્યગ્રોધપરિમડલ, ૩. સાદિ^૫, ૪. વામન, ૫. કુબ્જ, ૬. હુંડ.

ઔદારિકાદિ શરીરના પ્રમાણનો અર્થાત જાયાત્મનો વિચાર પણ એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યો છે (૧૫૦૨-૧૩).

૧. આ પૂર્વે પદ ૧૨ મું શરીરપદ આવી ગયું છે તથા ૧૬મું પ્રયોગપદ પણ શરીરના પ્રયોગની ચર્ચા કરે છે.

૨. એ બેદો માટે પ્રજાપના પદ પ્રથમ બેદો.

૩. "સ્તિબુક્કાકારો યો વિન્દુર્ન પુનરિતસ્તતો વાતાદિના વિક્ષિપ્તઃ" દીકા, પૃ ૪૧૧.

૪. અહીં મૂળમાં ૭ ગણાવ્યા નથી, 'ભવ' શબ્દનો પ્રયોગ છે, એટલે પ્રથમ અને અંતિમનાં નામ છે, -૧૪૬૭[૧] 'પણ સૂ ૧૬૬૪[૮] (પદ ૨૩)માં જ્યે સંસ્થાનનાં નામ આપેલા છે.

૫. પાદાન્તર—સાચી.

ઔદારિકની જેમ જ વૈક્રિય શરીર વિષે પણ ઉક્ત બાબતોનો વિચાર છે, તેમાં બાહર પર્યાપ્ત વાયુ અને પંચેન્દ્રિય તિર્થઓમાં સખ્યાતવર્ષાયુવાળા પર્યાપ્ત ગર્ભજને તે શરીર હોય છે અને પર્યાપ્ત મનુષ્યમાં પણ તે જ નિયમ છે, પણ કર્મભૂમિના મનુષ્યને જ છે. અને બધા જ દેવોમાં વૈક્રિય શરીર હોય છે (૧૫૧૪-૨૦), તે જળુવાની વૈક્રિયની આકૃતિ-સસ્થાન (૧૫૨૧-૨૬)નું વર્ણન કર્યું છે. તે પ્રસંગે ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીર-એ બંનેને લક્ષમાં લીધાં છે. જન્મ સાથે મળે છે તે ભવધારણીય અને અન્ય આકૃતિનું નિર્માણ કરવું તે ઉત્તરવૈક્રિય છે. એ જ પ્રમાણ-ઉચ્ચાઈ અથવા અવગાહનાની વિચારણા પ્રસંગે પણ એ બંને પ્રકારનાં શરીરો લક્ષમાં લીધાં છે (૧૫૨૭-૩૨).

આહારક શરીર એક જ પ્રકારનું છે અને તે કર્મભૂમિના નિહિવાળા સ્વપ્ન પળ પ્રમત્ત^૬ મનુષ્યને જ હોય છે (૧૫૩૩). તે સમયગુરુ સસ્થાનવાળું (૧૫૩૪) અને જ્યન-દેશથી ન્યૂન રત્ની-હાય અને ઉત્કૃષ્ટી સંપૂર્ણ રત્ની પ્રમાણ છે (૧૫૩૫).

તૈજસ શરીર એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય સુધીના સકલ જીવોને હોય છે, તેથી તેના જીવ-બેદો બેટલા જ બેદ થાય (૧૫૩૬-૩૯). તૈજસ શરીરનું સસ્થાન વર્ણુવાને (૧૫૪૦-૪૪) તેના પ્રમાણની ચર્ચા (૧૫૪૫-૫૧) કરવામાં આવી છે. અને તૈજસની જેમ જ કાર્મણ વિષે પણ સમજી લેવાની ભલામણ કરી છે (૧૫૫૨). તૈજસ-કાર્મણની અવગાહનામાં ખાસ કરી મારણાન્તિક સમુદ્ધાતને લક્ષમાં લઈને વિચાર છે. કારણ કે તે સિવાયના પ્રસંગે તો તેની અવગાહના જીવના ઔદારિક કે વૈક્રિય શરીરની અવગાહનાની સમાન જ હોય છે. મરણ વખતે જે જીવને મરીને જ્યાં જવાનું હોય છે, ત્યાં સુધીની અવગાહના કહેવામાં આવી છે. શરીરના નિર્માણ માટે પુદ્ગલોનું ચયન સામાન્ય રીતે જ્યે દિશાએથી થાય છે. તે જ પ્રમાણે ઉપચય (વધારે પ્રમાણમાં અદા) જ્યે દિશાએથી થાય છે અને અપચય (પુદ્ગલોનો શરીરમાંથી દ્વાસ) પણ જ્યે દિશામાં થાય છે (૧૫૫૩-૫૮).

એકસાથે એક જીવમાં ઔદારિકાદિ કેટલાં શરીર સભવે તેનો વિચાર સયોગદાર (૧૫૫૯-૧૫૬૪) માં કરવામાં આવ્યો છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે—

૧. ઔદારિક સાથે સંભવે^૭ વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ.
 ૨. વૈક્રિય સાથે „ ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ.
 ૩. આહારક સાથે „ ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ.
 ૪. તૈજસ સાથે „ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, કાર્મણ.
 ૫. કાર્મણ સાથે „ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ.
- તૈજસ-કાર્મણ સાથે જ હોય છે.

શરીરના ધ્વ્ય-પ્રદેશોનું અદ્યપચદૃત્ય અને શરીરની અવગાહનાનું અદ્યપચદૃત્ય અંતિમ જે દારમાં વિચારાયું છે (૧૫૬૫-૬૬). તેમાંની અવગાહનાના અદ્યપચદૃત્યની ચર્ચા પદ્મગ્રામ, પુ. ૧૧, સં. ૩૩, પૃ. ૫૬ માં અવગાહનાના મુદ્દાદારકમાં છે. તથા શરીરના પ્રદેશોનું અદ્યપચદૃત્ય તથા તેના ઉપચયનું અદ્યપચદૃત્ય પણ તેમાં ચર્ચિત છે. જુઓ, પુ. ૧૪, પૃ. ૪૨૯.

૬ કાર્મણિકોને મતે અપ્રમતને પણ હોય છે — પ્રજ્ઞા. ૦ ૫૦ ૪૨૪

૭. હોય જ એમ ન સમજવું

જૈનસમત કાર્મણુ સાથે અન્ય દર્શનોમાં જે સૂક્ષ્મ શરીર માનવામાં આવ્યું છે, તેની તુલના માટે જુઓ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૨૧.

દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અલ્પઅદુલનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણુ

પ્રદેશની અપેક્ષાએ તે આ પ્રમાણે છે : આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણુ.

દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બન્નેને સાથે રાખીને તે ક્રમ આ પ્રમાણે છે : આહારક દ્રવ્યો, વૈક્રિય દ્રવ્યો, ઔદારિક દ્રવ્યો, આહારક પ્રદેશો, વૈક્રિય પ્રદેશો, ઔદારિક પ્રદેશો, તૈજસ-કાર્મણુ દ્રવ્યો, તૈજસ પ્રદેશો, કાર્મણુ પ્રદેશો (૧૫૬૫).

અવગાહનાનું અલ્પઅદુલ્ય જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વિચારાયું છે તે ક્રમે આ પ્રમાણે છે : જઘન્યમાં—ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણુ, વૈક્રિય, આહારક. ઉત્કૃષ્ટમાં—આહારક, ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ-કાર્મણુ. જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટમાં—ઔદારિક (૪), તૈજસ-કાર્મણુ (૪), વૈક્રિય (૪); આહારક (૪), આહારક (૭), ઔદારિક (૭), તૈજસ-કાર્મણુ (૭) (૧૫૬૬).

*

૨૨ મું 'ક્રિયા'પદ : ક્રિયાવિચારણા

કર્મ એટલે વાસના કે સંસ્કાર, જેને કારણે પુનર્જન્મ થાય છે, તેની વિચારણા ભારતમાં પ્રાચીન કાળથી થતી રહી છે. આત્માના જન્મ-જન્મ-માનસ-કલ્પના કે સંસારચક્રની કલ્પના સાથે કર્મની વિચારણા અનિવાર્ય હતી. પ્રાચીન ઉપનિષદોમાં કવચિત જ આ વિચારણા જોવા મળે છે. પરંતુ જૈન અને બૌદ્ધ સાહિત્યમાં, ખાસ કરી જૈન આગમોમાં, આ કર્મની વિચારણા વિસ્તારથી જોવા મળે છે.^૧ તેની પણ બે ભૂમિકા તો સ્પષ્ટ જણાય છે. પ્રાથમિક ભૂમિકામાં કર્મ માટે ક્રિયા શબ્દનો પ્રયોગ થતો હશે એમ લાગે છે, કારણ કે સૂકૃત-દુષ્કૃત, પુણ્ય-પાપ, કુશલ અકુશલ કર્મ અને તેને માનનાર માટે જૂના શબ્દો છે કિરિયા અને કિરિયાવાઈ, જે સમાન રૂપે જૈન આગમ^૨ અને પાલિ પિટકમાં^૩ વપરાયા છે. આથી જ આપણે જોઈએ છીએ કે જૈન આગમોમાં તે કાળના વાદોનું જે વર્ગિકરણ આપ્યું છે, તેમાં ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી ઇત્યાદિ ચાર ભેદો છે^૪ અને બૌદ્ધ પિટકમાં જેઓ સૂકૃત-દુષ્કૃત કે પુણ્ય-પાપને માને છે તેમને ક્રિયાના ઉપદેશક કહ્યા છે; અને સ્વયં ભગવાન બુદ્ધ પોતાને ક્રિયાવાદી તરીકે ઓળખાવે છે. અને તેમને કર્મવાદી અને ક્રિયાવાદી કહી તેમની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે.—દીધં, સોણદંસુત્ત. અને બુદ્ધના અનાત્મવાદને કારણે તેમને કોઈ અક્રિયાવાદી કહેવા હશે, એટલે અક્રિયાવાદ શબ્દનો બુદ્ધે પોતાની રીતે જ અર્થ કર્યો. અને તે અર્થમાં બુદ્ધને કોઈ અક્રિયાવાદી કહે તો તેમાં તેમને વાંધો હતો નહિ.^૫ તાત્પર્ય એટલું જ

૧. જૈન આગમોમાંની ક્રિયાવિચારણા માટે જુઓ, ક્રિયાકોષ, સંપાદક શ્રી મોહનલાલ આઠિયા તથા શ્રી શ્રીચંદ્ર ચોરડિયા, કલકત્તા, ૧૯૬૬

૨. ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૦૬.

૩. સૂતકૃતાંગ, ૧. ૧૨. ૧

૪. દીધં સંપ્રત્યક્ષસુત્ત.

૫. ભગવતી, ૩૦. ૧; ભગવતી સાર પૃ. ૫૭૦, અન્ય પાઠો માટે જુઓ ક્રિયાકોષ, પૃ. ૨૫૬.

૬. વિનયપિટક, મહાવગ્ગ ૬. ૩૧; અંગુત્તરનિકાય, ૪, ૧૭૬; તથા જુઓ, આગમ યુગલ જૈનદર્શન, પૃ. ૭૪.

સમજવાનું છે કે તે કાળમાં ક્રિયાવાદ શબ્દ કર્મને માનનાર માટે અને અક્રિયાવાદ શબ્દ તેને નહિ માનનાર માટે પ્રચલિત હતો. પરંતુ ક્રમે કરી ક્રિયા શબ્દ ઉપરાંત કર્મ શબ્દનો પણ વ્યવહાર થવા લાગ્યો. ભારે પ્રારંભમાં તો ક્રિયાવાદ અને કર્મવાદ બંને શબ્દોનો એકબીજાના પર્યાયરૂપે એકસાથે પ્રયોગ થવા લાગ્યો^૭. અને જ્યારે એ નક્કી થઈ જ ગયું કે બંને એકાર્થક જ છે ભારે ક્રિયાવાદ શબ્દ તો ભૂંસાઈ જ ગયો, અને કર્મવાદ શબ્દ જ પ્રચલિત થઈ ગયો. આમ થવાનું એક બીજું કારણ એ પણ છે કે કર્મવિચારની સફળતા જેમ જેમ વધતી ગઈ તેમ તેમ જૂના ક્રિયાવિચારથી તે દૂર પણ થતો ગયો. એટલે અને જૂના ક્રિયાવિચારની પદ્ધતિ સાથે એની સુગતિ રહી નહિ, પરિણામ એ આપ્યું કે ક્રિયાવિચાર એ કર્મવિચારની પૂર્વભૂમિકારૂપે એટલે કે એક ઐતિહાસિક કડીરૂપે જ આપણી સમક્ષ ઉપસ્થિત છે.^૮ અને તે કેવો હતો તેની જાણી પ્રસ્તુત પ્રજાપનાનું ક્રિયાપદ, સ્વત્રુતાંગત ક્રિયાસ્થાન (૨.૨) અને પ્રત્યાખ્યાનક્રિયા (૨.૪) એ બે અધ્યયનો તો કરાવે જ છે, ઉપરાંત ભગવતીમા^૯ અનેક પ્રસંગે જે ક્રિયા અને ક્રિયાવાદની ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે પણ તે કાળે ક્રિયાચર્યાનું કેટલું મહત્ત્વ હતું તે સૂચવી ન્યા છે. ક્રિયાવિચારનું મહત્ત્વ ઘટી કર્મવિચારનું મહત્ત્વ વધ્યું, એ બાબતમાં એક એ પણ પ્રમાણ છે કે પદ્મંડાગમમાં કર્મવિચારણા તો ભરી પડી છે, પણ આગમોમા—ખાસ કરી પ્રજાપના અને ભગવતીમાં—જે પ્રકારની ક્રિયાવિચારણા છે તેવી વિચારણા પદ્મંડાગમમા જેવામાં આવતી નથી.

વળી, એ બાબત પણ જાણવી જરૂરી છે કે ક્રિયાવિચારકોમાં એવા પણ હતા, જેઓ ક્રિયાથી જુદું કોઈ કર્મરૂપે આવરણ માનતા નહિ^{૧૦}. તેમના માનને વિકલંગમાન કહેવામાં આવ્યું છે. આ સૂચવે છે કે પૌદ્ગલિક કર્મ, જે આત્માના આવરણરૂપે કર્મવાદમાં જૈન આગમમાં મનાય છે, તે મૂળે ક્રિયાવિચારના પ્રારંભમા મનાતુ ન હતું. બે ક્રિયા-કર્મનું ફળ મળવાનું હોય અને તે પણ લાંબા કાળે, તો ક્રિયા તો નહીં થઈ જતી હોવાથી ક્રિયાજન્ય એક સરકાર, વાસના કે આવરણરૂપે કર્મ માનવામાં આવ્યું અને તે કર્મ પૌદ્ગલિક હોતું નોંધીએ એવું પણ ક્રમે ચિરં થયું. આમ ક્રિયા અને કર્મ મૂળે એકબીજાના પર્યાયો હતા તે ભિનાર્થક થઈ ગયા. તે ભિનાર્થક થયા પહેલાની ભૂમિકા એ છે કે પ્રાણાતિપાતને જ ક્રિયા કહી તે પ્રથમ ભૂમિકા (૧૫૭૨) અને પ્રાણાતિપાત વડે થતી ક્રિયા (= કર્મ) તે બીજી ભૂમિકા (૧૫૭૪) અને પછી ક્રિયા સ્થાને કર્મનો પ્રયોગ, એ તીથ ભૂમિકા (૧૫૮૫). તેથી કર્મવાદનો પર્યાયવાચી ક્રિયાવાદ શબ્દ પણ ભૂસાઈ ગયો અને માત્ર કર્મવાદ શબ્દ જ દાર્શનિકોમા પ્રચલિત થઈ ગયો.

દષ્ટિવાદમાં પૂર્વગતમાં ક્રિયાવિશાલ નામે એક પૂર્વ છે, પણ કર્મપ્રકૃતિનો સમ્બંધ આગ્રાણી પૂર્વ પદ્મંડાગમમાં જણાવાયો છે^{૧૧}, તે પણ સૂચવે છે કે પ્રથમ ભૂમિકામાં ક્રિયા જ કર્મ હતું અને ક્રમે કરી ક્રિયાથી કર્મ જુદું થઈ ગયું.

પ્રસ્તુત પ્રજાપનાનો ક્રિયાવિચાર^{૧૨} પણ ક્રિયા વિશે અનેક રીતે થયેલી વિચારણાનો સંગ્રહ

૭. આચાર્યસૂત્રનો પ્રારંભિક ભાગ અને હીયં નુ સોણ્દરસુત્ત, બન્નેમા બંને શબ્દો એકસાથે જ વપરાયા છે.

૮. ભગવતીમા જણાવ્યું છે કે પ્રથમ ક્રિયા પછી વેદના અને શ્રમણને પણ પ્રમાદ અને યોગને કારણે ક્રિયા છે સૂં ૧૫૧, ૧૫૨, (૩ ૩). વળી, કહ્યું છે કે ક્રિયા છે ત્યાં સુધી મુક્તિ પણ નથી.—સૂં ૧૫૩.

૯. ૧ ૧૦, ૩૦ ૧; ૩. ૩; ૭. ૧; ૭. ૧૦, ૨ ૮; ૧૮. ૮; ૧. ૩. જુઓ ભગવતીસાર, પૃં ૩૪, ૫૬૭

૧૦. રથાં ૫૪૨.

૧૧. સુવત્ ૬, સૂત્ર ૪૫, પૃં ૧૩૪

૧૨. ક્રિયાવિચારણા માટે જુઓ—રથાનાંજ સમવાયાંગ, પૃં ૪૧૦, ન્યાં સમગ્રભાવે ક્રિયાવિચાર સંકલિત કરવામાં આપ્યો છે અને સમજૂતી પણ કરવામાં આવી છે.

જ કરે છે, અને ક્રિયાવિચાર કેવા ક્રમે થયો હશે તેની ઝાંખી કરાવે છે—જેમ કે ક્રિયાના પ્રથમ પ્રકારે પાંચ બેદ બતાવ્યા તે માત્ર અહિંસા-હિંસાના વિચારને લક્ષીને જ છે^{૧૩} (સૂ. ૧૫૬૭-૭૨; ૧૬૦૫). ક્રિયાની બીજી રીતે વિચારણા થઈ તે વળી (મૂ. ૧૫૭૪-૮૦) માત્ર પાંચેય મહામતોને જ લઈને નહિ પણ તે જેમાં સમાવિષ્ટ થઈ બન્ય છે તે અદાર પાપસ્થાનોને લઈને છે.^{૧૪} અને વળી તીજ પ્રકારે ક્રિયાના જે પાંચ બેદો વર્ણવ્યા છે તે તદ્દન જુદા જ પ્રકારે છે. તે પાંચેય પ્રકારો એક યા બીજી રીતે અદાર પાપસ્થાનોમાં સમાવી શકાય તેમ છે (૧૬૨૧). વળી, સૂત્રકૃતાંગમાં પણ ક્રિયાસ્થાનોની ચર્ચા છે. આમ ક્રિયાવિચાર અનેક રીતે થતો હતો; પણ તે વિચાર નિશ્ચિત જુમિકા પ્રાપ્ત કરે તે પહેલાં કર્મવિચારણા વ્યવસ્થિત થઈ ચૂકી હતી અને તેમાં દોષોની સુનિશ્ચિત વિચારણા થઈ, એટલે આ જૂના વિચારનો લાભ તો લેવાયો પણ તેને તે રૂપમાં જ મંજૂરી મળી નહિ.

જીવોમાં કોણ સક્રિય અને કોણ અક્રિય તેનો વિવેક કરવામાં આવ્યો છે અને નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે સિદ્ધો તો અક્રિય જ છે, તેમને કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા હોતી નથી. સસારી જીવોમાં માત્ર શેલેશી જ એટલે કે અયોગી કેવલી જ અક્રિય છે, શેષ સર્વ સક્રિય જ હોય છે (૧૫૭૩). ખરી રીતે જીવોના સક્રિય-અક્રિય બેદો જણાવતું આ સૂત્ર સર્વપ્રથમ હોયું જોઈતું હતું અને પછી ક્રિયાના બેદો અને તેમાંનો કયો બેદ કયા જીવમાં લાભે તેની ચર્ચા સંગત થાત. પણ, ઉપર જણાવ્યું તેમ, આ પદ ક્રિયા વિપેક્ષી જુદી જુદી વિચારણાનો સંગ્રહ હોઈ આમ બન્યું છે. તેથી પ્રથમ ક્રિયાના પાંચ બેદો અને તેના ઉત્તર બેદો જ ગણાવ્યા (૧૫૬૭-૭૨); પછી જીવો સક્રિય છે કે અક્રિય છે એ પ્રશ્નની ચર્ચા કરી (૧૫૭૩).

ક્રિયાના મૂળ અને ઉત્તર બેદો પ્રતાપનામાં નીચે પ્રમાણે ગણવામાં આવ્યા છે—

પાંચ ક્રિયા ૧૫૬૭-૭૨^{૧૫}; ૧૬૦૫ અદાર પાપસ્થાન જે વડે પાંચ ક્રિયા (૧૬૨૧)
ક્રિયા (૧૫૭૪-૮૦)

૧. કાષ્ઠયા (કાચિકા)	૧. પ્રાણાતિપાત	૧. આરંભિયા
૧. આણુવરયકાષ્ઠયા	૨. મૃધાવાદ	૨. પારિગ્રહિયા
૨. કુપ્પઉત્તકાષ્ઠયા	૩. અદત્તાદાન	૩. માયાવતિયા
૨. આહિગરણિયા (આધિકરણિકી ^{૧૬})	૪. મૈથુન	૪. અપચ્ચક્રમાણુકિરિયા
૧. સન્નેયણાહિગરણિયા	૫. પરિગ્રહ	૫. મિચ્છાદસાણુવતિયા
૨. નિવ્વતણાહિગરણિયા	૬. કોષ્ઠ	
૩. પાદોક્ષિયા (પ્રાદેપિકા)	૭. માન	
૧. સ્વપ્રતિ અશુભમન	૮. માધા	
૨. પરપ્રતિ ,	૯. લોભ	
૩. તદ્દુભયપ્રતિ ,	૧૦. પ્રેમ	

૧૩. ક્રિયાબેદોનો આ વિચાર જૂનો હોવા સંભવ છે. કારણ કે આગળનાં સૂત્ર ૧૫૮૫ વજેરેમાં, જ્યાં માત્ર ક્રિયાનો નિર્દેશ છે ત્યાં, ક્રિયાના આ જ બેદો અભિપ્રેત છે. આ પાંચે ક્રિયાનું સામાન્ય નામ આયોગિકા-સંસારમાં બેદી શાખનારી—એતું પણ છે (૧૬૧૭).

૧૪. આત્મી તુલના કરો, વેદના પ્રત્યયવિધાન સૂત્રો સાથે, ૫૮૫/૬/૧૨, ૫૦ ૧૨, ૫૦ ૨૭૫.

૧૫. જુઓ, ભગવતીસાર, પૃ. ૩૪; ભગવતી, શતક ૩, ઉદ્દેશક ૩.

૧૬. ભગવતી, ૧૬. ૧. ૫૬૪-૫૬૫; ભગવતીસાર, પૃ. ૩૬૭.

૪ પારિવાચણિયા (પારિતાપનિકા)	૧૧. દ્વેષ
૧. સ્વને અસાતાની ઉદીરણા ^{૧૭}	૧૨. કલહ
૨. પરને અસાતાની „	૧૩. અભ્યાપ્ત્યાન
૩. ઉભયને „ „	૧૪. પૈશુન્ય
૫. પાણાતિવાત (પ્રાણાતિવાત)	૧૫. પરપરિવાદ
૧. સ્વનો પાણાતિવાત	૧૬. અરતિ-રતિ
૨. પરનો „	૧૭. માયામૃગા
૩. ઉભયનો „	૧૮. મિથ્યાદર્શનશાલ્ય

અહીં તુલના માટે સૂત્રકૃતાંગન (૨. ૨) ક્રિયાસ્થાનો તથા સ્થાનાંગત (૪૧૯) ક્રિયા આપવામાં આવે છે—

૧૩ ક્રિયાસ્થાનો	૨૫ ક્રિયા
૧. અર્થદંડ	(૧) ૧. આરભિકા
૨. અનર્થદંડ	૨. પારિગ્રહિકા
૩. હિંસાદંડ	૩. માયાપ્રત્યયા
૪. અકરમાત દંડ	૪. અપ્રત્યાપ્ત્યાનક્રિયા
૫. દષ્ટિવિપર્યાસદંડ	૫. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા
૬. મૃદાપ્રત્યયા	(૨) ૬. કાપિકા
૭. અદત્તાદાનપ્રત્યયા	૭. આધિકરણિકા
૮. અધ્યાત્મપ્રત્યયા	૮. પ્રાદેશિકા
૯. માનપ્રત્યયા	૯. પારિતાપનિકા
૧૦. મિત્રદેવપ્રત્યયા	૧૦. પ્રાણાતિવાતક્રિયા
૧૧. માયાપ્રત્યયા	(૩) ૧૧. દર્શનપ્રત્યયા
૧૨. લોભપ્રત્યયા	૧૨. પ્રજ્ઞપ્રત્યયા
૧૩. ધર્માપચિકે	૧૩. પ્રતીત્યક્રિયા
	૧૪. સામન્તોપનિકા
	૧૫. સ્વલસિતકા
	(૪) ૧૬. નિમ્મુગ્ધિકા
	૧૭. આનાયનિકા
	૧૮. વૈદારણિકા
	૧૯. અનામોગપ્રત્યયા
	૨૦. અનવકાંક્ષાપ્રત્યયા
	(૫) ૨૧. પ્રેમપ્રત્યયા
	૨૨. દ્વેષપ્રત્યયા
	૨૩. પ્રયોગક્રિયા
	૨૪. સમુદાનક્રિયા
	૨૫. ધર્માપચિકા

૧૭ લોચ અને તપોગુહાનથી થતી અસાતાનો આમા સમાવેશ ન કરવો એક એક ૨૫લીકરણ્ ટીકાકાર કરે છે, કારણ કે લોચન અને ફળ સાર છે અને અસાક્ય તપોગુહાન તો નિબિઢ જ છે પૃ. ૪૩૬.

પ્રમાપનામાં ક્રિયા શેમાં થાય છે તેનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે; જેમ કે પ્રાણુતિપાત-થી થતી ક્રિયા^{૧૮} છ પ્રકારના જીવો વિષે થાય છે એટલે કે નારકાદિ ૨૪ દંડકતા જીવો અને પ્રકારના જીવોનો પ્રાણુતિપાત કરે છે (૧૫૧૪-૫). જીવો મુલાવાદ સર્વ દ્રવ્યો વિષે કરે છે (૧૬૭૬). અદ્વાતાદાન, જે દ્રવ્યોનું અદ્વલ્લ યદિ શકે તેને વિષે કરે છે (૧૫૭૭). મૈથુનક્રિયા રૂપ અને રૂપવાળાં દ્રવ્યો વિષે (૧૫૭૮) કરે છે પરિગ્રહ પણ સર્વ દ્રવ્યોનો કરે છે (૧૫૭૯). આ જ પ્રમાણે શેષ ક્રોધ, માન આદિ પાપસ્થાનો વિષે પણ નારકાદિ જીવોમાં સમજ લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે (૧૫૮૦).

જીવો એ પ્રાણુતિપાત ક્રિયા આદિ અદાર પાપસ્થાનોને કારણે કર્મની કેટકેટલી પ્રકૃતિનો બંધ કરે તે પણ વિચારાયું છે. તેમાં સામાન્ય રીતે એ સમજવાનું છે કે મોટે ભાગે જીવો આયુ સિવાયની સાત મૂળ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતા હોય છે અને કવચિત્ આકેય કર્મપ્રકૃતિનો બંધ તે તે પ્રાણુતિપાત આદિ ક્રિયા વડે કરે છે (૧૫૮૧-૮૪).

તેથી જાણી રીતે એમ પણ વિચારાયું છે કે જીવ જાનાવરણાદિ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતો હોય ત્યારે કેટલી ક્રિયાવાળો તે હોય (૧૫૮૫-૮૧)? આ વિચારણામાં ફેર એ છે કે ઉક્ત અદાર પાપસ્થાનની ક્રિયાને પ્થાનમાં લીધી નથી, પરંતુ પાંચ ક્રિયાઓને પ્થાનમાં લીધી છે. પરંતુ એ પાંચ કઈ લેવાની તેનો નિર્દેશ મળતો નથી, પરંતુ ટીકાકારે કાયિકી આદિ પાંચ ક્રિયાઓનો અભિપ્રેત છે એમ જણાવ્યું છે. વળી, તેમણે એમ પણ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે જીવ જ્યારે પ્રાણુતિપાત વડે કર્મ બાંધતો હોય ત્યારે એ પ્રાણુતિપાતની સમાપ્તિ કેટલી ક્રિયાથી થાય—એવો પ્રશ્ન અહીં અભિપ્રેત છે.^{૧૯} આના જવાબમાં મૂળમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ત્રણ, ચાર કે પાંચ ક્રિયા હોય (૧૫૮૫-૮૭), પણ તે કઈ લેવી તેનો નિર્દેશ નથી. ટીકાકારે કાયિકી આદિ કર્મ સમજવી એવો ખુલાસો કર્યો છે (ટીકા ૫૦ ૪૪૦ બ).

એક જીવ એક કે અનેક જીવોની અપેક્ષાએ અને અનેક જીવો એક કે અનેકની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે, તેનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૧૫૮૮-૧૬૦૪). આમાં પણ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ અભિપ્રેત છે એમ ટીકાકાર જણાવે છે, અને સ્પષ્ટ કરે છે કે માત્ર વિદ્યમાન જન્મમાં થતી કાયિકી આદિ ક્રિયા જ અહીં અભિપ્રેત છે, એવું નથી, પણ અતીત જન્મના કાય-શરીરાદિ વડે અન્ય જીવો દ્વારા થતી ક્રિયા પણ અહીં અભિપ્રેત છે, કારણ કે એ અતીત કાય-શરીરાદિની વિરતિ જીવે સ્વીકારી નથી, અર્થાત્ તે શરીરાદિનું પ્રત્યાગ્ચાન કર્યું નથી માટે તે શરીરાદિમાંથી જે કાઈ નિર્માણ થાય અને તે દ્વારા અન્ય જીવો જે કોઈ ક્રિયા કરે તે સૌને માટે જીવ જવાગદાર છે, કારણ કે જીવે તે શરીરાદિનો પરિત્યાગ કર્યો નથી, તે પ્રત્યેનું મનભવ હોયું નથી. આ બાબતની વિસ્તૃત ચર્ચા માટે જુઓ ક્રિયાકોશ, પૃ. ૪૫ થી તથા પૃ. ૧૫૦ થી.

પુનઃ સ્ત્ર ૧૬૦૫માં તે જ પાંચ ક્રિયા ગણાવી, જે આ પદના પ્રારંભમાં (સૂ. ૧૫૬૭) ગણાવી છે અને પછી ૨૪ દંડકમાં એ પાંચ ક્રિયા લાભે છે તેમ જણાવ્યું છે (૧૬૦૬).

કાયિકી આદિ પાંચે ક્રિયાના સહભાવની વિચારણા કરીને ૨૪ દંડકોમાં તેમના સહભાવનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૧૬૦૭-૧૬). વળી, એ જ પાંચે ક્રિયાઓને 'આયોગિકા' એવા

૧૮. ભગવતીમાં જણાવ્યું છે કે એ ક્રિયા—“ પુટ્ટા કલ્પજ નો અપુટ્ટા કલ્પજ ” ૧૭. ૪ ૬૦૧, ૧. ૬. ૫૨. અહીં ક્રિયાશબ્દ કર્મ (પોદ્ગલિક) અર્થમાં વપરાયો છે એ સ્પષ્ટ છે.

૧૯. ટીકા, ૫૦ ૪૪૦ બ.

...[૧૨૪]...

સામાન્ય નામે પણ ઓળખાવીને તેમના સહભાવની અને નારકાદિ જીવોમાં તેમના સહભાવની વિચારણા પૂર્વવત કરી છે (૧૬૧૭-૧૯), એટલું જ નહિ પણ તેમાં કાળ અને દેશની અપેક્ષાએ વિચારવાનું જણાવી દીધું છે અને સમયની દૃષ્ટિએ ક્રિયાઓના સહભાવના કંગોની ગણના પણ કરી દીધી છે (૧૬૨૦).

આ પછી આરંભિત્રી આદિ પાંચ ક્રિયાનો વિચાર છે, તેમાં તેના સ્વામી પ્રમત સમત આદિ જણાવ્યા છે (૧૬૨૨-૨૬). અને પછી ૨૪ દંડકના જીવોમાં સ્વામિત્વની પ્રશ્નણા છે (૧૬૨૭). અને આરંભિત્રી આદિનો સહભાવ પણ નારકાદિ જીવોમાં વિચારાયો છે (૧૬૨૮-૩૬) અને અને સમય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ પણ સહભાવનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૩૬).

આ પૂર્વે (૧૫૭૮-૮૦) પ્રાણાતિપાત આદિ અદાર પાપસ્થાનોનો વિચાર ચર્ચા ગયો છે અને પછી પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિનો વિચાર જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે (૧૬૩૭-૧૬૪૧), અને જણાવ્યું છે કે માત્ર મનુષ્ય સિવાય કોઈમાં પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૭ બાબતોની વિરતિ નથી અને મિથ્યાદર્શનનું વિરમણ એકન્દ્રિય-વિકલેન્દ્રિયમાં નથી, શેષમાં સંભવે.

આ પછી અદાર પાપસ્થાનમાંથી પ્રાણાતિપાત આદિ પ્રત્યેકની વિરતિને લક્ષ્ણે નિરૂપણ છે કે તે તે વિરતિ વખતે કેટલી કર્મપ્રકૃતિનો બધ હોય. તેના ૨૭ કંગો જીવોમાં જણાવ્યા છે અને દંડકોમાં તે કંગો કેટલા હોય તેની પણ વિચારણા કરી છે (૧૬૪૨-૧૬૪૯).

વળી, પ્રાણાતિપાત આદિથી વિરતને આરંભિત્રી આદિ ક્રિયાઓ હોય કે ન હોય અને હોય તો કેટલી તેનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૫૦-૬૨).

અંતે આરંભિત્રી આદિ ક્રિયાના અદપચ્છદ્યનો વિચાર છે, તેનો કર્મ આ પ્રમાણે ચર્ચાતા ક્રમે છે - મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, પારિગ્રહિકી, આરંભિત્રી, માયાપ્રત્યયા (૧૬૬૩). આમ કહેવાનું તાત્પર્ય રીકાકારે સમજાવ્યું છે કે માત્ર મિથ્યાદર્શિને જ પ્રથમ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા હોય છે, પણ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા તો અવિરતસમ્યગ્દર્શિ અને મિથ્યાદર્શિ બન્નેને હોય છે. તે જ ન્યાયે માયાપ્રત્યયા અપ્રમતસંયત, પ્રમતસંયત, દેશવિરત અને મિથ્યાદર્શિ એ સૌમાં હોય છે. તેથી તે સર્વાધિક છે.—રીકા પત્ર ૪૫૨.

આ આખા ક્રિયાવિવરણમાં સાપરાધિક અને ઐર્થાપધિક એવા ક્રિયાના જે બે બેદ પછીથી પ્રચલિત થયા છે તેને સ્થાન નથી મળ્યું, તે આ ચર્ચાના રતરની પ્રાચીનતા સૂચવે છે.

*

૨૩ થી ૨૭ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક પદો : કર્મવિચાર

પદ્મપ્રાગમનો ચોથો બંધ વેદનાખંડ નામે ઓળખાય છે અને પાંચમો વર્ણણખંડને નામે છે. પણ ખરી રીતે કર્મપ્રકૃતિનાં જે ચોવીશ અનુયોગદ્વારો છે (પૃ. ૯. સ. ૪૫ પૃ. ૧૩૪) તેમાં બીજું દ્વાર વેદના છે તેના ઉપરથી વેદનાખંડ નામ પડ્યું અને છું બંધનદ્વાર છે, તેની વિભાષા (વિવરણ) બધ, બંધક, બંધનીય અને બંધવિધાનરૂપે છે (પૃ. ૧૪, સ. ૧, પૃ. ૧), તેમાંના બંધનીયતા વિવેચન પ્રસંગે વર્ણણાનું જે નિરૂપણ છે (પૃ. ૧૪, સ. ૬૮, પૃ. ૪૮) તેને આધારે

સમગ્ર પાંચમા ખંડનું નામ વર્ગીણાખંડ પડ્યું છે.^૨ વટ્ખંડાગમમાં પ્રથમતા ત્રણ ખંડો પછી આવતા આ બે ખંડો ખરી રીતે એક, અખંડ અને સ્વતંત્ર પુસ્તકરૂપ સ્વીકારવા યોગ્ય છે. જેમ પ્રથમ-ખંડમાં પ્રારંભમાં નમસ્કારમંગલ કરી તેમાં ૧૪ જીવસમાસનાં ૧૪ ભાગીણાસ્થાન દ્વારા પ્રથમ ત્રણ ખંડમાં વિવેચના કરવામાં આવી છે, તેમ આ બન્ને ખંડોમાં પણ પ્રથમ નમસ્કારમંગલ કરી કર્મ-પ્રકૃતિનાં ૨૪ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ કરી એકેક અનુયોગદ્વારનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આથી ભલે ગમે તેણે આ બે ખંડોનો વિભાગ કરી નિર્દેશ કર્યો, પરંતુ વસ્તુતઃ તે એક, અખંડ સ્વતંત્ર ગ્રંથ છે. અને છઠ્ઠા ખંડ મહાઅંધમાં પણ છઠ્ઠા અંધનદ્વારના એક બેદ અંધનવિધાનનું જ વિવેચન છે.^૩

વેદનાખંડના પ્રારંભમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આગ્રાયણી પૂર્વની પાંચમી વસ્તુનું ચોથું પ્રાભૂત કર્મ-પ્રકૃતિ છે (પુ. ૯, સં. ૪૫, પૂ. ૧૩૪). અને એ જ કર્મપ્રકૃતિનું ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે વિવેચન વટ્ખંડાગમના વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. એ વિવેચન અને અસ્તુત પ્રજાપનાનાં ૨૩ થી ૨૭ મા પદોમા આવતી કર્મવિચારણાની તુલના કરીએ તો જણાય છે કે પ્રજાપનાગત કર્મવિચારણાનો સ્તર વટ્ખંડાગમની વિચારણા કરતાં પ્રાચીન છે, કારણ કે વટ્ખંડાગમમાં^૪ નિષેપ કરીને વ્યાખ્યા કરવાની જેની પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી છે, તેવી વ્યાખ્યાપદ્ધતિનાં દર્શન પ્રજાપનામાં થતાં નથી. અને વિચારણાના અન્ય વિષયોની તુલના કરીએ તોપણ જણાય છે કે પ્રજાપનાની ભૂમિકા પ્રાચીન છે. પ્રજાપનામાં જે વિષયો ચર્ચાયા છે તે બધું જ સ્પષ્ટ છે. બધાના પ્રકૃતિ આદિ ચાર પ્રકારોનો નિર્દેશ કરી, એ ક્રમે વિવેચન કરવાને બદલે પ્રકૃતિ, અનુભાવ અને રિશતિનું ક્રમ વિના સ્વતંત્ર નિરૂપણ છે. પ્રદેશઅંધની તો ચર્ચા જ નથી. એટલું જ નહિ પણ કર્મવિચારણાની સૂક્ષ્મ અને સ્થિર ભૂમિકા અને પરિભાષાઓ, જેનો સ્વીકાર પછીના સાહિત્યમાં સ્વેતામ્બર-દિગંથર બન્નેએ કર્યો છે, તે ભૂમિકાનાં દર્શન પ્રજાપનામાં થતાં નથી. ઉદાહરણ તરીકે કર્મબંધના કારણ તરીકે માત્ર રાગ અને દુષ્ટન જણાવ્યા છે (૧૬૭૦) : આ યામત સર્વમાન્ય હોવા છતાં કર્મબંધનાં કારણોનો વિચાર પછીના સ્વેતામ્બર સાહિત્યમાં અને દિગંથર સાહિત્યમાં જુદો જ રીતે છે અને જુદો જ ભૂમિકાએ થયો છે, એ નિર્વિવાદ છે. અસ્તુતમાં યોગ પણ કર્મબંધનું કારણ છે તેનો નિર્દેશ જ નથી એ ધ્યાનમાં લઈ એ તો પ્રજાપનાની વિચારણાનો સ્તર પ્રાચીન છે તે જણાયા વિના રહેશે નહિ. કર્મપ્રદેશની ચર્ચા પ્રજાપનામાં છે જ નહિ^૫ તેથી તેના સાથે સંકળાયેલ યોગની કારણતાનો નિર્દેશ પ્રજાપનામાં ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. અનુભાવબંધની ચર્ચા પણ (૧૬૭૬) એના સ્તરની પ્રાચીનતા જ સૂચવે છે.

પ્રજાપનામાં કર્મપ્રકૃતિના મૂળ આદિ બેદો અનેક વાર ગણાવ્યા છે (૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪, ૧૭૬૬, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭). અને એ બેદો તે તે પ્રકરણના પ્રારંભે ગણાવ્યા છે તેથી અનુમાન થઈ શકે છે કે પ્રજાપનાનું આ પદ અને પછીનાં કર્મ સંબંધી પદો જુદાં જુદાં પ્રકરણો હતાં, જેનો સમૂહ અસ્તુત પ્રજાપનામાં કરી લેવામાં આવ્યો છે. એ પણ સ્પષ્ટ છે કે પ્રજાપનાના ૨૩ મા પદનો પ્રથમ

૨. પુસ્તક ૧૩ નો વિષયપરિચય પૂ. ૧.

૩. પુ. ૧, પ્રજાપના, પૂ. ૬૭.

૪. વેદનામાં ૧૬ અનુયોગદ્વારો માટે જુઓ વટ્ખંડાગમ, પુસ્તક ૧૦, પૂ. ૧. કર્મના નિષેપ માટે જુઓ પુસ્તક ૧૩, પૂ. ૩૮.

૫. કર્મને બદ અને સ્પૃષ્ઠ તથા બદસ્પૃષ્ઠ તથા સંચિત વગેરે ત્રિવિધો આપ્યાં (૧૬૭૬) છે, પરંતુ કર્મના પ્રદેશઅંધની ચર્ચા નથી. માત્ર પ્રકૃતિ, રિશતિ અને અનુભાવની ચર્ચા લેવા મળે છે.

...[૧૨૬]...

ઉદ્દેશ અને બીજો ઉદ્દેશ એ બન્ને જુદા જુદા કાળની રચના છે. પ્રથમ ઉદ્દેશ પ્રાચીન છે અને પ્રાચીન સ્તર સ્વયં છે, જ્યારે બીજો ઉદ્દેશ પ્રથમ ઉદ્દેશમાં રહી ગયેલી કમીને દૂર કરે છે તેથી તે પછીનો છે. આહી તેમનો પરિચય પણ એકસાથે જ દેવાનું ઉચિત માન્યું છે.

કર્મપ્રકૃતિના મૂળ અને ઉત્તર ભેદો (૧૬૮૮-૯૬) આ પ્રમાણે છે.—

કર્મપ્રકૃતિ મૂળભેદો^૬

(૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪,

૧૭૬૯, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭)

૧. જ્ઞાનાવરણીય^૭.

૨. દર્શનાવરણીય

૩. વેદનીય

ઉત્તર ભેદો

(૧૬૮૮-૧૬૯૬)

૧. આક્રિનિબોધિકજ્ઞાનાવરણીય

૨. જ્ઞાનજ્ઞાનાવરણીય

૩. અવધિજ્ઞાનાવરણીય

૪. મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણીય

૫. કેવલજ્ઞાનાવરણીય

૧. નિદ્રાપેચક .

૧. નિદ્રા

૨. નિદ્રાનિદ્રા

૩. પ્રત્યક્ષા

૪. પ્રત્યક્ષાપ્રત્યક્ષા

૫. રત્યાનર્દિ

૨. દર્શનચતુષ્ક :

૧. ચક્ષુર્દર્શનાવરણીય

૨. અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય

૩. અવધિર્દર્શનાવરણીય

૪. કેવલદર્શનાવરણીય

૧. સાતા વેદનીય :

૧. મનોજ શબ્દ

૨. મનોજ રૂપ

૩. મનોજ ગંધ

૪. મનોજ રસ

૫. મનોજ રપરી

૬. મનઃસુખતા

૭. વચનસુખતા

૮. કાયસુખતા

૬ કર્મપ્રકૃતિના મૂળ આઠ ભેદોનો વિચાર રૂઝમાં પડના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં છે. તેમાં કર્મબંધ શાથી થાય છે વગેરેની પણ ચર્ચા છે અને તેના બીજા ઉદ્દેશમાં ઉત્તર પ્રકૃતિને ગણાવીને પછી તેની જીવોમાં વિભત્તિ આદિનો વિચાર છે.

૭ ડીકાકારે પ્રસ્તુત કર્મનો જે ક્રમે નિર્દેશ છે તે ક્રમજ સમર્થન કર્યું છે.—ડી૦ પત્ર ૪૫૪ બ.

...[૧૨૭]...

૨. અસાતાવેદનીય :

૧-૫. અમનોગ શ઼દ્દાદિ પાંચ

૬. મનઃકુ઼ખતા

૭. વચનકુ઼ખતા

૮. કાવકુ઼ખતા

૪. મોહનીય

૧. દર્શનમોહનીય :

૧. સમ્યક્ત્વવેદનીય.

૨. મિથ્યાત્વવેદનીય.

૩. સમ્યક્-મિથ્યાત્વવેદનીય.

૨. ચારિત્રમોહનીય :

૧. કપાયવેદનીય :

૧. અનન્તાનુબધી ક્રોધ.

૨. „ માન.

૩. „ માયા.

૪. „ લોભ.

૫. અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ.

૬. „ માન.

૭. „ માયા.

૮. „ લોભ.

૯. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ.

૧૦. „ માન.

૧૧. „ માયા.

૧૨. „ લોભ.

૧૩. સત્ત્વલન ક્રોધ.

૧૪. „ માન.

૧૫. „ માયા.

૧૬. „ લોભ.

૨. નોકપાયવેદનીય :

૧. સ્ત્રીવેદ.

૨. પુરુષવેદ.

૩. નપુસકવેદ.

૪. હારય.

૫. રતિ.

૬. અરતિ.

૭. ભય.

૮. શોક.

૯. જુગુપ્સા.

...[૧૨૮]...

૫. આયુ.

૧. નૈરયિકઆયુ.
૨. તિર્યયઆયુ.
૩. મનુષ્યઆયુ.
૪. દેવઆયુ.

૬. નામ.

૧. ગતિનામ :

૧. નરકગતિ.
૨. તિર્યયગતિ.
૩. મનુષ્યગતિ.
૪. દેવગતિ.

૨. જ્ઞાતિનામ :

૧. એકન્દ્રિય જ્ઞાતિ.
૨. દ્વૈન્દ્રિય જ્ઞાતિ.
૩. ત્રીન્દ્રિય જ્ઞાતિ.
૪. ચતુરિન્દ્રિય જ્ઞાતિ.
૫. પચેન્દ્રિય જ્ઞાતિ.

૩. શરીરનામ :

૧. ઔદારિક શરીર.
૨. વૈકલ્પિક શરીર.
૩. આહારિક શરીર.
૪. તન્મસ શરીર.
૫. કામેષુ શરીર.

૪. શરીરોપાંગનામ :

- ૧-૩. ઔદારિકશરીરોપાંગ આદિ.

૫. શરીરઅન્ધનનામ :

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરઅન્ધન આદિ.

૬. શરીરસંધાનનામ :

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરસંધાન આદિ.

૭. સંધાનનામ :

૧. વજ્રસંધાનનામ.
૨. ઝડપસંધાનનામ.
૩. નારાયસંધાનનામ.
૪. અર્ધનામ.
૫. કૃત્તિકાસંધાનનામ.
૬. સેવાર્તસંધાનનામ.

...[૧૨૬]...

૮. સંસ્થાનાનામ :

૧. સમયતુરસસંસ્થાન.
૨. ન્યઝોધપરિમેલસંસ્થાન.
૩. સાદિસંસ્થાન.
૪. વામનસંસ્થાન.
૫. કુલસંસ્થાન.
૬. હુંડસંસ્થાન.

૯. વર્ણનામ :

૧. કૃષ્ણ.
૨. નીલ.
૩. રક્ત.
૪. પીત.
૫. શુક્લ.

૧૦. ગયનામ :

૧. સુરભિગધ.
૨. દુરભિગધ.

૧૧. રસનામ :

૧. તિક્ત.
૨. કટુ.
૩. કપાચ.
૪. અમ્લ.
૫. મધુર.

૧૨. રપર્શનામ :

૧. ઠર્કશ.
૨. મૃદુ.
૩. લઘુ.
૪. શુદ્ધ.
૫. સિન્ધ.
૬. રક્ષ.
૭. શીત.
૮. ઉષ્ણ.

૧૩. અગ્નુલધુનામ.

૧૪. ઉપધાતનામ.

૧૫. પરાધાતનામ.

૧૬. આનુપૂર્વનામ :

૧. નૈરયિક આનુપૂર્વી.
૨. તિર્યચ આનુપૂર્વી.

...[૧૩૦]...

૩. મનુષ્યઆત્મપૂર્વી.

૪. દેવઆત્મપૂર્વી.

૧૭. ઉચ્છ્વાસનામ.

૧૮. આતપનામ.

૧૯. ઉદ્ધોત.

૨૦. વિહાયોગતિનામ :

૧. પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ.

૨. અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ.

૨૧. તસનામ.

૨૨. સ્થાવરનામ.

૨૩. સદ્મનામ.

૨૪. બાદરનામ.

૨૫. પર્વાપ્તનામ.

૨૬. અપર્વાપ્તનામ.

૨૭. સાધારણુશરીરનામ.

૨૮. પ્રત્યેકશરીરનામ.

૨૯. સ્થિરનામ.

૩૦. અસ્થિરનામ.

૩૧. શુભનામ.

૩૨. અશુભનામ.

૩૩. સુભગનામ.

૩૪. દુર્ભગનામ.

૩૫. સુરવરનામ.

૩૬. દુરવરનામ.

૩૭. આદેયનામ.

૩૮. અનાદેયનામ.

૩૯. યશઃકીર્તિનામ

૪૦. અયશઃકીર્તિનામ

૪૧. નિર્માણનામ.

૪૨. તીર્થકરનામ.

૭. ગોત્ર

૧. ઉચ્ચ ગોત્ર :

૧. નતિવિશિષ્ટતા.

૨. કુલવિશિષ્ટતા.

૩. બલવિશિષ્ટતા.^૯

૯. અહીં એ ધ્યાન દેવા જેવું છે કે ઉચ્ચ ગોત્ર માત્ર જન્મને કારણે નથી પણ શરીરના બાહ્ય સૌંદર્ય ઉપરાંત આધ્યાત્મિક તથા વગેરેની સંપત્તિને કારણે પણ છે. તે જ પ્રમાણે નીચ ગોત્ર પણ માત્ર જન્મને કારણે નહિ પણ શારીરિક અને આધ્યાત્મિક સંપત્તિના અભાવને કારણે છે.

૪. રૂપવિહીનતા.
૫. તપવિહીનતા.
૬. શ્રુતવિહીનતા.
૭. લાભવિહીનતા.
૮. ઐશ્વર્યવિહીનતા.

૨. નીચ ગોત્ર :

૧. જાતિવિહીનતા.
૨. કુલવિહીનતા.
૩. બલવિહીનતા.
૪. રૂપવિહીનતા.
૫. તપવિહીનતા.
૬. શ્રુતવિહીનતા.
૭. લાભવિહીનતા.
૮. ઐશ્વર્યવિહીનતા.

૮. અંતરાય

૧. દાનાન્તરાય.
૨. લાભાન્તરાય.
૩. ભોગાન્તરાય.
૪. ઉપભોગાન્તરાય.
૫. વીર્યાન્તરાય.

કર્મની આઠે મૂળ પ્રકૃતિ નેરમિકાદિ જીવના ઓવીશિ દંડકમાં હોય છે (૧૬૬૬). જીવો કેવી રીતે આઠેય કર્મપ્રકૃતિ આંધે તેનો ખુલાસો કરતા જણાવ્યું છે કે જ્ઞાનાવરણીયનો ઉદય હોય ત્યારે દર્શનાવરણીયનું આગમન થાય છે.^{૧૦} દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શનમોહનું અને દર્શનમોહના ઉદયથી મિથ્યાત્વનું અને મિથ્યાત્વ ઉદયથી ચરે આઠે કર્મનું આગમન થાય છે (૧૬૬૭). બધા જ જીવોમાં આઠે કર્મના આગમનનો આવો જ ક્રમ છે (૧૬૬૮).^{૧૧} જીવો જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ આંધે છે તેનાં બે કારણો છે : રાગ અને દ્વેષ. રાગમાં માયા અને લોભનો તથા દ્વેષમાં ક્રોધ અને માનનો સમાવેશ છે (૧૬૭૦-૧૬૭૪).^{૧૨} જીવો જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય અને અંતરાય વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે. તે જ પ્રમાણે ઓવીશિ દંડકમાંના મનુષ્યો વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે; બ્રાહ્મીના જીવો વેદે જ. પરંતુ વેદનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર-આ ચારે કર્મો તો ઓવીશિ દંડકમાં જીવો વેદે જ વેદે (૧૬૭૫-૭૮). આ સૂત્રમાં કર્મવેદનાની વાત કહી છે, આની તુલાના વદ્ધાગમનાં વેદનાસમિત સૂત્રો સાથે કરવી; પુસ્તક ૧૨, ૫૦ રહ્યા. આ પછીના સૂત્રમાં 'વેદના' માટે જ 'અનુભાવ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, તે પરિભાષાનો વિકાસ સ્વયં છે. 'અનુભાવ' માટે 'વેદના' શબ્દ જૂનો

૧૦. આને આઠે 'નિયત્વલિ' શબ્દનો પ્રયોગ છે.

૧૧. આચાર્ય મહાપદિરિને આની ન્યાયપ્રમાણી પોડી મુરકેલી જણાઈ છે. તેથી તેઓ આ સૂત્રને 'પ્રાથિક' સૂત્રમંત્રુ એમ કહ્યું છે. વળી, આ પ્રકારે કર્મના આગમનની ચર્ચા પછીના ગ્રંથોમાં તો છૂટી જ ગઈ છે, તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. પ્રસ્તુત સૂત્રનું તાર્કિક એટલું જ છે કે કર્મથી કર્મ આવે છે.

૧૨. અહીં કર્મબંધના કારણમાં યોગને સ્થાન મળ્યું નથી, માત્ર કથાયને જ સ્થાન મળ્યું છે, તે ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

...[૧૩૨]...

છે. વળી, એ સૂત્રમાં આવતી કર્મના બદ્ધ, ૨૪૯, સંયમ વગેરેની વાત પણ એ સૂત્રને કાલની દૃષ્ટિએ પછીનું સૂચવે છે (૧૬૭૯). કર્મનો અનુભવ^{૧૭}—વિપાક વર્ણવતાં જીવે બાંધેલાં કર્મ-સંચિત કરેલાં કર્મ—વિપાક દેવા તૈયાર થાય એટલે કે ઉદયમાં આવે તેટલા માત્રથી કામ સરતું નથી, પણ વિપાક દેવા માટે તેને ગતિ, સ્થિતિ, ભવ અને પુદ્ગલની પ્રાપ્તિ પણ જરૂરી છે અને એ કર્મની ઉદારણા પણ જરૂરી છે : આટલુ હોય ત્યારે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો અમુક વિપાક હોય છે—એમ જણાવ્યું છે (૧૬૭૯-૮૬).

જ્ઞાનાવરણીયનો અનુભવ દશ પ્રકારે છે (૧૬૭૯) :

૧. શ્રોત્રનુ આવરણુ
૨. શ્રોત્રવિજ્ઞાનનુ આવરણુ
૩. નેત્રનુ આવરણુ
૪. નેત્રવિજ્ઞાનનુ આવરણુ
૫. ઘ્રાણનું આવરણુ
૬. ઘ્રાણવિજ્ઞાનનું આવરણુ
૭. રસાવરણુ
૮. રસવિજ્ઞાનાવરણુ
૯. સ્પર્શાવરણુ
૧૦. સ્પર્શવિજ્ઞાનાવરણુ

આ બધાં આવરણોના ઉદયથી જાણવાનું જાણી શકાતું નથી; જાણવાની ઇચ્છા છતાં જાણતું નથી. જાણ્યા છતાં તેનું જ્ઞાન રહેતું નથી; જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. પછીના કાળે આ પ્રકારના અનુભાવની ચર્ચા બધી પડી છે. વળી, એ પણ ધ્યાન દેવાની વાત છે કે, આમાં મન અને તેના વિજ્ઞાનનું આવરણુ નોંધ્યું નથી. વળી, શ્રુત, અવધિ, મન-પર્યાય અને કેવળજ્ઞાનના આવરણુની પણ આમાં નોંધ નથી, એ સૂચક છે. તેથી એમ નક્કી થાય છે કે આ સૂત્ર અત્યંત પ્રાચીન સ્તરનું અને કર્મસિદ્ધાંતની પરિભાષામાં પૂર્તિ થવા પૂર્વેનું છે. આચાર્ય મલ્લગિરિએ આ બાબતમાં કશો ખુલાસો કર્યો નથી.

દર્શનાવરણીય કર્મનો નવ પ્રકારનો અનુભવ આ છે (૧૬૮૦) :

૧. નિદ્રા	૫. સ્વાનાર્દિ
૨. નિદ્રાનિદ્રા	૬. ચક્ષુર્દર્શનાવરણુ
૩. પ્રચલા	૭. અચક્ષુર્દર્શનાવરણુ
૪. પ્રચલાપ્રચલા	૮. અવધિર્દર્શનાવરણુ

૯. કેવલદર્શનાવરણુ.

આ સૂત્રમાં અવધિ આદિ દર્શનોની નોંધ લેવામાં આવી છે, પરંતુ પૂર્વ સૂત્રમાં અવધિ આદિ જ્ઞાનોને બાકાત રાખ્યાં છે, એ સૂચક વસ્તુ છે.

સાતાવેદનીયનો અનુભવ આઠ પ્રકારે આ પ્રમાણે છે (૧૬૮૧ [૧]) :

૧. મનોગ્ન શબ્દ ^{૧૮}	૫. મનોગ્ન સ્પર્શ

૧૩ અનુભવ વિષય આ આણું પ્રકરણ (૧૬૭૯-૮૬) પ્રાચીન સ્તરનું છે.

૧૪. ટીકાકાર ન્યાયાચાર્યે નોંધે છે. પા. ૪૬૧

...[૧૩૩]...

૨. મનોરા રૂપ

૬. મનઃસુખતા

૩. મનોરા ગંધ

૭. વચનસુખતા

૪. મનોરા રસ

૮. કાલસુખતા

અસાતાવેદનીયનો અનુભાવ (૧૬૮૧[૨]) :

સાતાવેદનીયથી વિપરીત અમનોજ શબ્દ આદિનો અનુભાવ થાય છે.

મોહનીયનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૨) :

૧. સમ્યક્ત્વવેદનીય

૩. સમ્યક્ મિથ્યાત્વવેદનીય.

૨. મિથ્યાત્વવેદનીય

૪. કપાયવેદનીય

૫. નોકપાયવેદનીય

આયુનો અનુભાવ ચાર પ્રકારે (૧૬૮૩) :

૧. નરકાયુ

૩. મનુષ્યાયુ

૨. તિથેયાયુ

૪. દેવાયુ

શુભ નામનો^{૧૫} અનુભાવ ચૌદ પ્રકારે છે (૧૬૮૪[૧]) :

૧. ઇષ્ટ શબ્દ^{૧૬}

૮. ઇષ્ટ લાવણ્ય^{૧૭}

૨. ઇષ્ટ રૂપ

૯. ઇષ્ટ યશઃકીર્તિ

૩. ઇષ્ટ ગંધ

૧૦. ઇષ્ટ ઉત્થાન-કર્મ-અલ-વીર્ય-પુરુષકાર-પરાક્રમ

૪. ઇષ્ટ રસ

૧૧. ઇષ્ટ સ્વર

૫. ઇષ્ટ રૂપશી

૧૨. કાંત સ્વર

૬. ઇષ્ટ ગતિ^{૧૮}

૧૩. પ્રિય સ્વર

૭. ઇષ્ટ રિચિતિ^{૧૯}

૧૪. મનોરા સ્વર

દુઃખ નામનો^{૧૫} અનુભાવ પણ શુભ નામના અનુભાવથી વિપરીત ૧૪ પ્રકારે છે (૧૬૮૪[૨]) :

ઉચ્ચ ગોત્રનો અનુભાવ આઠ પ્રકારે છે (૧૬૮૫[૧]) :

૧. જ્ઞાતિવિશિષ્ટતા

૫. તપોવિશિષ્ટતા

૨. કુલવિશિષ્ટતા

૬. જ્ઞાતિવિશિષ્ટતા

૩. બલવિશિષ્ટતા

૭. લાભવિશિષ્ટતા

૪. રૂપવિશિષ્ટતા

૮. ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા

નીચ ગોત્રનો અનુભાવ એથી વિપરીત રીતે આઠ પ્રકારનો છે (૧૬૮૫[૨]); જેન કે જ્ઞાતિવિહીનતા આદિ.

અંતરાયકર્મનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૬) :

૧. દાનાંતરાય

૩. ભોગાંતરાય

૨. લાભાંતરાય

૪. ઉપભોગાંતરાય

૫. વીર્યાંતરાય

૧૫ નામકર્મના ઉત્તર પ્રકૃતિ તો ૪૨ ગણાવી, પણ અહીં અનુભાવમાં ૧૪ પ્રકાર જ છે નામકર્મના અનુભાવની આ સૂચી પ્રાચીન રતના સૂચક છે

૧૬. ડીકાકાર વ્યાખ્યા ભેદ નોંધે છે.—પન ૪૬૩.

કર્મપ્રકૃતિઓની સ્થિતિ અને તેના અભ્યાધાકાળનું વર્ણન કરીને (૧૬૬૭-૧૭૦૪) એકેન્દ્રિયથી માંડી સંસારી પચેન્દ્રિય જીવોની તે તે કર્મની સ્થિતિનું નિરૂપણ કર્યું છે (૧૭૦૫-૧૪). પદ્મખંડાગમમાં ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિના વર્ણન માટે ગુરુઓ પુ. ૬, ચૂલિકા ૬ અને ૭, અને અભ્યાધા, નિષેક વગેરેની ચર્ચા માટે ગુરુઓ પુ. ૧૧ ની પ્રથમ ચૂલિકા, પૃ. ૧૩૬. ૧૭

આ પછી કર્મની જઘન્ય સ્થિતિના (૧૭૪૨-૪૪) અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના (૧૭૪૫-૫૨) અંધક જીવો કોણ છે તેનું નિરૂપણ છે.

કર્મનો અર્થ એ રજમા પદમાં જ્ઞાનાપરણાદિમાથી કોઈ એકનો અર્થ કરતો હોય ત્યારે જીવ અન્ય કેટલી કર્મપ્રકૃતિ બાધે તેનો ચોવીશ ઠંકોમા વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૧૭૫૫-૬૮) તે જ પ્રકારે કોઈ એક કર્મના અર્થ પ્રસંગે અન્ય કેટલી પ્રકૃતિની વેદના હોય તેનો વિચાર ૨૫મા કર્મઅર્થવેદ નામના પદમાં છે. અને તેથી જાણકું એટલે કે અમુક કર્મની વેદના વખતે કેટલી પ્રકૃતિનો અર્થ હોય તેનો વિચાર ૨૬મા કર્મવેદઅર્થ એ નામના પદમાં છે (૧૬૭૬-૮૬). અને છેવટે ૨૭મા કર્મવેદવેદક પદમાં કોઈ એક પ્રકૃતિની વેદનાપ્રસંગે અન્ય કેટલી પ્રકૃતિની વેદના હોય તેનો વિચાર છે (૧૭૮૭-૯૨).

*

૨૮ મું ‘આહાર’ પદ : જીવોનો આહાર

પ્રજાપતામાં આહારપદ અલગ છે, ત્યારે પદ્મખંડાગમમાં ૧૪ માર્ગણા દારોમાં છેલ્લું દાર આહાર છે તેથી એમ નિશ્ચય કરી શકાય છે કે આહારની વિચારણાનું મહત્ત્વ જૈન વિચારકોના મનમાં હતું.

આહાર પદના એ ઉદ્દેશો છે. તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં અગિયાર દારો વંડ અને બીજા ઉદ્દેશમાં તેર દારો વંડ આહાર સંગ્રહી વિચારણા છે. બીજા ઉદ્દેશનાં તેર દારો સાથે પદ્મખંડાગમમાં ૧૪ માર્ગણાદારોની તુલના કરવા જેવી છે—

પ્રજાપતા ૧૮૬૫

પદ્મખંડાગમ પુ. ૧, પૃ. ૧૩૨

૧. આહાર

૧. ગતિ

૨. જીવ્ય

૨. ઇન્દ્રિય

૩. સંસારી

૩. કામ

૪. લેશ્યા

૪. યોગ (૯)૨

૧૭ આચાર્ય મલયગિરિએ “ યતાવતા ચ ચદુક્તમાધ્યાયીવાલ્યે દ્વિતીયપૂર્વે કર્મપ્રકૃતિપ્રામૃતે કન્યવિધાને સ્થિતિકન્યાધિકારે—ચત્વાર્યનુયોગદ્વારાણિ તથા—સ્થિતિકન્યસ્થાનપ્રકરણા અભ્યાધાકચ્છકપ્રકરણા ઉત્કૃષ્ટ-નિષેદપ્રકરણા કન્યસંન્યસપ્રકરણા ચ સ્થિતિ ” આ પ્રમાણે શ્રીકામાં જે ઉલ્લેખ કર્યો છે (પૃ. ૪૭૯) તેને પદ્મખંડાગમના ઉપર જણાવેલા રચનાની સાથે સરખાવી શકાય

૧. પદ્મખંડાગમ, પુ. ૧, પૃ. ૧૩૨, ૪૦૬, પુ. ૩, પૃ. ૪૮૩; પુ. ૪, પૃ. ૧૩૭, ૩૦૮, ૪૮૬; પુ. ૫, પૃ. ૧૭૩, ૨૩૮, ૩૪૬, પુ. ૭, પૃ. ૨૪, ૧૧૨, ૧૮૪, ૨૩૬, ૨૪૩, ૨૬૮, ૩૬૫, ૪૧૧, ૪૭૭, ૪૮૩, ૫૧૮, ૫૭૪, પુ. ૮, પૃ. ૩૬૦

૨. કૌસીમા નગર પ્રજાપતાના છે.

૫. દષ્ટિ	૫. વેદ (૧૧)
૬. સંયત	૬. કષાય (૭)
૭. કષાય	૭. જ્ઞાન (૮)
૮. જ્ઞાન	૮. સંયમ (૬)
૯. યોગ	૯. દર્શન
૧૦. ઉપયોગ	૧૦. લેશ્યા (૪)
૧૧. વેદ	૧૧. ભવ્ય (૨)
૧૨. શરીર	૧૨. સમ્યક્ત્વ (૫)
૧૩. પર્યાપ્તિ	૧૩. સંગી (૩)
	૧૪. આહાર (૧)

પદ્મપ્રગમમાનાં ૧૪માંથી દશ તો પ્રજ્ઞાપનામાં એ જ નામે છે. પ્રારંભના ત્રણ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી, પરંતુ તેમાં શરીર અને પર્યાપ્તિ વધારે છે. પદ્મપ્રગમમાં જ્ઞાન-દર્શન જુદાં જુદાં છે, પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં જ્ઞાન અને ઉપયોગ જુદાં જુદાં છે, તેમાં આ સંશોધન છે. ઉપયોગમાં જ્ઞાન-દર્શન આવી જ ન્યય છે; પછી જ્ઞાનને જુદું કરવાની જરૂર રહેતી નથી. સમ્યક્ત્વ માટે દૃષ્ટિ શબ્દ પ્રાચીન છે તે પ્રજ્ઞાપનામાં વપરાયો છે; જ્યારે પદ્મપ્રગમમાં ‘સમ્યક્ત્વ’ શબ્દ પ્રયુક્ત છે. આહારની વિચારણામાં આહાર એક જુદું દાર હોય તે જરૂરી જણાયું નથી. આથી જણાય છે કે તે દારની એક સૂચી તૈયાર હતી તેની જ ઉપયોગ પ્રસ્તુતમાં કર્યો છે. અને એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે ૧૪ દારની સૂચી વધારે વ્યવસ્થિત છે તેથી તે ૧૩ દારની સૂચી કરતાં પ્રાચીન હોઈ શકે નહિ.

પ્રથમ ઉદ્દેશનાં દારોમાં પ્રથમ દારમાં છે—૨૪ દંડોના જીવોને આહાર સચિત્ત હોય, અચિત્ત હોય કે મિત્ર ?—એ પ્રશ્ન. એનો ઉત્તર છે કે વૈશ્વિય શરીર ધરાવનાર જીવોનો આહાર અચિત્ત જ હોય, પરંતુ ઔદારિક શરીરી જીવો ત્રણ પ્રકારનો આહાર લે છે (૧૭૬૪). આ પછી નારક જીવો વિષે તેઓ આહારાર્થી છે કે નહિ ? કેટલા કાળે આહારાર્થી હોય ? આહારમાં શું લે ? બધી દિશામાંથી ઝડપી કરી બધુ જ પરિણામે છે ? લીધેલ પુદ્ગલોનો સર્વભાવે આહાર લે છે કે અમુક ભાગનો ? ઝડપી કરેલ બધા જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ? આહારમાં લીધેલા પુદ્ગલોનું શું થાય છે ?—આટલાં ૭ દારોનો એકસાથે વિચાર કરીને (૧૭૬૫-૧૮૦૫) પછી અન્ય ભવનવાસી આદિ ૨૩ દંડોમાં ક્રમે તે સાતેય દારોનો વિચાર કરે છે (૧૮૦૬-૧૮૫૨). આમાં નોંધવા જેવી હકીકત એ છે કે આહાર જે લેવામાં આવે છે તે આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગ-નિર્વર્તિત હોય છે. એટલે કે પોતાની ઇચ્છા થાય અને આહાર લે તે અને ઇચ્છા વિના જ આહાર લેવાનો રહે તે. ઇચ્છા થાય અને લેવાય તેમાં, તે તે જીવોમાં જુદી જુદી ક્ષણભર્યાં છે. પણ ઇચ્છા વિના લેવાતો આહાર તો નિરંતર લેવાતો જ રહે છે (૧૭૬૬ અને ૧૮૦૬ આદિ).

આહારમાં ૪ વર્ણ-રસાદિસંપન્ન પુદ્ગલો લેવાય છે. તેનો રકંધ ઓછામાં ઓછો અનંતપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી ક્ષેત્રમાં અવગાહીને રહી શકે તેવો અને આત્મપ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ હોવો જરૂરી છે (૧૭૬૭-૧૮૦૦). નારકમાં મોટે ભાગે તો અશુભ વિપાકવાળા વર્ણાદિનું ઝડપી થાય છે (૧૮૦૧).

૩. ધવલામા આહારમાર્ગણમાં આહાર શબ્દથી કવલ, લેપ, ઉન્ન, મન, કર્મ—એ આહાર નહી, પણ નોકમાંઆહાર અભિપ્રેત છે એમ જુલાસો છે. પૃ. ૧, પૃ. ૪૦૬.

૪. દીકારાર વપ્તીકરણ કરે છે કે મૂળમાં એક વર્ણ આદિ કંઈ છે તે અવહારનવની અધિક્ષાએ નિશ્ચયનયની અધિક્ષાએ તો પાંચેય વર્ણવાળો રકંધ આહાર યોગ્ય છે.—પૃ. ૫૦૧.

આહારના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ સર્વ દિશાથી થાય છે (૧૮૦૨). થયા પછી આહાર અર્થે લીધેલા પુદ્ગલોમાંનો અસંખ્યાતમો ભાગ આહારરૂપે પરિણમે છે અને તેના અનંતમા ભાગનો આસ્વાદ લેવામાં આવે છે (૧૮૦૩). આહાર માટે લીધેલા^૫ બધા જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (૧૮૦૪). આહારમાં લીધેલા પુદ્ગલોનો પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપે પરિણામ થાય અને નારકને તો તે દુઃખજનક પરિણામરૂપે જ પરિણમે (૧૮૦૫), પરંતુ દેવાદિને તેનો સુખરૂપે પરિણામ થાય (૧૮૦૬). જેની જેટલી ઇન્દ્રિય હોય તેને તે આહાર તેટલી ઇન્દ્રિયના પરિણામરૂપે પરિણમે (૧૮૧૨, ૧૮૧૬, ૧૮૨૦, ૧૮૨૩, ૧૮૨૫).

નવમા દ્વારમાં આહારરૂપે ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલો એકેન્દ્રિયના શરીરરૂપે હોય છે કે પછી ચાવત પચેન્દ્રિયના શરીરરૂપે હોય છે, તેની ૨૪ દંડકોમાં ચર્ચા છે. ચર્ચાનો સાર એ છે કે જે પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થતું હોય છે તે ભૂતકાળમાં તો ગમે તેના શરીરરૂપે હોય પણ વર્તમાનમાં તો તે જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિય હોય તેટલી ઇન્દ્રિયવાળાનું શરીર આહારરૂપે છે, તેમ સમજવું. કારણ કે લીધેલ આહાર લેનારના શરીરરૂપે પરિણત થાય છે તેથી તેટલી ઇન્દ્રિયવાળાનું શરીર છે તેમ કહેવાય (૧૮૫૩-૧૮૫૮).

દશમા દ્વારમાં ૨૪ દંડકના જીવોમાં કોણુ લોભાહાર અને કોણુ પ્રક્ષેપાહાર કરે તેની ચર્ચામાં જણાવ્યું છે કે નૈરયિક, દેવો અને એકેન્દ્રિય લોભાહારી છે (૧૮૫૯-૬૦).

દ્વીન્દ્રિયથી માંડી પચેન્દ્રિય મનુષ્ય અને પ્રકારનો આહાર કરે છે (૧૮૬૧). એકેન્દ્રિયને મોહું હોતું નથી અને નારક-દેવતા વૈકિયશરીરમાં મુખ છતાં તેમને પ્રક્ષેપની આવશ્યકતા ન પડે તેવો તે શરીરનો સ્વભાવ છે, માટે તેમને માત્ર લોભાહાર છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ દીકાકાર કરે છે (પત્ર ૫૦૯). વળી, લોભાહાર માત્ર પર્ણાતને જ હોય, અપર્ણાતને ન હોય એમ પણ દીકાકારે ખુલાસો કર્યો છે (પત્ર ૫૦૯).

અગિયારમા દ્વારમાં ક્યા જીવને ઓજ આહાર અને મનથી ભક્ષણ હોય છે તેનો ખુલાસો કરતા જણાવ્યું છે કે નારકો માત્ર ઓજ આહાર કરે છે, મનથી ભક્ષણ કરતા નથી (૧૮૬૨). અને બધા જ ઔદારિક શરીરી વિષે પણ એ જ નિયમ છે (૧૮૬૩). માત્ર દેવો ઓજ આહારવાળા અને મનથી ભક્ષણ કરનારા છે (૧૮૬૪); એટલે કે તેમને બ્યારે મનમાં આહાર લેવાની ઇચ્છા થાય કે તરત તેમની આહારકામનાની પૂર્તિ થઈ જાય છે (૧૮૬૪). જે સ્થાને જીવની ઉત્પત્તિ થવાની હોય ત્યાં જે આહારયોગ્ય પુદ્ગલો હોય તેનો આહાર તે ઓજ આહાર. અપર્ણાત જીવને આ આહાર જ સંભવે છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ દીકાકાર કરે છે (પત્ર ૫૧૦). આ ચર્ચાને અંતે સ્ત્રવૃતાગતી નિર્ધુક્તિની નિમન ગાથાઓ દીકાકારે ઉદ્ધૃત કરી છે, તે આ પ્રકરણના સારરૂપ છે :

“સરિરેણોવાહારો તયાય કાસેણ લોમઆહારો ।

પક્ષેણાહારો પુણ કાવલિયો હોહ નાયવ્યો ॥ ૧૭૧ ॥

ઓયાહારા જીવા સન્ને અપજત્તયા મુણેયવ્વા ।

પજત્તગા ય લોમે પક્ષેવે હાંતિ મહ્યવ્વા ॥ ૧૭૨ ॥

પમિદિયદેવાણં નેરહ્યાણં ચ નતિય પક્ષેવો ।

સેસાણં જીવાણં સસારત્થાણ પક્ષેવો ॥ ૧૭૩ ॥”

૫ અહીં દીકાકારે સરોમા પર્ણપર વિરોધ ન આવે તેમ આખ્યા કરવાને બદલે એવું સૂચન કર્યું છે. માટે ‘આહાર માટે લીધેલા’નો અર્થ પર્ણસુખમા જે અસંખ્યાતમો ભાગ કહ્યો છે તે જ અલિપ્ત છે, ગ્રહણ કરેલા બધા જ પુદ્ગલો નહિ.—દીકા, પત્ર ૫૦૪.

...[૧૩૭]...

લોમાહારા ઇમિદિયા ડ નેરહયસુરગણા ચેવ ।

સેસાળ આહારો લોમે વક્સેવઓ ચેવ ॥

ઓયાહારા મળમક્લિળો ય સઘે વિ સુરગણા હોંતિ ।

સેસા હવંતિ જીવા લોમે વક્સેવઓ ચેવ ॥

અંતિમ બે ગાથાઓ સુપ્રિત સત્રકૃતાંગનિર્મુક્તિમાં મળતી નથી.

પ્રસ્તુત પદના બીજા ઉદ્દેશમાં ૧૩ દારોની અપેક્ષાએ (૧૮૬૫) જીવો આહારક છે કે અનાહારક, આ બે વિકલ્પોની ચર્ચા કરી છે. આમાં આહારના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં નિર્દિષ્ટ આહારના બેદોની કોઈ ચર્ચા નથી (૧૮૬૬-૧૯૦૭). પણ વિશેષતા એ છે કે તેમાં આહારક અને અનાહારક એ પદોને આધારે છ ભગોની રચના કરીને તે તે જીવમાં કેટલા ભંગો લાભે તેનું નિરૂપણ કર્યું છે. ઉત્કૃષ્ટ છ ભંગોની રચના માટે જુઓ સુ. ૧૮૮૦; આ રચનાનો આધાર એકવચન-બહુવચન છે.

તીજા 'સંસી' દારમાં ટીકાકારે શકા-સમાધાન કર્યું છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે. સંસી એટલે સમનરક. વિગ્રહગતિમાં જીવને મન તો હોતુ નથી, તો પછી વિગ્રહગતિમાં અનાહારક જીવને સંસી કેમ કહેવાય? આનું રૂપટીકરણ કર્યું કે જીવ વિગ્રહગતિમાં હોય છે ત્યારે સંસી જીવના આયુકર્મની વેદના કરતો હોવાથી તેને સંસી કહી શકાય—ભલેને તેને મન ન હોય (૫૦ પૃ.૧૪). બીજી શકા એ છે કે નૈરયિક, ભવનપતિ અને વાનમનરને અસંસી કેમ કહ્યા (૧૮૧૮[૨], ૧૮૮૦)? ઉત્તર આપ્યો છે કે એ ત્રણેયમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવ અસંસીમાંથી પણ મરીને આવે છે તે અપેક્ષાએ તેમને અસંસી કહી શકાય (૫૦ પૃ.૧૪).

૪

૨૯, ૩૦ અને ૩૩ મા 'ઉપયોગ, પશ્યતા, અવધિ' પદો : જીવોનો બોધવ્યાપાર

પ્રજાપનામુત્રમાં જીવોના બોધવ્યાપાર અથવા જ્ઞાનવ્યાપાર વિષે ત્રણ પદોમાં ચર્ચા છે : ઉપયોગ પદ ૨૯ મુ, પશ્યતા પદ ૩૦ મુ અને અવધિપદ ૩૩ મુ. એટલે એ ત્રણેને અહીં એકસાથે લીધાં છે.

આચારાજ સૂત્રમાં—' જે આયા સે વિજ્ઞાયા, જે વિજ્ઞાયા સે આયા । જેણ વિજ્ઞાણહ સે આયા ' આચારાંગમત્ર, પ. ૫, સૂત્ર ૧૬૫.

સઘે સરા નિયદંતિ, તક્કા જાત્ય ન વિજ્ઞહ । મર્ફ તથ્ય ન ગાહિયા । ઓળ અપ્પહદ્ધાણસ્સ ચેયજ્ઞે । સે ન લીદ્ધે, ન હસ્સે, ન વદ્ધે, ન તંસે, ન ચડરંસે, ન પરિમંડલે, ન કિણ્ઠે, ન નીલે, ન લોહિણ, ન હાહિલે, ન સુક્કિલે, ન સુરમિંગંથે, ન દુરમિંગંથે, ન તિત્તે, ન કહુણ, ન કસાળ, ન અંબિલે, ન મહુરે, ન કક્કલહે, ન મડળ, ન ગુરુણ, ન લહુણ, ન સીળ, ન ડળ્હે, ન નિહે, ન હુક્કલે, ન કાઠ, ન રહે, ન સંગે, ન હથી, ન પુરુસે, ન અન્નદ્ધા, પરિજ્ઞે સજ્ઞે ડવમા ન વિહ્મજ્ઞહ । અરૂવી સત્તા અપચસ્સ પયં નથિય । સે ન સદ્ધે ન રુવે ન ગંથે ન રસે ન ફાસે-હચ્ચેવાવંતિ—તિ વેમિ ॥

આચારાંગમત્ર, પ. ૬. સૂત્ર ૧૭૦-૧૭૧.

સારાંશ કે આત્મા એ વિજ્ઞાતા છે. તેમાં કોઈ પણ પ્રકારના રસ, રૂપ આદિ નથી. તે અરૂપી હોવા છતાં સત્ છે.

ભગવતીસૂત્રમા જીવોનું લક્ષણ બતાવ્યું છે—

“અવળે અર્ગ્યે અરસે અકાસે અરૂઢી જીવે સાસપ અવદિપ્ત લોગદબ્ધે । સે સમાસઓ પંચવિદ્ધે પળ્ણસે । તં બ્રહ્મ—દબ્બઓ જાવ ગુણઓ । દબ્બઓ ણં જીવત્થિકાપ્પ અળતાઈં જીવદબ્બાઈં, સેત્તઓ લેગપ્પમાણસેત્તે, કાલઓ ન કયાઈ ન આસિ, ન કયાથિ નસ્થિ, જાવ નિચ્ચે, માવઓ પુણ અવળે અર્ગ્યે અરસે અકાસે, ગુણઓ ઉવઓગગુણે ।” ૨. ૧૦. ૧૧૮.

આનો સાર પણ એ જ છે કે આત્મા અર્પી છે, લોકપ્રમાણ છે, નિત્ય છે અને તેનો ગુણ ઉપયોગ છે. તેની સજ્જા અનંત છે. આત્માનો ગુણ ઉપયોગ કલ્પો તે સર્વપ્રથમ અહીં મળે છે.

પ્રસ્તુતમાં યદ્યપિ ઉપયોગમા અવધિનો સમાવેશ થઈ ગય છે, તે છતાં તેનું જુદું પ્રકરણ રાખવાનું તાત્પર્ય એ જાણ્યું છે કે તે કાળ સુધીમા અવધિ વિશે વિશેષ વિચાર થઈ ગયો હતો તેથી તેને જુદા પદમાં સ્થાન મળ્યું છે.

પ્રથમ આપણે ઉપયોગ અને પરચતા વચ્ચે શો ભેદ છે તે સમજવા માટે તેના જે ભેદો છે તેની તુલના કરીએ. કારણ કે સૂત્રમા તે બંનેની કોઈ વ્યાખ્યા છે નહિ. પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે ભેદો એ જ વ્યાખ્યા બની રહે છે.

૧ ઉપયોગ (૧૯૦૮-૧૦)

૧. સાકારોપયોગ^૧

૧. આભિનિર્મોષિકજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૨. શ્રુતજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૩. અવધિજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૪. મનઃપર્યયજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૫. કેવલજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૬. મનિચ્ચજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૭. શ્રુતઅજ્ઞાનસાકારોપયોગ
૮. વિભગજ્ઞાનસાકારોપયોગ

૨. અનાકારોપયોગ

- ૧ અચ્છુદર્શનઅનાકારોપયોગ
- ૨ અચ્છુદર્શનઅનાકારોપયોગ
૩. અવધિદર્શનઅનાકારોપયોગ
૪. કેવલદર્શનઅનાકારોપયોગ

૧ પરચતા (૧૯૩૬-૩૮)

૧. સાકારપરચતા

.....X ...X.....

- ૧ શ્રુતજ્ઞાનસાકારપરચતા
૨. અવધિજ્ઞાનસાકારપરચતા
૩. મનઃપર્યયજ્ઞાનસાકારપરચતા
૪. કેવલજ્ઞાનસાકારપરચતા
- X X
૬. શ્રુતઅજ્ઞાનસાકારપરચતા
૬. વિભગજ્ઞાનસાકારપરચતા

૨ અનાકારપરચતા

૧. અચ્છુદર્શનઅનાકારપરચતા
- X X
૨. અવધિદર્શનઅનાકારપરચતા
૩. કેવલદર્શનઅનાકારપરચતા

આચાર્ય અભયદેવસુરિએ પરચતાને ઉપયોગવિશેષ જ કહી છે; વળી સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે જે બોધમા કેવલ ત્રિકાલિક અવબોધ હોય તે પરચતા, પરંતુ જે બોધમાં વર્તમાનકાલિક જ બોધ હોય તે ઉપયોગ છે. આ જ કારણે મતિજ્ઞાન અને મત્યજ્ઞાન સાકારપરચતાના ભેદોમાં ક્ષીધાં નથી. કારણ કે મતિજ્ઞાન અને મત્યજ્ઞાનનો વિષય વર્તમાનકાલિક અવિનષ્ટ પદાર્થ જ બને છે. અનાકારપરચતામાં અચ્છુદર્શનનો સમાવેશ કેમ નથી—એનો ઉત્તર આચાર્ય આપ્યો છે કે પરચતા એ પ્રકૃષ્ટ ધક્ષણ છે

૧. ભગવતીમા આ બંને વિગે પ્રજ્ઞાપનાની ભલામણ છે ૧૬, ૭, ૫૮૨.

૨ સૂત્રાચાર પચાચારાધિકાર ગાથા ૩૧ માં પણ સાકાર-અનાકાર ઉપયોગને જીવનું લક્ષણ બતાવ્યું છે.

...[13e]...

(પ્રશ્ન ૧૪૦, પંક્તિ ૧૧ થી ૨૫ કોડિત થાયું)

[illegible]

२१. मनुष्य

૧. નીચે

२-११. अवनपति

२२. वाङ्मयं तर्

२३. ज्योतिष

२४. वैभानिद्र

२०. पद्ये० निर्यय्य

ଅନୁଗ୍ରହ

१८. अगि ५५

၁၁၅. ပါဠိ

१२-१६. स्थावर

અને પ્રેક્ષણ તો માત્ર ચક્ષુદર્શનમાં જ સમજે છે, બીજી ઇન્દ્રિયો દ્વારા ચતા દર્શનમાં નહિ. બીજી ઇન્દ્રિયો કરતાં ચક્ષુનો ઉપયોગ અલ્પકાલીન હોય છે અને જ્યાં અલ્પકાલીન ઉપયોગ હોય છે ત્યાં બોધક્રિયામાં ઝાપ વધારે હોય છે. આ જ તેની પ્રકૃષ્ટતામાં કારણ છે.—ભગવતી ટીકા, પૃ ૭૧૪.

આચાર્ય મલયગિરિએ આચાર્ય અભયદેવનું જ અનુસરણ કર્યું છે; વિશેષમાં રપટીકરણ કર્યું છે કે પર્યત્તા શબ્દ શ્દિને કારણે ઉપયોગ શબ્દની જેમ સાકાર અને અનાકાર બોધનાં પ્રતિપાદક છે, એમ સમજવું (પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ ૫૨૬). વિશેષમાં એ જણાવ્યું છે કે જ્યાં દીર્ઘકાલ ઉપયોગ હોય ત્યાં ત્રૈકાલિક બોધ સમજે. મતિગાનમાં દીર્ઘ કાલનો ઉપયોગ નથી માટે તેથી ત્રૈકાલિક બોધ ન થાય, તેથી તેને પર્યત્તામાં સ્થાન નથી.—પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ ૫૩૦.

આ સિવાય ઉપયોગ અને પર્યત્તામાં શો ભેદ તે જણવાનું કોઈ સાધન નથી.

ઉપયોગ અને પર્યત્તા—એ બન્નેની પ્રજ્ઞાણી જીવોના ૨૪ દંડકોમાં વિચારાર્થ છે તે આ પ્રમાણે છે—૧૯૧૨-૧૯૨૭; ૧૯૪૦-૧૯૫૩. (આ દંડકક ૧૩૯ એ પાને મૂક્યું છે.)

૨૪ દંડકોમાં જીવોના ઉપયોગ અને પર્યત્તાનો વિચાર કયાં પછી બન્ને પદોમાં ઉપયોગવાળા જીવોનો વિચાર છે. હકીકતમાં કશો ભેદ પડતો નથી (૧૯૨૮-૧૯૩૫; ૧૯૫૪-૧૯૬૨). તેથી તે વિષે વિશેષ ચર્ચા જરૂરી નથી. પરંતુ પર્યત્તા પદમાં અંતે કેવલીના જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ યુગપત્ત છે કે ક્ષેપ છે, તેની ચર્ચા કરી છે, અને હલીલ કરી છે કે જ્ઞાન સાકાર છે અને દર્શન અનાકાર છે તેથી કોઈ પણ વસ્તુને એક સમયમાં જાણે-દેખે નહિ (૧૯૬૩-૬૪). આ ચર્ચા માટે સન્મતિપ્રકરણનો બીજો કાઠ જોવો જોઈએ, જ્યાં ઉપયોગમાં ક્રમ, યોગપદ્ધતિ અને અભેદ એ એ ત્રણે પદો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

ઉપયોગ અને પર્યત્તા વિષે અન્ય કરી જ ચર્ચા કરવામાં આવી નથી, પરંતુ અવધિપદમાં અવધિજ્ઞાન વિષે તેના બેઠો આદિ સાત મુદ્દાઓ લઈ અવધિજ્ઞાનની વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે.^૩ તે સાત બાજનો આ છે : ૧. ભેદ, ૨. વિવેચ, ૩. સંસ્થાન, ૪. આભ્યંતર અને બાહ્ય અવધિ, ૫. દેશાવધિ, ૬. અવધિની ક્ષય-વૃદ્ધિ, ૭. પ્રતિપાતિ-અપ્રતિપાતિ (૧૯૮૧). વદ્ધાગ્રમમાં અવધિ-જ્ઞાનની ચર્ચા કર્મના આવરણ પ્રસંગે કરવામાં આવી છે અને ત્યાં અવધિના અનેક બેઠોની તથા સંસ્થાન આદિની ચર્ચા છે (પૃ ૧૩, ૫૦ ૨૮૯-૩૨૮). તેમાં ધ્યાન દેવાની વાત એ છે કે આવશ્યકનિર્ણયિતની અવધિની ચર્ચાનો જે કાળ છે તે પછીના કાળની ચર્ચા વદ્ધાગ્રમની દોરનો સમાવ છે; કારણ કે ક્ષેત્રથી જઘન્યાવધિમાં આવશ્યકનિર્ણયિતમાં પણકનું દર્શન છે, જ્યારે વદ્ધાગ્રમમાં સૂક્ષ્મ નિર્ગોદનું છે (આવ૦ નિં ૨૬; વિશેષાવશ્યક પ૮૫; વદ્ધાગ્રમ પૃ ૧૩, ૫૦ ૩૦૧). વળી, આવશ્યકનિર્ણયિતગત ગાથાઓ ગાથાસૂત્રને નામે પણ વદ્ધાગ્રમમાં દેખા દે છે (આવશ્યકનિર્ણયિત, ગાં ૩૧ થી ઘણી ગાથાઓ વદ્ધાગ્રમમાં છે; પૃ ૧૩ ને અંતે જુઓ 'ગાથાસૂત્રાણિ' નામનું પરિશિષ્ટ, પૃ ૧૧) ગાથાઓમાં પાકાતરો નજરે પડે છે. સંભવ છે કે આ ગાથાઓ પ્રાચીન નિર્ણયિતની હોય, જે આવશ્યકનિર્ણયિત અને વદ્ધાગ્રમમાં લેવામાં આવી હોય.

જૈન આગમોમાં આચારાગ જેવા પ્રાચીન ગ્રંથમાં તો અવધિની ચર્ચા, નથી પરંતુ જ્યારથી અંગઆગમોમાં ઉપાસક જેવા કથાગ્રંથોનો સમાવેશ થયો ત્યારથી તો અવધિજ્ઞાનની ચર્ચા શરૂ

૩ ભગવતીમાં આ પદના સૂત્ર ૫૯૮૨ થી પ્રારંભ કરી આખું અવધિપદ સમજાવેલો સૂત્રના છે ૧૧, ૧૦, ૫૮૧.

...[૧૪૧]...

થઈ ગઈ છે; અને એ ચર્ચાઓ ઉપરથી જણાય છે કે ઉપાસકને થતા અવધિજ્ઞાનની મર્યાદામાં સ્વયં ઇન્દ્રભૂતિને પણ શકા થાય છે, એ આશ્ચર્યજનક ઘટના છે (ઉવાસગદસાઓ - હોર્નેલ, ૧.૮૪).

આપણે કર્મના પ્રકરણમાં પણ જોયું કે તેમાં એક ઠંકાણે માત્ર પાંચ ઇન્દ્રિયો અને તેથી થતા વિજ્ઞાનના આવરણની ચર્ચા છે, પરંતુ અવધિ આદિ જ્ઞાનો વિષે મૌન સેવાયું છે. આથી અવધિ આદિ જ્ઞાનોની ચર્ચા જૈન આગમોમાં પછીથી કરી દાખલ થઈ હોય એવો સંભવ રહે છે.

અવધિજ્ઞાનના બે ભેદ છે : એક તો જન્મથી પ્રાપ્ત થતું અને બીજું કર્મના ક્ષયોપશમથી મળતું. દેવનારકને તો જન્મથી જ હોય છે અને મનુષ્ય અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને ક્ષયોપશમિક (૧૯૮૨) હોય છે.

અવધિજ્ઞાનના વિષયની ચર્ચાનો સાર આ પ્રમાણે છે : નારકો ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ જઘન્યથી અડધો ગાઉ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગાઉ. પછી એકેકે કરી સાતેય નરકના જીવોના અવધિક્ષેત્રનું પણ નિરૂપણ છે, તેમાં નીચેની નરકમાં ઉત્તરોત્તર અવધિક્ષેત્ર ઓછું થતું જાય છે (૧૯૮૩-૧૯૯૦). કવનપનિમાં અસુરકુમારનું અવધિક્ષેત્ર જઘન્ય ૨૫ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્ર છે; અને બાકીના નાગકુમારાદિનું ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત છે (૧૯૯૧-૯૩). પંચેન્દ્રિયનિર્યયનું અવધિક્ષેત્ર જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્ર છે (૧૯૯૪). મનુષ્યનું ઉત્કૃષ્ટ અવધિક્ષેત્ર અલોકમાં પણ લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત લોકો જેટલું છે (૧૯૯૫). વાણ્યમેતરનું નાગકુમાર જેમ. જ્યોતિક્ષનું જઘન્ય સંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો. વૈમાનિક દેવોના અવધિક્ષેત્રની વિચારણામાં વિમાનથી નીચેનો, ઉપરનો અને વિમાનથી તિર્યંચ ભાગ-એ ત્રણેની દૃષ્ટિ રાખવામાં આવી છે. અને જેમ વિમાન ઉપર તેમ તેમનું અવધિક્ષેત્ર વિસ્તૃત. છેવટે અનુત્તરૌપપાતિક દેવ સમગ્ર લોકનાડીને ગણે છે, એમ જણાવ્યું છે (૧૯૯૬-૨૦૦૭). સૂત્ર ૨૦૦૮-૧૬ માં અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તપ્ર, (હોડી), પદ્મગ, ઝાલર, પાદ જેવા વિવિધ આકાર જણાવ્યા છે. આચાર્યમલ્લયગિરિ એનો સાર એ તારવી આપે છે કે ભવનપતિ અને વ્યંતરને ઉપરના ભાગમાં અને વૈમાનિકોને નીચેના ભાગમાં, જ્યોતિક્ષ અને નારકોને તિર્યંચ દિશામાં વધારે હોય છે એટલે કે વિસ્તૃત હોય છે અને મનુષ્ય તથા તિર્યંચને અવધિનો આકાર વિચિત્ર હોય છે.—ટીકા, પૃષ્ઠ ૫૪૨.

એ પણ જણાવ્યું છે કે નારક અને દેવ અવધિક્ષેત્રમાં છે, એટલે કે તેમનું અવધિજ્ઞાન પોતાની ચારે તરફ ફેલાયેલું હોય છે; નિર્યયમાં તેમ નથી. પણ મનુષ્ય અવધિક્ષેત્રમાં પણ છે અને બાહ્ય પણ છે. તાત્પર્ય એમ છે કે અવધિજ્ઞાનનો પ્રસાર પોતે જ્યાં હોય ત્યાં હોય તો તે અવધિની અંદર (અંતઃ) ગણાય, પણ પોતાથી વિચ્છિન્ન પ્રદેશમાં અવધિનો વિષય હોય તો તે અવધિથી બાહ્ય ગણાય (૨૦૧૭-૨૦૨૧). માત્ર મનુષ્યને જ સર્વાવધિ સંભવે છે, બાકીનાને દેશઅવધિ જ સંભવે (૨૦૨૨-૨૬). નારકાદિમાં આનુશામિક-અનાનુશામિક, વર્ધમાન-હીયમાન, પ્રતિપાતી-અપ્રતિપાતી અને અવરિચત-અનવરિચત—આ બેદોનો વિચાર છે (૨૦૨૭-૩૧).

અવધિજ્ઞાનની વ્યાખ્યા પ્રણાપનામૂળમાં ક્યાંય આપવામાં આવી નથી, પણ અન્યત્ર જે અપાર્થ છે તે એ છે કે ઇન્દ્રિય કે મનની સહાયતા વિના આત્માને થતું રૂપી પદાર્થનું જ્ઞાન તે અવધિજ્ઞાન છે.

૩૧ મું 'સંજ્ઞિ' પદ : સંજ્ઞીવિચાર

આ પદમાં સિદ્ધ સહિત સકલ જીવોનો સંસરી, અસંસરી અને નોસંસરીનોઅસંસરી એ ત્રણુ ભેદ વિચાર થયો છે. તેમાં સિદ્ધો નથી સંસરી કે નથી અસંસરી તેથી તેમની સંજ્ઞા નોસંસરીનોઅસંસરી આપવામાં આવી છે (૧૯૭૩). મનુષ્યમાં પણ જે કવળી થયા હોય તે આ બાબતમાં સિદ્ધની સમાન જ છે, કારણ કે તેઓ પણ તેમને મન હોવા છતાં તેના વ્યાપાર વડે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા નથી. અન્ય મનુષ્યો સંસરી અને અસંસરી બન્ને પ્રકારના છે. એકેન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધીના જીવો અસંસરી છે. નારક, ભવનપતિ, વાણવ્યંતર અને પંચેન્દ્રિયતિર્થંક સંસરી અને અસંસરી બન્ને પ્રકારના છે. જ્યોતિષક અને વૈમાનિક માત્ર સંસરી જ છે (૧૯૧૫-૭૩).

આ પદને અંતે આપેલી ગાથામાં મનુષ્યને પણ સંસરી-અસંસરી જ કહ્યા છે. પરંતુ સ્વત્ર ૧૬૭૦ માં તેમાં ત્રણે પ્રકાર સંભવે એમ ૨૫૫૮ કહ્યું છે. આ માત્ર હજારથ મનુષ્યની અપેક્ષાએ વચન હશે એમ સમજવું નેઈએ.

સંજ્ઞાનો અર્થ શો લેવો તે સૂત્રમાં ૨૫૪ નથી કહ્યું, પણ મનુષ્ય અને નારક તથા ભવનપતિ અને વ્યંતરને પણ અસંસરી કહ્યા એટલે મન જેને હોય તે સતી એ અર્થે પ્રવૃત્તમાં ઘટે નહિ. આથી ટીકાકારને સ્વપ્ના એ અર્થ કરવા પડ્યા છે, છતાં પણ પૂરું સમાધાન થતું નથી. એટલે નારકાદિને સંસરી કે અસંસરી કહ્યા તેમાં તેના પૂર્વભવના તે સંસરી કે અસંસરી હતો માટે સંસરી કે અસંસરી કહ્યા—આવુ ૨૫૫૮કરણ ટીકાકારને કરવું પડ્યું છે (ટીકા, પત્ર ૫૩૪).

આથી સંજ્ઞા શબ્દ ખરેખર આ અર્થમાં અભિપ્રેત છે તે સંશોધનનો વિષય છે.

આચાર્યના પ્રારંભમાં જ વિશેષ પ્રકારના 'મતિજ્ઞાન માટે—ખાસ કરી આત્માના પૂર્વભવના જ્ઞાનપ્રસંગે—'સંજ્ઞા' શબ્દે વપરાયો હોય એમ લાગે છે "હ્રદયેગેસિ નો સજ્ઞા મવજ, તં જહા પુરતિમાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ" ઇત્યાદિ. દશાશ્વતરકંધમાં ૯૫માં દશ ચિત્તસમાધિ-રથાનોનું વર્ણન છે ત્યાં સળિણાળં વા સે અસમુપ્પવ્વવ્વે સમુપ્પવ્વજેજ્ઞા અપ્પણો પોરાણિયં જાઈં સુમરિત્તપ્પ" —દશાં, પાંચમી દશા.

કોં શુદ્ધિ સપાદિત આવૃત્તિમાં "જાહસરણે વા સે" એવો પાઠ છે, પરંતુ આ જ પાઠ સમાચારાંગમા ઉદ્ભૂત છે (દશમ સમવાય), ત્યાં ઉપર પ્રમાણે પાઠ હોઈ દશાશ્વતરકંધનો મૂળ પાઠ આવો જ હોવો નેઈએ એમ આપણે માનવું છે. વળી, આચાર્ય આત્માનામજની આવૃત્તિ (૧૦ ૧૪૮) માં— "સળિણ જાહસરણેણં સળિણાળં વા સે અસમુ" એવો પાઠ છે, તે પણ બરાબર જણાતો નથી. એ ગમે તે હોય પણ તેમાં પણ સળિણાળં એ પાઠ તો છે જ, એટલે અહીં 'સજ્ઞા' મતિજ્ઞાનવિશેષના અર્થમાં લેવામાં કાંઈવાંધો જણાતો નથી. અને એ જ્ઞાનનો એક પ્રકાર કાળક્રમ જાતિરમરણને નામે ઓળખાયો છે; પણ તે છે તો મતિજ્ઞાનનો જ ભેદ. અને એ મતિજ્ઞાનનો વિશેષ એટલે જે જ્ઞાનમાં રમરણ-પૂર્વે અનુભવનું રમરણ-જરૂરી હોય તેવું જ્ઞાન 'સજ્ઞા' શબ્દથી સમજાવુ હતું. સજ્ઞા-સંકેત પછી તે શબ્દરૂપે હોય કે બીજા ચિહ્નરૂપે હોય પણ તેના વડે જ્ઞાન થવામાં રમરણ આવશ્યક હોય છે. તેથી જેમાં રમરણ આવશ્યક હોય એવા જ્ઞાન-વિશેષને માટે 'સજ્ઞા' શબ્દ પ્રાચીન કાળમાં પ્રયુક્ત થતો હોય તો આશ્ચર્ય પામવાનું નથી.

૧. આવશ્યકનિર્ણયમાં સંજ્ઞાને અભિનિષેધ = મતિજ્ઞાન કહ્યું છે. —ગા. ૧૨; વિશેષાવસ્થક, ૩૬૪.

૨. ઔદ્ધમાં 'સંજ્ઞા' શબ્દના પ્રયોગ અને અર્થ માટે જુઓ Pali-English Dictionary (P.T.S) તથા Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary.

પણ જૈન આગમમાં આ ‘સંજા’ શબ્દના અર્થનો વિસ્તાર થયો હોય એમ જણાય છે. અને તેને કારણે ક્યાં સંજા શબ્દનો શું અર્થ લેવો એ એક સમસ્યારૂપ બની ગય છે.

સ્થાનાંગમાં—“एग सक्का, एग सज्जा, एग मज्जा, एग विज्ज” (સુ. ૨૯-૩૨) એવો પાઠ આવે છે. એ ઉપરથી પણ જણાય છે કે ‘સંજા’ એ નામે કોઈ જ્ઞાન તે કાળે પ્રસિદ્ધ તો હતું જ. સ્થાનાંગમાં જ અન્યત્ર સંજાના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે : આહાર, ભય, મૈયુન, પરિગ્રહ^૩ (સ્થા. ૩૫૬, સમવાયાગ ૪). વળી, અન્યત્ર સ્થાનાંગમાં જ સંજાના દશ ભેદ છે : ૧-૪. ઉપર પ્રમાણે, ૫. ક્રોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોક, ૧૦. ઓધ અને આ દશે સંજા ૨૪ દંડકના જીવોમાં હોય છે તેમ પણ જણાવ્યું છે (સ્થા. ૭૫૨). આચારાંગનિર્ણુકિતમાં સંજા વિષે જણાવ્યું છે—

द्वे सञ्चित्तौ भवे अणुमवणवाणणा सण्णा ।

मति होइ जाणणा पुण अणुमवणा कम्मसञ्जता ॥ ૨૮ ॥

आहार भय परिग्राह मेहुण सुह दुक्ख मोह वितिगिच्छा ।

कोह माण माय लोहे लोण लोण य भग्गोहि ॥ ૩૧ ॥

અને અન્ય પ્રકારે પણ સંજા શબ્દનો અર્થ બૃહત્કલ્પભાષ્ય અને વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં કલિક, હેતુ અને દષ્ટિવાદોપદેશ—એ ત્રણ સજ્ઞાને આધારે સંસારી-અસંસારીનો વિચાર છે. અને એનો નિર્ણય એ છે કે શાસ્ત્રમાં પ્રાયઃ કલિક-સંજ્ઞાને આધારે સંસારી-અસંસારી એવો વિભાગ કરેલો છે અને તેનું તાત્પર્ય તો સમનસ્ક-અસમનસ્કમાં છે. બૃહત્, ૭ા. ૭૮-૮૭; વિશેષા. ૫૦૨-૭.

પૃષ્ઠાંગમ મૂળમાં માર્ગજ્યાદારમાં સંસારીદાર છે. પણ સંજાનો અર્થ શો અભિપ્રેત છે તે જણાવ્યું નથી. પરંતુ મિશ્યાદષ્ટિથી લઈ ક્ષીણકલ્પાય-વીતરાગ-છદ્મસ-ગુણસ્થાન સુધીના જીવો સંસારી હોય છે અને એન્દ્રિયથી માંડી અસંસારી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવો અસંસારી છે, એમ જણાવ્યું છે (પુ. ૧, પુ. ૪૦૮). અને સર્વોપશમિક લબ્ધિથી, અસંસારી ઔદયિક ભાવથી^૪ અને નસનીત-અસંસારી ક્ષાયિક લબ્ધિથી થાય છે, એમ પણ જણાવ્યું છે (પુ. ૭, પુ. ૧૧૧-૧૧૨). આના રૂપકરણમાં ધવલામાં જે કશું છે તે અને પ્રારંભમાં સંજાના જે અર્થ ક્યાં છે તે ઉપરથી સામાન્ય ધારણા એવી બને કે મનવાળા સંસારી,^૫ પરંતુ ધવલામાં પણ સંસારી શબ્દની બે પ્રકારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે તે સ્પષ્ટ છે : સમ્યગ્ જ્ઞાનાતિ દ્વિતિ સંઘમ્-મનઃ, તદસ્યાસ્તીતિ સંજી । જૈકેન્દ્રિયાદિનાડતિપ્રસજ્ઞઃ, તસ્ય મનસોડમાવાત્ । અથવા શિક્ષાક્રિયોપદેશાલાપમાહી સંજી । ડલ્લં ચ—

सिक्खाकिरियुबदेसालावग्गाही मणोवल्लेखेण ।

जो जीवो सो सण्णी तव्विवरीदो असण्णी दु ॥-પુ. ૧, પુ. ૧૫૨.

આ બીજી વ્યાખ્યામાં પણ મનનું આલમન તો સ્વીકૃત છે જ, એટલે તાત્પર્યમાં કશો ભેદ પડતો નથી. આચાર્ય પૂજ્યપાદે તત્ત્વાર્થભાષ્યનું અનુકરણ કરી તત્ત્વાર્થની ટીકામાં (૨૨૫) સંસારીની જે વ્યાખ્યા આપી છે તે પૃષ્ઠાંગમના સંસારી શબ્દના પ્રયોગને ધ્યાનમાં લઈને છે; તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ‘સંજા’ શબ્દ અનેક અર્થમાં છે તેથી અનિષ્ટની વ્યાવૃત્તિ સારુ સૂત્રમાં ‘સમનસ્કઃ’ એવું વિશેષણ આપ્યું છે, જેથી સંજાવાળા છતાં જેને મન ન હોય તે સંસારી કહેવાય નહિ, પણ અસંસારી કહેવાય.

૩. મૂલાચાર, શીલગુણાધિકાર, ૩

૪. દુલ્લના કરો બૃહત્કલ્પભાષ્ય, ૭ા. ૮૭.

૫. દુલ્લના—“સંજ્ઞિનઃ સમનસ્કાઃ” તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૨. ૨૫—તેની વિવિધ દિગંબરીય ટીકાઓ સાથે.

મૂલાચારમાં છ પર્યામિના વિવેચન પ્રસંગે અસંસીને પાંચ અને સંસીને છ પર્યાપ્તિ કહી છે, તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જેને મન હોય તે સંસી ગણાય. —મૂલાચાર, પર્યાપ્ત્યધિકાર, પ-૬, ૮૬.

સ્થાનાંગમાં સર્વ જીવોના સંસી, અસંસી અને નોસંસીનોઅસંસી—એવા ત્રણ બેદ બતાવ્યા છે, કારણ કે સિદ્ધોને પણ એમાં ગણી લીધા છે. પરંતુ તેમાથી સંસી કોણ અને અસંસી કોણ એ ક્ષિત થતું નથી (સુ. ૧૬૨). સંસારી જીવમાં ૨૪ દંડોમાં સંસી અને અસંસી એ બન્ને બેદો હોય છે (સ્થા. ૭૬, સમવા. ૧૪૬), એમ કહ્યું ત્યારે પણ મનવાળા સંસી એવું સિદ્ધ થતું નથી, કારણ કે એકેન્દ્રિયાદિમાં તો મન નથી જ, છતાં તેમાં પણ સંસી-અસંસી એ બન્ને બેદ જણાવ્યા. અને જ્યાં મન અવશ્ય હોય છે તેવા નારકાદિમાં પણ સંસી-અસંસી એવા બન્ને બેદ જણાવ્યા છે.

આ ઉપરથી એક વાન નક્કી થાય છે કે પર્યાપ્તિનો વિચાર થયો તે પહેલાં જ સજ્ઞાનો વિચાર થઈ ગયો હતો. તેથી પર્યામિના વિચાર સાથે એ સ્પષ્ટ થયું કે સજ્ઞા અને મન એ બન્ને જેને હોય તેને જ સંસી કહેવા.

સંસી-અસંસીની સમગ્રયાનું સમાધાન કરવાનો પ્રયત્ન વાચક ઉમાસ્વામિએ તત્ત્વાર્થમત્રમાં કર્યો છે. તેમણે સૂત્ર બતાવ્યું છે કે—“સજ્ઞા: સમનસ્કા: (૨.૨૫); અર્થાત્ સંસી જીવો મનવાળા હોય છે. અને ભાષ્યમાં તેમણે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું કે પ્રત્યુત્તમાં સંસી શબ્દથી તે જ જીવો અભિપ્રેત છે, જેને સંપ્રધારણ સંજ્ઞા હોય. અર્થાત્ માત્ર સંપ્રધારણ સંજ્ઞાવાળા જીવોને મન હોય છે, અન્યને નહિ. સંપ્રધારણ સંજ્ઞાની વ્યાખ્યા કરી છે કે—“ઈદાવોદયુક્તા ગુણલોપવિચારણામિકા સમ્પ્રધારણ-સંજ્ઞા।” —તત્ત્વાર્થભાષ્ય ૨. ૨૫. આદારાદિ સંજ્ઞાને કારણે જે સંસી કહેવાય તેવા જીવો અહીં અભિપ્રેત નથી, એટલે કે મન તો તે જ સંસી જીવોને હોય, જેઓ સંપ્રધારણ સંજ્ઞાને કારણે સંસી કહેવાના હોય.

૩૨મું ‘સંયમ’ પદ : સંયમવિચાર

સંપત, અસંપત, સંપતાસંપત અને નોસંપતનોઅસંપતનોસંપતાસંપત—એવા સંયમના ચાર બેદોનો વિચાર સકલ જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેની સાર એ છે કે નારક, એકેન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય જીવો, વાણ્યતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એ અસંપત હોય છે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અસંપત અને સંપતાસંપત હોય છે. મનુષ્યમાં પ્રથમ ત્રણ પ્રકાર છે, પણ સિદ્ધોમાં સંયમનો ચોથો પ્રકાર નોસંપતનોઅસંપતનોસંપતાસંપત છે (૧૬૭૪-૮૦). પદને અંતે આપેલ ગાથામાં સિદ્ધનો વિચાર નથી. પૃષ્ઠાંગમમાં ૧૪ માર્ગશાદરમાં પણ એક દ્વાર સંયમ છે. આથી સંયમને આધારે જીવોનો વિચાર કરવાની પદ્ધતિ મદત ધરાવે છે, એમ કહી શકાય. પૃષ્ઠાંગમમાં સંયમદ્વારમાં સામાયિકશુદ્ધિસંપત, છેદોપરથાપનશુદ્ધિસંપત, પરિહારશુદ્ધિસંપત, સદમસંપરાયશુદ્ધિસંપત, મથાખ્યાત-વિહારશુદ્ધિસંપત, સંપતાસંપત અને અસંપત—એવા બેદો કરીને ૧૪ ગુણસ્થાનોમાં તેનો વિચાર છે, પુ. ૧, ૪૦ ૩૬૮.

૩૪ મું ‘પ્રવિચારણા’ પદ : પરિચારણા (મૈથુનવિચાર)

પ્રજ્ઞાપનાના આરંભમાં જ્યાં વિષયસૂચી આપી છે, ત્યાં પ્રસ્તુત પદ માટે ‘પ્રવિચારણ’ (પ્રવિચારણ) શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે અને તે જ શબ્દ આચાર્ય ઉમાસ્વાતિના ‘પ્રવીચાર’ શબ્દનું મૂળ જાણાય છે (તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૪૦૮). પરંતુ પ્રસ્તુત પદના આરંભમાં જ્યાં દ્વારો ખતાવ્યાં છે ત્યાં ‘પરિચારણા’ (૨૦૩૨) અને મૂળમાં પણ ‘પરિચારણયા’ (પરિચારણતા) (૨૦૩૩) એવો પાઠ છે. અને એ દ્વારની ચર્ચા પ્રસંગે ‘પરિચારણા’^૧ ‘પરિચારણા’ (૨૦૫૨) શબ્દનો પ્રયોગ મળે છે. ઉપરાંત, ‘સપરિચારા’ (સપરિચારા:), ‘અપરિચારા’ (અપરિચારા:), (૨૦૫૧), કાયપરિચારણા (કાયપરિચારણા), કાસપરિચારણા, રૂપપરિચારણા, સદ્પરિચારણા, મળપરિચારણા (૨૦૫૨) જેવા પ્રયોગો મળે છે. તેથી જાણાય છે કે પ્રવિચારણ, પરિચારણયા અને પરિચારણા એ ત્રણે શબ્દો એક જ અર્થ માટે વપરાયા છે. પરંતુ વધારે વપરાશ ‘પરિચારણા’ એ રૂપનો છે; ‘પ્રવિચારણા’નો પ્રયોગ માત્ર આરંભના અને અંતે છે (પ્રવિચારણાપયં સમર્ણ). ઉપનિષદોમાં ‘પરિચાર’નો પ્રયોગ મૈથુનસંવનના અર્થમાં મળે છે—ઈમા રામાઃ સરયાઃ સત્વાઃ ન હૃદયા લગ્મનીયા મનુષ્યેઃ। આમિર્મત્સલાભિઃ પરિચારયસ્વ નચિકેતો મરણં માનુષાક્ષીઃ। કઠોપ૦ ૧.૨૫. પાલિમાં ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરતિ’, ‘પરિચરણા’, ‘પરિચરેતિ’ જેવા પ્રયોગો છે—જુઓ પાલિકોષ (P.T.S.). જૌહ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં ‘પરિચરણ’, ‘પરિચર્યા’, ‘પરિચારણા’, ‘પરિચારયતિ’, ‘પરિચરેતિ’ જેવા શબ્દો મળે છે. ઉપરાંત ‘પ્રવિચાર’, ‘પ્રવિચારણ’, ‘પ્રવિચારણા’, ‘પ્રવિચારયતિ’, ‘પ્રવિચરેતિ’ આદિ પ્રયોગો પણ જેવા મળે છે. અને તે બધા પ્રયોગો પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત પદમાં જે અર્થ અભિપ્રેત છે, તે અર્થ માટે પણ જેવા મળે છે. એટલે કહી શકાય કે ક્રોડા, રતિ, ઇન્દ્રિયોનાં કામભોગ અને મૈથુન માટે સંસ્કૃતમાં પ્રવીચાર અથવા પ્રવિચારણા અને પ્રાકૃતમાં પરિચારણા અથવા પ્રવિચારણા શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. પરિચારણા ક્યારે કોને સંભવે અને ક્યા પ્રકારની હોય, એ વિષયની મુખ્ય ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમાં દંડકોને આધારે કરી છે. તેમાં નારકોની જાળમાં કહ્યું છે કે તેઓ ઉપપાત-ક્ષેત્રમાં આવીને તરત જ આહાર લેવાનું શરૂ કરે છે, એટલે તેમના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, એટલે ચારે તરફથી પુદ્ગલોનું ગ્રહણ શરીરનાં અંગોપાંગથી શરૂ કરે છે અને તે તે પુદ્ગલોને શરીરની ઇન્દ્રિયાદિ રૂપે પરિણત કરતા થઈ જાય છે. આમ ઇન્દ્રિયો પુષ્ટ થયે તેઓ પરિચારણા શરૂ કરે છે, એટલે કે શબ્દાદિ બધા વિષયોનો ઉપભોગ શરૂ કરે છે. અને પરિચારણા કર્યા પછી જ વિકૃર્વણા—નાના રૂપ ધારણ કરવાની પ્રક્રિયા—શરૂ કરે છે (૨૦૩૩). પરંતુ દેવોમાં આ ક્રમમાં ભેદ એ છે કે વિકૃર્વણા કર્યા પછી પરિચારણા છે (૨૦૩૪, ૨૦૩૭). એકેન્દ્રિયોમાં પરિચારણાનો ક્રમ નારક જેમ છે, પણ તેમાં વિકૃર્વણા નથી. પરંતુ વાયુકાયમાં વિકૃર્વણા છે. દ્વૈન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયમાં એકેન્દ્રિય જેમ (૨૦૩૫-૩૬) પરિચરિત છે. પંચેન્દ્રિયતિર્વેચ અને મનુષ્યમાં નારક જેમ સમજવું (૨૦૩૬).

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રાસંગિક^૨ ચર્ચા એ પણ કરવામાં આવી છે કે જીવોમાં આહારનું ગ્રહણ આભોગનિર્વર્તિત હોય છે કે અનાભોગનિર્વર્તિત? એકેન્દ્રિય સિવાયના બધા જીવો આભોગ-

૧. આને માટે પાઠાંતર છે—‘પરિચારણયા’ ઘ. ૪૨૧, ટિ. ૧.

૨. “કાયપ્રવીચારો નામ મૈથુનવિષયોપસેવનમ્” તત્ત્વાર્થભાષ્ય, ૪૦૮, “પ્રવીચારો મૈથુનોપસેવનમ્” સર્વાર્થસિદ્ધિ, ૪.૭.

૩. આ ચર્ચા ખરી રીતે આહારપદમાં આવવી એઈતી હતી, પણ આ પદમાં આવી છે તેથી તેને પ્રાસંગિક કહી છે.

નિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર લે છે. પરંતુ એકેન્દ્રિયમાં માત્ર અનાભોગનિર્વર્તિત જ છે (૨૦૩૮-૩૯). પ્રસ્તુતમાં આભોગનિર્વર્તિતનો અર્થ ટીકાકાર “મનઃપ્રણિધાનપૂર્વમાહારં શ્લુન્તિ” —(પત્ર ૫૪૫) એવો કરે છે અને એકેન્દ્રિય વિષે સ્પષ્ટ કરે છે કે “એકેન્દ્રિયાગામતિસ્તોક્ષા-વદુમનોદ્રવ્યલગ્નિસમ્યક્ત્વાત્ પદુતર આમોગો નોપજાયતે” હિતે તેણાં સર્વદાઝનાભોગનિર્વર્તિત એવ આહારો ન પુનઃ કદાચિદ્વ્યાભોગનિર્વર્તિતઃ” —(પત્ર ૫૪૫).

આમાં આચાર્ય મલયગિરિ અપદુ પણ મન એકેન્દ્રિયને હોય છે—એવું લખે છે તે મનોલગ્નિધ અથવા જીવોમાં છે એવી માન્યતાને આધારે છે. પરંતુ ખરી વાત તો એવી જણાય છે કે જીવો પોતાની ઇચ્છાપૂર્વક અને પોતાના ઉપયોગપૂર્વક આહાર લે તે આભોગનિર્વર્તિત અને ઇચ્છા ન હોય છતાં લોભાહાર વગેરે અન્ય પ્રકારના આહારનું સતત ગ્રહણ થયા કરે છે તે અનાભોગ-નિર્વર્તિત કહેવાય.

આહારપદમાં આભોગનિર્વર્તિત આહારની ચર્ચા છે, તેને આધારે આવો અર્થ કરી શકાય (૧૭૯૬, ૧૮૦૬ આદિ), પરંતુ મનઃપ્રણિધાનની વાત, જે આચાર્ય મલયગિરિએ લખી છે, તેનો સમન્વય કેવી રીતે કરવો એ એક પ્રશ્ન છે. કારણ કે જેમ એકેન્દ્રિયને અપદુ મન છે, તેમ દ્વિન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધી પણ અપદુ મન જ છે; તો એકેન્દ્રિયમાં જ કેમ અનાભોગ અને ખીજમાં કેમ નહિ, એ પ્રશ્નનું સમાધાન થતુ નથી. એમ લાગે છે કે રસનેન્દ્રિયવાળા પ્રાણીને મુખ હોય છે તેથી તેને ખાવાની ઇચ્છા થતી હોઈ તે અધામા આભોગનિર્વર્તિત આહાર માન્યો હોય અને રસનેન્દ્રિય વિનાનાને અનાભોગનિર્વર્તિત માન્યો હોય એમ બને.

આહારમાં લેવાના પુદ્ગલો વિષે ચર્ચા છે કે આહાર કરનાર તે પુદ્ગલોને જાણે છે, હેમે છે કે જાણુનોદેખતો નથી ?—તેના વિષેના વિકલ્પો કયાં છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે—(૨૦૪૦-૪૬).

	જાણે	હેમે	ન જાણે	ન હેમે
નારક, ભવનવાસી, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક	૦	૦	”	”
એકેન્દ્રિયથી ત્રીન્દ્રિય	૦	૦	”	”
ચતુરિન્દ્રિયમાં—				
૧. કેટલાક	૦	”	”	૦
૨. ”	૦	૦	”	”
પચ્ચેન્દ્રિયનિર્ધય,	૧. કેટલાક	”	૦	૦
તથા મનુષ્ય	૨. ”	”	૦	”
	૩. ”	૦	”	”
	૪. ”	૦	”	”
વૈમાનિક—				
૧. ”	”	”	૦	૦
૨. ”	૦	૦	”	”

અધ્યવસાનસ્થાનોની પણ પ્રાસંગિક ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમાં છે. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એવાં અધ્યવસાનસ્થાનો ૨૪ દંકના જીવોમાં અસંખ્યાત પ્રકારનાં હોય છે એમ જણાવ્યું છે (૨૦૪૭-૪૮). આટલી જ દંકીકત પ્રજાપનામાં છે, પરંતુ આ વિષે પદ્મંકાગમમાં વિસ્તૃત ચર્ચા નેવા મળે છે. કેમના સ્થિતિબદ્ધનાં અધ્યવસાનસ્થાનોની ચર્ચા માટે પ્રથમ ચૂલિકામાં બહો વિસ્તાર છે; તેમાં ખાસ કરી સર્વસ્તોકબંધસ્થાનના સ્વામીથી માંડી સર્વોત્કૃષ્ટબંધનું સ્થાન કોને,

...[૧૪૭]...

જીવોમાં સંકલેશ અને વિશુદ્ધિનું તારતમ્ય, અલ્પઅહુલ્ય આદિની ચર્ચા છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૧૩૯). બીજી ચૂલિકા તો રિતિતંત્રના અધ્યવસાયરચનાનો પૂરી ચર્ચા માટે જ છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૩૦૮). આ પછી પણ ભાવવિધાન નામના પ્રકરણમાં બે ચૂલિકા છે, જેમાં એકમાં ઉપશમ અને ક્ષપક-શ્રેણીનું તારતમ્ય (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૦) અને બીજીમાં અનુભાગતંત્રનાં અધ્યવસાયરચનાનો વિસ્તૃત ચર્ચા છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૭).

પરિચારણાદ્વારમાં દેવોની બાબતમાં પરિચારણાની દૃષ્ટિએ આ પ્રમાણે ચાર વિકલ્પોનો સંભવ બતાવ્યો છે (૨૦૫૧) :

૧. દેવો	સદેવી	સપરિચાર
૨. "	"	અપરિચાર
૩. "	અદેવી	સપરિચાર
૪. "	"	અપરિચાર

પરંતુ જણાવ્યું છે કે એવું બનતું નથી કે દેવ સદેવી હોય છતાં પણ અપરિચાર હોય, એટલે કે ઉક્ત ચારમાંથી બીજો વિકલ્પ સંભવતો નથી (૨૦૫૧). આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકોમાંથી પ્રથમનાં બે વિમાનો—સૌધર્મ અને હશાન—માં દેવીઓ હોય છે તેથી તે સૌમાં પ્રથમ વિકલ્પ છે; એટલે કે તેમાં કાયિક પરિચારણા છે—દેવદેવીનું મૈથુન હોય છે (૨૦૫૨). સનતકુમારથી માંડી અચ્યુતકલ્પ સુધીનાં વિમાનોમાં માત્ર દેવો જ હોય છે, દેવી હોતી નથી, તેથી તેમાં ત્રીજો વિકલ્પ છે એટલે કે તે વિમાનોમાં દેવીઓ નથી છતાં પરિચારણા છે (૨૦૫૧). પરંતુ ત્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનોમાં દેવી પણ નથી અને પરિચારણા પણ નથી. તેથી તેમાં ચોથો વિકલ્પ છે (૨૦૫૧)^૪

દેવી નથી છતાં પરિચારણા કેમ સંભવે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે (૨૦૫૨) :

૧. સનતકુમાર-માહેન્દ્રકલ્પમાં સ્પર્શપરિચારણા.
૨. બ્રહ્મલોક-લાંતકકલ્પમાં રૂપપરિચારણા.
૩. મહાશુક્ર-સહસ્ત્રારમાં શબ્દપરિચારણા.
૪. આણુત-પ્રાણુત-આરણુ-અચ્યુતકલ્પમાં મનઃપરિચારણા.

કાયપરિચારણામાં જ્યારે દેવોને ‘ધ્વજામન’ ની ઉત્પત્તિ—એટલે કે કાયપરિચારણાની ઇચ્છા—થાય છે, ત્યારે દેવીઓ—અપ્સરાઓ મનોરમ રૂપ, ઉત્તરવૈદિક શરીર ધારણ કરીને હાજર થાય છે (૨૦૫૨ [૨]). અહીં ‘ધ્વજામન’ શબ્દ ધ્યાન દેવા જેવો છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હજી મનની બાબતની સ્પષ્ટ કલ્પના નિશ્ચિત થઈ ન હતી. પરિચારણા સમાપ્ત થયે ઇચ્છામન ચાલ્યું જાય છે.

અપ્સરાઓ સાથે દેવોની કાયપરિચારણાનું ટીકામાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે મનુષ્ય જેમ જ મૈથુનસેવન (ટી.૦ પત્ર ૫૪૯, ૫૫૦). મૂળમાં એ પણ જણાવ્યું છે કે એ દેવોમાં શુક્રના પુદ્ગલો હોય છે અને તે અપ્સરામાં જઈને પાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપે પરિણમે છે અને અપ્સરામાં રૂપ-લાવણ્યના વર્ષક પણ બને છે. અહીં એ ધ્યાન દેવા જેવું છે કે આમાં પણ પાંચ ઇન્દ્રિયોનો ઉલ્લેખ છે, મનનો નથી (૨૦૫૨ [૨]). અહીં એ પણ જણવું જરૂરી છે કે દેવના એ શુક્રથી અપ્સરામાં

૪. આ દેવોમાં પરિચારણા નથી, છતાં તેમને બ્રહ્મચારી ન કહેવાય; કારણ કે તેમનામાં ચારિત્રપરિણામ નથી.
—ટી.૦, પૃ. ૫૪૯.

ગર્ભાધાન થતું નથી,^૫ કારણ કે દેવોને વૈક્રિયશરીર છે અને તેની ઉત્પત્તિ ગર્ભમાં નથી પણ ઔપપાતિક છે.

જ્યાં સ્પર્શાદિથી પ્રવિચારણા હોય છે તે તે દેવલોકમાં દેવી નથી હોતી, પણ જ્યારે ઇચ્છા થાય છે ત્યારે અપ્સરાઓ ચિત્રવૈણી કરીને હાજર થાય છે^૬. અને તે દેવી અનુક્રમે સ્પર્શાદિથી જ સંતુષ્ટિ અનુભવે છે (૨૦૫૩[૫]); તે જ તેમની પરિચારણા છે. તે દેવીમાં પણ શુદ્ધવિસર્જન છે, પરંતુ ટીકાકારે ખુલાસો કર્યો છે કે “પુત્રલસંક્રમો દિવ્યપ્રમાવાદવસેયઃ” અર્થાત્ દેવ-દેવીનો સંપર્ક નહીં છતાં દેવીમાં દેવી પ્રભાવને ક્રમે શુદ્ધસંક્રમણ થાય છે અને તેનું પરિણમન પણ તેમના રૂપલાવણ્યમાં જલ્દિકારક અને છે (ટી૦ પૃ ૫૫૧).

આરણ્યથી માંડીને માત્ર મનઃપરિચારણા છે અને તેથી તે તે દેવોની પરિચારણાની ઇચ્છા થયે દેવીઓ પોતાને સ્થાને રહીને જ મનોરમ શૃંગાર ધારણ કરે છે અને તે તે દેવો પોતાને સ્થાને રહ્યા રહ્યા જ મનઃસંતુષ્ટિ મેળવે છે (૨૦૫૨[૬]). અને દેવીઓ પણ પોતાને સ્થાને રહી રહી રૂપલાવણ્યવતી બની જાય છે.

અંતે દેવોનું પરિચારણાની દૃષ્ટિએ અલ્પબહુલ વિચારાયું છે; તેમાં ઉત્તરોત્તર જલ્દિગત ક્રમ આવે છે : અપરિચારકો, મનઃપરિચારકો, શબ્દપરિચારકો, રૂપપરિચારકો, સ્પર્શપરિચારકો, કાયપરિચારકો (૨૦૫૩).

પરંતુ પરિચારણામાં ઉત્તરોત્તર સુખની જલ્દિની દૃષ્ટિએ આથી ઊંચટો ક્રમ છે; સૌથી ઓછું સુખ કાયપરિચારણામાં, પણ સૌથી વધારે સુખ અપરિચારણાવાળા દેવોમાં છે. (ટી૦ પૃ ૫૫૨).

*

૩૫ મું ‘વેદના’ પદ : જીવોની વેદના

૧ દંડકોમાં જીવોને નાના પ્રકારની વેદનાનાં જે અનુભવ થાય છે, તેની ચર્ચા આ પદમાં છે. વેદનાના અનેક રીતે પ્રકારો બતાવવામાં આવ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે :

- (૧) શીત, ઉષ્ણ, શીતોષ્ણ (૨૦૫૫).
- (૨) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ (૨૦૬૬).
- (૩) શારીરિક, માનસિક, શારીરિક-માનસિક (૨૦૬૩).
- (૪) સાતા, અસાતા, સાતાસાતા (૨૦૬૬).
- (૫) દુઃખા, સુખા, અદુઃખા-અસુખા (૨૦૬૮).
- (૬) આબ્યુપગામિકી, ઔપક્રમિકી (૨૦૭૨).
- (૭) નિદા, અનિદા (૨૦૭૭).^૧

૫. “કેવલં તે વૈક્રિયશરીરાન્તર્ગતા ઇતિ ન ગર્ભાધાનહેતવઃ” — ટી૦, પૃ ૫૫૦.

૬. આમ સહસ્તાર સુધી દેવીઓ ભય છે. અને કયાં સુધી કેટલા આયુષ્યાળી દેવીઓ ભય તે માટે જુઓ ટીકા, પૃ ૫૫૨ અ.

૭. જુદાં જુદાં નરકો સંબંધી વેદના વિષે સુ. ૨૦૫૭ ની ટીકામાં—“एतावत्सूत्रं निरन्तरेण विप्रतिपत्त्या श्रूयते । केचिदाचार्याः पुनरेतद्विषयमधिकमपि सूत्रं पठन्ति तत्तत्तन्मतमाह” —આચાર્યે મહાયનિરીએ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. ટીકા, પૃ ૫૫૫.

૮. ભયવતી, ૧૬. ૫ ૬૫૬ માં આ જ બાબત છે અને તે માટે પ્રજ્ઞાપનાની જલામણ છે. અહીં મહાયનિરિ કહે છે—“निदानिदादिगतस्तु विशेषो न सङ्गृहीतो निमित्तत्वात् सूत्रगतः” —પૃ ૫૫૪

પદ્મપ્રગમ્ભમાં વેદનાખંડ ચોથો છે તે પુ. ૯ થી શરૂ થાય છે. તેમાં કર્મપ્રકૃતિનું વિવરણ ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં ખીજું દાર ‘વેદના’ નામે છે. તે ‘વેદના’ દારનું વિવરણ પુસ્તક ૧૦ માં છે. અને તે વેદનાનું વિવરણ ૧૬ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં પ્રજાપનાગત વેદનાનો ખીન્ને પ્રકાર, જે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—એ રૂપે છે, તેનું વિસ્તારથી વિવરણ એ જ નામનાં ચાર દારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. (પુ. ૧૦, પ. ૧,૧૮; પુ. ૧૧, પ. ૧, ૭૫; પુ. ૧૨, પ. ૧). વેદનાના સ્વામીની ચર્ચા પ્રજાપનામાં દંડકોને આધારે કરી છે, જ્યારે પદ્મપ્રગમ્ભમાં સ્વામિત્વનો વિચાર નવદષ્ટિએ ‘સ્થાત્’ શબ્દના યોગ વડે ભંગોમાં કર્યો છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૨૯૪). ઉપરાત, દ્રવ્ય આદિ દારોમાં સ્વામિત્વનો વિચાર છે જ (પુ. ૧૦, પૃ. ૨૬૮; પુ. ૧૧, પૃ. ૧૧, ૧૩૨; પુ. ૧૨, પૃ. ૧૨).

એમ લાગે છે કે કર્મના વિપાકનો પૂરો વિચાર નિશ્ચિત રૂપ ધારણ કરે તે પહેલાં તેનો વિચાર ‘વેદના’ નામે થતો હતો અને એ ‘વેદના’ વિષે જે વિવિધ વિચારણાઓ પ્રાપ્તીનોએ કરી હતી તેનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત પદમાં છે. આ માટે વિશેષ રૂપે ભગવતી ૩.૩ જોતું, જ્યાં ક્ષિયા અને વેદનાનો વિચાર છે. અને વળી શુઓ, ભગવતી ૭.૬. (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૮૧); ૧૯.૩; ૧૯.૪; ૧૯.૫; ૬.૧; ૧૬.૪ (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૬-૫૦).

વેદનાના પ્રકારોમાં નિદા-અનિદા એ પ્રકાર વિષે આચાર્ય અભયદેવ ભગવતીની ટીકામાં જે સ્પષ્ટીકરણ કરે છે તે આ છે—“નિવતં દાનં શુદ્ધિર્જીવસ્ય ‘દૈવ્ શોષને’” હિત વચનાત્ નિદા જ્ઞાનમા-મોગઃ—હ્યયર્થઃ । તદ્યુક્તા વેદનાઽપિ નિદા-આમોગવતીત્યર્થઃ ।— ભગવતીટીકા, ૧૬. પ. ૬૫૬. પૃ. ૭૬૯.

અને આચાર્ય મલયગિરિએ તેનું વિવરણ આ પ્રમાણે કર્યું છે : “નિતરાં નિશ્ચિતં વા સમ્યક્ કીયતે ચિત્તમસ્થામિતિ નિદા, बहुलाधिकारात् ‘उपसर्गादात्’ इत्यधिकरणे षष्, सामान्येन चित्तवती-सम्यग्विवेकवती वा इत्यर्थः ।” ટીકા, પત્ર ૫૫૭.

‘નિદા’ ને પાદઅસદ્મહાણુઓમાં દેશ્ય શબ્દ જણાવ્યો છે.

શીતોખણ વેદના વિષે ટીકાકારે શકા કરી છે કે ઉપયોગ ક્રમિક છે તો શીત અને ઉષ્ણ એ બન્નેનો યુગપદ્મભવ કેવી રીતે થાય ? એનું સ્પષ્ટીકરણ એ કર્યું છે કે વસ્તુતઃ ઉપયોગ ક્રમિક જ છે. પણ શીઘ્ર સંચારને કારણે અનુભવમાં ક્રમ નથી જણાતો તેથી તે અપેક્ષાએ સત્રમાં શીતોખણની વેદના યુગપદ્મ સમજવી. — ટી. ૦ પત્ર ૫૫૫. આ જ ન્યાય શારીરિક-માનસિક સાતાસાતા વિષે પણ છે. પત્ર ૫૫૬ અ, ૫૫૬ બ.

અદુઃખા-અસુખા વેદનાનો અર્થ ટીકામાં છે — સુખદુઃખાત્મિકા એટલે કે જેને સુખ સંસાર ન આપી શકાય, કારણ કે એમાં દુઃખનો પણ અનુભવ છે; અને દુઃખ સંસાર પણ ન આપી શકાય, કારણ કે એમાં સુખનો પણ અનુભવ છે — એવી વેદના. પત્ર ૫૫૬.

સાતા-અસાતા અને સુખ-દુઃખ, એમાં શો ભેદ છે ? — આ પ્રશ્નનો ટીકાકાર ઉત્તર આપે છે કે વેદનીય કર્મનાં પુણ્યલોનો ક્રમપ્રાપ્ત ઉદય થવાથી જે વેદના થાય તે સાતા-અસાતા, પરંતુ જ્યારે ખીન્ને કોઈ ઉદારણા કરે અને જે સાતા-અસાતાનો અનુભવ થાય તે સુખ-દુઃખ કહેવાય. ટી. ૦ પત્ર ૫૫૬.

પોતે જે શરીરપીડાને સ્વીકારે તે આબ્યુપગમિકા, જેમ કે કેશના લોચ આદિથી થતી પીડા. કર્મના ઉદારણાકરણ વડે વેદનીયનો ઉદય કરવાથી થતી પીડા તે ઔપકમિકા. ટીકા, પત્ર ૫૫૬.

પ્રસ્તુતમાં પણ નારકીને સંતી અને અસંતી બન્ને પ્રકારના જણાવ્યા છે અને સંગીને નિદા વેદના અને અસંતીને અનિદા વેદના જણાવી છે, તે ધ્યાનમાં લેવા જેલુ છે (૨૦૭૮).

પદ્મપ્રગમમાં સાતા-અસાતા એવા વેદનીયના બેદોને આધારે વિપાકની ચર્ચા છે, પરંતુ વેદના-વિધાન પ્રકરણમાં નયોની અપેક્ષાએ વેદનાનું વર્ણન કરવાને પ્રસંગે—વજ્રમાળિયા વેયણા, સદિષ્ણા વેયણા, સવંતતા વેયણા—એ પ્રકારો પણ કહ્યા છે અને તેને લઈ અનેક ભંગો થાય છે. પુ. ૧૨, પૃ. ૩૦૪-૩૬૩.

*

૩૬ મું ‘સમુદ્ધાત’પદ : સમુદ્ધાતવિચારણા’

પદ્મપ્રગમમાં સ્વતંત્ર રીતે સમુદ્ધાતની ચર્ચા નથી. એટલે કે પ્રસ્તુતમાં પ્રજાપનામાં જેમ ‘સમુદ્ધાત સાત છે’ એવો નિર્દેશ કરી તેની વિવિધ રીતે ચર્ચા દંડકોમાં છે, તેવું પદ્મપ્રગમમાં નથી. પણ માર્ગણાદ્વારોમાં જ્યાં ક્ષેત્ર અને સ્પર્શની ચર્ચાનો પ્રસંગ છે ત્યાં સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ તે બન્નેનો વિચાર લેવા મળે છે; અને તેમાં પણ સામાન્ય સમુદ્ધાતની વાત છે, કોઈ વિશેષ સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ તે ચર્ચા નથી.—પુ. ૭, પૃ. ૨૯૯, ૩૬૬. આ ઉપરાંત પદ્મપ્રગમમાં પ્રાસંગિક રીતે ‘વેયણસમુદ્ધાત’, ‘આરણસમુદ્ધાત’, ‘કેવલિસમુદ્ધાત’—આ ત્રણ પ્રકારનો ઉલ્લેખ મળે છે.—પુ. ૧૨, પૃ. ૪૯૮, ૪૯૯, ૫૦૬, ૫૦૭.

પ્રજાપનામાં વેદના, કપાય, મરણ, વૈદ્ય, તૈજસ, આદ્યારક અને કેવલી આ સાત સમુદ્ધાતો જણાવ્યા છે (૨૦૮૫, ૨૦૮૬), પરંતુ તેમની કોઈ વ્યાખ્યા આપી નથી. વળી, માત્ર કપાય-સમુદ્ધાતના ચાર બેદો કોષ, માન, માયા, લોભ સમુદ્ધાત જણાવ્યા છે (૨૧૩૩). વળી, પ્રથમના છની સામાન્ય સંતા છે—જગરથના સમુદ્ધાતો (૨૧૪૭). તે જાગરથિક સમુદ્ધાતોનો દંડકોમાં વિચાર છે (૨૧૪૮-૫૨).

સમુદ્ધાત શબ્દની વ્યાખ્યા આચાર્ય મલયગિરિએ આપી છે કે તે તે વેદના આદિના અનુભવરૂપ પરિણામો સાથે આત્માનો એકીભાવ, અર્થાત્ તદિતર પરિણામોમાંથી વિરત થઈ તે તે વેદનીયાદિ કર્મના ધણા પ્રદેશોને ઉદારણા વડે વહેલાં ઉદયમાં લાવી ભોગવી તેમની નિર્જરા કરવી તે, અર્થાત્ આત્માથી ખખેરી નાખવા તે.—ટીકા, પૃ. ૫૫૯. તેમાં ક્યા કર્મને લઈને ક્યો સમુદ્ધાત છે તેનું વિવરણ આ પ્રમાણે છે :

૧. વેદનાસમુદ્ધાતમાં અસહવેદનીય કર્મની નિર્જરા.
૨. કપાયસમુદ્ધાતમાં કપાયમોહનીયની નિર્જરા.
૩. મારણ્યાતિક સમુદ્ધાતમાં આયુકર્મની (અનિમ અંતર્મૂર્ત શેષ હોય ત્યારે).
૪. વૈદ્યસમુદ્ધાતમાં વૈદ્યશરીરનામકર્મની.

૧. આ વિષે જુઓ સ્થાનાંગ-સમવાયંગ, પૃ. ૩૮૮-૮૯; ભગવતી ૨. ૨; ભગવતીસાર, પૃ. ૬૨-૬૫. કેવલિસમુદ્ધાત આટે જુઓ વિશેષાવર્યકલાખ્ય, ૩૬૪૧.

૨. આને મળતી વિસ્તૃત ચર્ચા પ્રજાપનામાં સ્થાનપદમાં છે. સૂ. ૧૪૮ થી

૩. પ્રજાપનામાં જ્યોત્ષા તૈજસ અને કામજ્ઞ શરીરની મારણ્યાતિકસમુદ્ધાતચર્ચા આટે જુઓ સૂ. ૧૧૪૫-૫૨

૫. તેજસ સમુદ્ધાતમાં તેજસશરીરનામકર્મની.

૬. આહારક સમુદ્ધાતમાં આહારકશરીરનામકર્મની.

૭. કેવલિસમુદ્ધાતમાં સદસહવેદનીય કર્મ, શુભાશુભ નામકર્મ, ઊંચ-નીચ શ્રોતકર્મની.

—પ્રમા० ૮૧૦, પત્ર ૫૫૬.

સમુદ્ધાતના સમયની મર્યાદા આ પ્રમાણે છે : કેવલિસમુદ્ધાત આદિ સમયનો છે, પરંતુ અન્ય અસંખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તકાળના છે (૨૦૮૭-૮૮).

સાતમાંથી કેટલા કયા જીવોને હોય તેનું સ્પષ્ટીકરણ છે કે નારકમાં પ્રથમના ચાર; ભવનપતિ, પચેન્દ્રિય તિર્થંચ, વાયુવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકમાં પ્રથમ પાંચ; વાયુ સિવાયના એકેન્દ્રયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિયમાં પ્રથમના ત્રણ; વાયુમાં પ્રથમના ચાર; અને મનુષ્યમાં સાતેય સમુદ્ધાત હોય છે (૨૦૮૯-૨૦૯૨).

એકેક જીવમાં અને તે તે દંડકોના નાના જીવોમાં^૪ અતીત કાલમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સમુદ્ધાતો હોય અને ભવિષ્યમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સંભવે તેની સૂચના પ્રગાપનામાં છે (૨૦૯૩-૨૧૦૦). ઉપરાંત, એક દંડકના એકેક જીવને કે તે તે દંડકના જીવોને તે તે રૂપે (સ્વસ્થાને) અને અન્ય દંડકના જીવરૂપે (પરસ્થાને) ભૂત-ભવિષ્યમાં કેટલા અને કયા સમુદ્ધાતો સંભવે તેની ચર્ચા પણ કરવામાં આવી છે (૨૧૦૧-૨૧૨૪).

સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ જીવોનું અલ્પબહુલ વિચારાયું છે તેમાં જઘન્ય સંખ્યા આહારક સમુદ્ધાત કરનારની છે અને સૌથી વધારે સંખ્યા વેદનાસમુદ્ધાત કરનારની છે, પણ તેથી પણ અધિક એવા જીવો છે, જેઓ સમુદ્ધાત વિનાના છે (૨૧૨૫). દંડકોમાં પણ આવી સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ અલ્પબહુલની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૨૬-૨૧૩૧).

કાલસમુદ્ધાતના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે અને એ ચારેની અપેક્ષાએ દંડકોમાં અતીત કાળ તથા ભવિષ્યકાળના સમુદ્ધાતોની વિચારણા એક જીવ અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે (૨૧૩૭-૨૧૩૮). આમાં પણ સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનની અપેક્ષાએ એટલે કે નારક હોય તો નારકરૂપે અને ધંતર રૂપે તેને કેટકેટલા અતીત-ભવિષ્યમાં કયાયસમુદ્ધાતો સંભવે તેનો પણ વિચાર છે (૨૧૩૯-૨૧૪૧), એટલું જ નહિ પણ તેમાં અલ્પબહુલનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૪૨-૪૬). કેવળી સિવાયના છ જાત્રિયક સમુદ્ધાતો છે અને તેમાંના કયા કય તે તે દંડકોમાં હોય એની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૪૭-૫૨).

પરંતુ ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ છે કે સૂત્રમાં માત્ર અસરકારક દેવો સિવાયના કોઈ પણ દેવોના દંડકોનો ઉલ્લેખ નથી. સંભવ છે કે આ ત્રુટિને નિવારવા આચાર્ય મલયગિરિએ લખ્યું કે—
“અસુરકુમારાદિનાં સર્વેષામપિ દેવાનામાહારકસમુદ્ધાતવર્ગાઃ શેષાઃ પચ્ચ સમુદ્ધાતાઃ।—૮૧૦, પત્ર ૫૬૦ અ.

આ પછી વેદના આદિ સમુદ્ધાતોનો અવગાહન અને સ્પર્શની દૃષ્ટિએ વિચાર છે, તેમાં તે તે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવની અવગાહના અને સ્પર્શના કેટલી હોય તે જણાવ્યું છે, અને તે અવગાહના અને સ્પર્શ કેટલા કાળનાં હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૨૧૫૩-૨૧૭૨). સાથે સાથે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવને કેટલી ક્રિયા હોય તેનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૫૩

૪. એક અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ વિચારણા કરવાની પદ્ધતિ પદ્મપંડિતગ્રંથમાં પણ દેખાય છે.—પુ. ૭, પૃ. ૨૫.

છત્યાદિ). આમાં વિશેષતઃ કેવલિસમુદ્ધાતની ચર્ચા વિસ્તારથી છે (૨૧૬૮-૨૧૭૫), તેમાં સયોગી તો સિદ્ધ થાય નહિ તેથી કરીને ક્રમે મન, વચન અને કાયયોગનો નિરોધ કરી અયોગી થયે તે સિદ્ધ થાય છે એમ જણાવ્યું છે, કારણ કે હવે નવા કર્મનું યોગ દ્વારા આગમન બંધ થાય છે અને જૂનાં કર્મોને ક્રમે કરી ક્ષીણ કરી નાખે છે, અને સાકાર ઉપયોગમાં વર્તમાન સિદ્ધ થાય છે (૨૧૭૫). અંત્યે અને સિદ્ધતા સ્વરૂપની ચર્ચા છે (૨૧૭૬).

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ

(૧) 'આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશવ્યાખ્યા

આ પ્રદેશવ્યાખ્યા પ્રસિદ્ધ ભવવિરહ હરિભદ્રસૂત્રિએ લખી છે. પ્રારંભમાં 'પ્રજ્ઞાપનાસ્યોવાજ્ઞ-પ્રદેશાનુયોગઃ પ્રારમ્ભતે' કહ્યું છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાના અમુક અંશોનો અનુયોગ-વ્યાખ્યાન અભિપ્રેત છે એમ સ્પષ્ટ છે. આચાર્ય હરિભદ્ર પ્રજ્ઞાપનાનો ઉપાંગ તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે, પરંતુ આચાર્ય મલ્લથગિરિની જેમ તે 'સમવાયાંગનું ઉપાંગ છે' તેમ જણાવતા નથી. આથી અમુક અંગનું અમુક ઉપાંગ એવી વ્યવસ્થા ક્યારેક આચાર્ય હરિભદ્ર પછી, પણ આચાર્ય મલ્લથગિરિ પૂર્વે, થઈ ગઈ હશે એમ માનવું રહ્યું.

વળી, આ વ્યાખ્યાને 'અવચૂર્ણિકા' એવું નામ પણ આપી શકાય તેમ છે, કારણ કે આચાર્ય હરિભદ્ર એક ઠેકાણે—“અલ્પમતિપ્રસન્નેન અવચૂર્ણિકામાપમેતદિતિ”—૫૦ ૨૮, ૧૧૩-આ પ્રમાણે જણાવે છે.

આચાર્ય હરિભદ્રે આ પ્રદેશવ્યાખ્યા લખી તે પહેલાં પણ કોઈએ પ્રજ્ઞાપના ઉપર નાની-મોટી ટીકા અવશ્ય લખી હશે, અને તે રચૂર્ણિરૂપે હશે એમ જણાય છે, કારણ કે ઘણે ઠેકાણે—‘एतदुक्तं भवति’, ‘किमुक्तं भवति’, ‘अयमत्र भावार्थः’, ‘इदमत्र हृदयम्’, ‘एतेति भावणा’ છત્યાદિ શબ્દો સાથે કે તે વિના જે વિવરણ મળે છે તે પ્રાકૃતમાં હોય છે અને કવચિત્ સરકૃતમાં પણ મળે છે.—૫૦ ૧૨, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૨૧, ૨૩, ૨૭, ૨૯, ૩૦, ૩૫, ૪૧, ૫૨, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૨, ૧૦૯, ૧૧૨ છત્યાદિ.

એ ચૂર્ણિકાર કોણ હશે તે કહેવું કઠણ છે, પણ સંભવ એવો છે કે તે આચાર્ય હરિભદ્રના ગુરુ હોય, કારણ કે ‘एवं तावत् पूज्यवादा व्याचक्षते’ ૫૦ ૭૫, ‘गुरवस्तु’ ૧૧૮, ‘इह तु पूज्याः’ ૫૦ ૧૨૨, ‘अत्र गुरवो व्याचक्षते’ ૫૦ ૧૪૧, ૧૪૭, ‘गुरवो व्यावर्णयन्ति’ ૫૦ ૧૫૨—એવા ઉલ્લેખો આ વ્યાખ્યામાં મળે છે.

વળી, એ વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે આની ઉક્ત ચૂર્ણિ સિવાય પણ અન્ય એક કે અનેક વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્ર પૂર્વે હશે જ, કારણ કે પ્રસ્તુત વ્યાખ્યામાં મત્તાંતરની વ્યાખ્યાનાં અનેક સ્થળો નોંધ્યાં છે, જેમાં એવા કેટલાક સ્થળો હોવાનો સંભવ ખરો કે જે અન્ય ગ્રન્થોની વ્યાખ્યા-માંથી લીધાં હોય. ઉપરાંત, એવાં પણ અનેક સ્થળો છે, જે આ જ ગ્રંથની વ્યાખ્યાની સૂચના

૧. આચાર્ય હરિભદ્રના વિસ્તૃત પરિચય માટે ‘સમદર્શી આચાર્ય હરિભદ્ર’ જુઓ.

૨. ચૂર્ણનો ઉલ્લેખ આચાર્ય મલ્લથગિરિ પણ કરે છે. —પૃ. ૨૬૬, ૨૭૧.

...[૧૫૩]...

આપી દે તેવાં છે. આવાં મતાંતરો માટે જુઓ ૫૦ ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૩૬, ૩૭, ૬૦, ૬૧, ૬૫, ૭૧, ૭૫, ૭૮, ૭૯, ૮૩, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૪૫ છતાંદિ.

કેટલાંક મતાંતરો વિષે તો આચાર્ય હરિભદ્રે પોતાનો સ્પષ્ટ નિર્ણય જણાવ્યા વિના માત્ર યુરુનો મત રજૂ કર્યો છે — “एवं तावत् पूज्यपादा व्याचक्षते, अन्ये पुनरन्यथा, तदभिप्रायं पुनरति-
गम्भीरत्वाच्च वयमवगच्छामः” — ૫૦ ૭૫, ૧૧૮; તો વળી કેટલીક જગ્યાએ કેટલાકના વિધાનને અસંગત જણાવેલ છે — “अत्र कैश्चिदतिगहनत्वात् प्रस्तुतस्य भ्रान्त्या लिखितं किलोपशमश्रेष्ठ-
नन्तरं क्षपकश्रेणीं प्रतिपद्यत इति । एतद्वपकर्णयितव्यम्...” ૫૦ ૧૧૬.

વાચક ઉમાસ્વાતિના તત્ત્વાર્થસૂત્રનો નામ વિના ઉલ્લેખ અનેક સ્થાનોએ કર્યો છે અને ભાષ્યમાંથી પણ અવતરણો લીધાં છે. — ૫૦ ૬૯, ૧૪૯, ૧૫૩, ૧૫૮ છતાંદિ. વળી, વાચક ઉમાસ્વાતિને ‘સમ્રહકાર’ એવા સામાન્ય નામે ઉલ્લેખીને તત્ત્વાર્થસૂત્રમાંથી સૂત્ર ઉદ્ધૃત કરે છે — ૫૦ ૧૦૧. તેઓ પોતાની આવશ્યકટીકા (૫૦ ૨) ઉપરાંત બીજા અનેક ગ્રંથોનો અને ગ્રંથકારોનો નામ ઘઉં કે નામ વિના ઉલ્લેખ કરે છે — જેમ કે ‘નિયુક્તિકારેણ’ — ૫૦ ૧૦૫; સિદ્ધમામૃત ૫૦ ૧૧; અનુયોગદ્વાર ૫૦ ૩૨; જીવાભિગમ ૫૦ ૨૮; પ્રતિભિ (ભગવતી) ૫૦ ૩૩; ઉત્તરાધ્યયન — ૫૦ ૧૧૧; ‘વિવરણગ્રન્થેન’ ૫૦ ૧૦૫; ‘મણિય ચ વુદ્ધાયરિદ્દિ’ ૫૦ ૨૯; ‘સદ્ગુણિકાયામ્’ ૫૦ ૫૩; કર્મપ્રકૃતિસદ્ગુણિકાયામ્ અથવા ‘કમ્મપચક્કીસંગહણીય’ ૫૦ ૫૧, ૫૯, ૧૦૦, ૧૨૯, ૧૪૦; ‘સદ્ગુણીકાર’ ૫૦ ૪૨; ‘વાદિમુલ્યેન’ ૫૦ ૪. આખી ટીકામાં ‘ઉક્તં ચ’ કહીને અનેક પ્રાકૃત ગાથાઓ આપવામાં આવી છે અને સંસ્કૃત કારિકાઓ પણ છે, જે આચાર્ય હરિભદ્રનું બહુમુખી પાંડિત્ય પ્રદર્શિત કરે છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ આ વ્યાખ્યાનો સપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કર્યો જ છે અને તેનો નિર્દેશ પણ કર્યો છે. જે કેટલાંક વાસ્તવ્યો આચાર્ય મલયગિરિની વ્યાખ્યામાં દેખાય છે તેનો આધાર પણ પ્રસ્તુત ટીકા છે એ બંનેની તુલના કરવાથી સહેજે સમજાઈ જાય તેમ છે.

આચાર્ય હરિભદ્રનો સમય લગભગ નિશ્ચિત જ છે અને તે ઈ. સ. ૭૦૦—૭૭૦ માનવામાં આવે છે.

*

(૨) આચાર્ય અભયદેવકૃત પ્રજ્ઞાપનાતૃતીયપદસંચક્રહૃદી અને તેની અવચૂર્ણિ

પ્રજ્ઞાપનામાં સર્વ જીવોના અદ્યપબદ્ધત્વ વિષેની ચર્ચા તીવ્ર પદમાં છે. તે પદને ૧૩૩ ગાથામાં બદ્ધ કર્યું છે. આચાર્ય અભયદેવે (સં. ૧૧૨૦-) જ તેને ‘સંપ્રહ’ એવી સંજ્ઞા આપી છે —

“ह्य अद्वाण्डइपयं सव्वजियप्पवहुमिह पयं तइयं ।

पञ्चवणाए सिरिअमयदेवसुरीहिं संगहियं ॥”

પરંતુ તે ‘ચર્મલસક્રહૃણી’ એ નામે તથા પ્રજ્ઞાપનોદ્વાર એ નામે પણ ઓળખાય છે. કારણ કે તેની સમાપ્તિને અંતે અને તેની અવચૂર્ણિને અંતે પણ એ નામનો નિર્દેશ છે; જુઓ, કુલમેડનકૃત અવચૂર્ણિ — લા. ૬. સંપ્રહ, લા. ૬. વિદ્યામદિર, હસ્તપ્રત નં. ૩૬૭૩ અને મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીનો સંપ્રહ નં. ૬૬૪.

આ સંપ્રહણીની અવચૂર્ણિ કુલમંડન ગણિએ સં. ૧૪૪૧ માં રચી છે—

“શ્રીદેવસુન્દરગુરોઃ પ્રસાદતોઽવગતજિનવત્તોઽર્થલ્લઃ ।
કુલમ્બનગણિરલિલદવચૂર્ણિમેકાશ્ચિસુવનાન્દે ॥”

આ પ્રજ્ઞાપનાતૃતીયપદસંપ્રહણી તેની અવચૂર્ણિસહિત વિં સં. ૧૯૭૪માં શ્રી આત્માનેદ જૈન સભા (ભાવનગર) દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. અહીં જણાવેલી કુલમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિના બદલે આ મુદ્રિત અવચૂર્ણિ થોડા વિસ્તારથી લખાયેલી છે અને તેના કર્તાનું નામ નથી મળતું, એમ તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે. પણ સંભવ છે કે શ્રી કુલમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિને જ વધુ સ્પષ્ટ કરવા ખાતર તેમાં કોઈ વિદ્વાને થોડોક વધારો કર્યો હોય, એમ અમને લાગે છે.

*

(૩) આચાર્ય મલયગિરિકૃત વિવૃત્તિ

આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશવ્યાખ્યા કરતાં લગભગ ચારગણી વિસ્તૃત વ્યાખ્યા આચાર્ય મલયગિરિએ (લગભગ સં. ૧૧૮૮-૧૨૬૦) પ્રજ્ઞાપનાની કરી છે અને તે સર્વજ્ઞ પ્રજ્ઞાપનાને સમજવા માટે ઉત્કૃષ્ટ સાધનભૂત છે. સ્વયં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે કે આ વ્યાખ્યાનો આધાર આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશ વ્યાખ્યા છે,^૩ પરંતુ એ વ્યાખ્યા ઉપરાંત આચાર્ય મલયગિરિએ^૪ અન્ય અનેક ગ્રંથોનો સ્વતંત્ર ભાવે ઉપયોગ કરીને આ વ્યાખ્યાને સમૃદ્ધ બનાવી છે; ઉ. ત. સ્ત્રી તીર્થકર થાય છે કે નહિ એ ચર્ચા આચાર્ય હરિભદ્રે માત્ર સિદ્ધપ્રાબુતનો હવાલો આપી (૫૦ ૧૧) સમાપ્ત કરી હતી, જ્યારે આચાર્ય મલયગિરિએ સ્ત્રીમોક્ષની ચર્ચા પૂર્વપક્ષ-ઉત્તરપક્ષ રચીને આચાર્ય શાકટાયનનો આધાર લઈને વિસ્તારથી કરી છે, પત્ર ૨૦. એ જ પ્રમાણે સિદ્ધના સ્વરૂપની ચર્ચા વખતે પણ અન્ય દાર્શનિકોના મતોની તુલના કરીને જૈનમતની સ્થાપના કરી છે, પત્ર ૧૧૨.

પ્રજ્ઞાપનાના પાઠાન્તરોની ચર્ચા પણ અનેક ઠેકાણે મળે છે—પત્ર ૮૦, ૮૮, ૯૬, ૧૬૫, ૨૯૬, ૩૭૨, ૪૧૨, ૪૩૦, ૬૦૦.

આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની ટીકાઓના અને બીજા અનેક લેખકો અને ગ્રંથોનાં ઉદ્દરણો આપ્યાં છે તે બતાવે છે કે આચાર્ય મલયગિરિનું પાંડિત્ય બહુમુખી હતું—

‘પાણિનિઃ સ્વપ્રાકૃતવ્યાકરણે’—પત્ર ૫; ૩૬૫; ‘ઉત્તરાધ્યયનનિયુક્તિગાથા’—પત્ર ૧૨; ‘સવિસ્તરં નન્દાધ્યયનટીકાયાં વ્યાખ્યાતાનિ’ પત્ર ૨૪, ૨૯૮, ૩૧૧, ૩૭૬; ‘પ્રજ્ઞાપનામૂલટીકાકૃત’ કે મૂલટીકાકારઃ’ પત્ર ૨૫, ૧૧૪, ૧૯૪, ૨૦૨, ૨૬૩, ૨૮૦, ૨૮૩, ૨૯૪, ૩૦૫, ૩૨૫, ૩૬૨, ૩૭૨, ૩૮૩, ૩૮૪, ૩૯૧, ૪૭૦, ૪૯૦, ૫૪૬, ૫૪૭, ૫૬૪, ૫૬૮; ‘સદ્વ્યવહારીમૂલટીકાકારો હરિભદ્રસૂત્રિઃ’ પત્ર ૪૧૮, ૫૫૨; ‘મૂલટીકાયામ્’ પત્ર ૫૪૪, ૫૪૭; ‘જીવામિગમટીકા’ પત્ર ૪૪, ૪૫, ૪૭, ૪૮, ૫૧; ‘જીવામિગમે’ પત્ર ૧૯૫; ‘જીવામિગમચૂર્ણો’ પત્ર ૩૦૮; ‘અન્નાક્ષેપપરિહારો ચન્દ્રપ્રશસિટીકાયાં સૂર્યપ્રશસિટીકાયાં ચામિહિતૌ દ્વિતૌ તત્તોઽવધાર્યૌ’ પત્ર ૯૯; ‘ક્ષેત્રસમાસટીકા’ પત્ર ૧૦૭; ‘અનુયોગદ્વારેપુ’ પત્ર ૧૧૪; ‘વૃદ્ધાચાર્યે’ પત્ર ૧૩૫; ‘મજ્જતૌ’ પત્ર ૧૪૧, ૧૪૯;

૩ જયતિ હરિભદ્રવરિટીકારુદ્ધ વિશ્વત્રિવિધમાવાચઃ ।

યદ્વચનવશદ્દહમપિ જાતો લેશેન વિવૃત્તિકરઃ ॥ પ્ર૦ ૬૧૦, પત્ર ૧૧૧.

૪. આચાર્ય મલયગિરિ વિષેની વિસ્તૃત માહિતી માટે આચાર્ય મલયગિરિકૃત શબ્દાનુશાસનની પ્રસ્તાવના જોવી.

“વ્યાખ્યાપ્રસન્નો” પત્ર ૨૬૨; “તથા વાહ અસ્યા એવ પ્રજાપનાયાઃ સક્રુહ્ણીકારઃ—પત્ર ૧૬૭; “કર્મપ્રકૃતિસક્રુહ્ણ્યામ્” પત્ર ૧૮૨; “સક્રુહ્ણીગાથાઃ” પત્ર ૨૦૭; “ધર્મસક્રુહ્ણી” પત્ર ૧૧૧; “ધર્મસક્રુહ્ણીટીકાયામ્” પત્ર ૨૨૬, ૩૦૭; “શાકટાચનઃ” પત્ર ૫૯૯; “શકટસુતુરિ” પત્ર ૨૪૯; “શાકટાયનન્યાસકૃત્” પત્ર ૫૬૩; “સ્વોપપ્રજ્ઞાન્દાનુશાસનવિવરણે” પત્ર ૨૫૦, ૨૫૧; “તત્ત્વાર્થટીકાયાં ભાવિતમ્” પત્ર ૨૫૧; “ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામી” પત્ર ૨૫૬, ૨૫૭; “માધ્યકૃત્” પત્ર ૨૬૪, ૨૬૫, ૩૦૦-૨, ૫૪૨, ૬૦૨, ૬૦૩, ૬૦૪, ૬૦૮; “૫૫૦૦૦” પત્ર ૨૬૬, ૨૭૧, ૨૭૨, ૨૭૭; “પ્રજ્ઞાપનાયાશ્વર્ણો” પત્ર ૫૧૭; “પૂર્વાચાર્યાઃ” પત્ર ૨૭૧; “પદ્મસદ્ગુરૈ” ૨૮૩; “મહાવાદિનઃ” પત્ર ૨૮૪; “કર્મપ્રકૃતિટીકાયાં પદ્મસદ્ગુરુટીકાયાં ચ” પત્ર ૨૯૨; “તત્ત્વાર્થસૂત્રકૃત્” પત્ર ૨૯૪; “તત્ત્વાર્થટીકાસૌ” પત્ર ૨૯૮, ૨૯૯; “આવશ્યકનિયુક્તો” પત્ર ૨૯૮; “સ્તુતિકારોડ-પ્યાહ” પત્ર ૩૦૩; “આવશ્યકપ્રથમપીઠિકાયામ્” પત્ર ૫૪૭; આવશ્યકચૂર્ણો પત્ર ૬૧૦; “આવશ્યકે” પત્ર ૩૦૪, ૪૩૮, ૬૦૬; “નન્યાધ્યયનચૂર્ણકૃત્” પત્ર ૩૧૦, ૩૧૧; “નિયુક્તિકારેણ” પત્ર ૩૧૮; “કાર્મમન્યિકાસ્તુ” પત્ર ૩૧૯, ૩૯૧; “ભગવતા કર્મપ્રકૃતિકૃતા શિવશર્માચાર્યેણ શતકાસ્યે” પત્ર ૩૩૧; “કર્મપ્રકૃતિટીકાદિપુ” પત્ર ૩૩૧, ૪૮૦; “હરિભદ્રસૂરિ-પ્રભૃતિમિઃ” પત્ર ૩૭૧; “શિવશર્માચાર્યઃ” પત્ર ૩૩૯; “વ્યાખ્યાપ્રસન્નો” પત્ર ૩૪૧; “માધ્યકારઃ” પત્ર ૬૦૪, ૬૦૬, ૬૧૦; “જિનભદ્રગણિશ્વમાશ્રમણપૂજ્યપાદાઃ” પત્ર ૩૮૦; “તથા વાહ દુષ્પમાધકાર-નિમગ્નજિનપ્રવચનપદીપો ભગવાન્ જિનભદ્રગણિશ્વમાશ્રમણઃ” પત્ર ૩૮૫; “શતક્રુહ્ણચૂર્ણો” પત્ર ૩૮૮; “સક્રુહ્ણીગાથા” —પત્ર ૩૪૪, ૩૪૯; “સિદ્ધપ્રામૃતાદૌ” પત્ર ૩૫૭; “ઉત્તરાધ્યયને” પત્ર ૩૬૬; “આચારાન્ને” પત્ર ૩૬૭, ૫૦૩; “સૂત્રકૃતાક્ષનિયુક્તિ૦” પત્ર ૫૧૧; “વિશેષણવત્યા જિનભદ્રગણિશ્વમા-શ્રમણપૂજ્યપાદૈઃ” પત્ર ૩૯૧; “વસુદેવચરિતે” પત્ર ૪૦૩; “માધ્યકૃત્ સ્વકૃતમાધ્યકૃતીકાયામ્” પત્ર ૪૨૪, ૫૪૧. “ગન્ધહસ્તિ” પત્ર ૪૬૭; “શ્રાવકપ્રજ્ઞાતિમૂલટીકાયામ્” પત્ર ૪૭૪; “ચતુક્તમ્ આપ્રાયણીયાસ્યે દ્વિતીયપૂર્વે કર્મપ્રકૃતિપ્રામૃતે” પત્ર ૪૭૯; “કર્મપ્રકૃતિસક્રુહ્ણીકારઃ” પત્ર ૪૮૮, ૪૮૯; “સિદ્ધસેનદિવાકર” પત્ર ૫૩૨; “વૃદ્ધવ્યાખ્યા” પત્ર ૬૦૦; “જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞાપનાદૌ” પત્ર ૬૦૦; “ધર્મસારમૂલટીકાયાં હરિભદ્રસૂરિઃ” પત્ર ૬૦૫; પદ્મસક્રુહ્ણીકા” પત્ર ૬૦૯.

આ સૂચીને આધારે જે કેટલાંક તથ્યો આપણી સમક્ષ આવે છે તે આ છે : પ્રજાપનાની ચૂર્ણી કોઈ પ્રાચીન આચાર્યે લખી હતી, જે આચાર્ય હરિભદ્ર અને આચાર્ય મહાયગિરિ બન્નેએ જોઈ હતી.

પ્રજાપના ટીકામાં આચાર્ય મહાયગિરિજીએ પ્રજાપના, સંપ્રહણી, શ્રાવકપ્રજ્ઞાતિ અને ધર્મસારની મૂલટીકાનો ઉલ્લેખ કરીને તેનાં અવતરણો આપેલાં છે. તેમાં સંપ્રહણી તથા ધર્મસારની મૂલટીકાના કર્તા આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિને જણાવ્યા છે; બ્યારે શ્રાવકપ્રજ્ઞાતિનો કેવળ મૂલ-ટીકાનો જ ઉલ્લેખ છે અને પ્રજાપનાના સર્વધર્માં મૂલટીકા, મૂલટીકાકાર કે મૂલટીકાકૃતનો ઉલ્લેખ છે. અર્થાત્ પ્રજાપના અને શ્રાવકપ્રજ્ઞાતિની મૂલટીકાના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ નથી થયો. આથી અમે પ્રજાપના અને શ્રાવકપ્રજ્ઞાતિની હારિભદ્રી ઋતિ સાથે પ્રજાપના-મહાયગિરીયા ઋતિમાં આવેલાં સમગ્ર અવતરણો મેળવી જોયાં અને તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિજીએ જણાવેલી પ્રજાપનામૂળટીકા અને શ્રાવકપ્રજ્ઞાતિમૂળટીકા તે આચાર્ય શ્રી હરિભદ્ર-સૂરિકૃત ટીકા જ છે. અલબત્ત, કેટલાંક અવતરણોમાં અલ્પાધિક પાર્શ્વોદ છે, તે તો સુદીર્ઘ

સમયના અંતરના લીધે અત્યંતરરૂપે સમજી શકાય. પ્રજાપનાની સંગ્રહણી ગાથાબદ્ધ લખાઈ હતી અને ટીકા આચાર્ય હરિભદ્રે કરી હતી. આચાર્ય હરિભદ્રે ધર્મસારની પણ ટીકા લખી હતી. આચાર્ય જિનભદ્રે પોતાના ભાષ્યની સ્વયં ટીકા લખી હતી, જે હવે મુદ્રિત થઈ ગઈ^૧ છે. આચાર્ય મહાયગિરિએ શબ્દાનુશાસન અને તેની સ્વોપદા ટીકા લખી હતી, જે મુદ્રિત^૨ થઈ છે.

સામાન્ય રીતે આચાર્ય મહાયગિરિએ વ્યાખ્યા વિષેના મતભેદોની નોંધ જ લીધી છે, પરંતુ કોઈ કોઈ વાર તે બાબતમાં પોતાનું મતબ્ધ પણ બતાવ્યું છે અને તે તે બાબતમાં ‘આપણે આજાની શો નિર્ણય લઈ શકીએ, એ તો કેવલિગમ્ય છે’—એમ પણ જણાવ્યું છે. મતાંતરો માટે જુઓ—પત્ર ૨૮, ૩૮, ૭૩, ૭૪, ૭૬, ૭૭, ૮૬, ૧૪૬, ૨૨૦, ૨૨૨, ૨૨૬, ૨૩૮, ૨૬૨, ૨૭૭, ૨૮૩, ૩૧૯, ૩૩૧, ૩૬૧, ૪૦૪, ૪૯૧.

‘તર્ક પુનઃ કેવલિનો વિવ્રુન્તિ, વિશિષ્ઠશ્રુતવિદો વા’ પત્ર ૭૩, ૭૬, ૨૩૯, ૪૦૩; અન્યે વ્યાચક્ષતે....તથા બુદ્ધ્યામહે’ પત્ર ૨૮૬; ‘અમીષાં પજ્ઞાનામાદેશનામન્યતમાદેશસમીચીનતાનિર્ણયોઽતિશયજ્ઞાનિમિઃ સર્વોત્ક્રુદ્ધ્રુતલગ્નિસમ્પન્નૈર્વા કર્તું શક્યતે। તે ચ મગ્ધદાર્યસ્વામપ્રતિપત્તૌ નાસીરન્। કેવલં તત્કાલાપેક્ષયા યે પૂર્વતમાઃ સૂચસ્તકાલમાવિગ્રન્યપૌર્વપર્યાલોચનયા યથાસ્વમતિ સ્ત્રીવેદસ્ય સ્થિતિ પ્રભુતિવન્તસ્તેવા સર્વેષામપિ પ્રાચચનિકસૂરીણાં મતાનિ મગ્ધાનાર્યેશ્યામ ઉપદિષ્ઠવાન્। તેઽપિ ચ પ્રાચચનિકસૂચઃ સ્વમતેન સૂચં પઠન્તો ગૌતમપ્રશ્નમગ્ધચર્ચિવ્ચનરૂપતયા પઠન્તિ। તતસ્તદવસ્થાન્યેવ સૂત્રાણિ લિખિત્વા ગૌતમા હત્યુક્તમ્। અન્યથા મગ્ધવતિ ગૌતમાય નિર્દેશરિ ન સઘાયકથનમુપપચતે, મગ્ધવતઃ સકલસંશયઘાતીતવાત્।” પત્ર ૩૮૫. અન્યે ત્વન્યથાઽત્ર માવનિકા કુર્વન્તિ। સા ચ નાતિશ્લેષ્ટિતિ ન લિખિતા, ન ચ દૂષિતા, ‘કુમાર્ગં ન હિ તિત્વધ્તુઃ પુનસ્તમનુવાચતિ’ इति न्यायानुसरणात्।” —પત્ર ૪૨૯.

“તેન યઃ પ્રાહ સૂત્રે ‘શકિવિરોધ એવ સંહનનમ્’ इति.....સ પ્રાન્તઃ.....इत्यलम् उत्सृज-प्ररूपकविस्वन्दितेषु”— પત્ર ૪૭૦

“एतावत्सूत्रं चिरन्तनेषु अविप्रतिपत्त्या श्रूयते, केचिदाचार्याः पुनरेतद्विषयमधिकमपि सूत्रं पठन्ति ततस्तन्मतमाह—‘केह.....’ पत्र ५५५

સૂત્રોની સંગતિ સિદ્ધ કરવી એ પણ વ્યાખ્યાકારનો ધર્મ છે અને એ બાબતમાં આચાર્ય મહાયગિરિ સિદ્ધહસ્ત છે. અનેકવાર જુદી જુદી નયદષ્ટિનો ઉપયોગ કરીને સૂત્રોની સંગતિ કરી બતાવે છે. —જુઓ પત્ર ૧૮, ૪૧, ૭૩, ૭૬, ૧૪૦, ૨૪૮, ૨૮૪, ૩૧૮, ૩૫૩, ૩૮૦, ૪૩૭, ૪૫૦, ૪૫૫, ૪૫૬, ૫૬૮, ૬૦૬; તો વળી અનેક બાબતોમાં તેઓ માત્ર પૂર્વાચાર્યોની વ્યાખ્યાનો કે પૂર્વસંપ્રદાયનો હવાલો આપીને સંતોષ લે છે—પત્ર ૪૧, ૪૪, ૭૬, ૧૧૧, ૧૩૫, ૨૨૮, ૨૪૨, ૨૭૧, ૨૮૧, ૨૯૦, ૨૯૪, ૩૦૧, ૩૩૩, ૩૪૧, ૩૮૦, ૩૮૫, ૩૪૯, ૩૬૧, ૪૪૧, ૫૨૪.

આચાર્ય મહાયગિરિની વ્યાખ્યાકુશળતાદર્શક કેટલાંક સ્થાનો બેવા બેવાં છે, જેમ કે સંયંધની અર્ચા તર્કાનુસારી અને શ્રદ્ધાનુસારીની દૃષ્ટિએ પત્ર ૨; જિનવરેન્દ્ર શબ્દની વ્યાખ્યા પત્ર ૩; આચાર્ય હરિભદ્રનું અનુસરણ કરીને અનેક સ્થળોએ નિર્દેશના ક્રમનું યુક્તિથી સમર્થન કર્યું છે પત્ર ૯, ૨૬૯ આદિ; પ્રજાપનાની રચના આચાર્યે રચામે કરી છતાં એમા ગૌતમ-મહાવીરનો સંવાદ કેમ? તથા ગૌતમ-મહાવીરનો સવાદ હોવા છતાં એમા અનેક મતભેદોનો ઉલ્લેખ આવે

૧-૭. આ એ ગ્રંથો, શ્રી લાલભાઈ દસપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર (અમદાવાદ) તરફથી પ્રકાશિત થયા છે.

...[૧૫૭]...

છે તે કેમ ?—ઇત્યાદિ અંશરચના સંબંધી પ્રક્રિયાના તાત્પર્યનું કથન પત્ર ૭, ૪૭, ૫૦, ૭૨, ૧૭૬, ૧૮૦, ૩૮૫; સિદ્ધતા પંદર બેદની વ્યાખ્યા પત્ર ૧૯, અને તેની સમીક્ષા પત્ર ૨૩; સ્ત્રીમોક્ષચર્યા પત્ર ૨૦; સ્ત્રીઓ પણ પદાવરચક, કાલિક અને ઉત્કાલિક સ્ત્રીનું અધ્યયન કરતી એવો ઉલ્લેખ પત્ર ૨૦; નિગોદચર્યા પત્ર ૩૯; આમનગરાદિની વ્યાખ્યા ૪૭, ૫૦; મ્લેચ્છની વ્યાખ્યા પત્ર ૫૫; આગમ પ્રાકૃતમાં કેમ ? પત્ર ૬૦; સિદ્ધનું પરિમાણ પત્ર ૧૦૯; સિદ્ધિની ચર્યા પત્ર ૧૧૨; અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશમાં અનતપ્રદેશી રક્ષકનો સમાવેશ કેવી રીતે ?—પત્ર ૨૪૨; વસ્તુધર્મની ચર્યા ૨૫૮; ભાષાના પુદ્ગલોના અહણુ-નિસર્ગની ચર્યા પત્ર ૨૬૪; અનંત જીવો જતાં શરીર અસંખ્યાત કેમ ? પત્ર ૨૭૧; રાજ, માંડલિક આદિની વ્યાખ્યા પત્ર ૩૩૦; લેશ્યા અને કપાયની વિચારણા પત્ર ૩૩૦; કલ્ક શબ્દનો વિચાર પત્ર ૩૩૧; વનરપતિ અને મરુદેવીના નિર્વાણની ચર્યા ૩૭૬; સાંવ્યવહારિક જીવ પત્ર ૩૮૦; કોષાદિ છુદ્ધિનું નિરૂપણ પત્ર ૪૨૪; તપ શક્યનુસાર કરવું પત્ર ૪૩૬—ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનું સ્પષ્ટીકરણ આચાર્ય મહાયગિરીએ કર્યું છે.

*

(૪) શ્રી મુનિચન્દ્રસુરિકૃત વનરપતિવિચાર

શ્રી મુનિચન્દ્રસુરિએ (સ્વર્ગવાસ સ. ૧૧૭૮) પ્રજાપનાના આઠ પદમાંનો વનરપતિવિચાર ૭૧ ગાથામાં ‘વનરપતિસત્તતિકા’માં લખ્યો છે અને તેની અવચૂરિ પણ મળે છે. તે કોની છે તે ગાણવાનું સાધન નથી. આમાં ખાસ કરી પ્રત્યેક અને અનંત પ્રકારની વનરપતિના બેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તેમ પ્રારંભમાં કહ્યું છે અને અંતે—

एवं पञ्चवणाए पणवणाए लबो समुद्धरिओ ।

भविष्याण्णुगहकए सिरिमंमुणिचंदसुरिहिं ॥ ૭૧ ॥

इति वणप्पइसत्तरी ॥

આ ‘વનરપતિસત્તતિકા’ની વિક્રમના ૧૬ મા શતકમાં લખાયેલી પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યામંદિરમાંના પૂ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિમુનિજી મહારાજના ગ્રન્થસંગ્રહમાં છે. અને તેનો ક્રમાંક ૧૦૬૦૧ છે. આ સિવાય પણ આ સંગ્રહમાં આની એક મૂળની અને એક અવચૂરિ-સહિતની પ્રતિ છે.

આની એક પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યામંદિરના ગ્રન્થસંગ્રહમાં પણ છે. આ પ્રતિની ગાથાઓ ૭૭ છે. સહવ છે કે આમાં ૭ ગાથાઓ પ્રક્ષિપ્ત થઈ હોય. આ પ્રકરણને ‘સત્તતિકા’ના નામે ઓળખાવ્યું છે એટલે ૭૧ ગાથા મૌલિક માનવી જોઈએ. આ પ્રતિના અંતમાં ‘પ્રજાપનાઘપદગતો વનસ્પતિવિચારઃ સમ્પૂર્ણઃ’ એમ લખેલું છે. આ સંપૂર્ણ પ્રતમાં પ્રારંભમાં અંચલગચ્છના મહેન્દ્ર-સુરિકૃત વિચારસત્તરી અને તેની અવચૂરિ, પછી ઉક્ત વનરપતિવિચાર અવચૂરિ સાથે અને અંતે પ્રજાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી તેની અભ્યર્ચના અવચૂરિ સાથે લખાયેલ છે. આ અંતિમ અવચૂરિને અંતે કુલમંડનસુરિના કર્તૃત્વનો ઉલ્લેખ છે. લા. દ. સંગ્રહની આ પ્રતનો ક્રમાંક ૩૬૭૪ છે અને લેખન સં. ૧૬૭૦ છે.

*

...[૧૫૮]...

(૫) પ્રજાપનાબીજક

૯ હર્ષકુલ ગણિએ રચેલા ભગવતીના બીજક સાથે પ્રજાપનાબીજક પણ લખાયેલ એવા મળે છે, એટલે તે પણ હર્ષકુલ ગણિની રચના હોવા સંભવ છે—એકે એ બાબતની કોઈ સચવા પ્રારંભમાં કે અંતે આપવામાં આવી નથી. આમા પ્રજાપનાના ૩૬ પદની વિષયસૂચી આપવામાં આવી છે. જાણ સરકૃત છે. લા. દ. વિદ્યામંદિરના લા. દ. સંગ્રહની પ્રત નં. ૫૮૦૫ છે, તેમાં પત્ર ૧૧ થી થઈ પત્ર ૧૪ અ માં તે સમાપ્ત થાય છે. લેખનસંવત્ છે—સં ૧૮૫૯.

*

(૬) શ્રી પદ્મસુંદરકૃત અવચૂરિ

આચાર્ય મલયગિરિની ટીકાને આધારે આ અવચૂરિ શ્રી પદ્મસુંદરે રચી છે. તેની એક હસ્તપ્રત લા. દ. સંગ્રહમાં નં. ૭૪૦૦ લા. દ. વિદ્યામંદિરમાં છે. તે હસ્તપ્રત સ. ૧૬૬૮માં આગરાનગરમાં પાતશાહ જહાંગીરના રાજ્યકાલમાં લખાઈ છે. આ પદ્મસુંદર અકબર આદશાહના મિત્ર હતા અને તેમણે અકબરને ઘણાં જૈન-અજૈન પુસ્તકોની ભેટ આપી હતી. આ પદ્મસુંદર તપાગચ્છના હતા. તેમનું ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ નામનું પુસ્તક ગંગા ઓરિએન્ટલ અન્થમાલામાં સં ૨૦૦૦ માં પ્રકાશિત થયેલ છે. તેમના ‘યદુસુંદર’ નામના મહાકાવ્ય તથા ‘પાર્શ્વનાથચરિત’ મહાકાવ્યની હસ્તપ્રતો, તથા ‘પ્રમાણસુંદર’ નામના તત્ત્વજ્ઞાનના અથની હસ્તપ્રત લાં ૬૦ વિદ્યામંદિરના સંગ્રહમાં છે. વિશેષ માટે જુઓ ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ની પ્રસ્તાવના.

*

(૭) શ્રી ધનચિમલકૃત ટપો (ખાલાવખોધ)

આની એક હસ્તપ્રત શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સરકૃતિ વિદ્યામંદિરમાં રહેલા શ્રી કાર્તિકમુનિજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે, તેનો ક્રમાંક ૧૧૦૭૯ છે. અને તેનો લેખનસંવત્ ૧૭૬૭ છે. આથી આ ટપોનો રચનાસમય સં ૧૭૬૭ પહેલાંનો છે તે સ્પષ્ટ જ છે. પ્રજાપનાસૂત્રના જ્ઞાનનુવાદની કૃતિઓમાં આ રચના સૌથી પ્રથમ હોવાનો સંભવ છે. ટપાકારે આદિ અને અંતમાં પોતાનો જે ટૂંકો પરિચય આપ્યો છે તે આ પ્રતિમાં આ પ્રમાણે લખાયેલો છે—

આદિ—પ્રગમ્ય શ્રીમહાવીરં નતાશેપસુરેશ્વરમ્ ।

પ્રજાપનાપ્ચ(સ્વ)સૂત્રસ્ય વક્ષે(સ્વ)ર્થે લોકવાર્તયા ॥ ૧ ॥

સંરિ(તિ) વૃહટ્ટીકાયા(?)દયો ગ્રન્થા મનોહરા[:]

તથાપિ શ્વ(સ્વ)વરશિષ્યાનાં(ગાં) વિનોદાર્થે કરોમ્યહમ્ ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરું ભુદિદં નત્તા વિનયાદિમલ્લામિષમ્ ।

સ્વપરાત્મપ્રબોધાય સ્તિભુકો ભિલ્યતે મયા ॥ ૩ ॥

૮. આ હર્ષકુલ ગણિએ સં ૧૫૭૭ મા કુર્મપુત્રચરિતનું સંશોધન કર્યું હતું; સં ૧૫૮૩માં સુવકૃતાંબી દીપિકાની રચના કરી હતી, સં ૧૫૯૧ માં હુદિકાના રચયિતાને પ્રાકૃત વ્યાકરણ પણ હર્ષકુલે જણાવ્યું હતું; સં ૧૫૫૭ માં ‘વસુદેવ ચોપાઈ’ ની રચના કરી હતી.—જૈન સાં સં ઇલિહાસ, પૃ ૫૧૬, ૫૨૦, ૫૨૬.

...[૧૫૯]...

અન્ત—શ્રીમત્પાગળવિમાસનતાપનામઃ

મ્યવ્યાસુમદ્(મવ્યાસુમદ્)હૃદયકૈરવરાત્રં(ત્ર)રતનમ્ ।

આસીદ્ગુ[રુ]ચિમલસોમગાગિરાજઃ

સૌન્દર્યધી(ધૈ)ર્યગુણમણ્ડલારિરાશિઃ ॥ ૧ ॥

ગચ્છે તત્ર વિશાલસોમગુર(ર)વઃ શ્રીસુરયઃ સામ્પ્રત(તં)

વચીત(તંતે) મહી(હિ)મણ્ડલે ગણપદપ્રાપ્ત[મ]તિદાસ્ય(દાસ્ય)દં ।

નાનાવાક્યયઃ(હૃનય)સાગરાગ્નુતરણે સન્નુ(દ્વુ)હિનાયાં(વાં)ચિત્રા(તાઃ)

ચારિત્રાચરણેન દુષ્કરતપઃ(પાઃ) શ્રીસ્થૂલભદ્રોપમા[:] ॥ ૨ ॥

તદ્રન્ધ્રેઽભૂત ક્રિયાપાત્ર(ત્રં) વિવ્રજ(જ)નશિરોમણી(ણિઃ) ।

શ્રીમદ્વિ[નયવિ]મલ[:] પંક્તિઃ પંક્તિપ્રણી[:] ॥ ૩ ॥

તરિશિ(ચ્છિ)વ્યસેવક સાધુ (ઈ) સાધુષ(ષ્ઠ)નવિમલઃ સતઃ ।

પ્રજાપનાષ્ટ(ષ્ટ)સૂત્રમ્ય વાર્તાં ચક્રે મનોહરા(રાં) ॥ ૪ ॥

ઉપરની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે શ્રી સોમવિમલસુરિ (સં. ૧૫૯૧ થી ૧૬૩૩) ના ગચ્છમા થયેલ શ્રી વિનયવિમળજીના શિષ્ય શ્રી ધનવિમળજીએ પ્રજાપનાસૂત્રનો આ ટપો રચ્યો છે. અહીં રચના સંવત્ આખો નથી, પણ શ્રી સોમવિમળસુરિનો સમય નિશ્ચિત છે તેથી અનુમાન કરી શકાય કે આ ટપાની રચના વિક્રમના ૧૭મા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં થયેલી હોવી જોઈએ.

પ્રજાપનાસૂત્રના ટપા (બાલાવર્ગોધ)ની ખીજ એક હસ્તપ્રત પણ શ્રી લા. ૬૦ વિદ્યામંદિરમાં રહેલા મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે. તેનો ક્રમાંક ૨૩૨૯ અને લેખનસંવત્ ૧૯૨૦ છે. આ પ્રતિમાં શ્રી ધનવિમળજીની સંપૂર્ણ પ્રશસ્તિ તથા આદિના ત્રીણ શ્લોકમાં ટપાકારે પોતાના ગુરુ શ્રી વિનયવિમળજીને વંદન કર્યું છે તે શ્લોક નથી. આમ છતાં શ્રી ધનવિમળજીના ટપાના આદિના બે શ્લોક આ પ્રતિમાં છે. આથી જો કે ધનવિમળજીના ટપાની અક્ષરશઃ નકલરૂપે આ પ્રતિ નથી જણાતી, છતાં સભવ છે કે ધનવિમળજીના ટપાની જ નકલરૂપે આ પ્રતિ લખાયેલી હોવી જોઈએ.

*

(૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપો (બાલાવર્ગોધ)

આ બાલાવર્ગોધની હસ્તપ્રતો મળે છે તેની નોંધ જિનરત્નકોપમાં લેવાઈ છે. આ સ્તબકની રચના સં. ૧૭૮૪માં થઈ છે તેમ જિનરત્નકોપમાં નોંધ છે. લા. ૬૦ વિદ્યામંદિરમાં પણ આ બાલાવર્ગોધની એકાધિક પ્રતો છે—મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના સંગ્રહમાં નં. ૧૦૫૮-૫૯; લા. ૬૦ સંગ્રહમાં નં. ૨૦૯૪ અને શ્રી કાર્તિકમુનિસંગ્રહમાં નં. ૧૦૨૧૪, ૧૧૦૭૯. આ જ મુનિએ વિ. ૧૮૦૩ માં કર્મગ્રંથ ઉપર પણ ટપાની રચના કરી છે તેમ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (૫૦ ૬૭૭) થી જાણવા મળે છે.

*

(૯) શ્રી પરમાનંદકૃત સ્તબક

શ્રી પરમાનંદકૃત સ્તબક-ટપો રાવ ધનપતિસિંહ બહાદુરની પ્રજાપનાની આશ્રિતમાં છપાયેલ છે. આ ટપાની રચના સં. ૧૮૭૬ માં શ્રી પૂજ્ય લક્ષ્મીચંદ્રસુરિના સમયમાં શ્રી આનંદચંદ્રજીના શિષ્ય પરમાનંદે કરી છે એવો ઉલ્લેખ ગ્રંથાન્તે છે.

(૧૦) શ્રી નાનકચંદ્રકૃત સંસ્કૃત છાયા

રાય ધનપતિસિંહ બહાદુરની આરૂતિમાં ટાઈટલમાં લોકાગચ્છીય રામચંદ્ર ગણિકૃત સંસ્કૃતાનુવાદ એમ જાણ્યું છે. પરંતુ પ્રશસ્તિમાં રામચંદ્ર ગણિના શિષ્ય નાનકચંદ્રજીએ સંસ્કૃતાનુવાદ કર્યો છે એમ સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે. અને એ પ્રજ્ઞાપનાનું સંપાદન-સંશોધન પણ શ્રી નાનકચંદ્રજીએ જ કર્યું છે; એટલે તેમનો અસ્તિત્વકાળ જે વર્ષમાં પ્રજ્ઞાપના છપાઈ પ્રકાશિત થયું તે દરે છે. અર્થાત્ ૯૦ સં ૧૮૮૪ માં તેઓ વિદ્યમાન હતા.

*

(૧૧) અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ (?)

આનો ઉદ્દેશ્ય જિનરત્નકોષમાં છે અને તેની અનેક હસ્તપ્રતો ઉપલબ્ધ છે, તેમ પણ ત્યાં જ જણાયું છે.

*

(૧૨) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર બાષાંતર

પં. શ્રી ભગવાનદાસ હરખચંદે રચેલ આ બાષાંતર વિ. સં ૧૯૯૧માં મુદ્રિત થયું છે.

ઉપર સચવેલ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ ઉપરાંત, આગળ જણાવ્યું તેમ, પ્રજ્ઞાપનાચૂર્ણ પણ હતી, પરંતુ તેની હસ્તપ્રત ઉપલબ્ધ નથી. અને પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસારોદ્ધારની હસ્તપ્રતની નોંધ પિટર્સનના રિપોર્ટ ભાગ એકના પરિશિષ્ટ—ખંભાતના શ્રી શાંતિનાથ બંદારની સૂચીમાં—૫૦ ૬૩માં છે. પણ તે પ્રત અમારા જ્ઞેવામાં આવી નથી; અને તેની સચના મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીએ તૈયાર કરેલા નવા સૂચીપત્રમાં પણ નથી, એટલે એ પ્રત અત્યારે ખભાતમાં પણ ઉપલબ્ધ નથી એમ માનવું રહેલું. આ અને આચાર્ય અભયદેવકૃત ‘પ્રજ્ઞાપનોદ્ધાર’ અથવા પ્રજ્ઞાપનાસંગ્રહણી અને અથો ગુદ્ધ જ છે, કારણ કે પ્રજ્ઞાપનાસારોદ્ધાર તો ગદ્યરચના છે, જ્યારે ‘પ્રજ્ઞાપનોદ્ધાર’ ગાથાબદ્ધ છે.

*

(૧૩) પ્રજ્ઞાપનાપર્યાય

મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીસચ્ચ, લા. દ. વિલામદિર, ન. ૪૮૦૧ ની હસ્તપ્રત છે ‘સર્વસિદ્ધાન્ત-વિષમપદપર્યાય’; તેમાં પ્રારંભમાં પચવસ્તુકના પર્વાયો આપ્યા છે. પછી આચારાંગ આદિના પર્વાયો પત્ર ૨—૭ થી શરૂ થાય છે. તેમાં પત્ર ૫—૭ થી પ્રજ્ઞાપનાના પર્વાયો શરૂ થાય છે. આમાં અંધકારની પદ્ધતિ એવી છે કે જેનો પર્વાય આવવો હોય તે પદ્ધતિ નામ આપી તે તે શબ્દનું વિવરણ કે પર્વાય આપે છે. પ્રસ્તુતમાં સૌથી પ્રથમ અદ્ધારમા પદ્ધતિ આનાદારક શબ્દનું વિવરણ છે અને પત્ર ૬—૭ માં તો પ્રજ્ઞાપનાના પર્વાયો સમાપ્ત કરી દીધા છે અને નિશીથચૂર્ણ આદિના પર્વાયો શરૂ કર્યા છે. પછી પત્ર ૬૩ અથી પત્ર ૬૪ બ સુધીમાં પ્રજ્ઞાપનાવિવરણવિષમપદપર્યાયો છે.

આ પ્રતિના ૨૬મા પત્રમાં ‘પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય’ પૂર્ણ થાય છે. આદિથી અહીં સુધીના (પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય સુધીના) પર્વાયો જેની એક તાગપત્રીય પ્રતિ ખંભાતના બંદારમાં છે. જુઓ Catalogue of palm-leaf manuscripts in the Shantinath Jain Bhandara Cambay [Part one] ૫૦ ૧૨૮ માં જણાવેલ ‘નિ:શીથસિદ્ધાન્તપર્યાય’. ખંભાતના બંદારની આ પોથીના અંતમાં આ ચંદ્રી અન્ધકારની પ્રશસ્તિના આધારે જણી શકાય છે

...[૧૬૧]...

કે ઉક્ત 'પાશ્વિકસૂત્રપર્યાય' સુધીના પર્યાયોના કર્તા ચન્દ્રકાર્તિસુરિ (વિ. સં. ૧૨૧૨) છે; આમ છતાં લા. દ. વિદ્યામંદિરની સચિત પ્રતિના ૨૬ મા પત્રમાં 'પાશ્વિકસૂત્રપર્યાય' પૂર્ણ થયા પછી અન્ય-કારની પ્રશસ્તિ આપી નથી પણ તે પછી 'નિરિયાવલિયાસૂત્રપર્યાય' આદિ અનેક અન્યોના પર્યાયો પત્ર ૨૬ થી ૬૯ સુધીમાં છે. સમગ્ર પ્રતિના અંતમાં પણ આના કર્તા માટે કોઈ માહિતી નથી મળતી. આથી એમ જાણી શકાય છે કે લા. દ. વિદ્યામંદિરની પ્રતિમાં વિષમપદપર્યાયોની એ પ્રકારની કૃતિઓ સંગૃહીત થયેલી છે. આવી પ્રતિઓ પણ અન્ય-અન્ય ભંડારોમાં ઉપલબ્ધ છે.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકા અને ટીકાકાર

અમે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાનું સંપાદન કર્યું છે તેથી ટીકા અને ટીકાકારના સંબંધમાં અમે વિચારી શકીએ એટલી સંપૂર્ણ હકીકતો આપવાનું અમારા માટે શક્ય ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. આમ છતાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના તૈયાર કરતાં ટીકા જ્ઞેવાનો પ્રસંગ ડાલે ને પડેલે આવે જ, કારણ કે ટીકા જ્ઞેયા વિના પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અથવા તો કોઈ પણ આગમની પ્રામાણિક મૂળ વાચના તૈયાર કરવાનું કોઈનુંય ગજું નથી. આજ પર્વેત પ્રસિદ્ધ થયેલાં જે જે મૂળ સૂત્રોમાં વ્યાખ્યા-અંથોની મદદ લેવાઈ નથી અને લેવાઈ હોય તો કેવળ કોઈક સ્થળના અધૂરા અવલોકનરૂપે જ, આથી તે તે મૂળ સૂત્રોની વાચનાના સૂત્રપાઠોમાં એવાં અનેક સ્થળો છે કે જે પ્રામાણિક નથી. અસ્તુ.

અમારા પ્રસ્તુત સંપાદન-સંશોધન કાર્ય અન્વયે ટીકાના અવલોકનથી ટીકા^૧ અને ટીકાકાર માટેની જે અતિરવજ્ઞ માહિતી અમને મળી છે, તે અહીં જણાવીએ છીએ.

આગમસંશોધન કાર્ય માટે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ અને તેની વ્યાખ્યાઓ આ એ સામગ્રી તો મુખ્ય આધારરૂપે છે એમ અમે નિઃસંદેહ માનીએ છીએ અને આ અભિપ્રાય જ્યારે પણ પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે જણાવતા રહ્યા છીએ. સાથે સાથે અહીં અમે એ પણ જણાવીએ છીએ કે સંશોધનકાર્યમાં વ્યાખ્યાઅંથોનો ઉપરજલ્લો ઉપયોગ કરવાથી ક્યારેક કોઈક પ્રસંગ એવો પણ આવે કે જ્યારે પ્રામાણિક વાચના તૈયાર કરવામાં મુખ્ય આધારરૂપ વ્યાખ્યાઅંથ પણ આપણને પ્રામાણિક પાઠથી દૂર દોરી જાય. આનો અર્થ એ થયો કે સંપાદનકાર્ય કરનાર અભ્યાસીએ પ્રતિઓના પાઠની સાથે વ્યાખ્યાની સાધકતા-આધકતાનો સ્વતંત્રપણે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવો જ જોઈએ. પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંપાદનકાર્યમાં પણ અમને આ અનુભવ થયો છે. પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં કેટલાંક એવાં સ્થાન પણ છે, જ્યાં અમે ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો સૂત્રપાઠ સંગત માનીને તેને મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે. આવાં સ્થાનોનો નિર્ણય કરતાં અમને એમ જણાયું છે કે કોં તો ટીકાની રચના કર્યા પછી અંથકારે સમગ્ર ટીકાઅંથને શોધ્યો નથી અથવા શોધ્યો છે તો તે શોધેલા ટીકાઅંથના કુળનો આજે કોઈ આદર્શ ઉપલબ્ધ નથી.

અહીં મૂળ કથિતવ્યથી જરા દૂર જઈને પણ ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની પ્રતિજ્ઞા અને જીવનસરણીની પ્રસંગોપાત અતિસંક્ષિપ્ત રૂપરેખા જણાવીએ છીએ :

પુણ્યનામધેય મહર્ષિ મલયગિરિજીએ જૈન આગમ આદિ સાહિત્ય ઉપર અનેક મહાકાવ્ય વ્યાખ્યાઅંથો રચ્યા છે એટલું જ નહિ તેમનો દેહવિલય પણ વ્યાખ્યાઅંથ રચતાં રચતાં જ થયો છે,

૧. અહીં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિ અને તેમની ટીકા સમજવી.

એ હકીકત તેમની અધૂરી રહેલી રચનાઓ દ્વારા સ્પષ્ટ જ છે. આવા અંતકાળ સુધી અવિરત અને અપ્રમત રહીને જૈન આગમ આદિ સાહિત્યના વાચકો, ચિંતકો અને શ્રોતાજનો ઉપર અસાધારણ ઉપકાર કરનાર આ મહાપુરુષના ચરણારવિંદમાં આગમ આદિ વિષયના અભ્યાસીઓનું તો શું સમગ્ર વિશ્વના વિદ્યારેમી દોષ પણ વિદ્વાનનું મસ્તક નમી જાય તે તદ્દન સ્વાભાવિક છે. “શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિ માટે મેં શક્ય શ્રમ કર્યો છે અને તેમાં જે કાંઈ ઊણુપ રહી હોય કે અનવધાન થયું હોય તેનું પરિમાર્જન સુયોગ્ય શ્રુતોપાસક વાચક કરશે જ.” આવી અપેક્ષાથી પ્રેરાઈને ખુદ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ, ખેતે રચેલા ગ્રંથોને ફરીથી સાદૃત્તે જોવા કરતાં, અન્યાન્ય જટિલ સૂત્રગ્રંથોની વ્યાખ્યાઓ રચવામાં પોતાની સર્વ શક્તિ અને સમય અપાવ્યાં હોય, એવું અનુમાન કરીએ તો તે અનુચિત નહીં કહેવાય. અને જો આ અનુમાન સાચુ હોય તો દોષ પણ અભ્યાસીને આ પૂર્વશ્રીના વ્યાખ્યાગ્રંથોમાં જવલ્લે જ દોષકે સ્થાને અનવધાન જેવું લાગે તો તેનું સંશોધન કરવામાં તો કશું જ અશુભ નથી; પણ આવી એકાદ સામાન્ય ક્ષતિ જોઈને, પોતાના અલ્પ જ્ઞાનના આવેશમાં, જો અનેક મહાકાય ગ્રંથોની દેણી આપનાર આવા ઉપકારી વ્યાખ્યાકારો પ્રત્યે અવિવેક બતાવવામાં આવે તો તેને દોષ પણ વિરા વિચારક બાલિશતા જ કહેશે. અસ્તુ.

પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું સપાદન કરતાં અમે જે સ્થળોમાં ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે મૂળ વાચનાનો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. આ જે ગ્રંથ પૈકીના ૧૪૨૦ [૪] ક્રમાંકવાળા સૂત્રના સંબંધમાં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આગ્રહિતઓમાં ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી ભિન્ન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો પાઠ જ મૂળ વાચનામાં લેવાયો છે. પ્રસ્તુત જે સ્થાન આ પ્રમાણે છે :

૧. સૂત્રાંક ૯૯૯ [૧] માં (૫૦ ૨૪૬) ગોયમા ! નો અઘાય પેહતિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટીકાકારો પણ આ સૂત્રપાઠ પ્રમાણે જ અર્થ કરે છે (જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨). અહીં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજી ગોયમા ! અઘાય પેહતિ આવા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છે. બીધીય સૂત્રપ્રતિઓ ઉપરનો પાઠ આપે છે તેથી અને તે જ પાઠ અમને સુસંગત લાગવાથી ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈને પણ અમે ગોયમા ! નો અઘાય પેહતિ પાઠને મૌલિક પાઠ રૂપે સ્વીકાર્યો છે. વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ માટે જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨. રાય શ્રી ધનપતિબાહુની તથા શ્રી અમોલકન્નપિણીની આગ્રહિતમાં અહીં અમે સ્વીકાર્યો છે તેવો જ પાઠ છે. તેથી આ જે પ્રકાશનોમાં આધારરૂપે લેવાયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પણ અમને મળેલી પ્રતિઓના જેવો જ પાઠ હોવાં જોઈએ તે સ્પષ્ટ થાય છે; જ્યારે આગમોદય સમિતિની આગ્રહિતમાં અહીં ટીકાકારની વ્યાખ્યા પ્રમાણે નો પદ સિવાયનો સૂત્રપાઠ છે. ૫. શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્રાગમે ની આગ્રહિતમાં આ સ્થાનમાં સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૨. સૂત્રાંક ૧૪૨૦ [૪] નો પાઠ સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આગ્રહિતઓમાં આ પ્રમાણે છે—

જે જં મંતે ! કેવલં બોહિં બુક્ષેજ્જા સે જં સહ્દેજ્જા પત્તિજ્જા રોજ્જા ! ગોયમા ! સહ્દેજ્જા પત્તિજ્જા રોજ્જા ! (૫૦ ૩૨૧)

આ સૂત્રની ટીકા આ પ્રમાણે છે—“પુનરપિ પ્રશ્નયતિ—યો મદન્ત ! કેવલિકીં બોધિમર્થોડ-વગચ્છતિ સોડર્થેત્તાં ‘બ્રહ્મીત’ અઢાવિયયાં કુર્યાત્ તથા ‘પ્રત્યયેત્’ પ્રતીતિવિષયાં કુર્યાત્, ‘રોચયેત્’ વિકીર્ણમિ ઇત્યેવમધ્યવસેત્ ? મગવાનાહ—અત્યેગાદ્ય ઇત્યાદિ. (ટીકા, પત્ર ૩૯૯, પૃષ્ઠ ૨).

...[૧૬૩]...

અહીં ટીકાકાર મહારાજે જણાવેલા અભ્યેગદ્વય અવતરણના આધારે વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઉપરના સૂત્રખંડમાં પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે હોવો જોઈએ—ગોયમા ! અભ્યેગદ્વય સદ્દેહના પત્તિપજા રોપજા ।

પ્રસ્તુત સૂત્રખંડ અને તેના પૂર્વાપર સંબંધનું વસ્તુ આ પ્રમાણે છે :

(૧) પ્રશ્ન — નારકે જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થાય ?

ઉત્તર — કોઈકે થાય અને કોઈકે ન થાય. (સૂ. ૧૪૨૦[૧]).

(૨) પ્રશ્ન — જે નારકે જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તે કેવલિપ્રસૂત ધર્મને સાંભળે ?

ઉત્તર — કોઈકે સાંભળે અને કોઈકે ન સાંભળે (સૂ. ૧૪૨૦[૨]).

(૩) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કેવલિપ્રસૂત ધર્મને સાંભળે તે કેવળજ્ઞાનીએ ઉપદેશેલા ધર્મની પ્રાપ્તિને અર્થાત્ બોધિને અર્થથી જાણે ?

ઉત્તર — કોઈકે જાણે અને કોઈકે ન જાણે (સૂ. ૧૪૨૦[૩]).

(૪) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, જે કેવલિપ્રસૂત બોધિને અર્થથી જાણે તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને ડુચિ હોય ?

ઉત્તર — તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને ડુચિ હોય (સૂ. ૧૪૨૦[૪]).

અહીં ચોથા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ‘કોઈકે ને શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને ડુચિ હોય અને કોઈકે ને ન હોય’ આવા નિર્દેશ ટીકાની વ્યાખ્યાથી જાણી શકાય છે. ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રશ્નો પૈકીના પહેલા ત્રણ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મૂળ સૂત્રપાઠમાં અભ્યેગદ્વય શબ્દ છે તે ચોથા પ્રશ્નની વ્યાખ્યા કરતાં ટીકાકાર મહારાજના અનવધાનથી આવ્યો હશે કે પછી ટીકાની પરિમાર્જિત શુદ્ધ પ્રતિની પરંપરાનો કોઈ આદર્શ આજે નથી રહ્યો એ કારણે આવ્યો હશે, એ એક વિચારણીય વસ્તુ છે.

રાય શ્રી ધનપતિયાણીની આવૃત્તિમાં આપેલા સંસ્કૃત અને ગુજરાતી અનુવાદમાં બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા પાઠ પ્રમાણે અનુવાદ છે, ન્યારે તેમાં છપાયેલી ટીકાનો પાઠ ઉપર જણાવ્યો છે તેવો જ છે.

શ્રી અમોલકમ્પિણીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓએ આપેલા પાઠ જેવો જ છે, પણ તેમાં આપેલા હિંદી અનુવાદમાં ટીકાની વ્યાખ્યા મુજબ અર્થ કર્યો છે.

પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે, મૂળ પાઠનો અનુવાદ પણ તેને અનુસરીને આપ્યો છે, પણ વિવેચનમાં ટીકાની વ્યાખ્યા પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે.

પ્રસ્તાપનાસૂત્ર ઉપર બે ટપાઅન્ધો રચાયા છે. તેમાં પં. શ્રી ધનવિભળજીરચિત પ્રાચીન છે, તેમાં પ્રસ્તુત મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે અને તેનો અર્થ પણ મૂળ પાઠને અનુસરીને જ આ પ્રમાણે લખ્યો છે—જે ભગવન(ન) કેવલબોધર્થ જુ(દ્)સિ તે સદ્દે

પ્રતીત આજે કવિ મનમાં વસે ! ગૌતમ ! સદૃશ પ્રતીતદં કવિ (રોષે)^૬; જ્યારે વિં ૦ સં ૧૭૮૪માં પં. શ્રી જીવવિજયજીએ રચેલા પ્રજાપનાસૂત્રટપામાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓ આપે છે તેવો જ છે, પણ તેનો અર્થ દીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરતો છે, તે આ પ્રમાણે—જેહ મગવન ! કેવલીપ્રણીત બોધ પ્રતે જાણે જૂસે તે બોધિ પ્રતે સદૃશ પ્રત્યય ધરે કવ(ચિ) કરે ! હા ગૌતમ ! કોઈક સદૃશ પ્રત્યય ધરે કવ(ચિ) ધરે કરે !^૭ અહીં એ વસ્તુ પણ જાણવી ઉપયોગી છે કે પં. શ્રી જીવવિજયજીએ પ્રસ્તુત ટપાઈ દીકાને અનુસરીને બનાવ્યો છે તે તેમણે જ આદિમા અને અંતમાં જણાવેલું છે.

પ્રજાપનાસૂત્રમાંના એક સ્થળનું વકતવ્ય જીવાભિગમસૂત્રમાં પણ છે. આ બન્ને અર્થોમાં આવેલા સમાન પદાર્થના નિરૂપણમાં એકસરખો પાઠ નથી. તે આ પ્રમાણે :

અમાસદે તિવિદે પળ્લત્તે । તં જહા—અગાર્દે વા અપજ્જવસિદે ૧, અગાર્દે વા સપજ્જવસિદે ૨, સાદીદે વા સપજ્જવસિદે ૩ । (પ્રજાપનાસૂત્ર, સં ૧૩૭૫, ૫૦ ૩૧૫).

અમાસદે દુવિદે પળ્લત્તે । તં જહા—સાતીતે વા અપજ્જવસિદે ૧, સાતીતે વા સપજ્જવસિદે ૨ । (જીવાભિગમસૂત્ર, પત્ર ૪૪૨, પૃષ્ઠ ૨).

અમે પ્રજાપનાસૂત્રના સંશોધન માટે ઉપયોગમાં લાંબી કાગળ ઉપર લખાયેલી પાંચ પ્રતિઓમાં આ સ્થાનમાં જીવાભિગમસૂત્રના પાઠ જેવો જ પાઠ છે. તેમ જ પં. શ્રી જીવવિજયજીકૃત પ્રજાપનાસૂત્રના ટપાઈમાં પણ પ્રસ્તુત સ્થાનમાં જીવાભિગમસૂત્રના જેવો જ પાઠ સ્વીકારીને અભાષકના બે પ્રકાર જણાવ્યા છે. આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીકૃત પ્રજાપનાસૂત્ર અને જીવાભિગમસૂત્રની દીકામાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં તે તે સૂત્રના મૂળ પાઠ મુજબ વ્યાખ્યા છે, અર્થાત્ પ્રજાપનાસૂત્રની દીકામાં અભાષકના ત્રણ પ્રકાર મુજબ અને જીવાભિગમસૂત્રની દીકામાં અભાષકના બે પ્રકાર મુજબ વ્યાખ્યા છે. આથી વિશેષમાં આ બે સૂત્રોનાં સૂચિત સ્થાનોના પાઠભેદની નોંધ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ પોતાની કોઈ દીકામાં લીધી નથી.

*

પ્રજાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો પરિચય

પ્રજાપનાસૂત્રની અમારી પ્રસ્તુત આવૃત્તિના પહેલાં એની ૭ આવૃત્તિઓ પ્રકાશિત થયેલી છે, તે આ પ્રમાણે :

૧. વિક્રમ સવત ૧૯૪૦ માં ત્રાપિ શ્રી નાનકચંદજી દ્વારા સપાદિત થયેલું પ્રજાપનાસૂત્ર રાય શ્રી ધનપતિચંદજી દ્વારા સર્વપ્રથમ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. આ અર્થમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ, શ્રી રામચંદ્રગણિકૃત પ્રજાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠનો સંસ્કૃત અનુવાદ, આચાર્ય શ્રી મલયગિરિચંદ્રિત પ્રજાપનાસૂત્રદીકા તથા શ્રી પરમાનંદર્ષિકૃત પ્રજાપનાસૂત્રની ભાષાટીકા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રકાશનમાં આવેલ પ્રજાપનાસૂત્રનો મૂળ પાઠ બેતાં તેમાં અશુદ્ધિઓ તો ઘણી છે જ, ઉપરાંત અનેક સ્થળે શબ્દોના પદ્મચ્છેદો પણ ખોટા છે. આમ હોવા છતાં આ આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠને તથાપ્રકારની કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના પ્રામાણિક અધ્યારવાળો

૩-૪. આ બે ટપાઈના પાઠ શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, અમદાવાદમાં સુરક્ષિત અનુક્રમે મુનિરાજ શ્રી પં. કીર્તિમુનિજી તથા મુનિ પુણ્યવિજયજીના હસ્તલિખિત ગ્રંથસંગ્રહમાં રહેલી પોથીઓમાંથી લેવાલ છે. આ બેનો અનુક્રમે ક્રમાંક ૧૧૦૭૯ તથા ૧૦૫૮-૫૯ છે.

કહેવામાં જરાય વાંધા નથી. પ્રજાપનાના મૂળ પાઠ સિવાય આ આગ્રહિતમાં આવેલી ટીકા વગેરેનો અમે કોઈકે અપવાદ વિના ઉપયોગ કર્યો નથી. એટલે તે માટે અમે અહીં વિશેષ નથી લખતા.

૨. વિં. સં. ૧૬૭૪-૭૫ માં પૂ. ૫૦ પા. ૦ આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી સાગરાનંદસુરિય દ્વારા સંપાદિત અને શ્રી આગમોદય સમિતિ દ્વારા બે ભાગમાં પ્રકાશિત થયેલી પ્રજાપનાસૂત્રની આગ્રહિત. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા તેની આચાર્ય શ્રી મલયગિરિસુરિય દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથમાં પૂર્વના પ્રકાશનની અપેક્ષાએ પ્રમાણમાં શુદ્ધિનું પ્રમાણ ધણું જ છે. અને આથી જ આ આગ્રહિતના પ્રકાશન પછી ચિદ્ધિત્સક અભ્યાસીઓએ આનો જ ઉપયોગ કર્યો છે. પૂ. ૫૦ પા. ૦ આગમોદ્ધારકજીએ સંપાદિત કરેલા અનેક ગ્રંથો જેમાં તેમના કાર્યની ઝડપ અને તાલાવેલી પારખી શકાય છે. આ અતિવેગમાં પ્રકાશિત કરેલા ગ્રંથોનું પ્રમાણ જેમાં તે તે ગ્રંથમાં રહેલી મૌલિક રખણનાઓનું પ્રમાણ ઓછું છે.

શ્રી આગમોદ્ધારકજી અને તેમનાં પ્રકાશનો માટે અમે અમારા આ અગાઉ સંપાદિત કરેલા નંદિસુત્તં અણુઓગદ્ધારાઈં ચ ત્રથના સંપાદકીયમાં લખ્યું જ છે. અહીં અમે એટલું જણાવીએ કે પ્રસ્તુત આગ્રહિતમાં પણ પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનામાં કેટલાંક સ્થળે નાની-મોટી રખણનાઓ રહી ગઈ છે, જે અમે આગળ ચર્ચાશું.

૩. વીર સં. ૨૪૪૫ (વિં. સં. ૧૬૭૫)માં મુનિ શ્રી અમ્બોલકન્ઠપિણ્દ દ્વારા સંપાદિત અને લાલા શ્રી સુખદેવસહાયજી દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી આગ્રહિત. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા મુનિ શ્રી અમ્બોલકન્ઠપિણ્દૃત પ્રજાપનાસૂત્રનો હિંદી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથમાંની પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના અતીવ અશુદ્ધ છે. મુનિ શ્રી અમ્બોલકન્ઠપિણ્દએ તેમના પૂર્વની રાય શ્રી ધનપતિસિહજીની આગ્રહિતનું અનુકરણ નથી કર્યું, પણ તથાપ્રકારની કોઈ એક હસ્ત-લિખિત પ્રતિ કે પ્રતિઓના આધારે પોતાની પદ્ધતિએ આ સંપાદન કર્યું છે એમ કહી શકાય. આ સ્વયંમાં અમે આગળ લખેલી ચર્ચામાં આપેલા પાંચ ઉપરથી અભ્યાસીઓ વિશેષ જાણી શકશે. અમે પ્રજાપનાસૂત્રના સૂત્રપાઠોના સંબંધની ચર્ચામાં આ આગ્રહિતની મૂળ વાચનાનો જ મર્યાદિત ઉપયોગ કર્યો છે, આથી અહીં તેના હિંદી અનુવાદ વિષે કંઈ પણ જણાવવું પ્રસ્તુત નથી.

૪. વિં. સં. ૧૬૮૧ માં પં. શ્રી ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત અને ત્રણ ભાગમાં પ્રકાશિત આગ્રહિત. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ, મૂળ વાચનાનો ગુજરાતી અનુવાદ તથા આચાર્ય શ્રી મલયગિરિસુરિય પ્રજાપનાસૂત્રની ટીકાનો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ આગ્રહિતની મૂળ વાચના તૈયાર કરવામાં સમિતિની આગ્રહિતને મુખ્ય રાખીને વિશેષ સહોધન માટે અમદાવાદના શ્રી શાંતિસાગરજીના ભગદેવની એક સદીક અને તૃપિત પ્રજાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ હકીકત પ્રસ્તુત પ્રકાશનની પ્રસ્તાવનામાં જણાવી છે. આથી કેટલેક સ્થળે સમિતિની આગ્રહિતના પાઠના બદલે આ પ્રકાશનમાં મૌલિક શુદ્ધ પાઠ મળે છે.^૧ આમ છતાં આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનામાં પણ અનેક સ્થળે સમિતિના પ્રકાશન જેવી જ નાની-મોટી રખણનાઓ તો છે જ, પણ તે ઉપરાંત સમિતિની આગ્રહિતના સાચા પાઠને બદલે ખોટા પાઠ પણ થયા છે.^૨ મૂળ અને ટીકાનો જેવો પાઠ તેવો અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે. આથી કોઇક

૧. જુઓ આગળ આપતા 'પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્ચાલોચન' શીર્ષકવાળા વિભાગની ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંઠિકાઓ.

૨. જુઓ એજન, ૪૨ મી, ૪૬ મી અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની કંઠિકાઓ.

સ્થળ એવું પણ છે કે જ્યાં એક જ સ્થાનમાં મૂળ અને દીકાના અનુવાદની સંગતિ સધાઈ નથી. આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનાની ક્ષતિઓ પણ આગળ લખેલી ચર્ચામાંથી અભ્યાસીઓ જાણી શકશે.

૫. વિ. સં. ૧૯૯૮ (વીર નિ. સં. ૨૪૬૮) માં આગમમંદિર (પાલીતાણા) માં શિલામાં ઉત્કારી સમગ્ર આગમોને તૈયાર કરવા માટે મર્યાદિત સંખ્યામાં પ્રકાશિત કરેલા આગમરત્નમંજૂષા નામના મહાગ્રંથમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજાપનાસૂત્રની આગ્રત્તિ. સમિતિની આગ્રત્તિનાં સ્ખલનાવાળાં સ્થાનો પૈકીનાં કેટલાંક સ્થાનમાં આ આગ્રત્તિમાં શુદ્ધ પાઠ મેળે છે. બાકી તો આમાં કોઈક સ્થળ એવું પણ છે કે, જ્યાં સમિતિની આગ્રત્તિથી વિરુદ્ધ જગ્ગને ખોટું સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રસ્તુત આગ્રત્તિની મૂળ વાચનાને અમે સાદૃશ્ય મેળવી નથી, પણ મૂળ પાઠની ચર્ચા લખવામાં એ અનેકવાર નેચેલી હોવાથી તેના સંબંધમાં નીચેની હકીકત સહજભાવે જણાવીએ છીએ :

૭૭ મા પૃષ્ઠની (સૂત્ર ૨૧૦) આદંભી પંક્તિમાં આવેલા સદ્ગુ શબ્દથી દસમી પંક્તિમાં આવેલા જોયળકોઢાકોઢીઓ ના પૂર્વના વહુગીઓ સૂત્રપદ સુધીનો સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં પડી ગયો છે. જુઓ આગમરત્નમંજૂષા શિલાકલક ૧૭૩-૪ ની છેલ્લી પંક્તિ. અહીં પડી ગયેલો પાઠ સમિતિની આગ્રત્તિમાં છે. આ રીતે અન્યાય સ્થાનોમાં પણ મૂળ વાચનાનો પાઠ પડી ગયો છે કે કેમ ?— એ તો સમગ્ર આગ્રત્તિને મેળવીએ તો જ જાણી શકાય. પ્રસ્તુત શિલાગમની આગ્રત્તિની વિશેષતા તો એ છે કે તેમાં અનેક સ્થળે °આવા પોલાં મીઠાં કરીને નાના-મોટા સૂત્રસદર્ભોને, કોઈ પણ પ્રાચીન ગ્રંથ, પદ્ધતિ કે પરંપરાના આધાર વિના, પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ પોતાની આગવી શૈલીથી ટૂંકાવ્યા છે. દા. ત. ૬૪ મા પૃષ્ઠની સાતમી પંક્તિમાં આવેલા પુસ્કલર શબ્દથી ને જ પૃષ્ઠની ૧૭ મી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રસદર્ભ છોડી દઈને આ સમગ્ર પાઠના સ્થાને °આવુ પોલુ મીઠું કયું છે આ છોડી દીધેલો પાઠ પ્રજાપનાસૂત્રની સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓ અને સમગ્ર પ્રકાશિત આગ્રત્તિઓમાં છે. અમારા કામ પૂરતા અન્વેષણમાં પણ અમે આવાં પોલાં મીઠાં અનેક જોયાં છે, જેમાં સંક્ષેપ કરવાના આશયથી મૂળ વાચનાના નાના-મોટા સૂત્રસદર્ભો છોડી દેવાયા છે. આથી શિલાગમની પ્રસ્તુત મૂળ વાચનાને પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ બનાવેલી પ્રજાપનાસૂત્રની સંક્ષિપ્ત વાચના કહી શકાય. આ સંક્ષેપમાં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અને પ્રકાશિત આગ્રત્તિઓમાં આવતા સુક્કલેસ્લા કળ્હેલેસ્લા જેવા શબ્દોના સ્થાનમાં સુક્કા કળ્હા શબ્દો પણ છે. સૂત્રપાઠોનો આ રીતે સંક્ષેપ કરવા જતાં પાઠોનું મૂળ સ્વરૂપ વિકૃત બની જવાનો પૂરેપૂરો સંભવ હોવાથી આ પદ્ધતિ ચાલુ રહે એ કોઈ રીતે હજુ નથી.

‘અંતિમ આગ્રત્તિ પૂર્વનાં પ્રકાશનો ક્ષરતાં વધુ શુદ્ધ નહીં તોપણ તેથી ઊતરતા સ્વરૂપની તો ન હોવી જોઈએ’ આવી અપેક્ષા શિલાગમગત પ્રજાપનાસૂત્રની આગ્રત્તિથી સતોવાની નથી. આ પ્રકાશન અંગેની વિશેષ વિગતો આગળ આવતી ચર્ચામાંથી જાણી શકશે.

૬. મુનિરાજ શ્રી પુષ્કલિકામ્-પુષ્પલિકામ્-કૂલચંદ્રજી દ્વારા સંપાદિત થયેલા સુત્રાગમે નામના ગ્રંથના બીજા અંશમાં અંગ આગમ સિવાયના ૨૧ આગમો પ્રકાશિત કર્યા છે, તેમાં પ્રસ્તુત પ્રજાપનાસૂત્ર પણ સંપાદિત કરેલું છે. ઉક્ત સુત્રાગમેનો બીજો અંશ વિ. સં. ૨૦૧૧ માં સૂત્રાગમ સમિતિ યુગાવ ઊવણી દ્વારા પ્રકાશિત થયો છે. પ્રજાપનાસૂત્રની અમે નેચેલી મુદ્રિત આગ્રત્તિઓમાં

૩. જુઓ એજન : ૫, ૨૧, ૪૦, ૮૬, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૧૦૩ થી ૧૦૬ કંઠિકાઓ તથા ૩૩ મી કંઠિકાનો ચોથો પેટાભાગ.

૪. જુઓ એજન : ૩ ઊ, ૧૨ મી, ૧૬ મી, ૨૪ મી અને ૬૪ મી કંઠિકાઓ.

સમયની દૃષ્ટિએ આ છેલ્લી આવૃત્તિ છે. આ આવૃત્તિમાં છપાયેલા પ્રતાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના નોતો કંપણ તેના માટે જ નહીં પણ સુત્તાગમેના બે અંશમાં છપાયેલા સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયને માન્ય કર સૂત્રગ્રંથોની વાચનાની પ્રામાણિકતાના સંબંધમાં પણ પૂરો સંદેહ થાય એવી સ્થિતિ છે. 'કોઈ પણ ગ્રંથની ઉત્તરોત્તર પ્રકાશિત આવૃત્તિ ક્રમશઃ વધુ ને વધુ સારી હોવી જોઈએ' આ એક-પ્રકારના સર્વજનસાધારણ અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ સુત્તાગમેનું પ્રકાશન થયું છે, એમ કહી શકાય. આ વસ્તુ ૨૫૪ કરવા માટે અમે આગળ જણાવેલા 'પ્રતાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્્યાલોચન' આ શીર્ષકમાં લખેલી ૧૦૭ કંડિકાઓ અને તેમાંય ખાસ કરીને ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૬૪ થી ૭૭ સુધીની કંડિકાઓ નેવા લલામણુ કરીએ છીએ. સુત્તાગમેના બે અંશની પ્રસ્તાવના-સંપાદકીયમાં કરેલાં વિધાનો માટે પણ અહીં થોડો ઇશારો કરવો અમે ઉચિત માન્યો છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના લેખક મુનિ શ્રી જિણ્યંદભિકખૂ = જિનચંદ્રભિક્ષુજી છે; અને બીજા અંશના સંપાદકીયના લેખક મુનિ શ્રી પુષ્પભિક્ષુજી પોતે છે. સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૫ મા પૃથમાં અને બીજા અંશના સંપાદકીયના ૬૫ મા પૃથમાં પ્રસ્તુત પ્રકાશનકી વિશેષતા આ શીર્ષકમાં જણાવેલાં વિધાનો પૈકી ત્રણ વિધાન આ પ્રમાણે છે : (૧) વાઢશુદ્ધિકા પૂરા ૨ ચ્યાલ રચાયા ગયા છે. (૨) इसके संगदानमें शुद्ध प्रतियोंका उपयोग किया है। (૩) वाढान्तर नवीन पद्धतिसे दिए हैं।

આ ત્રણ વિધાન પૈકીના પહેલા વિધાનમાં જણાવ્યું છે કે પાઠશુદ્ધિમાં પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખ્યો છે. આ બાબતમાં અમે અહીં એટલું જ જણાવીએ છીએ કે અમે આગળ જણાવેલી સુત્તાગમે ગત પ્રતાપનાસૂત્ર માટેની નોંધ અને પાઠ્યચર્ચા નેવાથી વિગ્ર વાચકોને પ્રતીતિ થશે કે આગમોની પાઠશુદ્ધિની શાસ્ત્રીય પારખ સુત્તાગમેના સંપાદકજીમાં નથી, અર્થાત્ તેમનું આ વિધાન વસ્તુસ્થિતિથી વેગળુ છે.

બીજા વિધાનમાં સુત્તાગમે ના સંપાદનમાં શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ જણાવ્યું છે. આ વિધાન ઉપરથી 'સુત્તાગમે ના સંપાદકજીએ શુદ્ધ હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો હશે' આનું અનુમાન કોઈ કરે તો તે અસંભવિત નથી. હકીકતમાં આ બાબતમાં બલે શ્રી પુષ્પભિક્ષુજીએ ૨૫૪ નથી લખ્યું પણ અમે વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકીએ કે તેમણે સુત્તાગમે માં છપેલી પ્રતાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાને કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવી નથી, અને કદાચ એકાદ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવતાં કોઈક મહત્વનો પ્રામાણિક પાઠ મળ્યો હશે તો તેની મૌલિકતા તેઓએ વિચારી નથી. આ હકીકત પણ અમે આગળ લખેલા 'પ્રતાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્્યાલોચન' આ શીર્ષકમાં આવતી ૧૦૭ માંની એ સંબંધી કંડિકાઓ નોતો સરપટ થઈ જશે. સુત્તાગમે ના સંપાદકજીનું આનું શુદ્ધ પ્રતિઓના ઉપયોગ માટેનું સંદેશ્ય વિધાન વાચકને ગેરમાર્ગે દોરનારું છે એમ પણ કહી શકાય. મુનિ શ્રી પુષ્પભિક્ષુજીએ પોતાના આ વિધાનમાં જણાવેલી શુદ્ધ પ્રતિઓને હસ્તલિખિત પ્રતિઓરૂપે ૨૫૪ જણાવી નથી, અને જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો તેમણે ઉપયોગ કર્યો છે તે શુદ્ધ પ્રતિઓનો કોઈ પરિચય પણ તેઓએ આપ્યો નથી, એટલે આ બાબતમાં સહજબાવે સંદેહ જ રહે છે તેમણે જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે તે 'કઈ'?

ત્રીજા વિધાનમાં પાઠાન્તરની નવીન પદ્ધતિની વાત કરી છે તે સમજવા માટે તેઓએ કશું જ

૫. અમારું આ વક્તવ્ય વાચના પછી પણ સુત્તાગમે ના સંપાદકજી તેમણે જણાવેલી શુદ્ધ પ્રતિઓનો પ્રામાણિક પર્વિચય આપશે તો તે જરૂર સૌકોઈને આનંદકારને પાત્ર થશે જ.

સ્પષ્ટીકરણ કર્યું નથી, અર્થાત્ જે જે પાઠાન્તરો આપ્યા છે તે કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના છે કે મુદ્રિત આવૃત્તિના એવી કોઈ ચોખવટ એમણે કરી નથી.

ઉપર જણાવેલી હકીકતથી સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચના સશોધનની દૃષ્ટિએ કેટલી પાંગળી છે તે સ્પષ્ટ થાય છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૩મા પૃષ્ઠમાં આગમોની પૂર્વપ્રકાશિત આવૃત્તિઓ માટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે — હચકે અતિરિક્ત રાયવહાદુર ધનવત્સિંહ (મકસુદાવાદવાલે) મૌર આગમોદય સમિતિ આદિને મી આગમોંકા પ્રકાશન કિયા હૈ પર વે મી અશુદ્ધિઓસે છાલી નહીં । આમ જણાવીને પ્રસ્તાવનાના લેખકે સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતાં શુદ્ધ જણાવવાનો આદેશકરો પ્રયત્ન કર્યો છે. અને આથી જ અમે સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતાં વધુ શુદ્ધ અને પ્રામાણિક ધારીને તેનો વિશેષ ઉપયોગ કરવા તરફ લલચાયા, એટલું જ નહીં અમને ન્યારે ન્યારે મૂળ પાઠનો નિર્ણય કરવા માટે અન્યાન્ય સ્થળી નેવેવાની આવશ્યકતા જણાઈ ત્યારે ત્યારે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રનાં અમે તે તે સમગ્ર સ્થાનો નેવ્યાં પણ ખરાં. આથી આ બાબતમાં અમે એટલું નિઃશંકરીતે જણાવીએ છીએ કે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચનામાં મૌલિક શાસ્ત્રીય શુદ્ધિ માટેનો કોઈ પ્રામાણિક પ્રયત્ન થયો નથી. અત્યંત, સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિના પાઠના બદલે જે ૨૯ સ્થાનોમાં મૌલિક અને સગત પાઠ આપ્યા છે તે સુત્તાગમેના પ્રકાશન પૂર્વે દશ વર્ષ પહેલા વિ. સં. ૧૯૯૧માં પ. શ્રી ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત આવૃત્તિમા સુધારીને આપેલા જ છે^૧. સુત્તાગમે ના સંપાદકજીએ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીનું કે આગમોદય સમિતિનું અનુકરણ ભલે ન કર્યું હોય, પણ આગમોદય સમિતિ અને પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં ન્યાં ન્યાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સર્વેત્ર સુત્તાગમે માં તેવા જ પાઠ લીધા છે. આથી પણ વિશેષ ધ્યાનપાત્ર વાત તો એ છે કે આગમોદય સમિતિની વાચનાના સાચા અને મૌલિક પાઠના બદલે ન્યા ન્યા પં. ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સુત્તાગમે માં પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિના જેવા જ ખોટા અને અમૌલિક પાઠ આપ્યા છે. આ ઉપરથી કોઈને એમ લાગે કે સુત્તાગમે ના સંપાદકજીએ મૂળ વાચનાનું સંશોધન કરવા માટે અન્યાન્ય પ્રકાશિત આવૃત્તિઓનો જ આધાર લીધો છે, તો એ માન્યતાને નિરાધાર જણાવી શકે એવી કોઈ રજૂઆત સુત્તાગમે ના સંપાદકજીએ કરી નથી. અમારા આ મર્યાદિત વક્તવ્યની ખાતરી તો આગળ જણાવેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્ર-પાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આપેલી વિગતો નેવતાં થશે જ. અહીં સાથે સાથે જણાવી દઈએ છીએ કે અમે પૂર્વનાં પ્રકાશનોના સૂત્રપાઠોનાં સ્થાનમાં જે કોઈ મૌલિક અને પ્રામાણિક પાઠ મેળવી શક્યા છીએ તે પૈકીનો માત્ર એક હળવો પણ પ્રામાણિક પાઠ (કાવજોગે ના બદલે પ્રામાણિક પાઠ—કાવજોગે) સુત્તાગમે ની જ આવૃત્તિમાં સ્વીકારાયો છે, જે પૂર્વની અન્ય કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. જુઓ ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકની ૧૦૭મી કંદિકા. અર્થાત્ આ એક સ્થાન સિવાય સુત્તાગમે ના પ્રામાણિક પાઠવાળું એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જે તેના પૂર્વની કોઈને કોઈ એક આવૃત્તિમાં ન હોય. બાકી, અહીં જણાવ્યા સિવાયની પણ સુત્તાગમે ની નાની નાની આગવી ઠાતિઓ તો સહજ બાવે નેવતાં એવી જણાઈ છે કે જે તેના પૂર્વની કોઈ પણ આવૃત્તિમા બાગ્યે જ હોય.

૧. જુઓ એવન ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૬ સુધીની કંદિકાઓ.

૭. જુઓ એવન ૧ થી ૪૨, ૪૩ થી ૪૭, ૫૦ થી ૬૦, ૬૨ અને ૬૩ મી કંદિકાઓ.

૮. જુઓ એવન ૬૧ મી તથા ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંદિકાઓ.

સુત્તાગમે માં જાપેલા આગમોમાંથી તેના સપાદકશ્રીએ કેટલે સ્થળે પાઠો કાઢી નાખ્યા છે કે બદલ્યા છે તે તો તેમાં છપાયેલા બધા આગમોને મેળવીએ ત્યારે જ કહી શકાય. છતાં તેમણે જાપેલા પ્રજાપનાસૂત્રમાં પાઠ કાઢી નાંખીને અને બદલીને જે ધાલમેલ કરી છે તે તો અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્વાલોચન’ આ શીર્ષકમાંની ૬૪ થી ૬૯ સુધીની કંઠિકાઓ વાંચતાં ગિજાસુઓ સ્પષ્ટ સમજી શકશે. અને તેથી અમે એમ કહી શકીએ કે સુત્તાગમે ગત અન્ય આગમોમાં પણ ધાલમેલ થઈ હોવી જોઈએ, આમ છતાં ‘ચોર કોટવાળને દંડે’ એ ન્યાયે ધાલમેલ કરનાર મુનિશ્રી પોતે જ પ્રાચીન આગમિક સાહિત્યમાં ધાલમેલ થયાનો આક્ષેપ કરે એ એમની બલિહારી જ કહી શકાય !”

અહીં એક હકીકતની સ્પષ્ટતા કરી દેવી અમને ઉચિત લાગે છે કે સમગ્ર જૈન આગમોની હમરો પ્રતિઓ અમે બારીકાઈથી જોઈ છે. તેમાં તે તે આગમગ્રંથની મૂળ વાચનાના સંક્ષિપ્ત કે સંક્ષિપ્તતર મૌલિક સૂત્રપાઠને સરળતાથી સમજવા માટે જ, પ્રાયઃ તે તે આગમની ટીકાની વ્યાખ્યાના આધારે, કોઈક અભ્યાસી વિદ્વાન મુનિઓએ સૂત્રપાઠોનો પ્રક્ષેપ કર્યો છે. અહીં પણ આનું ઉદાહરણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્વાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આવેલી ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭ મી કંઠિકાઓ જોવાથી મળી રહેશે. કોઈવાર પ્રક્ષિપ્ત પાઠો એવા પણ હોય છે કે જે સગત ન હોય. આ વસ્તુ પણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્વાલોચન’ આ શીર્ષકની ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮ આ કંઠિકાઓ જોતાં સમજશે. આથી એ પણ ફલિત થાય છે કે તે તે વિષયના અધ્યક્ષરા અભ્યાસીઓ દ્વારા પણ કદાચ આવા પાઠો ઉમેરાયા હોય. વળી, તે તે આગમગ્રંથના નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભોના વક્તવ્યની સમાપ્તિ પછી તે સમગ્ર વક્તવ્યને સંક્ષેપમાં આવરી લેતી અન્યાન્યગ્રંથગત સંચલણીગાથા પણ તે તે સૂત્ર-સંદર્ભ પછી કોઈક વાર ઉમેરાઈ હોય તેનું પણ બળ્યું છે. આવી ગાથા કોઈ વાર મૂળસૂત્રકારની પણ હોવાનો સંભવ હોઈ શકે, તો કોઈ વાર સ્વતંત્ર રીતે સ્વીતે કોઈ વિદ્વાન મુનિએ પ્રક્ષિપ્ત કરી હોય તે પણ અસંભવિત નથી. આ રજૂઆતનું ઉદાહરણ પ્રસ્તુત પ્રજાપનાસૂત્રમાં પણ છે. જુઓ ૨૬ મા પૃષ્ઠની ૧૫-૧૬ પક્તિમાં આવેલી પ્રક્ષિપ્ત ગાથા. આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રારંભમાં આવતો પંચપરમેશ્વિનમસ્કારવાળો સૂત્રપાઠ તથા પ્રારંભની બે ગાથા પછી પ્રજાપનાસૂત્ર-કારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપતી બે ગાથાઓ પણ પ્રક્ષિપ્ત છે.

અમે સમગ્ર આગમગ્રંથોમાં સગત કે અસંગત હોય તેવા અનેકાનેક પ્રક્ષિપ્ત પાઠો જોયેલા હોવાથી તે બધાય પ્રક્ષિપ્ત પાઠો તે તે સ્પષ્ટ પ્રસ્તુતાર્થને સ્પષ્ટ કરવાના આશયથી જ ઉમેરાયા છે તે પણ ખાતરીપૂર્વક જણાવી શકીએ છીએ. આવા પ્રક્ષિપ્ત પાઠો પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં પ્રાયઃ નહીં મળતા હોવાથી અને તે તે આગમના વ્યાખ્યાગ્રંથોના આધારે આ પ્રક્ષિપ્ત પાઠોની અમૌલિકતા તો દીવા જેવી સ્પષ્ટ થઈ જ નાય છે. આ ઉપરાંત આ સમગ્ર પ્રક્ષિપ્ત પાઠોનો ખાસ પરિચય તો એ છે કે તેમાં કોઈ પણ વિદ્વાને પોતાની આગવી-અંગત માન્યતાનો પાઠ બનાવીને ઉમેર્યો હોય તેનું એક પણ સ્થળ અમે સૂત્રપ્રતિઓમાં જોયું નથી. આગમોમાં ધાલમેલ થઈ શકતી હોત તો તો વ્યાખ્યાકારો મંજાત જ નહીં.

આ ઉપરાંત ‘પ્રજાપનોપાજ્ઞની આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસંસ્કૃત પ્રદેશવ્યાખ્યાને પૂર્વ ભાગ અને ઉત્તર ભાગરૂપે અનુક્રમે ઈ. સ. ૧૯૪૭ માં ત્રણભદેવ કેસરીમેલ, રતલામ, દ્વારા અને ઈ. સ.

૧૯૪૯ માં જૈન પુસ્તક પ્રચારક સંસ્થા, સુરત દ્વારા પ્રકાશિત કરી છે. આ પ્રકાશનમાં પ્રજાપના-સૂત્રની મૂલ વાચના આપવામાં આવી નથી.

*

પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

આ સંદર્ભ લખવાનો આશય, આગમસંશોધન માટે વિવિધ પ્રત્યંતરોના પાઠોની ધીરજ-પૂર્વક વિવિધ રીતે ચકાસણી કરવા માટેની અમારી આગમસંશોધનપદ્ધતિ આગમ આદિનું સંપાદન કરનાર અભ્યાસીઓને કોઈ ને કોઈ રીતે પ્રેરણારૂપ થશે, તે જ છે. આથી પૂર્વનાં પ્રકાશનોની વાચનાના વિષય પાઠોનું નિરૂપણ અહીં આનુબંધિક રીતે જ જરૂરી બની ગયું હોઈ જે કોઈ મહાનુભાવોની એ સમ્બંધમાં લાગણી દુભાય તેઓ સૌને અમારો મુખ્ય ઉદ્દેશ અવધારવા ક્ષમાપનાપૂર્વક વિનંતિ કરીએ છીએ.

અહીં જણાવેલી કુલ ૧૦૭ કંડિકાઓનું વર્ગીકરણ આ પ્રમાણે છે—

(અ) ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૨, ૫૪, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૨ અને ૬૩—આ અગિયાર કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આત્મતિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦ અને ૬૩—આ આઠ કંડિકાઓમાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને એક કે એકથી વધુ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે.

(આ) ૪૫ મી અને ૫૦ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે રાય શ્રી ધનપતિસિદ્ધાંતની આત્મતિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આત્મતિઓમાં ખોટો પાઠ છે. આ ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(ઇ) ૩૨, ૩૭ અને ૫૫ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે મુનિ શ્રી અમોલકક્રમપિણની આત્મતિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આત્મતિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૩૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(દે) ૧૮, ૨૩, ૨૫ અને ૪૬ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠને બદલે તેને અનુસરતા (જેને પ્રામાણિક પાઠભેદ કહી શકાય તેવા) સૂત્રપાઠો રાય શ્રી ધનપતિસિદ્ધાંતની તથા મુનિ શ્રી અમોલકક્રમપિણની આત્મતિમાં છે.

(ઉ) ૧, ૨, ૩, ૬, ૮, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૮, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૯, ૩૧, ૩૬, ૩૯, ૪૬ અને ૧૦૬—આ બાવીસ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે આગમોદય સમિતિની, ૫૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, આગમરત્નમજૂપાની-શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આત્મતિમાં ખોટા પાઠ છે. આ પૈકીની ૩૯મી અને ૪૬મી કંડિકામાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે. અહીં ફરક એટલો જ છે કે ૨૧ અને ૧૦૬ કંડિકાવાળી કંડિકામાં જણાવેલો મૌલિક પ્રામાણિક સૂત્રપાઠ શિલાગમની આત્મતિમાં છે.

(જ) ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮—આ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ ઉપરાંત અપ્રામાણિક વધારાના પાઠ આગમોદય સમિતિની, ૫૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આત્મતિમાં છે. અહીં ફરક એટલો જ છે કે પાંચમી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો ખોટો પાઠ મુનિ શ્રી અમોલકક્રમપિણની આત્મતિમાં પણ છે તેમ જ અમને પણ એક પ્રત્યંતરમાં મળ્યો છે, જ્યારે પાંચમી કંડિકાનો વધારાનો ખોટો પાઠ શિલાગમની આત્મતિમાં નથી.

(ક) ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭ મી કંડિકામાં જણાવેલા વધારાના સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુતાર્થને વિશેષ રપદ કરે છે, પણ તે રપદીકરણ માટે પાછળથી ઉમેરાયા હોવાથી તેને પ્રમાણભૂત ન કહેવાય. આમાંની ૫૩ મી અને ૫૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ અદ્યાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આટ્ટતિઓમાં છે, જ્યારે ૩૪મી અને ૪૪મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ આગમોદય સમિતિની, પં૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમે ની આટ્ટતિમાં છે. અહીં માત્ર ૫૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ જ અમને એક પ્રત્યેકમાં મળ્યો છે.

(જ) ૭, ૧૪, ૧૫, ૧૯, ૨૮, ૩૦, ૩૩, ૩૫, ૩૭, ૪૦ અને ૪૧—આ અગિયાર કંડિકાઓમાં જણાવેલા મહત્વના સૂત્રપાઠો આગમોદય સમિતિની, પં૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમે ની આટ્ટતિમાં નથી, જે અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૭, ૩૦ અને ૩૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો સૂત્રપાઠ તથા ૧૯ મી કંડિકામાં જણાવેલા સૂત્રપાઠવાળું સમગ્ર વાક્ય રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની આટ્ટતિમા પણ નથી, જ્યારે ૩૩મી કંડિકામાં જણાવેલા પાંચ વિભાગ પૈકીના ચોથા વિભાગમાં જણાવેલો તથા ૪૦ મી કંડિકામાં જણાવેલો સૂત્રપાઠ શિલાગમની આટ્ટતિમાં છે.

(ઝ) ૬૪ થી ૬૯ સુધીની કંડિકાઓમાં—સુત્તાગમે ની આટ્ટતિમાંથી એના સંપાદકશ્રીએ સ્વેચ્છાએ જે પાઠો કાઢી નાંખ્યા છે તે (કંડિકા ૬૪-૬૫-૬૬), સૂત્રાર્થને ન સમજવાથી સ્વેચ્છાએ સૂત્રપદોની વિભક્તિ બદલીને ખોટા પાઠ બનાવ્યો છે તે (કંડિકા ૬૭), સૂત્રપદોનું અમૌલિક પરિવર્તન સ્વેચ્છાએ કર્યું છે તે (કંડિકા ૬૮) અને મુદ્રણમાં થયેલ અનવધાનનું એક ઉદાહરણ (કંડિકા ૬૯) —આ હકીકતો જણાવી છે.

(ઢ) ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની કંડિકાઓ પૈકીની ૭૧ મી કંડિકા સિવાયની કંડિકાઓમાં જણાવેલા સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના અને પૂર્વની આગમોદય સમિતિ આદિની આટ્ટતિઓના મૌલિક અને પ્રામાણિક પાઠના બદલે પં. શ્રી. ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિમાં બધા બધાં ખોટા પાઠ (કંડિકા ૭૦, ૭૫.), અપ્રમાણિત પાઠ (કંડિકા ૪૯, ૭૩, ૭૪), અમૌલિક પદવિપર્યાસ (કંડિકા ૭૬), પ્રદિપ્ત પાઠ (કંડિકા ૭૨) અને અશાસ્ત્રીય સંશોધન (કંડિકા ૪૨, ૭૭) છે તે જણાવ્યું છે. ઉપરાંત, આગમોદય સમિતિની આટ્ટતિ પ્રમાણે જ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિમા સૂત્રોનો તદ્દન ખોટો ઉત્કંઠ તેમ જ પાઠપતન છે તે ૭૧ મી કંડિકામાં જણાવ્યું છે. આ ૭૧ મી કંડિકામાં આગમોદય સમિતિની આટ્ટતિની ક્ષતિ ઉપરાંત એક સ્થળે પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિમાં એક વધુ પાઠપતન થયું છે તે પણ જણાવ્યું છે. આ દશ કંડિકાઓમાં નિર્દેષ્ટ સ્થાનોમાં કેવળ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિના જેવી જ અમૌલિક વાચના સુત્તાગમે ની આટ્ટતિમાં છે, તેમાં ૭૧ મી કંડિકામાં પડી ગયેલા પાઠના સ્થાનમાં સુત્તાગમે માં સ્વમતિએ નવો અશાસ્ત્રીય પાઠ બનાવીને મૂક્યો છે તે પણ જણાવ્યું છે.

(ઢે) ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠોના સંબંધમાં આગમોદય સમિતિની આટ્ટતિની ક્ષતિ જણાવી છે અને પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિમાં પ્રસ્તુત મૌલિક પ્રામાણિક પાઠો છે તે પણ જણાવ્યું છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિમાં સ્વીકારાયેલા આ ૨૯ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક સૂત્રપાઠો સુત્તાગમે ની આટ્ટતિમાં પણ છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૮૦ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પાઠનો પં. શ્રી. ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિમાં સંશોધનમાન્ય રીતે ઇશારો કરાયો છે, જ્યારે સુત્તાગમે માં તે મૌલિક પાઠ રપદપણે સ્વીકારાયો છે. તથા ૯૯ મી કંડિકામાં પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિમાં જે બે સૂત્રપદો વધારે છે, જેને પ્રમાણિત કહી શકાય નહિ, તે પ્રમાણે જ સુત્તાગમે માં પણ બે સૂત્રપદો વધારે છે.

પ્રસ્તુત કંડિકાઓ પૈકાની ૮૯, ૯૧, ૯૨, ૯૩ અને ૧૦૩ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓમાં જળાવેલા મૌલિક પાઠ શિલાગમની આટ્ટતિમાં પણ છે, પાકીના આગમોદય સમિતિ પ્રમાણે છે.

(ઓ) ૧૦૭મી કંડિકામાં જે મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ જણાવ્યો છે તે સુત્તાગમેની સિવાયની તેના પહેલાંની કોઈ પણ આટ્ટતિમાં નથી તે જણાવ્યું છે.

અર્ચિત આટ્ટતિઓની સંજ્ઞા

નીચેની કંડિકાઓમાં પ્રતાપનાસૂત્રની જે જે મુદ્રિત આટ્ટતિઓની ચર્ચા કરી છે તે આટ્ટતિઓની સગા નીચે મુજબ છે :—

ષ : રાય શ્રી ધનપતિસિદ્ધાંતની આટ્ટતિ. મ : પ. શ્રી ભગવાનદાસજીની આટ્ટતિ.
સ : આગમોદય સમિતિની આટ્ટતિ. શિ : શિલાગમ (આગમરત્નમંજૂષા)ની આટ્ટતિ
અ : મુનિ શ્રી અમોલકરૂપિણીની આટ્ટતિ. સુ : સુતાગમેની આટ્ટતિ.

સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

૧. ૧૮૮ માં સૂત્રમાં આવેલી સાર્ણ સાર્ણ મોમેજગગરાવાસસતસહસ્ત્રસાર્ણ (૫૦ ૬૫, પં ૧૦) આ પાઠ અમને અધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે, ઉપરાંત જ્વાલવાલિગમસૂત્રની ટીકામાં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ પ્રતાપનાસૂત્રગત આ સમગ્ર વાનવ્યનતરંગત્ર આપ્યું છે તેમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠ અહીં જણાવ્યા પ્રમાણે જ છે. સ આટ્ટતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આટ્ટતિમાં પણ આ પાઠ આ પ્રમ છે છે—સાર્ણ સાર્ણ અસંલેજમોમેજગગરાવાસસતસહસ્ત્રસાર્ણ; ન્યારે ષ અને અ આટ્ટતિમાં અહીં સ આટ્ટતિના પાઠની મતલબનો પાઠ આ પ્રમાણે છે— સાર્ણ સાર્ણ મોમેજગગરાવાસસતસહસ્ત્ર અસંલેજાર્ણ.

૨. ૫૦૭ માં સૂત્રમાં દસપદસિદ્ધિ ગવપદસહીને તિ (૫૦ ૧૫૨, પં ૧૫) આ સૂત્રપાઠ અધીય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. આ સ્થાનમાં સ આટ્ટતિમાં આવો પાઠ છે— દસપદસિદ્ધિ નવરં ગવપદસહીને તિ । આવો પાઠ કોઈ પણ પ્રતિ આપતી નથી, અને તેની જરૂર પણ નથી. ષ અને અ આટ્ટતિમાં અહીં દસપદસિદ્ધિ ગવરં પદેસહીને તિ આવો પાઠ છે, અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાં ગવ શબ્દ છે તેના બદલે આ બે આટ્ટતિઓમાં ગવરં શબ્દ છે. સંસાધન-શૈલીથી ટેવાયેલા વિદ્વાનો અહીં વળણી શકશે કે સાચા ગવ શબ્દનું અનુદ્ ૨૧૩૫ ગવરં થયું અને તેમાંથી કેવળ ગવ ના બદલે ગવરં અને ગવ આવા બે શબ્દો બન્યા. મ, શિ અને સુ આટ્ટતિમાં અહીં સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩. ૧૧૧૯ માં સૂત્રમાં ચતુઃપુરુષપ્રવિભક્ત ગતિના ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે— સમગં પઢિતા સમગં પજ્જવઢિતા ૧, સમગં પઢિયા વિસમં પજ્જવઢિયા ૨, વિસમં પઢિયા સમગં પજ્જવઢિયા ૩, વિસમં પઢિયા વિસમં પજ્જવઢિયા ૪ (૫૦ ૨૭૨-૭૩). આ પાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી બધી જ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આટ્ટતિમાં મૂળ વાચના સાથે ટીકા પણ પ્રકાશિત કરેલી છે અને આ સ્થાનની ટીકાનો પાઠ પૂ. પા. આગમોદ્યારકણને ખંડિત મળ્યો, તેથી શ્રી આગમોદ્યારકણએ આ સ્થાનના ઉક્ત પાઠને આગળપાછળ મૂકી દીધો હોય એમ લાગે છે. સ આટ્ટતિમાં પ્રસ્તુત પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે—તત્ત્વતુદ્ધાત્વં ‘સમગં પજ્જવઢિયા’ દ્વયાદિના પ્રત્યેન સ્વયમેવ વચ્ચતિ (ટીકા, પત્ર ૩૨૯, પૃષ્ઠ ૧-૨). ટીકાના આ પાઠના આધારે સ આટ્ટતિમાં મૂળ પાઠ આ પ્રમાણે છે—સમગં પજ્જવઢિયા સમગં પઢિયા ૧, સમગં પજ્જવઢિયા વિસમં પઢિયા ૨, વિસમં પજ્જવઢિયા વિસમં પઢિયા ૩, વિસમં પજ્જવઢિયા સમગં પઢિયા ૪ । ટીકાની પ્રાચીન તાત્પર્ય પ્રતિઓમાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઉપર જણાવેલી મુદ્રિત આટ્ટતિના ટીકાપાઠના બદલે સમગ્ર

સૂત્રપ્રતિઓના મૂળપાઠનો નિર્દેશ કરતો દીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તન્વતુર્દાત્વં ‘સમગં વહિયા સમગં વજ્જવહિયા’ इत्यादिना ग्रन्थेन स्वयमेव वक्ष्यति । દીકાના આ શુદ્ધ પાઠ ઉપરથી સમગ્ર શકાશે કે પ્રાપ્તાનાસૂત્રની બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો અમારા પ્રકાશનનો જ પાઠ પ્રામાણિક છે. આવાં ઉદાહરણોથી સંશોધનમાં રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓએ એટલો ધોર તો આવશ્ય લેવો જ કે કોઈ પણ પ્રથમ દીકાની મુદ્રિત આગ્રહિના પાઠના આધારે સામાન્ય રીતે બધીય મૂળ સૂત્રની પ્રતિઓના પાઠને પરાવર્તિત કરવાને બદલે દીકાનાં પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રત્યંતરો જેવાં જોઈએ. દીકાના હરતલિખિત પ્રત્યંતરો મળવાનો સર્વથા અસંભવ હોય તોપણ મૂળ સૂત્રના પાઠને પરાવર્તિત કરવો એ તો કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. ધ આગ્રહિમાં અહીં જણાવેલો સૂત્રપાઠ શબ્દસામ્યના લીધે વિચિત્ર રીતે ખંડિત થયો છે અને અ આગ્રહિમાં આમ તો સ આગ્રહિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં ત્રીજા અને ચોથા પ્રકારમાં ફરક છે. મ અને સ આગ્રહિમાં કેવળ સ આગ્રહિનું જ આ સ્થાનમાં અનુકરણ છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં ન્યાં ન્યાં વજ્જવહિયા પાઠ છે તેના બદલે શિ આગ્રહિમાં ‘વજ્જવહિયા’ આવ્યો ખોટો પાઠ મુદ્રાને નિરાધાર એક અશુદ્ધિનો વધારો કર્યો છે. આ સિવાય આ સ્થાનમાં શિ આગ્રહિનો પાઠ પણ સ આગ્રહિના જેવો જ છે.

૪. ૨૯૪ મા ૧૩મી ટિપ્પણીમાં ‘હંદગોવે હ વા પાઠ છે તે સૌપ્રથમ કેવળ સ આગ્રહિમાં મૂળ વાચનામાં લેવાયો છે. અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં આ પાઠ મળ્યો નથી, અને ધ તથા અ આગ્રહિમાં પણ આ વધારાનો પાઠ નથી. દીકાની વ્યાખ્યાના વક્તવ્યને બરાબર ન સમજવાના કારણે આ વધારાનો પાઠ અહીં કોઈ વિદ્વાને ઉમેર્યો હોય તેમ લાગે છે; આ હકાકત દીકાનો પાઠ જેનાં સમગ્રશે. મૂળ સૂત્રમાં બાલિદગોવે હ વા પાઠ છે તેની દીકા આ પ્રમાણે છે—
 बालेन्द्रगोकः सद्यो जातः इन्द्रगोकः, स हि प्रवृद्धः सन् ईषत्पाण्डुरक्तो भवति ततो बाह्यग्रहणम् ;
 इन्द्रगोकः—प्रावृद्धयममयमावी कीटविशेषः । प्रस्तुत સ્થાનમાં મૂળ સૂત્રની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓની વાચના અને તદનુસારી દીકાકારની વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ જ છે કે અહીં ઇન્દ્રગોપ નહી પણ બાલિદગોપ જ પ્રસ્તુત છે. બાલિદગોવ-બાલેન્દ્રગોપ માં સૂચવાયેલા ઇન્દ્રગોપનો પરિચય દીકાકારે આપ્યો તેના ઉપરથી જ કોઈએ મૂળ અને દીકા-કારને અનભિપ્રેત હંદગોવે હ વા આ પાઠ મૂળમાં ઉમેરી દીધો હોય તેમ લાગે છે. સ આગ્રહિ પછીની મ, શિ અને સ આગ્રહિમાં પ્રસ્તુત વધારાનો ખોટો પાઠ સ આગ્રહિની વાચના પ્રમાણે જ લેવાયો છે.

૫. ૧૨૩૮ મા સૂત્રમાં આવેલા અણોવમા હ વા (૫૦ ૨૯૭) આ સૂત્રપાઠના પહેલાં હવમા હ વા આવ્યો વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને મં સંગ્રહ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો છે. અને પુર સંગ્રહ પ્રતિમાં આ વધારાનો પાઠ પાછળથી શોધકે ઉમેરેલો છે. આ સિવાયની અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સર્વ સૂત્રપ્રતિઓમાં આ વધારાનો હવમા હ વા પાઠ નથી. સ આગ્રહિમાં પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે. દીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલા મિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થો પૈકીના ગુલે લંઢે અને મચ્છંડિયા શબ્દનો પરિચય આપ્યો છે. વળદમોચણ પદ્યથી અણોવમા સૂત્રપાઠો માટે દીકાકારે વર્વટમોદકાદયઃ સમ્યદ્વાયાદયસેયાઃ આમ લખીને તજ્જ દ્વારા જણાવી લેવાની લક્ષમણ કરી છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલાં ઉદાહરણદર્શક પદો મિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થનાં છે એટલી વાત નક્કી છે. અને આથી જવલ્લે જ કોઈકે પ્રતિમાં મળતો હોવા છતાં હવમા હ વા સૂત્રપાઠ અનુપયોગી અને પાછળથી ઉમેરાયેલો જણાય છે. હવમા નો અર્થ હવમા છે, જે આજે પણ મદ્રાસી વાનગી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. હવમા ખારી હોય છે, એટલે આ સંદર્ભમાં હવમા શબ્દ બરાબર નથી, પણ

ઉપમાથી વિપરીત સ્વાદ અર્થાત્ મિષ્ટ સ્વાદ જેનો હોય તે વાનગી અનુપમાના નામે પ્રાચીન કાળમાં પ્રચલિત હશે, જે અહીં મૂળ સૂત્રમાં અળોવમા શબ્દથી સૂચવાઈ છે. પ્રસ્તુત વધારાનો અપ્રમાણિત ઠવમા હ વા પાઠ ષ અને શિ આદૃતિમાં નથી, જ્યારે અ અને તે પછીની મ તથા મુ આદૃતિમાં છે. અહીં અનુપમાના ઉલ્લેખથી ઉપમા નામની વાનગીની પ્રાચીનતા આનુષંગિક રીતે અનુપમા જેટલી જ નિશ્ચિત થાય છે.

૬. ૧૨૪૭ મા સૂત્રમાં આવેલું અર્ણવગુણ સૂત્રપદ અમને અધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળ્યું છે, ષ તથા અ આદૃતિમાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે; દીકામાં પણ આ પાઠ પ્રમાણે જ વ્યાખ્યા છે; જ્યારે સ આદૃતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અસંસ્વજગુણ આવો ખોટો પાઠ છે. મ, શિ તથા મુ આદૃતિમાં પ્રસ્તુત સ આદૃતિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૭. ૧૬૨૦ મા સૂત્રનો ચોથો ભગક આ પ્રમાણે છે.—અત્યેગદ્ બીવે દગદ્યાઓ નીલાઓ જં સમયં કાહ્યાદ અહિગરણિયાદ પાઓસિયાદ કિરિયાદ અપુદે તે સમયે પારિતાપનિક્યાદ કિરિયાદ અપુદે વાળાહવાયકિરિયાદ અપુદે ૪ । (૫૦ ૩૫૭, પં ૬-૮). અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો આ સૂત્રપાઠ અ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી કોઈ પણ આદૃતિમાં નથી. જે હસ્ત-લિખિત પ્રતિના આધારે મુદ્રિત થયેલી આદૃતિમાં આ પાઠ નથી તે હસ્તલિખિત પ્રતિમાં દીકાની વ્યાખ્યા ઉપલક્ષ દૃષ્ટિએ ંનેવાથી કદાચ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ન લેવાયો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. પ્રસ્તુત સમગ્ર સૂત્રની દીકા આ પ્રમાણે છે —‘જીવે ણં મંતે ! જ સમયં કાહ્યાદ અહિગરણિયાદ’^૧ હત્યાદિ । અત્રાપિ સમયગ્રહણેન સામાન્યતઃ કાલો વૃણતે, પ્રશ્નસૂત્રં સુગમમ્, નિર્વચનસૂત્રે મજ્જત્રયી—કશ્ચિન્નિવમચિકૃત્ય કશ્ચિન્નિવો યસ્મિન્ સમયે-કાલે ક્રિયાત્રયેન સ્પૃષ્ટસ્તસ્મિન્ સમયે પારિતાપનિક્યાપિ સ્પૃષ્ટઃ પ્રાણાતિપાતક્રિયાયા ચેત્યેકો મજ્જઃ, પારિતાપનિક્યા સ્પૃષ્ટઃ પ્રાણાતિપાતેનાસ્પૃષ્ટ ઇતિ દ્વિતીયઃ, પારિતાપનિક્યા પ્રાણાતિપાતક્રિયાયા ચાસ્પૃષ્ટ ઇતિ તૃતીયઃ એષ ચ તૃતીયો મજ્જો વાળાદેલ્લક્યાત્ પરિવ્રંશેન વાયસ્ય મુગાદેઃ પરિતાપનાયસમ્મતે વેદિતવ્યઃ । યસ્તુ યસ્મિન્ સમયે યં જીવ-મધિકૃત્યાદ્યક્રિયાત્રયેણાસ્પૃષ્ટઃ સ તસ્મિન્ સમયે તમધિકૃત્ય નિયમાત્ પારિતાપનિક્યા પ્રાણાતિપાતક્રિયાયા ચાસ્પૃષ્ટઃ, કાયિક્યાદ્યભાવે પરિતાપનાદેરભાવાત્ । (દીકા, પત્ર ૪૪૬, પૃષ્ઠિ ૧). આ દીકાપાઠમાં આવેલો મોટા અક્ષરવાળો દીકાપાઠ અહીં સૂચવેલા ચોથા ભગકની જ વ્યાખ્યા છે. પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રશ્નવાક્યોનો ઉત્તર ૧ થી ૩ ભગકમાં આવી ગય છે, એટલે જ દીકામાં નિર્વચનસૂત્રે મજ્જત્રયી આમ જણાવ્યું છે. જેને આ સૂત્રનો પ્રશ્ન સ્પર્શતો નથી તે ચોથા ભગકનું પણ સ્પષ્ટ નિષ્પણ્ય કરતું તે એક વિશિષ્ટ રચનાશૈલીનો પ્રકાર છે. અમને લાગે છે કે ઉપર જણાવેલા દીકાપાઠમાં આવેલા મજ્જત્રયી શબ્દના આધારે કોઈ કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં પ્રસ્તુત ચોથો ભગક ન પણ લેવાયો હોય.

૮. ૧૮૯૮ [૧] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો આમિણિબોહિયનાણિ-સુત્તનાણિસુ આ પાઠ અધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને અર્થસંગતિની દૃષ્ટિએ, પૂર્વાપરનાં સૂત્રો જોતાં પણ, આ જ પાઠ પ્રામાણિક છે. ષ તથા અ આદૃતિમાં પણ અમારા પ્રકાશન જેવો જ શુદ્ધ પાઠ છે. સ આદૃતિમાં ડપાયેલી દીકામાં પ્રસ્તુત પાઠનું ‘આમિણિબોહિયનાણી સુવગાણી ય’ આવું ખોટું અવતરણ હોવાને કારણે સ આદૃતિના મૂળ પાઠમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને આમિણિબોહિયનાણી સુવગાણી ય આવો અપ્રમાણિત

૨. અમારા પ્રકાશનમાં દહિરોવધી^૦ સુત્તનાણિસુ ડપાયું છે, જેની પ્રસ્તુત ખીલ જામના શુદ્ધિપત્રકમાં નોંધ લીધો છે.

પાઠ સ્વીકારાયો છે. ખંભાત અને જેસલમેરના ભંડારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં ટીકાપાઠનું ઉક્ત અવતરણ આ પ્રમાણે છે—આમિણિજોદિયણાણીસુ સુચનાણીસુ ય, જે સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના શુદ્ધ પાઠને સંવાદી છે. મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં સ આગ્રતિના ખોટા પાઠનું અહીં અનુકરણ જ છે.

૯. ૪૩૬ મા પૃથ્વી પહેલી પકિતના પ્રારંભમાં આવેલા સંસ્લેજગુણા (સુ ૨૧૨૯[૧]) સૂત્રપદના બદલે સ આગ્રતિમાં અસંસ્લેજગુણા પાઠ છે. સ આગ્રતિમાં પ્રકાશિત થયેલી ટીકામાં પણ આ સૂત્રપદની અસંસ્લેજગુણા: આવી વ્યાખ્યા છે. પણ એક તો અમે મૂળ વાચનામાં સ્વીકારેલો પ્રસ્તુત પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, તે ઉપરાંત ખંભાત-જેસલમેરના ભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિઓ સહિત અમે નોંધેલી ૧૬ મા-૧૭ મા શતકની કાગળ ઉપર લખાયેલી ટીકાની પ્રતિઓમાં પણ આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં સંસ્લેજગુણા: પાઠ જ છે, આથી અમે મૂળમાં રાખેલો પાઠ પ્રમાણભૂત માન્યો છે. આ સ્થાનમાં ષ અને ઙ આગ્રતિમાં અમે સ્વીકારેલા પાઠ જેવો જ પાઠ છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં સ આગ્રતિના પાઠનું જ અનુકરણ છે.

૧૦. ૨૧૭૫ મુ સૂત્ર પૂર્ણ થયા પછી (૫૦ ૪૪૫) સ આગ્રતિમાં આ પ્રમાણે વધારે પાઠ છે—તથા સિદ્ધો ભવતિ । આ પાઠ અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે, જુઓ ૫૦ ૪૪૫, ટિં ૬. અમને આ વધારાનો પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યો નથી, અને તેની ઉપયોગિતા પણ નથી. ષ તથા ઙ આગ્રતિમાં પણ આ વધારાનો પાઠ નથી. ટીકામાં પણ આ વધારાના પાઠની વ્યાખ્યા નથી. પ્રસ્તુત ૨૧૭૫ મા સૂત્રની ટીકા પૂર્ણ થયા પછી ૨૧૭૬ મા સૂત્રની ઉત્થાનિકાનો ટીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તદેવં કેવલી યથા સિદ્ધો ભવતિ તથા પ્રતિપાદિતમ્, દ્વાર્તાં સિદ્ધા યથાસ્વસ્પાસ્ત્રાવતિદ્વતે તથા પ્રતિપાદયતિ । ટીકાની આ ઉત્થાનિકામાં આવેલા યથા સિદ્ધો ભવતિ પાઠ ઉપરથી કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં કોઈએ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ પ્રક્ષિપ્ત કર્યો હોય તેવી પ્રતિ પૂ. પા. આગમોદ્ધારકૃતે મળી દર્શો તેમ હાજો છે; જોકે અમે જે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ જોઈ તેમાં આ અપ્રમાણિત પાઠ નથી જ. મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં અહીં સ આગ્રતિનું જ અનુકરણ છે.

૧૧. ૧૭૩૭ [૨] સૂત્રમાં સત્ત ય વાસસહસ્સાઈં અવાહા । પાઠ છે તેના બદલે દૃષ્ટિદોષથી કે અનવધાનથી સ આગ્રતિમાં સત્તરિ ય વાસસહસ્સાઈં અવાહા આવો ખોટો પાઠ ડપાયો છે, અને તેનું જ અનુકરણ મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં થયું છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીએ આ પાઠનો અર્થ તો સાત હજાર જ લખ્યો છે. સય=સો અને સહસ્સ=હજાર—આ બે સખ્યાની પ્રતિપાદ્ય વિપયમાં સંગતિ વિચારાઈ હોત તો પ્રસ્તુત પાઠમાં સત્ત ના બદલે ખોટો સત્તરિ પાઠ ન બનત. અમે નોંધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં, ષ તથા ઙ આગ્રતિમાં પણ આ સ્થાનમાં સત્ત જ પાઠ છે.

૧૨. બીજા સૂત્રમાં આવેલી છઠ્ઠી ગાથાનું ઉત્તરાર્ધ અમારી આગ્રતિમાં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ આ પ્રમાણે છે—કમ્મસ્સ બંધર ૨૪ કમ્મવેદર ૨૫ વેદસ્સ બંધર ૨૬ વેયવેયર ૨૭ ॥ ૬ ॥ (૫૦ ૪). ષ તથા ઙ આગ્રતિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. આના બદલે સ આગ્રતિમાં તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આગ્રતિમાં [કમ્મસ્સ] બંધર [કમ્મસ્સ] વેવ[ર] વેદસ્સ બંધર વેયવેયર ॥ આવો પાઠ છે. અહીં [] આવા કોષકમાં પાઠ મૂકવાનો આશય તો આપાંછંદનું ઉત્તરાર્ધ માત્રા-મેળથી બંધ બેસતું કરવાનો જણાય છે. પણ આગમગ્રંથોમાં અનેક સ્થળે છંદોભંગ સ્વીકારીને રચાયેલી ગાથાઓ ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે, તેનો ખ્યાલ રાખીને આપણે પ્રતિઓના પાઠની સાધક-આધકતા વિચારવી જોઈએ. ટીકાકારની વ્યાખ્યા પણ સર્વ સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ જ છે, અર્થાત્ અહીં અમે સ્વીકારેલો પાઠ જ મૌલિક છે. આ સ્થાનમાં સ આગ્રતિમાં [] આવા કોષકમાં મૂકેલા સાચા પાઠનું અનુકરણ થતાં થતાં છેવટે એ અનર્થ થયો કે શિ આગ્રતિમાં છંદોભંગ

બંધબેસતો કરવા ખાતર આ કોષકમાં મૂકેલો પાઠ પણ રદ કરીને પ્રસ્તુત ઉત્તરાર્ધ આ પ્રમાણે બાંધ્યું છે—**બંધવેદવેદસ્વં બંધવે વેયવેયદ ॥** શિલાગમનો—આગમમેદિરનો આ પાઠ મોટી ક્ષતિયુક્ત છે. પ્રસ્તુત સ્થાનના સ આગ્રતિમાં અમારા પ્રકાશનના કમ્પેન્ડના બદલે [કમ્પેન્ડ] વેદ[ર] પાઠમાં જે સ્વ છે તે કોઈ પણ પ્રતિ આવતી નથી.

૧૩. ૩૬૯ મા પૃષ્ઠની ચોથી અને એકવીસમી પંક્તિમાં આવતું સરીરંગોવંગનામે (સુ. ૧૬૮૩ તથા સુ. ૧૬૮૪[૪])—આ સૂત્રપદ તેમ જ આ જ પૃષ્ઠની ૨૨-૨૩ પંક્તિઓમાં આવતું ‘સરીરંગોવંગનામે (સુ. ૧૬૮૪[૪]) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ આ પાઠ અમારી વાચના જેવો જ છે. ટીકામાં પણ આ પ્રામાણિક પાઠને અનુસરીને જ વ્યાખ્યા કરી છે, તે આ પ્રમાણે—‘શરીરાક્ષોપાક્ષનામેતિ શરીરસ્યાજ્ઞાન્યથૌ શિરઃપ્રસ્તૃતીનિ, ઉક્તં ત્વ—‘સીસમુરોચરવિદ્ધી દો વાઢુ ડુરુયા ય અઢંગા’ ઇતિ, ઉપાજ્ઞાનિ ચ અજ્ઞાવયવમૂતાન્યજ્ઞુલ્યાદીનિ, શોષાણિ તત્પત્ત્યવયવમૂતાન્યજ્ઞુલિપ્થેરેલાદીનિ અજ્ઞોપાજ્ઞાનિ, ‘સ્યાદાવસજ્ઞુપેયે’ હત્યકરોષઃ, તત્ત્વિમિત્તં નામ ‘શરીરાક્ષોપાક્ષનામ’ (ટીકા, પત્ર ૪૬૯, પૃષ્ઠ ૨). પ્રસ્તુત સરીરંગોવંગનામે સૂત્રપદના બદલે સ આગ્રતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં પણ સર્વત્ર સરીરંગોવંગનામે આવેલો ખોટો પાઠ છે. આ પ્રમાણે ૧૭૦૨[૧૪]માં સૂત્રમાં આવેલા ‘સરીરંગોવંગનામાપ આ સૂત્રપદના બદલે સ આગ્રતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં ‘સરીરંગોવંગનામાપ આવેલો ખોટો પાઠ છે. અહીં ઘ તથા અ આગ્રતિમાં આ સૂત્રખંડ (૧૭૦૨[૧૪])નો પાઠ પડી ગયો છે.

૧૪. ૩૬૦ મા પૃષ્ઠની ૨૩ મી પંક્તિમાં આવેલો જહા કિરિયાસુ પાણાઢવાયવિરત્સ (સુ. ૧૭૮૪[૩]) આ સૂત્ર સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મૂળ વાચનામાં બધા ભંગકો ન જણાવતાં, આ બધા ભંગકો બાવીસમા ‘કિયા’ નામના પદમાં આવેલા ૧૬૪૩ મા સૂત્રથી જાણી લેવાની લલામણ કરવા માટે અહીં મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ આ મૌલિક પાઠ છે જ. પણ સ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠ નથી સ્વીકારાયો. અને મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં સ આગ્રતિનું અનુકરણ કરીને આ પાઠ સ્વીકારાયો નથી. અમને વિશ્વાસ છે કે જેમાં આ પાઠ ન હોય તેવી સૂત્રપ્રતિ મળવાનો સંભવ નથી.

૧૫. ૧૭૮૬ મા સૂત્રમાં પ્રજાપનાસૂત્રના પચીસમા ‘બધ’ નામના પદને જણાવતું બંધે સૂત્રપદ (૪૦ ૩૬૦) બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ આ પદ છે. અને ટીકાકારે પણ આ ૧૭૮૬ માં આપ્યું જ સૂત્ર ટીકામાં લખ્યું છે; તેમાં પણ પ્રસ્તુત ‘બંધે’ સૂત્રપદ છે જ (જુઓ ટીકા, પત્ર ૪૬૭, પૃષ્ઠ ૧). આ બંધે શબ્દ જો ન હોય તો ૧૭૮૬ મા સૂત્રનું સું વ્યકતવ્ય છે તેની કોઈ સમજ પડે તેમ નથી. ટીકાની મુદ્રિત આગ્રતિમાં ટીકાકારે આપેલા આ સૂત્રમાં આવતો બંધે શબ્દ [] આવા કોષકમાં મૂક્યો છે. પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીને તેમણે ઉપયોગમાં લીધેલી મૂળ સૂત્રપ્રતિ પ્રતિમાં બંધે શબ્દ નહી મળ્યો હોય તેથી ટીકામાં આવતો આ સૂત્રપાઠ કોષકમાં મૂક્યો હશે કે બીજા કોઈ કારણે, તે સમજાતું નથી. સ આગ્રતિની મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત બંધે સૂત્રપદ નથી. મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં અહીં સ આગ્રતિનું અનુકરણ જ કર્યું છે. આ બે-અક્ષરપરિમિત સૂત્રપદ ન હોવાને કારણે તેનો અનુવાદ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આગ્રતિમાં આ પ્રમાણે છે—‘જેમ જ્ઞાનાવરણીયને વેદતાં જેટલી પ્રકૃતિનો બંધ કહ્યો છે તેમ મોહનીય કર્મ વેદતાં કહેવો’ આનું તાત્પર્ય એ થયું કે મોહનીય કર્મ વેદના સમવિધબધક પણ હોય, અવિધબધક

૩-૪. આ બે સ્થાનોમાં મુદ્રિત ટીકામાં અનુકરમે સરીરોપાક્ષનામેતિ અને શરીરોપાક્ષનામ આવેલો પાઠ છે. ઉપરનો પાઠ અમને ટીકાની અનેક પ્રાચીન પ્રતિઓમાંથી મળ્યો છે.

પણ હોય, ષડ્વિધબંધક પણ હોય અને એકવિધબંધક પણ હોય (જુઓ ગાનાવરણીયવેદક જીવને લગતું સૂત્ર ૧૭૭૬ સુ). અહીં દ્રક્ત બેઅક્ષરપરિમિત બંધે સૂત્રપદ્ધતી જાણી શકાય છે કે મોહનીય કર્મનો વેદક એકવિધબંધક હોતો નથી, જુઓ સં. ૧૭૫૫ (૫૦ ૩૮૫).

૧૬. ૧૨૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલો કળ્હેસા ણં સા, ણો લલુ સા ણીલ્હેસા, તત્થ ગતા ડસ્સકતિ (૫૦ ૩૦૦, પં. ૨૦) આ સૂત્રપાઠ બધી ય હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ તથા મ આત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. ટીકાકાર પણ આ પાઠને અનુસરી જ વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરે છે—પરમાર્થતઃ પુનઃ કુળ્હેસ્યૈવ, નો લલુ નીલ્હેસ્યા સા સ્વસ્વરૂપપરિત્યાગાત્, ન લલ્લાદર્શાદયો જપાકુસુમાદિલ્હિધાનતસ્ત્વિતિભિન્નમાત્રમાદધાના^૫ નાદર્શાદય इति परिभावनीयमेतत्, કેવલં સા કુળ્હેસ્યા ‘તત્ત્વ’ સ્વસ્વરૂપે ‘ગતા’ અવસ્થિતા સતી ડસ્વચ્કતે તદાકારમાવમાત્રધારણતસ્ત્વમતિભિન્ન-માત્રધારણતો વોસ્પર્વતીત્યર્થઃ । (ટીકા, પત્ર ૩૭૨, પૃષ્ઠ ૧). આ પ્રમાણે મૂળ પાઠની સુરપદ વ્યાખ્યા હોવા છતાં સ આત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠનું અંતિમ વાક્ય આ રીતે છપાયું છે—તત્થ ગતા ઓસકહ ડસ્સકહ વા. સ આત્તિના આ પાઠમાં જે ઓસકહ શબ્દ વધારે છે તે તદન ખોટો, કોઈ પણ હસ્તલિખિત પ્રતિના આધાર વિનાનો છે, કારણ કે કૃષ્ણલેશ્યાથી હીન બીજી કોઈ લેશ્યા નથી, જેથી તેનું અવધવધકણુ બતાવતા ઓસકહ શબ્દની ઉપયોગિતા હોય. જેમ ૧૨૫૫ મા સૂત્રમાં શુક્લ લેશ્યાનાં સંમધમાં તેનું અવધવધકણુ જણાવ્યું છે, પણ ઉત્પવધકણુ જણાવ્યું નથી, કારણ કે શુક્લ લેશ્યાથી કોઈ ઉચ્ચ લેશ્યા નથી, તેમ કૃષ્ણલેશ્યા માટે અવધવધકણુ કોઈ શકે જ નહીં. અમે નિઃસંકપણે માનીએ છીએ કે ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રમાં સ આત્તિમાં જે વધારાનો ઓસકહ શબ્દ છે તે ખોટો છે. સ આત્તિના આ ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ મ, શિ અને સુ આત્તિમાં થયું છે. આથી ભલે સ આત્તિની પછી પ્રકાશિત થયેલી મ આત્તિના પ્રકાશનમાં હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ થયો હોય તોપણ આવાં કેટલાંય સ્થળે મૌલિક પાઠોની ચકાસણી કોઈ એ કરી નથી. શિ આત્તિમાં ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રના વધારાના ખોટા પાઠનું સ આત્તિ પ્રમાણે અનુકરણ તો થયું જ છે; આ ઉપરાંત શુક્લલેશ્યા સંબંધિત ૧૨૫૫ મા સૂત્રમાં આવતા તત્થગતા ઓસકહ આ સૂત્રપાઠની પછી પોહું મીડું ડાપીને શુક્લલેશ્યાના ઉત્પવધકણુસૂચક ડસ્સકતિ શબ્દ સમજવા માટેનો નવો બ્રમ જાણો કર્યો છે.

૧૭. ૩૧ મા ૫૪માં આવેલા ૭૨ મા સૂત્રના અંતમાં ‘ગોકળ્ણમાદી । સે સં દુહુરા આ સૂત્રપાઠ છે. અમે ઉપયોગમાં લીધેલી બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આ પાઠ આપ્યો છે તેમજ ધ તથા મ આત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આત્તિમાં આ સ્થાનમાં ‘ગોકળ્ણમાદિ । જે યાવળે તહ્વપ્પગારા । સે સં દુહુરા આવો પાઠ છે. એટલે કે આ સ્થાનમાં જે યાવળે તહ્વપ્પગારા આટલો પાઠ સ આત્તિમાં વધારે છે. અલબત્ત, પ્રસ્તુત સૂત્રની આજુબાજુનાં સૂત્રોમાં (સં ૬૩, ૬૭, ૭૧, ૭૪) અને અન્યત્ર પણ તે તે પ્રતિપાઠ બેદોને જણાવ્યા પછી જે યાવળે તહ્વપ્પગારા આવો સૂત્રપાઠ નિરપવાદરૂપે મળે છે, પણ સાથે સાથે એ વસ્તુ પણ રપદ જ છે કે ન્યાં ન્યાં જે યાવળે તહ્વપ્પગારા સૂત્રપાઠ છે ત્યાં ત્યાં તેના પહેલાં આદિ કે આહ આહું ‘વગેરે’ અર્થને જણાવતું સૂત્રપદ નથી જ. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં બધીય હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં ગોકળ્ણમાદી સૂત્રપદમાં જે આદી શબ્દ છે તે જ જે યાવળે તહ્વપ્પગારા આ સૂત્રપાઠના સ્થાને છે. અર્થાત્ અહીં આદી શબ્દ છે તેથી તેના પછી જે યાવળે તહ્વપ્પગારા પાઠ હોય જ નહીં. સ આત્તિમાં અહીં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ પૂર્વાપર

૫. ટીકાની યુક્તિ આત્તિમાં ‘માત્રામાદધાના પાઠ છે. ઉપર ટીકાની પ્રાચીન પ્રતિઓને અનુસરીને શુદ્ધ પાઠ મૂક્યો છે.

સૂત્રોના આધારે સ્વયં ઉમેરાયો હશે કે તેવી કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ મળી હશે, તેની અમને ખબર નથી. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે આ વધારાનો પાઠ અમૌલિક અને વધારે પડતો છે. મ, શિ અને સુ આટ્ટતિમાં અહીં સ આટ્ટતિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૧૮. ૧૦૭ મા સૂત્રમાં આવેલા દામિલી (૫૦ ૩૮) નામના લિપિબદ્ધના બદલે માત્ર પ્ર૦ સંજ્ઞક પ્રતિમાં દોમિલી પાઠ છે. અહીં દામિલી શબ્દના પહેલાં આવેલો '1' આવો દંડ બે બેઠાઈ બન્યો તો જડિમાના બનીને દોમિલી બની બન્યો : આવું અનુમાન અસ્થાને નથી. પ્ર૦ સંજ્ઞક પ્રતિ સિવાયની બધી જ સૂત્રપ્રતિઓમાં અહીં દામિલી પાઠ છે અને તે દ્રાવિડી લિપિ સ્વરૂપે છે તેમ સમજી શકાય છે. જ તથા જ આટ્ટતિમાં આ સ્થાનમાં દોમિલી શબ્દ છે. સ આટ્ટતિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ તથા સુ આટ્ટતિમાં આ સ્થાનમાં દોમિલિલી પાઠ છે, જે અમને કોઈ પણ પ્રતિએ આપ્યો નથી.

૧૯. ૧૦૪૯ મા સૂત્રમાં આવતું સદ્ગણે (૫૦ ૨૫૮, પં ૯)—સૂત્રપદ સ આટ્ટતિમાં પડી ગયું છે અને તદનુસારે મ, શિ અને સુ આટ્ટતિમાં પણ એ નથી. જ આટ્ટતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે. જ આટ્ટતિમાં આ સૂત્રપદ સાથેનું આખું વાક્ય પડી ગયું છે અર્થાત્ વળસસ્તિકાદ્વાયણં સદ્ગણે ચલ્લેલ્લગા બળંતા આટલો સૂત્રપાઠ નથી.

૨૦. ૧૦૫ મા સૂત્રમાં આવતો ગરદાવળિયા (૫૦ ૩૮) શબ્દ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્ર-પ્રતિઓ આપે છે. અહીં મ૦ અને પ્ર૦ સંજ્ઞક પ્રતિમાં ગરવાળિયા પાઠ છે. અને તેની શુદ્ધ સંગતિ કરી હોય તેવી પુર સંજ્ઞક પ્રતિમાં ગરવાળિયા પાઠ છે. અમારા સંશોધનકાર્યના અનુભવના આધારે અહીં અમે એટલું જણાવી શકીએ કે ગરદાવળિયા શબ્દમાં આવેલા લાનો લિપિદોષ લા થવાનો અસંભવ નથી અને તેથી મ૦ અને પ્ર૦ સંજ્ઞક પ્રતિમાં ગરવાળિયા પાઠ થયો હોય તેમ લાગે છે. પુર સંજ્ઞક પ્રતિના લેખક વિચારણા છે એટલું તો તેની સમજ વાચના બેઠા સમજી શકાય છે. આ કારણે જ તેમને મળેલો ગરવાળિયા શબ્દ બધે બેસે તેવો ન લાગતાં તેમણે ગરવાળિયા શબ્દ લખ્યો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. આવી જ એટલે પુર પ્રતિ જેવી જ કોઈ વિરલ પ્રતિના આધારે અધ્યાયધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આટ્ટતિઓમાં અહીં ગરવાળિયા શબ્દ છે. પ્રસ્તુત ગરદાવળિયા શબ્દની સર્વિશેષ મૌલિકતા તો પ્રજાપનાસૂત્રની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓના આધારે નિર્ણય થઈ જ છે. આ ઉપરાંત અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં અમને ગરદાવળિય શબ્દ મળ્યો છે, જુઓ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય દ્વારા પ્રકાશિત નંદિસુત્તં બળુબોગદ્વારાર્જં જ અંથનુ ૫૦ ૧૩૧, મુ ૩૦૩.૭

૧. શ્રી આગમોદય સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત સમવાચાંગસૂત્રના ૧૮ મા સમવાચકમાં પ્રસ્તુત લિપિબદ્ધોનાં નામ ૧૮ ના બદલે ૨૦ છપાયાં છે તેમાં મૂલત્વિ શબ્દને ક્રમાંક આપ્યો નથી તોપણ લિપિબદ્ધોની સંખ્યાનો ક્રમાંક ૧૮ ના બદલે ૧૯ નો જતાવ્યો છે. સુત્તાગમે ની સમવાચાંગની વાચનામાં પણ સમિતિ પ્રમાણે જ છે. તેમાં મૂલત્વિ શબ્દને [] આવા કોષ્ટકમાં મૂકીને પણ સમિતિપ્રમાણે કુલ ૧૯ બેઠો જ જણાવ્યા છે.

૭ અનુયોગદ્વાર સૂત્રના સંશોધનમાં ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિઓ પૈકીની એસલમેરના બહારની જે૦ સંજ્ઞક પ્રતિ અને શ્રી સપબંધાર-પાટણની સંજ્ઞક પ્રતિ, આ બે તાડપત્રીય પ્રતિઓ અને અન્ય બે કાગળ ઉપર લખાયેલી પ્રતિઓ સિવાયની અનુયોગદ્વારસૂત્રની મોટા ભાગની સૂત્રપ્રતિઓમાં અને તેની અમારા સિવાયની સમગ્ર પ્રકાશિત આટ્ટતિઓમાં ઉપર જણાવેલો ગરદાવળિય શબ્દ નથી. પ્રજાપનાસૂત્રમાં આવતા ગરદાવળિયા શબ્દને લક્ષમાં રાખીને અમે અનુયોગદ્વારમાં અદ્ય પણ પ્રાચીન પ્રતિઓએ આપેલા ગરદાવળિય શબ્દને મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે.

૨૧. ૯૨૨ મા સૂત્રમાં આવેલો ઘાળમંત્રાર્ણ જહા જેરહવાર્ણ ઓરાલિયા આહારગા થ (૫૦ ૨૨૮, પં ૮)—આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, એવં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી બધીય આત્મતિઓમાં પણ આ પ્રમાણે જ આ સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠમાં વાનવ્યંતર દેવોના ઔદારિક અને આહારક શરીરના સંબંધમાં નારકો પ્રમાણે નાણી લેવાની ભલામણ કરી છે. હવે વાનવ્યંતર દેવ સંબંધી આ જ સૂત્રમાં આગળ આવતા તેયા-કમ્મયા (૫૦ ૨૨૮, પં ૧૧) આ સૂત્રપાઠના પહેલાં સ આત્મિમાં આહારગસરીરા જહા અસુરકુમારાર્ણ (અર્થાત્ વાનવ્યંતરનાં આહારક શરીરોનું વક્તવ્ય અસુરકુમારની પેઠે નાણી લેવું.) આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. એક જ સૂત્રમાં અને તે પણ ૧૩-૧૪ શબ્દોના જ અંતરે એક જ વક્તવ્યની બે વાર ભલામણ કરવી પરે તે બરાબર નથી, અને તેથી જ પુર સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓમાં અને ઘ તથા ઙ આત્મિમાં આ વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી. મ અને સુ આત્મિમાં અહીં સ આત્મિ જેવો વધારાનો અપ્રમાણિત પાઠ છે. શિ આત્મિમાં આ વધારાનો ચિનજર્ડરી પાઠ નથી લેવાયો.

૨૨. ૯૮૫ [૭] સૂત્રના પ્રશ્નવાક્યમાં આવેલો ઓગાહણપરસદ્વાય પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પ્રશ્નવાક્યના ઉત્તરવાક્યમાં—જવાબમાં પણ આ બે પદોનું પ્રાધાન્ય છે. આમ છતાં સ આત્મિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહણદ્વાય પરસદ્વાય ઓગાહણ-પરસદ્વાય આવ્યાં પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આત્મિમાં આ સ્થાનમાં ઉક્ત સ આત્મિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે. ઘ તથા ઙ આત્મિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહણદ્વાય પરસદ્વાય આમ બે પદ અલગ અલગ છે, અર્થાત્ મ આદિની આત્મિમાં જે વધારાનું ત્રીજું પદ છે તે નથી.

૨૩. ૧૧૧૧ મા સૂત્રમાં મંઢૂર ઉપ્કિહિયા આ પાઠ છે. અહીં ઉપ્કિહિયા શબ્દને અનુસરીને ટીકામાં ઉત્કલ્પ્ય અર્થ કયો છે. આ સ્થાનમાં અમને પ્રત્યંતરોમાં મંઢૂર-ઉપ્કિહિયા, ઉપ્કિહિયા અને ઓપ્કિહિયા આવા પાઠબદ્ધ મળ્યા છે. ઘ તથા ઙ આત્મિમાં આ સ્થાનમાં મંઢૂર ઉપ્કિહિયા પાઠ છે; બ્યારે સ આત્મિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ અને સુ આત્મિમાં આ સ્થાનમાં મંઢૂરો પિહિયા આવ્યો અશુદ્ધ પાઠ છે.

૨૪. ૧૧૩૧ મા તથા ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં (૫૦ ૨૭૫ તથા ૨૭૮) આવેલા સ જેવ પુચ્છા પાઠમાં ઘ અને ઘ ના લિપિરોપનો ખ્યાલ ન આવવાના કારણે સ આત્મિમાં અનુક્રમે ઇર્ષ સર્વે વિ પુચ્છા અને સર્વે વિ પુચ્છા આવ્યો ખોટો પાઠ થઈ ગયો છે. ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં અમે સ આત્મિનો પાઠબદ્ધ ટિપ્પણીમાં આપ્યો નથી. અહીં દકીકનમાં સ જેવ પાઠના બદલે હરતલિખિત પ્રતિઓમાં મળેલા સર્વે વ પાઠને ઉતાવળથી શુદ્ધ કરવા જતાં સર્વે વિ પાઠ બની ગયો લાગે છે. બાકી, રચના અને અર્થની દૃષ્ટિએ આ બે સ્થાનોમાં સર્વે વિ પાઠ ઉપયોગી નથી. કોઈ સૂત્રપ્રતિ આવ્યો પાઠ આપતી પણ નથી. ઘ તથા ઙ આત્મિમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનના પાઠના સ્થાને અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—સો જેવ પુચ્છા અને સર્વે વ પુચ્છા। અહીં શિ આત્મિમાં અનુક્રમે ઇર્ષ સર્વે વિ પુચ્છા અને સર્વે વ પુચ્છા આવ્યો પાઠ છે. અહીં સર્વે વ પાઠ બરાબર ન બજાતાં તેને આધાર વિના શુદ્ધ કરવાની કોશિશ પૂરતો જ સર્વે વિ પાઠ બનાવી દેવાયો છે, જે સંગત ન કહેવાય. અસ્તુ મ અને સુ આત્મિમાં પ્રસ્તુત બન્ને સ્થાનમાં સ આત્મિના જેવો જ પાઠ છે.

૨૫. ૧૨૧૮ મા સૂત્રમાં આવતા વદેસાવગાહ (૫૦ ૨૯૧, પં ૨૧) પાઠના બદલે સ આત્મિમાં વદેસોગાહ પાઠ છે. અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સૂત્રપ્રતિઓ પૈકાની પુ ૧, પુ ૨ અને પુ ૩ આ ત્રણ પ્રતિઓ સિવાયની શેષ હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં વદેસા આટલો જ પાઠ

છે. અર્થાત્ અવગાહ-અધિકારને જણાવતો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. પ્રસ્તુત પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે—
 “एकदशः प्रवेशप्रकरणविकारः, द्वादशोऽवगाहाविकारः (टीકા, પત્ર ૩૫૮, પૃષ્ઠ ૧). આથી ઉપર જણાવેલી ત્રણ પ્રતિઓએ અગિયારમા અને બારમા અધિકાર માટે જે વડેસોબગાહ પાઠ આપ્યો છે તેને શુદ્ધ અને પ્રામાણિક પાઠ કહી શકાય. આગળ ૧૨૪૪ માં સૂત્રના (૫૦ ૨૯૯) કण्हलेस्सा णं मंते कण्वएसोगादा આ પાઠમાં ઓગાદ શબ્દ આવે છે તેના આધારે કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં ઓગાદ શબ્દ લખાયો હોય તેવી પ્રતિના આધારે કે સ્વયં સંગતિ વિચારીને સ આત્મતિમાં વડેસોગાદ પાઠ સ્વીકારાયો હોય તેમ લાગે છે. ઘ તથા ઙ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે વડેસોગાદ અને વડેસોબગાદ આવ્યો પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં સમિતિની આત્મતિનું અનુકરણ થયું છે.

૨૬. ૧૨૨૮ માં સૂત્રમાં આવેલા તંવચ્છિવાહિયા ઇ વા (૫૦ ૨૯૪, ૫૦ ૨) આ પાઠના બદલે સ આત્મતિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આત્મતિમાં પણ તંવચ્છિવાહિયા ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠમાં ઇકાર વધારાનો અને નિરર્થક જ છે. ઘ તથા ઙ આત્મતિમાં આ સ્થાને અનુક્રમે આવો અશુદ્ધ પાઠ છે—તંવચ્છિવા વિઢાહવા અને તંવચ્છિવા વિઢાહતિવા.

૨૭. ૧૨૩૦ માં સૂત્રમાં આવેલો કળિયારકુસુમે ઇ વા (૫૦ ૨૯૪) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા ઙ આત્મતિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. અહીં સ તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આત્મતિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી ટીકામાં કળિયારકુસુમે ઇ વા આવું પ્રતીક છે તેના આધારે સ આત્મતિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ આપ્યો હોય તેમ લાગે છે. કદાચ તેવી કોઈ મૂળ સૂત્રની પ્રતિ મળી પણ હોય, તોપણ સમિતિના પાઠને પ્રમાણિત ન કહી શકાય, કારણ કે ટીકાની અંખાતના ભંધારની તાડપત્રીય પ્રતિમાં કળિયારકુસુમે ઇ વા આવું સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓને સંપાદિત પ્રતીક મળે છે.

૨૮. ૧૨૩૧ માં સૂત્રમાં આવેલો સિંદુવારવરમલ્લદામે આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ અને ઙ આત્મતિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. આ સ્થાનમાં સ આત્મતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આત્મતિમાં પણ સિંદુવારવરમલ્લદામે પાઠ છે. અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાંનો વર શબ્દ તેમાં નથી. ટીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા શાલિવિદ્યારાસી પદ્ધતી સેયચંધુજીવણ મુધીનાં પદોની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે—શાલિવિદ્યારાસિ-કુટંબપુષ્પરાસિ-સિન્દુવારમાલ્યદામ-શ્વેતાશોક-શ્વેતકળવીર-શ્વેતકમ્બુજીવાઃ પ્રતીતાઃ। અહીં ટીકાની કોઈ પણ પ્રતિમાં સિન્દુવારવરમાલ્યદામ આવો મૂળ સૂત્રપદને અનુસરતો પાઠ મળતો નથી, પણ આનો અર્થ એ નથી કે સામાન્ય રીતે બધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળતો વર શબ્દ મૂળ વાચનામાંથી દૂર કરવો. ટીકામાં વર શબ્દ નથી તેનું સમાધાન બે રીતે થઈ શકે : ૧. સિન્દુવારના અત્તમાં રહેલો ર અને વર શબ્દનો ર, આ બે ર દ્વારા લેખકને યુક્તી દીધી હોય, અર્થાત્ વર શબ્દ પડી ગયો હોય. આમ સ્વીકારીએ તો ટીકાનો પાઠ આ રીતે બાબુવો નોઈ એ—સિન્દુવાર[વર]માલ્યદામ. ૨. મૂળસૂત્રનાં છ પદોનો નામોલ્લેખ કરતું સામાસિક વાક્ય છે, તેથી સુપરિચિત વર શબ્દને આ વાક્યમાં લેવાની આવશ્યકતા ટીકાકારને ન

૮. આગમોદયસમિતિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલી આત્મતિમાં આ ટીકાપાઠના પ્રારંભનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—
 एकदशोऽप्रवेशः प्रवेशप्रकरणविकारः. અહીં ઉપર જણાવેલો પાઠ ટીકાની જેસભેર અને અંખાતના ભંધારની તાડપત્રીય પ્રતિઓએ આપ્યો છે.

પણ લાગી હોય. અહીં તો અમે એટલો જ આગ્રહ રાખીએ કે મૂળ સૂત્રની બધીય પ્રતિઓ પાઠ આપતી હોય તેને દૂર કરવો તે બરાબર નથી.

૨૯. ૧૩૬૨ મા સૂત્રમાં આવેલો સાગારોવડત્તે (૫૦ ૩૧૪) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ અને ઙ આત્મતિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. સ આત્મતિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આત્મતિમાં આ સ્થાને સાગારોવડોગોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. અમને લાગે છે કે કદાચ મુદ્રિત ટીકામાં છપાયેલા સાગારોવડોગોવડત્તે નું મંતે ! (ટીકા, પત્ર ૩૬૨, પૃષ્ઠ ૧) આ અવતરણ ઉપરથી સ આત્મતિમાં આ પાઠ સ્વયં સુધારીને સ્વીકારામો હોય. જેસલમેરના ભંડારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિમાં આ સ્થાને સાગારોવડત્તે નું મંતે ! આવું સૂત્રપ્રતિઓના પાઠને સવાદિ અવતરણ છે, આથી અહીં સ આત્મતિનો પાઠ આદરણીય નથી. પ્રસ્તુત સૂત્રના પછીના ૧૩૬૩ મા સૂત્રમાં ઝણાગારોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને સમિતિની આત્મતિ સહિત સમગ્ર પ્રકાશિત આત્મતિઓમાં પણ આવો જ—ઝણાગારોવડત્તે પાઠ છે. આથી પણ અમે અહીં જણાવેલા સાગારોવડત્તે પાઠની મૌલિકતા સ્પષ્ટ થાય છે.

૩૦. સૂત્રાંક ૧૫૬૭[૨] થી ૧૫૬૯[૧] સુધીનો સૂત્રપાઠ (અર્થાત્ ૩૫૪ મા પૃષ્ઠની ત્રીજીથી નવમી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રપાઠ) અમે ઉપયોગમાં લીધેલી આઠ પૈકીની માત્ર ત્રણ જ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. પ્રસ્તુત પાઠ તે તે લેખકોની ચૂકથી તેમની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગયો છે. ઘ તથા સ આત્મતિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આત્મતિમાં પણ આ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે; જ્યારે ઙ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આથી એ સ્પષ્ટ જ છે કે આપણે અન્યાય પ્રત્યેતરો જોવાનો કેટલાનો લાવીએ તો આવા સ્થાનોમાં મૂળ વાચના બંધિત રહેવાનો સંભવ રહે જ.

૩૧. ૨૦૫૨ [૬] ક્રમાંકવાળા સૂત્રમાં આવેલો પહારેમાણીઓ (૫૦ ૪૨૩, પં. ૪) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા ઙ આત્મતિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આત્મતિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં સંપહારેમાણીઓ પાઠ છે.

૩૨. ૨૧૭૦ મા સૂત્રની પહેલી અને બીજી કંડિકામાં અનુક્રમે આવેલો સમોહણ્ણતિ (૫૦ ૪૪૩, પં. ૨૫) અને સમોહણ્ણંતિ (૫૦ ૪૪૩, પં. ૨૬) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટીકામાં પણ ‘સમોહજ્ઞહ’ इति समबहन्ति (ટીકા, પત્ર ૬૦૨ ઝ) આ પ્રમાણે મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે. આમ છતાં ઘ આત્મતિમાં અને સ આત્મતિમાં તેમ જ તેને અનુસરતી મ, શિ અને સુ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત બે શબ્દોના સ્થાનમાં અનુક્રમે સમોહજ્ઞહ અને સમોહણ્ણંતિ શબ્દો છે. આવો પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી તેથી તેને સગત કહી શકાય નહીં.

૩૩. સ આત્મતિમાં નીચેનાં પાંચ સ્થાનોમાં વર્ણસામ્યના લીધે સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે અને તે પછીની મ, શિ તથા સુ આત્મતિમાં પણ તે તે સ્થાનમાં સ આત્મતિની જેમ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ક્રમ શિ આત્મતિમાં આ પાંચ સ્થાન પૈકીના એક સ્થાનમાં પાઠપતન નથી થયું. આ સ્થાનો નીચે પ્રમાણે છે.—

(૧) ૧૩૮ સૂત્રમાં આવેલો સે સં આરિયા (૫૦ ૪૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને તે જોઈએ પણ ખરો. પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ સ આત્મતિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અહીં ટીકામાં બધાં નિગમનો સુગમ જણાવ્યાં છે. ઘ તથા ઙ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે.

(૨) ૪૭૮ મા સૂત્રમાં આવેલો મતિઅણ્ણાણી વિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ આ સૂત્રપાઠ છે. સ અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં વર્ણુસામ્યના લીધે પ્રસ્તુત પાઠ પડી ગયો છે.

(૩) ૪૮૧[૨] સૂત્રમાં આવેલો તિહિ અણ્ણાણેહિં (૫૦ ૧૪૬, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; અને ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ એ છે; જ્યારે સ અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં વર્ણુસામ્યના લીધે પડી ગયો છે.

(૪) ૬૬૬[૨] સૂત્રમાં આવેલો વંચિદિણસુ ડવવજ્જંતિ (૫૦ ૧૭૯, પં ૫) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ઘ, સ તથા તદનુસારે મ અને સુ આગ્રતિમાં વર્ણુ-સામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રથમવિભાગ પછીના સમગ્ર ઉત્તરવિભાગનો પાઠ પડી ગયો છે. શિ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠ લેવાયો છે.

(૫) ૧૬૮૪[૨] સૂત્રમાં આવેલું અણિદ્ધસ્સરયા (૫૦ ૩૬૭, પં ૬) આ સૂત્રપદ વર્ણુ-સામ્યના લીધે સ આગ્રતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં પડી ગયું છે. ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૩૪. ૬૫૯ મા સૂત્રનો પાઠ અમને બીજીય સૂત્રપ્રતિઓએ આ પ્રમાણે આપ્યો છે—एवं चेव वेमाणिवा वि सोहग्मीसाणगा भाणियक्वा । घ तथा अ आग्रतિમાં પણ અહીં આવ્યો જ પાઠ છે. આથી સહજ રીતે ૨૫૯ જ ૯ ૩ કોઈ વિરલ પ્રતિ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અહીં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેનો જ પાઠ છે. આ સંક્ષિપ્ત પાઠના સ્થાનમાં સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાઠ છે—वेमाणिवा णं भंते । कओहितो डववज्जंति ? कि नेरइएहितो कि तिरिक्खजोणिएहितो मणुस्सेहितो देवेहितो डववज्जंति ? गोयमा । णो णेरइएहितो डववज्जंति, पंचिदियतिरिक्खजोणिएहितो डववज्जंति, मणुस्सेहितो डववज्जंति, णो देवेहितो डववज्जंति । आरंभमां जणुावेला सभग सूत्रप्रतिओना सक्षिपत पाइथी पतिपाछ वस्तनुं वक्तव्य २५९ थाय છે. આમ છતાં પ્રસ્તુત સંક્ષિપ્ત સૂત્રપાઠના (સ ૬૫૯) આરંભમાં આવેલા એવં શબ્દથી ૬૫૭ મા સૂત્ર જોવાની અને ૬૫૭ મા સૂત્રના વક્તવ્યને સમજવા માટે તેમાં (૬૫૭ મા સૂત્રમાં) ૬૪૮ મા સૂત્રને (અર્થાત્ અસુરકુમારના વક્તવ્યને) જોવાની તકલીફમાંથી મુક્ત થવા માટે અહીં કોઈ વિદ્વાને સમગ્ર સૂત્રપાઠ નોંધ્યો હશે તેવી જવલ્લે જ મળતી સૂત્રપ્રતિના આધારે સમિતિની વાચનામાં પ્રસ્તુત વિસ્તૃત સૂત્ર આવડુ હોય તેમ લાગે છે. અહીં વિસ્તૃત સૂત્રથી કોઈ અશાસ્ત્રીય વસ્તુ જાની નય છે તેમ નથી; ફક્ત સૂત્રપ્રતિઓની પ્રામાણિક વાચના આપવી હોય તો અમે જે પાઠ રજીદાર્યો છે તે બરાબર લાગે છે.

૩૫. ૬૯૪ મા પૃથ્વી પાંચમી પંક્તિમાં આવેલું દવ્વહયાए (સં ૭૭૯) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. તથા ઘ અને અ આગ્રતિમાં પણ અહીં જણાવેલું સૂત્રપદ છે જ; જ્યારે સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ પડી ગયું છે.

૩૬. ૮૫૮ મા સૂત્રમાં આવેલું કિપવહા (૫૦ ૨૧૩) સૂત્રપદ પુ ર સંસક પ્રતિ સિવાયની બીજીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; ઘ તથા અ આગ્રતિમાં પણ અહીં આવ્યું જ સૂત્રપદ છે. ટીકામાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપદની ‘કિપમવા’ કસ્માત્ પ્રમવઃ-ઉત્પાદો વચ્ચાઃ સા કિપમવા (ટીકા, પત્ર ૨૫૬, પૃષ્ઠ ૨) આવી ૨૫૯ વ્યાખ્યા છે. અહીં પુ ર સંસક પ્રતિનો પાઠ કિપવહા (૫૦ ૨૧૩, ટિ. ૧) છે. આ પાઠભેદ કોઈ સાચો પાઠભેદ નથી પણ લેખકની ભૂતિ છે. અનેક પ્રયોગી હસ્તપ્રતિઓમાં જોવાને આવેલા તે તે વર્ણના સ્વરોને જેમના તેમ રાખીને વ્યંજનો આગળપાછળ લખવા એ

લેખકની સહજ ક્ષતિ છે. સંશોધનકાર્યમાં હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ચોક્કસાધર્મી ઉપયોગ કરનાર સૌકોર્મને આ હકીકત સહજ સમજાશે. આ વસ્તુના ઉદાહરણ માટે પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા સરીરપહવા અને ૮૫૯ મા સૂત્રની ૧૯૨ મી ગાથામાં આવેલા પદ્યવતિ તથા ૧૯૩ મી ગાથામાં આવેલા સરીરપહવા આ ત્રણ સૂત્રપદોના બદલે અનુક્રમે મં ૦ સંસ્કૃત પ્રતિ સરીરપહવા, ૫૦ સંસ્કૃત પ્રતિ પદ્યવતિ અને સરીરપહવા આવા પાઠભેદ આપે છે તે (૫૦ ૨૧૩, ટિ. ૨ થી ૪) જોવાથી ખ્યાલ આવશે. અસ્તુ. સ આગ્રતિમાં અહીં પ્રારંભમાં જણાવેલા કિપહવા સૂત્રપદના સ્થાનમાં કિરવહા પાઠ છે અર્થાત્ અમને પુ ૨ સંસ્કૃત પ્રતિએ આપ્યો છે તેવો પાઠ છે. અહીં જણાવેલા ૮૫૮ મા સૂત્રમાં બીજી વાર આવેલું સરીરપહવા, અને ૮૫૯ મા સૂત્રમાં પદ્યવતિ અને સરીરપહવા આ ત્રણ સૂત્રપદો સ આગ્રતિમાં અમે સ્વીકાર્યા છે તેવાં જ, એટલે સ આગ્રતિમાં ૮૫૮ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો જે કિપવહા પાઠ છે તે પૂર્વાપરની સંગતિ વિનાનો પાઠ છે એમ કહી શકાય. મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં સ આગ્રતિના પ્રસ્તુત અશુદ્ધ પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩૭. ૧૨૧૫ [૩] સૂત્રમાં આવેલો દુરુહિતા ક્ષસ્ દુરુહિતિ (૫૦ ૨૯૧) આ સૂત્રપાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ૫, સ અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ૩ આગ્રતિમાં આ પાઠ છે.

૩૮. ૧૩૮ મા જૂઠની બારમી પંક્તિમાં આવેલો ઠિતીય સિય હીળે આ સૂત્રપાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ૫ તથા ૩ આગ્રતિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આગ્રતિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે—ઠિતીય તિદાળવહિય સિય હીળે. સ આદિ આગ્રતિના પાઠમાં આવેલું વધારાનું આ તિદાળવહિય સૂત્રપદ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યું નથી.

૩૯. ૨૧૧૯ [૩] સૂત્રમાં મળૂસેસુ સૂત્રપદ છે તેના બદલે ૫૦ મં ૫૦ સંસ્કૃત પ્રતિઓમાં મળૂસાળ પાઠ છે. અહીં ટીકામાં સામાન્ય ધરારો જ છે, કારણ કે આ સૂત્રનું વક્તવ્ય સમજવા માટે આ સંદર્ભની પહેલાં ટીકાકારે વ્યાખ્યા કરી જ છે. આ સૂત્રની આગળ-પાછળનાં સૂત્રો વાંચતાં અભ્યાસી જિજ્ઞાસુઓને આ સ્થાનમાં મળૂસેસુ પાઠ સુસંગત જણાશે જ. ૫ અને ૩ આગ્રતિમાં પણ અહીં મળૂસેસુ પાઠ છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં અહીં સ આગ્રતિના પાઠનું અનુકરણ થયું છે.

૪૦. ૧૦૫૦ [૩] સૂત્રના અંતમાં આવેલા વિ । (૫૦ ૨૫૮, પં ૧) થી આરંભી ૧૦૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલા સ્વઘ્નિત્વદેવત્તે સુધીનો સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તથા ૫, ૩ અને શિ આગ્રતિમાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે જ; જ્યારે સ્થિત સૂત્રપાઠ સ આગ્રતિમાં અને તદનુસારે મ તથા સુ આગ્રતિમાં પણ પડી ગયો છે.

૪૧. ૧૨૦૨ સૂત્રમાં આવેલું તેઝેસ્સા (૫૦ ૨૮૮, પં ૨) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. અહીં સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ અને સુ આગ્રતિમાં કેવળ લેસ્સા આવું અર્થહીન સૂત્રપદ છે. તેમ જ ૧૨૦૩ [૩] સૂત્રમાં આવેલો તેઝેસ્સે પુદવિકાહય (૫૦ ૨૮૮ પં ૧૦) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ અને સુ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ૫, ૩ તથા શિ આગ્રતિમાં આ કંઠિકામાં જણાવેલાં બે સ્થાન અમારી વાચનાના જેવાં જ છે.

૪૨. ૧૩૦૭ મા સૂત્રમાં આવતો જાવ બાદરાવકાહય વિ । (૫૦ ૩૦૮) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; ૫ અને ૩ આગ્રતિમાં પણ આવો જ સૂત્રપાઠ છે; જ્યારે સ આગ્રતિમાં

અને તદનુસારે શિ આગ્રતિમાં આ પાંદના સ્થાને જાવ બાદરતેડકાફ વિ બાદરવાડકાફ વિ । આવી અસંગત પાંદ છે. મ અને સુ આગ્રતિમાં સ આગ્રતિના પાંદમાં રહેલો જાવ શબ્દ અસંગતિ-કારક જાણ્યાતાં નિરાધાર રીતે તેને દૂર કરીને, એટલે બાદરતેડકાફ વિ બાદરવાડકાફ વિ । આવો પાંદ રાખીને, સંગતિ જાળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૪૩. ૧૭૯૪ [૩] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલું ઓરાલિયસરીરી (૫૦ ૩૯૨) આ સૂત્રપદ મં ૦ અને પુ ૨ સંગક પ્રતિ સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. આ પાંદના સ્થાનમાં અઘાવધિ પ્રેકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રતિઓમાં ઓરાલિયસરીરી આવો પાંદ છે. બેંકે મુદ્રિત ટીકામાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઓરાલિયસરીરી આવું પ્રતીક છે (જુઓ ટીકા, પત્ર ૫૦૦ પૃષ્ઠ ૨), પણ ખેભાતના ભેદરની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિમા, પ્રાચીન પ્રતિઓના પાંદ મુજબ, ઓરાલિયસરીરી આવું પ્રતીક મળવાથી અમે પ્રસ્તુત પાંદ મૂળમાં સ્વીકાર્યો છે.

૪૪. ૧૨૧૭ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો ઇગમ્મિ હોમાળે (૫૦ ૨૯૧, પં ૨૦) આ પાંદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા ઝ આગ્રતિમાં આ પાંદના સ્થાને ઇગમ્મિ હોજમાળે આવો પાંદ છે; અર્થાત્ ક્રૂંત હોમાળે ના સ્થાને હોજમાળે આવો ખોટો પાંદ છે, જ્યારે સ તથા શિ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત પાંદના સ્થાને ઇગમ્મિ નાળે હોજા આવો અસંગત પાંદ છે, અને મ તથા સુ આગ્રતિમાં ઇગમ્મિ નાળે હોમાળે પાંદ છે. અહીં સ આગ્રતિમાં આવેલો નાળે શબ્દ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી. આ વધારાનો નાળે શબ્દ સ આગ્રતિ પછીની અર્ધી આગ્રતિઓમાં આવ્યો છે.

૪૫. ૧૬૭ મા સૂત્રમાં આવેલો વૂય-ફહિર (૫૪ ૫૦, પં ૨૦) આ સૂત્રપાંદ જે ૦ અને મ ૦ સંગક પ્રતિઓ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓનો છે. ઘ આગ્રતિમાં અહીં આવો જ પાંદ છે. શેષ આગ્રતિઓમાં અહીં ટિપ્પણીમાં આપેલા જે ૦ અને મ ૦ પ્રતિના પાંદ જેવો વૂયપહલ-ફહિર પાંદ છે. ટીકાકારે ટીકામાં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલા પાંદનું જ પ્રતીક લીધું છે (જુઓ ટીકા પત્ર ૮૦, પૃષ્ઠ ૨). તેથી અને બહુસંખ્ય પ્રતિઓમાં હાંવાને કારણે પણ અમે અહીં વૂય-ફહિર પાંદને મૂળ વાચનારૂપે સ્વીકાર્યો છે.

૪૬. ૧૮૮ મા સૂત્રમાં આવેલા વિયસંત (૫૦ ૬૪, પં ૨૫) શબ્દ પ્રમાણે ટીકાની વ્યાખ્યા છે અને તે જે ૦ તથા પુ ૨ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓ આપે પણ છે. આથી જે ૦ અને પુ ૨ સંગક પ્રતિઓએ પ્રસ્તુત પાંદના બદલે આપેલા વિહસંત શબ્દને અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યો છે. સ આગ્રતિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આગ્રતિમાં અહીં વિહસંત શબ્દ છે. ઘ અને ઝ આગ્રતિમાં અહીં અનુક્રમે વિયસિય અને વિયસિત પાંદ છે, અર્થાત્ અમારી વાચના સાથે સંવાદી પાંદ છે.

૪૭. ૧૯૫ [૧] સૂત્રમાં આવેલા ગમળતલમળુલ્લિહમાળ (૫૦ ૬૮, પં ૧૬) આ સૂત્રપાંદમાં જે અણુલિહમાળ શબ્દ છે તેના બદલે જે ૦ ઘ ૦ અને પુ ૨ પ્રતિઓમાં અહિલંબમાળ શબ્દ છે. અહીં ટીકામાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે—અનુલિલ્લ-અતિલ્લવ્યત્. આથી અમે મૂળ વાચનામાં અણુલિહમાળ શબ્દ સ્વીકાર્યો છે. ઝ આગ્રતિમાં અહીં અમારા જેવો જ મૂળ પાંદ છે, જ્યારે શેષ આગ્રતિઓમાં અહિલંબમાળ પાંદ છે. ક્રૂંક એટલો જ કે સુ આગ્રતિમાં અમિલંબમાળ પાંદ છે.

૪૮. ૧૯૬ અને ૨૧૦ મા સૂત્રમાં આવેલા ગહ-જક્લત્ત (૫૦ ૬૯, પં ૨) અને ગહ-જક્લત્ત (૫૦ ૭૭, પં ૮) આ બે સૂત્રપાંદમાં આવેલા ગહ શબ્દના બદલે ૧૯૬ મા સૂત્રમાં માત્ર ઘ ૦ સંગક પ્રતિ અને ૨૧૦ મા સૂત્રમાં પ્ર ૦ તથા પુ ૨ સંગક પ્રતિઓ ગહગળ શબ્દ આપે છે. અહીં કોઈ બાધક કારણ ન હોવાથી અમે બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાંદનું પ્રાધાન્ય ગણીને મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત બંને સ્થળે એકસરતા જાળવી છે. ઝ આગ્રતિમાં પ્રસ્તુત બંને સ્થાનોમાં ગહગળ શબ્દ છે. અને તે સિવાયની

અન્ય આત્મતિઓમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનોમાં અનુક્રમે ગદ્ય (સુ. ૧૬૬) અને ગદ્યગણ (સુ. ૨૧૦) પાઠ છે. ફરક એટલો જ કે શિ આત્મતિમાં ૨૧૦ માં સૂત્રના સુચિત સ્થાનવાળો પાઠ પડી ગયો છે.

૪૯. ૬૫૭મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો જેહિતો અસુરકુમારા । (૫૦ ૧૭૭) આ પાઠ અમને પ્ર. સંસ્કૃત પ્રતિ સિવાયની બધી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠથી પ્રસ્તુત સૂત્રગત પ્રશ્નના ઉત્તરને સમજવામાં જરાય મુશ્કેલી પડતી નથી, એટલું જ નહીં, રચનાની દૃષ્ટિએ સૂત્રપાઠ આવો હોવો વધારે સંગત પણુ લાગે છે. પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં સ તથા શિ આત્મતિમાં જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો માણિયવ્વા આવો પાઠ છે. સમિતિની મુ. સંસ્કૃત પ્રતિનો આ પાઠ અમારી આત્મતિમાં નોંધવો રહી ગયો છે, તેથી તેને પ્રસ્તુત ગ્રંથના પહેલા ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. ધ તથા ઝ આત્મતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે આવો પાઠ છે—જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો વિ માણિયવ્વા । તથા જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો વાળમંતરા વિ માણિયવ્વા । અહીં પ્ર. સંસ્કૃત પ્રતિનો પાઠ નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યો છે તે મુજબ મ તથા મુ આત્મતિમાં જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો વાળમંતરા ડવવજાવેયજ્ઞા । આવો પાઠ છે.

૫૦. ૧૭૬૫ [૨] સૂત્રના અંતમાં આવેલો એવં જવ મંગા । (૫૦ ૩૮૭) આ સંગત સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ધ આત્મતિમાં અહીં આવો જ પાઠ છે. અને તે સિવાયની અન્ય આત્મતિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને એવં એવં જવ મંગા માણિયવ્વા પાઠ છે. અહીં ટિપ્પણીમાં મુ. સંસ્કૃત પ્રતિનો પાઠ અનવધાનથી મંગા માણિયવ્વા આવો હપાયો છે તેના બદલે એવં એવં જવ મંગા માણિયવ્વા આવો પાઠ સમજવો.

૫૧. ૧૮૬૪મા સૂત્રમાં બે વાર આવેલું વ્વ્વા (૫૦ ૪૦૦, પં. ૯-૧૦) સૂત્રપદ અમને પ્ર. અને પુર. સંસ્કૃત પ્રતિઓ સિવાયની અન્ય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યું છે. અહીં પ્ર. અને પુર. સંસ્કૃત પ્રતિમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આત્મતિઓમાં વ્વ્વ શબ્દ છે. પ્રાચીન બહુસખ્ય પ્રતિઓના પાઠની દૃષ્ટિએ અને પ્રાચીન પ્રયોગની દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત વ્વ્વા શબ્દનું આગવું મહત્વ છે. અભ્યાસીની અનુકૂળતા માટે કોઈપર વિદ્વાન લેખકે કે શોધકે લખેલી કે શોધેલી પ્રતિઓમાં પ્રાચીન પ્રયોગનું પરિવર્તન થતું તેના ઉદાહરણરૂપે પ્રસ્તુત પાઠભેદ સૂચવી શકાય.

૫૨. ૧૩૧૯ મા સૂત્રમાં આવેલું દોળિણ (૫૦ ૩૦૯) સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર જેમાં છે તે ચોથા દ્વારના પ્રારંભથી સૂત્રો નેવાથી પણ અહીં પ્રથમા વિભક્તિ અર્થાત પ્રસ્તુત દોળિણ પાઠ સંગત જ જણાય છે. આમ છતાં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આત્મતિઓમાં પ્રસ્તુત શબ્દના બદલે લોળ્હ શબ્દ છે. બી વિભક્તિથી પણ અર્થસંગતિ થઈ શકે તેમ છે જ, છતાં અમે ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો પૂર્વાપર સૂત્રસંદર્ભને અનુસરતો આ પાઠ સાચો છે.

૫૩. ૧૩૬૦ મા સૂત્રમાં આવેલો સંજયાસંજવ જહ્ણેણં આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે તેથી તે ભૌતિક પાઠ છે; જ્યારે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આત્મતિઓમાં આ પાઠના સ્થાનમાં સંજયાસંજવણં પુચ્છા । તો જહ્ણેણં આવો પાઠ છે. અર્થની દૃષ્ટિએ જરાય બાધક નહીં એવો આ પાઠભેદ વિરલ પ્રતિમાં મળતો હોવો નોંધ્યે.

૫૪. ૧૭૫૧ મા સૂત્રમાં આવેલો ડકોઠસંકિહિઠરિણામે વા તપ્પાઠગ્ગવિસુજ્ઞમાળપરિણામે વા (૫૦ ૩૮૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બંધકના નિષ્પણરૂપ સંદર્ભમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે

—ઉદ્ઘાટનકલિષ્ટપરિણામો નારકાયુર્બંધકઃ, તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધયમાનપરિણામોઽનુસરસુરાયુર્બંધકઃ (ટીકા, પૃષ્ઠ ૪૯૧). આ પ્રમાણેની ટીકાની વ્યાખ્યાથી પ્રસ્તુત સૂત્રપાંડની મૌલિકતા સ્પષ્ટ જ છે. આમ છતાં કોઈ પણ પ્રતિમાં નહીં મળતો અને ન જ જોઈએ તેવો અસંકલિષ્ટપરિણામે વા આપો ખોટો પાઠ અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રતિઓમાં જણાયો છે, તે આ પ્રમાણે ૩૦ સંકલિષ્ટપરિણામે વા અસંકલિષ્ટપરિણામે વા તપ્પાડયાવિસુજ્ઞમાણપરિણામે વા. આ પાઠમાં ૩૦ છે તેના બદલે ૩ તથા ૩ આગ્રતિમાં ૩કોસેળ, ૩ આગ્રતિમાં ૩કોસે અને સુ આગ્રતિમાં ૩કોસ છે. અભ્યાસી વાચકો સદૃશ સમજી શકે તેમ છે કે તપ્પાડયાવિસુજ્ઞમાણપરિણામે વા પાઠ જ અસંકલિષ્ટપરિણામે પાંડને યિત્તરૂરી સાબિત કરે છે.

પૃષ્ઠ ૧૪૦૯ મા સૂત્રમાં આવેલો ઇવમેતે ચડવીસે ચડવીસવંદ્યા પૃષ્ઠ મર્વતિ । આ સગત અને મૌલિક સૂત્રપાઠ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે. આ પાઠમાં આવેલા ઇવમેતે પાંડના બદલે મ૦, પુ ૧, પુ ૨ સગત પ્રતિઓ ઇવમેવ પાઠ આપે છે. ૩ આગ્રતિ સિવાયની સમગ્ર આગ્રતિઓમાં અહીં ઇવમેવ પાઠ છે. અહીં અર્થની દૃષ્ટિએ પણ નંતાં ઇવમેતે પાઠ સુસંગત છે.

પૃષ્ઠ ૧૦૭ મા સૂત્રમાં આવેલા પહરાહ્યાઓ (૫૦ ૩૮) આ સૂત્રપદના સ્થાનમાં કેવળ મ૦ સગત પ્રતિમાં પહરાહ્યા પાઠ છે. અહીં એક સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ પહરાહ્યાઓ પાઠ આપે છે, તેથી પહરાહ્યા પાંડને સ્વીકારવાની લાગણ્ય જતી કરીને પણ બાદુસપ્ત્ય પ્રતિઓના પાંડને પ્રાધાન્ય આપે છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત અર્થીય આગ્રતિઓમાં અહીં પહરાહ્યા પાઠ છે.

પૃષ્ઠ ૧૨૨૪ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા સુકલેસ્સં । આ સૂત્રપદના બદલે પુ ૨ સગત પ્રતિમાં આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાઠ છે—સુકલેસ્સં પપ્પ જાવ મુજો મુજો પરિણમઃ? હંતા ગોયમા! તં ચંચ । અહીં અભ્યાસી વાચકોને ૧૨૨૦ થી ૧૨૨૩ સુધીનાં સૂત્રો જોતા સદૃશલાવે જ જણાશે કે ૧૨૨૪ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો ઇવં શબ્દ જ અમે મૂળ વાચનામાં સ્વીકારેલા પાંડને સુસંગત સાબિત કરે છે. અહીં જણાવેલો પુ ૨ પ્રતિનો વધારાનો પાઠ કોઈ વિદ્વાને પ્રતિપાઠ વિષયને અતિ સુગમ કરવા ખાતર પાછળથી ઉમેરેલો છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આગ્રતિઓમાં અહીં જણાવેલા પુ ૨ પ્રતિના જેવો વિસ્તૃત પાઠ છે. આ પાંડને મૌલિક માની શકાય નહિ.

પૃષ્ઠ ૨૦૩૩ મા અને ૨૦૩૫ મા સૂત્રમાં આવેલા પરિયાહ્યગયા આ સૂત્રપદના સ્થાનમાં માત્ર પુ ૨ પ્રતિ અનુક્રમે પરિયાહ્યગયા અને પરિયાહ્યગયા પાઠ આપે છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત બંને સ્થાનમાં પરિયાહ્યગયા પાઠ છે, જે પછીના સમયની કોષ્ઠક જ પ્રતિ આપે છે, તેથી અમે મૂળ વાચનામાં તે સ્વીકાર્યો નથી. અહીં મુદ્રિત ટીકાના અવતરણમાં પણ પરિયાહ્યગયા પાઠ છે, છતાં ખંબાના અને જેસલમેરના ભંડારની ટીકાની તાગપત્રીય પ્રતિઓમાં પરિયાહ્યગયા અવતરણ છે. આથી અમે સ્વીકારેલો પાઠ સુસંગત છે.

પૃષ્ઠ ૯૮ મા સૂત્રમાં આવેલા ચુંચુયા (૫૦ ૩૬) શબ્દના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આગ્રતિઓમાં ચંચુયા શબ્દ છે. અહીં જોડે જ૦, મ૦, મ૦ અને પુ ૨ સગત પ્રતિઓ પણ ચંચુયા પાઠ આપે જ છે, છતાં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલો પાઠ મૌલિક છે તેમ કહી શકીએ. પ્રસ્તુત સમય પાઠ ઉપરની ટિપ્પણીમાં પ્રવચનસારોદ્ધારનો મૂળ અને ટીકાનો પાઠ આપ્યો છે, તેમાં અનુક્રમે ચંચુયા અને ચંચુકા: પાઠ છે, તેથી અહીં જણાવેલા ચુંચુયા શબ્દને અમે મૂળમાં સ્વીકાર્યો છે. અભ્યાસ્ય અથો પણ આપણને મૂળ વાચનાના નિર્ણયમાં ક્યારેક ઉપયોગી ઉકેલ આપે છે, એ આ ઉપરથી નોંધે શકાય છે.

૬૦. ૧૮૦૯ મા સૂત્રમાં આવેલા જયવરં ઓસળકારણં જ મવતિ (૫૦ ૩૯૫, પં૦ ૪) આ સૂત્રપાઠગત મવતિ શબ્દના બદલે જે૦ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આત્રતિઓમાં મળતિ શબ્દ છે. દીકામાં આ સૂત્રપાઠનું પ્રતીક લીધું છે તેમાં હવજ (દીકા, પત્ર ૫૦૬, પૃષ્ઠ ૧) પાઠ હોવાથી અમે અહીં મૂળ વાચનામાં જે૦ પ્રતિનો મવતિ શબ્દ સ્વીકાર્યો.

૬૧. ૧૫૯૧ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા માણિયવ્વો । આ સૂત્રપદ પછી માત્ર પુર સંગ્રહ પ્રતિમાં જાવ વેમાણિય તિ । આટલો પાઠ વધારે છે. ઘ, મ અને તદનુસારે સુ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનની વાચના અમારા પ્રમાણે છે; ત્યારે શેષ ત્રણ આત્રતિઓમાં અહીં જણાવેલો પુર પ્રતિનો વધારાનો પાઠ છે.

૬૨. ૨૦૩૨ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો અર્ણતરાય આહારે (૫૦ ૪૧૬) આ સૂત્રપાઠ અમને કેવળ જે૦ સંગ્રહ પ્રતિએ જ આપ્યો છે; શેષ હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં તથા સ અને શિ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અર્ણતરાયઆહારે પાઠ છે. આ સિવાયની અન્ય પ્રકાશિત આત્રતિઓમાં આ સ્થાનમાં આવેલો અર્ણતરાયઆહારે પાઠ અમને કોઈ પણ પ્રતિએ આપ્યો નથી. મુદ્રિત દીકામાં અને અમે બેચેલી દીકાની કેટલીક હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદનું અવતરણ અર્ણતરાયઆહારે છે. આની વ્યાખ્યા પણ દીકાની મુદ્રિત આત્રતિમાં અનન્તરાગતાહારકો છે. આ ઉપરથી કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નહીં હોવા છતાં જે તે આત્રતિની મૂળ વાચનામાં અર્ણતરાયઆહારે પાઠ લેવાયો હશે એમ લાગે છે. પણ દીકાની પ્રાચીન તાપત્રીય પ્રતિઓમાં આ પદનું અવતરણ અર્ણતરાયઆહારે છે અને આની વ્યાખ્યામાં પણ અનન્તરાહારકો છે. તેમ જ પ્રસ્તુત સૂત્ર પછીના ૨૦૩૩ મા સૂત્રમાં આવેલા અર્ણતરાય આહારે સૂત્રપદની મુદ્રિત દીકામાં અનન્તરાગતાહારા: પાઠ છે, ત્યારે દીકાની તાપત્રીય પ્રતિઓમાં અનન્તરાહારા: પાઠ છે. આથી મૂળ વાચનામાં અમે સમગ્ર સૂત્રપદને ઐતિહાસિક ગણવું જોઈએ.

૬૩. ૨૧૬૫ મા અને ૨૧૬૬[૧] સૂત્રમાં આવેલા અસંલેખિતમાર્ગ (૫૦ ૪૪૨, પં૦ ૧ અને પં૦ ૮) પાઠના બદલે ઘ૦, મ૦ અને પ્ર૦ પ્રતિઓમાં સંલેખિતમાર્ગ પાઠ છે, (જે નીચે પહેલી અને ત્રીજી ટિપ્પણીએ નોંધ્યો છે) તેને મૂળમાં લઈ તે મૂળમાં સ્વીકારેલા અસંલેખિતમાર્ગ પાઠને ટિપ્પણીમાં લેવાનો સુધારો અમે પ્રસ્તુત ગ્રંથના પહેલા ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આત્રતિઓમાં આ સ્થાનમાં અસંલેખિતમાર્ગ પાઠ છે. અહીં અમે સંલેખિતમાર્ગ પાઠની ઐતિહાસિકતા આ કારણે માની છે — મુદ્રિત દીકામાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે : તૈજસમુદ્ધાતમારમામાણના જપ્ત્યતોઽપિ ક્ષેત્રમાયામતોઽજ્જુલાસજ્જ્વેયમાગમ્માર્ગ મવતિ ન તુ સજ્જ્વેયમાગમાનમ્ । (દીકા, પત્ર ૫૯૭, પૃષ્ઠ ૨). દીકાની આ વ્યાખ્યાથી તો મૂળ વાચનામાં અહીં અસંલેખિતમાર્ગ પાઠ બંધ ભેગે છે. પણ અમે ખંભાત-જેસલમેરના કાંડારની તેમ જ અન્ય બીજા જે કોઈ કાળના ઉપર લખાયેલી દીકાની પ્રતિઓ જોઈ તેમાં ઉક્ત દીકાના પાઠમાં ન તુ સજ્જ્વેયમાગમાનમ્ આ પાઠના બદલે ન સ્વસજ્જ્વેયમાગમાનમ્ આપ્યો પાઠ છે. અમને એટલો વિશ્વાસ છે કે દીકાની હસ્તલિખિત સમગ્ર પ્રતિઓમાં પણ ન સ્વસજ્જ્વેયમાગમાન પાઠ હશે. ઘ તથા સ આત્રતિમાં પ્રકાશિત થયેલી દીકામાં તેમની સામેની દીકાની હસ્તલિખિત પ્રતિમાં તો પ્રસ્તુત ન સ્વસજ્જ્વેયમાગમાન પાઠ જ હશે, પણ તે બંનેએ ઉપયોગમાં લીધેલી સૂત્રપ્રતિઓના મૂળ પાઠમાં તેમને સંલેખિતમાર્ગ પાઠ નહિ મળ્યો હોય, એટલે કે અસંલેખિતમાર્ગ પાઠ મળ્યો હશે, તેથી તેમણે દીકાના ન સ્વસજ્જ્વેયમાગમાન પાઠને સ્વયં સુધારીને ન તુ સજ્જ્વેયમાગમાન જાપ્યો લાગે છે. અલબત્ત, દીકાની બધી પ્રતિઓ અહીં જે ન સ્વસજ્જ્વેયમાગમાન પાઠ આપે છે તે પાઠની સાર્થકતા તો અહીં જણાવેલા

ટીકાના પાઠમાં આપતા સ્ત્રવમાયામતોડકુલાસંખ્યેયમાગપ્રમાણ આ પાઠના બદલે સ્ત્રવમાયામતોડકુલા-સંખ્યેયમાગપ્રમાણ પાઠ આપે તો જ થાય છે. પણ ટીકાની કોઈ પણ પ્રતિ આવો સત્વાદી પાઠ આપતી નથી. અમારા મંતવ્ય પ્રમાણે આ કંડિકામાં આપેલા ટીકાના પાઠનું મુદ્દણુ આ પ્રમાણે કરવું જોઈએ — તૈજસ્યમુદ્વાતમારમમાણાનાં જન્મવ્યતોડપિ સ્ત્રવમાયામતોડકુલા(લ)સંખ્યેયમાગપ્રમાણ મંવતિ, ન ત્વસંખ્યેયમાગમાનમ્ ।

૬૪. ૨૨૧મા પૃથમાં આવેલા ૮૯૮ અને ૮૯૯, આ બે સૂત્રો પ્રજાપતાસૂત્રની પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે મળે છે અને તેથી જ સુ સિવાયની અઘાવાધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રજાપતાસૂત્રની સમગ્ર આગ્રતિઓમાં આ બે સૂત્રો છે જ. સુ આગ્રતિમાં આ બે સૂત્રો નથી. આ બે સૂત્રો પૈકીનું ૮૯૮ સુ સૂત્ર ૮૭૦ માં સૂત્ર સાથે અક્ષરશઃ મળતું હોવાથી ૮૯૮ માં સૂત્રની ઉત્થાનિકામાં ટીકાકારે આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે : સમ્પ્રતિ પ્રાગુક્તમેવ સૂત્રં સૂત્રાન્તરસમ્બન્ધનાર્થે ભૂયઃ પઠતિ । આથી ૮૯૮ માં સૂત્રની મૌલિકતા એવે ઉપયોગિતા સહજસિદ્ધ થાય જ છે. સુત્રાગમે ના સપાદકજીને ૮૭૦ નું સૂત્ર ફરી ૮૯૮ માં સૂત્રરૂપે આવે તે બરાબર નહીં લાગતા તેમજ તેની મૌલિકતાને તપાસ્યા વિના જ કાઢી નાખ્યું તે તેમનો સંત્રમ કદાપી શકાય તેવો છે.

૬૫. ૨૯૬-૬૭ માં પૃથમાં આવેલા ૧૨૩૭ માં સૂત્રમાંથી અનેક સૂત્રપદો સુ આગ્રતિમાં ધરાદાપૂર્વક લેવાયાં નથી એમ જણાય છે. પ્રસ્તુત સૂત્રપદો આ છે : ૨૯૬ માં પૃથની ૧૫ મી પંક્તિમાં બે વાર આવેલો તથા ૧૮ મી પંક્તિમાં આવેલો વર શબ્દ, ૧૮-૧૯ મી પંક્તિમાં આવેલો આસલા માસલા પેસલા ફૈસીઓટાકલેવિળી ફૈસિ લોચ્છેયકુટું ફૈસી તંબચ્છિક્કળી આ સૂત્રપાઠ, અને ૨૯૭ માં પૃથની પહેલી પંક્તિમાં આવેલો આમાયળિજા લીસાયળિજા પીળળિજા વિહળિજા લીલળિજા આ સૂત્રપાઠ તથા બીજી પંક્તિમાં આવેલું સચ્ચિવિયપલ્હાયળિજા આ સૂત્રપદ. અહીં કોઈ પણ સમજદાર વાચક સહજ સમજી શકે તેમ છે કે પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે મળતાં તેમ જ સુત્રાગમે સિવાયની સમગ્ર આગ્રતિઓમાં સ્વીકારાયેલા ઉપરનાં (૧૨૩૭ માં સૂત્રનાં) સૂત્રપદો દષ્ટિદોષ (પ્રુકવાચન સંબંધિત) કે અનવધાનથી નહીં પણ પોતાને ઇષ્ટ પાઠ રજૂ કરવાની છુદ્ધિથી જ સુ આગ્રતિમાં લેવાયાં નથી.

૬૬. સૂત્ર ૯૭૨, ગાં ૨૦૩ માં જણાવેલા અદ્યા ય અસી ય મળી ડહુવાળે તેહ કાળિય વસા ય આ સાત દારોના બદલે સ આગ્રતિમાં ડહુવાળેના બદલે દુદ્ધ અને વાળે બે દારો હોવાથી આદ દાર મળે છે. આવો આદ દારવાળો પાઠ પણ અનેક હસ્તલિખિત પ્રત્યંતરોમાં મળે છે. અહીં પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં મળતો ડહુવાળે પાઠ પ્રમાણિક હોવાથી અમે સ્વીકાર્યો છે. કેવળ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે એટલા જ કારણથી અમે આ પાઠને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે તેમ પણ નથી; તદનુસાર વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરીએ છીએ : આગળ ૯૯૯માં સૂત્રમાં પ્રસ્તુત દારોનું નિરૂપણ છે. ત્યાં અદ્યા દારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી અસિ દારથી વસા દાર સૂધીનાં દારો મારે આવ્યાં થી મલયગિરિજાની ટીકામાં ઇમમસિ-મળ્વાદિવિષયાળવપિ ષટ્ સૂત્રાણિ માલનીયાનિ આવી સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા છે. આથી આ સંદર્ભમાં, ડહુવાળે દાર જ મૌલિક અને પ્રમાણિત છે; તેના બદલે દુદ્ધ વાળે એમ બે દાર કરીએ તો ટીકાકારે જણાવેલાં ષટ્ સૂત્રાણિ = ૭ સૂત્રના બદલે સાત સૂત્ર થઈ જાય. પ્રસ્તુત દારગાથામાં આવેલા ડહુવાળે શબ્દની વ્યાખ્યા, ટીકાની પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગઈ છે. જો કે સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલી ટીકાની આગ્રતિમાં ડહુવાળેના બદલે તેના મૂળ પાઠમાં સ્વીકારેલા દુદ્ધ અને વાળે આ બે પદની વ્યાખ્યા છાપી છે, પણ તે ટીકાનો મૌલિક પાઠ નથી, પણ કોઈક વિદ્વાને તે સ્વયં બનાવીને ઉમેરેલો છે, એ તો ઉપર

જાણાવેલા ૯૯૯માં સૂત્રની ટીકાના પાઠથી જ સ્પષ્ટ છે. આ બાબતની વિશેષ ચોખવટ અમે પ્રથમ ભાગના ૨૩૭ માં પૃષ્ઠની ટિપ્પણીમાં કરી છે, તે જિજ્ઞાસુઓને જોવા લક્ષ્યમાં રાખી છે.

પ્રસ્તુત પાઠના નિર્ણયમાં બીજાને આધાર પાળી અમને મળ્યો છે, જે નિશીથસૂત્રમાં આવે છે. નિશીથસૂત્રના ૧૩ માં ઉદ્દેશમાં મત્તદ અહાઈ અસીઈ મળીઈ ડહુવાણે તેહે ફાણિઈ અને વસાઈ આ સૂત્રપદો છે. અહીં પાળી મુખ્ય જોવાનો વિષય પ્રસ્તુત હોઈ જેમાં જેમાં મુખ્ય જોઈ શકાય તે તે પદાર્થો જાણાવ્યા છે. પ્રતાપનાસૂત્ર તથા નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત સંદર્ભો જોતાં ડહુવાણે પાઠની એકાંત મૌલિકતા દે છે. અહીં એક વસ્તુ જાણાવીએ છીએ કે આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી તથા આચાર્ય શ્રી વિજયજીયસૂરિજી દ્વારા સંપાદિત નિશીથચૂંચિની સાધકલોચાઇલ કોપીમાં અને તદનુસારે શ્રી કમલમુનિજીએ સંપાદિત કરેલી નિશીથચૂંચિની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં આપેલી નિશીથ-સૂત્રની મૂળ વાચનામાં ઉપર જાણાવેલા ડહુવાણેના બદલે કુઢુવાણે પાઠ છે અને તેના પાઠાંતરમાં કુઢુવાણિઈ પાઠ આપ્યો છે. આ કુઢુવાણે કે કુઢુવાણિઈ એ ડહુવાણેનું લિપિદોષથી થયેલું સ્વરૂપ છે અને તે ચૂંચિની બ્યાખ્યાની અસરથી કોઈ એ કદપીને બનાવેલો શબ્દ છે. સંશોધનમાં રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓની જાણ ખાતર નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત પાઠના સમ્બંધમાં પણ સવિશેષ માહિતી આપવી ઇષ્ટ માની છે. નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની અમે ત્રણ પ્રકારની વાચના જોઈ છે, તે આ પ્રમાણે :

(૧) જે મત્તદ અપ્પાણં દેહતિ દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ । एवं अहाइ असीइ मणीइ डहुवाणे तेहे फाणिइ वसाइ अप्पाणं देहति देहंतं वा सातिज्जति । निशीथसूत्रનો આ પાઠ અમે પ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતિઓના આધારે તૈયાર કરેલી કોપીમાંથી નોંધ્યો છે.

(૨) જે મિક્લૂ મત્તદ અત્તાણં દેહતિ દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૧૨ ॥ જે પઢિગાહે ॥ જે આદંસણ ॥ જે મણિમિમ ॥ જે અતિમિમ ॥ જે આમરણસિ ॥ જે ડહ(હુ)વાણે ॥ જે ડવચકુંમે ॥ જે મહુકું ॥ જે તેહકું ॥ જે વચકું ॥ જે ફાણિઈ ॥ જે વસાઈ ॥ નિશીથસૂત્રનો આ પાઠ પાછળની એટલે અવાંચીન નહીં પણ ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષ પહેલાંની કેટલીક દસ્તાવિજિત પ્રતિઓમાંથી અમે નોંધ્યો છે.

(૩) જે મિક્લૂ મત્તદ અત્તાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૨૧ ॥ જે મિક્લૂ અહાઈ અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૨૨ ॥ જે મિક્લૂ અસીઈ અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૨૩ ॥ જે મિક્લૂ મણિઈ અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૨૪ ॥ જે મિક્લૂ કુઢુવાણે અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૨૫ ॥ જે મિક્લૂ તેહે અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૨૬ ॥ જે મિક્લૂ મહુઈ અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૨૭ ॥ જે મિક્લૂ સણિઈ અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૨૮ ॥ જે મિક્લૂ ફાણિઈ અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૨૯ ॥ જે મિક્લૂ મજઈ અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૩૦ ॥ જે મિક્લૂ વસાઈ અપ્પાણં દેહહ, દેહંતં વા સાતિજ્ઞતિ ॥ ૩૧ ॥ નિશીથસૂત્રનો આ પાઠ આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી અને આચાર્ય વિજયજીયસૂરિજી મહારાજ દ્વારા સંપાદિત થયેલી નિશીથચૂંચિની સાધકલોચાઇલ કોપીમાંથી અને તદનુસારે શ્રી કમલમુનિજીએ સંપાદિત કરેલી નિશીથચૂંચિની મુદ્રિત આવૃત્તિમાંથી અમે નોંધ્યો છે. આ પાઠમાં ૩૧ માં સૂત્રમાં આવતા અત્તાણં દેહહ દેહંતં આ પાઠના પાઠાંતરરૂપે અપ્પાણં વ્લોઈઈ વ્લોઈઈ આવો પાઠભેદ તેમ જ ૩૫ માં સૂત્રમાં આવેલા કુઢુવાણેના પાઠાંતરરૂપે કુઢુવાણિઈ આવો પાઠભેદ શ્રી કમલમુનિજીની આવૃત્તિમાં છે. આચાર્ય વિજયપ્રેમસૂરિજીએ આ પાઠભેદ પૈકીના કુઢુવાણિઈ પાઠને પ્રત્યક્તરના પાઠરૂપે નહીં પણ અર્થદર્શક ટિપ્પણીરૂપે નોંધ્યો છે.

પ્રથમ તો આપણે નિર્ણયસૂત્રના એક જ સૂત્રપાદની ઉપર જણાવેલી ત્રણ પ્રકારની વાચનાઓના સંબંધમાં વિચારીએ :

(૧) પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાંથી મળેલી પ્રથમ વાચનામાં મત્તણ પછીનાં અદ્વાર આદિ સાત પદો સંખ્યા અને ક્રમની તુલનાએ પ્રત્યાપનાસૂત્રનાં પદો સાથે તદ્દન મળી રહે છે. પ્રત્યાપના-સૂત્રમાં નથી એવું આદિમાં આવેલું મત્તણ સૂત્રપદ નિર્ણયસૂત્રનું આગળુ અને મૌલિક સૂત્રપદ છે, અને તેના ઉલ્લેખથી ઉપલક્ષ્યથી અન્ય પાત્રોનું સ્થાન સ્પષ્ટજન્ય જોઈ એ. અમને અમારા સંશોધન એવં પાદપરીક્ષણના અનુભવથી આ પ્રથમ વાચના શુદ્ધ પ્રામાણિક એવ મૌલિક જણાય છે.

(૨) બીજી વાચનામાં આવેલાં વધારાનાં સૂત્રપદો, પ્રત્યુત્ત સૂત્રસંદર્ભની ચૂર્ણિ, નિર્ણય-આધ્યાન્તર્ગત સમ્રાટ્પીગાથા અને તે ગાથાની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનના આધારે પ્રદક્ષિત થયાં હોય તેમ જણાય છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ મત્તણ પદની વ્યાખ્યા કરીને ચૂર્ણિમાં એવં પઢિમહાદિવસુ વિ । આવી ઉપલક્ષ્યથી સમજવા માટેની વ્યાખ્યા છે, તેના આધારે આ નિર્ણયસૂત્રની બીજી વાચનાના સૂત્રપાદમાં એવં જ પઢિમહે આ પાદ ઉમેરાયો હોય તેમ કાગે છે. પ્રત્યુત્ત સૂત્રસંદર્ભની અર્થઘોષક નિર્ણયઆધ્યાન્તર્ગત સમ્રાટ્પીગાથા આ પ્રમાણે છે—

દપ્થન મણિ આમરણે સ્થ દણ માયળાન્નતરણ વા ।

તેલ્લ-મહુ-સપ્પિ-પાણિત-મચ્છ-વસાસુત્તમાદીસુ ॥

આ ગાથામાં આવતાં બંધાયે પદો મત્રપદો છે તેમ માનવાને કાર્ત્ત કારણ નથી. અલગત, સૂત્રપરીક્ષક નિર્ણયગાથામાં સૂત્રપદોનો જ નિર્દેશ હોય છે, પણ આ સમ્રાટ્પીગાથા હંવાથી સૂત્રપદો ઉપરાંત પ્રત્યુત્તને ઉપધારી પદોનાં તેમાં ઉપલક્ષ્યથી નિર્દેશ કર્યો હોય તેમ લાગે છે. આ અનુમાન અસંગત નથી. અર્થાત્ પ્રત્યુત્ત બીજી વાચનામાં આવેલો જો આમરણિગં મે ઉદચકુંમેગં જે મહુકુંમેગં જે વચકુંમેગં આ સૂત્રપાદ ઉપર જણાવેલી સમ્રાટ્પીગાથા અને તેની ચૂર્ણિની વ્યાખ્યાના આધારે ઉમેરાયેલો હોય તેમ જણાય છે.

(૩) ત્રીજી વાચનાની વાચનામાં ૩૫ માં સૂત્રમાં આવેલું કુહાવાણે સૂત્રપદ તો કુહાવાણેનુ અટ ૩૫ જ છે, જે વિદાન વાચકો અને શોધકો સ્વજ સમજી શકે. બીજી વાચનામાં વક્તવ્યમાં જણાવેલી સમ્રાટ્પીગાથામાં આવતા દણ શબ્દની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનના આધારે આચાર્ય શ્રી વિગ્ધ-પ્રેમસરિચની આકૃતિમાં કુહાવાણે પાદ ઉપર અર્થદર્શક દિપાળી રૂપે કુંડવાણિણ શબ્દ આપ્યો છે. શ્રી કમલમુનિજીએ તેમની આકૃતિમાં પ્રત્યુત્ત કુંડવાણિણ શબ્દને પ્રત્યક્ષરના પાદનેદરે આપ્યો અને સુત્રાગમે ગત નિર્ણયસૂત્રની વાચનામાં તો એથી પણ આગળ વધીને કુંડવાણિણ શબ્દને જ મૂળ વાચનાના મૌલિક પાદરૂપે પ્રકાશિત કર્યો. હકીકતમાં નિર્ણયસૂત્રની કાર્ત્ત પણ દર્શાવિષિત પ્રતિમા કુંડવાણિણ શબ્દ છે જ નહિ. ઉપર જણાવેલા દણ શબ્દની ચૂર્ણિ આ પ્રમાણે છે — ‘દગં’ પાનીયં, તત્ત્વ અણતરં કુહાદિમાગ્ને સ્થિતમ્ । અસ્તુ. આ ત્રીજી વાચનાની વાચનામાં જણાવેલાં પ્રથમ (૩૧ મુ) સૂત્ર અને પ્રદક્ષિત સૂત્ર સિવાયનાં સૂત્રમાં આવેલાં મિષ્કન્નુ તથા અપ્પાણં થી સાતિજ્જતિ સુધીના સૂત્રપદો નિર્ણયસૂત્રની સૂત્રપ્રતિઓમાં મળતાં નથી. સૌ પ્રથમ આ આકૃતિમાં વિશેષ રૂપે દરવા માટે મત્તણ અદ્વાર આદિ પ્રત્યેક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર કોઈ પણ પ્રતિમા આધાર વિના રવયં આપેલું હોય એમ લાગે છે. ત્યાર પછી પ્રસિદ્ધ થયેલી આચાર્ય શ્રી વિગ્ધપ્રેમસરિચની, શ્રી કમલમુનિજીની, સુત્રાગમેની અને મુનિ શ્રી નયમલજીની આકૃતિમાં પણ પ્રત્યુત્ત સૂત્રપદોના બદલે સંપૂર્ણ સૂત્રો જ આપેલાં છે. આમ છતાં આ અને મુનિશ્રી નયમલજીની આકૃતિમાં અમે પહેલાં જણાવેલી પ્રત્યુત્ત સૂત્રસંદર્ભની પહેલી વાચનામાં આપેલા મૌલિક સૂત્રપદો જેટલાં જ સૂત્રો છે.

અર્થાત્ બીજી અને ત્રીજી વાચનામાં પ્રક્ષિપ્ત થયેલાં સૂત્રપદો પૈકીનું એક પણ વધારાનું સૂત્રપદ આ બે આત્મતિઓમાં નથી. ડૉ. વોલ્ટર શુક્લિંગસપાદિત નિર્ણયસૂત્રની વાચનામાં અહીં અમે પહેલી વાચનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે જ સૂત્રપદો છે, અર્થાત્ એક એક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર બનાવીને નથી આપ્યું, પણ હસ્તલિખિત પ્રતિઓની વાચના મુજબ જ પ્રમાણિત વાચના આપી છે. પહેલી વાચનામાં આવેલાં સહુવાળે સૂત્રપદના બદલે ડૉ. વોલ્ટર શુક્લિંગની વાચનામાં સહુવાળે છે, જે તે યુગમાં જર્મનીમાં વિશિષ્ટ પ્રત્યંતરો અને સંદર્ભગ્રંથોના અભાવે થાય તે સ્વાભાવિક છે. યાકી, તેમણે જે સાધનોથી નિર્ણય આદિ સૂત્રોની વાચનાઓ તૈયાર કરી છે તેવી પણ વિપુલ સાધનોથી પણ જવડલે જ દર્શાવી શકે એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. અ આત્મતિમાં સહુવાળે ના બદલે સહુવાળે છે, જ્યારે સૌપ્રથમ મુનિ શ્રી નથમલજી સપાદિત આત્મતિમાં પ્રસ્તુત સહુવાળે સૂત્રપદ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યું છે, તેમનો આ પાદનિર્ણય પ્રામાણિક અને મૌલિક છે.

પ્રજાપના તથા નિર્ણયસૂત્રના ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાદોના સ્થાનમાં મુનિશ્રી પુષ્પભિલુજીએ સુત્રાગમે માં જે પાદો આપ્યા છે તેમાં તો એમની મનરિચતા જ કામ કરી ગઈ છે, તે જણાવીએ છીએ :

પ્રજાપનાસૂત્રની અમારી આત્મતિના ૨૩૭ માં પૃષ્ઠમાં આવેલા ૯૭૨ માં સૂત્રની ૨૦૩ ક્રમાંકવાળી ગાથાના પૂર્વાર્ધનો પાઠ કોઈપણ આધાર વિના સુત્રાગમે માં આ પ્રમાણે પ્રકાશિત કર્યો છે—અદાય અસી ય મળી દુદ્ધ પાણિય તેહ્ન કાણિય તદ્દા ય । અને આગળ ૯૯૯ [૨] સૂત્રના સ્થાનમાં ઈર્વ ઇર્ણ અમિભાવેળં અસિ મળિં દુદ્ધે પાણિયં તેહ્ન કાણિયં । જ્યારે પ્રાચીન પ્રાચીનતમ સૂત્રાદર્શનો મૌલિક શુદ્ધ પાઠ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે—અદાય અસી ય મળી સહુવાળે તેહ્ન કાણિય વસા ય । અને ઈર્વ ઇર્ણ અમિભાવેળં અસિ મળિં સહુવાળં તેહ્ન કાણિયં વસં । નિર્ણયસૂત્રમાં આવતા આ સંદર્ભમાં પણ અહીં અમે સ્વીકારેલાં સૂત્રપદોની મૌલિકતા માટે અમે ઉપર જણાવી ગયા છીએ. સુત્રાગમે ગત નિર્ણયસૂત્રમાં પણ વસાસૂત્ર સ્વીકાર્યું નથી. પ્રજાપનાસૂત્ર તથા નિર્ણયસૂત્રમાં આવતો વસા શબ્દ સુત્રાગમે ના સંપાદકજીને ગમ્યો નહિ હોય તેથી તેને સ્વેચ્છાએ કાઢી નાખ્યો છે. અલબત્ત, પદાર્થની દૃષ્ટિએ વસા ચરમી એ આપણને સૂત્ર આવે તેવો પદાર્થ છે જ, પણ તેનો એવો અર્થ નથી કે આપણે સૂત્રપાદોમાં આવતા શબ્દોને સ્વેચ્છાએ સ્વીકારીએ અને સ્વેચ્છાએ કાઢી નાખીએ. પ્રત્યેક સમયની સાથે એનો આધ્યાત્મિક ઉપરાંત સામાજિક અને રાજકીય આદિ અનેક પ્રકારનો ઇતિહાસ સકળાયેલો હોય છે. આ ઇતિહાસ તેના સમયમાં રચાયેલા ગ્રંથોની પ્રાચીનતા આદિ વિવિધ બાબતોની સાક્ષી માટે એક પ્રકારના પુરાવારૂપ જણાય છે.

અદ્યવધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રજાપનાસૂત્રની આત્મતિઓ પૈકીની ૩ અને ૪ આત્મતિમાં ૯૭૨ માં સૂત્રમાં આવતા સહુવાળે શબ્દના બદલે પુદ્ગલાળે શબ્દ છે, જે સહુવાળેનું લિપિદોષજન્ય સ્વરૂપ છે. ૯૯૯ [૨] ક્રમાંકવાળા સૂત્રમાં તો સહુવાળં ના બદલે સર્વ પ્રકાશનોમાં દુદ્ધ પાણં પાઠ છે.

૧૭. ૧૮૧૭ માં સૂત્રમાં આવેલી જે વેળાએ વક્ષેવાહારતાણ ગેળંતિ તેસિં અસંસેજ્જમાગમા-
હોરંતિ વેળાઈં ચ ણં માગસહસસાઈં અફાસાજ્જમાણાણં અણાસાજ્જમાણાણં વિદ્ધસમાગચ્છંતિ (૫૦ ૩૯૧)
આ સૂત્રપાઠ પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; તેમ જ અદ્યવધિ પ્રકાશિત થયેલી સુ સિવાત્તની સમગ્ર આત્મતિઓમાં આ પાઠ આવી જ છે. આ સૂત્રપાદને અનુસરતી ટીકાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે—યાન્ પુદ્ગલાન્ પ્રક્ષેપાહારતયા ચહ્નંતિ તેવામસજ્જથેયતમં માગમાહારયન્તિ ‘અનેકાનિ પુનર્માગસહસાણિ’ બહવોડસજ્જથેયમાગા ઇતિ અસ્પૃશ્યમાનાનામનાસ્વાદ્ય-
માનાનાં વિષ્વસમાગચ્છંતિ । (ટીકાપત્ર ૫૦૮ પૃષ્ઠ ૧). પ્રસ્તુત સૂત્રપાદમાં આવેલાં અફાસાજ્જમાણાણં

અને અળાસાહજમાળાને આ બે સૂત્રપદોનું અનુસંધાન વોગળે પદની સાથે છે, તે ટીકાની વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. આમ છતાં સુ આત્મિકતામાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રપદોને કોષપિણુ આધાર વિના સ્વેચ્છાએ બદલીને અફાસાહજમાળાઈ અને અળાસાહજમાળાઈ આવાં બે ખોટાં સૂત્રપદો મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યાં છે. ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાઠમાં ભાગસ્સાઈ શબ્દ છે તેના વિશેષણરૂપે આ બે સૂત્રપદોને માનીને, સૂત્રકારના હાર્દને સમજ્યા વિના જ, સુત્તાગમેમાં આ બે સૂત્રપદોની ષઠીના બદલે પ્રથમા વિભક્તિ કરી હોય તેમ લાગે છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રેયે ૧૮૧૭માં સૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠના માત્ર એક જ શબ્દ પછી શરૂ થતા ૧૮૧૮માં સૂત્રનો દત્તેસિ જ મંતે ! વોગળાળ અળાસાહજમાળાળ અફાસાહજમાળાળ ય (૫૦ ૩૯૬) આ સૂત્રપાઠ જે સુત્તાગમેમાં પણ છે જ, વાસ્તવિક શોધક દૃષ્ટિથી જોયો-વિચાર્યો હોત તોપણ તેઓ ખોટો પાઠ બનાવતાં કદાચ અચકાત.

૬૮. ૧૨૧૭માં સૂત્રમાં આવેલા ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા દગમ્મિ વા હોજ્જા, દોસુ હોમાળે આમિણિબોહિયણાળં एवं जहेव कण्हलेसाणं (સ્. ૧૨૧૬ [૧]) તદેવ માણિયવ્વં જાવ ચડહિં, દગમ્મિ હોમાળે દગમ્મિ કેવલણાળે હોજ્જા ! આ સૂત્રપાઠમાં પ્રથમ આવેલું દગમ્મિ સૂત્રપદ સ તથા મ આત્મિકતામાં પડી ગયું છે અર્થાત્ પ્રારંભનો પાઠ આ બે આત્મિકતા આવો છે—ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા; બ્યારે સુ આત્મિકતામાં અહીં ગોયમા ! દગમ્મિ વા દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા ! આવો સ્વેચ્છાએ સુધારેલો પાઠ છે. અહિં પ્રસ્તુતમાં પ્રતિપાદિત વ્યક્તવ્યના સ્પષ્ટીકરણ માટે ઉપર નોંધેલા સૂત્રપાઠના ઉત્તરભાગના મર્મનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હોત તોપણ પ્રત્યંર જોવાની જિજ્ઞાસા થાત અને વાસ્તવિક પાઠ મેળવી શકાત.

૬૯. ૨૮૩માં ૫૪માં આવેલું ૧૧૮૧મું સૂત્ર સુ આત્મિકતામાં અનવધાનથી પડી ગયું છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર સમગ્ર પ્રતિઓ અને પ્રકાશિત આત્મિકતાઓમાં છે.

૭૦. ૪૬૪માં સૂત્રની બીજી કંડિકાનો એવં ડકોસોગાહુણ વિ । एवं अजहन्नमण्कोसोगाहणए वि । नवरं डकोसोगाहणए वि असुरकुमारं ठितीए चउट्ठाणवडिए । (૫૦ ૧૪૩) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠમાં જે લખાણ ખોટા અક્ષરોમાં મૂકયું છે, તેના સ્થાનમાં મ આત્મિકતામાં નવરં સદ્ધાળે ચડટ્ઠાણવહિં આવો ભ્રામક અને ખોટો પાઠ છે. સુ આત્મિકતામાં સમગ્ર પ્રતિઓમાં મળતા મૌલિક પાઠ પ્રમાણે છપાયેલા સ આત્મિકતાના પાઠથી વિરુદ્ધ જઈને મ આત્મિકતાના ખોટા પાઠનું અનુકરણ કેમ થયું ? તે સમજી શકાતું નથી. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં જ, સ અને શિ આત્મિકતામાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે; બ્યારે અ આત્મિકતામાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં તો મ આત્મિકતા જેવો જ પાઠ છે, પણ તે પાઠ (એટલે જનરં સદ્ધાળે ચડટ્ઠાણવહિં ।) પૂર્ણ થયા પછી તરત જ આવતો, સમગ્ર સૂત્રાદર્શો અને મુદ્રિત આત્મિકતાઓનો એવં જાવ થણિયકુમારા (સં. ૪૬૫) આ પાઠ છે, તેના બદલે અ આત્મિકતામાં એવં જહા નેહયા તહા અસુરકુમારા એવં જાવ થણિયકુમારા । આવો અનુપયોગી વધારે પાઠ છે. આ કારણે અહીં અમે સુત્તાગમેના પાઠનું મ આત્મિકતા સાથે સામ્ય જણાવ્યું.

૭૧. ૫૦ ૩૦૬માં આવેલા ૧૨૮૫માં સૂત્ર પછી સ આત્મિકતામાં ૧૨૮૯ થી ૧૨૯૩ સુધીનાં સૂત્રો (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬ થી ૧૪) છે. અને ત્યાર પછી ૧૨૮૬, ૧૨૮૭ અને ૧૨૮૮ મું સૂત્ર અને તેના પછી ૧૨૯૪મું સૂત્ર છે. અર્થાત્ અમારી વાચનાના ૧૨૮૫થી ૧૨૯૪ સુધીનાં ક્રમિક સૂત્રોનો સ આત્મિકતાની વાચનામાં આ પ્રમાણે ઉત્ક્રમ છે—૧૨૮૫-૧૨૮૬-૧૨૮૭-૧૨૮૮-૧૨૯૦-૧૨૯૧-૧૨૯૨-૧૨૯૩-૧૨૮૬-૧૨૮૭-૧૨૮૮-૧૨૯૪. અભ્યાસી વાચકો અહીં સહજ સમજી શકે તેમ છે કે સ આત્મિકતામાં છપાયેલો આ ઉત્ક્રમ તદ્દન અશાસ્ત્રીય છે. આવો ઉત્ક્રમ પ્રમાપનાસૂત્રની કોષ્ટ પથ્ય

હસ્તલિખિત પ્રતિમાં નથી; ન જ હોય તે સ્વાભાવિક છે. અર્થાત્ સ આવૃત્તિમાં અહીં અનવધાન થયું છે. ટીકામાં પણ સમગ્ર પ્રતિઓની વાચના મુજબ અમે સ્વીકારેલા મૌલિક ક્રમ પ્રમાણે જ આ સૂત્રોની વ્યાખ્યા છે. વળી, વિશેષમાં સ આવૃત્તિમાં ઉપર જણાવેલા ઉક્તમથી આવેલા ૧૨૮૬ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો તસકાદ્દર્શ નં તસકાદ્દર્શ સિ પુચ્છા । ગોમયા । (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬) આવડો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. મ આવૃત્તિમાં પણ અહીં સમિતિની આવૃત્તિ પ્રમાણે તો ઉક્તમ અને પાઠપતન છે જ. ઉપરાંત, તેમાં ૧૨૮૩ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો તસકાદ્દર્શનં ૦ આવડો પાઠ પડી જવાથી ૧૨૮૨ અને ૧૨૮૩ આ બે સૂત્રના બદલે સાવ ખોટી રજૂઆતરૂપે એક સૂત્ર બની ગયું છે, તે આ પ્રમાણે— **एवं तसकाद्वयवपञ्चत्तए पुच्छ । गोमया ।** મ આવૃત્તિના આ ખોટા પાઠના બદલે તેના પહેલાંની પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં હપાયેલ અને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે વિદ્યમાન સૂત્રપાઠને અમે અમારી વાચનામાં આ પ્રમાણે સ્વીકાર્યો છે—૧૨૮૨. **एवं तसकाद्वयवपञ्चत्तए । १२८३. तसकाद्वयवपञ्चत्तए नं ० पुच्छ । गोमया ।** અહીં વિશ વાચકો સમજી શકશે કે શાસ્ત્રકાર રથવિર ભગવંતે જે સમાધાન સકાયિક પર્યાપ્ત માટે કર્યું છે તે સમાધાનને મ આવૃત્તિનો પાઠ અપર્યાપ્ત ત્રસકાયના સંબંધમાં લઈ જાય છે, અર્થાત્ અપર્યાપ્ત ત્રસકાયની ઉત્કૃષ્ટી કાયરિયતિ સાગરોપમપૃથક્ત્વની છે તેમ જણાવે છે. પ્રસ્તુત ૧૨૮૨-૮૩ મા સૂત્રના સંબંધમાં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીએ પ. ભગવાનદાસશ્રીની ઉક્ત રખડવાને તો તેમની મૂળ વાચનામાં કાયમ રાખી છે જ, ઉપરાંત, આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉક્તમ સ અને મ આવૃત્તિના જેવો જ સુત્તાગમેમાં છે. વિશેષમાં અહીં પણ એક સ્થાનમાં સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્રીએ રવેચ્છાએ ખોટો પાઠ બિમેયો છે, તે આ પ્રમાણે—સ તથા તદનુસારે મ આવૃત્તિમા ૧૨૮૬ મા સૂત્રના પ્રારંભનો તસકાદ્દર્શ નં મતે । તસકાદ્દર્શ સિ ૦ પુચ્છા । ગોમયા । આવડો સૂત્રપાઠ પડી ગયેલો છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીને કંઈક ધટે છે તેમ જણાતાં તેમણે પોતાની રવેચ્છાએ જ પ્રસ્તુત પાઠના બદલે તત્ત્વ નં જે સે અં ૦ સં ૦ આવડો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ ઉમેરી દીધો છે. સરવાળે કહેવાનું એટલું જ કે સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉક્તમ છે તેવો જ ઉક્તમ સુ આવૃત્તિમા પણ છે, જે તત્ત્વ સૂત્રસંબંધને તોડી નાખે છે અને જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી, તેમ જ મ આવૃત્તિમાં ૧૨૮૩ મા સૂત્રનો આદિ ભાગ પડી ગયો છે (જે સ આવૃત્તિમાં છે), તેવી જ રીતે સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં પણ પડી ગયો છે, જે સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં છે. તેમ જ ૧૨૮૬ મા સૂત્રના પ્રારંભનો સૂત્રપાઠ, જે સમિતિની આવૃત્તિમાં તથા તદનુસારે મ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે તેના બદલે સુત્તાગમેમાં રવેચ્છાએ રચીને ગોઠવી દીધેલો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ છે જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી. **घ, भ** તથા **वि** આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલા સૂત્રપાઠો અમારી વાચના જેવા જ મૌલિક છે.

૭૨. ૬૩૫ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા **उव्वज्जति** (૫૦ ૧૬૬, પં ૬) શબ્દ પછી મ અને તદનુસારે સુ આવૃત્તિમાં ન અસંલેજા **उव्वज्जति** આવડો સૂત્રપાઠ વધારે છે. આ વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેમ જ અઘાવધિ પ્રકાશિત શેષ આવૃત્તિઓમાં પણ નથી. અહીં ટીકાકારે વ્યાખ્યામાં વિશેષ રપણીકરણ કરવા માટે નાસજ્ઞેયાઃ લખ્યું છે તેના આધારે, અથવા તો ટીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરીને, કોઈક પ્રતિમાં કોઈએ મૂલ વાચનામાં પ્રસ્તુત પાઠ ઉમેર્યો હોય તેવી પ્રતિના આધારે, પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મ આવૃત્તિમાં મૂળમાં આવ્યો હોય તેમ લાગે છે.

૭૩. ૧૯૩ મા પૃથ્વી ૨૧ મી પંક્તિમાં આવેલા **विसेसाद्वियाहं** (સૂ. ૭૭૭) આ સૂત્રપદ

પછી અને ચરિત્રમંતરણ સૂત્રપદના પહેલાં મ અને તદનુસારે સુ આત્મિતામાં પદસદ્ધયાદ આદલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો, અને આ બે સિવાય પ્રકાશિત કોઈ પણ આત્મિતામાં નથી. અહીં દીકામાં મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે તેમાં પણ અમે સ્વીકારેલા પાઠના જેવો જ સૂત્રપાઠ છે (દીકા, પત્ર ૨૩૧ બ).

૭૪. ૧૪૪૧ મા સૂત્રમાં આવેલો ઉવચ [૧ જે] જ ત્તિ પુચ્છાઈ મળિયાઈ (૧૦ ૩૨૪) આ સૂત્રપાઠ અમને માત્ર લ્હં સંસક પ્રતિએ આપ્યો છે, તેમાં પણ ઉચ્ચે અક્ષર નથી. આ સ્થાનમાં અન્ય પ્રતિઓના પાઠભેદો અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યા છે, તેમાં મું સંસક આદર્શનો એટલે સ આત્મિતાનો જે પાઠ નોંધ્યો છે તે અનવધાનથી મ આત્મિતાનો અપાર્થ ગયો છે. અહીં સ આત્મિતાનો પાઠ [ઉવચજઈ] પુચ્છા મળિયા આવો છે, જે અમે પ્રથમ ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. અસ્તુ. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મ આત્મિતાનો ઉવચજેજા પુચ્છા મળિયા પાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો. અહીં સુ આત્મિતામાં મ આત્મિતા જેવો જ પાઠ છે. ધ અને ઝ આત્મિતામાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—ઉવચજઈ પુચ્છા મળિયાઈ અને ઉવચજંતિ પુચ્છા મળિયા. શિ આત્મિતામાં તો પ્રસ્તુત ૧૪૪૧ મા અને તેના પછીના ૧૪૪૨ મા સૂત્રનો પાઠ અનવધાનથી પડી ગયો છે. શુઓ શિલાગમન પ્રજ્ઞા શિલાક્ષક ૧૮૮-૨, પંક્તિ બીજી.

૭૫. ૧૫૮૦ મા સૂત્રમાં આવેલો જીવ ગેરહયમેદેસુ માણિયવં આ પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો સૂત્રપાઠ સંગત અને પ્રામાણિક છે. ધ અને ઝ આત્મિતામાં પણ અહીં જણાવેલો જ પાઠ છે. આ પાઠના બદલે અમને પ્રત્યંતરોમાં જીજા ગેરહયમેદેણ માણિયજ્ઞા આવો અશુદ્ધ પાઠ મળ્યો છે, જે અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે. સ અને શિ આત્મિતામાં પ્રસ્તુત ટિપ્પણીમાં આપેલો જ પાઠ મૂળ વાચનામાં છે, જ્યારે મ અને સુ આત્મિતામાં અહીં જીવનેરહયમેદેણ માણિતવ્વા આવો ખોટો પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૬. ૯૨૧ [૧] સૂત્રમાં આવેલો અહવણં છઠ્ઠો વગ્નો પંચમવગ્ગપહુવ્વજ્ઞો આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં મળ્યો છે. ધ, ઝ અને શિ આત્મિતામાં પણ અહીં આ પ્રમાણે જ પાઠ છે. સ આત્મિતામાં આ પાઠમાંનું પંચમવગ્ગપહુવ્વજ્ઞો સૂત્રપદ અનવધાનથી પડી ગયું છે; જ્યારે મ અને તદનુસારી સુ આત્મિતામાં આ સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પદવિપર્યાસ છે — અહવણં પંચમવગ્ગપહુવ્વજ્ઞો છઠ્ઠો વગ્નો, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૭. ૧૮૦૫ મા સૂત્રમાં આવેલું અમિજ્ઞિયત્તાઈ (૧૦ ૩૯૪, ૫૦ ૯) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ, ઝ અને સ આત્મિતામાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે. અહીં દીકાની મુદ્રિત આત્મિતામાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે — ‘અમિજ્ઞિયત્તાઈ’ અમિધ્યા-નમમિધ્યા, અમિલાષ શ્વર્યઃ, અમિધ્યા સજ્ઞાતા ચેષ્વિતિ^૯ અમિધ્યાતાસ્તારકાદિદર્શનાદિતપ્તયઃ, તદ્વાવસ્તતા તયા, કિમુક્તં ભવતિ ૧ યે મૂહીતા આહારતયા પુદ્ગલા ન તે ત્તિદેતવોઽભૂવન્નિતિ ન પુનરમિલણનીયત્વેન પરિણમન્તે । (દીકા, પત્ર ૫૦૪, પૃષ્ઠ ૨). દીકાના આ પાઠમાં મોટા અક્ષરમાં મૂકેલા પાઠના આધારે મ આત્મિતામાં મૂળ પાઠમાં પ્રસ્તુત સૂત્ર આ પ્રમાણે આપ્યું છે — અ(ળ)મિજ્ઞિયત્તાઈ; ત્યાર પછીની શિ આત્મિતામાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ આ પ્રમાણે છે—અ(પ્રં અળ)મિજ્ઞિયત્તાઈ, અર્થાત્ પં શ્રી ભગવાનદાસસહ્ય જે પાઠને પોતાના સંશોધનરૂપે () આવા કોષકમાં મૂક્યો તે પાઠને શિલાગમમાં પ્રત્યંતરના પાઠભેદરૂપે મૂકવામાં આવ્યો, જે સમગ્ર

૯ દીકાની મુદ્રિત આત્મિતામાં ણ્વિતિ પાઠ છે.

સત્રાદર્શોમાં નથી. આ રચનાના સુ આકૃતિમાં મ આકૃતિના જેવો જ પાઠ છે. જેસલમેર અને ખેઝાતના ભગ્ગમાં ઉપલબ્ધ દીકાની પ્રાચીનતમ તાલપત્રીય પ્રતિઓમાં ઉપર જણાવેલા દીકા-પાઠના મોટા અક્ષરમાં મૂકેલાં પાઠ આ પ્રમાણે છે—યે ચઢીતા આહારતવા પુદ્ગલા ન તે વૃત્તિદેવોઃમુલ્લિકિતિ પુનરમિલ્લવણીયત્વેન પરિણમન્તે અર્થાત્ અગાઉ નોંધેલા પાઠમાં ખીજ વાર આવલો ન શબ્દ પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં નથી. તેથી અને પ્રસ્તુત દીકાપાઠમાં અમિજ્ઞિસ્યત્તાપ સૂત્રપદ લખીને વ્યાખ્યા કરી છે તેથી, અહીં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તે અમિજ્ઞિસ્યત્તાપ પાઠ જ બરાબર માનવો નોંધ્યે. આ વિષયમાં એક વસ્તુ વિચારણીય છે : અહીં નારકોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમાં અમિજ્ઞિસ્યત્તાપ શબ્દ છે. આવો જ શબ્દ ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અસુરકુમાર દેવોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમાં છે. નેકે શિલાગમ^{૧૦} સિવાયની પ્રકાશિત સર્વ આકૃતિઓમાં પ્રસ્તુત ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અમિજ્ઞિસ્યત્તાપ ના બદલે મિજ્ઞિસ્યત્તાપ પાઠ છે, પણ અમે નેચેલી સમગ્ર પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં પણ અમિજ્ઞિસ્યત્તાપ જ પાઠ છે, તેથી અમે પ્રસ્તુત અને સૂત્રોમાં એકસરખો અમિજ્ઞિસ્યત્તાપ પાઠ જ સ્વીકાર્યો છે. અહીં વિચારણીય વસ્તુ એ બને છે કે નારકોના વિષયમાં વપરાયેલા દુઃખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદોથી જાણતાં એટલે સુખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદો અસુર-કુમાર દેવોના વિષયમાં છે. કેવળ પ્રસ્તુત અમિજ્ઞિસ્યત્તાપ આ એક જ સૂત્રપદ નારક અને અસુરકુમારના આહારપરિણમનના નિરૂપણમાં એકસરખું છે. અહીં “નારકોનો આહાર એવો તુચ્છ હોય કે જે લીધા પછી તેમને તૃપ્તિ અનુભવાની નહીં હોય તેથી તેમની અભિલાષા આહારમાં જ રહે, જ્યારે દેવોને એટલો સુંદર આહાર હોય કે તે લીધા પછી પણ તેની સુખદ યાદરૂપે તેમની અભિલાષા તે તરફ રહે” સમાધાન માટે આવું અર્થઘટન કરી શકાય. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રાદર્શોને અનુસરીને અમે ૧૮૦૫ અને ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અમિજ્ઞિસ્યત્તાપ પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે.

૭૮. ૧૩૦૪ ક્રમાંક વાળા સૂત્રનો વજ્જતયાણ વિ એવં ચેવ । આ પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્ર-પ્રતિઓએ આપ્યો છે, અને આ સૂત્રપાઠથી પ્રસ્તુતનો સંપૂર્ણ અર્થ સમજી શકાય છે. સ તથા શિ આકૃતિમાં આ પાઠ પંચી જઠા ઓહિયાળં । આટલો પાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, આથી જ આ વધારાનો પાઠ વિશેષ રપણીકરણ માટે કોઈએ પાછળથી પ્રદક્ષિત કર્યો હોય એમ લાગે છે. આ વસ્તુ તો એવં ચેવ આવા સૂત્રપાઠથી પણ રપણ જ છે, કારણ કે જઠા ઓહિયાળં પાઠ પણ ને મૌલિક હોય તો તેના પહેલાં એવં ચેવ આવો સૂત્રપાઠ હોવો ન નોંધ્યે. એવી જ રીતે અહીં એવં ચેવ લખ્યા પછી જઠા ઓહિયાળં પાઠ નિરર્થક સિદ્ધ થાય છે. સ આકૃતિનો આ વધારાનો સૂત્રપાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી. મ તથા સુ આકૃતિમાં અહીં અમારા જેવો જ મૌલિક પાઠ છે; જ્યારે ધ તથા અ આકૃતિમાં અહીં પ્રસ્તુત મૌલિક પાઠને સંવાદી પાઠ આ પ્રમાણે છે—વજ્જતિ(ત્ત)યાળં જઠા ઓહિયાળં ।

૭૯. ૧૪૦૬ ક્રમાંકવાળા સૂત્રની ૨૧૩ મી ગાથામાં આવેલો બલ વાસુદેવ આ સૂત્રપાઠ અમને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓએ આપ્યો છે; જ્યારે ત્રણ સૂત્રપ્રતિઓએ અહીં બલદેવ વાસુદેવ પાઠ આપ્યો છે, અને તે ઘ, બ, સ તથા શિ આકૃતિની મૂળ વાચનામાં પણ છે, જ્યારે મ અને સુ આકૃતિમાં અમે સ્વીકાર્યો છે તે સંગત પાઠ છે.

૮૦. ૧૮૧૬ મા સૂત્રનું વેદ્વિયાળું મંત્રે જે વોગલે આહારત્તાપ ગેઝ્ઝંતિ તે નં તેણિ વોગલાળું સેયાર્લસિ કતિમાગં આહારંતિ કતિમાગં અસ્સારંતિ ? (૫૦ ૩૯૫) આ પ્રશ્નવાક્ય જ સંગત અને મૌલિક છે. અહીં પુર સનક પ્રતિ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ ઉપરનો પાઠ આપ્યો જ છે; જ્યારે પુર સંસક પ્રતિમાં તેમ જ અ, સ અને શિ આત્રતિમાં ઉપરના પાઠના પ્રારંભનો ભાગ આ પ્રમાણે છે, જે અસંગત છે—વેદ્વિયાળું મંત્રે ! પુચ્છા ! ગોયમા ! જે વોગલે..... અર્થાત્ આ અસંગત પાઠમાં ચાલુ પ્રશ્નવાક્યને પુચ્છા શબ્દથી પૂર્ણ કર્યું છે અને તેમાં ગોયમા ! શબ્દથી સમાધાનરૂપ ઉત્તરવાક્યનો પ્રારંભ કર્યો છે, જેનો કોઈ મેળ ખેરી શકે જ નહીં. ધ આત્રતિમાં અહીં વેદ્વિયાળું મંત્રે ! પુચ્છા ! જે વોગલે...આ પ્રમાણે છે; અહીં પણ પુચ્છા ! શબ્દ અર્થહીન અને અમૌલિક છે; જ્યારે મ આત્રતિમાં ધ આત્રતિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમને પુચ્છા ! શબ્દ ખટકયો લાગે છે, જેથી [] આવા કોષ્ટકમાં પુચ્છા ! શબ્દ આપીને તેની અનુપયોગિતા જણાવી છે. તે પછીની સુ આત્રતિમાં આ પુચ્છા ! શબ્દને સ્વીકાર્યો નથી તેથી આ સ્થાનમાં અમારી વાચના જેવો પાઠ છે.

૧૧ ૮૧. ૪૧ મા સૂત્રમા આવતા તવા વિ અને પવાલા વિ (૫૦ ૧૮, પં ૧) આ બે સૂત્રપદો સ અને શિ આત્રતિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રપદો છે.

૮૨. ૪૫૨ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો તિહિં અણાણેહિ (૫૦ ૧૪૦, પં ૩) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આત્રતિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આત્રતિમાં છે.

૮૩. ૧૦૧૬ મા સૂત્રમા આવતું ઘાણિદિયઅથોગહે (૫૦ ૨૫૧, પં ૨૫-૨૬) આ સૂત્રપદ સ તથા શિ આત્રતિમાં પડી ગયું છે; મ અને સુ આત્રતિમાં છે.

૮૪. ૧૦૪૬ [૮] સૂત્રમાં આવેલો કેવતિયા બદ્દેહગા ? ગોયમા ! નશિય આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આત્રતિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આત્રતિમાં છે.

૮૫. ૧૩૧૦ મા સૂત્રમા આવેલો અગંત કાલં (૫૦ ૩૦૮, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આત્રતિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આત્રતિમાં છે.

૮૬. ૧૫૬૬ મા સૂત્રમાં આવેલો આહારગસરીરસ જહ્વણિયા ઓગાહુના અસંસ્લેજ્જગુણા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આત્રતિમાં પડી ગયો છે, જ્યારે મ તથા સુ આત્રતિમાં છે.

૮૭. ૧૮૬૦ મા સૂત્રમા આવેલો જાવ વેમાણિયા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આત્રતિમાં પડી ગયો છે; મ અને સુ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૮૮. ૧૯૩[૧] સૂત્રમાં આવેલું અદ્વસુ (૫૦ ૬૭, પં ૮) આ સૂત્રપદ સ આત્રતિમાં પડી ગયું છે, જ્યારે મ અને સુ આત્રતિમાં છે. શિ આત્રતિમાં તો પ્રસ્તુત સૂત્રના સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા ઉર્વરિં હેદ્વા ય ઇયં જોયણસયં વજ્જેત્તા મજ્જે અદ્વસુ જોયણસતેસુ આ મૌલિક સૂત્રપાઠના બદલે માત્ર ઉર્વરિં જાવ અદ્વજોયણસતેસુ આપો સંક્ષિપ્ત પાઠ આપીને કોઈ પણ આધાર વિના વાચના દૂકાવી છે.

૮૯. ૧૦૬ મા ૪૪માં આવેલા ૩૧૬ મા સૂત્રનો સમગ્ર સૂત્રપાઠ સ આત્રતિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આત્રતિમાં છે.

૧૧. ૮૧ મીથી ૧૦૫ મી કંઠિકામાં જણાવેલા પાઠો ધ અને મ આત્રતિમાં નથી. આ કંઠિકાઓમાં જણાવેલા સ્થાનોની અમારી મૂળ વાચનાના પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે.

૯૦. ૩૩૨ મા સૂત્રમાં આવેલું સંલેખનસમયઠિતીયાળં (૫૦ ૧૦૯, પં. ૪) આ સૂત્રપદ સ આશ્રિતમાં પડી ગયું છે મ તથા સુ આશ્રિતમાં છે; જ્યારે શિ આશ્રિતમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદનું સંલેખન-સમય૦ આવું દુંકુ ૩૫ છે.

૯૧. ૪૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલા મિળવજ્જવનાણવજ્જવેહિ ચ છદ્ધાણવહિ (૫૦ ૧૪૦, પં. ૨) આ પાઠનો અંતિમ વજ્જવેહિ ચ છદ્ધાણવહિ આટલો સૂત્રપાઠ સ આશ્રિતમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આશ્રિતમાં આ પાઠ છે.

૯૨. ૯૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલો જોતિસિયાળં एवं चेव। गवरं (૫૦ ૨૨૮, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સ આશ્રિતમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આશ્રિતમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૯૩. ૫૦ ૩૦૨ ની બીજીથી ત્રીજી પંક્તિમાં આવેલો સૂત્રાંક ૧૨૫૭ [૭] તથા ૧૨૫૭ [૮] નો સમગ્ર સૂત્રસંદર્ભ સ આશ્રિતમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આશ્રિતમાં પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભ છે.

૯૪. ૧૭૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલું રાઈવિદિહિં (૫૦ ૩૮૦, પં. ૧૦) આ સૂત્રપદ સ આશ્રિતમાં પડી ગયું છે. મ અને સુ આશ્રિતમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે; જ્યારે શિ આશ્રિતમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે દિવસેહિં આવું સૂત્રપદ છે.

૯૫. ૪૩ મા સૂત્રની ૨૬ મી ગાથાના પ્રવાર્ધમાં આવેલા ચંપગજાતી ગવળીદ્વયા ચ કંદો આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આશ્રિતમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આશ્રિતમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ચંપકજીહ્ ગિણ્યા કુંદો(કંદો) આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૬. ૨૪૭ મા સૂત્રમાં આવેલા સુહુમવણસ્સકાદ્વયા અસંલેખજગુણા (૫૦ ૯૩, પં. ૪) આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આશ્રિતમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આશ્રિતમાં પ્રસ્તુત પાઠના અસંલેખજગુણા સૂત્રપદના સ્થાનમાં અણતગુણા આવું ખોટું સૂત્રપદ છે. અહીં દીકામાં પણ સુહુમવનસ્વત્તિકાવિકા અસંલેખયગુણા: (દીકા પત્ર ૧૩૧ પૃષ્ઠ ૧ પં. ૭) આવી ૨૫૯ વ્યાખ્યા છે.

૯૭. ૧૭૪૪ મા સૂત્રમાં આવેલા પજ્જત્તાપજ્જિયં (૫૦ ૩૮૩, પં. ૧૧-૧૨) આ સૂત્ર-પદના જેવો જ પાઠ મ તથા સુ આશ્રિતમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આશ્રિતમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અપજ્જત્તાપજ્જિયં આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૮. ૨૧૬૯ મા સૂત્રમાં આવેલા एसुहुमा णं (૫૦ ૪૪૩ પં. ૧૭) આ સૂત્ર પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આશ્રિતમાં છે. દીકામાં પણ 'एसुहुमा णं'તિ एतावत्सुहमा: આવી મૂળ પાઠાનુસાર વ્યાખ્યા છે; જ્યારે અહીં સ અને શિ આશ્રિતમાં सुहुमा णं આવો અભૌતિક પાઠ છે.

૯૯. ૧૭૧૭ મા સૂત્રમાં અમને બધી પ્રતિઓમાં મળેલા ऊणा, सेसं तं चेव, (૫૦ ૩૭૯) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ આશ્રિતમાં ऊणा सेसा, (૩૦) તં चेव पडिपुण्णं बंधंति આવો પાઠ છે. શિ આશ્રિતમાં અહીં સમિતિની વાચના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં उक्कोसेण પાઠનો નિર્દેશ કરતી કોષમાં મૂકેલો (૩૦) નથી; જ્યારે મ અને સુ આશ્રિતમાં ऊणा, सेसं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति આવો પાઠ છે. આ પાઠના અંતમાં આવેલાં पडिपुण्णं बंधंति આ બે સૂત્રપદો અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યાં નથી.

૧૦૦. ૪૪૦ મા સૂત્રમાં આવેલા हालिहवणपज्जवेहि (૫૦ ૧૩૭ પં. ૭) આ સૂત્રપદના પહેલાં સ આશ્રિતમાં અનવધાનથી પ્રસ્તુત સ્થાનમાં કોષકે પ્રતિનો વધારાનો પાઠ પણ મૂળ

વાચનામાં દાખલ થઈ ગયો છે, એટલે કે પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે વીયવજ્રવજ્રવેહિં હાલિદ્વવ્વણવજ્રવેહિં આવાં બે સૂત્રપદો છે. શિ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદના સદર્ભના ણીલવ્વણવજ્રવેહિં લોહિયવ્વણવજ્રવેહિં હાલિદ્વવ્વણવજ્રવેહિં સુક્કિલ્લવ્વણવજ્રવેહિં ચ છદ્ધાણવટ્ટિય (૫૦ ૧૩૭, પં ૭-૮) આ સમગ્ર પ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠના બદલે નીલ્લોહિયવીયહાલિદ્વસુક્કિલેં છદ્ધાણવટ્ટિય આપો ટૂંકો પાઠ છે. આમાંય વીય શબ્દ તો ખિલકૃલ અમૌલિક છે. આગમોમાં કાલ, નીલ, લોહિત, હાલિદ્વ અને શુકલ આ પાંચ વર્ણો જ જણાયા છે. આમાંનું કાલવર્ણસંબંધિત વક્તવ્ય પ્રસ્તુત સૂત્રપદના પહેલા આવી ગયું છે (૫૦ ૧૩૭, પં ૨). આથી અહીં સ અને શિ આત્રતિનો પાઠ સાચો નથી, જ્યારે મ અને સુ આત્રતિમાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે.

૧૦૧. ૧૯૭ માં સૂત્રમાં આવેલા સાળ સાળં વિમાણાવાસસતસહસ્સાણં (૫૦ ૭૦, પં ૧૯) આ સૂત્રપાઠ પછી સ અને શિ આત્રતિમાં સાળં સાળં અગમહિસીણં આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો પણ નથી, અને અસંગત હોવાથી તેની જરૂર પણ નથી, પ્રસ્તુત વધારાનો ખિનજરૂરી પાઠ મ અને સુ આત્રતિમાં નથી.

૧૦૨. ૨૭ માં પૃષ્ઠની છઠ્ઠી પંક્તિમાં આવેલા સે ત્ત સાહારણસરીગ્ગાદરવણસ્સકાહ્યા આ સૂત્રપાઠ પછી સ આત્રતિમાં સે ત્ત સાહારણવણસ્સકાહ્યા આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. પ્રસ્તુત વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેથી અને પ્રસ્તુત સ્થાનની ટીકાની વ્યાખ્યામાં સે ત્તમિત્થાદિનિગમનચતુષ્ચયં સુગમમ્ (ટીકા, પત્ર ૪૧, પૃષ્ઠ ૧) આત્ ૨૫૯ જણાવ્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ ખિનજરૂરી છે એમ કહી શકાય, કારણ કે તેને જે સ્વીકારીએ તો ચારના બદલે પાંચ નિગમન થાય છે. મ અને સુ આત્રતિમાં આ ખિનજરૂરી વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી.

૧૦૩. ૬૩૫ માં સૂત્રમાં આવેલા ઇક્કો (૫૦ ૧૬૯, પં ૫) આ સૂત્રપદના બદલે સ આત્રતિમાં ઇક્કં પાઠ છે, જે કોઈ પણ પ્રતિમાં નથી અને ખિનજરૂરી છે. મ, શિ અને સુ આત્રતિમાં અહીં મૌલિક ઇક્કો પાઠ જ છે.

૧૦૪. ૧૨૩૬ માં સૂત્રમાં આવેલા પરિયાવજ્ઞાણં આ સૂત્રપદના બદલે સ આત્રતિમાં અનવધાનથી થયેલો પરિયાવજ્ઞાણં પાઠ છે; જ્યારે મ શિ અને સુ આત્રતિમાં પરિયાવજ્ઞાણં આપો શુદ્ધ પાઠ છે.

૧૦૫. ૧૨૭૭ મુ અને ૧૨૭૮ મુ આ બે સૂત્રો સ આત્રતિમાં ૧૨૮૪ માં સૂત્રની પછી છે. આપો ઉત્ક્રમ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી અને તે અસંગત પણ છે. મ, શિ અને સુ આત્રતિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રો અમારી વાચના પ્રમાણે યથાસ્થાને જ છે.

૧૦૬. ૧૮૬૪ માં સૂત્રમાં આવેલા મળમક્કલ્લે કત્તે (૫૦ ૪૦૦, પં ૧૦) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ, મ અને સુ આત્રતિમાં મળમક્કલ્લીકત્તે પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળતો નથી. ઘ, અ તથા શિ આત્રતિમાં અહીં મૌલિક મળમક્કલ્લે કત્તે પાઠ છે.

૧૦૭. ૨૧૭૩ [૨] સૂત્રમાં આવેલો કાયજોગણં (૫૦ ૪૪૪) અર્થાત્ કાયજોગં ણં આ સૂત્રપાઠ પુ ર સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. અહીં પ્રસ્તુત પાઠના બદલે પુ ર પ્રતિનો જે કાયજોગં ણં પાઠ છે તે જ પાઠ સુ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આત્રતિઓમાં મૂળ પાઠરૂપે છે. અહીં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલા પાઠ પ્રમાણે જ ટીકાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે —કાયયોગં પુનર્વુજ્ઞાનઃ. સુત્તામ્હે ની આત્રતિમાં તેના પૂર્વની આત્રતિમાં ન છપાયો હોય તેવો માત્ર આ એક જ શુદ્ધ પાઠ અમે જાણી શક્યા છીએ.

...[૧૯૮] ..

ઝણ્ણસ્વીકાર

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના પ્રથમ ભાગના ‘સંપાદકીય’ (૫૦ ૧૮-૧૯) માં જોમનો નિર્દેશ કર્યો છે તે શાસ્ત્રાભ્યાસી યુનિવરો, વિદ્વાનો અને અન્ય મહાત્માઓના ઝણ્ણસ્વીકારનો નિર્દેશ અહીં પણ અમે તથાપ્રકારે જાણી લેવાની ભલામણ કરીએ છીએ.

મુંબઈ

સં. ૨૦૨૭ ફાગણ સુદ ૭

શુક્રવાર, તા. ૩-૩-૭૧

શુ નિ પુ ક્ય વિ જ ય

દલસુખ માલવજિયા

અમૃતલાલ ભોજક

INTRODUCTION

ĀṄGABĀHYA WORKS AND THEIR RELATION TO ĀṄGA WORKS

The *Āgamas* considered to be extant by the Svetāmbara Jaina tradition have undergone different stages of composition. In the first stage the *Āṅga* works were composed or compiled. According to the tradition it is *ganadharas*, the direct principal disciples of a *Tirthankara*, who compose the *Āṅga* works. So, it can be said that out of the extant Jaina *Āgamas* the oldest are the *Āṅga* works. In these *Āṅga* works the *ganadharas* have collected the preachings and teachings of Lord Mahāvīra and have also described the episodes of his life-story. The extant *Āṅga* works are composed or compiled by a *ganadhara* named Sudharmā. And through tradition they have come down to us in the form of *śrūta*. We have a reason to believe that a tradition of that sort of preachings which Mahāvīra delivered had run its course and was present even in the days of Lord Mahāvīra, he followed it, and having made selection, additions and alterations in it proper to his time and place he prepared his own preachings and gospels. The tradition explicitly states that the composition of twelve *Āṅga* works (*dvādaśāṅgi*) is based on the 'Pūrva' literature.

The *Āgama* literature known by the name of 'Pūrva' is not extant. Only a list of the titles of the 'Pūrva' works and only a table of their contents are available. The term 'Pūrva' itself suggests that a literature known by that term might have been traditionally prevalent before the days of Lord Mahāvīra. Moreover, the tradition informs us that the 'Pūrva' literature was included in the twelfth *Āṅga* work named *Drstivāda* which too is unfortunately lost to us. But there are many extant works and chapters in which or about which it is clearly stated that they are composed on the basis of *Drstivāda* or that they are composed on the basis of a particular 'Pūrva' included in *Drstivāda*.¹

It is difficult to deduce from the works of Dr. Schubring as to what his exact opinion is about *Drstivāda* and 'Pūrva' literature. But this much is certain that he was of the opinion that the story that there was ancient literature called by the name of 'Pūrva' on the basis of which certain works have been composed represents a false view or a misunderstanding.² He is not able to decide as to

1. *Āgama Yugakā Jaina Darśana*, p. 20.

2. Schubring : *Doctrine of the Jainas*, § 38, p. 74 'It is in harmony with the misunderstanding according to which...'

whether various *pravādas* (schools) ('*Purva*' literature is described as representing a *pravāda*) were really a fact or merely a fiction³ But he opines that certain obscure names given to these *pravādas* go to corroborate the position holding them to be fiction.⁴

But it is not possible for us to agree with him on his above-mentioned view. It is so because regarding *Drstivāda*, its chapters, etc and especially regarding the *Pūrvas* there is a trifling difference between the views of Śvetāmbaras and Digambaras. This suggests that before the schism both the traditions possessed one common tradition following which both of them present the uniform facts regarding *Drstivāda* and *Pūrvas*. It is really difficult to understand why one should regard as false view or misunderstanding the statement (occurring in the *Āgama* works) that *Anga* and *Angabāhya* works are based on either *Drstivāda* or a particular *Pūrva*. It is so because this statement occurs even in the *Niryuktis* and also in the works like *Prajñāpanī*. Moreover, the argument adduced to prove *pravādas* to be fiction is not at all convincing.

About the relation of *Angas* and *Pūrvas* the conclusion drawn by Dr Schubring on the basis of a passage from Abhayadeva's commentary on *Samavāyāngasūtra* does not seem cogent. One thing he arrived at is that according to Abhayadeva *Pūrvas* do not constitute the basis of *Anga* works and the other thing he arrived at is that *Pūrvas* and *Angas* were two independent literatures and hence the former does not form the basis of the latter. We quote below the passage in point in order to decide whether his above-mentioned two conclusions⁵ are proper. We request the scholars to decide for themselves as to what the view of Abhayadeva himself is and also as to whether the conclusion drawn by Dr. Schubring on the basis of the passage does really follow from it.

"*atha kiṃ tat pūrvagatam ? ucyate—yasmāt tīrthakaraḥ tīrthapravartanakāle ganadharānām sarvasūtrādhāratvena pūrvam pūrvagatam sūtrārtham bhāṣate, tasmāt pūrvāniti bhanutāni/ganadharāḥ punaḥ śrutaracanām vidadhānā ācārādikramena racayanti, sthāpayanti ca/matāntareṇa tu pūrvagatasūtrārthaḥ pūrvam arhatā bhāsito ganadharair api pūrvagataśrutam eva pūrvam racitam paścād ācārādi / nanv evam yad ācāra-niryuktyām abhihitam—*

3 Ibid, § 38, p 75 "Whether the *paṇayas* of the *Diṣṭhivāya* (the 12th *Anga*) were fiction or fact we do not know."

4 Ibid, § 38, p 75 "The names of two *Aggeniya*for their obscurity all speak in favour of their fictive nature"

5. Ibid, § 37, p. 74 "But he does not derive the *Angas* from the *Pūrvas* . . Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other."

'savvesim āyāro padhamo'⁶ ityādi tat katham ? ucyate/tatra sthāpanām āśritya tathoktam/ iha tu aksararacanām pratitya bhaṇitam 'pūrvam pūrvāni kṛtāni' iti /"

—Samavāyāṅga-tīkā, pp. 130-31

What Āc. Abhayadeva has said in Sanskrit had already been said, even prior to Abhayadeva, by Jinadāsa in his *Nandī-cūṛṇi*. And Āc. Haribhadra has bodily taken this *Nandī-cūṛṇi* passage in his commentary (p. 88) on *Nandī*. *Nandī-cūṛṇi* passage runs as follows :

"se kiṃ tam puvvagatam ? ti, ucyate—jamhā tittakaro tittapavattanakāle ganadhārāna savvasutādhārattanato puvvam puvvagatasutattham bhāsati tamhā puvvatti bhaṇitā/ ganadharā puna suttarayanam karentā āyārāi-kamena rayamti thavemti ya/ annāyariyamatenam puna puvvagatasuttattho puvvam arhatā bhāsito, ganaharehi vi puvvagatasutam ceva puvvam raitam pacchā āyārāi/evam ukte codaka āha—nanu puvvā varavirud-dham/ kamhā ? jamhā āyāranijjuttie bhanitam "savvesim āyāro" gāhā [Ācārāṅganiryukti, gāthā 8] / ācārya āha—satyamuktam/ kintu sā thavanā/imaṃ puna akkhararayanam paducca bhanitam—puvvam puvvā katā ity arthaḥ/

—Nandīsutta-cunṇī (PTS) p. 75

Moreover, the view accepted in Jinabhadra's *Viśeṣāvaśyaka-bhāṣya* along with the auto-commentary, being noteworthy, is given below :

āha—śrūyate hi pūrvam pūrvāny evopanibadhyante pūrvapra-nayanād eva ca pūrvāni iti/ tatra ca samastam asti vānmayam ataḥ kiṃ iha śeṣāṅgair angabhāgyaiś ceti ? ucyate—

‘jati’ vi ya bhūtāvāde savvassa vayogataṣṣa otāro |

nijjūhanā tadhā vi hu dummedhe pappā itthi ya || 548 ||

‘jati’ gāhā | yady api drstivāde samastavānmayāvātāraḥ, tathāpi durmedhasām ayogyānām strīnām cānugrahārtham anyā-śrutaviśeṣopadeśaḥ, śrāvakānām ca ||

—Viśeṣāvaśyakabhāṣya, p. 115

We give below the references where we are told about the works studied by a particular disciple of a particular Tīrthaṅkara who flourished before Lord Mahāvīra.

In *Jñātādharma-kathā* it is mentioned that Thāvaccāputta and

6. *Ācārāṅganiryukti, gāthā 8*.

7. This gāthā occurs in *Bṛhatkalpebhāṣya* also (gāthā 145). See also *Āvaśya-kacūṛṇī*, p. 35

five Pāṇḍava brothers⁸ (sū. 128 and 130) (disciples of Lord Ariṣṭanemi), Śukaparivṛājaka⁹ (a disciple of Thāvaccāputta) (sū. 55), and disciples of Mallijina (sū. 78)—all of them studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmāyamāyāim coddasapuvvāim*).¹⁰

Bhagavatīsūtra (sū. 617) informs us that Kārtika Sētha, a disciple of Lord Munisuvrata, had studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmāyiyamāyāim coddasapuvvāim*). Again, regarding Mahabbala, a principal disciple of Tirthankara Vimala, it furnishes the same information (sū. 432).

Antakṛddasā (sū. 4, 5, 7) too relates that all the disciples of Tirthankara Ariṣṭanemi, except Gautama, had studied fourteen *Pūrvas*. About Gautama it informs us that he had studied eleven *Aṅgas* beginning with *Sāmāyika* (*tate ṇam se goyame . sāmāyamāyāim ekkārassa aṅgāim ahujjati*, sū. 1)

On the basis of the above references we can safely conclude that before the days of Lord Mahāvira it was the *Pūrva* literature—and not the *Anga* literature—that was prevalent and prominent. And from those references we can deduce that in the eyes of the compiler of the *Āgamas* '*Pūrva*' literature was comparatively older than the *Anga* literature. This is the reason why there is no scope of contradiction in believing that '*Pūrva*' literature was collected and included in the *Drstivāda* under the head of *Pūrvagata*.

The importance of *Pūrva* is proved by the fact that in the Karma literature and elsewhere where there occurs the discussion on *Śruta* it is '*Pūrva*'—and not '*Anga*'—that is accepted as the measure of *samyakśruta*. Now if *Pūrva* literature were absolutely a non-entity, then how can we account for the importance attached to it in the above-mentioned works? Grades of the '*Śruta*' are discussed in *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* on the basis of *Āvaśyakanir-yukti*. Therein occurs the term '*pūrvadhara*' (knower of *Pūrvas*) and not the '*śrutadhara*' or '*aṅgadhara*' (*gāthas* 141, 531, 536, 555). From among the *gāthās* referred to above, the *gāthā* 536 occurs even in the *Brhatkalpabhāṣya* (*gāthā* 138). And even in the *Nandī-sūtra* (sū. 71) it is stated: "icceyam dūvālasamgam ganipīḍagaṃ

8. In *Mahāsamādhiprakīrṇaka* (*gāthā* 459) it is stated that Yudhiṣṭhira possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* while the remaining four brothers possessed the knowledge of eleven *Angas*.

9. There is a reference in *Jñātā* (sū. 56) to the effect that Śelaka, a disciple of Suka, had studied eleven *Angas* beginning with *Sāmāyika*.

10. In *Mallī-adhyayana* of *Jñātā* (sū. 64) it is mentioned, in the course of the story of the previous birth, that Bala who was initiated in the order of the monks by a *Sthavira* had studied eleven *Aṅgas*, viz. *Sāmāyika* etc.

coddasapuvvissa sammāsutaṃ, abhin̄nadasapuvvissa sammāsutaṃ, teṇa paraṃ bhin̄nesu bhayaṇā." Here also 'Pūrvas' are accepted as a measure of *samyakśruta*. This cannot be accounted for in the utter non-existence of the Pūrva literature.

In the opinion of Ac. Haribhadra and Śilāṅka and other commentators the meanings of the terms '*śrutakevalī*' and '*caturdaśapūrvī*' are identical. That is, nothing of the '*Śruta*' remains unknown to a *caturdaśapūrvī*.¹¹

In *Vyavahārabhāṣya* it is stated that in olden days the possessor of the knowledge of fourteen Pūrvas was considered to be a *gītārtha* but now (i. e. in the days of *Vyavahārabhāṣya*) one who possesses the knowledge of *prakalpas* is considered to be so.¹² This too can become possible if at one time or other the existence and importance of Pūrva literature was recognised.

Ac. Malayagiri in his commentary on *Prajñāpanā* considers Gautama *ganadhara* to be a *caturdaśapūrvī* (p. 72). Moreover, in *Kalpasūtra*¹³ is given the number of Lord Mahāvīra's disciples who possessed the knowledge of fourteen Pūrvas. But the number of those disciples who possessed the knowledge of twelve *Angas* is not given. This shows that those who possessed the knowledge of fourteen Pūrvas were considered to be *śrutadhara* and as such they were given importance. Similarly, in the case of the disciples of Lord Pārśva etc. the number of only those who possessed the knowledge of fourteen Pūrvas is given¹⁴; the number of those who possessed the knowledge of twelve *Angas* is not given. This too proves that there existed scriptures known by the name of Pūrva.

Not only *Kalpasūtra* but also *Jambūdvīpaprājñapti* (su. 31) gives the number of only those disciples of Ṛṣabhadeva, who possessed the knowledge of fourteen Pūrvas.

Nandītherāvalī, in the *gāthā* (35) devoted to the praise of Ac. Nāgārjuna, considers him to be the knower of *kālika śruta* (i. e. *Angas*) and Pūrvas. This reference proves that *kālika śruta* i. e. *Anga*¹⁵ literature is different from Pūrva literature. Moreover, *Nandī* (sū. 78) informs us that by '*gamika*' is to be understood *Dṛṣṭivāda* and by '*agamika*' is to be understood *Kālika* i. e. eleven

11. "na caturdaśapūrvavidaḥ prajñāpanīyaṃ kiñcid aviditam asti" *Prajñāpanā*, Haribhadravṛtti, p. 18; Śilāṅka's *Ācārāṅgaṭīkā*, pp. 183, 185; *Prajñāpanā*, Malayagirivṛtti, p. 72.

12. *Uddeśa* 3 *gāthā* 173

13. *Kalpasūtra* (Ed. Punyaviṛayajī) sū. 137.

14. *Ibid.* sū. 157, 166, etc.

15. '*kālikaśrutam ācārādī*' *Nandī-Haribhadra-ṭīkā*, p. 69.

remaining *Āṅgas*, etc.—which means that they are two different literatures.

The fact that the following *gāthā* of *Catuḥśaranaprakīrnaka* mentions *caturdaśapūrvadhara* side by side with *dvādaśāṅgadhara* proves *Pūrvas* to be different from *Āṅgas*.

caudasa-dasa-navapuvvī duvālasikkārasaṃgino je a |
jinakappāhālamdīa parihāravisuddhisāhū ya ||33||

While explaining *bhāṣā*, *vibhāṣā*, *vārtika* etc., the different types of commentary or exposition, *Āvaśyakacūṛṇī* says that *vibhāṣā* means that type of commentary or exposition which explains the words constituting the *sūtra* in various ways while *vārtika* means that type of commentary or exposition which explains the same in all the possible ways, and further that *Caturdaśapūrvī* is capable of the former while only *kevalī* is capable of the latter.¹⁶

Gautama, a *gaṇadhara* of Lord Mahāvīra, is considered to be the knower of fourteen *Pūrvas* (*caturdaśapūrvī*). But all other disciples of Lord Mahāvīra, excepting *gaṇadharas*, are seldom referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. Almost all of them are mentioned as knowers of eleven *Āṅgas* (*sāmāyamaññāṃ ekkārasa aṅgaṃ*)¹⁷ In contrast to this, the disciples of *Tirthankaras* prior to Lord Mahāvīra are referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. From this we can possibly infer that only that *Śruta* which existed before the advent of Lord Mahāvīra has been given the name 'Pūrvā'. As we have already seen, the *Āṅgas* are derived from the *Pūrvas*. Thus the *Pūrvā* literature served as the basis of the *Āṅga* literature, though it was different from and independent of the *Āṅga* literature. And at sometime it was included in the twelfth *Āṅga* under the head of 'Pūrvagata'. This is the right view.

One thing is noteworthy that there is an old belief, as previously referred to, that the *Āṅgas* were composed on the basis of *Pūrvas* for the benefit of women, etc. And wherever the topic of the study by nuns occurs, we are given, in connection with the study by the nuns either of the times of Lord Mahāvīra or of the times earlier than Lord Mahāvīra, the same information that they studied eleven *Āṅgas*, but none of them is reported to have studied *Pūrvas*. This fact corroborates the above-mentioned old belief. In the *Jñātā* (*sū.* 129) we are told that Draupadī studied eleven *Āṅgas* while Pāṇḍavas studied fourteen *Pūrvas*. Āryā Padmāvatī, a disciple of Aristanemi, is also reported to have studied eleven

¹⁶ *Āvaśyakacūṛṇī*, folio 115 (*gāthā* 35)

¹⁷ *Bhagavati Sū.* 93, 382, 385, 418; *Vipākāsūtra* 33, *Jñātā*. *Sū.* 28, 105; *Anuttaro* 3 etc.

Āṅgas (*Antagada* Su. 9). In the days of Mahāvīra the wives of Sreṇika became Jaina nuns. About them we are informed in *Antagada* (Sū. 16) that they possessed the knowledge of eleven *Āṅgas*.

Pūrvas being held very important scriptural texts it is no wonder if its knowledge were considered to be a kind of *labdhi* or *rddhi* (super-normal power). *Āvaśyakaniryukti* includes even the *pūrvadhāras* (knowers of *Pūrvas*) in the list of *labdhīharas* (possessors of *labdhis*). This suggests that in the *Śrūta* '*Pūrva*' literature had special and important place.¹⁸

Where there occurs a discussion either on *āgamavyavahāra* or *parokṣavyavahāra* the knowers of 14, 10 or 9 *Pūrvas* and also Gandhastī are found mentioned as *āgamavyavahārī*.¹⁹ Moreover, Āc Jinabhadra referred to those who were of the opinion that *Prāyaścitta* became extinct as soon as knowers of fourteen *Pūrvas* left the mortal world.²⁰ And he refuted this view.²¹ All this discussion would be meaningless if there existed, in the tradition, no *Pūrva* literature. So, we should maintain that at one time or another there existed the *Śrūta* known by the name of '*Pūrva*'. There is no ground to regard it as fiction. The traditional view that *Pūrvas* are included in *Drstivāda* under the head of *Pūrvagata* is not baseless.

It is natural to raise the question as to why Saiddhāntika (Doctrinal) and some Āgamic texts were based on the *Pūrvas* or *Drstivāda* only and not on the extant *Āṅgas*. This can be answered as follows. If *Āṅgas* themselves were believed to be based on *Pūrvas* and thus if the latter were considered to be definitely more important than the former then the authors of doctrinal and Āgamic texts would naturally prefer *Pūrvas* to *Āṅgas* to draw upon. Moreover, there is no reason to believe that what is non-existent at present was also non-existent even at that time. It is so because it existed at one time and it became extinct only gradually. Again, the title *Drstivāda* itself suggests that the text bearing this title would have contained the expositions of the various philosophical views—the Jaina or non-Jaina or both. Hence, if the source of the philosophical or doctrinal discussions is sought in *Drstivāda* rather than in any *Āṅga* work, then the attempt should be regarded as proper. And the attempt has been made in this direction. Generally it is stated that all those *Āṅgabāhya* works

18. *Āvaśyakaniryukti*, *gāthā* 69; *Viśeṣā*., *gāthā* 776.

19. *Jitakalpabhāṣya*, *gāthās* 112, 113.

20. *Ibid*, *gāthas* 256-262

21. *Ibid*, *gāthas* 263 ff.

that are devoted to the doctrinal or philosophical discussions have *Dr̥ṣṭivāda* as their source. The relation of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* and *Kaṣāyapāhuda*, the doctrinal works of Dīgambara school, with *Dr̥ṣṭivāda* and *Pūrvas* has been established. *Pūrvas* have also been recognised as the source of *Karmaprakṛti*, *Pañcasaṅgraha* and such other old works devoted to the doctrine of Karma and accepted by both the schools, Śvetāmbara and Dīgambara. Similarly, even the present doctrinal text *Prajñāpanā* has relation with *Dr̥ṣṭivāda*. The only difference is that it is the commentator of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* who explicitly states, in his commentary *Dhavalā*, that *Dr̥ṣṭivāda* constitutes the source of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* while regarding the present work *Prajñāpanā* the author himself informs us of *Prajñāpanā*'s relation with *Dr̥ṣṭivāda*.

Now there naturally arises a question as to why *Pūrvas* were neglected and became extinct if they really existed. The answer is very simple. It is as follows. When more systematic works came to be composed the *Pūrvas* were put into oblivion and hence they gradually became extinct. It is proper to believe in this natural order. Dīgambaras considered *Āgamas* recognised by the Śvetāmbaras to be extinct, but they too held the doctrinal works like *Ṣaṭkhaṇḍāgama* as supreme authority and attached to them supreme importance. In spite of this only one manuscript of the text of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is available and the text itself has not been taught or studied for the last 1000 years. If we seek the reason to explain this situation we shall get an answer to our question regarding *Pūrvas*. It is natural that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* should become oblivious and remain extant in one manuscript only, when the systematic and compact works like *Gommatasāra* came to be composed on the basis of *Ṣaṭkhaṇḍāgama*; similarly *Pūrvas* gradually became extinct; first went out of curriculum and at last became extinct inspite of their recognised authority and importance, when *Anga* and other works came to be composed on the basis of *Pūrvas*. Of course, such works remain historically important but their study is neglected. And this is the only reason of their being extinct.

According to the old Dīgambara view the large portion of *Āngas*, being subjected to this process, became extinct and only partial *Āngas* have remained extant. According to the modern Dīgambara view the *Āngas* have become completely extinct. But Śvetāmbaras are of the opinion that they have not become completely extinct, only some portions of them have become extinct.

The *Angabāhya* works were gradually composed on the basis of *Ānga* works, just as *Anga* works were composed on the basis of

Pūrvas. It is *Sthaviras* who composed these *Āṅgabāhya* works. It is natural that *Āṅgabāhya* works should have more structural and compositional beauty than the *Āṅga* works on which they are based, just as *Āṅgas* should have more structural and compositional beauty than *Pūrvas* on which they are based. Hence in presenting the subject-matter, the system adopted by *Āṅgabāhya* works should naturally be better i.e. more easy to understand and grasp than the one adopted in *Āṅga* works. Not that it is only to-day that we give to the *Āṅgabāhya* works the certificate of the systematic presentation but that has been given to them years ago in the final redaction of *Āṅga* works. And the *Āṅga* works give this certificate indirectly by recommending the readers to refer to those concerned *Āṅgabāhya* works for the details of the concerned subject. This is the reason why we find in the important *Āṅga* works like *Bhagavatī* recommendation to consult *Āṅgabāhya* works like *Nandī*, *Anuyoga-dvāra* or *Prajñāpanā* for the details of the concerned subject though chronologically the latter are later than the former. Thus from the point of view of the systematic treatment of the subject-matter *Āṅgabāhya* works are more important than the *Pūrvas* and *Āṅgas* though from the point of view of authority the latter are more important than the former. This is the point worthy of note.

It cannot be said that *Āṅga* works are completely devoid of doctrinal discussions. But in *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* they are conducted on the basis of number and not on the basis of subjects whereas in *Bhagavatī* they, though preponderate, are not systematic and orderly but are scattered and conducted as and when the occasion arises. The case with *Āṅgabāhya* works is quite different. They concentrate on the presentation of the subject-matter. Hence therein the subjects are discussed systematically and in a definite order. It is on account of this characteristic feature of *Āṅgabāhya* works that a special importance has been attached to them for study.

In *Āṅga* works doctrinal discussions are mixed with the descriptions of the episodes of Lord Mahāvīra's tour and life. Hence it is difficult to find in *Āṅga* works the uninterrupted treatment of a particular subject. Ācāryas removed this deficiency by composing *Āṅgabāhya* works. The same is the case with Pāli *Pitakas*. In *Sutta Pitakas* doctrinal discussions are interspersed with Lord Buddha's preachings. Hence on that account the true nature of the entire Buddhist philosophy does not emerge from *Sutta Pitakas*. In *Abhidharma pitaka* this deficiency has been removed. So, the study of *Āṅgabāhya* works like *Prajñāpanā* and *Jīvābhigama* is inevitable for those who want to know true nature of Jaina philosophy, just as the study of *Abhidharma* is inevitable for

those who want to know the true nature of Buddhist philosophy. Hence, the second stage of the composition of Jaina Āgamas, that is, the age of systematic presentation of the subject-matter is identical with the age of the composition of *Angabāhya* works. And *Prajñāpanā* belongs to this age.

Title—*Prajñāpana*

The author himself has given the general title '*adhyayana*' to *Prajñāpanāsūtra*²². And the particular title '*Prajñāpanā*' follows from the author's statement that he is to undertake *prajñāpanā* (description) of all the entities in the manner of Lord Mahāvira²³. So, like the title '*Uttarādhyayana*' the complete title of the present work comes to be '*Prajñāpanā-adhyayana*'. It is necessary to note that this work has only one *adhyayana* (chapter) whereas *Uttarādhyayana* contains so many *adhyayanas*. At the end of every '*Pada*' there occurs a phrase '*pannavandē bhagavatiē*'. This suggests that among *Upāngas* *Prajñāpanā*, like *Vyākhyā-prajñapti*, acquired special importance. It seems that epithet '*bhagavatiē*' is not given to *Prajñāpanā* by the author himself. It is so because at the end of the work we have this much—'*Pannavanā samattā*'.

Usage and Meaning of the term '*prajñāpanā*'

As is said in the *Prajñāpanā* itself (Sū. 3), treatment of *jīva* (soul) and *ajīva* (non-soul) is meant by the term '*prajñāpanā*.' Hence that scripture which describes *jīva* and *ajīva* could be called *Prajñāpanā*.

Lord Mahāvira dreamt ten dreams before he attained omniscience (*kevalajñāna*). In the description of the third dream *Bhagavati* points out the results or fruits suggested by it and at this occasion there occurs the following sentence :

'*samīne bhagavam mahāvīre vicittam sasamaya-parasamaiyam duvālasamgam ganupidagam āghareti pannaveti parūveti...*' (S. 16 U. 6). From this it becomes clear that Lord Mahāvira's preaching activity is here described by the verbs '*prajñāpayati*', '*prarūpayati*'. Hence it is natural to describe, on this basis, his preachings by the term '*prajñāpanā*' or '*prarūpanā*'. And even the work that is composed on the basis of these preachings can well be given the name '*Prajñāpanā*'. So, Ārya Śyāmācārya has done proper in giving the title '*Prajñāpanā*' to his own work.

22. '*ajjhayanamīnam cittaṃ*' gā. 3.

23. '*uvadamīyā bhagavayā paṇṇavanā savvabhāvāṇam... jaha vaṇṇīyaṃ bhagavayā ahamarī tahe vaṇṇaissāmi*' gā. 2-3

Again, the *Aṅga* works, while quoting Lord Mahāvīra as an authority, employ the term 'pannatte' ('*prajñāptaḥ*') meaning 'stated or described'. Thus the prominent use of the term '*prajñāpanā*' is characteristic of the style of Jaina scriptures. So, the choice of the term '*prajñāpanā*' for the title of the present work by its author is quite appropriate.

It is noteworthy that Lord Mahāvīra himself employs this term to designate his preachings. The instance in point is : "*evam lhalu mae khaṇḍayā cauṇvihe loe paṇnatte*" (*Bhagavati* 2.1.90). Such usages are found at many places in the scriptures like *Ācārāṅg*. Moreover, the fact that for the preachings of Lord Mahāvīra the term '*prajñāpanā*' is mainly used is suggested by the title '*Vyāḥapannatti*' (Sk. *Vyākhyāprajñapti*) given to the fifth *Aṅga* work which is considered to be very important among the *Angas*. That is why it is natural that the term *prajñāpanā* should acquire a special importance in the Jaina tradition. As is pointed out by the commentator prefix 'pra' in the term '*prajñāpanā*' points to the speciality of the preachings of Lord Mahāvīra. In other words, the import of the term in question is that Lord Mahāvīra's description of the *tattvas* (entities) like *jīva*, *ajīva* is unique; this type of description is not to be met with in the scriptures of any other philosophical system. And this is a fact. Nowhere in any non-Jaina scripture belonging to that period of time do we find such a treatment of *tattvas*.

Again, in the *Bhāsāpada* of the present work there occurs a description of the various divisions of *Bhāsā* (Speech). Among them one is called '*pannavanī*' (832). The commentator etymologically explains it as follows. "*prajñāpanī—prajñāpyate 'rtho 'nayedī prajñāpanī*" (folio 249 A). Further he clarifies that the speech which describes the thing (or event) as it is is called *prajñāpanī* (*yathāvasthūtārthābhīdhānād iyam prajñāpanī*" (folio 249 B)). Again, in this very *Bhāsāpada* two broad divisions of the Speech are given, viz '*pajjattiyā*' and '*apajjattiyā*' (860). And while explaining *apajjattiyā* speech it enumerates twelve divisions of '*asaccāmosā*' speech, a speech which has nothing to do with norm (validity or invalidity) but which only describes the thing (or event). Among these twelve divisions, the fifth one is called *pannavanī* (866) which means the speech that intends to describe the thing. This is the general meaning of the term '*prajñāpanā*'. To be more explicit, the speech which has nothing to do with religious dos and do-nots but which simply describes the thing is called *Prajñāpanī*. The explanation of this speech offered by the commentator makes it even more clear as to what is meant by this *prajñāpanī* speech. Here to illustrate this type of speech he

quotes a *gāthā* which is not his own composition. It runs as follows :

pānīvahāu niyattā havamti dihāyā arogā ya |
emāi pannattā pannavanī viyarāgeham²⁴ ||

The gist of the *gāthā* is : “ Those who refrain from killing living beings live long and enjoy good health (in the next birth). ” This is an example of *prajñāpanī* speech. The preachings or statements of this type come under the head of *prajñāpanī* speech. The *gāthā* in point contains no command ‘ do not kill ’ but simply describes the fact that those who do not kill live long and remain healthy. Hence the speech embodied in this *gāthā* is called *Prajñāpanī*. The present work too contains simply this type of description (*prajñāpanā*) of *jīva* and *ajīva*. Hence its title *Prajñāpanā* is quite appropriate.

In the Buddhist Pāli *Pitakas* there is a work bearing the title *Puggalapaññatti*. Therein occurs the description, conducted in various ways, of *puggala* (person, man). The import of the terms *paññatti* (in the title *Puggalapaññatti*) and *prajñāpanā* (*pannavanā*) (the title of the present work) is identical.

The Pāli counterparts, viz. *paññāpana*, *paññatta*, etc. of the Prakrit *pannavanā*, *pannatta*, etc. are used in the Pāli literature.

Dr̥stivāda—the Source of *Prajñāpanā*

Prajñāpanāsūtra is the fourth *Upāṅga*. In the Jaina Āgama literature, there are twelve *Anga* works, the twelfth being *Dr̥stivāda* which is lost to us. The number of *Upāṅgas* is also twelve and unlike *Āṅgas* all of them are extant. It is very difficult to decide as to when the relation of a particular *Anga* to a particular *Upāṅga* has been established. But this type of relation has been demonstrated since the time when Jaina commentators started to write their commentaries in Sanskrit. According to this tradition commentator Malayagiri points out that the present *Upāṅga* *Prajñāpanā* is an *Upāṅga* of *Samavāya*, the fourth *Anga* work²⁵. But in olden days no attempt had been made to establish such a connection between *Samavāyāṅga* and *Prajñāpanā*. And it is clear that there had existed no such connection between them. To corroborate this view we quote a *gāthā* occurring in the beginning of *Prajñāpanā*, wherein the author himself explicitly

24. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 259 B.

25. ‘ *iyaṁ ca samavāyākhyaṣya caturthāṅgasyopāṅgam, taduktārthapratipādanāt* ’
Prajñāpanāṭīkā, folio 1

declares that *Prajñāpanā* is a stream-of-knowledge flowing from *Drstivāda*²⁶. The *gāthā* in point is as follows :

ajjhayanamīṇaṃ cittaṃ suyarayanam dīṭhivāyaṇisaṃdaṃ |
jaha vannaṇiṇaṃ bhagavayā ahamavi taṇa vaṇṇaissaṃ || 3 ||

It is certain that Ārya Śyāmācārya has established its direct connection with *Drstivāda*. But *Drstivāda* is lost to us. So, we have no other alternative but to guess a particular *prakarana* (of *Drstivāda*) to which *Prajñāpanā* is related. And according to this guess it is possible to relate the subject-matter of *Prajñāpanā* with the following *Pūrvas* out of the fourteen *Pūrvas* of *Drstivāda* : *Jñāna-pravāda*, *Ātmapravāda* and *Karma-pravāda*.

But *Dhavalā*, a commentary on *Śaṭkhaṇḍāgama*, has established a connection of *Śaṭkhaṇḍāgama* with *Āgrāyaṇī Pūrva*.²⁷ Considering this fact and also the fact that the subject-matter of *Prajñāpanā* is similar to that of *Śaṭkhaṇḍāgama* it is quite possible that even *Prajñāpanā* might have its connection with *Āgrāyaṇī Pūrva* also.

According to Āc. Malayagiri *Prajñāpanā* is an *Upāṅga* of *Samavāya Aṅga* because the former describes the same things which the latter deals with. But the author himself has not suggested anything like this. On the contrary, he in so many words declares that it has its connection with *Drstivāda*. And this is proper for the following reason *Drstivāda* was mainly devoted to the treatment of *drstis*—philosophical doctrines. Hence it is quite appropriate if *Prajñāpanā* which systematically describes the entities recognised by the Jaina philosophy has its relation with *Drstivāda*.

And there is no incongruity in considering *Prajñāpanā* to be the *Upāṅga* of *Samavāya Aṅga*, following Āc. Malayagiri's view which is based on well established tradition because *Samavāya Aṅga* too is devoted to the description of entities like *jīva*, *ajīva*, etc.

Style and Structure of *Prajñāpanā*

Prajñāpanā opens with a *mangala* (benediction) of the form of a *stuti* (devotional adoration). Thereafter comes the author's declaration to compose the present work. This is followed by some *gāthās* that indicate the subject-matter of the work. Therein thirtysix subjects are pointed out. Accordingly the text of the present work is divided into thirtysix chapters and a general name '*Pada*' is given to each and every chapter. This is clear

26. When the state of affairs is like this, it becomes necessary for us to ponder over the suggestion, made in *Śaṭkhaṇḍāgama* (Introduction to Book I, p. 71), that in the Śvetāmbara tradition the twelfth *Aṅga Drstivāda* was absolutely non-existent.

27. *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, Introduction p. 72.

from the complete title of a particular chapter, occurring at its end. It contains the term 'pada' along with the term suggestive of the topic dealt with in that particular chapter. Āc Malayagiri explains the term 'pada' as follows : "*padam prakaranam arthādhikāra iti paryāyāḥ*" (*Prajñāpanātikā* folio 6 A). That is, by the term 'pada' is here meant *prakarana*²⁸ or *arthādhikāra* (topic).

The whole work is written in question-answer style. Upto 81st *sūtra* there is no suggestion as to who is the questioner and who is the answer-giver; there are simply questions and answers. But *sū.* 82 constitutes a dialogue between Lord Mahāvira and Gautama. Again, *sū.* 83-92 contain simply questions and answers without the mention of characters, that is, persons who question and answer. And suddenly in *sū.* 93 we meet Gautama who puts questions before Mahāvira who, in turn, answers them. Thereafter, again, there occur simply questions and answers without the mention of characters. And this is continued upto *sū.* 147. The *sūtras* where the questions and answers between Gautama and Mahāvira occur in the remaining portion of the text are as follows. *sū.* 148-211 is the entire second *Pada*, *sū.* 225-275, 325, 330-333 of the third *Pada*, all the *sūtras* of all the *Padas* beginning with the fourth one—excepting the *gāthās* occurring at the beginning, in the middle or at the end and *sū.* 1086.

And again there is one more exception. It is *sū.* 334. It begins with 'aha bhante' *saṃva-ṣṭappabahuṃ mahādamdayaṃ vattaissāmi* | 'This is a declaration of a disciple (it is difficult to decide as to who this disciple is) before his teacher that he is determined to compose *Mahādamdaka*²⁹ describing the relative numerical strength of (the classes of) living beings. While commenting on this sentence Āc Malayagiri has given the following explanation :

"*anena etad jñāpayati—tīrthakarānujñāmātrasāpekṣa eva bhagvān gaṇadharaḥ sūtraracanāṃ prati pravartate, na punaḥ śrutābhyāṣṭapuraḥsaram iti | yad vā etad jñāpayati—kuśale'pi karmaṇi vineyena gurum anāpṛcchya ca na pravartitavyam, kintu tadānujñāpuraḥsaram | anyathā vineyatvāyogāt |*" *Pañṇavanātikā*, folio 163 A.

Āc Malayagiri is not certain about the identity of the person who has made the declaration³⁰. Hence he has put before us two

28 "*sūtrasamūhah prakaranam*" *Nyāyavārtika*, p 1.

29. *Mahādamdaka* of this very type occurs in *Saṅkhaṇḍāgama*. We shall discuss it in due course.

30 In the beginning of *Prajñāpanā* Ārya Śyāma declares that he has composed it on the basis of *Dṛṣṭivāda*. Hence it is possible that a portion under consideration might be a part of *Anga*. And as a result, it might be regarded as a composition of a *gaṇadhara*.

alternatives. According to the first one it is Gautama *ganadhara* who is meant here. According to the second one simply a disciple of a teacher is meant here

Moreover, some *Padas* begin with the *gāthās* indicating the topics to be treated of in them, just as the whole work begins with the *adhikāra-gāthās* that give the synopsis of the whole work.³¹ Similarly, we find in the concluding part of *Padas saṅgraha* (= recapitulating) *gāthās*, for example the concluding part of tenth *Pada*. Even in the midst of the text the *Acārya* puts the *gāthās* if he finds it necessary

The extent of the entire work is equivalent to 7887 verses. And it contains 222 *gāthās*³² excluding the interpolated ones. So it can safely be said that the entire work is mainly written in prose

Generally the divisions and numbers of living beings are found in *gāthās*³³. But at times even the nature of the thing under consideration is also described in *gāthās*; an instance in point is the description of the nature of *Siddha* in sū. 211. These *gāthās* about *Siddha* are almost identical with those occurring at the end of *Uvavāya*. Hence possibly not all the *gāthās* found in *Prajñāpanā* are from the pen of *Ārya Śyāma*. It is so because in the text itself sometimes a statement 'imāo *gāthāo* *anugamtvā*'³⁴ is followed by *gāthās*. This means that those *gāthās* came down to him through tradition. Generally *gāthās* are given after the phrase 'tam *jahā*' (= 'they are as follows')³⁵. It is quite possible that even among them some are his own³⁶ and some are borrowed. *Ārya Śyāma* has called some *gāthās* '*saṅgrahanigāthā*'.³⁷ Possibly they are borrowed. *Āc. Malayagiri* has given to some *gāthās* the name '*saṅgrahagāthā*' or '*saṅgrahanigāthā*'.³⁸ It is difficult to know as to who their author is

After the thorough study of the *prajñāpanā* certain features of the style of its presentation emerge. They are as follows : The

31. See the beginning of *Padas* 3, 18, 20, 23 etc.

32. Number 217 is given twice to two different *gāthās*

33. Sū. 24, 40, 102 etc.

34. Sū. 55. 3; 187

35. Sū. 24, 38, 40-43, 50, 54, 102, 110, 167 etc

36. The following comments of *Āc. Malayagiri* suggest that they are his own composition : "tāvat *saṅgrahitukāma āha* 'aṣṭhattaram ca' ityādigāthādvayam" *Prajñāpanāṭīkā* folio 84 A. "saṅgrahārtham idam āha 'nāṇāvīhe'tyādi" folio 33 A. "gāthādaśakam āha" folio 35 B. And see also folios 113 B, 292 B, 396 A, 498 A etc.

37. Sū. 194, 206 [2]

38. *Prajñāpanāṭīkā* folios 50 A, 84 A, 105 A, 258 A-B, 292 B, 414 A, 534 B.

literary divisions of the text are named *Padas*. There are in all thirtysix *padas*. Various classes of *jīvas* are described in the first *Pada*. First the *jīvas* (souls) are divided into two main divisions, viz. *siddha* (liberated) and *samsārī* (not-liberated). Thereafter on the basis of the numbers of sense-organs which the *jīvas* possess they are divided into five classes, viz. one-sensed (*ekendriya*), two-sensed (*dvīndriya*), three-sensed (*trīndriya*), four-sensed (*caturīndriya*) and five-sensed (*pañcendriya*). All the not-liberated souls are included in these five classes. Thus here the principle of division is the orderly increase in the number of sense-organs. The second *Pada* yields information as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. The scheme of division that is found in the first *Pada*—that is, the scheme of division based on the numbers of sense-organs—is adopted in this second *Pada* also. The only difference is that here the term *prthvikāya* (earthbodied beings) is employed in place of *ekendriya* (one-sensed beings) because the author wants to give information regarding the dwelling places of the different classes of the *ekendriya* beings, viz. *prthvikāya* etc., one by one in due order. But the order of presentation is the same, that is, from *ekendriya* to *pañcendriya*. Even in the third *Pada* (viz. *Bahuvaktavya*) this scheme of division is followed. But afterwards the divisions of living beings made on the basis of *gati*, etc. are also made use of. From *sū* 216 onward the divisions of *jīvas* on the basis of *gati* are thought of. And again from *sū*. 225 onward all the possible divisions of living beings based on *gati* (class of animate beings), *īndriya* (sense-organ), *kāya* (body), *yoga* (activity), *veda* (sexual behaviour), *kaśāya* (certain vices), *leśyā* (mental temperament), *samyaktva* (right faith), *jñāna* (determinate cognition), *darśana* (indeterminate cognition), *samyama* (moral discipline), *upayoga* (cognition), *āhāra* (undertaking nourishment), *bhāsaka* (capable of speaking), *paritta* (having one body each), *paryāpta* (fully developed), *sūkṣma* (subtle), *sañjñī* (possessing higher cognitive capacity), *bhava*, *astikāya*, *carīma*, *jīva*, *ksetra*, *bandha* are adopted in the discussion of the relative numerical strength of the different classes of living beings. But in all the remaining *Padas*, barring certain exceptions³⁹, the discussion is conducted taking into consideration the 24 *dandakas*⁴⁰ (classes) of *jīvas* (living beings)

39 For the exceptions one may refer to chapters 13th, 18th and 21st.

40. The classification of living beings into 24 *dandakas* is really nothing but an elaboration of the classification based on *gati* (conditions of existence), of course, in the 24 *dandakas* the *gati* is viewed from the geographical standpoint and the *gatis* are arranged in accordance with the geographical regions from the lowest to the highest.

beginning with *nāraka* (infernal beings). In other words, the divisions of living beings made on the basis of above-mentioned *gati*, etc. are not adopted in the discussions contained in these *Padas*. But they are adopted in discussions found in *Ṣatkhandāgama*. In short, in all these *Padas*, for the discussions, only one classification based on the 24 *daṇḍakas* is followed. On the contrary, in *Ṣatkhandāgama* the discussions are conducted having adopted all the twelve classifications based on *gati*, *indriya*, *kāya*, *yoga*, etc. That is, in *Ṣatkhandāgama* we find an attempt of cross-checking in various ways. Thus the concerned discussions in *Satkhandāgama* are subtler than those in *Prajñāpanāsūtra*.

*

ANALYSIS OF THE CONTENTS

(a) into seven tattvas

Āc. Malayagiri, while commenting on *gāthā* 2, analyses the contents of *Prajñāpanā* into seven *tattvas* (entities), viz. *jīva*, *ajīva*, etc. It is as follows :

Tattvas	Padas	Total Padas
1-2 <i>jīva</i> , <i>ajīva</i>	I, III, V, X, XIII	5
3 <i>āsrava</i>	XVI, XXII	2
4 <i>bandha</i>	XXIII	1
5-7 <i>saṃvara</i> , <i>nirjarā</i> , <i>moksa</i>	XXXVI	1

And the remaining *Padas* occasionally describe this or that entity. “*śeṣesu tu sthānādīpadesu kvacit kasyacid iti*”—*Prajñāpanā-tikā*” folio 5 A.

(b) into four dravya, etc.

All the seven *tattvas* recognised by the Jainas could be covered by the four heads, viz. *dravya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva*. Hence Āc. Malayagiri has pointed out as to where in *Prajñāpanā* these four are treated of.

Treatment of <i>Dravya</i>	I <i>Pada</i>
Treatment of <i>Ksetra</i>	II <i>Pada</i>
Treatment of <i>Kāla</i>	IV <i>Pada</i>
Treatment of <i>Bhāva</i>	Remaining <i>Padas</i>

—*Prajñāpanā-tikā* folio 5 A

The system of discussing the subject-matter under four heads, viz. *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva* seems to be old¹. In *Bhagavati*

1. Introduction to *Nyāyāvatāra-vārtika-vṛtti*, pp. 50-51.

we notice this system employed in the treatment of various subjects. But the classification of the real into seven *tattvas* itself being late the system of discussing the subject-matter under seven heads corresponding to seven *tattvas* could not be regarded as old. Hence we cannot believe that Ārya Śyāmācārya really intended to present the content of *Prañāpanā* under seven heads corresponding to seven *tattvas*. It is Ac Malayagiri who attempted an analysis of *Prañāpanā* content into those seven heads which were crystallised in his own times. And thus he viewed the old content from a new system. In this connection it is really noteworthy that there is no mention of seven *tattvas* in a *gāthā* (120) occurring in the definition of *nsargaruci jīva* in the treatment of the topic of *sarāga-darśanārya*.

Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment

A characteristic feature of the literature belonging to the Sūtra period is that in the beginning of a work there occurs a list of the topics dealt with in the text. The technical name of such a list is *uddeśa*. The works like *Nyāyasūtra* follows this system. Even in *Prañāpanā* in the beginning (sū 2) the topics to be discussed in the text are enumerated Pada-wise. And accordingly thereafter the topics—one topic in each Pada—are taken up for discussion.

Generally the order of topics adopted in enumeration (*uddeśa*) is followed in the actual treatment. In the present work the treatment of the subject-matter in the thirty-six *Padas* follows that very order which is indicated in *uddeśa*. But here let us remember one thing that while treating of the subject-matter the present work concentrates not on the nature and definition of the things but on their divisions. In other words, the thing under consideration is not discussed first having given its definition, but simply its divisions, sub-divisions and sub-subdivisions are pointed out. Thus there occurs simply the enumeration of its divisions and sub-divisions. Generally in the very order in which the divisions are mentioned their sub-divisions are described. But the author of *Prañāpanā* describes those divisions first which demand brief treatment and then proceeds on to treat of those sub-divisions which themselves have various sub-divisions and as a result demand more space in the work. For instance, in sū 3 first the *jīva* *prañāpanā* is mentioned and then *ajīva-prañāpanā*, but the author actually first describes the *ajīva* in the 4th sūtra and then only from the 14th sūtra onwards describes the sub-divisions of *jīva*. Again, in the 4th sūtra *rūpi-ajīva-prañāpanā* is mentioned first and

then only *arūpi-aṣṣa-prajñāpanā*; but in the 5th *sūtra* the latter is described first and then only in the 7th *sūtra* the former is described. Following this same rule, the description of *asamsārī jīvas* being brief is taken up first in the 15th *sūtra* and then only the description of *samsārī jīvas*, though in the 14th *sūtra* on *jīva-prajñāpanā* the division of *samsārī jīva* is mentioned before that of *asamsārī jīvas*. Such a breach of order is due to, as is pointed out by Ac. Malayagiri, the desire on the part of the author to dispose of first the treatment of that subject which demands brief description and then to take up the treatment of that subject which demands lengthy description;² and this is quite appropriate

To speak technical language, we can say that the present work contains *uddeśa* (Enumeration), *nirdeśa* (Specific mention) and *vibhāga* (Division) but it contains no *parikṣā* (Examination). In the philosophical works like *Nyāyasūtra* there is always *parikṣā* over and above *uddeśa*, *nirdeśa* and *vibhāga*. So, we should bear in mind that in the present work there is an absence of *parikṣā*

Bhagavatī and Prajñāpanā Bhagavatī

Though the title of the fifth *Anga* work is *Vyākhyāpajñāpti*, in practice it is specially known by the name of *Bhagavatī*. The epithet 'bhagavatī' is given to *Prajñāpanā* also. This suggests the special importance of *Prajñāpanā*. Again, *Bhagavatī* recommends the reader to refer to 1st, 2nd, 5th, 6th, 11th, 15th, 17th, 24th, 25th, 26th, and 27th *Paḍas* of *Prajñāpanā* for details³. This suggests that presentation of those concerned topics is more systematic in *Prajñāpanā* than in *Bhagavatī*. On the other hand, *Prajñāpanā* never recommends the reader to refer to *Bhagavatī*. This too means that though *Prajñāpanā* is based on the *Anga* work, yet its presentation of the subject-matter is more systematic than the one found in the *Anga* work. This is the reason why there arises no need of supplementing the *Prajñāpanā* account of topics

In the Mahāyāna Buddhism the works devoted to the treatment of *Prajñāpāramitā* being of supreme importance, it was a practice prevalent among the Mahāyānists to mention *Astasāhasrikā prajñāpāramitā* by the name *Bhagavatī*⁴. This is a point worthy of notice.

2. "ādaṃ alpavaktavyatvād aṣṣa-prajñāpanāṃ pratipipādayiṣuḥ" *Prajñāpanāṭīkā*, folio 7 B. Also refer to folios 8 A, 18 B.

3. Refer to *Bhagavatīsāra* pp. 291, 312, 361-62, 396-97, 404, 457, 627, 680, 727

4. Refer to *Śikṣāsamuccaya*, pp. 104, 112 etc. and p. 202 (Index).

Prajñāpanā and Jivājivābhigama⁵

In *Prajñāpanā* there is a *prajñāpanā* (description) of *jīva* and *ajīva* (sū. 3). In *Jivājivābhigama* too there is an *abhigama* (treatment) of those very entities. The import of the terms *prajñāpanā* and *abhigama* is identical. Both the works under consideration belong to *angabāhya* class. And both of them are composed by a *sthavira*. Again, both of them are the composition known by the general name *adhyayana*. In the Middle Ages *Prajñāpanā* came to be regarded as an *upāṅga* of *Samavāyāṅga*, the fourth *Anga* work, whereas *Jivājivābhigama* came to be regarded as an *upāṅga* of *Sthānāṅga*, the third *Anga* work. Though the subject-matter—the main subject-matter—of both the texts is identical, yet the connection of one is established with *Samavāyāṅga* and that of another with *Sthānāṅga*.

It is necessary to investigate if there is any chronological order between these two works. In the beginning of *Jivājivābhigama* its main subject-matter, viz *jīva* and *ajīva* is treated of in the same manner as in *Prajñāpanā*. In *Jivājivābhigama* too out of *jīva* and *ajīva*, the latter is described first and then only the former. In the entire text of *Jivājivābhigama* we notice that the order of presenting the topic of *jīva* is mainly in accordance with the various divisions of *jīva*. That is, first there is a description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of *samsāri jīvas* and then occurs the description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of all the *jīvas*. Thus the description of the *jīva* proceeds gradually following mainly its various divisions and finally it ends in the ten divisions of all *jīvas*. It is noteworthy that in *Sthānāṅga* too there are ten *sthānas*. That is, therein one point, two points, three points upto ten points about *jīva* and *ajīva* are described according to the numerical order. And in *Jivājivābhigama* two, three upto ten divisions of *jīvas*—first of *samsāri jīvas* and then of all *jīvas*—are dealt with. Thus the treatment of 2, 3, 4 upto 10 divisions or points is identical in both the texts. Thus though *Jivājivābhigama* account of *jīva* and *ajīva* is similar to the one found in *Prajñāpanā*, its method of treatment (through 2, 3, 4 upto 10 divisions or points) is identical not with that of *Prajñāpanā* but with that of *Sthānāṅga*. This might possibly be the reason of considering *Jivājivābhigama* to be the *upāṅga* of *Sthānāṅga*.

The solution of the problem of establishing the chronological order between *Prajñāpanā* and *Jivājivābhigama* remains to be

5. The sūtra-numbers given here are in accordance with Devchand Lalbhai edition (1919 A.D.).

arrived at. *Jīvājītvābhigama* several times⁶ refers to *Prajñāpanā* and its *Padas*. Again, it refers to *Rājaprasāntya*⁷ and *Aupapātika*⁸. Out of these references, one to *Aupapātika* belongs to the days when *Āgamas* were penned down, that is, to the age of Valabhī redaction and it was made for the convenience of the reader. This is what we can say about that particular reference. But it is necessary to fix, following some other method, the chronological order between *Jīvājītvābhigama* and *Prajñāpanā* in order to decide the question as to whether reference to *Prajñāpanā* was included at the time of Valabhī redaction or the author of *Jīvājītvābhigama* himself made it

The general structure of *Jīvājītvābhigama* is such that in it the divisions of *jīvas* are gradually treated of and while dealing with a particular division the *sthiti* (life-span), *antara* (gap), *alpabāhuvā* (relative numerical strength) etc of the *jīvas* forming that division are discussed. Generally it can be said that the entire text is divided into two parts. In the first part there occurs the description of *ajīva* and the various divisions of *saṃsārī jīvas* whereas in the second part there occurs the description of the divisions of all *jīvas*, that is, here in this second part the divisions are so made and described as to include *saṃsārī* as well as *siddha jīvas*. While dealing with those 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions, the *sthiti* (life-span) etc. of the *jīvas* of the concerned division are pointed out.

Though *Prajñāpanā* deals mainly with this very subject, its method is different from that of *Jīvājītvābhigama*. As we already know *Prajñāpanā* is divided into 36 *Padas*. And the description of the divisions occurs only in the 1st *Pada*. In other words, the complete picture of the divisions and sub-divisions of *jīva* and *ajīva* could be had from the first *Pada* (viz. *Prajñāpanā Pada*). *Sthāna* (dwelling place or location), *alpabāhuvā* (relative numerical strength), *sthiti* (life-span), etc. of *jīvas* are discussed one by one in the remaining *Padas*—one in each *Pada*. In fine, in *Jīvājītvābhigama* the information about the *sthiti*, etc. of the *jīvas* of a particular division is found at the occasion of the description of that particular division, whereas in *Prajñāpanā* in one *Pada* all the information about the *sthiti* of the *jīvas* of all the divisions is found at one place, in another *Pada* all the information about *sthāna* of all the *jīvas* of all divisions is given and so on and so forth. In other words, *Jīvājītvābhigama* conducts its discussion

6. Sū. 4, 5, 13, 15, 20, 35, 36, 38, 41, 86, 91, 100, 106, 113, 117, 119-122.

7. Sū. 109, 110.

8. Sū. 111.

division-wise whereas *Prajñāpanā* conducts its discussion item-wise. Moreover, the discussion on so many subjects that occurs in the remaining 35 (2-36) *Paḍas* is not there in *Jivājivābhigama*. Thus these two texts differ from one another from the point of view of the method of presentation. Again, let us note that in *Prajñāpanā* the discussion is comparatively more detailed than the one found in *Jivājivābhigama*.

From all this we are inclined to believe that *Jivājivābhigama* is prior to *Prajñāpanā*. And the reference to *Prajñāpanā* found in *Jivājivābhigama* seems to have been introduced therein at the time of Valabhī redaction for the sake of brevity as the reference to *Prajñāpanā* found in the *Anga* work *Bhagavatt* definitely is.

Like *Anga* works, *Jivājivābhigama* also does not have the *mangala* in the beginning. But there we are told this much that having favourably pondered over *jinamata* (Jina's own View), *jinānumata* (Jina-supported View), *jinadeśita* (Jina-preached View), *jinaprasasta* (Jina-praised View) and having full faith in it the revered *Sthaviras* have composed this *adhyayana* of the name of *Jivājivābhigama*. This way of starting the work suggests the imitation of *Anga* composition. In the beginning of *Anga* works Sudharmā says, "Such is the knowledge embodied in *Śruta* that I have acquired" (*evam me suyam*⁹) and then he imparts that knowledge to Jambū. Similarly, in the beginning of *Jivājivābhigama* we are told that *Sthaviras* having acquired the preachings of Jina and having placed faith in them have composed it.

But *Prajñāpanā* opens with a *mangala*. That is in the beginning of *Prajñāpanā* homages are paid to *Siddhas* (Liberated souls), etc. Then it is indicated that the work has been composed on the basis of the preachings of Jina. Thus the beginning of *Prajñāpanā* does not follow the pattern of *Anga* works while that of *Jivājivābhigama* does. The text of *Prajñāpanā* commences only after the performance of *mangala*. From this we surmise that *Prajñāpanā* belongs to that period when the practice of invariable performance of *mangala* before the commencement of a particular work was already established and current, whereas *Jivājivābhigama* belongs to the period when this practice was not still established.

*

9 Lit. "This is what I have heard."

PRAJÑĀPANĀ AND ŚATKHAṆḌĀGAMA

The *Anga Sūtra Drstivāda* is the common source of both *Prajñāpanāsūtra* and *Śatkhandaḡama*. That is, both these works have drawn upon the *Drstivāda* for the material contained in them. Again, both these works are of the nature of compilation. But their style of presentation is different. One should note the points of this difference. *Prajñāpanāsūtra* contains 36 literary divisions called 'Padas'. It keeps living being in the forefront. *Śatkhandaḡama*, in the first *Khanda* called *Jivasthāna*, investigates, through various points viz. *gatā* etc., the 14 stages of spiritual evolution (*gunasthāna*; here the term *jivasamāsa* is employed for *guṇasthāna*), resulted from the destruction of *Karmas*. Of the remaining part *Khuddābandha*, *Bandhasvāmitva*, *Vedanā*—these *Khandas* could be said to deal with living being keeping *Karma* in the forefront. In the *Varganākhanda* too the main topic treated of is the *varganā* (class) of *karma*. The *varganā* of others is discussed in so far as it is conducive to the understanding of *Karma-varganā*. The 6th *Khanda* is known by the name of *Mahābandha*. Hence there too the discussion about *Karma* is the main.

Out of the 36 'Padas' contained in *Prajñāpanāsūtra*, the names of six 'Padas' (23-27, 35) occurring in the *Prajñāpanāsūtra* itself are 'Karma' (23), *Karmabandhaka* (24), *Karmavedaka* (25), *Vedabandhaka* (26), *Vedavedaka* (27), *Vedanā* (35). It is interesting to compare these names with those of the concerned *Khandas* of the *Śatkhandaḡama*, suggested by the commentator. The concerned *Khandas* of the *Śatkhandaḡama* discuss the topics more in detail and more minutely than the *Padas* of *Prajñāpanāsūtra*. Thus in *Prajñāpanāsūtra*, the discussions centre round the *Jiva* while in *Śatkhandaḡama* they centre round the *Karma*.

Prajñāpanāsūtra prominently employs question-answer style adopted in *Anga Sūtras*. And at many places it is clear that the questions and answers are of *Gautama* and *Mahāvīra* respectively. But *Śatkhandaḡama* employs the scientific method the constituents of which are *Uddeśa*, *Nirdeśa* and *Yibhāga*. Only occasionally we come across the questions and answers.¹

Prajñāpanāsūtra which is of the nature of compilation is a work of one *Ācārya*. But the case with *Śatkhandaḡama* is different. *Prajñāpanā* contains no *Cūlikā*. But in *Śatkhandaḡama* *Cūlikās* have been added². We know not as to who made this additions and

1. The topics like '*Bandhasāmittavicaya*', *Śatkhandaḡama* Book VIII, occasionally employ question-answer style

2. *Śatkhandaḡama* Book VI contains 9 *Cūlikas*, Book X, 1, Book XI, 2 and Book XII, 3. In the *Sū. 581* (Book XIV) it is explicitly stated that—
"etto uvarimagamtho cūlikā nāma."

when. But the term *Cūlikā* itself suggests that it is a later addition. The similar thing has happened even in case of *Āgamas* like *Daśavaikālika*.

Prajñāpanāsūtra is written in the style of original *Sūtra* while *Śatkhandāgama* employs commentarial or expository style in addition to it. In the *Śatkhandāgama* many a time the discussion is conducted through 'entrances' to exposition; this suggests commentarial style. That is to say, after having suggested the entrances to exposition by the words '*anugadddārāni*', the exposition is conducted through all those 'entrances' one by one.³ Moreover, the terms like *kṛti*, *vedanā*, *karma* are explained through the method of *Niksepas*, viz. *nāma*, *sthāpanā*, *dravya* and *bhāva*. In doing so it has clearly followed the style of exposition found in the *Niryukti* of *Jaina Āgamas*.⁴ The employment of terms like '*anugama*'⁵, '*samtaparūvanā*'⁶, '*niddesa*'⁷, '*viḥāsā*'⁸ (*viḥhāsā*)⁹ also points to its commentarial style. The various lists of *anuyogadvāras* ('points of investigation' or 'entrances to exposition') and the treatment of the subject through their application that we find in the first chapter of *Tattvārthasūtra* were not still crystallised in *Prajñāpanā*. It is so because *Prajñāpanā* does never discuss the subject through *anuyogadvāras*, first giving the list of them. But in *Śatkhandāgama* eight *anuyogadvāras* are first enumerated¹⁰ and then according to them the discussion of the subject proceeds on. Of course, in *Prajñāpanā* a certain stage necessary for the establishment of the lists of *anuyogadvāras* as also for the treatment of the subject according to them is already reached. On its basis, later on, the lists of *anuyogadvāras* came to be crystallised and the subjects were treated of according to them. *Tattvārthasūtra* (I. 8) enumerates eight *anuyogadvāras*, viz. *sat*, *sankhyā* etc. Such an enumeration of *anuyogadvāras* is not found in *Prajñāpanā*. But it is possible to construct a list of *anuyogadvāras* which are scattered in the different *Padas* of *Prajñāpanā*. And such a constructed list of *anuyogadvāras* has been utilised in *Śatkhandāgama*. This fact

3. *Śatkhandāgama* Book I Sū. 5; Book IX Sū. 45, Book X Sū. 1; Book XI Sū. 1 & 165; Book XII Sū. 1, Book XIII Sū. 2 etc.

4. The employment of this method is noticed in *Śatkhandāgama* from Book IX Sū. 45 to Book XIV.

5. *Ibid*, Book I Sū. 7; Book III Sū. 1 etc.

6. *Ibid*, Book I Sū. 7; Book IX Sū. 71.

7. *Ibid*, Book I Sū. 8; Book III Sū. 1 etc.

8. *Ibid*, Book VI Sū. 2 (p. 4), Book VI Sū. 1 (p. 145); Book XIV Sū. 1.

9. Let us note that in Buddhism the school that attaches utmost importance to *Viḥhāsā* is known as *Vaiḥhāṣika* school.

10. *Śatkhandāgama*, Book I, sū. 7, p. 155

Over and above the similarity of treatment we find, at various places, similarity of expression in both the works. This suggests that they had a common tradition as their basis. By similarity of treatment is meant the agreement on different points and it is easily noticed at many places in both the works. Hence it is not necessary for us to note all such places where the similarity of treatment is found. But we should note the places where the similarity of expression occurs

Book XIV

- Sū. 121 “*tattha imam sahāraṇalakkhaṇam bhaṇidam—*
Sū. 122 *sāhāraṇamāhāro sāhāraṇamānapānagahaṇaṇaṃ ca/*
sāhāraṇajivāṇaṃ sāhārānalakkhaṇam bhaṇidam//
Sū. 123 *eyassa anuggahaṇaṇaṃ bahūna sāhāraṇānameyassa/*
eyassa jaṃ bahūnaṃ samāsado taṃ pi hodi eyassa//
Sū. 124 *samagaṃ vakkamtānaṃ samagaṃ tesu sarīraṇippattī/*
samagaṃ ca anuggahaṇaṇaṃ samagaṃ ussāsanissāso//

It is noteworthy that *Śaṭkhaṇḍāgama* quotes these *gāthās* having employed the term '*bhaṇḍam*' suggestive of quotation, while *Prajñāpanāśūtra* does not use any such term. In *Prajñāpanāśūtra* they are given in a reverse order. Moreover, the *gāthā* occurring in the concerned *sūtra* 122 gives the reading '*lakṣhaṇam bhaṇḍam*', while *Prajñāpanāśūtra* 101 gives the reading '*lakṣhaṇam eṣam*'. Though the *gāthā* occurring in the *Sūtra* 123 and *Prajñāpanāśūtra* *gāthā* no. 100 are identical, the reading of this *gāthā* yielded by *Prajñāpanāśūtra* is more correct than the one offered in

11. *Ibid.*, Book I Sū, 24, 33, 39, etc.

12 *Pratīkāpanāsūtra* 213-224: 276-324: 326-329.

Ṣatkhaṇḍāgama. The reading as we find in *Ṣatkhaṇḍāgama* is in disorder and corrupt. Once again the *gāthā* occurring in *sūtra* 124 and *Prajñāpanā gāthā* 99 are one and the same but both the works yield different readings. In this case too *Prajñāpanā* gives correct reading.

At the occasion of discussing the topic of *alpa-bahutva* (numerical variation) of *jīva* (living beings), the beginning of '*Mahādāṇḍaya*' in *Prajñāpanā* is as follows :

"*aha bhante savvaṇṇappabahuṇi mahādāṇḍayam vattaissāmi-savva-tthovā gabbhavakkamtiyā manussā.....*". And the end is as follows: "*sajogī viśesāhiyā* 96, *sāmsāratthā viśesāhiyā* 97, *savvajīvā viśesāhiyā* 98." *Sūtra* 334.

Even in *Ṣatkhaṇḍāgama* there occurs *Mahādāṇḍaa*. There its beginning is—"etto savvaṇṇivesu mahādāṇḍao kādavvo bhavadi | savvatthovā manussapajjattā gabbhavakkamtiyā." And its end is—"nigodaṇṇivā viśesāhiyā" Book VII, *Sūtras* 1-79.

The difference that we find in the two expositions—one in *Ṣatkhaṇḍāgama* and another in *Prajñāpanāsūtra*—is that *Prajñāpanāsūtra* mentions 98 divisions of living beings while *Ṣatkhaṇḍāgama* mentions 78 divisions. The fact that some divisions are primary and some secondary should be considered to be the reason of this difference. But the important thing is that both the works give one name '*Mahādāṇḍaka*'¹³ to this discussion. This suggests the common tradition. Moreover, the usage of the term '*vattaissāmi*' and that of '*kādavvo*' are also noteworthy in this connection.

The second Pada of *Prajñāpanāsūtra* is '*Sthānapada*'. Therein it is described as to where in the Universe living beings of various types or grades—beginning with those possessed of one sense-organ and ending with those who are emancipated souls—dwell. In the chapter called '*Ksetrānugama*' of the second part (*Khaṇḍa*) of *Ṣatkhaṇḍāgama* (Book VII, pp. 299 ff.) this very topic is discussed. The only difference that we find is that *Ṣatkhaṇḍāgama* discusses this topic through points of investigation (*mārganāstāna*), viz. *Gatī* etc ; while *Prajñāpanā* discusses this topic taking one by one various grades of living beings—from those possessed of one sense-organ to the liberated. In *Prajñāpanā*, the treatment of this topic is lengthy while in *Ṣatkhaṇḍāgama* it is brief.

In *Prajñāpanā* *alpa-bahutva* (numerical variation) is discussed through various '*entrances*' to exposition. Therein both the living

13. At other places also the word *Mahādāṇḍaa* is used in *Ṣatkhaṇḍāgama*. See Book XIV, *Sū.* 643, XI, *Sū.* 30; VI, *Sū.* 1; pp. 140, 142,

and non-living substances are treated of. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* too, while treating of the 14 stages of spiritual evolution (*gunasthānas*), discusses the *alpa-bahutva* of living beings through various points of investigation viz *Gatī* etc.¹⁴ This discussion contained in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is deeper than the one found in *Prajñāpanāsūtra*. Moreover, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* deals with this topic purely through the points of investigation, *Gatī* etc.¹⁵ According to *Prajñāpanāsūtra* the points of investigation are 26, while according to *Ṣaṭkhaṇḍāgama* they are 14. These 14 points of investigation, viz. *Gatī* etc. are common to both the works. This can be seen from the following lists.

<i>Prajñāpanāsūtra</i>	<i>Ṣaṭkhaṇḍāgama</i>
1 <i>Diśā</i> ¹⁶	—
2 <i>Gatī</i>	1 <i>Gatī</i>
3 <i>Indriya</i>	2 <i>Indriya</i>
4 <i>Kāya</i>	3 <i>Kāya</i>
5 <i>Yoga</i>	4 <i>Yoga</i>
6 <i>Veda</i>	5 <i>Veda</i>
7 <i>Kasāya</i>	6 <i>Kasāya</i>
8 <i>Leśyā</i>	10 <i>Leśyā</i>
9 <i>Samyaktva</i>	12 <i>Samyaktva</i>
10 <i>Jñāna</i>	7 <i>Jñāna</i>
11 <i>Darśana</i>	9 <i>Darśana</i>
12 <i>Samyata</i>	8 <i>Samyama</i>
13 <i>Upayoga</i>	—
14 <i>Ahāra</i>	14 <i>Ahāraka</i>
15 <i>Bhāsaka</i>	—
16 <i>Paritta</i>	—
17 <i>Paryāpta</i>	—
18 <i>Sūksma</i>	—
19 <i>Saṃjñī</i>	13 <i>Samjñī</i>
20 <i>Bhava</i>	11 <i>Bhavya</i>
21 <i>Astikāya</i>	—
22 <i>Carima</i>	—
23 <i>Jiva</i>	—
24 <i>Ksetra</i>	—
25 <i>Bandha</i>	—
26 <i>Pudgala</i>	—

The point worthy of note is that at the end of this treatment occurs, in both the works, the '*Mahādandaka*.' (*Ṣaṭkha*. Book VII,

14. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book V, p. 241 ff.

15. *Ibid*, Book VII, p. 520 ff.

16. In *Prajñāpanāsūtra* Pada 18 we find only 22 out of these 26. Nos. 1, 24-26 are left out; see *Sū*. 1259.

p. 575). As has been already said, *Prajñāpanā* mentions in *Mahādāṇḍaka*, 98 divisions of living beings, while *Śaṭkhaṇḍāgama* mentions 78. From the list given above it becomes clear that the points of investigation that are employed in *Prajñāpanā* in this topic are more in number than those employed in *Śaṭkhaṇḍāgama*. This leads us to conclude that the treatment of the concerned topic in *Prajñāpanā* suggests the fluid stage of investigation while the same in the *Śaṭkhaṇḍāgama* suggests the crystallized stage. The crystallized stage that resulted from fluid stage is represented by 14 stages of spiritual evolution (*gunasthāna*), 14 points of investigation (*mārganāsthāna*) and 14 divisions of living beings (*Jīvasthāna*) which are accepted in the later works.

The real thing seems to be that in the first *Khanda* named '*Jīvas hāna*' the 14 points of investigation are employed in the investigation of each of the 14 stages of spiritual evolution. But in the second *Khanda* '*Khuddābandha*' the system is changed. Therein the *bandhaka* (=living being) etc. are treated of through 14 points of investigation. There the discussion is not conducted from the point of view of *gunasthāna* (keeping in view the 14 stages of spiritual evolution). This is the reason why the style of the treatment of this topic is similar in both the works.

The *stūti* (life-span) of living beings is expounded in various ways in the *Śaṭkhaṇḍāgama*. In the *Kālānugama* (Book VII, pp. 114 ff) the *kālastūti* (life-span) of living beings is expounded through 14 *dvāḥas* (points of investigation) beginning with *gati*. But in the *Prajñāpanā* it is discussed through 24 divisions and sub-divisions of living beings—known as 24 *dāṇḍakas* (*Prajñāpanā*, *Sthitipada* IV).

Again, similarity of treatment in regard to *avagāhanā* (occupation of space), *antara* (gap) etc. is found in both the works. We refrain from dealing with this point. It will suffice to suggest that the detailed and fine comparison of these two works is worth undertaking. That is to say, these two works are the solid means to know the stages of development of thought regarding living beings and Karma. We want to draw the attention of the scholars to this fact.

The fact that *Niryukti gāthās* occur in both the works suggests that *Niryukti* itself has borrowed them from some common source. Thus it is an interesting and even challenging problem to find out as to which *gāthās* of *Niryukti* are from the pen of Bhadrabāhu—Senior or Junior whoever he may be—and which are borrowed from an old tradition. See *Śaṭkhaṇḍāgama* Vol. XIII, Sū. 4-9, 12, 13, 15, 16 etc.; *Āvaśyakaniryukti gāthās*—31 ff; *Viśeṣāvaśyaka gāthās* 604 ff.

Moreover, one striking point of similarity is to be noted. In

the discussion on *gatyāgati* (transmigration) there occurs, in both the works, the discussion on the acquisition of the position of *Tirthaṅkara*, *Cakravarti*, *Baladeva*, *Vāsudeva*. The only difference is that *Prajñāpanā* adds two more positions viz *Māṇḍalika* and *Ratna* (*Prajñāpanā* Sū. 1466-69). *Satkha*. VI, Sū. 216, 220 etc.

Upāṅga Prajñāpanā is a work of Ārya Śyāmācārya. But this does not mean that all the material contained in it is thought out by Śyāmācārya himself. It is so because his objective was to compile and arrange in a certain way the material came down to him from the tradition of *śruta*. This is the reason why he has not followed the same classification of living beings occurring in the first Pada while discussing the points of investigation *stihiti* etc. The exposition of the *dvāras*—*sthāna* etc., which had been variously developed by the former Ācāryas, was before him. So, his task was to collect and compile all the ideas and thoughts in proper *dvāras*. Though the exposition performed in the *dvāras* beginning with 'sthāna' has bearing on all the living beings, there is no unanimity regarding the point as to which *dvāras* are to be treated of in which type of divisions of living beings. Keeping in view the point as to how the treatment of a particular subject can be easy, subdivisions of living beings to be described at the occasion of dealing with a particular *dvāra*—are determined. If one and the same individual were to describe it after considering all the points, then it is quite possible that he might describe it altogether differently. But this is not the case with *Prajñāpanā*. Ārya Śyāma has acquired, through tradition, the legacy of whatever the earlier Ācāryas had thought. And in *Prajñāpanā* Ārya Śyāma collected the thoughts and ideas that arose in the tradition from time to time. If we look at *Prajñāpanā* from this view-point it is nothing but a systematic collection of ideas and thoughts accumulated in tradition upto that period. This is the reason why the readers were asked to refer to *Prajñāpanā* for complete discussion when the *Āgamas* were put down in writing.

Living being and Karma (moral causation)—these are the two main subjects dealt with in the Jain *Āgamas*. One trend of thinking keeps living being in the centre while discussing various topics viz. as to how many divisions of living beings there are, as to how long a living being of a particular type can live, as to where it dwells, in which class it can take birth after death, as to how many sense-organs it can possess, as to which sex it can have, as to how many knowledges it can possess, as to which karmas it can bind, etc. Another trend of thinking keeps Karma in the centre and discusses, in the main, different types of Karma and their role in the spiritual evolution or degradation of a living

being. Hence this trend, keeping in view the spiritual evolution of a living being, determines the 14 points of investigation (*mārganāsthāna*) for the examination of and search for the 14 stages of spiritual evolution of living beings (*gunāsthāna*) which are known as *Jīvasamāsa*. These 14 points of investigation are the different divisions of living beings due to their *gati* etc.

Prajñāpanā represents the first trend while old works on Karma like *Karmaprakṛti*, *Śaṭkhandāgama*, etc. represent the second trend. The state of affairs being what it is, it becomes very difficult for us to determine the chronological order of these works. In the 15th Century and even after when the *Sthānakavāsī* tradition tried to present in the form of *thokadā* works, written in Gujarātī, the ideas and thoughts of Āgamas, it presented the *mārganāsthānas* etc. in such a way as could be easily grasped by an ordinary reader. And in the *Āṅga* work named *Sthānāṅga* too a particular item is presented keeping in view the number of its constituents. But let us remember that even in the days of *Sihānāṅga* the ideas relating to living beings and Karma were presented in a complicated manner. So, style of treatment—i.e. its simplicity or otherwise—cannot be a determining factor in fixing up the chronological order of these works. This is so because the nature of the style was dependent on the objective of the author and on the nature of the subject-matter—simple or subtle. Hence we would be making a great blunder in fixing up the chronological order of *Prajñāpanā* and *Śaṭkhandāgama* if we were guided only by the fact that the treatment of the subject-matter in the *Śaṭkhandāgama* is more detailed and subtle than that found in *Prajñāpanā-sūtra*. Therefore we should tackle differently the problem of their chronological order. We should first study such works independently and only afterwards we should try to fix their chronological order. According to both these works, literature of both these types is rooted in *Drstivāda*. This means that innumerable Ācāryas have variously presented the subject-matter of *Drstivāda* itself to achieve different objectives. This presents one more difficulty in fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of the treatment of the subject-matter—simple or subtle. If one were not to take into consideration all these facts he can easily—but wrongly—conclude that as the discussions in *Prajñāpanā* are more simple and brief than those in *Saṭkhāndāgama* the former is prior to the latter. But on account of the difficulty as already pointed out it is not proper to fix *Prajñāpanā* prior to *Saṭkhāndāgama*. So, we have given up this manner of fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of their treatment. Now, it becomes

necessary for us to employ the different method for fixing up their chronological order. Only after we have done so, we can utilise the argument based on the nature of treatment.

One thing is certain that the system of exposition through *anuyogadvāras* which we find in several parts of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* clearly follows the system of exposition demonstrated in *Anuyogadvārasūtra*. Nothing of the sort is found in *Prajñāpanā*. This fact indisputably proves *Prajñāpanā* to be older than *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. Moreover, as we shall see, *Prajñāpanā* belongs to the period preceding the commencement of Christian era, whereas *Ṣaṭkhaṇḍāgama* belongs to the period which in no case precedes 683 V. N. (= 156 A. D.). So, we can definitely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

In olden days the subject was investigated through various *dvāras* (entrances to investigation). Later on a list of 14 *jīvasthānas*, 14 *gunasthānas* came to be established and the investigation was conducted through them instead of those *dvāras*. In *Prajñāpanā* we do not find this tradition of conducting the discussion through 14 *jīvasthānas* and 14 *gunasthānas*. But in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* this tradition is clearly there. This too proves that *Ṣaṭkhaṇḍāgama* is later than *Prajñāpanā*. Thus we can establish in various ways that *Prajñāpanā* is a work earlier than *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

The Author of *Prajñāpanā* and His Date

In the original text of *Prajñāpanā* there occurs no reference to its author. But in the beginning, after benedictory verses, there are two *gāthās* which have some connection with this problem. Ac. Haribhadra and Ac. Malayagiri have commented on them. But they consider them to be of the nature of interpolation. These two *gāthās* mention Ārya Śyāma as the author of *Prajñāpanādsūtra*. This means that even before the time of Ac. Haribhadra, *Prajñāpanā* was known as a work of Ārya Śyāma.

Ac. Malayagiri uses an epithet 'Bhagavān' for Ārya Śyāma. The passages in point are as follows : "*bhagavān Āryaśyāmo'pi ittham eva sūtraṃ vacayati*" (Comm. folio 72). "*bhagavān Āryaśyāmaḥ pathati*" (Ibid, folio 47). "*sarvesām opī prāvacanīkasūrinām matāni bhagavān Āryaśyāma upadiṣṭavān*" (Ibid, folio 385). "*bhagavad-Ārya-Śyāma pratipattau*" (Ibid, folio 385).¹⁷ This points out his greatness. From these two *gāthās* it becomes clear that Ārya Śyāma belonged to *Vācaka* lineage (*vaṁśa*), and was well versed in *Pūrvaśruta*. In the composition of *Prajñāpanādsūtra*

17 All these references have been noted by Pt. Beṇḍarāṣṭhī in his note in *Bhagavatisūtra*, Pt. II, p. 135.

he had displayed his talent to such an extent that even *Aṅga* and *Upāṅga* works recommend the readers to refer to *Prajñāpanā* for detailed discussions on various subjects

The *Nandisūtra Pattāvalī* enumerates the names beginning from Sudharmā. There the eleventh name is of Ārya Śyāma. The actual words of the *Pattāvalī* are . "vandīmo hāriyam sūmajjam." Thus according to this *Pattāvalī* he belonged to Hāritagotra. But the above mentioned two interpolated gāthās regard him as 23rd in the line of *Vācākavamsā*. Following these two gāthās Āc. Malayagiri too considers him to be 23rd in the line. But it is to be borne in mind that therein we are told this much that he is 23rd in the line; there we find no enumeration of the names from Sudharmā to Ārya Śyāma

From the *Pattāvalis* we know the fact that there were three persons bearing the same name Kālakācārya. The first Kālaka is that whose death (according to *Dharmasāgarīya Paṭṭāvalī*, birth according to *Kharataragacchīya Paṭṭāvalī*¹⁸) occurred in 376 V. N. (i.e. 376 years after the death of Lord Mahāvīra). The second Kālaka is that who destroyed the king Gardabhilla and who flourished in V. N. 453 (= 17 years before the commencement of Vikrama Era). The third Kālaka is that who flourished in V. N. 993 (= 523 V. S.) and who changed the day of Samvatsarī from the 5th day of *Bhādrapada* to the 4th

According to the tradition represented by the *Pattāvalis* the first Kālaka and Śyāmācārya, the author of *Prajñāpanā*, are identical. But in the *Pattāvalis* Śyāmācārya is not regarded as 23rd in the line while in the two gāthās, under consideration, he is so regarded. Hence it becomes necessary for us to regard the references to his number in the line as secondary, while tackling the problem of his date.

The third Kālaka who flourished in 993 V. N. (= 523 V. S.) could in no way be the author of *Prajñāpanā* because *Nandī* which was written before 993 V. N. (= 523 V. S.) mentions *Prajñāpanā* in the list of *Āgamas*

Now what remains for us to decide is as to who out of the first two Kālakas is identical with Śyāmācārya. Dr. U. P. Shah opines that Śyāmācārya mentioned 11th in the line and Kālakācārya, destroyer of King Gardabhilla, become identical, if the first two Kālakas were regarded as one identical person. In the *Pattāvalis* where these two Kālakas are considered to be two different persons, the date of one is 376 V. N. and that of another

18. ādyaḥ prajñāpanākṛt indrasya aṅgre nigodavivāraīrāktā Śyāmācāryāparanāma |
sa tu vīrāt 376 varṣasr jātaḥ |

is 453. Though it is written there that 376 V.N. is the year of birth, elsewhere it is considered to be the year of death. Similarly, 453 V.N. too seems most probably the year of death (of second Kālaka). Thus there is no long gap between the dates of the two Kālakas. If we take 376 V.N. to be the year of birth (of the first Kālaka) even then there will be a gap of only 77 years between the dates of two Kālakas. These two Kālakas may or may not be identical but it is certain that *Prajñāpanā* is a work of that Kālaka who flourished before the commencement of Vikrama Era

Some *gāthās* of *Prajñāpana* occur even in *Sūtrakṛtāṅga*, *Uttarādhyaṇa*, *Āvaśyakasūtra-niryukti* and *Ācārāṅganiryukti*. A comparison of all these *gāthās* occurring in the abovementioned different works being necessary we give it below.

<i>Prajñāpanā</i>	<i>Sūtrakṛtāṅga</i>	<i>Uttar. Adhya. 36</i>	<i>Ācāra. Niryukti</i>
<i>Sū</i> 24 <i>gā.</i> 8	2.3.19 <i>gā.</i> 1	<i>gā.</i> 74	<i>gā.</i> 73
<i>Sū</i> 24 <i>gā.</i> 9	2.3.19 <i>gā.</i> 2	<i>gā.</i> 75	<i>gā.</i> 74
<i>Sū.</i> 24 <i>gā.</i> 10	2.3.19 <i>gā.</i> 3	<i>gā.</i> 76	<i>gā.</i> 75
<i>Sū</i> 24 <i>gā.</i> 11	2.3.19 <i>gā.</i> 5	<i>gā.</i> 77	<i>gā.</i> 76

Ācārāṅga-niryukti (*gā* 72, 76) and *Uttarādhyaṇasūtra* (*gā.* 73) clearly state that there are 36 divisions. But in *Uttarādhyaṇa* occur 40 divisions whereas in *Ācārāṅganiryukti* occur 36 divisions. And in *Sūtrakṛtāṅga* and *Prajñāpanā* occur 40 divisions. This proves that originally there were 36 divisions¹⁹ and only later on in those concerned *gāthās* four more divisions were added to the 36. Hence we should consider the concerned *gāthās* occurring in *Prajñāpanā* to be a quotation from some other work. What is more, we should believe that they have undergone some correction. These very *gāthās* occur in *Sūtrakṛtāṅgasūtra*. And we can legitimately opine that the oldest form of these *gāthās* is found in *Ācārāṅganiryukti*. It is quite possible that *Sūtrakṛtāṅga* too quotes these *gāthās* from some other work.²⁰ Even if we consider Āc. Bhadrabāhu, senior or junior, to be the author of *Niryuktis*, it is well nigh impossible that all the *gāthās* of *Niryuktis* are composed by him. It would be proper to believe that he included in the

19 *Mūlēcūra* (5 8-12) too enumerates 36 divisions only. And the concerned *gāthās* found in the work are almost the same with some different readings.

20 These *gāthās* seem to be borrowed in *Sūtrakṛtāṅga*. This is so because therein they occur after the remark 'imāo gāhāo aṇugamtaṇvāo'. Moreover, therein they are followed by a statement 'eṇḍao eesu bhaṇiyavvāo gāhāo jāva sūrakamattāe viṇṇaṇṇti.' Compare this statement with the one occurring in *Prajñāpanāsūtra* sū. 55. The *Prajñāpanā* statement is : 'eesi paṇi imāo gāhāo aṇugamtaṇvāo.'

Niryuktis so many *saṅgrahanī* (recapitulatory) *gāthās* from other sources So, it is not proper to discuss the problem of the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Niryuktis*

Comparison of the 36th *Adhyayana* (viz. *Jīvājīva vibhakti*) of *Uttarādhyayana* with the first *Pada* of *Prajñāpanā* makes it clear that *Prajñāpanā* discussion on *jīva* is conducted on a higher level than *Uttarādhyayana* discussion on the same subject. So, the 36th *Adhyayana* in its present form is earlier than *Prajñāpanā*. But the scholars consider *Uttarādhyayana* not to be a work of one author but to be a compilation. So, it is really difficult to arrive at the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Uttarādhyayana* too.

The *gāthās* about *Siddhas* (liberated souls) are found in *Prajñāpanā* and *Uvavāṇya* as well. And some of them occur even in *Uttarādhyayana* and *Āvaśyakaniryukti* Let us have a look at the following table :

<i>Prajñāpanā</i> Sū 211	<i>Uvavāṇya</i>	<i>Uttar. Adh. 36</i>	<i>Āvaśyaka Nī.</i> (<i>Viśeṣā.</i>)
<i>gā.</i> 153	×	×	×
<i>gā.</i> 159	§ 168	56	678 (3978)
<i>gā.</i> 160	§ 169	57	679 (3779)
<i>gā.</i> 161	§ 171	65 (Compare)	964 (<i>Dī.</i>) (3810)
<i>gā.</i> 162	§ 170	×	963 (<i>Dī.</i>)
<i>gā.</i> 163	§ 172	×	965 (<i>Dī.</i>) (3811)
<i>gā.</i> 164	§ 173	×	966 (<i>Dī.</i>) (3812)
<i>gā.</i> 165	§ 174	×	967 (<i>Dī.</i>) (3813)
<i>gā.</i> 166	§ 175	×	968 (<i>Dī.</i>) (3814)
<i>gā.</i> 167	§ 176	×	680 (3828)
<i>gā.</i> 168	§ 177	×	681 (3829)
<i>gā.</i> 169	§ 178	×	662 (3835)
<i>gā.</i> 170	§ 179	×	683 (3836)
<i>gā.</i> 171	§ 180	×	685 (3847)
<i>gā.</i> 172	§ 181 (Compare)	67 (Compare)	686 (3848)
<i>gā.</i> 173	§ 182	×	687 (3849)
<i>gā.</i> 174	§ 183	×	688 (3850)
<i>gā.</i> 175	§ 184	67 (Compare)	689 (3851)
<i>gā.</i> 176	§ 185	×	690 (3852)
<i>gā.</i> 177	§ 186	×	691 (3853)
<i>gā.</i> 178	§ 187	×	692 (3889)
<i>gā.</i> 179	§ 188	×	693 (3890)
×	§ 189	×	×

The above comparison makes it clear that *Uttarādhyayana* *gāthās* about *siddhas* have served as the basis for the elaboration of the subject dealt with in the *gāthās* occurring in other works.

This proves that this portion of *Uttarādhyayana* which has special connection with *Prajñāpanā* is prior to *Prajñāpanā*. The first and the last *gāthās* of *Uvavāya* differ from those of *Prajñāpanā*. It is highly possible that *Prajñāpanā* is older than *Uvavāya*.

Tradition believes, on the basis of the identical meaning of the two names, that Kālaka who explained *Nigoda* and Ārya Śyāma are not two different persons. According to tradition he secured the status of *Yugapradhāna* in 335 V. N. and lived upto the year 376 V. N. Now, if *Prajñāpanā* were the work of this Kālaka, then it might have been composed in the period 335-376 V. N. (i.e. 135-94 years before the commencement of Vikrama Era; 78-37 B.C.).²¹ If we were to consider the *Niryukti* to be the work of Senior Bhadrabāhu and also to think that there is a reason to believe that the *Niryukti* follows the *Uttarādhyayana* in mentioning 36 divisions then *Prajñāpanā* is proved later than the *Niryukti*; and the date of *Prajñāpanā* is not in conflict with that of Senior Bhadrabāhu because he is believed to be earlier than *Prajñāpanā*.

Satkhandāgama, in its present form, is a work of two *Ācāryas* Bhadanta Puspadanta and Bhūtabali who are posterior to Dharasena who, in turn, flourished sometime after 683 V. N. From this we can safely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Satkhandāgama*. Maturity of thought, systematic treatment and employment of commentarial style—all these that are found in *Satkhandāgama* are due to its being lately composed. *Prajñāpanā* is mentioned in the list of *Āgamas*, given in the *Nandisūtra* which belongs to the period of time prior to 523 V. S. Thus even the date of *Nandisūtra* is not in conflict with our proposed date of *Prajñāpanā*.

Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra

In the beginning of *Prajñāpanā* there are benedictory verses. Therein salutation is offered first to *Siddha* and then to Lord Mahāvira. According to the author of *Dhavalā* even *Satkhandāgama*, in its beginning, implicitly perform salutation to the five holy personages. In all the manuscripts containing only the text of *Prajñāpanā* there is an indication of salutation to the five holy personages. But Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri have not commented on it. So, the editors are of the opinion that it does not constitute a part of the text²². The following seems to be the basis of this opinion. Since the time when *Pañcanamaskāra-Mantra* gained ground and was held important, the practice of

21 Dr. Charpentier is of the opinion that Ārya Śyāma flourished round about 60 B. C. Introduction to *Uttarādhyayana*, p. 27.

22. Refer to the foot-note 1 on p. 1 of this edition.

writing down the *Mantra* first before the commencement of the text proper came to be adopted; so it is always necessary to determine as to whether or not the author himself has put *Pañcanamaskāra-Mantra* before the commencement of the text.

It is noteworthy that in the benedictory verses of *Prajñāpanā* the salutation is offered first to *Siddha* and then to *Arihanta*. It is noteworthy because in *Pañcanamaskāra* the salutation is offered first to *Arihanta* and then to *Siddha*. According to old references, *Tirthankaras* offer salutation to *Siddha* only, when they enter into the order of monks. If we take this fact into consideration we can legitimately conclude that there had been already in vogue a tradition of offering salutation to *Siddha* in the beginning of the performance of *Māṅgala* (benediction). But later on in *Pañcanamaskāra-Mantra* the first place came to be accorded to *Tirthankaras*—*Arihantas*—considering them to be directly helpful to the souls in bondage²³. Since then the authors, following *Pañcanamaskāra-Mantra*, in the benedictory part of their works offer salutation first to *Arihanta*.

How the order of the five *Padas* (dignitaries) got established in *Pañcanamaskāra-Mantra*?—if we ponder over this question we feel that something like this might have happened. So long as *Tirtha* (Order) is not founded, *Siddhas* (liberated souls) only are worthy of salutation. Accordingly, when *Tirthankara* renounces the world he offers his salutation to ideal *Siddha* only. But it is quite natural that *Tirthankara* is held important in his life-time. And when he leaves this mortal world, he can well be regarded as belonging to the class of *Siddhas*. But he is remembered only as a *Tirthankara*, though he has attained *Siddha*-hood. It is so because he is our immediate helper. *Logassa* provides an instance of this tradition. And it is followed in so many old benedictions (*mangalas*). When thus both *Arihanta* and *Siddha* are proved worthy of salutation, there might have started a practice, following old tradition, of saluting first *Siddha* and then *Arihanta*. But afterwards having included *Arihantas* proper in one class and *Arihantas* who have attained *Siddha*hood and all *Siddhas* in the other class the Jainas reversed the order of salutation. And this

23. In the edicts of Khāravēla, which belong to the period preceding the commencement of Christian Era, we find salutation first to *Arihanta* and then to *Siddha*. This means that the tradition of offering salutation first to *Siddha* and then to *Arihanta* might have been prevalent before the Age of Khāravēla. Again, it is noteworthy that in the edicts of Khāravēla the salutation is offered to only two holy personages. It is interesting to note in this connection that in the beginning of the edicts of Ashoka there occurs no salutation to holy personages.

reversed order of salutation had already been prevalent before Christian Era as is indicated by the Edict of Khāravēla. But this does not necessarily mean that at that time this order of salutation alone was followed by all. Salutation is a question of individual liking. Hence for a long period of time we do not find one uniform tradition of salutation—some authors wrote benediction in the beginning of their works, some did not and even among those who wrote there was no unanimity regarding the order of salutation, that is, some saluted first this holy personality and some that and so on. But this much is certain that the tradition of saluting *Arihanta* before *Siddha* had already come into existence before the commencement of Christian Era, it developed into the benediction of the form of salutation to five holy personages and finally it in its developed form got established. When *Tīrthankara* leaves the mortal world *Ācārya* and *Upādhyāya* gain importance as the protector and custodian of the religious tradition which *Tīrthankara* has bequeathed to the Order. As soon as they attain the status worthy of salutation, even Scriptures and the script in which they are written become worthy of adoration and worship, and as protectors and custodians of Scriptures *Ācārya* and *Upādhyāya* come to be regarded as important personages. It is a general rule that the protectors are held more important than the thing protected. According to this rule, instead of Scriptures and the script of the Scriptures the possessors and protectors of them, viz. *Ācārya* and *Upādhyāya* were given importance and were considered to be worthy of salutation; they found place in *Pañcanamaskāra* and Scriptures, etc. were held of secondary importance. At last there remained only a class of monks from among the self-controlled persons. And they too were accorded a place in Salutation. Really speaking, for lay-votaries they are worthy of salutations. But they were accorded a place in Salutation as personages worthy of salutation of all. Such stages seem to have been there in the evolution of the phenomenon of *Pañcanamaskāra*.

The discussion on the problem of the authorship of *Namaskāra-sūtra* alias *Pañcanamaskāra-mantra* has been in a way started first of all in *Āvaśyakaniriyukti*. The name of the first chapter (*adhyāyana*) of *Āvaśyakasūtra* is *Sāmāyika*. So, there arose the first question as to who composed the *Sāmāyika-adhyāyana* and as to why he composed it. At this occasion Āc. Bhadrabāhu clearly stated :

“*titthakaro kim kāraṇa bhāsati sāmāyikaṃ tu ajjhayaṇaṃ |*
titthakaranāmagottaṃ baddhaṃ me vedittavvaṃ ti || 526 ||

taṃ ca kadhaṃ vetijjati agilāe dhammadesaṇādhī |
bajjhati taṃ tu bhagavato tatiyabhavaṃ sikkakattānaṃ || 527 ||

gotamamāti sāmāyam tu kim kāranam nisāmenti |
nānassa taṃ tu suṃdaramamgulabhāvāna uvaladdhi || 528 || ”

—Viśeṣāvaśyaka, 2594-96

The gist of these *gāthas* is as follows : Lord Mahāvira preached *Sāmāyika-Adhyayana*. He preached the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana*, and his direct principal disciples (*ganadharas*) Gautama etc listened to it. Thus according to Āc. Bhadrabāhu *Tīrthankara* is the author of the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana* whereas *Ganadhara* is the author of the *Sūtras*. In other words, *Tīrthankara* preaches the principles, and *Ganadharas* put them into writing.²⁴

*Namaskāra*mantra constitutes the opening of *Sāmāyika-adhyayana*. Or, it can be said that the lesson of *Sāmāyika-śrūta* is imparted to a pupil after he has saluted the five holy personages through the recitation of *Pañcanamaskāra-mantra*²⁵; this is the reason why this *Mantra* is placed in the beginning of *Sāmāyika-adhyayana*. Now there arises a question as to whether it is a part and parcel of *Sāmāyika-adhyayana* or is it borrowed from some other work.

The answer to this question is given by Āc. Jinabhadra. It is as follows. In *Nandisūtra Pañcanamaskāra* is not regarded as an independent *śrutaskandha*. Yet it is a fact that it is a *Sūtra* and what is more a *mangala* also. Hence it should be regarded as forming a part of all *Sūtras*²⁶. This is the only reason why it is expounded first and then only *Sāmāyika-adhyayana*²⁷. This same order is followed by him also in his *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*.

From his discussion it definitely emerges that *Namaskāra*-mantra is not a part of *Āvaśyakasūtra* alone, but that it might have been placed, first of all, in *Āvaśyakasūtra* since the time when the tradition of performing, in the beginning of all *śrūta* works, a *mangala* of the form of salutation to holy personages started. It is so because there is a tradition to impart a lesson of *Sāmāyika* first from among the entire *śrūta* literature. And before imparting its lesson to a pupil performance of benediction in the form of salutation to five holy personages being necessary *Pañcanamaskāra*-mantra came to be looked upon as a part of *Sāmāyika-adhyayana*.

24. According to general belief all *Tīrthankaras* preach *Sāmāyika*. — *Niryukti*, gā. 238, *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 1676. But Lord Mahāvira is the preacher of the extant *śrūta*. So, from this standpoint he alone is considered to be the author of *Sāmāyika* also. — *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, gā. 1544; *Niryukti*, gā. 89-90; *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* gā. 1091-92.

25. *Katapañcanamolekārassa denti sāmāyam vidhiṇā* | *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 5.

26. Auto-commentary on *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, gā. 10.

27. *Ibid*, gā. 11

But it is not a part of *Sāmdyika-adhyayana* alone. Whenever the occasion arises of imparting a lesson of whatever *śrūta* work, salutation to five holy personages in the beginning is always necessary; and hence *Pañcanamaskāra-mantra* came to be regarded as a part of each and every *śrūta* work. Thus it is certain that it is not a part of any one *śūtra* work alone, nor is it ever regarded as an independent *śūtra* work. But its importance was recognised in olden days and with the passage of time it grew more and more. So, it became necessary to give it a place in *śrūta* or *sūtra*. As a result of it, it ultimately came to be regarded as a part of each and every *śrūta* work. This *Pañcanamaskāra-Mantra* might have been composed by some one author. Or, it might have evolved in its present form through the passage of time. In his *Niryukti* Āc. Bhadrabāhu has recorded no definite tradition about the authorship of *Pañcanamaskāra-Mantra*. He has only noted the points of investigation through which the exposition of this *Mantra* should be conducted. Among them the first one is *Utpattidvāra*. That is, here the discussion on the origination or otherwise of this *Mantra* is conducted from the various view-points (*nayas*). But from this discussion we know nothing about the author and date of the *Mantra*. Therein the question as to whether or not the *Mantra* has a beginning and an end is discussed from different standpoints, just as it is discussed in regard to the entire *śrūta* literature²⁸. And in his *Bhāṣya* Āc. Jinabhadra has devoted much more space to this discussion. Here he mainly discusses, from the philosophical standpoint, the problem of eternity or otherwise of words. The question as to which out of the three causes, viz. *samutthāna* (readiness, desire), *vācānā* (oral transmission) and *labdhī*²⁹ (internal capacity) is the main in their origination is also elaborately discussed in the *Bhāṣya*. This discussion too is conducted through the method of *nayas*.³⁰ Hence the main question pertaining to the authorship and date of *Namaskāra-Mantra* remains unanswered. Or, generally it can be said that Lord Mahāvira preached it and *gaṇadharas* (direct principal disciples) gave it a form of a *Sūtra*. It is so, because this is what is generally held about the authorship of the entire *śrūta* literature. In short, according to Āc. Jinabhadra the author of *Pañcanamaskāra-Mantra* is not different from the author of other *śrūta* works, the reason being that it is considered to be a part of each and every *śrūta* work.

But there occurs a discussion on the problem of restoration

28. *Āvaśyakaniryukti*, gā. 644-46; *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3335-37 and the *Bhāṣyagāthās* thereon. Also see *Viśeṣāvaśyaka*, gāthā 3338 ff.

29. *Āvaśyakaniryukti*, gā. 646, *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3337

30. *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3357 ff.

—not of the authorship—of this *Mantra* in *Mahānīṣṭha* (Chapter V) which itself, it is believed, is restored by Āc Haribhadra.³¹ And therein Ārya Vajra is given the credit of restoring the *Mantra*. But it is surprising to know that the author of *Dhavalā* commentary who flourished after Āc Haribhadra considers Puspadantācārya to be the author of *Namaskāra-Mantra*³². We have no means to know if this tradition was recorded in some work belonging to the period earlier than the author of *Dhavalā*. But we think that the manuscript of *Ṣatkhandāgama* which Virasena, the author of *Dhavalā*, utilised might have contained in its beginning *Pañcanamaskāra* and hence he might have considered it to be a *mangala* composed by the author himself. This is how Virasena seems to have arrived at the conclusion that the author of *Pañcanamaskāra* is Puspadanta. Or, it is also possible that Virasena might have before him a tradition considering Puspadanta to be the author of *Pañcanamaskāra*. But no suggestion to this effect we find in any other work. From this discussion it becomes quite clear that originally this *Mantra* was not in the *Āgama*, that is, the *Anga Āgama*; and that it was composed after the composition of *Anga works*. Opinions differ on the question of its authorship. Having taken into consideration the importance attached to *Namaskāra-Mantra* Āc. Jinabhadra regarded it as a part of each and every *śrūta* work. And following the *Niryukti* he proved it to be the work of *Tīrthankaras* and *Ganadharas*. On the other hand, Virasena regards Āc Puspadanta as the author of *Pañcanamaskāra-Mantra*. But Āc Abhayadeva regards this *Mantra* occurring in the beginning of *Bhagavatisūtra* as constituting the beginning of *Bhagavatisūtra* proper and hence he comments on it

31 It is necessary to note that Ārya Vajra is regarded as the restorer of *Namaskāra-mantra*. Nowhere is he mentioned as the author of the *Mantra*. According to the old tradition *Tīrthankaras* and *ganadharas* alone are the authors of the *Mantra*.

32 *Dhavalāṭīkā*, Book I, p. 41. For further discussion refer to Introduction to *Dhavalāṭīkā*, Book II, pp. 33-41. It is necessary to remove one misunderstanding. In this introduction it is written that the *Namaskāra-Mantra* at the beginning of *Bhagavatisūtra* contains the fifth line 'namo bambhīe livie' instead of 'namo loe savvasāhunam'. But in fact it contains 'namo loe savvasāhunam' and in addition also contains the line in which the salutation is offered to *Brāhmī Script*.

CLASSES OF LIVING SUBSTANCE AND NON-LIVING SUBSTANCE

Treatment of Non-living Substance

The first *Pada* of *Prajñāpanāsūtra* systematically classifies the fundamental entities into various divisions and sub-divisions. All the remaining *Padas* lucidly treat of these very entities. Throughout the text first divisions and sub-divisions of the subject under consideration are pointed out and then the subject is described. Accordingly, the description is divided into two parts, viz description of Living Substance (*jīva*) and that of Non-living Substance (*ajīva*) (*Sūtra* 3). First Non-living Substance is taken up for description (*Sūtras* 4-13) because it demands brief treatment. And the remaining entire text, barring some exceptions, elaborately treats of *jīvas* in various ways.

In the treatment of Non-living substance, first its twofold classification viz. *rūpī* (having physical qualities, viz colour, taste, etc.) and *arūpī* (having no physical qualities) is pointed out and then its exposition is conducted. In the *rūpī* class is included the *Pudgala* (Matter) Substance only and in the *arūpī* class the remaining Substances, viz *Dharmāstikāya* (Medium of Motion) etc. It deserves notice that while describing the fundamental divisions no general term, viz *dravya* (substance), *tattva* (entity) or *padārtha* (category) is employed. This proves the antiquity of the present work.

Further the divisions of *Dharma*, *Adharma* and *Ākāśa* are made on the basis of *deśa* and *pradeśa*. But nowhere in the entire work do we come across their definitions. Nor is the meaning in the text given of the term '*astikāya*' which the author uses compounded with these three terms, '*Dharma*' etc. But it is noteworthy that the term *astikāya* is never compounded with the term *Addhāsamaya*. This definitely suggests that there is some difference between those three substances on the one hand and *Addhāsamaya* on the other. Moreover, the term *astikāya* is not found compounded with the term *jīva*. But this does not mean that the author by so doing meant to deny the *pradeśas* in the case of *jīvas*. It is so because in the 5th *Pada* there certainly occurs a discussion based on the belief in the *pradeśas* of *jīva* (*Sūtra* 440 etc.).

Those divisions of *jīva* and *ajīva* that are considered to be fundamental in the 1st *Pada* are called by the names of *paryāya* and *parināma* (*jīvaparyāya*, *jīvaparināma* and *ajīvaparyāya*, *ajīvaparināma*)

The Table showing divisions and sub-divisions of *Ajṭva* :

Ajṭva

1 <i>Arūṭ</i>		
(1) <i>Dharmāstikāya</i>	(4) <i>Adharmāstikāya</i>	(7) <i>Ākāśastikāya</i>
(2) " - <i>deśa</i>	(5) " - <i>deśa</i>	(8) " - <i>deśa</i>
(3) " - <i>pradeśa</i>	(6) " - <i>pradeśa</i>	(9) " - <i>pradeśa</i>
2 <i>Rūṭ</i>		
(1) <i>Skandhas</i>	(2) <i>Skandhadeśas</i>	(3) <i>Skandhapradeśas</i>
(1) <i>Varnāparināta</i>	(2) <i>Gandhaparināta</i>	(3) <i>Rasāparināta</i>
1. <i>Kṛṣṇavarṇa-parināta</i>	1. <i>Surabhigandha-parināta</i>	1. <i>Tiktarasāparināta</i>
2. <i>Nīlavarnāparināta</i>	2. <i>Durabhigandha-parināta</i>	2. <i>Katukarasa-parināta</i>
3. <i>Lohitavarṇa-parināta</i>	2 +	3. <i>Kasūjarasa-parināta</i>
4. <i>Hārdravarna-parināta</i>		4. <i>Andarasa-parināta</i>
5. <i>Suklavarṇa-parināta</i>		5. <i>Madhurarasa-parināta</i>
5 +		5 +
		(4) <i>Sparsāparināta</i>
		1. <i>Karkasāsparsāparināta</i>
		2. <i>Mṛdusparśāparināta</i>
		3. <i>Gurukasparśāparināta</i>
		4. <i>Laghukasparśāparināta</i>
		5. <i>Śītasparśāparināta</i>
		6. <i>Uśnasparśāparināta</i>
		7. <i>Snigdhāspīrśāparināta</i>
		8. <i>Rūksasparśāparināta</i>
		8 +
		(5) <i>Samsthānaparināta</i>
		1. <i>Parimandala-samsthānaparināta</i>
		2. <i>Vṛttasamsthāna-parināta</i>
		3. <i>Tryasasamsthānaparināta</i>
		4. <i>Caturasrasamsthānaparināta</i>
		5. <i>Āyatasamsthānaparināta</i>
		5 = 25

$$5 + 2 + 5 + 8 + 5 = 25$$

in the 5th and the 13th *Padas* respectively.¹ *Nāraka* (class of infernal beings), etc., the divisions of *jīva* enumerated in the 1st *Pada* are included in *jīvaparyāyas* and *jīvaparināmas* mentioned in the 5th and the 13th *Padas* respectively.² *Rūpi* and *arūpi*, the main divisions of *aṣṭva*, and their sub-divisions, enumerated in this first *Pada*, are named as *aṣṭvaparyāyas* in the 5th *Pada*.³

A black material thing, while remaining black, can assume in all 20 various transformations (2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures) through the passage of time. So, the modes or transformations of black colour are considered to be 20 in number. Similarly, the remaining four colours, blue etc. also have 20 possible transformations each. Thus the possible transformations of a physical quality colour are in all $5 \times 20 = 100$. On this same line we are to understand the transformations of odour etc. The table is given below.

5 colours	$\times 20$ modes of the rest odour etc = 100
2 odours	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 46
5 flavours	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100
8 touches	$\times 23$ modes of the rest colour etc = 184
5 structures	$\times 20$ modes of the rest colour etc = 100

Total modes 530

These 530 modes or transformations of matter are enumerated by their names in the *Sūtra* proper (9-13). The commentator describes these modes by the technical term '*parasparasamvedha* of *Varna*, etc.' ('mutual penetration of colour etc') (*Tikā* folio 13A). There are 5 colour, 2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures. Thus they are 25. Out of them let us take 8 touches. The divisions of these 8 touches, based on *samvedha*, are more than those of others. It is so because a mode of touch viz. hard touch can coexist with the other modes of touch except the soft touch which is its contradictory. But a mode of colour can never co-exist with any other mode of colour. The same logic applies to the modes of odour etc.

At this juncture the commentator makes it clear that the modes of colour etc. are to be counted from the standpoint of an aggregate also (folio 17 B). In an aggregate a part of it may have a mode of black colour while its another part may have a mode of another colour. Thus from this standpoint the alternatives should be more than what are given above. But they are

1. Sū. 438.

2. Sū. 439 ff.

3. Sū. 500 ff. The difference between the subject-matters of these two *Padas* will be brought out in due course.

not taken into account in this description. Those above-mentioned alternatives are to be understood from the standpoint of such an aggregate as is called black—e. g. a particular portion of an eye from the whole body—i. e. from the practical standpoint (*vyavahāranaya*). Moreover, this particular number of the alternatives is to be understood from the *paristhula* (gross) standpoint. It is so because even a mode of black colour can have infinite types. Such types of modes are not taken into account here.

In the text proper no thought is given to the question as to how much time a particular mode persists. But the commentator (folio 18 A) explicitly states that a mode persists for one moment (minimum duration), two moments upto infinite moments (maximum duration). The clarification of this point is necessary because the minimum and maximum limits of time for the persistence of a mode given in Buddhist Pitakas which actually employ the term '*parināma*' for a mode differ from those given in Jaina texts. According to the old Buddhist Abhidharma⁴ tradition a mode of cognition persists for 3 moments whereas that of matter for 51 moments; afterwards they necessarily perish. Again, there is an important philosophical question as to whether or not a thing perishes along with its modes (*parināma*). All the Jaina and non-Jaina philosophers upholding the doctrine of transformation or modification, except the Buddhist, are of the opinion that a thing does never perish, only its modes perish, whereas Buddhists who make no distinction between a thing and its modes think that a thing perishes along with its modes and altogether novel thing comes into existence depending upon the immediately preceding one (*tam prāptiā*). In Mahāyāna Buddhism a thing is considered to be momentary with the result that the moment of its origination and that of its destruction are regarded as simultaneous rather identical. Moreover, the Jaina view on this matter differs even from the Nyāya-Vaiśeṣika view on the same. According to Nyāya-Vaiśeṣikas colour, etc. are not the modes of a thing, they are the qualities residing in a thing which is absolutely different from them. On the other hand, Jainas consider colour, etc. to be the modes of a thing which, according to them, is relatively identical with them. So, the present account of colour, etc. in the terminology of modification is quite appropriate or true to the Jaina theory of modification (*parināma*) that had already been crystallised in those days.

The text proper in this context employs the terms '*vannaparinayā* (*varṇaparinatāḥ*)', '*gamdhaparinayā* (*gandhaparinatāḥ*)', etc.

4. Abhidhammathasamgaho 4.3

Ac. Malayagiri explains them as follows: "*varṇataḥ parinatāḥ varṇaparīṇāmaḥ bhāḥ ity arthaḥ |parinatā ity atītakālanirdeśo vartamānānāgatakalopalaksanam.tato varṇaparinatā iti varṇarūpa-tayā parinatāḥ parinamanti parinamīṣyanti draṣṭavyam | evaṁ gandhaparinatā ityādy api bhāvanīyam |* Tīkā, folio 10.

Thus what Ac. Malayagiri wants to drive at is that material things transform themselves into those different colours, flavours, etc. In other words, all those colours, etc. are the modes of matter, material things.

All the *parināmas* (modes) that this account imply or mean are mentioned in the 5th *Pada* by the term '*pariyāya*'. Again, let us note that though the title of this 5th *Pada* is *Viśeṣapada* it does not employ the term '*viśeṣa*' while pointing out these divisions or modes but in its place it employs the term '*pariyāya*'. Moreover, in the 13th *Pada* these very modes are called '*parināma*'. Hence there arises a question as to whether or not the terms '*parināma*', '*viśeṣa*' and '*pariyāya*' are synonyms

From the above-quoted commentary it follows that according to Ac. Malayagiri various states of a substance are its *parināmas*. While enumerating *Padas* in the 2nd *Sūtra* he gives no meaning whatsoever of '*Viśeṣapada*'. And in the beginning of the 5th *Pada* he starts his commentary in such a way as if it were *Pariyāyapada*. This means that in his opinion the terms '*viśeṣa*' and '*pariyāya*' are synonyms. And even the author of the *Sūtra* holds this view. It is proved by the fact that though in his list of 36 *Padas* (*Sū.* 2) the author mentions the name *Viśeṣapada* of this concerned *Pada*, the first question put in the beginning of this *Viśeṣapada* is: "*kaivihā nam bhante pajjavā pannattā?*" (*Sū.* 438). Ac. Malayagiri in his explanation of the term *pariyāya* explicitly says: "*tatra pariyāyā gunā viśeṣā dharmā ity anarthāntaram*"⁵ (terms *pariyāya*, *guna*, *viśeṣa* and *dharma* are synonyms). Here Ac. Malayagiri has included the term '*guna*' in the list of synonyms of '*pariyāya*'. The reason for this is that colour, flavour, etc. which are really *pariyāyas* (modes) of a thing are considered by others to be its *gunas* (qualities). They are *pariyāyas* because they are obviously concerned with the *parināma* (transformation or change of a thing); this is clear from the 1st *Pada*. All this proves that according to the author of the *Sūtra* the terms '*pariyāya*', '*guna*', '*viśeṣa*' are synonyms. Buddhists employ the term '*dharma*' to denote colour, taste, etc. Hence the term '*dharma*' too is included in the list of synonyms of '*pariyāya*'.

Though Āc. Malayagiri here regards 'guna' as a synonym of 'paryāya', we should take a note of it that there has raged a controversy over the question of identity or difference of *guna* and *paryāya*. The view that they are different has its source in *Uttarādhyañasūtra* and *Tattvārthasūtra*. In *Uttarādhyañasūtra* 28-5 *dravya* (substance), *guna* (quality) and *paryāya* (mode) are separately mentioned; not only that but even their definitions are formulated there *Tattvārtha* aphorism 5-37—*gunaparyāyavad dravyam*—expressly mentions *guna* and *paryāya* as two separate constituents of the definition of *dravya*. Further in his *Bhāṣya* on the same *sūtra* he clearly states that the thing in which both of them exist is substance (*tadubhayaṃ yatra vidyate tad dravyam*). Thus according to *Uttarādhyañasūtra* and *Tattvārthasūtra* *guna* is different from *paryāya*. But commentator Siddhasena held them to be identical (*vastutaḥ paryāyā gunā ity aikātmyam*) and this made the way of Āc. Malayagiri very easy. For the full discussion on the problem of identity or difference of *guna* and *paryāya* one should refer to *Sanmatitarkaprakaraṇa*, Vol V, p. 631, foot-note no 4. Again, for the discussion on the various senses in which the term 'guna' is employed under different situations, viz *dravyanuksepa*, etc. it is necessary to consult *Ācārāṅga-Niryuktigā.* 169 ff

Then there arises a question as to why one should not consider the subject-matter of *Pada*s I and V to be identical, in other words, as to why one should not consider chapter V to be a repetition of chapter I. The answer to this question is that it is not so because in *Pada* I *Dravya* (Substance) is the main subject and hence the *dravyas* (substances) that undergo different modifications are enumerated whereas in *Pada* V the *paryāyas* (modes) of the concerned substances are enumerated

Jīva-ajīva-pannavanā (treatment of Living Substance and Non-living Substance) in *Prajñāpanāsūtra* deserves comparison with the one found in *Jīvājīvavibhakti-adhyāyana* of *Uttarādhyañasūtra* and *Pañcācāra-adhikāra* of *Mūlācāra*. In *Mūlācāra* there occurs first the description of *jīva* and then that of *ajīva* whereas in *Prajñāpanā* and *Uttarādhyañana* the order of treatment is reverse. Like *Prajñāpanā* and *Uttarādhyañana* *Mūlācāra* also gives the twofold division of *jīvas*, viz *samsārī* (souls in bondage) and *siddha* (souls freed from bondage); but unlike them it gives no sub-divisions of *siddha jīvas*. In *Prajñāpanā* there are enumerated 15 sub-divisions of *siddha jīvas*. But in *Uttarādhyañana* they are less in number. The following table will make this point clear

	<i>Prajñāpanā</i> Sū 16-17	<i>Uttarādhyañana</i> Adh 36 gā. 50 ff
(A) 1 <i>Titttha</i>		x
2 <i>Atitttha</i>		x

3	<i>Titthagara</i>	x
4	<i>Atitthagara</i>	x
5	<i>Sayambuddha</i>	x
6	<i>Patteyabuddha</i>	x
7	<i>Buddhabohiya</i>	x
8	<i>Itthilīṃga</i>	<i>Itthi</i>
9	<i>Purisalīṃga</i>	<i>Purisa</i>
10	<i>Napumsakalīṃga</i>	<i>Napumsaga</i>
11	<i>Alīṃga</i>	<i>Salīṃga</i>
12	<i>Annalīṃga</i>	<i>Annalīṃga</i>
13	<i>Gihilīṃga</i>	<i>Gihilīṃga</i>
14	<i>Ega</i>	{ <i>Gāthā</i> 52 gives the number of souls that attain Siddhahood in one <i>saṃaya</i> and have the same <i>līṅga</i> in their last birth.
15	<i>Anega</i>	
(B)	1 <i>Prathamasaṃayādi</i>	x

From this it naturally follows that 36th chapter of *Uttarādhyāyana* is earlier than *Prajñāpanāsūtra*.

Divisions and Sub-Divisions of Jīvas (Living Beings) Divisions of Siddhas

We are to understand that all the *jīvas* are always existent either as the members of this or that class out of so many enumerated here. Again, the *loka* (universe) was not, is not and will never be devoid of even a single class out of so many mentioned here.

There are two main divisions of *jīvas*, viz. *saṃsārtā*⁶ (souls in bondage) and *siddha*⁷ (souls liberated). The sub-divisions enumerated here of the *siddha* division are not its real sub-divisions. They are simply based on the temporal considerations, that is, on the number of moments that have elapsed after their attainment of *siddha*-hood. Those *siddhas* who have attained the state of liberation in the immediately preceding moment (*saṃaya*) are technically called *anamtara-siddha* (Sk. *anantara-siddha*) or *prathamasaṃaya-siddha*.

On the basis of different conditions in which *anantara-siddhas* attained *siddha*-hood they are divided into fifteen divisions (*sūtra*-16). The *siddhas* in whose case two or more *saṃayas* have elapsed since their attainment of *siddha*-hood are called *parampara-siddha* (Sk. *parampara-siddha*). Of these *parampara-siddhas* there are infinite divisions because *jīvas* have been attaining *siddha*-hood

6. *saṃsārasamāvaṇṇajīva* = *saṃsārasamāpannajīva* |

7. *asaṃsārasamāvaṇṇajīva* = *asaṃsārasamāpannajīva* |

since time immemorial. These divisions of *parampara-siddhas* are thus purely based on temporal considerations (*sūtra*-17).

The 15 divisions enumerated of *anantara-siddhas* (*sūtra*-16) make it crystal-clear that a soul in bondage attains siddhahood, that is, liberation even without listening to the preachings and teachings of a spiritual teacher, it can attain liberation irrespective of dress, sex, creed, etc. This is the original, fundamental and essential nature of Jaina religion. The upholder of a particular religious creed will attain liberation and none else—such a restriction is not found there in Jaina religion. The persons had attained liberation even before Lord Rṣabha founded Jaina Religion which is like a Ford to cross the river of worldly existence. They are known by the name *atirtha*. Several persons have attained liberation even without the acceptance of the dress prescribed by and prevalent in Jaina religion, they are recognised as *anya-linga-siddha*. Again, those who have not abandoned the dress of a lay-votary, that is, who have not accepted the dress of a Jaina monk and yet have attained liberation are called *gṛhīṃga-siddha* (Sk. *gṛhīṃgasiddha*). From this account emerges the original pristine nature of Jaina religion.

There are two sects of Jaina religion, viz. Śvetāmbara and Digambara. Śvetāmbaras firmly contend that even a woman can attain liberation. But Digambaras, due to their emphasis on nakedness, deny the worth of a woman to attain it. As a matter of fact, this denial of the ability to attain liberation in the case of a woman was not present in the beginning of this sect. This is corroborated by its doctrinal work, viz. *Satkhandāgama*⁸. But on account of Digambaras entering into controversies with Śvetāmbaras as also on account of their undue persistence to the rejection of clothes Āc Kundakunda and others began to deny the worth of a woman to attain liberation. This reaction is echoed in *Dhavalā*, a commentary on *Satkhandāgama*, and since then the explanation and interpretation of the original text has been offered differently. And in the opposite Śvetāmbara camp too there began vigorous and rigorous defence of the case viz. for the worth of a woman to attain liberation. Āc Malayagiri's defence of this case is elaborate (*Sūtra*-16 Commentary folio 20B). This he does because in the original *sūtra* among so many divisions of liberated souls there is one division called *itthīṃga-siddha* (liberated souls who have attained liberation while they were in their last birth women).

In the above-mentioned 15 divisions of *anantara-siddhas* there

8. Also see *Mūlācāra*, 4, 196, p. 168.

occur three divisions, viz. *sayambuddha-siddha*, *patteyabuddha-siddha* and *buddhabohiya-siddha*. Hence the explanation of these three is necessary. On the basis of *Nandī-Cūṛṇī* Ac. Malayagiri has explained them. The gist of his explanation is as follows: *Sayambuddha* is that liberated soul who has attained bodhi (enlightenment) without depending upon any external cause or condition, the memory of the past lives might be there as an internal cause giving rise to the enlightenment. There are two classes of *svayambuddhas* (self-enlightened souls), viz. a class of *tirthankaras* and a class of not-tirthankaras. Of course, in the present list of 15 divisions by *svayambuddha* is meant only not-tirthankara *svayambuddhas* because therein a division of *tirthankara-siddhas* is separately mentioned. *Svayambuddha* attains enlightenment without the help of external cause whereas *pratyeka-buddha* attains it with the help of external cause. *Pratyekabuddhas* are so called because lonely they tour and lonely they stay; like *gacchavasis* they do not tour and stay in company with others. The enlightenment of the two is distinguished mainly on the basis of the presence or otherwise of the external cause in its origination. Again, the distinction between *svayambuddha* and *pratyekabuddha* is drawn on the basis of their paraphernalia, dress and *Śruta* (scriptural knowledge). *Svayambuddhas* possess 12 types of paraphernalia, viz. food-bowls etc. whereas *pratyekabuddhas* possess 2 to 9 types of paraphernalia which never include cloth. *Svayambuddha* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment. If he has the scriptural knowledge then he approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him, or he is offered the dress by gods⁹ who approach him. Such a *svayambuddha* tours and stays either single or in company with others; it depends upon his will. If he does not possess scriptural knowledge before the attainment of enlightenment then he necessarily and invariably approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him only and again he necessarily and invariably tours and stays in company with others. He never tours or stays alone. *Svayambuddhas* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment, whereas *pratyekabuddhas* positively and necessarily possess the scriptural knowledge—minimum of eleven *Aṅgas* and maximum

9. It is obvious that the story of the divine intervention has been invented afterwards. From the standpoint of the essence of true religion, adoption of a particular dress is not necessary for the spiritual progress. But it is generally noticed that as soon as a religious order or tradition becomes strong its outward practices too become well-established and consequently the special type of dress become an inevitable part of the order.

of ten *Pūrvas*—before the attainment of enlightenment. Dress (of a monk) is not inevitable for him. He may or may not put on a dress. If he puts on it, it will be the one offered by gods only.

Neither *svayambuddhas* nor *pratyekabuddhas* require the help of the preachings of somebody else for the attainment of enlightenment. But different is the case with *buddhabohiṃyas* (Sk. *buddha-bodhitas*). They are enlightened by the preachings of some spiritual teacher who himself is enlightened. In other words, their attainment of enlightenment is not the result of spontaneous outburst of their inward wisdom. Enlightenment is not worked out by them through the application of their own wisdom; they are enlightened by the gospels preached to them by others. Hence they are known by the term *buddhabodhita-siddha* ¹⁰

As a matter of fact, all the divisions of *siddhas* get included in the two divisions, viz. *tīrtha-siddhas* and *atīrtha-siddhas*. But if of *siddhas* these two divisions only are made then it would not be possible for us to have an idea of the special features which they possess in the state previous to their attainment of *siddha*-hood. So, in order to give an idea of these special features, many divisions of *siddhas* have been made and described.¹¹

It will be instructive to know the Buddhist counterparts of the above concepts. According to Buddhism (*Sthaviravāda*) the enlightenment is of three types, viz. *sāvaka-bodhi*, *pacceka-bodhi* and *sammāsambodhi* (Sk. *śrāvaka-bodhi*, *pratyeka-bodhi* and *samyak-sambodhi*). The possessor of *samyak-sambodhi* is called *samyak-sambuddha*. That person who attains arhat-hood (in Jaina terminology *kevalīpada*) after having listened to the preachings of *samyak-sambuddha* is the possessor of *sāvaka-bodhi*. Thus that enlightenment which is attained on account of listening to preachings delivered by others is called *sāvaka-bodhi*. And its possessor is *sāvaka-sambuddha*. He is entitled to preach the religion¹².

In Buddhist tradition, as in Jaina one, the enlightenment that dawns upon a person without depending upon the preachings delivered by some spiritual teacher is called *pacceka-bodhi* and the person who possesses it is known as *pacceka-buddha*. Thus *pacceka-buddha* is *svayam-sambuddha* (self-enlightened one). He never preaches the religion and hence he is not able to enlighten others. His life is simply exemplary for others. The person who

10 For the information about all these three types of persons one may refer to *Prajñāpanāṭikā* folio 19B ff.

11 *Prajñāpanāṭikā* folio 23 A.

12. *Vinaya-piṭaka*, *Mahāvagga*, 1. 21.

possesses *sammāsambodhi*, like the one who possesses *paccekabodhi*, attains the enlightenment without depending upon the preachings of some spiritual teacher but he, unlike the latter, is efficient in helping others to attain enlightenment. Again, he possesses those very qualifications which a Jaina *tīrthaṅkara* possesses. In common parlance we know him by the name Buddha.¹³

Souls in Bondage

In the first *Pada* of *Prajñāpanā* the divisions and sub-divisions of souls in bondage are enumerated after having described the liberated souls. The divisions are mainly based on the number of sense-organs which the souls have. The sub-divisions are made on the basis of subtleness or grossness and full development or otherwise of their bodies. Again, they are divided on the basis of the different types of births. There are three types of births—by spontaneous generation (*sammūreccima*), from the uterus (*garbhaja*) or by instantaneous rise in special beds (*upapāda*). The living beings possessing one to four sense-organs have *sammūreccima* type of birth, the sub-human beings possessing five sense-organs and human beings have either *garbhaja* or *sammūreccima* type of birth, and infernal and celestial beings have *upapāda* type of birth. The infernal beings and the spontaneously generated beings (*sammūreccima*) are necessarily of the neuter sex, those living beings who are born from uterus (*garbhaja*) can have any of the three sexes, the celestial beings can have any of the two sexes, male or female. Thus the living beings are also divided on the basis of the sexes they have. The living beings possessing five sense-organs are again divided into four classes on the basis of four kinds of transmigratory existence, viz. celestial existence, infernal existence, sub-human existence and human existence. Again, they are divided on the basis of the types of birth—some having *garbhaja* birth whereas the others having *sammūreccima* birth. The different principles on the basis of which the human beings are divided into several classes are—the countries they live in, customs they follow, professions they pursue, cognitive powers they possess, etc. The divisions of infernal beings and celestial beings are made on the basis of the regions they inhabit.

After having learnt this general information regarding the divisions and sub-divisions of living beings it will be easy for us to understand the table given below. In the table wherever there occur so many divisions, e. g. in the case of *vanaspati* (vegetation),

13. Introduction to *Upāsakejaṇḍāṅkāra* (P.T.S.), p. 16; also the chapter 'Lokuttarasampattiniddesa' of the same work, p. 340

we have remained satisfied with giving the numbers only. At such places a reader should refer to the text proper. Thus many details regarding these divisions and sub-divisions, viz their dwelling places, their relative numerical strength, their life-span, their species, etc. are discussed in the *Padas* beginning with the second one. Hence even from this standpoint the following table is very useful.

1. *Jiva* (*Sūtra* 14)

1. 1 *Asamsārasamāpanna* (siddha) (15)

1 1 1 *Anantarasiddha* (16)

1 1 1 1 <i>Tīrthasiddha</i>	.9 <i>Purusalingasiddha</i>
2 <i>Atīrthasiddha</i>	.10 <i>Napumsakalingasiddha</i>
3 <i>Tīrthakarasiddha</i>	11 <i>Svalīngasiddha</i>
4 <i>Atīrthakarasiddha</i>	12 <i>Anyalingasiddha</i>
.5 <i>Śvayambuddhasiddha</i>	.13 <i>Grhīṇgasiddha</i>
6 <i>Pratyekabuddhasiddha</i>	14 <i>Ekasiddha</i>
7 <i>Buddhabodhisiddha</i>	15 <i>Anekasiddha</i>
.8 <i>Strīlingasiddha</i>	

1 1 2. *Paramparasiddha* (17)

1. 1 2 .1 *Aprathamāsamayasiddha*

2 *Dvīsamayasiddha*

.3 *Trīsamayasiddha*

4 *Catuṣsamayasiddha*

.5 ...A. *Anantasamayasiddha*

1 2 *Samsārasamāpanna* (*samsārī*) (18) [A *Paryāpta*, B. *Aparyāpta*]

1. 2. 1 *Ekendriya* (19) [A *Paryāpta* B *Aparyāpta*]

1 2. 1 1 *Prthvikāyika* (20) [A *Paryāpta*, B. *Aparyāpta*]

1. 2. 1. 1. 1 *Sūksma*—A. *Paryāpta*, B. *Aparyāpta* (21)

1 2. 1. 1. 2. *Bādara* (25) A. *Paryāpta*, B. *Aparyāpta*

1 2 1. 1. 2 1 *Ślakṣṇa bādara prthvī* (23)

1 2. 1 2 2 1 1 <i>Kṛsnamṛttikā</i> ¹⁴	.5 <i>Śuklamṛttikā</i>
2 <i>Nilamṛttikā</i>	.6 <i>Pāṇḍumṛttikā</i>
.3 <i>Lohitamṛttikā</i>	.7 <i>Panakamṛttikā</i>
4 <i>Hāridramṛttikā</i>	

1. 2 1 1 2. 2 *Khara bādara prthvī* (24)

1. 2 1. 1. 2. 2 .1 *Prthvī*¹⁵

.2 *Śarkarā*

3 *Vālukā*

.4 *Upalā*

14 All these seven divisions are mentioned in *Uttarādhyaṇa* 36.73. *Ācārāṅga-niryukti* (gā. 72) enumerates only five of them. But *Sūtra-kṛtāṅga* and *Daśavakālīka* and even *Mūlācāra* mention none of them.

15. Though *Uttarādhyaṇa* 36. 73-78 explicitly states that there are 36 divisions (*bhēyā chaṭṭisamāhīyā*), it, in the actual *gāthās*, enumerates 40 divisions. *Mūlācāra* (*Pañcācārādhikāra gā. 8-12*) and *Ācārāṅga-Niryukti* too (gā. 73-76) mention 36 divisions only.

.5 <i>Silā</i>	.23 <i>Gomejjakamani</i>
.6 <i>Lavana</i>	.24 <i>Rūcakamani</i>
.7 <i>Usa</i>	.25 <i>Aṅkamani</i>
.8 <i>Ayas</i>	.26 <i>Sphatikamani</i>
.9 <i>Tāmra</i>	.27 <i>Lohitāksamani</i>
.10 <i>Trapusa</i>	.28 <i>Marakatamani</i>
.11 <i>Sisaka</i>	.29 <i>Masāragallamani</i>
.12 <i>Rūpya</i>	.30 <i>Bhujamocakamani</i>
.13 <i>Suvarna</i>	.31 <i>Indranīlamani</i>
.14 <i>Vajra</i>	.32 <i>Candanamani</i>
.15 <i>Haritālā</i>	.33 <i>Gairikamani</i>
.16 <i>Hīṅgulaka</i>	.34 <i>Hamsagarbhmani</i>
.17 <i>Manahśīlā</i>	.35 <i>Pulakamani</i>
.18 <i>Sāsaga</i>	.36 <i>Saugandhikamani</i>
.19 <i>Añjana</i>	.37 <i>Candraprabhamani</i>
.20 <i>Pravāla</i>	.38 <i>Vaidūryamani</i>
.21 <i>Abhrapatala</i>	.39 <i>Jalakāntamani</i>
.22 <i>Abhravāluka</i>	.40 <i>Sūryakāntamani</i>

—etc.

1. 2. 1. 2 *Aplāyika* (26) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1. 2. 1. 2. 1 *Sūksma* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (27)

1. 2. 1. 2. 2 *Bādara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (28)

1. 2. 1. 2. 2. 1 <i>Osa</i> ¹⁶	.10 <i>Khattodaka</i>
.2 <i>Hima</i>	.11 <i>Amlodaka</i>
.3 <i>Mahikā</i>	.12 <i>Lavanodaka</i>
.4 <i>Karaka</i>	.13 <i>Vārunodaka</i>
.5 <i>Haratanu</i>	.14 <i>Kṣtrodaka</i>
.6 <i>Suddhodaka</i>	.15 <i>Ghrtodaka</i>
.7 <i>Śitodaka</i>	.16 <i>Ksododaka</i>
.8 <i>Uṣnodaka</i>	.17 <i>Rasodaka</i>
.9 <i>Ksārodaka</i>	etc.

1. 2. 1. 3 *Tejaḥkāyika* (29) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1. 2. 1. 3. 1 *Sūksma*, (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (30)

.2 *Bādara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (31)

1.2.1.3.2.1 <i>Angāra</i> ¹⁷	4 <i>Arci</i>
.2 <i>Jvālā</i>	.5 <i>Alāta</i>
.3 <i>Murmura</i>	.6 <i>Suddhāgni</i>

16. *Uttarādhyayana* (36.86) and *Ācārāṅganiryukti* (gā. 108) mention five divisions only. *Sūtrakṛtāṅga* (2.3.17) and *Daśavaikālika* (4.8) enumerate the first six divisions. *Mūlācārā* (gā. 5.13) mentions six divisions, viz. *osa*, *hima*, *mahikā*, *haratanu*, *suddhodaka* and *ghanodaka*.

17. *Ācārāṅganiryukti* (118) and *Mūlācārā* (5.14) mention five divisions whereas *Uttarādhyayana* (36. 110, 111) mentions seven divisions.

.7 ulkā	.11 Saṅgharsasa-
8 Vidyut	mutthita
.9 Aśani	.12 Sūryakāntamani-
10 Nirghāta	niṣṛta etc
- 1.2.1.4. Vāyukāyika (32) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]
- 1.2.1.4.1 Sūksma- (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (32)
- .2 Bādara- (a) Paryāpta, (b) Aparyāpta (34)
1.2.1.4.2.1 Prācinavāta ¹⁸	.11 Vātamanḍali
.2 Pratīcinavāta	12 Utkalīkāvāta
.3 Daksīnavāta	.13 Mandalīkāvāta
.4 Udīcinavāta	.14 Guṇjāvāta
.5 Urdhvavāta	.15 Jhañjāvāta
.6 Adhovāta	.16 Samvartakavāta
.7 Tiryagvāta	.17 Ghanavāta
.8 Vīdigvāta	18 Tanuvāta
.9 Vātodbhrama	19 Suddhavāta
.10 Vātotkalikā	etc
1. 2. 1. 5 Vanaspatikāyikā (35) [(a) Paryāpta, (b) Aparyāpta]
1. 2. 1. 5. 1 Sūksma (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (36)
- 2 Bādara (37) (a) Paryāpta (b) Aparyāpta (54)
- 1 Pratyekaśarīra (38)
- 2 Sādhāranaśarīra (54)
1. 2. 1. 5 2. 1 Pratyekaśarīra-bādara-vanaspatikāyika (38)
1. 2. 1. 5 2. 1 1 Vrksa¹⁹ (39) (a) Ekāsthika (40), (b) Bahubījaka (41)
2 Gucca (42)	Anekaprakāra
3 Gulma (43)	"
4 Latā (44)	"
.5 Valli (45)	"
6 Parvagā (46)	"
7 Trna (47)	"
8 Valaya (48)	"
9 Harita (49)	"
10 Ausadhi (50)	"
11 Jalaruḥa (51)	"
12 Kuhana (52)	"

18. Uttarādhyayana (36 119, 120), Ācārāṅganiryukti (gā 165, 166) and Mūlācāra (5 15) mention five divisions only. Moreover, it is noteworthy that Uttarādhyayana (36.108) considers Teja and Vāyu to be trasa. Ācārāṅganiryukti (153) calls them labdhitrasa.

19. Uttarādhyayana (36 95-96) refers to these very divisions of vanaspati. For the divisions of vanaspati mentioned in different orders one may refer to Mūlācāra (5.16-18). Sūtrakṛtāṅgā (2. 3. 1, 2 3. 12, 2 3. 13); Daśava. 4 1. The gāthā 12th of Prajñāpanā is found in Ācārāṅganiryukti (gā. 129). Again, gāthās 45-46 of Prajñāpanā occur in Ācārāṅganiryukti (gā. 131-132).

1. 2. 1. 5. 2. 2 *Sādhāraṇaśarīra-bādara-Vaṇaspatikāyika—Aneka prakāra* (54).²⁰

1. 2. 2 *Dvīndriya* (56) (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (56).

1. 2. 2. 1 <i>Pāyukrmī</i> ²¹	.14 <i>Ghulla</i>
.2 <i>Kuksīkrmī</i>	.15 <i>Khulla</i>
.3 <i>Gandūyalaka</i>	.16 <i>Varāda</i>
.4 <i>Goloma</i>	.17 <i>Sottiya</i>
.5 <i>Neura</i>	.18 <i>Mottiya</i>
.6 <i>Śomaṅgalaga</i>	.19 <i>Kaluya</i>
.7 <i>Vamsīmuha</i>	.20 <i>Vāsa</i>
.8 <i>Sūmuha</i>	.21 <i>Ekāvarta</i>
.9 <i>Gojaloyā</i>	.22 <i>Ubhayāvarta</i>
.10 <i>Jaloyā</i>	.23 <i>Nandyāvarta</i>
.11 <i>Jalouyā</i>	.24 <i>Sarīvukka</i>
.12 <i>Saṅkha</i>	.25 <i>Māivāha</i>
.13 <i>Saṅkhanaga</i>	.26 <i>Suktisamputa</i>
	.27 <i>Candanaka</i> etc.

1. 2. 3 *Trīndriya* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (57)

1. 2. 3. 1 <i>Ovāiya</i>	.21 <i>Tausamimjīya</i>
.2 <i>Rohiniya</i>	.22 <i>Kappāsatthisamimjīya</i>
.3 <i>Kumthu</i>	.23 <i>Hullīya</i>
.4 <i>Pipīliyā</i>	.24 <i>Jhullīya</i>
.5 <i>Uddasaga</i>	.25 <i>Jhimgira</i>
.6 <i>Uddehiya</i>	.26 <i>Kimgirīda</i>
.7 <i>Ukkaliya</i>	.27 <i>Pāhuya</i>
.8 <i>Uppāya</i>	.28 <i>Subhaga</i>
.9 <i>Ukkada</i>	.29 <i>Sovacchiya</i>
.10 <i>Uppada</i>	.30 <i>Suyavimta</i>
.11 <i>Taṇāhāra</i>	.31 <i>Imdikāiya</i>
.12 <i>Katthāhāra</i>	.32 <i>Imdagovaya</i>
.13 <i>Māluya</i>	.33 <i>Urulumcaka</i>
.14 <i>Pattāhāra</i>	.34 <i>Kotthalavāhaga</i>
.15 <i>Tanavimtiya</i>	.35 <i>Jūya</i>
.16 <i>Pattavimtiya</i>	.36 <i>Hālāhalā</i>
.17 <i>Pupphavimtiya</i>	.37 <i>Pisuya</i>
.18 <i>Phalavimtiya</i>	.38 <i>Satavāiya</i>
.19 <i>Biṭṭavimtiya</i>	.39 <i>Gomhī</i>
.20 <i>Teduraṇamajjīya</i>	.40 <i>Haṭthisomda</i> ²² etc.

20. *Uttarādhyaṇa* 36 97-100. The 99th *gāthā* of *Prajñāpanā* is quoted in *Saṅkhaṇḍāgama* (Part V, Book XIV, p. 229) wherein the term '*bhaṇidam*' ('it is said') precedes the *gāthā*. And this same *gāthā* occurs in *Ācārāṅga-niryukti* (137). Again, the 101st *gāthā* of *Prajñāpanā* is quoted in *Saṅkhaṇḍāgama* (p. 226) and this same *gāthā* is found in *Ācārāṅganiryukti* (gā. 136).

21. The divisions mentioned in *Uttarādhyaṇa* (36. 129-130) are less in number than the ones we find here.

22. The number of divisions is less in *Uttarādhyaṇa* 36. 138-140.

1 2 4. *Caturindriya* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (58)

1 2 4.1 <i>Amḍhiya</i> ²³	.20 <i>Gāmbhīra</i>
.2 <i>Nettiya</i>	.21 <i>Ñiṇiya</i>
.3 <i>Macchiya</i>	.22 <i>Taṃtava</i>
.4 <i>Magamigakīda</i>	.23 <i>Acchiroda</i>
.5 <i>Payamga</i>	.24 <i>Acchiveha</i>
.6 <i>Ḍhimkuna</i>	.25 <i>Sāraṃga</i>
.7 <i>Kukkuda</i>	.26 <i>Neula</i>
.8 <i>Kukkuha</i>	.27 <i>Dola</i>
.9 <i>Nandāvatta</i>	.28 <i>Bhamara</i>
.10 <i>Simgirida</i>	.29 <i>Bharilī</i>
.11 <i>Kinhapatta</i>	.30 <i>Jarula</i>
.12 <i>Nilapatta</i>	.31 <i>Tottha</i>
.13 <i>Lohiyapatta</i>	.32 <i>Vicchuta</i>
.14 <i>Hālidapatta</i>	.33 <i>Pattavicchuya</i>
.15 <i>Sukkulapatta</i>	.34 <i>Chānavicchuya</i>
.16 <i>Cittapakkhā</i>	.35 <i>Jalavicchuya</i>
.17 <i>Vicittapakkhā</i>	.36 <i>Pyamgāla</i>
.18 <i>Obhamjallīya</i>	.37 <i>Kanaga</i>
.19 <i>Jalacāriya</i>	.38 <i>Gomayakīda</i>
	etc

1.2 5 *Pañcendriya* (59) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1 2.5.1 *Nairayika* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (60)

1 2 5.1.1 <i>Ratnaprabhāprthvīnairayika</i>
.2 <i>Sarkarāprabhāprthvīnairayika</i>
.3 <i>Vālukāprabhāprthvīnairayika</i>
.4 <i>Pankaprabhāprthvīnairayika</i>
.5 <i>Dhūmaprabhāprthvīnairayika</i>
.6 <i>Tamaḥprabhāprthvīnairayika</i>
.7 <i>Tamastamaḥprabhāprthvīnairayika</i>

1 2.5 2 *Tiryāñca* (61) [(a) *Paryāpta sammūreccīma* (b) *Aparyāpta sammūreccīma* (c) *Paryāpta garbhaja* (d) *Aparyāpta garbhaja*]

1. 2. 5. 2. 1 *Jalacara paryāpta garbhaja*²⁴ (62), (68)

1. 2. 5. 2. 1 1 *Matsya* (63)

23 The 110th gūthā of *Prayāpand* somewhat resembles the 36.147 of *Uttarādhyayana*. For the divisions one may refer to *Uttarādhyayana* 36.147-149. Therein the divisions are less in number.

24. The five divisions of *jalacara* living beings, viz. *Matsya* etc. are mentioned in *Uttarādhyayana* 36.173; but therein their sub-divisions are not referred to.

.1 <i>Sanha</i>	.11 <i>Vaḍagara</i>
.2 <i>Khavalla</i>	.12 <i>Timi</i>
.3 <i>Juga</i>	.13 <i>Timimgila</i>
.4 <i>Vijjhidiya</i>	.14 <i>Nakka</i>
.5 <i>Hali</i>	.15 <i>Taṇḍulamaccha</i>
.6 <i>Maggari</i>	.16 <i>Kaṇikkāmaccha</i>
.7 <i>Rohiya</i>	.17 <i>Sālisacchiyā</i>
.8 <i>Halīsāgara</i>	.18 <i>Lambhana</i>
.9 <i>Gāgara</i>	.19 <i>Padāga</i>
10 <i>Vada</i>	.20 <i>Padāgātīpadāga</i>
	etc.
.2 <i>Kacchabha</i> (64)	
1 <i>Atthikacchabha</i>	.2 <i>Mamsakacchabha</i>
3 <i>Gāha</i> (65)	
1 <i>Dūli</i>	.4 <i>Pulaga</i>
2 <i>Vedhala</i>	5 <i>Siṃāgāra</i>
3 <i>Muddhaya</i>	
.4 <i>Magara</i> (66)	
1 <i>Soṇḍa</i>	2 <i>Mattha</i>
5 <i>Sumsumāra</i> (67)	
- <i>Ekākāra</i>	
1 2. 5. 2. 2 <i>Sthalacara</i> (69) [a <i>Paryāpta-sammūreccima</i> , b. <i>Aparyāpta-sammūreccima</i> , c. <i>Paryāpta-garbhaja</i> , d. <i>Aparyāptagarbhaja</i> (75)]	
1. 2 5. 2. 2. 1 <i>Catuspada</i> (70)	
1. 2. 5. 2 2 1 1 <i>Egakhura</i> (71) ²⁵	
.1 <i>Assa</i>	5 <i>Gorakkhara</i>
.2 <i>Assatara</i>	.6 <i>Kaṇḍalaga</i>
3 <i>Ghodaga</i>	.7 <i>Sirikamdalaga</i>
4 <i>Gaddabha</i>	8 <i>Āvatta</i>
	etc.
.2 <i>Dukhura</i> (72)	
1 <i>Uttā</i>	.9 <i>Varāha</i>
.2 <i>Gona</i>	.10 <i>Aya</i>
.3 <i>Gavaya</i>	.11 <i>Elaga</i>
.4 <i>Rojjha</i>	.12 <i>Ruru</i>
.5 <i>Pasaya</i>	.13 <i>Sarabha</i>
.6 <i>Mahisa</i>	.14 <i>Camara</i>
7 <i>Miya</i>	.15 <i>Kuramga</i>
.8 <i>Samvara</i>	.16 <i>Gokarna</i>
	etc.

25 Though *Sūyagaḍa* (2. 3. 15) enumerates the primary divisions, viz. *egakhura* etc., it does not mention their sub-divisions.

.3 *Gaṇḍīpāda* (73)

.1 <i>Haṭṭhī</i>	.4 <i>Khagga</i>
.2 <i>Pūyaṇaya</i>	.5 <i>Gaṇḍa</i>
.3 <i>Maṃkūṇahatṭhī</i>	etc.

.4 *Saṇḍapphāda* (74)

.1 <i>Sihā</i>	.8 <i>Biḍḍāla</i>
.2 <i>Vaggha</i>	.9 <i>Suṇaga</i>
.3 <i>Diviya</i>	.10 <i>Kolasuṇaga</i>
.4 <i>Accha</i>	.11 <i>Kokaṇṭītiya</i>
.5 <i>Taraccha</i>	.12 <i>Sasaga</i>
.6 <i>Parassara</i>	.13 <i>Cittaga</i>
.7 <i>Siyāla</i>	.14 <i>Cittalaga</i>
	etc.

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2 *Parisarpa* (76)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2. 1 *Uraparisarpa* (77)

(a) *Ahi*²⁶ (78)

(1) *Davvīkara* (79)

1 <i>Āsīvīsa</i>	.8 <i>Nissāsavīsa</i>
.2 <i>Diṭṭhīvīsa</i>	9 <i>Kaṇhasappa</i>
3 <i>Uggavīsa</i>	10 <i>Sedasappa</i>
.4 <i>Bhogavīsa</i>	11 <i>Kāodara</i>
.5 <i>Tayāvīsa</i>	12 <i>Dajjhappuppha</i>
6 <i>Lālāvīsa</i>	13 <i>Kolāha</i>
.7 <i>Ussāsavīsa</i>	.14 <i>Melīmimda</i>
	etc.

(2) *Maulī*

.1 <i>Divvūga</i>	6 <i>Maṇḍalī</i>
.2 <i>Gonasa</i>	.7 <i>Mālī</i>
.3 <i>Kasāhīyā</i>	.8 <i>Ahī</i>
.4 <i>Vaiula</i>	.9 <i>Ahisalāga</i>
5 <i>Cittalī</i>	.10 <i>Paḍāga</i>
	etc.

(b) *Ayagara* (*Ekākāra*) (81)

(c) *Āsāliyā* (82)

(d) *Mahoraga* (83)

1. 2. 5. 2. 2. 1. 2. 2 *Bhuyaparīsarpa* (85)

.1 <i>Ṇaula</i> ²⁷	.3 <i>Saraḍḍā</i>
2 <i>Gohā</i>	.4 <i>Sallā</i>

26. *Sūyagaṇḍa* (2. 3. 15) refers to the primary divisions of *uraparisappa*, viz. *Ahi*, etc.; it does not notice their sub-divisions.

27. *Sūtrakṛtāṅga* (2. 3. 15) mentions these 15 divisions; but it yields different readings.

5 Saramtha	.11 Mamgūsa
6 Sāra	12 Payalāṇya
.7 Khārā	13 Chiravirāliya
8 Dharoilā	14 Jāha
.9 Vissambharū	.15 Cauppāiyā
.10 Mūsa	etc.

1. 2. 5. 2. 3. *Khecara* (86)

1. 2. 5. 2. 3. 1. *Cammapakkhī*²⁸ (87)

1 Vaggulī	5 Jivamjiva
2 Jaloyā	.6 Samuddavāyasa
3 Adilā	7 Kannattiya
.4 Bhāraṇḍa	8 Pakkhibirālī
	etc.

.2 *Lomapakkhī* (88)

1 Dhamka	21 Gahara
.2 Kamka	22 Pomdarīya
.3 Kurala	.23 Kāga
4 Vāyasa	.24 Kāmamjuga
5 Cakkāga	25 Vamjūlaga
.6 Hamsa	.26 Tittira
.7 Kalahamsa	.27 Vattaga
8 Pōyahamsa	.28 Lāvaga
9 Rōyahamsa	.29 Kavoya
.10 Ada	.30 Kavimjāla
11 Edī	31 Pārevaya
12 Baga	.32 Cidaga
.13 Balāga	33 Cāsa
.14 Pārīppava	34 Kukkuda
.15 Komca	.35 Suga
.16 Sārāsa	36 Barahma
.17 Mesara	.37 Madanasalāga
.18 Masūra	.38 Koila
.19 Mayūra	.39 Seha
.20 Satavaccha	40 Varellaga

.3 *Samuggappakkhī* (89)

4 *Vitatapakkhī* (90)

1. 2. 5. 3. *Manuṣya*²⁹ (92) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

28 In *Sūyagaḍa carmapakṣī*, *lomapakṣī*, *sanudgapakṣī* and *vitatapakṣī* are mentioned as the divisions of *jalacara pañcendriya*. The reading 'jalacara' yielded by the text (2.3.15) does not seem to be correct. Again, we should note that *Sūyagaḍa* does not refer to the sub-divisions of *carmapakṣī*, etc.

29. *Sūyagaḍa* (2.3.14) notices the main divisions of *manuṣya*, viz. *karmabhūmika*, *akarmabhūmika*, *antardīpaka*, *ārya* and *mleccha*. But it does not refer to their sub-divisions.

1. 2. 5. 3. 1 *Sammūrcchima* (Having enumerated 14 divisions that are born in dirt we are told that 'and others' (etc.))

.2 *Garbhavyutkrāntika*³⁰

(1) *Antardvīpaka* (of 28 kinds, Sū. 95)

(2) *Akarmabhūmika* (of 30 kinds, Sū. 96)

(3) *Karmabhūmika* (of 15 kinds, Sū. 97)

(3) *Karmabhūmika*

(A) *Mleccha* (98)

.1 <i>Saga</i>	.29 <i>Pausa</i>
.2 <i>Javana</i>	.30 <i>Malaya</i>
.3 <i>Cilāya</i>	.31 <i>Cumcuya</i>
.4 <i>Sabara</i>	.32 <i>Mūyali</i>
.5 <i>Babbara</i>	.33 <i>Komkanaga</i>
.6 <i>Kāya</i>	.34 <i>Meya</i>
.7 <i>Murumḍa</i>	.35 <i>Palhava</i>
.8 <i>Udda</i>	.36 <i>Mālava</i>
.9 <i>Bhadaga</i>	.37 <i>Maggara</i>
.10 <i>Ninnaga</i>	.38 <i>Abhāsīya</i>
.11 <i>Pakkaniya</i>	.39 <i>Nakka</i>
.12 <i>Kulakkha</i>	.40 <i>Cina</i>
.13 <i>Gomḍa</i>	.41 <i>Hasīya</i>
.14 <i>Simhala</i>	.42 <i>Khasa</i>
.15 <i>Pārasa</i>	.43 <i>Khāsīya</i>
.16 <i>Gomḍha</i>	.44 <i>Nedūra</i>
.17 <i>Udamba</i>	.45 <i>Mamḍha</i>
.18 <i>Damila</i>	.46 <i>Domibilaka</i>
.19 <i>Cillala</i>	.47 <i>Lausa</i>
.20 <i>Pulimda</i>	.48 <i>Bausa</i>
.21 <i>Hārosa</i>	.49 <i>Kekkaya</i>
.22 <i>Dom̐ba</i>	.50 <i>Arabāga</i>
.23 <i>Vokkāṇa</i>	.51 <i>Hūna</i>
.24 <i>Gamdhāhāraka</i>	.52 <i>Rosaga</i>
.25 <i>Bahaliya</i>	.53 <i>Bharuga</i>
.26 <i>Ajjala</i>	.54 <i>Ruya</i>
.27 <i>Roma</i>	.55 <i>Vilāya</i>
.28 <i>Pāsa</i>	

(B) *Arya* (99)

(i) *Rddhiprāpta* (100)

.1 <i>Arihamāta</i>	.4 <i>Vāsudeva</i>
.2 <i>Cakkavatṭi</i>	.5 <i>Cāraṇa</i>
.3 <i>Baladeva</i>	.6 <i>Vijjāhara</i>

30. These three divisions are enumerated in *Uttarādhyaṇa* (36. 195). But their sub-divisions are not mentioned there by name. Only their numbers are indicated in *gāthā* 196.

(ii) *Anrddhiprāpta* (101)

- .1 *Ksetrārya* (born in any one of 25½ countries like Magadha etc. Sū. 102)
- .2 *Jātīārya* (six *jātis* like *Am̐baṭṭha* Sū. 103)
- .3 *Kulārya* (six *kulas* Ugra etc. Sū. 104)
- .4 *Karmārya* (many *karmas* like *dossiya* etc. Sū. 105)
- .5 *Śilpārya* (many *śilpas* like *tunṇāga* etc. Sū. 106)
- .6 *Bhāsārya* (Sū. 107)
- .7 *Jñānārya* (Sū. 108)
- .8 *Darśanārya*³¹ (Sū. 109)
- .9 *Cāritrārya* (Sū. 120)

1 2. 5. 4 Deva (139) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1. 2. 5. 4. 1. *Bhavanavāsī* (*Paryāpta*-*Aparyāpta*-140)

.1 <i>Asurakumāra</i>	.6 <i>Dvapakumāra</i>
.2 <i>Nāgakumāra</i>	.7 <i>Udadhikumāra</i>
.3 <i>Suparnakumāra</i>	.8 <i>Dikkumāra</i>
.4 <i>Vidyutikumāra</i>	.9 <i>Vāyukumāra</i>
.5 <i>Agnikumāra</i>	.10 <i>Stanitakumāra</i>

1. 2. 5. 4. 2 *Vyantara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (141)

.1 <i>Kinnara</i>	.5 <i>Yaksa</i>
.2 <i>Kim̐purusa</i>	.6 <i>Rāksasa</i>
.3 <i>Mahoraga</i>	.7 <i>Bhūta</i>
.4 <i>Gandharva</i>	.8 <i>Pisāca</i>

1. 2. 5. 4. 3 *Jyotiska* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (142)

.1 <i>Candra</i>	.4 <i>Naksatra</i>
.2 <i>Sūrya</i>	.5 <i>Tārā</i>
.3 <i>Graha</i>	

1. 2. 5. 4. 4 *Vaimānika* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (143)

(1) *Kalpopaga* (144)

.1 <i>Saudharma</i>	.7 <i>Śukra</i>
.2 <i>Śśāna</i>	.8 <i>Sahasrāra</i>
.3 <i>Sanatkumāra</i>	.9 <i>Ānata</i>
.4 <i>Māhendra</i>	.10 <i>Prānata</i>
.5 <i>Brahmaloka</i>	.11 <i>Āraṇa</i>
.6 <i>Lāntaka</i>	.12 <i>Acyuta</i>

31. The four *gāthās* 119-122 of *Prajñāpanā* are identical with the four *gāthās* 28 16-19 of *Uttarādhyaṇa*. The 123rd *gāthā* of *Prajñāpanā* is found in *Uttarādhyaṇa* (28.20), with different readings. Again, the eight *gāthās* 124-131 of *Prajñāpanā* are identical with the eight *gāthās* 28. 21-28 of *Uttarādhyaṇa*. Moreover, the 132nd *gāthā* of *Prajñāpanā* is identical with the 28 31st *gāthā* of *Uttarādhyaṇa*. That is, the two *gāthās* 28. 29-30 of *Uttarādhyaṇa* do not occur in *Prajñāpanā*.

...[262].

(2) *Kalpātṭa* (145)

(1) *Graiveyaka* (of nine kinds)

(ii) *Anuttaraupapātika*

.1 *Vijaya*

.4 *Aparāṇṭa*

.2 *Vaiṣaṇṭa*

.5 *Sarvārthasiddha*

3 *Jayanta*

*

CHAPTER II

DWELLING PLACES OF LIVING BEINGS

There are two main classes of living beings, i. e. those that are in bondage and those that are liberated. Various sub-classes of these two are mentioned in the first *Pada*. Now next it is necessary to know as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. So, this topic is discussed in the *Sthāna Pada*. There are two types of dwelling places, viz. permanent and temporary. Here the permanent dwelling place, that is, the dwelling place which a living being inhabits from its birth to death is described as '*svasthāna*'. A living being becomes the inhabitant of a temporary dwelling place in two ways. Hence two types of temporary dwelling places are recognised, viz. *upapāta* and *samudghāta*. According to Jaina philosophy, as soon as a living being dies in his previous life, that is, as soon as the life-span of the previous birth of a living being ends, karmas determining personality (*nāmakarma*), social status (*gotrakarma*) and life-span (*āyukarma*) of that living being in its new birth start operating and hence that living being is known by a new name no sooner than the life-span of its previous birth ends. For instance, suppose there is a living being who is a god in this life and is to become a human being in the next life. Now as soon as its life-span of this birth as a god ends it is known as a human being. Let us note that according to the Jainas soul is not ubiquitous.¹ Hence after death it is required to travel from the place of its death to the place of new birth. Before the living being of our present instance starts its journey, it has left *devaloka* (celestial regions) and before it ends the journey it has not reached *manusyaloka* (regions where human beings dwell). So, the space it passes through in its journey from *devaloka* to *manusyaloka* is also called its *sthāna* (dwelling place). This dwelling place is termed *upapātasthāna*. It is obvious that this dwelling place is temporary and occasional. But even then it is inevitable. Hence while discussing the topic of dwelling places of living beings, we should take it into account. The third type of dwelling place is called *samudghātasthāna*. It is our daily experience that when a man gets angry his face becomes red; similarly, when one experiences some pain, there occur changes in his bodily system. According to Jaina philosophy, at such occasions the *pradeśas* (units) of a living being get expanded. In technical language this expansion is

1. For the discussion about the magnitude or size (*parimāṇa*) of soul one may refer to Introduction to *Gaṇadharavāda* (Malvania), p. 92.

'*samudghāta*'. *Samudghāta* is of many types. A detailed treatment of all its types occurs in *Pada XXXVI*. Hence the treatment of a dwelling place of living beings from the standpoint of *samudghāta* becomes necessary. Here in this second *Pada* all the three types of dwelling places which living beings of different classes inhabit are described.

The classes of living beings whose dwelling places are described here are already mentioned in *Pada I*. It is clear that some main classes of living beings, like that of one-sensed beings (*ekendriya*), enumerated in *Pada I* are not discussed here, whereas some main classes like that of five-sensed beings are discussed here. Again, not all the sub-classes of living beings are discussed here. Thus in this *Pada* are described not all the classes and sub-classes of living beings enumerated in *Pada I* but only some main ones from among them. The comparison of the treatment of this topic in *Prajñāpanā* with the same in other works will be useful to trace the history of the expansion or otherwise of this topic. This comparison will help us not only in our study of how the treatment of the topic became more and more elaborate but also in fixing the dates of the concerned works. Hence we shall attempt the comparison.

Someone might raise a question as to why it is necessary to give thought to the discussion of the dwelling places of the living beings of various classes. The answer to this question is as follows. According to Jaina philosophy the size of soul is identical with that of the body; it does not consider soul to be all-pervading. This makes possible the movement of soul, in its transmigratory condition, from one place to another for taking a new birth and for assuming a new body in a particular pre-determined place. So, it is necessary to give thought to and elaborately discuss the question as to which class of living beings inhabit which regions or places. Thus the Jaina theory of the size of soul necessitates the discussion about the various regions that soul inhabits in its various transmigratory existences. According to other Indian philosophical systems, soul is all-pervading. Hence they treat the question of dwelling places from the standpoint of body only. For them, soul is always there in the universe everywhere. Hence it is not inevitable for those systems to discuss the question of dwelling place of soul.

According to Buddhist Philosophy there is no soul. But the Buddhists certainly believe in *citta* (consciousness, rather stream of consciousness). Hence they raise and answer the question of its dwelling places in the universe. Readers are requested to refer to *Abhidharmapiṭaka* for the Buddhist treatment of this topic.

All the three types of dwelling places of each of the various classes and sub-classes of living beings are described here. But let us note that in the case of the class of liberated beings (*siddha*) there occurs the discussion of *svasthāna* only. It is so because there is no possibility of the other two types of dwelling places in connection with the beings belonging to this class. The liberated souls have no '*upapāta*' and hence no dwelling place of *upapāta* type. Other living beings have *upapāta* because before they reach the new birth-places the karmas determining personality, social status and life-span of those living beings in their new births start operating with the result they assume the name of that class of existence in which they are to be born and migrate from the place of death to that of new birth. But the liberated souls are free from these karmas. Hence they are not *born* as *siddhas*. They simply realise their true pristine nature. And that is their final and highest achievement. Again, when the living beings other than *siddhas* migrate to their new birth-place their journey involves their contact with the different space-points of Space substance. Hence those space-points in whose contact the living beings come in their migration to their new birth-place are regarded as their dwelling places. But neither the journey of the *siddhas* to the highest region of *Loka* called *Siddhaśilā*—the journey which starts as soon as all the karmas are dissociated and ends for ever as soon as the region of *Siddhaśilā* is reached—nor their movement in that highest region involves contact with the space-points of Space substance. Hence the movement of the *siddha* is called *asprśadgati*². Thus though a liberated soul (*siddha*) moves, it does not come into contact with the space-points and consequently those space-points could not be called its dwelling place. So the possibility of *upapāta-sthāna* is ruled out in the case of liberated souls. Now let us see as to why there is no possibility of the third type of dwelling place, viz. *samudghāta-sthāna* in their case. *Samudghāta-sthāna* is one of the results of karmas. Hence it is possible only in the case of souls bound up with karmas. But liberated souls, being what they are, are completely dissociated from karmas. Hence they could not have *samudghāta-sthāna*. So, the discussion of this particular dwelling place of the liberated souls has absolutely no scope. Thus there being the possibility of *svasthāna* only in the case of liberated soul, we find in this *Pada* at this juncture the discussion of that *sthāna* only.

Generally it can be said that one-sensed beings are found

2. *Bhagavati Ś 14 U. 4. Bhagavatisāra* p. 313. *Upādhyāya Yaśovijaya* has written a small tract having the title '*Asprśadgativāda*'.

in the whole of *loka* (universe).³ But while saying so we should remember that our statement has in view the entire class of those beings and not one single individual of that class. Again, when it is said that they are found in the whole universe, all the three types of dwelling places are taken into consideration not separately and successively but jointly and simultaneously. Two-sensed beings are available not in the whole universe but only in one of the *asamkhyāta* equal parts of *Loka* (universe). The same thing is applicable to three-sensed and four-sensed beings. Even about five-sensed beings this very thing is said⁴. The liberated souls are there in the highest region of *Loka* (universe)⁵; this region too is to be understood equal in size to one of the *asamkhyāta* equal parts of *Loka*.

Classes of Living beings

Their Svasthāna⁶

(1) <i>Bādara-prthvi-kāyika Paryāpta</i> (148) }	Three Lokas
<i>Aparyāpta</i> (149) ⁷ }	
(2) <i>Sūksma-prthvi-kāyika Paryāpta-Aparyāpta</i> (150)	"

3. Sū. 150, 153, 156, 159, 162 describe them by the phrase 'savvaloyapariyāvaṇṇagā'.
4. The commentator points out (sū. 166) that the statement about the five-sensed beings has in view all the pañcendriyas without any discrimination. And this is true because it is only afterwards that the infernal beings, the five-sensed sub-human beings, the human beings and the celestial beings are separately mentioned. But there seems to be one discrepancy in this sūtra. In the *maṇuṣyosūtra* 176 it is stated, 'samugghāena savvaloe'. Following this sūtra the sūtra under consideration (i.e. sū. 166) should contain 'samugghāena savvaloe'. But as a matter of fact, we have in its place 'samugghāena loyassa asaṁkhejja-bhāge'. To resolve this discrepancy the commentator, while explaining the phrase 'samugghāenam savvaloe' occurring in Sū. 176, points out that this is said about *kevalisamudghāta* (*kevalisamudghātam adhikṛtya*). Hence we feel that the phrase 'asaṁkhejja-bhāge' occurring in Sū. 166 is to be construed with *chādmasthikasamudghāta* alone (*Chādmastha* means non-omniscient being, and *chādmasthika* means 'of non-omniscient being'). The details of *kevalisamudghāta* being very few Sū. 166 does not intend to deal with it. *Saṅkhaṇḍagāma* contains two separate sūtras dealing with these two *samudghātas*, viz. *chādmasthika-samudghāta* and *kevalisamudghāta* (Book VII, Sū. 11-12, pp 310-311). From all this we deduce that in olden days theoreticians used to deal with *chādmasthika-samudghāta* alone.
5. The text proper (sū. 211) contains excellent description of *Siddhaśīla* (otherwise called *Isatprāgrbhārā Prithvī*), the nature of *Siddhas*, their happiness, and all the degrees of their *atagāhanā* (pervasiveness).
6. Here only *svasthāna* is taken note of, because it is this *sthāna* that is permanent and hence worthy of paying attention to. The other two *sthānas*, viz. *upapāta* and *samudghāta* are occasional and temporary. So, though they are mentioned in the text proper, they are not included in this list. Moreover, the exposition of these two *sthānas* definitely

Classes of Living beings			Their Svasthāna
(3) <i>Bādara-apkāyika</i>	<i>Paryāpta</i>	<i>Aparyāpta</i> (151-2)	Three Lokas
(4) <i>Sūksma-apkāyika</i>	"	" (153)	"
(5) <i>Bādara-tejah-kāyika</i>	"	" (154-55)	"
(6) <i>Sūksma-tejah-kāyika</i>	"	" (156)	"
(7) <i>Bādara-vāyu-kāyika</i>	"	" (157-8)	"
(8) <i>Sūksma-vāyu-kāyika</i>	"	" (159)	"
(9) <i>Bādara-vanaspati-kāyika</i>	"	" (160-61)	"
(10) <i>Sūksma-vanaspati-kāyika</i>	"	" (162)	"
(11) <i>Dvīndriya</i>	"	" (163)	"
(12) <i>Trīndriya</i>	"	" (164)	"
(13) <i>Caturīndriya</i>	"	" (165)	"
(14) <i>Pañcendriya</i>	"	" (166)	"
(15) <i>Nāraka</i>	"	" (167)	{ 7 Prthvis of Adholoka
(16-22) <i>Nārakas</i> dwelling in 1 to 7 hells		(168-174)	{ In those con- cerned Prthvis
	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		
(23) <i>Pañcendriya Tiryāñca</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(175)	Three lokas
(24) <i>Manusya</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		{ 2½ <i>Dvīpas</i> , <i>Tiryakloka</i> , <i>Manusyaksetra</i>
(25) <i>Bhavanavāsīdeva</i>	"	" (177)	{ First kānda of <i>Ratnaprabhā</i> <i>Prthvi</i>
(26) <i>Asurakumāra</i>	"	" (178)	"
(27) <i>Asurakumāra</i> of South	"	" (179) ^a	"
(28) <i>Asurakumāra</i> of North	"	" (180)	"
(29-31) <i>Nāgakumāra</i> of South & North			
	<i>Nāgakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	(181-83)	"
(32-34) <i>Suparnakumāra</i> of South-North			
	<i>Suparnakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	(184-86)	"
(35-37) <i>Vidyutkumāra</i> of South-North			
	<i>Vidyutkumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	(187)	"

occurs in *Samudghātapa* (36) and in *Katoḍvāra* (sū. 639-665) of *Vyut-krāntipada* (6). Hence it is not necessary to duplicate the account.

Here simply the general statement is made. That is, if they are found in the upper region, lower region or middle region and there too in that entire region or in a part thereof, they are generally held to be dwelling in all the three regions. For details one may refer to the text proper.

7. In the text proper it is stated that those very *sthānas* which are of *paryāpta* beings are also the *sthānas* of *aparyāpta* beings. See sū. 149 ff.
8. The *Indras*—of South and North—of the ten divisions of *Bhavanapati* gods are separately mentioned; but we have not noted them here.

(38-40)	<i>Agnikumāra</i> of South-North <i>Agnikumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	(187)	"
(41-43)	<i>Dvtpakumāra</i> of South-North <i>Dvtpakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(44-46)	<i>Udadhikumāra</i> of South-North <i>Udadhikumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(47-49)	<i>Dikkumāra</i> of South-North <i>Dikkumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(50-52)	<i>Vāyukumāra</i> of South-North <i>Vāyukumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(53-55)	<i>Stanitakumāra</i> of South-North <i>Stanitakumāra Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(56)	<i>Vyantara Paryāpta-Aparyāpta</i>	(188)	"
(57)	<i>Pisāca Paryāpta-Aparyāpta</i>	(189)	"
(58-59)	<i>Pisāca</i> of South & North ⁹ <i>Pisāca Paryāpta-Aparyāpta</i>	(190)	"
(60-62)	<i>Bhūta</i> , of South & North. <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(192)	"
(63-65)	<i>Yaksa</i> , of South & North <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(66-67)	<i>Rāksasa</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(68-70)	<i>Kinnara</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(71-73)	<i>Kimpurusa</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(74-76)	<i>Bhujagapati Mahākāya</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(77-78)	<i>Gamdharva</i> ¹⁰ of North South, <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	"	"
(79)	<i>Jyotiskadeva</i> ¹¹ <i>Paryāpta-Aparyāpta</i> (195) <i>Ūrdhvaloka</i> [Now on- wards listed according to higher and higher regions they inhabit in it]		
(80)	<i>Vaimānikadeva</i>	"	(196) <i>Ūrdhvaloka</i>
(81)	<i>Saudharmadeva</i>	"	(197) "
(82)	<i>Īśānadeva</i>	"	(198) "
(83)	<i>Sanatkumāradeva</i>	"	(199) "

9 Even the *Indras* of the different divisions of *Vyantara* gods are separately referred to, but we have not noted them here.

10 Over and above the eight main divisions of *Vyantara* gods, viz. *Pisāca* etc., the eight sub-divisions, viz. *Anatapiya* etc. are also enumerated in the text proper (Sū. 188, 194) But we have not noted them here.

11 Their two *Indras* are *Sūrya* (the Sun) and *Candra* (the Moon). Sū. 195 [2].

(84)	<i>Māhendra</i> deva	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(200)	Ūrdhvaloka
(85)	<i>Brahmaloka</i> deva	„ „	(201)	„
(86)	<i>Lāmtaka</i> deva	„ „	(202)	„
(87)	<i>Mahāśukra</i> deva	„ „	(203)	„
(88)	<i>Sahsrāra</i> deva	„ „	(204)	„
(89-90)	<i>Ānata-prānata</i> deva	„ „	(205)	„
(91-92)	<i>Āraṇa-Acyuta</i> deva	„ „	(206)	„
(93)	<i>Heṭṭhima Graiveya</i> ka deva „	„ „	(207)	„
(94)	<i>Madhyama</i> „ „ „	„ „	(208)	„
(95)	<i>Uparīma</i> „ „ „	„ „	(209)	„
(96)	<i>Anuttaraupapātika</i> deva ¹² „	„ „	(210)	„
(97)	<i>Siddha</i>		(211)	the highest region

There arises a question as to why there is no discussion about the *sthāna* of a-jīva (Non-living substances). The reason seems to be that unlike the classes of living beings, the classes of *pudgala* (Matter) cannot be located to a definite region of *Loka*. The atoms and aggregates of atoms are available in any part of *Loka*. Of course, in *Pada V* their *avagāhanā* (extent of their pervasiveness) is discussed in various ways. In a way this could be taken as the discussion about their *sthāna*. But in *Pada II* by 'sthāna' is meant definite region of *Loka*. And in this sense we cannot imagine any definite *sthāna* of atoms and their aggregates. Hence the discussion about their *sthāna* is neither possible nor necessary. Again, the separate discussion about the *sthāna* of *Dharma*, *Adharma*, *Ākāśa* is not required. It is so because the first two pervade the whole *Loka* and the last one is infinite.

The *Śatkhanda*gama contains the discussion about the *Sthāna* (= *ksetra*) of the living beings. But there it is conducted according to the divisions, *gati*, etc. and not according to the classes of living beings. In the chapter *khettānugamanā* (Book VII pp. 299ff.) there occurs this discussion. Therein all the three types of *sthānas*, viz. *svasthāna*, *upapāda* and *samudghāta* are described and discussed.

*

12. The five divisions, viz. *Vijaya*, etc. are not separately mentioned. The text proper simply enumerates them when it deals with the general class

RELATIVE NUMERICAL STRENGTH OF LIVING BEINGS AND OF NON-LIVING SUBSTANCES

This third *Pada* yields information about the relative numerical strength of all substances. In the age of Lord Mahāvira and also thereafter the idea of exact number of reals has assumed importance. *Upaṃśads* record a view that what is real in only one in number and the world of plurality is either a real or an illusory transformation of that real One. On the other hand, Sāṅkhya philosophers maintain the plurality of self and unity of not-self; Buddhist philosophers believe in the plurality of *citta* (conscious principle) as well as *rūpa* (matter). So, it was necessary to clarify what the Jaina view is on this point. This is exactly what we find in this *Pada*. All other schools of Indian philosophy give merely the numbers of reals whereas this *Pada* fixes the numbers of reals from various standpoints. Main trend of this *Pada* is to discuss the relative numerical strength of the substances, in other words, it discusses the question as to which substance is more or less in number than which substance. This discussion is conducted from various stand-points.

First, it is pointed out as to which direction out of various directions like East etc. contains more living beings and which less. Further, it is made clear as to the living beings belonging to which class are more in number and those belonging to which class are less in number in a particular direction. Not only that but the relative numerical strength of even the sub-classes (of living beings) in a particular direction is demonstrated (213-224).

Similarly, the numerical strength of the various classes of living beings that are formed on the basis of *gati* (225), *indriya* (227), *kāya* (232), *yoga* (252) etc is described. And finally we are told as to which class contains the lowest number of living beings and which class contains the highest number of them. And the other classes are arranged according to the gradual rise in number of the living beings they contain (334).

The mutual relative numerical strength not only of the classes of living beings but also of the six substances is discussed here from the standpoints of *dravya* (270) and *pradeśa* (271). And the relative numerical strength of the various divisions of each substance is also described here from these two standpoints (272). And at last the relative numerical strength of all the six substances is given from these very two standpoints (273).

In the beginning the discussion on the numerical strength of the classes of living beings is conducted mainly on the basis of directions. Afterwards it is conducted on the basis of three *lokas* (worlds), viz. *ūrdhva* (Upper), *adhaḥ* (Lower) and *tiryak* (Middle) (276).

As of different classes of living beings so of the atoms and their aggregates the relative numerical strength is described on the basis of directions and three *lokas*. In other words, number of *puḍgalas* (atoms and aggregates) contained in a particular direction and a particular world (*Loka*) is given. Moreover, numerical strength of atoms and aggregates is also given from the standpoints of *dravya* and *pradeśa* severally and jointly (326-330). And after that the same point is discussed keeping in view their extent of pervasiveness (*avagāhanā*), duration of time (*kālasthiti*) and modes (*paryāya*) (331-333).

Relative Numerical Strength of Substances

Here we give a list of all the six substances according to their progressive numerical strength. From this one can know as to which substances have the numerical strength equal, which have it more in relation to which and which have it less in relation to which. A list of the classes of living beings according to their progressive numerical strength is given separately. So, the following list mainly concentrates on the progressive numerical strength of non-living substances (*Sūtra* 273).

<p>1 (1) <i>Dharmāstikāya-dravya</i>
(2) <i>Adharmāstikāya-dravya</i>
(3) <i>Akāśāstikāya-dravya</i></p>	}	These three <i>dravyas</i> have equal numerical strength because each of them has only one individual or member. And hence their numerical strength is the lowest.
<p>2. (1) <i>Dharmāstikāya-pradeśas</i>
(2) <i>Adharmāstikāya-pradeśas</i></p>	}	Both these <i>dravyas</i> have equal number of <i>pradeśas</i>. They have <i>asamkhyāta pradeśas</i>. Thus this number is <i>asamkhyāta</i> times more than the immediately preceding one
3. <i>Jīvāstikāya-dravya</i>	{	The number of <i>jīvas</i> is <i>ananta</i>. Hence this number is <i>ananta</i> times more than the immediately preceding one.
4. <i>Jīvāstikāya-pradeśas</i>	{	Each and every <i>jīva</i> has <i>asamkhyāta pradeśas</i>. Hence this number is <i>asamkhyāta</i> times more than the immediately preceding one.

5. *Pudgalāstikāya-dravyas* { The number of *Pudgala dravyas* is *ananta*. And this number is *ananta* times more than the immediately preceding one.
6. *Pudgala pradeśas* { The total number of all the *pudgala dravyas* is *asamkhyāta* times more than the immediately preceding one
7. *Addhāsamaya-dyavyas* { The number of these *dravyas* is *ananta* times more than the immediately preceding one *Addhāsamaya* has no *pradeśas*.
8. *Ākāśāstikāya-pradeśas* { The number of these *pradeśas* is *ananta* times more than the immediately preceding one.

Relative Numerical Strength Of the Classes of Living Beings

The classes of living beings are listed below according to their progressive numerical strength. Therein the beings of the succeeding class are sometimes slightly more in number (*viśeṣādhika*), sometimes *samkhyāta* times more, sometimes *asamkhyāta* times more and sometimes *ananta* times more than those of the immediately preceding one. The present list is based on the *Mahādandaka* occurring in *Pada III* (*Sūtra* 334) ¹. This list is there in the third *Pada* at the end. It attempts to check up the relative numerical strength, arrived at in the third *Pada*, of the classes (of living beings) formed on the basis of *gati*, etc. Or, it attempts to arrive at the final relative numerical strength of the classes of living beings after having taken into account all the standpoints. Thus this list is very important. Hence we deem it proper to give it below. Again, the text proper merely suggests the numerical strength whereas the commentator gives and explains the exact numerical strength and attempts to demonstrate its propriety and logical consistency through reasoning.

The facts that emerge from this list are as follows. Even at those early times the Jain monks (*ācāryas*) have made an attempt to demonstrate in the above manner the relative numerical strength of the different classes of living beings. This is an important fact. Again, the numerical strength of females—be they human beings, sub-human beings or celestial beings—has been considered to be always exceeding that of the males. In *Adhōloka* (Nether world) the numerical strength of the classes of infernal beings decreases as we go down and down from the first

1 For the detailed exposition refer to *Prayñāpanāṭikā*, folio 163 A ff.

to the seventh hell. That is, among the classes of infernal beings, that class of the infernal beings that inhabit the lowest hell (i. e. the seventh hell) has the lowest numerical strength. In other words, among different hells the seventh one has the lowest number of infernal beings. But this order is reversed in regard to the classes of celestial beings inhabiting different celestial regions of *Urdhvaloka*. In *Urdhvaloka* the numerical strength of the celestial beings inhabiting the lowest celestial region called *Saudharma* is the highest and it decreases as we go higher and higher with the result that the highest celestial region called *Anuttara* has the lowest number of celestial beings. The numerical strength of *Bhavanavāsī* celestial beings is even more than that of those inhabiting *Saudharma* celestial region. It is so because the former is situated below *Manusyaloka* which in turn is situated below *Saudharma* celestial region. *Vyantaradevas*, though inhabiting the region higher than that the *Bhavanavāsī devas* inhabit, are more in number than the latter. Again, the *Jyotiska-devas*, though inhabiting the region higher than that *Vyantaradevas* inhabit, are more in number than the latter.

Among all the classes of living beings the class constituted by human beings has the lowest numerical strength, that is, it has the lowest number of living beings. This is the reason why the birth in this class is considered to be very difficult to attain. Again, more the number of sense-organs possessed by living beings, less is their numerical strength. In other words, undeveloped living beings are more in number than the developed ones. The living beings that have already attained liberation in the infinite past are less in number than one-sensed beings. The number of all the transmigratory living beings taken together is more than that of those who have attained liberation. This is the reason why the world (*loka*) will never be empty of the transmigratory living beings. The other reason of its not becoming devoid of transmigratory living beings is that numbers of living beings constituting different classes are never variable but ever constant; in other words, they are eternal.

The living beings inhabiting the lowest hell and the highest heaven are lowest in number among the living beings inhabiting different hells and different heavens respectively. This suggests that it is very difficult to be either the most virtuous or the most vicious. According to the recognised Jaina view of evolution (of living beings), the lowest stage of evolution is that of one-sensed beings. From this stage the evolution starts and gradually progresses.

The number of one-sensed beings as also of the liberated beings reaches to *anantakoti*. The number of the *abhavyas* (= Non-elect living beings destined to remain in bondage for ever) is *ananta*. The number of transmigratory living beings all taken together exceeds that of the liberated living beings. This view has good logic. It is so because some of the living beings that are bound at present will attain liberation in future. So, if we were to consider the number of liberated souls more than that of transmigratory ones, then there would arise the contingency of the world becoming empty of the transmigratory living beings at one time.

The numerical strength of the living beings decreases with the increase in the number of sense-organs possessed by them. This order is maintained in the *aparyāpta* (undeveloped) living beings (No 49-53), but it is reversed in the *paryāpta* (developed) ones (No 44-48). The secret behind this is not known to us.

Relative Numerical Strength of All the Classes of Living Beings

1. The number of male ² human beings born from uterus is the lowest. ⁴	
2. <i>Manusya-strī</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>) ⁴
3. <i>Bādara-tejahlkōya</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
4. <i>Anuttaropapātikadeva</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
5. Gods of Upper (three) <i>Graiveyakas</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
6. Gods of Middle (three) <i>Graiveyakas</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
7. Gods of Lower (three) <i>Graiveyakas</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
8. Gods of <i>Acyutakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
9. Gods of <i>Āranakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
10. Gods of <i>Prānakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
11. Gods of <i>Ānatakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
12. Infernal beings of VII hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
13. Infernal beings of VI hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
14. Gods of <i>Sahasrārakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
15. Gods of <i>Mahāsukra</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
16. Infernal beings of V hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)

2 While dealing with the class of human beings the text takes note of males and females. But it observes silence about the division of the neuters. Of course, it separately mentions the *sammūreccima* human beings who are invariably neuters. See No. 24.

3 The commentator has suggested the number '*samkhyeya koṭi x koṭi*'. For others too he points out the numbers and their propriety. The readers interested in the problem may refer to the pertinent portion of the commentary.

4 The commentator points out that the number of females is 27 times more than the number of males.

17. Gods of <i>Lāntaka Kalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
18. Infernal beings of IV hell	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
19. Gods of <i>Brahmalokakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
20. Infernal beings of III hell	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
21. Gods of <i>Māhendrakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
22. Gods of <i>Sanaikumārakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
23. Infernal beings of II hell	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
24. <i>Sammūreccima</i> human beings	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
25. Gods of <i>Isānakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
26. Goddesses of <i>Isānakalpa</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
27. Gods of <i>Saudharmakalpa</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
28. Goddesses of <i>Saudharmakalpa</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
29. <i>Bhavanavāsi</i> gods	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
30. <i>Bhavanavāsi</i> goddesses	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
31. Infernal beings of I Hell	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
32. Males of <i>Khecara Pañcendriya Tīryaṇca</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
33. Females of „ „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
34. Males of <i>Sthalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
35. Females of „ „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
36. Males of <i>Jalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
37. Females of „ „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
38. <i>Vyantara</i> gods	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
39. „ goddesses	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
40. <i>Jyotiṣa</i> gods	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
41. „ goddesses	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
42. Neuters of <i>Khecara Pañcendriya Tīryaṇca</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
43. „ of <i>Sthalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
44. „ of <i>Jalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
45. <i>Caturindriya Paryāpta</i>	(<i>samkhyāta guṇa adhika</i>)
46. <i>Pañcendriya</i> „	(<i>viśeśādhika</i>)
47. <i>Dvīndriya</i> „	(<i>viśeśādhika</i>)
48. <i>Trīndriya</i> „	(<i>viśeśādhika</i>)
49. <i>Pañcendriya Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
50. <i>Caturindriya</i> „	(<i>viśeśādhika</i>)
51. <i>Trīndriya</i> „	(<i>viśeśādhika</i>)
52. <i>Dvīndriya</i> „	(<i>viśeśādhika</i>)
53. <i>Pratyeka Bādara Vanaspati Paryāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
54. <i>Bādara Nigoda</i> „	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
55. <i>Bādara Prthvi</i> „	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
56. <i>Bādara Apkāya</i> „	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
57. <i>Bādara Vāyukāya</i> „	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
58. <i>Bādara Tejahkāya Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
59. <i>Pratyeka Bādara Vanaspati Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)
60. <i>Bādara Nigoda Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guṇa adhika</i>)

61. Bādara Prthvī	„	(asamkhyāta guṇa adhika)
62. Bādara Apkāya	„	(asamkhyāta guṇa adhika)
63. Bādara Vāyukāya	„	(asamkhyāta guṇa adhika)
64. Sūksma Tejaḥkāyika	„	(asamkhyāta guṇa adhika)
65. Sūksma Prthvikāyika	„	(viśeṣādhika)
66. Sūksma Apkāyika	„	(viśeṣādhika)
67. Sūksma Vāyukāyika	„	(viśeṣādhika)
68. Sūksma Tejaḥkāyika Paryāpta		(samkhyāta guṇa adhika)
69. Sūksma Prthvī	„	(viśeṣādhika)
70. Sūksma Apkāyika	„	(viśeṣādhika)
71. Sūksma Vāyukāyika	„	(viśeṣādhika)
72. Sūksma Nigoda Aparyāpta		(asamkhyāta guṇa adhika)
73. Sūksma Nigoda Paryāpta		(samkhyāta guṇa adhika)
74. Abhavasiddhika		(ananta guṇa adhika)
75. Pratīpatita-samyaktva		(ananta guṇa adhika)
76. Siddhas		(ananta guṇa adhika)
77. Bādara Vanaspati Paryāpta		(ananta guṇa adhika)
78. Bādara Paryāpta		(viśeṣādhika)
79. Bādara Vanaspati Aparyāpta		(asamkhyāta guṇa adhika)
80. Bādara Aparyāpta jīvas		(viśeṣādhika)
81. Bādara jīvas		(viśeṣādhika)
82. Sūksma Vanaspati Aparyāpta		(asamkhyāta guṇa adhika)
83. Sūksma Aparyāpta		(viśeṣādhika)
84. Sūksma Vanaspati Paryāpta		(samkhyāta guṇa adhika)
85. Sūksma Paryāpta		(viśeṣādhika)
86. Sūksma jīvas		(viśeṣādhika)
87. Bhavasiddhika		(viśeṣādhika)
88. Nigoda jīvas		(viśeṣādhika)
89. Vanaspati		(viśeṣādhika)
90. Ekendriya		(viśeṣādhika)
91. Tiryāṇa		(viśeṣādhika)
92. Mithyādrsti		(viśeṣādhika)
93. Avirata		(viśeṣādhika)
94. Sakasāya		(viśeṣādhika)
95. Chadmastha		(viśeṣādhika)
96. Sayogī		(viśeṣādhika)
97. Samsārī		(viśeṣādhika)
98. Sarvajīvas		(viśeṣādhika)

It is interesting to note the way in which this topic is treated of in Śatkhandaḡma. In Prajñāpanā sūtra 212 the relative numerical strength of the classes of living beings is discussed through 27 points of investigation (dvāras) whereas in Śatkhandaḡama (Book VII, pp 520) it is discussed through 14 points of investigation, viz. gati, etc. This means that Prajñāpanā discusses this topic through

13 points of investigation in addition to those 14 employed in *Ṣaṭkhaṇḍāgama*. This discussion occurs also in *Dravyapramāṇā-nugama-prakarana* of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 244 ff.). *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp. 244 ff.) itself offers the explanation of the numerical terms like *samkhyāta* whereas it is not *Prajñāpanā* itself but its commentary that offers this explanation. This discussion of the relative numerical strength of living beings occurs in *Saṭkhaṇḍāgama* at other places also. Book XIV, Sū. 568 (p. 465) of *Ṣaṭkhaṇḍāgama* gives an account of the relative numerical strength of living beings even from the standpoints of *dravya-pramāṇa* and *pradeśapramāṇa*. *Prajñāpanā* too in its *Atthikāyadvāra* sū 270 gives an account of the relative numerical strength of the living beings from two standpoints, viz *dravyārthika* and *pradeśārthika*. This account in *Prajñāpanā* is different from that occurring in *Saṭkhaṇḍāgama* in that the former account considers the relative numerical strength of *saddravya* whereas the latter that of *Ṣaṭkāya*. The *Mahādandaka* occurring in *Prajñāpanā* (sū 334) and that occurring in *Saṭkhaṇḍāgama* (Book VII pp 575 ff) deserves comparison. Both the *Mahādandakas* discuss the topic of relative numerical strength of all the classes of living beings

LIFE-DURATION OF LIVING BEINGS

This *Pada* gives an account of life-duration of the different classes of living beings¹ This *Pada* is given the name *Shittpada* because it tells us as to how much time a living being can live in different classes when born in them. Living being as substance is eternal. But the modes like infernal, celestial, sub-human, human which it assumes are non-eternal. That is, these modes come into existence and go out of existence at some time. So, the need arises to discuss the duration of various kinds of modes. Such a discussion is met with in this *Pada*. Maximum and minimum life-durations of each and every mode or class of living beings are pointed out. Life-duration is possible in the case of transmigratory living beings only. Hence while discussing the topic of life-duration, the classes of transmigratory living beings only are taken into consideration. About liberated living beings it is stated that they have beginning but no end (*sādiyā aparjavaritā*—p. 78 line 14 sū. 211). So, the question of their life-duration does not arise. This is the reason why it is not taken up for discussion in this *Pada*. Again, this *Pada* does not give an account of the 'life-duration' of the modes of non-living substances. It is so because different varieties of the modes of non-living substances could not have the fixed maximum and minimum limits of their existence.

In this *Pada* an account of life-durations of the classes of living beings is given in the following order. Life-durations of general classes are given first and only afterwards those of their sub-classes, viz. *pariyāpta* and *aparyāpta*, are given. To illustrate, the life-duration of the general class of infernal beings is stated first, and afterwards the life-durations of its two sub-classes, viz. *pariyāpta* and *aparyāpta*, are stated. This very order is followed in giving an account of life-durations of other classes of living beings.

In the table given below life-durations of general classes are given. Here sub-classes, viz. *pariyāpta* and *aparyāpta* are not taken into account. Moreover, the question of the life-duration of the classes of living beings is discussed with a view to indicating the

1. *Saṅkhaṇḍagāma* too discusses this topic under the heading of '*kālānugāma*' (Book VII, pp. 114 and 462). The speciality of *Saṅkhaṇḍagāma* account is that it expounds the topic through 14 *dvāras* keeping in view first a single member of this or that class of living beings and then the members of this or that class all taken together. This *Saṅkhaṇḍagāma* account is worth comparing with the *Uttarādhyaṇa* (36 80 ff.) account of *kāla* given from the standpoint of *saṃtati* (continuum).

maximum and minimum limits of their life-durations. Hence these two limits of their life-durations are included in the table.

From the table it becomes clear that life-duration of females is shorter than that of males as also that the life-duration of infernal and celestial beings is lengthier than that of the human and sub-human beings. Among one-sensed beings the fire-bodied ones have the shortest life-duration. This fact could be corroborated by our experience of the fire getting extinguished. Again, among the one-sensed beings, the earth-bodied are possessed of the lengthiest life-duration. But we do not know the reason behind the view that the life-duration of the three-sensed beings is shorter than that of the two-sensed beings. Moreover, the life-duration of the four-sensed beings is lengthier than that of the three-sensed but shorter than that of the two-sensed ones. This has also remained a mystery for us.

Classes of living beings	Life-Duration	
	Minimum	Maximum
1. Infernal beings (335)	10 thousand years	33 <i>sāgaropama</i>
(1) <i>Ratnaprabhā</i> (336)	"	1 "
(2) <i>Śarkaraprabhā</i> (337)	1 <i>Sāgaropama</i>	3 " ²
(3) <i>Vālukāprabhā</i> (338)	3 "	7 "
(4) <i>Pankaprabhā</i> (339)	7 "	10 "
(5) <i>Dhūmaprabhā</i> (340)	10 "	17 "
(6) <i>Tamaḥprabhā</i> (341)	17 "	22 "
(7) <i>Adhaḥsaptama</i> (342)	22 "	33 "
2 (a) God (343)	10 thousand years	33 <i>sāgaropama</i>
(b) Goddess (344)	"	55 <i>palyopama</i>
(1) <i>Bhavanavāsi</i> gods (345)	"	somewhat more than one <i>sāgaropama</i>
" goddesses (346) ³	"	4½ <i>palyopama</i>
[For <i>Asurakumāra</i> and others refer to the original text.]		
3 Earth-bodied (354)	<i>Antarmuhūrta</i>	22,000 years
(1) <i>sūkṣma</i> earth-bodied (355) ⁴	"	<i>Antarmuhūrta</i>
(2) <i>bādara</i> " (356)	"	22,000 years

2. The maximum life-span possible in the 1st hell is identical with the minimum life-span possible in the 2nd hell, the maximum life span possible in the 2nd hell is identical with the minimum life-span possible in the 3rd hell, and so on and so forth. This is deduced from the above Table.

3. *Sū.* 347-353 contain the account of the life-span of the gods and goddesses of ten different divisions of *Bhāvanapati* celestial beings.

4. *Sū.* 358, 361, 364, 367 contain the account of the life-span of subtle water-bodied, fire-bodied, air-bodied and plant beings.

4. Water-bodied (357)	„	7,000 years
5. Fire-bodied (360)	„	3 days and nights
6. Air-bodied (363)	„	3,000 years
7. Plant-bodied (366)	„	10,000 years
8. Two-sensed beings (369)	„	12 years
9. Three-sensed „ (370)	„	49 days and nights
10. Four-sensed „ (371)	„	6 months
11. Five-sensed sub-human beings (372)	„	3 <i>palyopama</i>
(a) <i>sammūrcchima</i> (373)	„	1 <i>pūrvakoti</i>
(b) <i>garbhaja</i> (374)	„	3 <i>palyopama</i>
(1) <i>jalacara</i> (375) ⁵	„	1 <i>pūrvakoti</i>
(2) <i>catuspada-sthalacara</i> (378)	„	3 <i>palyopama</i>
(3) <i>uraparisaṣṭa</i> (381)	„	1 <i>pūrvakoti</i>
(4) <i>bhujaparisaṣṭa</i> (384)	„	„
(5) <i>khechara</i> (387)	„	<i>palyāsamkhyeyabhāga</i>
12. <i>Manuṣya</i> (390) ⁶	„	3 <i>palya</i>
13. <i>Vyāntara</i> gods (393)	10,000 years	1 <i>palyopama</i>
„ goddesses (394)	„	$\frac{1}{2}$ „
14. <i>Jyotiṣka</i> gods (395) $\frac{1}{4}$	<i>palyopama</i>	1 <i>palyopama</i> + 1 one lakh years
„ goddesses (395) ⁷	„	1 <i>palyopama</i> + 50,000 years
[For <i>Candra</i> etc. refer to the original text]		
15. <i>Vaimāṇika</i> gods (407)	1 <i>palyopama</i>	33 <i>sāgaropama</i>
„ goddesses (408)	„	55 <i>palyopama</i>
[For <i>Saudharma</i> etc. ⁸ refer to the original text]		

In this *Pada* no thought is given to the problem of 'life-duration' of modes or classes of non-living substances. The reason behind this seems to be the fact that *Dharma*, *Adharma* and *Ākāśa* are eternal; and it is stated in *Pada V* that matter exists from one or two or three and so on upto *asamkhyāta samayas* (515-518); so, the separate treatment of the *sthiti* of the modes of matter (*Pudgala*) is not necessary. Moreover, this *Pada* considers that *sthiti* only which is the result of *āyukarma* and such a *sthiti* is not possible in the case of non-living substances.

5 While giving an account of the life-spans of the *jalacara*, etc. the text separately mentions the life-spans of *garbhaja* and *sammūrcchima* beings (Sū. 376 ff.), but in the present Table we have not done so.

6 Again, while dealing with the life-span of the human beings, the text separately notes the life-spans of *garbhaja* and *sammūrcchima* human beings (Sū. 391-92).

7 The text describes the life-spans of gods and goddesses of the celestial classes viz *Candra* etc (Sū. 397-406).

8. Sū. 409-426.

CLASSES AND MODES OF LIVING AND NON-LIVING SUBSTANCES

The name of this *Pada* is '*visesa*'. The term '*visesa*' means classes as well as modes. Here in the present context it means classes and modes of living and non-living substances. In *Pada* I classes and sub-classes of these two substances have already been enumerated. They are, in brief, repeated here. It is so because the object of this *Pada* V is to clarify the point that whatever classes and sub-classes these two substances are divided into have each infinite modes. Now if even a class of a substance have infinite modes, it naturally and inevitably follows that this particular substance taken in its entirety has infinite modes. From the fact that a substance has modes it naturally follows that it can never be absolutely changeless but it can only be variable constant. This, again, means that reality is neither substance alone, nor modes alone, but it is both at the same time. Nature of reality is constituted by both substance and modes.

It is noteworthy that though the name *Visesa* is given to this *Pada*, the term '*visesa*' is not used in the *sūtras* of the *Pada*. In its place the term '*paryāya*' is employed in the entire *Pada* (su. 438-). In Jaina doctrinal works this term has special importance. The author has suggested that two terms '*paryāya*' and '*visesa*' are not at all different in meaning. Various classes of living and non-living substances are nothing but modes of those concerned substances. Thus classes or particulars of a substance or universal as well as modes of a particular individual or lower universal are here known as *paryāyas*. The classes of infernal beings, etc. are also *paryāyas*—modes—of an individual living being. It is so because an individual living being has been born many a time as an infernal being, celestial being, etc. in the infinite past. And just as they are the *paryāyas* of one individual living being even so they are the *paryāyas* of each and every individual living being because all living beings are potentially equal. Thus what are called *prakāras* (types), *bhedas* (divisions), *visesas* (particulars) from the standpoint of *jīva* substance or universal are modes only when viewed from the standpoint of an individual living being. Substance can never be without mode. That is, substance always has this or that relevant mode. Such a suggestion is there in this *Pada* because what is known as *dravya* is here called *paryāya* (439). In fine, the suggestion is that *dravya* and *paryāya* are identical. This is the reason why the author has employed the term '*paryāya*'

for different types or classes of a *dravya* (439, 501) This point has been noted by Ac Malayagiri also ¹

The author wanted to clarify that though *dravya* and *pariyāya* are identical they are different also and that all the *pariyāyas* or *parināmas* are not of one substance only This has been suggested by pointing out the difference between the numbers of *dravyas* and *pariyāyas*. For instance, he states that the number of infernal beings is *asamkhyāta* (439) but that of their *pariyāyas* is *ananta* (440) Again, out of various classes of living beings the class of vegetation and that of liberated ones contain *ananta* number of *dravyas* Thus *jiva dravyas* all taken together could be regarded as *ananta* but *jiva dravyas* of any one class except the above-mentioned two classes are *asamkhyāta* Yet the number of *pariyāyas* of any one class is *ananta* All this is explained clearly in the present *Pada*

On the basis of such suggestions of the author, the Jaina theoreticians postulated two kinds of universals, one is called *tiryaksāmānya* (horizontal universal) and the other *ūrdhvatāsāmānya* (vertical universal) That universal which runs through spatially different individuals is called *tiryaksāmānya* whereas that universal which runs through temporally different modes of one individual is called *ūrdhvatāsāmānya*. *Urdhvatāsāmānya* is nothing but *dravya* itself. One individual thing has one *ūrdhvatāsāmānya* which is responsible for the notion of its identity. On the other hand, one individual has many *tiryaksāmānyas* which are responsible for the notion of its similarity with different individuals *Jivatva* universal is *tiryaksāmānya* when viewed as a common characteristic running through different individual *jivas* but it is also *ūrdhvatāsāmānya* when viewed as a characteristic persisting in one individual *jiva* inspite of this *jiva* undergoing different modifications The roots of the clarifications and interpretations of the terms and concepts *dravya*, *pariyāya*, *sāmānya*, *viśeṣa* offered by Jaina theoreticians in the course of time while comparing their concepts with the corresponding ones found in other systems of Indian philosophy are clearly visible in this work The clarifications and explanations of these terms and concepts, met with in this work, have in turn their roots in the *Anga* works like *Bhagavati* ²

Unlike Vedāntins, Jains believe in the plurality of *Jīva* (Soul) substance The number of *jivas* are *ananta*. Hence, in Jainism

¹ Commentary, folios 179 B, 202 A

² For the discussion of this topic readers may refer to Introduction to *Nyāyavārtavivartikā*, pp. 25-31; also *Āgama Yuga kā Jaina Darśana*, pp 76-86.

there is nothing like one independent entity called Universal Soul. The characteristic of consciousness that we find in one *jīva* is numerically different from that found in another and pervades that particular *jīva* only. Again, it is this characteristic that differentiates soul from not-soul. Thus this characteristic, though numerically different in different souls, performs one common function of differentiating soul from not-soul. And hence in this sense it is considered to be a universal. This universal is of the kind of *tiryak-sāmānya*. It is not numerically identical in all individual souls. It is numerically different in all of them. Hence there is similarity only among souls; there is no identity or oneness of all souls; identity of all souls or One Soul is an illusion. Identity of all souls or One Soul is a logical abstraction and not a concrete reality³. Similarly, non-living substance (*ajīva*) is not One. There is a plurality of it. There are many non-living substances. All these non-living substances differ from the living substances in that they do not have the characteristic of consciousness. And in this sense there is similarity among all the non-living substances. This similarity is indicated by the common term '*ajīva*' employed for them all. This similarity or universal is again of the type of *tiryak-sāmānya*. By *pariyāyas* (modes), *bhedas* (divisions) and *viśesas* (particulars) of these *tiryaksāmānyas* we are to understand here *pariyāys*, *bhedas* and *viśesas* of the two substances living and non-living (439, 501).

According to Jaina philosophy any one individual substance undergoes so many transformations or modifications. For instance, any one soul assumes so many transformations like the state of infernal being etc. These transformations being what they are come and go but the soul substance being eternal persists for ever in the midst of these changes. In other words, soul is never deprived of its true nature, it, as a substance, is never destroyed with the result that it never becomes not-soul. Origination and destruction are predicated of it simply from the standpoint of its transformations or modes. Its modes originate and perish. Each individual soul is a universal. It is a universal of the kind of *ūrdhvatāsāmānya*. This universal is one in one individual living being. It runs through various modes, transformations or states of that individual living being. In this *Pada* the discussion about the *pariyāyas* of *navayika* (infernal being) etc (440, 504) is conducted from the standpoint of *ūrdhvatāsāmānya*. So, those *pariyāyas* of *Navayika* etc. are to be understood as its modes.

3 We are to understand the statements like '*ege āyā*' occurring in *Sthānāṅga* from the standpoint of such mentally constructed, ideal or conceptual Unity.

Thus in this *Pada* the term *pariyāya* is employed in two senses. According to one sense it means types, divisions, classes or particulars. According to another sense it means modes, states, transformations. And it is to be noted that the universal characterising types, divisions or particulars and the universal characterising modes, states or transformations are of two different kinds. The former is called *tiryak-sāmānya* and the latter *ūrdhvatāsāmānya*. Both of them are real. But there are many *tiryak-sāmānyas* in one individual whereas there is only one *ūrdhvatāsāmānya* in one individual.

Nāraka (class of infernal beings) etc. are the various divisions, classes, particulars or species of the universal soul which is a *tiryaksāmānya* and hence they are considered to be the *pariyāyas* of *jīva*. Again, these *nāraka* etc. could be viewed as the modes of one individual soul substance which is *ūrdhvatāsāmānya* and hence even from this standpoint they are called *pariyāyas* of *jīva*. The similar consideration is there in the case of non-living substance (*ajīva*) also. Thus the author has used the term *pariyāyas* in two different senses and he has regarded the two terms '*pariyāya*' and '*viśeṣa*' as synonyms. In the Jaina *Anga* works the term *pariyāya* alone was employed. This is the reason why the author has used this term only in his exposition. But in the Vaiśeṣika system the term *viśeṣa* was already current. And the author seems to have given the name '*Viśeṣa*' to this *Pada* in order to point out that the term *viśeṣa* can very well be employed in the sense of *pariyāya* (mode, state, transformation) as well as in the sense of *bheda* (particular, division, species).

The transmigratory souls undergo modifications or transformations that are the results of karmas. It is on account of karmas that soul comes into contact with matter. And it is this contact that in its turn causes various states, modes or transformations of the soul. These transformations which are *paudgalika* or 'of matter' are also predicated of the soul. And the assumption that the transmigratory soul is somewhat identical with matter is underlying our author's discussion of its *pariyāyas*. The *ananta pariyāyas* which the *pudgala* (matter) independently undergoes due to the various degrees of *varṇa* (colour), *rasa* (flavour), *gandha* (odour) and *sparsā* (touch) (519-) are predicated of the soul also when matter is in contact with it (440-). The reason for this view is that soul is also the cause of these modes of matter when the latter is in contact with the former. From this it is clear that the soul, in its transmigratory state, is relatively identical with matter. This identity is beginningless and it is due to this identity that there arises difference among living beings with regard to their

structure, colour, etc. Were there no identity of this sort, then all the transmigratory souls, like the liberated ones, would have no difference whatsoever among them; they would have only numerical difference; and all the classes of transmigratory souls would become an impossibility. Hence the relative identity of transmigratory soul with matter has been posited as a ruling principle underlying those different classes of living beings or transmigratory souls. When a soul becomes completely dissociated or free from karmas, it has no contact whatsoever with matter and as a consequence has no external differentiating characteristics like structure, colour, etc. Due to the rise of karmic matter just as there arise external differences like structure, colour etc. and thus come into existence various modes even so there arise internal differences pertaining to knowledge, etc. and thus come into existence various other modes of a transmigratory soul. In this manner the author has justified the view that a number of modes of a living being is *ananta*.

As we have seen, this *Pada* is devoted to the treatment of the classes and modes of *jīva* as well as *aṣṭva*. The classes are already described in *Pada* I. But the suggestion that each class possesses *ananta* modes is found in this *Pada* V. Thus it constitutes the salient feature of this *Pada*. *Pada* I enumerated the classes, *Pada* III gave us mainly the relative numerical strength of those classes. So, there remained to be answered a question as to what the actual number of the *viśeṣas* or particulars (individuals) each class contained. The answer to this question is found in this *Pada* V. Not only that, this *Pada* has given also the numbers of modes that are possible in each class. The number of modes possible in each class is *ananta*. But the number of individuals contained in each class differs. Some classes contain *asamkhyāta* individuals whereas some *ananta*. The class of vegetation (*vanaspati*) and that of liberated souls contain *ananta* individuals. Each of the remaining classes contains *asamkhyāta* individuals. Again, this *Pada* does not take into account all the classes and sub-classes enumerated in *Pada* I, when it discusses the question of the number of individuals contained in a particular class as also the number of modes possible in the individuals of a particular class. It takes into account the main classes of transmigratory souls—the main classes which are known by the name of '24 *Dāṇḍakas*'—and the class of liberated souls. This will be clear from the Table given ahead. Therein items No. 1 to 24 are the classes of transmigratory souls. There 24 classes are called 24 *dandakas*. And item No. 25 is the class of liberated souls.

The discussion about the modes of each of the different classes

of soul substance is conducted here from various standpoints. Thus therein the employment of the non-absolutistic standpoint recognised by the Jainas is obvious. While expounding the different modes of each of the classes of souls or living beings the ten standpoints of substance (*davvatthayā*), space-points (*padesa-tthatā*), extent of pervasiveness (*ogāhanatthatā*), life-duration (*thiit*), colour, odour, flavour, touch, knowledge (*jñāna*) and indeterminate cognition (*darśana*) are employed (Sū 440-54).

The discussion is conducted in the following order. First the question as to how many modes the class of infernal beings have is raised. In answer to this question it is stated that their number is *ananta*. To demonstrate the plausibility or propriety of this number *ananta* of these modes, the numbers of the modes of the class of infernal beings, yielded by those ten standpoints, are given. Some standpoints yield *samkhyāta* modes, some *asamkhyāta* and some *ananta*. Taking into consideration the standpoint yielding *ananta* number of modes—as it is the highest number—the modes of the class of infernal beings are declared to be *ananta*. It is to be noted that those numbers are not actually and directly stated but are indirectly suggested through the comparison of one infernal being with another. Let us elucidate the point. It is said that from the standpoint of substance one infernal being is similar to all other infernal beings. This means that from this standpoint any infernal being could be regarded as one only. Thus from this standpoint the number of an infernal being can never be more than one, that is, it is *samkhyāta*.

Similarly, from the standpoint of space points⁴ one infernal being is similar to another. This means that each and every infernal being has *asamkhyāta* space-points. In short, it can be said that from this standpoint any infernal being is *asamkhyāta*.

From the standpoint of the height of the body, one infernal being is either shorter than or equal to or taller than another infernal being. Though there is no difference among the infernal beings from the standpoint of space-points, they fall into three groups when the heights of their bodies are compared with the height of any one of them. In *Ratnaprabhā* hell the lowest height is found; the lowest height is equal to one part of the *asamkhyāta* equal parts of an *angula*. The maximum height found in this hell is equal to

4. Like *Dharmastikāya*, etc. the *Jiva* substance too possesses *Pradeśas*. Hence it is necessary to expound the *Jiva* substance from the standpoint of *pradeśas*. Moreover, Time and material atoms are considered to be *apradeśi* (i.e. having one *pradeśa* only). Hence in the total account of all the substances, *jiva* as well as *a-jiva*, the exposition from the standpoint of *pradeśa* becomes necessary.

7 *dhanus*, 3 *hasta* and 6 *angula*. This *avagāhanā* (height of body) becomes double as we go in the lower and lower hells and in the hell VII the highest *avagāhanā* is 500 *dhanus* ⁵ The relative strength of the intervening numbers of measurement units between the measurement equivalent to one part of *asamkhyāta* equal parts of an *angula* (the minimum *avagāhanā* of infernal beings) and the measurement equivalent to 500 *dhanus* (the maximum *avagāhanā*) govern the relative *avagāhanā* of the infernal beings inhabiting other hells. So, if an infernal being is superior or inferior to another from the standpoint of *avagāhanā*, then it is so by $\frac{1}{asamkhyāta}$ or by

$\frac{1}{samkhyāta}$ or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times Thus from the standpoint of *avagāhanā*, modes (*pariyāys*) of an infernal being are of *asamkhyāta* kinds.

From the standpoint of *sthiti* too, one infernal being is either equal or inferior or superior to another infernal being When one infernal being is superior or inferior to another from this standpoint, it is so by $\frac{1}{asamkhyāta}$ or by $\frac{1}{samkhyāta}$ or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times. In fine, from this standpoint also, the modes (*pariyāys*) of an infernal being are of *asamkhyāta* types.

From the standpoint of black and other colours taken one by one, the modes of an infernal being are *ananta* because there are *ananta* degrees of each colour

Similarly, from the standpoints of odour, flavour, touch taken one by one the modes of an infernal being are *ananta* It is so because all these physical qualities severally have *ananta* degrees.

Thus the author has made it clear that the view that an infernal being possesses *ananta* modes seems quite plausible when we take into account the *ananta* modes of colour, flavour, odour, touch severally.

Similarly, the author points out that even from the standpoints of knowledge and indeterminate cognition the possible modes of an infernal being are infinite It has already been explained as to why the modes of colour, etc which naturally belong to matter are predicated of soul And knowledge etc. are the modes natural to soul. And even from the abovementioned two standpoints the view that the modes of an infernal being are *ananta* is proved legitimate, intelligible and plausible.

Āc. Malayagiri notes that these ten standpoints can be reduced to four, viz *dravya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva*. Standpoints of

dravyārtha and *pradeśārtha* are included in *dravya*, that of *avagāhanā* in *ksetra*, that of *sthiti* in *kāla*, and those of *varna* etc and *jñāna* etc. in *bhāva*.⁶

On this same line the discussion about *Dandaka* is conducted (441-454). As we have already seen, when taken into consideration *avagāhanā* and *sthiti* as also *varna* etc and *jñāna* etc one *jīva* is inferior or superior to another. So, again all the 24 *dandakas* (classes of living beings) each having either minimum or maximum or intervening *avagāhanā* are described. In similar manner the modes of each of 24 *dandakas* are discussed from the standpoints of *sthiti*, *jñāna* and *darśana* one by one and they are proved to be *ananta* in each case (Sū. 455-499). Having finished the discussion on the modes of living substance the topic of the modes of non-living substances is taken up for discussion.

**Numbers of the Living Beings Contained in Different Classes and
Numbers of the Modes of the Living Beings**

Classes of Living beings	No. of Living beings contained in the classes	No. of modes of the Living beings contained in the classes
<i>Jīva</i>	<i>Ananta</i> (439)	<i>Ananta</i> ⁷
1 <i>Nāraka</i>	<i>Asamkhyā</i> (439)	„ (440) ⁸
2 <i>Asura</i>	„ „	„ (441)
3 <i>Nāga</i>	„ „	„ (442)
4 <i>Suparna</i>	„ „	„ „
5. <i>Vidyutkumāra</i>	„ „	„ „
6. <i>Agnikumāra</i>	„ „	„ „
7. <i>Dīpakumāra</i>	„ „	„ „
8 <i>Udadhikumāra</i>	„ „	„ „
9. <i>Dik-kumāra</i>	„ „	„ „
10 <i>Vāyukumāra</i>	„ „	„ „
11 <i>Stanitakumāra</i>	„ „	„ „

6 Ibid, folio 182 A

7. In sū. 439 we are told that the *pariyāyas* (*dravyas* or divisions) of the *Jīva* class are *ananta* and thereafter in sū. 440 those different divisions are taken up one by one and we are again told that the *pariyāyas* (modes) of this or that division are *ananta*. From this it follows that the *pariyāyas* (modes) of the entire *jīva* class are *ananta*.

8 In sū. 439 we are told that the *pariyāyas* of the class of infernal beings are *asamkhyā* whereas in sū. 440 we are told that they are *ananta*. This means that sū. 439 gives the number of members (*pariyāyas*) of the class of infernal beings whereas sū. 440 gives the number of the modes (*pariyāyas*) of living beings contained in the entire class of infernal beings.

<i>Jīva</i>	<i>Asaṁkhya</i> (439)	<i>Ananta</i>
12. <i>Prthvikāyika</i>	" "	" (443)
13. <i>Apkāyika</i>	" "	" (444)
14. <i>Tejāḥkāyika</i>	" "	" (445)
15. <i>Vāyukāyika</i>	" "	" (446)
16. <i>Vaṇaspati</i>	<i>Ananta</i> "	" (447)
17. <i>Dvīndriya</i>	<i>Asaṁkhya</i> "	" (448)
18. <i>Trīndriya</i>	" "	" (449)
19. <i>Caturindriya</i>	" "	" (450)
20. <i>Pañcendriya-tiryañca</i>	" "	" (451)
21. <i>Manusya</i>	" "	" (452)
22. <i>Vyantara</i>	" "	" (453)
23. <i>Jyotiska</i>	" "	" (454)
24. <i>Vaimāṇika</i>	" "	" (454)
25. <i>Siddha</i>	<i>Ananta</i> "	—

Classes and Modes of Non-living Substance

Those very classes of Non-living substance that are mentioned in *Pada* I (4-6) are found here in this *Pada* V too. The only difference is that in *Pada* I they are given the name '*prajñāpanā*' whereas in *Pada* V they are given the name '*paryāya*' (500-502). In *Pada* I we have already met with the description of *pudgala* (Matter) which undergoes various modifications. This *pudgala* is a non-living substance. It is called *rupi* because it is this non-living substance that has physical qualities, viz. colour etc. This *Pada* V considers the question of the total number of modes (*paryāyas*) of all the classes of *pudgala* taken together. And the answer given is that it is *ananta* (503). There are four classes of matter, viz. *paramānu* (atom), *skandha* (aggregate of atoms), *skandhadeśa* (part of an aggregate) and *skandha-pradeśa* (space-point of an aggregate). But in the discussion mainly the first two are taken into account, the last two being really included in the class *skandha* itself. Atom is different from aggregate because the latter is formed when many atoms get chemically combined. Thus really speaking there are two main classes of matter. First the number of modes of all the classes taken together is given and it is *ananta* (503). Then the modes of the class of atoms are said to be *ananta* (504). Afterwards we are told that modes of each of the secondary classes of aggregates of 2 or 3 or 4 or 5 or 6 or 7 or 8 or 9 or 10 or *saṁkhyāta* or *asaṁkhyāta* or *ananta* atoms are *ananta*.

Like modes of the classes of living beings, modes of all these classes are considered from the standpoints of *dravya*, *kṣetra*, *kāla* and *bhāva*. The noteworthy thing about atoms is that any two discrete atoms occupy the same extent of space (504) but they possess different durations. In other words, though any two discrete atoms

are of the same size, they cover different durations of time. An atom can have various durations, viz. duration of one *samaya* upto the duration of *asamkhyāta samayas* (*paramānoḥ samayād ārabhya utkarsato' samkhyeyakālam avasthānam* | *Prajñāpanātikā* folio 202 B). No atom taken independently has the duration of *ananta samayas*. Hence any one atom is either equivalent or superior or inferior to another in respect of duration. When it is superior or inferior to another atom (say x), then it is so by one part of *samkhyāta* or *asamkhyāta* equal parts of x's duration, or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times x's duration. But the modes of atoms from the standpoint of property (rather degree-of-property) are *ananta*. Hence one atom is either equal, superior or inferior to another from this standpoint. The concerned superiority or inferiority, that is, difference can exhibit the four above-enumerated ways and two more. The two more ways involve the number *ananta* (504). The modes of atoms are considered to be *ananta* because it is proved that from the standpoint of property their modes are *ananta*.

In connection with aggregates of two atoms upto *ananta* atoms it is necessary to note that though all the aggregates of two (or three upto *ananta*) atoms are equal from the standpoint of the number of the constituent atoms they differ from the standpoint of the spacepoints they occupy. An aggregate of two atoms can occupy either one space-point or two (505); an aggregate of three atoms can occupy one space-point or two or three (506); and so on. This rule applies to all aggregates except those made of *ananta* atoms (507-510). That is, an aggregate of *ananta* atoms can occupy one or two or three upto *asamkhyāta* space-points but never *ananta* space-points. The reason for this is that no substance except Space is found outside *Lokākāśa* which has *asamkhyāta* space-points. Hence an aggregate of *ananta* atoms has to accommodate itself in the *asamkhyāta* (or less) space points of *Lokākāśa*. This has been explained by the instance of a lamp.⁹

Like atoms, aggregates have different durations from one *samaya* upto *asamkhyāta samayas*. Again, like atoms they too have *ananta* modes of properties (505-510).

Thus in this *Pada* first of all the *paryāyas* (modes) of atoms as well as of different aggregates are considered. From this exposition it naturally follows that forms of matter occupy one space-point or two space-points upto *asamkhyāta* space-points. Similarly, they have duration of either one *samaya* or two *samayas* upto

9. For the argument and instance of a lamp one may refer to *Prajñāpanātikā* folio 242 A.

asaṁkhyāta samayas. In this way having conducted independent exposition about the forms of matter occupying one space-point upto *asaṁkhyāta* space-points (511-514) and having duration of one *samaya* upto *asaṁkhyāta samayas* (515-518) it is concluded that each of these forms of matter has *ananta paryāyas*. Here also this exposition is conducted through the standpoints of *dravya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva*. On this same line the classes formulated on the basis of (degrees of) properties are proved to have *ananta paryāyas* each (519-524). Moreover, the author has divided each of the classes formulated on the basis of the difference in their *avagāhanā* (size or occupying space-points), *sthiti* (duration) and degrees of property into three, viz. having highest, medium and lowest counts. And each of these divisions are proved to have *ananta paryāyas* (525-553). Thus in various ways he brings home that the *paryāyas* of matter are *ananta*.

Let us note that the Nyāya-Vaiśeṣika atomists consider an atom to be eternal. They do not maintain that it undergoes changes. On the other hand, Jaina theoreticians consider an atom to be variable constant. In other words, according to them it undergoes changes while not giving up its essential nature. Even a discrete and solitary atom undergoes changes. All this becomes certainly clear from the exposition in *Padas* I and V. Again, the Nyāya-Vaiśeṣika philosophers consider an atom, not discrete and solitary but forming a part of an aggregate, to be absolutely different from the aggregate. On the other hand, Jaina theoreticians consider it to be relatively identical with an aggregate of which it is a part. Moreover, they contend that the atoms themselves get transformed into an aggregate and that an aggregate, when it disintegrates, produces atoms.

Let us note one more point about atoms. According to Nyāya-Vaiśeṣika philosophers there is qualitative difference among atoms. That is, atoms of earth are qualitatively different from those of water, fire and air, and consequently an atom of earth can never become an atom of water, etc. This again means that according to them all the four physical qualities, viz. colour, flavour, odour and touch are not necessarily present in each and every atom. On the other hand, Jaina theoreticians maintain no qualitative difference among atoms. An atom of earth can transform itself into that of water and so on. Any one atom possesses all the four physical qualities, viz. colour, etc. It is only on account of the difference in the degrees of these qualities that the two atoms can differ from one another.

TRANSMIGRATION OF A LIVING BEING FROM ONE CLASS TO ANOTHER

The subject-matter of this *Pada* is indicated in its beginning by the term *vakkamī* (sū. 2) = Sk 'vyutkrānti'. The commentator in the beginning offers no explanation whatsoever of it. But he comments on the *adhikāra gāthā* that occurs in the beginning of *Pada* VI (559). This commentary makes it clear that the subject-matter of this *Pada* pertains to *vyutkrānti* (transmigration) of a living being from one class to another. It discusses the following points

1 (a) *Upapātavirahakāla* (Period of time devoid of any birth of living beings). There are four classes of existence, viz. *deva*, *nāraka*, *manuṣya*, *tiryāṇca*. In each class the living beings are being born. So, there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any birth whatsoever in each of the classes.

(b) *Udvartanāviraḥakāla* (Period of time devoid of any death whatsoever) : Similarly, in each of the four classes the living beings are dying. So, here also there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any death in each of the classes.

And in connection with each of the classes we are here given the minimum and maximum periods during which no birth takes place, again the minimum and maximum periods during which no death takes place. In regard to both the cases the minimum period is the same and it is one *samaya*. Again, in regard to both the cases the maximum period is the same and it is twelve *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* I is given the name 'Bārasa' (Twelve). (560-68)

2 If even the sub-classes of those four classes are taken into account, then in the First Hell the minimum period in regard to both the cases is one *samaya* but the maximum period in regard to both the cases is twentyfour *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* II is given the name 'Cauviṣā' (Twenty-four) (569-608).

Living beings from the *manuṣya* class only can enter into the class of liberated souls after their death in the former class. In this sense there is possibility of *upapāta* in the class of liberated souls. But there is no possibility of *udvartanā*. That is, no soul from this class migrates into another class. In other words, a

living being that enters this class can never leave it. As there is possibility of *upapāta* in connection with this class, the question naturally arises as to what are the minimum and maximum periods during which no new entry takes place. And we are told that in this connection the minimum period of time is one *samaya* and the maximum period of time six months (564). But as there is no possibility of *udvartanā*, there does not arise the question of *udvartanāvīrahakāla* in connection with this class. It is possible that the present *sūtra* 564 is a later interpolation. The reason for this view is that the name 'Bārasa' of this *Adhikāra* clearly suggests that only those classes that yield the maximum period of 12 *muhūrtas* are in place here. Be that as it may, but from this naturally follows the established tenet of the Jaina theoreticians that no soul that has entered the class of liberated ones comes back in the transmigratory existence.

Āc Malayagiri has rightly raised the question as to how the maximum period of time during which no birth takes place can be 12 *muhūrtas* in connection with the general class of infernal beings when in the forthcoming *sūtras* in connection with any one of seven hells this maximum period is declared to be 24 *muhūrtas* and even more. The explanation offered is that it is 24 *muhūrtas* when seven hells are considered severally and it is 12 *muhūrtas* when all the seven hells are considered jointly. Hence there is no discrepancy. The same logic applies to other three classes of existence.—“*yadyapi hi nāma ratnaprabhādisu ekaikanīrdhāranena caturviṃśatimuhūrtāḍipramāṇa upapātaviraho vakṣyate, tathāpi yadā sapṭāpi pṛthivīḥ samudūtā apeksya upapātavirahaś cintyate tadā sa dvādaśa-muhūrtapramāṇa eva labhyate, dvādaśa-muhūrtānantaram avaśyam anyatarasyām pṛthivyām utpādasambhavāt | tathā kevalaveda-sopalabdheḥ | yas tu 'pratyekam abhāve samudāye'py abhāvah' iti nyāyah sa kāranakāryadharmānugamacintāyām nānyatra—ity adōṣah*”—*Prajñāpanāṭikā*, folio 205 B.

It is necessary to note that this maximum period of 24 *muhūrtas* is not uniform for all the sub-classes. That is, in regard to some of them it is more or less also. And yet the name given to this *Adhikāra* is 'Cauvīsā.' The reason for this seems to be as follows. The exposition starts with the *Ratnaprabhā* hell in which the maximum period of time during which no birth takes place is 24 *muhūrtas* as also the maximum period of time during which no death takes place is also 24 *muhūrtas*; and taking into account this first *pada* (word) alone the title of this *Adhikāra* seems to have been fixed.

Moreover, Ārya Śyāma asks us to note that in the case of *Jyotiṣka* and *Vaimānika* gods one should not employ the term *udvartanā*; in its place he should employ the term 'cyavana' (608)

The maximum period during which no birth takes place and the maximum period during which no death takes place are always equal in any one of the classes. But the maximum period during which no birth takes place differs in different classes. Similarly, the maximum period during which no death takes place differs in different classes. Hence in the following table we give in connection with various classes the maximum periods during which no birth takes place as also the maximum periods during which no death takes place. But the minimum period during which no death takes place is the same in different classes, hence it is not necessary to mention it in the table.

Maximum Duration in which no Birth (or no Death) Takes Place

1	<i>Nirayagatī</i>	12	<i>Muhūrtas</i>	(560) ¹
1-1	<i>Ratnaprabhānaraka</i>	24	<i>Muhūrtas</i>	(569)
1-2	<i>Sarikaṇḍaprabhānaraka</i>	7	days & nights	(570)
1-3	<i>Vālukāprabhānaraka</i>	½	month	(571)
1-4	<i>Pāṇkaprabhānaraka</i>	1	month	(572)
1-5	<i>Dhūmaprabhānaraka</i>	2	months	(573)
1-6	<i>Tamānaraka</i>	4	months	(574)
1-7	<i>Adhaḥsaptamānaraka</i>	6	months	(575)
2	<i>Tiryagatī</i>	12	<i>muhūrtas</i>	(561)
2-1	<i>Prthivīkāyika</i>	Nīl	<i>(avusamayamavirahīyam)</i> ²	
				(579)
2-2	<i>Apkāyika</i>	"	"	(580)
2-3	<i>Tejāḥkāyika</i>	"	"	(580)
2-4	<i>Vāyukāyika</i>	"	"	(580)
2-5	<i>Vanaspatī</i>	"	"	(580)
2-6	<i>Dvīndriya</i>	Antarmuhūrta		(581)
2-7	<i>Trīndriya</i>	"		(582)
2-8	<i>Caturīndriya</i>	"		(582)
2-9	<i>Sammūreccima-pañcendriya</i>	"		(583)
2-10	<i>Garbhavyutkrāntika-pañcendriya</i>	12	<i>Muhūrtas</i>	(584)
3	<i>Manusyagatī</i>	12	<i>Muhūrtas</i>	(562)
3-1	<i>Sammūreccima</i>	24	<i>Muhūrtas</i>	(585)
3-2	<i>Garbhavyutkrāntika</i>	12	<i>Muhūrtas</i>	(586)

1. For the *udvartanā-viraha-kāla* of all these classes and sub-classes one may refer to *sū.* 607-608. The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upapāta-viraha-kāla*.
2. It is stated in *sū.* 561 that in the case of the *tiryagāṇa-gatī* the minimum *viraha kāla* is one *samaya* only and the maximum *viraha-kāla* is 12 *muhūrtas*. But from the present *sūtra* it follows that in the case of *tiryagāṇa-gatī* there is no *viraha kāla*. Ac. Malayagiri does not account for this inconsistency.

4. <i>Devagati</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(563)
4-1. <i>Asurakumāra</i>	24 "	(564)
4-2-10. <i>Nāgakumāra</i> etc.	24 "	(565-78)
4-11. <i>Vānamamtara</i>	24 "	(587)
4-12. <i>Jyotiska</i>	24 "	(588)
4-13. <i>Saudharma</i>	24 "	(589)
4-14. <i>Isāna</i>	24 "	(590)
4-15. <i>Sanatkumāra</i>	9 days & nights + 20 <i>Muhūrtas</i>	(591)
4-16. <i>Māhendra</i>	12 " " + 10 "	(592)
4-17. <i>Brahmaloka</i>	22½ days & nights	(593)
4-18. <i>Lāmtaka</i>	45 "	(594)
4-19. <i>Mahāśukra</i>	80 "	(595)
4-20. <i>Sahasrāra</i>	100 "	(596)
4-21. <i>Anata</i>	<i>Samkhyāta</i> months	(597)
4-22. <i>Prānata</i>	" "	(598)
4-23. <i>Āraṇa</i>	" years	(599)
4-24. <i>Acyuta</i>	" "	(600)
4-25. <i>Hetthīma-graiveyaka</i>	" " <i>śata</i>	(601)
4-26. <i>Majjhīma-graiveyaka</i>	" " <i>sahasra</i>	(602)
4-27. <i>Uvarīma-graiveyaka</i>	" " <i>lakh</i>	(603)
4-28-31. <i>Vijayādi</i>	<i>Asamkhyātakāla</i>	(604)
4-32. <i>Sarvārthasiddha</i>	<i>Palya Samkhyeya bhāga</i>	(605)
5. <i>Siddhagati</i>	6 Months (564)	} <i>Upapātaviraha</i> only. <i>Udvartanāvīraha</i> is not possible in the case of <i>Siddha</i> class.
5-1. <i>Siddha</i>	6 Months (606)	

3. In *Sāntara Dvāra* the question as to whether or not there is temporal gap between any two successive births or any two successive deaths taking place in those classes. The answer given is that there is as well as is not the gap. Those very classes that are considered in the first two *Dvāras* are also considered here. The exception to the above-mentioned general rule is found in the case of only earth-bodied, water-bodied, fire-bodied, air-bodied and vegetation-bodied. In these five classes successive births as well as successive deaths do not allow any temporal gap to intervene between them. In other words, in connection with these five classes *upapāta* and *udvartanā* are *nirantara*. The alternative of *sāntara* is not accepted in connection with these five classes (617-618, 625). In the first two *Dvāras* we are told that in each of the classes there are periods that are devoid of any birth and there are periods that are devoid of any death. And in this *Dvāra* we are told that it is also possible that there is no temporal gap between any two successive births as also between

any two successive deaths. Now there arises a problem of reconciling these two seemingly contradictory statements. Here Āc. Malayagiri has offered no solution. In this case also the possible explanation seems to be as follows: if the entire general class of infernal beings is taken into account then any two successive births or any two successive deaths will have no temporal gap between them; and if the sub-classes of this general class are severally taken into account then any two successive births or any two successive deaths will have temporal gap between them.

In *Śatkhandāgama* this discussion is conducted in a different way. We should take note of it here. We have noticed some points of difference between the *Śatkhandāgama* account and the *Prajñāpanā* account. Readers are advised to make the comparison themselves. In the *Antarānugama* chapter of *Śatkhandāgama* the following questions are considered (1) as to how much time a living being will take to be born again in the concerned *gati*, etc. (Book VII p. 187); (2) as to whether or not there is temporal gap (between any two successive births occurring) in different classes (Book VII, p. 237); (3) as to how much time a living being once born in a particular class remains in that class (Book VII, p. 462). And according to the method employed in *Śatkhandāgama* this exposition is conducted through 14 points of investigation, viz. *gati*, etc. This constitutes the salient feature of *Śatkhandāgama* account of this topic. Moreover, readers are advised to consult *Antarānugama* chapter of *Śatkhandāgama* (Book V p. 1 ff.).

4. In the *Samayadvāra* we are given the maximum and minimum numbers of living beings that can simultaneously be born in one class, again the maximum and minimum numbers of living beings that can simultaneously die in it. The table given below very well explains this. We should note that the maximum number of living beings that can simultaneously be born in one class and the maximum number of living beings that can simultaneously die in it are identical, and again that the minimum number of living beings that can simultaneously be born in it and the minimum number of living beings that can simultaneously die in it are also identical. But that does not mean that the number of living beings that are born in one *samaya* in one class is identical with the number of living beings that die in that very *samaya* in that very class. This is so because there are so many intervening alternatives

Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Be Born And Also Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Die³ In Different Classes :

	Minimum	Maximum
1. <i>Nārakas</i> (Infernal beings) (1-7)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (626-627)
2. Gods <i>Asurakumāra</i> & others (1-10)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (658-659)
3. Earth-bodied, water-bodied, fire-bodied and air-bodied	<i>Nirantara</i>	<i>asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i>
4. <i>Vanaspati</i> (a) <i>Svasthāna</i> , i. e. those living beings of the class of <i>vanaspati</i> that after having been dead are born again in this very class— <i>nirantara ananta</i> in every <i>samaya</i> (632). (b) <i>parasthāna</i> , i. e. those living beings of the class of <i>vanaspati</i> that belonged to other classes in their previous birth— <i>nirantara asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i> (632). About <i>udvartanā</i> of the living beings in this class this same thing is to be repeated (638).		
5. <i>Dvīndriya</i>	Minimum 1, 2 or 3 & Maximum	<i>samkhyāta</i> and <i>asamkhyāta</i> (633).
6. <i>Trīndriya</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>samkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
7. <i>Caturīndriya</i>		
8. <i>Samāmūrccchima Pañcendriya Tiryāṇca</i>		
9. <i>Garbhaja Pañcendriya Tiryāṇca</i>		
10. <i>Samāmūrccchima Manusya</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	<i>samkhyāta</i> (635)
11. <i>Garbhaja Manusya</i>		
12. <i>Vāṇamantara</i>		
13. <i>Jyotiska</i>		
14. From <i>Saudharma</i> to <i>Sahasrāra</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>samkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
15. From <i>Anāta</i> to <i>Anuttara</i>		
16. <i>Siddha</i>	Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	108 (636).

5. *Katto* (*Kutaḥ*⁴ = From where) *Dvāra* gives an answer to the question as to from which class a living being can transmigrate to

3. The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upapāda*. For *udvartanā* refer to *sū.* 637-638.
4. *Ṣaṭkhaṇḍāgama* conducts, in its characteristic way, the discussion about the process of transmigration (*pati-āgati*) of living beings, employing 14 *mārgaṇḍdvāras* (points-of-investigation), (Book VI pp. 418 ff.).

and take birth in a particular class. It is also a question as to whether or not all living beings are equally qualified to be born in all classes. Generally speaking all living beings can take birth in any of the classes. But here it is determined as to what class a living being should necessarily belong to in its immediately preceding birth if it is to take birth in a particular class. We give below the table.

Classes which living beings of the classes mentioned to the left should belong to in their immediately preceding births.

1 <i>Nāraka</i> (class of infernal beings)	1(a) All the classes of the <i>Tṛyaṅga pañcendriya paryāpta</i> excepting <i>sthālacara</i> and <i>khecara</i> quadrupeds having the life-span of <i>asamkhyāta</i> years (639[1-22])
	1(b) A class of <i>garbhaja paryāpta</i> human beings born in <i>Karmabhūmi</i> and having their life-span of <i>samkhyāta</i> years (639[23-26])
(i) A class of infernal beings born in hell I called <i>Ratnaprabhā</i>	(i) The above (a) & (b) to be repeated here (640).
(ii) A class of infernal beings born in <i>Śarkarā</i> hell	(ii) All the classes mentioned in the above (a) and (b) except a class of <i>sammurcchima tṛyaṅga pañcendriya</i> (641).
(iii) A class of infernal beings born in <i>Vālukā</i> hell	(iii) All the classes that are covered by (ii) except the class of <i>bhujaparīsarpa</i> (642).
(iv) A class of infernal beings born in <i>Panka-prabhā</i> hell	(iv) All the classes that are covered by (iii) except the class of <i>khecara</i> (643)

(v) A class of infernal beings
born in <i>Dhūmaprabhā</i>
hell.	(v) All the classes that are
covered by (iv) except
the class of quadrupeds
(644)
(vi) A class of infernal beings
born in <i>Tamā</i> hell	(vi) All the classes that are
covered by (v) except
the class of <i>sthalacara</i>
(645)
(vii) A class of infernal beings
born in the seventh hell.	(vii) (a) <i>Jalacara-tīryaṇcapaṇ-
cendriya paryāpta</i> and
(b) <i>Garbhaja paryāpta</i>
(c) Males and neuters
belonging to the class
of <i>garbhaja paryāpta</i>
human beings and
having the life-span
of <i>samkhyāta</i> years
and also born in
<i>karmabhūmis</i> only
(646-47)
2. <i>Asurakumāra</i> , etc (1-10).	2 (a) <i>Paryāpta-Tīryaṇca-Poñcen-
driya</i> (648)
(b) <i>Garbhaja-Paryāpta-Manus-
ya</i> (648)
3. A class of earth-bodied	3 (a) <i>Tīryaṇca</i> (650 [1-10])
(b) <i>Manusya</i> (650 [11-12]).
(c) All classes of celestial
beings except the class of
<i>Sanatkumāra</i> , the class of
<i>Anuttara</i> gods and the
classes of gods that inter-
vene in between these
two (650 [13-18]).
4. A class of water-bodied	All the classes that are covered
by the above (3). (651).
5. A class of fire-bodied and a
class of air-bodied	5 (a) <i>Tīryaṇca</i>
(b) Human beings (652).
6. A class of vegetation	All the classes that are covered
by (3) (653).
7. A class of two-sensed beings
A class of three-sensed being
A class of four-sensed beings	} All the classes that are covered
by the above (5) (654).

8. A class of <i>pañcendriyatiryañca</i>	<p>8 (a) A class of infernal beings
(b) A class of <i>tiryañca</i>
(c) A class of human beings
(d) A class of celestial beings except the sub-classes of celestial beings born in <i>Ānata</i> regions and in the regions above <i>Ānata</i> (655)</p>
9. A class of human beings	<p>9 (a) All classes of infernal beings except the class of infernal beings born in hell VII
(b) All classes of <i>tiryañca</i> except the classes of fire-bodied and air-bodied
(c) A class of human beings
(d) A class of celestial beings (656)</p>
10. A class of <i>Vānamantara</i>	The same as (2)
11. A class of <i>Jyotiṣka</i>	<p>11 (a) All classes of <i>garbhaja-tiryañcapañcendriya</i> except the class of <i>khecara</i> having the life-span of <i>asamkhyāta</i> years
(b) All classes of human beings except the one of those human beings born in <i>antaradvīpa</i> (658)</p>
12. A class of <i>Saudharma</i> celestial beings and a class of <i>lśāna</i> celestial beings.	12 The same as the above (11) (659)
13. A class of <i>Sanatkumāra</i> celestial beings, a class of <i>Sahasrāra</i> celestial beings and the intervening classes of celestial beings.	13 The same as above (12) except the classes formed by the living beings having life-span of <i>asamkhyāta</i> years and born in <i>Akarmabhūmis</i> (660, 661)
14. A class of <i>Ānata</i> celestial beings, a class of <i>Acyuta</i> celestial beings and the intervening classes.	14 A class of <i>garbhajaparyāpta</i> human beings born in <i>karmabhūmis</i>, having life-span of <i>samkhyeya</i> years and having right faith or wrong faith (662-663).

15. A class of <i>Graiveyaka</i> celestial beings.	15 A class of self-controlled human beings (664).
16. A class of <i>Anuttaropapātika</i>	16 A class of self-controlled human beings spiritually vigilant (665)

From the above table following note-worthy facts emerge :

1. No female of the class of human beings takes birth in hell VII.
2. A living being belonging to the class of infernal beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth. Similarly, a living being belonging to the class of celestial beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth.
3. A living being belonging to the class of celestial beings cannot be born, in its next birth, in the classes of celestial beings, fire-bodied beings, air-bodied beings and *vikalendriya* beings but can be born in the classes of earth-bodied, water-bodied, plant-bodied and human beings.
4. A living being having sense-organs less than five cannot take its immediately next birth in the class of infernal beings or in the class of celestial beings.
5. A living being belonging to the class of infernal beings can possibly take its immediately next birth in the class of *pañcendriya tiryāṇca*. An infernal being inhabiting any of the first six hells can possibly take its immediate next birth in the class of human beings. But no infernal being can take its immediately next birth in the classes of the one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings.
6. The case of the fire-bodied and the air-bodied beings is different from that of the earth-bodied etc. A living being taking birth in any one of these two classes should necessarily belong, in its immediately previous birth, to the class either of *tiryāṇca* or of human beings.ⁿ But a living being once born in any one of the above-mentioned two classes, viz. a class of fire-bodied and that of air-bodied cannot be born in the class of human beings in its next birth.
7. Human beings that are under the influence of wrong faith cannot take their immediately next birth in the celestial regions higher than *Sahasrāra*.
8. Human beings that are not self-controlled (*asaṁyata*) or are only partly self-controlled (*saṁyatāsaṁyata*) cannot take their immediately next birth in *Graiveyaka* or *Anuttara*.

9. A living being belonging to the class of human beings can take its next birth in any one of the four classes of existence. But it is noteworthy that a living being born in the seventh hell cannot take its next birth in the class of human beings.

6. *Uvattānā*—Its Sanskrit counterpart is 'udvartanā'. In this *Dvāra* VI we are told as to in which class a living being belonging to a particular class can take its next birth. The Fifth *Dvāra* provides us with an answer to this question if we read it with a view to finding out an answer to this question. In the 5th *dvāra* we are told as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth could have belonged to in its previous birth. From this it naturally becomes clear as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth can belong to in its next birth. Hence it is not necessary to give a separate table for that (666-676).

7. *Parabhaviyāyām*—This *dvāra* discusses the question as to when a living being binds the *karma* determining the life-span of its next birth. The life-span-determining *karma* determines even the class in which it is to be born in its next birth. Hence the above-mentioned question is closely related to the question of 'katto' and 'udvartanā'. The answer to this question is given in this *Dvāra*.

Life-span is of two types—(1) *sopākrama* (that can be shortened) (2) *nirupākrama* (that cannot be shortened)⁵. Celestial and infernal beings have the second type of life-span. This means that their life-spans cannot be shortened by accidents. That is, they never meet with accidents that can terminate their life-span. They bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remain six months for the end of their present life-span (677, 678, 683).

A living being belonging to any of the classes of the one-sensed, the three-sensed or the four-sensed beings can have either *sopākrama* or *nirupākrama* life-span. If its life-span is of the *nirupākrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 of its present life-span. And if its life-span is of the *sopākrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of its present life-span (679, 680). *Pañcendriya-tiryāṇcas* (the five-sensed sub-human beings) and human beings both having the life-span of *asaṁkhyāta* years in their present birth bind the *karma* determining the life-span of their next birth, only when there remains six months for the end of their present life-span. From among the *Pañcendriya-tiryāṇcas* and human beings those that have

5. *Yogasūtra* 3.22 and the *Bāṣya* thereon

the life-span of *samkhyāta* years bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remains 1/3 of their present life-span, provided their present life-span is of the *nirupakrama* type. And those same beings bind the same when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of their present life-span, provided their present life-span is of the *sopakrama* type (681-682).

8. *Āgarisa* (Sk. *Ākarsa*) : *Ākarsa* means grasping *karma* through the instrumentality of the concerned types of activity. When we are given a glass of water, we drink it in one sip or in many sips. Similarly, karmic material particles are grasped either in one *ākarsa* or in many *ākarsas*. Here first we are told as to what types of *āyukarma* are possible in the different classes of living beings. Afterwards we are given the information as to how many *ākarsas* are required for the grasping of the particles of *āyukarmas* of different types.

The bondage of *āyukarma* is of six kinds in the case of all the living beings (685). All the living beings grasp the material particles of *āyukarma* in one to eight *ākarsas* (687-690). Thus as there are eight alternatives in the grasping of the material particles of *āyukarma*, eight groups of living beings are formed on the basis of those alternatives and then their relative numerical strength is calculated. The number of those who grasp these concerned particles in eight *ākarsas* is the smallest. And with the decrease in the number of *ākarsas*, the numerical strength of the groups increases *asamkhyāta* times. So, the number of those who grasp the karmic matter by one *ākarsa* is the greatest (691-692).

Following are the six types of bondage of *āyukarma* (684).

1. *Jāti-nāma-nidhatta-āyu* : The Sanskrit counterpart of *nidhatta* is *nisikta*. Generally a living being arranges the karmic atoms grasped in one *samaya* in the order in which they are to be experienced. This arrangement is called *niseka*. And that which gets arranged in this way is called *nidhatta* (Sk. *nisikta*). In the sub-types of *nāma-karma* occur the classes, viz. a class of the one-sensed, a class of the two-sensed, a class of the three-sensed, a class of the four-sensed and a class of the five-sensed living beings. The *āyukarma* that is arranged with the *jāti-nāma-karma* (= *nāma-karma* determining the class in which a living being is to take birth) is known as *jāti-nāma-nidhatta-āyu*.

2. *Gati-nāma-nidhatta-āyu* : In the sub-types of *nāmakarma* there occur the four classes of existence, viz. a class of celestial beings, a class of infernal beings, a class of human beings and a class of sub-human beings. That *āyu-karma* which is arranged with the *gati-nāma-karma* (the *nāma-karma* determining the class of

existence in which a living is to take birth) is known as *gati-nāma-nidhatta-āyu*.

3. *Sthiti-nāma-nidhatta-āyu* : That *karma* the rise or operation of which causes the sustenance or stability of a living being in a particular birth is called the *sthiti-nāma-karma*. It is different from *jāti-nāma-karma*, *gati-nāma-karma*, *śarīra-nāma-karma* etc. because it is separately mentioned. (See No. 1, 2, 4, etc.) That *āyukarma* which is arranged with the *sthiti-nāma-karma* is called the *sthiti-nāma-nidhatta-āyu*.

4. *Avagāhanā-nāma-nidhatta-āyu* *Avagāhanā* means that which a soul pervades and inhabits. Thus by *avagāhanā* is here meant *śarīra* (body). In the sub-types of *nāma-karma* there occur five types of bodies viz. *audārika*, etc. That *āyukarma* which is arranged with the *avagāhanā-nāma-karma* is known as *avagāhanā-nāma-nidhatta-āyu*.

5. *Pradeśa-nāma-nidhatta-āyu* : Karmic atoms are known as *pradeśas*. That *karmas* which are experienced as *pradeśas* only, that is, which can have the rise of their *pradeśas* (*pradeśodaya*) but not of their fruit (*vipāka*) are called *pradeśa-nāma-karma*. The *āyukarma* which is arranged with them is called *pradeśa-nāma-nidhatta-āyu*.

6. *Anubhāva-nāma-nidhatta-āyu* : The fruit or result of *karma* is called *anubhāva*. Not any *anubhāva* but that of the highest degree is meant in this particular context. That *āyukarma* which is arranged with the *karma* of the highest *anubhāva* is known as *anubhāva-nāma-nidhatta-āyu*.

Here Āc. Malayagiri offers clarification that the objective behind the classification of the *āyukarma* into six types is to suggest that between the two members of each pair, viz. *jātināma-karma-āyukarma*, etc. it is the *āyukarma* that is primary. It is primary because the rise of *jātināmakarma*, etc. is governed by or dependent on the rise of *āyukarma* ⁶.

*

CHAPTER VII

BREATHINGS OF LIVING BEINGS

We all know that breathing is very important and essential for the sustenance of life. The present chapter VII describes the maximum interval possible between one breathing and another breathing of a living being belonging to different classes except the class of liberated ones. From the discussion one noteworthy fact emerges. Āc. Malayagiri draws our attention to it. It is this that the more is the misery a living being suffers from, the more is the number of breathings it performs. And the breathings of the most miserable living being are without any interval¹. Conversely, more the happiness a living being experiences, much more is the interval between its one breathing and another breathing². It is so because the activity of breathing itself is a kind of misery. This is a fact of experience and scriptures also corroborate it.

Āc Malayagiri has arrived at a general rule on the basis of this discussion. The rule is that in connection with a living being belonging to the class of celestial beings the same is the number of fortnights intervening between its one breathing and another as is the number of *sāgaropamas* its life-span consists of.³

In the text proper there occurs: *ānamamti vā pānamamti vā ūsasamti vā nīsasamti vā*” Āc Malayagiri considers ‘*ānamamti*’ and ‘*ūsasamti*’ to be synonyms. Again he regards ‘*pānamamti*’ and ‘*nīsasamti*’ as synonyms. But he has recorded another view also. According to this other view, the first member of each pair (*ānamamti-ūsasamti*, *pānamamti-nīsasamti*) refers to internal breathing whereas the second member of it refers to external breathing.

Temporal Interval Between One Breathing And Another of a Living Being Belonging To Different Classes

Classes	Temporal Interval	
1. Infernal beings	Uninterrupted	Nil
2. <i>Asurakumāra</i>	7 <i>stoka</i> (Min.)	Somewhat more than a fortnight (Max.)

1. “*atidukkhitā hi nairayikāḥ, dukkhitānāṃ ca nirantaram ucchvāsaniḥśvāsau, tathā loke darśanāt*.” *Prajñāpanāṭikā*, folio 220 B.

2. “*sukhitānāṃ ca yathottaram mahān ucchvācantiḥśvāsakriyāvīrahakālah*” *Ibid* folio 221 A.

3. *yathā yathā*” *yusāḥ sāgaropamavṛddhiḥ tathā tathocchvāsaniḥśvāsakriyā-vīrahapramāṇasyāpi pakṣavṛddhiḥ*.

4. *Prajñāpanāṭikā*, folio 220 A.

3.	From <i>Nāgakumāra</i> to <i>Stanitakumāra</i> }	7 stoka (Min)		<i>Muhūrtapṛthaktva</i>	
4.	Sub-human beings and human beings }	Indefinite (Min)		Indefinite (Max)	
5.	<i>Vānamāmtara</i>	7 stoka (Min)		<i>Muhūrtapṛthāktva</i> (Max)	
6.	<i>Jyotiska</i>	<i>Muhūrta-prthaktva</i> (Min.)		<i>Muhūrtapṛthaktva</i> (Max.)	
7.	<i>Vamūnika</i>	„	„	33 fortnights	(Max.)
(A)	i <i>Saudharma</i>	„	„	2	„
	ii <i>Isāna</i> somewhat more than	„	„	2	„
	iii <i>Sanatkumāra</i> 2 fortnights	„	„	7	„
	iv <i>Māhendra</i> somewhat more than 2 fortnights	„	„	7 fortnights	„
	v <i>Brahmaloka</i> 7 fortnights	„	„	10 fortnights	„
	vi <i>Lāmtaka</i> 10	„	„	14	„
	vii <i>Mahāśukra</i> 14	„	„	17	„
	viii <i>Sahasrāra</i> 17	„	„	18	„
	ix <i>Ānata</i> 18	„	„	19	„
	x <i>Prānata</i> 19	„	„	20	„
	xi <i>Āraṇa</i> 20	„	„	21	„
	xii <i>Acyuta</i> 21	„	„	22	„
(B)	i Those in the lower region of the lower <i>Graiveyaka</i>	22	„	23	„
	ii Those in the middle region of the lower <i>Graiveyaka</i>	23	„	24	„
	iii Those in the upper region of the lower <i>Graiveyaka</i>	24	„	25	„
	iv Those in the lower region of the middle <i>Graiveyaka</i>	25	„	26	„
	v Those in the middle region of the middle <i>Graiveyaka</i>	26	„	27	„

...[307]...

vi Those in the upper region of the middle <i>Graiveyaka</i> 27 fortnights (Min) 28 fortnights (Max.)					
vii Those in the lower region of the upper <i>Graiveyaka</i> 28 „ „ 29 „ „					
viii Those in the middle region of the upper <i>Graiveyaka</i> 29 „ „ 30 „ „					
ix Those in the upper region of the upper <i>Graiveyaka</i> 30 „ „ 31 „ „					
(C) i Anuttara Vijaya etc. 1-4 31 „ „ 33 „ „					
ii Sarvārthasiddha 33 fortnights <i>ajaghanya-anutkrsta</i> (693-724)					

*

SIGNS OR INSTINCTS OF LIVING BEINGS

This *Pada* is devoted to the treatment of *ṛtvasaṅjñā*. Here by *saṅjñā* is meant the sign which points to the existence of a living being. In the beginning of the *Pada* ten signs are enumerated (725). Afterwards we are told that all these ten signs are present in each and every transmigratory living being (726-729). But in the discussion on *saṅjñā* conducted from the standpoint of 24 *Dandakas* (730, 732) as also in the discussion on the relative numerical strength of living beings possessed of *saṅjñās* (731, 733), the first four alone, viz *āhāra* (food-seeking instinct), *bhaya* (fear), *maithuna* (mating instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct) are taken into account. This suggests that in olden days these four *saṅjñās* had been recognised and it is only afterwards that their number has been raised to ten. These ten *saṅjñās* are as follows :

- (1) *āhāra* (food-seeking instinct)
- (2) *bhaya* (fear)
- (3) *maithuna* (mating instinct)
- (4) *parigraha* (acquisitive instinct)
- (5) *krodha* (anger)
- (6) *māna* (pride)
- (7) *māyā* (deceit)
- (8) *lobha* (greed)
- (9) *loka*
- (10) *ogha*

In the present context the meanings of the terms '*āhāra*' upto '*lobha*' are clear but those of '*loka*' and '*ogha*' are not clear. Āc Malayagiri explains the terms '*lokasaṅjñā*' and '*oghasaṅjñā*' as follows *Oghasaṅjñā* means cognition of generality whereas *lokasaṅjñā* means cognition of particularity. But he has recorded another interpretation also. According to this interpretation, *oghasaṅjñā* means instinctive activity of climbing a creeper etc. whereas *lokasaṅjñā* means activity which one should avoid though prevalent in the world or among the common people.

The exposition of these *saṅjñās* is performed from the standpoints of promineny and continuity. It is noted that in infernal beings instinct of fear (*bhaya*) is prominent, though each of the first four *saṅjñās* are present always uninterruptedly (730). In sub-human beings (*tiryāṇca*) the food-seeking instinct is prominent (732), in human beings the mating instinct (734) and in celestial

beings the acquisitive instinct (736). But each of these four *sañjñās* are uninterruptedly present in all living beings.

Relative Numerical Strength

1. Infernal beings (a) The number of those who (prominently) possess mating instinct is the lowest.
(b) The number of those who possess food-seeking instinct is *samkhyāta* times that of (a).
(c) The number of those who possess acquisitive instinct is *samkhyāta* times that of (b).
(d) The number of those who possess fear is *samkhyāta* times that of (c). (731)
2. Sub-human beings (a) The number of those who possess acquisitive instinct is the lowest
(b) The number of those who possess the mating instinct is *samkhyāta* times that of (a).
(c) The number of those who possess fear is *samkhyāta* times that of (b).
(d) The number of those who possess food-seeking instinct is *samkhyāta* times that of (c). (735)
3. Human beings (a) The number of those who possess fear is the lowest.
(b) The number of those who possess food-seeking instinct is *samkhyāta* times that of (a).
(c) The number of those who possess acquisitive instinct is *samkhyāta* times that of (b).
(d) The number of those who possess the mating instinct is *samkhyāta* times that of (c) (735)
4. Celestial beings (a) The number of those who possess food-seeking instinct is the lowest.
(b) The number of those who possess fear is *samkhyāta* times that of (a).
(c) The number of those who possess the mating instinct is *samkhyāta* times that of (b).
(d) The number of those who possess the acquisitive instinct is *samkhyāta* times that of (c). (737)

BIRTH-PLACES OF DIFFERENT CLASSES OF LIVING BEINGS

When a death of a living being takes place it migrates, with subtle bodies viz. *tanuśa* and *kārmana*, to the new place where it takes in material particles suitable for the *audārīka* or the *vaiśvīka* body whichever is fit for the new birth. This place is known by the term '*yonī*' In this chapter the problem of *yonis* (birth-places) of different classes of living beings is considered from various standpoints. First their touches are considered (738). Then the question as to whether they are animate or inanimate is considered (754). And then the questions as to whether they are concealed or otherwise (764) and so on and so forth are discussed. Moreover, speciality of the human birth-place (*yonī*) is described in this chapter (773). We are told that human birth-place is of three types, viz. *kūrmonnatā*, *śaṅkhāvartā* and *vamśīpatrā*. The three terms denoting these three types of human birth-place are descriptive and self-explanatory. The term '*kūrmonnatā*' suggests its tortoise-like curve, the term '*śaṅkhāvartā*' suggests its conch-like coiled shape, and the term '*vamśīpatra*' suggests its bamboo-leaf-like shape.

The *kūrmonnatā yonis* serve as the birth-place of great personalities like *Tirthankara*. A woman-jewel (*strī-ratna*) has invariably the *śaṅkhāvartā-yonī*. Many living beings descend to this *yonī* but they invariably leave it before their actual birth.¹ In other words, all living beings that descend to this *yonī* suffer pre-natal death, so to say. That is, none is born from this *yonī*. Generally women have *yonis* of *vamśīpatra* type (773). The question of relative numerical strength of the classes of living beings is considered here from the standpoint of different types of *yonis* (753, 763, 772). But the question of relative numerical strength of different groups of human beings is not considered from the standpoint of three types of *yonis* that human beings have (773).

1. Ac. Malayagiri records an old view that *strīratna's* embryo gets destroyed on account of her excessive heat of sex passion. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 228-A.

Birth-places of different classes of Living beings

Classes of living beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	Revealed	Concealed-cum-revealed
1. Infernal beings	Cold	Hot	x	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
2. Bhavanapati celestial beings	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
3. Earth-bodied, water-bodied, air-bodied and plants	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	x	x
4. Fire-bodied	x	Hot	x	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	x	x
5. The two-sensed, the three-sensed, the four-sensed	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	x	Revealed	x
6. Five-sensed sub-human beings	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Samūrcchima sub-human beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	x	Revealed	x
Garbhaja sub-human beings	x	x	Cold-cum-hot	x	x	Mixed	x	x	Concealed-cum-revealed
7. Human beings	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Samūrcchima human beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	x	Revealed	x
Garbhaja human beings	x	x	Cold-cum-hot	x	x	Mixed	x	x	Concealed-cum-revealed
8. Vānāmantara	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
9. Jyotiska	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
10. Vaimānika	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
11. Siddha (Liberated souls)	x	x	x	x	x	x	x	x	x

1. Śūtras 742-43 describe the birth-places (yonis) of the one-sensed except the fire-bodied. But the printed text of the commentary on these śūtras contain the wrong reading, viz. 'ekendriyānām apākāyikaṣṣṛjānām. .trivikā yonih' (Prajāpanatīkā, folio 225 B, 228 A). It is noteworthy that all the manuscripts yield the reading, 'ekendriyānām agnikāyavarjānām trivikā yonih.' And this is the correct reading and hence it fits well in the context.

Relative Numerical Strength of Living beings from the Standpoint of yoni (birthplace). (753, 763, 772)

1. (a) Number of living beings having hot-cold birth-places is the lowest.
(b) Number of living beings having hot birth-place is *asamkhyāta* times (a).
(c) Number of living beings having no birth-place, that is, liberated souls is *ananta* times (b)
(d) Number of living beings having cold birth-place is *ananta* times (c)
2. (a) Number of living beings having animate-inanimate birth-places is the lowest
(b) Number of living beings having inanimate birth-places is *asamkhyāta* times (a)
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b)
(d) Number of living beings having animate birth-places is *ananta* times (c)
3. (a) Number of living beings having concealed-revealed birth-places is the lowest
(b) Number of living beings having revealed birth-places is *asamkhyāta* times (a)
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having concealed birth-places is *ananta* times (c)

DISCUSSION ON CARAMA-ACARAMA FEATURES OF ALL SUBSTANCES

Carama-acarama Features of Ratnaprabhā etc.

The world exhibits arrangement. Hence some things are on the border region (*carama*) and some are on the intermediary region (*acarama*). The former are called *carama* and the latter *acarama*. In this chapter the question of *carama-acarama* features is discussed in connection with different substances. Earths, viz. *Ratnaprabhā* etc. are different parts of the whole world (*loka*). Similarly, atoms and the composite aggregates constituted of different number of atoms are also the different parts. And the different living beings also are the parts. The question of *carama-acarama* features is discussed in connection with these parts one by one and then in connection with the whole *loka-aloka* together. One thing to be borne in mind is that something is called *carama* or *acarama* not absolutely but only in relation to some other things. Similarly, something is called *caramas* (i. e. many *caramas*) or *acaramas* (i. e. many *acaramas*) not absolutely but only in relation to some other things.

Let us elucidate the point. First of all eight earths—*Ratnaprabhā* and others (7) and the eighth *Īsatprāgbhāra* (= *Siddhālaya* = Abode of the liberated)—are enumerated (774). The *carma* feature is uniformly affirmed as well as negated in connection with each of the following : eight earths, celestial regions beginning with *Saudharma*, *loka* and *aloka* (775-776). The following six alternatives are framed :

1. Is it 'a *carama*' ?
2. Is it 'an *acarama*' ?
3. Is it 'many *caramas*' ?
4. Is it 'many *acaramas*' ?
5. Is it '*caramāntapradeśas*' ?¹
6. Is it '*acaramāntapradeśas*' ?

And all these six alternatives are negated in the case of each one of the above-mentioned items (775). Āc. Malayagiri here says that when the absolute question is put, the answer is definitely

1. The commentator does not take it as a *bahuvrīhi* compound. This means that if *Ratnaprabhā* is viewed not as one *dravya* (substance) but as *pradeśas* (constituent units) of that *dravya* on the basis of its pervading *asamkhyāta pradeśas* then it is of the nature of many *pradeśas* (775).

negative and when the relative question is put, the answer may be affirmative. When the question, viz. 'is *Ratnaprabhā carama* or *acarama*?' is put, then the answer is 'it is neither *carama* nor *acarama*'. In other words, it is wrong to ask 'is *Ratnaprabhā carama* ? *acarama* ?' But when the question, viz. 'is *Ratnaprabhā carama* or *acarama* in relation to this or that?' then the answer may be affirmative. In other words, such questions are the right questions. This is so because a particular thing can be *carama* or *acarama* not absolutely but only in relation to some other things.

Hence in the text proper the answers given to the above-mentioned six questions are certainly negative. But it is not that they are negative only. After having answered them in negation they are answered in affirmation. They are answered in affirmation as follows :

'*niyamā acarimam ca carimāni ya;*
carimamtapadesā ya acarimamtapadesā ya.' (775)

The meaning of this statement is worth considering. The explanation offered by the commentator is as follows. There is no go but to answer in negation all the six questions when *Ratnaprabhā* is viewed as one impartite whole. But when it is viewed as the one divided into many parts on account of its pervading *asamkhyāta* space-points, then all the six questions could be answered in affirmation as in the above-noted quotation. When it is viewed not as one impartite whole but as a physical combination of 'many *caramas*' (= parts lying on the border regions) and 'one *acarama*' (a part lying in the intermediate region), it could be called 'many *caramas*' as well as 'one *acarama*'. In a diagram we can demonstrate it by a quadrilateral

The four boundary lines are called many *caramas* and the portion surrounded by them is called one *acarama*. Hence it could be called 'many *caramas*' as well as 'one *carama*'.² This answer is given from the standpoint which views the *dravya* or substance or whole as divided into parts. Here our attention is mainly directed towards *dravya*.

But if the *aravayas* or parts of which the *dravya* is made is concentrated upon then the answer will be—"*carimamtapadesā ya acarimamtapadesā ya.*" This means that *Ratnaprabhā* Earth consists of many units (*pradeśas*). All these units are divided into two groups. Those that lie on the four boundary lines are called *caramāntapradeśas*, and those that lie in the region surrounded by four lines are called *acaramānta-pradeśas*. And *Ratnaprabhā* Earth,

2. The commentator has recorded different interpretations of the terms '*carama*', '*acarama*', etc. *Prajñāpanaṭikā*, folio 229 B.

being made of both these types of *pradeśas*, could be called 'caramānta-pradeśas' and 'acaramāntapradeśas.'

The roots of the crystallised Jaina doctrine of identity-cum-difference of parts and whole are obvious here.³

Relative Numerical Strength of Carama etc.

The *sūtras* occurring in the beginning of the chapter (774-776) are devoted to the discussion on the features *carama* etc. in connection with *Ratnaprabhā* etc. After that in *sūtras* 777-780 is given the calculation of the relative numerical strength of those features *carama* etc. It is as follows :

1 About *Ratnaprabhā*

(a) From the standpoint of *dravya* (substance)

- (i) *Acarama*, being one in number, is the lowest in numerical strength
- (ii) Number of 'many *caramas*' is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *acarama* (i) + 'many *caramas*' (ii) = somewhat more than (*viśeśādhika*) that of (ii)

(b) From the standpoint of *pradeśas* (parts)

- (i) The number of *caramāntapradeśas* is the lowest
- (ii) The number of *acaramāntapradeśas* is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *Caramāntapradeśas* + *acaramāntapradeśas* = somewhat more than (*viśeśādhika*) that of (ii)

(c) From the standpoints of *dravya* and *pradeśa* taken together

- (a) (i), (ii) and (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint and
- (b) (i), (ii) and (iii) yielded by *pradeśārthika* standpoint are here enumerated in the same order giving the serial number (i) to (vi). To link (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint to (i) yielded by *pradeśārthika* standpoint we are told that the latter is *asamkhyāta* times the former.

2-3. The above account of the relative numerical strength applies to each of the remaining six infernal regions, each of the celestial regions beginning with *Saudharma*, and *Ṛṣatprāgbhārā* Earth. And even *Loka* which contains all these is not an exception because the space points of *Loka* are not more than *asamkhyāta*.

But the account differs in the case of *Aloka* because from the *pradeśārthika* standpoint it has *ananta* space points. Hence in its

account the number of *acaramānta-pradeśas* is to be understood as *ananta* times—instead of *asamkhyāta* times—that of the *caramānta-pradeśas* (779).

The catalogue of the relative numerical strength of the features *carama* etc. of *Loka* and *Aloka* taken together is given below (780)

4. About *Loka-aloka*

(a) From the standpoint of *dravya*

- (i) The number of *acarama* of each of the two is the lowest.
- (ii) The number of *caramas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (i)
- (iii) The number of *caramas* of *Aloka* is *asamkhyāta* times (ii)
- (iv) *Acaramas* of both (i) + *caramas* of both (ii)–(iii) = somewhat more than (*viśeśādhika*) (iii)

(b) From the standpoint of *pradeśa*

- (i) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Loka* is the lowest.
- (ii) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (*viśeśādhika*) (i)
- (iii) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (ii)
- (iv) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Aloka* is *ananta* times (iii)
- (v) The *caramānta-pradeśas* of *Loka* (i) and of *Aloka* (ii) + *acaramānta-pradeśas* of *Loka* (iii) and of *Aloka* (iv) = somewhat more than (*viśeśādhika*) (iv)

(c) From both the standpoints

- (i) The number of *acarama* of each of the two is the lowest
- (ii) The number of *caramas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (i)
- (iii) The number of *caramas* of *Aloka* is somewhat more than (ii)
- (iv) *Acaramas* of the each of the two *Loka* and *Aloka* (i) + *caramas* of *Loka* and of *Aloka* (ii)–(iii) = somewhat more than (iii)
- (v) The number of *caramānta-pradeśas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (iv)
- (vi) The number of *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (v)
- (vii) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (vi)
- (viii) The number of *acaramānta-pradeśas* is *ananta* times (vii)
- (ix) *Caramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (v)–(vi) + *acaramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (vii)–(viii) = somewhat more than (viii)

- (x) The number of all the substances is somewhat more than (ix)
 (xi) The number of all the *pradeśas* is *ananta* times (x)
 (xii) The number of all the modes is *ananta* times (xii) (780)

Consideration of the Features *carama* etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate

In this exposition 26 alternatives are considered in connection with a loose atom as also in connection with the different aggregates having different number of constituent atoms and it is demonstrated as to which out of those alternatives is to be affirmed or negated in connection with each of them (781-789) At the end of this topic recapitulatory (*sangrahaṇī*) verses are given (790).

The primary alternatives are three, viz *carama*, *acarama* and *avaktavya*. Then on the basis of plurality or otherwise they are raised to six. And at last mathematical permutation and combination yield in all 26 alternatives which are as follows.

(1) 1 <i>carama</i>	4. <i>caramas</i>	
(2) 2. <i>acarama</i>	5 <i>acaramas</i>	
(3) 3. <i>avaktavya</i>	6 <i>avaktavyas</i>	
(4) 7. <i>carama</i> and
<i>acarama</i>	8. <i>carama</i> and <i>acaramas</i>
9. <i>caramas</i> and <i>acarama</i>
10 <i>caramas</i> and <i>acaramas</i>	} The first set
of four alter-
natives.
(5) 11. <i>carama</i> and
<i>avaktavya</i>	12. <i>carama</i> and <i>avaktavyas</i>
13 <i>caramas</i> and <i>avaktavya</i>
14 <i>caramas</i> and <i>avaktavyas</i>	
(6) 15 <i>acarama</i> and
<i>avaktavya</i>	16. <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
17 <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
18. <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>	
(7) 19. <i>carama</i> , <i>acarama</i>
and <i>avaktavya</i> | 20. <i>carama</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
21. <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
22. <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>
23. <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavya</i>
24. <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
25. <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
26 <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i> | } The second
set of four
alternatives.

The third
set of four
alternatives. |

In the above catalogue the 26 alternatives are written in such a way that those which are in singular could easily be marked off. The objective behind it is to make it clear that the roots of *Sapta-bhaṅgī* propounded by Jaina theoreticians in their treatment of *Syādvāda* doctrine are visible in the alternatives of this type. The *Sapta-bhaṅgī* of this very sort occur in *Bhagavatsūtra*. We

have elucidated and clarified it elsewhere. So, we refrain from its detailed treatment here. The age of *Āgamas* is followed by the age of *Anekānta* or Logic. The Jaina theoreticians of the Age of Logic excluded the alternatives in plural and formulated the wellknown *Saptabhaṅgī*. It suffices to suggest this much at this juncture.

Now let us see as to which of the alternatives are applicable in the case of an atom etc. (781-789)·

1. Any loose atom 1 alternative No. 3
- 2 A physical aggregate of 2 atoms 2 alternatives = Nos. 1 and 3
- 3 A physical aggregate of 3 atoms 4 alternatives = Nos. 1, 3, 9, 11
- 4 A physical aggregate of 4 atoms 7 alternatives = Nos. 1, 3, 9, 10, 11, 12, 23
5. A physical aggregate of 5 atoms 11 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 23, 24, 25
- 6 A physical aggregate of 6 atoms 15⁴ alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 23, 24, 25, 26
- 7 A physical aggregate of 7 atoms 17 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26
8. A physical aggregate of 8 atoms 18 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26
- 9 A physical aggregate of 9 to *saṅkhyāta* atoms, of *asamkhyāta* atoms and of *ananta* atoms 18 alternatives = Nos. 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26

The Problem of Features *carama* etc. in connection with Structure or Figuration

The five classes of structures viz. a class of globular structures etc (791), their sub-classes (792), the number of their constituent atoms (793), their extent of pervasiveness (or size) (794) and their features *carama* etc (797) are considered in the order of their mention here. And at last relative numerical strength of their features *carama* etc. is also calculated (802-806) The summary of all this exposition is as follows :

The five classes of structure are (1) a class of globular structures, (2) that of circular structures, (3) that of triangular structures, (4) that of quadrangular structures, (5) that of oblong structures⁵ (791) Each class consists of *ananta* individual

4 According to some theoreticians here there are 14 alternatives. Hence they reject the 8th one *Ibid.*, folio 238 B.

5. Even the 8[5]th *sūtra* suggests that there are five types of structure

structures (792). And each individual structure consists of *samkhyāta* or *asamkhyāta* or *ananta* atoms (793). A structure constituted of *samkhyāta* atoms occupies *samkhyāta* space-points; the one constituted of *asamkhyāta* atoms occupies *samkhyāta* or *asamkhyāta* space-points; and even the one constituted of *ananta* atoms occupies *samkhyāta* or *asamkhyāta* space-points only (but never *ananta* space-points) (794-796).

In the consideration of the features *carama* etc. in connection with the various structures (797-801) those six alternatives (775) are negated as well as affirmed in that very manner (775). We have already clarified the point. So we need not repeat here what we have already said.

The exposition of the relative numerical strength of the features *carama* etc. in connection with these five structures (802-806) closely follows that very exposition conducted in connection with *Ratnaprabhā* (777). Hence we need not repeat the account in connection with the structures. But there is one point of difference which we should note. The text proper in this connection says, 'navaram samkame anantagunā' (805, 806). The commentator points out that the above-mentioned statement asks us to employ the phrase '*ananta* times' when we switch over from the consideration of *ksetra* to the consideration of *dravya*. It is as follows :

1. The number of 'one *acarama*' is the lowest.
2. From the standpoint of *ksetra* the number of *caramas* is *asamkhyāta* times (1)
3. But from the standpoint of *dravya* the number of *caramas* is *ananta* times (1)
4. 'One *acarama*' + *caramas* = somewhat more than (3)

—*Prajñāpanātikā*, folio 244 B.

Features *carama* etc. of Living beings

The discussion on the features *carama* etc. in connection with the 24 classes (24 *dandakas*) of living beings is here (807-829) conducted from the eleven standpoints of *gati* (condition of transmigratory existence), etc. enumerated in the recapitulatory verse in *Sūtra* no. 829. From the standpoint of *gati*, only that living being who is destined to go directly from its present condition of transmigratory existence to the Abode of the Liberated without making any station in any condition of transmigratory existence could be called *carama*. All the human beings are not destined to go directly to the Abode of the Liberated. Many of them are required

to make stations in the conditions of transmigratory existence. In other words, before their final release they will have to take many births in different conditions of transmigratory existence. Hence from the standpoint of *gatī* they are considered to be *acāramas*. Similarly, here in this chapter the features *cārama* etc. are considered in connection with living beings from the standpoints *sthiti*, etc also

*

ON SPOKEN LANGUAGE

This chapter is named *Bhāsāpada* because it is devoted to the exposition of spoken language. It deals with the problems of its origination, form, nature, types and speaker. It seems to be a collection of scattered materials pertaining to spoken language. In order to make the speculation on spoken language easily understandable we have reversed the order of *sūtras* in our account. Readers are requested to take note of this fact.

Nature and Origination of Spoken Language

Bhāsā means that which is spoken.¹ The commentator explains this statement by stating that that which gives rise to knowledge in the hearer is *bhāsā*². Thus *bhāsā* means spoken language. The first or primary cause of spoken language or speech is a living being (858). That is, in the absence of a living being, its origination does not take place. But by first or primary cause is not meant here the material cause. According to *Prajñāpanā*, the material cause of spoken language is the material-particles-of-the-form-of-spoken-language the defining characteristics of which are colour, odour, flavour and touch (877 [6]). A soul or living being receives those particles only when they are in the condition of immobility (877[1]). It receives those particles through the instrumentality of body and afterwards transforms them into spoken language or speech. In the Jaina terminology it is said that 'it receives them through bodily activity (*kāya-yoga*)' (858, 859). There has been raised a question as to what form or shape these particles transformed into speech assume when they are expelled out by a living being. And in the answer we are told that they assume the vajra-shape (858). The commentator explains as to why they assume that shape. The shape of *Loka* (universe) resembles that of a *vajra*; and the particles transformed into language pervade the whole *Loka* as soon as they are expelled out. This is the reason why they assume vajra-shape as soon as they are expelled out by a speaker.³ *Prajñāpanā* itself explicitly states that the material-particles-of-the-form-of-spoken-language once thrown out by a speaker reaches up to the end of *Loka* (858). They could not proceed further, because beyond the limits of *Loka* there does not exist 'the medium of motion (*Dharma*)'.⁴

1. "bhāṣyate itī bhāṣā" *Prajñāpanāṭīkā*, folio 246 B

2. "bhāṣā avabodhabhijabhūta" *Ibid*, folio 256 A

3. *Ibid*, folio 256 A.

4. *Ibid*, folio 256 B

The material particles-of-the-form-of-spoken-language require two moments only for the process beginning with their reception and ending with their expulsion (859). It is so because in the first moment they are received and in the second moment they are expelled out⁵.

Matter is available in the form of loose atoms as well as aggregates constituted of two upto *ananta* atoms. Only those aggregates that are constituted of *ananta* atoms are amenable to the reception meant for the transformation into spoken language (877 [3]). Again, not all such aggregates but only those that occupy *asamkhyāta* space-points are amenable to the reception (877 [4]). The material-particles-of-the-form-of-spoken-language persist for one moment upto *asamkhyāta* moments (877 [5])⁶. In other words, the material particles once transformed into spoken-language remain in that state for one moment upto *asamkhyāta* moments. Each material-particle-of-the-form-of-spoken-language does not possess all the types of colour, flavour, odour and touch. And the types that one particle possesses are not necessarily identical with those that another particle possesses. But when they are taken jointly then we can say that they possess all the types of colour, flavour, odour and touch. In other words, in the class of these material-particles-of-the-form-of-language, all types of colour, flavour, odour and touch are available (877 [6]–877[14]). But we should note one exception in this connection. This exception is due to the fact that out of each pair of contradictory touches one touch only could be grasped. Hence each of the particles received for the transformation into spoken-language possesses 2 or 3 or 4 touches. But when they are taken jointly, they can be said to have four touches only, that is, neither more nor less than four touches (877 [13]).

Material particles are found everywhere in the entire *Loka*. But the size of a soul is equal to the size of a body it inhabits. Hence there arises a question as to whether the soul receives the material particles-of-the-form-of-spoken-language from any part of the world. The answer given to the question is that only those particles that are in touch with the soul are received by it(877[15]). Moreover, only those material-particles-of-the-form-of-spoken-language that occupy the space-points occupied by the units of

5. According to the statement of Āc. Bhadrabāhu in the reception of the material particles-of-the-form-of-spoken-language the bodily activities are required whereas in their expulsion the vocal ones. *Āvaśyakanir-yukti gā. 7, Viśeṣā. gā. 353.*

6. In this context the commentator records different explanations offered by others, *Prajñāpanāṭikā*, folio 262 B.

soul are received by it (877[16]). These particles are received by the concerned units of soul. Hence it is said that the particles which are not separated from the concerned units of soul by the intervening points and which are either atomic⁷ or gross are received by the soul. Those particles that are separated from the concerned units of soul by intervening space-points are not received by the soul (877[17-18]). Again, the material-particles-of-the-form-of-spoken-language are in the upward direction or in the downward direction or in the horizontal direction. And they are received in the⁸ beginning or in the middle or in the end of the duration for which they are amenable to reception (877 [19-20]). The particles that are not separated from the units of soul by spatial gap are received from all the six directions by the soul according to their spatial order (877 [21-23]).

The material-particles-of-the-form-of-spoken-language are received incessantly or intermittently. When a speaker does not speak continuously, there are intervals in the process of reception of particles. Hence this reception is called intermittent reception. But when he speaks continuously for a specific duration of time, he receives the particles incessantly. Hence this reception is known as incessant reception. Here we should note some points. In the first moment of the process there is reception only because there is no possibility of expulsion in this moment. But in the second moment both the reception and the expulsion become possible. It is so because in this second moment the particles received in the first moment are expelled out and at the same time new particles that are to be expelled out in the third moment are received. Thus in all the moments intervening between the first and the last both reception and expulsion take place⁹. In the last moment there is only expulsion but no reception (878-879).

7. In 877 [3] it is clearly stated that the material aggregate which is amenable to reception is *ananta-pradeśī* (i.e. constituted of *ananta pradeśās*—atoms) whereas here we are told that even *aṇus* are received. But let us note that there is no contradiction between the two statements. It is so because the term '*aṇu*' is here used not in the sense of an atom but in the sense of 'an aggregate occupying *pradeśās* (space-points) less in number than the *pradeśās* (atoms) of which it is constituted'. And the term '*būdara* aggregate' means 'an aggregate occupying *pradeśās* (space-points) comparatively more in number than the *pradeśās* (atoms) of which it is constituted'. *Prajñāpanāṭikā* folio 263 B.

8 They are amenable to reception for the period of an *antarmuhūrta*. And hence we are required to understand that they are received in the beginning, or in the middle or in the end of an *antarmuhūrta* only. *Prajñāpanāṭikā*, folio 263.

9. On the basis of *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* (gā. 371) Āc. Malayagiri in his

Journey of the particles upto the end of Loka

We have already said that spoken words travel upto the end of Loka. While explaining this point *Prajñāpanā* states that the particles are expelled out in two ways. Let us explain the two ways as follows. The particles are expelled out in one whole mass in which they are received as also in the quantity in which they are received. This mass gets destroyed, that is, its form-of-the-spoken-language comes to an end when it has travelled some miles. The second way is to expel the particles in many masses resulted from the division of that original mass in which they are received.¹⁰ (The masses arrived at by the process of division are very subtle and hence they do not get destroyed very soon. They retain their form-of-spoken-language for long. Not only that, they transform into the form of words or spoken-language the other material particles which come in their contact). Thus they go on increasing by infinite times as they travel or spread and at last reach the end of *Loka* (889).

The material things are divided into parts in various ways. Hence here the five divisions are mentioned with their illustrations. These five divisions are—*khanda*, *pratara*, *cūrnikā*, *anutatikā* and *utkarikā* (881-887). Not only that but even the account of the relative numerical strength of these five divisions is given here (887).

Types of Spoken Language

Different types of spoken language are described in this chapter (830, 849, 859, 870, 896). These types are systematically expounded in *sūtras* 860-866. Hence depending mainly on these *sūtras* we explain those types.

There are two main types of spoken language, viz. *pariyāpta* (fully developed) and *apariyāpta* (undeveloped) (860). The commentator explains them as follows. That spoken language (rather speech) the nature or meaning of which could be determined as true or false is called *pariyāptā*. On the other hand, that speech the nature or meaning of which could not be determined as true or false is called *apariyāptā*. If its meaning is true it is

commentary on *Prajñāpanā* clarifies that though there cannot take place two cognitions (*upayoga*) simultaneously yet there can take place two activities (*kriyā*) simultaneously. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 264.

10. The portion put into brackets is not found in the text. But we have added it for clarification. Refer to *Viśeṣā*, gā. 378 and *Parjñāpanāṭīkā* folio 265 B.

regarded as true speech. If its meaning is false, it is regarded as false speech. In other words, that speech which enables us to know the thing as it is is true speech; and that speech which leads us to know the thing as it is not is false speech. Thus *pratyāptā* speech has two sub-types, viz. true speech (*satya-bhāṣā*) and false speech (*mṛṣā-bhāṣā*) (861). The truth or validity of the speech depends on various situations and conditions. These situations and conditions being ten, the types of true or valid speech are also ten. They are : 1. *Janapada-satya*, 2. *Sammata-satya*, 3. *Sthāpanā-satya*, 4. *Nāma-satya*, 5. *Rūpa-satya*, 6. *Pratītya-satya*, 7. *Vyavahāra-satya*, 8. *Bhāva-satya*, 9. *Yoga-satya*, 10. *Aupamya-satya* (862)¹¹. There are so many reasons or conditions that lead a person to speak untruth. And on the basis of these conditions the untrue or false speech is also divided into ten classes. They are : 1. *Krodhaniṣṛta*, 2. *Mānaniṣṛta*, 3. *Māyāniṣṛta*, 4. *Lobhaniṣṛta*, 5. *Premaniṣṛta*, 6. *Dvesaniṣṛta*, 7. *Hāsyaniṣṛta*, 8. *Bhayaniṣṛta*, 9. *Ākhyānikāniṣṛta*, 10. *Upaghātaniṣṛta*. (863)

The *aparyāptā* speech is of two types, viz. *satyā-mṛṣā* (true-as-well-as-false) and *a-satyā-mṛṣā* (neither-true-nor-false) (864). The former is again of ten types (865) and the latter of twelve types (866). The speech which contains half-truth or partial truth is *satyā-mṛṣā* speech. On the other hand, that speech to which the standard of truth or falsity is not applicable is called *a-satyā-mṛṣā* speech. For instance, when a person wanting John to come near him says 'O ! John', his speech could be described as *a-satyā-mṛṣā* (neither-true-nor-false). Similarly, when a person says to another person, 'Go ahead', his speech could be described as *a-satyā-mṛṣā*. This means that the statements of address, order and the like are neither valid nor invalid. And such statements come under the head of *a-satyā-mṛṣā* speech. The commentator has explained its various types; hence we need not enter into the details thereof (Comm. folio 259).

The speech characterised by the phrases 'I believe', 'I think' and the like is called *avadhāranī* (determinate) speech (830). This *avadhāranī* speech is fourfold. That *avadhāranī* speech which enhances religion is true, that which does harm to the cause of religion is false, that which does both is true-as-well-as-false and that which does neither is neither-true-nor-false (831, 856).

Prajñāpanī (descriptive) speech which is one of the types of *a-satyā-mṛṣā* speech (866) is discussed at length in this chapter. Let us explain it. (Though all the words themselves are without any gender), the words like 'go' (cow) (which express universals) are

11. *Sthānāṅga-samavāyāṅga*, pp. 122-123; *Prajñāpanāṭikā*, folio 257.

employed in masculine gender. But the speech that employs these words in masculine gender could not be regarded as false. It is a specimen of *Prajñāpanī* (descriptive) speech (852). (It is so because it describes the real state of the objects expressed. In other words, the gender in which a word is employed corresponds to the actual gender of the object denoted by that word.) Even when the gender of the word used in the speech does not correspond to the gender of the object denoted by that word, the speech could not be regarded as false. It should be considered to be a case of *Prajñāpanī* speech (851-53, 833, 854, 857). (Moreover, by the verbal speech we order a person of any gender and this person may or may not carry out our orders). This ¹²*ājñāpanī* (imperative) speech too could not be held as false. It should be regarded as a case of *Prajñāpanī* speech (834-855). The speech that describes the characteristics of things possessing different genders could not be regarded as false even though the characteristics described by it are not entirely available in the concerned persons or things. It is simply a case of *prajñāpanī* speech (835). The words which express universals are found employed in genders; (but the universals have no gender at all). Even the speech containing these words could not be regarded as false. It is also a case of *prajñāpanī* speech (836). Similarly, the speech that delivers orders keeping in view the class or universal could not be regarded as false. It is a case of *prajñāpanī* speech. Again, the speech which describes the characteristics of a class, viz. masculine, feminine, neuter could not be considered to be false. This is also a specimen of *prajñāpanī* speech (837-838, 856).

Words of speech are classified on the basis of different principles. According to this classification there are 16 types of words. Out of them the nine are yielded by 3 genders¹³, 3 numbers¹⁴ and 3 tenses. Some are *pratyaksavacana*, *paroksavacana*, *adhyātmavacana*, etc. The remaining types are yielded by other standpoints or principles of classification (896). All these types are included in the *prajñāpanī* speech which is not a false speech. (897)

12. *Ājñāpanī bhāṣā* is a type of *asatyamṛṣā bhāṣā* (sū. 866)

13. For the classification of words on the basis of gender (*linga*) one may refer to sū. 851-853.

14. In sū. 849-850 there occurs the classification of words on the basis of number. But therein the *dvivacana* (dual number) which is found in Sanskrit language is not mentioned. It is so because in Prakrit language there is no *dvivacana*.

BODIES OF LIVING BEINGS

The twelfth chapter is devoted to the discussion on the bodies of living beings. There are five types of bodies¹—(1) *audārika* (the gross), (2) *vaikriya* (the transformable), (3) *āhāraka* (the projectable), (4) *taijasa* (the electric) and (5) *kārmana* (the karmic) (901). In *Upanisads* we come across the doctrine of five sheaths of a soul.² Out of the five one is made up of food (*annamayakośa*). We can compare the *audārika* body with the sheath made up of food. Afterwards, philosophical systems like Sāṅkhya posited a subtle body (*avyakta*-, *sūkṣma*- or *linga-śarīra*).³ It resembles the *kārmana* body recognised by the Jainas.

The chapter takes up the 24 classes (*dandakas*) of living beings one by one answering in each case the question as to which types out of these five it has (902-909). Having done this it considers two sub-types of each of the five bodies. These two sub-types are—the bodies that living beings possess at present (*baddha*) and those that they possessed in the past (*mukta*). And the numerical strength of these two sub-types is calculated from the standpoints of *dravya*, *ksetra* and *kāla* (910). Again the chapter takes up those 24 classes one by one in each case asking as to how many bodies of this or that type it possesses at present, how many it possessed in the past. This calculation too is made from the standpoints of *dravya*, *ksetra*, and *kāla* (911-924).

The number of bodies from the standpoint of time is here to be understood as equal to the number of moments of temporal duration mentioned in the *sūtra*. Similarly, the number of bodies from the standpoint of space is to be understood as equal to the number of units of that much space which is pointed out in the *sūtra*. The number *asaṁkhyāta* and also the number *ananta* are of many types. But here we have used those terms in the general sense. So, to know the exact type of the number *asaṁkhyāta* and the number *ananta* employed in a particular context the readers interested in mathematics are requested to refer to the equations given in the *sūtras* at the concerned places. The commentator has explained those equations at length.

1. *Bhagavatī* 17 1. sū. 592.

2. *Taittirīya Upaniṣad*, Bhṛguvalli; *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade, p. 250.

3. *Sāṅkhyakārikā* 39-40; *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade pp. 358, 430, 370; *Introduction to Gaṇadharavāda*, Malvania, pp. 121-123.

The meanings of the terms 'audārika' etc. denoting the five types of bodies are explained by the commentator keeping in view the special function each one of them performs.

That gross body which is full of flesh, bones, etc. is *audārika-śarīra*. Yet it is an important or principal body. Its importance is even more than that of the body possessed by the celestial beings of the highest celestial region. It is so because this is the body which *Tirthankara* and other great souls possess. Celestial beings cannot possess this body. All the living beings except celestial beings and infernal beings possess this body from their very birth.

Moreover, in the above enumeration the succeeding one is subtler than the preceding one. Though the number of the constituent atoms of the succeeding body is greater than the number of constituent atoms of the preceding body, the succeeding one is subtler than the preceding one. This is pointed out by the commentator.

That body which can assume various forms is called *vaiṣṇava*. The infernal and celestial living beings possess this type of body from their very birth. And human beings can attain it as supernatural power.

On some special occasion a monk possessed of the knowledge of fourteen *Pūrvas* creates, by the force of yogic powers, a body. This body is known as *āhāraka-śarīra*. With the help of this body the monk approaches a *tirthankara* (the final authority in matters religious) to resolve a doubt occurred to his mind.

That body the function of which is to digest or consume the food materials we take is called *Taijasa-śarīra*. Thus its function in a way corresponds to that of fire. And the body composed of karmic matter is the *kārmana* body. Both the *taijasa* and the *kārmana* bodies are ever associated with the soul. Only when it attains liberation it is freed from these two bodies also. These two bodies are associated with the soul from the beginningless time. Even during the period of soul's transmigration from one birth to the next they remain associated with it. But during the period of this journey it has no body other than these two. Only after having reached the new birth-place the soul starts constructing *audārika* or *vaiṣṇava* body.

In the *Śatkhandāgama* account of the bodies the *baddha* and *mukta* types are not discussed. Therein at one place (Book XIV *Sū.* 129, p. 237) the discussion about the bodies is conducted through ten points-of-investigation, viz. *satprarūpanā*, *dravyapramāṇā-nugama*, etc. whereas at another place (Book XIV, *Sū.* 236, p. 321)

it is conducted through six points-of-investigation, viz. *nāma-niryukti*, etc.

For the information about bodies, at one place, readers may refer to *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* p. 399. While considering the question of types of bodies which each of the 24 classes of living beings has, the bodies are also divided into two broad divisions, viz. external bodies and internal bodies.

The whole chapter is summarised in the following tables.

Number of the types of bodies that are possible in this or that class of living beings

Sū. 901-909	<i>Audārika Vaikṛīya Āhāraka Taijasa Kārmana</i>				
1. Infernal beings	x	"	x	"	"
2-11. <i>Asura</i> upto } <i>Stanita</i> }	x	"	x	"	"
12. Earth-bodied	"	x	x	"	"
13. Water-bodied	"	x	x	"	"
14. Fire-bodied	"	x	x	"	"
15. Air-bodied	"	"	x	"	"
16. Plant-bodied	"	x	x	"	"
17. Two-sensed	"	x	x	"	"
18. Three-sensed	"	x	x	"	"
19. Four-sensed	"	x	x	"	"
20. Five-sensed Sub- human beings }	"	"	x	"	"
21. Human beings	"	"	"	"	"
22. <i>Vānavyantara</i> } celestial beings }	x	"	x	"	"
23. <i>Jyotiṣka</i> } celestial beings }	x	"	x	"	"
24. <i>Vaimānika</i> } celestial beings }	x	"	x	"	"

Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies (Sū. 910)

Sārīra	Number		Temporal Equation		Spatial Equation		Substantial Equation
	1. Sam- <i>khya</i>	2. Asam- <i>khya</i>	3. Ananta <i>Ut Av.</i>	2. Ananta <i>Ut. Av.</i>	1. Asamkhyāta <i>prātara</i>	2. Asamkhyāta <i>Loka</i>	3. Ananta <i>Loka</i>
1. Audārīka							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	—
2. Vairīya							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	—
3. Āhāraka							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	—
4. Taijasa							
1. Baddha	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	—

Repeat whatever is said in No. 4

Number of the Baddha and Mukta bodies found in this or that class of living beings (Su. 911-924)

	<i>Audārkā Baddha, Mukta</i>	<i>Vaikriya Baddha, Mukta</i>	<i>Āhāraka Baddha, Mukta</i>	<i>Tayasa Baddha, Mukta</i>	<i>Kārmana Baddha, Mukta</i>
1. Infernal beings	x	Ananta	Asamkhyāta Ananta	x	Ananta Asamkhyāta Ananta Asamkhyāta Ananta
2-11. Asura upto } Stanita }	x	"	"	x	"
12. Earth-bodied	Asamkhyāta	"	x	"	"
13. Water-bodied	"	"	x	"	"
14. Fire-bodied	"	"	x	"	"
15. Air-bodied	"	Asamkhyāta	"	"	"
16. Plant-bodied	"	"	x	"	"
17. Two-sensed	"	"	x	Asamkhyāta	Ananta
18. Three-sensed	"	"	x	Asamkhyāta	Asamkhyāta
19. Four-sensed	"	"	x	"	"
20. Five-sensed } sub-human } beings }	"	Asamkhyāta	"	"	"
21. Human beings	Samkhyāta or } Asamkhyāta }	Samkhyāta	1 upto Sahasra pṛthaktva	"	Samkhyāta or Asamkhyāta
22. Vānavyantara	x	"	x	"	Asamkhyāta
23. Jyotiska	x	"	x	"	"
24. Vaimānika	x	"	x	"	"

ON TRANSFORMATION (OR CHANGE)

In Indian Philosophy the systems like Sāṅkhya, etc. believe that a substance undergoes change. On the other hand, the systems like Nyāya etc. believe that a substance undergoes no change. That is, those who maintained the identity of substance and property accepted change in a substance; and those who maintained the difference between the two rejected the change in a substance. On this account three types of eternality or permanence came to be recognized in Indian philosophy. The Sāṅkhya, the Jaina and the Vedāntins like Rāmānuja upheld the view of permanence-in-change (*parināmīnityatā*), but we should note that the Sāṅkhya in connection with *Prakṛti* (Matter) upheld this view whereas in connection with *Puruṣa* (Soul) it upheld diametrically opposite view, viz. that of absolute permanence (*kūṭasthanityatā*).¹ The Naiyāyikas considered all the permanent substances to be absolutely permanent and rejected the view of permanence-in-change. This is natural and necessary corollary of their contention that substance and its properties are absolutely separate. Buddhists voted for momentarism. Yet they stuck to the belief in rebirth. Thus there came into existence the doctrine of *santatīnityatā*. According to Buddhists there is no permanence other than the permanence of a continuum. This is the third type of permanence.

In this chapter the modes or transformations² of both the living and the non-living substances are calculated. From this it follows that the Jainas reject the absolute permanence of soul (925). First the divisions and sub-divisions of the modes of the living substance are enumerated (926-937). Afterwards the chapter takes up 24 classes of living beings in each case calculating the modes it undergoes (938-946). And at last the divisions and sub-divisions of the modes of the non-living substance are mentioned (947-957). But here the modes of *puṭṭhā* (matter) only are mentioned and calculated, the modes of *dharma* (medium of motion), *adharma* (medium of stoppage) and *ākāśa* (medium of location) are not mentioned at all. This suggests that in olden days the possibility of change or modification was not admitted in the case of these three non-living substances. This is corroborated by the following passage describing *dharma* etc. and occurring in *Bhagavati* 2 10 and *Sihānāṅga* 441. The passage runs as follows :

1 "dvayī ceyam nityatā kūṭasthanityatā parināmīnityatā ca | tatra kūṭasthanityatā puruṣasya | parināmīnityatā guṇānām |" *Pāta. Bhāṣya* 4.33.

2 *Bhagavatisūtra* asks us to understand *pariṇāmas* as described in *Pannavanā*. 'pariṇāmapadaṁ niravasesam bhāṣiyavān' (14.4. sū 514).

"*kālo na kayāi nāsi, na kayāi na bhavati, na kayāi na bhavissai tti bhuviṃ bhavati bhavissati ya dhuve nīte sasāte akkhae avvae avattāte nicce | bhāvato avanne agāmaṃ dha arase aphāse*" etc. The belief in the modes of *dharma*, etc. came into existence later on when the triad of origination, destruction and persistence came to be looked upon as the essential characteristic of reality in general. And we actually come across in *Tattvārthasūtra* the definition of reality (*sat*) (5.29). It is as follows : That which is characterised by origination, destruction, and permanence is real. Even the definition of permanence (*nitya*) is formulated in conformity with this definition of reality. It runs as follows : '*tabdhāvavyayaṃ nityam*' (Permanence means non-deviation from the essential nature) (5.30). This definition bears the clear stamp of the tradition represented by *Pātañjalayogasūtra*. The definition of permanence formulated by Vyāsa in his *Bhāṣya* on *Yogasūtra* is noteworthy in this connection. It is as follows : '*yasmin parināmyamāne tattvam na vihanate tan nityam*' (4.33). Moreover, let us note the definition of *parināma* given in *Tattvārthasūtra*. It is '*tadbhāvaḥ parināmaḥ*' (5.41).

Bhagavatī and *Sthānāṅga*, while discussing the modes of *Dharmāstikāya* etc., state this much that *Dharmāstikāya* etc. do not possess colour, flavour, odour and touch. But they observe silence about what they positively possess.³

Among ten modes of non-living substances enumerated in *Prañāpanā* there is one called '*agurulaghu*' (neither-heavy-nor-light) (947). In its connection it is explicitly stated that it is only of one form (*egāgāre*) (956). Hence there is no possibility of its varied modes or degrees. In *Bhagavatī* there occurs, at many places, the discussion about *guru-laghu* (heavy-as-well-as-light). From this whole discussion contained in *Bhagavatī* we can naturally deduce that the fine material atom and substances other than matter are considered to be *agurulaghu*. Thus soul substance, medium of motion, medium of stoppage, medium of location and time are by implication proved '*agurulaghu*'. At this juncture we should note that relatively heavy and relatively light are here described by the term '*gurulaghu*' and hence by the term '*agurulaghu*' is meant its negation. This means that substances that are described as *agurulaghu* are bereft of the mode or property '*guru*' or '*laghu*' or relative '*gurulaghu*'. Among the four alternatives formulated about the modes *guru* and *laghu* this is the fourth one. This also points to the fact that *agurulaghu* means the negation of all the three *guru*, *laghu* and *gurulaghu*. Thus the mode or property *agurulaghu* is not positive. This becomes clear from the *Bhagavatī* (1.9 sū. 73) account of *gurulaghu*. But the same

Bhagavatī in *Skandaka-Adhikāra* states that *Loka* has infinite *agurulaghu* modes. Infinite *agurulaghu* modes are predicated not only of *loka* but also of soul substance (*jīva*), liberation (*siddhi*), and the liberated (*siddha*) (2. 1. sū 91). Thus we have here a suggestion of the process of creation out of nothing. From this it becomes clear that *Bhagavatī* contains different strata of thought. Hence we can say this much that here an attempt is made to demonstrate that even *dharma*, *adharma* and *ākāśa* undergo changes or modifications. This attempt is the result of the emergence of a novel thought that reals without exception should undergo changes. A stage in the development of this novel thought is represented by the aphorism 5.42 of *Tattvārthasūtra* and the *Bhāṣya* thereon wherein we are told that transformation is of two kinds, without beginning and with beginning, and further that the transformation of *arūpi* (non-material) substances is of the first kind. The difference of opinion regarding the authenticity of this *sūtra* as also regarding its interpretation is due to the emergence of this novel thought which has not yet been crystallised.

One should refer to Āc. Jinabhadra's *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* (gāthā. 654-663) for the logical treatment of the properties viz. *guru*, *laghu*, *gurulaghu* and *agurulaghu*.

Calculation of Modes

Modes of living substance	Modes of non-living substance
1. <i>Gatī</i> (States of transigratory existence, viz. state of infernal beings etc. 4)	1. <i>Bandhana</i> (Bondage—smooth and arid)
2. <i>Indriya</i> (Sense-organs viz. Ear etc. 5)	2. <i>Gatī</i> (Movement, involving touch and not involving touch; or short and long)
3. <i>Kasāya</i> (Passions, viz. Anger etc. 4)	3. <i>Samsthāna</i> (Structure—spherical etc. 5)
4. <i>Leśyā</i> (Mental colourations, viz. black etc. 6)	4. <i>Bheda</i> (divisions— <i>khaṇḍa</i> etc. 5)
5. <i>Yoga</i> (Activity, viz. mental etc. 3)	5. <i>Varna</i> (Colour—black, etc. 5)
6. <i>Upayoga</i> (Cognition—determinate and indeterminate 2)	6. <i>Gandha</i> (Odour—fragrant, not-fragrant)
7. <i>Jñāna</i> (Knowledge— <i>Ābhī-nubodhika</i> etc. 5)	7. <i>Rasa</i> (Flavour—pungent, etc. 5)
8. <i>Darśana</i> (Faith—right, etc. 3)	8. <i>Sparśa</i> (touch— <i>kakkhada</i> , etc. 8)
9. <i>Cāritra</i> (Conduct—right, etc. 3)	9. <i>Agurulaghu</i> (neither-heavy-nor-light 1)
10. <i>Veda</i> (Sexual behaviour, 3)	10. <i>Śabda</i> (Word—sound sub-bhidubbhi)

The *gāthā* No. 200 that occurs in the explanation of *bandhana parināma* occurs in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* also. Of course, there it contains some different readings.⁴

Ajivagatiparināma (movement of non-living substance) is of two kinds, viz *sprśadgati* (movement involving touch) and *asprśadgati* (movement not involving touch). According to the Jaina view units of space are everywhere. Hence Āc. Malayagiri is of the opinion that *sprśadgati* does not mean the movement involving touch with the units of space, and the *asprśadgati* the movement not involving touch with the units of space. But there is another view which contradicts the view upheld by Āc. Malayagiri. Let us quote the words of Āc. Malayagiri, “*anye tu vyācaksate sprśad-gatiparināmo nāma yena prayatnaviśeṣāt ksetrapradeśān sprśān gaccha-ti, asprśadgatiparināmo yena ksetrapradeśān asprśān eva gacchati—tan na budhyāmahe, nabhaḥaḥ sarvavyāpitayā tatpradeśasaṃsparśavya-tirekena gater asaṃbhavāt | bahuśrutebhyo vā paribhāvanīyam*” |⁵

Āc. Malayagiri has given the following instance to explain these two kinds of movement. When a person throws a pot-sherd in a pond in horizontal direction, it moves touching water at some periods of time and not touching water at some other periods of time. The difference of opinion regarding the interpretation of the terms *sprśadgati* and *asprśadgati* seems to suggest the fact that the conception of *sprśadgati-asprśadgati* belonged to the period when the conception of *ākāśa* as an independent substance and consequently of its units was not yet formulated, and it has traditionally retained its former position even after the formulation of those conceptions which are not consistent with it. Upādhyāya Yāśovijayaḥ has tried to resolve logically the inconsistency by writing a treatise ‘*Asprśadgativāda*’. Again, the Jainas maintain that the soul that is being liberated reaches, in one moment only, the Abode-of-the-liberated which is invariably *asaṃkhyāta* units of space away from the place of its death and also that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next. And one naturally feels the contradictions or inconsistency in these two contentions. According to the rule that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next, the soul that is being liberated should take at least *asaṃkhyāta* moments to reach the Abode-of-the-liberated. To resolve this discrepancy the conception of *asprśadgati* is employed. This whole discussion draws our attention to the fact that the conceptions or doctrines known collectively as Jaina philosophy and religion took their own time for crystallisation. All the doctrines were not enunciated in their final form at once. Nor were they believed in their final form from the very start

4. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book XIV, sū. 36 p. 33

5. Malayagiri's Commentary, folio 289 A

Modes Possible in this or that class of

	1. Gati (Condition of Existence)	2. Indriya (Sense- organs)	3. Kaṣāya (Passions)	4. Leśyā (Mental colouration)
1. Infernal beings	Infernal	Five	Anger, Pride, Deceit, Greed	Black, Green, Grey,
2-11. <i>Bhavanavāsi</i>	celestial	"	"	" " " Red
12. Earth-bodied	Sub-human	One	"	" " " "
13. Water-bodied				
14. Plant-bodied				
15. Fire-bodied	"	"	"	Black Green Grey
16. Air-bodied				
17. Two-sensed	"	Two	"	" " "
18. Three-sensed	"	Three	"	" " "
19. Four-sensed	"	Four	"	" " "
20. Fivesensed sub-human beings	"	Five	"	All the six
21. Human beings	Human	Five+mind	" free from <i>kaṣāyas</i>	" free from all the six }
22. <i>Vānavyantara</i>	Celestial	Five	Four <i>kaṣāyas</i>	} Black, Green, Grey, Red
23. <i>Jyotiṣka</i>	"	Five	"	Red
24. <i>Vaimānika</i>	"	Five	"	Red, Pink, White

Living Beings (938-946)

5. Yoga (Activity)	6. Upayoga (Cognition)	7. Jñāna (Knowledge)	8. Darśana (Faith)	9. Cāritra (Conduct)	10. Veda (Sex)
mental,vocal, bodily	deter- minate- indeter- minate	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhanga }	right, wrong, } right-cum- wrong }	acāritrī	Neuter
"	"	"	"	"	Male, Female
bodily	"	Mati-ajñāna, } Śruta-ajñāna }	wrong	"	Neuter
"	"	"	"	"	"
bodily, vocal	"	{ Ābhi., Śruta, Mati-ajñāna, Śruta-ajñāna }	right,wrong	"	"
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"
mental,vocal, bodily	"	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhanga }	right, wrong, } right-cum- wrong }	{ acāritrī, cāritrā- cāritrī }	All the three
free from } all the three }	"	Five jñānas & three ajñānas }	"	{ cāritrī, acāritrī, cāritrā- cāritrī }	"
All the three	"	{ Ābhi., Śruta, Avadhi, Mati-ajñāna, -Śruta ajñāna, Vibhanga }	"	acāritrī	Male, Female
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"

CHAPTER XIV

ON PASSIONS

This chapter contains information about four passions (*kaśāya*), viz anger, pride, deceit and greed (958). We are told that they are possible in each of the 24 classes of living beings (959). Again, the question of their *pratisthā* or *apratisthā* in soul, not-soul and the both is also discussed keeping in view those 24 classes of living beings (960). The terms '*pratisthā*' and '*apratisthā*' are employed here in the sense of 'having an object' and 'not having an object' respectively. Many a time it so happens that passions arise without any specific cause. And hence in these cases they are having no object of their own. They are called here *apratisthita*. This is the explanation offered by the commentator

We are informed that in each of the 24 classes of living beings the rise or origination of passions takes place depending upon *ksetra* (place), *vastu* (thing), *śarīra* (body) and *upādhi* (paraphernalia) (961).

The sub-types of each of these four passions are again four, viz. *anantānubandhī*, *apratyākhyānāvaraṇa*, *pratyākhyānāvaraṇa* and *saṃjvalana*. In this enumeration the succeeding sub-type is milder than the preceding sub-type (962). Again, each of the four passions are differently divided into four groups, viz. *ābhoganirvartita*, *anābhoganirvartita*, *upaśānta* and *anupaśānta* (963). When there is a cause for the rise of passions and when a person having the cause in view gives way to the rise of passions, then those passions are called *ābhoganirvartita*. On the contrary, when a person gives way to passions without there being any cause whatsoever, then the passions are called *anābhoganirvartita*. So long as the passions do not rise or operate (but remain in the state of subsidence) they are called *upaśānta*. And when they rise and operate, they are called *anupaśānta*.

In Jaina Āgamic texts the vices of living beings are variously described. And they are grouped differently.¹ One system of grouping is to bring all the vices under three heads, viz. *rāga* (attachment), *dveṣa* (aversion) and *moha* (delusion or infatuation). But in the Jaina Karma doctrine all the vices are grouped under the heads of the abovementioned four passions (*kaśāyas*) and delusion or infatuation (*moha*). Hence this system of grouping

1. Introduction to *Gaṇadharaṇī* (Ed. Pt. Malvania), p. 100.

the vices seems to be finally crystallised in the Jaina treatment of vices.²

We should make a note that passion (*kaśāya*) is one of the modes of a soul, mentioned in the preceding chapter (926).

Passions are the main causes of karmic bondage. The causes of reception or collection of all the eight types of karmas in all the 24 classes of living beings in all the three divisions of time ultimately resolve into four passions. The causes not only of the reception or collection of karmas but also of accumulation, bondage, premature realization, realization or rise, and dissociation of karma resolve into these four passions only (964-971)

At the end of this chapter there occurs a recapitulatory verse mentioning the topics of treatment. This suggests that this whole chapter might have come down to Ārya Śyāmācārya through tradition.

*

2. Study ' *Kaśāyapāhuḍa* ' with its commentaries for the detailed account of *preyas* and *dveṣa* and four *kaśāyas*.

ON SENSE-ORGANS

Among the modes of a living substance or being, sense-organ is mentioned. In the list of these modes, sense-organ is mentioned prior to passions (926). But the passions are treated of first in chapter XIV and afterwords in chapter XV sense-organs are treated of. This proves that these chapters have come down to Śyāmācārya through tradition and he has simply compiled and edited them in his own way. This is again corroborated by the fact that the modes, viz. *leśyā* (mental colouration) (chapter XVII), *samyaktva* (right faith) (chapter XIX), *upayoga* (cognition) (chapter XXIX), *ohi-avadhiḥjñāna* (clairvoyance) (chapter XXXIII) are treated of neither in due order nor at one place. Some information regarding *avadhiḥjñāna* is contained in the chapter on *Uṇayoga* (XXIX). Really speaking, this chapter on *upayoga* provides an occasion for the full treatment of *avadhiḥjñāna*. In spite of this a separate chapter is devoted to its treatment. This suggests that there might have been a tradition current in the days of Ārya Śyāmācārya to discuss independently the topic of *avadhiḥjñāna*. Hence Ārya Śyāmācārya might have deemed it necessary to collect data relating to *avadhiḥjñāna* in an independent chapter.

In this chapter the discussion about sense-organs is divided into two sections. The first section consists of 24 *dvāras* (topics) and the second consists of 12 *dvāras*. In the very beginning of the first section 24 *dvāras* are pointed out (972). We are told that sense-organs are five (973). Then those 24 *dvāras* (topics) regarding them are discussed one by one in due order. Having completed the discussion about the first six topics from *saṁsthāna* (structure) to *alpabāhuvā* (relative numerical strength), all these six topics are again expounded keeping in view the 24 classes of living beings (983-989). After that the topics 7th (*Puttha-Sprṣṭadvāra*) to 9th (*Viṣayadvāra*) are discussed (990-992). These topics are not expounded keeping in view the 24 classes of living beings. This is so not because these topics are such as could not be discussed in connection with 24 classes of living beings but because there was, it seems, no crystallised or established tradition of discussing these topics in connection with those 24 classes.

In sū. 993 we are told that the material karmas that are dissociated from the soul at the time of *māraṇāntika samudghāta* are subtle. In other words, the material atoms that abandon the form of *karma* are subtle. Further it is stated that these subtle

atoms are everywhere in Loka. Again, in sū. 994 there occurs a statement to the effect that ordinary beings (*chadmastha*) are not able to know or to see these subtle atoms. When even some celestial beings are not capable of knowing or perceiving them then what to talk of the ordinary human beings!

Then it takes up 24 classes one by one in each case considering the question as to whether or not it knows and sees those subtle atoms while receiving them as food (sū. 995-998).

Sū. 999 discusses the question as to what a person perceives when he sees the reflection of a thing placed before shining things like a looking-glass, a sword, etc. In reply we are told that he perceives neither the looking-glass etc. nor his own self but the reflection alone. Here the term '*pratibhāga*' (*palibhāga*) is employed in the sense of reflection (*pratibimba*). The sentence meaning 'whether or not he perceives a looking-glass' occurring in the sūtra has a different reading also. According to Āc. Malayagiri it has the reading yielding the meaning that he may perceive a looking-glass also. The contradiction in the two meanings could be resolved as follows. Āc. Malayagiri's explanation is from the standpoint of the perceptible nature of the object. From this standpoint he considers the looking-glass also to be perceptible. But if we were to regard as perceptible that object which is actually perceived in the concerned instance then we can definitely say that it is only the reflection borne by the looking-glass that is perceived. Hence when it is said that he does not perceive the looking-glass it is said from the standpoint of the cognitional awareness.

Interesting discussion about the cognition of reflection occurs in *Niśītha-Bhāṣya* (gāthā 4318 ff). And even *Syādvādaratnākara* (p. 858 ff) extensively discusses this problem. Again, Siddhasenagani's commentary on *Tattvārthasūtra* (v. 24 p. 354) contains this interesting discussion.

A blanket, be it thickly woven or thinly woven, touches the same number of units of space. This information is included in this chapter, it seems, on account of its involving the point of uniformity-of-touch (1000).

Moreover, the information that a post, be it standing or lying down, occupies the same number of units of space seems to be included here on account of its being related to the object of sense-organ (1001).

Similarly, here we find the discussion about the touch of *dharmāstikāya* etc. by the geographical objects like *āpāsathigala* =

loka, etc. (1002-5). According to the explanation offered by Āc Malayagiri the subject-matter of both the *dvāras*, viz *Āgāsathiggala* (1002) and *Lokadvāra* (1004) is the same, merely the terms 'āgāsathiggala' and 'loka' differ.¹ But if it were so, there arises a question as to why the two *dvāras* are separately treated of or written. The basis of Āc Malayagiri's view seems to be the uniform treatment of and uniform details about the touch in both the *dvāras*. But we have no means to answer the question as to whether or not the author himself meant the difference merely of terms but not of the subject-matter.

The second section of this chapter consists of 12 *dvāras* which are mentioned in the beginning of this section (1006)

With a view to describing in connection with 24 classes of living beings the accumulation of the concerned material particles proper for the construction of the concerned sense-organs the author has given the following information. A living being receives the material particles for those sense-organs alone which are possible in the class to which it belongs (1007-8). After having accumulated the material particles proper for those sense-organs alone a living being constructs them (1009). Each and every living being requires for the construction of sense-organs due to it one *antarmuhūrta* consisting of *asamkhyāta* moments (1010). Having pointed out the possibility or otherwise of *indriyalabdhi* (internal capacity to have sense experience of this or that type) in each of the 24 classes of living beings (1011) we are told as to how much time the process of cognition ensued by this or that sense-organ requires for its completion in each of the 24 classes of living beings (1012). A calculation of the relative temporal duration required by the process of cognition ensued by this or that sense-organ for its completion is given below (1013).

Sense-organ	Minimum time the process of cognition requires for its completion
1. Organ of vision	(1) The shortest duration (when compared with others)
2. Organ of hearing	(2) Somewhat longer duration than (1)
3. Organ of smell	(3) Somewhat longer duration than (2)
4. Organ of taste	(4) Somewhat longer duration than (3)
5. Organ of touch	(5) Somewhat longer duration than (4)

1. "pūrvam ākāsathiggalaśabdena lokaḥ prṣṭo'dhunā lokaśabdenaiva tam pip-
rechiṣur āha | Prajñāpanāṭīkā, folio 308 A. Loka, being very small in
extension, looks like a patch in Space (Ākāśa) taken as a whole. To
suggest this idea the term 'ākāsathiggala' has been used for loka. This
is the clarification offered by Āc. Malayagiri in his commentary on
Prajñāpanāśūtra (folio 307 A).

Regarding the maximum time we are to understand in continuation with the above the progressive rise in the same order

6. Organ of vision	(6) somewhat longer duration than (5)
7. Organ of hearing	(7) somewhat longer duration than (6)
8. Organ of smell	(8) somewhat longer duration than (7)
9. Organ of taste	(9) somewhat longer duration than (8)
10. Organ of touch	(10) somewhat longer duration than (9)

Then there occurs the description of the stages the sensory cognition involves, viz. *ogāhanā* (*avagrahana* = *pariccheda*), *avāya* (determination or exclusion of the non-existing characteristics), *ihā* (cogitation), *uggaha* (*avagraha*, grasping)—*arthāvagraha* (final grasping of the object) and *vyañjanāvagraha* (initial grasping of the object). All these stages are discussed in connection with 24 classes of living beings (1014–23). It is noteworthy that though among the *dvāras* (topics) enumerated in the beginning (1006) *vyañjanāvagraha* alone is mentioned after *ihā*, in the actual exposition (1017) two types of *avagraha* are mentioned and explained. Again, the order of treatment that is accepted in *Tattvārthasūtra* and *Nandī* in connection with these stages is reversed here. It is interesting to note the following points gathered from this *Prajñāpanā* account. *Vyañjanāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the four sense-organs only, viz. organs of hearing, smell, taste and touch. It is not possible in the case of cognition had through visual sense-organ or mind (*manas*) (1018). On the other hand, *arthāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs and also through the sixth *manas* (mind) which is considered to be a quasi-sense-organ (*noindriya*) (1019). Thus *arthāvagraha* is of six kinds. But *avagrahana* (1014), *ihā* (1016) and *avāya* (1015)—each of the three is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs only. This means that they are not possible in the case of cognition had through mind. Does this mean that mental cognitive function is not possible in these three stages? In later days it was accepted that *ihā* and *avāya* are possible even in the case of cognition had through mind.² It is noteworthy that in this *Prajñāpanā* account the stage called *dhāraṇā* is not even mentioned. Is it that by *avagrahana* (1014) *Prajñāpanā* means *dhāraṇā*? This question occurs to our mind because *ogāhanā* (*avagrahana*) and *uggaha* (*avagraha*) are here separately mentioned. By *uggaha* is here definitely meant *avagraha* because it is divided into two types, viz. *arthāvagraha* and *vyañjanāvagraha*. And, as we have already pointed out, *ogāhanā* is here separately mentioned. So, we feel that the term *avagrahaṇa* is here used for

the stage known as *dhāranā* in later works. This much is certain that this *Prajñāpanā* account of *jñāna* represents the old stratum of thought.

Then follows a different classification of sense-organs. Here they are classified into two types, viz. *dravyendriya* (physical sense-organ) and *bhāvendriya* (psychic sense-organ) (1024). But in *Tattvārthasūtra* each of the five *dravyendriyas* are again divided into two sub-types, viz. *nirvṛti* (the organ itself) and *upakarana* (the protective environment). Thus, according to *Tattvārthasūtra* in all there are ten *dravyendriyas*.

In this chapter of *Prajñāpanā* there occur four *dvāras* (topics), viz. *indriyopacaya*, *indriyanirvartana*, *indriyalabdhi* and *indriyopayogaḍḍhā*. It is not impossible that *Tattvārthasūtra* has systematised the classification of sense-organs by considering the first two to be the sub-types of *dravyendriya* and the last two to be the sub-types of *bhāvendriya*. *Prajñāpanā* recognises in all eight types of *dravyendriyas*. It does not recognize the two sub-types of *dravyendriya* in the case of the organs of taste and smell (1025). It does not name the two sub-types of *dravyendriya*. After this it takes up 24 classes of living beings one by one in each case showing as to how many and as to which *dravyendriyas* out of the eight are possible in it (1026-1029). From all this we feel that the two sub-types of *dravyendriya* which are recognised in *Prajñāpanā* are not identical with *nirvṛti* and *upakarana* recognised in *Tattvārthasūtra*, nor are they the same as *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* mentioned in *Prajñāpanā* itself. It is so because according to *Tattvārthasūtra* *nirvṛti* and *upakarana* are possible in the case of all the *indriyas* and according to *Prajñāpanā* *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* are possible in the case of all the *indriyas* whereas two sub-types of *dravyendriya* recognised in *Prajñāpanā* (1025) are possible in the case of three sense-organs only.

Then it again takes up 24 classes of living beings one by one in each case pointing out as to how many *dravyendriyas* it possessed in the past, how many it possesses at present and how many it will possess in future (1030-1054).

After that five types of *bhāvendriyas* are mentioned. And we are told as to how many of them are possible in the case of each of the 24 classes of living beings (1056-1067).

For the various views about sense-organs upheld by different systems of Indian philosophy one may refer to Hindi Notes (pp. 38-41) given at the end of the text of *Pramāṇamīmāṃsā* (Sīṅghī Jaina Series).

CHAPTER XVI

ACTIVITY OF SOUL

Activity of a soul, which depends upon mind, speech and body is technically called *yoga*. In this chapter the term '*prayoga*' is used in place of '*yoga*'. This threefold activity is considered to be of the soul (*ātmavyāpāra*)¹ because it does not take place in its absence. According to Jaina philosophy mind, speech and body are material or physical. The activity that is commonly found in all forms of matter is motion. This activity is possible even in the absence of the soul. But the special activities of physical particles transformed into mind, speech and body are possible only when the soul cooperates with this concerned matter. Again, these special activities in question are not possible in matter which is not transformed into mind, speech and body. And even the transformation of matter into mind, speech and body depends on the *karma* of the soul. This is the reason why this threefold activity of material mind, speech and body is regarded as belonging to the soul. These three types of activity are divided into 15 sub-types. We are told as to which of these sub-types can possibly be present in a living being in a particular situation. We are also informed as to which of these 15 sub-types can possibly be present in each of the 24 classes (*dandaka*) of living beings (1069-1084). In this exposition there also occur various alternatives showing as to which sub-types are possible along with a particular sub-type.

Like *Prajñāpanā*, *Ṣaṭkhaṇḍāgama* also enumerates the 15 sub-types of threefold activity and examines the possibility of these sub-types in different classes of living beings, employing the scheme of *mārganāsthānas* of living beings (Book I p. 278 ff.). In *Ṣaṭkhaṇḍāgama* three main types of activity, viz mental, vocal and bodily are included under the head '*Prayoga Karma*', but their sub-types are mentioned in *Dhavalā* (Book XIII, p. 43).

The 15 sub-types are as follows (1068) :

- (1) *Satya-manaḥ-prayoga* (True activity of mind).
- (2) *Asatya-manaḥ-prayoga* (False activity of mind)

1. "*prayogah paṛispandakriyā, ātmavyāpāra ity arthaḥ |*" *Prajñāpanāṭīkā*, folio 317. "*ātmapravṛtṭeḥ karmādānaśbandhanaviryotpādo yogah | athavā ātma-pradeśānām saṅkocavikoco yogah*" *Dhavalā*, I, p. 140. Among the ten types of *karma* enumerated in *Ācārāṅganiryukti* (gāthā 183) there is one called '*prayoga-karma*'. While explaining it Āc. Śīlāṅka enumerates its 15 types (p. 94).

- (3) *Satya-mṛṣā-manaḥ-prayoga* (True-as-well-as-false activity of mind).
- (4) *A-satya-mṛṣā-manaḥ-prayoga* (Neither-true-nor-false activity of mind).
- (5)-(8) The same four types are possible in the case of vocal activity
- (9) *Audārika-śarīra-kāya-prayoga*² (Bodily activity of the *audārika* (gross) body)
- (10) *Audārika-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Activity of *audārika* body when it is in association with other bodies)
- (11) *Vaikriya-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the transformable body).
- (12) *Vaikriya-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Vaikriya* body when it is in association with other bodies)
- (13) *Āhāraka-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the projectable body)
- (14) *Āhāraka-miśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Āhāraka* body when it is in association with other bodies)
- (15) *Karmaśarīra-kāyaprayoga*³ (Bodily activity of the karmic body)

Āc Malayagiri considers *satyamṛṣā* (true-as-well-as-false) activity of mind as well as speech to be a mixture of truth and falsity (*miśra*) from the practical standpoint; but he considers it to be false (*asatya*) only from the definitive standpoint. *A-satya-mṛṣā* (neither-true-nor-false) activity of mind as well as speech ponders over the nature of the thing or describes the thing. Imperative statements have nothing to do with truth or falsity. Hence they too are included in *a-satya-mṛṣā* activity of speech. From the definitive standpoint even these statements are to be regarded as false if they are spoken with the intention of deceiving others. Among bodily activities, mention is not made of the bodily activity of the electric body (*tañjasa-śarīra*). This is really noteworthy

In *Saṅkhaṇḍāgama* there does not occur the term 'śarīra' along with the term '*kāyaprayoga*'. Therein we find the readings like '*orāṇīyakāyayogo*'. (*Saṅkhaṇḍāgama*, Book I, p. 289). Again, it mentions 4 types of mental activity, 4 types of vocal activity and 7 types of bodily activity.

Āc Malayagiri is of the opinion that here the name '*tañjasa-kārmaṇa-śarīraprayoga*' is intended. But even *Saṅkhaṇḍāgama* yields the above-mentioned reading — '*kammāya-kāyayogo*' (Book I, p. 289). In the mind of Āc Malayagiri there might have arisen a doubt as to why there should not occur the mention of *tañjasa-śarīra* in these 15 types. Hence he, having conjoined the term '*tañjasa*' with the term '*kārmaṇa*', has explained the point. (*Prajñāpanāṭīkā*, folio 319). But such a doubt does not occur in *Dhavaḷā*.

After having discussed 15 sub-types of the threefold activity of mind, speech and body the chapter takes up the exposition of 'Gatippavāya' (*Gatiprapāta*) (1086-1123). This seems to be a collection of secondary matter. All those activities that involve movement or motion (*gati*)⁴ are collected here and are grouped under five different heads, viz. 1 *prayogagati*, 2 *tatagati*, 3 *bandhana-chedana-gati*, 4 *upapātagati* and 5 *viḥāyogati* (1085)

Out of the activities of these five groups, those of the first group are discussed in connection with the 24 classes of living beings. In other words, about the activities of the first group only we are told as to which of them are found in each of the 24 classes of living beings. But the activities of the remaining groups are not discussed in connection with the 24 classes of living beings. That is, about the activities of these four groups we are not told as to which of them are possibly present in each of the 24 classes of living beings.

Let us take the activities of the first group. They are called 'prayoga-gati' (1086-1089). We have already discussed (1068) 15 sub-types of the activities of this group. Hence we need not repeat here what we have already said.

All the movement that one performs before he reaches the destination is called *tata-gati*. It is so called because it is long drawn out (1090).

The movement which results on account of the bondage of soul and body being cut off is called *bandhana-chedana-gati* (1091).

Bhavopapāta-gati means soul's transformation into celestial being or infernal being or human being or sub-human being. Accordingly, this *gati* is of four types. The transformation of soul into any one of the above-mentioned four beings is caused by its own *karma*. The movement of the liberated soul (*siddhagati*) is not included in the *bhavopapātagati* because the former is not caused by the *karma* whereas the latter is caused by the *karma*.

Upapāta-gati is of three types, viz. *ksetropapāta*, *bhavopapāta* and *no-bhavopapāta*. The movement of a living being in the concerned space is called *ksetropapātagati*. The transformation of a soul into the concerned states of transmigratory existence, viz. the state of infernal beings etc. is called *bhavopapātagati* (1092-99).

The movement called *nobhavopapātagati* is of two types, one characterising matter and another characterising liberated souls.

4. "gamanāṇi gatiḥ prāptir ity arthaḥ | prāptiś ca deśāntaraviṣayā paryāyānta-raviṣayā ca.....| gateḥ prapāto gatiprapātaḥ.....| gatisābdapravṛttitirupani-patatity arthaḥ"—*Prajñāpāṇīkā*, folio 328.

This movement is called *nobhavopapātagati* because it is not caused by *karma* (1100).

Matter can move from one end of a direction to its another end in one moment only. This movement of matter is called *nobhavopapātagati* of matter (1101). But regarding the *nobhavopapātagati* of liberated souls, simply the types (Sū. 15-17) of liberated soul are enumerated. It is noteworthy that here there is no suggestion whatsoever to the effect that the movement of a liberated soul from one end of a direction to its another end takes place in one moment only (1102-4).

Vihāyogati is divided into 17 types (1105) which are explained as follows :

1. *Sprśadgati*—This is the movement of a loose atom and it involves touch with other material things (1106).
2. *Asprśadgati*—This is the movement of a loose atom and it does not involve touch with other material things (1107).
3. *Upasaṃpadyamānagati*—This is the movement of a thing which depends on some other thing. A man's journey to a religious place with the (financial) assistance of a king is an instance in point (1108).
4. *Anupasampadyamānagati*—This is the independent movement of a thing without the assistance of any other thing (1109).
5. *Pudgala-gati*—This is the movement that characterises an atom as well as an aggregate composed of two or three upto *ananta* atoms (1110).
6. *Mandūkagati*—This is the movement which resembles that of a frog. Thus this movement involves jumpings of a special type (1111).
7. *Naugati*—This is the movement which characterises a thing in a boat in motion (1112).
8. *Nayagati*—When thought employs one standpoint, its movement is called *Nayagati*. Or, when it employs all the standpoints its movement is called *nayagati* (1113).
9. *Chāyāgati*—The movement that depends on shade is called *chāyāgati* (1114).
10. *Chāyānupātagati*—Formation of shade which accords with the size of a thing is called *chāyānupātagati* (1115).
11. *Leśyāgati*—This is a transformation of a *leśyā* (mental colouration) which takes place in its association with another *leśyā* (1116).

12. *Leśyānupātagati*—Formation of *leśyā* (mental colouration) after death in accordance with the concerned *leśyā* (before death) is called *leśyānupātagati* (1117).
13. *Uddiśyavibhaktagati*—The movement for the sake of some body, say, a spiritual teacher, etc., is called *Uddiśyavibhaktagati* (1118).
14. *Catuḥpurusaprabhaktagati*—The movement of four persons about the start and the stoppage of which four alternatives are possible is called *Catuḥpurusaprabhaktagati*. The four alternatives are as follows : (1) the four persons start walking at the same moment, (2) they start walking at the same moment but do not stop walking at the same moment, (3) they do not start walking at the same moment but stop walking at the same moment, (4) they do not start walking at the same moment, nor do they stop walking at the same moment (1119).
15. *Vakragati*—It is of four types, viz. *ghaṭṭanātā*, *stambhanātā*, *ślesanātā* and *patanātā*. *Ghaṭṭanātā* is a limping movement. *Stambhanātā* means that movement which gets arrested in its course, e. g. the movement of bellows; or that movement of the limbs of a body, which is getting arrested. *Ślesanātā* is that movement which causes union of the limbs of the body. *Patanātā* is that movement which characterises a person who falls down while standing or walking (1120).
16. *Paṅkagati*—This is the movement which characterises a person who walks in mire.
17. *Bandhavimocanagati*—This is the movement which takes place when a ripened fruit falls from a tree (1121).

These 17 groups or classes are not mutually exclusive. They are meant simply to indicate the special features of various movements.

COLOUR-INDEXES TO TEMPERAMENT (LEŚYĀ)¹

This chapter is devoted to the exposition of *leśyā* (colour-indexes to temperament). It contains six sections (*uddeśas*). There is no system governing the arrangement and order of these sections. First section contains one *leśyādvāra* among other *dvāras*. This seems to be the reason why the entire discussion occurring in this first section has been included in the chapter on *leśyā*. This chapter makes it clear that some *prakaraṇas* (topical discussions) contained in *Prajñāpanā* might have traditionally come down to Ārya Śyāmācārya who seems to have simply collected and compiled them in their original form. This is corroborated by the chapter on spoken language (ch. XI).

Satkhandāgama includes *leśyā* in the list of 14 *mārganāsthānas* (points-of-investigations). Hence it is but natural that its discussion should occur at various places in *Satkhandāgama* (Book I, pp. 132, 136, etc., Book III, p. 459 etc.; Book IV, p. 290 etc.; etc.).

The first section discusses food, body, breathing, karma, colour, colour-index to temperament, emotional experience (*vedanā*), activity and life-span of the living beings belonging to 24 different classes. Thus here we are shown that there is no uniformity among living beings regarding these items. And here we are told as to what the cause of this variety is (1124-1155). From this whole discussion we gather the following interesting information. The bigger the body an infernal being possesses the more quantity of food it takes (1124). Again, the earlier is the birth, the less quantity of *karmas* it has (1125). Moreover, the earlier is the birth, purer are its colour and colour-index to temperament (1126-27). *Sañjñī* infernal beings suffer great or intense misery whereas *asañjñī* infernal beings suffer miseries of low intensity (1128).² The activities performed by an infernal being possessed of right faith are less than those performed by the one devoid of it (1129). And the life-spans of different infernal beings are not uniform (1130).

1. For the detailed information about the *leśyā*-speculation available in Jaina Āgama and Karma literature as also in Non-Jaina works one may refer to *Leśyākośa* edited by Mohan Lal Banthia and Shrichand Choradia, Calcutta, 1966. For the interpretation of the term '*leśyā*' one may consult Schubring *Doctrine of the Jains* p. 195.

2. The fact that the infernal beings are here divided into two classes, viz. *sañjñī* and *asañjñī* suggests that this chapter has been written in the period of time when these two terms had still not acquired the final technical sense. This is the reason why Ac. Malayagiri has to give many alternative explanations of these two terms while commenting on them.

All the abovementioned items are considered in connection with each of the 24 classes of living beings, viz. a class of *Bhavana-vāst* gods, etc (1131-44).

After that it demonstrates with respect to above items the similarity or otherwise obtaining between living beings having different *leśyās* and belonging to 24 different classes (1145-55). With this ends the first section.

Second section begins with the enumeration of six types of *leśyā*. Then it takes up four *gatis* (states of transmigratory existence) one by one in each case discussing the question as to how many types of *leśyās* it can possibly have (1157-1169). The concerned table is given below.

Classes	black	blue	grey	yellow	pink	white
1. Infernal beings	"	"	"	×	×	×
2 Sub-human beings	"	"	"	"	"	"
One-sensed	"	"	"	"	×	×
" Earth	"	"	"	"	×	×
" Water	"	"	"	"	×	×
" Plant	"	"	"	"	×	×
" Fire	"	"	"	×	×	×
" Air	"	"	"	×	×	×
Two-sensed	"	"	"	×	×	×
Three-sensed	"	"	"	×	×	×
Four-sensed	"	"	"	×	×	×
Five-sensed <i>tīryaṅca</i>	"	"	"	"	"	"
<i>Sammūrcchima</i> "	"	"	"	×	×	×
<i>Garbhaja</i> "	"	"	"	"	"	"
<i>Tīryaṅcanī</i>	"	"	"	"	"	"
3. Human beings	"	"	"	"	"	"
- <i>Sammūrcchima</i>	"	"	"	×	×	×
- <i>Garbhaja</i>	"	"	"	"	"	"
- Females (<i>Manuṣyaṇī</i>)	"	"	"	"	"	"
4 Celestial beings (Male)	"	"	"	"	"	"
" " (Female)	"	"	"	"	×	×
<i>Bhavanavāst</i> Gods	"	"	"	"	×	×
" Goddesses	"	"	"	"	×	×
<i>Vānavyāmtara</i> Gods	"	"	"	"	×	×
" Goddesses	"	"	"	"	×	×
<i>Jyotiśa</i> Gods	×	×	×	"	×	×
" Goddesses	×	×	×	"	×	×
<i>Vaimānika</i> Gods	×	×	×	"	"	"
" Goddesses ³	×	×	×	"	×	×

3. For clarification of this point refer to the Commentary.

In *sūtra* 1170 there occurs the calculation of the relative numerical strength of the living beings possessed of this or that type of *leśyā*. It is as follows:

1. Living beings possessed of white *leśyā* (1) the lowest number
2. " " " " pink " (2) *asamkhyāta* times (1)
3. " " " " yellow " (3) *asamkhyāta* times (2)
4. " " devoid of *leśyā* (4) *ananta* times (3)
5. " " possessed of grey *leśyā* (5) *ananta* times (4)
6. Living beings possessed of blue *leśyā* (6) somewhat more than (5)
7. " " " " black " (7) " " " (6)
8. " " " " *leśyā* (8) " " " (7)

But the calculation of the relative numerical strength of the infernal beings possessed of this or that type of *leśyā* (*sū* 1171) is as follows.

1. Infernal beings possessed of black *leśyā* (1) the lowest number
2. " " " " blue " (2) *asamkhyāta* times (1)
3. " " " " grey " (3) *asamkhyāta* times (2)

This is so because the lower is the hell, smaller is the number of beings residing in it. Hence the infernal beings residing in the seventh hell have the black *leśyā* and their number is the lowest among the infernal beings residing in different hells.

In the case of *tiryāṇcas* (sub-human beings) the principle underlying the relative numerical strength is quite opposite to the one underlying the same in the case of infernal beings; but it follows the general and normal principle (1170) which is obvious in the calculation given in *sūtra* 1170, the only difference being that here there is no *tiryāṇca* which is free from *leśyā*.

Regarding the relative numerical strength of the sub-human beings possessed of this or that *leśyā*, a separate calculation is given according to the number of sense-organs possessed by them (1173-1180). Sometimes the relative numerical strength in this calculation does not tally with the same in the other. Relative numerical strength of human beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated (1181-87). And the relative numerical strength of celestial beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated. But here the speciality is that the mutual relative numerical strength of the four classes of celestial beings viz *Bhāvānāśi*, etc. is also calculated from the standpoint of *leśyā* (1188-90). Moreover, here we are told as to how many supernatural powers (*rddhis*) a living being possessed of this or that *leśyā* can possibly have. It is made clear that living beings possessed of black, blue, gray, yellow or pink *leśyā* can have many supernatural powers (*mahārddhika*). This implies that the beings possessed of

white *leśyā* can have all the possible supernatural powers (1191). At the end the section takes up four *gatis* one by one in each case showing the relative numerical strength of the supernatural powers possessed by its living beings having this or that type of *leśyā* (1192-97).

The last *sūtra* runs as follows: “*keī bhanamti — cauvtsadamindaenam iddhī bhāniyavvā*” (1198). This *sūtra* records a view that here in the above case we should take up 24 classes instead of 4 *gatis*; and in each case one should calculate the relative numerical strength of supernatural powers (*iddhī*) that can possibly be possessed by its beings having this or that type of *leśyā*. From this it becomes clear that this difference of version pertains to the reading of *Prajñāpanā*. It also proves that this difference of version might have been present at the time of compilation of *Prajñāpanā*.

The third section (1199-1217) contains the discussion about the type of *leśyā* which a living being has at the time of its birth and death (1199-1214). Again, we are told that the spatial and temporal range the physical object lying within which is perceived directly by *avadhūjñāna* (clairvoyance) differs according to the difference in *leśyā* of a cognizer. And we are shown the exact range which is determined by this or that type of *leśyā*. Moreover, this section yields information regarding the number of *jñānas* which a living being possessed of this or that type of *leśyā* can possibly have (1215-17).

The fourth section is devoted to a description of *leśyā* viewed as a physical substance. It demonstrates as to how a *leśyā* is converted from this type into that type. Again, it extensively expounds as to what types of colour, flavour, odour and touch a particular type of *leśyā* can possibly have (1219-1241). All this shows that *leśyā* is nothing but a sort of transformation or modification of matter, which takes place depending on soul.

Sūtra 1242 calculates various modes of *leśyā*. Then it takes up its types one by one in each case explaining its units (*pradeśas*) (1243), extent of pervasiveness (*avagāhanāksetra*) (1244), groups of particles (*varganā*) (1245), resting place or substratum (*sthāna*) (1246) and relative numerical strength (*alpabahutva*) (1247-49). All these points are explained from the standpoint of its substratum (*sthāna*) and at the same time keeping in view its substance (*dravya*) and units (*pradeśa*).

In the beginning of the fifth section there occurs the repetition of what has already been said in the fourth section regarding the transformation of *leśyā*. Afterwards it is explained that a *leśyā* could not be converted from one type into another (1252-55). If

this be the case, then how can we reconcile this view with the one given in the fourth section? Ac. Malayagiri reconciles this view with that as follows. The possibility of transformation of a *leśyā* from one type into another is accepted in the fourth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz that of human beings and of sub-human beings. And the possibility of such a transformation is rejected in this fifth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz. that of infernal beings and of celestial beings (*Prajñāpanāṭīkā* folio 371). Ac. Malayagiri's remark about *sūtras* 1552-55 is worthy of note. His remark runs as follows: '*amūni ca sūtrāni sāksāt pustakesu na drśyante kevalam arthataḥ pratīpattivyāni, tathā mūlatīkākāreṇa vyākhyānāt*'—*Prajñāpanāṭīkā*, folio 372.

The sixth section contains information about the *leśyās* of male and female human beings residing in different regions (1256-57). After that it expounds the fact that there is no rule that the *leśyā* of one should necessarily be identical with that of one's father and/or mother. It concludes that one may or may not have the *leśyā* similar to the *leśyā* of one's father or mother. In other words, one does not necessarily inherit a *leśyā* from one's father or mother. This amounts to saying that mental temperament is not necessarily an inherited characteristic (1258).

Though this chapter is of a considerable length, it does not contain the following two topics which are extensively dealt with in other works⁴. It does not discuss the question as to what type of thoughts occurs to a living being possessed of this or that type of *leśyā*. Moreover, it does not even mention the two sub-types of each main type of *leśyā*, viz. *dravyaleśyā* and *bhāvaleśyā*. This points to the early date of the compilation of *Prajñāpanā*.

*

4. *Uttarādhyayana*, 34. 21-32. *Bhagavatīsūtra*, śataka 12, uddeśa 5, sū. 450, p. 572

CHAPTER XVIII

PERIOD OF CONTINUOUS PERSISTENCE OF
ONE MODE

This chapter is devoted to the consideration of the question as to how much period of time a substance—living or non-living—which is included in the 'kāya' group can continuously have one particular mode.¹ In other words, it lays down the minimum and maximum periods for which one individual substance can continuously belong to a particular class from among so many possible in its case. First it is necessary to understand the difference between the subject-matter of the fourth chapter called '*Sthitipada*' and that of the present chapter called '*Kāyasthitipada*'. The subject-matter of the former is *bhavasthiti* whereas that of the latter is *kāyasthiti*. *Bhavasthiti* means a period of time for which a living being lives in its one birth only. On the other hand, *kāyasthiti* means a period of time for which a living being can continuously be a member of one class in its several consecutive births. Moreover, the fourth chapter considers the question of *bhavasthiti* in connection with living beings only whereas the present chapter considers the question of *kāyasthiti* in connection with even non-living substances, viz. *dharmāstikāya* etc. which are known as *kāya* (*astikāya*). That is, this present chapter discusses also the question as to how long a particular non-living substance can continuously have a particular mode.

Śaṭkhandāgama discusses the question of *sthiti* (*bhavasthiti*) keeping in view one living being as also many living beings. Moreover, therein the enquiry is conducted in terms of 14 *mārganāsthānas*, viz. *gati* etc. as also in terms of 14 *gunasthānas*. *Śaṭkhandāgama* too contains an exposition of *kāyasthiti* similar to the one found in the present chapter. But it conducts this exposition too in terms of 14 *mārganāsthānas* and 14 *gunasthānas*.²

The present chapter conducts its exposition of *kāyasthiti* in terms of 22 '*padas*' instead of 14 *mārganāsthānas* employed in *Śaṭkhandāgama*. The list of 22 '*padas*' is given below. And the list of 14 *dvāras* (*mārganāsthānas*) accepted in *Śaṭkhandāgama* on the basis of similar *dvāras* mentioned elsewhere is also given below.

1. '*kāya iha paryāyah pariṣṭhyate*'—*Prajñāpanāṭīkā*, folio 375.

2. Refer to *Śaṭkhandāgama* ('*Kālānugama*'), Book IV, pp. 313, 357 & Book VII, pp. 114, 462.

Prajñāpanā

Ṣaṭkhandāgama

1. <i>Jīva</i> (Animate being)	—
2. <i>Gatī</i> (class of animate beings)	1. <i>Gatī</i>
3. <i>Indriya</i> (sense-organ)	2. <i>Indriya</i>
4. <i>Kāya</i> (body)	3. <i>Kāya</i>
5. <i>Yoga</i> (activity)	4. <i>Yoga</i>
6. <i>Veda</i> (sexual behaviour)	5. <i>Veda</i>
7. <i>Kasāya</i> (passions)	6. <i>Kasāya</i>
8. <i>Leśyā</i> (mental temperament)	10. <i>Leśyā</i>
9. <i>Samyaktva</i> (faith)	12. <i>Samyaktva</i>
10. <i>Jñāna</i> (determinate cognition)	7. <i>Jñāna</i>
11. <i>Darśana</i> (indeterminate cognition)	9. <i>Darśana</i>
12. <i>Samyata</i> (self-controlled)	8. <i>Samyama</i>
13. <i>Upayoga</i> (cognition)	—
14. <i>Āhāra</i> (nourishment)	14. <i>Āhāra</i>
15. <i>Bhāsaka</i> (capable of speaking)	—
16. <i>Paritta</i> (having one body each)	—
17. <i>Paryāpta</i> (fully developed)	—
18. <i>Sūksma</i> (subtle)	—
19. <i>Sañjñī</i> (possessing higher cognitive capacity)	13. <i>Sañjñī</i>
20. <i>Bhava</i> (- <i>Siddhi</i>)	11. <i>Bhavya</i>
21. <i>Asti</i> (- <i>kāya</i>)	—
22. <i>Carima</i> (capable of attaining <i>mokṣa</i>)	—

Here one point should be made clear. An infernal being can never be born in its next birth as infernal being. Nor a celestial being can ever be born in its next birth as celestial being. Hence there is no difference between their *bhavasthiti* and *kāyasthiti*. Only in the case of human and sub-human beings there is the possibility of difference between *bhavasthiti* and *kāyasthiti*. As a matter of fact, we should say that there is no possibility of *kāyasthiti* in the case of infernal beings and celestial beings. Readers interested in this point should compare the fourth chapter with the present one.

From among 22 *dvāras*, the first one is 'jīva'. We are told that *jīva* exists in all the three divisions of time (1260). This means that it has no beginning and no end; it is neither originated nor will it be destroyed, it is eternal. The commentator has defined *jīva* as that which possesses *prānas*. And he has told us that *prānas* are of two types, viz *dravya prānas* (external or physical *prānas*) and *bhāva prānas* (internal or psychic *prānas*). Sense-organ, etc. are the instances of *dravya-prāna* and knowledge etc.

3. A living being belonging either to the class of *sañjñī* sub-human beings with five senses or to the class of human beings can at the most have 8 continuous births in the same class. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 376

are the instances of *bhāva-prāna*. And knowledge being included in *bhāva-prāna*, *siddhas* (liberated beings) too could be said to possess *prānas* and consequently be included in the class of *jīvas*.⁴

In the text proper the discussion about *Kāla* (Time) is conducted in two ways (1262, 1286 etc.) In this connection the commentator observes that the discussion about *Kāla* is here conducted from the temporal as well as spatial standpoints. The number *anantī* (infinite) being of various kinds or degrees, the comparison of the number of the moments of time with the number of space-points helps our understanding of those degrees.⁵

About the *kāyasthiti* of the sub-human beings given in the text proper (1262) the commentator remarks that it is the *kāyasthiti* of only a section of the class of sub-human beings, viz. plant beings. Other sub-human beings could not have that much *kāyasthiti*.⁶

About the *kāyasthiti* of goddesses given in the text proper (1264) the commentator observes that it is to be understood of the goddesses of *Isāna*.⁷

Again, he informs us that the maximum *kāyasthiti* of sub-human beings given in the text (1268) is to be understood of those sub-human beings only that belong to *Devakuru* (*Pajñā Vr* p. 377). The text proper tells us that the *kāyasthiti* of two-sensed beings is '*saṁkhyātakāla*' (1273). He points out that by '*saṁkhyātakāla*' we should here understand '*saṁkhyeyāni varasahasrāni*' (*Prajñāpanāṭikā* fol. 378).

Sūtra 1277 mentions *aparyāpta* beings. The commentator observes that by *aparyāpta* we are to understand both the types of *aparyāpta* beings, viz. *labdhi-aparyāpta* and *karana-aparyāpta* (*Prajñāpanāṭikā*, folio 378).

On the other hand, he asks us to take the term *paryāpta* used in *sūtra* 1279, etc. in the sense of *labdhiparyāpta* only (*Prajñā. ṭikā*, folio 378).

The term '*kāya*' employed in *Kāyadvāra* (1285-1320) is to be understood in the sense of body. But in *sūtra* 1285 it means not body in general but its two special kinds, viz. *kārmana* and *aijasa* (*Prajñā. ṭikā*, folio 379).

Sūtra 1288 lays down that the *kāyasthiti* of plant beings is '*asamkhejā poggalapariyattā*'. This implies that there is no possi-

4. *Prajñāpanāṭikā*, folio 375.

5. *Ibid*, p. 375

6. *Ibid*, p. 375

7. *Ibid*, p. 376

bility of a plant being belonging to the class of plant beings from the beginningless time. In the past it must have belonged to other classes also. To remove this possible misunderstanding the theoreticians have pointed out two divisions of plant beings, viz. *vyavahārarāśi* and *avyavahārarāśi* and have also described the nature of *nigoda* beings.

This whole interesting discussion is conducted here in order to corroborate the view that the soul of Marudevī was in plant from the beginningless time as also similar other views (*Prañā tīkā*, folios 379 and 385).

The *sūtra* 1305 referring to the *bādarasāmānya* of the earth-bodied, etc states that their *kāyasthiti* is *asamkhyāta utsarpinis* (ascending time-cycles) and it equates this period of time with one of the equal *asamkhyāta* parts of an *angula*. Here there arises a question as to how the number of the spacepoints covered by one of the *asamkhyāta* equal parts of an *angula* be equal to the number of moments of *asamkhyāta* ascending time-cycles. The solution offered is that the space is subtler or finer than time and hence that becomes possible (*Prañā tīkā*, folio 382).

Among the divisions made of the *sendriya* beings (1271), *sakāya* beings (1285), *śajogī* beings (1321) and *śaveda* beings (1326) etc. we find one division called *anādi-ananta* beings. This suggests that some beings are *abhavya* who, being not capable of attaining *moksa*, will never attain it.

It is noteworthy that in *Yogadvāra* (1321-25) we are told that the minimum and maximum periods of mental or vocal activity are one moment and an *antarmukūrta* respectively. This means that vocal activity or mental activity, that is, concentration can continue at the most for an *antarmukūrta*. After that it necessarily comes to an end. This is the characteristic of a living being. This period being very short we are not able to notice it. This is the clarification offered by the commentator (*Prañā tīkā*, folio 382).

In the discussion about the period for which a living being can continuously have a female sex five views are recorded. And in the text proper this discussion occurs in the form of a dialogue between Lord Mahāvira and his chief disciple Gautama (1327). Ac. Malayagiri has explained these five views. What he has said about the rightness of a particular view as also about the propriety of this dialogue is noteworthy. He says, "*amīśām ca pañcānām ādeśānām anyatamādeśasamīcinatānirṇayo'tiśayaḥ* *ñānibhiḥ sarvotkṛṣṭa-śrutalabdhisampannair vā kartum śakyate | te ca bhagavadāryaśyāmapratipattau nāstran | kevalam tatkalāpeksayā ye pūrvapūrvatamāḥ sūrayaḥ tatkalābhāvigranthapaurvāparyaparyalocanayā yathāśvamati*

*strivedasya sthitim prarūpitavantas tesāṃ sarvesāṃ api prāvacaṇi-
kasūtrīnāṃ matāni bhagavānāryaśyāma upadistavān | te ca prāvacaṇika-
sūrayaḥ svamatena sūtram paṭhanto gautamaprasna-bhagavannirva-
canarūpatayā paṭhanti | tatas tadavasthāny eva sūtrāni likhatā
Gotamā ! ity uktam | anyathā bhagavati gautamāya nirdestari na
saṃśayakathanam upapadyate bhagavataḥ sakalasamśayātītatvāt | ”*

—*Prajñā. tīkā*, folio 385

Satkhandāgama gives one view only in this context. It neither records nor discusses the various views.

In *Samyaktvadvāra* (1343-1345) the commentator has explained the terms *samyagdrsti*, *mithyādrsti* and *samyag-mithyādrsti* as follows. The living being that has the right faith in the categories propounded by *Tīrthankara* or *Jina* is called *samyagdrsti*, the one who doubts these categories is called *mithyādrsti*, and the one who has neither faith in nor doubt about these categories is called *samyag-mithyādrsti*. On the basis of *Śataka-cūṛṇi* he states that the *samyag-mithyādrsti* nether likes nor dislikes the categories propounded by a *Jina* just as a person ignorant of rice, etc. neither likes nor dislikes them (*Prajñā. tīkā*, folio 391)

While expounding the question of the period for which a living being can continuously have *avadhīdarśana* (extrasensory indeterminate knowledge of the spatially and temporally distant material objects) (1356), the commentator has discussed, after *Āc. Jīnabhadra*, the difference of opinion between the *sūtrakāra* and *kārmagranthika* regarding the question as to whether or not the *avadhīdarśana* is possible in the case of a living being possessed of *avadhī-ajñāna* (extrasensory determinate cognition of the spatially and temporally distant material objects by a cogniser having no faith in the categories propounded by a *Jina*) (*Prajñā. tīkā*, folio 391).

In *Upayogadvāra* (1362-63) the *sūtrakāra* has laid down that the minimum or maximum period for the continuous operation of cognitive faculty is an *antarmuhūrta*. The commentator observes that this statement is from the standpoint of transmigratory souls, and that the *sūtrakāra* does not mean to apply it to the case of the liberated and omniscient beings in whose case it is one moment only (*Prajñā. tīkā*, folio 392). Really speaking, this *sūtra* belongs to the period prior to that when Jaina theoreticians started discussing the question as to whether omniscient's *jñāna* and *darśana* operate simultaneously or alternately. The *sūtrakāra* could not have meant what the later Jaina theoreticians arrived at in connection with this problem, the problem itself being of late origin.

...[360]...

At various places in his commentary Āc Malayagiri points out that the *sūtrakāra* could not have meant the tenets or theories which Jaina theoreticians of later times arrived at. These places are so many. The interested reader should consult the commentary for all such instances. We have given here only some of them in order to bring home the fact that maturity and consistency of thought is attained gradually.

*

CHAPTER XIX

RELIGIOUS FAITH

Samyaktva means religious faith in the Jaina doctrine. In the present chapter, a threefold distinction is made between *samyagdrsti* (i.e. one possessing *samyaktva*), *mithyādrsti* (i.e. one lacking *samyaktva*), and *samyag-mithyādrsti* (i.e. one partially possessing *samyaktva*). First it demonstrates as to which of these three types are possibly present in the general class of living beings. Then it takes up 24 classes of living beings one by one in each case discussing the question as to which of these three types are possibly present in it. At last it tells us as to which of these three types are possible in the class of liberated souls (1399-1405). The table is as follows :

The general class of	Samyag.	Mithyā.	Samyagmithyā.
all living beings	"	"	"
1. Infernal beings	"	"	"
2-11. <i>Bhavanapati</i> gods	"	"	"
12. Earth-bodied	×	"	×
13. Water-bodied	×	"	×
14. Fire-bodied	×	"	×
15. Air-bodied	×	"	×
16. Plant-bodied	×	"	×
17. Two-sensed	"	"	×
18. Three-sensed	"	"	×
19. Four-sensed	"	"	×
20. Fivesensed sub-human beings	"	"	"
21. Human beings	"	"	"
22. <i>Vānavyantara</i>	"	"	"
23. <i>Jyotiṣka</i>	"	"	"
24. <i>Viśvāmānuka</i>	"	"	"
<i>Siddha</i>	"	×	×

From this table it becomes clear that *samyag-mithyādrsti* is possible in the case of five-sensed beings only and that all one-sensed beings are necessarily *mithyādrsti* only. Again, *samyag-mithyādrsti* is not possible in the classes of the two-sensed, three-sensed and the four-sensed. Having divided the five-sensed beings into *sañjñī* and *asañjñī* *Satkhandāgama* states that *asañjñī* five-sensed beings are necessarily *mithyādrsti* only (*Satkhandāgama*, Book I, pp. 258-261). This shows how the thought gradually developed.

Satkhandāgama discusses also the causes of the *samyaktva* (Book VI, pp. 418-437). It also describes the mental conditions of different beings regarding *samyaktva* or religious faith when they are on the point of death (p. 437).

END-CAUSING ACTIVITY

The activity that causes the end of the present birth is called *antakriyā* (end-causing-activity). There follows from this activity either of the two results, viz. new birth or emancipation (*mokṣa*). Thus the term '*antakriyā*' is here used in the sense of death as well as emancipation. The chapter takes up 24 classes of living beings one by one in each case discussing the question of end-causing activity employing the following ten *dvāras*

- (1) Can a living being belonging to this or that class perform end-causing activity (emancipation)?
- (2) Can it perform end-causing activity (emancipation) in the immediate next birth or in the birth after many births?
- (3) If it can perform end-causing activity (emancipation) in the immediate next birth, then how many can do so simultaneously?
- (4) In which class a living being belonging to this or that class can possibly take birth after death?
- (5) Can a living being belonging to this or that class become a *śrīthankara* after death?
- (6) Can it become a *cakravartī* (world-conqueror) after death?
- (7) Can it become a *baladeva* after death?
- (8) Can it become a *vāsudeva* after death?
- (9) Can it become a *māṇḍalikā* after death?
- (10) Can it become a *ratna* after death?

On the basis of these ten *dvāras* we can say that here the term '*antakriyā*' is employed in two senses. In the first three *dvāras* the discussion is about *mokṣa* (emancipation). And the remaining *dvāras* too pertain to *antakriyā* but here the term '*antakriyā*' has the sense of death. It is also possible to take it in the sense of *mokṣa* because in these 4-10 *dvāras* there occurs the discussion about the question as to whether or not the *mokṣa* is possible in the case of a living being taking birth in this or that class (*yonī*) after death.

The essence of the first *dvāra* is that it is only the human beings that can attain *mokṣa*; but it does not mean that all the human beings attain *mokṣa* (1408[3]). A living being can belong

to any class. Hence a living being belonging to the class of infernal beings, celestial beings or sub-human beings can after death belong to the class of human beings. So, we can say that some living beings belonging to these three classes attain *mokṣa* (of course, having born in the class of human beings) and some do not (1407[2]).

The second *dvāra* discusses the question as to whether a living being belonging to this or that class performs *antakriyā* with interval or without interval. In other words, it discusses a question as to whether a living being belonging to this or that class attains liberation in the immediately next birth which is necessarily human or in the birth which it takes after one or many intervening births and which too is necessarily a human birth. The answer given to this question is as follows. In the case of living beings belonging to the first four hells both the ways are possible. But in the case of living beings belonging to the next three only one way is possible and that is of attaining emancipation in the human birth which is separated by one or many intervening births.

In the case of living beings belonging to the classes of *Bhavanapati* gods, earth-bodied beings, water-bodied beings and plant-bodied beings both the ways are possible. In the case of fire-bodied, air-bodied, two-sensed, three-sensed and four-sensed beings only one way is possible and that is of attaining liberation in the human birth separated by one or more births. And in the case of the remaining living beings both the ways are possible (1410-13).

Ac Malayagiri accounts for the impossibility, in the case of fire-bodied, air-bodied, two-sensed, three-sensed and four-sensed beings, of the way of attaining liberation in the immediately next birth which is necessarily a human birth. Fire-bodied and air-bodied beings cannot have their next birth in the class of human beings. And it is the nature of the two-sensed, three-sensed and four-sensed beings not to be emancipated in the immediately next human birth even though they can have their next birth in the class of human beings (*Prajñāpanāṭikā* folio 397).

The third *dvāra* discusses the question as to how many living beings attaining liberation in immediately next human birth and belonging to this or that class of living beings attain liberation simultaneously (1414-16).

Classes to which living beings attaining liberation in the next human birth belong (anantarāgata) ¹	Minimum Number	Maximum Number
Infernal beings	1, 2, 3,	10
Infernal beings of 1-3 hells	" " "	10
Infernal beings of 4-7 hells	" " "	4
Bhavanapātī Gods	" " "	10
" Goddesses	" " "	5
Earth-bodied, Water-bodied	" " "	4
Plant-bodied	" " "	6
Five-sensed sub-human beings	" " "	10
Five-sensed sub-human beings (female)	" " "	10
Human beings	" " "	10
" (female)	" " "	20
Vānavyantara	" " "	10
Vānavyantara (female)	" " "	5
Jyotiska gods	" " "	10
" goddesses	" " "	20
Vaimānika gods	" " "	108
Vaimānika goddesses	" " "	20

The fourth *Udvartadvāra* discusses the question as to which are the possible classes in which a living being belonging to this or that class is born in its next birth. In this discussion *Prājñāpanā* uses the term *udvṛtta* for the death that takes place in any of the classes of living beings. But *Saṭkhaṇḍāgama* employs three terms *udvṛtta*, *kālagata* and *cyuta* in this context. It uses the term *udvṛtta* for the death of infernal beings, *Bhavanavāsī* gods, *Vānavyantara* gods and *Jyotiska* gods; *kālagata* for the death of sub-human beings and human beings; and *cyuta* for the death of *Vaimānika* gods.²

This *dvāra* discusses also the question as to which items from among *dharmasravaṇa* (listening to religious preachings), *bodha* (cognition), *śraddhā* (religious faith), *matijñāna* (sensory cognition), *śrutajñāna* (scriptural knowledge), *vratagrahana* (determination to practise vows), *avadhiññāna* (extra-sensory cognition of spatially and temporally distant physical objects), *anagāratva* (state of homeless monk), *manahparyāyajñāna* (extra-sensory cognition of the mind), *kevalajñāna* (omniscience) and *siddhi* (liberation) a living being after having born in a particular class can acquire.³

1. This account has in view only those *anantarāgata* living beings about whom we are told in sū. 1410-13 that they perform *antakṛiyā*.

2. *Saṭkhaṇḍāgama*, Book VI, p. 477 (*Viśeṣārtha*).

3. For comparison refer to *Uttarādhyāyana*, *Adhya.* 29th (73 *padas* beginning from *Samvega*). See also *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, pp. 3-8.

Śatkhandāgama adds to the abovementioned items several others, viz tirthankara-hood, cakravartī-hood, etc.⁴ But *Prajñāpanā* discusses tirthankara-hood etc. in and through other *dvāras*.⁵ This suggests the early date of the *Prajñāpanā* account. And we find that *Śatkhandāgama* account is more systematic than the *Prajñāpanā* account. Again, it is noteworthy that in the present *daāra* of *Prajñāpanā* there occurs the account of māṇḍalika-hood (9th *dvāra*) and ratnas (jewels) (10th *dvāra*) which are conspicuous by their absence in the concerned *Satkhandāgama* account. Again, *Satkhandāgama* enumerates the items in the following order : ābhini-bodhika (sensory cognition), śrutajñāna, manalīparyāyajñāna, kevalajñāna, samyagmūthyāva (partial religious faith), samyakta, samyamāsamyama (partial self-control), samyama (self-control), baladeva-hood, cakravartī-hood, tirthankara-hood, emancipation (Book VI, p 494). This is not the order in which they are acquired. First the items related to jñāna are mentioned, then those related to darśana, afterwards those related to cāritra and at last the other special items.

The summary of the *Udvṛtta-dvāra* (1417-43) is as follows :

Class to which a living being belongs	Class in which it is born after death	Items which it can acquire in New birth
1. Infernal beings	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Five-sensed sub-human beings</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Human beings</div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Deśa-saṁyama⁶ and Avadhijñāna</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Moksa</div>
2. Bhavanapatī gods	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Earth-bodied, Water-bodied, Plant-bodied,</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Five-sensed sub-human beings</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Human beings</div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">×</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">The same as in 1</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">"</div>
3. Earth-bodied, Water-bodied, Plant-bodied	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Earth-bodied, Water-bodied, Fire-bodied, Air-bodied, Twosensed, Three-sensed, Foursensed, Five-sensed subhuman beings,</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Human beings</div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">×</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">The same as in 1</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">"</div>
4. Fire-bodied, Air-bodied	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">From earth-bodied upto Four-sensed beings</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Five-sensed sub-human beings</div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">×</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;">Dharma-śravaṇa</div>

4. Book VI pp. 484-502.

5. Refer to *dvāras* 5-10 of this *Pada* XX.

6. The text proper yields the following reading "silaṁ vā vāyam vā guṇaṁ vā veramaṇaṁ vā paccakkhāṇaṁ vā posahovāsaṁ vā" (1420 [6]) *Sūtra* 1420 [8] speaks about aṇagāra (monk). Hence these beings should be regarded as deśasaṁyami (i.e. having partial self-control). For definitions of śila etc. one may refer to the commentary (folio 399).

5. Two-sensed, three-sensed, four-sensed	{ From earth-bodied upto Five-sensed sub-human beings Human beings	The same as in 3 <i>Manahpariyāya</i>
6. Five-sensed sub- human beings	{ Infernal beings <i>Samyaktva</i> and <i>Avadhīyāpa</i> <i>Bhavanapati</i> gods One-sensed upto four-sensed Five-sensed sub-human beings, human beings <i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiska</i> <i>Vaimānika</i>	The same as in 3 The same as in 1 ,,
7. Human beings	The same as in 6	,,
8. <i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiska</i> , <i>Vaimānika</i>	{ The same as in 2	,,

In the fifth *Tirthankaradrāra* is considered the question as to whether or not a living being belonging to this or that class can possibly attain Tirthankara-hood in its immediate next human birth.⁷ If tirthankara-hood is not possible in its case, then what is possible in the course of its spiritual development is mentioned here. The gist of this account (144-58) is as follows :

The immediate preceding birth of a human being	What is possibly attained by a human being
An infernal being belonging to the hell <i>Ratnaprabhā</i> up to the hell <i>Vālukāprabhā</i> }	Tirthankara-hood
Infernal being belonging to <i>Pankaprabhā</i> hell }	<i>Mokṣa</i> (emancipation)
Infernal being belonging to <i>Dhūmaprabhā</i> hell }	<i>Virati</i> (practice of vows)
Infernal being belonging to <i>Tamā</i> hell }	<i>Viratāvirati</i> (partial practice of vows)
Infernal being belonging to Seventh hell }	<i>Samyaktva</i> (religious faith)
<i>Bhavanapati</i> gods	<i>Mokṣa</i>
Earth-bodied and water-bodied	„
Fire-bodied and Air-bodied	Listening to religious preachings
Plant-bodied	<i>Mokṣa</i>

7. *Yantra-pūrvaka-karmādi-vicāra* (p 118) contains a Table about the excellences like tirthankara-hood, etc. which are dealt with in this chapter XX of *Prajñāpanāśūtra*

Two-sensed, three-sensed } or four-sensed being	} <i>Manahparyāyañāna</i>
Five-sensed sub-human } being, human being, <i>Vānavyantara</i> or <i>Jyotiska</i>	
<i>Vaimānika</i>	<i>Moksa</i>
	Tirthaṅkara-hood

From this it becomes clear that it is possible for a living being belonging to the class of infernal beings or to that of *vaimānika* celestial beings to attain tirthaṅkara-hood in its immediate succeeding birth provided it is a human birth.

Cakravarti-hood is possible only in the case of living beings who belong to the first hell or to the class of celestial beings and who take their next immediate birth in the class of human beings (1459-63). The qualifications required for the attainment of baladeva-hood are the same as those required for the attainment of tirthaṅkara-hood, the only difference being that even a living being belonging to *Śarkarāprabhā* hell and taking its immediate succeeding birth in the class of human beings can possibly attain baladeva-hood (1464). The qualifications required for the attainment of vāsudeva-hood are the same as those required for the attainment of baladeva-hood, the only difference being that it is not possible for a living being belonging to *Anuttaropapātika* to attain vāsudeva-hood in its immediate succeeding birth (1465). It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of 7th hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings to attain māṇḍalika-hood in the immediate succeeding birth (1466).

The summary of the tenth *Ratnadvāra* (1467-69) is as follows. It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of VII hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings or of *anuttaravimāna* gods to become *senāpati* (commander-in-chief), *gāthapati* (a rich man), *vardhaki* (carpenter), *purohita* (royal-priest) or *śrīratna* (queen) in its immediate succeeding birth. We are told that a living being belonging to the regions from infernal region upto *sahasrāra* celestial region can possibly become horse-jewel or elephant-jewel in its immediate succeeding birth. And we are further told that a living being belonging to the celestial regions from *Asurakumāra-devaloka* to *Īśāna-devaloka* can possibly become any one of the following 'jewels' in its immediately succeeding birth : *cakra* (royal discus), *chatra* (royal umbrella), *carma* (royal shield), *danda* (royal staff), *asi* (royal sword), *mani* (royal diamond), *kākaṇṭhi* (royal coin). (These 'jewels' enumerated here are earth-bodied beings).

At the end of *Ratnadvāra* there occurs a discussion pertaining to the question as to in which celestial region a particular living being who has attained this or that spiritual qualification in the present birth is born after death. The commentator says nothing about the connection of this discussion with *Ratnas*. The gist of this discussion (1470) is as follows :

1. <i>Asamyata bhavya dravya</i> ⁸ <i>deva</i>	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Graiveyaka</i>
2. One not opposed to <i>samyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Saivārthasiddhi</i>
3. One opposed to <i>samyama</i>	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Saudharma</i>
4. One not opposed to <i>samyamā-samyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Acyuta</i>
5. One opposed to <i>samyamā-samyama</i>	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Jyotiska</i>
6. <i>Asañjñī</i> (having <i>akāmanurjarā</i>)	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Vānavyantara</i>
7. <i>Tāpasa</i> ⁹	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Jyotiska</i>
8. <i>Kāndarpika</i> ¹⁰	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Saudharma</i>
9. <i>Caraka-parivrājaka</i> ¹¹	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Brahmaloka</i>

8 There is a difference of opinion regarding the meaning of this term. According to some it means a *samyagdīṣṭi* (i. e. a person possessed of right faith). But Āc. Malayagiri does not accept this interpretation. According to him the term stands for *Bhavya* (capable of attaining liberation) and *Abhavya* living beings who, in the guise of *Śramana* follow the practices of *Śramana* in spite of their being *mithyādrśi* (possessed of wrong faith) — *Prajñāpanāṭikā* folio 404.

9 By the term *tāpasa* are meant ascetics like those who live on leaves. That is, they do not practise penances laid down in Jaina works. In India the tradition of *tāpasa* is very old. In Jaina terminology they are called '*bāla-tapasvī*', whereas those who perform penances recognised in Jaina tradition are called '*pañḍita-tapasvī*'. *Bṛhadāraṇyaka* (4 3.22) reference to *tāpasa* is the oldest one. See *Vedic Index*.

10 A person who, though himself *samyata* (self-controlled), makes others laugh by his humorous speech and action is called *kāndarpika*. This definition of *kāndarpika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya*, gā. 1294-1301. It is quoted by Āc. Malayagiri in his *Prajñāpanāṭikā*, folio 405.

11 The commentator explains the term '*carakaparivrājaka*' in two ways. According to the first, the term '*caraka*' qualifies the term '*parivrājaka*' and the compound term means *Tridaṇḍī*, a class of wandering mendicants. According to the second, the terms '*caraka*' and '*parivrājaka*' are on equal footing and the whole compound means '*caraka* and *parivrājaka*'. Here by the term *caraka* is meant a class of ascetics who wear

10	<i>Kilbisika</i> ¹²	From <i>Saudharma</i> to <i>Lāmtaka</i>
11.	<i>Tiryāṇa</i> (<i>deśavirata</i>)	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Sahasrāra kalpa</i>
12.	<i>Ajīvaka</i> ¹³	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Acyuta</i>
13.	<i>Ābhiyogika</i> ¹⁴	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Acyuta</i>
14.	<i>Svalingī</i> but <i>darśana-vyāpanna</i> (1 e. <i>nihnava</i>)	From <i>Bhavanavāsi</i> to <i>Graiveyaka</i>

The following facts emerge from the above account. Even without the internal purity merely by the external pure conduct a living being can acquire the desert of being born in the celestial regions upto *Graiveyaka*. The importance of the acceptance of the external marks like dress, etc. of a Jaina monk is implied in items 1 and 14. With internal purity the practice of moral discipline makes it possible for a living being to take its next birth in *Sarvārthasiddhi* celestial region which is the highest position among the *Vaimānika* gods. The comparison of items 7, 9, 12 with the items 1, 14 makes it clear that a person (who has no faith in it but) who simply bears the external marks of the Jaina monk is on a higher plane than a follower of a non-Jaina religion. Thus here the emphasis is on the external marks and behaviour than on the internal purity.

At the end of this chapter there occurs an enquiry about the life-spans of *asañjñī* living beings (1471-73). We are given the information regarding the *nāraka-āyukarma* and *deva-āyukarma* that they bind, as also their relative numerical strength. The commentator has given no reason for the inclusion of this discussion in this chapter.

simply a loin-cloth the end of which, after being carried round the body, is gathered up behind and tucked into the waist-band; whereas by the term *parivṛāyaka* is meant a class of Sāṅkhya mendicants.

12. A person of deceitful nature who abuses *jñāna* (knowledge), *kevalī* (an omniscient being), *dharmācārya* (religious preceptor) and monks is called *kilbiṣika*. This definition of *kilbiṣika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya* (gāthās 1302-1307). Āc. Malayagiri has quoted this definition in his commentary on *Prajñāpanāsūtra*. The commentary on *Bṛhatkalpabhāṣya* tells us that such a person, while condemning knowledge, declares that works like *Sūryaprajñapti* (dealing with Astronomy) and *Yoniprābhṛta* are of no use to those who want to attain liberation (Commentary on gāthā 1303).
13. Followers of Gośālaka.
14. *Ābhiyogika* means a person who performs *vaśikaraṇa* (subjugation of other persons) etc. with the help of magical skill and chants etc. A description of an *ābhiyogika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya* (gāthās 1308-14). Āc. Malayagiri quotes it in his *Prajñāpanāṭīkā*. Practice of such magical performances causes demerit when they are practised with a view to acquiring fame (*Bṛhatkalpabhāṣya*, gā. 1314).

BODILY STRUCTURE AND SIZE

In this chapter the following points about the bodies (*śarīra*)¹ of living beings are discussed :

- (1) Types of bodies
- (2) Their structure or form.
- (3) Their size or magnitude
- (4) Accumulation of particles for their construction
- (5) Number of bodies that can simultaneously be possessed by a living being.
- (6) Relative numerical strength of their substances (i. e. of the different types of bodies) and also of the atomic particles that constitute them.
- (7) Relative numerical strength of their sizes.

From among these points, Nos. 1, 2 and 3 are expounded while describing the various types of bodies. And after that points Nos 4-7 are taken up for discussion. This suggests two different successive stages of the treatment of the problem of the body. In olden days the problem of living beings was usually discussed through various points-of-investigation like *gati*,² etc , and on this line the different classes of living beings were formed and discussed³. But among those points-of-investigations (*dvāras*) we do not find *śarīra-dvāra*. The fact that the discussion about the body in *Satkhanda-gama* first of all occurs in its *cūlikā* named *Prakṛti-samutkṛtana* (Book VI p 50) also corroborates our above-mentioned conclusion. Therein among the sub-types of *Nāmakarma*, body and many items related to body have found place after the mention of *gati* and *jāti*.

In the first *Vidhi-dvāra* five types of bodies are enumerated. They are *audārika* (the gross), *vaikriya* (the transformable), *āhāraka* (the projectable), *taijasa* (the electric) and *kārmaṇa* (the karmic) (1474). After this enumeration they are taken up one by one for exposition. Here the sub-types of each of these five types are pointed out. While enumerating the sub-types of the *audārika* body we are told that they are as many as are the classes of living beings beginning

1. The chapter XII of *Prajñāpanā* is 'Śarīrapada'. It deals with the topic of body (*śarīra*). The chapter XVI of *Prajñāpanā* (*Prayogapada*) yields information about bodily activities.

2. *Prajñāpanā*, Padas III & XVIII

3. *Ibid*, Pada XIII

from the one-sensed and ending with the human beings who are five-sensed⁴ (1476-87). Hence while discussing the form of the *audārika* body all those forms which are found in the bodies possessed by the above-mentioned classes of living beings are discussed. The form of the body possessed by an earth-bodied being resembles that of *Masūra* pulse, that of the body possessed by a water-bodied being resembles that of a stable water-drop (*stibukabindu*)⁵, that of the body possessed by a fire-bodied being resembles that of a multitude of needles, that of the body possessed by an air-bodied being resembles that of a flag, and that of the body possessed by a plant-bodied being is of various types. The structure or form which is found in the body possessed by a living being belonging to any of the classes beginning with the class of the two-sensed upto that of the four-sensed is *hunda* (every limb and every feature unsymmetrical). The bodies possessed by living beings belonging to all the remaining classes of living beings having *audārika* bodies—except the class of *sammūrcchima* beings—can have all the six types of bodily forms. The body possessed by a *sammūrcchima* being invariably has *hunda* form (1488-1501) The following are the six bodily forms⁶ :

- (1) *samacaturasra* (Symmetrical from all angles).
- (2) *nyagrodhaparimandala* (Upper part symmetrical, lower part unsymmetrical).
- (3) *sādi*⁷ (Reverse of (2)).
- (4) *vāmana* (Dwarfish).
- (5) *kubja* (Hunch-backed)
- (6) *hunda* (Every limb and every feature unsymmetrical).

The classes of the one-sensed, the two-sensed etc. are taken up one by one and we are told as to what height the concerned type of body found in that class has (1502-13).

Those very points that are discussed in connection with the *audārika* body are also discussed in connection with the *vaikriya* body too. This *vaikriya* body is found in the classes of fully developed (*pariṣṭa*) gross (*bādara*) air-bodied beings, five-sensed

4. For the treatment of these divisions one may refer to the chapter I of *Prajñāpanā*.

5. "sibukākāro yo bindur na punar itastato vātādīnā vikṣiptaḥ" Commentary, folio 411.

6. The text proper, at this place, does not enumerate all the six structures; it employs the term 'jāva' (suggesting abridgement) and hence it mentions the first and the last alone (1497[1]). But sū. 1694 [8] (Chapter XXIII) enumerates all the six.

7. Different reading—*sāci*.

sub-human beings and five-sensed human beings. It is to be noted that not all the beings belonging to these three classes possess this body. Only those beings that are *garbhaja* (born from uterus), *paryāpta* and having the life-span of *samkhyāta* years can possess this body. In the case of human beings one more limiting condition is given. Only those human beings that inhabit *Karmabhūmi* (Land of Action) can have it. But all the celestial beings invariably possess it (1514-20). After this account occurs the description of the form of this body (1521-26). While describing the form both the sub-types of it viz. *bhavadhārāṇīya* and *uttara vaikṛīya* are taken into account. The *vaikṛīya* body that one acquires as soon as one is born is called *bhavadhārāṇīya*. And this body is known as *uttara vaikṛīya* as and when it assumes afterwards different forms. Again, while discussing the height or size of this body both these sub-types are taken into account (1527-32).

The *Āhāraka* body has no sub-types. Only that human being who inhabits the Land of Action (*Karmabhūmi*), who is endowed with supernatural powers and who is self-controlled though spiritually lethargic (*pramatta*)⁸, can acquire this body (1533). It has *samācatūrasra* form (1534). Its minimum height is somewhat less than a *ratnī* (= one hand) and maximum height is one full *ratnī* (1535).

We are told that the *Taijasa* body is found in all the classes of living beings beginning with the one-sensed and ending with the five-sensed. Hence its sub-types are as many as are the classes of living beings (1536-39). Then follows the description of its form (1540-44). And after that we are informed about its height (1545-51). We are told that all this applies in toto to the *Kārmāṇa* body (1552). The size of these two bodies is given keeping in view especially the *māraṇāntikasamudghāta*. It is so because leaving this special occasion their size is always equal to that of the *aūdārīka* or the *vaikṛīya* body. On death a living being leaves its present body and migrates to the place where it has to take new birth. During this journey these two bodies alone are associated with the transmigrating soul. Hence while considering the size of these two bodies the size which they can have during this journey is discussed. The material particles are accumulated for the construction of the body generally from all the six directions. Similarly, incremental accumulation as well as the dispersion of the particles take place from or into all the six directions (1553-58).

8. According to *kārmāgranthikas* even those who are not spiritually lethargic can possibly have this body. *Prajñāpanāṭikā*, folio 424.

In the *Samyogadvāra* (1559–1564) the question as to how many bodies from among the five, viz. *audārika* etc., a living being can simultaneously possess is discussed. The gist of the discussion is as follows.

1. The *Audārika* is possible⁹ with the *Vaikriya*, the *Āhāraka*, the *Taijasa* and the *Kārmana*.
2. The *Vaikriya* is possible with the *Audārika*, the *Taijasa* and the *Kārmana*.
3. The *Āhāraka* is possible with the *Audārika*, the *Taijasa* and the *Kārmana*.
4. The *Taijasa* is possible with the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka* and the *Kārmana*.
5. The *Kārmana* is possible with the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka* and the *Taijasa*.

The *Taijasa* and the *Kārmana* are always found together.

The last two *dvāras* (1565–66) are devoted to the calculation of the relative numerical strength of their substances and constituent atoms as also of their sizes. It is noteworthy that the discussion about the relative numerical strength of their sizes occurs even in the *Satkhandāgama* (*Avagāhanā-mahādandaka*, Book XI, Sūtra 33, p. 56). Again, the relative numerical strength of their constituent atoms as also of their incremental accumulation is found discussed therein (Book XIV, p. 429).

For the comparison of the *Kārmana* body with the subtle body recognised in other systems of Indian philosophy one may refer to the introduction to *Ganadharavāda*, (Ed. Malvania), p. 121.

From the standpoint of substance the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikriya*, the *Audārika*, the *Taijasa*, the *Kārmana*.

From the standpoint of their constituent atoms the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikriya*, the *Audārika*, the *Taijasa*, the *Kārmana*.

When both the standpoints are taken together, the order of the relative numerical strength is as follows: *āhāraka* substances, *vaikriya* substances, *audārika* substances, *āhāraka* atoms, *vaikriya* atoms, *audārika* atoms, *taijasa-kārmana* substances, *taijasa* atoms, *kārmana* atoms (1565).

9. This means that it does not necessarily and invariably accompany them.

The relative numerical strength of their sizes is calculated from the standpoints of maximum, minimum and the both. From the standpoint of the *minimum* size, the order is as follows: the *Audārika*, the *Taijasa-Kārmana*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka*. From the standpoint of *maximum* size, the order is as follows: the *Āhāraka*, the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Taijasa-Kārmana*. From the standpoint of the maximum and the minimum sizes taken together, the order is as follows: the *Audārika* (mini.), the *Taijasa-Kārmana* (mini.), the *Vaikriya* (mini.), the *Āhāraka* (mini.), the *Āhāraka* (max.), the *Audārika* (max.), the *Vaikriya* (max.), the *Taijasa-Kārmana* (max.) (1566).

CHAPTER XXII

ON ACTIVITY¹

Karma means disposition or impression (*vāsanā, saṁskāra*) which causes rebirth. From the very early times in India thinkers pondered over it. The speculation of the *Karma* goes inevitably hand in hand with the conception of the cycle of births and deaths. In the old set of *Upanisads* this speculation occasionally occurs. But in the Jaina and the Buddhist literature—especially in the Jaina *Āgamas*—it occupies large space². Therein we also notice its two clear-cut stages. In its first or primary stage the term *kriyā* might have been employed in place of the term *karma*. We surmise this because in the Jaina *Āgamas*³ and Pāli *Pitakas*⁴ the term *kriyā* has been used for *sukṛta-duskrta* (good or bad acts), *punya-pāpa* (merit-demerit) and *kuśala-akuśala karma* (auspicious or inauspicious acts) whereas the term *kriyāvādī* has been used for the believer in those acts. Hence in the classification of doctrines, found in the *Āgamas* of that period of time, occur the four broad classes, viz. *Kriyāvādī, Akriyāvādī* etc.⁵ And in the Pāli *Pitakas* the believers in the good and bad acts are described as 'the preachers of *Kriyā*'. Moreover, therein the Buddha calls himself a *Kriyāvādī*, and he is praised by employing the terms *Kriyāvādī* and *Karmavādī*. Some thinkers might have dubbed him as *Akriyāvādī* on account of his doctrine of No-Soul. Hence he interpreted the term *Akriyāvāda* in his own way. And if somebody were to describe him as *Akriyāvādī* in this sense he would not have objected to the description⁶. In fine, in those days the term *Kriyāvādī* was prevalent in the sense of 'the one who believes in the *Karma*' and the term *Akriyāvādī* in the sense of 'the one who does not believe in the *Karma*'. But the term *Karma* gradually ousted the term *kriyā*. First both the terms were employed side by side as interchangeable terms or as synonyms.⁷ But when it was finally determined

1. For the account of Āgamic speculation on *Kriyā* (Activity) one may refer to '*Kriyākośa*' edited by Shri Mohan Lal Banthiya and Shri Shrichand Choradiya, Calcutta, 1969.

2. Introduction to *Gaṇadhara-vāda* (Ed. Malvania), p. 109.

3. *Sūtrakṛtāṅga*, 1. 12. 1.

4. *Dighanikāya, Sāmaññaphalasutta*

5. *Bhagavati* 30. 1; *Bhagavatisāra*, p. 570. For other readings refer to *Kriyākośa*, p. 256.

6. *Vinayapiṭaka, Mahāvagga* 6. 31. *Anguttaranikāya* 4. 179. Also refer to '*Āgama yuga kā Jaina Darśana*' p. 74.

7. These two terms are employed side by side in *Ācārāṅgasūtra* (the portion in the beginning of the text) and *Dighanikāya (Soṇadamāśasutta)*.

that both mean the same thing, the term *kriyāvāda* became oblivious and the term *karmavāda* alone remained in the field. There is another reason also for this happening. It is that with the increase of subtlety and depth of *Karma* speculation the old *Kriyā* speculation drifted far away from the former. And at last the old *kriyā* speculation could not keep pace with the new *karma* speculation. So, now we have before us the *kriyā* speculation simply as a background of or as a historical link with the *karma* speculation.⁸ We can have a glimpse into its nature through *Kriyāpada* of *Prajñāpanā*, and *Kriyāsthāna* (2.2) and *Pratyākhyāna-kriyā* (2.4) of *Sūtrakṛtāṅga*. Moreover, the discussions about *kriyā* and *kriyāvāda*, that we come across in *Bhagavatī*,⁹ also suggest the importance of the *Kriyā* speculation in those ancient days. Gradually the importance of the *Kriyā* speculation waned and that of the *Karma* speculation increased. *Śatkhandāgama* provides an evidence to this fact. It is replete with the *Karma* speculation. But therein we do not come across the *kriyā* speculation of the type found in the *Āgamas*, especially *Prajñāpanā* and *Bhagavatī*.

Again, it is necessary to note that there were believers in the *Kriyā*, who did not accept material veil of the *karma* over and above acts (*kriyā*).¹⁰ Their knowledge is described by the derogatory term, viz. *vibhagañāna*. This suggests that the tenet of the material veil of the *karma*, recognised in the *Karma* doctrine propounded in the *Āgamas*, was not originally present in the *Kriyāvāda* at its early stages. If *kriyā* or *karma* (act) were regarded as giving its fruit and that too after a gap of so many years or lives, then *kriyā* (act) being destroyed as soon as it is performed the theoreticians could not help postulating *karma* as a veil or impression or disposition (*āvarana*, *vāsanā*, *samskāra*) resulting from the *kriyā* (act); and gradually it was concluded and determined that this *karma* which is viewed as a veil or impression should be material. Thus the two terms *kriyā* and *karma* which at one time conveyed the identical sense came to mean different things. Before they came to mean different things they had passed through various stages. First *prāṇātīpāta* (injury to life) itself was known as *kriyā* (1572), then the *kriyā* (= *kriyāphala* = *karma*) generated by *prāṇātīpāta* came

8. In *Bhagavatisūtra* we are told that *kriyā* precedes *vedanā*, further that even a *śramana* (a monk) has *kriyā* which is caused by *pramāda* (spiritual lethargy) and *yoga* (mental, vocal and bodily activity) (Sū. 151, 152 (3.3)). Moreover, we are told that a person cannot attain liberation so long as he is possessed of *kriyā*—Sū. 153

9. Ibid. 1. 10, 30 1; 3 3, 7. 1; 7. 10; 2. 8, 18. 8; 6. 3. Also see *Bhagavatisūtra* pp. 34, 597.

10. *Sthānāṅga*, 542.

to be known as *kriyā* (1574) and after that the term *karma* became current in place of *kriyā* (1585). The term *kriyā* which was a synonym of the term *karma* got out of use and the term *karmavāda* alone became current in the circles of thinkers.

In the *Pūrvagata* of *Drstivāda* there is one *Pūrva* named *Kriyā-viśāla*. But *Ṣaṭkhaṇḍāgama* establishes the connection of *Karma-prakṛti* with the *Pūrva* called *Agrāyanī*¹¹. This too corroborates our conclusion that in the first stage *kriyā* itself was regarded as *karma* but afterwards *karma* gradually acquired the sense quite different from that of *kriyā*.

The chapter on *Kriyā*¹², contained in the *Prajñāpanā*, is merely a collection of discussions about *Kriyā* conducted variously in those days. It gives us an idea as to how the *Kriyā* speculation might have developed. For instance, the one way of treating of *Kriyā* is to demonstrate its five types based on the conception of violence-nonviolence¹³ (sū 1567-72; 1605). The second way of treating of *Kriyā* takes into account 18 *pāpasthānas* (types of bad acts); but this treatment is such as it includes the treatment of five great vows¹⁴ (sū. 1574-80). The third way of treating of it is to form and describe its five types which could somehow be included in 18 *pāpasthānas* (1621). Moreover, *Sūtrakṛtāṅga* too contains the discussion about *kriyāsthānas* (types of vicious acts). Thus the topic of *Kriyā* was variously discussed in those early days. But before the *Kriyā* speculation could assume its concrete form, *Karma* speculation got systematised and it finalised the *dosas* (vices). Thus *Karma* speculation took the advantage of the old *Kriyā* speculation. But the former had not adopted the latter in its original form.

In this chapter it is determined as to which living beings are active and which inactive. And it is finally concluded that the liberated souls (*siddhas*) are inactive; they perform no act whatsoever. From among the non-liberated (*samsārī*), only those who have attained the *śaileṣī* or *ayogī* state are inactive. And all the rest

11. *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book IX, sū. 45. p. 134.

12. For the exposition of *Kriyā* one may refer to *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, p. 410. Therein various details about *Kriyā* are systematically presented and explained.

13. The speculation regarding these types of *Kriyā* is possibly very old. It is so because these types alone are meant in sū. 1585 etc. where occurs the reference to *Kriyā* alone. The common name given to these five types is *Āyogikā* (= that keeps one involved in the cycle of births and deaths) (1617-).

14. Compare this account with the one found in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* (*Vedanā-pratyayavidhāna Sūtra*), Book XII, p. 275.

non-liberated souls are active (1573). Really speaking, the *sūtra* mentioning the two-fold divisions of souls, viz. the active and the inactive should occur first and only afterwards should come the exposition of the types of *kriyā* as also the discussion about the question as to which types of *kriyā* are found in this or that class of living beings. This is the natural order of treatment. It is not followed in the *Prajñāpanā* account. Here first the five main types of *kriyā* and their subtypes are enumerated (1567-72) and only afterwards the question as to which living beings are active and which inactive is discussed (1573). This is so because the chapter is of the nature of collection of various discussions about *kriyā*.

The types and sub-types of *kriyā*, as enumerated in *Prajñāpanā*, are as follows :

Five Kriyas (1567-72, ¹⁵ 1605)	Eighteen vices by which the Kriyas are generated	Five kriyas
1. Kāiyā (Kāyiki)	1. Prānātipātā	1. Ārambhuyā
1. Anuvarayakāiyā	2. Mṛsāvādā	2. Pāriggahiyā
2. Duppattakāiyā	3. Adattādāna	3. Māyāvattiyā
2. Āhigaraṇiyā (Ādhikaranīk) ¹⁶	4. Maithuna	4. Apaccakkhā-
1. Samjoyanāhigaraṇiyā	5. Parigraha	nakriyā
2. Nivvattanāhigaraṇiyā	6. Krodha	5. Micchādam-
3. Pādosiyā (Pradvesikī)	7. Māna	sanavattiyā
1. Sva-pratī aśubhamana	8. Māyā	
2. Parapratī aśubhamana	9. Lobha	
3. Tadubhayapratī aśubha-	10. Prema	
mana	11. Dvesa	
4. Pāriyāvaniyā (Pāritāpanīkī)	12. Kalaha	
1. ¹⁷ Sva-asātā-udīranā	13. Abhyākhyāna	
2. Para-asātā-udīranā	14. Paśunya	
3. Ubhaya-asātā-udīranā	15. Paraparivāda	
5. Pānātivāta (Prānātipātā)	16. Aratī-ratī	
1. Sva-pānātivāta	17. Māyāmrśā	
2. Para-pānātivāta	18. Mithyādarśanaśalya	
3. Ubhaya-pānātivāta		

15. Bhagavatisāra, p. 34, Bhagavatī, śataka 3, uddeśaka 3.

16. Bhagavatī, 16.1.564-565; Bhagavatisāra, p. 367

17. Asātā (pain) caused by pulling off one's own hairs and the practice of penances should not be included in this. This is so because the result of the pulling off one's own hairs is good. The practice of penances beyond one's capacity is prohibited in the doctrinal works. This is the clarification offered by the commentator in his commentary (folio 426).

For the sake of comparison we give below lists of *kriyāsthānas* (vices) and *kriyās* (vicious acts), contained in the *Sūtrakṛtāṅga* (2.2) and *Sthānāṅga* (419) respectively.

13 Kriyāsthānas

1. *Arthadaṇḍa*
2. *Anarthadaṇḍa*
3. *Himsādaṇḍa*
4. *Akasmādaṇḍa*
5. *Drstvīparyāsaḍaṇḍa*
6. *Mrsāpratyayā*
7. *Adattādānapratyayā*
8. *Adhyātmapratyayā*
9. *Mānapratyayā*
10. *Mitradvesapratyayā*
11. *Māyāpratyayā*
12. *Lobhapratyayā*
13. *Iryāpathika*

25 Kriyās

- (1) 1. *Ārambhikī*
2. *Pārigrahikī*
3. *Māyāpratyayā*
4. *Apratyākhyānakriyā*
5. *Mithyādarśanapratyayā*
- (2) 6. *Kāyikī*
7. *Adhikaranikī*
8. *Prādvēsikī*
9. *Pāritāpanikī*
10. *Prāṇātipātakriyā*
- (3) 11. *Darśanapratyayā*
12. *Praśnapratyayā*
13. *Pratītyakriyā*
14. *Sāmantopanikā*
15. *Svāstikī*
- (4) 16. *Nisrjikā*
17. *Anāyanikā*
18. *Vaidāraṇikī*
19. *Anābhogapratyayā*
20. *Anavakāṅksāpratyayā*
- (5) 21. *Premapratyayā*
22. *Dvesapratyayā*
23. *Prayogakriyā*
24. *Samudānakriyā*
25. *Iryāpathikī*

Prajñāpanā discusses the question as to with regard to which things the vicious acts are performed. For instance, the act of doing injury¹⁸ to life could be performed with regard to all the six types of living beings. That is, a living being belonging to this or that from among 24 classes can do injury to a living being of this or that type from among the six types (1574-75). Living beings tell falsehood with regard to all the substances (1576). They can steal all the things that can be grasped (1577). They can perform the sexual act on *rūpa* or substances having *rūpa* (1578). They can accumulate and possess all the substances (1579). Regarding the remaining vices, viz. anger, pride etc. we

18. The following statement occurs in *Bhagavati* (17.4.801; 1.8.52). "puṭṭhā kajjai no apuṭṭhā kajjai". It is obvious that here the term 'kriyā' is employed in the sense of (material) karma.

are asked to repeat the same thing in the case of each and every class of living beings (1580).

We are also told as to how many types of karmas a living being binds if it performs this or that from among 18 types of vicious acts. It is stated that a living being generally binds the seven out of the eight main types of karmas (excluding the eighth type, viz. *āyukarma*) and seldom binds all the eight types of karmas when it is under the influence of this or that vice enumerated in the list of 18 (1581-84)

Prajñāpanā has also discussed the question as to how many vicious acts a living being performs when it binds this or that type of karmas, viz. *ñānāvaranīya*, etc (1585-87) The speciality of this discussion is that it has not taken into account those 18 vicious acts; in their place we find the five acts. But the text proper does not tell us as to which those five acts are. But the commentator points out that they are *kāyikī* etc. Moreover, he clarifies that the following question is in the mind of the author of the text proper, though he has not formulated it in so many words: How many acts are required for the completion of *prānātipāta*, if a living being were to bind karmas through *prānātipāta*¹⁹? In answer to this question the text proper states that the acts required are 3, 4, or 5 (1585-87). But it does not tell us as to which these acts are. The commentator asks us to understand acts *kāyikī* etc in due order (Commentary, folio 440 B)

Further we are told as to how many vicious acts one or many living beings can have with respect to one or many living beings (1588-1604). Here again the commentator points out that the vicious acts meant here are those beginning with the *kāyikī*. Further he clarifies that we are to include in these vicious acts not only those that are performed in the present life but also those that were performed in the past lives. This is so because the living being has not abandoned his attachment to the past body, etc through the instrumentality of which it performed the vicious acts in the past lives. Whatever is produced by those body, etc. and whatever is done by other souls with them—for all that the living being is held responsible because it has not left its attachment to them. For the extensive treatment of this topic, one may refer to *kriyākośa*, pp. 45 ff and 150 ff.

Sūtra 1605 again enumerates those five vicious acts which are mentioned in the beginning of this chapter (*Sū.* 1567). And in *sūtra* 1606 we are told that all these five vicious acts are available in the 24 classes of living beings (1606).

19. Commentary, folio 440 B.

First, the question as to the possibility of the simultaneous existence of the five vicious acts is discussed in a general way. Then, we are informed as to whether or not the simultaneous existence of these five vicious acts is possible in this or that from among the 24 classes of living beings (1607-16). These five vicious acts are given a common name 'āyoniḥ'. Again, the possibility of their simultaneous existence in general and then in the class of infernal beings etc. is discussed in the same way as is done in the immediately preceding sūtras (1617-19). Not only that but we are also asked to ponder over the problem of their simultaneity from the standpoints of space and time. And all the alternatives that could be formulated from the standpoint of time are enumerated (1620).

After this the chapter gives an account of the other five vicious acts beginning with ārambhikā. Pramattasamyata, etc. are here mentioned as the possessor of these vicious acts (1622-26). This is followed by the treatment of the question as to in which classes of living beings from among the 24 classes these vicious acts are found (1627). The problem of their simultaneity is also discussed (1628-36). And at last there occurs the treatment of this same from the standpoints of space and time (1636).

Eighteen vicious acts have already been treated of in sū. 1578-80. Now the question of the possibility of the refrainment from this or that vicious act in a particular class of living beings is discussed (1637-41). And we are informed that the refrainment from 17 vicious acts beginning with prāṇātipāta is possible in the class of human beings alone, and that the refrainment from mithyādarśana is not possible in the class of the one-sensed as also in that of the vikāleन्द्रिया whereas in the remaining classes it is possible.

Then we are told as to how many types of karmas are bound at the time of the refrainment from this or that vice from among the 18. In this connection 27 alternatives possible in the living beings in general are enumerated. And it is discussed as to how many alternatives are possible in this or that class of living beings from among the twentyfour (1642-49).

Again, we are told as to whether or not the vicious acts ārambhikā etc. are possible in the case of living beings refrained from vicious acts, viz. prāṇātipāta etc., and if they are possible how many of them are possible (1650-62).

At the end of the chapter there occurs the account of relative numerical strength of the vicious acts, viz. ārambhikā etc. They are mentioned below according to the ascending order of their

relative numerical strength : *mithyādarśanapratyayā*, *apratyākhyānakriyā*, *pāriśrahikī*, *ārambhikī*, *māyāpratyayā* (1663) The meaning of this order is brought out by the commentator as follows. Only those living beings that are possessed of *mithyādr̥ṣṭi* can have the *mithyādr̥ṣṭipratyayā kriyā*; but the *apratyākhyāna kriyā* is possible in both the *avirata samyagdr̥ṣṭi* and *mithyādr̥ṣṭi*. *Māyāpratyayā kriyā* is possible in *apramattasam̐yata*, *pramattasam̐yata*, *deśavirata* and *mithyādr̥ṣṭi*. Hence among all the *kriyās* this *kriyā* has the highest numerical strength (*sarvādhika*) (Commentary, folio 452).

The twofold division of *kriyā*, viz. *sāmparāyika* and *airyāpathika* which we come across in later works is not found in the whole of the discussion contained in this chapter

SPECULATION ON KARMA

The fourth and the fifth parts (*khandas*) of *Śatkhandaḡama* are known as *Vedanākhanda* and *Varganākhanda*. Among the 24 points-of-investigation (Book IX, sū. 45, p. 134) of the types of *karmas* the second is called *Vedanā*. And on the basis of this point-of-investigation called *vedanā* the whole fourth part (*khaṇḡa*) is given the title *Vedanākhanda*¹. Again, among those 24 points-of-investigation the sixth one is *bandhana-dvāra*. The *bandhana-dvāra* has four constituents, viz. *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*. That is, *bandhana-dvāra* contains the explanation of these four sub-points (Book XIV, sū. 1 p. 1). At the occasion of the exposition of *bandhanīya* from among these four there occurs the treatment of *varganā* (Book XIV, sū. 68, p. 48). And on the basis of the treatment of *varganā* the entire fifth part is given the name *Varganākhanda*.² These two parts that are placed after the first three deserve to be recognised as one independent work. This is supported by the fact that like the first part, the fourth one opens with a *mangala* (benediction). Having pointed out the 24 points-of-investigation of the topic of the types of *karmas* these two parts expound them one by one whereas the first three parts contain the exposition conducted through 14 *mārganāsthānas* (points-of-investigation) of 14 *jvasamāśas*. Thus these two parts constitute one independent work even though it has been included in the contents and body of the text *Śatkhandaḡama*. Here it is to be noted that the sixth part called *Mahābandha* contains the exposition of *bandhanavidhāna* alone from among the four, viz. , *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*.³

According to the statement occurring at the beginning of *Vedanākhanda Karmaprakṛti* is the fourth *Prābhṛta* of the fifth *vastu* (item) of *Āgrāyaṇī Pūrva* (Book IX, sū. 45, p. 134), and the extensive exposition of that very topic of *Karmaprakṛti* is conducted here through 24 points-of-investigation. The comparison of this *Śatkhandaḡama* account with the one found in the chapters 23-27 of *Prajñāpanā* makes it clear that the stage represented by the latter is earlier than the one represented by the former. This is again supported by the fact that the *nikṣepa* method employed

1. *Viśayparicaya* (substance) of Book IX, p. 1.

2. *Viśayparicaya* (substance) of Book XII I, p. 1.

3. Book I, Introduction, p. 67.

in the exposition contained in *Śatkhandāgama*⁴ is not found employed in the corresponding exposition contained in *Prajñāpanā*. And even the comparison of the items expounded in the one with those expounded in the other suggests the same thing. *Prajñāpanā* treatment of this topic is not subtle and deep. It does not enumerate four types of *bandha*, viz. *prakṛti-bandha*, etc. in due order, nor does it explain all the four. It explains only the three types of *bandha*, viz. *prakṛti-bandha*, *anubhāvabandha* and *sthiti-bandha* and that too not in a proper order. It does not at all contain the discussion about the *pradeśa-bandha*. The crystallised and subtle stage as well as terminology of the Karma speculation which we come across in the later works written by Śvetāmbara and Digambara theoreticians are not present in the *Prajñāpanā* version of Karma speculation. For instance, *Prajñāpanā* considers *rāga* (attachment) and *dveṣa* (aversion) alone to be the cause of Karmic bondage (1670). Though this view is recognised by all the Jaina theoreticians, the discussion about the causes of Karmic bondage has been conducted, by both Śvetāmbara and Digambara theoreticians of later days, in quite a different manner and on altogether a different plane. This fact is beyond controversy. The *Prajñāpanā* account does not mention *yoga* (activity) which is really one of the causes of Karmic bondage. This account does not contain the discussion about *karmapradeśa*.⁵ Hence it is but natural that it could not mention *yoga* which is the cause of *pradeśa-bandha*. This proves beyond doubt that the *Prajñāpanā* account represents the old stage of Karma speculation. *Prajñāpanā* exposition of *anubhāva-bandha* (1679) also points to its antiquity.

Prajñāpanā very often (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) enumerates the eight basic types of Karma. And these types are enumerated again and again at the beginning of the discussions of the concerned items. From this we can legitimately infer that the twentythird chapter and succeeding ones devoted to the Karma speculation were originally written as separate independent tracts and that they have been collected in *Prajñāpanā*. A closer study reveals that the two sections of 23rd chapter are in fact an earlier and a later draft of the solution of the same problem. First section belongs to the ancient period of time and represents the primary stage of the speculation whereas the second section

4. For the 16 *anuyogadvāras* of *vedanā* refer to *Śaṅkhaṇḍāgama*, Book X, p. 1. For the *nīkṣepas* of karma refer to Book XIII, p. 38.

5. The adjectives, viz. *baddha* (bound), *sprṣṭa* and *sañcita* (accumulated), etc are given to *karmas* (1679). But there does not occur the discussion about *pradeśa-bandha*. Only *prakṛti-bandha*, *sthiti-bandha* and *anubhāva-bandha* are dealt with.

belongs to the later period of time and represents the developed stage of speculation. The second section supplements the first one. So, we deem it proper to deal with them here at one place jointly.

The types and sub-types of Karmas are as follows :

Basic types of karma⁶ (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) **Sub-types** (1688-1696)

1. <i>Jñānāvaranīya</i> ⁷	1. <i>Ābhinibodhikajñānāvaranīya</i>
	2. <i>Śrutajñānāvaranīya</i>
	3. <i>Avadhijñānāvaranīya</i>
	4. <i>Manahpariyāyajñānāvaranīya</i>
	5. <i>Kevalajñānāvaranīya</i>
2. <i>Darśanāvaranīya</i>	1. <i>Nidrāpañcaka</i> :
	1. <i>Nidrā</i>
	2. <i>Nidrānidrā</i>
	3. <i>Pracalā</i>
	4. <i>Pracalāpracalā</i>
	5. <i>Styānarddhi</i>
	2. <i>Darśanacatuṣka</i> :
	1. <i>Caksudarśanāvaranīya</i>
	2. <i>Acaksudarśanāvaranīya</i>
	3. <i>Avadhidarśanāvaranīya</i>
	4. <i>Kevaladarśanāvaranīya</i>
3. <i>Vedanīya</i>	1. <i>Sātāvedanīya</i> :
	1. <i>Manojñāśabdā</i>
	2. <i>Manojñārūpa</i>
	3. <i>Manojñagandha</i>
	4. <i>Manojñarasa</i>
	5. <i>Manojñasparśa</i>
	6. <i>Manahsukhatā</i>
	7. <i>Vacanasukhatā</i>
	8. <i>Kāyasukhatā</i>
	2. <i>Asātāvedanīya</i> :
	1-5. <i>Amanojñāśabdādi</i>
	6. <i>Manahduḥkhatā</i>
	7. <i>Vacanaduḥkhatā</i>
	8. <i>Kāyaduḥkhatā</i>

6. The exposition of eight primary types of *karmas* occurs in the first section of 23rd chapter. Therein we are also told as to what are the causes of karmic bondage. The second section of the same chapter first enumerates the secondary types of *Karmas* and afterwards calculates their duration etc. found in each of the classes of living beings
7. The commentator has supported the order in which they are enumerated here. Refer to the commentary, folio 454 A.

4. Mohanīya

1. Darśanamohanīya :

1. Samyaktvavedanīya
2. Mithyātvavedanīya
3. Samyak-mithyātvavedanīya

2. Cāritramohanīya :

1. Kasāyavedanīya :

1. Anantānubandhī krodha
2. „ māna
3. „ māyā
4. „ lobha
5. Apratyākhyāna krodha
6. „ māna
7. „ māyā
8. „ lobha
9. Pratyākhyānāvarana krodha
10. „ māna
11. „ māyā
12. „ lobha
13. Samjvalana krodha
14. „ māna
15. „ māyā
16. „ lobha

2. Nokasāyavedanīya :

1. Strīveda
2. Puruṣaveda
3. Napuṃsakaveda
4. Hāsya
5. Rati
6. Arati
7. Bhaya
8. Śoka
9. Jugupsā

5. Āyu

1. Nairayika āyu
2. Tiryāñca āyu
3. Manusya āyu
4. Deva āyu

6. Nāma

1. Gatināma :

1. Narakagati
2. Tiryāñcagati
3. Manusyagati
4. Devagati

2. *Jātināma* :
 1. *Ekendriya jāti*
 2. *Dvīndriya jāti*
 3. *Trīndriya jāti*
 4. *Caturindriya jāti*
 5. *Pañcendriya jāti*
3. *Śarīranāma* :
 1. *Audārikaśarīra*
 2. *Vaikriyaśarīra*
 3. *Ahārakaśarīra*
 4. *Taijasaśarīra*
 5. *Kārmanaśarīra*
4. *Śarīrāṅgopāṅganāma* :
 - 1-3. *Audārikaśarīrāṅgopāṅgādi*
5. *Śarīrabandhananāma* :
 - 1-5. *Audārikaśarīrabandhanādi*
6. *Śarīrasaṅghātanāma* :
 - 1-5. *Audārikaśarīrasaṅghātādi*
7. *Samhanananāma*⁸ :
 1. *Vajrasabhanārācasamhanana*
 2. *Ṛsabhanārācasamhanana*
 3. *Nārācasamhanana*
 4. *Ardhanārācasamhanana*
 5. *Kīlkāsamhanana*
 6. *Sevārtasamhanana*
8. *Samsthānanāma* :
 1. *Samacaturasrasamsthāna*
 2. *Nyagrodhaparimaṇḍalasamsthāna*
 3. *Sādisamsthāna*
 4. *Vāmanasamsthāna*
 5. *Kubjasamsthāna*
 6. *Huṇḍasamsthāna*
9. *Varnanāma* :
 1. *Kṛsṇa*
 2. *Nīla*
 3. *Rakta*
 4. *Pīta*
 5. *Śukla*

8. The commentator refutes a view upheld by Āc. Jinavallabha. Commentary, folio 470.

...[388]...

10. *Gandhanāma* :
 1. *Surabhigandha*
 2. *Durabhigandha*
11. *Rasanāma* :
 1. *Tikta*
 2. *Katu*
 3. *Kasāya*
 4. *Amla*
 5. *Madhura*
12. *Sparsanāma* :
 1. *Karkaśa*
 2. *Mṛdu*
 3. *Laghu*
 4. *Guru*
 5. *Snigdha*
 6. *Rūkṣa*
 7. *Śīta*
 8. *Usna*
13. *Agurulaghunāma*
14. *Upaghātanāma*
15. *Parāghātanāma*
16. *Ānupūrvīnāma* .
 1. *Nairayika ānupūrvī*
 2. *Tiryāñca ānupūrvī*
 3. *Manusya ānupūrvī*
 4. *Deva ānupūrvī*
17. *Ucchvāsanāma*
18. *Ātapanāma*
19. *Udyota*
20. *Vihāyogatīnāma* .
 1. *Praśastavihāyogati*
 2. *Apraśastavihāyogati*
21. *Trasanāma*
22. *Sthāvaranāma*
23. *Sūksmanāma*
24. *Bāḍaranāma*
25. *Paryāptanāma*
26. *Aparyāptanāma*
27. *Sādhāranasārīranāma*
28. *Pratyekaśārīranāma*
29. *Sthīranāma*
30. *Asthīranāma*
31. *Śubhanāma*

32. *Aśubhanāma*
33. *Subhaganāma*
34. *Durbhaganāma*
35. *Susvaranāma*
36. *Duḥsvaranāma*
37. *Ādeyanāma*
38. *Anādeyanāma*
39. *Yaśaḥkīrtināma*
40. *Ayaśaḥkīrtināma*
41. *Nirmānanāma*
42. *Tirthankaranāma*

7. *Gotra*

1. *Uccagotra* :
 1. *Jātivīśistatā*
 2. *Kulaviśistatā*
 3. *Balaviśistatā*⁹
 4. *Rūpaviśistatā*
 5. *Tapaviśistatā*
 6. *Śrutaviśistatā*
 7. *Lābhaviśistatā*
 8. *Aiśvaryaviśistatā*
2. *Nicagotra* :
 1. *Jātivihīnatā*
 2. *Kulavihīnatā*
 3. *Balavihīnatā*
 4. *Rūpavihīnatā*
 5. *Tapavihīnatā*
 6. *Śrutavihīnatā*
 7. *Lābhavihīnatā*
 8. *Aiśvaryavihīnatā*

8. *Antarāya*

1. *Dānāntarāya*
2. *Lābhāntarāya*
3. *Bhogāntarāya*
4. *Upabhogāntarāya*
5. *Vīryāntarāya*

All the eight basic types of karmas are available in each of the 24 classes of living beings (1666). While explaining as to how a living being binds each of these eight types of karmas, we are told that at the time of the rise (*udaya*) of *jñānāvaranīya karma*, the influx (*āgamaṇa*) of *darśanāvaranīya karma* takes place.¹⁰ The

9. It is noteworthy that *uccagotra* does not mean merely birth in high-class family, it also means beauty of the body and even spiritual excellences. Similarly, *nicagotra* does not mean merely birth in low-class family, it also means absence of bodily and spiritual excellences.

10. For this the term '*niyacchati*' is employed,

rise of *darśanāvaranīya* is followed by the influx of *darśanamoha* the rise of which is, in turn, followed by *mithyātva*. And as soon as the *udīranā* of *mithyātva* comes into existence, the influx of all the eight types of karmas takes place (1667). This order of influx of the eight types of karmas is found in connection with all the living beings (1668).¹¹ Attachment (*rāga*) and aversion (*dveṣa*) are mentioned as the two causes of Karmic bondage. Deceit (*māyā*) and greed (*lobha*) are included in attachment. Anger (*krodha*) and pride (*māna*) are included in aversion (1670-74).¹² A living being may or may not experience *jñānāvarana*, *darśanāvarana*, *mohanīya* and *antarāya*. Similarly, from among 24 classes of living beings, the class of human beings may or may not experience them. But the living beings belonging to the remaining classes invariably and necessarily experience them. The remaining four types of karmas, viz. *vedanīya*, *āyu*, *nāma* and *gotra* are invariably experienced by living beings belonging to all the 24 classes (1675-78). This *sūtra* is devoted to the exposition of *karma vedanā* (Experience of karmas). Scholars are advised to compare this account with the one found in *Vedanā Sāmīta Sūtras* of *Saṅkhandāgama* (Book XII p.294). The *sūtra* that follows the present one employs the term '*anubhāva*' for '*vedanā*'. This points to the development of terminology. The term '*vedana*' in the sense of '*anubhāva*' was current in the earlier stage of Karma speculation. Again, the treatment of *baddha*, *sprsta*, *sañcaya* etc.—the items related to *karma*—suggests that the *sūtra* belongs to the later period of time (1679). While describing the fruition (*anubhāva—vipāka*)¹³ of *karma* we are told that a bound or accumulated *karma* cannot give its fruit simply because it is ready to do that. In addition to that it requires the attainment of proper *gati*, *sthiiti*, *bhava* and *pudgala*. Not only that but it should also attain the state of *udīraṇā* if it were to give its fruit. When the karmas, viz. *jñānāvaraṇīya* etc. fulfil all these conditions, they can give their proper fruits (1679-86).

11. Ac. Malayagiri has experienced some difficulty while commenting on this *sūtra*. Hence he asks us to consider it to be '*prāyika*.' It is to be noted that this type of discussion about the influx (*āgamana*) of *karmas* does not occur in later works. The present *sūtra* wants to suggest this much that *karma* causes the influx of *karma*.

12. In these *sūtras yoga* (activity) is not mentioned as one of the causes of karmic bondage. Here *kaṣāya* alone is mentioned as the cause of karmic bondage. This is noteworthy.

13. This whole portion dealing with *anubhāva* (1679-86) represents the old stage of speculation.

There are ten types of fruits which *jñānāvaranīya* can give (1679):

1. <i>Srotra-āvaraṇa</i>	6. <i>Ghrāṇaviññāna-āvaraṇa</i>
2. <i>Srotraviññāna-āvaraṇa</i>	7. <i>Rasa-āvaraṇa</i>
3. <i>Netra-āvaraṇa</i>	8. <i>Rasaviññāna-āvaraṇa</i>
4. <i>Netraviññāna-āvaraṇa</i>	9. <i>Sparśa-āvaraṇa</i>
5. <i>Ghrāṇa-āvaraṇa</i>	10. <i>Sparśaviññāna-āvaraṇa</i>

Due to the rise of all these *āvaranas* (veils) we cannot know the objects which we would have known otherwise, we cannot know them inspite of our desire to know them, we cannot retain the knowledge even if we have known them, that is, the knowledge completely fades away. Again, it is noteworthy that the *āvaraṇa* of *manas* (mind) as also that of knowledge due to it are not mentioned here. Moreover, the *āvaranas* of *śrutaviññāna*, *avadhiññāna* and *manahparyāyaviññāna* are also not mentioned here. This proves that the *sūtra* represents very old stage of *karma* speculation—the stage preceding the period of time when the terminology of *Karma* doctrine got established. Āc. Malayagiri has not explained as to why the concerned *āvaranas* are not mentioned here.

The nine types of fruits which *darśanāvaranīya karma* can give are as follows : (1680).

1. <i>Nidrā</i>	6. <i>Caksurdarśanāvarana</i>
2. <i>Nidrānidrā</i>	7. <i>Acaksurdarśanāvarana</i>
3. <i>Pracalā</i>	8. <i>Avadhidarśanāvarana</i>
4. <i>Pracalāpracalā</i>	9. <i>Kevaladarśanāvarana</i>
5. <i>Styānrddhi</i>	

One noteworthy thing is that though this *sūtra* takes note of *avadhidarśana*, etc., the preceding *sūtra* does not take note of *Avadhiññāna*, etc.

The eight types of fruits which *sātāvedanīya* can give are as follows : (1681[1])

1. <i>Manojña-śabda</i> ¹⁴	5. <i>Manojña-sparśa</i>
2. <i>Manojña-rūpa</i>	6. <i>Manah-sukhatā</i>
3. <i>Manojña-gandha</i>	7. <i>Vacana-sukhatā</i>
4. <i>Manojña-rasa</i>	8. <i>Kāyasukhatā</i>

The *Karma* opposite to *sātāvedanīya* can give the fruits, viz. *amanojña-śabda*, etc. (1681[2]).

14. The commentator records different explanations offered by others (folio 461).

The five types of fruits which *mohanīya-karma* can give are as follows (1682) :

1. <i>Samyaktvavedanīya</i>	4. <i>Kasāyavedanīya</i>
2. <i>Mithyātvavedanīya</i>	5. <i>Nokasāyavedanīya</i>
3. <i>Samyak-mithyātvavedanīya</i>	

The four types of fruits which *āyu-karma* can give are as follows (1683) :

1. <i>Narakāyu</i>	3. <i>Manusyāyu</i>
2. <i>Tiryāṇcāyu</i>	4. <i>Devāyu</i>

The fourteen types of fruits which *Śubhanāmakarma*¹⁵ can give are as follows (1684[1]) :

1. <i>Istaśabda</i> ¹⁶	8. <i>Istalāvanya</i>
2. <i>Istarūpa</i>	9. <i>Istayaśaḥkṛti</i>
3. <i>Istagandha</i>	10. <i>Ista-utthāna-karma-bala-vīrya-purusakāra-parākrama</i>
4. <i>Istarasa</i>	11. <i>Istasvara</i>
5. <i>Istasparśa</i>	12. <i>Kāntasvara</i>
6. <i>Istagati</i> ¹⁶	13. <i>Priyasvara</i>
7. <i>Istasthiti</i> ¹⁶	14. <i>Manojñasvara</i>

The fourteen types of fruits which *duḥkhanāmakarma* can give are the opposites of the 14 fruits of *Śubhanāmakarma* (1684 [2]).

The eight types of fruits which *uccagotrakarma* can give are as follows (1685 [1]).

1. <i>Jātivīśīstatā</i>	5. <i>Tapovīśīstatā</i>
2. <i>Kulavīśīstatā</i>	6. <i>Śrutavīśīstatā</i>
3. <i>Balavīśīstatā</i>	7. <i>Lābhavīśīstatā</i>
4. <i>Rūpavīśīstatā</i>	8. <i>Atśvavyavīśīstatā</i>

The eight types of fruits which *nīcagotrakarma* can give are the opposites of the eight which *uccagotra* can give; for example, *jātivihīnatā*, etc. (1685 [2]).

The five types of fruits which *antarāyakarma* can give are as follows (1886):

1. <i>Dānāntarāya</i>	4. <i>Upabhogāntarāya</i>
2. <i>Lābhāntarāya</i>	5. <i>Vīryāntarāya</i>
3. <i>Bhogāntarāya</i>	

15. It has been stated that there are 42 sub-types of *Nāmakarma*. But at this place, only 14 types are enumerated. This suggests that the present list represents the old stage.

16. The commentator records different interpretations of these terms (folio 463).

Then follows the treatment of *sthiti* and *abādhākāla* (1697-1704). About *Abādhākāla* we are told as to how long a particular type of karma can remain associated with a living being without giving its proper fruit. After that it describes as to how long a particular karma can abide in the living beings belonging to the classes of the one-sensed upto the five-sensed having higher cognitive faculty (1705-14). For the description of maximum and minimum duration of karmas one may refer to *Ṣaṭkhaṇḍāgama*, Book VI, *Cūlikas* 6 & 7. And for the treatment of *abādhā*, *niseka*, etc. one may again consult the same work, Book XI, *Cūlikā* I, p. 139.¹⁷

Then we are told as to which living beings can bind the karmas of maximum (1745-52) or minimum duration (1742-44).

Karmabandhapada (24th chapter) discusses the question, viz. bandha of which karmas takes place along with the bandha of this or that karma? This question is discussed in connection with 24 classes of living beings (1755-68). Similarly, *Karmavedanapada* (25th chapter) treats the question, viz. vedana of which karmas takes place along with the bandha of this or that karma? And *Karmavedabandhapada* (26th chapter) discusses the question, viz. bandha of which karmas takes place along with the vedana of this or that karma (1776-86)? At last *Karmavedavedakapada* (27th chapter) treats the question, viz. vedana of which karmas takes place along with the vedana of this or that karma (1787-92)?

*

17. Study the following passage from Āc. Malayagiri's commentary: "eśāvatā ca yad uktam āgrāyaṇīyākhye dvitīyopūrve karmaprakṛti-prābhṛte bandha-vidhāne sthiti-bandhādhi-kāre—catvāry anuyogadvārāṇi tadyathā—sthiti-bandha-sthānaprarūpaṇā abādhākaṇḍakaprārūpaṇā utkṛṣṭanīṣekaprārūpaṇā alpabahutvaprārūpaṇā ca iti" (folio 479). Compare this with the abovementioned portion of *Ṣaṭkhaṇḍāgama*.

CHAPTER XXVIII

ON FEEDING

Prajñāpanā contains a separate chapter on feeding whereas *Śatkhandaḡama* mentions *āhāra* (feeding) as the 14th item in the list of 14 *mārganāsthānas* (points-of-investigation).¹ This definitely points to the fact that the Jaina theoreticians had recognised the importance of the exposition of this topic since olden days.

There are two sections (*uddēśas*) of this chapter. The first section deals with the topic through eleven *dvāras* whereas the second one deals with it through 13 *dvāres*. Let us compare the list of these 13 *dvāras* with that of 14 *mārganāsthānas* found in *Śatkhandaḡama*.

Prajñāpanā 1865

1. *Āhāra*
2. *Bhavya*
3. *Sañjñī*
4. *Leśyā*
5. *Drsti*
6. *Samyata*
7. *Kasāya*
8. *Jñāna*
9. *Yoga*
10. *Upayoga*
11. *Veda*
12. *Śarīra*
13. *Paryāpta*

Śatkhandaḡama, Book I, p. 132

1. *Gatī*
2. *Indriya*
3. *Kāya*
4. *Yoga* (9)²
5. *Veda* (11)
6. *Kasāya* (7)
7. *Jñāna* (8)
8. *Samyama* (6)
9. *Darśana*
10. *Leśyā* (4)
11. *Bhavya* (2)
12. *Samyaktva* (5)
13. *Sañjñī* (3)
14. *Āhāra* (1)

Out of the 14 points-of-investigation found in *Śatkhandaḡama* 10 occur in *Prajñāpanā*, having indentical names. The first three out of those 14 do not occur in *Prajñāpanā* list. But the points, viz. *śarīra* and *paryāpti* which are mentioned in *Prajñāpanā* are not found among those 14. *Śatkhandaḡama* mentions *jñāna* and *darśana* separately whereas *Prajñāpanā* mentions *jñāna* and *upayoga* separately. We observe here that *jñāna* and *darśana* are in fact covered by *upayoga* and hence there is no need of mentioning *jñāna* separately. *Drsti* is an ancient term for *samyaktva* and it is used here in

1. *Śatkhandaḡama*, Book I, pp 132, 409; Book III, p. 483; Book IV, pp. 137, 308, 486, Book V, pp. 173, 238, 446, Book VII, pp. 24, 112, 184, 236, 243, 298, 365, 461, 477, 493, 518, 574; Book VIII, p. 390.

2. Numbers given in brackets refer to *Prajñāpanā* items.

Prajñāpanā. But *Śatkhanda-gama* employs the term *samyaktva*. We do not deem it necessary for *Prajñāpanā* to mention *āhāra* as a separate point-of-investigation because the whole topic itself pertains to *āhāra*. It seems to us that *Prajñāpanā* utilised a list of 13 *dvāras* which already existed at that time. And it is clear that a list of 14 *dvāras* being more systematic than the one of 13 *dvāras*, the former cannot be older than the latter.

The first point-of-investigation taken up for discussion in the first section is the question as to whether the food (*āhāra*)³ of the living beings belonging to this or that class from among the 24 is *sacitta* (alive), *acitta* (not-alive), or both. In answer to this question we are told that the living beings possessed of *vaikriya* body take *acitta* food whereas the living beings possessed of *audārika* body take all the three types of food (1794). After this seven points-of-investigation are discussed jointly. These seven points cover the following seven questions. Do the infernal beings have the desire to undertake feeding? When do they desire to undertake it? What do they take in their feeding? Do they transform all that they have received from all the directions? Do they undertake feeding of all the material particles which they have received or only a part thereof? Do they undertake feeding of all the material particles received by them? What happens to the material particles after they undertake them in their feeding? After discussing these seven *dvāras* in connection with the class of infernal beings (1795-1805), *Prajñāpanā* discusses them in connection with the remaining 23 classes one by one (1806-52). The noteworthy facts that emerge from this discussion are as follows. *Āhāra* (feeding) is two-fold, viz *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita*. That is, here we find the distinction between voluntary feeding and involuntary feeding. Voluntary feeding involves different time-gaps (between one feeding and another) in different classes of living beings whereas involuntary feeding is incessant (1786 and 1806 etc.).

Living beings undertake feeding of material particles characterised by colour⁴, flavour etc. The aggregate of these particles should be such as could have at least infinite atoms as its constitu-

3. *Dharmalā* clarifies that by the term '*āhāra*' are meant not the *kāvala-āhāra*, *lepa-āhāra*, *uṣma-āhāra*, *manah-āhāra* and *karma-āhāra* but is meant the *nokarma-āhāra*. Book I, p. 409.

4. The text proper, at this place, states that an aggregate proper for feeding is characterised by one colour etc. The commentator points out that this is said from the practical standpoint (*vyavahāranaya*); but from the definitive standpoint (*niscayanaya*) it does have all the five colours (folio 501).

ents, could pervade *asamkhyāta* space-points and could be in touch with the units (*pradeśas*) of soul (1797-1800). Infernal beings mostly receive the material particles colour, etc. of which have inauspicious effects (1801). Living beings receive these material particles for their feeding from all directions (1802). Only one out of the *asamkhyāta* equal parts of the thus received material particles gets actually transformed into *āhāra*, food. Again, only one out of *ananta* equal parts of the particles actually transformed into *āhāra* could be relished by a living being (1803). But in the next *sūtra* we are told that all the particles that are received by a living being are transformed into *āhāra* (1804). In other words, all the particles that are received for feeding are undertaken in feeding.⁵ The material particles received in the act of feeding get transformed into five sense-organs. And this transformation gives rise to painful or miserable consequences alone in the case of infernal beings (1805) whereas it may give rise to pleasant consequences in the case of celestial beings, etc (1806). The material particles grasped in feeding get transformed into as many senses as are possible in the class to which the concerned living being belongs (1812, 1819, 1820, 1823, 1825).

The ninth *dvāra* takes up 24 classes one by one and discusses the question as to whether the material particles utilised in feeding by a living being belonging to this or that class are in the form of the body of the one-sensed or the two-sensed or the three-sensed or the four-sensed or the five-sensed. The gist of the discussion is as follows: In the past these material particles might be of the form of the body of any being but in the present they do have the form of that body alone which is proper in the class to which the being who undertakes the feeding of those particles belong. That is, those particles get transformed into the body having as many sense-organs as are possible in the class to which the concerned living being belongs. This is so because the material particles utilised in feeding get transformed into the body of that living being only who utilises them in its feeding (1853-1858).

In the tenth *dvāra* we are told as to in which class from among the 24 the feeding through skin is possible and in which the feeding through mouth is possible. Here we learn that infernal beings, celestial beings and one-sensed beings undertake feeding through

5. At this juncture the commentator makes a suggestion that the *sūtra* should be explained in such a way as there might not arise any conflict among them. Hence he positively says that by the phrase 'particles received for feeding' is here intended the phrase 'one out of the *asamkhyāta* equal parts of particles received for feeding'. Refer to the commentary, folio 504.

skin (1859-60). The two-sensed up to the five-sensed human beings undertake the feeding through skin as well as mouth (1861). The one-sensed beings have no mouth. And though the *vaikriya* body possessed by infernal and celestial beings have a mouth yet its nature is such as they do not require the mouth in the process of undertaking feeding. Hence the beings belonging to these three classes undertake feeding through skin. This is the clarification offered by the commentator (folio 509). Again, he makes it clear that feeding through skin is possible only in the case of *paryāpta* living beings whereas it is not possible in the case of the *aparyāpta* (Commentary, folio 509).

The eleventh *dvāra* discusses the question as to which class of living beings undertakes pre-birth feeding (*oja-āhāra*) and which feeding through sheer desire. We are told that infernal beings undertake pre-birth feeding only; they do not undertake feeding through desire (1862). The same thing applies to all those who possess *audārika* body (1863). Celestial beings alone undertake both pre-birth feeding and feeding through sheer desire (1864). The desire of celestial beings to undertake feeding is fulfilled as soon as it arises in their minds (1864). To undertake feeding of the proper material particles at the place where a living being is to take its new birth is called pre-birth feeding. This pre-birth feeding alone is possible in the case of the *aparyāpta*. This, again, is the clarification offered by the commentator (folio 510). At the end of this discussion the commentator quotes the following *Sūtrakṛtāṅga Niryukti gathās* which contain the essence of the discussion.

sarīrenoyāhāro tayā ya phāsena lomaāhāro |
pakkhevāhāro puna kāvaliyo hoi nāyavvo || 171 ||
oyāhārā jīvā savve apajjattayā muneyavvā |
pajjattagā ya lome pakkheve hoṃti bhāiyavvā || 172 ||
egimdiyadevānam neraiyāṇam ca natthi pakkhevo |
sesānam jīvānam saṃsārattāna pakkhevo || 173 ||
lomaāhārā egimdiyā u neraiyasuragaṇā ceva |
sesānaṃ āhāro lome pakkhevao ceva ||
oyāhārā manabhakkhino ya savve vi suragaṇā hoṃti |
sesā havaṃti jīvā lome pakkhevao ceva ||

The last two *gāthas* are not found in the text of *Sūtrakṛtāṅga-niryukti*.

The second section of the chapter is devoted to the discussion of the question as to whether or not living beings undertake feeding. This discussion is conducted here through 13 *dvāras* (1865). The different types of feeding which we have met with in the first section are neither mentioned nor discussed here (1866-1907).

But the speciality of this section is that it first formulates six alternatives on the basis of two terms, viz. 'āhāraka' and 'anāhāraka' and then it discusses as to which alternative is possible in this or that class of living beings. For the highest possible expansion of these six alternatives one may refer to sū. 1880. The basis of this expansion is a couple of two terms, viz. 'singular', 'plural'.

In the third *Sañjñī-dvāra* the commentator removes the possible doubts that may arise in the mind of a reader. This is noteworthy. The term 'sañjñī' means *samanaska* (possessor of a mind). In the process of transmigration a living being does not possess mind. So, how can a living being which is in the process of transmigration be called 'sañjñī'? The commentator removes this doubt by offering the following explanation. The living being which is in the process of transmigration can be called 'sañjñī' even though it does not possess *manas* (mind) at that time because it experiences even at that time the *āyukarma* of a *sañjñī* living being (Commentary, folio 514). The second doubt that may possibly arise in the mind of readers is as follows: How can infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānamamtara* gods be regarded as 'asañjñī' (1878 [2], 1880)? In answer to this question we are told that living beings that are born in these three classes might have been *asañjñī* in their previous birth. And keeping this fact in mind the living beings belonging to these three classes could be called *asañjñī* (Commentary, folio 514).

COGNITIVE ACTIVITY OF LIVING BEINGS

Three chapters of *Prajñāpanā* are devoted to the exposition of cognitive activities of living beings. They are : the 29th chapter (*Upayogapada*), the 30th chapter (*Paśyattāpada*) and the 33rd chapter (*Avadhipada*). Hence we deal with them at one place.

Let us study the following pertinent passages from *Ācārāṅga-sūtra*.

"*je āyā se vinnāyā, je vinnāyā se āyā | jena vijānai se āyā*" — *Ācārāṅgasūtra*, 5 5, su. 165.

"*savve sarā nryattamti, takkā jattha na vijjai | māi tattha na gāhiyā | oe appaitthānassa kheyanne | se na dihe, na hasse, na vatte, na tamse, na cauramse, na parimamdale, na kinhe, na nīle, na lohie, na hālidde, na sukkile, na surabhigamīdhe, na durabhigamīdhe, na titte, na kadue, na kasāe, na ambile, na mahure, na kakkhade, na mauve, na gurue, na lahue, na ste, na unke, na niddhe, na lukkhe, na kākū, na rūhe, na samge, na itthi, na puruse, na annahā, parinne sanne uvamā na vijjai | arūvī sattā apayassa payam natthi | se na sadde na rūve na gamīdhe na rase na phāse—icceyāvamti—tti bemi ||*" — *Ācārāṅgasūtra*, 5 6, sū 170-171.

The gist of these passages is that the soul is the knower, it is absolutely devoid of flavour, etc. of any sort, it is *arūvī* (bereft of physical qualities). Though it is *arūvī*, it is real.

Bhagavatisūtra enumerates the characteristics of soul in the following passage.

"*avanne agamīdhe arase aphāse arūvī jive sāsae avatthie logadavve | se samāsao pamcavihe pannatte | taṁ jahā—dāvvaō jāva guṇao | dāvvaō nam jīvattikāe aṇamāim jivadarvāim, khettao logappamānakhette, kālao na kayāi na āsī, na kayāvi natthi, jāva nicce, bhāvao puna avanne agamīdhe arase aphāse, guṇao uvaoga guṇe*" — 2 10.118.

This passage too informs us that souls are *arūvī* (devoid of physical qualities, viz. colour flavour, etc.), they are eternal, their defining quality is *upayoga* (cognition), they are infinite (*ananta*) in number. For the first time here in this passage we are told that the defining characteristic of soul is *upayoga* (cognition).

Though *avadhi* is simply a form of *upayoga*, a separate chapter is devoted to its treatment because at that time its details had already been worked out.

First let us understand the distinction between *upayoga* and *paśyattā*. For gaining this understanding we shall have to compare the divisions of the one with those of the other. This is so because the text proper does not give the definition of either of them. According to the ancient methodology, divisions of a particular thing themselves serve as a definition of that thing.

Upayoga ¹ (1908-10)	Pasyattā ² (1936-38)
1. <i>Sākāropayoga</i>	1. <i>Sākārapaśyattā</i>
1. <i>Ābhiniḥbodhikajñānasākāropayoga</i>	× ×
2. <i>Śrutajñānasākāropayoga</i>	1. <i>Śrutajñānasākārapaśyattā</i>
3. <i>Avadhijñānasākāropayoga</i>	2. <i>Avadhijñānasākārapaśyattā</i>
4. <i>Manahparyāyajñānasākāropayoga</i>	3. <i>Manahparyayaajñānasākārapaśyattā</i>
5. <i>Kevalajñānasākāropayoga</i>	4. <i>Kevalajñānasākārapaśyattā</i>
6. <i>Mati-ajñānasākāropayoga</i>	× ×
7. <i>Śruta-ajñānasākāropayoga</i>	5. <i>Śruta-ajñānasākārapaśyattā</i>
8. <i>Vibhangaajñānasākāropayoga</i>	6. <i>Vibhangaajñānasākārapaśyattā</i>
2. <i>Anākāropayoga</i>	2. <i>Anākāra-paśyattā</i>
1. <i>Caksudarśana-anākāropayoga</i>	1. <i>Caksudarśana-anākārapaśyattā</i>
2. <i>Acaksudarśana-anākāropayoga</i>	× ×
3. <i>Avadhidarśana-anākāropayoga</i>	2. <i>Avadhidarśana-anākārapaśyattā</i>
4. <i>Kevaladarśana-anākāropayoga</i>	3. <i>Kevaladarśana-anākārapaśyattā</i>

Ac. Abhayadeva considers *paśyattā* to be a special form of *upayoga*. Again, he explicitly states that the cognition which cognises objects belonging to all the three divisions of time is *paśyattā* whereas the cognition which cognises objects belonging to the present alone is called *upayoga*. This is the reason why *matijñāna* and *mati-ajñāna* are not included among the divisions of *sākāra-paśyattā*. *Matijñāna* and *mati-ajñāna* cognise objects belonging to the present only. But then why is *acaksudarśana* not included among the divisions of *anākāra-paśyattā*? In answer to this question he observes that *paśyattā* means *prakṛsta īksana* and this *prakṛsta īksana* is possible in the *darśana* had through visual sense-organ (*caksu*) alone; it is not possible in the *darśana* had through

1. Bhagaratī (16 7.582) recommends the readers to consult *Prajñāpanā* for the exposition of these two topics.
2. Mūlācāra (Pañcācārādihikāra gāthā 31) too considers *sākāra-anākāra-upayoga* (determinate-indeterminate cognition) to be a special quality of soul.

any other sense-organ. The duration of visual cognitive process is very short and the cognition which involves the cognitive process of short duration is quick. Thus the quick cognitive activity involved in *darśana* had through visual sense-organ provides the reason for calling it *prakṛsta*³

Ac. Malayagiri follows Ac. Abhayadeva. But in addition he observes that like the term '*upayoga*,' '*paśyattā*', by convention, means both *sākāra* and *nirākāra bodha* (*Prajñāpanātikā*, folio 529). Moreover, he states that that cognition alone which involves the cognitive activity of long duration can cognise objects belonging to all the three divisions of time. *Matijñāna* does not involve the cognitive activity of long duration. This is the reason why it does not cognise objects belonging to all the three divisions of time. And hence it has no place among the divisions of *paśyattā* (*Prajñāpanātikā*, folio 530).

There are no other sources to know the distinction between *upayoga* and *paśyattā*.

Here we are informed as to which divisions of *upayoga* and *paśyattā* are possible in this or that class of living beings. The account is summarised in the Table on p. 402 (1912-1927; 1940-1553).

In both the chapters this account is followed by the account of living beings possessed of *upayoga*. But no new information is found in the account (1928-1935; 1954-1962). Hence we do not enter into its exposition. But at the end of *Paśyattāpāda* there occurs discussion about the question as to whether *jñāna* and *darśana* of a *kevali* take place alternately or simultaneously. And we are told that *jñāna* being *sākāra* and *darśana* being *nirākāra* none can have *jñāna* and *darśana* simultaneously (1963-64). For the extensive discussion of this problem one may consult the second part (*kāṇḍa*) of *Sammatitarkaprakaraṇa* where three different views on the point are presented. One view upholds their alternation another their simultaneity and the third one their identity.

Avadhīpāda discusses nothing about *upayoga* and *paśyattā*. It discusses fully the extra-sensory perception known as *avadhi*,⁴ taking one by one seven points of investigation, viz. *bheda* (divisions), *viśaya* (object), *samsthāna* (shape), *avadhi* (limits—internal and external), *deśa-avadhi* (partial *avadhi*), *ksaya-vṛddhi* (increase-decrease) of *avadhi*, *pratipātī-apratipātī* (steady-unsteady) (1981) d

3. *Bhagavati-ṭīkā*, folio 714.

4. *Bhagavati* (16.10.588) wants its readers to place bodily, at the concerned place, the whole *Avadhīpāda* (of *Prajñāpanā*) beginning with the *sūtra* 1942.

While discussing the veil (*āvarana*) of *karma* *Satkhaṇḍāgama* explains *avadhi-jñāna*. And there we find the exposition of its divisions and shapes (Book XIII, pp. 289-328). This *Satkhaṇḍāgama* account possibly belongs to the period of time succeeding the one to which the exposition of *avadhi* contained in *Āvaśyakaniryukti* belongs. This is so because *Āvaśyakaniryukti* gives an example of *panaka* while explaining the minimum spatial limit of *avadhi-jñāna* whereas *Satkhaṇḍāgama* gives an example of *sūksma nigoda* while explaining the same.⁵ Moreover, the *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* are found in *Satkhaṇḍāgama* which calls them *gāthāsūtras*.⁶ These *gāthās* yield different readings. This suggests that both *Āvaśyakaniryukti* and *Satkhaṇḍāgama* might have borrowed these *gāthās* from some old *niryukti*.

From among the Jaina *Āgamas* the old ones like *Ācārāṅgasūtra* do not contain the discussion about *Avadhi*. But the discussions about *avadhi* started as soon as the works of didactic stories like *Upāsakadaśā* came to be included in the class of *Anga* works. And from those discussions we come to know that even *Indrabhūti* himself entertained doubt regarding the range of *avadhi-jñāna* acquired by a layman. This is really a very remarkable event narrated in those discussions (*Uvāsagadasāo*, Hornle, p 184)

While summarising the *Pannavanā* account of *karma* we have already noted that in the account the *āvaraṇas* (veils) of sense-organs and of the cognitions due to them alone are enumerated whereas those of *avadhi*, etc. are conspicuous by their absence. This shows that the speculation about *avadhi-jñāna*, etc might have later on gradually crept in the *Āgamas*.

There are two main types of *avadhi-jñāna*, viz. innate *avadhi* and acquired *avadhi*. Infernal beings and celestial beings possess innate *avadhi* whereas sub-human beings and human beings can possibly possess acquired *avadhi* (1982).

The summary of *Pannavanā* exposition of *avadhi-jñāna* is as follows. The minimum spatial range of *avadhi* possessed by infernal beings is $\frac{1}{4}$ *gāu* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is 4 *gāus*. Then all the seven hells are taken up one by one and we are told about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by living beings of this or that hell. The spatial range of *avadhi* possessed by a living being decreases as it moves downward from the 1st to the 7th hell

5. *Āvaśyakaniryukti* 29; *Vīśeṣāvaśyaka* 585; *Satkhaṇḍāgama*, Book XIII, p. 301)

6. Many *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* (*gāthās* 31 ff) are found in *Satkhaṇḍāgama*. See an appendix '*Gāthāsūtrāṇi*' (p. 11) given at the end of Book XIII.

(1983–1990). The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Asurakumaras* from among *Bhavanapati* gods are 24 *yojanas* and *asamkhyāta dvīpasamudras* respectively; and the maximum spatial range of the *avadhi* possessed by the remaining gods, viz. *Nāgakumara*, etc. is *samkhyāta dvīpasamudras* (1991–93). The minimum spatial range of *avadhi* possessed by sub-human beings having five sense-organs is equivalent to one part of *asamkhyāta* equal parts of an *angula* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is *asamkhyāta dvīpa-samudras* (1994). Though *avadhi* possessed by human beings is confined to *loka* alone the maximum spatial range of their *avadhi* is *asamkhyāta loka* (1995). Regarding maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Vānamāntara* one is to repeat what is said about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Nāgakumara* gods. The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Jyotiṣka* gods do not differ. They are *samkhyāta dvīpasamudras*. While considering spatial range of *avadhi* possessed by *Vaiśvānara* gods all the three parts of their *vimānas*, viz. the upper, the middle (*tiryak*) and the lower are taken into account. And higher is the situation of *vimāna* wider is the spatial range of *avadhi* possessed by gods of the *vimāna*. At last we are told that *Anuttaraupapātika* gods possess *avadhiñāna* cognising the entire *Nādi Loka* (1996–2007). *Sūtras* 2008–16 inform us about the shapes had by *avadhi* (really speaking about the shapes had by the region falling within the range of *avadhi*) in these different cases. These shapes resemble those of *tapra*, *pallaga*, *ghāṭara*, *paṇḍara* etc. The following facts are deduced by Āc. Malayagiri from the discussion about the shapes of *avadhi*. The upper part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Bhavanapati* and *Vyantara* gods is wider than its other parts. The lower part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Vaiśvānara* gods is wider than its other parts. The middle part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Jyotiṣka* gods and infernal beings is wider than its other parts. And the shapes of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by human beings and sub-human beings are varied and diverse (Commentary, folio 542).

Again, we are told that infernal beings and celestial beings must stand within the range of their *avadhi*, sub-human beings must stand outside it, while human beings can behave either (2017–2021). Moreover, infernal beings, celestial beings and sub-human beings must have partial *avadhi* but human beings can have either partial or complete *avadhi* (2022–26). Then eight types of *avadhi* are mentioned. They are : *ānugāmika* (accompanying),

anānugāmika (unaccompanying), *vardhamāna* (increasing), *hṛyamānā* (decreasing), *pratipātī* (fallible), *apratipātī* (infallible), *avasthita* (steady) and *anavasthita* (unsteady). And at last we are told as to which type is possible in this or that class of living beings (2027-31).

Nowhere in *Prajñāpanā* we come across the definition of *avadhiṣṭāna*. But in other works we find it. It is as follows. *Avadhiṣṭāna* is that cognition which cognises *rūpī* (material objects) without the help of sense-organs and mind.

*

SAÑJÑĪ LIVING BEINGS

This chapter discusses the threefold division of living beings, viz. *sañjñī*, *asañjñī* and *no-sañjñī-no-asañjñī*. *Siddhas* (liberated souls) being neither *sañjñī* nor *asañjñī* are called *no-sañjñī-no-asañjñī* (1973). From this standpoint even human beings who have attained *kevalajñāna* are considered to be on par with *siddhas*. This is so because though they possess mind, they do not require the operation of mind in cognising objects. All other human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. The one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings are *sañjñī*. The infernal beings, *Bhavanapati* gods, *Vānavyamtara* gods and the five-sensed sub-human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. But *Jyotiska* and *Vaimānika* gods are *sañjñī* only (1965-71).

The *gāthā* occurring at the end of the chapter states that human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. But in *sū.* 1970 we are explicitly told that all the three divisions are possible in the case of human beings. This means that the *gāthā* in point possibly has in view *chadmastha* (non-kevalī, non-omniscient) human beings alone.

The *Sūtra* (the text proper) does not clearly state the meaning of the term '*sañjñā*'. But it considers human beings, infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānavyamtara* gods to be *asañjñī*. So, the meaning viz. 'one who has *manas* (mind) is *sañjñī*' does not fit in the context. This is the reason why the commentator has to give two different meanings of the term '*sañjñā*'. And yet he could not fully remove the inconsistency. Hence he has to offer the clarification that infernal beings and celestial beings are here called *sañjñī* or *asañjñī* not on the basis of their possession or non-possession of *manas* in this life (for in this life they all possess *manas*) but on the basis of their possession or non-possession of *manas* in their previous life (Commentary, folio 534).

Thus it is a matter of research as to what is the meaning of the term *sañjñā* employed here.

In the beginning of *Ācārāṅgasūtra*, especially at the occasion of describing the knowledge of previous birth, the term *sañjñā*¹ seems to have been employed for a special type of *matijñāna*². "*ihame-*

1. For the usage and meaning of the term '*sañjñā*' in Buddhist literature refer to 'Pali-English Dictionary' (PTS) and 'Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary'.

2. *Āvaśyakamīryukti* (*gāthā* 12) interprets the term '*sañjñā*' in the sense of *abhinibodha* = *matijñāna* (i.e. cognition had through senseorgans and mind). Also *Viśeṣāvasyaka*, 394.

gesim no sannā bhavāi, tam jahā puratthimāo vā disāo āgao ahamāsi” ityādi | The term occurs in *Daśāśrutaskandha* where occurs the description of ten *cittasamādhisthānas*. “*Saṇṇinānaṃ vā se asamu-ppannapuvve samuppajjejjā appaṇo porāṇiyaṃ jāim sumaritte*”—*Daśā*, 5th *Daśā*..

In the text edited by Dr. Schubring the reading is ‘*jāisaraṇe vā se*’. But the reading we have given here occurs in the passage quoted in *Samavāyāṅga* (10th *Samavāya*). Hence we are of the opinion that the reading we have given here is correct and genuine. Moreover, the text edited by Āc Ātmārāmaḥ (p 148) yields the reading “*sannijāisaranenam sanninānam vā se asamu.*” But it also seems to be corrupt. Whatever it may be, it is a fact that therein occurs also the reading ‘*sanninānam*’ Hence there is no difficulty in interpreting the term ‘*sañjñā*’ in the sense of a special type of *matijñāna*. And this special type of knowledge gradually came to be known by the term *jātismarana*. But we should note that it is nothing but a form of *matijñāna*. Thus by the term *sañjñā* they meant this special type of *matijñāna*, that is, knowledge which necessarily involves memory of previous experience. The cognition that takes place with the help of *sañjñā-sanketa* i. e. convention—be it in the form of words or in the form of any other sign—necessarily involves memory. So, we are not to wonder if in olden days the term *sañjñā* would have been in vogue for the knowledge which necessarily involves memory.

The expansion of the meaning of the term ‘*sañjñā*’ seems to have taken place in *Jaina Āgamas*. And on this account it becomes a problem for us to determine the meaning of the term ‘*sañjñā*’ employed there at different places in different contexts.

In *Sthānāṅga* there occurs ‘*egā takkā, egā sannā, egā mannā, egā vinnū*’ (sū 29-32). This shows that at that time the term ‘*sañjñā*’ was in vogue for a particular type of knowledge. At another place in *Sthānāṅga* four types of *sañjñā* are mentioned. They are as follows: *āhāra* (hunger), *bhaya* (fear), *maithuna* (sex-instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct)³ (*Sthānāṅga* 356, *Samavāyāṅga* 4). Again, at a third place it enumerates ten types of *sañjñā* viz *āhāra, bhaya, maithuna, parigaha, krodha* (anger), *māna* (pride), *māyā* (deceit) *lobha* (greed), *loka* and *ogha*. And we are told that they are found in all the 24 classes of living beings (*Sthā*. 752). *Ācārāṅganiryukti* contains the following *gāthās* about *sañjñā*.

davve saccittāi bhāve’nubhavaṇajānaṇā sannā |
matī hoi jāṇanā puna aṇubhavanā kammasaṃjuttā || 38 ||

*dhāra-bhaya-pariggaha-mehuna-suha-dukhha-moha-vitigicchā |
koha-māna-māya-lohe soge loge ya dhammohe || 39 ||*

Bṛhatkalpabhāṣya and *Viśeṣaśāstrakābhāṣya* explain the term 'sañjñā' in a different manner. They expound the concept of *sañjñā-asañjñā* on the basis of three *sañjñās*, viz. *kālīka-sañjñā*, *hetu-sañjñā* and *dr̥ṣṭivāḍopadeśasañjñā*. And from this exposition we arrive at the conclusion that in *śāstras* (scriptures) *kālīka-sañjñā* is accepted as the basis of the division of *sañjñā-asañjñā* which ultimately coincides with that of *samanaska-amanaska*⁴.

In *Ṣaṭkhandāgama* proper there occurs *sañjñā-dvāra* among the *mārganādvāras*. But there too we are not told as to what is meant by the term 'sañjñā'. Of course, it is stated that those living beings that are in the *gunasthānas* from *mithyādr̥ṣṭi* to *ksīṇakasāya-chadmastha* are *sañjñā* whereas those that belong to the classes from the one-sensed to the *asañjñā-pañcendriya* are *asañjñā* (Book I, p. 408). Further it is said that *ksāyopasāṃika labdhi* makes a living being *sañjñā*, *audayika bhāva*⁵ makes it *asañjñā* and *ksāyika labdhi* makes it *nasañjñā-naasañjñā* (Book VII p. 111-112). On the basis of the clarification, offered by *Dhavalā*, of what is said in *Ṣaṭkhandāgama* as also on the basis of the description of *sañjñā* and *asañjñā* given in the beginning we are generally inclined to conclude that the term 'sañjñā' means 'living beings possessed of *manas* (mind)'.⁶ But it is noteworthy that even *Dhavalā* gives two alternative interpretations of the term 'sañjñā'. They are as follows :

'samyak jñānāti iti sañjñāṃ manaḥ, tad asyāstīti sañjñā | naikendriyādīnā'tiprasaṅgaḥ, tasya manaso' bhāvāt | athavā śīksākriyopadeśālāpagrahī sañjñā | uktam ca—

*sikkhākriyuvadesālāvaggāhī manolambena |
jo jīvo so sannaṃ tadvivartito asannaṃ du || Book I, p. 152.*

At least the second interpretation accepts operation and non-operation of mind as the basis of *sañjñā* and *asañjñā* divisions of living beings. Hence this second interpretation is not essentially different from the first. While explaining the term 'sañjñā' in his *Sarvārthasiddhīkā* (2 24) after the manner of *Tattvārthabhāṣya*. Āc. Pūjyapāda takes into account the usage of that term in *Ṣaṭkhandāgama*. The gist of the explanation is as follows : The term 'sañjñā' yields many senses. Hence to exclude the unwanted senses in the context the qualifying term 'samanaska' has been employed

4. *Bṛhatkalpa*, gā 78-87, *Viśeṣā*, 502-7.

5. Compare with *Bṛhatkalpabhāṣya*, gā, 87.

6. Compare with 'sañjñānah samanaskāḥ,' an aphorism (2 28) of *Tattvārthasūtra* along with the commentaries thereon by *Digambarācāryas*.

in the aphorism. Thus those living beings who do not possess *manas* could not be called *sañjñā* even though they have *sañjñā* (name, instinct); they are to be considered *asañjñā*.

At the occasion of the exposition of six *pariyāptis* *Mūlācāra* tells us that *asañjñā* living beings possess five *pariyāptis* whereas *sañjñā* living beings possess six *pariyāptis*. From this it becomes clear that a living being possessing mind could be called *sañjñā* ⁷

Sthānāṅga mentions three divisions of living beings, viz. *sañjñā*, *asañjñā* and *nośañjñā*-*nośañjñā*. This is so because it takes into account *siddhas* too while formulating these three divisions. But from this it does not emerge as to who are *sañjñā* and who are *asañjñā* (*sū* 162). From its statement that both the divisions could be found in each of the 24 classes of living beings (*Sthānāṅga* 79, *Samavāyāṅga* 149) it does not follow that the living beings who possess *manas* (mind) are *sañjñā*. It is so because we are told that both the divisions, viz. *sañjñā* and *asañjñā* are found not only in the classes in which mind (*manas*) is not possible at all (i. e. *eken-driyādi*) but also in those in which it is invariably present.

From this we can certainly conclude that speculation of *sañjñā* had already taken place even before that of *pariyāpti* came into existence. Hence with the speculation of *pariyāpti* it became clear that those living beings who possess both *sañjñā* and *manas* could be called *sañjñā*.

Vācaka *Umāsvāti* has attempted in his *Tattvārthasūtra* the solution of the problem of *sañjñā*-*asañjñā*. He has formulated an aphorism '*sañjñānaḥ samanaskāḥ*' (II. 25). This aphorism means that the living beings who possess mind are called *sañjñā*. While explaining the aphorism in his *Bhāṣya* *Umāsvāti* states that by *sañjñā* living beings are meant those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* (faculty of discrimination). That is only those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* possess *manas* (mind). His definition of *sampradhāraṇa sañjñā* is: '*ihā-pohayuktā gunadosavicāranātmikā sampradhāraṇasañjñā*' (*Tattvārthabhāṣya* II. 25). The living beings that are called *sañjñā* on account of their possessing *sañjñās* (i. e. instincts) like *āhāra* etc. are not meant by the term '*sañjñā*' employed in the aphorism. Only those living beings that possess *sampradhāraṇa-sañjñā* possess *manas* and it is they who are meant by the term '*sañjñā*' occurring in the aphorism.

*

GRADES OF MORAL DISCIPLINE

This chapter contains information about four types of morally disciplined beings, viz perfectly disciplined (*samyata*), undisciplined (*asamyata*), imperfectly disciplined (*samyatāsamyata*) and beyond all sorts of morality and immorality (*nosamyata-noasamyata-nosamyatāsamyata*) and we are told as to which of these types can be possibly present in this or that class of living beings. The infernal beings, the beings from the one-sensed to the four-sensed, *Vānavyantara* gods, *Jyotiska* gods and *Varmānika* gods are *asamyata*. The sub-human beings having five senses can be *asamyata* or *samyatāsamyata*. The first three types are possible in the class of human beings. The fourth one is found in the class of liberated souls (*siddhas*) alone (1974-80). The *gāthā* given at the end of the chapter does not take into account the class of *siddhas*. In *Satkhandāgama* there occurs one *dvāra* called *samyama* among the fourteen *mārganāsthānas*. This shows that the method of dividing living beings on the basis of *samyama* (moral discipline) has its own importance. *Satkhandāgama* enumerates in its *Samyamadvāra* seven types of morally disciplined beings, viz *sāmāyika-suddhisamyata*, *chedopasthāpanaśuddhisamyata*, *parihāraśuddhisamyata*, *sūksmasāmparāyaśuddhisamyata*, *yathākhyātavihāraśuddhisamyata*, *samyatāsamyata* and *asamyata* and tells us as to which of these types are found in 14 *gunasthānas* (14 stages of spiritual evolution).¹

*

1. *Śaṭkhaṇḍāgama*, Book I, p. 368.

SEXUAL BEHAVIOUR

The term 'paviyārana' (Sk. *pravicāraṇa*) is employed in the table of contents given in the beginning of *Prajñāpanā*. And this is the source of the term 'pravicāra' used by Ac. Umāsvāti in his *Tattvārthasūtra* (IV 8). The reading 'pariyāranā' is found at the opening of this chapter where *dvāras* are mentioned (2032). Again, in the text proper there occurs reading 'pariyāranayā' (Sk. *paricāranatā*) (2033). While discussing that *dvāra Prajñāpanā* uses the term 'pariyāranā'¹ (Sk. *paricāranā*) (2052). Moreover, therein we come across the usages like 'sapariyārā' (Sk. *saparicārā*), 'apariyārā' (Sk. *aparicārā*) (2051), *kāyapariyāranā* (Sk. *kāyaparicāranā*), *phāsapariyāranā*, *rūvapariyāranā*, *saddapariyāranā*, *manapariyāranā* (2052). From all this we conclude that the three terms, rather forms, viz. 'paviyārana', 'pariyāranayā' and 'pariyāranā' have the identical meaning. But the usage of the term 'pariyāranā' is frequent whereas the term 'paviyārana' occurs only in the beginning and at the end of the chapter (*paviyāranāpayam samattam*). In Upanisads the term 'paricāra' is employed in the sense of sexual behaviour.

'imā rāmāḥ sarathāḥ satūryā na hīdrśā lambhantyā manusyaḥ |
ābhīr matprattābhīḥ paricārayasva naciketo maranam mānuprākṣiḥ ||

Kathop. I. 25.

In Pāli works we meet with the usages like 'paricarana', 'paricarati', 'paricāraṇā', 'paricāreti'. (Consult *Pāli Dictionary*, P. T. S.). And even in Buddhist Sankrit works there occur usages like 'paricaranā', 'paricaryā', 'paricāranā', 'paricārayati' and 'paricāreti'. Moreover, we come across the usages like 'pravicāra', 'pravicāraṇa', 'pravicārayati', 'pravicāreti', etc. And all these usages mean the same thing which is meant by the corresponding usages in *Prajñāpanā*. Hence it can be said that the Prakrit terms, rather forms, viz. 'pariyāraṇā' and 'paviyāranā' and also Sanskrit terms, rather forms, viz. 'pravicāra'² and 'pravicāraṇa' have been employed in the sense of amorous plays, erotic enjoyment through different sense-organs and sexual union. This chapter describes as to which type of sexual enjoyment is possible in this or that from among 24 classes of living beings, also as to when it becomes possible. Regarding infernal beings we are told that as soon as they reach

1. The different reading is : 'pariyāraṇayā' p. 421, footnote 1.

2. "kāyapracicāro nāma maithunaviṣayopasevanam" *Tattvārthabhaṣya*, 4.8.
"pravicāro maithunopasevanam" *Sarvārthasiddhi*, 4.7.

the *upapāta kṣetra* they undertake feeding. That is, as soon as they reach the *upapāta kṣetra* they start constructing their body, in other words, they receive material particles from all the four directions and transform them into sense-organs, etc. And when their sense-organs become mature they start *paricāranā*, that is, they begin enjoying the objects of senses. And only after having enjoyed them, they start the process of assuming different forms (2033). But the order in the case of celestial beings differs from the one given above in that the celestial beings start enjoying the objects of senses only after having assumed different forms (2034, 2037). The order in the case of the one-sensed is the same as found in the case of infernal beings, the only difference being that there is no possibility of *vikurvanā* (the act of assuming various bodily forms) in the case of the onesensed. But let us note that in the case of the air-bodied beings belonging to the class of the one-sensed even this *vikurvanā* is possible. The order available in the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings is identical with the one found in the one-sensed (2035-36), whereas the order available in the sub-human and human beings is identical with the one found in infernal beings (2036).

During the course of the main discussion about sexual behaviour we meet with a secondary discussion³ about *āhāra* (feeding). There has been raised a question as to whether the feeding the living beings undertake is *ābhoganirvartita* or *anābhoganirvartita*. We are told that the feeding that all the living beings, except the one-sensed, undertake is of both the types, viz *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita*. But the one-sensed beings undertake the *anābhoganirvartita* feeding only (2038-39). The commentator explains the term '*ābhoganirvartita-āhāra*' as follows: '*manah-pranāhānapūrvam āhāraṁ (grhṇanti)*' (folio 545). And he offers the following explanation of the statement that the feeding the one-sensed beings undertake is *anābhoganirvartita* only. "*eken-driyānām atistokāpatumanodravyalabdhisampannatvāt paṭutara ābhogo nopajāyate iti teṣāṁ sarvadā anābhoganirvartita eva āhāro na punaḥ kadācid apy ābhoganirvartitaḥ*" (Folio 545).

Here Ac Malayagiri writes that even the one-sensed beings possess *manas*, howsoever unmanifest or undeveloped (*apatu*) it may be. This opinion of his is based on the belief that each and every living being possesses *manolabdhi* (potential thinking faculty). But we feel that the feeding undertaken by living beings with the desire and knowledge is to be regarded as

3. This exposition should really occur in *Āhārapāda*. Hence we call it *prāsangika* (secondary).

ābhoganirvartita whereas the same undertaken by them without any desire or knowledge on their part is to be regarded as *anābhoganirvartita*. In short, *ābhoganirvartita-āhāra* means voluntary feeding whereas *anābhoganirvartita-āhāra* means involuntary feeding. The cases of involuntary feeding are feeding through skin etc. And this involuntary feeding is incessant and uninterrupted. In the chapter on feeding there occurs discussion about *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita āhāra*. And on the basis of that discussion we can interpret the terms *ābhoganirvartita-āhāra* and *anābhoganirvartita-āhāra* in the above-mentioned sense. But it is a problem for us to reconcile with this interpretation the statement of Ac. Malayagiri that the feeding undertaken by living beings possessed of *manahpranidhāna* is *ābhoganirvartita*. It is so because like the one-sensed beings, even the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed possess *apatu* (undeveloped) *manas* only; and hence there arises a question as to why the feeding undertaken by the one-sensed alone is considered to be *anābhoganirvartita*. The following seems to be the plausible answer to the question. The living beings that possess organ of taste (*rasanendriya*) possess mouth and hence they entertain the desire to undertake feeding. On this ground their feeding might have been regarded as *ābhoganirvartita*. And we know that the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings possess the organ of taste. But the one-sensed beings possess organ of touch alone; they do not possess organ of taste.

Regarding the material particles received by the living beings while undertaking feeding we are told as to whether or not they are cognised determinately (*jānāti*) by the living beings undertaking feedings, also as to whether or not they are cognised indeterminately (*paśyati*) by them. The following table summarises the account.

	jānāti	paśyati	na jānāti	na paśyati
<i>Nāraka, Bhavanavāst, Vāṇavyantra, Jyotiṣka</i> }	0	0	"	"
<i>Ekendriya upto Trīṇ-driya</i> }	0	0	"	"
<i>Caturindriya</i>				
1. Some	0	"	"	0
2. Some others	0	0	"	"
<i>Pañcendriya Tiryāṇca</i> and human beings				
1. Some	"	"	0	0
2. Some	"	0	0	"

3. Some	0	„	„	0
4. Some	0	0	„	„
<i>Vaimānika</i>				
1. Some	„	„	0	0
2. Some	0	0	„	„

Again, this chapter contains secondary information about the *adhyavasāyasthānas* (grades of mental states). We are told that mental states, auspicious as well as inauspicious, that are found in the 24 classes of living beings are of *asamkhyāta* types or grades. This much information is available in *Prañāpanā*. But *Śatkhanda-gama* deals with this point at length. Extensive exposition of the *adhyavasāyasthānas* (mental states) responsible for the different durations of karmic bondage occurs in the first *Cūlikā*. Especially the following points are discussed in this *Cūlikā*: the possessor of mental states responsible for the karmic bondage from the *sarvastoka* (lowest) to the *sarvotkrsta* (highest), degrees of *sankleśa* (mental impurity and purity), relative numerical strength of the living beings having this or that mental state. The entire second *Cūlikā* is devoted to the discussion about the different mental states that are responsible for the bondage of the different durations. After this in the section called *Bhāvaividhāna* there occur two *cūlikās*—one dealing with the relative numerical strength of the persons on *upaśamaśrenī* and those on *ksapakaśrenī* and the other expounding extensively different mental states responsible for the bondage of different intensity.

Four alternatives are possible in the case of sexual behaviour of celestial beings :

1. Gods	with goddesses	have sexual behaviour.
2. Gods	with goddesses	have no sexual behaviour.
3. Gods	without goddesses	have sexual behaviour.
4. Gods	without goddesses	have no sexual behaviour.

But we are told that it never happens that though the gods are with goddesses yet they do not have any sexual behaviour. That is, out of the four alternatives mentioned above the second one is quite impossible. The classes of *Bhavanapati* gods, *Vāṇavyantara* gods, *Jyotiśka* gods, *Saudharma* gods and *Īśāna* gods (the last two being the sub-classes of *Vaimānika* gods) do contain goddesses also. Hence bodily sexual behaviour, that is, sexual union of gods and goddesses, is possible in those classes. The sub-classes of the *Vaimānika* class of gods from the *Sanatkumāra* to the *Acyutakalpa* do not contain goddesses. Hence, in these sub-classes the third alternative is possible. That is, though these sub-classes do not

contain goddesses, the gods belonging to these sub-classes have sexual behaviour. But in the *Graiveyaka* and the *Anuttara-vaimānika*, the two sub-classes of the *Vaimānika* class, we find neither goddesses nor sexual behaviour. Thus in these sub-classes the fourth alternative is possible.⁴

The answer to the question as to how the sexual behaviour can be possible without goddesses is given as follows (2052) :

1. <i>Sanatkumāra-Māhendrakaḥ</i>	Sexual satisfaction through touch only
2. <i>Brahmaloka-Lāntakakaḥ</i>	Sexual satisfaction through sight only
3. <i>Mahāśukra-Sahasrāra</i>	Sexual satisfaction through hearing only
4. <i>Ānata-prānata-ārana-acyutakaḥ</i>	Sexual satisfaction through sheer desire

In connection with the bodily sexual union of celestial beings we are told that when in gods there originate the '*icchāmana*', that is, the desire to have sexual intercourse with goddesses, the latter present themselves before the former, having assumed charming *uttaravaikriya* body. The term '*icchāmana*' used here is noteworthy. This suggests that till the days of *Prajñāpanā* the conception of '*manas*' had not been crystallised. As soon as a god completes his sexual intercourse with a goddess his '*icchāmana*' vanishes

The commentator in his commentary states that sexual intercourse of a god with a goddess is identical with that of a man with a woman. The text proper even tells us that the material particles in the form of semen of a god enter into the body of a goddess, get transformed into five sense-organs and ultimately enhance the beauty of the goddess. Let us note that here also mention is made of five sense-organs alone; *manas* is not mentioned here. At this juncture it is necessary to note that the semen entered into the body of a goddess does not develop into an embryo. That is, goddesses never conceive.⁵ It is so because celestial beings possess *vaikriya* (transformable) body which is constructed not in a womb but in a special type of bed.

4. Though these gods are without any sexual behaviour, they could not be regarded as practising continence (i.e. *brahmacārīna*). This is so because there is no possibility of *cāritra-pariṇāma* (moral conduct) in their case. Commentary, folio 549.

5. "Kevalaṁ te vaikriyasaṁvīṇāntargatā iti na garbhādhānaḥetaḥ"

The celestial regions where the sexual desire is fulfilled through mere touch, sight, etc do not contain goddesses. Hence whenever gods of these regions desire sexual enjoyment goddesses from other regions present themselves before them, having assumed beautiful body.⁶ And the gods of these regions get full sexual satisfaction through mere touch, sight, etc. of the body of the goddesses. Thus the sexual behaviour of these gods is confined to mere touch, etc. Even in the case of these gods we are told that the transmission of their semen into goddesses takes place. The commentator accounts for the transmission of semen into goddesses even in the absence of actual sexual union by postulating some supernatural influence (*divya-prabhāva*). Moreover, he tells us that the semen entered into the body of a goddess causes the increase in its beauty and charm.

In the celestial regions beginning with *Āraṇa* the gods satisfy their sexual needs by mere desire. When these gods entertain the sexual desire, the goddesses from other regions do not appear before them but they remain in their own regions and assume erotic beauty. And the gods experience the sexual satisfaction through mere desire, even though they are far away from the goddesses. And the goddesses, having remained confined to their own regions (which are far away from the regions of gods whose sexual desire they satisfy), become more and more charming (on account of the transmission of semen into their bodies, the transmission taking place through super-natural forces).

At the end of the chapter there occurs an account of the relative numerical strength of the living beings having this or that type of sexual behaviour. The following is the ascending order : *aparicārakas*, *maṇaḥparicārakas*, *śabdaparicārakas*, *rūpaparicārakas*, *sparsāparicārakas* and *kāyaparicārakas*. But the order is reverse when we have in view the degrees of pleasure. The degree of pleasure derived from actual sexual intercourse is the lowest whereas the degree of that pleasure which does not depend on any sort of sexual behaviour is the highest.

*

6. In this way goddesses go upto *Sahasrāra* celestial region. For the exposition of the question as to which regions the goddesses of different life-spans can visit refer to the commentary, folio 552 A.

FEELINGS

This chapter is devoted to the exposition of various types of feelings (*vedanā*) experienced by living beings belonging to this or that from among 24 classes.¹ The following are the types of *vedanā*.

- (1) Hot, Cold, Hot-cum-Cold
- (2) *dravya-vedanā*, *ksetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*
- (3) Bodily, Mental, Bodily-cum-Mental
- (4) *Sātā*, *Asātā*, *Sātā-asātā*
- (5) Pleasant, Painful, Pleasant-cum-Painful (*Sukhā*, *Duḥkhā*, *Aduḥkhā-asukhā*)
- (6) Voluntary, Involuntary
- (7) Self-conscious, Not-self-conscious²

The title of the fourth part of *Śatkhandaḡama* is *Vedanākhanda*. It starts from Book IX. Therein *Vedanā* part contains the exposition of the types of *karmas*. The exposition is based on 24 *anuyogaḡvāras* (points of investigation). Among these 24 *dvāras* there occurs a *dvāra* called '*Vedanā*.' The exposition of this *Vedanāḡdvāra* is contained in Book X. And that *vedanā* is expounded on the basis of 16 *anuyogaḡvāras*. The second type of *vedanā* (viz. *dravya-vedanā*, *ksetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*) mentioned in *Prajñāpanā* is fully expounded here on the basis of 4 *dvāras* of identical names. The question as to who is possessor of this or that type of *vedanā* is discussed in *Prajñāpanā*, keeping in view the 24 classes of living beings whereas in *Śatkhandaḡama* it is discussed on the basis of alternatives yielded by the method of *naya*, the method which requires the employment of '*syāt*'. Again, in the *dvāras dravya* etc. there occurs the consideration of this question.

The speculation about the fruition (*vipāka*) of *karma* was known by the name of *Vedanā* before it attained crystallised form. And the old theoreticians had pondered over the problem of *vedanā* from various standpoints. All these thoughts are collected

1. The commentator in his commentary (folio 555) on sū. 2057 writes as follows : '*etāvaśūtraḡ cīrantaneḡv avipratipattiyā śrūyate | kecid ācāryāḡ punar etadviḡṡayam adhīkam api sūtraḡ paṡhanti | tatas tanmatam āha |*
2. This very information is contained in *Bhagavatī* (19.5.656) which asks its readers to consult *Prajñāpanā* for further clarification. At this place Malayagiri states : '*nīḡdānīḡdāḡgatas tu viḡṡeḡḡ na saḡgrhīto vicītratvāt sūtragateḡ*'—Commentary, folio 554.

in the present chapter of *Prajñāpanā*. Again, to have clear idea of the old speculations about *vedanā* (and *krīyā*) one may consult *Bhagavati* 3.3. For further details about the same one may refer to *Bhagavati* 7.6 (*Bhagavatsūtra* p. 481); 19.3; 19.4; 19.5; 6.1; 16.4 (*Bhagavatsūtra* pp. 46-50).

Ac. Abhayadeva in his commentary on *Bhagavatsūtra* explains *nīdā-anīdā* (self-conscious, not-self-conscious) type of *vedanā* as follows : “*niyataṁ dānaṁ śuddhir jīvasya 'dvaip śodhane' iti vacanāt nīdā jñānam ābhogaḥ ity arthaḥ | tad-yuktā vedanā'pi nīdā ābhogavatīty arthaḥ ||*” *Bhagavati-tīkā* 16.5. 656, folio 769.

And Ac. Malayagiri explains this type of *vedanā* as follows : “*nītarām niścitam vā samyak dīyate cittam asyām iti nīdā, bahulādhi-kārāt 'upasargādāta' ity adhikarane ghaṇ, sāmānyena cittavati samyagvivekavati vā ity arthaḥ*”—*Tīkā* folio 557.

Pārasaddamahannavo considers the term ‘*nīdā*’ to be a *deśya* word.

In connection with the feeling of Hot-cum-Cold the commentator raises a question as to how there can be the simultaneous cognitions of hotness and coldness because it is a rule that two cognitions cannot take place simultaneously. He himself answers this question by saying that though the concerned cognitions do take place alternately, their alternation being quick and speedy is not noticed by us; and from this standpoint only the *Sūtra* considers the cognitions of hotness and coldness to be simultaneous. This same logic applies to the cases of the feelings of Bodily-cum Mental and *sātā-sātā*.

The commentator explains *aduḥkhā-asukhā vedanā* as follows. It could not be called ‘*sukhā-vedanā*’ because it involves the experience of ‘*duḥkha*’ also. At the same time it could not be called ‘*duḥkhavedanā*’ because it involves the experience of *sukha* also. Thus *aduḥkhā-asukhā vedanā* means the experience of both *sukha* and *duḥkha*.

What is the difference between *sātā-asātā* and *sukha-duḥkha* ? The answer to this question is given by the commentator. It is as follows. The feeling of pleasure and pain that we experience on account of the due rise of *vedantya* karmas is called *sātā-asātā* type of *vedanā* whereas the feeling of pleasure and pain that we experience on account of the instigation (*udīraṇā*) by other person is *sukha-duḥkha* type of *vedanā*.

The voluntary experience of bodily pain is called *ābhyupagamiḥ vedanā*. Pulling off hairs, etc. are the instances of this type of *vedanā*. On the other hand, the experience of pain which we

...[419]...

have on account of the rise of *vedanīya karma* effected before its destined time by the special process of instigation (*udāraṇā*) is called *aupakramikī vedanā*. (*Ṭīkā*, folio 556).

Here we are told that both the divisions, viz. *sañjñī* and *asañjñī* are found in the class of infernal beings and further that *sañjñī* infernal beings have *nidā-vedanā* whereas *asañjñī* infernal beings have *anidā-vedanā*.

Śaṭkhaṇḍāgama discusses the fruition (*vipāka*) of *karma* on the basis of the types of *vedanā*, viz. *sātā-asātā*, etc. But in its *Vedanā-vidhāna* section while dealing with *vedanā* it employs the method of *naya* and enumerates the following types of *vedanā*, viz. *bajjhamanīyā* *veyanā*, *udinnā* *veyanā*, *uvasaṇtā* *veyanā* and formulates many alternatives on their basis (Book XII, pp. 304-363).

*

ON SAMUDGHĀTA¹

Śaṅkhaṇḍāgama contains no independent discussion about *samudghāta*. *Prajñāpanā*, having enumerated seven types of *samudghātā*, informs us as to which of them is possible in this or that from among 24 classes of living beings. But *Śaṅkhaṇḍāgama* neither enumerates nor discusses them. In its account of *mārga-ṇādvāras* there occurs the discussion about *kṣetra*² and *sparsa*. And it discusses them from the standpoint of *samudghāta*. There too it yields general information about *samudghāta*; it does not contain information about particular types of *samudghāta* (Book VII, p. 299, 369). Moreover, it occasionally refers to the three types of *samudghāta*, viz. 'veyanasamugghāda, 'māraṇamtiṇṇiyasamugghāda,' kevalīsamugghāda.' (Book XII, p. 498, 499, 506, 507).

The present chapter of *Prajñāpanā* classifies *samudghātas* into the following seven types : (1) *vedanāsamudghāta* (2) *kaṣāyasa-mudghāta* (3) *maranasamudghāta* (4) *vaikriyasamudghāta* (5) *taijasa-samudghāta* (6) *āhāra-samudghāta* (7) *kevalīsamudghāta* (2085, 2086). But no definition of *samudghāta* is formulated here. Again, it enumerates four sub-types of *kaṣāyasa-mudghāta*, viz. *krodhasamudghāta*, *māna-samudghāta*, *māyā-samudghāta*, *lobha-samudghāta* (2133). A common term 'samudghātas-possible-in-non-omniscient (*chad-mastha*) beings' is given to the first six types (2147). We are told as to which of these six types are possible in this or that from among 24 classes (2148-52).

Ac. Malayagiri defines *samudghāta* as the process through which soul becomes one with the fruits of *vedanā*, etc., the fruits being in the form of experiences. This means that *samudghāta* is nothing but expulsion (*nirjarā*) of very many particles of the *karmas* of one particular type, causing their early rise through the special process of *udīraṇā*; this necessarily involves the previous refrainment from the experience of the fruits of the *karmas* of all other types (Commentary folio 559).

1. *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, pp. 388-89; *Bhagavati* 2.2; *Bhagavatiśāra*, pp. 92-95. For the description of *kevalīsamudghāta*, refer to *Viśeṣādvāyakabhāṣya* 3641.

2. Similar discussion occurs in *Sthānāpāda* of *Prajñāpanā*, sū. 148 ff. It is elaborate.

3. For the exposition of *māraṇāntika-samudghāta* pertaining to *taijasa* and *kārmaṇa* bodies refer to sū. 1545-52.

We are told as to which type of *samudghāta* is due to the expulsion of this or that type of *karma*. The following table makes the point clear.

1. *Vedanāsamudghāta* involves the expulsion of *asadvedanīya-karma*.
2. *Kaṣāyasamudghāta* involves the expulsion of *kaṣāyamohanīya-karma*.
3. *Māranantika-samudghāta* involves expulsion of *āyukarma*. (This expulsion takes place only when there remains the last *antarmuhūrta* of the present life-span).
4. *Vaikriyasamudghāta* involves the expulsion of *vaikriyaśarīranāmakarma*.
5. *Taijasa-samudghāta* involves the expulsion of *taijasaśarīranāmakarma*.
6. *Āhāraśamudghāta* involves the expulsion of *āhāraśarīranāmakarma*.
7. *Kevalīsamudghāta* involves the expulsion of *śad-asadvedanīya-karma*, *śubha-aśubhanāmakarma*, *ucca-nīcagotrakarma* (*Prajñāpanātikā*, folio 559).

We are told as to how much time a particular type of *samudghāta* requires for its completion. *Kevalīsamudghāta* requires 8 *saṁayas* (moments) for its completion whereas other *samudghātas* require an *antarmuhūrta* consisting of *asamkhyāta saṁayas* (2087-88).

We are informed as to how many from among the seven are possible in this or that class. The first four are found in the class of infernal beings; the first five in the classes of *Bhavanapati* celestial beings, sub-human beings with five senses, *Vānavyantara* celestial beings, *Jyotiska* celestial beings, and *Vaimānika* celestial beings; the first three in the class of the one-sensed up to the four-sensed beings except the air-bodied; the first four in the class of the air-bodied beings; all the seven in the class of human beings (2089-92).

Afterwards it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done⁴ (2093-2100). Moreover, we

4. The method of calculation which takes into account first a single member of the class and then all the members of that class taken together occurs even in *Śaṅkhaṇḍāgama*, Book VII, p. 25.

are told as to how many times this or that type of *samudghāta* could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future (*parasthāna*) (2101-2124).

This is followed by an account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that type of *samudghāta*. We are told that the numerical strength of the living beings performing *vedanāsamudghāta* is the highest. But the living beings who perform no *samudghāta* whatsoever are even more in number than those who perform *vedanāsamudghāta* (2125). Again, we are told as to how many living beings performing this or that type of *samudghāta* belong to this or that class of living beings from among the 24 (2126-2131).

Four types of *kaśāyāsamudghāta* are mentioned. And it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kaśāya-samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kaśāyasamudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done (2137-38). In connection with these four sub-types of *kaśāyasamudghāta* it is calculated as to how many times this or that sub-type could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future. This point has been explained by an instance of a living being that belongs at present to the class of infernal beings (2139-41). Not only that but the text gives even the account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that sub-type of *kaśāyasamudghāta* (2142-46). *Kevalīsamudghāta* is not possible in the living beings other than the *kevalī*. That is, the remaining six *samudghātas* are possible in the living beings that are not *kevalī* (omniscient). We are told as to which of these six types are possible in this or that class from among the 24 (2147-52).

But it is worth noting that the *sūtra* does not mention the different classes of celestial beings except that of *Asurakumaras*. Possibly to make up this deficiency Āc. Malayagiri adds :

“*Asurakumārādīnāṃ sarvesāṃ api devānāṃ āhārakasamudghāta-varjāḥ śeṣāḥ pañca samudghātāḥ*”—Commentary, folio 590 A.

Afterwards all the seven *samudghātas* are considered from the standpoints of *avagāhna* (extension or pervasiveness) and *sparsāna* (touch-on-all-the-directions or volume). That is, we are told as to how much extension and volume a living being can possibly assume while performing this or that type of *samudghāta*. Again, we are told as to how long a living being, having assumed them, can retain them (2153-72). Moreover, it is calculated as to how many activities (*kriyā*) a living being can have while performing this or that type of *samudghāta* (2153 ff.). At this juncture there occurs a detailed description of *kevalisamudghāta* (2168-2175). Here we are told that a *kevali* cannot become *siddha* (liberated soul) so long as he performs activities. Hence, he stops the mental, vocal and bodily activities in due order and becomes absolutely free from all sorts of activities. And as soon as he becomes free from all sorts of activities he becomes a *siddha*. It is so because he does not acquire new *karmas* (as the cause of the acquisition of new *karmas* is activity) and at the same time he dissociates gradually the accumulated ones. When he attains *siddhahood* his cognition is *sākāra* (determinate) (2175). At the end of the text there occurs discussion about the nature of a *siddha* (2176).

COMMENTARIES ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

(1) *Pradeśa-vyākhyā* by Āc. Haribhadra¹

This *Pradeśa-vyākhyā* is written by Āc. Haribhadra who was well known by the name 'Bhavavirahasūri.' It opens with the words : '*prajñāpanākyopāṅgapradeśānuyogaḥ prārabhyate.*' This clearly points to its scope. It intends to explain some portions of *Prajñāpanā*. Thus it is not a running and continuous commentary. Āc. Haribhadra considers *Prajñāpanā* to be an *Upāṅga*. But unlike Āc. Malayagiri he does not state that it is an *Upāṅga* of *Samavāyāṅga*. So, we cannot but conclude that the arrangement that a particular *Upāṅga* is attached to a particular *Āṅga* took place in the period of time that intervened between Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri.

We can call this commentary by a generic name '*avacūrnikā*' It is so because at one place Āc. Haribhadra says, '*alam atiprasaṅgena avacūrnikāmātram etad iti*'. (p. 28, 113).

There might have existed a commentary—short or long whatever it may be—even before Āc. Haribhadra wrote his *Pradeśa-vyākhyā*. And this commentary² might be of the form of *cūṛṇi*. This surmise is made on the basis of the following observation. In *Pradeśa-vyākhyā* the explanatory passages that commence with the phrases like '*etad uktam bhavati*', '*kim uktam bhavati*', '*ayam atra bhāvārthaḥ*', '*idam atra hṛdayam*', '*etesim bhāvānā*' are mostly couched in Prakrit and occasionally in Sanskrit also.

It is very difficult to determine as to who had written that *cūṛṇi*. But it is possible that the author of that *cūṛṇi* might have been Haribhadra's spiritual teacher. It is so because in the *Pradeśa-vyākhyā* we come across the expressions like '*evam tāvat pūjyapādā vyācakṣate*' (p. 75), '*guravas tu*' (p. 118), '*iha tu pūjyāḥ*' (p. 122), '*atra guravo vyācakṣate*' (p. 141, 147), '*guravo vyāvartayanti*' (p. 152).

Again, this much is certain that there existed before Āc. Haribhadra one or more commentaries besides this *cūṛṇi*. This can be deduced from the fact that at so many places Āc. Haribhadra has recorded the explanations offered by others. Of course, we do not rule out the possibility, in some cases, of these explanations being quotations from commentaries on the works other than *Prajñāpanā*. But there are certain explanations which are definitely quotations from commentaries on *Prajñāpanā*. For this

1. For the detailed account of Āc. Haribhadra one may refer to '*Samadarśi Ācārya Haribhadra.*'

2. Āc. Malayagiri also mentions the *cūṛṇi*, folios 269, 271

second type of quotations refer to pp. 13, 14, 16, 19, 20, 21, 23, 36, 37, 60, 61, 65, 71, 75, 78, 79, 83, 116, 117, 119, 120, 133, 134, 145, etc.

Regarding certain views recorded by him Āc. Haribhadra has not told us as to what his reaction to them is; he simply gives the view of his own teacher side by side with those views. The following passage is an instance in point. '*evam tāvat pūjyapādā vyācaksate, anye punar anyathā, tadabhiprāyaṃ punar atigambhīratvān na vāyam avagacchāmaḥ*' pp. 75, 118. But at some places he points out the discrepancy or inconsistency inherent in the views upheld by others. The following passage is an instance in point: "*atra kaiścid atigahanatvāt prastutasya bhrāntiḥ likhitam kilopaśamaśrenyanantaram kṣapakaśreniṃ pratipadyata iti | etad apakarnayitavyam.....*" p. 116.

Āc. Haribhadra frequently draws upon *Tattvārthasūtra* of Vācaka Umāsvāti. But he does not refer to it by name. Moreover, he has quoted passages from *Tattvārthasūtrabhāṣya*. (Refer to pp. 99, 149, 153, 158 etc.). While quoting an aphorism from *Tattvārthasūtra* he describes its author by the general name '*saṅgrahakāra*' ('compiler') (p. 101). He quotes many works (including even his own commentary on *Avāśyakasūtra* (p. 2) and authors, sometimes by mentioning their names and sometimes not. All such instances are given below: '*niryuktikārena*' (p. 105); *Siddhaprābharta* (p. 11); *Anuyogadvāra* (p. 32); *Jīvābhigama* (p. 28); *Prajñapti* (*Bhagavati*) (p. 33); *Uttarādhyayana* (p. 111), '*vivaranagranthana*' (p. 105); '*bhaniyam ca vuddhāyarietiṃ*' (p. 29); '*saṅgrahanikāyām*' (p. 53); '*karmaprakṛtisaṅgrahanikāyām*' or '*kammapayaḍisaṅgahanā*' (pp. 51, 59, 100, 129, 140); '*saṅgrahanikāra*' (p. 42); '*vādimukhyena*' (p. 4). Throughout this commentary Āc. Haribhadra quotes Prākṛit and Sanskrit verses (*gāthās*) preceded by the phrase '*uktam ca*' which indicates that what follows is a quotation. This is the proof of Āc. Haribhadra's versatile genius.

Āc. Malayagiri has fully utilised this commentary. And he has even referred to it. Whatever *vādashthalas* (polemical discussions, or explanations of knotty problems) we come across in Malayagiri's commentary are based on those occurring in Haribhadra's. This will be clear from the comparison of *vādashthalas* of one commentary with those of the other.

The date of Āc. Haribhadra is almost certain. The scholars are generally of the opinion that he flourished between 700-770 A.D.

(2) *Prajñāpanā-tṛtīyapada-saṅgrahaṇi*
by Ac. Abhayadeva and its *avacūrṇi*

The third chapter of *Prajñāpanā* contains an account of the relative numerical strength of the classes of living beings. Ac. Abhayadeva (V.S. 1120-) has summarised this whole chapter in 133 verses (*gāthās*). He himself calls it a *saṅgraha* (compilation, or recapitulatory work). The *gāthā* in point is as follows :

iya atthānauipayam savvajiyappabāhumī payam taiyam |
pannavandē siriabhayadevasūṛthim saṅgahiyam ||

But it is also known by the titles ' *Dharmaratnasāṅgrahaṇī* ' and ' *Prajñāpanoddhāra* . ' We can say this because at the end of the work as also of its *avacūrṇi* these titles are mentioned. To ascertain the fact one may refer to the two manuscripts of the *avacūrṇi*, one belonging to L. D. Collection (no. 3673) and the other to Muni Shri Punyavijayaji's Collection (no. 664). Both these collections are preserved in L. D. Vidyamandir, Ahmedabad.

The *avacūrṇi* on the *Saṅgrahaṇi* was composed by Kulamaṇḍanagaṇi in the year 1441 V. S. This information is contained in the following *gāthā* :

" śrīdevasundaraguroḥ prasādato'vagatajinavaco'rthalavaḥ |
kulamaṇḍanagaṇir alikhaḍ avacūrṇim ekābdbhībhuvanābde ||

Prajñāpanā-tṛtīyapada-saṅgrahaṇi along with an *avacūrṇi* thereon has already been published by Shri Atmananda Jaina Sabha, Bhavanagar, in the year 1974 V.S. This published *avacūrṇi* is somewhat more extensive than the one by Kulamaṇḍanagaṇi. And in the introduction to this published *avacūrṇi* we are told that the name of its author is not known. We feel that some learned person might have made the *avacūrṇi* by Kulamaṇḍanagaṇi somewhat elaborate for the sake of clarity. And it seems to us that the published *avacūrṇi* is nothing but the enlarged version of Kulamaṇḍanagaṇi's *avacūrṇi*.

(3) *Vivṛti* by Ac. Malayagiri

Ac. Malayagiri (c. 1188-1260 V. S.) has written a commentary on *Prajñāpanā*. In extense it is four times Ac. Haribhadra's *Pradeśa-vyākhyā*. And it is the best means to understand the whole of the text of *Prajñāpanā*. Ac. Malayagiri³ himself declares that

3. For the detailed account of Ac. Malayagiri's life and works one may refer to the Introduction to his *Saddhānūsāna* (L.D. Series No. 13, 1967).

though the basis of his commentary is Ac. Haribhadra's *Pradeśa-vyākhyā*⁴, he has made his commentary rich by independently and intelligently utilising many a work other than that *Pradeśa-vyākhyā*. His claim is justified. Following are the instances that go to prove the rightness of his claim. Ac. Haribhadra has concluded his discussion on the worth of a woman for the attainment Tirthaṅkara-hood by producing an evidence of *Siddhaprabhṛta*, whereas Ac. Malayagiri has conducted the discussion having formulated opponent's view (*pūrvapakṣa*) and proponent's view (*uttarapakṣa*) and having quoted Ac. Śākaṭyana. And Ac. Malayagiri's discussion about this problem is very rich and elaborate (folio 20). Similarly, while describing the nature of liberated soul (*siddha*) he first presents a comparative account of the various views upheld by different schools of Indian philosophy and finally establishes the Jaina position (folio 112).

It is noteworthy that Vivṛti at many places discusses the different readings of *Prajñāpanā* (folio 80, 88, 96, 165, 296, 372, 412, 430, 600).

Ac. Malayagiri has quoted in his commentary many a work and authors. This proves his scholarship in many branches of learning.

Let us record the names of works and authors referred to by him in his commentary - 'pāṇinīḥ svaprākṛtavvyākaraṇe' (5pp. 5, 365) 'uttarādhyayanāniryuktigāthā' (p. 12); 'savistaraṁ nandyadhyayana-ṭikāyām vyākhyātāni' (pp. 24, 298, 311, 375); 'prajñāpanāmūlatīkākṛt' or 'mūlatīkākāraḥ' (pp. 25, 114, 194, 202, 263, 280, 283, 294, 305, 325, 362, 372, 383, 384, 391, 470, 490, 546, 547, 564, 568); 'saṅgrahanīmūlatīkākāro haribhadrasūriḥ' (pp. 418, 552); 'mūlatīkāyām' (pp. 544, 547); 'jīvāṇvābhigamatīkā' (pp. 44, 45, 47, 48, 51); 'jīvābhigame' (p. 195); 'jīvābhigamacūrnau' (p. 308); 'atrāksepaparihārau candraprajñāptitīkāyām sūryaprajñāptitīkāyām cābhihitau iti tato'vadhāryau' (p. 99); 'kṣetrasamāsātīkā' (p. 107); 'anuyogadvāresu' (p. 114); 'vṛddhacāryaiḥ' (p. 135); 'prajñāptau' (pp. 141, 149); 'vyākhyā-prajñāptau' (p. 262); 'tathā cāha asyā eva prajñāpanāyāḥ saṅgraha-ṇīkāraḥ' (p. 167); 'karmaprakṛtisaṅgrahanyām' (p. 182); 'saṅgrahānīgāthāḥ' (p. 207); 'dharmasaṅgrahaṇī' (p. 611); 'dharmasaṅgrahaṇīṭikāyām' (p. 229, 307); 'śākaṭyana' (p. 599); 'śākaṭasūnurapi' (p. 249); 'śākaṭāyananyāśakṛt' (p. 563); 'svopajñāśabdānuśāsanavivarane' (p. 250, 251); 'tattvārthaṭikāyām bhāvitam' (251); 'bhagavān bhadrabāhusvāmī' (pp. 256, 257); 'bhāṣyakṛt'

4. jayeti haribhadrasūriḥ ṭikākṛd viṣṭavaiṣamabhāṣārthaḥ |
yadvacanavaśād aham api jāto leśena viṣṭtikaraḥ || *Prajñāpanāṭīkā*, folio 611.

5. p. = folio.

(pp. 264, 265, 300-302, 542, 602, 603, 605, 608); *cūrṇikṛt*⁶ (pp. 269, 271, 272, 277); '*prajñāpanāyās cūrṇau*' (p. 517); '*pūrvācāryāḥ*' (p. 271); '*pañcasaṅgrāhe*' (p. 283); '*mallavādināḥ*' (p. 284); '*karmaprakṛtītkāyām pañcasaṅgrahaṭīkāyām ca*' (p. 292); '*tattvārthasūtrakṛt*' (293); '*tattvārthatīkāḍau*' (pp. 298, 299); '*āvaśyakaniryuktāu*' (p. 298); '*stutikāro'pyāha*' (p. 303); '*āvaśyakapṛathamopūthikāyām*' (p. 547); '*āvaśyakacūrṇau*' (p. 610); '*āvāśyāke*' (pp. 304, 438, 606); '*nandyadhyayanacūrṇikṛt*' (pp. 310, 311); '*niryuktikāreṇa*' (p. 318); '*kārmagranthikās tu*' (pp. 319, 391); '*bhagavatā karmaprakṛtikṛtā śivaśarmācāryeṇa śatakākhye*' (p. 331); '*karmaprakṛtītkādisu*' (pp. 331, 480); '*haribhadrasūripabhṛtibhiḥ*' (p. 371); '*śivaśarmācāryāḥ*' (p. 339); '*vyākhyāprajñaptāu*' (p. 341); '*bhāṣyakāraḥ*' (pp. 604, 606, 610); '*jinabhadraganiksamāśramanapūjyapādāḥ*' (p. 380); '*tathā cāha dussamāndhakāranimagnajinapṛavacanapṛadīpo bhagavān jinabhadraganiksamāśramanāḥ*' (p. 385); '*śatakābhaccūrṇau*' (p. 388); '*saṅgrahanigāthā*' (pp. 344, 349); '*siddhaprābhṛtāḍau*' (p. 357); '*uttarādhyayane*' (p. 366); '*ācārāṅge*' (pp. 367, 503); '*sūtrakṛtāṅganiryukti*' (p. 511); '*viśeṣaṇavatīyām jinabhadraganiksamāśramanapūjyapādaiḥ*' (p. 391); '*vasudevacarite*' (p. 403); '*bhāṣyakṛt svakṛtabhāṣyatīkāyām*' (pp. 424, 541); '*gandhahasti*' (p. 467); '*śrāvakaprajñaptimūlatīkāyām*' (p. 474); '*yaduktam āgrāyaṇīyākhye dvitīyapūrve karmaprakṛtiprābhṛte*' (p. 479); '*karmaprakṛtisangrahanīkārah*' (pp. 488, 489); '*siddhasenadvākara*' (p. 532); '*vṛddhavyākhyā*' (p. 600); '*jambūdvīpaprajñaptīyāḍau*' (p. 600); '*dharmaśāramūlatīkāyām haribhadrasūriḥ*' (p. 605); '*pañcasaṅgrahatīkā*' (p. 609).

The following facts emerge from the above list of works and authors. There existed a *cūrṇī* on *Prajñāpanā*, written by an ancient Ācārya and both Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri have consulted it. In his commentary on *Prajñāpanā* Āc. Malayagiri has quoted passages from *Prajñāpanāmūlatīkā*, *Saṅgrahanīmūlatīkā*, *Śrāvakaprajñaptimūlatīkā* and *Dharmaśāramūlatīkā*, mentioning the sources by name. At these places he declares that Āc. Haribhadra is the author of *Saṅgrahanīmūlatīkā* and *Dharmaśāramūlatīkā*. But he mentions *Śrāvakaprajñaptimūlatīkā* alone by name. He does not refer to its author. In connection with *Prajñāpanāmūlatīkā* he mentions it by its name and its author by the general terms '*mūlatīkākāra*', '*mūlatīkākṛt*.' That is, he does not mention the names of the authors of *Prajñāpanāmūlatīkā* and *Śrāvakaprajñaptimūlatīkā*. Hence we compared all the passages quoted from these two works in Malayagiri's commentary on *Prajñāpanā* with the

6. All the quotations from this *Cūrṇī*, given in Malayagiri's commentary, are in Prakrit. These very quotations occur in Āc. Haribhadra's commentary also and therein too they are in Prakrit, pp 85-87, 91, 148.

corresponding ones occurring in Haribhadra's commentaries (*vṛttis*) on *Prajñāpānā* and *Śrāvaka-prajñapti*. On the basis of this comparison we arrived at the conclusion that *Prajñāpānāmūlaṭīkā* and *Śrāvaka-prajñaptimūlaṭīkā* mentioned by Ac. Malayagiri are nothing but the above mentioned *Vṛttis* of Ac. Haribhadra. Of course some passages yield different readings. But this is merely due to the difference in manuscripts copied by two different hands at two different dates the period intervening between these two dates also being very long. *Prajñāpānā-saṅgrahaṇī* was written in verses and Ac. Haribhadra wrote a commentary on it. Ac. Haribhadra commented on *Dharmasāra* also. Ac. Jinabhadra has written a commentary on his own *Bhāṣya*. This commentary has already been published⁷. Ac. Malayagiri has composed '*Śabdānuśāsana*' and he himself has written a commentary on it. This *Śabdānuśāsana* along with the auto-commentary has already been published.⁸

Generally Ac. Malayagiri simply notes the different views regarding the explanation of the text of *Prajñāpānā*. But at times he gives his own view also; and he even remarks that the point is revealed to the omniscient person only and we being ignorant cannot decide as to what is truth. For the different views recorded by him one may refer to : folios 28, 38, 73, 74, 76, 77, 86, 146, 220, 222, 229, 238, 262, 277, 283, 319, 331, 391, 404, 491. '*tattvam punaḥ kevalino vidanti, viśiṣṭaśrūtavido vā*' (folios 73, 76, 239, 403); '*anye vyācakṣate . . . tan na budhyāmahe*' (folio 289); '*amīśāṃ pañcānāṃ ādeśānāṃ anyatamādeśasamīcinatānīrṇayo'tiśayaṣṭānānibhiḥ sarvotkṛṣṭaśrūtalabdhisampannair vā kartum śakyate | te ca bhagavadāryaśyāmapratipattau nīśiran | kevalatatkālāpekṣayā ye pūrvatamāḥ sūrayas tatkālabhāvi-granthapaurvāparyaparyālocanayā yathāsvamati śrīvedasya sthitim prarūpitavantas teṣāṃ sarveṣāṃ api prāvacanikasūrinām matāni bhagavān āryaśyāma upadiṣṭavān | te'pi ca prāvacanikasūrayaḥ svamatena sūtram pathanto gautamaprasnabhagavannirvacanarūpatayā pathanti | tatas tadavasthāny eva sūtrāṇi likhitvā gotamā ity uktam | anyathā bhagavati gautamāya āśīrdeṣṭari na saṃśayakathanam upapadyate, bhagavataḥ sakalasamśayātītatvāt ||*' (folio 385); "*anye tu anyathā'tra bhāvanikāṃ kurvanti | sā ca nātiśiṣṭe'ti na likhitā, na ca dūṣitā, 'kumārgaṃ na hi tityaksuḥ punas tam anudhāvati' iti nyāyānusaraṇāt |*" (folio 429); "*tena yaḥ prāha sūtre 'śaktiviśeṣa eva saṃhānanam' iti . . . sa bhrāntaḥ . . . ity alam utsūtraprarūpakavispanditeṣu*" (folio 470), '*etāvatsūtram cirantaneṣu avipratipattiyā śrūyate, kecid ācāryāḥ punar etadvīṣayam adhikam api sūtram pathanti tatas tanmatam āha 'kei . . .*' (folio 555).

7-8. These two works have already been published in L. D. Series (Nos. 13, 10, 14, 21) by L. D. Institute of Indology, Ahmedabad-9.

To establish consistency among different *sūtrās* is one of the functions of a commentator. And in this matter Ac. Malayagiri is an expert. Many a time he, having employed different stand-points (*nayadr̥ṣṭi*), demonstrates consistency among different *sūtras*. (Refer to folios 18, 41, 73, 76, 140, 248, 284, 318, 353, 380, 437, 450, 455, 456, 598, 609). And at many other places he simply quotes in support old tradition or the views of ancient *Ācāryas*.

Ac. Malayagiri is an expert in explaining the text. He is a commentator of first water. Following are some of the noteworthy instances that justify the above statement : exposition of Relation conducted from the standpoint of a logician and also from that of a man of faith (p. 2); explanation of the term '*jinavarendra*' (p. 3); justification, after Ac. Haribhadra, of the order of *Nirdeśa* (enumeration) through reasoning (pp. 9, 269); the answer to the question as to why there occur dialogues between Lord Mahāvira and Gautama though the author of the work is Ārya Śyāma; the answer to the question as to why different views are found mentioned in the dialogue though it is a dialogue between Lord Mahāvira and Gautama, and other such answers to the possible questions; the purpose of undertaking the task of writing a work (pp. 7, 47, 50, 72, 179, 180, 385); survey of the fifteen divisions of the class of liberated souls (*siddhas*) (p. 19), and examination of those divisions (p. 23); discussion about the worth of a woman for the attainment of liberation (p. 20); references and evidences to the effect that even women used to study *Śadāvaśyaka*, *Kālika Sūtras* and *Utkālika Sūtras* (p. 20); discussion about *Nigoda* (p. 39); interpretation of the terms '*grāma*, *nagara*' etc. (pp. 47, 50); explanation of the term '*mleccha*' (p. 55); why *Āgamas* are written in Prakrit language (p. 60); size of a liberated soul (p. 112); how a physical aggregate constituted of *ananta* atoms can accommodate itself in *Lokākāśa* having only *asamkhyāta* space-points (p. 242); exposition of the nature of reality (p. 358); explanation of the processes of reception and expulsion of the material-particles-of-the-form-of-spoken-language (p. 264); answer to the question as to why are the bodies *asamkhyāta* only though the souls are *ananta* (p. 271); explanation of the terms '*rājā*' '*māṇḍalikā*' etc. (p. 330); exposition of *leśyā* (colour-indexes to mental temperaments) and *kaśāya* (basic passions) (p. 330); interpretation of the term '*kalka*' (p. 331); plant-beings and the attainment of liberation by Marudevī (p. 379); *sāmvyavahārika* (those that are in the process of evolution and hence amenable to practically useful description) and *asāmvyavahārika* (those that are at the lowest stage of evolution and hence not amenable to practically useful description) living beings (p. 380); exposition of different kinds of intelligence, viz.

koṣṭha etc. (p. 424); performance of penances according to one's ability (p. 436); etc. Thus Ac. Malayagiri has thrown light on many interesting and important points.

(4) *Vanaspativicāra* by Municandrasūri (Death in 1178 VS)

The exposition of plant-life contained in the first chapter of *Prajñāpanā* is restated in Municandrasūri's *Vanaspatisaptatikā* consisting of 71 verses. Its *avacūri* is also available. But we have no means to know as to who has written this *avacūri*. *Vanaspatisaptatikā* begins with the declaration that it expounds different divisions of plant-bodied beings, especially *pratyekavānaspatis* and *ananta-vānaspatis*. At the end of the work there occurs the following verse :

evaṃ paṇṇavanāḍe paṇṇavanāḍe lavo samuddhario |
bhaviyāna'nuggahakae sirimaṃmunicandaśūrihiṃ || 71 ||
 —iti *Vaṇapphaisattaḥ ||*

A manuscript of *Vanaspatisaptatikā* is available in Pūjya Munirāja Śrī Kirtimuniḥ's collection (Serial No. 10601) preserved in L. D. Vidyamandir. It belongs to 16th century of Vikrama Era. Other two manuscripts of the same work are also available in the same collection. Out of these two, one contains the text of *Vanaspatisaptatikā* alone whereas the other contains *avacūri* also.

There is one manuscript belonging to L. D. Collection (serial No. 3674). It contains, along with other works, this work also. Here we find that the work consists of 77 verses. The six out of these 77 are possibly the interpolated verses. The title of the work contains the term '*saptatikā*' which definitely points to the fact that the text of the work originally consisted of 71 verses only. In this manuscript at the end of this particular work there occurs a statement : '*prajñāpanādyapadagato vānaspativicāraḥ sampūrṇaḥ*'. As has already been said, the manuscript contains many works. The manuscript begins with *Vicārasattari* by Mahendrasūri of Añcalagaccha, along with its *avacūri*; after that we find the above-mentioned *Vanaspativicāra* along with its *avacūri* and at last there occurs *Prajñāpanā-triṭyapadasaṅgrahaṇī* (along with its *avacūri*) by Abhayadeva. The manuscript has been written in 1670 V. S.

(5) *Prajñāpanābījaka*

There is one manuscript in L. D. Collection (Serial No. 5805) of L. D. Vidyamandir. It contains, along with *Bhagavatbījaka* of

Harṣakulagaṇi⁹, *Prajñāpanābījaka*. Hence is the conjecture that this *Prajñāpanābījaka* may be the work of that very author. Of course, neither in the beginning nor at the end of the work we find any suggestion to this effect. This *Prajñāpanābījaka* contains the subject index of the chapters of *Prajñāpanā*. It is written in Sanskrit. The work begins from the folio 11 B and ends in the folio 14 A. The manuscript has been written in 1869 V. S.

(6) *Avacūri* by Padmasundara

Padmasundara composed this *Avacūri* on the basis of Āc Malayagiri's commentary on *Prajñāpanā*. A manuscript of this *avacūri* is found in L. D. Collection (Serial No. 7400) of L. D. Vidyamandir. This manuscript has been written in Āgarānagara in the year 1668 V. S. when Emperor Jahangīra ruled over Delhi. Padmasundara was a friend of Emperor Akbar and he had presented to him so many Jaina and non-Jaina works. He belonged to Tapāgaccha. His work having the title *Akabarāsāhī Śṅgāradarpaṇa* has already been published in Ganga Oriental Series in 2000 V. S. The manuscripts of his 'Yadusundarn-mahākāvya', 'Pārśvanāthacarita' and 'Pramānasundara' are available in L. D. Collection of L. D. Vidyamandir. For details one may refer to the introduction to 'Akabarāsāhī Śṅgāradarpaṇa'.

(7) *Ṭabo* (Bālāvabodha) by Dhanavimala

A manuscript of this work is found in Śrīkīrtimuni's collection preserved in Lalbhai Dalpatbhai Vidyamandir, Ahmedabad. It bears No. 11079. It has been written in 1767 V. S. This means that the work has been composed before that date. It is probably the first translation of *Prajñāpanā* into vernacular language. The author has given his personal account at the beginning and at the end of the work. It is as follows :

Beginning—*pranamyā śrīmahāvīraṃ natāśeṣasūreśvaram |*
prajñāpanāṣya(nākhya)sūtrasya
vakse(kṣye)'rtham lokavārtayā || 1 ||
saṃri(ti) bṛhaṭṭikāyā(?) dayo granthā manoharā[h] |
tathāpi ś(s)vaparaśiṣyān(ṇ)ām vinodārtham karomy aham || 2 ||

9. This Harṣakulagaṇi composed 'Vasudevapocai' in 1557 V. S., corrected 'Kurmāputracarita' in 1577 V. S., wrote a commentary called *Dipikā* on *Sūtrakṛtāṅga* in 1583 V. S., and taught Prakṛit Grammar to the author of *Dharmāhikā* in 1591. *Jaina Sāhityano Saṃkṣipta Itihāsa*, pp. 519 520, 529.

sadguruṃ buddhidam natvā vinayād vimalābhīdham |
svaparātmāprabodhāya stibuko likhyate mayā || 3 ||

End—śrīmatpāgaṇavibhāsanatāpanābhāḥ
bhya(bha)vyāśu(su)maha(mad)-

hṛdayakairavarātramra(trara)tnam |
āsīd gu[ru]r vimalasomaganādhirājaḥ
saundaryadhī(dhai)ryagunamandalavārīrāśīḥ || 1 ||

gacche tatra viśālasomaguru(a)vaḥ śrīsūrayaḥ sāmprata(tam)
vannīta(vartante) mahī(hi)maṇḍale ganapadaprāpta[pra]-
tis(hāsyāsthāspa)dam |

nānāvānyayaḥa(ñmaya)sāgarāmbutarane sabu(dbu)-
ddhināyām(nāvām)citrā(tāḥ)

cāritrācaranena dūskaratapaḥ(pāḥ)
śrīsthūlabhadropamā[ḥ] || 2 ||

tadgacche'bhūt kriyāpātra[m] vidvaja(jja)naśiromanī(niḥ)
śrīmadvi[nayavi]mala[ḥ] paṇḍitaḥ paṇḍitāgranī[ḥ] || 3 ||

tatīśi(tacchi)syasevaka sādhu (?) sādhu[r]dhanavimalaḥ
sataḥ |

prajñāpanāśya(khya)sūtrasya vārtām cakre
mañcharā[m] || 4 ||

From the colophon we gather that this *Tabo* has been composed by Dhanavimalaji, a pupil of Vinayavimalaji who flourished in the Gaccha of Somavimalasūri (1591-1633 V.S.). The manuscript does not mention the year of composition. But the date of Somavimalasūri is fixed. On its basis we can legitimately assign it to the later half of 17th century V.S.

Another manuscript of this work is available in Muni Shri Punyavijayaji's collection preserved in Lalbhai Dalpathbhai Vidyamandir. It is numbered 2329. It has been written in 1920 V. S. The entire colophon which we find in the abovementioned manuscript is absent here. Moreover, the third verse (Beginning) in which the author has offered salutation to Vinayavimalaji, his spiritual teacher, is also not found in this manuscript. But the first two verses (Beginning) do occur in this manuscript also. This means that though this manuscript is not the verbatim copy of Dhanavimalaji's *Tabo*, it is nothing but the copy of Dhanavimalaji's *Tabo*.

(8) *Ṭabo* (Bālāvabodha) by Jivavijaya

Jīnaratnakośa notes that the manuscripts of this work are available. Again, it gives the date of its composition. It is 1784
p.28

V. S. More than one manuscripts are in possession of L. D. Vidya-
mandir—two (Nos. 1058–59) in Muni Shri Punyavijayaji's Collec-
tion, one (No. 2094) in L. D. Collection and two (Nos. 10214, 11079) in
Shri Kirtimuni's collection. Jivavijaya, the author of this work,
has also composed *Ṭabo on Karmagrantha* in 1803 V. S. (Refer to
'*Jaina Sāhityano Samākṣipta Itihāsa*' p. 677).

(9) *Stabaka* by Paramānanda

This *Stabaka* (*Ṭabo*) has already been printed in Ray Dhanapatisimha Bahadur's edition of *Prajñāpanā*. At the end of the work we are told that it has been composed in 1876 V. S. in the life-time of Shri Pūjya Lakṣmīcandrasūri by Paramānanda, a pupil of Śrī Ānandacandrajī.

(10) Sanskrit Chāyā (translation) by Nānakacandrajī

In the title of Ray Dhanapatisimha Bahadur's edition of *Prajñāpanā* there occurs '*Loṅkāgacchīya Rāmacandraganīkṛta Samskr̥tānuvāda*' (i. e. Sanskrit translation by Rāmacandraganī of Lonkāgaccha). But in the *praśasti* it is clearly stated that this Sanskrit translation is done by Nānakacandra, a pupil of Rāmacandraganī. And it is again Nānakacandra who has critically edited the text of *Prajñāpanā* contained in this edition. Hence it follows that he was alive when this edition of *Prajñāpanā* was published. That is, he was alive in the year 1884 A. D.

(11) *Vṛtti* by an anonymous author (?)

Jinaratnakōṣa mentions this *vṛtti* and gives information about the various manuscripts available in different collections.

(12) Translation of *Prajñāpanāsūtra*

This translation by Pt. Bhagavandas Harakhchand has been printed in 1991 V. S.

Besides the commentaries mentioned above there existed, as has already been said, one *cūrṇi* also. But no manuscript of this *cūrṇi* is available. Moreover, a manuscript of *Prajñāpanāsūtra-sāroddhāra* has been noticed in 'List of manuscripts preserved in Śāntinātha Bhaṇḍāra, Cambay'—an appendix to Peterson's Report,

Pt. II, p. 63. But we have not come across this manuscript. And we do not find the mention of this manuscript in the catalogue of the manuscripts preserved in this very Bhaṇḍāra—the catalogue recently prepared by Muni Shri Puṇyavijayaḥ. So, we have to believe that at present the concerned manuscript is not there in this Bhaṇḍāra. This '*Prajñāpanāsūtrasāroddhāra*' and Āc. Abhayadeva's '*Prajñāpīnoddhāra*' alias '*Prajñāpanāsāṅgrahaṇī*' are two different works. This is so because *Prajñāpanāsāroddhāra* is in prose whereas *Prajñāpīnoddhāra* is in verses.

(13) *Prajñāpanāparyāya*

The title of the manuscript in Muni Shri Puṇyavijayaḥ's Collection (No. 4801) preserved in L. D. Vidyamandir is *Sarvasiddhāntavisamapadaparyāya*. The work is that type of commentary which gives simply the synonyms (*paryāya*) of difficult terms (*visamapada*). It begins with the *paryāyas* of the terms from *Pañcavastuka*. Then from folio 2B there occur the *paryāyas* of the terms from *Ācārāṅga* etc. Therein from folio 5A there occur the *paryāyas* of the terms from *Prajñāpanā*. First the author gives the term which he wants to explain. Then he gives its explanation. The explanation is mainly in the form of synonyms. First of all it takes up for explanation the term '*anāhāraka*' from chapter XVIII. And in folio 6B the author finishes *Prajñāpanāparyāya* and starts to give *paryāyas* of the terms from *Niśithacūṛṇi* etc. Folios 63A to 64B contain the *paryāyas* of difficult terms from *Prajñāpanāvivaraṇa*. '*Pākṣikasūtraparyāya*' ends in 26th folio. There exists, in the Bhaṇḍāra of Cambay, one palm-leaf manuscript resembling this much portion (i. e. folios 1 to 26) of the present manuscript. Refer to 'Catalogue of Palm-leaf manuscripts in the Śāntinātha Jaina Bhaṇḍāra, Cambay [part one]' p. 128. Therein the title is '*Niḥśeṣasiddhāntaparyāya*'. On the basis of the author's *praśasti* found at the end of the manuscript in Śāntinātha Bhaṇḍāra we know that the author of the *Paryāyas* upto '*Pākṣikasūtraparyāya*' is Candrakīrtisūri (1212 V.S.) But in the concerned manuscript in L. D. Vidyamandir there does not occur author's *praśasti* on folio 26th wherein ends '*Pākṣikasūtraparyāya*.' Not only that, but it contains, after '*Pākṣikasūtraparyāya*,' other *Paryāyas* (*Niriyāvaliyāśūtraparyāya*, etc.). And the last folio is 69th. Even at the end of the entire manuscript of 69 folios we are not told as to who is the author. So, we surmise that this manuscript in L. D. Vidyamandir is a collection of two different works of the same nature. In other Bhaṇḍāras too such manuscripts are available.

MALAYAGIRI AND HIS COMMENTARY ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

We have edited merely the original text of *Prajñāpanāsūtra*. Hence it is not possible for us to give exhaustive details about the commentary and its author. While editing the original text of *Prajñāpanāsūtra* we had to consult the commentary every now and then. It is to be borne in mind that none can prepare the critical and faithful edition of *Prajñāpanāsūtra* or any *Āgama* without consulting commentaries thereon. Out of the critical editions of the original *sūtras* that have been published down to this day those that have been prepared with scant and cursory consultation of their respective commentaries or without the consultation of them contain at many places unauthentic readings.

While editing the original text of *Prajñāpanā* we got the opportunity to study the commentary. As a result of this study whatever information we gathered about the commentary and its author¹ is presented here. We firmly believe that old manuscripts of *Sūtras* and the commentaries on *Sūtras* constitute the solid bases depending on which one can prepare the authentic texts of *Sūtras*. We are harping on this point whenever the occasion arises. Even though commentaries constitute one of the solid means for preparing critical edition of *Āgamas*, they lead the editor astray in selecting the authentic readings when they are consulted half-heartedly and cursorily. From this follows that the editor should independently ponder over as to whether the readings yielded by the commentary are in tune with those found in the manuscripts. In other words, he should see as to whether the readings yielded by the commentary are consistent with the line of thought presented in the text of original *Sūtra*. While editing the present work we have experienced that this sort of weighing is really necessary. In this edition of *Prajñāpanāsūtra* there are places where we have accepted readings found in old manuscripts having gone against the commentary because we have deemed them proper and consistent. But then there arises a question as to why the commentary contains unauthentic readings. The answer is as follows. The commentator seems not to have corrected the commentary after having written it. Or, if he would have corrected it, we are not at present in possession of the manuscripts representing the corrected version.

1. Here we are to understand Ac. Malayagiri and his commentary.

At this occasion we seize the opportunity to give, even digressing from the main topic in hand, a sketch of Ac. Malayagiri's life and works.

Rev. Maharṣi Malayagiriṃ has written voluminous commentaries on Jaina Āgamas and other works. Even his death took place when he was engaged in writing commentaries. This is proved by the fact that some commentaries of his are incomplete. He has done great service to the cause of learning by having remained constantly engaged, till his death, in the task of composing works. Thus he deserves respect not only of the scholars of *Āgamas* but also of those who are the lovers of learning. He states that he has done the service of *Śrutajñāna* to the best of his ability and requests the readers devoted to *Śruta* to correct the mistakes of omission and commission that he might have committed inadvertently. From this we may infer that he might have deemed it proper to devote his time in the composition of new commentaries rather than in correcting the commentaries once composed by him. If we are correct in our inference then there is nothing improper in correcting the text of his commentary when one finds some solitary mistake inadvertently committed. It is really childish on the part of one who on finding some solitary and ordinary mistake runs down, in the heat of his little knowledge, a person whose contribution to learning and literature is so great.

In this edition at two places we have accepted the reading found in all the manuscripts of the original *Sūtra* even though the reading yielded by the commentary is different. Out of these two places one is sū. 1420 [4]. Regarding this *sūtra* we notice that all the printed editions of the *Prajñāpānāsūtra* contain the reading available in all the manuscripts of the *sūtra*. This reading, as we have already said, is different from the one found in the commentary. The two places under consideration are as follows :

1. In sū. 999 [1] (p. 246) there occurs the reading '*goyamā ! no addāyaṃ pehati*'. All the manuscripts yield this reading. The authors² of vernacular commentaries (*Tabo*) also explain the text according to this reading. Acārya Malayagiriṃ follows the reading '*goyamā ! addāyaṃ pehati*' in his commentary. We have considered the reading '*goyamā ! no addāyaṃ pehati*' to be authentic because each and every manuscript of the text of *Prajñāpānāsūtra* contains it as also because it seems to us consistent with the line of thought presented in the *sūtra*. For further clarification one may refer to p. 246 foot-note 2. Ray Dhanapatibabu's and Shri Amolakaṣṣiji's editions contain the reading we have accepted. This means that the

manuscripts that served as the basis of these two editions must have contained the reading yielded by the manuscripts utilised by us. But in Āgamodaya Samiti edition we find the reading accepted by Ac. Malayagiri. Pt. Bagavandas's edition, Silāgama edition and Suttāgame edition—all these three editions follow the reading printed in Āgamodaya Samiti edition.

2. The reading of sū. 1420 [4], that is available in all the printed editions is as follow: "*je naṃ bhaṃte! kevalam bohiṃ bujjhejjā se naṃ saddahejjā pattiejjā roejjā? goyamā! saddahejjā pattiejjā roejjā*" (p. 231).

The commentary on this sūtra runs as follows: "*punar api praśnayati—yo bhadanta! kevalikim bodhim arthato'vagacchati so'rthatas tām 'śraddadhita' śraddhāvisayām kuryāt tathā 'pratyañet' prattivisayām kuryāt, 'rocayet' cikīrśāmi ity evam adhyavaset? bhagavān āha—atthegaie ityādi*" (Comm. folio. 399 B).

When we think on the basis of the phrase '*atthegaie*' quoted by the commentator we feel that the answer contained in the concerned sūtra-portion should be as follows: "*goyamā! atthegaie saddahejjā pattiejjā roejjā*"

Now let us explain the context in which the concerned sūtra-portion occurs.

(1) Question—Can a living being belonging to the class of infernal beings take its next birth in the class of sub-human beings with five senses?

Answer—Some can, and some cannot (sū. 1420 [1]).

(2) Question—Do the infernal beings that are born in their next birth as sub-human beings with five senses get opportunity to hear Religion propounded by Kevali?

Answer—Some get the opportunity, and some do not.

(3) Question—Do the concerned sub-human beings who get the opportunity to hear the Religion understand its meaning?

Answer—Some understand, and some do not.

(4) Question—Do the concerned sub-human beings who understand the meaning have faith in, conviction of and predilection for that meaning?

Answer—They have faith in, conviction of and predilection for the meaning.

According to the commentary the answer to the fourth question is: 'Some have faith in, conviction of and predilection for the meaning whereas some do not have.' The answers to the first

three questions contain the phrase 'atthegaie'. While explaining the fourth question the commentator suggests that in the body of the text proper the same phrase occurs in the answer to the fourth question also. Is this the result of the inadvertency on the part of the commentator? Or, it might be that the manuscripts copied from the corrected original manuscript of the commentary are altogether lost to us. The learned should ponder over this matter.

The Sanskrit and Gujarati translations printed in Ray Dhana-patibabu's edition follow the reading available in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the commentary printed in the same edition yields the above-mentioned reading.

The edition prepared by Shri Amolak Rṣiji accept the reading yielded by all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the Hindi translation given in this edition follows the commentary.

The edition prepared by Pt. Bhagavandas accepts the reading found in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra*. Even the translation printed in this edition follows this reading. But *Vivecana* contained in this edition follows the commentary.

There are two *Ṭabas* (vernacular commentaries) on *Prajñāpanāsūtra*—one by Pt. Dhanavimalajī and another by Pt. Jivavijayajī. The text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with the *Ṭabo* by Pt. Dhanavimalajī, contains the reading found in all the manuscripts utilised by us in the preparation of the present edition. And even the explanation given in this *Ṭabo* follows the same reading. The explanation is as follows: 'je bhagavana(van) kevalabodhaim bu(ū)him te saddahem pratita ānem ruci manamān vasem? gautama! saddahaim pratitaim rucim(rocem)³. Though the text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with Jivavijayajī's *Ṭabo* (1784 V. S. date of composition), contains the reading yielded by all the manuscripts utilised by us, the explanation follows the commentary. The explanation is as follows: 'jaha bhagavan! kevalipranīta bodha prate jāne būjhe te bodhi prate saddahem pratyaya dhare ruca(ci) kareṃ? hā gautama! koika saddahem pratyaya dhareṃ ruca(ci) dhare kareṃ |⁴'. In the beginning and at the end of this *Ṭabo*, Jivavijayajī declares that in composing it he has followed the commentary by Āc. Malayagiri.

There is one common topic dealt with in both the works, viz. *Prajñāpanāsūtra* and *Jīvābhigama*. Though they treat of the same

3-4. The readings given here are from the manuscripts of these two *Ṭabā* works, belonging to Munirāja Kirtimuni's Collection (No. 11079) and Munirāja Pūpavijayajī's Collection (1058-59) preserved in L. D. Institute of Indology, Ahmedabad-9.

topic, their expressions are different. Let us note the difference of expression.

"*abhāsae tivihe pannatte | taṁ jahā—anāḥe vā apajjavasie 1 aṇāḥe vā sapajjavasie 2 sādāḥe vā sapajjavasie 3*" (*Prajñāpanāsūtra*, sū. 1375 p. 315).

"*abhāsae duvihe pannatte | taṁ jahā—sātāḥe vā apajjavasite 1 sātāḥe vā sapajjavasite 2*" (*Jīvābhigamasūtra*, Folio 442 B).

The five paper-manuscripts which we have utilised in the preparation of this critical edition contain the expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra*. Even Pt. Jivavijayaṇi in his *Ṭaḇo* on *Prajñāpanāsūtra* accepts the reading or expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra* and accordingly mentions two types of *ābhāsaka*. Āc. Malayagiri in his commentaries on *Prajñāpanāsūtra* and *Jīvābhigamasūtra* follows the readings found in the original texts of the respective *Sūtras*. That is, in his commentary on *Prajñāpanāsūtra* he mentions three types of *ābhāsaka* whereas in his commentary on *Jīvābhigama* he mentions two types. But he does not note in either of these two commentaries the difference between the two readings found in the two *Sūtras*.

ACCOUNT OF THE PRINTED EDITIONS OF PRAJNAPAÑĀPANĀSŪTRA

Before the present edition, there have been published six editions of *Prajñāpanāsūtra*. We give below an account of these six editions

1 In 1940 V. S. Ray Dhanapatisimhaṇi, for the first time, published *Prajñāpanāsūtra* edited by Ṛṣi Shri Nānakacandraṇi. This edition contains the text of *Prajñāpanāsūtra*, Sanskrit translation of the *Sūtra* prepared by Shri Rāmacandragani, Āc. Malayagiri's commentary and the vernacular commentary by Shri Paramānanda Ṛṣi. The text of *Prajñāpanāsūtra* printed in this edition is fraught with unauthentic readings. Moreover, punctuation marks are wrongly placed and word-divisions are wrongly made. We think that this printed text is based on some manuscript of the same nature. We have mainly utilised the text of *Prajñāpanāsūtra* printed in the edition under review. And only rarely have we consulted the commentary, etc. contained in it.

2. In 1974-75 V. S. Shri Āgamodaya Samiti published, in two parts, *Prajñāpanāsūtra* edited by Rev. Āgamoddhāraka Ācārya Shri Sāgarānandasūrijī. This edition is superior to the one published by Ray Dhanapatisimhaji's from the standpoint of correct readings as well as correct printing. Hence after its publication the scholars have utilised this edition alone. Merely a glance at the vast number of works edited by him makes us realise the great speed with which he would have worked and also the irrepressible eagerness he would have entertained for bringing out editions of different Āgamic works. In comparison with the vast literature edited by him with great speed, the number of major mistakes that we find in this or that work edited by him is very small.

We have already written about Shri Āgamoddhāraka Sāgarānandasūrijī and his editions in Editors' Note to '*Nandisutta Anuccaddārāim Ca*', a work edited by us. Here we point out this much that in his edition of *Prajñāpanāsūtra* there do occur major and minor mistakes which we shall discuss at proper place.

3. In Vira Nirvāna Samvat 2445 (= V. S. 1975) Lala Sukhadeva Sahaya has published *Prajñāpanāsūtra* edited by Shri Amolak Rsi. This edition contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and its Hindi translation by Shri Amolak Rsi. The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in this edition is very corrupt. Though Amolakji has not followed Ray Dhanapatisimhaji's edition in preparing the text of *Prajñāpanāsūtra*, it is almost certain that he has utilised a manuscript or manuscripts belonging to that very group to which belonged the manuscript which constitutes the basis of Ray Dhanapatisimha's edition. Readers will know more about this from our discussion about different readings. While discussing the readings we have utilised, in a limited measure, the text of *Prajñāpanāsūtra* alone contained in this edition. Hence it is out of place to say anything about its Hindi translation.

4. In 1991 V. S. Pt. Bhagvandas Harshachandra has edited, in three parts, the text of *Prajñāpanāsūtra*. It contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and Gujarati translation of *Prajñāpanāsūtra* and also of Ac. Malayagiri's commentary thereon. This edition is mainly based on Āgamodaya Samiti's edition. But the editor has pointed out in the introduction that he has utilised two manuscripts belonging to Śāntisāgaraji Bhaṇḍāra, Ahmedabad. Out of the two one contained the text proper along with its commentary whereas the other contained the text proper alone, the latter manuscript being mutilated (*truṭita*). Hence at some places where Āgamodaya Samiti edition yields unauthentic readings this edition yields

authentic readings.¹ In spite of this it too, like Āgamodaya Samiti edition, does contain, at many places, major and minor mistakes. Not only that, but there are places where the editor having rejected the correct readings yielded by Āgamodaya Samiti edition has accepted corrupt ones in their stead.² Translation of the text proper as also that of the commentary follow the respective versions of the texts printed therein. Hence many a time the translation of the text proper is not in tune with that of the commentary. The defects of the version (of the text proper) found in this edition are pointed out by us at proper place in this introduction.

5. The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in voluminous *Āgamaratnamañjūsā* published in limited number in the year 1998 V. S. (2468 Vira N. S.) for the purpose of inscribing all the Āgamas on marble stone walls of Āgama Mandir, Palitana. We shall call it Śilāgama edition. Its editor has corrected some of the wrong readings of Samiti edition³. But at the same time he has even changed the correct readings found in Samiti edition.⁴ Though we have not compared the text of this edition, word by word, with our press copy, we have very often consulted it while writing notes on different readings. Hence we would like to point out the special features of this edition

The portion of the *sūtra* from the word 'uddhaṃ' (sū. 210 p. 77, line 8) to the word 'bahugīo' preceding the word 'joṇanakodākodīo' (line 10) has been dropped in the edition under consideration. Refer to the last line of stone-plate 173-4 of *Āgamaratnamañjūsā*. The dropped portion is there in Samiti edition. We can know as to whether or not at other places too this edition drops lines or words of the original text provided we compare the text printed in this edition with our edition. The characteristic feature of this edition is that at various places the text of the *Sūtra* has been abridged by placing the sign of zero (0). In doing so Rev Āgamo-ddhārakaji, the editor, has not followed any old manuscript, method or tradition. It is his own invention. For instance, he has dropped the *sūtra*-portion from the word 'pukkhara' (occurring at the end of 7th line on p. 64) to line 17th and in its place he has put a sign of zero indicating abridgement. This dropped portion is found in all the old handwritten manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* as also in all the printed editions of the same. We have

1. Refer to paragraphs 61, 78-105 occurring under the forthcoming topic 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpanāsūtra*'.
2. Ibid, paragraphs 42, 49, 70-77.
3. Ibid, paragraphs 5, 21, 40, 89, 91, 92, 93, 103-106 and 33 (4).
4. Ibid, paragraphs 3, 12, 16, 24, 94.

noticed such abridgements at many places in this edition even though we have consulted it for our limited purpose. Rev. Āgamoddhārakaji has dropped long or short portions of the *Sūtra* in order to abridge the text. Hence this edition could be described as the abridged *Prajñāpanāsūtra* prepared by Rev. Āgamoddhārakaji. This abridged version contains the words 'sukkā', 'kanhā' etc. in place of 'sukkalessā', 'kanhalessā' etc. found in all the handwritten manuscripts and the printed editions. But this way of abridging the original *Sūtra* text may possibly lead to the corruption of the original text itself. Hence the continuation of this method is not desirable at all. The latest edition should not be at least more corrupt than the previous ones, if not better than those. This is what we expect. But this Śīlāgama edition does not come up to our expectation. The forthcoming discussion will yield other details about this edition.

6. Munirāja Shri Puṣṭhabhikkhū (Puṣṭabhiksū = Phuḷchandji) has edited the *Āgamas* in two parts under the common title '*Suttāgame*'. The second part of *Suttāgame* contains 21 *Āgamas* excluding the *Angas*. And among these 21 *Āgamas* is found *Prajñāpanāsūtra*. This second part of '*Suttāgame*' has been published in 2011 V. S. by *Sūtrāgama Prakāśaka Samiti*, Guḍagāmva, Chāvanī. This is the latest edition of all that we have consulted. On examining the version of *Prajñāpanāsūtra* contained in *Suttāgame* we have come to entertain doubt regarding the authenticity not only of the text of *Prajñāpanāsūtra* contained therein but also of the texts of other *Āgamas* contained therein. In *Suttāgame* Muni Śrī Puṣṭhabhikkhūji has edited 32 *Āgamas* recognised by the followers of Sthānakavāsi sect. The later edition should be better than the former. This is what we generally expect. But *Suttāgame* does not come up to our expectation. For the elucidation of this point we request the readers to study 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', especially paragraphs No. 42, 49 and 64-77. It would not be improper if we say something about the statements occurring in the Introduction (*Prastāvanā*) and Editor's Note (*Sampādakiya*) to the first and the second parts of *Suttāgame* respectively.

The introduction to the first part has been written by Muni Śrī Jinacandabhikkhū (Jinacandrabhikṣuji). And the Editor's note to the second part has been written by Muni Śrī Puṣṭabhikṣuji himself. On the 25th page of the introduction and on the 65th page of the Editor's note there occurs the heading 'Special features of this Edition'. Under this heading there occur the following three statements: (1) 'We have taken sufficient pains in selecting

correct readings'. (2) 'While editing the *Āgamas* we have utilised correct manuscripts'. (3) 'Novel method has been employed by us in noting down the different readings'.

The first claim of the editor of *Suttāgame* is not justified. Our notes on the readings accepted in *Suttāgame* and our 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', on the contrary, prove that the editor of *Suttāgame* has no critical acumen required for the selection of correct readings. Thus the first statement is far from the truth.

On the basis of the second statement readers may come to believe that the editor of *Suttāgame* might have utilised correct handwritten manuscripts while preparing the edition of *Āgamas*. But we confidently say that the editor has not compared the printed text of *Prajñāpanāsūtra* with any old handwritten manuscript of the same. And if we suppose that he has compared the printed text with some solitary old manuscript then we will have to say that he has not been able to assess the value of the important and authentic readings yielded by the manuscript. We have thrown light on this point in 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. The statement under consideration is ambiguous. Muni Śrī Puṣṭabhikkhuji has not explicitly stated that by 'correct manuscripts' he means 'correct handwritten manuscripts'. Nor has he given the description of the correct manuscripts he has utilised. Hence there naturally arises in our mind the doubt as to what might have been the manuscripts that he has used.⁵

The third statement is also ambiguous. We are simply told that the editor has employed the novel method of noting down the different readings. But he has not explained as to what novelty is there in the method. Moreover, he has not clarified as to whether the readings he has noted are yielded by the printed editions or by the old handwritten manuscripts.

From all this it becomes crystal-clear that this edition is very defective from the standpoint of correct readings.

In the Introduction to the first part of *Suttāgame* (p. 23) there occurs a statement about the previous editions. Therein we are told that the *Āgamas* have been published by Ray Bahadur Dhana-patasimha (of Maksudabad), by *Āgamodaya Samiti* and by others also but those editions are not free from corruptions. By saying

5 Even after reading this introduction if the editor of *Suttāgame* gives authentic description of the manuscripts he has utilised in editing *Suttāgame*, his attempt will be most welcome.

so the editor has indirectly suggested that *Suttāgame* edition is more correct and authentic than any of the previous ones. This is the reason why we were tempted to utilise it mainly, considering it to be so. Not only that but whenever the need arose to examine different places for finalising the authentic readings, we have studied all those places of the *Suttāgame* edition. Hence we are in a position to say positively that the editor of *Suttāgame* has not made any honest attempt whatsoever to prepare the critical and authentic version of *Prajñāpanāśūtra*. Of course, the *Suttāgame* edition of *Prajñāpanāśūtra* contains 29 correct readings in place of the incorrect ones yielded by Āgamodaya Samiti edition. But it is noteworthy that these 29 correct readings are already there in the text of *Prajñāpanāśūtra* edited by Pt. Bhagavandas Harshachandra in 1991 V. S. i.e. 10 years before the publication of *Suttāgame*⁶. It may be that the editor has not followed the editions published by Pt. Bhagavandas and by Āgamodaya Samiti. But it is a fact that *Suttāgame* edition contains all the corrupt readings yielded by both these editions.⁷ It is specially noteworthy that the editor of *Suttāgame* has not accepted the correct and authentic readings of the Āgamodaya Samiti edition, but in their place he has accepted all the corrupt and unauthentic readings of Pt. Bhagavandas's edition⁸. This may lead someone to conclude that he has utilised these two editions alone for the purpose of correcting the text of *Prajñāpanāśūtra*. And the editor has said nothing that may disprove the conclusion. The truth of whatever we have said here in brief will be realised by the readers when they will study the details given under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāśūtra*'. At this juncture we would like to point out that out of so many correct and authentic readings we have been able to find out in place of the corrupt and unauthentic ones accepted in the previous editions there is one which has been accepted in *Suttāgame* edition. This reading, though not very important, is nevertheless authentic. It is *kāyajogaṃ* in place of the unauthentic *kāyajoge*. This authentic reading '*kāyajogaṃ*' is not found in any other edition of *Prajñāpanāśūtra*. Refer to paragraph No. 107 under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāśūtra*'. It is noteworthy that all the authentic readings except the one just referred to are found in this or that edition published before the publication of *Suttāgame*. Over and above the defects pointed out by us there are also minor defects which are peculiar to this

6. 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpanāśūtra*', paragraphs 61, 78-106.

7. Ibid, paragraphs 1-42, 43-47, 50-60, 62, 63.

8. Ibid, paragraphs 61, 78-105.

Suttāgame edition alone. Regarding the text of all the *Āgamas* printed in *Suttāgame* we can say as to how many are the places where the editor of *Suttāgame* has either altogether dropped the reading or changed it, provided we compare the text of each and every *Āgama* contained therein with the concerned text contained in old manuscripts. When the readers will study paragraphs No. 64-69 written under the headings of 'Examination of some of the readings of *Prajñāpāśāsūtra*', they will have a clear idea of what mischief he has played with the text of *Prajñāpāśāsūtra* by either dropping the readings or changing them. So, we feel that he must have played mischief with the texts of other *Āgamas* also. Though the state of affair is like this, the editor who has played mischief with the texts of *Āgamas* has charged others with that unscholarly and unholy action. This is really wonderful!⁹

We deem it proper to elucidate one point at this juncture. We have critically examined thousands of manuscripts of *Āgamas*. Therein some learned and studious monks have added words or phrases, mostly on the basis of commentaries, simply to make the original laconic text easily understandable. For instances, one may refer to paragraphs No. 34, 44, 53 and 57, written under the heading, 'Examination of some of the readings of *Prajñāpāśāsūtra*'. Sometimes the manuscripts contain the interpolated readings which do not fit in the context. We have given the instances of interpolated readings of this type in paragraphs No. 4, 5, 10, 16, 17, 22 and 38 written under the above-mentioned heading. Study of these interpolated readings makes it clear that they might have been incorporated in the body of the text proper by the students who did not possess the thorough knowledge of the concerned subject. Again, at the end of a particular topic there occur in the body of the text proper recapitulatory verse (*saṅgrahaṇī gāthā*). Sometimes it is from the pen of the author himself, sometimes it is borrowed from some other works by the author himself and sometimes it is interpolated in the body of the text proper by some learned monk after having composed it. In *Prajñāpāśāsūtra* there are instances of interpolated recapitulatory verses. Refer to the verse in lines 15-16 on page 26th. This is an interpolated verse. The *sūtra*-portion containing the *Pañcananamaskāra* mantra is also an interpolation. The two verses which occur in the beginning of *Prajñāpāśāsūtra* and contain the information about the author are again interpolation.

As we have critically examined so many interpolated readings,

9. In this connection one may refer to Pt. Shri Kalyaṇavijayaśi's 'Paṭṭāvalīparāga-saṅgraha', p. 449.

consistent or inconsistent with the textual context, we can definitely declare that all these interpolations have been incorporated in the body of the text proper with a view to clarifying the meaning of the concerned text-portion. We can positively say that they are interpolations only because no old handwritten manuscript yields them. And the study of the commentaries corroborates our above-mentioned view. Moreover, no interpolation is such as would suggest an attempt on the part of its interpolator to introduce his own peculiar views in the text proper.

Āc Haribhadra has written a commentary named '*Pradeśa-vyākhyā*.' It has been published in two parts. The first part has been published in 1947 A.D. by Rishabhdev Kesarimal, Ratlam. And the second part has been published in 1949 A.D. by Jaina Pustaka Pracāraka Sabhā, Surat. No part contains the original text of *Prajñāpanāsūtra*.

EXAMINATION OF SOME OF THE READINGS OF *PRAJÑĀPANĀSŪTRA*

We would like to give an idea of our critical method of editing *Āgamas* in order that persons who work in this field of learning may get inspired. We have utilised the printed editions also. So, it is necessary to say something, by the way, about the readings accepted in these editions. We humbly request the concerned persons to remember our main objective in writing what follows. We have no mind to hurt the feelings of these persons.

We classify the forthcoming 107 paragraphs as follows :

(a) The correct and authentic readings mentioned in the eleven paragraphs (20, 43, 51, 52, 54, 56, 58, 59, 60, 62, 63) are not found in the editions published till the present day. In their place they contain corrupt and unauthentic readings. It is to be noted that out of these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 20, 43, 51, 56, 58, 59, 60 and 63 occur in more than one manuscripts we have utilised.

(b) No printed edition except the one published by Ray Dhanapatisimha contains the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 45 and 50. In their stead they yield unauthentic and corrupt readings which we have come across even in manuscripts.

(c) All the printed editions except the one prepared by Muni Śrī Amolak Ṛṣiṇi yield corrupt and unauthentic readings instead of

the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 32, 37, 55. The corrupt and unauthentic reading given in paragraph No. 37 is available in manuscripts also.

(d) The Ray Dhanapatisimha's edition and Muni Śrī Amolak Rṣiji's edition, at concerned places, contain readings which closely follow the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 18, 23, 25, 46 (Hence these readings can be described as the different versions of authentic readings).

(e) The Āgamodaya Samiti edition, Pt. Bhagavandas's edition, the Śīlāgama edition (contained in *Āgamaratnamañjūsā*), the Suttāgame edition contain corrupt and unauthentic readings in place of the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 1, 2, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 36, 39, 46 and 106. Out of all these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 39 and 46 are found in manuscripts also. It is to be noted that the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 21 and 106 are found in the Śīlāgama edition.

(f) The Āgamodaya Samiti edition, Pt. Bhagavandas's edition, the Śīlāgama edition and the Suttāgame edition contain unauthentic readings over and above the authentic ones mentioned in paragraphs 4, 5, 10, 17, 22 and 38. It is noteworthy that the corrupt reading mentioned in paragraph 5 occurs in Muni Śrī Amolak Rṣiji's edition and also in one of the manuscripts we have consulted, whereas it does not occur in the Śīlāgama edition.

(g) The interpolated readings mentioned in paragraphs 34, 44, 53, 57 clarify the meaning of the concerned *sūtra*-portions. But as they are interpolations inserted in the text proper for the purpose of elucidating the meaning of the original text-portions, they could not be regarded as authentic readings. The interpolated readings mentioned in paragraphs 53 and 57 occur in all the printed editions whereas those mentioned in paragraphs 34 and 44 occur in the Āgamodaya Samiti edition, in Pt. Bhagavandas's edition, in the Śīlāgama edition and in the Suttāgame edition. Moreover, the interpolated reading mentioned in paragraph 57 has been found in one of the manuscripts utilised by us.

(h) The important readings mentioned in paragraphs 7, 14, 15, 19, 28, 30, 33, 35, 37, 40 and 41 are not found in the Āgamodaya Samiti edition, in Pt. Bhagavandas's edition, in the Śīlāgama edition and in the Suttāgame edition. But they are available in each and every manuscript we have consulted. Here we should note that the readings mentioned in paragraphs 7, 30, 37 and the whole sentence of the *sūtra*-portion mentioned in the paragraph 19 are not found in Ray Dhanapatisimha's edition whereas the readings

mentioned in paragraphs 33 (4) and 40 are found in the *Śilāgama* edition.

(i) In paragraphs 64 to 69 we have given the following information: We have pointed out the readings that have been dropped by the editor of *Suttāgame* according to his own sweet will (paragraphs 64-66). We have pointed out the unwanted change made by the editor in the case-ending of the authentic reading on account of his inability to comprehend the meaning of the sutra-portion (paragraph 67). We have also given an instance of the printing mistake that has escaped the notice of the editor (paragraph 69). We have also given instances of the unwanted changes introduced by the editor in the authentic readings according to his own sweet will (paragraph 68).

(j) The original and authentic readings mentioned in paragraphs 42, 49, 70, 72-77 occur in all the manuscripts and also in some of the previous editions, viz. *Āgamodaya Samiti* edition etc. But in place of these original and authentic readings Pt. Bhagavandas's edition contains corrupt readings (paragraphs 70, 75) or unauthentic readings (paragraphs, 49, 73, 74) or readings involving unauthentic interchange of the places of words (paragraph 76) or interpolated readings (paragraph 72) or readings unscientifically corrected (paragraphs 42, 77). Moreover, we have pointed out, in paragraph 71, that Pt. Bhagavandas's edition follows the *Āgamodaya Samiti* edition in giving wrong and reverse order of some sūtras and in dropping the concerned reading. In this paragraph we have even noted one place of Pt. Bhagavandas's edition, where the editor has dropped the reading occurring even in the *Āgamodaya Samiti* edition. At the places mentioned in these ten paragraphs the *Suttāgame* edition closely follows the unauthentic version of Pt. Bhagavandas's edition. But it is noteworthy that in place of the reading dropped by Pt. Bhagavandas in his edition (paragraph 71) the editor of the *Suttāgame* has coined, according to his own sweet will, an altogether novel and unauthentic reading.

(k) We have pointed out the defects of the *Āgamodaya Samiti* edition in connection with the original and authentic readings mentioned in paragraphs 61, 78-105. In these paragraphs we have also shown that these original and authentic readings are accepted in Pt. Bhagavandas's edition. Again, we have pointed out that all these authentic readings given in the abovementioned 29 paragraphs occur in the *Suttāgame* edition also, the only difference being that Pt. Bhagavandas's edition simply suggests the authentic reading given in paragraph 80 whereas the *Suttāgame* edition

positively accepts it. Moreover, we have pointed out that Pt. Bhagavandas's edition contains two interpolated words in the correct reading mentioned in paragraph 99. At this place too the Suttāgame edition follows Pt. Bhagavandas's edition. At the place referred to in the seven out of the 29 paragraphs (89, 91, 92, 93, 103, 104, 105) the Śīlāgama edition accepts the authentic readings whereas at the places referred to in the remaining 22 paragraphs it follows the Āgamodaya Samiti edition.

(1) The original and authentic reading mentioned in paragraph 107 is found in none of the previous printed editions except the Suttāgame.

For the sake of convenience we give the following abbreviations for the printed editions of *Prajñāpanāsūtra*, which we intend to discuss in the forthcoming 107 paragraphs.

- ॐ : The edition published by Ray Dhanapatismhji
- ॐ : The Āgamodaya Samiti edition
- ॐ : The edition prepared by Muni Śrī Amolak Ṛṣiji
- ॐ : The edition prepared by Pt. Bhagavandas
- ॐ : The Śīlāgama edition (contained in Āgamaratnamañjūsā)
- ॐ : The Suttāgame edition

1. In sū. 188 (p. 65, l. 10) there occurs the reading 'sānam sānam bhomejjanagarāvāsasatasahassānam'. All the manuscripts we have consulted yield this reading. This reading occurs even in Āc. Malayagiri's commentary on *Jivājivābhigamasūtra* at the place where it quotes the whole *vānavyāntarasūtra* from *Prajñāpanāsūtra*. The ॐ edition yields the following reading : 'sānam sānam asamkhejjabhhomejjanagarāvāsasatasahassānam.' And the ॐ, ॐ, and ॐ editions follow the ॐ edition in this matter. But ॐ and ॐ editions contain the reading—'sānam sānam bhomejjanagarāvāsasayasahasā asamkhejjānam.' The meaning of this reading is not different from that of the reading yielded by the ॐ edition.

2. In sū. 570 we have accepted the reading 'dasapaesie ṇavapaesahīne tti' (p. 152, l. 15). All the old manuscripts yield it. In its place ॐ edition contains the reading 'dasapaesie navaram ṇavapaesahīne tti'. But in no manuscript this reading is available. And it is also not necessary. At this concerned place ॐ and ॐ editions yield the reading 'dasapaesie navaram padesahīne tti'. This means that these two editions contain the word 'navaram' in place of 'nava'. Scholars who are constantly engaged in critically editing old Agamic texts will at once notice that the word 'navaram' is a corrupt form of the correct word 'ṇava' and further that both

these words 'navaram' and 'nava' have found place in a reading where there should have been 'nava' only. The म०, सि० and हु० editions follow ण० edition in this matter.

3. Sū. 1119 mentions four types of *catuḥpurusaḥpravibhaktagati*. The reading that we have accepted is as follows : 'samagaṃ paṭṭhiṭā samagaṃ pajjavatṭhiṭā 1 samagaṃ paṭṭhiyā visamaṃ pajjavatṭhiyā 2 visamaṃ paṭṭhiyā samagaṃ pajjavatṭhiyā 3 visamaṃ paṭṭhiyā visamaṃ pajjavatṭhiyā 4 (pp. 272-73). All the handwritten manuscripts that we have utilised yield this reading. The ण० edition contains both *Prajñāpanāsūtra* and a commentary thereon. There was something missing in the concerned portion of the commentary available to Rev. Āgamoddhārakajī. This seems to be the reason why he has interchanged the places of words and phrases of the original reading. The commentary on this concerned reading is as follows : "taccaturddhātvaṃ 'samagaṃ pajjavatṭhiyā' ityādinā granthena svayam eva vakṣyati" (Commentary, folio 329). On the basis of this wording of the commentary the ण० edition yields the following reading : 'samagaṃ pajjavatṭhiyā samagaṃ paṭṭhiyā 1 samagaṃ pajjavatṭhiyā visamaṃ paṭṭhiyā 2 visamaṃ pajjavatṭhiyā visamaṃ paṭṭhiyā 3 visamaṃ pajjavatṭhiyā samagaṃ paṭṭhiyā 4. The old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the following reading : "taccaturddhātvaṃ 'samagaṃ paṭṭhiyā samagaṃ pajjavatṭhiyā' ityādinā granthena svayam eva vakṣyati". From this reading it becomes clear that the reading which all the manuscripts yield and which we have accepted is the authentic one. From the instances like this we should learn that no changes should be introduced in the readings of the text proper merely depending on the printed edition of the commentary thereon. For correcting the text proper one should consult the old manuscripts of the commentary. Suppose no manuscript of the commentary is available, even then one should not change the readings of the text proper simply on the basis of the printed edition of the commentary. Some portion of the reading under consideration has been strangely dropped in the म० edition on account of the repetition of the same words in the concerned portion of the text proper. Though the अ० edition contains the reading similar to the one found in the ण० edition, it describes the third and the fourth alternatives as follows : visamaṃ pajjavatṭhiyā samagaṃ paṭṭhiyā 3 visamaṃ pajjavatṭhiyā visamaṃ paṭṭhiyā 4. At this place the म० and the हु० editions simply follow the ण० edition. The सि० edition accepts the corrupt reading 'pajjavatṭhiyā' in place of 'pajjavatṭhiyā'. Except this it closely follows the ण० edition.

4. In the foot-note 13th on p. 294 we have noted the reading 'indagove i vā'. For the first time the ४० edition has accepted it in the body of the text proper. But no manuscript which we have consulted yields this reading. And the ५० and ३० editions too do not contain this additional reading. Some scholar seems to have added this reading in the body of the text proper on account of not understanding the import of the concerned commentarial passage. This will be clear as soon as we read the passage. The text proper contains the reading 'bālimdagove i vā'. And the commentary explains it as follows: 'bālendragopakāḥ sadyo jātaḥ indragopakāḥ, sa hi pravarddhaḥ san iṣatpāṇḍurakto bhavati tato bālagrahaṇam, indragopakāḥ—prāvṛtṭprathamasaṁmayabhāvaḥ kiṭaviśeṣaḥ'. All the manuscripts yield the reading 'bālimdagove'. And the commentary also follows this reading. Hence what is intended here is the balendragopa and not the indragopa. The commentator has explained the main term 'indragopa' from among the whole compound 'bālendragopa'. So, somebody added the reading 'indagove i vā' in the body of the text proper wrongly considering that the authors of *Prajñāpanāsūtra* and the commentary intended it also. All the three editions viz. ५०, ३० and ४० that have been published after the publication of the ४० edition follow the ४० edition.

5. In *sūtra* 1238 there occurs the reading 'aṇavamā i vā' (p. 297). But the ५० manuscript contains the additional reading 'uvamā i vā' before the above-mentioned one. And somebody has corrected the ३० manuscript, having added this additional reading. But all other manuscripts utilised by us do not contain this additional reading. The ४० edition has accepted the additional reading in the body of the text proper. The commentator explains the 'gule kharṇde' and 'maccharṇḍiṭyā' from among those terms denoting sweet dishes. But for the meanings of the terms from 'pappadamoyae' to 'aṇavamā' he asks us to consult the person expert in the concerned science. His actual words: *parpaṭamodakādayaḥ sampradāyād avaseyāḥ*. This much is certain that the terms enumerated in the text proper at this place refer to sweet dishes. Hence the reading 'uvamā i vā' rarely found in manuscripts seems to be an unwanted addition. 'Uvamā' means upamā, a Madrasī dish. It is a saulṭy dish. So, the term 'uvamā' does not fit in the context. But in olden days there might have been some anupamā dish so called on account of its taste being quite opposite to that of uvamā. This dish is meant by the term 'aṇuvamā'

1. The ४० edition contains the reading 'indagope i vā.' That is, here we have ३० for ३०.

occurring in the text proper. The additional unauthentic reading 'uvamā i vā' is not there in the १० and the १२ editions whereas it is there in the २०, ३० and ४० editions. By the mention of *anupamā* it is indirectly proved that the dish called *uvamā* is as old as the one called *aṇuvamā*.

6. The word '*anamtaguṇā*' occurs in *sūtra* 1247. It is available in all the manuscripts of the *Sūtra*, that we have consulted. The १० and the २० editions contain this very reading at this concerned place. The commentator also follows this reading. But the ३० edition yields the wrong reading '*asamkhejjagunā*' in place of the abovementioned authentic reading. The २०, १२, and ४० editions follow the ३० edition in this matter.

7. The reading of the concerned fourth alternative in *sūtra* 1620 is as follows: *atthegaie jīve egaiyāo jīvāo jaṁ samayaṁ kāiyāe āhigaraniyāe pāosiyāe kiriyaṁ aputthe taṁ samayaṁ pāriyāvaniyāe kiriyaṁ aputthe pānāvāyakiriyaṁ aputthe* 4 | (p. 357 lines 6-8). All the editions published so far, except the २० one, do not contain this reading which is yielded by all the manuscripts we have utilised. We may surmise that the manuscript which served as the model of those editions has dropped the concerned readings on account of its writer's cursory consultation of the commentary. The commentary on the particular *sūtra* is as follows—'jīve ṇam bhaṁte! jaṁ samayaṁ kāiyāe āhigaraniyāe' ityādi atrāpi samayagrahaṇena sāmānyataḥ kālo gṛhyate, praśnasūtraṁ sugamam, nirvacanasūtre bhaṅgatrāyī—kañci jīvam adhikṛtya kañci jīvo yasmin samaye kāle kriyātrayaṇa sprstaḥ tasmin samaye pāritāpanikyāpi sprstaḥ prāṇātipātakriyayā cety eko bhaṅgaḥ, pāritāpanikyā sprstaḥ prāṇātipātenā sprsta iti dvitīyaḥ, pāritāpanikyā prāṇātipātakriyayā cāsprsta iti tṛtīyaḥ, esa ca tṛtīyo bhaṅgo bāṇāder lakṣyāt paribhramṣena ghātyasya mṛgādeh paritāpanādyasambhave veditavyaḥ | yas tu yasmin samaye yaṁ jīvam adhikṛtyādyakriyātrayenāsprstaḥ sa tasmin samaye tam adhikṛtya niyamāt pāritāpanikyā prāṇātipātakriyayā cāsprstaḥ, kāyikyādyabhāve paritāpanāder abhāvāt | (Commentary, folio 446A)

The underlined portion of the above-quoted commentarial passage contains the explanation of the fourth alternative suggested here. The answer to the *sūtra*-question is contained in 1 to 3 alternatives. This is the reason why the commentator says, '*nirvacanasūtre bhaṅgatrāyī*.' To describe the fourth alternative with which the *sūtra*-question has no concern points to the characteristic feature of the style. On the basis of the term '*bhaṅgatrāyī*' occurring in the above-quoted passage some manuscripts might have dropped the concerned fourth alternative.

8. The reading 'ābhiniḥohiyanānī²sutaṇāṇisu' occurs in the beginning of the sūtra 1898[1]. All the manuscripts yield this reading. When we examine the sūtras occurring before and after this sūtra we find that this reading is authentic from the standpoint of consistent meaning. The ३० and the २० editions too accept this correct reading. The commentary contained in the ३० edition quotes the concerned portion of the text proper. The quotation is as follows: 'ābhiniḥohiyanānī suyaṇānī ya.' This is a wrong reading. And it is on this account that the text proper printed in this ३० edition accepts this wrong and unauthentic reading. The palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmer and Cambay Bhaṇḍāras, yield the following reading of the concerned quotation: 'ābhiniḥohiyanāṇisū suyaṇāṇisū ya.' And all the manuscripts of the text proper yield this correct reading. The २०, ३० and ४० editions follow the wrong reading of the ३० edition.

9. The ३० edition contains the reading 'asaṃkhejjagunā' in place of the reading 'saṃkhejjagunā' occurring in the beginning of the first line on p. 436 (sūtra 2129 [1]). The commentary printed in this ३० edition also gives the Sanskrit translation of this very reading, viz. *asaṃkhyātāgunāḥ*. But we have considered 'saṃkhejjagunā' to be the authentic reading on the following ground. All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the palm-leaf manuscripts belonging to Cambay and Jesalmer Bhaṇḍāras as also the paper manuscripts belonging to 16th-17th centuries of Vikrama Era contain this reading. The ३० and the २० editions accept the reading similar to the one accepted by us, whereas the २०, ३० and ४० editions follow the ३० in this matter.

10. After the completion of sūtra 2175 (p. 445) the ३० edition contains the additional reading 'tathā siddho bhavati'. We have noted this reading in the foot-note 6th on page 445. None of the manuscripts of the text proper, consulted by us, contains this additional reading. This additional reading is unnecessary and unwanted. It is not found in the ३० and the २० editions. Moreover, the commentary too does not explain it. After the completion of the commentary on 2175 sūtra the portion of the commentary containing the introductory remarks to sūtra 2176 is as follows: 'tad evaṃ kevaṃ yathā siddho bhavati tathā pratipāditam, idānīm siddhā yathāsvarupās tatrāvatiṣṭhante tathā pratipādayati]' The manuscript utilised by Rev. Āgamoddhārakjī seems to have contained the additional reading and this addition or interpolation might have been made in the manuscript on the basis of the phrase 'yathā siddho

2. The reading 'sutaṇāṇisu' is printed in our edition due to oversight. We have corrected it in Śuddhipatraka.

bhavati occurring in the introductory commentarial remark to sūtra 2176. Of course, all the old manuscripts which we have utilised do not contain this unauthentic additional reading. The म०, सि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter.

11. Sūtra 1737 [2] contains the reading '*satta ya vāsasahassāṁ abāhā*'. But the ष० edition in its place yields the reading '*sattari ya vāsasahassāṁ abāhā*'. This might be the result of oversight or inadvertence on the part of the editor. The म०, सि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter. But it is noteworthy that Pt. Bhagavandas translates the concerned term as '*seven thousand*'. *saya* = hundred and *sahassa* = thousand. If the propriety of these two numbers were considered in the present context, then '*satta*' would not have been turned into '*sattari*', a corrupt reading. All the manuscripts we have utilised and even the प० and अ० editions contain '*satta*' reading at this place.

12. The second half of the 6th verse occurring in the second sūtra in our present edition is as follows : *kammassa bamdhae* 24 *kammavedae* 25 *vedassa bamdhae* 26 *veyaveyae* 27 || 6 || (p. 4). It is yielded by all the manuscripts we have utilised. The प० and the अ० editions too contain this reading. The ष० edition and the म० and सु० editions which follow the ष० contain the following reading in its place : [*kammassa*] *bamdhae* [*kammassa*] *veda[e]* *vedassa bamdhae veyaveyae*'. The words put in angular brackets [] suggest the attempt of the editor to make the prosodial instants equal to those found in the regular Āryā metre. But one should remember that Āgamic works contain at many places the irregular metres which possess prosodial instants more or less than those found in regular or standardised metres. Having borne this fact in mind the editor of Āgamic texts should ponder over as to whether or not the particular metrical reading yielded by this or that manuscript fits in the context. The explanation found in the commentary is also in consonance with the reading available in all the manuscripts. That is, the reading accepted by us is original and authentic. Though the reading put in angular brackets in the ष० edition follows the authentic reading, at last the सि० edition dropped the reading put in angular brackets with a view to bringing the Āryā metre of this half verse in line with the regular Āryā metre. The concerned half verse given in सि० edition is as follows : '*bamdhae vedavedassa bamdhae veyaveyae*.' This reading is very defective. At this place in our edition we have accepted the reading '*kammavedae*.' But the ष० edition contains '[*kammassa*] *veda[e]*' in its place. It is noteworthy that no manuscript yields '*ssa*' at this concerned place.

13. The reading 'sarīraṅgovaṅganāme' (sū. 1693 and sū. 1694[4]) (p. 369, lines 4th and 21st) and also the reading '°sarīraṅgovaṅganāme' (sū. 1694[4]) (p. 369, lines 22-23) are yielded by no manuscript of the text proper. The ५° and the ८° editions contain the readings similar to the ones accepted by us. Even the commentary follows these readings. Let us quote the concerned portion of the commentary : 'sarīrāṅgopāṅganāmeti śarīrasyāṅgāny aṣṭau śīraḥprabhṛtīni, uktaṁ ca—'sisamuroyarapitthī do bāhū uruyā ya aṭṭhaṅgā' iti, upāṅgāni ca angāvayavabhūtāny angulyādīni, śesāni tatpratyaavayavabhūtāny aṅguliparvarekhādīni aṅgopāṅgāni, 'syādāva-saṅkhye' ity ekaśeṣaḥ, tannimittaṁ nāma 'sarīrāṅgopāṅganāma | (commentary, folio 469 B). The ८° edition accepts the corrupt reading 'sarīrovamganāme' in place of 'sarīraṅgovaṅganāme.' The ५°, ६° and ७° editions follow the ८° edition in this matter. Similarly, the ८° edition contains the wrong reading '°sarīrovamganāme' in place of '°sarīraṅgovaṅganāme' (1702[14]). At this place also the ५°, ६° and ७° editions follow the ८° edition. The concerned reading of sū. 1702[14] is missing in the ५° and the ८° editions.

14. The reading 'jahā kiriyāsu pāṇāvāyaviratassa' (sū 1784 [3]) printed on p. 390 (line 23) of the present edition is yielded by all the manuscripts we have consulted. The original version of the concerned text asks us to know all the alternatives from the sū. 1643 occurring in the chapter XXII called 'Kṛyāpada'. This is the reason why we have accepted above-mentioned reading in the text proper at this place. Even ५° and the ८° editions contain this original reading. But the ८° edition does not accept this reading. And ५°, ६° and ७° editions follow the ८° edition in this matter. We are confident that there is no manuscript that does not contain this reading.

15. In sūtra 1786 all the manuscripts yield the reading 'bandhe' (p. 390) which refers to the chapter XXV called 'Bandhapada'. The ५° and the ८° editions also contain this reading. The commentator reproduces this entire sūtra (1786) in his commentary. Therein also we find the reading 'bandhe' (See commentary, folio 497 A). In the absence of this word 'bandhe' it becomes impossible for the reader to know as to which is the subject-matter of the sūtra 1786. In the printed text of the commentary the term 'bandhe' has been put in angular brackets []. We do not understand as to why

3-4. At these two places the printed text of the commentary contains the readings 'sarīropāṅganāmeti' and 'sarīropāṅganāma' respectively. The reading we have given above is yielded by many old manuscripts of the commentary.

Rev. Āgamoddhārakajī has put it in the brackets. Is it that the manuscript of the text proper utilised by him did not contain it? Or, is there any other reason for his doing so? We cannot positively answer these questions. In the text proper contained in the ४० edition this reading is missing. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. This reading being not there in the ५० edition, its editor Pt. Bhagavandas translates into Gujarati the concerned portion of the text proper as follows: 'jema jñānāvaranīyane vedatām jetati prakrtino bandha kahyo che tema mohanīya karma vedatām kahevo'. The purport of this translation is that the person who experiences [the fruits of] Mohanīya-karma binds seven or eight or six or even one type of karma. (Refer to sūtra 1776). But the reading 'bandhe' clearly points out that the person who experiences the fruits of Mohanīya-karma can never bind karmas of one type only.

16. The concerned reading as we have accepted in sūtra 1252 (p. 300 line 20) is as follows: "kaṇhalesā naṁ sā, na khalu sā nilalesā, tattha gatā ussakkati". All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the ५० and the ७० editions contain this reading. The commentator also follows this reading while explaining the concerned portion of the text proper. The commentarial passage in point is as follows: "paramāṛthataḥ punaḥ kṛṣṇalesāyaiva, na khalu nilalesā sā svasvarūpāparityāgāt, na khalv ādarśādayo japākusumādisannidhānatas tatpratibimbamātram⁵ ādadhānā nādarśādaya iti paribhāvantiyam etat, kevalaṁ sā kṛṣṇalesā 'tatra' svasvarūpe 'gatā' avasthitā satī utsvaskate tadākārabhāvamā-tradhāranatas tatpratibimbamātradhāranato votsarpatīty arthaḥ." (Commentary, folio 372 A). Though the commentary clearly explains the concerned original reading of the text proper, the last sentence of the sūtra under consideration is wrongly printed in ४० edition as follows: 'tattha gatā osakkai ussakkī vā'. Thus the ४० edition contains additional unwanted wrong word 'osakkai'. No manuscript yields it. Moreover, there is no *leśyā* (mental temperament) which is lower than *kṛṣṇalesā* (black coloured mental temperament). Hence the additional word 'osakkai' at this concerned place is useless and misleading. Sūtra 1255 mentions the *leśyā* lower than the *śukla* (the white coloured one). But it does not refer to the *leśyā* higher than the *śukla*. It is so because there is no *leśyā* which is higher than the *śukla*. The *śukla leśyā* is the highest (i.e. the purest) *leśyā*. We believe, without a shadow

5. The printed text of the commentary contains the reading 'mātrāmāda-dhānā'. But we have given here the correct reading on the basis of the old manuscripts of the commentary.

of doubt, that the additional word 'osakkai' found in the ४० edition at this place is unwanted and wrong. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. Even if the editor of the ५० edition has utilised the manuscript of the text proper in its editing, he seems not to have pondered over the authenticity or otherwise of the readings at many places. The ६० edition no doubt closely follows the ४० edition. But it has committed a mistake in sū. 1255, which is not there in the ४० edition. It contains a zero sign after 'tatthagatā osakkai.' This misleads the reader to believe that there is the word 'ussakkati' for which the zero sign is put and this, in turn, would wrongly suggest that there is a *leśyā* higher than the *śukla*.

17. At the end of the sūtra 72 we have accepted the reading 'gokannamādi | se ttaṃ dukhurā' (p. 31). All the manuscripts that we have consulted yield this reading. Moreover, the ५० and the ७० editions also contain this reading. But in the ४० edition in its place we find 'gokannamādi | je yāvaṇṇe tahappagārā | se ttaṃ dukhurā'. This means that it contains at this place the additional words 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Of course, in the sūtras coming before and after this concerned sūtra and even elsewhere we invariably find 'je yāvaṇṇe tahappagārā' after the enumeration of the concerned divisions. But at the same time it is also clear that wherever there occurs 'je yāvaṇṇe tahappagārā' it is definitely not preceded by the word 'āi' or 'ādi' (=etc.). All the manuscripts contain 'ādi' in the word 'gokannādi' occurring in the sūtra under consideration. And this term 'ādi' here stands for the phrase 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Thus the occurrence of the term 'ādi' rules out the possibility of the presence of 'je yāvaṇṇe tahappagārā'. Whether the editor of the ४० edition has interpolated the phrase 'je yāvaṇṇe tahappagārā' on the basis of its occurrence in other sūtras or he has done so on the basis of some manuscript yielding the concerned phrase at this place we do not know. But this much is certain that the phrase is an interpolation. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

18. In sūtra 107 there occurs the term 'dāmili' (p. 38). But the ५० manuscript yields the reading 'domili'. It might be that the danda (|) preceding the term 'dāmili' has been here wrongly joined to the term. In the old method of manuscript writing २ is written as l. For instance, दो is to be written as ढो. All the manuscripts except the ५० yield the reading 'dāmili'. This term 'dāmili' stands for Drāviḍi Script. The ५० and the ७० editions accept the reading 'domili'. In the ४० edition at this place we find the reading 'domiliḥ'. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४०

edition in this matter. But no manuscript yields the reading 'domilivi'⁶.

19. The word 'saṭṭhāṇe' occurring in sūtra 1049 (p. 258, line 9) is missing in the २० edition. And in the २०, ३१ and ३२ editions too it is not found. The ३० edition contains it. But in the २० edition the whole sentence in which the word 'saṭṭhāṇe' occurs is missing. That is, therein we do not find the following sentence : 'vaṇassati-kāiyānaṃ saṭṭhāṇe baddhellagā aṇaṃtā.'

20. All the old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiṇyā' occurring in sūtra 105 (p. 38). But २० and २० manuscripts yield the reading 'ṇaravāvaṇiṇyā.' On the basis of our experience in the field of Āgamic research we can say that there is every possibility of misreading २ for ३. And this type of error on the part of a copyist seems to have turned the reading 'ṇaradāvaṇiṇyā' into 'ṇaravāvaṇiṇyā.' And the ३० manuscript contains the reading 'ṇaravāhaniṇyā' which suggests an attempt to correct the reading 'ṇaravāvaṇiṇyā'. The copyist of this manuscript seems to be an intelligent scholar. This is the reason why he has written 'ṇaravāhaniṇyā' in place of 'ṇaravāvaṇiṇyā' which was available to him and which he found not fitting in the context. This is what we surmise. All the printed editions contain at this place the reading 'ṇaravāhaniṇyā' on the basis of some rare manuscript belonging to the ३० group. The very old manuscripts yield the reading 'ṇaradāvaṇiṇyā.' This proves its authenticity and originality. Moreover, we have come across the term 'ṇaradāvaṇe' in 'Nandisuttam Anuogaddārāṃ ca', published by Shri Mahavira Jaina Vidyālaya, Bombay, sū. 303, p. 131.⁷

21. The reading 'vāṇamaṃtarāṇaṃ jahā neraiyānaṃ orāliṇyā āhāragā ya' (sūtra 922, p. 228, line 8) is yielded by all the manuscripts. And all the editions published so far contain this reading.

6. In the 18th samavāya of Samavāyāṅga published by Āgamodaya Samiti 20 instead of 18 names of different scripts are printed. Therein the word 'Bhūyalivi' is not numbered. Even then the number 19 is printed in place of number 18. Even the Suttāgame version of Samavāyāṅga follows the Samiti edition in this matter. But Suttāgame edition puts the word 'Bhūyalivi' in square brackets. Even then the number of the scripts enumerated here is nineteen.

7. The word 'ṇaradāvaṇe' does not occur in the hitherto printed editions of Anuyogadvārasūtra and in most of the manuscripts of the same that we have utilised except the two paper manuscripts and the two palm-leaf manuscripts, one belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra and another belonging to Shri Saṅgha Bhaṇḍāra, Patan. Taking into account the fact that the word 'ṇaradāvaṇiṇyā' occurs in Prajñāpāśāṇasūtra we accepted in our edition of Anuyogadvārasūtra the reading 'ṇaradāvaṇe' yielded by very old manuscripts though they are few in number.

The reading asks the readers who want to know about the *audārika* and the *āhāraka* bodies of *vānavyāmtara* gods to reproduce what has been said elsewhere in the work about these bodies of infernal beings. The ३० edition contains in this very *sūtra* (922) the reading 'āhāragasarīrā jahā asurakumārāṇaṁ' (= 'for details about the āhārakaśarīra of vānavyāmtara gods readers should repeat here whatever has been said about this body of *Asurakumāra* gods'). This reading in the ३० edition occurs before the reading 'teyā-kammayā.' It is an unwarranted addition. It is not proper to ask readers twice in one and the same *sūtra* to consult two different portions of the text for the same details. All the old manuscripts except the ५० २ do not contain this additional reading, nor do the ४० and the ५० editions contain it. But the ४० and the ५० editions following the ३०, include this additional reading in the body of the text proper. But the ५० edition does not contain this unwanted additional reading.

22. In the interrogative sentence of *sūtra* 985[7] there occurs the reading 'ogāhanapaesaṭṭhāe'. All the manuscripts yield this reading. Even in the portion containing the answer to the question these two words are mainly used. In spite of this the ३० edition in its place contains the wrong reading *ogāhanatthayāe paesatthayāe ogāhana-paesatthayāe*. The ४०, ५० and ६० editions follow the ३० edition in this matter. In the ४० and ५० editions at the concerned place the two words are separately written as follows: '*ogāhanatthayāe padesaṭṭhāyāe*'. That is, the third word found in the ३० edition is not there in these two editions.

23. In *sūtra* 1111 we have accepted the reading '*maṁdūe upphidiyā*'. The commentator follows it and translates the term '*upphidiyā*' into Sanskrit as '*utplutya*'. The manuscripts yield in its place '*maṁdūe-uppaditā*' or '*upphaditā*' or '*ophidittā*'. The ४० and the ५० editions contain the reading '*maṁdūe uppadittā*' at this place, whereas the ३० edition contains the unauthentic reading '*maṁdūo phidittā*'. The ४०, ५० and ६० editions follow the ३० edition in this matter.

24. In *sūtra* 1131 and 1145 (pp. 275 and 278) we have accepted the reading '*sa cceva pucchā*'. But the ३० edition contains at these two places the wrong readings '*evaṁ savve vi pucchā*' and '*savve vi pucchā*' respectively. These wrong readings are the results of mistaking च for व. In *sūtra* 1145 we have not noted down in the foot-note the reading available in the ३० edition. At these two places the corrupt reading '*savve va*' yielded by manuscripts utilised by the editor of ३० edition seems to have been turned into

'*saṃve vi*' due to haste in correcting it or due to slip of pen. But from the standpoint of construction and meaning the reading '*saṃve vi*' is useless. No manuscript utilised by us yields it. The ५० and ५०० editions contain at these two places the readings '*so ceva pucchā*' and '*saṃve va pucchā*' respectively. The ५०० edition contains at these places readings '*evam saṃvesiṃ pucchā*' and '*saṃve va pucchā*'. Not finding the reading '*saṃve va*' to be correct the editor has attempted to correct it as '*saṃvesiṃ*' which itself is not proper. The ५० and the ५०० editions follow the ५० edition in this matter.

25. In *sūtra* 1218 we have accepted the reading '*padesaṃvagāha*' (p. 291, line 26). In its place the ५० edition contains the reading '*padesaṃgāha*'. All the manuscripts except ५१, ५२ and ५३ yield the reading '*padesā*' for '*padesaṃvagāha*'. That is, the '*vagāha*' part of the reading '*padesaṃvagāha*' is missing in these manuscripts. The commentarial passage throwing light on the authentic reading is as follows: '*ekādaśaḥ pradeśaprarūpanādhikāraḥ, dvādaśo'vagāhādhikāraḥ*' (commentary, folio 358 A). On the basis of this passage we definitely say that the reading '*padesaṃvagāha*' yielded by the abovementioned three manuscripts is authentic and correct. There occurs the word '*ogāha*' in the reading '*kaṇhalessā ṇaṃ bhamte kaipaesaṃgāhā*' found in *sūtra* 1244 (p. 299). Keeping this in mind the editor of the ५० edition seems to have accepted the reading '*padesaṃgāha*'. It is also possible that he might have before him a manuscript which itself contained the reading '*padesaṃgāha*'. The ५० and the ५०० editions contain at this place the readings '*padesaṃvagāha*' and '*padesaṃvagāha*' respectively. The ५०, ५०० and ५०० editions follow the ५० edition in this matter.

26. In *sūtra* 1228 we have accepted the reading '*tambacchivādiya i vā*' (p. 294, line 2). The ५० edition contains the reading '*tambacchivādiyā i vā*'. The '५' letter occurring in this reading is redundant and interpolated. The ५०, ५०० and ५०० editions follow the ५० edition in this matter. The ५० and ५०० editions contain at this place the readings '*tambacchivā vidāivā*' and '*tambacchivā vidāitvā*' respectively.

27. In *sūtra* 1230 we have accepted the reading '*kaṇiyārakusume i vā*' (p. 294). All the manuscripts which we have utilised yield this reading. Even the ५० and the ५०० editions contain it. But the

8. The first part of this reading occurring in the edition of the commentary published by Agamodaya Samiti is as follows: '*ekādaśo'pradeśaḥ pradeśaprarūpanādhikāraḥ*'. The reading which we have given here is yielded by the palm-leaf manuscripts of the commentary belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra and Cambay Bhaṇḍāra.

६० edition contains at this place the reading '*kanniyārakusume i vā*'. And the ५०, ५१ and ५२ editions, after the ६० edition, accept it. But no manuscript yields it. So it could not be regarded as authentic. The commentary printed in the ६० edition contains the following *prātika* (the word or phrase quoted in the commentary from the original text in order to help the reader in easily finding out the concerned portion of the original text) : '*kanniyārakusume i vā*'. It seems that the ६० edition, on the basis of this *prātika*, has accepted the reading '*kanniyārakusume i vā*'. It is also possible that a manuscript utilised by its editor might have contained this reading. Even then this reading could not be regarded as authentic. It is so because the palm-leaf manuscript belonging to the Cambay Bhaṇḍāra yields the reading '*kaniyārakusume i vā*' which is identical with the one yielded by all the manuscripts utilised by us.

28. In *sūtra* 1231 we have accepted the reading '*śimḍuvāra-ramalladāme*'. All the manuscripts yield this reading. The ५० and ५१ editions also contain this reading. But the ६० edition contains in its place the reading '*śimḍuvāramalladāme*'. Thus this reading does not contain the word '*vara*' which occurs in the reading accepted by us. The ५०, ५१ and ५२ editions follow the ६० edition in this matter. The commentary gives the brief explanation of the terms from *śālipitṭharāśi* to *seyabamḍhujītae*. It is as follows : *śālipiṣṭharāśi-kuṭajapuṣparāśi-sinduvāramālyadāma-śvetāśoka-śvetakanavīra-śvetabandhujītvāḥ prātītāḥ* | No manuscript of the commentary contains the reading '*sinduvāravaramālyadāma*' which is in harmony with the reading occurring in the text proper. But this does not mean that we should drop the word '*vara*' from the text proper. We can explain the non-occurrence of the term '*vara*' in the commentary in the following two ways: (1) 'र' letter occurring at the end of the terms 'सिन्दुवार' and 'वर' might have caused the oversight on the part of the copyist. That is, on that account he might have dropped the term '*vara*'. If we accept this view, then the concerned reading of the commentary should be written as follows : '*sinduvāra[vara]mālyadāma*'. (2) The text proper contains the compound of six names. On this account the commentator might not have deemed it necessary to include the well known term '*vara*' in this sentence. We strongly believe that the reading which is yielded by all the manuscripts of the text proper should not be dropped.

29. In *sūtra* 1362 we have accepted the reading '*sāgārovautte*' (p. 314). All the manuscripts yield this reading. The ५० and ५१ editions too contain this reading. But the ६० edition contains, in

its place, the reading 'sāgārovaogovautte'. No manuscript yields this reading. We are of the opinion that the editor of the ४० edition has here followed the quotation of the text proper, occurring in the printed commentary (folio 392 A); of course, he has made some correction in the quotation. The quotation is as follows: 'sāgārovaogovautte ṇaṁ bhaṁte!'. But the version of this quotation, yielded by the palmleaf manuscript belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra, is as follows: 'sāgārovautte ṇaṁ bhaṁte!'. This version is in harmony with the reading yielded by the manuscripts of the text proper. This conclusively proves that the reading accepted in the ४० edition is not authentic. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. In *sūtra* 1363 which follows the *sūtra* under consideration contains the phrase 'anāgārovautte'. All the manuscripts yield it. And all the editions including even the ४० contain it. This shows the authenticity and originality of the reading 'sāgārovautte' accepted by us in *sūtra* 1362.

30 The portion from *sūtra* 1597 [2] to *sūtra* 1599 [1] (i.e. page 354 lines 3 to 9) is contained only in the three manuscripts out of eight utilised by us. This means that the copyists of the concerned manuscripts have dropped this portion through oversight. The ५० and the ४० editions too do not contain it. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. But the ८० edition contains it. From this we learn that if we do not consult different manuscripts on account of the task being tiresome and tedious then there is always a possibility of our recension of the text edited missing phrases, sentences and even passages.

31. In *sūtra* 2052[6] we have accepted the reading 'pahāremāṇto' (p. 423, line 4). All the manuscripts yield it. Even the ५० and the ८० editions have accepted it. But the ४० edition contains in its place the reading 'sāpahāremāṇto'. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

32. In the 1st and the 2nd paragraph of *sūtra* 2170 we have accepted the readings 'samohaṇṇati' (p. 443, line 25) and 'samohannaṁti' (p. 443, line 26) respectively. All the manuscripts yield these readings. The commentary too contains the following as the *prāṭhika* from the original text: 'samohannai' iti samavahanti (folio 602 A). In spite of this, the ५० and the ४० editions contain at these two places the readings 'samohaṇai' and 'samohaṇṇanti' respectively. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. But no manuscript of the text proper yields these readings. Hence they should not be regarded as authentic.

33. In the ६० edition at five places the phrases of the text proper have been dropped due to oversight caused by the same letter occurring at different places not far removed from one another. The ५०, ६० and ७० editions, following the ६० has dropped the concerned phrases at those concerned places. It is to be noted that out of these five places there is one place where the ६० edition has not dropped the concerned phrase. These five places are as follows :

- (1) In *sūtra* 138 there occurs the phrase 'se ttam āriyā' (p. 44, line 13). All the manuscripts yield it. And it should occur at this place. But it has been dropped in the ६० edition. The commentary, at this place, tells us that all the conclusions are easily derivable. The ५० and the ७० editions contain this reading.
- (2) The reading 'matiaṇṇāṇi va' occurring in *sūtra* 478 is yielded by all the manuscripts. And ५० and ७० editions contain it. But it does not occur in the ६० edition. The ५०, ६० and ७० editions follow the ६० edition in this matter.
- (3) The reading 'tikhim annānehim' which we have given in *sūtra* 481 [2] (p. 146, line p. 21) is found in all the manuscripts. The ५० and ७० editions too contain it whereas the ६० edition does not contain it. The ५०, ६० and ७० editions follow the ६० edition in this matter.
- (4) The reading 'paṁcimādesu uvavajjamti' occurring in *sūtra* 666 [2] (p. 179, line 5) is yielded by all the manuscripts. It has been dropped in the ५० and the ६० editions. And the ५० and the ७० editions follow the ६० edition in this matter. In the ७० edition the entire portion containing the answer to the preceding question has been dropped. But the ६० edition contains the reading under consideration.
- (5) In *sūtra* 1684 [2] there occurs the reading 'anittḥassarayā' (p. 367, line 6). It has been dropped in the ६० edition. The ५०, ६० and ७० editions follow the ६० edition in this matter. But the ५० and the ७० editions contain it.

34. In *sūtra* 659 we have accepted the reading 'evaṁ ceva vemāniyā vi sohammisāṇagā bhāṇiyavvā.' All the manuscripts yield it. The ५० and ७० editions also contain it. But in the ६० edition there occurs its enlarged version. It is as follows: 'vemāniyā naṁ bhaṁte! kaohimto uvavajjamti? kiṁ neraiehimto kiṁ tirikkhajo-niehimto maṇussehimto devehimto uvavajjamti? goyamā! ṇo neraiehimto uvavajjamti, paṁcimādiyatirikkhajoṇiehimto uvavajjamti,

maṇussehiṃto uvavajjanti, no *devehiṃto uvavajjanti*!. The original unenlarged reading makes the subject-matter quite clear. The term 'evam' with which this reading starts suggests the reader to consult *sūtra* 657. And *sūtra* 657 asks the reader to refer, for details, to *sūtra* 648 which contains information about *Asurakumāra* gods. To free readers from the tedious task of consulting two different *sūtras* some learned person seems to have enlarged the original reading incorporating necessary details from these two concerned *sūtras*. There might have existed some rare manuscript containing this enlarged reading. On the basis of such a rare manuscript the editor of the ३० edition seems to have accepted the above quoted enlarged version of the original reading in the body of the text proper. This enlarged version does not give wrong information. But the version accepted by us is the original and authentic version because it is yielded by all the manuscripts.

35 The reading '*davvaṭṭhayaḍe*' occurring in *sūtra* 779 (p. 194, line 5) is yielded by all the manuscripts. The ३० and the २० editions also contain it. But it is missing in the ३० edition and in the २०, १० and २० editions which follow the ३०.

36. In *sūtra* 858 we have accepted the reading '*kimpahavā*' (p. 213). All the manuscripts except ३२ yield it. The ३० and the २० editions too contain it. In the commentary we find the following explanation of it : '*kimpabhavā*' *kasmāt prabhavaḥ*—*utpādo yasyāḥ sā kimpabhavā* (folio 256 B). Instead of '*kimpahavā*' ३२ contains the reading '*kimpavahā*' (p. 213, n. 1). This is not a real variant. Interchange of the successive consonants keeping the vowels at their original places is the common mistake committed by copyists of the old manuscripts. All those who carefully utilise the old manuscripts in their editing work know this fact very well. Let us give some instances of this type of mistake. In *sūtra* under consideration there occurs the reading '*sarīrapahavā*'. In its place ३० manuscript contains '*sarīrapavahā*'. Again in *gāthas* 192 and 193 of *sūtra* 859 there occur *pahavati* and '*sarīrappahavā*' respectively. The ३० manuscript contains in their place '*pavahati*' and '*sarīrappavahā*' respectively. Refer to foot-notes 2-4 on page 213. The ३० edition contains the reading '*kimpavahā*' instead of '*kimpahavā*'. That is, the reading of the ३० edition is identical with the one yielded by ३२ manuscript. But the ३० edition contains '*sarīrapahavā*' (occurring second time in the same *sūtra*) in sū. 858, '*pahavati*' and '*sarīrappahavā*' in sū. 859. This means that at these places the ३० edition contains the readings accepted by us. This again shows that the reading '*kimpavahā*' accepted

in the ६० edition is not consistent with the abovementioned similar readings found in its vicinity. The ५०, ७० and ८० editions follow the ६० edition in accepting these corrupt readings.

37. In *sūtra* 1215 [3] we have accepted the reading '*durūhittā rukkhāṃ durūhātī*' (p.291). And it is yielded by all the manuscripts which we have utilised. It is missing in the ५० and the ६० editions. The ५०, ७० and ८० editions follow the ६० edition in this matter. But the ९० edition contains the reading under consideration.

38. We have accepted the reading '*ñhittē siya hīne*' (p. 138, line 12). All the manuscripts yield it. The ५० and the ९० editions also contain it. But the ६० edition contains in its place the reading '*ñhittē tiṭṭhāṇavaḍḍie siya hīne*'. The ५०, ७० and ८० editions following the ६० edition contain this reading. The additional word *tiṭṭhāṇavaḍḍie* is not found in the manuscripts.

39. In *sūtra* 2119[3] we have accepted the reading '*manūsesu*'. The ५०, ७० and ८० manuscripts yield the reading '*manussānaṃ*'. At this place we find faint indication in the commentary because elsewhere it has already explained the subject-matter of the concerned portion of the text proper. If one were to examine *sūtras* preceding and succeeding the present one, one will find the reading '*manūsesu*' correct and fitting in the context.

40. The portion beginning with '*vi |*' (*sūtra* 1050[3]; p. 258, line 1) and ending with '*savvatṭhasiddhadevatte*' (*sūtra* 1052) is found in all the manuscripts we have consulted. Even the ५०, ९० and ७० editions contain it. But it is missing in the ६० edition. The ५० and the ८० editions following the ६० edition do not contain it.

41. In *sūtra* 1202 we have accepted the reading '*teulessā*' (p. 288, line 2). All the manuscripts yield it. But the ६० edition contains in its place the reading '*lessā*' which is meaningless in the context. The ५० and the ८० editions follow the ६० edition in this matter. Again, in *sūtra* 1203[3] we have accepted the reading '*teulesse puḍḍhavikkāie*' (p. 288, line 10). And all the manuscripts yield it. But it is missing in the ६० edition. And even the ५० and the ८० editions which follow the ६० edition do not contain it. The ५०, ९० and ७० editions contain at both these places readings which we have accepted.

42. In *sūtra* 1307 we have accepted the reading '*jāva bādara-vāukkāie vi |*' (p. 308). All the manuscripts yield it. Even ५० and ९० editions contain it. But the ६० edition has in its place the reading '*jāva bādarateukāie vi bādaravāukkāie vi |*'. This reading

does not fit in the context. The सि० edition, after the ४० edition, contains this reading. Having found the term 'jāva' occurring in this reading redundant and unwanted the editors of the ५० and the ६० editions have dropped it without any basis. Thus these two editions contain the reading 'bādarateukāie vi bādaravāukāie vi|.' This suggests an attempt on the part of their editors to make the reading accepted in the ४० edition consistent with the sūtra.

43. In sūtra 1794[3] we have accepted the reading 'orāliyasarirī' (p. 392). All the old manuscripts except म० and पु२ yield it. All editions published so far contain in its place the reading 'orāliyasarirā.' Though the printed text of the commentary contains at this place 'orāliyasarirā' as a *pratīka* (folio 500 B), its old palmleaf manuscript belonging to Cambay Bhandāra contains 'orāliyasariri' as a *pratīka*. Hence we have accepted the reading 'orāliyasarirī'.

44. In sūtra 1217 we have accepted the reading 'egammi homāne' (p. 291, line 20). All the manuscripts yield it. The ४० and the ५० editions contain in its place the reading 'egammi hojja-māne.' This is a corrupt reading. The ४० and the सि० editions contain at this place the reading 'egammi nāne hojja.' This reading also is not proper. The म० and the ६० editions have at this place the reading 'egammi nāne homāne.' The word 'nāne' occurring in the concerned reading found in the ४० edition is yielded by no manuscript. This additional word 'nāne' is found in all the editions published after the ४० edition.

45. In sūtra 167 we have accepted the reading 'pūya-ruhira' (p. 50, line 20). All the manuscripts except जे० and म० yield it. The ४० edition also contains it. All the remaining editions contain at this place the reading 'pūyapaḍala-ruhira' which is the same as is found in जे० and म० manuscripts. The commentator too in his commentary puts 'pūya-ruhira' as a *pratīka* (folio 80 B). And majority of the manuscripts contain 'pūya-ruhira'. Hence we have accepted it, considering it to be original and authentic.

46. In sūtra 188 we have accepted the reading 'viyasamta' (p. 64, line 25). The commentary too follows this reading. All the manuscripts except जे० and पु२ yield it. These two manuscripts yield the reading 'vihasamta' which we have given in a foot-note. The ४० edition contains this reading. And म०, सि० and ६० editions follow the ४० edition in this matter. The ४० and the ५० editions contain 'viyasiya' and 'viyasita' respectively. These two readings are very near to the one accepted by us.

47. In *sūtra* 195 [1] we have accepted the reading '*gaganatala-manulihamāna*' (p. 68, line 16). In this reading we find the word '*aṇulihamāna*'. In its stead ॐ, ५ and ३ manuscripts yield the word '*ahīlamghamāna*'. The commentary contains the following explanatory remark: '*anulikhat—atilanghayat*'. On this account we have accepted the word '*aṇulihamāna*'. The reading contained in the ॐ edition is identical with the one accepted by us, whereas the remaining editions contain the reading '*ahīlamghamāna*'. The ३ edition differs from these editions in that it contains the reading '*abhihamghamāna*'.

48. In *sūtras* 196 and 210 we have accepted the readings '*gahanakkhatta*' (p. 69, line 2) and '*gaha-nakkhatta*' (p. 77, line 8) respectively. Only the ५ manuscript yields the reading *gahaganakkhatta* in place of *gaha-nakkhatta* occurring in *sūtra* 196. The ५ and ३ manuscripts yield the reading *gahagana-nakkhatta* in place of *gaha-nakkhatta* occurring in *sūtra* 210. As the majority of the manuscripts yield '*gaha*' only in place of '*gahagana*' we too have accepted '*gaha*' only in place of '*gaha-gana*' at both these places. The ॐ edition contains '*gahagana*' instead of '*gaha*' at both the places. All the remaining editions contain at these two places '*gaha*' (*sū.* 196) and '*gahagana*' (*sū.* 210) respectively. Of course, it is to be noted that the concerned reading of *su.* 210 is altogether missing in the ३ edition.

49. In *sūtra* 657 we have accepted the reading '*jeḥimto asurakumārā*' (p. 177). All the manuscripts except the ५ yield it. This reading does not create any difficulty in understanding the answer to the question put in the *sūtra* under consideration. Even from the standpoint of construction this reading seems to be more fitting. The ३ and the ३ editions contain in its place the reading '*jeḥimto asurakumārā teḥimto vi bhāṇiyavvā*.' We have inadvertently forgotten to note down in the footnote this reading yielded by ३ manuscript; hence we have mentioned it in the errata appended to the first part of this volume. The ५ and the ॐ editions contain at this place the readings '*jeḥimto asurakumārā teḥimto vi bhāṇiyavvā*' and '*jeḥimto asurakumārā teḥimto vāṇamaṃtarā vi bhāṇiyavvā*.' The ५ and ३ editions contain the reading '*jeḥimto asurakumārā teḥimto vāṇamaṃtarā uvavajjāveyavvā*' which is identical with the one yielded by the ५ manuscript. The reading yielded by the ५ manuscript has been noted down in the foot-note.

50. In *sūtra* 1765[2] we have accepted the reading '*evaṃ ṇava bhaṃgā*' (p. 387). It is a correct reading. It is yielded by

all the manuscripts. Even the ५० edition contains this reading. All the remaining editions at this place contain in its place the reading 'evam ee ṇava bhaṃgā bhāṇiyavvā'. We have inadvertently given in the footnote 'bhaṃgā bhāṇiyavvā' as the reading available in ५० manuscript. As a matter of fact it yields the reading 'evam ee ṇava bhaṃgā bhāṇiyavvā'.

51. In *sūtra* 1864 there occurs twice the reading 'pappā' (p. 400, lines 9-10). All the manuscripts except ५० and ५२ yield it. The ५० and ५२ manuscripts as also the editions published so far contain in its place the reading 'pappa'. From the standpoint of the reading yielded by the majority of manuscripts as also from that of old usage the reading accepted by us is very important. Sometimes for the convenience of the reader a learned writer or reader of manuscripts changes the old usage into the current one. The present case provides an instance of such a change.

52. In *sūtra* 1319 we have accepted the reading 'donni' (p. 309). And all the manuscripts yield it. Moreover, on examining the *sūtras* from the beginning of the 4th *Dvāra* in which the present *sūtra* occurs one will find that the nominative case-ending in 'donni' is fitting. This means that the reading 'donni' which we have accepted is proper. In spite of this all the editions published so far contain the reading 'donha' which has the genitive case-ending. It is not that the genitive case-ending does not give the desired meaning. But the reading 'donni' having nominative case-ending is the original one because it is available in all the manuscripts as also because it fits well in the context.

53. The reading 'saṃjayāsamjāe jahannenam' which we have accepted in *sūtra* 1360 is the original one because it is yielded by all the manuscripts we have utilised. But the editions published so far contain in its place the reading 'saṃjayāsamjāenam pucchā | goḥ jahannenam.' From the standpoint of meaning there is nothing objectionable in this reading which might have been available in some rare manuscript.

54. The reading 'ukkosasaṃkilīṭṭhapaṇḍamē vā tappāuggavisu-jjhamāṇapaṇḍamē vā' which we have accepted in *sūtra* 1751 (p. 384, line 13) is yielded by all the manuscripts we have utilised. This reading occurs in the description of the one who binds the highest *āyuṣya* (*karma*). The commentary on this concerned text is as follows : 'utkrāṣṭasaṃkilīṭṭhapaṇḍamō nārakāyurbandhakaḥ, tatprāyog-yaviśuddhyamāṇapaṇḍamō nuttarasurāyurbandhakaḥ' (folio 491). This explanation clearly proves the originality and authenticity of the reading accepted by us. In spite of this all the editions

published so far contain the unwanted additional phrase '*asaṃkiliṭṭhapariṇāme vā*' which none of manuscripts yields. Thus the entire reading printed in these editions is as follows: '*uṃ saṃkiliṭṭhapariṇāme vā asaṃkiliṭṭhapariṇāme vā tappāuggavisujjhamānapariṇāme vā*'. In place of *uṃ* occurring in this reading, the २० and the ३० editions contain *ukkosenam*, the २० edition contains *ukkosaṃ* and the ३० edition contains *ukkosa*. The learned readers easily understand that the reading '*tappāuggavisujjhamānapariṇāme vā*' itself proves the reading '*asaṃkiliṭṭhapariṇāme*' to be an unnecessary and unwanted interpolation.

55. The reading '*evamete cauṇṇisaṃ cauṇṇisadamdagā 576 bhavaṃti*' which we have accepted in *sūtra* 1409 is original and authentic. All the manuscripts yield it. In place of the word '*evamete*' found in this reading the २०, ३१ and ३२ manuscripts contain the word '*evameva*'. From the standpoint of meaning the word '*evamete*' is proper

56. The reading '*paharāyā*' which we have accepted in *sūtra* 107 (p. 38) is yielded by all the manuscripts except the २० wherein we find '*paharāyā*'. All the editions published so far contain at this place the reading '*paharāyā*'.

57. The reading '*sukkalessam*' has been accepted by us in *sūtra* 1224. In its place ३२ manuscript yields the following enlarged reading: '*sukkalessaṃ pappa jāva bhujjo bhujjo parinamā? hamtā goyamā! tam ceva*'. On examining the *sūtras* 1220 to 1223 the learned readers will naturally realise that the term '*evam*' occurring in the beginning of *sūtra* 1224 proves the authenticity and propriety of the reading accepted by us. The enlarged reading yielded by ३२ manuscript is an attempt on the part of some scholar to make the original reading easy to understand by adding many words to it. All the editions published so far contain the enlarged reading almost identical with the one yielded by ३२ manuscript. The enlarged reading could not be regarded as original and authentic

58. In *sūtras* 2333 and 2035 we have accepted the reading '*pariyāṇayā*.' All the old manuscripts except ३२ yield at these two places the same reading '*pariyāṇayā*' which we have accepted. But ३२ yields in their places the readings '*pariyāṇayā*' and '*pariyāṇayā*' respectively. All the editions published so far contain at these two places the same reading '*pariyāṇayā*' which is yielded by manuscripts of later dates. The quotation from the text proper, given in the printed commentary, contains the reading '*pariyāṇayā*.' But the palm-leaf manuscripts of the commen-

tary, belonging to Cambay and Jesalmera Bhaṇḍāras, contain at this place 'pariyāṇayā.' This proves that the reading accepted by us is authentic and proper.

59. The reading 'cuṁcuyā' has been accepted by us in sūtra 98 (p. 36.) But all the editions published so far contain in its place the reading 'bamdhuyā'. Though जे०, म०, म०, and प२ manuscripts yield the reading 'bamdhuyā', we have considered the reading 'cuṁcuyā' to be correct and authentic. In selecting the correct and proper reading we are here helped by *Pravacanasārcddhāra* and its commentary. In the footnote we have given the concerned passages from *Pravacanasāroddhāra* and its commentary, wherein occur the terms 'cuṁcuya' and 'caṁcukāḥ' respectively. This is the reason why we have accepted the reading 'cuṁcuyā', rejecting the reading 'bamdhuyā.' This case provides an instance of other works helping the editor in selecting correct readings.

60. In sūtra 1809 there occurs 'ṇavaram osannakāraṇam ṇa bhavati' (p. 395, line 4). All the manuscripts except जे० and all the editions published so far contain 'bhaṇṇati' instead of 'bhavati'. But in the *prattika* of the text proper, given in the commentary, there occurs 'havaṇi' (folio A). Hence we have accepted 'bhavati' yielded by जे० manuscript.

61. After the reading 'bhāṇiyavvo|' occurring at the end of sūtra 1591 there occurs the additional reading 'jāvavemāṇiya tti|' in प२ manuscript only. The म० and the म० edition contain the version identical with the one accepted by us. The सु० edition follows these two editions. On the other hand, the remaining three editions contain the additional reading yielded by प२ manuscript.

62. The reading 'aṇāntarāya āhāre' which we have accepted in sūtra 2032 (p. 419) is yielded by जे० manuscript alone. The remaining manuscripts as also the म० and सि० editions contain in its place the reading 'aṇāntaragayāhāre'. The remaining editions contain the reading 'aṇāntarāgayāhāre' which is yielded by no manuscript. The printed text of the commentary as also some of the manuscripts of the same contain the quotation of the concerned sūtrapada, viz. *aṇāntarāgayāhāre*. Even the explanation of this reading, given in the commentary, is as follows : 'anantarāgatāhārako.' On this basis the concerned editions might have accepted the reading 'aṇāntarāgayāhāre' even though it is not found in a single manuscript. But the old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the quotation 'aṇāntarāhāre' and contain 'anantarāhārako' as its explanation. Moreover, the printed text of the commentary contains the reading 'anantarāgatāhārāḥ' in the explanation of the term 'aṇāntarāhārā' occurring in the next sūtra 2033.

But the palm-leaf manuscripts at this place contain the reading 'anantarāhārāḥ'. So, the reading accepted by us at this place should be regarded as original.

63. In *sūtras* 2165 and 2166[1] there occurs the reading *asamkhejjatibhāgam* (p. 442, lines 1 and 8). The ५०, ५० and ५० manuscripts yield, in its place, the reading *samkhejjatibhāgam* (which we have recorded in the footnote). But in errata to the first part of this work we have requested the readers to interchange the places of these two readings, that is, to bring in the body of the text proper the reading noted down in the foot-note. All the editions published so far contain at this place the reading '*asamkhejjatibhāgam*'. The following are the reasons for considering the reading '*samkhejjatibhāgam*' to be original and authentic. In the printed text of the commentary there occurs at this place the following explanation: '*taijasasamudghātam ārabhamānānām jaghanyato'pi ksetramāyāmato'ngulāsamkhyeyabhāgapramānām bhavati na tu samkhyeyabhāgamānam*' (folio 597 B). The reading '*asamkhejjatibhāgam*' occurring in the text proper is consistent with this explanation. But the manuscripts belonging to Cambay and Jesalmer Bhandāras and other paper manuscripts of the commentary, that we have utilised, contain the reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' instead of the reading '*na tu samkhyeyabhāgamānam*'. We are confident that all the manuscripts of the commentary must be containing the reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*'. The manuscripts of the commentary, utilised by the editors of the ५० and ५० editions, must have contained the reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*'. But they might not have found the reading '*samkhejjatibhāgam*' in the manuscripts of the *Sūtra*. That is, they might have found in its place the reading '*asamkhejjatibhāgam*'. This might have led them to correct, rather to corrupt, the commentarial reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' to '*na tu samkhyeyabhāgamānam*'. This seems to be the reason why we find the reading '*na tu samkhyeyabhāgamānam*' in the printed text of the commentary contained in these two editions. Of course, the commentarial reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' yielded by all the manuscripts of the commentary acquires meaning if they yield the reading '*ksetram āyāmato'ngulāsamkhyeyabhāgapramānam*' instead of '*ksetram āyāmato'ngulāsamkhyeyabhāgapramānam*'. But no manuscript of the commentary yields it. We are of the opinion that the reading given in this paragraph should be printed as follows: '*taijasasamudghātam ārabhamānānām jaghanyato'pi ksetram āyāmato'ngulā(la)samkhyeyabhāgapramānam bhavati, na tv asamkhyeyabhāgamānam*'.

64. All the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra*, old and new, without

any exception, contain *sūtras* 898 and 899 which we have accepted in the body of the text proper (p. 221). Hence all the editions published so far, except the ३^o, contain them. But in the ३^o edition they have been dropped. Out of these two *sūtras*, *sūtra* 898 is identical with *sūtra* 870 word by word. Hence in the introductory remarks to the *sūtra* 898 the commentator says, 'samprati prāguktam eva sūtram sūtrāntarasambandhanārtham bhūyaḥ pathati'. This naturally proves originality and utility of *sūtra* 898. Considering the repetition of *sūtra* 870 as *sūtra* 898 to be improper the editor of *Suttāgame* dropped *sūtra* 898 without examining its propriety and utility.

65. It seems that several phrases occurring in *sūtra* 1237 (pp. 296-297) have been intentionally dropped in the ३^o edition. They are as follows: the word 'vara' which occurs twice in 15th line (p. 296), and once in 18th line (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsālā māsālā pesālā īsīotthāvalambinī īsīm voccheyakaḍḍi īsī tambacchikarāṇī' occurring in lines 18-19 (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsāyanijjā vīśāyanijjā pīṇanijjā vimhanijjā dīvanijjā' occurring in 1st line (p. 297) and the 'savvimdiyapalkhāyanijjā' occurring in 2nd line (p. 297). All these are found in the old manuscripts as also in all the editions except the ३^o. Thus it is quite obvious that these cases of omission are not the result of oversight (in proof-reading), nor are they the result of inadvertence. As a matter of fact, the editor of *Suttāgame* has intentionally dropped these portions of *sūtra* 1237.

66. The reading 'addā ya asī ya manī udupāne tella phāṇiya vasā ya' which we have accepted in *gāthā* 203 of *sūtra* 972 mentions seven *dvāras*. But the ३^o edition mentions two *dvāras* 'duddha' and 'pāṇe' in place of one *dvāra* 'udupāne', thus making the total number of *dvāras* eight instead of seven. The reading mentioning eight *dvāras* is yielded by several manuscripts belonging to different groups. But the reading 'udupāne' is yielded by very old manuscripts. And it is this reading that is authentic. Hence we have accepted it. The authenticity of this reading is proved as follows. In *sūtra* 999 there occurs the treatment of these *dvāras*. After having explained *addāya dvāra* Ac. Malayagiri writes the following sentence regarding the *dvāras* asi to vasā: 'evam asimanyādiviṣayāny api ṣaṭ sūtrāṇi bhāvantiyāni'. Hence in this context the reading 'udupāne' is authentic and original. If one were to accept two *dvāras* 'duddha' and 'pāṇe' instead of the one 'udupāne', then there would be seven *sūtras* instead of six, whereas the commentator expressly states that they are six. The portion containing the explanation of the term 'udupāne' of the concerned *gāthā* is missing in all the manuscripts of the commentary. Though

the text of the commentary printed in the 8° edition explains the terms 'duddha' and 'pāṇe' accepted in the text proper in place of 'udupāṇe', this commentarial passage containing the explanation is not original. It has been interpolated in the body of the text of the commentary by some learned person. This has been clearly suggested by the commentary on sūtra 999. We have offered special clarification of this point in a foot-note on p. 237 of the first part of this work. Readers are requested to refer to it.

In the selection of this reading we are helped by *Niśīthasūtra*. In 13th Uddeśa of *Niśīthasūtra* there occur the terms *mattae*, *addāe* *aṣṭe*, *maṇṭe*, *udupāṇe*, *telle*, *phāṇie* and *vasāe*. Here also the topic in hand pertains to the question as to how one sees one's own face. Hence all the objects that can bear the reflection of the face are enumerated here. The concerned contexts of *Prajñāpānāsūtra* and *Niśīthasūtra* establish absolute originality of the reading 'udupāṇe'. Let us note that the cyclostyle copy of *Niśīthacūrṇi* edited by Ac. Vijayapremasūriji and Ac. Vijayajambūsūriji yields the reading 'kuddāpāṇe' in place of 'udupāṇe' and gives a variant 'kuṃḍapāṇie' in the foot-note. The text of *Niśīthasūtra* printed along with the *Niśīthacūrṇi* edited by Kamalamuniṇi follows the cyclostyle copy in this matter. These *kuddāpāṇe* and *kuṃḍapāṇie* are the corrupt forms of 'udupāṇe'. These corrupt forms are the result of scriptological error. Somebody under the influence of explanation contained in *Cūrṇi* has imagined them. It is necessary to give further details about the concerned reading of *Niśīthasūtra*. We have come across the three versions of the concerned portion of *Niśītha-sūtra*. They are as follows :

(1) *jeṃ mattae appāṇaṃ dehati dehamtaṃ vā sātijjati | evaṃ addāe aṣṭe maṇṭe udupāṇe telle phāṇie vasāe appāṇaṃ dehati dehamtaṃ vā sātijjati |* This reading is reproduced here from the copy prepared on the basis of old palm-leaf manuscripts.

(2) *je bhikkhū mattae attāṇaṃ dehati deṃ 2 evaṃ je paḍiggaheṃ je ādāṃsaeṃ jeṃ maṇimmiṃ je āsimmīṃ je ābharaṇaṃsiṃ je udda(uddu)-pāṇeṃ je udayakuṇḍheṃ je mahakuṇḍeṃ je tellakuṇḍeṃ je ghayakuṇḍeṃ je phāṇieṃ je vasāeṃ |* This version is found in some of the later manuscripts belonging to the period prior to 16th-17th centuries A. D.

(3) *je bhikkhū mattae attāṇaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || || Sū. 31 || je bhikkhū addāe appāṇaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 32 || je bhikkhū aṣṭe appāṇaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 33 || je bhikkhū maṇṭe appāṇaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 34 || je bhikkhū kuḍḍāpāṇe appāṇaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 35 || je bhikkhū telle appāṇaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 36 || je bhikkhū mahue appāṇaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 37 || je bhikkhū sappie*

appānaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 38 || je bhikkhū phāṇie appānaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 39 || je bhikkhū majjae appānaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 40 || je bhikkhū vasāe appānaṃ dehai, dehamtaṃ vā sātijjati || 41 || This version occurs in the cyclostyle copy of *Niśīthacūṛṇi* edited by Ac. Vijayapremasūriji and Ac. Vijayajambūsūriji and also in the printed text of *Niśīthacūṛṇi* edited by Kamalamuniji. In Kamalamuniji's edition the variants '*appānaṃ paloei paloyamtaṃ*' and '*kumḍapāṇie*' of the readings '*attāṇam dehai dehamtaṃ*' (sū. 31) and '*kuḍḍāpāṇe*' respectively are given. Out of these two variants '*kumḍapāṇie*' is noted down in the foot-note by Ac. Vijayapremasūriji who regards it not as a variant of '*kuḍḍāpāṇe*' but as its explanatory term.

Now let us discuss these three versions of one and the same *sūtra*-portion of *Niśīthasūtra*.

(1) The number (seven) and the order of the terms *addāe* etc. occurring after the term *mattae* in very old manuscripts of *Niśīthasūtra* exactly tally with those of the same found in *Prajñāpanāsūtra*. The term *mattae* which is mentioned first in *Niśīthasūtra* is absent in *Prajñāpanāsūtra*. It is the original *sūtra*-term characteristic of *Niśīthasūtra*. It is meant to indicate other utensils (*pātras*) also. Our experience in critically editing the Āgamic works and in the selection of readings tells us that this version is authentic and original.

(2) The additional *sūtra*-terms that occur in the second version seem to have been interpolated on the basis of the concerned *cūṛṇi* passage, recapitulatory (*saṅgrahani*) *gāthā* in *Niśīthabhāṣya* and the *cūṛṇi* explanation of this *gāthā*. Having explained the term *mattae*, *Cūṛṇi* remarks '*evam-paḍiggahāḍiesu vi*'. On the basis of this remark the reading '*evam je paḍiggāhe*' seems to have been interpolated in the second version. The recapitulatory *gāthā* in *Niśīthabhāṣya*, which throws light on the meaning of the concerned *sūtra* is as follows :

dappaṇa maṇi ābharaṇe sattha dae bhāyaṇa'nnatarae vā |
tella-mahu-sappi-phāṇita-majja-vasāsutta-māḍīsu ||

There is no reason to believe that all the terms that occur in this *gāthā* are the *sūtra*-terms. Of course, in the *sūtra-sparśika* *Niryukti-gāthā* the *sūtra*-terms alone are mentioned. But this is a *saṅgrahani-gāthā*. And a *saṅgrahani-gāthā* contains other terms (*padas*) also that are conducive to our understanding the *sūtra* terms. Hence it seems that the *gāthā* under consideration contains terms over and above the *sūtra*-terms. This inference is not improper. Thus it naturally follows that the *sūtra*-reading '*je-ābharaṇaṃsi je udayakumbhe je mahakumbhe je ghayakumbhe*'

occurring in the second version is an interpolation made on the basis of the above-quoted *saṅgrahanī-gāthā* and *Cūrṇi* explanation.

(3) The term '*kuddāpāne*' (sū. 35) occurring in the third version is the corrupt form of '*uḍupāne*'. Ac. Vijayapremasūriji has noted down in a foot-note on the reading '*kuddāpāne*' the term '*kumḍapānie*' which is regarded by him not as a variant but as an explanatory term. He has done so on the basis of the *cūrṇi* explanation of the term *dae* occurring in the *saṅgrahanī-gāthā* quoted in our discussion about the second version. Kamalamuniṇi, in his edition, notes the term '*kumḍapānie*' as a variant. The editor of *Suttāgame* goes a step further and accepts it in the body of the text of *Niṣīthasūtra*. But in fact no manuscript of *Niṣīthasūtra* yields the reading '*kumḍapānie*'. The *cūrṇi* explanation of the term '*dae*' is as follows: '*dagaṇi*' *pāṇiyam*, *tac ca anṇatare kuṇḍā-dibhājane sthitam*'. The term '*bhikkhū*' and the terms from '*appānam*' to '*sātijjati*', which are all available in the *sūtras* except the first (31st) and the interpolated one and which are mentioned in the third version are not found in the manuscripts of *Niṣīthasūtra*. For the sake of clarity each and every *sūtra-pada* from among *mattae*, *addāe*, etc. is expanded into a complete *sūtra* first of all in the 30th edition. This has been done without the support of any manuscript. Ac. Vijayapremasūri's edition, Kamalamuni's edition, *Suttāgame* edition and Muni Nathmalji's edition—all these editions which are published after the 30th edition give complete *sūtras* instead of *sūtra-padas*. In spite of this the 30th edition and Muni Nathmalji's edition contain *sūtras* as many as the original *sūtrapadas* found in the first version. That is, neither of the two editions contains even a single interpolated *sūtra-pada* from among those found in the second and the third versions. Dr. Schubring's version of the text of *Niṣīthasūtra* contains only those *sūtra-padas* which are found in the first version. It does not expand each *sūtra-pada* into a complete *sūtra*. It gives an authentic text strictly in accordance with manuscripts. It yields the reading '*uḍḍāpāne*' in place of '*uḍupāne*' found in the first version. This is due to the unavailability of manuscripts belonging to different groups and also of the reference works in Germany of those days. There is no exaggeration in saying that the versions he prepared with scant means could hardly be prepared by any person even though plenty of means are easily available to him. The 30th edition contains '*uḍḍāpāne*' instead of '*uḍupāne*'. But Muni Nathmalji's edition for the first time accepts the reading '*uḍupāne*'. Thus he has selected the authentic and original reading.

The readings that Muni Puṣpabhikṣuṇi has given at these concerned places in the body of the texts of *Prajñāpāśāda-sūtra* and

Niṣīthasūtra contained in *Suttāgame* suggest the fact that he does not seek any support from the manuscripts, he simply follows his own sweet will. This will be clear from what follows.

The reading of the first half of *gāthā* 203 of *sūtra* 972 on page 237 of our edition of *Prajñāpānāsūtra*, as accepted in the *Suttāgame* without any basis, is as follows : 'addāya aṣiya maṇi duddha pāṇiya tella phāṇiya taḥā ya.' And further in place of *sūtra* 999 [2] therein we find 'evaṁ eenaṁ abhīlāveṇaṁ aṣim maṇim duddhaṁ pāṇiyaṁ tellaṁ phāṇiyam.' But all the old manuscripts at these places yield the readings 'addāya aṣiya maṇi udupāṇe tella phāṇiya vaṣā ya' and 'evaṁ eenaṁ abhīlāveṇaṁ aṣim maṇim udupāṇaṁ tellaṁ phāṇiyam vaṣam' respectively. We have already discussed the authenticity and originality of *sūtra-padas* that occur in *Niṣīthasūtra* in the parallel context. Even in *Niṣīthasūtra* contained in *Suttāgame* the *vaṣā-sūtra* has not been accepted. Perhaps the editor of *Suttāgame* might not have liked the term 'vaṣā' occurring in *Prajñāpānā* and *Niṣītha*. And hence he has dropped this term. Of course, the term 'vaṣā' means flesh which is a disgusting thing. But this does not mean that we should accept or reject the readings according to our likes and dislikes. Terms occurring in old texts throw light on the spiritual, social, political, economic, and other conditions of the society of those days. Again, the historical facts suggested by those terms serve as a proof of the antiquity etc. of the works.

Out of the editions published so far the २० and the ३० editions contain in *sūtra* 972 the reading 'putthapāṇe'. This 'putthapāṇe' is a corrupt form of 'udupāṇe', resulted from scriptographical error. All the editions contain in *sūtra* 999 [2] the reading 'duddhaṁ pāṇam' instead of 'udupāṇam'.

67. In *sūtra* 1817 we have accepted the reading 'je poggale pakkevaḥārattāe genhaṁti tesim aṣaṁkhejjaibhāgamaḥāreṁti neḡāim ca naṁ bhāgasahassāim aphāsāijjamāṇānaṁ aṇāsāijjamāṇānaṁ viddhaṁsamāgacchaṁti' (p. 396). All the old manuscripts yield this reading. And all the editions published so far, except the २० edition, contain this reading. The commentary also follows it. The commentarial explanation in point is as follows : "yān pudgalān prakṣepākāratayā grhṇanti teṣāṁ aṣaṁkhyeyatamaṁ bhāgam āhārayanti 'anekāni punar bhāgasahasrāṇi' bahavo'saṁkhyeyabhāgā iti asprīṣyamānānāṁ anāsvādyamānānāṁ vidhvamsam āgacchaṁti |" (Commentary, folio 508 A). It becomes clear from this explanation that the two terms 'aphāsāijjamāṇānaṁ' and 'aṇāsāijjamāṇānaṁ' occurring in the reading accepted by us have relation with the term 'poggale'. In spite of this the २० edition has corrupted them to 'aphāsāijjamānāim' and 'aṇāsāijjamāṇāim' respectively, and has

accepted them without any support whatsoever. There occurs in the concerned sūtra-portion the term 'bhāgasahassāim'. The editor of *Suttāgame*, unable to understand the purport of the author of the Sūtra, has regarded these two terms under consideration as the qualifying terms to the term 'bhāgasahassāim'. Hence he seems to have changed their case-endings from the genitive to the nominative. Had he carefully scrutinised the reading 'etesi naṃ bhamte ! poggalānaṃ anāsāijjamānāṇa aphāsāijjamāṇāṇa ya' (p. 396, sū. 1818) which is accepted even in *Suttāgame* and is separated from the reading under consideration by a single intervening word, he would have at least hesitated in corrupting these two terms.

68. In sūtra 1217 we have accepted the reading 'goyamā ! dosu vā tisū vā causu vā egammi hojjā, dosu homāne ābhiniḃhiyanānaṃ evaṃ jaheva kanhalesāṇaṃ (su. 1216 [1]) taheva bhāṇiyavvaṃ jāva cauḥim, egammi homāne egammi kevalanāne hojjā | The ॢ° and the ॣ° editions drop the word 'egammi' which occurs after 'causu vā' in the above-quoted reading. That is, the former part of the above-quoted portion is as follows in the two editions : 'goyamā ! dosu vā tisū vā causu vā hojjā'. The ॡ° edition accepts in its place the reading 'goyamā ! egamsi vā dosu vā tisū vā causu vā hojjā'. The editor of the ॡ° edition seems to have changed the reading according to his sweet will. Had he tried to understand the meaning of the latter part of the above-quoted portion, he would have felt it necessary to consult different manuscripts and would have consequently obtained the correct and authentic reading.

69. Sūtra 1181 which occurs in this edition on page 283 has been inadvertently dropped in the ॡ° edition. All the manuscripts and all other printed editions contain it.

70. The reading which we have accepted in the second paragraph of sūtra 464 (p. 143) is as follows : 'evaṃ ukkosogāhanae vi | evaṃ aḃahannamanukkosogāhaṇae vi | navaraṃ ukkosogāhanae vi asurakumāre thitṭe cautṭhānavadīe |'. This reading is yielded by all the manuscripts. In place of the portion underlined the ॣ° edition contains the misleading and corrupt reading 'navaraṃ saṭṭhāne cautṭhānavadīe'. We do not understand as to why the editor of the ॡ° edition has accepted this wrong reading of the ॣ° edition, having rejected the correct and authentic reading already available in the ॢ° edition and even yielded by all the manuscripts. The ॣ°, ॢ° and ॡ° editions contain the reading identical with the one accepted by us. But the ॣ° edition contains the reading identical with the one found in the ॣ° edition. In the ॣ° edition after this reading (i.e. navaraṃ saṭṭhāne cautṭhānavadīe) there occurs the reading 'evaṃ jāva thāṇiyakumārā' (sū. 465) which is

yielded by all the manuscripts and which is accepted in all other printed editions. But the ३० edition in its place accepts the reading 'evam jāhā neraiyā tahā asurakumārā evam jāva thaṇṇiyakumārā'. This reading contains useless additions. This is the reason why we have considered the concerned reading available in the २० edition to be similar to the one found in the ३० edition instead of the one found in the ३० edition.

71. In the ३० edition after sūtra 1285 (p. 306) there occur sūtras 1289 to 1293 (p. 307, lines 6-14) which are followed by sūtras 1286, 1287, 1288 and then there is given sūtra 1294. That is, sūtras 1285-1294 of our version are given in the following order in the ३० edition : 1285, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1286, 1287, 1288, 1294. This order of the sūtras, as we find in the ३० edition, is unscientific and unauthentic. No manuscript of the *Prajñāpānāsūtra* yields this order. Even the commentary explains these sūtras according to the original order accepted by us. Moreover, the reading 'tasakāie nam tasakāie tti pucchā | goyamā !' (p. 307, line 6) occurring at the beginning of sūtra 1289 is missing in the ३० edition. The ३० edition accepts the order of those sūtras which is given in the २० edition. Moreover, it drops the above-mentioned reading. In addition, it does not contain the reading 'sakāiya-pajjattāenam' occurring at the beginning of sūtra 1293. Hence it wrongly presents two sūtras (1292-1293) as one. It is as follows : 'evam tasakāiyaapajjattae pucchā | goyamā !' The reading that we have accepted is as follows '1292. evam tasakāiyaapajjattae | 1293. sakāyapajjattae nam pucchā | goyamā !' This reading is accepted in all the editions published so far. Again, it is yielded by all the manuscripts without exception. The intelligent readers will at once understand that the clarification which the learned author of the *Sūtra* has offered in connection with *sakāya paryāpta* has been construed with the *aparyāpta trasakāya* by the editor of the ३० edition. That is, the ३० edition contains the statement to the effect that the maximum life-span of *aparyāpta trasakāya* is *sāgaropama prthaktva*. The editor of *Suttāgame* repeats the mistake committed by the editor of ३० edition in connection with the concerned sūtras 1292-93. He has even accepted the wrong order of the sūtras, which is given in the ३ and ३ editions. Again, he has interpolated a wrong reading at one place. The ३० and ३० editions do not contain the reading 'tasakāie nam bhamte ! tasakāie tti pucchā | goyamā !' occurring at the beginning of sūtra 1289. The editor of *Suttāgame* found that something is missing here in these editions. Hence he added without any authority the wrong reading 'tattha nam je se a sa se' at this place.

In brief, the wrong order of the concerned five *sūtras* which we find in ४० and ५० editions is there in the ३० edition also. This wrong order breaks the natural connection of *sūtras*. This order is not yielded by the manuscripts which we have utilised. Again, the beginning of *sūtra* 1293, which is missing in the ५० edition (but present in the ४० edition) is not found in the Suttāgame edition also. It is noteworthy that the beginning of *sūtra* 1293 is available in all the manuscripts. Moreover, in place of the beginning of *sūtra* 1289, which is missing in ४ and ५० editions, the Suttāgame edition contains a wrong and unscientific reading constructed by its editor according to his sweet will. The readings accepted in ४०, ५० and ३० editions are identical with the ones accepted by us.

72. The ५० and ३० editions contain an additional reading 'na asaṃkhejjā uvavajjamti' after the word 'uvavajjamti' occurring at the end of *sūtra* 635 (p. 169, line 6). No manuscript yields this additional reading, nor do the editions printed so far contain it. There might have existed some manuscript in which somebody might have inserted this additional reading on the basis of one word 'nāsaṃkhyeyāḥ' written by the commentator in his commentary for clarification or on the basis of complete commentarial explanation of the concerned textual portion. And the editor of ५० edition seems to have utilised such a manuscript.

73. The ५० edition yields the additional reading 'paesatthayāe' in between 'visesāhiyāim' and 'carimaṃtapaesā' (p. 193, line 21) (sū. 777). The ३० edition follows the ५० edition in this matter. But no manuscript yields this additional reading. And all other printed editions also do not contain it. The concerned *pratikā* of the original text, given in the commentary (folio 231 B), tallies with the reading accepted by us.

74. The reading 'uvava[?jje]jja tti pucchāe bhaniyāe' (p. 324) occurring in sū. 1441 is yielded by ३० manuscript only. It is to be noted that even this manuscript does not contain the letter 'jje' which we have put in square brackets. At this place we have noted down in a foot-note different readings available in different manuscripts. The reading found in the ५० edition is here inadvertently printed as the one found in the ms. ३० that is, in the ४० edition. The concerned reading contained in the ४० edition is '[uvavajjai] pucchā bhaniyā'. We have corrected the mistake in the errata to the first part of the work. The reading 'uvavajjā pucchā bhaniyā' accepted in the ५० edition is not found in any manuscript. Even ३० edition follows the ५० edition in this matter. The ४० and ५० editions contain at this place the readings

'uvavajjai pucchā bhāṇiyāe' and 'uvavajjamti pucchā bhāṇiyā' respectively. In the 11th edition sūtras 1441 and 1442 are inadvertently dropped. Refer to *Prajñā*, plate 188-2, line 2.

75. The reading 'jīva-neraiyabhedesu bhāṇiyavvaṃ' which we have accepted in sūtra 1580 is yielded by all the very old manuscripts. It is consistent with the context and it is authentic. The 1st and 2nd editions too yield it. Some manuscripts contain in its place the corrupt reading 'jīvā neraiyabhedenaṃ bhāṇiyavvā'. This corrupt reading is noted in the foot-note. The 3rd and 11th editions accept it in the body of the text proper. The 4th and 5th editions contain in its place another corrupt reading, viz. 'jīvaneraiyabhedena bhāṇitavvā'. No manuscript yields it.

76. The reading 'ahavaṇaṃ chaṭṭho vaggo paṃcamavaggapaduppano' which we have accepted in sūtra 921[1] is yielded by all the manuscripts which we have utilised. The 1st, 2nd and 11th editions also accept this reading. The 3rd edition inadvertently drops the word 'paṃcamavaggapaduppano' occurring in this reading. The 4th edition contains in place of the reading accepted by us the following reading: 'ahavaṇaṃ paṃcamavaggapaduppanno chaṭṭho vaggo'. That is, in this reading the phrase 'chaṭṭho vaggo' which should actually precede 'paṃcamavaggapaduppanno' is printed after it. This reading is not found in any manuscript. The 5th edition follows the 4th one in this matter.

77. The reading 'abhiṇṇhiyattāe' (p. 394, line 9) which we have accepted in sūtra 1805 is yielded by all the manuscripts. The 1st, 2nd and 3rd editions also accept it. The printed text of the commentary contains at this concerned place the following explanation: 'abhiṇṇhiyattāe' abhidhyānam abhidhyā, abhilāsa ity arthaḥ, abhidhyā sañjātā⁹ yesv iti abhidhyātāstārakādīdarśanādītapratyayaḥ, tadbhāvas tattā tayā, kim uktaṃ bhavati? ye grhītā āhāratayā pudgalā na te trptihetavo'bhuvann iti na punar abhilāsaṇiyatvena parinamante | (Commentary, folio 504 B). On the basis of the portion underlined the 4th edition accepts in the body of the text proper the sūtra-pada 'a(na)bhijhiyattāe'; the 11th edition contains in its place the sūtra-pada 'a(pra-ana)bhijhiyattāe'. That is, the reading which Pt. Bhagavandas has put in round brackets has been given by the editor of the 11th edition as a variant available in manuscripts. But as a matter of fact not a single manuscript out of those we have utilised yields this reading. The 5th edition follows the 4th edition in this matter. The old palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmara and Cambay Bhaṇḍāras,

9. The printed edition of the commentary contains the reading 'eṣv iti'.

contain the following reading in place of the above-given underlined one : 'ye grhītā āhāratayā pudgalā na te trptihetavo'bhuvann itī punar abhilaṣanīyatvena pariṇamante'. Here we do not find the second 'na' before 'punar'. Again the concerned commentarial explanation begins with the sūtra-pada 'abhiṣṣhiyattāe'. Moreover, all the manuscripts we utilised have yielded the reading 'abhiṣṣhiyattāe'. Taking all this into consideration we should conclude that the reading 'abhiṣṣhiyattāe' is authentic. In this connection let us take note of one point. The term 'abhiṣṣhiyattāe' occurs in the treatment of the transformation of material particles undertaken by infernal beings as their feeding. The same term occurs in sūtra 1806 [1] which deals with the transformation of material particles undertaken by Asurakumāra gods as their feeding. Though all the printed editions except the १०th one accept in sūtra 1806 [1] the reading 'bhiṣṣhiyattāe' in place of 'abhiṣṣhiyattāe', all the manuscripts which we have utilised yield the reading 'abhiṣṣhiyattāe'. Hence in both the sūtras we have accepted the uniform reading, viz. 'abhiṣṣhiyattāe'. It is to be noted that in the case of infernal beings the terms expressing miserable experiences are used whereas in the case of gods terms expressing pleasant experiences are used. Only the term 'abhiṣṣhiyattāe' is common to both the treatments. The following interpretation will remove the possible doubt that may arise in our mind : 'The food taken by infernal beings being very light they are not satisfied with it and hence their desire for food remains constant, whereas the food gods take being very delicious they could not forget it and hence even their desire for food remains constant'. On the authority of old manuscripts we have accepted the reading 'abhiṣṣhiyattāe' in sūtras 1805 and 1806 [1].

78. The reading 'pajjattayāna vi evaṃ ceva |' which we have accepted in sūtra 1308 is yielded by all the manuscripts. This reading fits well in the sūtra and helps us in understanding its total meaning. The ९th and ११th editions contain after this reading an additional phrase 'jahā ohiyānam |' which no manuscript yields. We feel that for clarification some one might have inserted it in the body of the text proper. This is corroborated by the phrase 'evaṃ ceva' occurring in the sūtra. If the reading 'jahā ohiyānam' were original then there should not occur 'evaṃ ceva' before it. Thus the reading 'jahā ohiyānam' which occurs after the phrase 'evaṃ ceva' is proved redundant. The reading accepted in ५th and ७th editions is identical with the one accepted by us. The ४th and ८th editions contain the reading 'pajjatti(tta)yānam jahā ohiyānam |'.

10. The १०th edition contains at this place the reading 'bhi (pro abhi)ṣṣhiyattāe'.

79. The reading '*bala vāsudeva*' which we have accepted in *gāthā* 213 of *sūtra* 1406 is yielded by the very old manuscripts. But the three manuscripts contain in its place the reading '*bala-deva vāsudeva*' which is accepted in the ५०, ५०, ५० and ५० editions. The ५० and ५० editions accept the reading which we have accepted.

80. In *sūtra* 1816 there occurs an interrogative sentence, viz. '*beimīdyā nam bhamte je poggale āhāratāe genhamti te nam tesim poggalanam seyālamsi katibhāgam āhāremti katibhāgam assāemti ?*' (p. 395). This interrogative sentence is original and fits in the context. All the manuscripts except ५२ yield the above-quoted reading. But ५२ manuscript and the ५०, ५० and ५० editions, in its place, contain the wrong reading '*beimīdyānam bhamte ! pucchā | goyamā ! je poggale...*'. Here the interrogative sentence is completed by adding '*pucchā |*' after '*bhamte !*', and a sentence containing an answer to the question starts with '*goyamā !*' which is added before '*je poggale*'. But this will not yield proper sense. The ५० edition, in its place contains, the reading '*beimīdyānam bhamte ! pucchā | je poggale...*'. In this reading also '*pucchā |*' occurs, but it is a meaningless addition. The ५० edition follows the ५ edition in this matter. But editor of the ५० edition has put '*pucchā |*' in square brackets and has noted that '*pucchā*' is useless and redundant. The ५० edition has not accepted it. Hence the reading accepted in the ५० edition is identical with the one accepted by us.

81. The two phrases, viz, '*tayā vi*' and '*pavālā vi*' which occur in *sūtra* 41 (p. 18, line 1) are missing in the ५० and ५० editions. But they are there in the ५० and ५० editions.

82. The phrase '*tihim annānehim*' which occurs at the end of *sūtra* 452 (p. 140, l. 3) is missing in the ५० and ५० editions. But it is there in the ५० and ५० editions.

83. The word '*ghāṇimīdyaatthoggahe*' which occurs in *sūtra* 1019 (p. 251, l. 25-26) is missing in the ५० and ५० editions. But it is there in the ५० and ५० editions.

84. The reading '*kevatīyā baddhellaḡā ? goyamā ! natthi*' which occurs in *sūtra* 1046[8] is missing in the ५० and ५० editions. But it is there in the ५० and ५० editions.

85. The reading '*anamtam kālam*' which occurs in *sūtras* 1310 (p. 308, l. 21) is missing in the ५० and ५० editions. But it is there in the ५० and ५० editions.

11 The readings mentioned in paragraphs 81-105 are missing in the ५० and ५० editions. The readings that we have accepted at these concerned places are yielded by all the manuscripts which we have utilised.

86. The reading 'āhāragasarīrassa jahanñiyā ogāhaṇḍ asaṁkhejjagunā' which occurs in sūtra 1566 is missing in the ८० and ९० editions. But it is there in the ५० and ७० editions.

87. The reading 'jāva vemāñiyā' which occurs in sūtra 1860 is missing in the ८० and ९० editions. But it is there in the ५० and ७० editions.

88 The word 'atthasu' which occurs in sūtra 193[1] (p. 67, l. 8) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५० and ७० editions. The ९० edition shortens, without any authority, the reading 'uvarim heṭṭhā ya egaṁ joyanasayaṁ vajjettā majjhe aṭṭhasu joyanasatesu' (sūtra 193) which is yielded by all the manuscripts, and in its place accepts the abridged reading, viz. 'uvarim jāva aṭṭhajoyanasaesu'.

89 The entire sūtra 316 (p. 106) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, ९० and ७० editions.

90. The term 'saṁkhejjasamayathitīyānaṁ' which occurs in sūtra 332 (p. 109, l. 4) is missing in ८० edition. But it is there in the ५० and ७० editions. The ९० edition contains its abridged form, viz. 'saṁkhejjasamayaṁ'.

91. In sūtra 452 there occurs '°manapajjavanānapajjavehi ya chaṭṭhānavaḍḍie' (p. 140, l. 2). The ending portion of this reading, viz. 'pajjavehi ya chaṭṭhānavaḍḍie' is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, ९० and ७० editions.

92. The reading 'jotisiyānaṁ evaṁ ceva | ṇavaraṁ' which occurs in sūtra 923 (p. 228, l. 13) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, ९० and ७० editions.

93. The portion of sūtra 1257, marked by [7] and [8] and printed on p. 302 (lines 2-4) is missing in the ८० edition. But it is there in the ५०, ९० and ७० editions.

94. The word 'rāmaḍḍiehiṁ' which occurs in sūtra 1723 (p. 380, l. 10) is missing in the ८० edition. But it is there in ५० and ७० editions. The ९० edition in its place contains the word 'divasehiṁ'.

95. In the first half of the verse 26th of sūtra 43 we have accepted the reading 'cāmpagajāṭi ṇavaññiyā ya kaṁdo'. The reading accepted in ५० and ७० editions is not different from the one we have accepted. The ८० and ९० editions contain in its place the corrupt reading 'cāmpakajāṭi ṇñiyā kuṁdo (kaṁdo)'.

96. In sūtra 247 we have accepted the reading 'suhumava-ṇassaikāya asaṁkhejjagunā' (p. 93, l. 4). The reading accepted in ५० and ७० editions is not different from the one accepted by us.

The ३० and ३१ editions contain in place of the word 'asamkhejjagunā' the wrong word 'anamtagunā'. The commentary also clearly gives 'sūksmavanaspatikāyikā asamkhyeyagunā' (folio 131 A, line 7).

97. In sūtra 1744 we have accepted the reading 'pajjattāpajjattiyam' (p. 383, l. 11-12). The reading accepted in the ३० and ३१ editions is identical with the one we have accepted. But the ३० and ३१ editions contain in its place the wrong reading 'apajjattāpajjattiyam'.

98. In sūtra 2169 we have accepted the reading 'esuhumā nam' (p. 443, l. 17). The reading accepted in ३० and ३१ editions is identical with it. The commentary also contains 'esuhumā nam'ti etāvatsūksmāḥ'. This commentarial portion is in accord with our accepted reading. But the ३० and ३१ editions contain the unauthentic reading 'suhumā nam'.

99. In sūtra 1717 we have accepted the reading 'ūnā, sesam tam ceva', (p. 379). All the manuscripts which we have utilised yield it. But the ३० edition in its place contains 'ūnā sesā, (u) tam ceva padipunnam bamdhamti.' The reading accepted in the ३१ edition is identical with the one found in the ३० edition, the only difference being that it does not contain (u) which is an abbreviation of 'ukkosenam'. The reading accepted in the ३० and ३१ editions is as follows: 'ūnā, sesam tam ceva padipunnam bamdhamti'. The last two words, viz. 'padipunnam bamdhamti' occurring in this reading are yielded by no manuscript.

100. In sūtra 440 we have accepted the reading 'hālidavanna-pajjavehim' (p. 137 l. 7). But there seems to have inadvertently crept into the body of the text proper given in ३० edition the additional reading 'piyavannapajjavehim' which might have been found in some manuscript. This additional reading precedes the original one. Thus the ३० edition contains 'piyavannapajjavehim hālidavannapajjavehim'. The ३१ edition contains the abridged version of the reading 'nilavannapajjavehim lohivavannapajjavehim hālidavannapajjavehim sukkilavannapajjavehim ya chaṭṭhānavaḍie' (p. 137, lines 7-8). The abridged version is as follows: 'nilalohitya-piyahālidasukkle chaṭṭhāpavaḍie'. The word 'piya' occurring in this abridged version is quite unauthentic. In Āgamas only five colours are enumerated, viz. kāla, nīla, lohita, hālidra and śukla. The portion pertaining to kāla colour precedes the sūtra-pada under consideration. (See p. 137, l. 2). Thus the reading accepted in the ३० and ३१ editions is not authentic and correct whereas the reading accepted in the ३० and ३१ edition is identical with the one accepted by us.

101. In *sūtra* 197 there occurs the reading: 'sānaṃ sānaṃ vimāṇāvāsasatasahasasānaṃ' (p. 70, l. 14). The ६० and ६१० editions contain after it an additional reading 'sānaṃ sānaṃ aggamahisinaṃ'. No manuscript yields this additional reading. This unwanted additional reading is not there in the ५० and ६०० editions.

102. On p. 27, l. 6 there occurs the reading 'se ttam sāhāranasatrabādaravanassaikāyā'. The ६० edition contains after it an additional reading 'se ttam sāhāranavanassaikāyā'. No manuscript yields this additional reading. Moreover, the commentary at this place remarks that the four *nigamanas* (conclusions) contained in the textual passage beginning with 'se ttam' requires no explanation (*se ttam ityādinigamanacatustayaṃ sugamam*—Commentary, folio 41 A). If we accept the additional reading then the *nigamanas* will be five instead of four. This proves that the additional reading is unauthentic and unnecessary. The ५० and ६०० editions do not contain it.

103. In *sūtra* 635 we have accepted the reading 'ekko' (p. 169, l. 5). The ६० edition accepts in its place the reading 'ekkam' which is yielded by no manuscript and hence unauthentic. The ५०, ६१० and ६०० editions too accept the reading 'ekko'.

104. In *sūtra* 1236 we have accepted 'pariyāvannānaṃ'. The ६० edition in its place inadvertently gives the reading 'pariyāvannenaṃ'. But the ५०, ६१० and ६०० editions accept the correct reading 'pariyāvannānaṃ'.

105. In the ६० edition *sūtras* 1277 and 1278 occur after *sūtra* 1284. This irregularity in order is not supported by any manuscript. The order of the *sūtras*, accepted in ५०, ६१० and ६०० editions, is the same as we have accepted in the present edition.

106. In *sūtra* 1864 we have accepted the reading *manabhakkhane kate* (p. 400, l. 18). The ६०, ५० and ६०० editions contain in its place the reading 'manabhakkhikate' which no manuscript yields. The ५०, ५० and ६१० editions accept the original reading which we have accepted.

107. In *sūtra* 2173 [2] there occurs the reading 'kāyajogaṇṇaṃ' (p. 444) which could also be written as 'kāyajogaṇṇaṃ naṃ'. All the manuscripts except ५२ yield it. The ५२ manuscript contains in its place *kāyajoge naṃ*. All the editions published so far except the ६० edition accept this reading. But the commentarial explanation viz. 'kāyayogaṇṇaṃ punar yuñjānaṃ' supports our reading. The ६० edition contains the correct reading which is not found in the previous editions. To the best of our knowledge, this is the only

...[487]...

correct reading which, though found in the Suttāgame edition, is not there in the editions published before Suttāgame.

Acknowledgements

Once again we acknowledge our indebtedness to the learned Jaina monks, scholars and other persons whose names we have gratefully noted in the first part of the present edition of *Prajñāpanāsūtra* for the help they have rendered to us in our task of critically editing the text. Our sincere thanks are due to Dr. Nagin J. Shah, Dy. Director of L. D. Institute of Indology, for preparing 'Introduction'—English translation of our 'Prastāvanā' originally written in Gujarati.

Bombay
3-3-1971

MUNI PUNYAVIJAYA
DALSUKH MALVANIA
AMRITLAL MOHANLAL

पणवणासुत्तपरिसिद्धां

१. पढमं परिसिद्धं

गाहाणुकमो

गाहा	सुत्तकाह
अगंतुण समुत्थायं	२१७० [२] गा. २३०
अच्छि पच्चं बलिनोडमो	५४ [८] गा. ९३
अज्जोरुह वोडाणे	४९ गा. ३९
अज्झायणमिणे चित्तं	१ गा. ३
अट्ठहत्तरं च १ तीसं २	१७४ गा. १३४
अणभिग्गहिक्कुविट्ठी	११० गा. १२९
अणभिग्गहिया भासा	८६६ गा. १९७
अणवन्निय १ पणवन्निय २	१९४ गा. १५१
अणंतरायआहारे १	२०३२ गा. २२३
अस्थिय त्तिदु कविट्ठे	४१ गा. १९
अट्ठाया १२ अस्ती १३ य मणी १४ ९७२ गा. २०३	
अट्ठतिवण्णसहस्सा	१७४ गा. १३५
अप्फोया अट्ठमुत्थ	४५ गा. ३०
अयसी १५ कुसुंभ १६ कोहव १७	५० गा. ४३
अलोप्प पडिहता सिद्धा	२११ गा. १६०
अवप्प पणप्प सेवाल्ले	५४ [१] गा. ४७
असरीरा जीवघणा	२११ गा. १६९
असुरा १ नाग २ सुवण्णा ३	१७७ गा. १३७
असुरेसु होति रत्ता	१८७ गा. १४७
अस्सण्णी खल्ल पढमं	६४७ गा. १८३
अब्बिय णेत्तिय मच्छिय	५८ [१] गा. ११०
अंबट्टा १ य कल्लिदा २	१०३ गा. ११८
आणय-पाणयकप्पे	२०६ [२] गा. १५५
आभरण-वत्थ-गंघे	१००३ [२] गा. २०५
आमंतणि १ याऽऽणमणी २	८६६ गा. १९६
आचपइट्ठिय खेत्तं	९७१ गा. २०१
आसीत्वं १ बत्तीसं २	१७४ गा. १३३
आहार १ अबिय २ सण्णी ३	१८६५ गा. २१९
आ ९ [२]—१	

गाहा	सुत्तकाह
आहार सम सरीरा	११२३ गा. २०९
आहारे २८ उवओगे २९	२ गा. ७
इक्खू य इक्खुवाडी	४६ गा. ३३
इय सव्वकालतित्ता	२११ गा. १७७
इय सिद्धाणं सोक्खं	२११ गा. १७५
इंदियउवच्चय १ णिव्वत्तणा य २	१००६ गा. २०७
उत्तत्तकणगवत्ता	१८७ गा. १४६
एण्हिं सरीरेहिं [प्र. गा.] २६ [११] गा. [१]	
एक्कस्स उ जं गहणं	५४ [१०] गा. १००
एक्कासुत्तरं हेट्ठिमेसु	२०९ गा. १५७
एगपण्णगेगाइं	११० गा. १२५
एगस्स दोण्ह तिण्ह व	५४ [१०] गा. १०३
एगा य होइ रयणी	२११ गा. १६५
एगिंदिसरीरादी ९	१७९३ गा. २१८
एते चैव उ भावे	११० गा. १२२
एरंछे कुरुबिंदे	४७ गा. ३६
एसो पंचनमुक्करो [प्र. गा.]	४३ टि. २
ओगाहणसंठाणे २१	२ गा. ६
ओगाहणा ७ अवप्प	१००६ गा. २०८
ओगाहणाप्प सिद्धा	२११ गा. १६६
कण्हे कंदे जल्ले	५४ [१] गा. ५३
कति पगडी १ कह यंचति २	१६६४ गा. २१७
कहिं पडिहता सिद्धा	२११ गा. १५९
कंगूया कइइया	४५ गा. २९
कंदा य १ कंदमूला य २	५५ [३] गा. १०७
कंभू य कण्हकण्वू	५४ [१] गा. ४९
काला असुरकुमारा	१८७ गा. १४५

गाहा	सुसंकाह
काले य महाकाले	१९२ गा. १४९
किण्णर किणुरिसे खलु ५	१९२ गा. १५०
किमिरासि भइमुत्था	५४[१] गा. ५२
कुत्थुंभरि पिप्पलिखा	४२ गा. २०
कुरु-मंदर-भावासा	१००३[२] गा. २०६
केकप-किराय-इयमुह	४.३६ टि. ३
कंवलणागुवउत्ता	२११ गा. १७०
कोहे १ माणे २ माया ३	८६३ गा. १९५
यत्ति ठित्ति भवे य भासा	८२९[२] गा. १९१
गूढछिरागं पत्तं	५४[७] गा. ८५
गोमैजए य २३ रुयण २४	२४ गा. १०
चउरासीह १ असीह २	२०६[५] गा. १५६
चउसट्टी १ सट्टी २ खलु	१८७ गा. १४२
यक्कागं भजमाणस्स	५४[७] गा. ८४
चत्तारि य रयणीओ	२११ गा. १६४
चमरे १ धरणे २ तह बेणुदेव	१८७ गा. १४३
चंदण ३२ गेरुय ३३ हंसे ३४	२४ गा. ११
चंपगाजावी णवणीइया	४३ गा. २६
चोत्तीसा १ चोयाला २	१८७ गा. १४०
चोवट्ठि असुराणं	१८७ गा. १३८
छट्ठि च इत्थियाओ	६४७ गा. १८४
जणवय १ सम्मत २ ठवणा ३	८६२ गा. १९४
जय्य य एगो पिद्धो	२११ गा. १६७
जस्स कंदस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८१
जस्स कंदस्स कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७७
जस्स कंदस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५७
" " " हीरो	५४[४] गा. ६७
जस्स खंबस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८२
जस्स खंबस्स कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७८
जस्स खंबस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५८
" " " हीरो	५४[४] गा. ६८
जस्स पत्तस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६२
" " " हीरो	५४[४] गा. ७२

गाहा	सुसंकाह
जस्स पवालस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६१
" " " हीरो	५४[४] गा. ७१
जस्स पुण्फस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६३
" " " हीरो	५४[४] गा. ७३
जस्स फलस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६४
" " " हीरो	५४[४] गा. ७४
जस्स वीयस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६५
" " " हीरो	५४[४] गा. ७५
जस्स मूलस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८०
जस्स मूलस्स कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७६
जस्स मूलस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५६
" " " हीरो	५४[४] गा. ६६
जस्स सालस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६०
" " " हीरो	५४[४] गा. ७०
जरसाउण तुलाई	२१७०[२] गा. २२९
जह अयगोलो धंतो	५४[१०] गा. १०२
जह गाम कोह मेच्छो	२११ गा. १७४
जह वा तिलपप्पडिया	५३ गा. ४६
जह सगलसरिसवाणं	५३ गा. ४५
जह सव्वकामगुणितं	२११ गा. १७६
जंबुहीये लवणे	१००३[२] गा. २०४
जं संठाणं तु इहं	२११ गा. १६२
जाई मोय्गर तह जूहिया	४३ गा. २५
जाउलगा माल परिली	४२ गा. २३
जीव १ गिंदिय २-३ काण्ड	१२५९ गा. २११
जीसे तयाए भग्गाए समो	५४[३] गा. ५९
" " " हीरो	५४[४] गा. ६९
जीसे सालाए कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८३
जीसे सालाए कट्ठाओ छल्ली	
बहलतरी	५४[५] गा. ७९
जे केह नालियाबद्धा	५४[८] गा. ८७
जो अत्थिकायधम्मं	११० गा. १३०
जो जिणदिट्ठे भावे	११० गा. १२१
जोणिद्वयूए बीए	५४[९] गा. ९७

गाहा	सुत्तकाइ
जोयणसहस्स गाउयपुहत्त	१५.१२ गा. २१६
जोयणसहस्स छग्गाउयाई	१५.१२ गा. २१५
जो सुत्तमहिज्जंतो	११० गा. १२४
जो हेडमयाणंतो	११० गा. १२३
णगोह णंदिरुक्खे	४१ गा. १७
णाणाविहसंठाणा	५३ गा. ४४
णिच्छिणसस्वदुक्खा	२१७६ गा. २३१
णिच्छिन्नसस्वदुक्खा	२११ गा. १७९
णिद्धस्स णिद्देण दुयाहिपणं	९४८ गा. २००
णिंबं व जंबु कोसंब	४० गा. १३
णीलाणुरागवसणा	१८७ गा. १४८
णेरइय अंतकिरिया १	१४०६ गा. २१३
णेरइय-तिरिय-मणुया	१९७३ गा. २२०
तणमूल कंदमुले	५४[२] गा. ५४
तथ बि य ते अवेदा	२११ गा. १५८
तय-छलि-पवात्सेसु य	५५[३] गा. १०९
ताल तमाले तकलि	४८ गा. ३७
निग्णि सया तेत्तीसा	२११ गा. १६३
तिलण लउण छोह	४१ गा. १८
तीसा १ चत्तालीसा २	१८७ गा. १४१
तीसा य १ पणवीसा २	१७४ गा. १३६
तुलसी कण्ह उराले	४९ गा. ४१
दगपिप्पली य दुब्बी	४९ गा. ४०
दव्वाण सव्वभावा	११० गा. १२७
दंसण-गाण-वरिचे	११० गा. १२८
दिसि १ गति २ इंदिय ३ काई	२१२ गा. १८०
दीव-दिसा-उदहीण	१८७ गा. १३९
दीहं वा हुस्सं बा	२११ गा. १६१
दुंबिलय-लउस-बोक्कस	४ ३६ टि. ३
न बि अत्थि माणुसाणं	२११ गा. १७१
निस्सगुवपुसलई १-२	११० गा. ११९
निस्संकिय १ निक्कंखिय २	११० गा. १३२
पडमलता नागलता	४८ गा. २७
पडमुप्पल-नलिणाणं	५४[८] गा. ९०
पडमुप्पल ९-१० संघादे ११	५५[३] गा. १०८
पडमुप्पलिणीकंदे	५४[८] गा. ८८
पढमो ततिबो नवमो	७९० गा. १८६

गाहा	सुत्तकाइ
पढमो ततिबो सत्तम	७९० गा. १८७
पण्णवणा १ ठाणाई २	२ गा. ४
पत्तउर सीयउरण	४२ गा. २१
पत्तेया पज्जसा	५४[११] गा. १०६
परमव्यसंयवो वा	११० गा. १३१
परमाणुस्मि य ततिबो	७९० गा. १८५
परिणाम १ वण २ रस ३	
गं व ४	१२१८ गा. २१०
पलंहु-लइसकंदं य	५४[८] गा. ८९
पादा मियवालुकी	५४[१] गा. ५०
पुट्टोगाढ अणंतर	८७७[२३] गा. १९८
पुडवी य १ सकरा २ वालुया	२४ गा. ८
पुत्तंजीवयउरिदे	४० गा. १४
पुप्फा जलया थलया	५४[८] गा. ८६
पुस्सफलं कालिगं	४ गा. ९४
पूईकरंज सेण्हा(सण्हा)	२० गा. १५
पूसफली कालिगी	४५ गा. २८
फुसइ अणंते सिदे	२११ गा. १६८
बत्तीस अट्ठीसी	२०६[२] गा. १५४
बलि १ भूयाणंदं २ वेणुदालि ३	१८७ गा. १४४
बारवती य सुरट्ठा	१०२ गा. ११४
बारस १ चउवीसाई २	५५९ गा. १८२
बि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-बीसेक्कीस)	७९० गा. १८८
बि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-बावीसइम)	७९० गा. १८९
बि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-पत्ते वजिय)	७९० गा. १९०
भासग १५ परित्त १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-जीवे व)	२१२ गा. १८१
भासग १५ परित्त १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-पूतेसि तु)	१२५९ गा. २१२
भासा कजो य पव्वति	८५९ गा. १९२
भासा ११ सरीर १२ परिणाम १३	२ गा. ५
भुयरुक्ख हिंरुक्खे	४८ गा. ३८
भूअत्थेणाधिगया	११० गा. १२०
भेद १ विसय २ संठाणे ३	१९८१ गा. २२२

गाथा	सुत्तंकाह
महुरा य सूरसेणा २१	१०२ गा. ११६
भासपण्णी मुग्गपण्णी	५४[१] गा. ५१
मुहिय भप्पा भल्ली	४५ गा. ३१
रायगिह मगह १ चंपा	१०२ गा. ११२
रुक्खा १ गुच्छ २ गुम्मा ३	३८ गा. १२
रुरु कंदुरिया जारु	५४[१] गा. ४८
कोगागासपण्णे णिओयजीवं	५४[११] गा. १०६
„ परित्तजीवं „	गा. १०५
वहराड वच्छ १६ वरणा	१०२ गा. ११५
वचगयजर-मरणभए	१ गा. १
वंसे वेल्ह कणए	४६ गा. ३४
वाहंगण सल्लइ बोंडइ	४२ गा. १९
वायगवरवंसाओ [प्र. गा.]	१ गा. [१]
विसमं समं करेति	२१७०[१] गा. २२८
विहि १ संठाण २ पमाणं ३	१४७४ गा. २१४
विट समंस-कडाहं	५४[८] गा. ९५
वेणु णल इक्खुवाडिय	५४[८] गा. ९२
वेयण १ कसाय २ मरणे ३	२०८५ गा. २२७
वेटं बाहिरपत्ता	५४[८] गा. ९१
सग-जवण-सवर-बन्धर	पृ. ३६ टि. ३
सच्चित्ताऽऽहारट्टी १-२	१७९३ गा. २१७
सण वाण कास महग	४२ गा. २२
सण्णिहिवा सामाणा	१९४ गा. १५२
सत्तट्ठ जातिकुलकोडिलक्ख	९१[६] गा. १११
सप्फाए सजाए	५४[८] गा. ९६

गाथा	सुत्तंकाह
समणिद्धयाए बंधो	९४८ गा. १९९
समयं वकंताणं	५४[१०] गा. ९९
सम्मत्तस्स अभिगमे	२०३० गा. २२४
सरीरप्पहवा भासा	८५९ गा. १९३
सच्चो वि किसलओ खलु	५४[९] गा. ९८
ससबिंदु गोत्तफुमिया	४५ गा. ३२
संजय अस्संजय मीसगा	१९८० गा. २२१
संठाणं १ बाहल्लं २	९७२ गा. २०२
साणय कोसला ६ गयपुरं	१०२ गा. ११३
सानमसातं सव्वे	२०५४ गा. २२६
साली १ धीही २ गोभूम ३	५० गा. ४२
साहारणमाहारो	५४[१०] गा. १०१
सिद्ध त्ति य बुद्ध त्ति य	२११ गा. १७८
सिद्धस्स सुहो रासी	२११ गा. १७३
सिंघाडगस्स गुच्छो	५४[२] गा. ५५
सीता १ य द्धव २ सारीर ३	२०५४ गा. २२५
सुयरयणनिहाणं जिणवरेण	१ गा. २
सुयसागरा विणेऊण [प्र. गा.]	१ गा. [२]
सुरगणसुहं समत्तं	२११ गा. १७२
सेडिय भत्तिय होत्तिय	४७ गा. ३५
सेयविया वि य णयरी	१०२ गा. ११७
सेरियए णोमालिय	४३ गा. २४
सो होह्ठ अहिगमरुई	११० गा. १२६
हरियाले १५ हिंगुलए १६	२४ गा. ९
हासे हासरई वि य ६	१९४ गा. १५३

२. वीयं परिसिद्धं

सदाणुक्रमो-सकयत्थसहिओ

[शब्दादौ ० ईदृक् चिह्नं सामासिकपदान्त्यशब्दसूचकम्, शब्दान्ते ० ईदृक् चिह्नं सामासिकपदाद्यशब्दसूचकम्, शब्दादौ + ईदृक् चिह्नं लुप्तविभक्तिपदसूचकम्, शब्दस्यादौ अन्ते आद्यन्तयोश्च - एतादृक् चिह्नं पृथक्तरस्व-सन्धिसूचकम्, शब्दादौ * ईदृक् चिह्नं प्रारम्भगतसंयुक्तव्यञ्जनात् पृथक्कृतैकव्यञ्जनारब्धशब्दसूचकम्, शब्दादौ < ईदृक् चिह्नमलाक्षणीकमकारागमात् पृथक्कृताविस्वरशब्दसूचकम् । ० -, - ०, + -, * ० - एतानि चिह्नानि तत्तत्सङ्केतलक्षणसूचकानि । अव्ययव्यतिरिक्ता विभक्तिरहिताश्च शेषशब्दाः सामासिकवाक्य-मध्यगताः केयाः ।]

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
	अ	
+ अइकाय	अतिकायः -	
	महोरगेन्द्रः १९२ गा. १५.०	
अइकाय०	अतिकाय-	
	महोरगेन्द्र १९२	
अइगरा	अजगराः पृ ३२ टि. ७	
- अइछत्त	अतिच्छन्न	१९५ [१]
अइमुत्तगचंद-		
संठाण०	अतिमुक्तकचन्द्रसंस्थान	१७४ [३]
अइमुत्तय	अतिमुक्तक-वल्ली	
	४५ गा. ३०	
अइमुत्तयलता०	अतिमुक्तवल्ली	
	४४ गा. २७	
अइवइत्ता	अतिवज्रय	२०५२ [२]
अइवइत्ताणं	,,	१८६४
अइया	अतीतानि	१०४०
० - अइया	अतीताः	१४७ [२]
अउज्झा	अयोध्यानि	१७७
अउणापण्णे	एकोनपञ्चाशदधिके	२११
अउलं	अनुलम्	पृ. ७९ टि ४
अप्	अन्नः	८४४, ८४६
अजोगतं	अयोगताम्	पृ. ४४५ टि ३
अजोग्गहा	अयोध्यानि	१७८ [१], १८८

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
अकण्णा	अकर्णाः -	
	अन्तर्हीपमनुष्याः ९५	
अकम्मभूमण्हितो	अकर्मभूमिकेभ्यः	६४५ [३]
अकम्मभूमग	अकर्मभूमिक	६४८, ६६०
अकम्मभूमग०	,,	६३९ [२४], ६५० [१२], ६७२ [६], १५३३ [४]
अकम्मभूमगगवभ-	अकर्मभूमिकगर्भ-	
वक्कंतिथमणूसप-	व्युत्क्रान्तिकम्मनु-	
चंदियथेडविव-	व्यपक्षेन्द्रियथैकिय-	
यसरीरे	शरीरम्	१५, १९ [२]
अकम्मभूमग	अकर्मभूमिकाः	९४, ९६
अकम्मभूमगोहिंतो	अकर्मभूमिकेभ्यः	६६२ [३]
अकम्मभूमय०	अकर्मभूमिक	१२५८ [८]
० अकम्मभूमय-	अकर्मभूमिकमनुष्या-	
मणूसत्ताणं	णाम्	१२५७ [१३-१४]
अकम्मभूमय-	,,	१२५७ [९]
मणूसत्ताणं	,,	१२५७ [१२]
० अकम्मभूमय-	,,	१२५७ [१२]
मणूसत्ताणं	,,	१२५७ [१२]
अकम्मभूमय-	अकर्मभूमिकमानुषीणाम्	
मणूसत्ताणं		१२५७ [१०]
अकम्मभूमोसु	अकर्मभूमिषु	९३, १७६
अकसाई	अकषायी १३३४, १८९६	
,,	अकषायिणः	९४३

मूलसङ्घो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
अकसाईण	अकषायिणाम्	२५४
अकसायसमुग्घाएणं	अकषायसमुद्घातेन	२१६२
अकसायी	अकषायिणः	२५४
अकंततरिया	अकान्ततरिका	१२२६, पृ. २९४ टि. १२
अकंतत्ताप	अकान्तनया	१८०५
अकंतस्सरया	अकान्तस्वरता	१६८४[२]
अकाइए	अकायिकः	१२९०
अकाइया	अकायिकाः	२३२
अकाइयाण	अकायिकानाम्	२३२
अकिरिए	अकियः १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १६०४[१]	
अकिरिया	अकियाः ११६२, १५७३, १५९२, १५९४, १५९५[१], १६०४[१]	
- अकेयरं	अकेसरम् ५४[८] गा. ९५	
+ अक	अकः - गुच्छविशेषः ४२ गा. २१	
अकचोदी	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
अक्खरपुट्टिया	अक्षरस्पृष्टिका- लिपिविशेषः १०७	
+ अक्खाइय	आख्यायिकायाम् ८६३ गा. १९५	
अक्खाइयाणिस्सिया	आख्यायिकानिःसृता ८६३	
◁ अक्खानं	आख्यातम् ५६[२], ७५[४], ८४[४], ९१[४], १६८ त. १७३, १७७, १७९[१], १८० [१], १८१[१], १८२ [१], १८३[१], १८४ [१], १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६,	

मूलसङ्घो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
◁ अक्खानं	१९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२[१], २०३[१], २०४[१], २०७ तः २०९	
◁ अक्खायं	५७[२], ५८[२], ६८[४], ८५[५], १६७, १७८[१], २०५[१], २०६[१],	
अक्खीणा	अक्षीणाः २१७०[१]	
०- अक्खे	अक्षः १९७[२]	
अक्खोडयाण	अक्षोटकानाम् पृ. २९६ टि. ६	
अक्खोडाण	अक्षोटानाम् ११२२	
अक्खोलाण	अक्षोटानाम् १२३५, पृ. ७७३ टि. ७	
+ अगघाडग	अपामार्गः - गुच्छविशेषः ४२ गा. २२	
अगघाण	अघटानाम् ८८५	
अगडेसु	अघटेसु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
अगणि	अग्नि १६७ तः १७२	
अगणि०	५४[१०] गा. १०२	
०- अगणी	अग्निः ३१[१]	
अगरुलहुय-	अगुरुकल्बुक-	
परिणामे	परिणामः ९४७, ९५६	
अगंताणं	अगत्वा पृ. ४४४ टि. १	
अगंतूणं	२१७०[२] गा. २३०	
अगाराओ	अगारात् १४२०[८], १४२१[२-३]	
अगुरुलहुअणामे	अगुरुलबुकनाम १६९४[१३]	
अगुरुलहुए	अगुरुलबुकः - स्पर्शविशेषः १००५	
अगुरुलहुणामाए	अगुरुलधुनामः १७०२[३३]	

मूलसदो	सकयथो	सुतंकाह
अगुल्लहुय०	अगुल्लहुय ९५६, १००५	
अगुल्लहुयणामे	अगुल्लहुयणाम १६९३	
अगमहिंसी०	अप्रमहिंसी १९९[२]	
अगमहिंसीमो	अप्रमहिंसी १९९[१]	
अगमहिंसीणं	अप्रमहिंसीणाम् १७७, १७८[१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९५[१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]	
- अगमहिंसीणं	अप्रमहिंसीणाम् १९०[२]	
०- अगमसो	अप्रमः २५[३], २८[४], ३१[४], ३४[४], ५५[३]	
०- अगमहत्या	अप्रमहस्ताः १७८[१]	
"	अप्रमहस्ती १७८[२]	
०- अगमाजो	अप्रात् २११	
अगिगकुमारा	अमिगकुमाराः १४०[१], ४३९	
अगिगकुमारानं	अमिगकुमारणाम् ५७८	
अगिगद्विडाणं	अमिगद्विधानाम् २१७६	
+ अगिगमाणव	अमिमाणवः - अमिगकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४४	
अगिगसीहे	अमिसिंहः - अमिगकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३	
अगिगी	अमि[कुमाराः] १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४६ गा. १४८	
० अगिगीणं	अमिगीणाम्-अमिगकुमारणाम् १८७ गा. १३९	
+ अगिगघादग	अपामार्गः - गुच्छविशेषः पृ. १८ टि. १०	
अगिगघाति	आजिगघाति २९०[३], २९२[३]	
अचक्षुदंसण	अचक्षुदर्शन ४४४ तः	

मूलसदो	सकयथो	सुतंकाह
	४४८, १९२८, १९२९	
अचक्षुदंसण०	अचक्षुदर्शनं ४४४, ४४९, ४४३, ४६२[१], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[१], ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१], ४८५[१], ४८७[१],	
अचक्षुदंसण-	अचक्षुदर्शनाकाशोपयोगः	
अणागारोवजोमे	१९१०, १९१४, १९१८, १९२२, १९२४	
अचक्षुदंसणं	अचक्षुदर्शनम् ४५०	
अचक्षुदंसणावरणे	अचक्षुदर्शनावरणम् १६८०	
अचक्षुदंसणि-	अचक्षुदर्शनी पृ. ३१३ टि. १	
अचक्षुदंसणी	,, ४६३, ४७१, ४७८, ४८८, ४९६, १३५५	
अचक्षुदंसणी-	अचक्षुदर्शनी १३५५	
अचक्षुदंसणी	अचक्षुदर्शनिनः २६०	
अचक्षुदंसणीणं	अचक्षुदर्शनिनाम् २६०	
अचक्षुदंसणो-	अचक्षुदर्शनोपयुक्ताः वडत्ता १९३२[१]	
अचरिती	अचारिणिणः ९३८, ९४७, ९४३	
अचरिमसमय०	अचरिमसमय ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२	
अचरिमसमय-	अचरिमसमययोगि-	
सजोगिकेवल्लि०	केवल्लिन् ११८	
अचरिमसस	अचरिमसस ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०६	
अचरिमं	अचरिमम् ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तंकाइ
अचरिमंतपपसा	अचरमान्तप्रदेशा	७७५
"	अचरमान्तप्रदेशाः	७७७, ७७९, ७९७, ८०२, ८०३
अचरिमंतपपसाण	अचरमान्तप्रदेशानाम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०३, ८०४
अचरिमंतपदेसा	अचरमान्तप्रदेशा	७७५
"	अचरमान्तप्रदेशाः	७७९, ७८०, ७९७, ८०२
अचरिमंतपदेसाण	अचरमान्तप्रदेशानाम्	८०२
अचरिमा	अचरमा	७७५
"	अचरमाः	२७४, ८०९[१], ८११[१], ८१३[१], ८१५[१], ८१७[१], ८१९[१], ८२१[१], ८२३[१], ८२५[१], ८२७[१], ८२९[१]
अचरिमाइ	अचरमौ	७८१, ७८३ तः ७८८
"	अचरमाणि	७७५, ७९७
अचरिमाण	अचरमाणाम्	२७४
अचरिमे	अचरमः	७८१ तः ७८८, ८०२, ८०७, ८०८[१], ८१०[१], ८१२[१], ८१४[१], ८१६[१], ८१८[१], ८२०[१], ८२२[१], ८२४[१], ८२६[१], ८२८[१], १३९८
"	अचरमम्	७७७, ७९९, ८०३
अचित्तजोगिया	अचित्तयोनिकाः	७६३
अचित्तजोगिणं	अचित्तयोनीनाम्	७-३

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तंकाइ
अचिन्ता	अचिन्ता - योनिमेदः	७५५ तः ७५६, ७५८, ७६१
अचिन्ताहारा	अचिन्ताहाराः	१७९४[१,३]
अचिमालि०	अचिर्मालि	१९७[१]
अचिमाली०	"	२०१[१], २०५[१], २०६[१], २०७
अची	अचिः	३१[१]
अचीण्	अचिषा	१७७, १७८[१-२], १८८, १९६
अक्षुण्	अच्युते	४२६[१-२], १८७०, १८४१
०- अक्षुण्	अच्युतयोः	२०६[२] गा. १५५
० अक्षुण्सु	अच्युतेषु	१५३२[५], २०५१, २०५२[१]
अक्षुण्हितो	अच्युतेभ्यः	६५५[१८], ६५५[४]
अक्षुभो	अच्युतः	६६३, १५३२ [५], १५५१[४,६]
अक्षुत	अच्युत	१९६
अक्षुतवहंसण	अच्युतवहंसक.	२०६[१]
अक्षुता	अच्युताः	१४४[१]
०- अक्षुता	"	२०६[१]
०- अक्षुताणं	अच्युतयोः	२०७
"	अच्युतानाम्	२०६[१]
अक्षुते	अच्युतः	२०६[२]
अक्षुते	अच्युते	३३४, ४२६[३]
अक्षुय	अच्युत	२१०, ६२२, ६३५, १०३५
अक्षुयदेवसरीरे	अच्युतदेवसरीरम्	१५२६[५]
अक्षुयदेवस्स	अच्युतदेवस्य	१५५१[८]
अक्षुयदेवा	अच्युतदेवाः	७१३
० अक्षुयदेवा	"	२००४

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाह
अभुयदेवाणं	अभ्युतदेवानाम्	६००, २०१४[२]
अभुयं	अभ्युतम्	१९६३
०-अभुया	अभ्युतौ	२०६[१]
०-अभुयाणं	अभ्युतानाम्	२०६[१]
अच्छर	अप्सरस्	१८८
अच्छर०	,,	१७७, १७८[१]
अच्छराभो	अप्सरसः	२०५२[२, ६]
अच्छराणं	अप्सरसाम्	२०५२[२]
अच्छराणिवातेहिं	अप्सरानिपातैः - वापुटिकानिपातैः	२१६९
अच्छराहिं	अप्सरमिः	२०५२ [२, ४-६]
अच्छा	ऋक्षाः - सनखपदविशेषः	७४
,,	अच्छा	२११
,,	अच्छाः	१९७[१], १९९[१], २०५[१]
,,	अच्छी	२०६[१]
,,	अच्छानि	१७७, १७८[१], १८८, १९६, १९७[१], २०६[१], २१०
,,	अच्छा-अच्छानगरी	१०२ गा. ११५
-अच्छि	अक्षिण	१२३७
अच्छिण्णे	अच्छिण्णाम्	९९२[१-३]
अच्छिरोडा	अक्षिरोडाः - चतुरिन्द्रियाः	५८[१]
अच्छिवेहा	अक्षिवेधाः -	,, ५८[१]
अच्छि	अक्षि	५४[८] गा. ९३, ८५३
अच्छी	ऋक्षी-सनखपदविशेषः	८५१
अच्छे	अच्छः	१९७[१]
,,	ऋक्षः - सनखपदविशेषः	८४९, ८५२

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाह
अच्छेज	तिष्ठेत्-तिष्ठति	२११ गा. १७६
अच्छो	ऋक्षः - सनखपदविशेषः	घृ. २१२ टि. ४
अजरा	अजराः	२११ गा. १७८
अजसोकिन्ति-	अयशःकीर्तिनाम्नः	१७०२ [५५]
णामाण्	अयशःकीर्तिनाम्	१६९३
अजसोकिन्तिणामे	अजघन्यानुत्कृष्ट-	गुणकर्कशः ५.४५ [३]
अजहणमणुकोस-	गुणकर्कशे	अजघन्यानुत्कृष्ट-
गुणकर्कशे	गुणकालकः	४५७ [३], ४६८ [३], ४७५ [३], ४८३ [३], ४९१ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५५७ [३]
अजहणमणुकोस-	गुणकालकः	४५७ [३], ४६८ [३], ४७५ [३], ४८३ [३], ४९१ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५५७ [३]
गुणकालकः	अजघन्यानुत्कृष्ट-	गुणकालकः ५.३८ [३]
कोसगुणकालक	अजघन्यानुत्कृष्ट-	गुणशीतः ५.५० [३]
अजहणमणुकोस-	गुणशीतः	,, ५.४७ [३], ५.४८ [३], ५.५१ [३], ५.५२ [३]
गुणसीण्	अजघन्यानुत्कृष्टचक्षुर्दशनी	४६२ [३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिकः	५.३५ [३]
गुणसीते	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिकः	४६७ [३], ४७४ [३], ४८२ [३], ४९० [३], ५३२ [३], ५३३ [३], ५३६ [३], ५३७ [३], ५.५६ [३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]
चक्षुर्दशनी	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]
द्वितीय	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]
द्वितीय	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]
पदेसिप	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]
पदेसिपस	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकः	५.५४ [३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
पदेशिपाणं	प्रदेशिकानाम् ५५४ [३]	
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टमयज्ञानी	
महजणणी	४७० [३]	
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टरुक्षः	
लुक्से	५५८	
अजहणमणुकोसा-	अजघन्यानुत्कृष्टाभिनि-	
भिणिबोहि-	बोधिकज्ञानी ४५९ [३],	
यणाणी	४७७ [३], ४९३ [३]	
अजहणमणुकोसेणं	अजघन्यानुत्कृष्टेन ४३७	
	[१, ३], ७२४, १३७२,	
	१६९९ [१], १८५२	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणम्	गाहनकः ४६६ [३],	
	४७३ [३], ४८१ [३],	
	४८९ [३], ५२६ [३],	
	५२७ [३], ५२९ [३],	
	५३० [३], ५३१ [३]	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहण्यो	गाहनकः ५२५ [३]	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणगस्स	गाहनकस्य ५३१ [३],	
	५५५ [३]	
अजहणमणुकोसो-	अजघन्यानुत्कृष्टावगाहन-	
गाहणगाणं	कानाम् ५३१ [३],	
	५५५ [३], पृ. १४०	
	टि. २५	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टा-	
सोहिणाणी	वधिशानी ४९५ [३]	
अजहणुकोस-	अजघन्योत्कृष्ट-	
ट्टिनीण्	स्थितिकः ४५६ [३]	
अजहणुकोसाभि-	अजघन्योत्कृष्टाभिनि-	
णिबोहियणाणी	बोधिकज्ञानी ४८५ [३]	
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टाव-	
सोगाहणम्	गाहनकः ४५५ [३]	
- अजहणुको-	"	
सोगाहणम्		५२८

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
अजहणुको-	अजघन्यो-कृष्टाव-	
सोगाहणगस्स	गाहनकस्य ४५५ [३]	
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टावगाहन-	
सोगाहणगाणं	कानाम् ४५५ [३]	
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टावधिशानी	
सोहिणाणी	४८७ [३]	
अजहणणे	अजघन्यः १७४२ तः	
	१७४४	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणम्	गाहनकः ४६४ [३]	
- अजीव -	अजीव पृ. ३९ टि. २	
अजीवद्वयदेशे	अजीवद्वयदेशः १००५	
अजीवपज्जवा	अजीवपर्यथाः ४३८,	
	५००, ५५८	
० अजीवपज्जवा	" ५०० तः ५०२	
अजीवपणवणा	अजीवप्रज्ञापना ३, ४,	
	१३ [५]	
० अजीवपणवणा	" ५, ६, १३ [५]	
अजीवपरिणामे	अजीवपरिणामः ९२५,	
	९४७, ९५७	
अजीवमिस्सिया	अजीवमिश्रिता -	
	भाषाप्रभेदः ८६५	
० अजीवं	अजीवम् ११० गा. १२०	
- अजीवे	अजीवान् पृ. ३९ टि. २	
अजोगत्तं	अयोगताम् २१७५	
अजोगत्तां	" पृ. ४४५ टि. ३	
अजोगत्तं	अयोगत्वम् पृ. ४४५,	
	टि. २-३	
अजोगयं	अयोगताम् २१७५	
अजोगिकेवल्लि ०	अयोगिकेवल्लिन् ११७,	
	११९, १३२	
अजोगिमवत्थ-	अयोगिमवत्थ-	
केवल्लिजणाहारम्	केवल्लिजणाहारकः	
	१३७१, १३७२	
अजोगी	अयोगी १३२५	
"	अयोगिनः २५२,	
	९४३, १९०० [४]	

मूलसद्यो	सकयल्यो	सुसंकाह
अजोगी-	अयोगी	१३२५
अजोगीण	अयोगीनाम्	२५२
अजोगिया	अयोनिक् ७५३, ७६३,	७७२
अजोगियाण	अयोनिक्नाम्	७६३,
		७७२
अजोगीण	अयोनीनाम्	७६३
अजण	अर्जकः - वनस्पतिविशेषः	
		४९ गा. ४१
अज्जातितो	आर्यजातयः पृ. ३८ टि. ३	
अज्जल	आर्यल - म्लेच्छविशेष ९८	
अज्जसामस्स [च.प.]	आर्यश्यामाय १ [गा. २]	
- अज्जुण	अर्जुन - सुवर्णविशेष २११	
+ - अज्जुण	अर्जुनः - बहुव्रीहिविशेषः	
		४१ गा. १८
+ अज्जुण	अर्जुनम् - तुणविशेषः	
		४७ गा. ३५
+ अज्जोरुह	वनस्पतिविशेषः	
अज्झत्थवयणे	अध्यात्मवचनम्	८९६
अज्झयणं-	अध्ययनम्	१ गा. ३
अज्झल	म्लेच्छविशेष पृ. ३६ टि. ११	
अज्झवसाणा	अध्यवसानानि	२०३२,
		२०४७
अट्ठई	मुच्छविशेषः ४५ गा. २१	
- अट्ठालय	अट्ठालक	१७७,
		१७८ [१], १८८
अट्ठ	अष्ट ५७ [२], ११० गा.	
		१३२, २०० [१],
		२०६ [२] गा. १५४,
		२११, ४५८, ४६९,
		४७६, ४८४, ४९२,
		७७४, ८९५, ९६४ [१],
		९६५ [१], ९६६ [१],
		९६७ [१], ९७० [१],
		१०२५, १०२६ [१],
		१०३०, १०३१ [१],
		१०३४, १०३६, १०३७,

मूलसद्यो	सकयल्यो	सुसंकाह
अट्ठ	१०४१ [१-२, ४,	
	६, ९] १०४३ [१, ३,	
	५-६], १०४५ [१],	
	१०४६ [३, ५, ७-८],	
	१०४७ [२-४], १०६६	
	[३], १०७७, १०८३,	
	१६४३, १६६५, १६६७	
	तः १६६९, १६८७,	
	१७०० [१०], १७०२	
	[२०, ५४], १७०३ [१],	
	१७३९ [२-३], १७५४	
	[१], १७६७ [१],	
	१७६९ [१], १७७० [१],	
	१७७३ [२], १७७५ [१],	
	१७८१, १७८७ [१],	
	१७९२ [१], १८०० [२],	
		पृ. ३५२ टि. ३
अट्ठ	अष्टन ५३१ [३],	
	५३७ [१], ५४३ [१],	
	५५४ [२-३], ५५५ [३],	
		५५६ [१]
अट्ठ-	अष्टन १७४, १७४ गा. १३३	
- अट्ठ	अष्ट ९१ [४] गा. १११	
अट्ठ-	,, २११ गा. १६५,	
		५५९ गा. १८२
अट्ठगति०	अष्टगति २२६	
अट्ठजोयणिण	अष्टयोजनिकम् २११	
अट्ठण्हं	अष्टानाम् १९७ [२],	
		१९८ [१], २०० [२]
०- अट्ठताण	अर्थतया ४४०, ४४४,	
		४५९ [१], ४६७ [१],
		४८७ [१], ४८९ [१]
अट्ठत्तरं	अष्टसप्ततम् पृ. ५४ टि. ३	
अट्ठत्तीसं	अष्टत्रिंशत् १८५ [१]	
		१८७ गा. १४०
अट्ठपदेसिण	अष्टप्रदेशिकः ७८८, ७८९	
		अष्टप्रदेशिके ७८८

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
अट्टपिण्डनिष्ठिया	अट्टपिण्डनिष्ठिता	१२३७
अट्टकासाहं	अट्टस्पर्शोनि	८७७ [१३], १८०० [१]
० अट्टकासेहिं	अट्टस्पर्शोः	५, १४, ५, १५
अट्टभंगा	अट्टभङ्गाः	१०८३
अट्टभाग०	अट्टभाग	४०५ [१, ३], ४०६ [१, ३] पृ. १२५, टि. ०
०- अट्टभागो	अट्टभाग.	३९५ [१, ३], ३९६ [१, ३]
अट्टममत्तस्स [स.प.]	अट्टममत्तस्से	१८२६
अट्टमं	अट्टमम्	पृ १८९, पं २५
अट्टमे	अट्टमे	२१७२
अट्टमेसु	अट्टमयोः	२१७३ [२]
०- अट्टयाण	अर्थतया	४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५०, ४५३, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६० [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४६९ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८५ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७ [१], ५०९ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१],

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
०- अट्टयाण	५१२ [१], ५१३ [१], ५१५ [१], ५१७ [१], ५१८ [१], ५१९ [१], ५१९ [१], ५२३ [१], ५२४ [१-३], ५२५ [१, ३], ५२६ [१, ३], ५२७ [१]	
०- अट्टयाते	अर्थतया	५११, ५१५, ५२९ [१], ५३० [१], ५३६ [१], ५४१ [१]
अट्टविह०	अट्टविध	१५८७ [१], १७८८ [२]
अट्टविहसंघण	अट्टविधबन्धक.	१५८१ [१], १६४६, १६४७ [१], १७५१, १७५६ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [१], १७६५ [२], १७७६, १७७७ [१], १७८१, १७८३ [१], १७८४ [३]
अट्टविहसंघणा	अट्टविधबन्धकाः	१५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१]
अट्टविहसंघणे	अट्टविधबन्धकः	१५८३ [१], १६४०, १६४३, १६४९ [१], १७५८ [१], १७६१, १७८१
अट्टविहवेदण	अट्टविधवेदकः	१७८८ [१]
अट्टविहवेदणा	अट्टविधवेदकाः	१७७४ [१], १७८९

मूलसरो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अट्टविहवेषण	अष्टविधवेदकः १७७३[१]	
अट्टविहा	अष्टविधाः ८[४], १४१[१]	
अट्टविहाणं	अष्टविधानाम् १५.२०[४]	
अट्टविहे	अष्टविधः ९.५.५, १६८१[१-२], १६८५[१-२], १६९०[२-३], १६९४[१२], १६९५[२], १९.०९.	
अट्टवीसा	अष्टाविंशतिः २०६[२] गा. १.५.४	
अट्टसतं	अष्टाधिकं शतम् ६३६, १४३६[२]	
अट्टसमहण	अष्टसामयिकः २०८८, २१७२	
अट्टसहिया	अष्टसहिताः १०३२[१]	
अट्टसु	अष्टसु १४८, १८८, १८९[१], १९.०[१], १९.३[१]	
अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १६८, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८५[१]	
० अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते १७७	
अट्टहिं	अष्टभिः ५.१९, ६८७, ६८८, ६९१	
अट्टास	अष्टादश १७४ गा. १३३-१३४, ४२२[१,३], ४२३[१,३] ९७१, १०४१[४], १३२७, १५८०, १७०२[६-८, २१, ४५]	
+ अट्टारस	अष्टादशम् १७४ गा. १३३-३४	
अट्टारस-	अष्टादश १७२	

मूलसरो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अट्टारसणं	अष्टादशान्योऽष्टादशभिर्वा [पत्. ष.] ७०९, ७१० ,, [स. ष.] अष्टादशसु १८३७, १८३८	
अट्टारसमं	अष्टादशम् पृ. ३१७ पं. १०	
अट्टारसविहे	अष्टादशविधानि १०७	
अट्टारसुत्तरे	अष्टादशोत्तरस्मिन् १७१, २१०	
- अट्टारं	अष्टादशम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
अट्टावीस०	अष्टाविंशति १८८[२]	
अट्टावीसहमं	अष्टाविंशतितमम् पृ. ८०६ पं २०	
अट्टावीसति०	अष्टाविंशति १९.५[१]	
अट्टावीसतिभागा	अष्टाविंशतिभागाः १७०२[२५, २७], १७१२	
अट्टावीसतिविहा	अष्टाविंशतिविधाः ९.५.	
अट्टावीसं	अष्टाविंशम् १७४ गा. १३३ ,, अष्टाविंशतिः १९८[१], ४३२[१, ३], ४३३[१], २१६९	
अट्टावीसाम्	अष्टाविंशतेः १९८[२]	
,,	अष्टाविंशतेरष्टा- विंशत्या वा ७१९, ७२०	
,,	अष्टाविंशतौ १८४७, १८४८	
अट्टावीसुत्तर०	अष्टाविंशत्युत्तर १७०	
अट्टिकच्छमा	अस्थिकच्छपाः ६४	
अट्टिवाहं	अस्थितानि ८८८[१], ८९०	
०- अट्टी	अर्थिनः १७९.५	
- अट्टे	अर्थः ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५,	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
- अट्टे	१२३७, १२३८, १४०८[२], १४१७ तः १४१९, १४२०[८], १४२२ त. १४२४, १४२५[२], १४२६[१], १४२७[२], १४२८[२], १४३०[१], १४३१[२], १४३२[३], १४३३, १४३६[२], १४३७[६], १४४६ त. १४५०, १४५२, १४५४ तः १४५६, १४६०, १४६२, १४६५, १४६९, १६३८[१], १६३९, १६४१, १६५३, १६५४, १९६३, २१-९, २१७०[३], २१७४[१], २१७५.		- अट्टेणं	५३२[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३६[१], ५३७[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१३], ५५५ [१,३], ५५६[१], ५५७[१], ८३१, ८६७, ८६८,९९४,९९६,९९८, ११२४ तः ११२६, ११२८ त. ११३०, ११३२, ११३३[१], ११३८, ११३९, ११४२, १२१५ [१३], १२२०, १२२२, १२५२, १२५३, १२५५, १४४४, १४५९, १५१३, १९२८, १९२९, १९३१, १९३८[१], १९५४, १९५७[१], १९५८, १९६०, १९६३, १९६४, २०४६, २०५१, २०५२ [१], २०७८, २०८०, २०८३, २१६९, २१७३, घ. १३७ टि.३, घ. २७५ टि. ६, घ. २७६ टि. २	
- अट्टेणं	अथैन ४३९ तः ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५,१-[३]: ४५६[१], ४५७[१], ४५९[१], ४६२[१], ४६४[१], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[१], ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१], ४८१[१], ४८२[१], ४८३[१], ४८५[१], ४८७[१], ४८९[१], ४९०[१], ४९१[१], ४९३[१], ४९५[१], ४९७, ५०३ तः ५०५, ५०८ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५२५[१], ५२६[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१-३],		अठियाई	अस्थितानि ८७७[१] ८८९, ८९१	
			अठयाळ०	अष्टचत्वारिंशत् १७७, १७८[१], १८८	
			अठयाळ०	प्रशस्त १७७, १७८[१], १८८	
			अठहुत्तं	अष्टसप्ततम् १७४ गा. १३४	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
अढा	रोमपक्षिविशेषः	८८	+ अणवक्रिय	अणपक्षिकः १९४ गा. १० १	
अडिला	चर्मपक्षिविशेषः	८७	अणवक्रिया	अणपक्षिकाः १९३ [१]	
अडिला	,, पु. ३३ टि. ४		अणवक्रियाणं	अणपक्षिकानां १९३ [१]	
- अडु	अर्थ १९७ [२],		अणस्साइज्जमाणा	अनास्वाद्यमानाः १८२१	
	१९८ [२]		अणस्साइज्जमाणाई	अनास्वाद्यमानानि १८२०	
अडुइज्जा	अर्थतृतीयाः १३१०		अणहिया	कुहणजातीयवनस्पति- विशेषः पु. २१ टि. ७	
अडुइज्जाई	अर्थतृतीयानि १५२९, [६-७], १९८६, १९८७		अणंतओ	अनन्तकः ५४ [९] गा. ९८	
अडुइज्जाओ	अर्थतृतीयाः १५२९ [२-३]		अणंतगुणककलडाई	अनन्तगुणकर्कशाणि १८०० [२]	
अडुइज्जेसु	अर्थतृतीयेषु ८२, ९३, १५४, १७६		अणंतगुणकालण	अनन्तगुणकालकः ५२३	
+ अणगार	अनगारः ९७२ गा. २०२		अणंतगुणकालगाण	अनन्तगुण- कालकानाम् ३३३	
अणगारस्स	अनगारस्य ९९३, २१६८		अणंतगुणकालाई	अनन्तगुणकालानि ८७७ [८], १९७८ [२]	
अणगारियं	अनगारताम् १४२० [८], १४२१ [२-३]		अणंतगुणनित्तरसाई	अनन्तगुण- नित्तरसानि ८७७ [१२]	
अणग्वाइज्जमाणा	अनाप्रायमाणाः १८२१		अणंतगुणपरिवद्धीण	अनन्तगुणपरिवद्धया ८८०	
अणग्वाइज्जमाणाई	अनाप्रायमाणानि १८२०		अणंतगुणमभहिण्	अनन्तगुणाभ्यधिकः ५०४	
अणभिग्गहिओ	अनभिगृहीतः ११० गा. १२९		अणंतगुणलुक्खाई	अनन्तगुणरूक्षणि ८७५ [१५], १८०० [२-३]	
अणभिग्गहिय-	अनभिगृहीत-		अणंतगुणलुक्खे	अनन्तगुणरूक्षः ५२४	
कुट्टिटी	कुट्टिः ११० गा. १२९		अणंतगुणसीयाई	अनन्तगुण- शीतानि ८७७ [१४]	
अणभिग्गहिया	अनभिगृहीता-भाषाप्रमेदः ८६६ गा. १९७		अणंतगुणसुक्किभ-	अनन्तगुणसुर- गंधाई भिगन्धानि ८७७ [१०]	
अणवट्टिण	अनवस्थितः २०२७, २०२९		अणंतगुणहीणे	अनन्तगुणहीनः ४४०, ५०४	
अणवण्णिय०	'अणपक्षिक, अप्रज्ञप्तिक, श्रृणुपक्षिक-वानव्यन्तर- देवजातिः १८८		अणंतगुणं	अनन्तगुणम् २११ गा. १७२	
अणवण्णियकुमार०	अणपक्षिककुमार १९३ [२]		अणंतगुणा	अनन्तगुणाः २२५ तः २२९, २३१ तः २३४, २३६ तः २३९, २४१ तः २४४, २४६ तः २४९,	
अणवण्णियरायाजो	अणपक्षिकराजानौ पु. ६७ टि. १				
अणवण्णिया	अणपक्षिकाः १९३ [१]				
अणवण्णिदा	अणपक्षीन्द्रौ १९३ [२]				

मूलसहो	सक्यथो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सक्यथो	सुत्तकाइ
अणंतगुणा	२५१ तः २६०, २६४ तः २६९, २७४, २७५, ३२६, ३३०, ३३४, ७१३, ७६३, ७८०, ८०५, ८०६, ९००, ९१० [१], ९८२, ९८५ [२], ९८७ [४], ११७०, ११७३, ११८० [१०], १८१८, १८२१, १८२५, २१४२		अणंतपणसिण	अनन्तप्रदेशिकः ५१०, ५३१ [१३], ५३७ [१], ५४३ [१], ५४५ [१]	
"	अनन्तगुणानि ९१० [४] ९१४ [१], १२४७, १२४९, १५६५		"	अनन्तप्रदेशिके ७८९, अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ७९७ [१], ९८५ [५]	
अणंतगुणाई	अनन्तगुणानि ३२८, ३२९, ८८७		अणंतपणसियारस	अनन्तप्रदेशिकस्य ५१०, ५३१ [१], ५३७ [१], ५४३ [१], ४५ [१], ५५२ [१], ८०५, ८०६	
अणंतगुणे	अनन्तगुणः २७०, २७१, २७२ [३], २७३		अणंतपणसियाई	अनन्तप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
"	अनन्तगुणम् ९७२, ९८५ [७], ९८७ [२], घृ. २४० टि. १		अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशिकानाम् ५१०, ५३१ [१, ३], ५४३ [१], ५४५ [१], १११०	
अणंतजीवं	अनन्तजीवम् ५४ [७] गा. ८४-८५		अणंतपणसोगाढे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९४, ७९६	
अणंतजीवा	अनन्तजीवाः ५४ [१] गा. ५३, ५४ [८] गा. ८८ गा. ९६		अणंतपणसिण	अनन्तप्रदेशिकः ५५२ [१] अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ८०१	
— अणंतजीवा	" ५४ [२] गा. ५४,		अणंतपणसियस	अनन्तप्रदेशिकस्य ५३१ [३]	
अणंतजीवा	अनन्तजीवा ५४ [३] गा. ५९, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९		अणंतपणसियं	अनन्तप्रदेशिकम् १९६३, १९६४	
"	अनन्तजीवानि ५४ [८] गा. ८६-८७		अणंतपणसिया	अनन्तप्रदेशिका १२४३ अनन्तप्रदेशिकाः ३३०, ५०३	
अणंतजीवे	अनन्तजीवः ५४ [३] गा. ७७-७८ गा. ६१		अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशिकानि १७९७ अनन्तप्रदेशिकानाम् ३३० अनन्तप्रदेशि- ५३७ [१], कानाम् ५५२ [१], ११०६	
"	अनन्तजीवा ५४ [३] गा. ६०		अणंतपणसोगाढे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९५	
"	अनन्तजीवम् ५४ [३] गा. ५६ गा. ६२ तः ६५		अणंतभागमन्महिते	अनन्तभागमन्मधिकः ५०४	

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
अणंतभागीने	अनन्तभागीनः	४४०, ५०४
अणंतभागी	अनन्तभागम्	१८०३, १८१०
० अणंतभाग्णा	अनन्तभागोनानि	९१० [४]
अणंतभाग्णे	अनन्तभागोनम्	१००५
अणंतभागो	अनन्तभाग	९१० [१,४], ९१४ [१]
— अणंतभागो	,,	पृ. २२३ टि १
अणंतमिस्मिया	अनन्तमिथिता-	भाषाप्रमेदः ८६५
अणंतर	अनन्तरम्	८७७ [२३] गा. १९८
अणंतरगयाहारे	अनन्तरगताहारः	पृ. ४१९ टि १
अणंतरसिद्ध-	अनन्तरसिद्धा	
असंसारसमा-	समारसमा-	
वणजीव-	पलजीव-	
पणवणा	प्रशापना	१५, १६
अणंतरसिद्धणो-	अनन्तरसिद्धनोभवोप-	
भवोवचातगनी	पातगतिः	११०२, ११०३
अणंतरं	अनन्तरम्	२११, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४०६ गा. २०७, १४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१], १४२२ तः १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १०३० [१], १४३२ [१], १०३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५७, १४५९, १४६०, २१७५

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
अणंतरागता	अनन्तरागताः	१४१० [१], १४१४ [३]
अणंतरागया	,,	१४१० [१,३] १४११ तः १४१३, १४१४ [१], १४१५ [१], १४१६ [१]
अणंतरागयाओ	,,	१४१५ [२]
अणंतरायआहारे	अनन्तरागताहारः	२०३२ गा. २२३
अणंतराहारा	अनन्तराहाराः	२०३३, २०३४ [१], २०३५
अणंतरोगाढाहं	अनन्तरावगाढानि	८७७ [१७-१८]
अणंतरोववक्षगा	अनन्तरोपपक्षकाः	९९८
— अणंतवगा०	अनन्तवर्ग	२११ गा. १७३
अणंतसमय०	अनन्तसमय	११०४
अणंतसमयसिद्धा	अनन्तसमयसिद्धाः	१७
अणंतं	अनन्तम्	१२६२ [१], १२७२, १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
अणंता	अनन्ताः	५४ [११] गा. १०४, ५५ [३], २११ गा. १६७, ४३९ तः ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१] ४९५ [१],

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह		
अणता	४९७, ५०३ तः ५०५, ५०८ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५२५[१], ५२६[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१,३], ५३२[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३६[१], ५३७[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५६[१-३], ५५५[१,३], ५५६[१], ५५७[१], ८९१[१], ९१०[१,४], ९८०[१], ९८५[८], ९८७[३], १२६२[१], १२८८, २०९३[१], २०९७[१], २०९९[२] २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५ त. २१०९, २११२, २११३, २१२१[१], २१२३[३], २१२४[३], २१३५[१], २१३७[१], २१३९, २१४०[१], २१७०[२] गा २३०		अणतामो	[१-४, ६-७], १०४३ [१,३], १०४६[१,३,५], १०४७[१-२], १०४८ [१-२], १०४९, १०५० [१-२], १०५४[१-२], १०५५[१,३], १०५८ तः १०६०, १०६३ तः १०६५, १०६६[२-३] अनन्ताः १२४५, १२६२ [१], १२८८, १३१०, १३२६, १३८८, १३५२, १३५९		- अणताणं	अनन्तानाम् ५४[१०] गा. १०३
			- अणताणुबंधि	अनन्तानुबन्धि ९७१ गा. २०१			
			अणताणुबंधी	अनन्तानुबन्धी ९६२[१], १६९१[४]			
			अणताहिं	अनन्ताभिः ९१० [१-२, ४], ९१४[१]			
			- अणताहिं	,, २११ गा. १७०			
			अणते	अनन्तान् २११ गा. १६८			
			अणतेहिं	अनन्तैः १००५			
			अणतो	अनन्तः ५४[९] गा. ९८			
			अणाइण्	अनादिकः १२७१			
			अणाइण्	,, १३४४, १३७५			
			अणाण्जणामाण्	अनादेयनाम्नः १७०२[५,३]			
- अणता	अनन्ता ५४[११] गा. १०६		- अणागतद्धं	अनागताद्धम् २११			
			- अणागयद्धं	,, २१७६			
अणता	अनन्ताभि ७९२, ९१० [१-४], ९११ [१], ९१४[१], १०३०, १०३१[१], १०३४, १०३६ तः १०३८[१], १०३९, १०४०, १०४१		अणागयवचने	अनागतवचनम् ८९६			
			अणागारपस्सी	अनाकारपश्यतिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०			
			अणागारपासणता	अनाकारपश्यता १९५०, १९५१			
			अणागारपासणताप्	अनाकारपश्यतया १९५५			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
अणागारपासणया	अनाकारपश्यता	१९३६, १९३८, १९४०, १९४२
०-अणागार- पासणया	अनाकारः पश्यता	१९३८, १९४२ १९५१
०-अणागारं	अनाकारम्	२११ गा. १६९
अणागारे	अनाकारः	१९२०, १९६३, १९६४
अणागारेहिं	अनाकारैः	१९६४
अणागारोवउत्ता	अनाकारोपयुक्ताः	२६२, ३२७, ९३८, १९२८, १९२९, १९३१, १९३२[१]
अणागारोवउत्ताण	अनाकारोपयुक्तानाम्	२६२
अणागारोवउत्ताणं	,,	३२५
अणागारोवउत्ते	अनाकारोपयुक्तः	१३६३
०-अणागारोव- उत्तेसु	अनाकारोपयुक्तैः	१९०१[१]
अणागारोवओग- परिणामे	अनाकारोपयोग- परिणामः	९३२
अणागारोवओगे	अनाकारोपयोगः	१९०८, १९१०, १९१२, १९१४, १९१६, १९१८, १९२२, १९२४, घृ. ४०८ टि. २
०-अणागारोवओगे	अनाकारोपयोगः	१९१०, १९१४, १९२२, १९२४
०-अणागारोव- ओगे	अनाकारोव- योगः	१९१८
अणावाहज्जमाणाणं	अनावाहज्जमाणाणाम्	१८२१
अणाणत्ता	अनाणात्वाः	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
अणाणुगामिण्	अनाणुगामिकः	२०२७
अणाणुपुब्धि (फि. वि.)	अनाणुपुब्धि	८७७[२२]
अणादीण्	अनादिकः	१२७१, १२८५, १३२१, १३२६, १३३१, १३३५, १३४४, १३५२, १३५५, १३५९,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
अणादीण्		१३८१, १३९२, १३९३, १३९७, १३९८
अणादेज्जणामे	अनादेयनाम	१६९३
अणाभोगणिस्वत्तिण्	अनाभोगनिर्वत्तितः	९६३[१], १७९६, २०३८, २०३९
अणासाहज्जमाणा	अनास्वाशमानाः	१८१८
अणाम्पाहज्जमाणाण	अनास्वाशमानानाम्	१८१७, १८१८, १८२१
अणाहारण्	अनाहारकः	१३६७, १८६६[१], १८६७, १८७१[१], १८७४[१], १८७८[१], १८८०[१], १८८१[१, ३], १८८३ [१], १८८७[१], १८८९[१], १८९०[१], १८९१[१], १८९४[१], १९०५[१-२]
०-अणाहारण्	अनाहारकः	१३६७ तः १३७३
अणाहारगा	अनाहारकाः	२६३, १८६८, १८६९[१], १८७०, १८७२, १८७५[१], १८७७, १८७९, १८८०[१], १८८२[१, ३], १८८४, १८८६, १८८७[३], १८९२, १८९३, १८९८[२-३], १८९९[२], १९००[४], १९०१[२], १९०३ [३-४, ६], १९०४[२]
अणाहारगाण	अनाहारकाणाम्	२६३
अणाहारगे	अनाहारकः	१८६९[१], १८७६[१], १८८०[१]
अणाहारया	अनाहारकाः	१८६८
अणिच्छिद्यत्ताण्	अनीप्सिततया	१८०५
अणिजिण्णा	अनिर्जीर्णाः	२१७०[१]

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
अणिट्टहरिया	अनिष्टतरिका पृ २१.३३ ८	
अणिट्टतरिया	" १२२६, १२२८, १२३३	
अणिट्टत्ताए	अनिष्टनया १८०५	
अणिट्टस्सरया	अनिष्टस्वरता १६८४[२]	
अणिट्टा	अनिष्टा. १६८४[२]	
अणिट्टिपत्तअपमत्त-	अनुद्धिप्राप्ताप्रमत्त-	
संजतेहिंवो	सयतेभ्यः ६६५[३]	
अणिट्टिपत्तपमत्त-	अनुद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयत-	
संजयसम्महिट्टि०	सम्यग्गृष्टि १५३३[१०]	
अणिट्टिपत्तारिया	अनुद्धिप्राप्तार्था ९९	
	१०१, १३८	
- अणित्थं	अनित्थंस्थम् २११ गा. १६६	
अणिदा	अनिदा-वेदनाभेद २०५४ गा. २२५, २८७७	
अणिदायं	अनिदाम्-वेदनाभेदम् २०७८, २०८०, २०८३	
अणिययं	अणियतम् ११३८	
अणियाणं	अनीकानाम् १७७, १७८ [१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५[१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]	
अणियाच्चिनीणं	अनीकाधिपतीनाम् १७७, १७८[१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५, [१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]	
अणिंदा	अनिन्द्राः २०७, २१०	
अणिट्टिप्	अनिन्द्रिय १२७६	
अणिदिया	अनिन्द्रियाः २२७, २४३	
अणिदियाण	अनिन्द्रियाणाम् २२७	
अणुक्के	कृद्गणजानीयवन्मपनि. विशेषः पृ. २१ टि. ३	

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
अणुक्कोसअज-	अनुक्कोसअज-	
दृण्णोगाहणए	अनुक्कोसअज- अनुक्कोसअज- पृ १४३ टि. १	
अणुगच्छति	अनुगच्छति १११५	
अणुगोतब्बं	अनुगोतब्बम् १८७	
अणुगोतब्बा	अनुगोतब्बा १००३[२]	
अणुगोतब्बाओ	अनुगोतब्बाओ ५५[३]	
अणुतडियाए	अनुतडियाए ८८५	
अणुतडियाभेए	अनुतडियाभेए ८८९	
अणुतडियाभेदे	" ८८५	
अणुतडियाभेदेणं	अनुतडियाभेदेणं ८८७	
अणुत्तरविमाणा	अनुत्तरविमानानि २०९ गा. १५७, ७७६, १९६३	
अणुत्तरविमाणे	अनुत्तरविमानम् पृ ४१२ टि. २	
अणुत्तरा	अनुत्तराः १७४, १७८ गा. १३६, १५२०[५]	
"	अनुत्तराणि २१०	
अणुत्तराहं	" २०५२[६]	
"	अनुत्तरान् २०५२[७]	
अणुत्तरेसु	अनुत्तरेषु १९६	
अणुत्तरोववाहय-	अनुत्तरोपपातिकाः १५४४ [३], १५५२	
अणुत्तरोववाहय०	अनुत्तरोपपातिक १४६७	
अणुत्तरोववाहय-	अनुत्तरोपपातिक-	
देवा	देवाः २००७	
०- अणुत्तरोव-		
वाहयदेवा	" २०५१	
अणुत्तरोववाहय-	अनुत्तरोपपातिकदेवानाम्	
देवाणं	१५३२[७]	
अणुत्तरोववाहयस्म	अनुत्तरोपपातिकस्य १५५१[१०]	
अणुत्तरोववाहया	अनुत्तरोपपातिकाः १४५, १४७[१-२], २१०, ३३४, ६०८, ६३८, ६६५[१], ६७६, १५२०[५]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाह
० अणुत्तरोववाह्या	अनुत्तरोपपातिकाः	६३५, २०५,२ [१]
०—अणुत्तरो- ववाह्या	,,	१९६
अणुत्तरोववाह्याणं	अनुत्तरोपपातिकानाम्	२१०, २०१६
अणुत्तरोववानिय०	अनुत्तरोपपातिक	१४६५
अणुत्तरोववाति- याण	अनुत्तरोपपाति- कानाम्	१५,२६ [७]
अणुपरिषद्वित्ता	अनुपरिवर्त्य	२१६९
अणुभावणामणि- हत्ताउण्	अनुभावनामनिधत्तायुष्कः	६८४
अणुभावणामनि- हत्ताउण्	,,	६८५, ६९०
अणुभावनिहत्ताउयं	अनुभावनिधत्तायुष्कम्	६९२
अणुभावे	अनुभावः	१६७९, १६८०, १६८१ [१-२], १६८२, १६८३, १६८४ [१-२], १६८५ [१-२], १६८६
अणुभावो	अनुभावः	१६६४ गा. २१७
अणुमयाओ	अनुमताः	८५९ गा. १९३
,,	अनुमते	८५९ गा. १९३
०—अणुरूवं	अनुरूपम्	८२
—अणुलिप्त	अनुलिप्त	१७८ [१-२]
—अणुलिहमाण	अनुलिखन्—अतिलिख्यन्	१९५ [१]
—अणुलेवण	अनुलेपन	१६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १८८, १९६, ५७०
०—अणुलेवणा	अनुलेपनी	१७८ [२]
,,	अनुलेपनाः	१९६
अणुवडत्ता	अनुपयुक्ताः	९९६, ९९८
अणुवमाहिं	अनुपमाभिः	१९६४
अणुवरयकाह्या	अनुपरतकायिकी	१५६८

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाह
अणुववेताणं	अनुपेतानाम्	१२३५
अणुववेयाणं	,,	१२३५
अणुवसंते	अनुपशान्तः	९६३ [१]
अणुवसंपज्ज- माणगती	अनुपसम्पद्यमान- गतिः	११०५, ११०९
अणुवसंपज्जित्ता	अनुपसम्पद्य	११०९
०—अणुवाण्णं	अनुपातेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], २२३ [५, ७], २७६ तः २९६, २९८ तः ३०३, ३०५ तः ३२४, ३२६ तः ३२९
०—अणुवत्तेणं	अनुपातेन	२१६ [५-६], २१८ तः २२२, २२३ [१-४, ६, ८], २२४, २९७, ३०४
—अणुवाय	अनुपात	११०५, १११७
अणुसमयं	अनुसमयम्	५८०, ६३०, ८७८, १८०८
अणुसमयं—	अनुसमयम्	५७९, १७९६
०—अणुसारेणं	अनुसारेण	१५४३
अणुहुंती	अनुभवन्ति	२११ गा. १७९
अणू	अणु	८७७ [२३] गा. १९८
अणूहं	अणुनि	८७७ [१८-१९]
अणेषा०	अनेक	१८८, २११
अणेषाजीवा	अनेकजीवानि	४. १७ टि. १०
अणेषाजीवाहं	,,	५४ [८] गा. ९३
अणेषाजीविया	अनेकजीवकानि	४०, ४१
अणेषाजीवो	अनेकजीवः	५४ [२] गा. ५५
अणेषाविहा	अनेकविधाः	२४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [१], ४० तः ४३, ४६, ५१, ५२, ५४ [१], ६३, ७१ तः ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, ८८, ९८, १०५, १०६

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाह
अणेगविहा	अनेकविधा १७, ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], १०९८, ११०४	
”	अनेकविधानि ४७ त. ४९	
अणेगविहालो	अनेकविधा: ४४, ४५, ५०	
अणेगसिद्ध०	अनेकसिद्ध ११०३	
अणेगसिद्धा	अनेकसिद्धा: १६	
— अणेगाई	अनेकानि ११० गा १२५	
— अणेगागारा	अनेकाकारा ४३ गा २६	
अणेगिदिया	अनेकेन्द्रिया. ८६७	
अणेरहुए	अनैरयिक: ११९९ [१], १२०० [१]	
अणोगाढाई	अनवगाढानि ८७७ [१६]	
अणोवमं	अनुपमम् २११ गा. १७५	
अणोवमा	अनुपमा—सिष्टस्वाय- विशेष: १२३८	
अणत्तरकाल-	अन्यतरकालस्थिति-	
तिठियाई	कानि ५.३९२ टि. २	
अणत्तर-	अन्यतर-	
तिठियाई	स्थितिकानि १७९, ७	
— अणत्थ	अन्यत्र ८३९ त: ८४८, ८७५	
अणम्मणं	अन्योन्यम् ११०६, ११०९	
अणत्तरस्स—	अन्यतरस्स १६२२ त: १६२६	
अणत्तरये	अन्यतर: १७४७, १७४३	
अणत्तरल्लिगसिद्धा	अन्यल्लिगसिद्धा: १६	
— अणत्तरह	अन्यथा ११० गा. १२१ गा. १२३	
— अणत्ता	अन्या ५.४ [५] गा ७६ त: ७९, ५.४ [६] गा. ८० त: ८३	
”	अन्या: ५.० गा. ४३, ५.४ [३] गा ५९, ५.४ [४] गा ६९, ८५.०, ८५.१	
”	अन्यानि ५.२० टि. ८	
अणत्ताणपरिणामे	अज्ञानपरिणाम: ९३४	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाह
अणत्ताणपरिणामेण	अज्ञानपरिणामेन ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], ९४३	
अणत्ताणा	अज्ञानानि ४६०, ४६१, ४७८, ४८२ [३], ४८७ [१], ४८८, ४९६, ९४३	
”	अज्ञाने ४८९ [२], ४९० [२]	
अणत्ताणी	अज्ञानी ८२, १३५२, १७५१, १८९९ [१]	
० अणत्ताणी	अज्ञानिन: ९३८, ९४० [१], ९४१ [१]	
अणत्ताणी०	अज्ञानिन १३५२	
० अणत्ताणीणं	अज्ञानिनाम् २५.८	
अणत्ताणेहिं	अज्ञानि: ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४६२ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४९० [३], ४९१ [१]	
”	अज्ञानान्याम् ४६६ [१], ४६८ [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८९ [१], ४९० [१]	
अणत्ते	अन्यान् १८०१	
— अणत्ते	अन्ये २८२८ [१], ३१ [१], ३४ [२], ४०, ४१ गा १८, ४२, ४६, ५१, ५२, ५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५७-५८, ५४ [४] गा. ६७-६८, ५४ [८] गा. ८९, ५४ [११], ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ८४९, ८५२	

मूलसद्वो	सकयल्यो	सुसंकाह
-अणो	अन्याः ४४, ५५, ५४ [३] गा. ६०, ५४ [४] गा. ७०	
"	अन्यानि ४७ तः ४९, ५४ [३] गा. ५६ गा. ६१ तः ६६, ५४ [४] गा. ७१ तः ७५, ५४ [८] गा. ८७, ८५३	
अणोर्हि	अन्येषाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [१-२], १९८ [२], २०१ [२], २०२ [२], २०५ [२], २१५३ [६], २१६६ [४]	
अणो	अन्यः ५४ [९] गा. ९७	
अणोर्णो	अन्योन्य २११ गा. १६७	
अतसी	अतसी - शुन्धविशेषः ४२ गा. २०	
अतिथ्यगरसिद्धा	अतीर्थैकरसिद्धा. १६	
अतिथ्यसिद्धा	अतीर्थैरसिद्धा. १६	
अतिराउले	स्वामिकुलम् ८४२, ८६७	
अतिवतिता	अतिवज्य २०५२ [२]	
अतीता	अतीताः २०९३ [१], २०९५ [१-२], २०९६ [२], २०९७ [१], २०९९ [२], २१०० [२], २१०२, २१०८, २११२, २११३, २१२४ [२], २१३५ [१]	
"	अतीतानि १०३१ [१], १०३७, १०३९, १०४१ [२], १०४३ [६], १०४६ [१], १०४८ [२, ४], १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१, ३-४], १०५५ [१, ३-५], १०५८, १०६३, १०६५, १०६७	

मूलसद्वो	सकयल्यो	सुसंकाह
०-अतीता	अतीताः १४३, १४५	
अतीया	" २०९६ [१], २०९९ [१], २१०० [१], २१०१ [१], २१०३ [१], २१०५ तः २१०७, २१०९, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२१ [१], २१२३ [१-३], २१२४ [१, ३], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]	
"	अतीतानि १०३०, १०३६, १०३८ [१], १०४१ [१, ३-४, ७-९], १०४३ [१, ३, ५], १०४६ [३, ५, ७-८], १०४७ [१, ४], १०४८ [१], १०५४ [२], १०६३, १०६४	
०-अनीया	अतीताः १४५	
अतुलं	अतुलम् २११ गा. १७७	
अत्ताणं	आत्मानम् ९९९ [१]	
अत्य	अत्र १७९ [२], २१०, ष्ट. ६१ डि. २	
-अत्य	" १७८ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८४ [२], १८५ [२], १८६ [२], १८९ [२], १९० [२], १९१ [२], १९३ [२], १९५ [२], १९७ [१-२], १९८ [१], १९९ तः २०४, २०५ [२], २०६ [१-२], ष्ट. ७१ डि. २	
अत्यमो	अथैतः ११० गा. १२६	
अत्य	अस्तिकायः १२५९ गा. २१२	

मूलसदो	सक्यस्थो	सुसंकाह	मूलसदो	सक्यस्थो	सुसंकाह
अस्थि	अस्ति २११ गा. १७१, ९१० [३], १०३४, ११५५, १५५९ तः १५६१, १५६४, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६१९, १६३७, १६३८ [१], १६४०, १६८५ [३], १८९८ [१-२], १९०३ [३-४], १९०७		अस्थि—	सन्ति ६७३ [२], ९९६, ९९८, ११३०, २०४२, २०४३, २०४६, २०५१	
”	सन्ति ४८८, १००९ [२], १०११ [२], १०१२ [२], १०१४ [२], १०१५ [२], १०४१, [१-४, ६-८], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [५, ७-८], १०४७ [३], १०६१, १०६५, २०५७ [२], २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०० [२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ त २१०८, २११२, २११३, २११८ [१], २११९ [२, ४], २१२० [२-३], २१२४ [३], २१३५ [१]		—अस्थि	स्तः २१२२	
	अस्ति ९९४, १४०८ [३], १४२० [१-३, ६-७] १४२१ [१-४], १४२५ [१], १४२८ [१], १४३१ [१], १४३२ [१-२], १४३७ [१-३], १४४४, १४५७, १४५९, १४६३, १४६८, १४७०, १४७५		—अस्थि	अस्तिकायः १२५९ गा. २१२	
			—अस्थिपू	” २१२ गा. १८१	
			०—अस्थिकापू	” २७२ [३-५], २७३	
			०—अस्थिकापूणं	अस्तिकायेन १००२, १००३ [१], १००५	
			०—अस्थिकाय	अस्तिकाय २७०, २७१, २७३	
			अस्थिकायधर्मं	अस्तिकायधर्मम् ११० गा १३०	
			०—अस्थिकायस्त	अस्तिकायस्थ २७२ [१-५], १००२, १००३ [१], १००५	
			+ अस्थिय	अस्थि कम्— बहुवीज- वनस्पतिविशेष. ४१ गा. १६	
			अथ्योगाहे	अर्थावग्रहः १०१७, १०१९, १०२० [१], १०२१ [१, ३], १०२२ [१-२]	
			० अथ्योगाहे	अर्थावग्रहः १०१९, १०२१ [३]	
			अथिरणामाप	अस्थिरनाम्न. १७०२ [४]	
			अथिरणामे	अस्थिरनाम १६९३	
			अविट्टतेहिं	अदृष्टान्तैः १६६४	
			अदिण्णादागे	अदत्तादानम् १६३९	
			अदिण्णादागेणं	अदत्तादानेन १५७७ [१]	
			अदीया	अतीताः पृ. ४३२ टि. २	
			अदुक्खमसुहं	अदुःखमसुखाम्— वेदना- भेदम् २०५, ४ गा २२६, २०७०	
			अदुक्खमसुहा	अदुःखमसुखा— वेदनाभेदः २०६९	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह
अदुकलसुहं	अदुःखसुखाम्— वेदनामेदम्	पृ. ४२५ टि. २
अदुकलसुहा	अदुःखसुखा— वेदनाभेदः	पृ. ४२५ टि. १
अदूरसामंते	अदूरसमीपे	२०५२ [४-५]
अदेवीया	अदेवीकाः	२०५१
अह०	आर्द्र	१७८ [१-२]
+ अहङ्गमक	आहङ्गमकः	पृ. १८ टि. ११
+ अहङ्गसग	,,	४२ गा. २२
अहाई	आदर्शम्	पृ. २४६ टि. ३
अहापु	आदर्श	९९९ [१]
अहाति	आदर्शम्	पृ. २४६ टि. ३
+ अहाय	आदर्शः	९७२ गा. २०३
अहायं	आदर्शम्	९९९ [१]
अहारिट्टपु	आर्द्रारिष्टक.	१०२६
अहकविट्टग-	अर्धकपित्थक-	
संठाण०	संस्थान	१९५ [१]
अहगाउयं	अर्धगव्यूतम्	१९८३, १९९०
—अहचंद	अर्धचन्द्र	१९५ [१]
अहचंदसंठाण०	अर्धचन्द्रसंस्थान	१९७ [१], २०५ [१], २०६ [१]
अहलुःवीसतिविहा	अर्धपञ्चसतिविधाः	१०२
अहट्टारस	अर्धाष्टादश	१७०२ [२७]
अहणाराय-	अर्धनाराचसं	
संघयणगामस्स	हनननाम्नः	१७०२ [२०]
अहणाराय-	अर्धनाराच-	
संघयणगामे	संहनननाम	१६९४ [७]
अहनिवण्ण०	अर्धत्रयः पञ्चाशत्	१७४ गा. १३५
अहतेरस	अर्धत्रयोदश	६८ [४], १७०२ [२५]
अहतेरसाहं	अर्धत्रयोदशानि	९१ [४] गा. १११
अहतेवण्णं	अर्धत्रिपञ्चाशत्	१७४
अहतेवीसं	अर्धत्रयोविंशतिः	५९३

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह
अहद्धा०	अहद्धा— दिनस्य रात्रेर्वैक देशः	८६५
अहद्धामिस्सिया	अहद्धामिभ्रिता— भाषाप्रभेदः	८६५
अहद्धपल्लोवमं	अर्धपत्थोपमम्	३९४, [१, ३], ३९६ [१, ३], ३९८ [१, ३], ४०० [२-३], ४०२ [१, ३], ४०३ [१, ३]
०—अहद्धपघिट्टे	अहद्धाप्रविष्टः	१७४४
अहद्धपंचमाहं	अर्धपञ्चमाति	३४६ [१, ३], ३४८ [१, ३]
अहद्धमागहाण	अर्धमागध्या	१०७
अहद्धमासं	अर्धमासम्	५७१, १७०० [७]
अहद्धमासो	अर्धमासः	१७३७ [४]
०—अहद्धं	अहद्धम्	२११
,,	अहद्धाम्	१२६०, १३९५
अहद्धगुलं	अर्धगुलम्	२१६९
—अहद्धा	अहद्धा	१००६ गा. २०७
८—अहद्धा	,,	१०१२ [१]
८—अहद्धा—	,,	२११ गा. १७२-१७३
—अहद्धा—	,,	८२
०—अहद्धाण	अहद्धया	१०१३
,,	अहद्धायाः	१७४४
अहद्धामिस्सिया	अहद्धामिभ्रिता— भाषाप्रभेदः	८६५
अहद्धासमणु	अहद्धासमयः	५, २७०, २७१, २७२ [६], २७३, ५०१, १३९६
अहद्धासमणुं	अहद्धासमयेन	१००२, १००३ [१-२], १००५
अहद्धासमथा	अहद्धासमथाः	२७५
अहद्धासमयाणं	अहद्धासमयानाम्	२७५
०अहद्धासमयाणं	,,	२७०, २७१, २७३
०—अहद्धाहिंतो	अहद्धायाः	१०१३

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
अबुद्धाई	अर्धचतुर्थाति	१९८४, १९८५
अवम्मत्थिकाए	अधर्मास्तिकायः ५, २७०, २७१, २७२[२], २७३, ५०१	
अवम्मत्थिकाएण	अधर्मास्तिकायेन	१००२
अवम्मत्थिकाएणं	”	”
अवम्मत्थिकाय	अधर्मास्तिकाय	२७०, २७१, २७३
अवम्मत्थिकायस्स	अधर्मास्तिकायस्स	५, २७२[२], ५०१, १००३[१]
अधिगाया	अधिगताः ११० गा. १२०	
०—अधिवती	अधिपतिः १९७[२], १९८[२]	
०—अधिवतीणं	अधिपतीनाम्	१७८ [१-२], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५[१ २], १९६, १९७[२], १९८[२]
अधेदिसाए	अधोदिशायाम् ३२७, ३२९	
अधेलोए	अधोलोके २७८ तः २८३, २८८ तः २९१, २९५ तः २९८, ३००, ३०२, ३०४ तः ३०७, ३०९, ३११ तः ३२४, ३२६, ३२८	
अधेलोय०	अधोलोक २७९ तः २८४, २८८, २८९, २९१, २९२, २९५ तः २९९, ३०५, ३०९ तः ३१९, ३२३, ३२४, ३२६, ३२८	
अधेलोय-०	अधोलोक	३००
अधेसत्तमापुडवि	अधःसत्तमपृथ्वी	३४२[२-३]

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
अधेसत्तमापुडवि०	अधःसत्तमपृथ्वी	३४२[१]
अधेसत्तमाए	अधःसत्तम्याम्	३३४
अधेसत्तमापुडविने-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
रहएसु	नैरयिकेषु	६७२[२]
अधेसत्तमापुड-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विनेरइय०	नैरयिक	६५६[३]
अधेसत्तमापुड-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विनेरइया	नैरयिकाः ५७५, ६४६	
अधोलोए	अधोलोके २८४, २८५, २८७, २९२, २९३, २९९, ३०१	
अधोलोय०	अधोलोक २८५ तः २८७, २९०, २९३, २९४, ३०१, ३०२, ३०४, ३०६ तः ३०८, ३२०, ३२१	
अज्ञाणा	अज्ञाने	४८२[२]
—अज्ञे	अन्ये	८५२
अपइट्टागे	अप्रतिष्ठानः	१७४
अपक्काणं	अपक्वानाम्	पृ. २९६ टि. ९
अपक्कख्वाणकिरिया	अप्रत्याख्यानक्रिया	११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२५, १६३०, १६३४, १६३५, [४], १६५७, १६५८, १६६०
अपक्कख्वाण-	अप्रत्याख्यान-	
किरियाओ	क्रियाः	१६६३
अपक्कख्वाण-	अप्रत्याख्यान-	
वत्तिया	प्रत्यया	१६५३
अपक्कख्वाणिवा	अप्रत्याख्यानिकी	पृ. ३५८ टि. १
अपक्कख्वाणिस्स	अप्रत्याख्यानानिः	१६२५
अपक्कख्वागे	अप्रत्याख्यानः ९६२[१], १६९१[४]	

मूलसदो	सङ्गयत्यो	सुसंकाइ
— अपञ्चस्वाय	अप्रत्याख्यात	८९९
अपञ्चत्	अपर्याप्त ३५३, ४२७[२]	
अपञ्चत्त०	,, १५८, ३६५	
	[२], ३६६[२], ३६८	
	[२], ३६९[२], ३७०	
	[२], ३९९[२], ४००	
	[२], ४०३[२], ४०५	
	[२], ४०९[२], ६५०[५]	
— अपञ्चत्त-	अपर्याप्त १५२०[५]	
अपञ्चत्त०	अपर्याप्तकः १३०२, १३८४	
० अपञ्चत्त०	,, १२७७, १२७८,	
	१२९१, १२९२	
०— अपञ्चत्त०	,, १२६६[१],	
	१९०५[१-२]	
अपञ्चत्त०सु	अपर्याप्तकेषु ६६८ [५],	
	१९०७	
अपञ्चत्त०र्हितो	अपर्याप्तकेभ्यः ६३९	
	[१५, १७-१८, २०,	
	२२, २६], ६४५[५],	
	६५०[६, १२], ६६२[५]	
अपञ्चत्त०	अपर्याप्तक ३८२[२],	
	६३९[११]	
अपञ्चत्त०	,, ३४४[२], ३८३	
	[२], ३९०[२], ६३९	
	[६, ९, ११, १४-१५],	
	१५, ३३[६]	
अपञ्चत्त०भसुर-	अपर्याप्तकासुर-	
कुमारभवन-	कुमारभवन-	
वासिदेव-	वासिदेव-	
पंचेदियथे-	पञ्चेदिय-	
उच्चियसरीरे	वैकियसरीरम् १५२०[३]	
अपञ्चत्त०-	अपर्याप्तक-	
गङ्गभवङ्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणूयपंचेदिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-	
भोराहियसरीरे	शरीरम् १४८७[२]	
अपञ्चत्त०जलयर-	अपर्याप्तकजलयर-	
संसेजबासा-	हृष्येयवर्षायुष्कगर्भ-	

मूलसदो	सङ्गयत्यो	सुसंकाइ
उयगङ्गभवङ्क-	व्युत्क्रान्तिक-	
तियतिरिक्ख-	तियेग्योनिक-	
जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियवैकिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम् १५१८[५]	
अपञ्चत्त०गामाण-	अपर्याप्तकनामः	
	१७०२[४७]	
अपञ्चत्त०गरयणप-	अपर्याप्तकरत्नप्रभा-	
भापुडविगेरहय-	पृथ्वीनैरयिक-	
पंचेदियथे-	पञ्चेन्द्रियवैकिय-	
उच्चियसरीरे	शरीरम् १५१७[२]	
अपञ्चत्त०सम्मु-	अपर्याप्तकसम्मुच्छिम-	
च्छिमतिरिक्ख-	तियेग्योनिक-	
जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
भोराहियसरीरे	शरीरम् १४८४[२]	
अपञ्चत्त०संसेज-	अपर्याप्तकसङ्ख्येय-	
वासाउयकम्म-	वर्षायुष्कवर्षभूमक-	
भूमगगङ्गभवङ्क-	गर्भव्युत्क्रा-	
तियमणूयपंचे-	न्तिकमनुष्य-	
दियवेउच्चिय-	पञ्चेन्द्रियवै-	
सरीरे	कियशरीरम् १५१९[४]	
अपञ्चत्त०संसेज-	अपर्याप्तकसङ्ख्येयवर्षायुष्क-	
वासाउयगङ्गभ-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
वङ्कतियतिरिक्ख-	तियेग्योनिक-	
जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियवैकिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम् १५१८[३]	
अपञ्चत्त०सुहुमपुड-	अपर्याप्तकसुहुम-	
विहाइयपणि-	पृथ्वीकायि-	
दियभोराहिय-	कैकेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४७८[२]	
अपञ्चत्त०सुहुम-	अपर्याप्तवस्त्रम्-	
वाउकाइया	वायुकायिकाः ३३	
अपञ्चत्त०	अपर्याप्तकाः २५[१-३],	
	२८[२-४], ३०, ३१	
	[२-४], ३४[२-३], ५५	
	[१-३], ५६[२], ५७	
	[२], ५८[२], ६०, ९३,	
	१४०[२], १४१[२],	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
अपजजत्ता	१४२[२], १४४[२], १४६[२], १४७[२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २२८, २३० [१-२], २३३, २३५, [१-७], २३६, २३८, २४० [१-२, ६-७], २४१, २४३, २४५ [१-३, ५, ७-९], २४६, २४८, २५० [१-४, ६-७], २६६, २९३, २९९, ३०२, ८६८, ९९८, १३१३	
० अपजजत्ता	अपर्याप्तकाः	२४६
०-अपजजत्ता	,, १४९८[३-६]	
अपजजत्ताण	अपर्याप्तकानाम् १५०, १५६, १६२	
-अपजजत्ताण	,, ५४[११] गा. १०६	
०-अपजजत्ताण	,, १५०१[३]	
अपजजत्ताणं	,, १४९, १५२, १५५, १५८, १५९, १६१, २२८, २३३, २४८, १५०६[२], घृ. ६७ टि. ३, घृ. ६८ टि १	
० अपजजत्ताणं	अपर्याप्तकानाम् २३८, २४३	
-अपजजत्ताण	,, १६३	
०-अपजजत्ताणं	,, २३०[४], २३५[६], २४३	
अपजजत्तोहिंलो	अपर्याप्तकेभ्यः ६३९, [१४, २६], ६५०[१०]	
० अपजजत्तोहिंलो	,, ६५०[१०]	
अपजजत्तामे	अपर्याप्तानाम् १६९३	
अपजजत्ताद्वरावा-	अपर्याप्तबाद्वरावायुकायिकै-	
उक्ताह्यपुगिदिय-	केन्द्रियैकिय-	
वेडम्बियसरीरे	शरीरम् १५१५[३]	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
अपजजत्ताय- वाउक्ताह्यपुगि- दियथेउम्बियसरीरे	अपर्याप्तद्वीन्द्रियौदारिक- " " " "	
अपजजत्तेहं दिय-	अपर्याप्तद्वीन्द्रियौदारिक-	
ओराहियसरीरे	शरीरम् १४८०	
अपजजत्तय	अपर्याप्तक ४२८[२]	
अपजजत्तय०	,, ३३५ तः ३४३	
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३४५[२], ३४७[२], ३५४[२], ३५५[२] ३५६[२], ३५७[२], ३५९[२], ३६२[२], ३६३[२], ३६४[२], ३७१ तः ३८१ सूत्राणां ३८४ तः ३८९ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका ३९२[२], ३९३[२], ३९५[२], ३९७[२], ४०७[२], ६३९[५-६, ११, १७], ६५०[८], ६६८[५]	
अपजजत्तयस्स	अपर्याप्तकस्य २१७५	
अपजजत्तया	अपर्याप्तकाः ३४[६], २२८, २३८, २४० [३-५] २४१, २४३, २४५[६, ६], २४६, २४८, २५०, [२-३ ५-७], २५१, २९६, ३०५, ३११, ३१४, ३१७, ३२०, ३२३, ३२५, ३३४, ८६७	
० अपजजत्तया	अपर्याप्तकाः २५१	
अपजजत्तयाण	अपर्याप्तकानाम् १५०४[२]	
०-अपजजत्तयाण	,, २३८	
अपजजत्तयाणं	,, २४८, ३४९ [२], ३५१[२], ३५८, ३६० [२], ३६१, १५०७[२]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
० अपजत्तयाणं	अपर्याप्तानाम्	२४३, २४८
०- अपजत्तयाणं	,, २३८, २४० [१], २४८	
अपजत्तसम्मुच्छिन्न-	अपर्याप्तसम्मुच्छिन्नमोरः -	
उत्तरपरिसप्पथल-	परिसंस्थलचरतिर्य	
यरतिरिक्ख-	ग्योनिकपञ्चेन्द्र-	
जोणियपंचेंदिय-	यौदारिक-	
भोरालियसरीरे	शरीरम्	१४८५. [७]
अपजत्तसम्मुच्छिन्न-	अपर्याप्तसम्मुच्छिन्न-	
चउत्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
निरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेंदियभोरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५. [३]
अपजत्तसुहुमभा-	अपर्याप्तसुक्ष्मा-	
उक्काहया	क्कायिकाः	२७
अपजत्तसुहुमपुढ-	अपर्याप्तसुक्ष्मपृथ्वी-	
विकाहया	कायिकाः	२१
अपजत्तसुहुम-	अपर्याप्तसुक्ष्मवनरपति-	
वणस्सहकाहया	कायिकाः	३६
अपजत्ता	अपर्याप्ताः	१४८६ [२-३]
० अपजत्ता	,,	१४८५ [२]
अपजत्ताण	अपर्याप्तानाम्	१५. १३ [२]
०- अपजत्ताण	,, २५० [२], १४९० [४], १४९१ तः १४९५	
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १४९७ [१-३], १४९८ [२], १५०१ [२], १५०४ [४], १५०६ [५]	
अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	१५२, २६६, ३२५, ३६७, ४१३ [२], ४१७ तः ४२६ सूत्राणां ४२९ तः ४३७ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, १५०६ [४], १५१८ [७], पृ. ८४ टि. १

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
०- अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १५३, १६३ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०१ [१-२], २०३ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २१०, २३० [१-४, ६], २३१, २३५ [१-५, ७], २३६, २४० [२-७], २४१, २४३, २४५ [१-९], २४६, २५० [१, ३-७], २५१, १५०४ [३], पृ. ४८ टि. २
अपजत्तिया	अपर्याप्ता	१२६६ [२]
,,	अपर्याप्ता - भाषाभेदः ८६०, ८६४ तः ८६६	
अपजत्तियाणं	अपर्याप्तानाम्	३४६ [२], ३४८ [२], ३५० [२], ३५२ [२], ३९४ [२], ३९६ [२], ३९८ [२], ४०० [२], ४०२ [२], ४०४ [२], ४०६ [२], ४०८ [२], ४१० [२], ४११ [२], ४१२ [२], ४१४ [२], ४१५ [२], ४१६ [२]
अपजत्तीसु	अपर्याप्तिसु	१९०५ [३]

मूलस्रो	सकयत्थो	सुत्तकाइ	मूलस्रो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
अपज्जवसिण	अपर्यवसितः	१२६५, १२७१, १२७६, १२८५, १२९०, १३०१, १३२५, १३२६, १३३०, १३३१, १३३४, १३३५, १३४०, तः १३४४, १३४६, १३५१, १३५२, १३५५, १३५७, १३५९, १३६१, १३७०, १३७५, १३८१, १३८२, १३८५, १३८८, १३९१, १३९३, १३९४, १३९८	अपमत्ता अप्रमाणेहिं ० अपराजिणसु अपराजित — अपराजित अपराजिता अपराजिते अपराजिय — अपराजिय ० अपराजियत्ते अपराजियदेवत्ते ० अपराजियदेवत्ते ०— अपराजिय- देवत्ते ० अपराजिय- देवरस्स ० अपराजिय- देवानं ० अपराजियाणं अपरिग्गहिवाणं अपरित्ता अपरित्ताणं अपरित्ते ० अपरित्ते अपरियाणां अपरियारगा	अप्रमणाः अप्रमाणैः अपराजितेषु अपराजित ७२३ अपराजिताः अपराजितः अपराजित ४३६ [२-३], १०३६, १०३९, १०४१ [८] अपराजित ६०४, १०४३ [५] अपराजितत्वे १०४५, [१], १०४६ [७] अपराजितदेवत्ते १०४८ [४] १०४७ [३], १०४९, १०५० [३], १०५२ अपराजितदेवत्ते १०५५ [४] अपराजितदेवस्य १०४६ [१, ८], १०६३ अपराजितदेवानाम् १०५४ [१] अपराजितानाम् १०५१ अपरिगृहीतानाम् ४१२ [१-३], ४१६ [१-३] अपरीताः २६५ अपरीतानाम् २६५ अपरीतः १३७९ १३७९ तः १३८१ अपरियाणानाम् १२३५ अपरिचारकाः— अप्रवीचारकाः २०५२ [१], २०५३	
अपज्जवमिता	अपर्यवसिता	२११			
अपज्जवसिते	अपर्यवसितः	पृ. ३१५ टि. २			
अपडिवाई	अप्रतिपाती	२०२७, पृ. ४३५ टि. १			
— अपडिवाई	,,	१९८१ गा २२२			
अपडिवाती	अप्रतिपातिनः	१०३			
अपडिवादी	अप्रतिपाती	२०२७			
— अपडिहय—	अप्रतिहय	८९९			
अपडोयारेहिं	अप्रत्यवतारिः	१५६४			
अपडमसमय	अप्रथमसमय	११६			
अपडमसमय०	,,	११०, ११५, ११८, ११९, १२२, १२५, १२८, १२९, १३३, १३२, ११०४			
अपडमसमयमिद्धा	अप्रथमसमयमिद्धा	१७			
अपदेवद्वयाण	अप्रदेशार्थनया	३३०, ३३२			
० अपदेवद्वयाण	,,	३३०, ३३२			
०— अपदेवद्वयाण	,,	पृ. १०१ टि. १			
अपमत्तसंज्ञपूर्हिता	अप्रमत्तसंज्ञेत्यर्थः	६६५ [२३]			
अपमत्तसंज्ञय-	अप्रमत्तसंज्ञय-				
सम्मसिद्धि०	सम्यग्मसिद्धि	१५३३ [०]			
अपमत्तसंज्ञयस्स	अप्रमत्तसंज्ञयस्स	१६२४			
अपमत्तसंज्ञया	अप्रमत्तसंज्ञया	११४२			

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
अपरिचारगाण	अपरिचारकाणाम् -	
	अप्रवीचारकाणाम् २०५३	
अपरिचारा	अपरिचाराः -	
	अप्रवीचाराः २०५१	
अपरिसेसण	अपरिशेषान्	पृ. ३९४ टि. २
अपरिसेसिण	,,	१८०४
अपरिसेसे	,,	१८१७
अपविट्ठाहं	अप्रविष्टान्	९९१[१-३]
अपसत्थ	अप्रशस्त	१२१८ गा. २१०
अपसत्थविहाय-	अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः	
गतिणामस्स	१७०३[४३, ४६, ५५],	१७०३[२]
अपसत्थविहाय-	अप्रशस्तविहायोगति-	
गतिणामे	नाम १६९४[१८]	
अपसत्था	अप्रशस्ताः १७०२[३२]	
अपिकाणं	अपकानाम् १२३५	
अपुट्ठाहं	अस्पृष्टानि ८७७[१५],	९९०[२], १८००[३]
,,	अस्पृष्टान् ९९०[१, ३]	
अपुट्ठे	अस्पृष्टः १६२०	
,,	अस्पृष्टान् ९९२[२]	
अपुरोहिता	अपुरोहिताः २१०	
अपुरोहिया	,,	२०७
अपुव्वे	अपूर्वान् १८०१	
अपूय	अपूप २१६९	
अपेसा	अप्रेष्याः पृ. ७६ टि. २	
अपेस्ता	,,	२१०
अपपकमतरागा	अल्पतरकर्मकाः ११२५,	११३२
अपपुट्ठिया	अल्पद्विकाः पृ. २८६ टि. १	
०-अपपुट्ठिया	,,	पृ. २८६ टि. १-२-६-९
०-अपपणयाण	आत्मना १८०१	
अपपणो	आत्मनः १५७०, १५७१	
०-अपपणो	,,	९९३, २१६८

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
अपपतराण	अल्पतरान् ११२४, ११४२	
अपपतिट्ठिण	अप्रतिष्ठितः ९६०[१]	
अपपबहुं	अल्पबहुत्वम् २०३२ गा.	२२४
-अपपबहुं	,, १२१८ गा. २१०	
०-अपपबहुं	,, ३३४, १४७४	गा. २१४
अपपवेदणतरागा	अल्पतरवेदनाः ११२८,	११४४
अपपसत्था	अप्रशस्तानि २०४७	
अपपसत्थाओ	अप्रशस्ताः १२४१	
अपपसरीरा	अल्पशरीराः ११२४,	११४२
अप्या	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३१	
,,	अल्पाः २२५, तः २७२	
	[५], २७३ तः २७५,	
	३२५, ३३० तः ३३३,	
	६९१, ७३१, ७३३,	
	७३५, ७३७, ७५३,	
	७६३, ७७२, ७७७,	
	७७९, ७८०, ८०२ तः	
	८०५, ९००, ९८२,	
	९८५[९], ९८७[४]	
	१०१३, ११७० तः	
	११७४, ११७६, ११८०	
	[१, ५-१०], ११८२	
	[१-३], ११८३[१-३],	
	११८५ तः ११९०,	
	१५६६, १६६३, १८२१,	
	२०५३, २१२५, २१२६,	
	२१२७[१], २१२९[१],	
	२१३०, २१३१, २१४२,	
	२१४३	
,,	अल्पानि ८८७, ९७९,	
	९८५[७] ९८७[२],	
	१२४७ तः १२४९,	
	१४७३, १५६५	

मूलसहो	सकथयो	सुत्तंकाइ
अप्पाणं	आत्मानम्	१५७२
+ अप्पाबहु	अल्पबहुत्वम्	९७२ गा. २०२
अप्पाबहुण	अल्पबहुत्वे	१००६ गा. २०७
अप्पाबहुगं	अल्पबहुत्वम्	११८० [१०], ११८१
अप्पाबहुगा	अल्पबहुत्वानि	११८० [१०], ११८१
अप्पाबहुदंढगा	अल्पबहुत्वदण्डकाः	६९२
अप्पाबहुयं	अल्पबहुत्वम्	८०४, ८८८ [१]
अप्पाबहुयाणि	अल्पबहुत्वे	०८३ [२], ९८४
अप्पिद्धिया	अल्पद्विकाः	११९१ तः ११९४, ११९७
०- अप्पिद्धिया	,,	११९९, ११९२, ११९४
अप्पियतरिया	अप्रियतरिका	१२२६
अप्पियत्ताण	अप्रियतया	१८०५
अप्पेस्सा	अप्पेस्साः	२०७
अप्फोया	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३०
अफासाइजमाणा	अस्पृश्यमानाः	१८१८, १८२१
अफासाइजमाणाई	अस्पृश्यमानानि	१८२०
अफासाइजमाणाण	अस्पृश्यमानानाम्	१८१८, १८२१
अफासाइजमाणाणं	,,	१८१७
अफुण्ण	आपूणम्	२१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१-२], २१६५, २१६६ [१]
अफुसमाणगति- परिणामे	अस्पृश्यद्विति परिणामः	९४९
अफुसमाणगती	अस्पृश्यद्वितिः	११०५, ११०७
अफुसमाणगतीण	अस्पृश्यद्वितिकः	२१७५

मूलसहो	सकथयो	सुत्तंकाइ
अकुसित्ता	अस्पृष्टा	११०७
अबंघण	अबन्धकः	१६४२, १६४३, १६४६, १७८३ [१], १७८४ [१, ३]
अबंघगा	अबन्धकाः	३२५, १६४३
अबंघगाणं	अबन्धकानाम्	३२५
अबंघणे	अबन्धकः	१६४३
अबंघणेण	अबन्धकेन	१७८४ [१]
अवाहा	अवाधा	१६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [१-२], १७०० [२, ४, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, ११, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५६, ५८], १७०३ [१], १७०४, १७३४, १७३५, [१], १७३७ [२-३], १७३९ [२], १७४१
अवाहाण	अवाधया	२११
अवाहाणिया	अवाधोनिका - अधाधानाः	१६९७, १६९८ [१], १७०० [२], १७०४, १७४१
अवमहण	अभ्यधिकः	४४३, ४५५, [३], ५०८, ५२७ [३], पृ. १५२ टि. १
— अवमहण	अभ्यधिकः	पृ. १५२ टि. १
० अवमहण	,,	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], पृ. १५२ टि. १
०- अवमहण	,,	४४०, ४४८
अवमहणे	अभ्यधिकः	५२७ [३]
०- अवमहणे	,,	,,
अवमहयं	अभ्यधिकम्	१९३२ [२]
० अवमहयं	,,	१३२७
०- अवमहयं	,,	१७३० [१]

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
अवभह्या	अभ्यधिकाः ४७२[२], १२०२	
अवभह्याहं	अभ्यधिकानि १३५३	
०-अवभह्याहं	,, १२६२[२], १२८९, १३१२, १३२७	
०-अवभह्याहं	,, १३३६ तः १३४९, १७०९, [१-२], १७३०[१]	
अवभक्तागणं	अभ्याख्यानेन १५८०	
अवभनिष्ट	अभ्यधिकः ४४०, ४४३, ४५५, [३], ५०४, ५३३[१], ५३९[१], ५५४[१], पृ. १३८ टि. १	
०-अवभनिष्ट	अभ्यधिकः ४४३, ४५५ [३], पृ. १५२ टि. १	
०-अवभनिष्ट	,, ५२७[३], ५३९[१]	
अवभतिते	,, ५३९[१]	
०-अवभतिते	,, ५३३[१], ५४८ [१], ५५४[१]	
अवभतियं	अभ्यधिकम् ४८०	
+ अवभपडल-	अभ्रपटलम् २४ गा. ९	
अवभपडलाण	अभ्रपटलानाम् ८८३	
०-अवभरागे	अभ्ररागः १२२९	
-अवभवालुव	अभ्रवालुका २४ गा. ९	
अवभहिष्ट	अभ्यधिकाः ४४०, ४४८, ४५५[२-३], ४८९[२], ५३३[१], ५४८[१]	
०-अवभहिष्ट	अभ्यधिकः ४४३, ४५५ [३], ५०४	
०-अवभहिष्ट	,, ४४०, ४५५[२]	
अवभहिते	,, ४८९[२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५४८[१]	
०-अवभहिते	,, ४८९[२], ५०५, ५०६	
अवभहियं	अभ्यधिकम् ३९६[३], ३९८[३], ४००[३], पृ. १४६ टि. १	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
-अवभहियं	अभ्यधिकम् ३९५[१], ३९८[१], ३९९[१]	
०-अवभहियं	,, ३९५[३], ३९६ [१], ३९७[१, ३], ३९९[३], ४००[१]	
०-अवभहियाहं	अभ्यधिकानि पृ. ३०४ टि. २	
०-अवभंतराण	अभ्यन्तरकः २१६९	
अवभंतरगा	अभ्यन्तरकाणि ५४[८] गा. ९१	
अवभंतरपुक्खरदे	आभ्यन्तरपुक्खरार्धः १००३[२]	
अवभंतर-वाहिरे	आभ्यन्तर-वाहाम् १९८१ गा. २२२	
अवभुगाय०	अभ्युद्गत १९५[१]	
अवभुवगमोवक्क- मिया	आभ्युपगमिक्यैः पक्कमिकी २०५४ गा. २२५	
+ अवभोरुह	हरिजातिवनस्पतिसिद्धेशः पृ. २० टि. ११	
अवभोवगमियं	आभ्युपगमिकीम् २०७३	
अवभोवगमिया	आभ्युपगमिकी २०७२	
अवभवसिद्धिष्ट	अवभवसिद्धिकः १३९३, १८७३	
अवभवसिद्धिष्टिहो	अवभवसिद्धिकेभ्यः ९१०[१], ९१४[१]	
अवभवसिद्धिया	अवभवसिद्धिकाः २६९, ३३४	
अवभवसिद्धियार्ण	अवभवसिद्धिकानाम् २६९	
अवभगयं	अभङ्गकम् १७८४[२], १८८०[३]	
अभासष्ट	अभाषकः १३७५	
अभासगा	अभाषकाः २६४, ८६७, ८६८, ९००	
अभासगाण	अभाषकाणाम् २६४, ९००	
अभिवखणं	अभीक्षणम् ११२४, ११४२, १८०२	

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
०-अभिगामी	अधिगमिनः २०४९, २०५०	
अभिगमे	अधिगमः २०३२ गा. २२४	
अभिग्गहम्मि	अभिग्रहे ८६६ गा. १९७	
अभिग्गहयत्तापु	अभिघित्ततया १८०५, १८०६ [१]	
अभिण्णाइ	अभिज्ञानि ८८०	
अभिनिविट्ठाइ	अभिनिविष्टानि १४४४	
अभिज्ञाहं	अभिज्ञानि ८८०	
०-अभिरामा	अभिरामाणि १७७, १७८ [१], १८८	
अभिरूवा	अभिरूपी २०६ [१]	
"	अभिरूपा २११	
"	अभिरूपाणि १७७, १७८ [१] १८८, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०	
अभिलावविसेसो	अभिलापविशेषः १२४९	
अभिलावेणं	अभिलापेन ३५३, ६४१ [२], ६९२, ८९१, ९९९ [२], ११९६, १२२१, १६१९, १७४२	
- अभिलावेणं	अभिलापेन १५२० [५]	
अभिलावो	अभिलापः ६२५, ६३८, ६७४, ९९० [४], १२०० [२], १२०७ [२], १२४८	
०- अभिलावो	अभिलापः २१५४ [१]	
अभिवदिउण	अभिन्नय १ गा १	
अभिसम्पण्णागयाइ	अभिसम्पवागतानि १४४४	
अभिहणंति	अभिघ्नन्ति २१५३ [४], २१६६ [३]	
- अभिहियं	अभिहितम् ११० गा. १३०	
अमणापत्तरिया	अमनआपत्तरिका पृ. २९३ टि. ९	
अमणामत्तरिया	अमनोऽमतत्तरिका १२२६, १२३४	

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
अमणामत्तापु	अमनोऽमतथा १८०५	
अमणामत्तरिया	अमनोऽमतत्तरिका १२२७, १२२८, १२३३, १२३५	
अमणुणत्तरिया	अमनोऽतत्तरिका १२२६	
अमणुणत्तापु	अमनोऽततया १८०५	
अमणुणा	अमनोऽज्ञाः १६८१ [२], १६९० [३]	
अमणूसआहारग-	अमनुष्याहारक-	
सरीरे	शरीरम् १५३३ [२]	
-अमर	अमर १७७, १७८ [१] १८८	
अमरवइ	अमरपतिः - वानव्यन्तरेन्द्रः १९२ गा. १४९	
अमरा	अमराः २११ गा. १७८	
अमाइसम्महिट्टि-	अमायिसम्मदृष्ट्यु-	
उववण्णगा	पपञ्जकाः ९९८, ११४४, २०४६, २०८३	
अमाइसम्महिट्टोव-	" ११४६	
वण्णगा	"	
अमातिसम्महिट्टिउ-	"	
ववण्णगा	पृ. ४७७ टि. ४	
अमादि०	अमायिन् पृ. ४९० टि. ३	
अमायिसम्महिट्टि-	अमायिसम्मदृष्ट्युपपञ्जकाः	
उववण्णगा	पृ. ४२७ टि. २	
+ अमिय	अमितः-दिक्कुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३	
अमिय०	अमृत २११ गा. १७६	
+ अमियवाहण	अमृतवाहनः-दिक्कुमारेन्द्रः १८७ गा. १४४	
अमूउदिट्ठी	अमूउदृष्टिः ११० गा. १३२	
अम्मापियरो	मातापितरौ ८४१, ८४६	
+ अय	अयः २४ गा. ८	
अय०	अज ७७	
अयखंढाण	अयःखण्डानाम् ८८२	
अययरा	अजगराः ७७, ८१	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
अयगोलो	अयोगोलः	५४[१०] गा.१०२
अयसि	अतसी	पृ.२१ टि.१
अयसिकुसुम	अतसीकुसुम	१७८[२]
अयसिकुसुमप	अतसीकुसुमकम्	१२२७
अयसी०	अतसी	५० गा.४३
अयं	अयम्	८४२, ८४३, ८४६ तः ८४८
अयं-		२१६९
अयं	इमी	८४१
अयान्तो	अजानानः	११० गा.१२३
अयोमुहा	अयोमुहाः - अन्तर्द्वीप	
	मनुष्याः	९५
अरह०	अरति	१७००[१३]
अरति०	,,	१७०८[१०]
अरतिरतिप	अरतिरस्या	१५८०
अरती	अरतिः	१६९१[५]
अरबाग	अरबाक - म्लेच्छजाति-	
	विशेष	पृ.३६ टि.३
अरय-०	अरजस्	१९७ तः २०१
	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
अरवागा	अरबाकाः - म्लेच्छजाति-	
	विशेषः	९८
अरविन्द०	अरविन्द	५४[८] गा.९०
अरविन्दे	अरविन्दम्	५१
अरहंता	अरहन्तः	१००, ७७३[२]
अरिष्टप	अरिष्टकः	पृ.२९३ टि.४
- अरिष्टे	अरिष्टः	४० गा.१४
अरिहंताणं (च.व.)	अरिहन्तः	प्रन्थादौ
अरुणवरे	अरुणवरः - द्वीपः समुद्रद्वय	
		१००३[२] गा.२०४
अरुविअजीव-	अरुप्यजीवपर्यवाः	
पञ्जवा		५००, ५०१
अरुविअजीव-	अरुप्यजीवप्रशापना	
पणवणा		४, ५
० - अलंकिया	अलंकृतानि	१९५[१]
अलाप्	अलातम्	३१[१]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
+ अलिसिद्ध	वनस्पतिविशेषः	५० गा.४२
अलेस्स०	अलेइय	११७२, पृ.२८१ टि.१
अलेस्सा	अलेइयाः	२५५, ९४३, ११७०, १८८६
अलेस्साण	अलेइयानाम्	२५५, ११७०
अलेस्से	अलेइयः	१३४२
अलोण	अलोके	२११ गा.१६०, १००५, १९९५
अलोगस्स	अलोकस्य	७७९, ७८०
अलोणे	अलोके	७७६
- अलोणे	अलोकः	९७२ गा.२०३
अलहकुसुमे	अलकीकुसुमम्	१२३०
अवण	अवकः - प्रत्येकवनस्पतिः	५१
अवण	अवकः - साधारण-	
	वनस्पतिः	५४[१] गा.४७, ५५[३], गा.१०८
- अवगाह	अवगाह	१२१८ गा.२१०
अवचिज्जति	अपचीयन्ते	१५५८
अवट्टिण	अवस्थितः	२०२७
अवट्ठु	अपार्थम्	१३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
- अवणीय	अपनीत	८९६
अवणीय-	अपनीतोपनीतवचनम्	
उवणीयवयणे		८९६
अवणीयवयणे	अपनीतवचनम्	८९६
अवणोहिं	अवर्णः	१९६४
अवसम्बप	अवक्तव्यकः	७८१, तः ७८८
अवसम्बयाहं	अवक्तव्यकौ	७८१, ७८३ तः ७८८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अवदाल्लेति	अवदाल्लयति — उत्पाटयति	२१६९		५,४२ [१], ५,४३ [१], ५,४५ [१], ५,४६ [१],	
अवदाल्लेत्ता	अवदाल्लय — उत्पाटय	२१६९	अवहारो	अपहारः	९,२१ [१]
अवरविदेह	अपरविदेह	१०९८, १२५,७ [७]	अवहिया	अपहत्तानि	९,१६ [२], ९,२१ [२]
अवरवेयालिं	अपरसटम्	१११२	अवहीरति	अपसियते	९,१८ [१], ९,२१ [१]
०—अवरा	अपरा	५,४ [१] गा. ५,०	अवहीरमाणा	अपसियमाणानि	९,१६ [२], ९,२१ [२]
—अवरे	अपराणि ५,५ [३] गा. १,०७		अवहीरंति	अपसिपन्ते	९,१० [१, २, ४], ९,११ [२], ९,१२ [२], ९,१४ [१], ९,१६ [२], ९,१८ [१], ९,२१ [१-२]
—अवरे	अपरम् २ गा. ६, ५, ४ [२] गा. ५, ४				
०—अवलंविणी	अवलंविनी	१,२,३,७			
०—अवसाणाणं	अवसानानाम्	७,२०			
अवसिट्ठं	अवसिष्टम्	१,७,३,३			
अवसेस०	अवशेष ५,० ४, ५, ३, ९ [१]		अवाउक्काइयपुणि-	अवायुकायिकेकेन्द्रिय-	
अवसेस-	,,	६,७९, ६,८१	वियवेउव्विय-	वैक्रियशरीरम्	
—अवसेस-	,,	६,८१	सरीरे		१,०१,५ [१]
अवसेसं	अवशेषम्	१,१,३,५	अवाण	अपायः	१,००६ गा. २०८
अवसेसा	अवशेषाः	३,३,३, ४, ५, ८, ५, ३, ८ [१], ५, ४, ४, १, ५, ८, ३ [४], १, ७, ६, ५ [१], १, ७, ८, ३ [२], १, ७, ८, ८ [२], १, ९, ०, ३ [३], १, ९, ०, ८ [२], १, ९, ६, २	०अवाण	,,	१,०१,५ [१]
०—अवसेसाउया	अवशेषाया	६,७,७, ६,७,९	अवि-	अपि	८, ५, २
अवसेसाणं	अवशेषाणाम्	१,७,७,९, १, ८, ८, ७ [४], १, ८, ९, ५ [३], १, ९, ०, ४ [३], १, ९, ०, ५ [३]	—अवि	,,	१ गा. ३, ८, ४, ९ त. ८, ५, ३, ८, ८, ८ [१], ९, ९, ० [४], १, ६, २, २ तः १, ६, २, ६, १, ६, ७, ९, १, ६, ८, ०
अवसेसेसु	अवशेषेषु	१, ४, २, ६ [१], १, ८, ९, ५ [४], १, ८, ९, ८ [१-२], १, ८, ९, ९ [२], २, १, ०, ४ [१]	—अवि-	अपि	२, ८, २, ८ [१], ३, १ [१], ३, ४ [१], ४, ०, ४, १ गा. १, ८, ४, २ गा. २, ३, ४, ४ तः ४, ९, ५, ० गा. ४, ३, ५, १, ५, २, ५, ४ [१] गा. ५, ३, ५, ४ [३] गा. ५, ६ तः ६, ६, ५, ४ [४] गा. ६, ७ तः ७, ५, ५, ४ [५] गा. ७, ६ तः ७, ९, ५, ४ [६] गा. ८, ० तः ८, ३, ५, ४ [८] गा. ८, ७ गा. ८, ९, ५, ४ [११], ५, ६ [१], ५, ७
अवसेसेहिं	अवशेषैः	४, ५, ७ [१], ४, ६, ८ [१], ४, ७, ५ [१], ४, ८, ३ [१], ४, ९, १ [१], ५, १, ९, ५, ४, १ [१],			

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
	[१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७५, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६	
अविगाहेणं	अविप्रहेण	२१७५
अविरता	अविरताः	३३४
- अविरय	अविरत	८९९
०- अविरयं	अविरतिम्	१४४८
अविरहिपु	अविरहितः	१८०८
- अविरहिपु	,,	१-०६
अविरहियं	अविरहितम्	६३०, ८७८
- अविरहियं	,,	५७३
अविरहिया	अविरहिताः	५८०
अविराहियसंजमाणं	अविराधित-	
	संयमानाम्	१४७०
अविराहियसंजमा-	अविराधितसंयमा-	
संजमाणं	संयमानाम्	१४७०
अवितपु	अविषयान्	८७७ [२१]
अविसारओ	अविशारदः	११० गा. १२९
अविसुद्धलेस्सतरागा	अविसुद्धतरलेस्याः	११२७
अविसुद्धवण्णतरागा	अविसुद्धतरवर्णाः	११२६, ११३३ [१]
अविसुद्धाओ	अविशुद्धाः	१-४१
अविसेसा	अविशेषाः	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
अविस्साम०	अविश्राम	१५५ [१]
अवेति	अवेति	१८६४
- अवेति	,,	२०५२ [२]
अवेदपु	अवेदकः	१३३०, १३०२ [४]
अवेदगा	अवेदकाः	२५३
अवेदराण	अवेदकानाम्	२५३
अवेदणा	अवेदनाः	२११ गा. १५८
अवेदा	अवेदाः	,,
अवेदिथा	अवेदिताः	२१०० [१]
अवेयगा	अवेदकाः	५४३

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
अव्यव	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ. ३६ टि. ७
अव्वावाहं	अव्यावाधम्	२११ गा. १७१ गा. १७९
- अव्वावाहं	,,	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
अव्वोयहा	अव्याकृता- भाषाप्रमेदः	८६६ गा १९७
असकण्णी	अश्वकर्णी	५४ [१] गा. ४७
असकिण्णी	अश्वकृष्णा	पृ. २१ टि. ९
असत्त्वमण्यभोगे	असत्यमनःप्रयोगः	पृ. २६१ टि. १
असत्त्वामोसभासगा	असत्यामृषाभाषकाः	९००
असत्त्वामोस-	असत्यामृषाभाषकाणाम्	
भासगाणं		९००
असत्त्वामोसभास-	असत्यामृषाभाषात्वेन	
त्तापु	८९१ तः ८९३, ८९५	
असत्त्वामोसभासापु	असत्यामृषाभाषया	८९१
असत्त्वामोस-	असत्यामृषामनोयोगम्	
भणजोगं		२१७४ [२]
असत्त्वामोस-	असत्यामृषामनःप्रयोगः	
मण्यभोगे		१०६८, १०७४
असत्त्वामोसबहजोगं	असत्यामृषावाक्ययोगम्	
		२१७४ [३]
असत्त्वामोसब-	असत्यामृषावाक्यप्रयोगः	
हृप्पओगी		१०८१
असत्त्वामोसब-	असत्यामृषावाक्यप्रयोगः	
हृप्पओगे		१०७०, १०७३
असत्त्वामोसं	असत्यामृषाम्	८७१, ८७२, ८७४, ८७५, ८९९
,,	असत्यामृषम्	८७०, ८९८
असत्त्वामोसा	असत्यामृषा	८३१, ८६४, ८६६
असणी	अशनिः	३१ [१]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
असणे	अशनः — एकास्थिवृक्ष- विशेषः ४० गा. १५.	
असण्णिआउण्	असंज्ञायुष्कम्	१४७१
०असण्णिआउण्	,,	१४७१, १४७३
०असण्णिआउयस्स	असंज्ञायुष्कस्य	१४७३
असण्णिभूतं	असंज्ञिभूताम्	२०८०
असण्णिभूया	असंज्ञिभूता.	१९६.
		११२८, २०७८
असण्णी	असंज्ञी १३९०, १४७२, १८७८ [१]	
,,	असंज्ञिन. ९३, २६८, ११३८, १७२८, १७३१ [१], १८७९, १८८० [१], १९६५, १९६६, १९६८, १९७३, १९७३, १९७३ गा. २२०, २०८०	
— असण्णी	असंज्ञिन. १९७३ गा. २२०	
असण्णीणं	असंज्ञिनाम् २६८, १४७०	
असण्णीभूयं	असंज्ञिभूताम् ११३८	
असमोहता	असमवहताः ३२५	
असमोहया	,, २१२५, २१२६, २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ तः २१४४ [८], २१४५ [१]	
असमोहयाण	असमवहतानाम् २१२५ त २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ २१४३	
असमोहयाणं	असमवहतानाम् ३२५	
असरीरा	अशरीराः २११ गा. १६९, २१७६	
असरीरी	अशरीरिणः १९०३ [६]	
असंकिलिट्ठाहं	असंक्रिष्टानि १७८ [१-२]	
असंकिलिट्ठाओ	असंक्रिष्टा १२४१	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
असंस्वभागमेत्ता	असंस्वभागमात्राः ५४ [११] गा. १०६	
— असंस्वा—	असंस्वाः ,,	
असंस्विज्जगुणहीणे	असंस्वयेयगुणहीनः ४४०	
असंस्विज्जहभागे	असंस्वयेयभागे २०७	
असंस्विज्जहभागणे	असंस्वयेयभागने १७०० [११], १७०२ [२४], १७११ [२], १७१८	
असंस्विज्जगुणा	असंस्वयेयगुणा २१७ [४५], २४४, २९६	
असंस्विज्जगुणाओ	,,	२८७
असंस्विज्जगुणे	असंस्वयेयगुणम् १४७३	
असंस्विज्जतिभागे	असंस्वयेयमागे १९५ [१]	
असंस्विज्जपदेसोगाढे	असंस्वयेयप्रदेशाव- गाढम् ७९५	
असंस्विज्जसमहया	असंस्वयेयसामयिकी १०१० [१]	
असंस्विज्जा	असंस्वयेया २५ [३]	
,,	असंस्वयेयानि १०५८, १०६०	
असंस्वेज्ज०	असंस्वयेय २११ गा. १६८, ४६५ टि. ८	
— असंस्वेज्जहभाग	असंस्वयेयभाग १३३७ त. १३३९	
असंस्वेज्जहभाग०	,,	८२, ९३
असंस्वेज्जहभाग-	असंस्वयेयभागान्यधिकः	
अवमहाण्	४५५ [२]	
असंस्वेज्जह-	,,	
भागवमहिण्	४४०	
असंस्वेज्जहभागं	असंस्वयेयभागम् ९८५ [३], १३६५, १३८७, १४७३, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१५], १५०७ [१-२], १५१३ [१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३२ [१, ५-६], १५४७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१], १५५१[१, ४, ६].	
	१७३० [१], पृ ४४१	टि. ८
असंखेजगुणभाग-	असंखेयभागम् १८१७	
असंखेजगुणभागो	असंखेयभागे १४८,	
	१४९, १५१, १५२,	
	१५४, १५५, १६०.	
	१६१, १६३ तः १७७,	
	१७८[१], १७९[१],	
	१८१[१], १८२[१],	
	१८४[१], १८५[१],	
	१८८, १८९[१], १९०	
	[१], १९३[१], १९६,	
	१९७[१], १९९[१],	
	२०५[१], २०६[१]	
असंखेजगुणभागो	असंखेयभागेन १६९८	
	[१], १६९९[२], १७००	
	[२, ४, ९, १२, १३],	
	१७०२[३-६, ८-९, ११,	
	१३, १८-२२, २५-२७,	
	३६-३९, ४३, ४५].	
	१७०५, १७०७[१],	
	१७०८ [२, ४, ७-८]	
	१७११ [२], १७१२,	
	१७१३, १७१५, १७१७,	
	१७२१, १७२२, १७२५,	
	१७२७ तः १७२९	
	१७३१[१, ३-५]	
असंखेजगुणभागो	असंखेयभागः	
	३८७[१, ३], ३८९[३]	
	१२८८, १५४५	
असंखेजगुण-	असंखेययानि ९१०[१]	
असंखेजगुण-	असंखेयगुणाभ्यधिकः	
अऽभतिष्ट	४५५[३]	
असंखेजगुण-	,,	
अऽभतिष्ट	४४३	
असंखेजगुण-	,,	
अऽभतिष्ट	५०४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
असंखेजगुणकालप	असंखेयगुणकालकः ५२२	
असंखेजगुणकाल-	असंखेयगुणकालकानाम्	
गाणं	३३३	
असंखेजगुणकालाहं	असंखेयगुणकालानि	
	१७९८[२]	
असंखेजगुणपरि-	असंखेयगुणपरिहीणम्	
हीणं	२१७५	
असंखेजगुण-	असंखेयगुणाभ्यधिकः	
मऽभतिष्ट	४४८	
असंखेजगुणमऽभ-	,, ४४०, ५०४	
तिष्ट		
असंखेजगुणहीणे	असंखेयगुणहीनः ४४०,	
	४४३, ४४८, ४५५[३],	
	५०४	
असंखेजगुणा	असंखेयगुणौ २७३	
,,	असंखेयगुणाः २१६	
	[१-८], २१७[१-४, ६],	
	२२०, २२३ [१-८],	
	२२५, २२६, २३०	
	[३-६], २३१ तः २३४,	
	२३५[७], २३६ तः	
	२३९, २४१ तः २४४,	
	२४५ [१-९], २४६ तः	
	२४९, २५० [१-७],	
	२५१, २५२, २५७,	
	२५९ तः २६१, २६३,	
	२६७, २७३, २७६,	
	तः २७८, २८०, २८०,	
	२८४, २८६, २८८,	
	२९०, २९२ तः ३२४,	
	३२६, ३२७, ३३० तः	
	३३२, ३३४, ७५३,	
	७६३, ७७२, ७७७,	
	७७९, ७८०, ९००,	
	११७१, ११७४, ११८०	
	[१, ५, ८, ९], ११८२	
	[१, ३] ११८३[१, ३],	

मूलस्रो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाह
असंखेजगुणा	११८६ तः ११९०, १५६६, २०५३, २१२५, २१२६, २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४६, पु. ४३६ टि. १-२, पु. ४३८ टि. १-२	
„	असङ्खयेयगुणानि १२४७ तः १२४९, १५६५, पु. २९९ टि. १	
असंखेजगुणाहं	„ ३२८, ३२९, ७७७, ७७९, ७८०	
असंखेजगुणाभो	असङ्खयेयगुणाः २२६, २७९, २८३, २८५, २८९, २९१	
असंखेजगुणे	असङ्खयेयगुणः २७२ [१-२, ४-५], २७३, २७९	
„	असङ्खयेयगुणम् १४७३	
असंखेजजीविया	असङ्खयेयजीवकानि ४०, ४१	
असंखेजजि०	असङ्खयेय ९, १६ [२]	
असंखेजजिगुणहीणे	असङ्खयेयगुणहीनः ५०४	
असंखेजजिभाग-	असङ्खयेयभागान्यधिक	
अवभतिपु	४४३, ४५५ [३]	
असंखेजजिभाग-	„	
अवभतिपु	५०४	
असंखेजजिभाग-	असङ्खयेयभाग-	
पलिभागेण	प्रतिभागेन ९, १८ [१]	
असंखेजजिभाग-	असङ्खयेयभागान्यधिकः	
मवभतिपु	४४०, ५०४	
असंखेजजिभाग-	„	
मवभतिपु	४८९ [२]	
असंखेजजि-	असङ्खयेयभागहीनः	
मागाहीणे	४४०, ४४३, ४४८, ४५३ [३], ४८९ [२], ५०४	

मूलस्रो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाह
असंखेजजिभागं	असङ्खयेयभागम् २११, ९७५ [१], ९७६ [१], १३०५, १३०८, १८०४, १८१०, १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
असंखेजजिभागानो असङ्खयेयभागान	९९२ [१]	
असंखेजजिभागानो	„ ९९२ [३]	
असंखेजजिभागो	असङ्खयेयभागः पु. ३०४ टि. १	
„	असङ्खयेयभागे १९८ [१], २०८, २१०, पु. ४७ टि. ५	
असंखेजजिभागोणं	असङ्खयेयभागोन १७०२ [१]	
असंखेजजिभागो	असङ्खयेयभागः ३८९ [१], ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, १२६२ [१]	
असंखेजजपणसिपु	असङ्खयेयप्रदेशिकः ५०९, ५३० [१], ५३६ [१], ५४२ [१], ५५१ [१], „ असङ्खयेयप्रदेशिके ७८९, „ असङ्खयेयप्रदेशिकम् ७९३, ७९८	
असंखेजजपणसियस्स	असङ्खयेयप्रदेशिकस्य ५०९, ५३० [१], ५४२ [१], ५५१ [१], ८०३	
असंखेजजपणसिया	असङ्खयेयप्रदेशिकाः ३३०	
असंखेजजपणसियाहं	असङ्खयेयप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
असंखेजजपणसियाणं	असङ्खयेयप्रदेशिकानाम् ५०९, ५३० [१], ५३६ [१], ५४२ [१], ५५१ [१]	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
असंखेज्ज १५ सोगा-	असङ्खयेयप्रदेशावगाढरय	
दस्स	५, १४, ८०४, ८०६	
असंखेज्ज १५ सोगादा	असङ्खयेयप्रदेशावगाढाः	३३१
„	असङ्खयेयप्रदेशावगाढा	१२४४
असंखेज्ज १५-	असङ्खयेयप्रदेशावगाढानि	
सोगादाहं	८७७ [४]	
असंखेज्ज १५-	असङ्खयेयप्रदेशाव-	
सोगाढाण	गाढानाम्	३३१
असंखेज्ज १५-	„	
सोगाढाणं	५, १४	
असंखेज्ज १५ सोगादे	असङ्खयेयप्रदेशावगाढः	५, १४
„	असङ्खयेयप्रदेशावगाढम्	
	७९४, ७९६, ७९८ [१],	
	९७८ [१], ९८५ [६]	
असंखेज्ज १५ देसिण्	असङ्खयेयप्रदेशिकम्	७९५, ७९९
असंखेज्ज १५ देसिते	„	७९९
असंखेज्ज १५ देसियरस	असङ्खयेयप्रदेशिकरय	५, ३६ [१], ८०४
असंखेज्ज १५ देसिया	असङ्खयेयप्रदेशिकाः	५, ०३
असंखेज्ज १५ देसियाणं	असङ्खयेयप्रदेशिकानाम्	३३०
असंखेज्ज १५ दे-	असङ्खयेयप्रदेशावगाढानि	
सोगादाहं	१७९७	
असंखेज्ज १५ देसोगादे	असङ्खयेयप्रदेशावगाढम्	७९५, ७९९, ८०१
असंखेज्ज भाग-	असङ्खयेयभागान्यधिकः	
अवभतिण्	४४३	
असंखेज्ज भागव-	„	
हिण्	४४०	
असंखेज्ज भाग-	„	
मवभहिण्	४४८	
असंखेज्ज भ गहीणे	असङ्खयेयभागहीने	४४३
	४५५ [२-३]	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
असंखेज्ज वासा उपसु	असङ्खयेयवर्षायुष्केषु	६७२ [४]
० असंखेज्ज वासा-	„	
उपसु	६७२ [६]	
असंखेज्ज वासा-	असङ्खयेयवर्षायुष्केभ्यः	
उपहिंती	६३९ [१०, २१, २५],	
	६४५ [४], ६६२ [४]	
असंखेज्ज वासा उय	असङ्खयेयवर्षायुष्क	६५८
असंखेज्ज वासा उय ०	„	६३९ [१०, २५], ६४८, ६६०
	१५, ३३ [५]	
असंखेज्ज वासा उय-	असङ्खयेयवर्षायुष्कवर्म-	
कम्मभूसग-	भूसकगर्मव्युत्क्रान्तिक-	
गदभवकंति य-	मनुष्यपक्षेन्द्रिय-	
मणूसपंचंदि य-	वैक्रिय-	
वेउच्चिय सरीरे	शरीरम्	१५, १९ [३]
असंखेज्ज वासा उय-	असङ्खयेयवर्षायुष्क-	
गदभवकंति य-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपक्षेन्द्रिय-	
पंचंदि य वेउच्चिय-	वैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५, १८ [२]
असंखेज्ज वासा उय	असङ्खयेयवर्षायुष्काः	६८१
असंखेज्ज समहण्	असङ्खयेयसामयिकः	
	१७९६, १८१५,	
	२०८७ [१], २१७१	
असंखेज्ज समहण्	असङ्खयेयसामयिकम्	८७९, २१७५
असंखेज्ज समण्	असङ्खयेयसमयान	८७८
असंखेज्ज-	असङ्खयेयसमय-	
समयठितीया	स्थितिकाः	३३२
असंखेज्ज-	असङ्खयेयसमय-	
समयठितीयाहं	स्थितिकानि	८७७ [५]
असंखेज्ज-	असङ्खयेयसमय-	
समयठितीयाण	स्थितिकानाम्	३३२
असंखेज्ज-	„	
समयठितीयाणं		५, १८
असंखेज्ज समयसिद्धा	असङ्खयेयसमयसिद्धाः	१७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
असंखेजं	असह्वयेयम्	६०४, १२८६, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३६५, १३८७
असंखेजा	असह्वयेयाः	२८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [११] गा. १०५, ५५ [३], ४३९, ४४०, ५०३, ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ९१० [१], ९१४ [१], ९२१ [१], १००६ गा. २०७, १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, २०९३ [१], २०९९ [१-२], २१०० [१-२] २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०६ त २१०८, २११३, २१२३ [२-३], २१२४ [२-३], २१३५ [१]
„	असह्वयेयानि	७९२, ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [२], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३४, १०३८ [१-२], १०३९, १०४१ [१-४], ६, ७], १०४३ [१, ३], १०४८ [१, ४], १०४९, १०५० [२-३], १०५२, १०५४ [२-३], १०५९, १०६४, १०६५, १०६६ [२-३], १२४६, २०४७, पृ. २६० टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
—असंखेजा	असह्वयेयाः	५४ [२] गा. ५४, १८८, १८९ [१], १९३ [१], १९५ [१] असह्वयेयानि १९० [१]
„	असह्वयेयानि—	असह्वयेयजीवानि ५४ [८] गा. ८६
असंखेजाई	असह्वयेयानि	९१८ [१], १९९५, २१५६ [१], २१५७
असंखेजाओ	असह्वयेयाः	१९७ [१], २०६ [१], ८८०, ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], १२८६, १३००, १३०१, १३०५, १३६५, १३७७
—असंखेजाणं	असह्वयेयानाम्	१९० [२]
असंखेजाहिं	असह्वयेयाभिः	९१० [१-२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], २१७५
असंखेजे	असह्वयेयान्	१९९१, १९९४, १९९८, २००६, २१७५
—असंखेजे	असह्वयेये	१९५ [१]
असंखेजेसु	असह्वयेयेषु	१५७, १५८,
असंखेप्पदप्पविट्ठे	असह्वयेयादाप्रविष्टः	१७४४
असंगा	असङ्गाः	२११ गा. १७८
असंजण	असंयतः	१३५९
असंजल०	असंयत	६६२ [७], ६६४
असंजला	असंयताः	२६१
असंजयभविष्य-	असंयतभव्य-	
द्वयदेवाणं	द्वयदेवानाम्	१४७०
असंजयसम्महिट्ठि०	असंयतसम्महिट्ठि	१५३३ [८]

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
असंजया	असंयताः ११४१, ११४२, ११४३, ११४४, ११४५, ११४६, ११४७, ११४८, ११४९	
असंजवाणं	असंयतानाम् २६१	
असंज्ञाणेहि	असंस्थानैः १९६४	
असंतीष्ट	असत्याम् २११ गा. १७४	
असंपत्ता	असम्प्राप्ति १७८ [२]	
"	असम्प्राप्ताः २५ [२], २८ [३], २९ [३], ३४ [३], ५५ [२], १७८ [१]	
असंपत्ते	असम्प्राप्तः १०९०	
असंसार	असंसार १६, १७	
असंसारसमा-	असंसारसमापन्नकाः	
वर्णगा	८६७, १५७३	
असंसारसमावर्ण-	असंसारसमापन्नजीव-	
जीवपण्णवणा	प्रजापना १४, १५, १७	
असादण्	तृणविशेषः ६७ गा. ३५	
असानं	असाताम् २०५.४ गा. २२६	
असाता	असाता २०६६	
असातावेदगाणं	असातावेदकानाम् ३२५	
असातावेद्यणिजस्त	असातावेदनीयस्य १६८१ [२], १७३६ [२]	
असातावेद्यणिजे	असातावेदनीयम् १६९० [१]	
असायं	असाताम् १५७१, २०६७	
असायावेद्यणिजस्त	असातावेदनीयस्य १६८१ [२]	
असायावेद्यणिजे	असातावेदनीयम् १६९० [३]	
असायावेद्यणिजस्त	असातावेदनीयस्य १६९९ [२], १७०७ [२]	
असि०	असि १८८	
असिरयणत्तं	असिरत्नत्वम् १४६९	
असियवेत्ता	असितकेशाः १७८ [१]	
असिं	असिम् ९९९ [२]	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
असी	असिः ९७२ गा. २०३	
असीह०	असीति १७९ [१], १८० [१], १८३ [१]	
असीह-०	., १८१ [१], १८२ [१]	
असीहं	असीतिः २०६ [२] गा. १५६	
असीउत्तर०	असीत्युत्तर १६८, १७७, १७८ [१]	
असीतिं	असीतिः ५९५, १०८३	
असीतीण्	असीतेः १९८ [२], २०५ [२]	
असीतीणं	असीतीनाम् १९८ [२]	
असुइष्टु	असुविकेसु ९३	
असुई	असुवयः १६७ तः १७४	
असुभगाणां	असुभनाम् १७०२ [५०]	
असुभगाये	असुभनाम् १६९३	
असुभगाण्	असुभनाम् १८०५	
असुभं	असुभम् १५७०	
असुभा	असुभाः १६७ तः १७४	
असुर०	असुर [कुमार] १८७ गा. १४२	
असुरकुमारत्ते	असुरकुमारत्वे १०४१ [२.५], १०६८ [२], १०६५, २१०१ [२], २१०३ [१], २१०६, २१०७, २१०९	
असुरकुमार-	असुरकुमार-	
देवेहिंतो	देवेभ्यः ६५० [१४]	
असुरकुमारभवण-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचि-	वासिदेवपञ्चे-	
दियवेडविय-	निद्रयवैक्रिय-	
सरीरस्त	शरीरस्य १५३२ [१]	
असुरकुमारभवण-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचि-	वासिदेवपञ्चेनिद्रय-	
दियवेडविय-	वैक्रिय- १५२० [२-३],	
सरीरे	शरीरम् १५२६ [१]	
० "	., १५२० [३]	

मूलसहो	सकयथो	सुत्तकाइ
असुरकुमारराया	असुरकुमारराजा	१७९ [२]
असुरकुमाररायाणो	असुरकुमारराजनौ	१७८ [२]
असुरकुमारस्य	असुरकुमारस्य	४४१, ४६४ [१], १०३१ [१], १०३४, १०५९, १०६१, १५५१ [१], २०९३ [२], २१०२, २१०३ [१], २१०८, २१०९, २१११, २१५८ [१], २१६१, २१६४
असुरकुमारा	असुरकुमाराः	१४० [१], १७८ [१], १७९ [१] १८० [१], १८७ गा. १४५, ४४२, ४९९ [१], ५७६, ६१५, ६२८, ६४७, ६५७, ६६८ [१], ६७४, ६७५, ६७८, ६९४, ८७३, ९३९ [१], ९४४, १०७९, १०८४, ११३१ तः ११३३ [१], ११४७, ११५३, १२०२, १२०६, १२०७ [१], १४०१, १४११, १४१५ [१-३], १५८३ [२], १७९४ [२], १८०६ [१], १९६७, १९९१, २०३४ [१], २०३७, २१२७ [१], २१३२, २१४४ [१], पृ. ३२५ टि. ३
असुरकुमाराण	असुरकुमाराणाम्	६४८, ९०३, १०७१, १८०६ [१], पृ. २८८ टि. १
असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	१७८ [१], १७९ [१], १८७ [१-२], ३४७ [१],

मूलसहो	सकयथो	सुत्तकाइ
	४४१, ४६४ [१], ७२७, ७४०, ७५९, ७६२, ९१२ [१-३], ९२०, ९८४, ९८९, १०२० [२], १०२६ [२], १०४३, ११५१, १२१० [१], १५२६ [१], १५३२ [१], १८२९, २००९ [१], २०३९, २०५८, २०९० [१], २१२७ [१], २१४४ [१], २१४९, पृ. २२८ टि. १, पृ. २६० टि. २	
० असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	३४७ [२-३]
असुरकुमारिदा	असुरकुमारेन्द्रौ	१७८ [२]
असुरकुमारिदे	असुरकुमारेन्द्रः	१७९ [२]
असुरकुमारीभो	असुरकुमार्यः	१४१५ [२]
असुरकुमारीणं	असुरकुमारीणाम्	३४८ [१-३]
असुरकुमारे	असुरकुमारः	४४१, ४६४ [१-२], १२०९, १२१३, १४०९, १४२३ तः १४२५ [१], १४२६ [१], १४४३, १४५०, १६०४ [१], १८६६ [२], २१०४ [१], २११५ [१], २१५८ [२]
असुरकुमारेण	असुरकुमारेण	१०४२, १६०४ [१]
असुरकुमारेसु	असुरकुमारेषु	६७२ [८], १२०९, १४०८ [२], १४१८, १४२४, १४२७ [२], १४३० [२], १४३८
असुरकुमारेहिंतो	असुरकुमारेभ्यः	१४२३ तः १४२५ [१], १४२६ [१], १४६९, १५९५ [२]

मूलसहो	सहायक्यो	सुसंकाह
असुरा	असुराः १७७ गा. १३७	४३९
०-असुरा	,, १९७३ गा. २२०	
असुराणं	असुराणाम् १८७ गा.	१३८
असुरादी	असुरादयः २१३९	
असुरेसु	असुरेषु १८७ गा. १४७	
-असुहं	असुभम् १६७ तः १७४	
असेलेसिप-	असेलेशीप्रतिपक्षकाः	
द्विवर्णगा	८६७, १५७३	
०-असोग	अशोकः १२२६, १२२७,	१२३१
असोग[लता]०	अशोकलता ४४ गा. २७	
असोगवहंसप	अशोकवतसकः १९७	[१], १९९ [१]
असोगे	अशोकः ४० गा. १५	
०-असोगे	,, १२२९, १२३०	
अस्यण्णी	असंज्ञिनः ६४७ गा. १८३	
,,	असंज्ञिनी ८२	
अस्यतरा	अश्वतराः ७१	
अस्यवर	अश्ववर घृ. ५६ टि. १४	
अस्यजप्	असंयते १८९१ [१]	
अस्यजवा	असंयताः १९८० गा.	२२१
+ असंजय	,, ,,	
असंजय-०	असंयत ८९९	
असंजयभविष्य-	असंयतभव्यद्रव्य-	
द्वन्द्ववाणं	देवानाम् १४७०	
अस्सा	अश्वाः ७१	
अस्सापुद्	आस्वादयति ९९० [४]	
अस्सापुण	आस्वादेन १२३३	
अस्सापुणं	,, १२३४ तः १२३८,	घृ. २९५ टि. १०
अस्सापुति	आस्वादयन्ति १८०३,	१८१६
अस्सातावेद्गा	असातावेदकाः ३२५	

मूलसहो	सहायक्यो	सुसंकाह
अह	अथ ३३४, ४४०, ४४३,	४४८, ४५५ [२-३], ४८९
	[२], ५०४ तः ५०६,	५३३ [१], ५३९ [१],
	५४८ [१], ५५४ [१],	८३०, ८३२ तः ८५६,
		१४७०
अह-	अथ ५२७ [३]	
अहकसाय	यथाख्यात १३३, १३८	
अहकसाय०	,, १३८	
अहकसायचरित्त-	यथाख्यातचारित्र-	
परिणामे	परिणामः ९३६	
-अहत	अहत १७७, १८८	
-अहत०	,, १७८ [१-२], १९६	
अहत्ताप	अधस्तया १८०५,	१८०६ [१]
अहमिदा	अहमिन्नाः २०७ तः २१०	
-अहरोट्टा	अधरोष्ट्राः १७८ [२]	
अहवर्णं	अथवा ९११ [२], ९२१,	[१], ९२४
अहवा	,, ११२, ११५,	११६, ११८, ११९, १२२,
	१२३, १२५, १२८, १२९,	१३१ तः १३३, ९४९,
	१११३, १२१६ [१],	१५८३ [१], १६४३,
	१६४९ [१], १७५७,	१७५८ [१], १७६०,
	१७६१, १७६४, १७६५	[२], १७७४ [१],
	१७७८, १७८१, १७८४	[१, ३] १७८९, १८६९
	[१], १८८० [१]	
अहवा-	अथवा १०७७, १०७८,	१०८१ तः १०८३
अहं-	अहम् १ गा. ३, ८३९,	८४०, ८४४, ८४५

मूलसहो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाइ
अहिगमरुई	अधिगमरुचिः ११० गा.	१२६
अहिगम [रुई] ०	„ ११० गा. ११९	
अहिगरणिया	अधिकरणिकी घृ. ३५०	टि. १
अहिहत्ता	अहिच्छत्रा १०० गा.	११३
— अहिजंतो	अधीयान ११० गा. १२४	
अहियं	अधिकाम् १७१०,	१७१९, १७२३, १७२६
— अहियं	अधिकम् १७४ गा. १३४	
— अहिलंघमाण	अभिलङ्गमान घृ. ६८ टि. १	
अहिलावो	अभिलापः ६०८	
— अहिवतीणं	अधिपतीनाम् १७७	
अहिसलागा	अहिसलाका -	सर्पविशेष. ८८
अही	अहय. ७७, ७८, ८०	
अहे	अधः १६७ तः १७४,	१७७, १७८ [१], १८८,
		८७७ [१९-२०], ११२२,
		१५४८, १५५१ [१, ४,
		६], १९९८, २०००,
		२००४, २००५
— अहे	अधः १७४ गा. १३५,	८७७ [२३] गा. १९८
अहेतुहिं	अहेतुभिः १९६४	
अहेलोइयगामा	अधोलौकिकमामाः	१५५१ [६, ९]
अहेलोण	अधोलोके २७६, २७७,	२८६, ३१०
अहेलोक ०	अधोलोक २७७	
अहेलोय ०	„ २७६, ३०३,	३१२
अहेसत्तमं	अधःसत्तमीम् १९६३	
अहेसत्तमा	अधःसत्तमी ७७६, ७७८,	१५४८
अहेसत्तमा ०	„ १४६६	

मूलसहो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाइ
अहेसत्तमाण	अधःसत्तम्याः १४४९	१५१७ [३], १५२९
		[८], १९००, २००६
„	अधःसत्तम्याम् ६१४,	६२७, घृ. ४६ टि. १
अहेसत्तमाओ	अधःसत्तमीतः ६६७	
अहेसत्तमापुड-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विणेरइण	नैरयिकः १४६१	
अहेसत्तमापुड-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विणेरइय-	नैरयिक-	
खेत्तोववायगती	खेत्तोपपातगति. १०९४	
अहेसत्तमापुडविणेर-	अधःसत्तमपृथ्वीनैरयिक-	
इयपंचेंदियवेड-	पञ्चेन्द्रियवैकिय-	
वियसरीरे	शरीरम् १५१७ [१]	
अहेसत्तमापुडविणे-	अधःसत्तमपृथ्वीनैरयिक-	
रइयवेडविय-	वैकिय-	
सरीरे	शरीरम् १५२३ [२]	
अहेसत्तमापुड-	अधःसत्तमपृथ्वी	
विणेरइया	नैरयिकाः १४१० [३]	
अहेसत्तमापुड-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विणेरइणसु	नैरयिकेषु ६७२ [२]	
अहेसत्तमापुड-	अधःसत्तमपृथ्वीनैर-	
विणेरइण्हितो	यिकेभ्यः २१७ [१],	६५५ [२], ६५६ [२]
अहेसत्तमापुड-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
विणेरइया	नैरयिकाः २१६ [८]	
अहोलोण	अधोलोके १४८, १५१,	१५७, १६०, १६३,
	तः १६६, १७५, २९४,	३०३, ३०८
अहोलोय ०	अधोलोक २७८	
अहोलोयस्स	अधोलोकस्स घृ. ५० टि. २	
अहोवाण	अधोवातः ३४ [१]	
— अक	अक १९५ [१], १९६	
अकलिधी	अकलिपिः-	
	लिपिमेदः १०७	

मूलस्यो	सकयत्यो	सुसंकाह
अंकवर्द्धस्य	अङ्कवर्तसकः १९८ [१], २०६ [१]	
अङ्कुर-०	अङ्कुर २१७६	
०-अङ्कुरे	अ रः १२२९	
+ अङ्कुल	अङ्कोठः - वृक्षविशेषः पृ. १७ टि. ४	
अङ्के	अङ्कः - रत्नविशेषः २४ गा. १०, १२३१	
+ अङ्कोल	अङ्कोठः - वृक्षविशेषः ४० गा. १३	
अङ्कोले	,, - गुन्धविशेषः ४२ गा. २३	
अङ्गणं	अङ्गनम् ८५३	
अङ्गद०	अङ्गद १७७, १७८ [२] १०६	
अङ्गय०	,, १७८ [१], १८८	
अङ्गा	अङ्गाः १०२ गा. ११२	
अङ्गाई	अङ्गानि ११० गा. १२६	
अङ्गारगा	अङ्गारकाः-अङ्गारक- निकायदेवाः १९५ [१]	
अङ्गुल०	अङ्गुल ९११ [२], ९१२ [२], ९२१ [१], ९२४	
- अङ्गुल	,, ९२३	
अङ्गुलपदमवगा-	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलस्य	
मूलस्स	९२०	
अङ्गुलपदमवगामूलं	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलम् ९११ [२]	
अङ्गुलपयरस्स	अङ्गुलप्रतरस्य ९१८ [१]	
अङ्गुलपुहत्तं	अङ्गुलपृथक्त्वम् ९७६ [३]	
अङ्गुलपुहत्तिया	अङ्गुलपृथक्त्विकाः ८३	
अङ्गुलस्स	अङ्गुलस्य ८२, ९३, २११, ९७५ [१], ९७६ [१], ९८५ [३], ९९२ [१-३], १३०५, १३०८, १३६५, १३८७, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३	

मूलस्यो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ५-६], १५४५, १५४७ [१], १५५१ [१, ४, ६], १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१]	
अङ्गुलं	अङ्गुलम् ८३	
अङ्गुलाई	अङ्गुलानि २११ गा. १६५, १५२९ [२], २१६९	
०-अङ्गुलितला	अङ्गुलितलानि १७७, १७८ [१], १८८	
अङ्गेण	अङ्गेन ११० गा. १२४	
अङ्गण०	अङ्गन १७८ [२]	
+ अङ्गण	अङ्गनम् २४ गा. ९	
अङ्गणई	वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
अङ्गणकेसिया-	अङ्गनकेशिका-	
कुसुमप	कुसुमम् १२२७	
अङ्गणे	अङ्गनम् १२२६	
अंतकिरियं	अन्तक्रियाम् १४०७ [१], १४०८ [१-३], १४१० [१], १४११ तः १४१३, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२], १४१६ [१], १४४६, १४५०, १४५४, १४५६	
अंतकिरिया	अन्तक्रिया २ गा. ५, १४०६ गा. २१३	
अंतकिरियापयं	अन्तक्रियापदम् पृ. ३२८ पं. २४	
अंतकलरिया	अन्त्याक्षरिका - लिपिविधः १०७	
- अंतर	अन्तर १७७, १७८ [१] १८८, १९५ [१]	

मूलसहो	सक्यथो	सुत्तकाह
अंतरकंदे	अन्तरबन्दः	५४ [८] गा. ८८
अंतरदीवपसु	अन्तर्दीपकेषु	९३
अंतरदीवपुहिंतो	अन्तर्दीपकेभ्यः	६४५ [३]
अंतरदीवग	अन्तर्दीपक	६४८, ६७२ [६]
अंतरदीवग०	,,	६३९ [२४], १५३३ [४]
अंतरदीवगा	अन्तर्दीपकाः	९४, ९५, १२५८ [८]
अंतरदीवगोहिंतो	अन्तर्दीपकेभ्यः	६६२ [३]
अंतरदीवमणुस्स०	अन्तर्दीपमनुष्य	६५८
अंतरदीवगगम्भ-	अन्तर्दीपकगम्भयुक्तान्ति-	
वक्तियमणुस्स-	कमनुष्यपक्षेन्द्रिय-	
पंचदियवेड-	वैक्रिय-	१५, १९
वियसरीरे	शरीरम्	[२]
अंतरदीवमणुसाणं	अन्तर्दीपकमनुष्याणाम्	१२५, ७ [११]
अंतरदीवया	अन्तर्दीपकाः	९५
अंतरदीवसु	अन्तर्दीपेषु	१७६
अंतरं	अन्तरम्	८७८
अंतराहण	आन्तरायिकम्	१६८६, १६९६
अंतराहयस्स	आन्तरायिकस्य	१६८६, १७०४, १७१४, १७२०, १७२४, १७२७, १७३३, १७४०, १७४१
अंतराहयं	आन्तरायिकम्	१५८७ [१], १६६५, १६७४ [१], १६७८ [१], १६८६, १६८७, १७५३, १७५४ [१], १७६९ [१], १७७३, १७७५ [१], १७८२, १७८७ [१], १७९०
अंतरापहे	अन्तरापथे	१०९०
० अंतरायं	अन्तरायम्	१७६८ [१]

मूलसहो	सक्यथो	सुत्तकाह
अंतं	अन्तम्	६७३ [२], १४२१ [५], २१७४ [१], २१७५
अंतियं	अन्तिकम्	२०५२ [२]
०- अंते	अन्ते	२११ गा. १६७
अंतो	अन्तः- अन्तरं	१६७ तः १७४, १७६ तः १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८८, १९५ [१], २०१७, २०१२, २०२०
०- अंतो	अन्तः	२११
अंतोमणुस्सखित्ते	अन्तर्मनुष्यक्षेत्रे	८२
अंतोमणुस्सखित्ते	,,	९३, १५४
अंतोमुहुत्त-०	अन्तर्मुहूर्तं	३३५ तः ३५२ मृत्पाणां तृतीयकण्डिका, ३५४ [३], ३५६ [३], ३५७ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६२ [३], ३६३ [३], ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ तः ३९० मृत्पाणां च तृतीयकण्डिका, १३३६, १३४०, १३४१, १७०१ [१], १७३० [१], अन्तर्मुहूर्तस्थितिका पृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तद्विईया	अन्तर्मुहूर्तस्थितिका	पृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तद्वाउया	अन्तर्मुहूर्ताद्यायुष्का	८२
अंतोमुहुत्तनद्वाउया	अन्तर्मुहूर्ताद्यायुष्का	पृ. ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तस्स	अन्तर्मुहूर्तस्य	२१५३ [३], २१६६ [४]
,, (स. व.)	अन्तर्मुहूर्तं	१८२४, १८२६
अंतोमुहुत्तं	अन्तर्मुहूर्तम्	३३५ तः ३५२ मृत्पाणां द्वितीय- कण्डिका, ३५४ [१] तः ३५७ [३], ३५९ [१]

मूलसहो	सक्यथो	सुत्तकाइ
अंतोमुहुत्तं	तः ३९० [३], ३९१, ३९२ [१-३], ३९३ तः ८३७ सूत्राणां द्वितीय-कण्डिका ५८१, ५८३, १२६२ [१-२], १२६६ [१], १२६८ [१], १२७२, १२७३, १२७५, १२७७, १२७९, १२८० तः १२८४, १२८६, १२८८, १२८९, १२९१, १२९३, १२९४, १२९६ तः १३०२, १३०५, १३०६, १३०८ तः १३१५, १३१७ तः १३२०, १३२२, १३२४, १३२६, १३२८, १३३०, १३३२ त १३३४, १३३६ त १३४१, १३४३ तः १३४६, १३५२, १३५४, १३५९, १३६०, १३६२, १३६६, १३७३, १३७५, १३७७, १३७८, १३८०, १३८३, १३८४, १३८६, १३८७, १३८९, १३९०, १४७२, १६९७, १६९८ [२], १७०० [१-३, ८], १७०४, १७१०, १७१९, १७२३, १७२६, १७३० [२]	अन्तर्मुहूर्तायुःकाः ९३ आन्तर्मौहूर्तिकः १७९६, १८१५, २०८७ [१] आन्तर्मौहूर्तिकम् २१७१ " ८७९ " आन्तर्मौहूर्तिकीम् २१७५ " आन्तर्मौहूर्तिकी १०१० [१]

भा ९ [२]-४

मूलसहो	सक्यथो	सुत्तकाइ
अंतोमुहुत्तूणां	अन्तर्मुहूर्तानां १२६७, १२६८ [१], १२७० [२]	
अंतोमुहुत्तो	अन्तर्मुहूर्तः १७३७ [४]	
अंतोसागरोवम-	अन्तःसागरोवम-	
कोडाकोडीभो	कोडाकोटी. १७०२ [१२, ५७], १७३५ [१], १७३७ [२], १७३९ [१], १७४१	
अंध	अन्ध - म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ३	
+ अधिय	अन्धिकः - चतुरिन्द्रिय-विशेषः ५८ [१] गा ११०	
अंब	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ७	
+ - अंब	आम्रः ४० गा. १३	
अंबट्टा	अम्बट्टाः - जात्यायौः १०३ गा. ११८	
अंबट्टह	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ७	
- अंबरवथ	अम्बरवथ १९७ तः २०१ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
+ अंबाडग	आम्नातकः ४१ गा. १६	
अंबाडगाण	आम्नातकानाम् ११२२, १२३५	
अंबाडाण	,, पृ. २७३ टि. ३	
अंबाण	आम्नाणाम् ११२२, १२३५, १२३६	
अंबावल्ली	आम्बवल्ली पृ. १९ टि. ९	
अंबिल	अम्ब ५४४, १८०९	
अंबिल०	,, १८०६ [१]	
अंबिलरस०	अम्बरस ४४०, ४४१	
अंबिलरसपरिणता	अम्बरसपरिणताः ८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [४], १२ [१-८], १३ [१-५]	
अंबिलसाय	अम्बलशाकः ४९ गा. ४०	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तंकाह
अंबिलोदप	अम्बिलोदकम्	२८ [१]
अंसा	अंशाः	२१७० [१]
अंसे	अंशान्	२१७५
	आ	
आह	आदि	पृ. ३९ टि. २
०-आह	,,	२०३२ गा. २२३, पृ. २० टि. १४
आहण	आचितः-आघोतः	१२२२
आहल्लभो	आदिमः	१६१४
आहल्लदंभो	आदिमदण्डकः	१५९३
आहल्लिगासु	आदिमासु	११४८
आहल्लियाभो	आदिमाः	१६३५ [१, ४]
आहल्लेहि	आदिमैः	४८९ [३]
आहं	आदौ	८७७ [२१]
०-आहं	आदयः	१७७३ [२]
०-आहंभो	आदिकः	१८७०
—आहंणं	आदीनाम्	१९४
०-आहंया	आदिकाः	९७१
आउ	अप्	८५४, ८५६, ११५१, १४११, १४३१ [१], १५४६, १५८३ [३], १५८५ [२], पृ. १४ टि. २
आउ०	अप्	६६८ [६], ६७०, ६८०, ७४३, ९४० [२], ११६१, १२८७, १४२५ [३]
आउअ	आयुष्क	१७९१
आउअ०	,,	१७४८
—आउअ	,,	१७४२
आउअबंधनाप	आयुर्बन्धादायाः	१७४४
आउअस्स	आयुष्कस्य	१६८३
आउअं	आयुष्कम्	१७४९, १७५०, १७६७ [१]
आउआणं	आयुष्काणाम्	१७३८

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तंकाह
आउण	आयुष्कम्	१६८३, १६९२, १७४४, २१७० [१]
०-आउण	,,	६८४, ६८५, ६९०
—आउणण	आयुष्केण	२१७० [२] गा. २२९
—आउणसु	आयुष्केषु	६७२ [४, ६]
०-आउणहिंनो	आयुष्केभ्यः	६३९, [१०-११, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]
आउकाहण	अपकायिक	४४४
आउकाहय	अपकायिक	२३०, २४८, १०६०
आउकाहय—	,,	२३८, २४३
आउकाहयण-	अपकायिकै-	
गिणिणसु	केन्द्रियेषु	६६८ [३]
आउकाहयस्म	अपकायिकस्य	४४४
आउकाहया	अपकायिकाः	१९, २३२, त. २३४, २३५ [३], २३६, २४२, २४८, ३१० त. ३१२, ४३९
० आउकाहया	अपकायिकाः	२३७ त. २३९, २४० [३], २४१, २४३, २४४, २४५ [३], २४६ त. २४८, २५१, ३३१
आउकाहयाण	अपकायिकानाम्	५८०
आउकाहयाणं	,,	२३२ त. २३४, २३५ [३], २३६, ३५७ [१-२], ४४४, पृ. ११७ टि. १
० आउकाहयाणं	अपकायिकानाम्	२३७, २४० [३], २४१, २४२, २४५ [३], २४६ त. २४८, २५१, ३५७ [३], ३५८, ३५९ [१-२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
भाउकाइए	अप्कायिकः	१३१६, १४५१
०-भाउकाइए	,,	१३०१, १३०७
भाउकाइओ	,,	१४२९
भाउकाइय	अप्कायिक	१०३२ [१], १३०३, १५८९ [३]
भाउकाइय०	,,	१२०३ [४], १२१० [२]
भाउकाइय-०	,,	१४२८ [३]
भाउकाइयपुर्गिदि-	अप्कायिकैकेन्द्रि-	
यओराणिय-	यौदारिक-	
सरीरि	शरीरम्	१४२९ [१]
भाउकाइया	अप्कायिकाः	२६, २८ [६], २१४ [२], ६५१, ४१५, १४१६ [२]
० भाउकाइया	अप्कायिकाः	२७, २८ [१], २४८, २४९
०-भाउकाइया	अप्कायिकाः	१५३
भाउकाइयाओ	अप्कायिकात्	पृ. ३५३ दि. १
भाउकाइयाण	अप्कायिकानाम्	२८६, ११७५, १५०५
भाउकाइयाणं	,,	९८६
०-भाउकाइयाणं	,,	१५१ तः १५३
-भाउग	आयुष्क	६३९ [१०]
भाउजीकरणे	आवर्जीकरणम्	२१७१
भाउत्तं	आयुक्तम्	८९९
-भाउय	आयुष्क	६३९ [१०-११, २२, २६], ६४५ [६], ६४८, ६५८, ६६०, ६६२ [४-७], ६६५ [२], ६७६, १७४२, २१७५
०-भाउय	आयुष्क	१६७८ [२]
भाउयकम्मस्स	आयुष्ककर्मणः	१७४४
भाउयबन्धे	आयुष्कबन्धः	६८४, ६८५
भाउयस्स	आयुष्कस्य	३२५, १७४४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
भाउयं	आयुष्कम्	१५८७ [१], १६६५, १६८३, १७५० तः १७५२, १७८५
०-भाउयं	आयुष्कम्	५५९ गा. १८२, ६७७, ६७९, ६८७, ६८८, ६९१, ६९२
०-भाउया	आयुष्का	८२
,,	आयुष्काः	९३, ६७७, ६७९, ६८१
०-भाउयेहिंतो	आयुष्केभ्यः	६६२ [४, ६]
-भाउल-	आकुल	१८८
०-भाउतो !	आयुष्मन्	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ त. १७४, २०७ त २१०, २२३ [९], २९३, २१६८, २१६९
भाऊ	अप् [कायिकः]	१२९५
भाए	कुहणवनस्पतिविशेषः	५२
भाएज्जणामाए	आवेयनात्रः	१७०२ [५३]
भाओजिताओ	आयोजिकाः	१६१७
भाकास०	आकाश	पृ. २२७ दि. ४
-भागच्छति	आगच्छन्ति	८८०, १८१७, १८२०
भागच्छेज	आगच्छेत	२१७४ [४]
-भागच्छेजा	,,	२१६९
०-भागता	आगताः	१४१० [१], १४१४ [३]
०-भागया	,,	१४१० [१, ३], १४११ तः १४१४ [१], १४१५ [१], १४१६ [१]
०-भागयाओ	आगताः	१४१५ [२]
भागरनिवेसेसु	आकरनिवेशेषु	८२
भागरिसा	आकर्षाः	५५९, गा. १८२
भागरिसेणं	आकर्षेण	६९१
भागरिसेहिं	आकर्षैः	६८७, ६८८, ६९१

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
आगारभावमाताए	आकारभावमात्रया	१२५२, १२५३, १२५५
आगारेहिं	आकारैः	१९६३
आगासत्थिकाए	आकाशस्तिकायः	५, २७०, २७१, २७२ [३], २७३, ५०१
आगासत्थिकाएणं	आकाशस्तिकायेन	१००२, १००३ [१], १००५
आगासत्थिकाय	आकाशस्तिकाय	२७०, २७१, २७३
आगासत्थिकायस्स	आकाशस्तिकायस्य	५, २७२ [३], ५०१, १००३ [१], १००५
आगासत्थिगले	आकाशस्थिगलः -	लोकाकाशः १००२, १००४, १२२६
आगासकालि- जोवमा	आकाशकालिकोपमा -	मिष्टखाद्यविशेषः १२३८
०-आगासे	आकाशे	२११ गा. १७३
आजीवियाणं	आजीवकानाम्	१४७०
आजोजिताओ	आयोजिका.	१६१७
आजोजिया	आयोजिका	१६१९
आडइ	आढकी	४२ गा. १९
आडई	,,	घृ. १८ टि. ९
आडत्तं	आरब्धम्	१२५१
आणम्	आनते	३३४, ४२३ [१-३], १८३८
०-आणणा	आननाः	१९६
आणता	आनताः	१४४ [१]
आणत्तं	अन्यत्वम्	९९४
० आणमणी	आज्ञापनी - भाषाप्रमेद	८३४, ८३७, ८५५
-आणमणी	आज्ञापनी - भाषाप्रमेद	८६६ गा. १९६
आणमंति	आनन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७०९

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
आणय	आनत	१९६, २१०, ६२२, ६३५, ६७६, १०३५, २०५१
आणय०	आनत	२०५ [१], २०६ [२] गा १५५, १५३२ [५], २००४, २०५२ [१]
आणय - ०	आनत	२०६ [१]
आणयकप्पोवगवे-	आनतकप्पोपवैमानिक-	
माणियंदेवेहिंतो	देवेभ्यः	६५५ [४]
आणयदेवस्स	आनतदेवस्य	१५५१ [६]
आणयदेवा	आनतदेवाः	६६२ [१], ७१०
आणयदेवाणं	आनतदेवानाम्	५९७
० आणवणी	आज्ञापनी	घृ. २१० टि. १३
आणाईसर०	आलेखर	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
आणाए	आज्ञया	११० गा. १२३
आणामेअज्ञा	आज्ञाप्रज्ञाः	५४ [११]
+ आणापाणु	आनप्राणे	८२९ [२] गा. १९१
आणापाणु	आनप्राण-	८१६ [१],
चरिमेणं	चरमेण	८१७ [१]
आणापाणुपजत्ती-	आनप्राणपर्याप्ति	
पजत्तण्	पर्याप्तकः	१९०४ [१]
आणारुद्ध	आज्ञाशक्ति.	११० गा. ११९
आणारुई	,,	११० गा. १२३
आणुगामिण्	आनुगामिकः	२०२७, २०२९
आणुग्गहणं	आनग्रहणम् -	५४ [१०] प्राणापानग्रहणम् गा. ९९
-आणुपाणगहणं	आनप्राणग्रहणम्	५४ [१०] गा. १०१
०-आणुपुत्थिणामे	आनुपूर्विकामे	१६९४ [१६]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
आणुपुर्वि	आनुपूर्वि ८७७ [२२-२३], ८७७ [२३] गा. १९८	
(क्रि. वि.)		
आणुपुर्वीण	आनुपूर्वी १९४ गा. १५३, १७३३, १७४१	
आणुपुर्वीणामे	आनुपूर्विनाम १६९३, १६९४ [१६]	
आतरकखदेव०	आत्मरक्षदेव १७८ [२], १९० [२]	
आदि	आदि ८७७ [२३] गा. १९८	
—आदि	,, १७६१, २१०४ [१]	
०—आदिपुसु	आदिकेषु १८९५ [२]	
—आदियाणं	आदिकानाम ५६ [२], ७५ [४]	
आदिल्लो	आदिमत १६११	
आदिहियासु	आदिमासु १२०५	
आदिल्लेहिं	आदिभिः ४९० [३]	
०—आदिसु	आदिषु १४२६ [१]	
आदिं	आदी ८७७ [२०]	
◁०—आदी	आदयः ७२, ८८	
०—आदीभो	आदिक. १८८५ [३-४], १८९८ [१-२], १८९९ [२], १९०२ [२]	
०—आदीण	आदीनाम् ५४४	
०—आदीणं	,, ९६० [२], ९६१ [२], १७८४ [३]	
०—आदीया	आदिका ८५८	
,,	आदिका. ६९२, ८५८, १६०४ [२], १७६२, १७६३ [३], १७६५ [१], १७८३ [२], १९०७, २१०४ [१]	
०—आदीसु	आदिषु १४२८ [३]. पृ. ४०४ टि. १	
०—आदीहिं	आदिभिः ४६४ [१]	
आदेजणामे	आदेयनाम १६९३	
आदेसेणं	आदेशेन १३२७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
०—आदेसेणं	आदेशेन २५ [३], २८ [४], ३० [४], ५५ [३]	
—आभरण	आभरण १८८	
आभरण०	आभरण—आभरणनामा- भिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
आभरणं	आभरणम् ८५३	
०—आभरणा	आभरणाः १७७, १७८ [२], १८८, १९६	
०—आभा	आभाः १६७ तः १७२	
आभासिय	अभाविक—म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
आभासिया	आभाविकाः—अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
आभिजोगाण	आभियोगानाम् १४७०	
आभिजोगियाणं	आभियोगिकानाम् १४७०	
आभिणिबोहिय०	आभिनिबोधिक १२१६ [१]	
आभिणिबोहिदणण	आभिनिबोधिविज्ञान ४४८, ४५२	
आभिणिबो-	,,	
हियणण०	४४०, ४४१, ४५९ [१, ३], ४६४ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४९३ [१-२], १२१७, १४२० [५-६], १४३७ [५-६], १९२८, १९२९, १९३२ [१]	
आभिणिबोहिय-	आभिनिबोधिविज्ञान-	
णणसागारो-	साकारोपयोगः	
वजोने	१९०९, १९२१	
आभिणिबोहिय-	आभिनिबोधिक-	
णणारिया	ज्ञानार्थः १०८	
आभिणिबोहिय-	आभिनिबोधिकज्ञाना-	
णणारिणो	वरणीयम् १६८८	
आभिणि-	आभिनिबोधिक-	
बोहियणाणि०	ज्ञानिन् १८९८ [१]	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुसंकाह
०-आभिणि- बोहियणात्स	आभिनिबोधिक- ज्ञानिनः ४५९[१], ४७७[१], ४८५[१], ४९३[१]	
आभिणिबोहि- यणाणी	आभिनिबोधिकज्ञानिनः २५७, २५९, ९३८, ९४१[१], ९४३	
० आभिणि- बोहियणाणी	आभिनिबोधिकज्ञानी ४८८, ४९३[३], ४९६, १३४७	
०-आभिणि- बोहियणाणी	,, ४५९[३], ४७७ [१-३], ४९३[१-२]	
आभिणिबोहि- यणाणीणं	आभिनिबोधिक- ज्ञानिनाम् २५७, २५९	
०-आभिणिबोहि- यणाणीणं	,, ४५९[१], ४७७ [१], ४९३[१]	
आभिणिबोहिय- नाणपरिणामे	आभिनिबोधिकज्ञान- परिणामः ९३३	
०-आभोगणा-	आभोगता २०३२ गा, २२३	
आभोगणिव्वत्तिपु	आभोगनिर्वर्तित ९६३ [१], १७२६, १८०६ [१], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, २०३८, २०३९	
आभोगे	आभोगः ९७१ गा, २०१	
+आमलग	आमलकः ४१ गा, १६	
आमंतणि	आमन्त्रणी - भाषाप्रमेदः ८६६ गा, १९६	
-आमेल	आपीड - शेखर १८८	
०-आयण	आयतः २००[१], २०१[१], २०२[१], २०३[१]	
० आयणसु	आयतेषु - 'आयत' - संस्थान ८०२	
आयतसंठाण- परिणता	आयतसंस्थानपरिणताः ८[५], ९[१-४], ११ [२], १२[५-६], १३[५]	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुसंकाह
आयतसंठाण- परिणया	आयतसंस्थानपरिणताः १०[२]	
आयता	आयतानि - 'आयत' - संस्थान ७९२	
०-आयता	आयताः २०८, २०९	
,,	आयतौ २०५[१]	
आयते	आयतम् - संस्थानम् ७९१ ७९३ तः ८०१, ८०३ तः ८०६	
०-आयते	आयतः १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०४[१]	
+आयपइट्टिय	आत्मप्रतिष्ठितम् ९७१ गा २०१	
आयपनिट्टिय	आत्मप्रतिष्ठितः ९६०[१]	
-आयय	आयत १७८[२]	
आययसंठाण- परिणता	आयतसंस्थानपरिणताः ९[५], १०[१], ११ [१, ३-५], १२[१, ३, ७-८]	
आययसंठाण- परिणया	आयतसंस्थानपरिणताः १२[२, ५], ४ टि. २	
आययसंठाण- परिणामे	आयतसंस्थान- परिणामः ९५०	
आयया	आयता १००१	
०-आयया	आयतौ २०६[१], २०७	
आययकण्डेव ०	आत्मरक्षादेव १७७, १७८ [१], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८८, १९५[१-२], १९६, १९७ [१-२], १९८ तः २०६	
आययकला	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका आत्मरक्षाः १८७ गा १४२, २०६	
आययकलाणं	आत्मरक्षणाम् ४ टि. ६	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
भापरियं	आचार्यम्	१११८
भापरिया	आचरिताः पृ. ३६ डि. २५.	
भापरियाणं (च.व.)	आचार्येभ्यः	ग्रन्थादौ
भायवणामाण	आतपनामः	१७०२ [८१]
भायवणामे	आतपनाम	१६९३
भायसरीरखेत्तोगाडे	आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान्	१८०१
भायंसमुहा	आदर्शमुखाः - अन्तर्द्विप-	
	मनुष्याः	९५.
भायंसलिबी	आदर्शलिपिः - लिपिमेद-	१०७
भायंसिया	आदर्शिका - मिष्टलाय-	
	विशेषः	१२३८
भायाम ०	आयाम १९७ [१], २०६	
	[१], २११	
भायामेणं	आयामेन	१५.४५,
	१५.४७ [१], १५.४८.	
	१५.५१ [१, ८, ६, ९],	
	२१.६ [१], २१.७,	
	२१.७ [१], २१.६०,	
	२१.६५, २१.६६ [१],	
	२१.६९.	
०-भायले	आकाशम्	१००५
भारण	आरण	१९.६, २१०,
	६२२, ६३५, १०३५,	
	१५.३२ [५], २००४,	
	२०५.१, २०५२ [१]	
-भारण-	आरण २०६ [२] गा. १५.५.	
भारण-०	,, २०६ [२], २०७	
भारणदेवस्स	आरणदेवस्स	१५.५.१ [७]
भारणदेवा	आरणदेवाः	७१२
भारणदेवाणं	आरणदेवानाम्	५.९९
भारणा	आरणाः	१४४ [१]
भारणे	आरणे	३३८, ४२५
	[१-३], १८४०	
भारद्धं	आरण्यम्	१४६९

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
भारब्भ	आरब्ध ११५०, पृ. ३२७	दि. १
भारंभिया	आरम्भिकी	११२९,
	११३९, ११४१, ११४२,	
	१६२१, १६२२, १६२७	
	[१], १६२८ तः १६३०,	
	१६३६, १६५०, १६५७,	
	१६५८, १६६०	
भारंभियाओ	आरम्भिक्यः	१६६३
भारंभियाणं	आरम्भिकीणाम्	१६६३
भाराहपु	आराधकः	८९.९
भाराहणविराहणी	आराधनविराधनी	८३१
भाराहणी	आराधनी	८३१, ८५६
भारियं	आर्यम्	१०२ गा. १०७
भारिया	आर्योः	९७ [२], ९९,
	१३८	
०-भारिया	,,	१०१, १०३
०-भारिया	,,	९.९ तः १०२,
	१०४ तः १३८	
भालह्य ०	आलङ्घित	१९.७ [२]
भालावगा	आलापकाः	१२५.८
	[३-८], १४९.३ [३]	
भालुगा	आलुकः - साधारण-	
	वनरपतिविशेषः	५.४ [१]
	गा. ४८	
भावकहिय-	यावत्कथिक-	
सामाह्य ०	सामायिक	१३४
-भावर्जति	आपद्यन्ते	८८०
भावत्ता	आवर्ताः - एकस्वरपशु-	
	विशेषः	७१
०-भावत्ता	आवर्ता	७७३ [१, ३]
०-भावत्तापु	आवर्तायाम्	७७३ [३]
०-भावरणे	आवरणम्	१६७९
भावलियापु	आवलिक्कायाः	९१८ [१],
	१२६२ [१], १२८८	
०-भावलियासु	आवलिक्कासु	१४८, १५१,
	१५७, १६०	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
आवागपत्तस्त	आपाकप्राप्तस्य	१६७५	आसीदुत्तर०	अशीत्युत्तर पृ. ५१ टि. २	
- आवास	आवास १६७ त. १७३, १७७, १७८ [१] तः १८० [२], १८१ [१], १८२ [१-२], १८३ [१-२], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१] त. २१०		आसीविसा	आशीविषाः - सर्पविशेषः ७९	
०- आवाया	आवासाः १००३ [२] गा. २०६		आसे	अश्व ८१९, ८२२	
आवेष्टियपरिवेष्टिण्	आवेष्टितपरिवेष्टित १०००		आसो	,, पृ. २१२ टि. ४	
आसकण्णा	अर्धकर्णा. - अन्तर्द्वीप- मनुष्या. ९१०		आसोत्ये	अश्वत्य ४१ गा. १६	
आसपं	आसनम् ८५३		आहन्	कदाचिन् ११२४, ११४२, १८०२, १८०९, १८१५	
आस्त - ०	आसक्त १७७, १७८ [१], १८८		+ आहार	आहार ११२३ गा. २०९, १८६५ गा. २१९	
आसमनिवेशेसु	आश्रमनिवेशेषु ८०		+ ,,	आहारे ८२९ [२] गा १९१	
आसमुहा	अश्वमुखाः - अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५		आहार०	आहार ११३७	
आसरयणत्तं	अश्वरत्नत्वम् १४६८		आहारण्	आहारकम् - शरीरम् ९०१, ९०८, १४७५	
आसला	आसला १२३७		,,	आहारक १३६४, १८६६ [१], १८६७, १८७१ [१], १८७४ [१], १८७८ [१], १८८० [१], १८८१ [१], १८८३ [१], १८८७ [१], १८८९ [१], १८९० [१], १८९१ [१], १८९४ [१], १९०५ [१-२]	
आसव०	आश्रव ११० गा. १२०		० आहारण्	आहारक १३६४, १३६६	
आसवे	आसव. १२३७		०- आहारण्	,, १३६५	
आसाण्णं	आस्वादेन १२३३, पृ. २९६ टि. १२		आहारग	आहारक - शरीर १५६५, १५६६	
आमापुंति	आस्वादयन्ति १८०३, १८१०		आहारगमीसग-	आहारकमिश्रक-	
आमायणिजा	आस्वादनीया १२३७		सरीरकाय-	शरीरकाय-	
आसालिग	आसालिगा ७७, ८०		प्यजोगी	प्रयोगी १०८३	
,,	आसालिका ८२		आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
आसासग०	अश्वाऽऽस्यग - अश्वमुख- फेन १८७ गा. १४७		कायजोगं	काययोगम् २१७३ [०]	
आसी	आसीत २११ गा. १६२		आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
आसीउत्तर०	अशीत्युत्तर पृ. ५१ टि. २		कायप्यजोगिणो	कायप्रयोगिणः १०७७	
आसीवं	अशीतम् १७४ गा. १३३				

मूलसहो	सक्यत्थो	सुसंकाइ
आहारगमीसरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्यओगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगमीयसरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्यओगे	कायप्रयोगः	१०६८
आहारगमीसा-	आहारकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्यओगिणो	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगमीसा-	आहारकमिश्रशरीर-	
सरीरकायप्यओगी	कायप्रयोगी	
आहारगसमुग्घाण	आहारकसमुद्धात	१०७७
		२०८६, २०८७ [२], २०९२, २१४७, २१५, २
आहारगसमुग्घाणं	आहारकसमुद्धातेन	
		२१२५, २१३१, २१६६
आहारगसमुग्घावा	आहारकसमुद्धाताः	
		२१२३ [१]
आहारगसमुग्घाया	,,	२०९५ [१], २०९९ [१-२], २११९ [१]
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायजोगं	काययोगम्	२१७३ [२]
आहारगसरीर-	आहारकशरीरकाय-	
कायप्यओगिणो	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्यओगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्यओगे	कायप्रयोगः	१०६८
आहारगसरीरनाम	आहारकशरीरनाम	१०७९
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
णामाण	नामः	१०७२ [१२]
० आहारगसरीर-	,,	
णामाण		१०३२
आहारगसरीरया	आहारकशरीरकाणि	
		९१० [३]

मूलसहो	सक्यत्थो	सुसंकाइ
आहारगसरीररस	आहारकशरीररस्य	
		१५३५, १५५५, १५६६, १७३९ [१]
आहारगसरीरं	आहारकशरीरम्	१५६०, १५६३ [१]
—आहारगसरीरं	,,	१५६३ [१]
० आहारगसरीरं-	आहारकशरीरा-	
गोखंगणामाण	ज्ञोपाज्ञानात्रः	१७०२ [१४]
आहारगसरीर-	आहारकशरीरा-	
गोखंगणामे	ज्ञोपाज्ञानात्र	१६९४ [४]
आहारगसरीरा	आहारकशरीराणि	
		९११ [३], ९१४ [३], ९२१ [३], १५६५, पृ. २२५, टि. २, पृ. २८८ टि. १
आहारगसरीरी	आहारकशरीरिणः	
		१९०३ [४]
आहारगसरीरे	आहारकशरीरम्	१५३३ [१], १५३४
० आहारगसरीरे	,,	१५३३ [३-१०]
आहारगसरीरेण	आहारकशरीरेण	१५६३ [२]
आहारगा	आहारकाः	२६३, ९११ [३], ९१८ [२], ९२२, १८६८, १८६९ [१], १८७०, १८७२, १८७५ [१], १८७९, १८८० [१], १८८२ [१], १८८४, १८८६, १८९२, १८९३, १८९८ [२-३], १८९९ [२], १९०३ [३-४, ६], १९०४ [२]
आहारगाणं	आहारकाणाम्	२६३
आहारगे	आहारकः	१८७६ [१]
आहारचरिमेणं	आहारचरमेण	८१८ [१], ८१९ [१]

मूलसहो	सकयत्थो	सुसंकाह
आहारद्वी	आहारार्थिनः १९.७०, १८०६ [१], १८०७, १८१४	
— आहारद्वी	आहारार्थी १७.७ गा. ०१७	
आहारद्वे	आहारार्थः १७९६, १८०६ [१.२], १८०८, १८१०, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, १८३०, १८५२	
आहारत्ताप	आहारतया १८०३ त. १८०५, १८१० त. १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२५, २०४०	
०— आहारत्ताप	आहारतया १८१७	
आहारपञ्जची-	आहारपर्याप्त्यपर्याप्तकः	
अपञ्जत्त	१९.०४ [१], १९.०५ [१]	
आहारपदे	आहारपदे घृ. ४०० प. १०	
आहारपर्यं	आहारपदम् घृ. ४०६ प. २०	
आहारय ०	आहारक-शरीर ९.१६ [३]	
आहारयसरीरा	आहारकशरीराणि २१० [३]	
० आहारयसरीरे	आहारकशरीरम् १५.३३ [२]	
आहारया	आहारकाः १८६८ १.७७	
आहारसण्णा	आहारसंज्ञा ७२.५ त. ७७.७	
आहारसण्णा—०	,, ७३० त. ७३.७	
आहारं	आहारम् घृ. २.११ टि. २	
आहारं—	,, ८४०, १८०१	
आहारंति	आहरन्ति घृ. २.४५ टि. ५.	
आहाराभोगणा	आहाराभोगता २०३२ गा. २२३	
आहारंति	आहरन्ति ९.९८	
आहारे	आहारः २ गा. ७, २.१२ गा. १८०, ९.७२ गा.	

मूलसहो	सकयत्थो	सुसंकाह
	२०२, १२.५९ गा. २.११, १.७९६, १८१७, २०३८	
आहारे	आहारकः—समुद्भातः २०८५ गा. २.२७	
आहारिमाणे	आहरन् ८४५	
—आहारिमाणे	,, ८४०	
आहारिमि	आहरामि ८४५	
—आहारिमि	,, ८४०	
आहारंति	आहरन्ति ९.९५ [१], ९.९६, ९.९८, १.१२.४, १.१४.२, १.७९८ [१.२], १.८०० [१.३], १.८०२ त १.८०४, १.८०९ त. १.८११, १.८१६, १.८१७, १.८५३, १.८५५ त. १.८५७, २.०४०, २.०४२, २.०४३, २.०४६	
—आहारंति	आहरन्ति १.७९.७, १.८०१, १.८०९, १.८१७	
—आहारो	आहारः ५.६ [१०] गा. १०.१	
आहिकरणिग्या	आधिकरणिकी १६.१९	
आहिररणिग्या	,, १.५६.७, १.५६.९, १.६०.७, १.६१.३ [१], १.६१.४, १.६१.५, १.६१.६ [१], १.६१.९	
आहिररणिग्याप	आधिकरणिक्या १.६२.०	
आहिररणी	आधिकरणिकी १.६०.७	
आहिया	आह्यतानि २०३२ गा. २२३	
आहेवचं	आधिपत्यम् १.७७, १.७८ [१.२], १.७९ [२], १.८० [२], १.८२ [२], १.८३ [२], १.८८, १.९० [२], १.९५ [१.२], १.९६, १.९७ [१.२], १.९८ [२], २.०४ [२], २.०६ [२]	

मूलसङ्गो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
	इ	
इ	वाक्यशोभायाम् ५.४ [१] गा. ४८ गा. ५.१.५०, ५.५ [३] गा. १०७, २११, १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३४, १२३७, १२३८	
—इह	इति	८३६
+ इक्षड—	वनरपतिविशेष ५.४ [८] गा. ९२	
इक्ष्वागा	इक्ष्वाकवः—कुलार्थाः १०४	
इक्षुवाडिग	पर्वगवनस्पति- विशेष. पृ. १० टि. १४	
इक्षुवाडिय	,, ५.४ [८] गा. ९२	
इक्षुवाडी	,, ४६ गा. ३३	
इक्षु	इक्षु ४६ गा. ३३ पृ. २५ टि. ५	
इक्षेतेहि	इत्येतेः १६७०	
इक्षेयं	इत्येतत् ८९७	
इक्षेयाहं	इत्येतानि ८९९	
इक्षेवं	इत्येवम् ८५७, पृ. २१२ टि. ११	
इच्छति	इच्छन्ति १११३	
इच्छागुलोमा	इच्छानुलोमा—भाषाप्रमेदः ८६६ गा. १९६	
इच्छामगे	इच्छामनः १८६४, २०५२ [२.६]	
इच्छामो	इच्छामः १८६४, २०५२ [२, ४-६]	
इच्छियत्ताप	इप्सिततया १८०६ [१]	
इष्टतरिया	इष्टतरिका १२२९ तः १२३१, १२३७, १२३८	
इष्टत्पाद्	इष्टतया २०५२ [२]	
इष्टस्वरता	इष्टस्वरता १६८४ [१]	
इष्टा	इष्टाः १६८४ [१], १८६४	

मूलसङ्गो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
इष्टा	इष्टा १६८४ [१]	
”	इष्टानि ”	
इष्टे	इष्टः ”	
”	इष्टम् ”	
इष्टिपत्तमपमत्त- संज्ञतेहिंतो	ऋद्धिप्राप्तप्रभतसंज्ञतेभ्यः ६६५ [३]	
इष्टिपत्तमपमत्त- संज्ञयसम्महिट्टि०	ऋद्धिप्राप्तप्रभतसंज्ञत- सम्यग्दृष्टि १५३३ [१०]	
इष्टिपत्तारिया	ऋद्धिप्राप्तार्थाः १९, १००	
इष्टु	ऋद्धिः ११९८	
इष्टुण्	ऋद्धया १७७, १७८ [१.२], १८८, १९६	
इष्टे	अयमर्थ ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४०, ११२७ तः ११३१, ११३३, ११३५, ११३७, ११३८, १४०८ [१.२], १४१७ त १४१९, १४२० [८], १४२२ त १४२४, १४२५ [२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [२], १४३० [१], १४३१ [२] १४३२ [३], १४३३, १४३६ [२], १४३७ [६], १४४६ तः १४५०, १४५२, १४५४ तः १४५६, १४६०, १४६२, १४६५, १४६९, १४७१, १४७३, १४७५, १४७७ [२], १४७४ [१], १४७५ अयमर्थः ८३९ तः ८४६, ९९४, १६३८ [१], १६३९, पृ. २७७ टि. १	
—इणं	इदम् १ गा. ३, २११ गा. १७५	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
इणामेव	एवमेव	२१६९.
इति—	इति	२१७५.
— इति	,, ५६[२], ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५ [४], ८४[४], ८५[५], ९१[४], १६७ तः १७३, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका १८८, १८९[१], १९० [१], १९३[१], १९५ [१], १९६, १९७[१], १९८[१], १९९[१], २०२ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, ६७४, ८३०, ८३६ तः ८३९, ८५४ तः ८५६, १२०७ [२] १२६२ [२], १२६४ [२], १३२५, १३३१, १३३४, १३४६, १३५०, १३५५.	
इत्तरियसामाहय०	ऐस्वरिकसामायिक	१३४
इत्तरियं—	इस्वरकम्— स्तल्पम् पृ. २९० टि. २-४-६-७	
इत्तरियं—	,, १२१५[१]	
— इत्तो	इतः २११ गा. १७५.	
इत्थ	अत्र	पृ. ६६ टि. ५.
इत्थिभाणमणी	क्याशापनी	८३४, ८३७
इत्थिपण्यवणी	क्रीप्रजापनी	८३८, ८५६
इत्थिया	क्री	१२५.८[५]
इत्थियाण	क्रिया	१२५.८[६-८]
इत्थियाभो	क्रिय.	६४७ गा. १८४
इत्थिरयणत्ते	क्रीरत्नत्वम्	१४६७
इत्थिरयणस्स	क्रीरत्नस्य	७७३[३]
इत्थिवयणं	क्रीवचनम्	८५.७
इत्थिवयणे	,,	८९.६

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
इत्थिवयू	क्रीवाक	८३३, ८३६, ८५.१
इत्थिवेण	क्रीवेदः	१६९१[५]
इत्थिवेद०	क्रीवेद	१९०२[२]
इत्थिवेदस्स	क्रीवेदस्य	१७००[९]
इत्थिवेदे	क्रीवेदः— क्रीवेदवान	१३२७
इत्थिवेयगा	क्रीवेदकाः	९३८, ९३९ [३], ९४३
इत्थिवेयपरिणामे	क्रीवेदपरिणाम	९३७
इत्थिवेयस्स	क्रीवेदस्य	१७०८ [६]
इत्थी	क्रियः	६८[३], ७५[३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३]
इत्थीभाणमणी	क्याशापनी	८३७, ८५४
इत्थीपण्यवणी	क्रीप्रजापनी	८३५
इत्थीकिंगसिद्धा	क्रीसिद्धिः	१६
इत्थीवयू	क्रीवाक	८५४
इत्थीवेदगा	क्रीवेदकाः	२५३
इत्थीवेदगणं	क्रीवेदकानाम्	२५३
इत्थीवेयगा	क्रीवेदकाः	९४२
इत्थीहिंनो	क्रीभ्यः	६४५ [६], ६४६
इत्थिजानिओ	इत्थिजातयः	१०३ गा. ११८
इत्थं	इत्थम्	११०८
इत्थं	इत्थम्	६६५[१]
,,	इत्थाम्	१९६३, १९६४
,,	इत्थम्	११८०[६, १०], १७४१, २०९९ [२], २१०० [२]
इत्थाम	इत्थम्	७७५.
इत्थामो	इत्थामः	५५[३], १५१२
इत्थहिं	आभिः	१८७, १००३[२]
इत्थीसे	अस्याः	१६८, १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८,

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
इमीसे	१८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७[१], १९८ [१], २१०, २१७[६], ७७७, १९९८	
„	अस्याम्	३३४
इमे	इमे	१९४ गा. १५.१
इमेण	अनेन	१९२
इमेणं	„	६४५ [२], ८९१
इमो	अयम्	९२०, ९८६, ९८७[१]
इय	एवम्	२११ गा. १७५, गा. १७७
इयरे	इतरे	१५००
इरियावहियबंधगं	इर्यापथिकीबन्धकम्	१६९९[१]
इरियावहियबंधयं	„	१७३६[१]
इव	इव	१९५[१]
- इव	„	८९५
इसिपाले	ऋषिपालः - वानव्यन्तः	
	रेन्द्र. १९४ गा. १५२	
इसिवाहय	ऋषिवादितः, ऋषिवादिक - वानव्यन्तरदेवजातिः	१८८
+ इसिवाहय	ऋषिवादितः ऋषिवादिको वा	१९४ गा. १५.१
इसी	ऋषिः - वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५.२
इसीपवभारा	ईषत्प्राग्भारा	१५५.१[१]
इसीपवभाराए	ईषत्प्राग्भारायाम्	१४८
इस्सरियविसिद्धया	ऐश्वर्यविसिद्धता	१६८५, [१], १६९५[२]
इस्सरियविहीणया	ऐश्वर्यविहीणता	१६८५ [२], १६९५[३]
इहं	इह	८३, ८९, ९०, २११ गा. १६० गा. १६२
इंगाले	अङ्गारः	३१ [१]

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
- इंद	इन्द्र	१८७ गा. १३९
इंद०	„	१८७
इंदकाहया	इन्द्रकायिकाः - श्रीन्द्रिय- जीवाः	पृ. २८ टि. ५
इंदगोवया	इन्द्रगोपकाः - „	५७ [१]
इंदगोवे	इन्द्रगोपः	पृ. २९४ टि. १३
० इंदगोवे	„	१२२९
इंदनीले	इन्द्रनीलः - मणिः	२४ गा. १०
इंदा	इन्द्राः	१९४ गा. १५.१
०- इंदा	„ - इन्द्रनामाभिधत्तीप- समुद्गार्थे	१००३[२] गा. २०५
० इंदा	इन्द्रौ	१८९[२]
०- इंदा	„	१७८[२], १८१ [२], १८४[२]
इंदाणं	इन्द्राणाम्	१८७
इंदिए	इन्द्रियम्	२ गा. ५
०- इंदिए	„	१०२८[१], १०३२[१], १०५६, १०५७, पृ. २५३ टि. १
०- इंदिएसु	इन्द्रियेषु	१०६४, १०६७
इंदिओवउसा	इन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
इंदिओवचए	इन्द्रियोपचयः	१००७
इंदिओवचओ	„	१००८[२]
इंदिकाहया	श्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
+ इंदिय	इन्द्रियम्	२१२ गा. १८०
०- इंदिय	„	१२५९ गा. २११
०- इंदिय	इन्द्रिय	१२३७
इंदियववाए	इन्द्रियापायः	१०१५[१]
इंदियउहेसए	इन्द्रयोद्देशके	२०४६
इंदियउवउसाणं	इन्द्रियोपयुक्तानाम्	३२५
इंदियउवओगळा	इन्द्रियोपयोगळा	१०१२[१]
+ इंदियउवचय	इन्द्रियोपचयः	१००६ गा. २०७
इंदियओगाहणा	इन्द्रियावगाहना	१०१४[१]

मूलसहो	सक्यथो	सुत्तकाह
०-हृदियसे	इन्द्रियत्वे	१०४१[४], १०६६[१]
०-हृदियसे	„	१०४१[४]
हृदियनिष्पत्तण	इन्द्रियनिर्वर्तना	१००९[१]
हृदियपञ्जती-	इन्द्रियपर्याप्ति-	
पञ्जत्तण	पर्याप्तकः	१९०४[१]
हृदियपयस्स	इन्द्रियपदस्य	पृ. २४८ पं. २५
हृदियपयं	इन्द्रियपदम्	पृ. २६० पं. २६
हृदियपरिणामे	इन्द्रियपरिणामः	९२६, ९२८
हृदियपरिणामेणं	इन्द्रियपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३
हृदियपरिबुद्धि	इन्द्रियपरिवृद्धिः	९४१[२], ९८७[५], १०२२[२]
हृदियलब्धी	इन्द्रियलब्धिः	१०११[१]
०-हृदियं	इन्द्रियम्	पृ. २५३ टि १
हृदिया	इन्द्रिये	९८७[१]
„	इन्द्रियाणि	९७३, ९८७[१], १००८[२], १०११[२], १०१२[२], १०१४[२], १०१५[२], १०१६[२], १०२४, १०६७
-हृदिया	इन्द्रियाणि	९८३[१], ९८४, ९८५[१], १००९[२]
०-हृदिया	„	१०२५, १०२६[१], १०२७[१], १०२८[१-२], १०३०, १०३१[१], १०३६, १०३८[१], १०४१ [१-४, ८], १०४३[१], ३, ५-६], १०४५[१],

मूलसहो	सक्यथो	सुत्तकाह
		१०४६[१, ८], १०४७ [१, ४], १०४८[१-२], १०५०[३], १०५४[१], १०५५[४-५], १०५६, १०५७, १०६४ त. १०६६[१], १०६७
हृदियाहं	इन्द्रियाणि	१८५.७
हृदियाणं	इन्द्रिययोः	९८७[१]
०-हृदियाणं	इन्द्रियाणाम्	१०२८[२]
०-हृदियाणं	„	१०२८[३]
०-हृदियाणि	इन्द्रियाणि	१०४८[४]
हृदियोपचय	इन्द्रियोपचयः	१००८[१]
०-हृदे	इन्द्रः	१७९[२], १८०[२], १८२[२], १८३[२], १८५[२], १८६[२], १९०[२], १९१[२], २०१ त २०६
हृदेसु	इन्द्रेषु	१९२
	ई	
ईसर	ईश्वर	१७७, १७८[१], १८८, १९४ ग. १५२, १९६
ईसरं	ईश्वरम्	११०८
ईसाण	ईशान	६२२
-ईसाण	„	१९६, २१०, ६३४
ईसाण०	„	२०२[१]
ईसाणकप्प०	ईशानकल्प	१९८[२]
-ईसाणग	ईशानक	१०३४
ईसाणग०	„	१९८[१]
ईसाणगदेवा	ईशानकदेवाः	७०३, १९९९
०-ईसाणगदेवानं	ईशानकदेवानाम्	१५३२[५]
०-ईसाणग	ईशानकाः	६५९, १५५१[३]

मूलसहो	सकथ्यथो	सुसंकाह
ईसाणवर्डेसपु	ईशानवर्तसकः	१९८[१]
ईसाणस्स	ईशानस्य	२००[१], २०४[१], १०६१
ईसाणा	ईशानाः	१४४[१]
०-ईसाणा	"	६७४
ईसाणाणं	ईशानानाम्	१९८[१], १८३१
ईसाणे	ईशानः	१९८[१-२]
"	ईशाने	२००[१], २२३ [२], ३३४, ४१३[१]
	तः	४१६[३], ५९०, ५.३९.७ टि. ३
०-ईसाणेषु	ईशानेषु	२०५.१, २०५.२[१]
ईसाणेहिंसो	ईशानेभ्य	१४६२
०-ईसाणेहिंसो	"	६५.०[१८]
ईसिपबभारा	ईषत्प्राग्भारा	५.७७ टि. ५
ईसिपबभाराण्	ईषत्प्राग्भारायाः	२११
ईसिमज्झिम-	ईषन्मध्यम-	
परिणामे	परिणामः	१७४६
ईसिं	ईषत्	१२३७, ५.४४५, टि. ४
ईसी	"	१२३७
-ईसी	"	१७८[२]
ईसी	ईषत् - ईषत्प्राग्भारिकायें	२११
ईसी०	ईषत्	१७८[१-२]
ईसीपबभारं	ईषत्प्राग्भाराम्	१९६३, १९६४
ईसीपबभारा	ईषत्प्राग्भारा	२११, ७७४, ७७६
ईसीपबभाराण्	ईषत्प्राग्भारायाः	२११
ईसीहस्सपंचकखरु-	ईषद्दहस्सपञ्चाक्षरो-	
धारणद्धाण्	धारणाद्धायाः	२१७५
ईहा	ईहा	१००६ गा. २०८, १०१६[१]
० ईहा	"	१०१६[१]

मूलसहो	सकथ्यथो	सुसंकाह
उ	उ	
उ	तु	५४[२] गा. ५५, ५४[३] गा. ५६ तः ६० गा. ६२ तः ६५, ५४[४] गा. ६६ तः ७५, ५४[५] गा. ७६ गा. ७८, ५४[६] गा. ८० तः ८३, ५४[८] गा. ९६, ५४[१०] गा. १००, ५४[११] गा. १०४ गा. १०६, ११० गा. १२० गा. १२२ गा. १२४-१२५, १७४ गा. १३५, १८७ गा. १४२, ९४८ गा. १९९, २०५.४ गा. २२५
उईर	उदीरणा	९७१ गा. २०१
-उउय	श्रुतुक	१८८
उकडा	श्रीन्द्रियजीवाः	५.७[१]
उकरियाण्	उत्करिकया	८८६
उकरियाभेण्	उत्करिकामेदः	८८१, ८८६
उकरियाभेण्णं	उत्करिकामेदेन	८८७
उकरियाभेद्-	उत्करिकामेदः	
परिणामे	परिणामः	९५.१
उकरियाभेदे	उत्करिकामेदः	८८६
उकरियाभेदेण	उत्करिकामेदेन	८८७
उकलिया	उत्कलिकाः-	
	श्रीन्द्रियजीवाः	५.७[१]
०-उकलिया	उत्कलिका-वातः	३४[१]
उकलियावाण्	उत्कलिकावातः	३४[१]
उकलियाण्	"	५.१६ टि. ३
उक्का	उक्का	३१[१]
उक्कासुहा	उक्कासुहाः -	
	अन्तर्द्वीपमनुष्याः	९५
उक्किण्ण-०	उत्कीर्णं	१७७, १७८[१], १८८
उक्कोस	उत्कृष्ट	१२४८
उक्कोस-०	"	२११ गा. १६३

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
उकोसपुहितो	उत्कृष्टकेभ्यः	१२४९.
उकोसकालठिईयं	उत्कृष्टकालस्थितिकम्	१७५१
उकोसकालठिनीयं	,,	१७४९. त. १७४७[१], १७४९ त. १७५२
उकोसगं	उत्कृष्टकम्	१७३७[४]
उकोसगा	उत्कृष्टकानि	१२४८, १२४९.
उकोसगणं	उत्कृष्टकानाम्	१७४८
उकोसगुणककलडे	उत्कृष्टगुणकर्कश	५.४०[२]
उकोसगुणकालम्	उत्कृष्टगुणकालक.	४५.७[२], ४६८[२], ४७५[२], ४८३[२], ४९१[२], ५३८[२], ५३९[२], ५४१[२], ५४२[२], ५४३[२], ५५७[२]
उकोसगुणसीम्	उत्कृष्टगुणसीत.	५४८[२], ५५०[२]
उकोसगुणसीते	,,	५४७[२], ५५१[२], ५५२[२]
उकोसचक्षुदंसणी	उत्कृष्टचक्षुदंशनी	४६२[२]
उकोसट्टिनीम्	उत्कृष्टस्थितिकः	४५.६[२], ४६७[२], ४७४[२], ४८२[२], ४९०[२], ५३२[२], ५३३[२], ५३५[२], ५५६[२]
उकोसठिईम्	उत्कृष्टस्थितिकः	५३६[२]
उकोसठितीम्	,,	५३७[२]
उकोसपुसिम्	उत्कृष्टप्रदेशिकः	५५४[२]
उकोसपुसिस्स	उत्कृष्टप्रदेशिकस्य	५५४[२]
उकोसपुसियाणं	उत्कृष्टप्रदेशिकानाम्	५५.४[२]
उकोसपदे	उत्कृष्टपदे	९२१[१]
उकोसमति- अण्णाणी	उत्कृष्टमत्य- ज्ञानी	४७०[१]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
उक्कोसमयपत्ता	उत्कृष्टमदप्राप्ता	१२३७
उक्कोसया	उत्कृष्टकानि	१२४९
उक्कोससंकिट्ट-	उत्कृष्टसंकिट्ट-	
परिणामे	परिणामः	१७४६, १७५०, १७५१
उक्कोससंकिट्टे-	उत्कृष्टसंकिट्टे-	
परिणामे	परिणामः	पृ. ३८४ टि. १
उक्कोसा	उत्कृष्टानि	१२४९.
उक्कोसामिणि-	उत्कृष्टामिनि-	
बोहियणाणी	बोधिकज्ञानी	४५.९ [२], ४७७ [२], ४८५ [२-३] ४९३ [२-३]
उक्कोसिया	उत्कृष्टा	१०१३, १५६६
उक्कोमियाण	उत्कृष्टया	,, ,,
उक्कोसेण	उत्कृष्टेन	३३५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३५.४ [२], ३५.५ [१-३], ३५.६ [२], ३५.७ [२], ३५.८ [२], ३६.० [२], ३६.१, ३६.२ [२], ३६.३ [२], ३६.४ [१-३], ३६.५ [२], ३६.६ [२], ३६.७, ३६.८ तः ३९.० सूत्राणां ३९.२ तः ४३.७ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ३९.१, ५६.५, १२६६ [१], १२७७, १२९.१, १३०.२, १३१.३, १३१.५, १३१.९, १३३.२, १३४.५, १३६.२, १३७.३, १३८.४, १५.०४ [१], १५.०६ [२, ४-५], १५.०७ [२], १५.१३ [२-३], १५.२८, १७.०० [३], १७.०२ [१२, ५७.५८], १७.३९ [१], १८.२९, १९.९७, २१.५३ [३], २१.६६ [२]

मूलसहो
उक्तोसेन

सकयत्यो सुसंकाह
उत्कृष्टेन ८२, ३३५ तः
३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-
कण्डिके, ३५४[१, ३],
३५६[१, ३], ३५७[१,
३], ३५९[१, ३], ३६०
[१, ३], ३६२[१, ३],
३६३[१, ३], ३६५[१,
३], ३६६[१, ३], ३६८
तः ३९० सूत्राणां ३९२ तः
४३६ सूत्राणां च प्रथम-
तृतीयकण्डिके, ५६० तः
५६४, ५६६ तः ५७८,
५८१, ५८३ तः ६०७,
६२६, ६२८, ६३३,
६३५, ६३६, ६८७,
६८८, ६९१, ६९४,
६९५, ७०० तः ७२३,
८७८, ८७९, ९१०[३],
९९२[१-३], १२६१[१-
२], १२६४[२], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२],
१२७३, १२७५, १२७९,
तः १२८४, १२८६,
१२८८, १२८९, १२९३,
१२९४, १२९६ तः
१३०१, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,
१३१४, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
तः १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५०, १३५२ तः
१३५४, १३५६, १३५८
तः १३६०, १३६५,
१३६६, १३६८, १३७४,
१३७५, १३७७, १३७८,

मूलसहो

सकयत्यो सुसंकाह

१३८०, १३८३, १३८९,
१३८७, १३८९, १३९०,
१४१४[१, ३], १४१५
[१-२], १४१६[१],
१४७०, १४७२, १५०२,
१५०६[१, ३-४], १५०७
[१], १५०९, १५११
[१, ३], १५१२, १५१३
[१, ४], १५२७, १५२९
[१-३, ८], १५३०,
१५३१, १५३२[१,
५-६], १५३५, १५४५,
१५४७[१], १५४८,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१६९७, १६९८[१-२],
१६९९ [१-२], १७००
[१ २, ४-१३], १७०१
[१-२], १७०२[३-९,
११, १३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९,
४२-४३, ४५, ५४],
१७०३[१], १७०४,
१७०५, १७०७ [१],
१७०८ [२, ४, ७-८],
१७१०, १७११ [२],
१७१२ तः १७१५,
१७१८, १७१९, १७२१
तः १७२३, १७२५ तः
१७२९, १७३० [१],
१७३१ [१, ३-५],
१७३४, १७३५ [१],
१७३७ [२-३], १७३९
[२], १७४१, १८०६
[१-२], १८२४, १८२६,
१८३० तः १८५१,
१९८३ तः १९९२,
१९९४, १९९५, १९९८,

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह
उक्कोसेणं	२००६, २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२-४], २१२४ [३], २१३५ [१], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]		० उच्चगोयाण — उच्चरणद्वय उच्चारेसु उच्चावहत्ता	उच्चैर्गोत्रयोः उच्चारणाद्वाया. उच्चारेषु उच्चय्य-उत्पाय्य	१७१३ २१७५ ९३ पृ. २९१ टि १
उक्कोसोगाहणाय	उत्कृष्टावगाहनक [२], ४६४ [२], ४६६ [२], ४७३ [२], ४८१ [२-३], ४८९ [२], ५२५ [२], ५२६ [२], ५२७ [२], ५२९ [२], ५३० [२], ५३१ [२], ५५५ [२]		उच्चावयाहं ,, उच्चाविय	उच्चावचान उच्चावचानि उच्चय्य-उत्पाय्य	२०५२ [५] २०५२ [६] १२१५ [३]
उक्कोसोगाहणायस्स	उत्कृष्टावगाहनकस्य ४५५ [२]		उच्छण्डणाणी उच्छन्नदर्शनी उज्जुसेठी ० उज्जु उज्जुसुय — उज्जोहय— उज्जोयणामे उज्जोवणामाय	उच्छन्नजानी उच्छन्नदर्शनी ऋजुश्रेणी ऋजु ऋजुसुत्र उद्योतित उद्योतनाम उद्योतनाम	१६७९ १६८० २१७५ १७८ [२] १११३ १९६ १६९३
उक्कोसोगाहणयाणं	उत्कृष्टावगाहन- कानाम् ४५५ [२]		उज्जोवेमाणा ,, उज्जरेसु — उट्ट	उद्योतयन्त [२], १८८, १९६ उद्योतयन्ती १७८ [२] उज्जरेषु १५१, १६०, १६२ तः १६६, १७५ म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि ५	१७०२ [४१] १७७, १७८ [२], १८८, १९६ १७८ [२] १५१, १६०, १६२ तः १६६, १७५
उक्कोसोहिणाणी	उत्कृष्टावधिजानी ४८७ [२], ४९५ [२]		उट्टा उट्ठे उट्ठाण ० उट्ठपाणं उट्ठपाणे — उट्ठ	उट्ठा उट्ठ उत्थान उदपानम् उदपानम् उट्ठ-म्लेच्छजातिविशेष	७२ ८४८ तः ८४८ १६८४ [१] ९९९ [२] ९७२ गा २०३ ९८
०— उग्गहे	,, १०१७, १०२० [१], १०२१ [१-३], १०२२ [१२]		उट्ठकवाहेसुं उट्ठत्ताए	उट्ठकवाटयो उट्ठत्ताए	पृ. ४७ टि ६ १८०५ १८०६ [१]
उग्गा	उग्गा— उग्रकुलीना, कुल्लार्या १०४				
उच्चत्तं	उच्चत्तम् १५१२ गा २१६				
उच्चत्तए	उच्चत्तकः— दन्तरागः १२२७				
उच्चगोए	उच्चैर्गोत्रम् १६९५ [१-२]				
उच्चगोयस्स	उच्चैर्गोत्रस्य १६८५ [१], १७०३ [१]				

मूलस्रो	सक्यथो	सुसंकाह
उद्भुदिसाण	ऊर्ध्वदिशायाम्	३२७, ३२९
उद्भुमुहंगागार-	ऊर्ध्वमृदङ्गाकारसंस्थितः	
संतिण्		२०१४ [१]
उद्भुलोण	ऊर्ध्वलोके	१४८, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २७६, २७८ तः ३२४, ३२६, ३२८
उद्भुलोग०	ऊर्ध्वलोक	३१६
उद्भुलोय०	,,	२७६, २७८ तः ३१५, ३१७ तः ३२३, ३२४, ३२६, ३२८
उद्भुलोयस्य	ऊर्ध्वलोकस्य	पृ.५० टि.१
उद्भुवाण	ऊर्ध्ववातः	३८[१]
उद्भु	ऊर्ध्वम्	१९५[१], १०६, १९७[१], १०८[१], १९९[१], २००[१], २०२[१], २०७, २१०, २११, ८७७[१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१,४,६,८-९], १९९८, २००६, २१७५, पृ.७२ टि.५.
उद्भु-	ऊर्ध्वम्	८७७[२३] गा. १९८
०-उण्णया	उण्णता	७७३[१-२]
०-उण्णयाण	उण्णतायाम्	७७३[२]
उण्ह	उण्ण	पृ.३९५ टि.४
०-उण्हा	उण्णाः	१२१८ गा. २१०
०-उण्हाहं	उण्णानि	१८०६[१]
०-उण्हाभो	उण्णाः	१२४१
उत्तत्त०	उत्तत्त	१८७ गा. १४६
उत्तम०	उत्तम	१९६

मूलस्रो	सक्यथो	सुसंकाह
उत्तमपुरिसमाऊण	उत्तमपुरवमातृणाम्	७७३[२]
उत्तमपुरिसा	उत्तमपुरवाः	,,
-उत्तमं	उत्तमम्	१ [गा. २]
उत्तर	उत्तर १६८, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका	
-उत्तर	,, १६९, १७२ तः १७४	
उत्तरभो	उत्तरतः	१४७ गा. १४१
उत्तरकुराहिं	उत्तरकुरुभिः	पृ.३५ टि.७
उत्तरकुरु	उत्तरकुरु	१०९८
-उत्तरकुरु	,,	१२५७[१४]
उत्तरकुरुहिं	उत्तरकुरुभिः	९६
उत्तरगुणलद्धिं	उत्तरगुणलब्धिमम्	८७५
उत्तरहु०	उत्तरार्ध	१९८[२]
उत्तरपञ्चस्थिमेण	उत्तरपञ्चिमायाम्	३२७, ३२९
उत्तरपुरस्थिमेण	उत्तरपूर्वस्याम्	३२७, ३२९
उत्तरवेउत्थिण्	उत्तरवैक्थिणम्	९८३[२], ९८४, १५२३[१२], १५२६[१]
उत्तरवेउत्थिया	उत्तरवैकिया	१५२९ [१-३, ५-९], १५३२ [१, ५]
उत्तरवेउत्थियाहं	उत्तरवैकियाणि	२०५२ [२, ४-५]
उत्तरं	उत्तरम्	१०३२[१], १६८१[२]
०-उत्तरं	,,	२०९ गा. १५७, १३२७
-उत्तरं-	,,	१७४ गा. १३३
०-उत्तरिण्	उत्तरकः	२१११
०-उत्तरिया	उत्तरकाः	२१०९, २११३, २१३९
०-उत्तरियाण	उत्तरिकया	२१०५, २१०७, २११५[१], २११६[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
०- उत्तरियाते	उत्तरिकया पृ. ४३७ डि. ३	
उत्तरिहं	औत्तराहम् ११०१	
उत्तरिह्ला	औत्तराहाः १८० [१], १८३ [१], १८६ [१]	
उत्तरिह्लाण	औत्तराह्याम् १२४	
उत्तरिह्लाणं	,, १८० [१२], १८३ [१], १८६ [१], १८७, १९१ [१]	
उत्तरिह्लातो	औत्तराहान ११०१	
०- उत्तरे	उत्तरम् १७१ तः १७३, १९५ [१], २०७, २०८, २१०	
उत्तरेणं (स.गु.)	उत्तरस्याम् १८० [१], १८३ [१], १९१ [१] १९८ [१], २१३, २१४ [१२], ४०५, २१५ [१-३], २१८, २२० तः २२२, २२३ [१-८], ३२७, ३२९	
० उत्तरेणं ,,	उत्तरस्याम् २१६ [१-८], २१७ [१-६], २१९, २२३ [१-८]	
०- उत्तरेणं ,,	उत्तरस्याम् २१४ [३], २२४	
उत्ताणयच्छत्त-	उत्ताणयच्छत्त-	
संठाण०	संस्थान २११	
उत्तासणगा	उत्तासिनका १६७ तः १७३	
उत्तासणया	,, १७४	
उत्तासणा	उत्तासनाः पृ. ५४ डि. २	
उदण	पर्वगावनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३४	
"	जलरुद्धवनस्पतिविशेषः ५१	
"	उदके ११० गा. १२५	
०- उदण	उदकम् २८ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
उदणं	उदयेन १६६७, १६७९, तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६	
०- उदधिवलणसु	उदधिवलयेषु १५१	
०- उदधीसु	उदधिषु १५१	
उदयपत्तस्स	उदयप्राप्तस्य १६७९	
उदयंमि	उदके ११२१	
उदधिकुमारा	उदधिकुमाराः १४० [१], ४३९	
उदधिकुमाराणं	उदधिकुमाराणाम् ५७८	
०- उदधिवलणसु	उदधिवलयेषु १६०	
उदही	उदधयः - उदधिकुमारा. १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४५	
०- उदही	उदधयः - उदधिकुमाराः १८७ गा. १४७	
० उदहीणं	उदधीनाम् - उदधिकुमाराणाम् १८७ गा. १३९	
०- उदहीसु	उदधिषु १६०	
उदाहु	उताहो ७८१, ९९६	
उदिणस्स	उदीणस्य १६७९	
उदिण्णाहं	उदीर्णानि १४४४	
उदिण्णेणं	उदीर्णेन १६६७	
उदीण	उदीचीन १५७	
उदीण०	,, १९७ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
उदीण-०	उदीचीन १९८ [१]	
उदीणवाण	उदीचीनवातः ३४ [१]	
उदीरंति	उदीरयन्ति ९७१	
उदीरिज्जमाणस्स	उदीर्यमाणस्य १६७९	
उदीरियस्स	उदीरितस्य १६७९	
उदीरिस्संति	उदीरयिष्यन्ति ९७१	
उदीरेति	उदीरयति १५७१	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
उदीरेंसु	उदैरिषत-उदीरितवन्त.	९.७१
उद्बंति	अपद्रावयन्ति २१५३ [४], २१६६ [३]	
उद्दंसगा	उद्दंशकाः ५.७ [१]	
उद्दिसिय	उद्दिस्य १११८	
उद्दिरसपविभक्तगती	उद्दिरस्यप्रविभक्तगतिः ११०५, १११८	
० उद्देसग	उद्देशके २०४६	
०-उद्देसग	,, १८०० [३], घृ २९.० टि. १	
उद्देशो	उद्देशक. घृ २४८ पं. २५, घृ २७९ पं. १५, घृ. २८७ प ८, घृ. २९१ पं. २१, घृ ३०० पं. ५, घृ. ३०१ पं १०, घृ. ३०३ पं १३	
उद्देशगो	,, घृ २४८ टि. ४	
उद्देशो	उद्देश. घृ २४८ पं. २५	
उद्देशिया	श्रीन्द्रियजीवाः ५.७ [१]	
-उद्दकवाडेसुं	ऊर्ध्वकपाटयोः १५५	
-उद्दुत	उद्भूत १९५ [१]	
-उद्दुय-	,, १७७, १७८ [१], १८८	
उद्दयत्ता	उत्पत्य १९५ [१], १९६, १९७ तः २०५ मृत्राणा प्रथमकण्डिका, २०७ तः २१०	
उद्दयडा	उत्पटाः-श्रीन्द्रियजीवाः ५.७ [१]	
उद्दयडिता	उत्पत्य घृ. २७१ टि. ९	
उद्दयणमिस्सिथा	उत्पत्तिमिश्रिता ८६५	
उद्दयणविगय-	उत्पत्तिविगतमिश्रिता	
मिस्सिथा	८६५	
-उद्दयत्ति	उत्पत्तिः १०२ गा. ११७	
०-उद्दयसी	,, ९६१ [१], २१७६	
-उद्दयल	उत्पल ५.४ [८] गा. ९०	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
उत्पल०	उत्पल - उत्पलनामाभिध. द्वीप समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
+ -उत्पल	उत्पलम् ५.५ [३] गा. १०८	
०-उत्पलिणीकंदे	उत्पलिनीकन्दः ५.४ [८] गा. ८८	
उत्पले	उत्पलम् ५.१	
०-उत्पले	,, १२२७, १२२९	
उत्पागजा	उत्पादयेत घृ. ३२१ टि. १-२	
उत्पागत्ता	उत्पाय १८०१	
उत्पाडा	श्रीन्द्रियजीवाः घृ. २७ टि. १०	
उत्पागेजा	उत्पादयेत् १४२० [५.८], १४२१ [३.५], १४३५, १४३६ [१.२], १४३७ [५.६], १४५५	
उत्पाया	श्रीन्द्रियजीवाः ५.७ [१]	
उत्पि	उपरि १९९ त. २०६ मृत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९	
उत्पिडिता	उत्पिडित्वा - उत्पल्य घृ. २७१ टि. ९	
उत्पिडिया	,, ,, ११११	
उत्पिडिया	उत्पद्य ११२१	
०-उत्पिमासे	उत्पाम ३४ [१]	
०-उत्पिमलिय-	उत्पिमलितानि १९५ [१]	
उत्पुक्क०	उत्पुक्त २११ गा. १७८	
उत्पाहु	उत्ताहो २०४०	
उत्पागा	उत्पागाः ६४७ गा. १८३	
उत्परिसप्य	उत्परिसर्प ३८१ [२.३] ३८२ [२.३], ३८३ [१.३], ६३९ [१३-१५], १४८५ [८]	
उत्परिसप्य०	उत्परिसर्प ७६, ७७, ३८१ [१], ३६९ [१२- १३], १५२४ [२]	

मूलसङ्घो	सङ्कयथो	सुसंकाइ
उरपरिसप्यथल-	उरःपरिसर्पस्थलचरतिर्य-	
यरतिरिक्कल-	ग्योन्निक-	
जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्र-	
भोरालिय-	बौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४८५ [५.६]	
० " "	" १४८५ [६.७]	
उरपरिसप्य-	उरःपरिसर्पस्थल-	
थलयरान् -	चरणाम् १४९९ [२]	
उरपरिसप्या	उरःपरिसर्पा- ८४ [४]	
उरपरिसप्याण	उर परिसर्पाणाम्	
	१५११ [२]	
उरपरिसप्याणं	" ८४ [४]	
उरपरिसप्येहिंतो	उरःपरिसर्पेभ्यः पृ. १७३	
	टि. १	
उरभरुहरे	उरभरुधिरम् १२२९	
उराले	हरिद्वनस्पतिविशेष.	
	४९ गा. ८१	
उरलुंभुगा	श्रीन्द्रियजीवा. पृ. २८	
	टि. ६	
उरलुंभुगा	" ५७ [१]	
उल्लदेज	उल्लङ्घयेत् २१७४ [४]	
- उल्लोह्य (दे०)	सेटिकादिसम्प्लिकरण	
	१७७, १७८ [१], १८८	
उवउज्जिऊण	उपयुज्य १०१८, १६०४	
	[१], २१२२, पृ. २६०	
	टि. २	
उवउत्ता	उपयुक्ता २११ गा.	
	१६९, ९९६, ९९८	
०- उवउत्ता	" २११ गा. १७०,	
	२६२, ३२५, ७३० तः	
	७३६, ९३८, १७५२,	
	१९२८, १९२९, १९३२	
	[१], २१७६	
०- उवउत्ताण	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३३, ७३५,	
	७३६	
० उवउत्ताणं	उपयुक्तानाम् ३२५	

मूलसङ्घो	सङ्कयथो	सुसंकाइ
०- उवउत्ताणं	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३१, ७३३,	
	७३५, ७३७	
०- उवउत्ते	उपयुक्तः १३६२,	
	१३६३, १७४६,	
	१७५०, १७५१,	
	२१७५, पृ. ३१४ टि. १	
०- उवउत्तेसु	उपयुक्तेषु १९०१ [१]	
उवउत्तरुह	उपदेशरुचिः ११० गा.	
	१२२	
०- उवउत्तरुह	" ११० गा ११९	
- उवभोग	उपयोग ९३२	
- उवभोग -	" पृ. ३१४ टि. १	
+ उवभोग	उपयोगः २१२ गा. १८०,	
	१२५९ गा. २११	
उवभोगद्धा	उपयोगद्धा १००६ गा.	
	२०७, १०१३	
० उवभोगद्धा	" १०१२ [१]	
उवभोगद्धाण	उपयोगद्धाणाम् १०१३	
उवभोगद्धाहिंतो	उपयोगद्धायाः १०१३	
उवभोगपयं	उपयोगपदम् पृ. ४०९	
	प. २२	
उवभोगपरिणामे	उपयोगपरिणाम. ९२६,	
	९३२	
उवभोगपरिणामेणं	उपयोगपरिणामेन ९३८,	
	९४३	
उवभोगो	उपयोग. २ गा ७,	
	१९०८, १९१२, १९१६,	
	१९२०, १९२६	
०- उवभोगो	उपयोगः १९०९	
- उवभोगो	" १८६५ गा. २१९	
- उवगया	उपगता. २११ गा. १७७	
उवगयाणं	उपगतानाम् २११ गा	
	१७१	
०- उवगा	उपगाः १४३, १४४	
	[१.२]	
०- उवगाहिपहिं	उपगृहीतैः १६७०	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
+ उववाय	उपघाते ८६३ गा. १९५	
उववायणामाण	उपघातनाम्न. १७०२ [३४]	
उववायणामे	उपघातनाम् १६९३, १६९४ [१४]	
उववायणिसिंस्या	उपघातनिःसृता ८६३	
० उवचण	उपचयः १००७	
०- उवचण	,, १००८ [१]	
+० उवचय	,, १००६ गा. २०७	
उवचयति	उपचीयन्ते ७७३ [३]	
उवचिज्जति	,, १५५७, १५५८	
उवचिण	उपचयन ९७१ गा. २०१	
उवचिणति	उपचिन्वन्ति ९६८ [१]	
उवचिणिस्संति	उपचिष्यन्ति ९६९	
उवचिणिमु	उपाचैषुः - उपचितवन्तः ९६७ [१]	
उवचित ०	उपचित १७८ [१], १८८	
उवचितस्स	उपचितरथ १६७९	
उवचिय ०	उपचिन १७७	
उवउहायं	उपाधायाम् १११८	
उवउहायाणं (च.प)	उपाध्यायेभ्यः ग्रन्थादी	
उवणीयवयणे	उपनीतवचनम् ८९६	
उवणीयावणी-	उपनीतापनीत-	
यवयणे	वचनम् ८९६	
उवदंसिया	उपदक्षिता १ गा. २	
उवदंसेमाणीओ	उपदर्शयन्त्यः २०५२ [४]	
उवदिट्ठे	उपदिष्टान् ११० गा १२२	
उवभोगंतराण	उपभोगान्तरायः १६८६	
उवमा	उपमा - लायविशेषः पृ. २९७ टि. ३	
उवमाण	उपमायाः २११ गा. १७४	
उवमाहिं	उपमाभिः १९६३	
- उवयार	उपचार १७७, १७८ [१], १८८	
० - उवरक्खिया	उवरक्षितानि १७७, १७८ [१], १८८	
उवरि	उपरि पृ. ७२ टि. १	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
उवरिमउवरि-	उपरितनोपरितन-	
मगेवेज्जग ०	प्रैवेयक ४३५ [१-३]	
उवरिमउवरिम-	उपरितनोपरितन-	
गेवेज्जगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२२	
उवरिमउवरिमगे-	उपरितनोपरितन-	
वेज्जगाणं	प्रैवेयकाणाम् १८५०	
उवरिमण	उपरितनके-	
	प्रैवेयके २०९ गा. १५७	
उवरिमगेवेज्जग	उपरितनप्रैवेयक ६२२	
उवरिमगेवेज्जगदेवा	उपरितन-	
	प्रैवेयकदेवा. २००६	
उवरिमगेवेज्जग-	उपरितनप्रैवेयक-	
देवाणं	देवानाम् २०९, ६०३	
उवरिमगेवेज्जगा	उपरितन-	
	प्रैवेयकाः २०९, ३३४	
उवरिमगेवेज्जगाणं	उपरितन-	
	प्रैवेयकाणाम् २०९	
उवरिमगेवेज्जगेषु	उपरितनप्रैवेयकेषु १४७०	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम-	
वेज्जग ०	प्रैवेयक ४३४ [१-३]	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम-	
वेज्जगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२१	
उवरिममज्झिममाणं	उपरितनमध्यमानाम् - प्रैवेयकाणाम् १८४९	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
वेज्जग ०	प्रैवेयक ४३३ [१-३]	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
देज्जगा	प्रैवेयकाः १४६ [१], ७२०	
उवरिमहेट्ठिमाणं	उपरितनाधस्तनानाम् - प्रैवेयकाणाम् १८४८	
उवरिह	उपरितन ५०८, ५०९, ५११, ५१३, ५३० [१], ५३१ [१], ५३६ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५५४ [१], ५५५ [१]	

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुसंकाह
उवरिल्लं	उपरितनम्	११०१
उवरिल्लामो	उपरितनात्	२११
„	११०१, १६११	
„	उपरितने	१६३३, १६३५[४]
उवरिल्लामु	उपरितनीषु	पृ. ४०६ टि. ६
उवरिल्लहिं	उपरितनीभिः	१६३२
उवरिल्लिया	उपरितने	पृ ३५९ टि. १
उवरिल्लियासु	उपरितनीषु	१९०५[३]
उवरिल्ले	उपरितनः	२११
„	उपरितनम्	२११
उवरिल्लेहिं	उपरितनैः	५०५
उवरिं	उपरि	१६८ तः १७४, १७७, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९१[१]
उवरिं—	उपरि	१७४ गा. १३५
उवलद्धा	उपलब्धाः	११० गा. १२७
उवले	उपलः	२४ गा. ८
उववज्जइ	उपपद्यते	१२०३[१, ३], १२१० [१]
उववज्जति	„	१११७, ११९९ [१], १२०१ [१], १२०३[१], १२०७[१], १२०८, १२०९, १२१० [१, ३], १२११
उववज्जमाणाणं	उपपद्यमानानाम्	१४७०
उववज्जति	उपपद्यन्ते	६०९ तः ६१९, ६२१, ६२७, ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३५, ६३९ [१-२६], ६४२, ६४५

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१-६], ६४६, ६४८, ६५० [१-६, ८-१८], ६५२, ६५५ [१-४], ६५६ [१-३], ६५७, ६५८, ६६०, ६६२ [१-७], ६६५ [२-३], ६६६ [१-३], ६६७, ६६८[१-५], ६६९ [१], ६७१, ६७२ [१-९], ६७३ [१-२], ६७५, ६७६, पृ. ३२४ टि. १	
उववज्जावेयम्भा	उपपादयितव्याः	६५६ [३], ६५८, पृ. १७७ टि. १.
उववज्जिजा	उपपद्येत	१४२४
उवव[जे]ज्ज	„	१४४१
उववज्जेजा	„	१४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१-२], १४२२, १४२३, १४२५ [१-२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१-२], १४३० [१], १४३१ [१-२], १४३२ [१-२], १४३५, १४३७ [१-२], १४५२, पृ. ३२४ टि. १
० उववणणा	उपपन्नकाः	९९८, २०४६, २०८३
०- उववणणा	„	२२३ [९], ९९८, ११२५, ११२६, ११३२, ११४४, ११४६
० उववणणा	उपपन्नकाः	९९८, ११४४
०- उववणणा	„	९९८
उववाहया	औपपातिकाः	६४०
०- उववाहया	„	२१०, ३३४
०- उववाहयाणं	औपपातिकानाम्	२१०
उववापणं	उपपातेन	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४,

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
	१५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६३ तः १७७, १७८ [१], १९३ [१], ५६० तः ५६३, ५६९, त ५७७, ५७९ त ५८३, ५८३ त. ५८५, ५८९, ६०५	
उववाण्यव्वा	उपपादयितव्या	६४०, ६५० [७]
— उववाण्यव्वा	,,	६४१
उववाभो	उपपातः	६२५, ६३८, ६४८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६५६ [३], ६६६ [३], ६६९ [२], ६७२ [४, ६], १४७०
— उववाभो	उपपातः	६४७ गा. १८४
उववानगनी	उपपातगति.	११०४
० उववातगती	,,	१०९२, १०९९
०— उववानगनी	,,	११०० तः ११०४
उववातो	उपपातः	१४६९
०— उववायगई	उपपातगति	१०९६
उववायगती	,,	१०८५, १०९२
० उववायगती	,,	१०९२ तः १०९४
०— उववायगती	,,	१०९५, १०९७, १०९८
०— उववायं	उपपातम्	६३२
० उववासं	उपवासम्	१४२० [६-७]
उववृह	उपवृंहण	११० गा. १३२
उववैलाणं	उपपेतानाम्	१२३६
उववैया	उपपेताः	१२३७
उवसंतकसाय	उपशान्तकषाय	१२५
उवसंतकसाय ०	,,	१२४, १२५
उवसंतकसाय-	उपशान्तकषाय-	
वीयरग-	वीतराग-	
दंसणारिया	दर्शनार्थः	१११, ११२

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाह
० उवसंतकसाय-	उपशान्तकषाय-	
वीयरग-	वीतराग-	
दंसणारिया	दर्शनार्थः	११२
उवसंताई	उपशान्ताति	१४४४
उवसंते	उपशान्तः	९६३ [१]
उवसंपजमाणगती	उपसंपयमानगतिः	११०५, ११०८
उवसंपजित्ता	उपसम्पत्त्य	११०८, १११४
उवसामम्	उपशमकः	१७४२, १७४३
उवहिं	उपधिम्	९६१ [१]
उवाण्णं	उपायेन	२१७५
— उवाण्णं	,,	८७९
उवाण्णच्छंति	उपागच्छन्ति	२०५२ [४.५]
उवाण्णच्छित्ता	उपागत्य	२०५२ [४.५]
० उवायं	उपायम्	८७९
उवेह	उपैति	९४८ गा. २००
उव्वट्टह	उद्धर्तते	१२०० [१], १२०३ [१], १२१० [१]
उव्वट्टण	उद्धर्तना	५५९ गा. १८२
उव्वट्टणयाप्	उद्धर्तनतया	५६५, ५६६
उव्वट्टणा	उद्धर्तना	६०८, ६२५, ६३८, ६६६ [३], ६६८ [७], ६६९ [२], ६७२ [४, ६]
उव्वट्टणाप्	उद्धर्तनतया	५६७, ५६८, ६०७
उव्वट्टति	उद्धर्तते	१२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१], १२११
उव्वट्टंति	उद्धर्तन्ते	६२४, ६३७
उव्वट्टा	उद्धृताः	१४०६ गा. २१३
उव्वट्टित्ता	उद्धृत्य	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४१७, १४१८, १४२०

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाइ
उभ्वद्विक्ता	[१-२], १४२१ [१], १४२२ तः १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४३० [१], १४३२ [१], १४३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५९, १४६०	
उभ्वत्तप	उद्धर्तकः - दन्तरागः पृ. २९३ टि. १३	
उभ्विग्या	उद्धिमाः १६७ तः १७४	
उभ्वेहलिया	उद्धेधलिका - वनस्पति- विशेषः ५४ [८], गा. ९६	
उसगारा	मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ८	
- उभ्वत्त	उत्सक्त १७७, १७८ [१], १८८	
उसभनाराय-	ऋषभनाराचसेहनननामः	
संघयणामाए	१७०२ [१८]	
उसभनाराय-	ऋषभनाराचसेहनननाम	
संघयणामे	१६९४ [७]	
उसभं	ऋषभाङ्क १९६	
उसहच्छायं	ऋषभच्छायाम् १११४	
उसिण	उष्ण ५०४, ५२५ [१], १८०९	
उसिण ०	,, ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ८७७ [१४]	
उसिणजोणियाणं	उष्णयोनिकानाम् ७५३	
उसिणफास ०	उष्णस्पर्श ४४०, ४४१	
उसिणफासपरिणता	उष्णस्पर्श- परिणताः ८ [४] तः ११ [५], १२ [१-४, ६-८], १३ [१-५]	
उसिणफासाहं	उष्णस्पर्शानि ८७७ [१३]	
उसिणफासो	उष्णस्पर्शः ५४७ [१]	
उसिणं	उष्णम् १८६४, २०५२	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाइ
उसिणं	उष्णाम् - वेदनाभेदम् २०५६, २०५७ [२-५], २०५८	
उसिणा	उष्णा-वेदनाभेदः २०५५	
"	उष्णाः १८६४, २०५२ [६]	
"	उष्णा-योनिभेदः ७३८ तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१	
उसिणे	उष्णः ५५३	
उसिणोदप	उष्णोदकम् २८ [१]	
उत्सकति	उत्सकते १२५२, १२५३	
उत्ससणकारणं	उत्ससकारणम् ७३६	
उत्ससिणि ०	उत्ससिणि ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७७	
उत्सा	अवश्यायः पृ. १४ टि. २	
उत्सासणामाए	उच्छ्वासनामः १७०२ [४०]	
उत्सासणामे	उच्छ्वासानाम १६९३, १६९४ [१७]	
उत्सासपयं	उच्छ्वासपदम् पृ. १८७ पं. १६	
उत्सासविसा	उच्छ्वासविधाः - सर्पाः ७९	
उत्सासे	उच्छ्वासः ११२३ गा. २०९	
उत्सासो	उच्छ्वासः २ गा. ४	
+ उंवर	उदुम्बरः ४१ गा. १६	
उंवेभरिया	एकास्थिकवृक्ष- विशेषः ४० गा. १४	

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुलंकाह	मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुलंकाह
	ऊ				कण्डिका, १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७८
+ - ऊण	ऊनम् १७६ गा. १३६		०- ऊणं	ऊनाम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६	
ऊणय्	ऊनकान्-ऊनान् १७०५, १७०८[४], १७११[२], १७२५, १७२८		ऊणा	ऊनाः १७१७	
„	ऊनकौ-ऊनौ १७०८[८], १७३१[१, ५]		०ऊणा	ऊनानि ९१०[४]	
ऊणयं	ऊनकम् - ऊनम् १७००[२], १७०२ [३-४, २४, ३८-३९]		०- ऊणा	ऊना ३७३[३], ३७५[३], ३७६[३], ३७७[३], ३८१[३], ३८३[३], ३८४[३], ३८६[३]	
ऊणया	ऊनका-ऊनाः १६९९ [२], १७०० [११], १७०२[१, ६, ९, १८-२१, २५-२६, ३६-३७], १७२२		„	ऊनाः ३७१[३]	
„	ऊनका-ऊनौ १७०२[५, २२]		०- ऊणाई	„ ३६९[३]	
ऊणयं	ऊनकम्-ऊनम् १७००[९], १७०७[१], १७०८[२, ७], १७१३, १७१८, १७२२, १७२७, १७२९, १७३१[३-४]		„	ऊनानि ३३५ तः ३५२	
ऊणया	ऊनका-ऊनाः १६९८[१], १७००[४, १३], १७०२[८, ११, १३, २७, ४५]			सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३५४[३], ३५६[३], ३५७[३], ३५९[३], ३६०[३], ३६२[३], ३६३[३], ३६५[३], ३६६[३], ३६८[३], ३७०[३], ३७२[३], ३७४[३], ३७८[३], ३७९[३], ३८०[३], ३८२[३], ३८५[३], ३८८[३], ३९०[३], ३९२[३], ३९३[३], ३९४[३], ४०७[३], ४०८[३], ४१०[३], ४११[३], ४१२[३], ४१४ तः ४३७ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, १२६७, १२६८[१], १२७०[१] ऊने ३४९[१, ३], ३५१ [१-३], ४०९[३], ४१३[३], ४१७[३], ४१८[३]	
„	ऊनकौ-ऊनौ १७०२[४३]		०- ऊणाई		
„	ऊनकान्-ऊनान् १७१५, १७२१				
ऊणं	ऊनम् १७००[१२]				
०- ऊणं	„ ३३६[३], ३३७[३], ३४५[३], ३४७[३], ३५०[१, ३], ३५२[१, ३], ३९३ तः ४१६ सूत्राणां तृतीय-				

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
०-ऊणिया	ऊणिका-ऊना	२११ गा. १६४, १६९७, १६९८ [१], १७०० [२], १७०४, १७४१
०-ऊणे	ऊणम्	१७३, १००५
०-ऊणो	ऊनः	३८७ [३], ३८९ [३], ३९५ [३], ३९६ [३]
ऊससंति	उच्छ्रवसन्ति	६९३ तः ६९५, ११२४, १८०२
ऊसास-नीसासे	उच्छ्रवास-निःश्वासौ	५४ [१०] गा. ९९
-ऊसिय	उस्यत	१९५ [१]
ऊसिया	उच्छ्रिता	१००१
-ऊसे	ऊषः	२४ गा. ८
	ए	
एए	एते	५४ [१] गा. ५३, ५४ [८] गा. ८२ गा. ९६, १७७ गा. १३७, १८७ गा. १४२, २७०, ८७६, ९६२ [३], १०७७, २१३८, घृ. १४ टि. १२
-एएण	एतेन	१२१५ [१]
एएण-	,,	४३९, ४४०, ५५७ [१], ८६८, ९९६, घृ. १४१ टि. १
-एएण-	एतेन	९९८, ११२५, ११२६, ११३०, ११३२, ११३३, ११४३, ११४४, १२१५ [३], १२२०, १२५३, १२५५, घृ. २४५ टि. ४, घृ. २७४ टि. १
एएणं	एतेन	३५३, ८७९, १००२

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
एणसि	एतेषाम्	३१ [४], ४१, ५५ [३], ५६ [२], ५७ [२], ८४ [४], ९१ [४], २२५, २३० [६], २३१, २३२, २३५ [६], २४० [३-७], २४५ [९], २४६, २५० [१६], २५१, २५३, २५५, २६६, २६७, २७१, ९७९
एणसि	एतेषाम्	६५५ [४], ९२२
एणसु	एतेषु	२०६ [२] गा. १५५
एणहिं	एतैः	५४ [११]
एकृणवीसं	एकोनविंशतिः	४२३ [१]
एकडे	पर्वगवनस्पतिविशेषः	४६ गा. ३३
एकतीसं	एकत्रिंशति	४३५ [१-३], ४३६ [१, ३], १५२९ [३-४]
एकनीसाण	एकविंशतः	एकविंशता वा ७२२, ७२३
,,	एकत्रिंशति	१८५०, १८५१
-एकदेश	एकदेश	१६३ तः १६६, १७५
+ - एकवीस	एकविंशाम्	७९० गा. १८८
एकवीसं	एकविंशतिः	४२५ [१-३], ४२६ [१-३]
एकवीसाण	एकविंशतेः	एकविंशत्या वा ७१३
,,	एकविंशतौ	१८४०, १८४१
एकस्स	एकस्य	५४ [१०] गा. १००, घृ. २६ टि. १
एकं	एकम्	१३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४,

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुसंकाह
	१३४९,	१३५०,
	१३५३,	१३५६,
	१३५८,	१३६८,
	१३७४, १७०० [१२],	
	१७०८ [७], पृ. २५३	
	टि. १	
एकं	एकः	१७०२ [४]
एका	एका	१५२९ [३],
		१५३२ [७]
+ एकार	एकादशः	७९० गा. १८७,
		पृ. २०२ टि. १
एकारस	एकादश	११० गा. १२६,
		१०५८
एकारस - ०	,,	२०७
एकारसमं	एकादशम्	पृ. २२२ प. ५
एकारसमो	एकादशमः	७९० गा.
		१८५
एकारसविहा	एकादशविधा	१०८८
एकारसविहे	एकादशविधः	१०७०
एकारसुत्तरं	एकादशोत्तरम्	२०९ गा.
		१२७
एकारसो	एकादशः	७९० गा. १८६
एकासीतिविहं	एकासीतिविधम्	१२४२
एकूणनीसाण	एकोनविंशति	१८४९
- एकूणवीसइमे	एकोनविंशतितमः	५५ [३]
		गा. १०८
एकूणवीसाण	एकोनविंशतेः	
	एकोनविंशत्या वा	७१०
एके	एकम्	१०३२ [१]
एकेक ०	एकैक	१६०४ [२]
एकेकं	एकैकम्	५४ [११] गा.
		१०४-१०५
एकेकीए	एकैकस्याम्	२०५७ [१]
एकेण	एकेन	६८७, ६८८, ६९१
एको	एकः	६२८, ६३५,
		६३६, १४१४ [१, ३],
		१४१५ [१], १४१६ [१],

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुसंकाह
	२०९३ [१], २०९५ [१],	
	२०९६ [१-२], २१००	
	[२], २१०१ [१],	
	२१०३ [१], २११९ [२,	
	४], २१२० [२-३],	
	२१२४ [३], २१३५ [१]	
एको	एकम्	९१० [३],
	१०४१ [३], पृ. २५५	
	टि. १	
एको(का)	एका	१४१५ [२]
- एगइण	एकनः	९९४,
	१४०७ [१], १४०८ [३],	
	१४२० [१-३, ६-७],	
	१४२१ [१-४], १४२५	
	[१], १४२८ [१],	
	१४३१ [१], १४३२	
	[१-२], १४३७ [१-३],	
	१४४४, १४५७, १४५९,	
	१४६३, १४६८, १६२०,	
	१६७५	
- एगइया	एकके-एके	८३, ९९६,
	९९८, ११३०, २०४२,	
	२०४३, २०४६, २०५१	
एगइयाणो	एककात्-एकस्मात्	१६२०
एगओवसा	द्विन्द्रियजीवाः	५६ [१]
एगसुरा	एकसुराः	७०, ७१
एगगंधाई	एकगन्धानि	८७७ [९]
एगगुणककलडाई	एकगुणककेशानि	
		१८०० [२]
एगगुणकालए	एकगुणकालकः	५१९
एगगुणकालगस्स	एकगुणकालकस्य	५१९
एगगुणकालगणं	एकगुणकालकानाम्	
		३३३, ५१९
एगगुणकालाई	एगगुणकालानि	
	८७७ [८], १७९८ [२]	
एगगुणतितरसाई	एकगुणतित्त- रसानि	८७७ [१२]

मूलस्रो	सक्यथो	सुत्तकाह
एगगुणतिकाहं	एकगुणतिकाति	पृ. २१७ टि. १-२
एगगुणसीयाहं	एकगुणसीताति	८७७[१४]
एगगुण-	एकगुणसुर-	
सुद्धिभगंधाहं	भिगन्धानि	८७७[१०]
एगजीवस्स	एकजीवस्स	५४[८] गा. ९१ गा. ९५.
एगजीविया	एकजीवकानि	५३ गा ४४
एगजीवो	एकजीवः	„
एगट्टिया	एकास्थिकाः	३९, ४०
„	एकास्थिकानि	४०
— एगनिया	एकके—एके	६७३[२], पृ. २४५ टि. ५.
एगतीसइमं	एकत्रिशतमम्	पृ. ४१९ पं. २०
एगत्त ०	एकद्व	८९१, ८९५, १५८४[२], १५८७[२], १६७४[२], १६७८[३], १७६२, १९०७
एगत्तेण	एकत्तेन	१७७३[२], १७८८[२], १८८६, १८९२, १८९३, १८९८[३], १९०५[१]
एगदिस्सि	एकदिशि	२१५६[१], २१५७, २१५९[१], २१६० तः २१६२, २१६५, २१६६[१]
एगपण	एकपदे	११० गा. १२५
एगपणसियाहं	एकप्रदेशकानि	८७७[३]
एगपणसोगाढस्स	एकप्रदेशावगाढस्स	५११
एगपणसोगाढा	एकप्रदेशावगाढाः	३३१
एगपणसोगाढाहं	एकप्रदेशाव-	
	गाढानि	८७७[४]
एगपणसोगाढाणं	एकप्रदेशाव-	
	गाढानाम्	५११
एगपणसोगाढे	एकप्रदेशावगाढः	५११

मूलस्रो	सक्यथो	सुत्तकाह
एगपदेसोगाढा	एकप्रदेशावगाढाः	३३१
एगपदेसोगाढाणं	एकप्रदेशाव-	
	गाढानाम्	३३१, ३३३
एगफासाहं	एकस्पर्शानि	८७७[१३], १८००[१]
एगबीयगा	एकबीजकाः	पृ. १७ टि. १-२-३
एगमेगस्स	एकैकस्स	१०३०, १०३१[१], १०३६, १०४१[१-२, ४, ८], १०४३[१, ३, ५-६], १०४६[१, ८], १०४७ [१, ४], १०५८, १०६५, २०९३[१], २०९५[१], २०९६[१], २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५, २१०६, २११९[१], २१२०[१], २१३५[१], २१३९
एगमेगे	एकैकम्	७८०
एगम्मि	एकस्मिन्	१२१७
एगरसाहं	एकरसानि	८७७[११]
एगवण्णाहं	एकवर्णानि	८७७[७], १७९८[१]
एगवयणं	एकवचनम्	८९७
एगवयणे	„	८९६
एगवयू	एकवाक्	८४९
एगविह्वंधण	एकविधबन्धकः	१६४२, १६४६, १७६३[१], १७७६, १७७८, १७८३[१]
एगविह्वंधण	एकविधबन्धकेन	१७८१
एगविह्वंधगा	एकविधबन्धकाः	१६४३, १७६४, १७६५[२], १७७८, १७८४[१, ३]
एगविह्वंधणे	एकविधबन्धकः	१७७८

मूलसहो	सङ्ख्याथो	सुत्तंकाह
एगबिहा	एकविधाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
एगबीसहमं	एकविंशतितमम् पृ. ३४९ पं. ६	
एगबीसाण	एकविंशतेः एकविंशत्या वा ७१२	
एगसमइएण	एकसामयिकेन २१५३ [२], २१५६ [२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]	
एगसमएणं	एकसमयेन ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ११०१, १८१४ [१, ३], १४१५, [१-२], १४१६ [१], २१७५	
+ एगसमय	एकसमयः ५५९ गा. १८२, १४०६ गा. २१३	
एगसमयट्टितीयाहं	एकसमयस्थितिकानि ८७७ [५]	
एगसमयडितीए	एकसमयस्थितिकः ५१५	
एगसमयडितीयस्स	एकसमय- स्थितिकस्य ५१५	
एगसमयडितीया	एकसमयस्थितिकाः ३३२	
एगसमयडितीयाहं	एकसमय- स्थितिकानि ८७७ [५]	
एगसमयडितीयाणं	एकसमय- स्थितिकानाम् ३३२, ५१५	
एगसिद्धा	एकसिद्धाः १६	
एगस्स	एकस्य ५४[८] गा. ९३, ५४[१०] गा. १०० गा. १०३	
एगं	एकम् १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१],	

मूलसहो	सङ्ख्याथो	सुत्तंकाह
	१९० [१], १९३ [१], ३३७ [१], ५६० तः ५७८, ५८१, ५८३ तः ६०७, ८७५, ८७८, ८९८, १३२७, १७०२ [२४, ३९, ४२, ४९], १७१३, १७३१ [४], २१६९, पृ. १६५ टि. १	
एगं	एकः १७०२ [२४, ३९, ४२, ४९]	
- एगं	एकम् १६८ तः १७३, १७४ गा. १३६, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८९ [१], १९० [१], २०९ गा. १५७, ८७०, पृ. ५३ टि. ३	
एगा	एका २११ गा. १६५, ११४२, ११६८ [१], ११६९ [२], १५३२ [६], १९४४, १९४५, १९४७, १९५१, १९५७ [१]	
एगागारा	एकाकाराः ६७, ८१, ८९, ९०	
एगागाराहं	एकाकाराणि १६९४ [१८]	
एगागारे	एकाकारः ९५६ १५३३ [१-२], १६९४ [१३, १५, १७]	
एगिंविण्	एकेन्द्रियः १२७२, २१५८ [२]	
एगिंविण्सु	एकेन्द्रियेषु ६६६ [२], ६६८ [२-३], ६७२ [३], ६७५, १८८० [३]	
० एगिंविण्सु	एकेन्द्रियेषु ६६८ [३]	
एगिंविण्हितो	एकेन्द्रियेभ्यः ६५५ [३-४]	
एगिंविण्य	एकेन्द्रिय ६६६ [२], १५३७	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
एगिंदिय ०	एकेन्द्रिय	६३९[२], ८१५[२], ८६९, ८८८[२], ८९२, १०४३[२], १२८०, १४३९, १६४१, १७७९, १८७६[२], १८८९[२], २०५०, २०६५, २१५०, पृ. १११ टि. २
०-एगिंदिय	„	१५८४[१], १७६६, १८७२, १८८४, १८८५[१], १८८८, १८९१[२], १८९५[१], ३-४], १८९९[१], १९००[१, ३], १९०१ [१], १९०२[१, ३], १९०३[१, ५], १९०५ [३]
० एगिंदिय- ओरालिय-	एकेन्द्रियौदारिकाणि	१४७२
एगिंदियओरालिय- सरीरे	एकेन्द्रियौदारिक- शरीरम्	१४७६, १४७७, १४८९
० एगिंदिय- ओरालियसरीरे	„	१४७७, १४७८[१-२], १४९० [१], १४९१[१], १४९२[१]
एगिंदियओरा- लियस्स	एकेन्द्रियौदारिकस्य	१५०३
एगिंदियओहियाणं	एकेन्द्रियौधिकानाम्	११७८
एगिंदियकम्मगा- सरीरे	एकेन्द्रियकर्मण- शरीरम्	१५५२
एगिंदियजाह्णामाए	एकेन्द्रियजातिनाम्नः	१७०२[५], १७११[२]
एगिंदियजाह्णामे	एकेन्द्रियजातिनाम	१६९४[२]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाह
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणसु	एकेन्द्रियतिर्य- म्योनिकेषु	६६८[२]
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणह्णितो	एकेन्द्रियतिर्य- म्योनिकेभ्यः	६५० [२-३], ६५६[३], ११९४
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणखेचोव- वायगती	एकेन्द्रियतिर्य- म्योनिकक्षेत्रोप- पातगति.	१०९५
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणया	एकेन्द्रियतिर्य- म्योनिका.	११९४
एगिंदियतिरिक्ख- जोणिणयाणं	एकेन्द्रियतिर्यम्योनिकानाम्	११९४
एगिंदिय- तेयगसरीरे	एकेन्द्रियतैजसशरीरम्	१५३६, १५३७, १५४१ १५४२
० „	„	१५४२
० एगिंदियवे- उड्वियसरीरस्स	एकेन्द्रियवैकियशरीरस्य	१५२८
एगिंदियवे- उड्वियसरीरे	एकेन्द्रियवैकियशरीरम्	१५१४, १५१५[१]
० „	„	१५१५[१-३], १५२२
एगिंदियसरीराई	एकेन्द्रियशरीराणि	१८५३, १८५५
एगिंदियसंसारसमा-	एकेन्द्रियसंसारसमापन्न-	
वण्णजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना	१८
एगिंदियस्स	एकेन्द्रियस्य	१५४६
एगिंदिया	एकेन्द्रियाः	५५[३], २२७तः २२९, २३०[२], २३१, २९२, २९४, ३३४, ८६७, ९४०[१], ११७३, ११७४, १७०५, १७०७[१], १७०८ [१-४, ७-८], १७१७, १७८०, १८६०, १८६९[२]
०-एगिंदिया	एकेन्द्रियाः	१७६६

मूलसद्दो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
एगिदियाणं	एकेन्द्रियाणाम् २२७तः २२९, २३०[२], २३१, ११५९, ११७३, १७१७, १७२०, १७८४[२], २०३९	
एगिदिसरीरादी	एकेन्द्रियशरीरादि १७९३ गा. २१८	
एगुत्तरिण्	एकोत्तरिकः २१११	
एगुत्तरिया	एकोत्तरिकाः २१०९, २११३, २१३९	
एगुत्तरियाण्	एकोत्तरिक्या २१०५, २१०७, २११५[१], २११६[१]	
एगुत्तरियाते	एकोत्तरिक्या पृ. ४३७ टि. ३	
एगुणतीसह्रं	एकोनविंशत्तमम् पृ. ४०९ पं. २२	
एगुणतीसं	एकोनविंशत् ८३३ [१, ३], ४३४ [१, ३]	
एगुणतीसाण्	एकोनविंशतः एकोनविंशता वा ७२०, ७२१	
„	एकोनविंशति १८४८, पृ. ३९८ टि. १	
एगुणत्वणं	एकोनपञ्चाशत् ३७० [१, ३]	
एगुणवीसह्रं	एकोनविंशत्तितमम् पृ. ३१८ पं. १६	
एगुणवीसं	एकोनविंशतिः ४२३[३], ४२४ [१, ३]	
एगुणवीसाण्	एकोनविंशतेः एकोनविंशत्या वा ७११, पृ. १८६ टि. १	
„	एकोनविंशतौ १८३८, १८३९	
एगो	एकः २७२[१-३], ८०२, १००५, १०२१[२-३], १९१८, १९२२	

मूलसद्दो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
— एगो	एकः १०७७, १०७८, १०८२, १०८३	
„	एके १०७७, १०७८, १०८१ तः १०८३	
एगो	एकम् १७३, २०९, ७७७, ७७९, ८०३, ९८५[१], १०२७[१], १५२६[६]	
एगोणं	एकेन ६९१, ८७९, १३२७	
एगेंदियसंसारसमा- एकेन्द्रियसंसार-		
वण्णजीव-	समापञ-	
एण्णवणा	जीवप्रज्ञापना १९	
एगेंदिया	एकेन्द्रियाः २३१	
एगो	एकः २५[३], २८[४], ३१[४], ३४[४], ५४[८] गा. ८८, ५५[३], २११ गा. १६७, ६२६, ६३३, १७०२ [५०-५३, ५८], १७१२, १८७९	
एगोरुया	एकोरुकाः— अन्तर्होपमनुष्याः ९५	
एतस्स	एतस्स २७२[१-५]	
एताओ	एता. ११६३[४], ११६४[१], ११६५[१], १६३५[१, ४]	
— एतारुया	एतद्रूपा १२३१, १२३७	
— एतारुवा	„ १२२६ तः १२२८, १२३०, १२३३ तः १२३५, १२३८	
एतासि	एतासाम् ११८९	
एते	एतौ २७१	
„	एते ५४[८] गा. ८८, २०६, २७३, ६३४, ६३५, ६४१, ६५४, ६६४, ६७२ [४, ६],	

मूलसरो

एते

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

६९२, ८९१, ८९५,
९६१[३], ९७१,
१०२६[१], १०६७,
१०८३, ११४७,
११८०[१०], १२५८
[४-७], १५८०,
१५८३[३], १५८४[१],
१६१६[२], १६३६,
१६४३, १६४४,
१६७४[२], १६७८[३],
१७१७, १७६१, १७७८,
१७८१, १७८४[१,३],
१८८०[१], १८९२,
१८९३, २०९४[२],
२०९८[२], २११५[३],
२११७[२], २११८[२],
२१२३[४], २१२४[४],
२१३६

एते

एतान् ११० गा. १२२,
७९० गा. १९०

- एते

एते ५६ [१], ५७ [१],
५८ [१], १४०९,
१४९७ [३], २१०४
[२], २११६ [२],
२११९ [५], २१२० [४]

"

- एतेण -

एतान् २१७५.
एतेन ९९४, ११२८,
११२९, ११३८, ११४४,
१९२८, १९२९, १९३१,
१९३२ [१], १९५४,
१९५७ [१], १९५८,
१९६०, १९६३, १९६४,
२०४६, २०५१, २०५२
[१], २०७८, २०८०,
२०८३, २१६९, २१७६,
पृ. २७४ टि. २, पृ. २७६
टि. २

मूलसरो

एतेण -

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

एतेन ८३१, ८६७
११२४, १२१५ [२],
१५७३, पृ. २४६ टि. १
एतेन ६९२, ९९९ [१],
११९६, १२२१, १६१९,
१७४२, २१७५

एतेण

एतेषाम् २५ [३], २८
[४], ३४ [४], ४०,
५८ [२], ६८ [४],
७५ [४], ८२, ८५ [५],
१७९ [१], २२६ तः
२२९, २३० [१-५],
२३३, २३४, २३५
[१-५, ७], २३६ तः
२३९, २४० [१-२, ४],
२४२ तः २४५ [८],
२४७ तः २४९, २५० [७],
२५२, २५४, २५६ तः

२६५, २६८ तः २७०,
२७३ तः २७५, ३२५,
३३० तः ३३३, ६९१,
९००, ९१२ [३-४],
९८२, ९८५ [७, ९],
९८७ [२, ४], १०१३,
११७० तः ११७४,
११७६, ११७८, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१-३], ११८३ [१-३],
११८५ तः ११८८,
११९० तः ११९४,
१२४७ तः १२४९,
१४६९, १५६६, १८१८,
१८२१, २०५३, २१२५
तः २१२७ [१], २१२८
[१], २१४२, २१४३,
पृ. २१९ टि. २, पृ. ४२२
टि. १

मूलसहो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
एतेसि	एतेषाम् १९७ [१], ६५० [१०], ६६९ [२], ६७२ [४], ९११ [४], ९१२ [१], ९१४ [२, ४], ९१८ [३], ९२१ [४], ११०७, ११०९, १२०३ [५], १२५७ [१५], १२५९ गा. २१२, १३१३, १४९८ [३], १५२० [५], १५४४ [२], १५६५, १७९३ गा. २१८, घृ. २२५ टि. २, ५-६, घृ. २८४ टि. २, घृ. ३९७ टि. २	
एत्तो	इतः १२२६ तः १२३०, १२३२ तः १२३८, १२५१	
एथ	अत्र ८२, ९३, १४८, १५१, १५४, १५७, १६०, १६६ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८१ [२], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९, २११, २११७ [२], घृ. ६१ टि. २, घृ. ६६ टि. ५	
एथ-	अत्र १०२ गा. ११७	
एमेव	एवमेव ११० गा. १२१ गा. १२३	
एयस्स	एतस्य १४७३	
एयं	एतन् ५४ [१०] गा. १०१, १५२९ [२], १६०४ [२], १७३७ [४]	

मूलसहो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
- एयं	एतत् २११ गा. १६९	
एया	एताः १०३ गा. ११८	
एयाहं	एतानि ५४ [८] गा. ९५	
एयाभो	एताः १२३२, १२३५ [१]	
एयाणि	एतानि १७०९	
एयारूवा	एतद्रूपा घृ. २९४ टि. १९	
- एयारूवा	,, १२२९	
एयासि	एतासाम् १६६३	
एयासु	एतासु १९०४ [१]	
एरण्यवथ	ऐरण्यवत् १२५७ [१२]	
एरवतेहिं	ऐरवतैः ९७ [१]	
- एरवथ	ऐरवत् १०९८, १२५७ [५]	
एरंडबीयाण	एरण्डीजानाम् ८८६	
एरंडे	एरण्डः-तृणविशेषः ४७ गा. ३६, ५४ [८] गा. ९२	
- एरंडे	,, ५४ [८] गा. ९२	
+ एरावण	ऐरावणः - मुच्छ-वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२	
एरावणवाहणे	ऐरावतवाहनः १९७ [२]	
एरिसण	ईदृशः १७४६, १७५०, १७५१	
एलए	एलकः ८४४ तः ८४८	
एलग	एलक ७२	
- एलबालु	एर्वाह ५४ [८] गा. ९४	
एलबालुंकी	बल्लीविशेषः ४५ गा. २८	
एव	एव ११० गा. ११९	
- एव	,, ४९ गा. ४०, ५४ [१] गा. ४८-४९ गा. ५३, ५४ [८] गा. ८८, १०२ गा. ११४, ११० गा. १२१, १४९, १५२, १५५, १५८, १६१, १७४ गा. १३३ गा. १३६, १७९ [१],	

मूलसहो

-एव

सकयथो

सुत्तंकाइ

१९१[१], १९७[१],
 २००[१], २०१[१],
 २०२[१], २०४[१],
 २०९, २०९ गा. १५७,
 २११ गा. १६५, ५४०,
 ५५३, ५५९ गा. १८२,
 ६५५[४], ६६५[१],
 ६७२[४, ६], ७८९,
 ८००, ८०४, ८९५,
 ९१०[२], ९११[३],
 ९१२[१, ३], ९१४[२],
 ९२०, ९८३[२],
 १०६६[२], १०६७,
 १०८९, ११२७, ११४४,
 ११६६, ११५१, ११५२,
 ११५५, ११८०[६,
 १०], ११८४, ११९६,
 १२०७[१], १२०९,
 १२१५[१], १२१७,
 १२४८, १२४९,
 १२६४[१], १४२९,
 १४३४, १५०७[३],
 १५५२, १५६३[२],
 १५९१, १५९३,
 १५९९[१], १६०४[१],
 १६१३[१], १६१४,
 १६१५, १६१६[१],
 १६८१[२], १६८३,
 १७०२[३१], १७३६
 [१], १७९३ गा. २१८,
 १८११, १९२६, १९३१,
 १९३२[१], १९८० गा.
 २२१, २०३२ गा. २२३,
 २०५२[३-५], २०५४
 गा. २२६, २०८५ गा.
 २२७, २११०, २१११,
 २१५४[१], २१६५,

मूलसहो

-एव -

एवइए

एवतिए

एवतिकालस्स

एवमाइयाणं

एवमादियणं

एवमाडी

एवमेव

एवं

सकयथो

सुत्तंकाइ

पृ. ६४ टि. ४, पृ. २२४
 टि. १

एव

६४१

इयत्त २१५३ [१],

२१५६ [१], २१६६ [१]

इयत्त २१५६ [१],

२१५७, २१५९ [१],

२१६०, २१६५

इयत्कालस्य इयत्कालेन वा

२१५६ [२], २१५९ [२],

२१६६ [१]

एवमादिकानाम् ५७ [२],

५८ [२], ६८ [४],

८४ [४], ८५ [४],

९१ [४]

एवमादिकानाम् ५६ [२],

७५ [४]

एवमादयः ९८

एवमेव १६६०, २१७६,

पृ. ३१९ टि. ३

एवम् ५४ [११] गा.

१०४-१०५, १७९ [१],

१८७, १९२, १९४,

१९७ [१], १९८ [१],

२०० [१-२], २०१ [२],

३३३, ३५३, ४३९ तः

४५०, ४५२, ४५४ तः

४६०, ४६२ [१] तः

४७३ [२], ४७४ [१-२],

४७५ [१] तः ४८१ [२],

४८२ [१] तः ४८५ [२],

४८६, ४८७ [१-३],

४८९ [१] तः ४९३ [२],

४९४, ४९५ [१-३],

४९७, ४९८, ४९९ [२],

५०३ तः ५२५ [२],

५२६ [१-३], ५२७ [२]

मूलसहो
एवं

सकयत्यो सुसंकाह

तः ५३१ [२], ५३२
[२-३], ५३३ [२-३],
५३४, ५३५. तः ५३९
सूत्राणां द्वितीय-तृतीय-
कण्डिके, ५४०, ५४१
[२-३], ५४३ [१-३],
५४४, ५४५ [२-३],
५४६, ५४७ [२-३],
५४८ [२-३], ५४९,
५५० [२-३], ५५१
[२-३], ५५२ [२-३],
५५३, ५५५ [२], ५५६
[२-३], ५५७ [१-३],
५५८, ५५९, ५६०,
५६२, ६०८, ६१४,
६१६, ६१८, ६२०,
६२२, ६२५, ६२७,
६२९, ६३१, ६३४,
६३८, ६४०, ६४६,
६४८, ६४९, ६५०
[१-१०], ६५१, ६५२,
६५५ [४], ६५६ [३],
६५८ तः ६६१, ६६३
तः ६६५ [१], ६६६ [३],
६६७, ६६८ [६, ८],
६६९ [२], ६७०, ६७१,
६७२ [४, ६, ९], ६७३
[२], ६७५, ६७६,
६७८, ६८०, ६८२,
६८६, ६८९ तः ६९२,
६९६, ६९८, ७२८,
७२९, ७४१, ७४३,
७४६, ७५२, ७५७,
७५९, ७६०, ७६६,
७६८, ७६९, ७७६,
७७८, ७९२ तः
७९९, ८०१ तः ८०६,

मूलसहो

सकयत्यो सुसंकाह

८०८ तः ८२९ सूत्राणां
द्वितीयकण्डिका, ८३१,
८६७ तः ८६९, ८७३,
८७७ [८, १०, १२, १४],
८८८ [१-२], ८८९ तः
८९२, ८९४, ८९५,
९०३, ९०५, ९०७,
९१० [४], ९११ [३],
९१३, ९१४ [३], ९१५,
९१९, ९२०, ९२३,
९२४, ९३९ [१-२],
९४० [२], ९४१ [२],
९४५, ९४६, ९५९,
९६० [२-३], ९६१
[२-३], ९६२ [२-३],
९६३ [२-३], ९६४ [२],
९६५ [२], ९६६ [२],
९६७ [२], ९६८ [२],
९६९, ९७१, ९७५ [२],
९७६ [२], ९७७ [२],
९७८ [२], ९८० [२],
९८१ [२], ९८३ [२],
९८४, ९८५ [८], ९८६,
९८७ [३, ५], ९९० [४],
९९१ [२], ९९२ [४],
९९४, ९९५ [२], ९९६,
९९८, ९९९ [२],
१००२, १००३ [१-२],
१००८ [२], १००९ [२],
१०१० [१-३], १०११
[२], १०१२ [२],
१०१४ [२], १०१५ [२],
१०१६ [२], १०२० [२],
१०२१ [४], १०२२
[१-२], १०२६ [२],
१०२७ [२], १०३१ [१],
१०३२ [१-२], १०३३

मूलसहो
पञ्च

सङ्ख्यत्यो सुत्तकाइ
[१-३], १०३८[२],
१०४१[२-४,६], १०४२,
१०४३[२], १०४६
[२-६], १०४७[२]
१०४८[३, ५], १०४९,
१०५०[२-३], १०५२,
१०५३, १०५४[२-३],
१०५५[२], १०५७,
१०५९, १०६०, १०६४,
१०६५, १०६६[३],
१०६७, १०६८,
१०७१तः १०७४,
१०७९तः १०८१,
१०८३, १०८६, १०८८,
१०८९, १०९८, १०९९,
११०१, ११०४, १११६,
११२४तः ११३०,
११३२, ११३३[१-२],
११३६, ११३८, ११४०,
११४२, ११४४, ११४५,
११४९, ११५४, ११५५,
११६०, ११६१,
११६४[४], ११६६
[१-२], ११६७[१-२],
११६८[२], ११७२,
११७५, ११७७, ११८०
[४, १०], ११८१,
११८३[२], ११८४,
११९१, ११९५, ११९६,
११९९[२], १२००[२],
१२०१[२], १२०२,
१२०३[२, ४-५] १२०४,
१२०७[२], १२०९,
१२१०[१-२, ४],
१२१२, १२१४,
१२१५[१-३], १२१६
[२], १२१७, १२२०तः

मूलसहो

सङ्ख्यत्यो सुत्तकाइ
१२२५, १२४१तः
१२४६, १२४८, १२४९,
१२५२तः १२५५,
१२५७[४, ६, ८, १०-११,
१४-१६], १२५८[३-८],
१२६३[१-२], १२६६
[२], १२६८[२],
१२६९, १२७४, १२७८,
१२८७, १२९२, १२९५,
१३०३, १३०४, १३०७,
१३१६, १३२३, १३३२,
१३४७तः १३४९,
१३६३, १३९६,
१४००तः १४०३,
१४०७[२], १४०८[३],
१४०९, १४१०[२-३],
१४१४[२], १४१५[३],
१४१६[२], १४१९,
१४२४, १४२६[२],
१४२७[२], १४२८[३],
१४२९, १४३०[२],
१४३४, १४३६[१],
१४३८, १४४२, १४४४,
१४४५, १४५१, १४५३,
१४५७तः १४५९,
१४६१, १४६४, १४६५,
१४६७, १४७०, १४७८
[३], १४७९, १४८१,
१४८४[३], १४८५[४,
८, ९], १४९०[२-४],
१४९१[२], १४९२[२],
१४९३[२], १४९४
[२], १४९५[२],
१४९६, १४९७[१-३],
१४९८[२-४], १४९९
[१-२], १५००, १५०१
[२-३], १५०३, १५०४

मूलसहो

सकयल्यो

सुसंकाह

मूलसहो

सकयल्यो

सुसंकाह

पक्ष

[२-४], १५०६ [४],
१५०७ [२], १५०८ तः
१५१०, १५११ [१-२],
१५१७ [३], १५१८
[७], १५२० [३-५],
१५२३ [२], १५२४
[२], १५२५, १५२६
[२-५, ७], १५३२
[२-५ ७], १५३८,
१५४३, १५४६, १५४७
[२], १५५१ [२-३, ५,
७-८, १०], १५५२,
१५५५, १५५७, १५५८,
१५६२, १५७३, १५७५
[१-२], १५७६ [२],
१५७७ [२], १५७८
[२], १५७९ [२],
१५८०, १५८१ [२],
१५८३ [२], १५८४
[१-२], १५८५ [२],
१५८६ [२], १५८७
[१], १५८९ [२],
१५९१, १५९५ [२],
१५९७ [२], १५९९
[१-२], १६०१, १६०३
[२], १६०४ [१-२],
१६०६ [२], १६०८,
१६१०, १६११, १६१३
[२], १६१४, १६१६
[१-२], १६१८, १६१९,
१६२७ [२], १६३१,
१६३२, १६३५ [२],
१६३६, १६३८ [२],
१६३९, १६४१, १६४२,
१६४४, १६४५, १६४९
[२], १६५५ तः १६५७,
१६५९, १६६६ तः

१६७३, १६७४ [१-२],
१६७६ [२], १६७७
[१-२], १६७८ [१-३],
१६८४ [२], १६८५
[२], १६९१ [४],
१६९५ [३], १७०१ [३],
१७०२ [७, १०, १४-
१५, २३-२४, ३४-३५,
४१, ४४, ४७, ५६,
५८], १७०६, १७०८
[५], १७१०, १७१२,
१७१६, १७१७,
१७१९, १७२१,
१७२३, १७२५, १७२६,
१७२८, १७३० [२-३],
१७३१ [२-४], १७३७
[३], १७३९ [३],
१७४१, १७४२, १७४७
[२], १७४८, १७५४
[२], १७५६ [२],
१७५८ [२], १७५९
[२], १७६१, १७६२,
१७६३ [२], १७६५
[२], १७६७ [१-२],
१७६८ [२-३], १७६९
[२], १७७० [२],
१७७१, १७७२,
१७७३ [२], १७७४
[२], १७७५ [२],
१७७७ [२], १७७८,
१७८१, १७८२, १७८३
[२], १७८४ [१-३],
१७८५, १७८७ [२],
१७८८ [२], १७८९,
१७९०, १७९२ [२-३],
१७९४ [२], १७९८
[२], १७९९, १८०२,

मूलसदो

एवं

सक्तयथो

सुसंकाह

१८०६ [१-२], १८०९,
१८१३, १८१६, १८२०,
१८२६, १८२८, १८२९,
१८४२, १८५४, त
१८५७, १८६०, १८६३,
१८६४, १८६६ [२],
१८६९ [२], १८७१ [२],
१८७३, १८७४ [२],
१८७५ [२], १८७६
[२], १८७८ [२],
१८८० [१-२], १८८१
[२], १८८३ [२],
१८८५ [१], १८८९
[२-३], १८९० [२],
१८९४ [२], १८९५
[२], १९११, १९१५,
१९१९, १९२३, १९२४,
१९२८ त १९३० [७],
१९३९, १९४३, १९४६,
१९४९, १९५४ त
१९५६, १९५७ [१-२],
१९५८ त १९६०,
१९६३, १९६४, १९६७,
१९६९, १९७६, १९९९,
तः २००१, २००९ [२],
२०१०, २०१४ [२],
२०१८, २०२३, २०२८,
२०३०, २०३४ [२],
२०३६, २०३९, २०४१,
२०४४, २०४६, २०४८,
२०५०, २०५१,
२०५२ [१-६], २०५७
[२, ४], २०५९, २०६२,
२०६५, २०६८, २०७१,
२०७४, २०७८ तः
२०८१, २०८३, २०८४,
२०८७ [२], २०९० [२],

मूलसदो

सक्तयथो

सुसंकाह

२०९१ [२], २०९३ [२],
२०९४ [१-२] २०९५
[२], २०९६ [२],
२०९७ [२], २०९८
[१-२], २०९९ [२],
२१०० [२], २१०१ [२],
२१०३ [२], २१०४
[१-२], २१०७, २११०,
२१११, २११४,
२११५ [१], २११८ [२],
२११९ [२-४], २१२०
[१-३], २१२१ [१-२],
२१२३ [२-४], २१२४
[२-४], २१२७ [२],
२१२८ [२], २१२९ [२],
२१३४ [२], २१३५ [२],
२१३६, २१३७ [२],
२१३८, २१३९,
२१४० [२], २१४१,
२१४४ [२], २१४५ [२],
२१४४ [१-२], २१४५,
२१४७, २१४८ [२],
२१६०, २१६१, २१६५,
२१६६ [३], २१६७,
२१६९, २१७० [१],
२१७६, घृ. २८५ टि. १,
घृ. २७५ टि. ६, घृ. २८४
टि. २, घृ. ३१९ टि. ३
एवम् ४३ गा. २६,
९८, ५३८ [३], १४०९,
१४९७ [३], २११६ [२],
२११९ [५], २१२० [४]
० एवंभूषाणं एवम्भूतानाम् १११३
एवामेव १८६४,
२०५२ [२]
एष एष. १६७९ तः
१६८१ [१], १६८२,

एवं —

० एवंभूषाणं

एवामेव

एष

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
एस	१६८३, १६८६, १७४२	
	तः १७४४	
"	एतद् १६७९ तः	
	१६८१ [२], १६८२ तः	
	१६८४ [१], १६८६	
-एस	एषः पृ. २१० टि. २	
एसा	एषा २११ गा. १६३ तः	
	१६५, ८३२ तः ८३८,	
	८५४ तः ८५७, ८९७,	
	१००३ [२], १०८६	
-एसा	एषा पृ. २१० टि. २	
-एसि	एषाम् १०५४ [२]	
एसुहुमा	एतावत्सुहमा २१६९	
-एसे	एषः ८३९, ८४०,	
	८४४, ८४५	
एसो	,, ११० गा. १२३,	
	६४७ गा. १८४, ८९०,	
	१५०४ [४], १५९१,	
	१५९५ [१]	
एति	यन्ति ५४ [११]	
	ओ	
+ - ओगाढ	अवगाढम् ८७७ [२३]	
	गा. १९८	
० - ओगाढस्य	अवगाढस्य ५११, ८०२	
	तः ८०६	
० - ओगाढा	अवगाढा ३३१, १२४४	
ओगाढाहं	अवगाढानि ८७७	
	[१६-१७]	
० - ओगाढाहं	,, ८७७ [४]	
	१७९७	
० - ओगाढाणं	अवगाढानाम् ३३१,	
	३३३, ५११	
ओगाढे	अवगाढः ९७२ गा. २०२	
० - ओगाढे	,, ५११, ५१२	
"	अवगाढम् ७९४ तः ८०१,	
	९७८ [१], ९८५ [६],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
० - ओगाढे	अवगाढान् १८०१	
ओगाढहं	अवगाढते ११० गा. १२४	
ओगाहण	अवगाहना १४७४ गा.	
	२१४	
० - ओगाहणम्	अवगाहनकः ४५५ [१-३],	
	४६४ [१-३], ४६६	
	[१-३], ४७३ [१-३],	
	४८१ [१-३], ४८९	
	[१-३], ५२६ [२-३],	
	५२७ [१-२], ५२८,	
	५२९ [२-३], ५३० [१],	
	५३१ [१-३], ५५५	
	[१-३]	
० - ओगाहणगस्स	अवगाहनकस्य ४५५	
	[१-३], ४६४ [१],	
	४६६ [१], ४७३ [१],	
	४८९ [१], ५२९ [१],	
	५३० [१], ५३१ [१, ३],	
	५५५ [१, ३]	
० - ओगाहणगणं	अवगाहनकानाम् ४५५	
	[१, ३], ४६४ [१],	
	४६६ [१], ४७३ [१],	
	४८१ [१], ४८९ [१],	
	५२९ [१], ५३० [१],	
	५३१ [१, ३],	
	५५५ [१, ३]	
० - ओगाहणरो	अवगाहनकः ५२९ [१]	
ओगाहणट्टताम्	अवगाहनार्थतया ४४०	
ओगाहणट्टवाए	,, ४४१, ४४३ तः	
	४४८, ४५२, ४५३,	
	४५५ [१-३], ४५६ [१],	
	४५७ [१], ४५९ [१],	
	४६२ [१], ४६४ [१],	
	४६६ [१], ४६७ [१],	
	४६८ [१], ४७० [१],	
	४७३ [१], ४७४ [१],	
	४७५ [१], ४७७ [१],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
ओघसण्णा	ओघसंज्ञा ७२.५ त. ७२.७	
ओट्टावल्किणी	ओट्टावल्किणी १२३.७	
ओविणाण	अवधिजन ४५.९ [१]	
ओविणाणी	अवधिजाना ४६.०	
ओफिडित्ता	उत्स्फिटित्वा—उत्फुल्ल्य पृ. २७१ टि. ९	
ओभंजलिया	चतुरिन्द्रियजीवा. ५.८ [१]	
०—ओभासा	अवभासा १६७ त. १७४	
ओमत्तं	अवमत्वम् ९.९४	
ओयविय ०	तंजित १७८ [२]	
ओयाहाग	ओजआहारा १८६.२, १८६.४	
ओरालाहं	उदाराणि २०५.२ [२, ४]	
ओरालिण	औदारिकम् ९०१, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५	
ओरालिण	औदारिकेण १५६३ [२]	
ओरालिय—	औदारिकाणि १५.४४ [२]	
ओरालिय ०	औदारिक १५.६५, १५.६६, १७०२ [१४], २१७५, पृ. २२.७ टि. १-२	
० ओरालिय—	औदारिकाणि १४७९	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रक-	
सरीरकायप्य-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमीससरी-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
रकायप्यओगी	प्रयोगिण. १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्र-	
सरीरकायप्य-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
"	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
	प्रयोगिण. १०८० त. १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायप्य-	प्रयोगः १०६८,	
ओगी	१०७२ तः १०७४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्यओगी	प्रयोगिणः १०८३	
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायप्यओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमुकेलगा	औदारिकमुक्तानि ९११ [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकाययोगम्	
कायजोगं	२१७३ [२]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोगी	
कायप्यओगी	१०८३	
"	औदारिकशरीरकाय-	
	प्रयोगिण. १०८० त. १०८३	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोगः	
कायप्यओगी	१०६८, १०७२ त. १०७४	
ओरालियसरीरगा	औदारिकशरीरकाणि ९११ [१]	
ओरालिय-	औदारिकशरीरनामः	
सरीरनामापु	१७०२ [१०]	
ओरालियसरीरनामे	औदारिकशरीरनाम १६९४ [३]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
बंधणनामे	बन्धननाम १६९४ [५]	
ओरालियसरीरया	औदारिकशरीरकाणि ९१० [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
संघातनामे	संघातनाम १६९४ [६]	
ओरालियसरीरस्स	औदारिकशरीरस्स १५०२, १५३८, १५५३, १५५६, १५५७, १५६६	
० ओरालिय-	औदारिकशरीरस्स	
सरीरस्स	१५०६ [१], १५०७ [१]	
०—ओरालिय-	"	
सरीरस्स	१५१३ [१]	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
ओरालियसरीरं	औदारिकशरीरम् १५५९ तः १५६१. १९०३ [३]	
ओरालियसरीरं- गोवंगणामे	औदारिकशरीरा- ज्ञोपाङ्गनाम १६९४ [४]	
ओरालियसरीरा	औदारिकशरीराणि ९११ [१], ९१२ [१], ९१६ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १५६५, १८६३, घृ. २२५ टि. ४, घृ. ३९२ टि. १	
ओरालियसरीराओ	औदारिकशरीरात् १५९७ [२]	
ओरालियसरीरी	औदारिकशरीरिण. १७९४ [३]	
ओरालियसरीरीसु	औदारिकशरीरिणु १९०३ [२]	
ओरालियसरीरे	औदारिकशरीरम् १४७६, १८८८	
„	औदारिकशरीरे १५३९ [३]	
० ओरालियसरीरे	औदारिकशरीरम् १४७६ तः १४७८ [२], १४८०, १४८२ त १४८४ [२], १४८५, [१-३, ५-७], १४८७ [१-२], १४८९, १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१].	
ओरालियसरीरेहिं	औदारिकशरीरेः ९१८ [१]	
ओरालियसरीरेहिंतो	औदारिकशरीरेभ्यः १५६५, १५९५ [२], १६०३ [२], १६०४ [१]	
ओरालियसंठाण-०	औदारिकसंस्थान १५४३	
ओरालियस्स	औदारिकस्स ९१० [२-३],	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाह
ओरालिया	९११ [२], ९१२ [२], १५०७ [३]	
ओरालिया	औदारिकाणि ९११ [३], ९१२ [१, ३], ९१४ [२, ४], ९१६ [१], ९१८ [१-३], ९२१ [१-२, ४], ९२२	
ओवइया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
ओवक्कमियं	औपकमिकीम् २०७३	
ओवक्कमिया	औपकमिकी २०७२	
ओवम्मसच्चा	औपम्यसन्त्या — भाषाप्रमेदः ८६२	
ओवम्मसच्चे	„ „ ८६२ गा. १९४	
ओवम्मं	औपम्यम् २११ गा. १७५	
ओवाम्मन्तर	अवकाशान्तरम् १०००	
ओसक्कनि	अद्यवधत्तं १२५३, १२५५	
ओसण्णकारणं	अवसन्नकारणम्-बाहुन्त्य- कारणम् ७२०, ७३२, ७३४, १८०१, १८०६ [१], १८०९	
० ओसप्पिणीओ	अवसर्पिण्यः १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७७	
० ओसप्पिणीहिं	अवसर्पिणीभिः ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१]	
+ ओसहि	औषध्यः ३८ गा. १२	
ओसहीओ	„ ५०	
ओसा	अवदयायः २८ [१]	
ओहारिणी	अवधारणी ८३०, ८३१	
ओहिण्	औधिके १९२६	
ओहिणो	औधिकः १८९ [१], १९० [१], ११४५	

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
ओहिणा	अवधिना १२१५ [१-३], १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७	
ओहिणाण	अवधिज्ञान ४५२, ४६४ [१], १२१६ [१], १९२९	
ओहिणाण ०	अवधिज्ञान ४४०, ४४१, ४८७ [१], ४९५ [१]	
ओहिणाणपरिणामे	अवधिज्ञानपरिणाम. ९३३	
ओहिणाणसागर- पासण्या	अवधिज्ञानसाकारपश्यता १९३७, १९४१	
ओहिणाणसा- गारोवओरो	अवधिज्ञानसाकारोपयोगः १९०९, १९१३	
ओहिणाणं	अवधिज्ञानम् १४२० [७-८], १४२१ [२], १८९८ [२]	
० ओहिणाणाहं	अवधिज्ञानानि १४३७ [६]	
० ओहिणाणाणि	अवधिज्ञानानि १४३७ [५]	
ओहिणाणारिया	अवधिज्ञानार्थः १०८	
०-ओहिणाणस्स	अवधिज्ञानिनः ४८७ [१], ४९५ [१]	
ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८८, ४९६, १३४९	
”	अवधिज्ञानिनः २५७, २५९, ९३८, १८९८ [२], १९५४	
०-ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८७ [१], ४९५ [१-३]	
ओहिणाणीं	अवधिज्ञानिनाम् २५७, २५९	
०-ओहिणाणीणं	” ४८७ [१], ४९५ [१]	
० ओहिणाणेषु	अवधिज्ञानेषु १२१६ [१]	
ओहिदंसण	अवधिदर्शन १९२८	
ओहिदंसण ०	” ४४०, ४४१, ४६२ [१]	

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
ओहिदंसणअणा-	अवधिदर्शनानाकार-	
गारपासण्या	पश्यता १९३८, १९४२	
ओहिदंसणअणा-	अवधिदर्शनाना-	
गारोवओरो	कारोपयोगः १९१०, १९१४	
ओहिदंसणावरणे	अवधिदर्शनावरणम् १६८०	
ओहिदंसणी	अवधिदर्शनी ४६३, ४८८, ४९६, १३५६	
”	अवधिदर्शनिनः २६०, १९५४, घृ. २३० टि. २	
ओहिदंसणीणं	अवधिदर्शनिनाम् २६०	
० ओहिदंसणो-	अवधिदर्शानोप-	
वउत्ता	युक्ताः १९२९	
ओहिपयं	अवधिपदम् घृ. ४१८ पं. २७	
ओहिय ०	औषिक ३५३, १५११ [१-३], १५१२	
ओहियदंढओ	औषिकदण्डकः ८९०, ८९१	
ओहियरस	औषिकरस्य १५०३, १५०७ [३]	
ओहिया	औषिकाः १८९ [१], १९० [१], ६४०, ६४१, ११४६, ११४७, ११५० तः ११५२, ११७२, ११७४, १५२६ [३], १५८३ [३]	
”	औषिका १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१	
”	औषिकानि ९१७, ९१८ [१-३], ९२१ [१-३], ९२२	
ओहियाणं	औषिकानाम् १८१ [१-२], १८४ [१], १९७ [१], ३५८, ३६१, ३६७, ९८३ [२], ९८४, ९८७	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
ओहियाणं	[१], ११४६, ११४७, ११५५, ११८० [१, ३], १४५.७ [३], १५२.६ [४], १५३२ [३], पृ. ३० टि १	
० ओहियाणं	औषिकानाम्	११७८
ओहिस्स	अवधे. १२८१ गा. २२२, २०१७	
ओही	अवधि. २ गा. ७, १९८२, २००८, २०१६, २०२७	
कइ	कति ९८३ [१], १६२१, १७७३ [१]	
कइकिरण	कतिक्रियः १५९८, १५९९ [१]	
कइपणसोगाडा	कतिप्रदेशावगाडा १२४४	
कइसरारे	करीरमार पृ. २९.४ टि. ३	
कइधिहे	कतिविध १०६८	
॥	कतिविधम् १४८२, १८८५ [३]	
कइसु	कतिपु १२१७	
कइहिं	कतिभि. ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १००२	
कओ	कृत. ८५.९ गा. १९२	
कओहिंलो	कुत. — के. ६५.० [१], ६५.७	
कओडइ	क. कोटवी — वल्ली मेदः ४५ गा. २९	
+ कखड	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
कखड ०	कर्कश — स्पर्श ३३३, १८०१, १८०९	
कखडगरुगुण ०	कर्कशगुरुगुण ९८५ [९], ९८७ [४]	
कखडगरुगुणा	कर्कशगुरुगुणाः ९८० [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४]	
कखडगरुगुणार्ण	कर्कशगुरुगुणानाम् ९८२, ९८७ [४]	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
कखडगरुगु-	कर्कशगुरुगुणोभ्यः	
गुणेहिंतो	९८२, ९८७ [४]	
कखडकास ०	कर्कशस्पर्श ४४०, ४४१, ५४५ [१], पृ. ३९.५ टि. ३	
कखडकासणामे	कर्कशस्पर्शनाम १६९४ [१३]	
कखडकाम	कर्कशस्पर्शपरिणताः ८ [४],	
परिणता	९ [१] तः ११ [५], १२ [१, ३-८], १३ [१-४]	
कखडकासपरिणामे	कर्कशस्पर्शपरिणामः ९५५	
कखडकासा	कर्कशस्पर्श १६० तः १७४	
० कखडस्स	कर्कशस्य ५.४५ [१]	
कखडडाई	कर्कशानि १८०० [१-२]	
० कखडडाई	॥ १८०० [२]	
० कखडडाणं	कर्कशानाम् ५.४५ [१]	
० कखवडे	कर्कश ॥	
+ कच्छ	कच्छ — वनरपतिविशेषः ५५ [३] गा १०८	
कच्छभा	कच्छपाः — जलचरमेदः ६४	
कच्छहा	॥ ६२	
कच्छा	कक्षा — जलरुहवनस्पति-विशेषः ५१	
कच्छुरी	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. १९	
+ कच्छुल	कच्छुलः — गुल्मवनस्पति-मेदः ४३ गा. २५	
कच्छुंभरि	कस्तुभरि — वनस्पतिः पृ. १८ टि. ६	
कजइ	क्रियते — भवति १५.७४, १५.७७ [१], १५.७८ [१], १५.७९ [१], १६०७, १६०९, १६१२, १६२८ तः १६३०, १६३४, १६४०, १६५० तः १६५२, १६५८, १६६०	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
कञ्जलि	क्रियते-भवति ११४२, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६२२ तः १६२६, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५, [१-४], १६३६ तः १६३८ [१], १६४०, १६५०, १६५२, १६५३, १६५७, १६५८, १६६०	
कञ्जले	कञ्जलम् १२२६	
कञ्जलि	क्रियते-भवतः ११४२, १६३३, १६३५ [४]	
॥	क्रियन्ते-भवन्ति ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६११, १६३५ [१, ३, ४]	
कटु	कृत्वा ८७८, २१६९	
कटुपाउधारा	काष्ठपाउकाकाराः— शिल्पायोः १०६	
कटुहारा	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. १०	
कट्टामो	काष्ठान् ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३	
कट्टाहारा	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
कट्टग ०	कट्टक—आभरण १७७	
कट्टय ०	॥ ॥ १७८ [१-२], १८८, १९६	
कट्टस्स	कृतस्य १६७९	
कट्टाई	कृतानि १४४४	
कट्टाई	कटाईम् ५४ [८] गा. ९५	
० कट्टुई	कट्टक १२३७	
कट्टुगुपी	कट्टकतुम्बी १२३३	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
कट्टुगुतुम्बीफले	कट्टकतुम्बीफलम् १२३३	
कट्टुय	कट्टक ५४४, १८०९	
कट्टुय—	॥ ५४४	
कट्टुयपिट्टिणिट्टिया	कट्टकपिट्टिणिट्टिता— मयविशेषः पृ. २९६ टि. १६	
कट्टुयरस	कट्टकरस पृ. ३९५ टि. २	
कट्टुयरस ०	॥ ४४०, ४४१	
कट्टुयरसपरिणता	कट्टकरसपरिणताः ८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [२], १२ [१-८], १३ [१-५]	
० कट्टुपाई	कट्टकानि १८०१	
कण	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. १७	
+ कणहर	कर्णिकारः ४३ गा. २४	
कणण	कनकाः—पर्वगवन— स्पतिभेदः ४६ गा. ३४	
कणग	कनक १८७ गा. १४५— १४६, १५५ [१], १२३०	
कणगा	कनकाः—चतुरिन्द्रिय— जीवाः ५८ [१]	
कणभागा	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १३	
+ कणयर	कर्णिकारः पृ. १८ टि. १८	
कणवीर	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. १७	
० कणवीरग	करवीरक. १२२६, १२२७, १२२९, १२३०	
० कणवीरे	करवीरः १२३१	
कणिक्कामण्डा	मत्स्यविशेषः ६३	
कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम् १२३०	
कण्णत्तिया	चर्मपक्षिविशेषः ८७	
कण्णपाउरणा	कर्णप्रावरणाः— अन्तर्द्वीपमनुष्या ९५	
कण्णपीठ	कर्णपीठ १७७, १७८ [१-२], १९६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कणिया	कर्णिका-वनस्पतिः ५.४[८] गा. ९१	
"	कर्णिका १७७, १७८ [१], १८८, २१६९.	
कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम् पृ. २९४ टि. २१	
कण्णकडत्त	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. ४	
+ कण्ह	कृष्णः-हरितवनस्पति- भेदः ४९ गा. ४१	
कण्हकडवू	वनस्पतिविशेषः ५.१[१] गा. ४९.	
कण्हकंदपू	कृष्णकन्दकः १२३३	
कण्हलेसट्टाणा	कृष्णलेदयास्थानानि १२४९.	
कण्हलेसं	कृष्णलेदयाम् १२१५[२]	
"	कृष्णलेदयाम् १२२४	
कण्हलेसा	कृष्णलेदया १२३२, पृ. ४०३ टि. १	
"	कृष्णलेदयाः ९३९[१]	
कण्हलेसापू	कृष्णलेदयया १२५८[६]	
"	कृष्णलेदयायाम् १८८५. [१]	
कण्हलेसाओ	कृष्णलेदया. ११९.०	
कण्हलेसे	कृष्णलेदयः १२०१[१], १२०३[१,३], १२१० [३], १२११, १२१५ [१], १२५८[६], १३३६, १७४६, १७५१	
० कण्हलेसे	कृष्णलेदयः १२५८[८]	
कण्हलेसेसु	कृष्णलेदयेषु १२०१[१], १२१०[३], १२११	
कण्हलेस्स ०	कृष्णलेदय १२०८	
कण्हलेस्सट्टाणा	कृष्णलेदयास्थानानि १२४७, १२४९	
कण्हलेस्सट्टाणाणं	कृष्णलेदयास्थानानाम् १२४८, १२४९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कण्हलेस्सं	कृष्णलेदयाम् १२१५ [१-२], १२५८ [१, ५-७]	
"	कृष्णलेदयाम् १२२४	
० कण्हलेस्सं	कृष्णलेदयाम् १२५८[८]	
कण्हलेस्सा	कृष्णलेदया १११६, ११५६, ११५८, ११५९, ११६३[१], ११६४[३], ११६५[२], ११८०[७], १२१९, १२२०, १२२२, १२२६, १२३३, १२४२, तः १२४४, १२५० तः १२५२, १२५६, १२५७, [१-३, ५, ७, ९, १२-१३], १२५८[५]	
"	कृष्णलेदयाः ९३८, ९४३, ११४६, ११६३[३], ११७०, ११७१, ११७३, ११७६, ११८०[५, ८-९], ११८२[१, ३], ११८३[१, ३], ११८८, ११९०, ११९२, ११९४, पृ. २८५ टि. ३, पृ. २८६ टि. ३	
कण्हलेस्सापू	कृष्णलेदयया १२५८[७]	
"	कृष्णलेदयायाः १२४५.	
० कण्हलेस्सापू	कृष्णलेदयया १२५८ [७-८]	
कण्हलेस्साओ	कृष्णलेदयाः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९	
कण्हलेस्साट्टाणा	कृष्णलेदयास्थानानि १२४६	
कण्हलेस्साट्टाणाणं	कृष्णलेदयास्थानानाम् १२४७	
कण्हलेस्साणं	कृष्णलेदयास्थानाम् ११७० तः ११७४, ११७६, ११७८, ११८० [१, ५-१०],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
कणहलेस्साणं	१८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८८ तः ११९४, १२१७	
कणहलेस्सापरिणामे	कृष्णलेदयः १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२० [१-३], १२११, १२१५ [१], १२१६ [१], १२५८ [१-२]	
० कणहलेस्से	कृष्णलेदयः १२५८ [७]	
कणहलेस्सेसु	कृष्णलेदयेषु १११७, १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२१० [१], १२११	
कणहलेस्सेहितो	कृष्णलेदयेभ्यः ११९१, ११९२, ११९४	
कणह [बली]	कृष्णवल्ली ४५ गा. ३०	
कणहसप्पा	कृष्णसर्पाः ७९	
० कणहा	कृष्णाः १६७	
० कणहाणं	कृष्णानाम् १०२ गा. ११७	
कणहे	कृष्ण - वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५३	
कतरे	कतरे २२५ तः २३० [५], २३२ तः २७१, २७२ [१-५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, ९८२, ९८७ [४], ११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [२-३], ११८५ तः ११८८, ११९०, ११९२ तः ११९४,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	१८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कतरे	कतरेः २७२ [१-५]	
"	कतरत् ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ८८७, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १०१३	
"	कतराः ११८२ [२], ११८९	
"	कतराणि १२४८, १२४९, १५६५, १५६६	
कतरेहितो	कतरेभ्यः २२५ तः २३० [५], २३२ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०५, ८८७, ९००, ९७२, ९८२, ९८५ [७-९], ९८७ [२-४], १०१३ ११७० तः ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [१-३], ११८५, ११८६, ११८७ तः ११९४, १२४८, १२४९, १४७३, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कतरेहितो	कतरस्मात् २७२ [१-५]	

मूलसरो	सक्यथो	सुसंकाह	मूलसरो	सक्यथो	सुसंकाह
कतरैहिंयो	कतराभ्यः ११८२[२], ११८९			२०८९, २०९०[१] २०९१[१], २०९२, २१३३, २१३४[१], २१४७, २१४८, २१५२	
कति	कति ७२५तः ७२७, ७७४, ७९१, ८५९ गा. १९२, ८७०, ८९८, ९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, ९५८, ९५९, ९७३, ९८४, ९८५[१], ९८७[१]. १०२५, १०२६[१]. १०२७[१], १०२८[१]. १०५६, १०५७, ११५६ तः ११६०, १२१९, १२३९, १२४०, १२५०, १२५६, १२५७[१, ३, ५, ७, १२], १४७५, १५६७, १५८१[१], १५८२, १५८३[१], १६०५, १६०६[१], १६१७, १६२७[१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७[१], १६४८, १६४९[१], १६६४ गा. २१७, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६३[१], १७६५[२], १७६६, १७६७[१] १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७४[१], १७७५[१], १७७६, १७७७[१], १७७८, १७८३[१], १७८४[१], १७८७[१], १७८८[१], १७८९, १७९१, १७९२ [१], १८०९, २०८६,		कतिकिरिपु	कतिकिरिपु १५८५[१], १५८८, १५८९[१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७[१], १६०४[१], २१५३[४], २१६६[३]	
			कतिकिरिया	कतिकिरिया १५८६[१], १५९२ तः १५९४, १५९५[१], १६००, १६०२, १६०३[१], २१५३[५-६], २१६६[३-४]	
			कतिदिशि	कतिदिशि - कतिभ्यो दिभ्यः १५५३, १५५४, १५५७	
			+ कतिपयस	कतिप्रदेशा ९७२ गा. २०२	
			कतिपयसिण	कतिप्रदेशायम् ९७७[१], ९८५[५]	
			कतिपयसोगाढे	कतिप्रदेशावगाढम् ९७८[१], ९८५[६]	
			कतिपयतिष्ठिपु	कतिप्रतिष्ठित ९६०[१]	
			कतिपयदेसिया	कतिप्रदेशिका १२४३	
			कतिपयगारा	कतिप्रकारा ८५९ गा १९२	
			कतिभाग - ०	कतिभाग ६७७, ६७९, ६८१	
			कतिभागं	कतिभागं १७९३ गा. २१७, १८०३, १८१०, १८१६	
			कतिविधं	कतिविधम् १२४२	
			कतिविधे	कतिविधः ६८४	
			कतिविहा	१९८२	
			”	कतिविधा ४३८, ७३८, ७५४, ७६४, ७७३[१],	

मूलसहो	सक्यत्यो	सुतंकाह
	८६० तः ८६६, १००९ [१], १०११[१], १०१६ [१], १०८७, १०८८, १५६८ तः १५७२, १९३६ तः १९३८, १९४० तः १९४२, १९४४, १९४५, १९४७, १९४८, १९५१, २०५२ [१], २०५५, २०६०, २०६३, २०६६, २०६९, २०७२, २०७७	
कतिविहा	कतिविधाः ५०० तः ५०२, १०१२ [१]	
”	कतिविधानि १०२४	
कतिविहे	कतिविधः ६८५, ८८१, ८९६, ९२५ तः ९३७, ९४७ तः ९५७, ९६२ [१], ९६३[१], १००७, १००८ [१], १०१५ [१], १०१७ तः १०२० [१], १०२१ [१-३], १०६९, १०७०, १०८५, १४७१, १६७९, १६८०, १६८१ [१], १६८२, १९०८ तः १९१०, १९१२ तः १९१४, १९१७, १९१८, १९२१, १९२२	
”	कतिविधम् १४७६ तः १४८८ [२], १४८०, १४८३, १४८४ [१-२], १४८५ [१, २, ५, ६], १४८७ [१-२], १५१४, १५३३ [१], १५३६, १५३७, १५३९ [१], १५५२, १६८८, १६८९ [१-२], १६९० [१-३],	

मूलसहो	सक्यत्यो	सुतंकाह
	१६९१ [१-५], १६९२, १६९३, १६९४ [१, ३-९], १६९५ [१-२], १६९६	
कतिविहे	कतिविधानि पृ. २१५ टि. १	
कतिविहो	कतिविधः १६६४ गा. २१७	
कतिसमहण	कतिसामयिकः २०८७ [१], २०८८, २१७२	
”	कतिसामयिकम् २१७१	
कतिसमहया	कतिसामयिकी १०१० [१]	
कतिसु	कतिसु १२१६ [१]	
” (तृ. स.)	कतिभिः १२३२	
कतिहि	” ९६१ [१], १६६४ गा. २१७	
कतिहिं	” ६६८, ६८७, ८५९ गा. १९२, ९६४ [१], ९६५ [१], १००३ [१], १००४, १००५, १६७०, १६७२	
कते	कृते १८६४, २०५२ [२]	
कतोहिंयो	कृतः—केभ्यः ६३९ [१], ६४२, ६४५ [१], ६४६, ६४८, ६५५ [१] ६५६ [१], ६५८, ६६२ [१]	
कतो	कृतः ५५९ गा. १८२	
कत्य	कुत्र पृ. ७८ टि. ४	
+ कथयुल	वनस्पतिविशेषः पृ. १८ टि. १९	
कथुंभरि	कस्तुम्भरिः—वनस्पति- विशेषः ४२ गा. २०, पृ. १७ टि. १४	
कदलित्यंभाण	कदलीस्तम्भानाम् ८८३	
कदली	कदली पृ. २० टि. १०	
कदलीयंभाण	कदलीस्तम्भानाम् पृ. २१९ टि. ४	

मूलस्रो	सकयल्यो	सुत्तकाह
कहुइया	वल्लीविशेषः	४५ गा. २९
कसपीठ	कर्णपीठ	११८
कसुकद	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ४
कप्प	कल्प	१९७ [२], १९८ [२], ६३४
कप्प -	कल्प - कल्पनामाभिध-	द्वोपसमुद्धान् १००३ [२] गा. २०५
कप्पस्स	कल्पस्य	१९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]
कप्पं	कल्पम्	१९६३
कप्पा	कल्पौ	२०५ [१], २०६ [१]
० कप्पा	कल्पाः	२१०
० कप्पाइया	कल्पातीताः	१४७ [२]
कप्पाणं	कल्पयोः	२०१ [१], २०६ [१], २०७, पृ. ७९ टि. १
कप्पातीत	कल्पातीत	१५३२ [६]
कप्पातीत ०	,,	६५६ [३]
कप्पातीतगवेमाणिय-	कल्पातीतकवैमानिक-	
देवेहिंतो	देवेभ्यः	६५० [१७]
कप्पातीता	कल्पातीताः	१४३, १५२० [५]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेव-	
देवपंचेदियवे-	पवेन्द्रियवैक्रिय-	
उब्बियसरीरे	शरीरम्	१५२६ [६]
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्यः	
देवेहिंतो		६५० [१७]
कप्पातीया	कल्पातीताः	१४५
कप्पासट्ठिसिजिया	शीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
कप्पासिया	कार्पासिकाः - कर्मार्याः	१०५
कप्पे	कल्पः	१९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डका

मूलस्रो	सकयल्यो	सुत्तकाह
कप्पे	कल्पे	२२३ [१-८], ३३४, ४०९ [१] तः ४१८ [१], ४१९ [१], ४२० [१], ४२४ [१], ४२६ [१], ५९०, १४७०
० कप्पे	कल्पयोः	२०६ [२] गा. १५५
कप्पेसु	कल्पेषु	१४८, १५१, १५७, १६०, २०६ [७] गा. १५५, २०५१, २०५२ [१]
कप्पो	वत्स	६६३, ६७२ [९], १५३२ [७], १५५१ [४, ६]
कप्पोवग	कल्पोवक	६६१
कप्पोवगवेमाणिय-	कल्पोवकवैमानिकदेवेभ्यः	
देवेहिंतो		६५० [१७ १८]
कप्पोवगा	कल्पोवगाः	१४३, १४४ [१२], १५२० [५]
कब्बडनिवेसेसु	वर्षटनिवेशेषु	८२
कम्म	कर्म	२११ गा. १७८, ११३३, १६८४ [१]
कम्म ०	,,	११२३ गा. २०९
कम्मण	कमेज कर्मण वा	२०१, २०२, २०४, २०६, २०८, १४७५
कम्मखेचे	कर्मस्वत्थान्	२१७५
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकाययोगम्	
कायजोगं		२१७३ [२]
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगतः	
कायप्पओगगती		१०८६, १०८९
कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः	
कायप्पओगिणो		१०८३
कम्मगसरीरकायप्प-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
ओगी		१०८३
कम्मगसरीरनामे	कर्मणशरीरनाम	१६९४ [३]

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
कम्मगसरीरबंधणामे	कर्मणशरीरबन्धननाम	१६९४ [५]
कम्मगसरीरसंवाखणामे	कर्मणशरीरसंवातनाम	१६९४ [६]
कम्मगसरीरस्स	कर्मणशरीरस्स	१५५७
कम्मगसरीरं	कर्मणशरीरम्	१५६२, १५६४
कम्मगसरीरा	कर्मणशरीराणि १, १० [५], १५६५	
० कम्मगसरीरा	,,	१५६५
० कम्मगसरीराणं	कर्मणशरीराणाम्	१५६५, १५६६
० कम्मगसरीरी	कर्मणशरीरी	१९०३ [५]
कम्मगसरीरे	कर्मणशरीरम्	१५५२
० कम्मगसरीरे	,,	१५५२
० कम्मगा	कर्मजानि कर्मणानि वा	९१४ [४], ९१७, ९१८ [३]
० कम्मगाहं	,, ,, ,,	९११ [४], २१७५
० कम्मगाणं	कर्मणयोः	१५५६, १५६६
कम्मगिन्ती	कर्मस्थितिः	१६९७, १६९८ [१], १७०४
कम्मगिसेगो	कर्मनिषेकः	,, ,, ,,
कम्मगगिपदं	कर्मप्रकृतिपदे	पृ. ३६७ पं २४
कम्मगगडीओ	कर्मप्रकृतयः	१६८७, १७५४ [१], १७६३ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७७८ [१], १७८७ [१], पृ ३५२ टि ३
,,	कर्मप्रकृतीः	९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
		[१], १६४८, १६४९ [१], १६६५ तः १६६९, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६५ [२], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१], १७८४ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९१, १७९२ [१]
० कम्मगगडीओ	कर्मप्रकृतयः	१५८७ [१]
,,	कर्मप्रकृतीः	१७८८ [२]
कम्मबंधपदं	कर्मबन्धपदम्	पृ. ३८७ पं. १५
कम्मबंधवेदपदं	कर्मबन्धवेदपदम्	पृ. ३८८ पं. २०
कम्मबीएसु	कर्मबीजेषु	२१७६
कम्मभूमण	कर्मभूमकः	१७४७ [१], १७५०
कम्मभूमण्हितो	कर्मभूमकेभ्यः	६४५ [३-४]
० कम्मभूमण्हितो	,,	६४५ [६]
कम्मभूमग	कर्मभूमक ६३९ [२५-२६], ६६२ [५-७], ६६५ [२], ६७६, १५३३ [६-१०]	
कम्मभूमग ०	कर्मभूमक ६३९ [२४-२५], ६५० [१२], ६६२ [१], १५३३ [४-५]	
कम्मभूमगगाढभ-	कर्मभूमकगर्भव्युः कान्तिक	
वक्तवियमणू-	मनुष्यपक्षेन्द्रिय-	
पंचेंदियषेड-	वैकिय-	
वियसरीरे	शरीरम्	१५१९ [२-३]
० ,,	,,	१५१९ [३-४]
कम्मभूमगपलि-	कर्मभूमकप्रतिभागी	१७४७ [१], १७५० तः १७५२
भागी		

मूलसदो	सकयस्यो	सुत्तकाह
कम्मभूमगा	कर्मभूमकाः	९४, १३८
कम्मभूमगे	कर्मभूमकः	१७५१
कम्मभूमगेहितो	कर्मभूमकेभ्यः	६६० [३, ६]
कम्मभूमय ०	कर्मभूमक	१२५८ [७]
कम्मभूमयमणूसाणं	कर्मभूमकमनुष्याणाम्	१२५७ [३]
० " "	"	१२५७ [७]
कम्मभूमयमणूसीण	कर्मभूमकमानुषीणाम्	१२५७ [४]
कम्मभूमया	कर्मभूमकाः	९७ [१]
कम्मभूमिगा	कर्मभूमका	१७५२
कम्मभूमिषु	कर्मभूमिषु	८२, ९३, १५४, १७६
कम्मयसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
कायप्पजोगी		१०८३
० कम्मया	कर्मजानि कर्मणानि वा	९२१ [४], ९२२
कम्मवेदप	कर्मवेदकः	२ गा. ६
कम्मवेदवेदयपयं	कर्मवेदवेदकपदम्	पृ. ३९१ पं. २२
कम्मवेयवेवपयं	कर्मवेदबन्धपदम्	पृ. ३९० पं. २८
कम्मसरीरकायप्पजोगे	कर्मणशरीरकायप्रयोगः	पृ. २६१ टि. २-३
० कम्मसरीरणामाण	कर्मणशरीरतत्त्वोः	१७०२ [१३]
० कम्मसरीरा	कर्मजशरीराणि कर्मण-	
	शरीराणि वा	९१२ [४]
कम्मस्स	कर्मणः	३२५, १६६७, १६७९ तः १६८१ [२], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१], १६८६, १६९७, १६९८ [१-२], १७०२ [१, १६], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-२, ५-८],

मूलसदो	सकयस्यो	सुत्तकाह
		१७१५, १७२२, १७२६, १७२८, १७३१ [१], १७३४, १७४२ तः १७४४
० कम्मस्स	कर्मणः	१७४४
कम्मस्स वेवपण	कर्मणो बन्धवः	२ गा. ६
कम्मं	कर्म	१६६७, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६ [१], १६७७ [१], १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८६, १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६४, १७६५ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४ [१], १७८५ [१], १७८६ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९२ [१], २१७५
कम्मंसा	कर्मसाः	२१७० [१]
कम्मंसे	कर्मसान	२१७५
कम्मा	कर्मजानि कर्मणानि वा	९१६ [३]
कम्माहं	कर्मणि	१४४४
० कम्माहं	"	२१७० [२] गा. २२९
"	कर्मणे	१५६३ [२]
कम्माणं	कर्मणाम्	१७४८
० कम्माणं	"	१७४२
कम्मारिया	कर्मर्याः	१०१, १०५

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
कम्मासरीरकाय- प्पओगगनी	कार्मणशरीरकायप्रयोगगतिः १०८७	
कम्मासरीरकाय- प्पओगिणो	कार्मणशरीरकायप्रयोगिणः १०७८, १०८१तः १०८३	
कम्मासरीर- कायप्पओगी	कार्मणशरीरकायप्रयोगी १०७९, १०८१, १०८२	
„	कार्मणशरीरकायप्रयोगिणः १०७७, १०७८, १०८०, १०८१, १०८३	
कम्मासरीर- कायप्पओगे	कार्मणशरीरकायप्रयोगः १०६८तः १०७०, १०७२तः १०७५	
कम्मे	कम २ गा. ६, १६७९तः १६८१[१], १६८२, १६८३, १६८६, १६८८, १६८९ [१], १६९० [१] तः १६९३, १६९४ [१-३, ९-१०], १६९५ [१-२], १६९६, २१७० [१]	
कम्मे त्ति पदं	कमेति पदम् पृ. ३८४ पं. २१	
कम्हा	कस्मात् २१७० [१]	
कम्हि	कस्मिन् १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६४०	
कय	कृत १७७, १७८ [१], १८८	
कयरसारण	करीरसारकः पृ. २९४ टि. ४	
कयरसारे	करीरसारः १२२८	
कयरे	कतरे २३० [६], २३१, २१२८ [१]	
„	कतराः १६६३	
„	कतरत् १२४७	
कयरेहिंतो	कतरेभ्यः २३०[६], २३१, १२४७,	

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
कयरेहिंतो	कतराभ्यः १६६३	
कयंवे	कदम्भः - बहुबीजवनस्पतिः ४१ गा. १८	
करण	करकः - अण्कायमेदः २८ [१]	
„	एकास्थिकवनस्पतिमेदः पृ. १७ टि. ९	
+ करकर	करकरः - वनस्पतिः ५४ [८] गा. ९२	
० करणी	करणी १२३७	
+ करमद्	करमर्दः - वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२	
+ करमद्दिय -	वनस्पतिविशेषः पृ. १८ टि. ११	
करंजे	करजः - एकास्थिकः वनस्पतिः ४० गा. १३	
करित्तण	कर्तुम् १८६४	
+ करीर	करीरः - वनस्पतिः ४२ गा. २२	
करेद्	करोति ८२	
करेण	कुर्यात् १४०८ [३]	
करेजा	„ १४०७[१], १४०८ [१-३], १४२१ [५], १४४६, १४५०, १४५४, १४५६	
० करेण	करेण - कर्त्रा १ गा. २	
करेहिं	करोति ८७९, १११७, २१७० [१] गा. २२८, २१७२, २१७४ [१], २१७५	
करेतण	कर्तुम् २०५२[२, ४-६]	
करेत्ता	कृत्वा २१७५	
करेंति	कुर्याति ९३, ६७३ [२], १४१० [१, ३], १४११, २०५२ [२, ४-६]	
+ कळ	वनस्पतिविशेषः ५० गा. ४२	

मूलसहो	सकयथो	सुत्तंकाइ
कलकुसुमे	कलकुसुमम्	१२२८
कलस	कलश	१७७
० कलसा	कलशानि	१७७, १७८ [१], १८८
कलह	कलह	१८८
कलहंसा	कलहंसाः	८८
कलहेण	कलहेन	१५८०
कलकलीभाव	कलकलीभाव	२११
कलबुया	कलबुया - जलजवनस्पति- विशेषः	५१
कलंबुया-	कदम्बकपुष्पसंस्थान	९७४
पुष्पसंठाण ०	[१], पृ. २४१ टि. १	
कलंबुयासंठाण ०	कदम्बकसंस्थान	९८३ [२]
कलाव	कलाप	९८६, १४९.२ [१]
० कलावा	कलापानि	१७७, १७८ [१], १८८
० कलिया	कलितानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१],
+ कलिगा	कलित्रेषु	१०२ गा. ११२
कलिंदा	कलिन्दाः - जात्यायाः	१०३ गा. ११८
कलुया	चतुरिन्द्रियजीवाः	५६ [१]
० कलेवरेसु	कलेवरेषु	२३
कलाणगा ०	कल्याणक	१७७, १७८ [१-३], १८८, १९६
कलाणे	पर्वगवनस्पतिमेदः	४६ गा. ३४
कलहारे	कलहारम्	५१
० कवया	कवचाः	२११ गा. १७८
कवाड	कपाट	१७७, १७८ [१], १८८
कवाडं	कपाटम्	२१७२
० कवाडेसु	कपाटयोः	१५५
कविट्टग	कपित्थक	१९५ [१]
कविट्टाण	कपित्थानाम्	११२२, १२३५
कविट्ठे	कपित्थः	४१ गा. १६

मूलसहो	सकयथो	सुत्तंकाइ
कविसाण	कापिषायनम्	१२३७
कविंजला	कपिञ्जलाः - रोमपक्षि	
	विशेषः	८८
कवोया	कपोताः	८८
० कसाई	कपायी	१३३१ तः १३३४
”	कवायिणः	२५४
० कसाईण	कवायिणाम्	२५३
० कसाईणं	”	२५३
कसाण	कपायः २ गा. ५, १८६५, गा. २१९	
कसाय	कपाय १११ तः ११९, १२४ तः १२९, १३१, १३२, ५४४, १००९	
+ कसाय	कपायः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
”	कपायः - समुद्रातः	२०८५, गा. २२७
कसायकसान्ती	कपायकपायी	पृ. ३११ टि. १
कसायपयं	कपायपदम्	पृ. २३६ ५. १०
कसायपरिणामे	कपायपरिणामः	१२६, १२९
कसायपरिणामेणं	कपायपरिणामेन	१३८, १४३
कसायबारसगस्स	कपायद्वादशकस्य	१७०० [४], १७०८ [४], १७३७ [३, ४],
कसायरस	कपायरस	पृ. ३५५ टि. २
कसायरस०	”	४४०, ४४१
कसायरसपरिणता	कपायरसपरिणता	८ [३], ९ [१५], १० [१२], ११ [३], १२ [१८], १३ [१५]
कसायवेयणिजे	कपायवेदनीयम्	१६८२, १६९१ [३-४]

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
कसायसमुग्धाण्	कषायसमुद्रातः २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४७ तः २१५२	
कसायसमुग्धाणं	कषायसमुद्रातेन २१२१ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१	
कसायसमुग्धाभो	कषायसमुद्रातः २११७ [१], २१३९	
कसायसमुग्धातो	,, २१५५	
कसायसमुग्धाया	कषायसमुद्राताः २१०५, २१०६, २१३३, २१३४ [१]	
कसाया	कषायाः ९५८, ९५९	
० कसायी	कषायिणः २५३	
कसाहीया	सर्पविशेषः ८०	
कसिण	कृष्ण १७८ [२]	
कसेरुया	कसेरुकः - जलजवन- स्पतिमेदः ५१	
कस्स	कस्य ५५ [३] गा. १०९, १४७०, १६२२ तः १६२६, १६६४ गा २१७	
कस्सह	कस्यचित् १०३४, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१, ३, ५, ६], १०४५ [१], १०४६ [५, ७-८] १०४७ [३], १०६१, १०६५, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०१ [१]. २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११९ [२, ४], २१२० [२, ३] २१३५ [१]	
कह	कथम् १६६४ गा. २१७	

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
कह -	कथम् १६६७ तः १६६९	
कहि	कुत्र ८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११	
कहिं	कुत्र २११ गा. १५९, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४७०	
कहिंचि	कस्मिंश्चित् ६७३ [२]	
कंका	कङ्काः - रोमपक्षिणः ८८	
कंकावंसे	कङ्कावंशः - पर्वगवनस्पतिः ४६ गा. ३४	
कंकोडह	ककोटकी - वल्लीविशेषः ट्ट. १९ टि. ६	
कंगू	वङ्गुः - वनस्पतिः ५० गा. ४३	
कंगूया	वङ्गुका - वल्लीविशेषः ४५ गा. २९	
कंघणपुरं	काखनपुरम् १०२ गा. ११२	
कंघणपुरी	काखनपुरी ट्ट. ३७ टि. २	
कंडस्स	काण्डस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
कंडावेल्ल	काण्डवेल्लुः - पर्वग- वनस्पतिः ४६ गा. ३४	
+ कंडुक्क	वन्दुक्कः - वनस्पतिः ५३ [३] गा. १०८	
कंडुके	,, ,, ५४ [८] गा. ९६	
कंडुरिया	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४८	

मूलसहो	सकथयो	सुसंकाह
कंत	कान्त	११८
कंततरिया	कान्ततरिका	१२३८
कंतसाण्	कान्ततया	२०५२ [२]
कंतयरिया	कान्ततरिका	१२३१
कंतस्वरता	कान्तस्वरता	१६८४ [१]
कंता	कान्ताः	१८६४
+ कंद्	कन्दः, कन्दिकः — वानव्यन्तरदेवजातिः	१९४ गा. १५१
० कंद्ण	कन्दकः — कन्दः	१२३३
कंद्ण्य	कन्दर्प	१८८
कंद्णियाणं	कान्दर्पिकाणाम्	१४७०
कंद्मूला	कन्दमूलानि	५५ [३] गा. १०७
कंद्मूले	कन्दमूलम्	५४ [२] गा. ५४
कंद्मगा	कन्दलकाः — एकलुरपशु- विशेषः	७१
कंद् [लता] ०	कन्दलता	पृ. १९ टि. २
कंद्लि	कन्दली	४२ गा. २०, ४० गा. ३७
कंदली	कन्दलीकन्दः	५४ [८] गा. ८९
कदस्स	कन्दस्य	५४ [३] गा. ५७, ५४ [४] गा. ६७, ५४ [५] गा. ७७, ५४ [६] गा. ८१
कंदा	कन्दा	४०, ४१, ५५ [३] गा. १०७
कंदि	कन्दिक — वानव्यन्तरदेव- भेदः	१८८
कंद्मुके	कन्दुकः — वनस्पतिः	५४ [८] गा. ९६
कंद्	कन्दः	५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५७, ५४ [४] गा. ६७
० कंद्	कन्दः	५४ [८] गा. ८८

मूलसहो	सकथयो	सुसंकाह
कंपिहं	काम्पित्यम्	१०२ गा. ११३
+ कंथल	कम्बलः	९७२ गा. २०३
कंथलसाढण्	कम्बलशाटकः	१०००
कंथलसाडे	कम्बलशाटः	पृ. २४७ टि. २-३
० कंथले	कम्बलः	१२२९
कंवू	कम्बुः — वनस्पतिः	५४ [१] गा. ४९
कंसं	कास्यम्	८५, ३
कंसायं	(?)	८५, ३
काइण्णं	कायिकेन	१००२, १००३ [१], १००५
काइया	कायिकी	१५६७, १५६८, १६०५, १६०६ [१], १६०७, १६०८, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१७, १६१९
० काइया	कायिकाः	५५ [३], २३२, २३३, १२८७
काइयाण्	कायिक्या	१६२०
० काइयाण	कायिकानाम्	११६१, १३०३
० काइयाणं	,,	२३२ तः २३४, ६८०, १०४९, १४९४ [१]
काउ०	कापोत [लेश्याम्]	१२२५
काउभगणि ०	कापोतामि	१७१
काउलेसं	कापोतलेश्याम्	१२२४
काउलेसा	कापोतलेश्या	पृ. ४०३ टि. १
काउलेसाण्	कापोतलेश्यायाम्	१५८५ [१]
काउलेसे	कापोतलेश्यः	१२०१ [२], १२०३ [१, ३], १२१० [३], १२१५ [३]
काउलेसेणं	कापोतलेश्येन	१२५८ [४]

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
काउलेसेसु	कापोतलेदयेषु १२१० [३]	
काउलेस्सट्टाणा	कापोतलेदयास्थानानि १२४७ तः १२४९	
काउलेस्सं	कापोतलेदयाम् १११६, १२२१, १२२२, १२५३	
„	कापोतलेदयम् १२५८ [३]	
काउलेस्सा	कापोतलेदया १११६, ११५०, ११५६, ११५७, १२०३ [२], १२२१, १२२४, १२२८, १२३२, १२३५, १२३९, १२५३, १२५४	
„	कापोतलेदयाः २५५, ९३८, ११७०, ११७१, ११७३, ११७४, ११७६, ११८० [१, ३, ५, ७-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० तः ११९२, ११९४	
काउलेस्सापु	कापोतलेदयायाः १२३५	
काउलेस्साओ	कापोतलेदयाः ११८० [७, ९], ११८२ [२], ११८३ [३], ११८५, ११९०	
काउलेस्साठाणा	कापोतलेदयास्थानानि १२४७	
काउलेस्साण	कापोतलेदयानाम् ११७१, ११७६, ११९२	
काउलेस्साणं	„ २५५	
काउलेस्सापरिणामे	कापोतलेदयापरिणामः ९३०	
काउलेस्से	कापोतलेदयः १२०८, १२१० [१, ३], १२१५ [३], १२३८	
काउलेस्सेसु	कापोतलेदयेषु १२०८	
० काउलेस्सेसु	„ १२०८	
काउलेस्सेहिंनो	कापोतलेदयेभ्यः ११९१, ११९४	

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
काउंभरि	कादुम्भरिः - बहुबीज- वनस्पतिः ४१ गा. १७	
काउंभरि	„ „ पृ. १७ टि. १४	
काउंभरिगणि ०	कापोतामि १६७ तः १७०, १७२	
काउंभरा	काकोदराः - सर्पविशेषः पृ. ३२ टि. २	
काउंभरगणि ०	कापोतामि पृ. ५० टि. ९	
कापु	वनस्पतिविशेषः ५२	
„	कायः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
„	काये २०३२ गा. २२४	
० कापुणं	कायेन १००२	
कापुहिं	कायैः १००२, १००३ [१], १००४, १००५	
काओदरा	काकोदराः - सर्पविशेषः ७९	
काओयभगणि ०	कापोनामि पृ. ५० टि. ९	
काओली	क. कोली - वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५१	
कागणि	काकिणी - वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
कागलि	वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. १३	
कागा	काकाः ८८	
कागिणिरयणत्तं	काकिणिरत्नत्वम् १४६९	
कातव्वा	कर्तव्या ५२८, ५३४	
कातव्वो	कर्तव्यः ६२५, ६३८, ६४१ तः ६४५ [१], ६४६, ६७४	
काम	काम २११ गा. १७६	
कामकमा	कामकमाः पृ. ६४ टि. १०	
कामकामा	कामकामाः १८८, पृ. ६४ टि. १०	
कामगमा	कामगमाः पृ. ६४ टि. १०	
कामरूप ०	कामरूप १८८	
कामंजुगा	रोमपक्षिविशेषः ८८	
कामिंजुगा	„ पृ. ३४ टि. ५	

मूलसङ्घो	सङ्घस्यो	सुत्तकाह
काय	काय - म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
कायपरिते	कायपरीतः १३७९, १३८०	
कायजोगपरिणामे	काययोगपरिणाम. ९३१	
कायजोगं	काययोगम् २१७३ [१२] २१७४ [४], २१७५	
० कायजोगं	,, २१७३ [२]	
कायजोगी	काययोगी १३२४	
,,	काययोगिनः २५२, ९३८, ९४० [१]	
कायजोगीणं	काययोगिनाम् २५२	
कायजोगीसु	काययोगिषु १९०० [३]	
कायद्विद्वयं	कायस्थितिपदम् पृ ३१७ पं १०	
कायठिई	कायस्थितिः २ गा. ५, १२५९ गा २१२	
कायदुहया	कायदुःखता १६८१ [२], १६९० [३]	
कायपरिते	कायपरीतः १३७६, १३७७	
कायपरियारगा	कायपरिचारकाः - प्रवी- चारकाः २०५२ [१-३], २०५३	
कायपरियारगणं	कायपरिचारकाणाम् - प्रवीचारकाणाम् २०५३	
कायपरियारणं	कायपरिचारणम् - प्रवीचारणम् २०५२ [२]	
कायपरियारणा	कायपरिचारणा - प्रवीचारणा २०५२ [१]	
कायपरियारणे	कायपरिचारणे - प्रवीचारणे २०५२ [२]	
० कायप्यजोगिणो	कायप्रयोगिणः १०८२	
० कायप्यजोगी	कायप्रयोगी १०८२	
,,	कायप्रयोगिणः १०७७, १०७८, १०८०, १०८२, १०८३	

मूलसङ्घो	सङ्घस्यो	सुत्तकाह
कायप्यजोगे	कायप्रयोगः १०६८, १०६९, १०७१ त १०७३, १०७४	
कायमाई	काकमाची - वनरगतिः ४२ गा. २०	
काययोगं	काययोगम् २१७४ [१]	
काययोगी	काययोगिनः ९४१ [१]	
कायव्या	कर्तव्या ३८२ [१], ५०७, ५४०, ९४१ [२], ९८७ [५], १०२२ [२], १७९३ गा. २१८	
कायव्यो	कर्तव्य. ६०८, ६७३ [२], ९९० [४], १२०० [२]	
कायसुहया	कायसुखता १६८१ [१], १९० [२]	
कायं	कायम् ११२०	
० कारणं	कारणम् ७३०, ७३७, ७३४	
कारियल्लई	वल्लीविशेषः ४५ गा. २९	
कारिया	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
कारेमाणा	कारयन्तः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	कारयन्ती १७८ [२]	
कारेमाणे	कारयन् २०४ [२]	
काल	काल - समयार्थे २११ गा. १७७	
काल ०	काल - वानव्यन्तरेन्द्र १८९ [२], १९३ [२], १९४	
,,	काल - समय ९२१ [१], १८०१, १८०९	
० कालप	कालकः - कालः, कृष्णवर्णः २५७ [१-३], ४६८ [१-३], ४७९ [१-३], ४८३ [१-३], ४९१	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
० कालए	[१-३], ५२१, ५३८, ५३९, ५४१ तः ५४३, ५५७ [१-३]	
कालपूर्णं	कालकेन - कृष्ण- वर्णेन	१२३२
कालओ	कालतः - समयार्थे ८७७ [२, ५], ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६० तः १२६२ [२], १२६४ [१] तः १२६६ [१], १२६७, १२६८ [१], १२७० [२] १२७३, १२७९, १२८४ तः १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३१०, १३१२, १३२० तः १३२२, १३२६, १३३१, १३३६, १३४४, १३५०, १३५२, १३५५, १३६५, १३६९, २०६०	
० कालास्स	कालकस्य - कृष्णवर्णस्य	४५७ [१] ४६८ [१], ४८३ [१] ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१]
० कालगाण	कालकानाम् - कृष्णवर्णानाम्	३३३
० कालगाणं	,, ,,	३३३, ४८३ [१]
० कालठिईयं	कालस्थितिकम्	१७५१
० कालठिनीयं	,, ,,	१७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
कालतो	कालतः - समयार्थे ९१४ [१], १२६२ [१], १२७५, १३०५, १३२५, १३२७, १३३४, १३४६, १३५९, १३६५, १३६६, १७९७, पृ. ३१५ टि. १	
० कालयस्स	कालकस्य - कृष्णवर्णस्य ४७५ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
० कालयाण	कालकानाम् - कृष्णवर्णानाम्	३३३
० कालयाणं	,, ४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२, [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
काललोहिणं	काललोहितेन	१२३२
कालवण्ण ०	कालवर्ण ४४०, ४४१, ४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५०४, ५१५, ५२५ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१], ५५८	
कालवर्णणासाए	कालवर्णनासः १७०२ [२८]	
कालवर्णणामे	कालवर्णनाम १६९४ [८]	
कालवर्णपरिणता	कालवर्णपरिणता ९ [१], १० [१], ११ [१] तः १३ [५]	
कालवर्णपरिणया	,, ८ [१], १० [२]	
कालवर्णपरिणामे	कालवर्णपरिणामः ९५२	
कालवर्णस्स	कालवर्णस्य ५२४	
कालवर्णाई	कालवर्णानि १७९८ [१-२]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाइ
कालवर्णपरिणया	कालवर्णपरिणताः	पृ. ७ टि. २
० कालस्स (तृ प.)	कालेन	२१५३ [२-३], २१५६ [२], २१५९ [२], २१६०, २१६६ [१-२]
कालं	कालं - समयायें	२११, ३३५ [१] तः ३५१ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१, ३], ५६० तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०४ तः ६०७, १२६२ [१], १२७२, १२७३, १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७८, १३८७, १६९७, १६९८ [१-२], २१७६, पृ. १२६ टि. १
कालं करेइ	कालं करोति - मृत्युं	प्राप्नोति ८२
कालं करेति	कालं कुर्वन्ति - मृत्युं	प्राप्नुवन्ति ९३
कालं करोति	कालं करोति - मृत्युं	प्राप्नोति १११७

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाइ
काला	कालौ - कृष्णवर्णी	१७८ [२]
"	कालाः - कृष्णवर्णाः	१६७ तः १७४, १७८ [१], १७९ [१], १८७ गा. १४५
कालाई	कालानि - कृष्णवर्णानि	८७७ [७-८]
० कालाई	"	१७९८ [२]
कालासार ०	कालागुरु	१७७, १७८ [१], १८८
० कालिया	कालिका - कृष्णा	१२३७
कालिंगं	कालिङ्गम्	५४ [८] गा. ९४
कालिंगी	कालिङ्गी	४५ गा. २८
काले	कालः - कृष्णवर्णवान्	१७९ [२], १८० [२]
"	कालः - महानरकः	१७४
"	कालः - वामव्यन्तरेन्द्र	१९० [२], १९२ गा. १४९
कालेणं	कालेन - समयायें	११६ [२], १२१ [२]
कालो	कालः - समयः	१२७२, १३२४, १३२९, १३७५, १३७७, १३८०, १३८६, १३९०
कालोए	कालोदः - समुद्रः	१००३ [२]
कालोभासा	कालावभासाः	१६७ तः १७४
+ कालोय	कालोदः - समुद्रः	१००३ [२] गा. २०४
कालोयसमुदे	कालोदसमुदे	१०९८
+ कास	काशः - वनस्पतिः	४२ गा. २२
+ कासी	काशीषु	१०२ गा. ११२
किट्टि	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५०

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुसंकाइ
किट्टीया	वनस्पतिविशेषः ५४[१] गा. ४८, पृ. २२ टि. ३	
किगा	केन १००२, १००४, १००५	
किण्णर०	किण्णर - किण्णराभिधान- व्यन्तरदेवानामिन्द्र १९२	
+ किण्णर	किण्णर - ,, १९२ गा. १५.०	
किण्णराणं	किण्णराणाम् १९२	
किण्ण	केन १००३[१]	
किण्ह०	कुण्ण [लेदयाम्] १२२५	
किण्हण्	कुण्णकः - वनस्पति- विशेषः ५५[३] गा. १०८	
किण्हकवीरण्	कुण्णकवीरकः १२२६	
किण्हकसरे	कुण्णकसरेः पृ. २९३ टि. ५	
किण्हकसे	कुण्णकेशः १२२६	
किण्हछिराली	कुण्णछिराली - वल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ९	
किण्हपत्ता	कुण्णपत्ता - चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८[१]	
किण्हबंभुजीवण्	कुण्णबन्धुजीवकः १२२६	
किण्हमत्तिया	कुण्णमत्तिकाः - पृथ्वीकायजीवाः २३	
किण्हलेसं	कुण्णलेदयाम् १२२४	
किण्हलेसं	,, १२२३	
किण्हलेस्वा	कुण्णलेदया ११५७, १२२२, १२२६, १२३९.	
,,	कुण्णलेदयाः २५५, ११४९, ११९१	
किण्हलेस्साणं	कुण्णलेदयानाम् २५५	
० किण्हलेस्से	कुण्णलेदयः १७५०	
किण्हसुत्तण्	कुण्णसुत्तके १२२२	
० किण्ह	कुण्णाः १६८ तः १७४	
किण्हसोण्	कुण्णासोकः १२२६	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुसंकाइ
किण्ह	कुण्णः - वनस्पतिः ५४[१] गा. ५२	
कित्तिया	कीर्तिता ५५[३] गा. १०९	
किण्णरच्छायं	किण्णरच्छायाम् १११४	
किण्णरा	किण्णराः १४१[१], १८८	
किण्णिसियाणं	किण्णिसियाणाम् १४७०	
किमादिया	किमादिका ८५८	
किमाहारं -	किमाहारम् १७९७, १८०९	
किमिरागकंबले	कुमिरागकंबलः १२२९	
किमिरासि	वनस्पतिविशेषः ५४[१] गा. ५२	
किराय	किरात - म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
किरिया	किर्या २ गा. ६, ११४२, १५६८ तः १५७१, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १५९९ [२], १६०१, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१९, १६२२ तः १६२४, १६२६, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १६३६, १६५० तः १६५३, १६५७, १६५८, १६६०	
किरियाण्	कियया १६२०	
किरियाओ	किर्याः ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६७, १६०५, १६०६ [१], १६१७, १६२१, १६२७ [१], १६६३	

मूलस्रो	सकथो	सुसंकाह	मूलस्रो	सकथो	सुसंकाह
किरियाजो	क्रिये	११४२		७४२, ७४५, ७४७तः	
किरियापयं	क्रियापदम् पृ. ३६२ प. २८			७५१, ७५५, ७५६,	
किरियाभावरुई	क्रियाभावरुविः	११०		७५८, ७६५, ७७५,	
	गा १२८			७८१, ७९२ तः ८००,	
किरियारुई	क्रियारुवि.	॥		८०७, ८०८ तः ८२९	
किरिया[रुई]	॥ ११० गा ११९			सुत्राणा प्रथमकण्डिका,	
किरियासु	क्रियासु १७८४ [३]			८३१, ८६७, ८६८,	
किरियाहिं	क्रियाभिः ११४१,			८७१, ८७२, ८७५,	
	११४२, ११४७, ११५२			८७७[१-५, ७-२३],	
किलामेति	किलामयन्ति पृ. ४३९ टि. १			८७८तः ८८२, ८८८	
किलावेति	॥ २१५३ [४]			[१], ८८९तः ८९३,	
किसलभो	किसलयः ५४[९] गा. ९८			८९९, ९९४, ९९५[१],	
किं	किम् ३तः६, १४तः २४,			९९६, ९९८, ९९९[१],	
	२६तः ३१[१], ३२तः			१००२, १००३[१],	
	३४[१], ३५तः ५२,			१०७७, १०७८, १०८०,	
	५४[१], ५६[१],			१०८१, १०८३, १०८६,	
	५७[१], ५८[१], ५९तः			१०८९तः ११२२,	
	६७, ६९तः ७४, ७६तः			१३९९, १४१०[१],	
	८३, ८५[१], ८६तः ९०,			१४७२, १५१५[१]तः	
	९२तः ९७[१], ९८तः			१५१७[२], १५१८	
	१३२, १३४तः १४०[१],			[१-६], १५१९[१-४]	
	१४१[१], १४२[१],			१५२०[१३], १५३३	
	१४३, १४४[१], १४५,			[२-१०], १६५०,	
	१४६[१], १४७[१],			१६५७, १६५८, १७०५,	
	४३९, ५०३, ६०९तः			१७०७[१], १७०८	
	६१३, ६१५, ६१७,			[१-४], १७१५, १७१८,	
	६१९, ६२१, ६२३,			१७२१, १७२२, १७२५,	
	६२४, ६३९[१-२६],			१७२८, १७३१[१],	
	६४५[२६], ६५०			१७३४, १७३५[१],	
	[१-६, ८, १०-१८], ६५५			१७४५, १७४९, १७५३	
	[१] तः ६५७, ६६२			गा. २१७, १७९४[१],	
	[१-७], ६६५[२-३],			१७९८[१-२], १८००	
	६६६[१-२], ६६८			[२-३], १८०४, १८११,	
	[१-५], ६६९[१],			१८१७, १८५३, १८५९,	
	६७२[१८], ६७३[१],			१८६२, १८६६, १८७१	
	७३०, ७३२, ७३४,			[१], १८७२, १८७४	
	७३६, ७३९, ७४०,			[१], १८७५[१],	

मूलसहो	सक्यत्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सक्यत्यो	सुसंकाह
	१८७६[१], १८७७, १८७८[१], १८८०[१], १८८१[१], १८८३[१], १८८४, १८८७[१], १८८९[१], १८९०[१], १८९४[१], १९२८, १९२९, १९५४, १९५५, १९६५, १९७४, १९७५, २०१७, २०२२, २०२७, २०३८, २०४०, २०४९, २०५१, २०५६, २०६१, २०६४, २०६७, २०७०, २०७३, २०७८, २१७३ [१-२], २१७४[२-३]				
किंकर -०	किङ्कर १७७, १७८[१], १८८		किंसंठिण्	किंसंस्थितः	२००८
किंगिरिडा	श्रीन्द्रियजीवा ५७[१]		”	किंसंस्थितम्	९७४ [२], ९८३ [२], ९८५ [२], १४८८, १४८९, १५२१ तः १५२३ [१], १५२६ [१, ६], १५३४, १५४० तः १५४२, १५४४ [१, ३]
किंच	किञ्च पृ. ७९ टि. ३		किंसंठिते	किंसंस्थितम्	९७४[१]
किंचि	किञ्चिन् २११, २११गा. १७५, १९४, १७०८ [१-३], १७३२, २१६९ किम्प्रभवहा पृ. २१३ टि. १		किंसंठिया	किंसंस्थिता	८५८
किंपज्जवसिया	किम्पयेवसिता ८५८		किंसुयकुसुमरासी	किञ्चुकुसुमराशिः	पृ. २९४ टि. १८
किंपवहा	किम्प्रभवहा पृ. २१३ टि. १		किंसुयपुष्करासी	किञ्चुकुसुमराशिः	१२२९
किंपहवा	किम्प्रभवा ८५८		कीडे	कीटः - चतुरिन्द्रियजीवः	पृ. २८ टि. ८
किंपुरिसा	किम्पुरुषाः १४१ [१], १८८		कीलण	कीडन	१८८
● किंपुरिमा	किम्पुरुषौ-‘ किम्पुरुष ’ किञ्चराभिधवानव्यन्तर- देवानामिन्द्र. १९२		कीलियासंघयण-	कीलिकासंहनननाम	
किंपुरिसाणं	किम्पुरुषाणाम् १९२		णामे		पृ. ३७० टि. १
किंपुरिसे	किम्पुरुषः-किञ्चराभिध- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १५०		कीसत्ताण्	कीदकतया	१८०५, १८१२, २०५२ [२]
किंसंठाणसंठिण्	किंसंस्थानसंस्थितम् १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७		+ कुकुड	कुक्कुटः-चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१] गा. ११०
			कुकुडा	कुक्कुटाः-रोमपक्षिणः	८८
			कुकुह	चतुरिन्द्रियविशेषः	५८ [१] गा. ११०
			+ कुब्ब	कूर्चः - वनस्पतिः	४२ गा. २३
			कुच्छिकिमिया	कुक्षिक्रमयः-द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
			कुच्छिपुहत्तिया	कुक्षिपृथक्स्वकाः - सर्पविशेषः	८३
			कुच्छि	कुक्षिम् - द्विहस्तमानम्	८३

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
कुसुंभरि	कुस्तुम्भरि: - वनस्पति:	
	पृ. १८ टि. ६	
+ कुजय	कुजक: - वनस्पति:	
	४३ गा. २४	
कुजप	कुटज: - वनस्पति: ४१ गा.	
	१८, ४६ गा. ३४, १२३३	
कुडगछली	कुटजछली	१२३३
कुडगपुष्करामी	कुटजपुष्पराशि:	१२३१
कुडगफले	कुटजफलम्	१२३३
कुडगफाणि	कुटजफाणितम्	१२३३
कुडंब	वनस्पतिविशेष:	पृ. २५
		टि. २
कुडुंब	„	„
कुडुके	„	पृ. २१ टि. ३
कुणके	„	५२
+ कुणाला	कुणालेषु	१०२ गा. ११६
कुसुंभरि	कुस्तुम्भरि: - वनस्पति:	
	४१ गा. १७, पृ. १८ टि. ६	
कुदसन	कुदर्शन	११० गा. १३१
० कुविट्टी	कुदष्टि:	११० गा. १२९
कुमुददले	कुमुददलम्	१२३१
कुमुदे	कुमुदम्	५१
कुम्मुणया	कुमौजता-योनिभेद:	७७३
		[१२]
कुम्मुणवाग	कुमौजतायाम् -	
	योनिभेदे	७७३ [२]
कुयवा	वलीविशेष:	पृ. १९ टि. ७
कुरप्	कुरक: - वनस्पति:	५२
कुरला	कुररा.	८८
कुरगा	कुरङ्ग	७२
कुर०	कुर - देवकुरुतरकुर्व-	
	मिधानद्वीप-समुद्रार्थे	
	१००३ [२] गा. २०६	
+ कुर	कुरुषु	१०२ गा. ११३
कुरुविदे	कुरुविन्दम् - तृणविशेष:	
	४७ गा. ३६	
कुरु	कुरु	५६ [२], ५७ [२],

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
	५८ [२], ६४ [४], ७५	
	[४], ८४ [४], ८५ [५],	
	९१ [४], ९१ [४] गा.	
		१११
कुलकस	कुलक्ष - म्लेच्छजातिविशेष:	
		५८
कुलघा	म्लेच्छजातिविशेष:	
	पृ. ३६ टि. ३	
+ कुलथ	कुलथ: - वनस्पति:	५०
	गा. ४२	
कुलविसिद्धा	कुलविसिद्धता	१६८ [१]
कुलारिया	कुलार्वा:	१०१, १०८
कुला	द्वीन्द्रियजीवा:	पृ. २७
		टि. ७
कुवया(वा)	वनस्पतिविशेष:	८५
	गा. २९	
कुविंदवल्ली	कुविन्दवल्ली	४५ गा. ३०
कुव्वमाणे	कुर्वाण:	१८० [२],
	१८२ [२], १९७ [२],	
	१९८ [०], २०६ [२]	
कुवा	द्वीन्द्रियजीवा:	पृ. २७ टि. ७
+ कुसष्टा	कुशावर्तेषु	१०२ गा. ११३
कुसुम	कुसुम	१७८ [२], १८८
० कुसुमप	कुसुमकम् - कुसुमम्	
		१२२७, १२२८
० कुसुमे	कुसुमम्	१२२८ त:
	१२३०, पृ. २९३ टि.	
	१४-१६-१७	
कुसुंब	कुसुम्भक:	५८ [८] गा. ८९
+ कुसुंभ	कुसुम्भ:	५० गा. ४३
+ कुसुंभक	कुसुम्भक:	पृ. २१ टि. १
कुसे	कुसा:	४७ गा. ३५
कुहण	कुहण - वनस्पतिविशेष:	
	५४ [८] गा. ९६	
कुहणा	कुहणा: - वनस्पति:	
	३८ गा. १२, ५२	
कुहणे	कुहण: - „	५२

मूलसदो	सम्बन्धो	सुसंकाह
कुहंढ ०	कुम्भाण्ड-वानव्यन्तरदेव- जातिः १८८	
कुहंढियाकुसुमे	कुम्भाण्डिकाकुसुमम् १२३०	
कुहंढे	कुम्भाण्डः-वानव्यन्तरदेव- जातिः १९४ गा. १५१	
कुंकणाणं	कोकनदानाम् पृ. २५.टि. ३	
कुंष	कुम्भ-म्लेच्छजातिविशेष- पृ. ३६ टि. ३	
कुंडरिया	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुण्डल	कुण्डल १७७, १७८ [१.२], १८८, १९६, १९७ [२]	
कुण्डल -	कुण्डल १९६	
कुण्डले	कुण्डलः-द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
कुण्डं	कुण्डम् ८५३	
कुण्डुके	वनस्पतिविशेषः पृ. २५ टि. १४	
कुणुरिया	,, पृ. २२ टि. १	
कुण्	कुण्ठु-त्रिन्द्रियजीवः ५७ [१]	
कुण्ड	कुण्ड १७८ [२]	
कुण्ड[लता]	कुण्डलता ४४ गा. २७	
कुण्डयारि	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुण्डरिया	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. १	
कुण्डुरुक	कुण्डुरुक १७७, १७८ [१], १८८	
कुण्डे	कुण्डम् १२३१	
कुण्डो	कुण्डः ४३ गा. २६	
कुण्डा	कुण्डाः-कूटनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
कुण्डेषु	कुण्डेषु १४८	
के	कः १७४२तः १७४४	

मूलसदो	सम्बन्धो	सुसंकाह
केह	कश्चित् ११२१, १२१५ [१-३]	
,,	केचित् ११९८, २०५७ [१]	
,,	कानिचित् ५४ [८] गा. ८७	
० केकया	केकयाः-म्लेच्छजाति- विशेषः ९८	
० केकया	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. २०	
केण -	केन ४३९तः ४४१, ४४३तः ४४८, ५५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१] ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०३ त. ५०५, ५०८तः ५११, ५१३तः ५१५, ५१९, ५२० [१], ५२६ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१], ५५७ [१], ८३१, ८६७, ८६८, ९९४, ९९६, ११२४तः ११२६,	

मूलसहो	सक्यव्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सक्यव्यो	सुसंकाह
केय -	११२८ तः ११३०, ११३२, ११३८, ११३९, ११४२, १२१५ [१-३], १२२०, १२२२, १२५७, १२५३, १२५५, १४४४, १४५९, १५७३, १९२८, १९२९, १९५४, १९५७ [१], १९५८, १९६०, १९६३, १९६४, २०४६, २०५१, २०५२ [१], २०७८, २०८०, २०८३, २१६९, घृ. २७५ टि ६		केवइयं	कियन्तम् ५६२, घृ. १२६ टि. १	
			केवइया	कियन्तः ४८१ [१], १४१५ [१]	
			"	कियन्ति ९१० [४], ९११ [१-२], ९८७ [२], १०४३ [५], १०४८ [१], १०५५ [५], १०६४, १०६५, २१३५ [१]	
केय	केतुः १९५ [२]		केवचिं	कियश्चिरम् १०६० तः १२६२ [२], १२६४ [१] तः १२६६ [१], १२६७, १२६८ [१], १२७० [२] तः १२७३, १२७५, १२७९, १२८४, १२८५, १३००, १३०५, १३१०, १३१२, १३२० तः १३२२, १३२५, १३२७, १३३१, १३३४, १३३६, १३४३, १३४६, १३५०, १३५१, १३५५, १३६५, १३६६, १३६९, घृ. ३१५ टि. १	
केमहालिया	कियन्महती १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ त १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]		केवति	कियत् १७९३ गा. २१७	
	केतकी - पुच्छवनस्पतिमेदे ४२ गा. २३		केवतिण	कियान् ९९२ [१-२]	
	" - वलयवनस्पतिमेदे ४८ गा. ३७		"	कियत् २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
केयइअलं (स. प्र.) केकयाधे	१०२ गा. ११७		केवति- (तृ. ष)	कियत्कालेन १७९६, १८०८, १८१५	
केरिसण	कीटशकः-कीटशः ११४६, ११४७ [१], १७५०, १७५१		कालस्स	" (पट्ट. ष.) कियत्कालात् कियत्कालेन वा ६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७२४	
केरिसिया	कीटशिका-कीटशी १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३८, १७५२		"	कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ. ष.) वा २१५६ [२], २१५९ [२], २१६०, २१६६ [२]	
केलि	केलि १८८				
केवइकालस्स	कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ. ष.) वा २१५३ [२-३]				

मूलसदो	सङ्ख्यायो	सुसंकाह	मूलसदो	सङ्ख्यायो	सुसंकाह	
केवतियं	कियन् १७५ [१], १७६ [१], १८५ [३-४], १२१५ [१३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७		केवतिया	६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५ [८], १४१४ [१,३], १४१६ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१], २०९७ [१], २०९९ [१] तः २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५, २१०६, २११९ [१-२], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१, ३], २१३५ [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]		
केवतियं	कियन्तम् ३३५ तः ३५१ [१], ३५४ [१३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१-३], ५६०, ५६१, ५६३, तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ त ५८५, ५८९, ६०५ त ६०७, १६९७, १६९८ [१-२]		॥	कियन्ति ९१० [१-३], ९११ [३], ९१२ [१-२], ९१४ [१-२], ९१६ [१], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३२ [१], १०३६, १०३८ [१], १०४१ [१-४, ६, ८], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८ [१, २, ४], १०५० [३], १०५४ [१-३], १०५५ [१, ४-५], १०५८, १०६३, १०६४, १०६७, १२४६, २०४७		
केवतिया	कियन्तः ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४७, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४७७ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५५४ [३], ५५७ [१], ६२६, ६२८, ६३०,		केवतियाभो	कियन्त्यः १२४५, १४१५ [२]		
			केवल	केवल-केवलज्ञान १९२८		
			केवलकल्पे	केवलकल्पम् २१६९		
			केवलकल्पे	केवलकल्पः २१६९		
			केवलज्ञान ०	केवलज्ञान ४५२, ४८९ [३], ४९१ [१], ४९७		

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाइ
केवलज्ञानपरिणामे	केवलज्ञानपरिणामः	९३३
केवलज्ञानसागार- पासण्या	केवलज्ञानसाकार- पदयत्ता	१९३७
केवलज्ञान- सागारोवज्जोगे	केवलज्ञानसाकारोपयोगः	१९०९
केवलज्ञानं	केवलज्ञानम्	१४२१ [४-५], १४३६ [२]
केवलज्ञानारिया	केवलज्ञानार्या.	१०८
केवलज्ञानावरणिजे	केवलज्ञानावरणीयम्	१६८८
केवलज्ञानिस्स	केवलज्ञानिनः	४९७
केवलज्ञानी	केवलज्ञानी	१८९८ [४], १९०२ [४]
„	केवलज्ञानिन.	२५७, २५९, ९४३, १९५४, १९५५
केवलज्ञानीण	केवलज्ञानिनाम्	२५७
केवलज्ञानीणं	„	२५९, ४९१
केवलज्ञानुवउत्ता	केवलज्ञानोपयुक्ताः	२११ गा. १७०
केवलज्ञानं	केवलज्ञाने	१२१७
केवलदंसण ०	केवलदर्शन	४५२, ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [१], ४९७
केवलदंसणभणा- गारपासण्या	केवलदर्शनानाकारपदयत्ता	१९३८
केवलदंसणभणा- गारोवज्जोगे	केवलदर्शनानाकारोपयोगः	१९१०
केवलदंसणं	केवलदर्शनम्	१९५५
केवलदंसणावरणिजे	केवलदर्शनावरणम्	१६८९ [३]
केवलदंसणावरणे	„	१६८०
केवलदंसणी	केवलदर्शनी	४९८, १३५७
„	केवलदर्शनिन.	२६०, १९५४

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाइ
केवलदंसणीण	केवलदर्शनिनाम्	२६०
० केवलदंसणोव- उत्ता	केवलदर्शनीपयुक्ताः	१९२८
केवलदिद्वीहि -	केवलदृष्टिभि.	२११ गा. १७०, घृ. ७९, टि. १
केवलनाण ०	केवलज्ञान	४९० [३]
केवलनाणी	केवलज्ञानी	४९७
केवलं	केवलम्	१४२० [३-४], १४३२ [३], १४३७ [३-४]
केवलि	केवलिन	११७ तः ११९, १२६, १३० त. १३२
केवलि ०	केवलिन	११३, ११७, ११९, १३०, १३८
केवलिभणाहारण	केवल्यनाहारकः	१३६७, १३६९
० केवलिभणाहारण	„	१३६९ तः १३७३
केवलिआहारण	केवल्यनाहारकः	१३६४, १३६६
केवलिय	केवलिकः - समुद्धातः	२०८५ गा. २२७
केवलियपणत्तं	केवलिसंज्ञम्	१४२० [२३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२
केवलिसमुग्धाण	केवलिसमुद्धातः	२०८६, २०८८, २०९२, २१७२
केवलिसमुग्धाणं	केवलिसमुद्धातेन	२१२५, २१३१, २१६८
केवलिसमुग्धाया	केवलिसमुद्धाताः	२०९६ [१], २१०० [१-२], २१२० [१], २१२४ [१]
केवलिसस	केवलिनः	२१७० [१]

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
कवली	कवली १९६३, १९६४, २१७० [१]	
"	कवलिनः २१७० [१], २१७० [२] गा. २३०	
केसरं	केसरम् पृ. २५ टि. ४	
केसरा	केसराणि ५४ [८] गा. ९१	
० कया	केशी १७८ [२]	
कोइ	कथित् २११ गा. १७४ गा. १७६	
कोहलच्छदकुसुमम्	कोकिलच्छद- कुसुमकम् १२२८	
कोहलच्छाकुसुमम्	" पृ. २९४ टि. ८	
कोहला	कोकिलाः ८८	
कोकणदं	कोकनदम् ५१	
० कोकणाणं	कोकनदानाम् ५४ [८] गा. ९०	
कोकतिया	सन्तुषपदविशेषः ७४	
कोकंनिप	" ८४९, ८५२	
कोकंतिभो	" पृ. २१२ टि. ४	
कोकंतिया	" ८५१	
कोट्टग	कोष्ठक - अपवरक १७७, १७८ [१], १८८	
० कोडाकोडीभो	कोटाकोटयः ९१८ [१], ९२१ [१], १३०६, १३०९, १३११, १६९७ तः १६९९ [२], १७०० [२, ५, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, १२, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२, ४३, ४५, ५४, ५७, ५८], १७०३ [१], १७०४	
"	कोटाकोटीः १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०६ [१], २१०, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
कोहि	कोटि ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८५ [५], ९१ [४] गा. १११, १२६२ [२], १३२७, १७०१ [२]	
कोडिगारा	शिल्पार्यविशेषः १०६	
० कोडिं	कोटिम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६, १७१९, १७२३, १७२६	
कोडी	कोटी ८४ [४], ९१ [४]	
० कोडी	कोटिः २११, ३३३ [१, ३], ३७५ [१, ३], ३७६ [१, ३], ३७७ [१, ३], ३८१ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८४ [१, ३], ३८६ [१, ३]	
"	कोटिम् १७१०	
० कोडीप	कोट्या ३८६ [३]	
० कोडीभो	कोटयः १७७	
"	कोटीः १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०६ [१], २१०, १७३४, १७३५ [२], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२]	
कोडीवरिसं	कोटिवर्यम् १०२ गा. ११६	
कोटुषियं	कोटुष्मिकम् ११०८	
कोट्टमल्लदामे	कोरण्टमाल्यदाम पृ. २९४ टि. २२	
कोत्थलवाहगा	त्रीन्द्रयजीवाः ५७ [१]	
कोदूसा	धान्यविशेषः ५० गा. ४३	
+ कोह्व	कोद्वः "	
कोरम्बा	कोरम्बाः - कुलायोः १०४	
+ कोरंटय	कोरण्टकः ४३ गा. २४	
कोरिंटे	कोरण्टः पृ. १८ टि. १७	
कोरेंटमल्लदामे	कोरण्टमाल्यदाम १२३०	
कोलसुणम्	कोलसुनकः - सन्तुषपद- विशेषः ८४९, ८५२	

मूलसङ्घो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
कोलसुणभो	कोलशुनकः	पृ. २१२ टि. ४
कोलसुणगा	कोलशुनका.	७४
कोलसुणिया	कोलशुनिका	८५, १
कोलालिया	कौलालिका. — कर्मार्थीः	१०५.
कोलाहल	कोलाहल	१८८
कोलाहा	सर्पभेदविशेष	७९
कोवाय	कोर्पक—म्लेच्छजातिविशेष.	पृ. ३६ टि. ३
+ कोसला	कोसलासु	१०२ गा. ११३
+ कोसंब	कोशम्बः — एकाम्बिक.	वनस्पति. ४० गा. १३
कोसंबी	कोशास्त्री	१०२ गा. ११४
कोसे	कोशा.	२१६९
कोह ०	कोध	१७३७ [४]
कोहकसाई	कोधकषायी	१३३२
,,	कोधकषायिण	९३८,
		९४३
कोहकसाईयं	कोधकषायिणाम्	२५४
कोहकसाईसु	कोधकषायिषु	१८९५ [२]
कोहकसाण	कोधकषायः	९५८, २५९
कोहकसायपरिणामे	कोधकषायपरिणामः	९२९
कोहकसायी	कोधकषायिणः	२५४
कोहणिसिया	कोधनिःसृता — भाषाप्रसद	८६३
कोहसण्णा	कोधसंज्ञा	७२५, ७२६
कोहसमुग्घाण	कोधसमुद्घात	२१३३
कोहसमुग्घाणं	कोधसमुद्घातेन	२१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१]
कोहसमुग्घाभो	कोधसमुद्घात.	२१३९
कोहसमुग्घाया	कोधसमुद्घाताः	२१३५ [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]
कोहसंजलणाय	कोधसञ्चलनस्य — सञ्च-	लनकोधस्य १७०० [५], १७०८ [५]

मूलसङ्घो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
कोहसंजलणे	कोधसञ्चलने — सञ्चलन-	कोधे पृ. ३७२ टि. १
कोहस्स	कोधस्य	१७०० [६-८]
कोहुप्पत्ती	कोधोत्पत्तिः	९६१ [१]
कोहे	कोध	९६० [१], ९६२ [१], ९६३ [१], ९६७०, ९६९१ [४]
,,	कोधे	८६३ गा. १९५
कोहेण	कोधेन	९६४ तः ९६८
	सृत्राणां	प्रथमकण्डिका, ९७०, १५८०
कौकण्णा	कोकूणक — म्लेच्छजाति-	विशेष ९८
कौकणाणं	कोकनदानाम्	पृ. २५ टि. ३
कौंच	कौष — म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ७
कौंचा	कौषा. — रोमपक्षिविशेष.	८८
कौत	कुन्त	१८८
० कण्णय	क्षय	२११ गा. १६७
	ख	
खहरसारे	खदिरसारः	पृ. २९४ टि. १
खओवसमिया	खायोपशमिकः	१९८२
खग्गा	खज्ज	१९६
,,	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. १८
खग्गा	खज्जाः — पशुविशेषः	७३
खज्जरसारण	खज्जरसारकः	१२३७
खज्जरी	खज्जरी	४८ गा. ३८
खटोदण	खटोदकम् — ईषदम्लोदकम्	२८ [१]
खदिरसारे	खदिरसारः	पृ. २९४ टि. १
० खय	क्षय	२११ गा. १६७
खयरसारण	खदिरसारकः	पृ. २९४ टि. २
खयरसारे	खदिरसारः	१२२८

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
खय-बुद्धी	क्षय-वृद्धी १९८१ गा. २२२	
खरपुढबीण	खरपुढिब्ब्याः पृ. १४टि. १	
खरबादरपुढ- विकाइया	खरबादरपुढीकायिका २२, २४, २५[३]	
खरमुह	खरमुख - म्लेच्छजाति- विशेष पृ. ३६ टि. ३	
खरे	खरः ८४४, ८४६	
खरोट्टी	खरोट्टी - लिपिमेद. पृ. ३८ टि. १०	
खरोट्टी	" "	१०७
खलु	खलु ५४[९] गा. ९८, ११० गा. १२८ गा. १३०, १८७ गा. १४२, १९२ गा. १५०, २११ गा. १६३ तः १६५ गा. १७०, ६४७ गा. १८३, १२५२, १२५३, १२५५, १६६७, १६७०, १७९३ गा. २१७, २१७०[१]	
खलुडे	वनपस्तिविशेषः ५४[१] गा. ५३	
खवहत्ता	क्षपयित्वा २१७५	
खवण	क्षपकः १७४२, १७४३	
खवयति	क्षपयति २१७५	
खवल्लमच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
खवेति	क्षपयति २१७५	
खवेत्ता	क्षपयित्वा २१७५	
खस	खस - म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
खहयरतिरिक्ख-	खेचरतिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओराणियसरीरे	शरीरम् १४८३	
खहयरपंचेदिपुहिंतो	खेचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः ६४५[२]	
खहयरपंचेदिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणि-	म्योनिकेभ्यः ६३९	
पुहिंयो	[३, १९]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
० ,,	,, ६३९ [१९-२२]	
खहयरपंचेदिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणिया	म्योनिकाः ६१, ८६, ९१[४] गा. १११, ३३४	
खहयरपंचेदिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणियाणं	म्योनिकानाम् ९१[४] ० ,, ,, ३८७[३], ३८८ [१-३], ३८९[१-३]	
खहयरसंखेज्जवासा-	खेचरसङ्ख्येयवर्षा-	
उयगम्भवकलिय-	युष्कगम्भ्युत्कान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियवेउत्थिय-	वैक्रियशरीरम्	
सरीरे	१५१८[४]	
खहयरा	खेचराः १४८६ [१]	
खहयराण	खेचराणाम् १५००	
० खहयराण	,, १५२४[२]	
खहयराणं	,, १५१२, १५१८[७]	
खहयरेहितो	खेचरेभ्यः ६४३, ६४५ [२]	
खंजणे	खल्लनम् - मषी १२२६	
खंङ्कण	खण्डकेन ८८२	
खंढाहं	खण्डाणि १९९५	
० खंङ्काण	खण्डानाम् ८८२	
खंढामेण	खण्डभेदः ८८१, ८८२	
खंढामेणं	खण्डभेदेन ८८७	
खंढामेदपरिणामे	खण्डभेदपरिणामः ९५१	
खंढामेदे	खण्डभेदः ८८२	
खंढे	खण्डः १२३८	
खंधदेसा	स्कन्धदेशाः ६, ५०२	
खंधपदेसा	स्कन्धप्रदेशाः ५०२	
खंधप्पासुसा	,, ६	
खंधम्मि	स्कन्धे ७९० गा. १८९	
खंधस्स	स्कन्धस्य ५४ [३] गा. ५८, ५४ [४] गा. ६८, ५४ [५] गा. ७८, ५४ [६] गा. ८२, ५०८ तः	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
खंघस्स	५.१०, ५.२५ [१], ५.३० [१], ५.३१ [१, ३], ५.३५ [१], ५.५४ [१-३]	
खंघं	स्कन्धम् १९६३, १९६४	
खंघा	स्कन्धाः ६, ४०, ४१, ३३०, ५०२, ५०३	
”	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. ७	
खंघाणं	स्कन्धानाम् ३३०, ५५४ [१-३], ९४८ गा. १९९, ११०६, १११०	
० खंघावारेसु	स्कन्धावारेषु ८२	
खंघे	स्कन्धः ५.४ [३] गा. ५८, ५.४ [४] गा. ६८, ५०८ त. ५१०, ५२५ [१], ५.३० [१], ५.३१ [१-३], ५.३५ [१], ५.५४ [१-३], ७८२ तः ७८९	
० खंघे	स्कन्धान् २१७	
खंघेसु	स्कन्धेषु ७९० गा. १९०	
खंघो	स्कन्धः ५३ गा. ४४	
खात	खात १७७, पृ. ६४ टि. १	
खाय	” १७८ [१], १८८	
खारतडसी	धारत्रपुथी १२३३	
खारतडसीफले	धारत्रपुथीफलम् १२३३	
खारा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
खासोदण्	धारोदकम् २८ [१]	
खासिय	खासिक - म्लेच्छजाति-विशेष ९८	
खित्तं	क्षेत्रम् १०१० [१]	
खित्ताणुवाणं	क्षेत्रानुपातेन २८८	
खिप्पामेव	क्षिप्रमेव १८६४, २०५२ [३, ६], २०५२ [२]	
खिप्पामेव-	” २०५२ [२]	
खीणकसायवीत-	क्षीणकषायवीतराग-	
रागचरित्तारिया	चारित्रार्थाः १२४, १३२	
० ”	” १२६ त. १३२	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
खीणकसायवीत-	क्षीणकषायवीतराग-	
रागदंस्णारिया	दर्शनार्थाः ११९	
० ”	” ११७ त. ११९	
० खीणकसायवीय-	क्षीणकषायवीतराग-	
रागचरित्तारिया	चारित्रार्थाः १२७, १३० तः १३२	
० खीणकसायवीय-	क्षीणकषायवीतराग-	
रागदंस्णारिया	दर्शनार्थाः ११३ तः ११६, ११८, ११९	
खीणकसायवी-	क्षीणकषायवीतराग-	
यरायचरित्तारिया	चारित्रार्थाः १२६	
० ”	” १२७ तः १२९, १३१	
खीणकसायवीय-	क्षीणकषायवीतराग-	
रागदंस्णारिया	दर्शनार्थाः १११, ११३	
० ”	” ११५, ११६	
+ खीर	तृणविशेष. ४७ गा. ३५	
खीरकानोली	क्षीरकानोली - वनस्पतिः ५.४ [१] गा. ५१	
खीर[बरे]	क्षीरवरः - द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
खीरणि	क्षीरणी - एकास्थिक-वनस्पतिः पृ. १७ टि. ८	
खीरपूरण्	क्षीरपूरकम् पृ. २९५ टि. १	
खीरपूरे	क्षीरपूरम् १२३१	
खीरिणि	क्षीरिणी - वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
खीरे	क्षीरम् १२२०, १२३१	
खीरोदण्	क्षीरोदकम् २८ [१]	
खीलियासंघयणामे	कीलिकासंहनननाम १६९४ [७]	
खीलियासंघयणे	कीलिकासंहननम् १७०२ [३१]	
खुजसंठाणामे	कुञ्जसंस्थाननाम १६९४ [८]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
सुजे	कुम्भम् - संस्थानम् ९८८	
० सुझाए	खलकः २१६९	
सुझागभवगाहणं	खलकभवग्रहणम् १३६५	
सुझा	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. ७	
सुरप्यसंठाण ०	सुरप्रसंस्थान १६७ त १७४, १७४ [४]	
सुरप्य	सुरप्र पृ. ५० टि. ४	
सुला	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
खेडनिवेमेसु	खेटनिवेशेषु ८२	
+ खेत	क्षेत्रम् २१२ गा. १८१	
खेतभो	क्षेत्रतः ८७७ [२, ४], ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३८७, १७९७, २०६०	
खेततो	क्षेत्रतः १३५९, १३६५	
खेचं	क्षेत्रम् ९६१ [१], ९७१ गा. २०१, १००१, १२१५ [१-३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७	
० खेचं	क्षेत्रम् पृ. २९० टि. ८-९	
० खेचाभो	क्षेत्रात् १५५०	
खेचाणुवाएणं	क्षेत्राणुपातेन २७६ त २८७, २८९ तः ३२४, ३२६, ३२८	
खेचारिया	क्षेत्रार्थाः १०१, १०२	
खेचो	क्षेत्रम् २११, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१-२], २१६०, २१६५, २१६६ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
० खेचो	क्षेत्रे ८२, १५४	
० खेचोहिं	क्षेत्रैः ९२१ [१], पृ. २२७ टि. ४	
० खेचोगाडे	क्षेत्रावगाडान् १८०१	
खेचोववातगतीए	क्षेत्रोपपातगत्याम् १०९९	
० खेचोववायगई	क्षेत्रोपपातगतिः १०९६	
खेचोववायगती	,, १०९२, १०९३	
० खेचोववायगती	,, १०९३ त. १०९८	
खेमा	क्षेमाणि १७७, १७८ [१], १८८	
खेलेसु	क्षेप्यम् ९३	
खोत[वरे]	क्षोदवरः - द्वीप. समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
खोनोदग	क्षोदोदकम् २८ [१]	
० खोयरसे	इक्षुरस. १२३७	
ग		
गह	गति ९४९	
गहतालुए	गजतालुकम् पृ. २९४ टि. १५	
गहनम्मनिहत्ताउए	गतिनामनिधत्तायुष्कः ६८४	
गहप्यबाए	गतिप्रपातः पृ. २६८ टि. १	
[गहप्यबाए]	,, ११२२	
गहरहया	गतिरतिकाः १९५ [१]	
० गहई	गतिः १०९७	
...	गतयः १९५ [१]	
गगणतल्ले -	गगनतलम् १९५ [१]	
गगार	ग्लेन्डजातिविशेष ९८	
गच्छति	गच्छति ११०१, ११०८, ११०९, ११११, १११२, १११४, १११८, ११२१, २१७० [२] गा. २२९	
गच्छन्ति	गच्छन्ति ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], २१७० [२], पृ. २७१ टि. ७	

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाइ
गच्छा	गुच्छा पृ १६ टि. ७, पृ. १८ टि. २-३-१४	
गच्छेज	गच्छेत् २१७८[४]	
गच्छो	गुच्छः पृ २२ टि ९	
गण	गण १७७, १७८ [१], १८८, १९८ [१], २११ गा. १७२, पृ. ६९ टि. १, पृ ७७ टि १	
० गणस्स	गणस्य १[गा. २]	
गणहरं	गणधरम् १११८	
० गणा	गणाः १८८, १९५ [१], २०७ त २१०	
गणावच्छेदयं	गणावच्छेदकम् १११८	
गणावच्छेदं	गणावच्छेदम् पृ. २७२ टि. ७	
गणितलिखी	गणितलिपि - लिपिभेदः १०७	
गणि	गणिनम् १११८	
गणच्छायं	गणच्छायाम् पृ. २७२ टि. २	
गलं	गतम् पृ. २९० टि. ५,	
० गलं	,, १२१५[१]	
गता	गता २१७० [२] गा. २३०	
,,	गता १२५२, १२५३, १२५५	
,,	गतानि २१०	
० गता	गता. १७७, १७८ [१]	
,,	गतौ १७८ [२]	
गति	गति २२५, २२६	
+ गति	गतौ ८२२ [२] गा १९१	
गति०	गति १२१८ गा २१०	
गति	गतिः २१२ गा. १८०	
गति -	,, १२५, ९ गा. २११	
गतिचरमेणं	गतिचरमेण ८०७, ८०८ [१], ८०९ [१]	

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाइ
गतिनामनिहत्ताउण्	गतिनामनिधत्तायुष्कः	६९०
गतिनामनिहत्ताउण्	,,	६८५
गतिनामे	गतिनाम १६९३,	
	१६९४ [१]	
गतिपरिणामे	गतिपरिणामः ९२६,	
	९२७, ९४७, ९४९	
गतिपरिणामेणं	गतिपरिणामेन ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], ९४२ तः ९४६	
गतिप्रवाण्	गतिप्रपात १०८५	
गति	गतिम् १६७९	
गती	गतिः ११०६, ११०७, १११०, १११३, ११२२, १६८४ [१]	
० गती	गति. १०८५, तः ११२०	
० गतीण्	गत्याम् १०९९	
० गता	गताः १७८ [१]	
,,	गात्रौ १७८ [२]	
गदभा	गदभाः ७१	
गदभगा	(१) गर्भगा - मत्स्यविशेषः पृ. २९ टि. ८	
गदभया	(१) गर्भजाः - ,, ,,	
गदभवकंतिण्	गर्भव्युत्कान्तिकः १४८४ [३], १४८५ [४]	
गदभवकंतिण्हिंतो	गर्भव्युत्कान्तिकेभ्यः ६३९ [८, १३]	
० ,,	,, ६३९ [१५]	
गदभवकंतिय	गर्भव्युत्कान्तिक १४८५ [९], १५११ [१-२]	
गदभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिकोरः परिसर्प १४८५ [८]	
उरपरिसप्य०		
गदभवकंतियउर-	गर्भव्युत्कान्तिकोरः-	
परिसप्यलयर-	परिसर्पस्थलयर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक्-	
पंचेदियभोराखिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४८५ [६]	

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाह
गठभवकंसितय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर-	
उरपरिसप्यथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पक्षेन्द्रियतिर्ययो-	
जोगिणुहिंतो	निकेभ्य-	६३० [१३, १५]
० "	"	६३१ [१५]
गठभवकंसितयउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर-परिसर्प-	
परिसप्यथलयर-	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्ययो-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	निकानाम्	३८३ [१]
जोगियाणं	"	३८३ [२-३]
० "	"	३८३ [२-३]
गठभवकंसितयखट्व-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखेचरपक्षे-	
यरपंचेंदियति-	न्द्रियतिर्ययो-निकेभ्य-	
रिक्खजोगिणुहिंतो	६३० [१९, २१]	
० "	"	६३१ [२२]
गठभवकंसितयखट्व-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखे-	
यरपंचेंदियतिरि-	चरपक्षेन्द्रियतिर्य-	
क्खजोगियाणं	भ्योनिकानाम्	३८९ [१]
० "	"	३८९ [२-३]
गठभवकंसितय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकचतुष्प-	
चउप्पणुहिंतो	देभ्य-	६३९ [८]
गठभवकंसितयच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोगिय-	तिर्यभ्योनिक-	
पंचेंदियभोराहिय-	पक्षेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [२]
गठभवकंसितयच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयरपंचें-	चतुष्पदस्थलचर-	
दियतिरिक्ख-	पक्षेन्द्रियतिर्ययो-	
जोगिणुहिंतो	निकेभ्य-	६३९ [१०]
० "	"	६३९ [१०-११]
गठभवकंसितयच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पक्षेन्द्रियतिर्ययो-	
जोगियाणं	निकानाम्	३८० [१]
० "	"	३८० [२-३]

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाह
गठभवकंसितयजलय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
रतिरिक्खजोगिय-	चरतिर्यभ्योनिक-	
पंचेंदियभोरा-	पक्षेन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४८४ [१]
० गठभवकंसितय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
जलयरपंचेंदिय-	पक्षेन्द्रियेभ्य-	६३९ [६]
हिंतो	"	
गठभवकंसितयजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
यरपंचेंदिय-	चरपक्षेन्द्रिय-	
तिरिक्खजोगिण-	तिर्यभ्यो-	
हिंतो	निकेभ्य-	६३९ [४, ६]
गठभवकंसितयजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
यरपंचेंदियति-	पक्षेन्द्रियतिर्यभ्योनिका-	
रिक्खजोगियाणं	नाम्	३७७ [१]
० "	"	३७७ [२-३]
गठभवकंसितय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचरा-	
जलयरा	१४९८ [४]	
गठभवकंसितयति-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
रिक्खजोगिय-	तिर्यभ्योनिकपक्षे-	
पंचेंदियभोरा-	न्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४९७ [३]
गठभवकंसितयतिरि-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
क्खजोगियपंचें-	तिर्यभ्योनिकपक्षे-	
दियथेव विवय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [१-२]
० "	"	१५१८ [२-४]
गठभवकंसितय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य-	
तिरिक्खजोगिया	भ्योनिका-	११८० [८]
गठभवकंसितय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पक्षेन्द्रियतिर्य-	
जोगिया	भ्योनिका-	५८४, ६३४, ११८० [५, ७]
गठभवकंसितय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेंदियतिरिक्ख-	पक्षेन्द्रियतिर्यभ्योनि-	
जोगियाणं	कानाम्	११८० [५]
गठभवकंसितय-	"	३७४ [१]
पंचेंदियतिरिक्ख-	७४७, ७६१, ११६३	
जोगियाणं	[३], ११८० [३, ७-८]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
० "	"	३७४ [२-३]
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिकभुज-	
भुयपरिसप्यथलय-	परिसर्पस्थलचर-	
रपंचंदियतिरिक्त्व-	पक्षेन्द्रियतिर्ययो-	
जोणिपूहिंतो	निकेभ्यः ६३९ [१६, १८]	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिकभुज-	
भुयपरिसप्यथलय-	परिसर्पस्थलचरणक्षेन्द्रिय-	
रपंचंदियतिरिक्त्व-	निर्ययो निकाणाम्	
जोणियाणं	३८६ [१]	
० "	"	३८६ [२-३]
गढभवकंतियमणु-	गर्भव्युत्कान्तिकमनुष्य-	
स्सखेतोववायगई	क्षेत्रोपपातगतिः १०९६	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिक-	
मणुस्सा	मनुष्याः ९२, ९३, पृ. १०९ टि. १	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिक-	
मणुस्साण	मनुष्याणाम् ७६१, ७७०	
गढभवकंतिय-	"	९३, ३९२
मणुस्साणं	[१], ५८६	
० "	"	३९२ [२-३]
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिक-	
मणुस्सेहिंतो	मनुष्येभ्यः ६३९ [२३- ०४], ६६२ [२-३]	
० "	"	६३९ [२४-२५], ६६२ [४-७], ६६५ [२]
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिकमनुष्य-	
मणुस०	६३५, १५३३ [४-१०]	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिकमनुष्या-	
मणुस्साहारग-	हारकशरीरम्	
सरीरे	१५३३ [३-४]	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिकमनुष्यपक्षे-	
मणुसपंचंदिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४८७ [१-२]	
० "	"	१४८७ [२]
गढभवकंतियमणुस-	गर्भव्युत्कान्तिकमनुष्य-	
पंचंदियवेडविय-	पक्षेन्द्रियवेडविय-	
सरीरे	शरीरम् १५१९ [१-२]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
० "	"	१५१९ [२-४]
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिक-	
मणुस्साणं	मनुष्याणाम् ११६४ [३]	
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिक-	
मणुस्सेसु	मनुष्येषु ६७३ [५]	
० "	"	६७६
गढभवकंतिय-	गर्भव्युत्कान्तिक-	
मणुस्सेहिंतो	मनुष्येभ्यः ६५० [११-१२]	
० "	"	६३९ [२५, २६], ६५० [१२], ६६२ [३, ५-६]
गढभवकंतिया	गर्भव्युत्कान्तिका-	
	६८ [१, ३], ७५ [१, ३], ८४ [१], ८५ [२-४], ९१ [१, ३], १३८, ३३४, १४८६ [१, ३]	
गढभवकंतियाण	गर्भव्युत्कान्तिकानाम् ११९७, १५०९ [३], १५०९	
० "	"	१५११ [३]
गढभवकंतियाणं	"	१५११ [१], १५१३ [४]
० "	"	१५१२
गढभवास	गर्भवास	२११
गढभं	गर्भम् १५२८ [१-२, ५, ८]	
गढभे	गर्भः ७७३ [२, ४]	
गढभसु	गर्भकेषु	५३४
गढभो	गर्भकः ११८५, ११५५	
० गढभो	"	११४५
गढभा	गढभाः	१०६७
० गढभे	गढभे	१०६७
गढभो	गढभः	१७२८
गढभक	गढभकः	१७७
गढभकणा	गढभकर्णाः - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः	९५
गढभकले	गढभकलभः	१२२६

मूलसङ्घो	सङ्ख्यार्थो	सुसंकाह
गयच्छायं	गजच्छायाम्	१११४
गयतालुप्	गजतालुकम्	१२२९
गयपुरं	गजपुरम्	१०२ गा. ११३
गयमारिणि	गजमारिणी - वनस्पति	४२ गा. २३
गयसुह	गजमुख - म्लेच्छजाति- विशेष	पृ. ३६ टि. ३
गयवह	गजपति	१९६
० गयं	गतम्	१२१५ [२-३]
गयंक	गजाङ्क	पृ. ५६ टि. १४
० गथा	गताः	१८८, पृ. ७९ टि. ४
० गथाभो	,,	२०५, २ [६]
गरुध	गरुड - स्पर्श	१८०९
गरुध	,,	३३३, ५४६, ९८० [१], ९८२, ९८५, [८-९], ९८७ [३-४], १८०१
गरुधत्तं	गरुडत्वम्	९९४
गरुधफास०	गरुडस्पर्श	४४०, ४४१
गरुधफासपरिणता	गरुडस्पर्शपरिणताः	८ [४], ९ [१] तः १३ [५]
गरुल	गरुड	१७७
गरुल- ०	,,	१७८ [२]
गली	गली - बलीविशेष	पृ. १९ टि. ७
गवया	गवयाः	७२
गवल	गवल	१७८ [२]
गवलवलप	गवलवलपः	१२२६
गवले	गवलम् - महिषशङ्खम्	१२२६
गसमा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५ टि. ५
गह	ग्रह १६ जतः १७४, १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०	
गहण०	ग्रहण ८७९, १५७७ [१], १६२९	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यार्थो	सुसंकाह
गहणद्वयार्हं	ग्रहणद्वयाणि	८७७ [७, ९, ११, १३]
गहणं	ग्रहणम्	५४ [१०] गा. १००
० गहणं	,,	५४ [१०] गा. १०१
* ० गहणं	,,	८७७ [७, ९, ११, १३]
गहरा	गृध्राः - रोमपक्षिणः	८८
गहविमाणे	ग्रहविमाने	४०१ [१-३], ४०२ [१-३]
गहा	ग्रहाः	१६२ [१], १९५ [१]
गहाय	गृहीत्वा	२१६२
गहिय	गृहीत	१८८
गहियाहं	गृहीतानि	८७९, ८८०
गहिर०	गभीर	१८८
+ गंज	वनस्पतिविशेष.	४२ गा. २३
गंठि	,,	४३ गा. २५
गंठी	ग्रन्थिः	५४ [७] गा. ८८
गंठतल	गण्डतल	१७७, १७८ [२], १९६
गंठयल	,,	१७८ [१], १८८
गंठा	पशुविशेषः	७३
गंठीपदा	गण्डीपदा. - पशुविशेषः	७०
गंठीपया	,,	७३
गंठयलग	गण्डोलकाः - द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
० गंठे	गण्डः	१९७ [२]
गंठा	गत्वा	८८०, २१७५
गंठिय	तृणविशेषः	पृ. २० टि. १
गंठूण	गत्वा	२११ गा. १५९, १६०
गंघ	गन्ध ८ [२], ९ [१] तः १३ [५], १७७, १७८ [१], १८८, १९६, ३३३, ४४४ तः ४४८, ४५२,	

मूलस्रो	सक्यत्थो	सुत्तकाह
० गंधे	गन्धः - गन्धनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
गंधेण	गन्धेन १२३५	
गंधेणं	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, २१६९	
गंधेसु	गन्धेषु १७४१	
गंधेहिं	गन्धिः ४४३	
गन्भीर	गम्भीर १७७, १७८ [१], १८८	
गन्भीर०	,, १६७ तः १७४	
गन्भीरा	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
गाउअं	गव्यूतम् १९८८	
गाउआहं	गव्यूतानि ११८४ तः ११८७	
,,	गव्यूते १९८८	
गाउण्	गव्यूतम् २११	
+ गाउयपुहत्त	गव्यूतपृथक्त्वम् १५१२ गा. २१५-२१६	
गाउयपुहत्तं	,, १५११ [१, ३]	
गाउयपुहत्तिया	गव्यूतपृथक्त्विकाः ८३	
गाउयस्स	गव्यूतरय २११	
गाउयं	गव्यूतम् ८३, १९८९, १९९०	
गाउयाहं	गव्यूतानि १५०८, १५१३ [१, ४], १९८३, १९८६	
,,	गव्यूते १९८७	
० गाउयाहं	गव्यूतानि १५११ [१]	
*० गाउयाहं	,, १५१२ गा. २१५	
गाओ	गावः ८३२	
गागरा	मत्स्यविशेषः ६३	
गामणिद्धमणेसु	ग्रामनिर्धमनेषु - ग्रामजला दिनिर्गमनमार्गेषु ९३	
गामनिवेशेसु	ग्रामनिवेशेषु ८२	
गामं	ग्रामम् १०९०	
गामा	ग्रामाः १५५१ [६, ९]	

आ ९ [३]-९

मूलस्रो	सक्यत्थो	सुत्तकाह
० गामिणीओ	गामिन्यः १२४१	
० गामियाओ	,, घृ. २९७ टि. ५-६	
गाय	गात्र १२३७	
गाहा	ग्राहाः ६२, ६५	
० गाहा	गाथा २०६ [२], ८२९ [२]	
,,	गाथाः १९४	
गाहाओ	,, ५५ [३]	
० गाहाओ	,, १५१२	
गाहावइरयणत्तं	गाथापतिरत्नत्वम् १४६७	
गाहाहिं	गाथाभिः १८७, १००३ [२]	
गिण्हति	गृह्णाति ८७७ [३, १३-१६, १६, १९]	
गिण्हमाणे	गृह्णन् ८७७	
गिण्हंति	गृह्णन्ति १८११	
गिरं	गिरम्-वनस्पतिः घृ. २५ टि. ११	
गिरिकण्ह	गिरिकर्णी- , ४५ गा. ३२	
गिहिलिंगसिद्धा	गृहिलिङ्गसिद्धाः १६	
गीत	गीत १७७, १७८ [१-२], १८८	
गीतजसे	गीतशशाः-गन्धर्वा- भिधवानव्यन्तर देवानामिन्द्र १९२ गा. १५०	
० गीतजसे	गीतशशौ - 'गीतशशाः' गन्धर्वाभिधवानव्यन्तर- देवानामिन्द्र १९२	
गीतरती ०	गीतरति - गन्धर्वाभिध- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र १९२	
गीय	गीत १८८, १९६	
गीयरई	गीतरति - गन्धर्वाभिध- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र १९२ गा. १५०	

मूलसङ्घो	सकयत्यो	सुसंकाह
० गीवा	प्रीवा	१२२७
गुच्छा	गुच्छाः	३८ गा. १८, ४२, ५५ [३] गा. १०७
गुच्छो	गुच्छः	५४ [२] गा. ५५
गुण	गुण	२११ गा. १७०, ३३३, ४४०, ४४३, ४५५ [३], ४५७ [१], ४६८ [१-३], ४७५ [१-३], ८८३ [१-३], ३९१ [१-३], ५०४, ५२०, ५२१, ५३८ [१-३], ५३९ [१-३], ५४१ तः ५४३, ५४५ [१-३], ५४७ [१-३], ५४८ [१-३], ५५० तः ५५२, ५५७ [१-३], ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], २०५२ [२]
० गुणसेदीयं	गुणश्रेणीकम्	२१७५
गुणसेदीहिं	गुणश्रेणीभिः	२१७५
गुणं	गुणम्	१४२० [६]
० गुणा	गुणाः	२११ गा. १६८, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५, [८-९], ९८७ [३]
”	गुणानि	१२४७ तः १२४९
० गुणाई	”	८०२
० गुणाण	गुणानाम्	९८२, ९८७ [४]
० गुणाणं	”	९८२, ९८५ [९], ९८७ [४]
० गुणितं	गुणितम्	२११ गा. १७६
० गुणे	गुणान्	२११ गा. १७४
० गुणेहिं	गुणैः	१००५
० गुणेहिंतो	गुणेभ्यः	९८२
० गुप्ता	गुप्तानि	१७७, १७८ [१], १८८
० गुप्तीसु	गुप्तिषु	११० गा. १२८
+ गुम्भ	गुम्भाः	५५ [३] गा. १०७

मूलसङ्घो	सकयत्यो	सुसंकाह
गुम्भा	गुम्भाः	३८ गा. १२, ४३, ४३ गा. २६
० गुरुं	गुरुम्	१ गा. १
गुल्या	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ७
० गुलिया	गुटिका	१२३०
गुले	गुडः	१२३८
गुजद्वारागे	गुजार्धरागः	१२२९
गुजालियाण	गुजालिकानाम्	८८५
गुजालियावाते	गुजालिकावातः	पृ. १६ टि. ४
गुजालियासु	गुजालिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
गुजावल्ली	गुजावल्ली	४५ गा. ३१
गुजावाण	गुजावातः	३४ [१]
गूढक्षिरागं	गूढक्षिराकम्	५४ [७] गा. ८५
गूढदंता	गूढदन्ताः — अन्तर्हीय-	
	मनुष्याः	९५
० गेज्झा	ग्राह्याः	५४ [११] गा. १
गेज्झति	गृह्णाति	८७७ [१-२३], ८७८, ८८८ [१], ८९० तः ८९३, ८९५
गेज्झति	गृह्णन्ति	८८९, १८०३ तः १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, २०४०
+ गेरुय	गैरिकः—मणिभेदः	२४ गा. ११
गेवेज्ज	प्रवेयक	१९६, ४२७ [१], ४२८ [१, ३]
गेवेज्ज०	”	२०५२ [१]
गेवेज्ज—०	”	२०५१
गेवेज्जग	”	२०७, २०९, ४२९ [१] तः ४३१ [३], ४३२ [२-३], ४३३ [१] तः ४३५ [३], ६३५, १०३५
गेवेज्जग—	प्रवेयक	१९६

मूलसदो	सक्तयथो	सुसंकाह
गेवेज्जगत्पातीत-	प्रैवेयकत्पातीत-	
वेमाणियदेव-	वैमानिकदेव-	
पंचेंद्रियवेडब्बिय-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्स	१५३२[६]
गेवेज्जगत्पातीत-	प्रैवेयकत्पातीत-	
वेमाणियदेव-	वैमानिकदेवपञ्चे-	
पंचेंद्रियवेडब्बिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरि	शरीरम्	१५२६[६]
गेवेज्जगदेवत्ते	प्रैवेयकदेवत्वे	१०४१[७], १०४३ [४], १०४६ [६], १०४७ [२], १०४८ [३], १०५० [२], १०५४ [३], १०५५ [३]
गेवेज्जगदेवस्स	प्रैवेयकदेवस्स	१०४५[२], १५५१ [६]
गेवेज्जगदेवा	प्रैवेयकदेवाः	६६४, ६६५ [१], ७१४, ७१५, ७१८
गेवेज्जगदेवाणं	प्रैवेयकदेवानाम्	२०८, १०३८ [२], १०५३, १५२६ [६], १५३२ [६], २०१५
गेवेज्जगविमाणपत्थडा	प्रैवेयकविमानप्रस्तटाः	
		२०७ तः २०९
गेवेज्जगविमाणा	प्रैवेयकविमानानि	१९६३
गेवेज्जगविमाणे	प्रैवेयकविमानम्	पृ. ४१२ टि. १
गेवेज्जगस्स	प्रैवेयकस्स	१०६२
गेवेज्जगा	प्रैवेयकाः	१४५, १४६ [१-२], १५२०[५]
• गेवेज्जगा	„	२०७ तः २०९, ३३४, ७१६, ७१७, ७१९ तः ७२२
• गेवेज्जगाणं	प्रैवेयकाणाम्	२०७ तः २०९, १८४२, १८५०
• गेवेज्जगेसु	प्रैवेयकेषु	१४७०
गेवेज्जविमाणाबास	प्रैवेयकविमानाबास	२१०

मूलसदो	सक्तयथो	सुसंकाह
गेवेज्जाणं	प्रैवेयकाणाम्	४३२[१]
गोण्	गोत्रम्	१६९५[१], २१७०[१]
गोकण	गोकर्ण - द्विखुरपशु-	
	विशेष	७२
गोकणणा	गोकर्णाः - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः	९५
गोक्खीर	गोक्षीर	२११
गोखीर	„	१७८[२]
गोजलोया	गोजलीकसः -	
	द्वीन्द्रियजीवाः	५६[१]
गोण	गौड - म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ. ३६ टि. ३	
गोणसा	गोनसाः - सर्पमेदः	८०
गोणा	गावः	७२
गोणे	गौः	८४४, ८४६
गोतमा !	गातम' ४३०, ५२५[१], २०९७[१], २०६९	
गोत्तकुसिया	गोत्रस्पर्शिका - वनस्पतिः	
	४५ गा. ३२	
• गोत्ते	गोत्रम्	२१७५
गोधा	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ७
+ गोधूम	गोधूमः	५० गा. ४२
गोयोइष्	म्लेच्छजातिविशेषः	
	पृ. ३६ टि. ७	
गोमयकीडगा	गोमयकीटकाः -	
	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८[१]
+ गोमालिय	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १६
गोमुहा	गोमुखाः - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः	९५
गोमेज्ज	गोमेदकः	२४ गा. १०
गोम्ही	त्रैन्द्रियजीवः	५७[१]
गोय	गोत्र	१७६८[१]
गोथमा !	गातम !	८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६

मूलसहो
गोथमा !

सकयत्थो सुसंकाह
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९[१], १९०
[१], १९१[१], १९३
[१], १९५[१], १९६,
१९७ तः २०६ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, २०७ तः
२११, २२५ तः २७१,
२७२[१-५], २७३ तः
२७५, ३२५, ३३० तः
३३३, ३३५[१] तः ३५२
[३], ३५४[१] तः ३५७
[३], ३५९[१-३], ३६०
[१-३], ३६२[१] तः
३६६[३], ३६८[१] तः
४४१, ४४३ तः ४४८,
४५२, ४५५[१-३],
४५६[१], ४५७[१],
४५९[१], ४६०[१],
४६२[१], ४६४[१],
४६६[१], ४६७[१],
४६८[१], ४७०[१],
४७३[१], ४७४[१],
४७५[१], ४७७[१],
४८१[१], ४८२[१],
४८३[१], ४८५[१],
४८७[१], ४८९[१],
४९०[१], ४९१[१],
४९३[१], ४९५[१],
४९७, ५०० तः ५०५,
५०८ तः ५११, ५१३ तः
५१५, ५१९, ५२५[१],
५२६[१], ५२७[१],
५२९[१], ५३०[१],
५३१[१, ३], ५३२[१],
५३३[१], ५३५[१],
५३६[१], ५३७[१],
५३८[१], ५३९[१],

मूलसहो

सकयत्थो सुसंकाह
५४१[१], ५४२[१],
५४३[१], ५४५[१],
५४७[१], ५४८[१],
५५०[१], ५५१[१],
५५०[१], ५५४[१-३],
५५५[१, ३], ५५६[१],
५५७[१], ५६० तः ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ तः
६०७, ६०९ तः ६१३,
६१५, ६१७, ६१९,
६२१, ६२३, ६२४,
६२६, ६२८, ६३०,
६३२, ६३३, ६३६,
६३९[१-२६], ६४१ तः
६४६, ६४८, ६४९,
६५०[१-६, ८, ११,
१३-१८], ६५५[१-३],
६५६[१-२], ६५७,
६५८, ६६२[१-७],
६६५[२३], ६६६[१-२],
६६८[१-५], ६६९[१],
६७२[१-३, ५, ७ ८],
६७३[१-२], ६७५,
६७७, ६७९, ६९३ तः
६९५, ६९७, ७०० तः
७२७, ७३० तः ७४०,
७४२ तः ७४५, ७४७ तः
७५१, ७५३ तः ७५६,
७५८, ७६३ तः ७६५,
७६७, ७७२, ७७३[१],
७७४, ७७५, ७७७,
७७९, ७८०, ७८२ तः
७८८, ७९१ तः ७९३,
७९५ तः ८००, ८०२ तः
८०५, ८०७, ८०८ तः
८२९ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ८३० तः ८५८,

मूलसदो
गोयमा !

सकयत्यो सुसंकाइ
८६० तः ८६८, ८७० तः
८७२, ८७५, ८७७ [१]
तः ८८१, ८८७, ८८८
[१], ८८९ तः ८९३,
८९६ तः ९०२, ९०४,
९०६, ९०८, ९१०
[१-४], ९११ [१-३],
९१२ [१-२], ९१४
[१-२], ९१६ [१-२],
९१८ [१], ९२०, ९२१
[१-२], ९२५ तः ९३७,
९४७ तः ९५९, ९६० तः
९६८ सुत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ९७०, ९७३,
९७४ [१-५], ९७५ [१],
९७६ [१, ३-४], ९७७
[१], ९७८ [१], ९७९,
९८० [१], ९८१ [१],
९८२, ९८३ [१-२],
९८४, ९८५ [१-८],
९८७ [१-४], ९९०
[१-३], ९९१ [१],
९९२ [१-३], ९९३ तः
९९५ [१], ९९६, ९९८,
९९९ [१], १००० तः
१००३ [१], १००५,
१००७, १००८ [१],
१००९ [१], १०१०
तः १०१६ सुत्राणां प्रथम-
कण्डिका, १०१७ तः
१०२० [१], १०२१
[१-३], १०२४ तः
१०२६ [१], १०२७ [१],
१०२८ [१-३], १०३०,
१०३१ [१], १०३६,
१०३८ [१], १०३९,
१०४०, १०४१ [१-४],

मूलसदो

सकयत्यो सुसंकाइ
६, ८], १०४३ [१, ३,
५-६], १०४५ [१],
१०४६ [१, ७-८],
१०४७ [१-४], १०४८
[१-२], १०५४ [१],
१०५५ [१], १०५६ तः
१०५८, १०६४, १०६५,
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७५,
१०७७, १०७८, १०८०,
१०८१, १०८३,
१०८५, १०८७ तः
१०८९, ११२४ तः
११२६, ११२८ तः
११३३ [१], ११३८,
११३९, ११४२, ११४४,
११४६, ११५१, ११५६
तः ११६०, ११६३ [१]
तः ११६६ [१], ११६७
[१], ११६८ [१],
११६९ [१] तः ११७४,
११७६, ११८० [१,
५-१०], ११८२ [१-३],
११८३ [१-३], ११८५
तः ११९४, १२०० [१],
१२०१ [१], १२०३
[१, ३], १२०८, १२१०
[१, ३], १२११, १२१५
[१-३], १२१६ [१],
१२१७, १२१९, १२२०,
१२२२, १२२३, १२२५
तः १२४०, १२४२ तः
१२५०, १२५२, १२५३,
१२५५, १२५६, १२५७
[१-३, ५, ७, ९,
१२-१३], १२५८ [१-२,
५-८], १२६० तः

मूलसरो
गोयमा !

सङ्ख्यत्यो सुत्तंकाइ

१२६२[२], १२६४[१]
तः १२६६[१], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२]
तः १२७३, १२७५ तः
१२७७, १२७९ तः
१२८६, १२८८ तः
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ तः १३००,
१३०२, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,
१३१४, १३१५, १३१७
तः १३२२, १३२४ तः
१३४७, १३५० तः
१३५९, १३६१, १३६२,
१३६४ तः १३९५,
१३९७ तः १३९९,
१४०२, १४०३, १४०५,
१४०७ [१], १४०८
[१-३], १४१० [१, ३],
१४१४ [१, ३], १४१५
[१-२], १४१६ [१],
१४१७ तः १४२५ [२],
१४२६[१], १४२७[१],
१४२८ [१-२], १४३०
[१], १४३१ [२],
१४३२ [१-३], १४३३,
१४३५, १४३६ [२],
१४३७ [१-६], १४४४,
१४४६ तः १४५०,
१४५२, १४५४ तः
१४५७, १४५९, १४६०,
१४६२, १४६३, १४७०
तः १४७३, १४७५ तः
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४ [२],
१४८५ [१ ३, ५-६],
१४८७ [१] तः १४९०

मूलसरो

सङ्ख्यत्यो सुत्तंकाइ

[१], १४९१ [१],
१४९२ [१], १४९५
[१], १४९७ [१-३],
१४९८ [१], १५०१
[१, ४], १५०२,
१५०४ [१], १५०६
[१], १५०७ [१],
१५१३[१], १५१४ तः
१५१८[६], १५१९
[१-४], १५२०[१-३],
१५२१ तः १५२४[१],
१५२६[१, ६], १५२७
तः १५२९[३], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६],
१५३३[१] तः १५३७,
१५३९[१], १५४० तः
१५४२, १५४४[१, ३],
१५४५ तः १५४७[१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१[१, ४, ६, ९],
१५५२ तः १५५४,
१५५५, १५५९ तः
१५६१, १५६३[१],
१५६४ तः १५७५[१],
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१[१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६[१], १५८८,
१५८९[१], १५९० तः
१५९५[१], १५९६,
१५९७[१], १५९८,
१५९९[१], १६००,
१६०२, १६०३[१],
१६०४[१], १६०५,
१६०६[१], १६०७ तः
१६०९, १६१२, १६१३

मूलसहो
गोपमा !

सकयत्यो सुतंकाह
[१], १६१७, १६२० तः
१६२७[१], १६२८ तः
१६३०, १६३७, १६३८
[१], १६४०, १६४२,
१६४३, १६४६, १६४७
[१], १६४८, १६४९
[१], १६५० तः १६५४,
१६५७, १६५८, १६६०,
१६६३, १६६५ तः
१६७०, १६७२, १६७५,
१६७६[१], १६७७[१],
१६७९, १६८० तः
१६९४[१२], १६९५
[१-२], १६९६ तः
१६९८[२], १७००
[१, ५-१३], १७०१
[१-२], १७०२[१, ३-६,
९, ११, १८, २१-२२,
२४-२७, २९, ३४-४०,
४२-४३, ४५, ५५, ५७],
१७०३[१] तः १७०५,
१७०७[१], १७०८
[१-४], १७१४, १७१५,
१७१८, १७२१, १७२२,
१७२५, १७२८, १७३१
[१, ५], १७३४, १७३५
[१], १७४२ तः १७४७
[१], १७४९ तः १७५२,
१७५४[१], १७५५,
१७५६[१], १७५७,
१७५८[१], १७५९[१],
१७६१, १७६३[१],
१७६४, १७६५[२],
१७६६, १७६७[१],
१७६८[१], १७६९[१],
१७७०[१], १७७३[१],
१७७४[१], १७७५[१],

मूलसहो

सकयत्यो सुतंकाह
१७७६, १७७७[१],
१७७८, १७८१, १७८३
[१], १७८४[१, ३],
१७८७[१], १७८८[१],
१७८९, १७९१, १७९२
[१], १७९४[१],
१७९५ तः १७९८[२],
१८००[२-३], १८०२ तः
१८०५, १८०८ तः
१८१०, १८१२, १८१४,
१८१७ तः १८१९,
१८२१, १८२२, १८२५,
१८३१ तः १८५३,
१८५५, १८५९, १८६२,
१८६४, १८६६[१],
१८६७, १८६८, १८६९
[१], १८७०, १८७१
[१], १८७२, १८७४
[१], १८७५[१],
१८७६[१], १८७७,
१८७८[१], १८७९,
१८८०[१], १८८१[१],
१८८३[१], १८८४,
१८८७[१], १८८९[१],
१८९०[१], १८९१[१],
१८९४[१], १९०८ तः
१९१०, १९१२ तः
१९१४, १९१६ तः
१९१८, १९२० तः
१९२२, १९२८, १९२९,
१९३१, १९३२[१],
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५०, १९५१,
१९५४, १९५५, १९५७,
१९५८, १९६०, १९६३

मूलसहो
गोयमा !

सङ्ख्यथो सुत्तकाइ
तः १९६६, १९६८,
१९७३ तः १९७५,
१९७७, १९७८, १९८०,
१९८२ तः १९८४,
१९८८ तः १९९१,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६ तः
२००९[१], २०१०,
२०१२ त २०१४ [१],
२०१५ तः २०१७,
२०१९, २०२०, २०२२,
२०२४, २०२५, २०२७,
२०२९, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०३८,
२०४०, २०४२, २०४३,
२०४६, २०४७, २०४९,
२०५१, २०५२ [१-२],
२०५३, २०५५, २०५६,
२०५७ [२-३], २०५८,
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२,
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८०, २०८३, २०८६,
२०८७[१], २०८८ तः
२०९०[१], २०९१[१],
२०९२, २०९३ [१],
२०९५[१], २०९६[१],
२०९७[१], २०९९[१]
तः २१०१[१], २१०२,
२१०३ [१], २१०५,
२१०६, २११९ [१-२],
२१२०[१], २१२१[१],
२१२३ [१], २१२४
[१, ३], २१२५ तः
२१२७[१], २१२८
[१], २१२९ [१],

मूलसहो

सङ्ख्यथो सुत्तकाइ

२१३०, २१३१, २१३३,
२१३४[१], २१३५[१],
२१३७[१], २१३९,
२१४०[१], २१४२ तः
२१४४[१], २१४५[१],
२१४७ तः २१५३[६],
२१५६[१-२], २१५९
[१-२], २१६६[१-४],
२१६९ तः २१७४[३],
२१७५, २१७६

गोयं

गोत्रम् - गोत्रकर्म १५.८७
[१], १६६५, १७८५

० गोयाइं

गोत्राणि १४४४, १६७८
[२], १७९१

गोरक्खरा

एकखुरपशुविशेषः ७१

० गोरा

गौराः १८७ गा. १४५,
१९६

गोलोमा

द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]

गोबह्नी

बह्नीविशेषः पृ. १९
टि १०

गोवाली

,, ४५ गा. ३१

गोसीस

गोशीर्ष १७७, १७८[१],
१८८

गोहा

गोधा - भुजपरिर्ष-
विशेषः ८५[१]

गोंद

म्लेच्छजातिविशेष ९८

गोंबोदंय

,, ९८

० गाहणं

ग्रहणम् ८७७
[७, ९, १३]

घ

घणोदण्

घृतोदकम् २८[१]

घट्टणया

घट्टनता ११२०

घट्टा

घट्टानि १७७, १७८[१],
१८८, १९६, २०६
[१], २१०, २११

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
घट	घट १७७, १७८[१], १८८	
घणदंता	घनदन्ताः - अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
घणपमाण	घनप्रमाण ९११[२], ९२४	
घणमुद्ग	घनमुद्ग १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
घणवाण	घनवातः ३४[१]	
घणवाणसु	घनवातेषु १५७	
घणवायवलणसु	घनवातवलयेषु १५७	
० घणं	घनम् २११ गा. १६२	
० घणा	घनाः २११ गा. १६९	
० घणे	घनः - पिण्डः १२३१	
० घणो	घनः - व्याप्तः ५४[७] गा. ८४	
घणोदधिवलणसु	घनोदधिवलयेषु १५१	
घणोदधीसु	घनोदधेषु १५१	
घणोदधिवलणसु	घनोदधिवलयेषु १६०	
घणोदहीसु	घनोदधेषु १६०	
+ घत [बरे]	घृतवरः - द्वीपः समुद्रश्च १००३[२] गा. २०४	
घरोहला	गृहगोधिकाः ८५[१]	
घला	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. २	
घाणपोगलानं	घ्राणपुद्गलानाम् २१६९	
घाणपोगलेहिं	घ्राणपुद्गलेः २१६९	
घाणविण्णानावरणे	घ्राणविज्ञानावरणम् १६७९	
घाणा	घ्राणे १०२५, १०२८ [२-३]	
घाणावरणे	घ्राणावरणम् १६७९	
घाणिदिण्	घ्राणेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [३], ९७६[२], ९७९	
घाणिदिओषण्	घ्राणेन्द्रियोपचयः १००७	
घाणिदिय	घ्राणेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२३, १८२५	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
घाणिदिय०	घ्राणेन्द्रिय १८२२	
घाणिदियजत्योगाहे	घ्राणेन्द्रियार्थीवग्रहः १०१९	
घाणिदियत्ताप	घ्राणेन्द्रियतया २०५२[२]	
घाणिदियपरिणामे	घ्राणेन्द्रियपरिणामः ९२८	
घाणिदियव-	घ्राणेन्द्रिय-	
जोगोगाहे	व्यञ्जनावग्रहः १०१८	
घाणिदियस्स	घ्राणेन्द्रियस्य ९८२, ९९२[३], १०१३	
घाणेदिण्	घ्राणेन्द्रियम् ९८७[५]	
घासिय	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १८	
घुला	द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]	
घेला	,, पृ. २७ टि. ७	
घोटण्	घोटकः ८४४, ८४६	
घोटगा	घोटकाः ७१	
घोसाई	बल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ४	
घोसाढइ	घोषातकी - बल्लीविशेषः १२३३	
घोसाढइफले	घोषातकीफलम् १२३३	
घोसाढई	घोषातकी - बल्लीविशेषः ४५ गा. २८	
घोसाण्	,, ,, पृ. २९५ टि. ९	
घोसाण्य	,, ,, पृ. २५ टि. ९	
घोसाण्ये	घोषातकम् ५४[८] गा. ९४	
घोसाण्णि	घोषातकी १२३३	
घोसाण्ती	बल्लीविशेषः पृ. १९ टि. ४	
घोसाण्यं	घोषातकम् पृ. २५ टि. ८	
घोसे	घोषः - स्तनितकुम्भारन्द्रः १८७ गा. १४३	
	च	
च	च ५४[७] गा. ८५, ५४[१०] गा. १०१, ८२,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुलकाइ	मूलसदो	
च	९१[४] गा. १११, १०२ गा. ११३ गा. ११६- ११७, ११० गा. १२० गा. १३०, १७४ गा. १३३-१३४, १७७, १७८ [१-२], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८७, १८७ गा. १४०, १८८, १९१[१], १९७[२], १९८[२], २०१[२], २०५[२], २०६[२] गा. १५४, २०९ गा. १५७, २११, २५६, ४५०, ५५९ गा. १८२, ६४७ गा. १८३-१८४, ७७५, ७७७, ७८०, ७९० गा. १८८ तः १९०, ८०३, ८५९ गा. १९२, १२१५ [३], १४६७, १४६८, १५११२ गा. २१५, १५८७ [१], १६७८[१], १६८१[१], १७३६[१], १७८५, १७९०, १८१७, १८२०, २०५४ गा. २२६, २१७५, घृ. ५४ टि. ४, घृ. ५९ टि. २		चउकिरिए ० चउकण् चउकण्णे ० चउकमो ० चउकस्स चउग्गुणा चउजमलपयस्स चउट्टाणवडिए चउट्टाणवडिते	चतुःक्रियः १५८५[१], १५८८, १५९०, १५९१, १५९६, १५९७[१], १५९८, १५९९[१], २१५३[४], २१६६[३] चतुष्कम् १६८९[१, ३] चतुष्ककेन ६५०[७] चतुष्ककः १४८५[८] चतुष्कस्य १६९८[२], १७०६, १७३५[२] चतुर्गुणाः १८७ गा. १४२, २०६ चतुर्यमलपदस्य ९२१[१] चतुःस्थानपतिः ४४१, ४८१[३], ४९०[३], ५२९[३], ५३१[३], ५४२[१], ५४८[१] चतुःस्थानपतिः ४४४ तः ४४७, ४५२, ४६२[१], ४६४[१-२], ४६६[३], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[३], ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१], ४८२[१, ३], ४८३[१], ४८५[१, ३], ४८७[१], ४८९[३], ४९०[१, ३], ४९१[१], ४९३[१-३], ४९५[१], ४९७, ५०५, ५०८, ५१०, ५११, ५१३ तः ५१५, ५१८, ५१९, ५२२, ५२५[१], ५३० [१, ३], ५३१[१, ३], ५३२[३], ५३३[३], ५३५[३], ५३६[१, ३], ५३७[१, ३], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४४[१]
अ - च	च	१८७ गा. १४२, १५२९[२]		
चहत्ता	त्यक्त्वा	२११ गा. १५९-१६०		
”	क्युत्वा	१४५७		
चई	व्यवमानः	१४५७		
चउ	चतुर	४९०[३], ५०८, ५०९, ५११, ५२९[१], ५३१[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३६[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४४[१]		

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
	५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१, ३], ५५७ [१], ५५९ [१]	
चउट्टाणवडिया	चतुःस्थानपतिताः	४५३
चउणह	चतुर्णाम्	१७३८
"	चतसृणाम्	१७९ [२], १८० [२], २०१ [२], २०२ [२], २०३ [२], २०४ [२]
चउणहं	चतुर्णाम्	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०१ [२], २०५ [२]
"	चतसृणाम्	१८० [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], पृ. ७३ टि. १.
चउणहं -	चतसृणाम्	१९० [२]
चउनीसहस्रं	चतुस्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४२३ पं. १०
+ चउत्थ	चतुर्थम्	७९० गा. १८८ तः १९०
चउत्थ	चतुर्थं	२१७३ [२]
चउत्थगमे	चतुर्थगमे	१०६७
चउत्थभक्तस्स	चतुर्थभक्ते	
(स. घ.)		१८०६ [१]
चउत्थं	चतुर्थम्	८७०, ८९८, पृ. १३५ पं. ११
चउत्थि	चतुर्थीम्	६४७
चउत्थी	चतुर्थी	८३१
चउत्थीप्	चतुर्थ्याः	२१७ [३], २००३

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
चउत्थीप्	चतुर्थ्याम्	३३४
चउत्थुद्देशेप्	चतुर्थोद्देशके	१२५१
चउत्थे	चतुर्थे	२१७२
चउत्थो	चतुर्थः	पृ. ३०० पं. ५
चउत्थस	चतुर्थस	४२० [१]
चउत्थिदिं	चतुर्थिदिं	१५५३, १८०९
चउत्थप्सिण्	चतुःप्रदेशके	७८४
"	चतुःप्रदेशकः	७८४
चउत्थप्सिते	"	५२७ [१]
चउत्थप्सियाणं	चतुःप्रदेशकानाम्	"
चउत्थप्तिट्ठिप्	चतुःप्रतिष्ठितः	९६० [१]
चउत्थपुरिसपविभ-	चतुःपुरुषप्रविभक्तगतिः	
सगती		११०५, १११९
चउत्थप्सिण्	चतुःप्रदेशकः	५२७ [२]
चउत्थप्सिते	"	५२७ [३]
चउत्थप्सिंहितो	चतुष्पदेष्वः	६४४
० चउत्थप्सिंहितो	"	६३९ [८-९]
चउत्थपारा	चतुष्पकारा	८५९ गा. १९३
चउत्थपदेसे	चतुःप्रदेशे	७९० गा. १८६
चउत्थपय	चतुष्पद	३७८ [२] त. ३८० [३], ६३९ [७-११], १५११ [१], १५१८ [६]
चउत्थपय०	चतुष्पद	६९, ७०, ७५ [४], ३७८ [१], ६३९ [७-८], १५२४ [२]
चउत्थपयथलयर-	चतुष्पदस्थलचरतिर्य-	
तिरिक्खजोणिय-	गोनिकपञ्चेन्द्रियो-	
पंचेदियजोराणिय-	दारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [१-२]
० "	"	१४८५ [२-३]
चउत्थपयथलयराराण	चतुष्पदस्थलचराणाम्	
		१४९९ [२]
चउत्थपाइया	चतुष्पादिका -- भुजपरिसर्प-	
	विशेषः	८५ [१]

मूलसहो	सक्यत्यो	सुसंकाह
चउफासाई	चतुःस्पर्शानि ८७७ [१३], १८०० [१]	
० चउफासेहि	चतुःस्पर्शैः ५, १३	
चउभंगी	चतुर्भङ्गी ७८१	
चउभंगो	चतुर्भङ्गः १०७७, १७८१, १७८४ [१]	
चउभाग०	चतुर्भाग ३९७ तः ४०५ सुत्राणां प्रथम-तृतीयकण्डके	
चउरंस	चतुरस्र ८०२	
चउरंससंठाण- परिणता	चतुरस्रसंस्थान- परिणताः ८ [५] तः १० [२], ११ [२-५], १२ [१-३, ५-६], १३ [४]	
चउरंससंठाण- परिणया	चतुरस्रसंस्थान- परिणताः ११ [१], १२ [४, ७-८]	
चउरंसा	चतुरसाः १६७ तः १७४	
"	चतुरस्राणि १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८८	
चउरंसे	चतुरस्रम्-संस्थानम् ७९१	
चउरासीह	चतुरशीतिः १९६	
चउरासीहं	" ३७९ [१, ३]	
चउरासीहं	" २०६ [२] गा. १५६	
चउरासीहं	चतुरशीतीनाम् १९७ [२]	
चउरासीण	चतुरशीत्याः १९७ [२]	
चउरासीनि	चतुरशीतिः १६७	
० चउरिंदिय	चतुरिन्द्रिये १४५५	
० चउरिंदिय	चतुरिन्द्रियौ १२७४	
चउरिंदियसु	चतुरिन्द्रियेषु ६६६ [२], ६६८ [२], १४१९, १४२८ [३]	
० चउरिंदियसु	चतुरिन्द्रियेषु १४२६ [१], १४३१ [१], १८९, ८ [१]	
० चउरिंदियहिंतो	चतुरिन्द्रियेभ्यः ६५० [९]	

मूलसहो	सक्यत्यो	सुसंकाह
चउरिंदिय	चतुरिन्द्रिय ९८७ [५], १५८९ [३]	
चउरिंदिय०	" ५८ [१-२], ६३९ [२], १२८३, घृ. १३ टि. ३, घृ. १६५ टि. १	
चउरिंदियजाह- णामाण	चतुरिन्द्रियजातिनाम्नः १७०२ [८]	
चउरिंदियसे	चतुरिन्द्रियस्ये १०४१ [४], १०६६ [३]	
चउरिंदियनामाण	चतुरिन्द्रियनाम्नः १७११ [२]	
चउरिंदियस्स	चतुरिन्द्रियस्य १०३३ [३], १५४७ [२], १६३५ [३]	
० चउरिंदियस्स	" १०६०	
चउरिंदिया	चतुरिन्द्रियाः २१५ [३], २२७ तः २२९, २३० [५], २३१, ३०१ तः ३०३, ३३४, ४३९, ४५०, ६३४, ९१९, ९४१ [२], १०८१, ११४०, ११९६, १७२५, १८२०, १८५७, १९३२ [२], १९६०, १९७६, २०३६, २०७४, २०८१, २१२९ [२], घृ. ४०३ टि. २	
० चउरिंदिया	चतुरिन्द्रियाः ५८२, ८७४, १२०४, १२१० [४], १४१२, १४३६ [१], १४८१, १८८७ [२], १९६९	
चउरिंदियाण	चतुरिन्द्रियाणाम् ४८०, १९२४, घृ. ३४४ टि. १	
० चउरिंदियाण	चतुरिन्द्रियाणाम् ६८०, ७४३, १०२२ [२], १४९६	

मूलसरो	सकयल्यो	सुसंकाह
चउरिंदियाणं	,, ५८ [२], १६५, २२७ तः २२९, २३० [५], २३१, ३७१[१], ७५९, ७६८, ९०५, ९८३[५], १०२२[२], १०२८ [३], १०७३, १५०८, १५३८, १५४३, १८२३, १९३२ [२], १९५०, १९५१, १९६०, २०४२, २०९१ [२], पृ. १९० टि. १, पृ. २५२ टि. १	
० चउरिंदियाणं	चतुरिन्द्रियाणाम् ३७१ [२-३], ११६२, ११७९	
चउरेंदिय०	चतुरिन्द्रिय १८	
चउरेंदिया	चतुरिन्द्रियाः १४०३	
० चउरेंदिया	,, ६५४, ६७०	
चउरो	चत्वारः १०८३	
,,	चत्वारि २०६ [२] गा. १५४	
चउविहा	चतुर्विधाः ५०२	
चउविहे	चतुर्विधः ९२७	
चउवीस०	चतुर्विंशति ११९८, १४०९, पृ. ४३० टि. १	
चउवीसहस्रं	चतुर्विंशतितमम् पृ. ३८७ पं. १५	
चउवीसं	चतुर्विंशतिः ४२८[१-३], ४२९[१,३], १०८३, १४०९, २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], पृ. ४३० टि. १	
चउवीसा	चतुर्विंशतिः १०३६, १०४१[१-२, ६-७], १०४३[१, ३], १०४६ [३, ५], २०९४[२],	

मूलसरो	सकयल्यो	सुसंकाह
	२०९८[२], २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], २१२४[४]	
चउवीसाहं	चतुर्विंशतिः ५५९ गा. १८२	
चउवीसाण	चतुर्विंशतौ १८४३, १८४४	
चउव्विहवेदगा	चतुर्विधवेदकाः १७७४[१]	
चउव्विहवेयण	चतुर्विधवेदकः १७७३[१]	
चउव्विहा	चतुर्विधाः ७०, ७७, ८६, १३९, ११३०	
,,	चतुर्विधा ६, ५९, १०९७, १०९९, ११२०, १९४१, २०६०	
चउव्विहे	चतुर्विधः ९२९, ९६२ [१], ९६३[१], १०१८, १०२२[२], १०७३, १६८३, १६९४[१], १९१०, १९२१	
,,	चतुर्विधम् १४७१, १५३९[१], १६८९[३], १६९२, १६९४[१६]	
,,	चतुर्विधान् ११० गा. १२०	
चउव्वीसं	चतुर्विंशतिः ५६९, ५७६ तः ५७८, ५८५, ५८७ तः ५९०, ६०७, २१०४ [२], २१२३[४], २१२४[४]	
चउव्वीसा	चतुर्विंशतिः २१०४[२], २१२३[४], पृ. १६३ टि. १, पृ. २५५ टि. २	
चउव्वीसाण	चतुर्विंशतेः १८२[२]	
चउव्वीसो	चतुर्विंशः ७९० गा. १८७	
चउस	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १९	

मूलशब्दो	सक्यथो	सुसंकाह
चउसट्टी	चतुःषष्टिः १८७ गा. १४२	
चउसट्टीप्	चतुःषष्टयाः १७९ [२]	
चउसट्टीणं	चतुःषष्टीनाम् १७९ [२]	
चउसमहपण	चतुःसामयिकेन २१५६ [२], २१५७	
चउसमयसिद्धा	चतुःसमयसिद्धाः १७	
चउसंजोणं	चतुःसंयोगेन १०८३	
चउसु	चतुर्षु २०६ [२] गा. ११५, १२१६ [१], १२१७	
„	चतस्रसु १२५८ [८], १९०५ [३]	
चउहा	चतुर्धा १०६८	
चउहिं	चतुर्भिः ४८९ [३], ४९१ [१], ५०५, ६९१, ९६१ [१], ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १६७०, १७१९	
„ (स. तृ)	चतुर्षु १२१७	
चण्ड	शक्नोति २११ गा. १७४	
चकगा	चककाः—चकवाकाः पृ. ३४ टि. २	
चकरयणत्तं	चकरत्नत्वम् १४६९	
चकवट्टि०	चकवर्तिन ८२	
चकवट्टित्तं	चकवर्तित्वम् १४५९, १४६०	
चकवट्टी	चकवर्तिनः १००, ७७३ [२]	
चकवाल	चकवाल २१६९	
चकगां	चककम् ५४ [७] गा. ८४	
चकगा	चकवाकाः ८८	
+ चकि	चक्रिणः १४०६ गा. २१३	
चकीणं	चक्रिणाम् १०२ गा. ११७	
चक्खिदिप्	चक्षुरिन्द्रियम् ९७३, ९७४ [२], ९७६ [२], ९७९, ९८७ [५]	
चक्खिदिभोवच्च्	चक्षुरिन्द्रियोवचयः १००७	

मूलशब्दो	सक्यथो	सुसंकाह
चक्खिदिय	चक्षुरिन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२५	
चक्खिदिय०	„ १८२३	
चक्खिदियअथोगाहे	चक्षुरिन्द्रियार्थावग्रहः १०१९	
चक्खिदियत्ताप्	चक्षुरिन्द्रियतया २०५२ [२]	
चक्खिदियपरिणामे	चक्षुरिन्द्रियपरिणामः ९२८	
चक्खिदियस्स	चक्षुरिन्द्रियस्य ९८२, ९९२ [२], १०१३	
चक्खुदंसण०	चक्षुर्दर्शनं ४४०, ४४१, ४६२ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १९२८, १९२९	
चक्खुदंसणअणा-	चक्षुर्दर्शनानाकारपदस्या	
गारपासणया	१९३८, १९४२, १९५१	
चक्खुदंसणअणा-	चक्षुर्दर्शनाना-	
गारोवओगे	कारोपयोगः १९१०, १९१४, १९२४	
चक्खुदंसणं	चक्षुर्दर्शनम् ४५०, ४८०, ११३२ [२]	
चक्खुदंसणावरणिज्जे	चक्षुर्दर्शना- वरणीयम् १६८९ [३]	
चक्खुदंसणावरणे	चक्षुर्दर्शनावरणम् १६८०	
० चक्खुदंसणस्स	चक्षुर्दर्शनिनः ४६२ [१]	
चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४८८, ४९६, १३५४	
„	चक्षुर्दर्शनिनः २६०, १९५४, १९६०, पृ. २३० टि. २	
० चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४६२ [१-३]	
चक्खुदंसणीणं	चक्षुर्दर्शनिनाम् २६०	
० चक्खुदंसणीणं	„ ४६२ [१]	
चक्खुप्फासं	चक्षुःस्पर्शम् ५४ [११] गा. १	
चतुकिरिप्	चतुष्क्रियः १५८९ [१]	
चतुट्ठाणवडिते	चतुःस्थानपतितः ५५६ [३]	

मूलसदो	सक्यव्यो	सुसंकाह
वत्तारि	वत्तारः ४५८, ५७४, ९५८, ९५९, ९६१[३], ९६२[३], ९६३[३], १०६७, १०८३, १११९, १४१४[३], १४१६ [१-२], १६०४[१-२], १६१६[२], १६१९, १६३६, १७००[४], १७१२, २०८९, २०९१ [२], २०९५[१], २११९[२, ४], २१३३, २१३४[१], २१३६, २१३८, २१४१, २१४८, २१५०, २१७०[१]	
"	वत्तसः २११ गा. १६४, ११२९, ११४१, ११४२, ११५९, ११६५[२], १२५७[९, १२-१३], १५३२[५], १६३५[१]	
"	वत्तारि २०१[१], २०५ [१], २०६[२] गा. १५५, ८७०, ८९८, ८९९, ९०६, १०२८[२], १०३३[२], १०४१[४], १०६६[३], १५०८, १९८३, १९८४	
"	वत्तुर १७०८[४], २१७५	
वत्तालीस	वत्तारिश्त १७३७[३]	
वत्तालीसं	" १८३[१], २०३ [१], १७००[४-५], १७३७[३]	
वत्तालीसा	वत्तारिश्त १८७ गा. १४०-१४१, २०६[२] गा. १५४ गा. १५६	
वत्तालीसाण	वत्तारिश्तः १८३[२], २०३[२], २०६[२]	

मूलसदो	सक्यव्यो	सुसंकाह
वत्तालीसाणं	वत्तारिश्ताम् २०३[२]	
वदुक्खिषे	वदुक्खिषः पृ. २२९ टि. १	
वपा	वनस्पतिविशेषः पृ. २९६ टि. १	
वमर	वमर ७२	
वमर०	वमर—असुरकुमारेन्द्र ७२	
वमरे	वमरः—असुरकुमारेन्द्रः १७९ [२], १८७ गा. १४३	
वम्मपक्खी	वर्मपक्षिणः ८६, ८७	
वम्मरयणत्तं	वर्मरत्नत्वम् १४६९	
वयणं	व्ययनम् ६०८, ६२५, १२०० [२], १२१४	
वयणेणं	व्यवनेन ६३८	
वयं	व्यवमानः पृ. ३२६ टि. १	
वयंतस्स	त्यजतः २११ गा. १६२	
वयंति	वीयन्ते ७७३ [३]	
वयंति—	व्यवन्ते ६७४, १२०७ [२]	
वरग०	वरक १४७०	
वरंति	वरन्ति ८३, १९५ [१]	
वरित्त	वारित्र ९३६	
वरित्तधम्मं	वारित्रधर्मम् ११० गा. १३०	
वरित्तपरिणामे	वारित्रपरिणामः ९२६	
वरित्तपरिणामेणं	वारित्रपरिणामेन ९३८, ९४२, ९४३	
वरित्तमोहणिजे	वारित्रमोहनीयम् १६९१ [१, ३]	
वरित्तावरित्ती	वारित्रावारित्री ९३८, ९४२, ९४३	
वरित्तारिया	वारित्रार्थाः १०१, १२०, १३३, १३८	
० वरित्तारिया	" १२० तः १३८	
वरित्ती	वारित्री ९३८, ९४२, ९४३	
० वरित्ते	वारित्रे ११० गा. १२८	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाइ
चरिम०	चरम २११ गा. १६२	
चरिमकालसमयसि	चरमकालसमये १७४४	
चरिमपर्यं	चरमपदम् पृ. २०८ पं. १०	
चरिमभवे	चरमभवे २११ गा. १६१	
चरिमसमय	चरमसमय ११९	
चरिमसमय०	,, ११२, ११५, ११६, ११८, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२	
चरिमंतपण्यसा	चरमान्तप्रदेशाः ७७९, ८०३	
चरिमंतपण्यसाण	चरमान्तप्रदेशानाम् ७७७, ७७९, ७८०, ८०३, ८०४	
चरिमंतपदेसा	चरमान्तप्रदेशाः ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२	
चरिमंतपदेसाण	चरमान्तप्रदेशानाम् ८०२	
चरिमंतं	चरमान्तम् ११०१	
चरिमंताभो	चरमान्तान् ११०१	
चरिमंते	चरमान्तम् १९९८, २०००, २००२ त. २००६	
,,	चरमान्तः १५५१[१]	
चरिमंतेसु	चरमान्तेषु २११	
चरिमा	चरमाः २७४, २७५, ८०९[१], ८११[१], ८१३[१], ८१५[१], ८१७[१], ८१९[१], ८२१[१], ८२३[१], ८२५[१], ८२७[१], ८२९[१], ९९३, २१६८	
चरिमाई	चरमाणि २ गा. ४, ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७८१, ७८३ तः ७८८, ७९७, ८०२, ८०३	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुसंकाइ
चरिमाण	चरमाणाम् ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०४	
चरिमाणं	चरमाणाम् २७४	
चरिमाणि	चरमाणि ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	
चरिमे	चरमः २१२ गा. १८१, ७८१ तः ७८८, ८०७, ८०८[१], ८१०[१], ८१२[१], ८१४[१], ८१६[१], ८१८[१], ८२०[१], ८२२[१], ८२४[१], ८२६[१], ८२८[१], १३९७	
चरिमे	चरमम् ७९७, ८२९[२] गा. १९१, १२५९ गा. २१२	
० चरिमेणं	चरमेण ८०७, ८०८ तः ८२९ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका	
चल	चल १८८	
चवल	चपल १८८	
चखिता	चविका - वनस्पतिविशेषः १२३४	
चंचल	चखल १९७[२]	
चंचल०	,, १८८	
चंचुणा	चंचुणाः—जात्यायाः पृ. ३८ टि. २	
चंचुय	चंचुक—म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ३	
चंडी	चण्डी—वनस्पतिः ५४[१] गा. ५०	
चंद	चन्द्र १६७ तः १७४, १९५ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, ९७४ [२-३], २१६९	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
चंद	चन्द्र - चन्द्राभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
+ चंदण	चन्दनम् - मणिमेदः २४ गा. ११	
+ चंदण -	,, - चनस्पतिः ४१ गा. १८	
चंदण -	चन्दन १७८ [१-२]	
० चंदणकलसा	चन्दनकलशानि १७७, १७८ [१], १८८	
चंदणघट ०	चन्दनघट ,,	
चंदणा	चन्दनाः - द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
+ चंदप्पभा	चन्द्रप्रभः - मणिमेदः २४ गा. ११, घृ. १४ टि. १	
चंदप्पभा	चन्द्रप्रभा - मदिराविशेषः १२३७	
चंदविमाण ०	चन्द्रविमान ६५० [१६]	
चंदविमाणे	चन्द्रविमाने ३९७ [१-३], ३९८ [१३]	
चंदविमाणेहितो	चन्द्रविमानात् ६५० [१६]	
चंदा	चन्द्राः - चन्द्रनिकायदेवाः १४२ [१], १९५ [१]	
चंदिम ०	चन्द्रमस १९५ [२], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०	
चंदे	चन्द्रः १२३१	
चंपगजाती	चम्पकजातिः ४३ गा. २६	
चंपगवर्द्धसण्	चम्पकवर्तसकः १९७ [१], १९९ [१]	
चंपयकुसुमे	चम्पककुसुमम् १२३०	
चंपयछली	चम्पकवक् १२३०	
चंपयमेदे	चम्पकमेदः १२३०	
० चंपयलता	चम्पकलता ४४ गा. २७	
चंपा	चम्पा - नगरी १०२ गा. ११२	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
चंघे	चम्पकः १२३०	
चामरं	चामरम् ८५३	
चारणा	चारणाः - चारणमुनयः १००	
चारं	चारम् १९५ [१]	
चाराण	(१) फलविशेषाणाम् घृ. २७३ टि. ८, घृ. २९६ टि. ८	
चारिणो	चारिणः १९५ [१]	
चारियब्बा	चारयितब्बाः ११८९	
चारियब्बाओ	,, १२४५	
चारियब्बाणि	चारयितव्ये १५६३ [२]	
चारिया	चारिताः ११४९	
चारु	चारु १८८, १९७ [२]	
चारियब्बा	चारयितव्या १६३२	
चाववंसे	चापवंशः ४६ गा. ३४	
चासपिच्छम्	चापपिच्छकम् घृ. २९३ टि. ११	
चासपिच्छे	चापपिच्छम् १२२७	
चासपिंछे	,, घृ. २९३ टि. ११	
चासा	चाषाः ८८	
चासे	चाषः १२२७	
चिउररागे	चिकुरराग. १२३०	
चिउरे	चिकुर १२३०	
चिक्खल्ल	चिक्खल्ल - कर्दम १६७ तः १७४, घृ. ५० टि. ७	
चिज्जंति	चीयन्ते १५५३, १५५४	
चिट्ठनि	तिष्ठति १०००, १००१	
चिट्ठंनि	तिष्ठन्ति २११, २११ गा. १७७, १९३, १८६४, २०५९ [२], ४-६], २१६८, २१६९, २१७६, २१७६ गा. २३१	
चिट्ठेज्ज	तिष्ठेत् २१७४ [४]	
चिडगा	चिटकाः - रोमपक्षिविशेषः ८८	
चिण	चित ९७१ गा. २०१	

मूलसहो	सकथ्यथो	सुत्तकाह
० विणणा	चयनम् १४७४ गा. २१४	
विणंति	चिन्वन्ति ९६५ [१]	
विणिस्संति	चेप्यन्ति ९६६ [१]	
विणिंसु	अचैषु: - चितवन्तः ९६४ [१]	
चित्त	चित्त १७७, १७८ [१-२], १८८, १९७ [२]	
चित्तगु	चित्तक. - मनस्सपदविशेषः ८४९, ८५२	
चित्तभो	,, ,, पृ. २१२ टि. ४	
चित्तमा	चित्तका: ,, ७४	
चित्तपक्खा	चित्तपक्षा: - चतुरिन्द्रिय-जीवा: ५८ [१]	
चित्तलप्	वनस्पति: पृ. १७ टि. ५	
चित्तलगा	चित्तलक. - सनस्सपद-विशेष: ७८	
चित्तलिणो	चित्तलिन: - सर्पमेद: ८०	
चित्तं	चित्तम् १ गा. ३	
० चित्ता	चित्ताणि १०६, १९५ [१]	
चित्तमूलण	चित्तकमूलकम् १२३४	
चित्तारा	चित्तकारा: - शिल्पार्या. १०६	
चित्तिया	चित्तिका ८५१	
चित्तस्स	चित्तरथ १६७९	
चित्तेऊण	चित्त्वा पृ. ३ टि. ४	
चित्ताय	चित्तात - म्लेच्छजाति-विशेष: ९८	
चिल्ल	चिल्ल - ,, ९८	
चिल्ललण	चिल्लक: - आरण्यकपशु: ८४९, ८५२	
चिल्ललणसु	चिल्लकेसु पृ. ४७ टि. १	
चिल्ललो	चिल्लक: - आरण्यकपशु: पृ. २१२ टि. ३	
चिल्ल[ल]ग	देदीप्यमान १८८	
चिल्ललगा	चिल्ललका: - आरण्यकपशव: ८५०, पृ. ३१ टि. ३	

मूलसहो	सकथ्यथो	सुत्तकाह
चिल्ललगो	चिल्ललक. - आरण्यकपशु: पृ. २१२ टि. ४	
चिल्ललिया	चिल्ललिका - आरण्यकपशु: ८५१	
चिल्लेसु	चिल्लेसु १५१, १६०, १८३ त: १६६, १७५	
चिल्लम	म्लेच्छजातिविशेष: पृ. ३६ टि. ८	
चित्तेमि -	चिन्तयामि ८३०	
चिंध	चिह्न १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१], १९६	
चीण	चीन - म्लेच्छजातिविशेष: पृ. ३६ टि. १७	
चीणपिट्ठरासी	चीनपिट्ठराशि: १२२९	
० चीणा	चीना: - म्लेच्छजाति-विशेष: ९८	
चुच्चु	वनस्पतिविशेष: ४२ गा. २०	
चुच्चु	,, पृ. १८ टि. ८	
चुण्णघणो	चूर्णवन: ५४ [७] गा. ८४	
० चुण्णण	चूर्णानाम् ८८४	
चुण्णियाण	चूर्णिकया ८८६	
चुण्णियामेण	चूर्णिकामेद: ८८१, ८८४	
चुण्णियामेणं	चूर्णिकामेदेन ८८७	
चुण्णियामेदं	चूर्णिकामेद: ८८४	
० चुण्णे	चूर्णम् १२३३	
चुच्चपडोला	वनस्पतिविशेष: पृ. १८ टि. ८	
चुलसीइ	चतुर्लसीति: १८१ [१]	
चुलसीती	,, १८७ गा. १३८	
चुलहिमवंत ०	चुलहिमवन्त-लुलहिमवन्त-स्पवन्त: १०९८	
चुंणुणा	चुंणुणा: - ज्ञात्यार्या: १०३ गा. ११८	
चुंणुया	चुंणुका: - म्लेच्छजाति-विशेष: ९८	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
चूडामणि ०	चूडामणि	१७७, १७८ [१-२]
चूतलता	चूतलता	४४ गा. २७
चूयवर्द्धसप	चूतवर्तसक	१९७ [१], १९९ [१]
शेव	एव	२ गा. ७, ४२ गा. २१, ४९ गा. ४०, ५४ [१] गा. ४९ तः ५२, ५४ [८] गा. ९१ गा. ९४, ५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १००, ८२, ९१ [४] गा. १११, ९३, १०२ गा. ११२- ११३ गा. ११५, १०३ गा. ११८, ११० गा. १२२, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७४ गा. १३४, १७५, १८७ गा. १३८ गा. १४१, १९२ गा. १५०, १९४ गा. १५१, २०६, २१२ गा. १८१, २७२ [१५], २७३, ३३० तः ३३२, ४५४, ४५६ [३], ४५७ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७१, ४७५ [३], ४७७ [३], ४८०, ४८१ [२], ४८२ [२-३], ४८३ [३], ४८७ [३], ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [३], ४९५ [३], ५०८, ५१७, ५१८, ५२१, ५२५ [२], ५२६ [२], ५२९ [३], ५३० [३], ५३१ [२],

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
शेव		५३२ [३], ५३३ [३], ५३५ [३], ५३६ [३], ५३७ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४४ ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५५ [२], ५५६ [३], ५५७ [३], ६४६, ६४८, ६५० [१०], ६५८, ६५९, ६६५ [१], ६६९ [२], ६७२ [४, ७-८], ६७६, ६८०, ७४६, ७५२, ७६०, ७७३ [३], ७७६, ७७८, ८६६ गा. १९७, ८७७ [२३] गा. १९८, ८८८ [१], ८८९, ८९१, ८९५, ९११ [४], ९१२ [३-४], ९१४ [२, ४], ९१६ [२], ९१८ [३], ९२०, ९२१ [२-४], ९२२ तः ९२४, ९३९ [१], ९४० [१, ३], ९४१ [३], ९४६, ९७१ गा. २०१, ९८२, ९८३ [२], ९८४, ९८५ [७, ९], ९८७ [४-५], १००१, १००३ [२], १००६ गा. २०८, १००८ [२], १०२६ [१], १०४१ [६], १०५३, १०६०, १०६७, १०८९, १०९९, ११०७, ११०९, ११२३, ११४१, ११५१, ११५४, ११५५, ११६०, ११६१, ११६३

मूलसदो
वेव

सकयःथो सुत्तंकाइ
[४], ११६४ [१, ४],
११६५ [१], ११६६
[१], ११६७ [१],
११८३ [२], १२०३
[३, ५], १२०४, १२१०
[१], १२१४, १२१५
[१, ३], १२२३,
१२२५ त. १२३१,
१२३३ त. १२३८,
१२५५, १२५७ [१४
१६], १२६३ [०],
१२६९, १३०३, १३०४,
१३१३, १३४७, १३४९,
१३६३, १४०१, १४१४
[२], १४६७, १४७८
[३], १४९० [३-४],
१४९८ [३], १५०१
[२-३], १५०३, १५०६
[४], १५०९, १५११
[१], १५२० [५],
१५३२ [५], १५४४ [२],
१५४६, १५५१ [८,
१०], १५५७, १५६६,
१५७५ [१], १५९५
[२], १६०८, १६१९,
१६४४, १६४८, १६६६,
१६६८, १६६९, १६७२
१६७७ [१], १६७८
[२], १६८४ [२],
१६८५ [२], १७००
[७, १०, १४-१५, ३७,
४१, ४४], १७०५,
१७०७ [१], १७०८
[२, ४, ७-८], १७११
[२], १७१२ त. १७ ५,
१७१७, १७१८, १७२१,
१७२२, १७२५, १७२७

मूलसदो

सकयःथो सुत्तंकाइ
तः १७२९, १७३१
[१, ३-४], १७३७ [३],
१७३९ [३], १७४७ [१],
१७९०, १७९३ गा. १७७,
१८०२, १८२६, १८५५,
१८५६, १८६४, १८७३,
१८९५ [२], १९२४,
१९५५, १९८१ गा.
२२२, २०००, २०३५,
२०५१, २०५२ [१-२,
४६], २०५७ [४],
२०८५ गा. २२७,
२१५६ [२], २१५७,
२१५८ [१], २१५९
[२], २१६०, २१६५,
२१६६ [३], पृ. १४
टि. १, पृ. ३९. टि. १
चतुःस्थानपतितः पृ. १४०
टि. १
चोत्तीमं चतुर्ज्ञित १७९ [१],
१८६ [१], १८७ गा.
१४१
चोत्तीसा ,, १८७ गा. १४०
चोत्तीसाप चतुर्ज्ञितः १७९ [२]
चोदस चतुर्दश ४२० [३],
४२१ [१, ३], १३२७,
१७०२ [१९]
चोदस- .. १७३, १७४ गा.
१३४
चोदसण्हं चतुर्दशानाम् १८७
,, (पतु. व.) चतुर्दशभ्यः चतुर्दशभिर्वा
७०७, ७०८
,, (स. व.) चतुर्दशसु १८३५,
१८३६
चोदसमं चतुर्दशम् पृ. २३६ पं. १०
चोदसविहे चतुर्दशविधः १६८४
[१-२]

मूलस्रो	सहाय्य	सुसंकाह
बोय - ०	गन्धद्रव्य	१२३७
बोयाला	चतुर्ध्वारिंशत्	१८७ गा.
		१४०
बोयालीसं	,,	१८० [१]
बोयालीसाए	चतुर्ध्वारिंशतः	१८२ [२]
बोयासवे	बोयासवः - मदिशविशेष	१२३७
+ चोरग	चोरकः - वनस्पतिविशेष	४९ गा. ४१
चोराण	फलविशेषाणाम्	११२२, १२३५
चोव	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ९
चोवट्टि	चतुःषष्टिः	१७८ [१], १८३ गा. १३८
चेव	एव	११३१, ११४५
० छाथं	छायाम्	१११४
० छाया	छायानि	१०७, १०८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०
,,	छाया	२११
	छ	
छ	षट्	१०३ गा. ११८, १०२८ [३], १०३३ [३], १०४१ [४], १०५९, १०६०, १०६६ [२], ११६५ [१], १२५६, १२५७ [३, ५, ७], १४१६ [२], १५३२ [५], १७०२ [१८, २३, २६], २१४७, २१५२
छमत्य	छमस्थ	११५, ११६, १२७ तः १२९

मूलस्रो	सहाय्य	सुसंकाह
छमस्थ ०	छमस्थ	११३, ११४, १२६, १२७, १२९, १३८
छमम्यभणाहारप	छमस्थानाहारकः	१३६७, १३६८
छमम्यभाहारप	छमस्थाहारकः	१३६४
छमम्यथा	छमस्थाः	३३४
छमम्यथाहारप	छमस्थाहारकः	१३६५
छमम्ये	छमस्थः	९९४, २१६९
छमम्येण	छमस्थेन	११० गा. १२२
छगल	छगल	१९६
छगाडयाहं	षड्गव्युत्तानि	१५११ [१]
छष	षट् च	१८७ गा. १४०, २०६ [२] गा. १५४, १५२९ [२]
छङ्गारा	शिल्पार्यविशेषः	पृ. ३८ टि. ६
छट्ट	षष्ठ	२१७३ [२]
छट्टभत्तस्स (स ष)	षष्ठभक्ते	१८२४
छट्टम्मि	षष्ठे	७९० गा. १८८
छट्टं	षष्ठम्	७९० गा. १८८ तः १९०, ११८० [६], पृ. १८३ प. १२
छट्टाप	षष्ठयाः	२००५
छट्टाणवडिप्	षट्स्थानपतितः	४४०, ४४१, ४४५ [१, ३], ५३१ [१], ५४८ [१, ३], ५५० [१, ३]
छट्टाणवडिता	षट्स्थानपतिताः	४५३
छट्टाणवडिते	षट्स्थानपतितः	४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१-३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१, ३], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१, ३], ४७०

मूलसहो	सकयल्यो	सुतंकाह	मूलसहो	सकयल्यो	सुतंकाह
छट्टाणवखिते	[१, ३], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१-२], ४८२ [१], ४८३ [१, ३], ४८५ [१, ३], ४८७ [१, ३], ४८९ [१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१, ३], ४९३ [१, ३], ४९७, ५०४, ५०५, ५०८ त ५११, ५१३ त ५१५, ५१९, ५२३, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१, ३], ५३९ [१, ३], ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५५१ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१, ३]	४७३ [१], ४७५ [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१-२], ४८२ [१], ४८३ [१, ३], ४८५ [१, ३], ४८७ [१, ३], ४८९ [१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१, ३], ४९३ [१, ३], ४९७, ५०४, ५०५, ५०८ त ५११, ५१३ त ५१५, ५१९, ५२३, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१, ३], ५३९ [१, ३], ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५५१ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१, ३]	छत्त छत्त — छत्तच्छायं छत्तरयणत्तं छत्तं छत्ताण छत्तारा छत्तीसहमं छत्तीसयं छत्तीसं छत्तीना छत्ताण छत्तोह छत्तिसि छप्पणसिण छप्पणसिण छप्पण छप्पणाण छप्पि छम्भंगा छम्भागे छम्मास — ० छम्मासा	छत्र ,, छत्रच्छायाम् छत्ररत्नत्वम् छत्रम् वनस्पतिविशेषः छत्रकमराः — शिल्पायाः षट्त्रिंशत्तमम् षट्त्रिंशत् ,, ,, छत्रौष — षड्विंशम् गा. १५५६, १८००, १८०९, २१५३ [१] षट्प्रदेशके षट्प्रदेशकः षट्पञ्चाशत् षट्पञ्चाशति षडपि षड्भक्ताः षड्भागः षड्मास षड्मासाः	२११ १९५ [१] १११४ १४६९ ८५३ पृ. २१ टि. ६ १०६ पृ. ४४६ प. १२ पृ. १४ टि. १ १२५८ [४-८], १५८४ [२] १८७ गा. १४१ छत्रोकः — वनस्पतिः पृ. २१ टि. ६ ,, ४१ गा. १८ ८७७ [२३] १५५६, १८०० [३], १८०९, १८१५, २१५३ [१] ७८६ ७८६ ९२३ ९३, १७६ ६९२, १२०७, १२५८ [३] १८८० [१, ५], १८८५ [२], १८८७ [२], १८९५ [२-४], १८९८ [१], १९०५ [३] तः १९०७ २११ ६७७, ६८१ ३७१ [१, ३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
छल्ली	छल्ली ५५ [३] गा. १०९	
छल्ली	,, ५४ [५] गा. ७६	
	तः ७९, ५४ [६] गा.	
	८० तः ८३	
० छल्ली	,, १२३०, १२३३	
छल्लेसाभो	षड् लेस्याः ११५६,	
	११५८, ११६३ [१,	
	३-४], ११६४ [१, ३],	
	१२१९, १२३२, १२५०,	
	१२५६, १२५७ [१-२]	
छव्विधे	षड्विधः ६८४	
छव्विमाणा-	षड् विमानावाससहस्राणि	
वाससहस्सा	२०४ [१]	
छव्विया	शिल्पार्याः १०६	
छव्विहबंघण	षड्विधबन्धकः १६४२,	
	१६४६, १७५५, १७६१,	
	१७६३ [१], १७६४,	
	१७७६, १७७८, १७८१,	
	१७८३ [१], १७८४	
	[१-३]	
छव्विहबंघगा	षड्विधबन्धकाः १६४३,	
	१७५७, १७६१, १७६८,	
	१७६५ [२], १७७८,	
	१७८४ [१]	
छव्विहबंघगे	षड्विधबन्धकः १६४३,	
	१७५७, १७६५ [२],	
	१७८१, १७८४ [१]	
छव्विहसंठागसंठिण	षड्विधसंस्थानसंस्थितम्	
	९८८, १४९७ [१-३],	
	१४९८ [१], १५०१ [१]	
छव्विहसंठागसंठिवा	षड्विधसंस्थानसंस्थिताः	
	१४९८ [४]	
छव्विहा	षड्विधाः १००, १०३	
	१०४	
,,	षड्विधा १९३७	
छव्विहे	षड्विधः ६८५, ९३०,	
	१०१९, १९१३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
छव्विहे	षड्विधम् १६९४ [७-८]	
छव्वीसहम्	षड्विंशतितमम् पृ. ३९०	
	पं २८	
छव्वीसं	षड्विशम् १७४ गा. १३४	
,,	षड्विंशतिः ४३० [१, ३],	
	४३१ [१, ३], ७८१	
छव्वीसाण	षड्विशतेः षड्विंशत्या वा	
	७१७, ७१८	
,,	षड्विशतौ १८४५, १८४६	
छव्वीसुत्तरे	षड्विशत्युत्तरे-षड्विंशत्यधिके १७०	
छसु	षट्स १२०५, १५००,	
	१५७४, १६३७	
छहं	षड्विंमिः ६९१	
छाडमथिया	छाडस्थिकाः २१४७ तः	
	२१५०, २१५२	
छाणविच्छुया	छाणवृधिकाः ५८ [१]	
छायं	छायाम् १११५	
०० छाये	,, १११४	
छाया	छाया १११५	
*० छाया	छायानि १७७, १७८ [१],	
	१८८, १९६, २०६ [१],	
	२१०	
,,	छाया २११	
छायाम्	छायया १७७, १७८	
	[१-२], १८८, १९६	
छायागती	छायागतिः ११०५,	
	१११४	
छायानुवातगती	छायानुवातगतिः १११५	
छायानुवायगती	,, ११०५	
छायाला	षट्चत्वारिंशत्	
	गा. १४१	
छावहं	षट्षष्टिः १३४३, १३४६,	
	१७०० [१]	
छावट्टीभो	षट्षष्टी १३५६	
छावत्तरि	षट्सप्ततिः १८७ गा. १३९	
छिण्णरुहा	छिन्नरुहा - दुर्वा ५४ [१]	
	गा. ४९	

मूलसद्यो	सक्यत्यो	सुसंकाह
० छिद्रेसु	छिद्रेषु	१५.७
० छिरागं	छिरागम् ५.४ [७]	गा. ८५
० छिवाडिया	वलादिफलिका	१२३१
छीरबिरालिया	भुजपरिसर्पविशेषः ८० [१]	
छीरबिराली	दलीविशेषः ४५ गा. ३१	
	५.४ [१] गा. ४८	
+ छुरय	वनस्पतिविशेषः पृ. २०	टि. ७
छुहा	छुधा २.११ गा. १७६	
छेदोवट्टावणिय ०	छेदोपस्थापनीय	१३३, १३५
छेदोवट्टावणिय-	छेदोपस्थापनीय-	
चरित्तपरिणामे	चामित्रपरिणामः	१.३६
० छेयणगडाई	छेदनकदायी	१२१ [१]
छेवट्टसंघयणामस्स	मेवातंसंहनननामः	
	पृ. ३७४ टि. १	
छेवट्टसंघयणामे	सेवार्तसंहनननाम	१६९.४ [७]
छेवट्टसंघयणस्स	सेवार्तसंहननस्य	पृ. ३.७५ टि. १-२
छेवट्टस	सेवार्तस्य	पृ. ३.७५ टि. ३-४
ज		
जइ	यदि २.११ गा. १७३, १८०, ५४८ [१], ६३९ [८, ७, ९, १०], ६६० [११], ६६८ [२, ५], ६७२ [३]	
"	यति - यावन्ति १००८ [२], १०१४ [२], १०६७	
"	यति - यावन्तः १७२१, १७२५, पृ. २.५६ टि. १	
जइविहा	यतिविधा	१०८८
जक्का	यक्षाः १.४१ [१], १८८	
जक्काणं	यक्षाणाम्	१९२

मूलसद्यो	सक्यत्यो	सुसंकाह
जक्खे	यक्षः - यक्षामिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
जण	जन १ गा. २	
जणवयससा	जनपदसत्या-भाषाप्रभेदः ८६०	
+ जणवय	जनपदे ८६२ गा. १९४	
जणेज्जा	जनयेत् १२.५८ [१-२, ५.८]	
जणं	यत् खलु ८८२ तः ८८६	
० जता	जयानि १७७, १८८	
जति	यदि ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५५४ [१], ६३९ [३], ५.६, १०.१०, १४.२३, २५.२६], ६४५ [४६], ६५० [२.६, ८, १०-१५, १७-१८], ६५५ [२.४], ६५६ [२.३], ६६२ [२.३, ५.७], ६६५ [२.३], ६६६ [२], ६६८ [३.४], ९.१० [३]	
जति	यति-यावन्ति १०११ [२], १०१२ [२], १०१६ [२], १०४२, १०५७, १८५७	
"	यति-यावन्तः १७२८	
जति -	यति-यावन्ति १००८ [२]	
जत्तिया	यावन्तः १७३३	
"	यावन्ति १०१५ [२], १०४३ [२]	
जत्थ	यत्र २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], १०७, २११ गा. १६७, ४७८, ४८८, ४९६, १७०२ [५.८] १७१२, १७१७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
जल्य -	यत्र १४९, १५२, १५५, १५८, १६१	
० जद्रा	जयानि पृ. ५६ टि ४	
जदि	यदि ४४०, ४४३, ६३९ [२, ८-१३], ६७२ [२], १५१५ [१] तः १५१७ [२], १५१८ [१६], १५१९ [१-६], १५२० [१-३], १५३३ [२-१०], २१०० [३], २१०४ [३]	
जधा	यथा ३३३	
० जमलपयस्म	यमलपदस्य ५२१ [१]	
जन्म - ०	जन्म २१७६	
जयंत	जयन्त ४३६ [१३], ६००, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३] तः १०५२, १०५४ [१], १०६३	
जयंत -	जयन्त ६०४, ७२३, १०४३ [५], १०५५ [४]	
जयंता	जयन्ताः १४७ [१]	
जयंते	जयन्तः २१०	
० जया	जयानि १७८ [१]	
जर	जरा १ गा. १	
जरमरणविप्पमुका	जरामरणविप्रमुक्ताः २१७० [२] गा २३०	
जरा	जरा २११, २११ गा. १७९, २१७६ गा २३१	
जरा ०	जरा २११ गा. १६६	
जलला	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
जलकंठे	जलकान्तः - मणिभेदः २४ गा. ११	
,	जलकान्तः - उदधि- कुमारेन्द्रः १८७ गा. १४३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
जलचारिया	जलचरकाः - चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
जलट्टाणेषु	जलस्थानेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
जलपहेणं	जलपथेन १११२	
जलप्यहे	जलप्रभः - उदधियुमारेन्द्रः १८७ गा १४४	
जलयर ०	जलचर १५२४ [२]	
जलयरतिरिक्ख-	जलचरतिरिग्योनिकपथे-	
जोणियपंचेदिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४८३, १४८४ [१], १४९८ [१]	
० ,,	१४८४ [१-२]	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपथेन्द्रियतिरि-	
रिक्खजोणि-	ग्योनिकेभ्यः ६३९	
पुहिलो	[३-६]	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपथेन्द्रियतिरि-	
रिक्खजोणिया	ग्योनिकाः ६१	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपथेन्द्रियेभ्यः ६४५ [२]	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपथेन्द्रियतिरि-	
रिक्खजोणिपुहिलो	ग्योनिकेभ्यः ६३९ [३-४]	
० ,,	६३९ [४-६]	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपथेन्द्रियतिरि-	
रिक्खजोणिणीओ	ग्योनिकाः ६३४	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपथेन्द्रियतिरि-	
रिक्खजोणिया	ग्योनिकाः ६२, ६८ [४], ३३४	
जलयरपंचिदिय-	जलचरपथेन्द्रियतिरि-	
तिरिक्खजोणि-	ग्योनिकानाम् ६८ [४], ३७५ [१]	
याणं	३७५ [२] तः ३७७ [३]	
० ,,	३७७ [३]	
जलयरपंचिदियेहिलो	जलचरपथेन्द्रियेभ्यः ६५० [१०]	

मूलस्रो	सकयथो	सुत्तकाह
जलयरसंसेजवासा-	जलचरसङ्ख्येयवर्षयुष्क-	
उयगन्भवक-	गर्भवृत्तकान्तिकतिय-	
तियतिरिक्ख-	भ्योगिकपथेन्द्रियवक्रिय	
जोगियपंचेदिय-	शरीरम्	१५.१८
वेडवियसरीरे		[४.५]
"	"	१५.१८ [५]
● जलयरा	जलचराः	१४९.८ [३.४]
जलयराण	जलचराणाम्	१५.१०
जलवा	जलजानि	५.४ [८] गा ८६
+ जलरुह	जलरुहाः	३८ गा १२
जलरुहा	"	५१
जलविन्दुया	जलवृक्षिकाः	५८ [१]
जलासणुसु	जलाशयेषु	१५.१, १६०, १६३ त. १६६, १७५
जले	जले	८३
जलोडया	द्वीन्द्रियजीवा.	५६ [१]
जलोया	"	"
"	चर्मपक्षिविशेष.	८७
जल्लेसा	यल्लेइया	१२१४
जल्लेस्साइं	यल्लेइयानि	१११७
जल्लेस्से	यल्लेइयः	१११७, १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१.३], १२११
जवजवा	यवयवा-वनरपतिः	५.० गा. ४२
जवण	यवन-म्लेच्छजातिविशेष	९०
जवणालिया	यवनानिका-लिपिमैवः	१०७
जवणालियासंठिण्	यवनालिकसंस्थितः	२०१६
जवसण्	यवासकः	४२ गा. २१
जवाप्ताकुसुमे	यवासकुसुमम्	१२२८
जसोकिंति०	यश कीर्ति	१७१३
जसोकित्तिणामार	यशःकीर्तिनाम.	१७०७ [५४], १७३९ [३]
जसोकित्तिणामे	यशःकीर्तिनाम	१६९३

मूलस्रो	सकयथो	सुत्तकाह
जसोकिंति	यशःकीर्तिः	१६८४ [१]
जस्स	यस्य	५४ [३] गा. ५६ तः ५८ गा. ६० तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६८ गा ७० तः ७५, ५४ [५] गा. ७६ तः ७८, ५४ [६] गा ८० तः ८२, १०१२ [७], १०१४ [५], १०१५ [७], १०१६ [२], १०४१ [३, ७], १०४२, १०४३ [१-२, ४], १०४५ [१], १०५७, १०६७, १०८८, १२१४, १४४४, १५५९ त. १५६१, १५६३ [१], १५६४, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१६ [७], १६१९, १६२८ त १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १६३६, १७२१, १७२५, १७२८, १७३३, १७४१, १८५७, १९०७, २११७ [१], २११८ [१]
जस्स -	यस्य	१०३४, १०४१ [१.२, ८.९], १०४३ [३, ५.६], १०४६ [५, ७.८], १०४७ [३], १०६५, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१.२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११९ [७, ४], २१२० [२.३],

मूलसङ्घो	सङ्कयथो	सुसंकाह
	२१२२, २१३५ [१], २१३० [२] गा. २२९	
जह	यथा १ गा. ३, ५३ गा. ४५-४६, ५४ [१०] गा. १०२, २११ गा. १७४ गा. १७६, छ २९० दि. १	
जहण	जघन्या २११ गा. १६५	
जहण ०	जघन्य ९४८ गा. २००	
जहणउक्थोमियाण	जघन्यः कृष्टया १५६६	
जहणगृहिणो	जघन्यकेन्य १२४७, १२४८	
जहणगं	जघन्यकम् १७१२, १७३७ [४]	
जहणगा	जघन्यकानि १२४७ त १२४८	
जहणगानं	जघन्यकानाम् १२४७	
जहणगुणककख-	जघन्यगुणकर्कशस्य ५४५ इस्स [१]	
जहणगुणककखद्वे	जघन्यगुणकर्कशः ,,	
जहणगुणकालम्	जघन्यगुणकालक. १५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५६१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
जहणगुणकालगस्य	जघन्यगुणकालकस्य ४५७ [१], ४६८ [१], ४८२ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१]	
जहणगुणकालगानं	जघन्यगुणकालकानाम् ४८३ [१]	
जहणगुणकालयस्स	जघन्यगुणकालकस्य ४७५ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	

मूलसङ्घो	सङ्कयथो	सुसंकाह
जहणगुणकालयानं	जघन्यगुणकालकानाम् ४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
जहणगुणसीतस्स	जघन्यगुणसीतस्य ५४७ [१], ५५२ [१]	
जहणगुणसीतानं	जघन्यगुणसीतानाम् ५५१ [१], ५५२ [१]	
जहणगुणसीते	जघन्यगुणसीत ५४७ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]	
जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणसीतस्य ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]	
जहणगुणसीयानं	जघन्यगुणसीतानाम् ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]	
जहणचवसुदेस-	जघन्यचक्षुर्दशनिनः ४६२ णिस्स [१]	
जहणचवसुदेसणी	जघन्यचक्षुर्दशनी ,,	
जहणचवसुदेसणीणं	जघन्यचक्षुर्दशनिनाम् ,,	
जहणजोगिस्स	जघन्ययोगिनः २१७५	
जहणजट्टीण	जघन्यस्थितिकः ४५६ [१], ४६७ [१], ५३५ [१]	
जहणजट्टीनीयस्स	जघन्यस्थितिकस्य ४५६ [१]	
जहणजट्टीनीयानं	जघन्यस्थितिकानाम् ४६७ [१], ५३५ [१], ५५६ [१]	
जहणजट्टीनीयधण	जघन्यस्थितिकबन्धकः १७४२ तः १७४४	
जहणजट्टीणी	जघन्यस्थितिकः ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३	

मूलसदो	सक्यथो	सुसंकाह
जहण्णठिनीए	[१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहण्णठिनीयस्स	जघन्यस्थितिकस्य ४६७ [१], ४७४ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहण्णठिनीयाणं	जघन्यस्थितिकानाम् ४५६ [१], ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३६ [१], ५३७ [१]	
जहण्णपए	जघन्यपदे ९२१ [१]	
जहण्णपएसियस्स	जघन्यप्रदेशकस्य ५५४ [१]	
जहण्णपदेसिने	जघन्यप्रदेशकः ..	
जहण्णपदेसियाणं	जघन्यप्रदेशकानाम् ..	
जहण्णमत्तिअण्णाणि- जिस्स	जघन्यमत्त्यज्ञानि ४७० [१]	
जहण्णमत्तिअण्णाणी	जघन्यमत्त्यज्ञानी ..	
जहण्णमत्ति- अण्णाणीणं	जघन्यमत्त्यज्ञानिनाम् ..	
जहण्णया	जघन्यकानि १२४९	
जहण्णाभिणि- बोहियणाणिस्स	जघन्याभिनिबोधिकज्ञानिनः ४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहण्णाभिणि- बोहियणाणी	जघन्याभिनिबोधिकज्ञानी ४५९ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहण्णाभिणि- बोहियणाणीणं	जघन्याभिनिबोधिक- ज्ञानिनाम् ४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
० जहण्णियं	जघन्यिकाम् १७४४	
जहण्णिवा	जघन्यिका १०१३, १०६६	
जहण्णियाए	जघन्यिकायाम् ..	
जहण्णिवाहिंते	जघन्यिकायाः ..	

मूलसदो	सक्यथो	सुसंकाह
जहण्णुकोसगाणं	जघन्योक्तुष्टकानाम् १२४९	
जहण्णुकोसियाए	जघन्योक्तुष्टिकायाम् १०१३	
जहण्णेण	जघन्येन ३३६ [२], ३४० [२], ३४१ [२], ३४२ [२], ३४५ तः ३५२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१३], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ तः ३९० सूत्राणां ३९३ तः ३९७ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ३९८ [१०], ३९९ [२], ४०१ तः ४३७ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १२६६ [१], १२७७, १२९१, १३१३, १३१९, १३३२, १३४५, १३६२, १३७३, १३८४, १५०४ [१], १५०६ [३५], १५०७ [२], १५१३ [१-३], १५२८, १७१९, १७६६ [२]	
जहण्णेणं	जघन्येन ८२, ३३५ [१-३], ३३६ [१] तः ३३९ [३], ३४० तः ३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय- कण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६० [१, ३], ३६९ [१, ३], ३६३ [१, ३],	

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

३६५ [१, ३], ३६६
[१, ३], ३६८ तः ३९०
सुत्राणां ३९४ तः ४३६
सुत्राणां च प्रथम-तृतीय-
कण्टिकं, ३९१, ३९२
[१], ३९३ [३], ५६०
तः ५७८, ५८१, ५८३
तः ६०२, ६०४ तः
६०७, ६०६, ६२८,
६३३, ६३५, ६३६,
६८७, ६८८, ६९१,
६९४, ६९५, ७०१ तः
७१३, ७१५ तः ७२३,
८७८, ८७९, ९१० [३],
९९२ [१, ३], १२६१,
१२६२ [१-२], १२६४
[०], १२६७, १२६८
[१], १२७० [२],
१२७२, १२७३, १२७५,
१२७९ तः १२८४,
१२८६, १२८८, १२८९,
१२९३, १२९४, १२९६
तः १३०२, १३०५,
१३०६, १३०८ तः
१३१२, १३१४, १३१५,
१३१७, १३१८, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
तः १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४९, १३५०,
१३५२ तः १३५४,
१३५६, १३५८ तः
१३६०, १३६५, १३६६,
१३६८, १३७४, १३७५,
१३७७, १३७८, १३८०,
१३८३, १३८६, १३८७,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१३८९, १३९०, १४१४
[१, ३], १४१५ [१-२],
१४१६ [१], १४७०,
१४७२, १५०२, १५०६
[१, ३-४], १५०७ [१],
१५१३ [४], १५२७,
१५२९ [१-३, ९],
१५३०, १५३१, १५३२
[१, ५-६], १५३५,
१५४५, १५४७ [१],
१५४८, १५५१ [१, ४,
६, ९], १६९७ तः
१७०० [१३], १७०१
[१२], १७०२ [१,
३९, ११-१३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९, ४२-
४३, ४५, ५४, ५७],
१७०३ [१], १७०४,
१७०५, १७०७ [१],
१७०८ [०, ४, ७-८],
१७१०, १७११ [२] तः
१७१३, १७१५, १७१८,
१७२१ तः १७२३,
१७२५ तः १७३० [२],
१७३१ [१, ३-५],
१७३४, १७३५ [१],
१७३७ [२-३], १७३९
[१-३], १७४१, १८०६
[१], १८२४, १८२६,
१८२८ तः १८५१,
१९८३ तः १९९२,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६, २०९३
[१], २०९५ [१],
२१०० [२], २१०१
[१], २१०३ [१],
२११९ [२, ४], २१२४

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
जहणेणं	[३], २१३५ [१], २१५३ [३], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], पृ. १२३ टि. १, पृ. १६५ टि. १		जहणगुणसीते जहणठिनीयस्स	जघन्यगुणसीतः ५४८ [१] जघन्यस्थितिवस्स ४८२ [१] ३९२ [२] ३६६ [३], ३८२ [१], ३९२ [३], ३९३ [१], ६०३	
जहणोगाहणम्	जघन्यावगाहनक [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१, ३], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२७ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१, ३]		जहा	यथा ३ ता ८ [५], १४ त. २५ [१], २६ त. २८ [२], २० ता ३१ [२], ३२ तः ३४ [२], ३५ तः ५२, ५४ [१], ५५ [१, ३], ५६ [१] तः ६६, ६८ [१, ३], ६९ तः ७४, ७५ [१, ३], ७६ तः ८०, ८३, ८४ [१, ३], ८५ [१, २, ४], ८६ त. ८८, ९१ [१, ३], ९२, ९४ ता १४७ [२], १६७, १७४, १७७, १८० [१], १८१ [१, २], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२] ता १८९ [१], १९० [१], १९२ ता १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१] त. २१०, २११ गा १७६, ३३३, ३५३, ३५८, ४३८, ४४२, ४५१, ४६१, ४७३ [३], ४८१ [३], ४८५ [३], ४८८, ४९३ [३], ४९६, ४९९ [१], ५०० तः ५०२, ५२६ [१], ५२७ [१-२], ५५३, ५५८, ६२५, ६३४, ६३८, ६४१ तः ६४५ [१], ६५० [१, २],	
जहणोगाहणस्स	जघन्यावगाहनकस्स ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८१ [१], ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]				
जहणोगाहणगामं	जघन्यावगाहनकानाम् ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]				
जहणोगाहणगे	जघन्यावगाहनकः ५२९ [१]				
जहणोगाहणते	,, ५२६ [१]				
जहणोगाहणयस्स	जघन्यावगाहनकस्स ४८१ [१]				
जहणोगाहणयानं	जघन्यावगाहनकानाम् ५२६ [१], ५२७ [१]				
जहणोहिणाणस्स	जघन्यावधिजानिनः ४८७ [१], ४९५ [१]				
जहणोहिणाणी	जघन्यावधिजानी ,, ,,				
जहणोहिणाणीणं	जघन्यावधिजानिनाम् ,, ,,				

मूलसरो
जहा

सङ्ख्यथो सुत्काह
६५३, ६५४, ६५५ [४],
६६८ [७], ६६९ [२],
६७२ [४, ६], ६७४,
६७५, ६७९, ६८१,
६८३ तः ६८५, ६९९,
७२५, तो ७२७, ७३८,
७५४, ७६२, ७६४,
७७३ [१-२], ७७४,
७९१, ७९९, ८०६,
८६० तः ८६८, ८७०,
८७७ [७, १३], ८८१,
८८८ [१], ८९०, ८९१,
८९६, ८९८, ९०१,
९०२, ९०४, ९०६,
९०८ त ९१० [४],
९११ [१-४], ९१२
[१-४], ९१४ [१-२, ४],
९१६ [१] तः ९१८ [३],
९२०, ९२१ [१-४],
९२५ तः ९३७, ९४०
[१, ३], ९४१ [१],
९४२ तः ९४४, ९४७
तः ९५५, ९५७ तः
९५९, ९६० तः ९६७
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
९७०, ९७३, ९८३
[१-२], ९८४, ९८७
[१], ९८८, ९८९,
९९१ [२], ९९६, ९९८,
१००३ [२], १००४,
१००७, १००८ [१],
१००९ [१], १०११ [१],
१०१२ [१], १०१४ [१],
१०१५ [१], १०१६ [१],
१०१७ तः १०२० [१],
१०२१ [१], १०२४,
१०२५, १०२८ [१-३],

मूलसरो

सङ्ख्यथो सुत्काह
१०३४, १०३५, १०४१
[५], १०४२, १०४६
[४], १०५१, १०५६,
१०५७, १०६१, १०६२,
१०६४, १०६६ [१],
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७६,
१०८४ तः १०८८,
१०९२ तः ११००,
११०२ तः ११०५,
१११७, ११२०, ११२४
तः ११२६, ११२८ तः
११३२, ११३४, ११३५,
११३७, ११३९, ११४१
तः ११४७, ११४९ तः
११५३, ११५५ त
११५९, ११६२, ११६३
[२-३], ११६४ [२-३],
११६५ [२], ११६९
[१], ११७२, ११७४,
११७८ तः ११८० [३],
११९३, १२०५, १२१०
[१], १२१३, १२१९,
१२३२, १२३९, १२४०,
१२५०, १२५१, १२५६,
१२५७ [१३, ५,
७, ९, १२-१३],
१२७० [१], १२७१,
१२८५, १२८९, १२९६,
१३३०, १३३१, १३३४,
१३३५, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५२, १३५५,
१३५९, १३६४, १३६७,
१३६९, १३७१, १३७५,
१३७६, १३७९, १३८१,
१३९८, १४१५ [३],
१४२१ [२], १४२६ [१],

मूलसदो
जहा

सकयत्यो सुत्तंकाह
१४२८ [४], १४२९,
१४३५, १४३९, १४४१,
१४४३, १४५७, १४५९,
१४७३, १४७२, १४७५.
तः १४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४ [२],
१४८५ [१-३, ५-७],
१४८६ [१-२], १४८७
[१-२], १४९७ [१, ३],
१४९८ [१], १५०१ [१],
१५०३, १५०५, १५१४,
१५२३ [१-२], १५२६
[१], १५३६ तः १५३९
[४], १५४४ [१-३],
१५४९, १५५२, १५५६,
१५६३ [२], १५६७ तः
१५७३, १५८३ [३-४],
१५८९ [३-४], १५९५
[२], १५९७ [२],
१६०३ [२], १६०५,
१६०६ [१], १६१७,
१६२१, १६२७ [१],
१६३५ [५-६], १६३६,
१६३८ [२], १६४७
[२-३], १६४९ [२],
१६६५, १६७०, १६७८
[१], १६७९ तः १६८१
[१], १६८२ तः १६८४
[१], १६८५ [१], १६८६
तः १६९३, १६९४ [१-
१२, १६, १८], १६९५
[१-२], १६९६, १७००
[६-८], १७०२ [२, १६-
१७, २९-३०, ३२-३३,
४०, ४६-४८, ५५],
१७०३ [२], १७०७
[२], १७०८ [६],

मूलसदो

सकयत्यो सुत्तंकाह
१७११ [१-२], १७१४,
१७१७, १७२०, १७२४,
१७२७, १७२८, १७३०
[६], १७३५ [२],
१७३६ [१-२], १७३७
[४], १७४०, १७४७
[१-२], १७५३, १७५४
[१], १७५६ [२],
१७६१, १७६२, १७६९
[१], १७७५ [१], १७७७
[२], १७८२, १७८४
[३] तः १७८७ [१],
१७९१, १७९६, १८०६
[१], १८१५ तः १८१७,
१८२३, १८२४, १८२७,
१८२९, १८६९ [२],
१८९६, १८९७, १८९८
[४], १९०० [२],
१९०२ [६], १९०९,
१९१०, १९१२ तः
१९१४, १९१६, १९१७,
१९२०, १९२१, १९२४
तः १९२७, १९३३,
१९३५ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४८, १९५०, १९५३,
१९५८, १९६१, १९६२,
१९७०, १९७१, १९७९,
१९८२, २०२१, २०२६,
२०३१, २०३६, २०३७,
२०४५, २०४६, २०५२
[१], २०५५, २०६०,
२०६३, २०६६, २०६९,
२०७२, २०७७, २०७८,
२०८२, २०८३, २०८६,
२०८९, २०९० [१],
२०९१ [१], २०९२,

मूलसदो	सहाय्यथो	सुसंकाह
जहा	२०९५[२], २१०४, २१०७, २११०, २११३, २११५, २११७[१], २११८[१], २१३२, २१३३, २१३९, २१४६ तः २१५२, २१५८ [१-२], २१६० तः २१६४, २१७०[१], २१७२, घृ. २७१ टि. ६, घृ. २७५ टि. ६, घृ. ३०८ टि. १, घृ. ४२२ टि. ३, घृ. ४३२ टि. १	
जहाणामप	यथानामकः ११२१, १२१५[१-३], १२२२, १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३५, १२३६, १२३८, १८६४	
„	यथानामकम् १२२०, १२२६ तः १२३१, १२३३, १२३७	
„	यथानामिका १२२६ तः १२२८, १२३०, १२३१, १२३३, १२३७, १२३८, २१७३	
„	यथानामिका. १११९, १८६४, २०५२[२]	
जहेव	यथैव १९१[१], १९७[१], २००[२], ६६५[१], ७८९, ९८३ [२], १०६७, ११२७, ११५१, ११८०[६.१०], ११८४, ११९६, १२०७ [१], १२०९, १२१७, १२४८, १२४९, १२६४ [१], १४३४, १५०७ [३], १५५२, १५९१, १५९३, १५९९[१],	

मूलसदो	सहाय्यथो	सुसंकाह
	१६०४[१], १६१३ [१], १६१४, १८११, २०५२[३], २१११, २१५४[१], २१६५	
जं	यत् ५४[७] गा. ८५, ५४[१०] गा. १००, २११ गा. १६१-१६२ गा. १७१, १११३, १६७९ तः १६८१[१], १६८२ तः १६८६, १९०७, घृ. २७१ टि. ४	
„	यम् १०९०	
„ (स. द्वि.)	यस्मिन् १६१४ तः १६१६[२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३	
+ जंगला	जङ्गलेषु १०२ गा. ११३	
जंत ०	यन्त्र १७७, १७८[१], १८८	
जंति	यान्ति ६४७	
जंनु	जम्बू-वृक्षः ४०	
जंनुहीवं	जम्बूहीवम् २१६९	
जंनुहीवे	जम्बूहीपः १००३ [१], १००३ [२] गा. २०४, २१६९	
„	जम्बूहीपे १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८	
जंजूफलप	जम्बूफलकम्-जम्बूफलम् १२२६	
जंजूफलकाधिया	जम्बूफलकालिका- मयविशेषः १२३७	
जा	या ५० गा. ४३, ५४[३] गा. ५९, ५४[४] गा. ६९, ५४[५] गा. ७६ तः ७९, ५४[६] गा. ८०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जा	तः ८३, ८३१, ८३३, ८३४, ८३६, ८५१, १११३, १५२९ [१-३], १५३२ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१		जाणति	जानाति ८४० तः ८४८, ९९४, १२१५ [१, ३], १९६३, १९६४, २१६९	
जाह०	जाति ५४ [४], ६८ [४], ८४ [४], ८५ [५]		जाणति	जानन्ति ९९५ [१], ९९६, ९९८, १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६, २००७, २०३२ गा. २२३, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६, घृ. २९० टि. १	
जाहणामे	जातिनाम १६९४ [२], १९९३		जाणती	जानन्ति २११ गा. १७०	
जाहनामनिहत्ताउयं	जातिनामनिधत्तायुष्कम् ६८८		—जाणिउकामे	ज्ञानुकामः १६७९	
जाह्विसिट्टया	जातिविशिष्टता १६९५ [२]		जाणिता	ज्ञात्वा	
जाह्विगुलुप	जात्यह्निगुलुकः १२२९		जाणियव्वं	ज्ञातव्यम् १६७९, घृ. ५९ टि. ६	
जाह्वि	यानि ८७७ [१] तः ८८०, ८८८ [१], ८८९ तः ९९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३]		जाणियव्वा—	ज्ञातव्याः घृ. ३५२ टि. १	
”	यान् २१५३ [४], २१६६ [३]		जाणियव्वा	ज्ञातव्याः १८८३	
जाह्वि	जातिः ४३ गा. २५		”	ज्ञातव्यानि १०६७	
जाह्वि०	जाति ७५ [४]		जाणैति	जानन्ति ९९६	
जाह्वि—	जातिः ८३६, ८३७		जातरूववडंसण	जातरूववडंसकः १९८ [१]	
+ जाउल	जातुलः—वनस्पतिः घृ. १८ टि. १३		जाता	जातिः ८३	
+ जाउलग	जातुलकः—, ४२ गा. २३		जाति	जाति २११	
जाए	यथा ८९५		जाति०	,, ५७ [२], ५८ [२], ९९ [४] गा. १११, २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
जानो	जातः ५४ [१०] गा. १०२		जातिभारिया	जात्यार्याः १०१, १०३	
”	याः १७६५ [१], १७६८ [१]		जातिणामणि-	जातिनामनिधत्तायुष्कः	
जागरा	जागराः ३२५		हत्ताउण	६८४	
जागराणं	जागराणाम् ३२५		जातिणामणि-	जातिनामनिधत्तायुष्कम्	
जागरे	जागरः १७४६, १७५०		हत्ताउयं	६८७	
जाण	जानीहि ५४ [१०] गा. १०२		जातिणामनि-	,,	
जाणह	जानाति ८३९, ९९४, १२१५ [१-३], १६७९, १९६४		हत्ताउयं	६९१	
			० जातिणामाण	जातिनामः १७११ [२]	
			० जातितो	जातयः घृ. ३८ टि. ३	
			जातिनामनिहत्ताउण	जातिनामनिधत्तायुष्कः ६८५	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुसंकाह
जातिनामनि- हृत्ताडयं	जातिनामनिधत्तायुष्कम्	६९१
जातिविसिद्धया	जातिविशिष्टता	१६८५ [१]
जातिविहीणया	जातिविहीनता	१६८५ [२], १६९५ [३]
जानी—	जातिः ८३६, ८३७, ८३८	
जाती ०	जाति	९१ [४]
जायणि	याचनी—भाषाप्रयेदः	८६६ गा. १९६
जायरूपखंडाण	जातरूपखण्डानाम्	८८२
जायरूपवर्द्धसण	जातरूपवर्द्धसकः	२०६ [१]
जायी—	जातिः	८३६
जारु	वनरूपतिविशेषः	५, ४ [१] गा. ४८
जाल—०	जाल	१९५ [१]
जालं	जालम्	८५३
जाला	ज्वाला	३१ [१]
जालाडया	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ६
जाय	यावत्	१७, १७२ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८७, १८९ [१-२], १९० [१-२], १९१ [२] तः १९३ [१], १९५ [१] तः २०९, २७७ [१२], ३५३, ४४२, ४६५, ४७२, ५०३, ५०७, ५१२, ५१६, ५२०, ५२४, ५२८, ५३४, ५४०, ५४९, ५५८, ६०८, ६१४, ६१६, ६१८, ६२०, ६२५, ६२७, ६२९, ६३१, ६३८, ६४९, ६५० [१, ३, १३-१६, १८], ६५५ [१-२, ४],

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुसंकाह
		६५६ [१-३], ६५७, ६६३, ६६८ [१-३, ८], ६६९ [१], ६७२ [१-३, ७-९], ६७३ [१-२], ६७५, ६७६, ६७८, ६८६, ६८९, ६९२, ६९४, ६९६, ६९८, ७०० तः ७२४, ७२७, ७२८, ७३०, ७३२ तः ७३७, ७४१, ७५७, ७५९, ७६६, ७६८, ७७६, ७७८, ७९२ तः ८०१, ८०३ तः ८०६, ८०८ तः ८२९ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ८४५, ८४७ तः ८५३, ८७२, ८७३, ८७५, ८७६, ८७७ [३, ५, ७-८, १०-१५, २३], ८८८ [१], ८८९, ८९२, ८९७, ९०३, ९०५, ९१३, ९१९, ९३८, ९३९ [१-२], ९४१ [२] तः ९४३, ९५० तः ९५२, ९५४, ९५५, ९५९, ९६० तः ९६७ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ९६८ [१-२], ९७०, ९७१, ९७५ [२], ९७७ [२], ९७८ [२], ९८० [२], ९८१ [२], ९८३ [२], ९८४, ९८६, ९८७ [५], ९९५ [२], १००१ तः १००३ [२], १००५, १००८ [१] तः १०१२ [२], १०१४ [२], १०१५ [२], १०१६

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाह

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाह

जाव

[२], १०२०[२], १०२१
 [४], १०२३, १०२६
 [२], १०२७ [२],
 १०२९, १०३१ [२],
 १०३८ [२], १०४१
 [१-३], १०४२, १०४३
 [३, ४], १०४५ [२],
 १०४६ [२, ६], १०४७,
 [२], १०४८ [३],
 १०४९, १०५० [३],
 १०५३, १०५४[२, ३],
 १०५५ [२], १०५६,
 १०५७, १०५९, १०६१,
 १०६२, १०६५, १०६६
 [१], १०६७, १०६९ तः
 १०७५, १०७७ तः
 १०८१, १०८३, १०८६,
 १०८८ तः १०९०,
 १०९५, १०९७ तः
 १०९९, ११०३, ११०४,
 ११०६, १११०, १११३,
 १११७, ११२४, ११३६,
 ११४०, ११४२, ११४५,
 ११४७, ११५०, ११५८,
 ११५९, ११६३[१, ३],
 ११६४[३], ११६५[२],
 ११७०, ११७२ तः
 ११७४, ११७८, ११८०
 [१, ५-१०], ११८२
 [१-३], ११८३[१-३],
 ११८८ तः ११९१,
 ११९३, ११९४, ११९७,
 ११९९[३], १२००[२],
 १२०२, १२०९, १२१०
 [१], १२११, १२१५
 [१-३], १२१६[२],
 १२१७, १२२१ तः

१२२३, १२२५, १२२७,
 १२३०, १२३३ तः
 १२३७, १२४२ तः
 १२५१, १२५३, १२५५,
 १२५६, १२५७[१-३, ५,
 ७, ९, १२-१३], १२६६
 [२], १२७८, १२९२,
 १३०७, १३०८, १३३१,
 १३३२, १३७८, १३८७,
 १३९६, १४०१ तः
 १४०३, १४०७[२],
 १४०८[३], १४०९,
 १४१०[२-३], १४११,
 १४१४[२], १४१५[३],
 १४१९, १४२०[७],
 १४२१[२, ५], १४२४,
 १४२६[२], १४२८[३],
 १४३०[२], १४३५,
 १४३६[१], १४३७
 [४, ६], १४३८, १४४४,
 १४४५, १४५१, १४५८,
 १४६१, १४६८, १४६९,
 १४७१ तः १४७३,
 १४७६, १४७७, १४७९,
 १४९७[१, ३], १४९८
 [१], १५०१[१],
 १५१६, १५१७[१, ३],
 १५१८[६-७], १५२०
 [१-३], १५२३[२],
 १५२६[२, ५], १५२९
 [३], १५३२[२, ५],
 १५३६ तः १५३८,
 १५३९[१, ४], १५४३,
 १५४४[३], १५४६,
 १५४७[२], १५४८,
 १५५१[१-२, ४-९],
 १५५२, १५५७, १५७५

मूलसहो

सकयत्यो

सुसंकाह

तः १५७९ सूत्राणां द्वितीय-
कण्डिका, १५८०, १५८१
[२], १५८३[२],
१५८४[२], १५८५[२],
१५८६[२], १५८९[२],
१५९३, १५९५[२],
१५९७[२], १५९९[२],
१६०१, १६०३[२],
१६०५, १६०६[१-२],
१६१३[२] तः १६१६
[१], १६१७ तः १६१९,
१६२७[१-२], १६३५
[२-३], १६३६, १६३८
[२], १६३९, १६४१,
१६४५, १६४७[१],
१६४९[२], १६५०,
१६५६ तः १६६०,
१६६३, १६६६, १६६८,
१६६९, १६७१, १६७३,
१६७४[१], १६७६[२],
१६७७[२], १६७९ तः
१६८८, १६८९[२-३],
१६९०[२-३], १६९२,
१६९४[२-३], ५-६, ९,
११-१२, १८], १६९५
[२], १६९६, १७००
[४-५, १०], १७०८
[५], १७१४, १७२०,
१७२४, १७२७, १७३३,
१७४१, १७४५, १७४९,
१७५१, १७५२, १७५४
[१-२], १७५६ [२],
१७५८[२], १७५९[२],
१७६१, १७६३[३].
१७६५[१], १७६७[१],
१७६८[२], १७६९
[१-२], १७७०[२],

मूलसहो

सकयत्यो

सुसंकाह

१७७२, १७७३[२],
१७७५ [१-२], १७७७
[२], १७७९, १७८३
[२], १७८४ [३],
१७८७ [१-२], १७८८
[२], १७९२ [२],
१७९४ [२-३], १७९८
[१-२], १८०० [१, ३],
१८०२, १८०५, १८०६
[१-२], १८०९, १८६०,
१८६१, १८६४, १८६६
[२], १८६९[२], १८७१
[२], १८७६ [२],
१८७७, १८७८ [२],
१८८० [२, ४], १८८३
[२], १८८९[२], १८९४
[२], १९०७, १९१५,
१९१९, १९२९ तः १९३२
[२], १९४३, १९४६,
१९५३, १९५६, १९५७
[२], १९६२ तः १९६४,
१९६७, १९७६, १९९३,
१९९८, २०००, २००४
तः २००६, २००९[२],
२०१४ [२], २०१८,
२०२३, २०२८, २०२९,
२०३४ [१] तः २०३६,
२०३९, २०४१, २०४६,
२०४८, २०५०, २०५१,
२०५२ [१, ४-६],
२०५३, २०५७ [२],
२०५९, २०६१, २०६२,
२०६५, २०६८, २०७१,
२०७४, २०७९, २०८१,
२०८७[२], २०९०[२],
२०९१ [२], २०९२,
२०९३[२], २०९४[१],

मूलसङ्घो	सक्यथो	सुत्तंकाह
जाव	२०९५[२], २०९६[२], २०९७[२], २०९८[१], २०९९[२], २१००[२], २१०१[२], २१०३[२], २१०४ [१], २१०५, २१०७, २११०तः २११५ [१], २११६, २११९ [२, ५], २१२०[२], २१२१ [१-२], २१२३ [२-३], २१२४ [२-४], २१२७[२], २१२८[२], २१२९[२], २१३४[२], २१३५ [२], २१३६, २१३७[२] तः २१३९, २१४० [२], २१४१, २१४४[२], २१४५[२], २१५४[२], २१५६[२], २१५७, २१५८ [२], २१५९ [२], २१६१, २१६५, २१६६ [३], २१६९, २१७५, पृ. ७ टि. ३, पृ. २९३ टि. १ पृ. ३५३ टि. २	
जावइ	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
जावति	वृक्षमेवः ४८ गा. ३७	
जावतिथं	यावत्कम् १०००, १००१	
जसुमणा	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. १९	
जामुमणाकुसुमे	जपाकुट्टमम् १२२९	
जामुमिणाकुसुमे	,, पृ. २९४ टि. १७	
जामुवण	बलीविशेषः ४५ गा. ३०	
जाहा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
जार्हि	यामि १७६२	
जिउल्लगारा	शिल्पार्यविशेषः १०६	
जिणदिट्ठे	जिनदृष्टान् ११० गा. १२१	
जिणवरिंद	जिनवरेन्द्रम् १ गा. १	
जिणवरेण	जिनवरेण १ गा. २	
जिणा	जिनाः २१७० [२] गा. २३०	

मूलसङ्घो	सक्यथो	सुत्तंकाह
जिणाणं	जिनानाम् १०२ गा. ११७	
जिणाभिहियं	जिनाभिहितम् ११० गा. १३०	
जिणेण	जिनेन ११० गा. १२२	
जिउभगारा	(?) जिह्वाकाराः— शिल्पायाः पृ. ३८ टि. ७	
जिउमारा	,, ,, ,, ,,	
जिउंभिदिय	जिह्वेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [४], ९७६ [३], ९७९, ९८७ [१-२], १०२८ [१]	
जिउंभिदियोवचण	जिह्वेन्द्रियोपचयः १००७	
जिउंभिदिय	जिह्वेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२२, १८२३, १८२५	
जिउंभिदिय ०	जिह्वेन्द्रिय ९८७ [२, ४], १८१९	
जिउंभिदिय-	जिह्वेन्द्रियार्थावग्रहः	
अथोगाहे	१०१९	
जिउंभिदियपरिणामे	जिह्वेन्द्रियपरिणामः ९२८	
जिउंभिदियव-	जिह्वेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः	
जणोगाहे	१०१८	
जिउंभिदियस्स	जिह्वेन्द्रियस्य ९८२, ९८७ [३-४], ९९२ [४], १०१३	
जियंतण	जीवन्तकः—वनस्पतिः ४९ गा. ४०	
जियंति	जीवन्ती—बली ४५ गा. ३१	
० जिया	जीवानि ५४ [२] गा. ५५	
जिह्वा	वनस्पतिविशेषः पृ. २४ टि. ४	
जीमूण	जीमूतः १२२६	
जीरू	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. २	
जीव	जीव १४, १६, ९३, २११	
+ जीव	जीवः १२५९ गा. २११	
जीव -	,, ३३४, ६९२, ८५८, ९१० [४], ९७१, १५८४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१], १६०४ [२] १७६२, १७६६, १८७२, १८७७, १८८४, १८८५, [१, ३-४], १८८८, १८९१ [२], १८९५, [१-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१, ५], १९०५ [३], १९०७, घृ. ४०४ टि. १	
जीव ०	जीव ११० गा. १२०, १५८०, १९०० [४], १९०३ [२], २०८५ गा. २२७	
जीवघना	जीवघनाः २११ गा. १६९, २१७६	
जीवणिकाण्डसु	जीवणिकाण्डसु १५७४, १६३७	
जीवत्थिकाण्ड	जीवास्तिकायः २७०, २७१, २७२ [४], २७३	
जीवत्थिकाय	जीवास्तिकाय २७०, २७१, २७३	
जीवत्थिकायस्स	जीवास्तिकायस्स २७२ [४]	
जीवपण्ड	जीवपण्डे २१५८ [१], २१६०	
० जीवपण्ड	,, १६०४ [२]	
जीवपण्डवा	जीवपण्डवाः ४३८, ४३९, ४४२ [२]	
जीवपण्डवणा	जीवपण्डवणा ३, १४, ५८ [१-२], ५९, १४७ [२]	
० जीवपण्डवणा	,, १५, १७ तः १९, ५६ [१], ५७ [१-२]	
जीवपण्डे	जीवपण्डे २१६२	
जीवपरिणामे	जीवपरिणामः ९२५, ९२६, ९४६	
जीवमिस्सिया	जीवमिस्सिया-भाषाप्रमेदः ८६५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
जीववर्गस्स	जीववर्गस्स ९१० [४]	
जीवस्स	जीवस्स ५४ [८] गा. ९३, १५४५, १६०७ तः १६०९, १६११ तः १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१९, १६२८ तः १६३०, १६३५ [५], १६३६, १६३९, १६४५, १६५० तः १६५३, १६५६, १६५७, १६६१	
० जीव	जीवम् ५४ [११] गा. १०४-१०५	
जीवजीवा	जीवजीवाः-चर्मपक्षि- विशेषः ८७	
जीवा	जीवौ ५४ [२] गा. ५५	
जीवा	जीवाः ५४ [११], २१३, २५२ तः २६९, २७४ तः २७६, २९२, २९४, ३०१ तः ३०३, ३२५, ६८७, ६९१, ७५३, ७६३, ८६७, ८७१, ८७६, ८८९, ९००, ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १०७७, १०८९, ११७०, ११९१, ११९३, १३९९, १५७३, १५८२, १५८३ [३], १५८६ [१], १५९२ तः १५९५ [१], १६०४ [१], १६४३, १६४८, १६६९, १६७२, १६७७ [१], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-३], १७१५, १७१८, १७२१, १७२५, १७२८, १७३१ [१], १७३४,	

मूलसहो	सक्यत्थो	सुत्तकाह
जीवा	१७५७, १७६४, १७७४ [१], १७७८, १७८४ [१], १७८९, १८२८ [१], १८६८, १८६९ [२], १८७२, १८७५, [१], १८७७, १८७९, १८८४, १८८६, १८८९ [३], १९०३ [६], १९२८, १९३४, १९५४, १९६१, १९६५, १९७०, १९७४, १९८० गा २२१, २१२५, २१४२, २१४६, २१५३ [५-६], २१६६ [३-४], पृ ३५.१ टि. १	
० जीवा	जीवाः ३३४, २०६८, २१३९, पृ १११ टि २	
जीवाहं	जीवान् २१५३ [४], २१६६ [३]	
जीवाभो	जीवान् १०९१, १५०२, १५९७ [२], १६००, १६२०, २१५३ [५], २१६६ [३]	
जीवाजीवमिस्सदा जीवाजीवमिध्रिमा-		
	भाषाप्रमेदः ८६५	
० जीवाण	जीवानाम् ५४ [१०] गा. १०३	
जीवाणं	,, २५२ तः २६९, २७४, २७५, ३२५, ६९१, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, १०६९, १०७७, १०८७, ११७०, ११९१, १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६३८ [२], १६४०, १९११, १९३९, १९५२, २१२५, २१४२, २१५३ [६], २१६६ [४]	

मूलसहो	सक्यत्थो	सुत्तकाह
० जीवाणं	जीवानाम् ५४[१०] गा. १०१, २११९[३], २१२१[२], २१४१	
जीवातो	जीवान् १५८८, १५८९ [३], १५९६, १६०४[१]	
जीविय	जीविक्का-वनस्पति ५४[१] गा. ५१	
० जीविया	जीवकानि ५४[८] गा. ८७	
जीवियाभो	जीवितान् १५७२	
जीवे	जीवः २१२ गा. १८१, ८०७, ८७७[१], ८७८ त ८८०, ८९०, ८९२, ८९३, १२१६[१], १२१७, १२६०, १६०७ [१], १४७०, १५८१ [१], १५८५[१], १५८८, १५८९[१], १५९०, १५९१, १६०४ [१], १६२०, १६४२, १६४६, १६४७[२], १६६७, १६७०, १६७५, १६७६[२], १७४४, १७५५, १७५६[२], १७६३[१], १७६६, १७६७[१], १७६८[१], १७७०[१], १७७३[१], १७७६, १७७७[२], १७८३[१], १७९२[१], १८६६[१], १८७१[१], १८७४[१], १८७६[१], १८८१[१], १८८३[१], १८८७[१], १८९०[१], १८९२ तः १८९४[१], २१५३[१,४,६], २१५४ [१], २१५६[१], २१५८ [२], २१५९[१], २१६५, २१६६[१,३-४]	

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
जीवे	जीवे	८८८ [१]
जीवेणं	जीवेन १६७९ तः १६८४	[१], १६८५ [१], १६८६
जीवेसु	जीवेषु १९०४ [१],	१९०६
जीवेहिंतो	जीवेभ्यः ११९०, १५९८,	१५९५ [२], १५९८,
	१६०२, १६०३ [२]	
० जीवेहिंतो	जीवेभ्यः ९१० [४]	
जीवो	जीवः ५४ [८] गा. ८८,	५४ [९] गा. ९७,
	१०९१, १६६४ गा. २१७	
जीसे	यस्याः ५४ [३] गा. ५९,	५४ [४] गा. ६९, ५४
	[५] गा. ७९, ५४ [६]	गा. ८३
जीहा	जिह्वा १०२५, १०२८	[२-३]
० जीहा	जिह्वा १७८ [२]	
जुईण	यु-या १७८ [१]	
जुगमच्छा	युगमत्स्याः ६३	
जुगवं	युगपत् २१७५	
जुतीण	युत्या १७७, १७८ [२],	१८८, १९६
जुवरायं	युवराजम् ११०८	
जुवलयाणं	युगलकानाम् १८७ गा.	१३९
जुगमच्छा	मत्स्यविशेषः घृ. २९ द्वि. ३	
जुंजइ	युनक्ति २१७३ [१],	२१७४ [३]
जुंजति	,, २१७३ [१-२],	२१७४ [१-३]
जुंजमाणे	युज्जन २१७३ [२],	२१७४ [२-४]
जूपा	यूका ५७ [१]	
जूहिया	यूधिका—वनस्पतिः ४३	गा. २५

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
० जूहिया	यूधिका—वनस्पतिः	१२३०
जे	यः २११, १३२६,	१३३०, १३३४, १३४३,
	१३४४, १३४६, १३५२,	१३५९, १३७५, १४२०
	[२-८], १४२१ [२],	१४२५ [२], १४२८ [२],
	१४३१ [२], १४३२	[२-३], १४३६ [२],
	१४३७ [२-६], १७४४,	१७९६, १८०६ [१],
	१८१५, १८२४	
”	ये ८ [१] तः १३ [५],	२४, २७ [२-३], २८
	[१, ३-४], ३१ [१, ३-४],	३४ [१, ३-४], ४० तः
	४२, ४६ त ४९, ५१,	५२, ५४ [१] गा. ५३,
	५४ [३] गा. ५७, ७८ गा.	६१, ५४ [४] गा. ६७-
	६८ गा. ७१, ५४ [८]	गा. ८९, ५४ [११],
	५५ [२-३], ५६ [१], ५७	[१], ५८ [१], ६३, ६७,
	६८ [२-३], ७१, ७३, ७४,	७५ [२-३], ८०, ८३, ८४
	[२-३], ८५ [१, ३-४],	८७, ९१ [२-३], १०५
	तः १०७, १५०, १५३,	१५६, १५९, १६१, १६२,
	१६५ [१], २११ गा.	१६८, ६७९, ६८१,
	८४९, ८५०, ८५२,	८६७, ८६८, ९९३,
	९९४, ९९६, ९९८,	१०६७, ११२४ तः

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जे	११२६,	११२८,	जेणामेव	यत्रैव २०५२ [४-५]	
	११२९, ११३२, ११३३		जेमि	येषाम् ११५५, १८८५	
	[१], ११४१, ११४२,			[३], १८९८ [१-२],	
	११४४, ११४७, ११५२,			१९०३ [३-४]	
	१४२१ [३-५], १५७३,		जेहिंतो	येभ्यः ६४८, ६५०	
	१७०२ [३२], १९०८,			[१०], ६५३ [३], ६५७,	
	१९०९, १९३१, १९३२			६६६ [३]	
	[१], १९५४, १९६०,		जो	यः ५४ [९] गा. ९७,	
	२०५३ [२-६], २०५७			११० गा. १२१ तः १२५	
	[३-४], २०७८, २०८३,			गा. १२८ गा. १३०,	
	२१६८			१०९९	
११	याः ४४, ४५, ५४ [३]		जोइस	ज्यौतिष २०५२ [१]	
	गा. ६०, ५४ [४]		० जोइसपहा	ज्यौतिष्यथाः १६७,	
	गा. ७०			१७१ तः १७४	
१२	यन् २११, ९८३ [०],		० जोइसप्पभा	ज्यौतिष्यभाः १६८	
	९८४, १५२३ [१-२],		० जोइसप्पहा	ज्यौतिष्यथाः १६९, १७०	
	१५२६ [१]		जोइसम्मि	ज्यौतिष्के १९५ [१]	
१३	यानि ५४ [३] गा. ६२		जोइसिण्	ज्यौतिष्कः १२०७ [१]	
	तः ६५, ५४ [४] गा.		० जोइसिण्	ज्यौतिष्के १४५६	
	६६ गा. ७१ तः ७५,		जोइसिण्सु	ज्यौतिष्केषु १२०७ [१],	
	५४ [८] गा. ८७, ८५३,			१४७०	
	९१० [१-४], ९११		जोइसिणिदेवीओ	ज्यौतिषदेव्यः ११८५	
	[१-२], ९१२ [२],		जोइसिणीओ	ज्यौतिष्काः २८९, ३३४,	
	९१४ [१-२], ९१६ [२],			११८९, ११९०, १४१६	
	९१८ [१], ९२०,			[२], घृ. २८४ टि. ५	
	९२१ [१]		जोइसिणीण	ज्यौतिषीणाम् ११६८ [२]	
१४	यान् १८०३ त १८०५,		जोइसिणीणं	११६८ [१-३],	
	१८१० तः १८१२,			११८९	
	१८१६, १८१७, १८१९,		जोइसिय	ज्यौतिष्क ६३४, ६५०	
	१८२२, १८२५, २०४०,			[१३], ६७२ [९], ६७४,	
	२१५३ [१], २१५६ [१],			६८३, ७६२, ७७१,	
	२१५९ [१], २१६५,			९८९, १०३४, १०४१	
	२१६६ [१]			[७], १०८४, १४२२,	
जेण	येन १ [गा. २]			१४२८ [५], १४३३,	
जेणं	१, १०९०, १०९१,			१४६३, १५८९ [४],	
	१११८, १५७० तः			१६४७ [३], १६६२,	
	१५७२, घृ. २७२ टि. १-३			१९२७, २०२१, २०७६,	
				घृ. ५० टि. ६	

मूलसङ्घो	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाह
जोहसिय •	ज्योतिष्क १९५[१-२], ४५४, ६०८, ६२५, ६३८, ७५२, ११४४, ११४८, १२१४, १८७८ [३], १९७२	
जोहसियत्ते	ज्योतिष्कदेव १०५४[२]	
जोहसियदेवा	ज्योतिष्कदेवा: ६५८, ११८५, ११८८	
जोहसियदंवेहिंनो	ज्योतिष्कदेवेभ्यः ६५० [१६]	
जोहसियरायाणो	ज्योतिष्कराजानौ १९५[२]	
जोहसिया	ज्योतिष्का: १३९, १४२ [१-२], १९५[१], २२२, २२८, ३३४, ४३९, ४९९[२], ६२२, ७००, ९९७, ११९०, १४१६ [२], १८२८, १९९७	
• जोहसिया	ज्योतिष्का: १५५१[३]	
जोहसियाण	ज्योतिष्काणाम् १५२६ [४], १५३२[४]	
जोहसियाणं	„ १९४[१], १९५ [१-२], ३९५[१], ५८८, ६७४, ११६८[१], ११८५, ११८८, १५२० [४], २०८३	
• जोहसियाणं	ज्योतिष्काणाम् ३९५ [२३], १०५१	
जोहसिद्धा	ज्योतिषेन्द्रौ १९५[१]	
जोहसिद्धं	योजयितव्यम् ८०२	
+ जोग-	योग: १८६५ गा. २१९	
जोगनिरोहं	योगनिरोधम् २१७५	
जोगपरिणामे	योगपरिणाम: ९२६, ९३१	
जोगपरिणामेणं	योगपरिणामेन ९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३	
जोगसत्ता	योगसत्या-भाषाप्रमेद: ८६२	

मूलसङ्घो	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाह
जोगे	योगे ८६२ गा. १९४	
जोगे	योग: २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
जोगि	योनि ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५[४], ८४ [४], ९१[४], २११	
जोगि •	योनि २५[३], ३१[४], ३४[४], ५५[३]	
• जोगिण	योनिका: १२११	
• जोगिणसु	योनिकेषु „	
• जोगिणहितो	योनिकेभ्य: ६५०[१], ११९४	
• जोगिणीभो	योनिका: २२६, २७९, ११८०[७]	
• जोगिणीण	योनिकानाम् ११८०[४]	
• जोगिणीणं	„ २२६, ११९७	
जोगिन्भूए	योनिभूते ५४[९] गा. ९७	
• जोगिया	योनिका: २१८, २२६, २७८, ७५३, ७६३, ७७२, ११४१, ११८० [५, ७, ९], ११९४, ११९७, १२०५	
• जोगियाण	योनिकानाम् ११८०[५]	
• जोगियाणं	„ २२५, २२६, ७४५, त: ७४७, ७५३, ७६०, ७६१, ७६९, ७७०, ७७२, ११६३ [१, ३], ११७२, ११८० [१-३, ५-१०], ११९४, ११९७	
जोगी	योनि: २ गा. ४, ५५[३] गा. १०९, ७३८ त: ७४०, ७४२, ७४५, ७४७ त: ७५१, ७५४ त: ७५६, ७५८, ७६१, ७६४, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३[१-४]	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
जोणी	योनि ५६[२], ८५[५]	
जोणी ०	,,	२८[४]
जोणीपु	योन्धाम् ७७३[२-४]	
जोणीपयं	योनिपदम् पृ. १९.२५ २६	
जोत्तिस ०	ज्योतिष्क १९.७३ गा.	
	२२०, २०५.१	
जोत्तिसविसये	ज्योतिर्विषये १९५[१]	
० जोत्तिसिण्	ज्योतिष्कौ १०४४	
जोत्तिसिय	ज्योतिष्क १०९, १०४३	
	[४], १०७६, १४०४,	
	१४४१, १४४३, १६३५	
	[६], १९३५, १९७९,	
	२०२६, २०३१, २०३७,	
	२११५ [१], २१३२,	
	२१६४	
जोत्तिसिय ०	ज्योतिष्क ११५.४,	
	१२०० [२], २११३	
जोत्तिसियत्ते	ज्योतिष्कसहस्रे २१०७	
० जोत्तिविपत्ते	,,	१०४६ [४]
जोत्तिसिया	ज्योतिष्काः ९४५,	
	११५१, २०८३	
० जोत्तिसिया	,,	२०४५
जोत्तिसियाणं	ज्योतिष्काणाम् ९२३,	
	२०१३	
जोयण	योजन १६८ तः १७४,	
	१७७, १७८ तः १८३	
	सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	
	९२२	
जोयणकोडा-	योजनकोडाकोटयः	
कोडीभो	११८ [१]	
,,	योजनकोडाकोटीः १९७	
	[१], १९९ [१], २००	
	[१], २०२ [१], २०६	
	[१], २१०	
जोयणकोडीजो	योजनकोटीः १९७ [१],	
	१९९ [१], २१०	
जोयणपुहत्तं	योजनपृथक्त्वम् १५.११	
	[२], १५.१२ गा. २१६	

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
जोयणपुहत्तिया	योजनपृथक्त्वम् ८.	
जोयणम्मि	योजने २११	
जोयणसप्पसु	योजनशतेषु १८८, १८९	
	[१], १९० [१]	
जोयणसत्त ०	योजनशत १९५ [१]	
जोयणसत्तपुहत्तं	योजनशतपृथक्त्वम्	
	१५३०	
जोयणसत्तपुहत्तिया	योजनशतपृथक्त्वम् ८३	
जोयणसत्तसहस्स	योजनशतसहस्र १६८,	
	१७०, १७१, १७३,	
	१७४, १७७, १७८ [१],	
	१७९ [१], १८३ [१]	
जोयणसत्तसहस्सं	योजनशतसहस्रम् १५.२७,	
	१५३१, १५३२ [१]	
जोयणसत्तसहस्साहं	योजनशतसहस्राणि	
	१९.७ [१], १९.९ [१],	
	२१०	
जोयणसत्तसहस्साणि	,,	२१०
जोयणसत्तसहस्से	योजनशतसहस्रे १६८ तः	
	१७३, १७८ [१],	
	१७९ [१], १८० [१],	
	१८३ [१], १८५ [१]	
जोयणसत्तसहस्सेसु	योजनशतसहस्रेषु १७६	
जोयणसत्तं	योजनशतम् ८३, १८८,	
	१८९ [१], १९० [१]	
जोयणसत्ताहं	योजनशतानि १९६, १९८	
	[१], १९९ [१]	
जोयणसत्ताणि	,,	१९.७ [१]
जोयणसत्ते	योजनशतम् १९५ [१],	
	२१६९,	
,,	योजनशते २११, २१६९	
जोयणसत्तेसु	योजनशतेषु १९३ [१]	
० जोयणसय-	योजनशतवर्ग-	
वग्गपल्लिभागे	प्रतिभागः ९२२	
जोयणसयसहस्स	योजनशतसहस्र १६९,	
	१७२, १८० [१], १८१	
	[१], १८२ [१]	

मूलसदो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
जोयणसयसहस्रसं	योजनशतसहस्रम्	२१६९
जोयणसयसहस्रसाहं	योजनशतसहस्राणि	॥
जोयणसयसह- रसाभो	योजनशतसहस्रात्	९९२ [२]
जोयणसयसहस्रसे	योजनशतसहस्रे	१८१ [१], १८२ [१]
जोयणसयसहस्रसेसु	योजनशतसहस्रेषु	९३
जोयणसयं	योजनशतम्	१९३ [१]
जोयणसयाहं	योजनशतानि	२१०
+ जोयणसहस्रस	योजनसहस्रम्	१५१२ गा. २५५-२१६
जोयणसहस्रस	योजनसहस्र	१८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]
जोयणसहस्रसं	योजनसहस्रम्	८३, १६९, १८१ [१], १८२ [१], १८३ [१], १५०२, १५०६ [१, ३-४], १५०९, १५१०, १५११ [२], १५१२ गा. २१५, १५४८, २१५७
जोयणसहस्रसाहं	योजनसहस्राणि	१७४, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २१०
जोयणसहस्रस्य	योजनसहस्रिका	पृ. ३३ टि. १
जोयणसहस्रसेसु	योजनसहस्रेषु	१७४
जोयणस	योजनस्य	२११
जोयणं	योजनम्	८३
जोयणाहं	योजनानि	१९९ [१], २०० [१], २०१ [१], २११, ८८०, १५०७ [१], १९९१, १९९२, २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]
• जोयणाहं	योजनानि	८२

मूलसदो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
• जोयणिण्	योजनिकम्	२११
जोयणे	योजनानि	२११
जोयणेर्हितो	योजनेभ्यः	१९२ [१, ३]
जोय्वण	यौवन	२०५२ [२]
जोय्वणे	यौवने	१७८ [१-२]
जयसगारा	मत्स्यविशेषः	पृ. २९ टि. ८

झ

झल्लरिसंठाण •	झल्लरीसंस्थान	२०१३
झंझावाण्	झंझावातः	३४ [१]
झिहिया	जीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
झिल्ली	वनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ८८
झिगिरा	जीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
झिगिरिवा	„	पृ. २८ टि. ३
झंझावाण्	झंझावातः	पृ. १६ टि. ५

ट

टंकेसु	टङ्केषु	१४८
टोंब	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ९
• टाणा	स्थानानि	१२४७ तः १२४९
• टागाण	स्थानानाम्	१२४८, १२४९
• टाणाणं	„	१२४९
• टागेसु	स्थानेषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
• टाणेर्हितो	स्थानेभ्यः	१२४९
• टिहिया	स्थितिका	पृ. ३२ टि. १६
• टिटीण्	स्थितिकः	४५६ [१, ३], ५३५ [१, ३],
• टिटीयस्स	स्थितिकस्य	४५६ [१]
• टिटीयाहं	स्थितिकानि	८७७ [५]
• टिटीयाणं	स्थितिकानाम्	४५६ [१], ४६७ [१], ५३२ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ
	५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५५६[१]	
	ठ	
+ ठवणा	स्थापनायाम्	८६२ गा. १९४
ठवणासच्चा	स्थापनासत्या-भाषाप्रमेदः	८६२
ठवेहि	स्थापय	५४[१.] गा. १०४-१०५
ठाणपयं	स्थानपदम्	पृ. ८० पं. ६
ठाणमग्गणं	स्थानमार्गेणाम्	१७९, ८[१]
ठाणा	स्थानानि	१४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ त. २११
० ठाणा	स्थानानि	१२४६, १२४७
*० ठाणा	,,	१२४७ तः १२४९
ठाणाई	,,	२ गा. ४
*० ठाणाण	स्थानानाम्	१२४८, १२४९
० ठाणाणं	,,	१२४७, १२४८
० ठाणाणं -	,,	१२१८ गा. २१०
१० ठाणाणं	,,	१२४८, १२४९
ठाणेषु	स्थानेषु	९३, ६७३[२], १७४१
*० ठाणेषु	,,	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
ठाणेहिं	स्थानैः	९६१[१], ९६४ तः ९६८ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९७०, १६६४ गा. २१७, १६७०, १६७२

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाइ
ठाणेहिं	स्थानाभ्याम्	१६७०, १६७२
१० ठाणेहिंतो	स्थानेभ्यः	१२४७, १२४९
ठिहपयं	स्थितिपदम्	पृ. १३५ पं. ११
ठिहं	स्थितिम्	१७४४
ठिहं	स्थितिः	२ गा. ४, ३३६[२]
ठिहं	स्थित्या	४४०, ४८१[३], ४९५[१], ५१८, ५४८[१]
० ठिहं	स्थितिकः	५३६[२]
*० ठिहंया	स्थितिकाः	पृ. ३२ टि. ६
ठिह्या	स्थित्या	१२१५[१], १२५२[४-५]
ठितलेरसा	स्थितलेदयाः	११५[१]
ठिनि -	स्थितिः	१७०२[४, १६]
+ ठिति	स्थितौ	८२९[२] गा. १९१
० ठिनिबंधम्	स्थितिवन्धकः	१७४२ तः १७४४
० ठितियाई	स्थितिकानि	१७९७
ठिनिं	स्थितिम्	१६७९
ठिनी	स्थितिः	३२५[१-३], ३३६[१, ३], ३३७[१] तः ३५१[१], ३५४ [१-३], ३६०[१], ३६३ [१], ३६६[१], ३६९ [१], ३७१[१], ३७२ [१], ३७५[१], ३८१ [१], ३८४[१], ३८७ [१], ३९०[१], ३९३ [१], ३९४[१], ३९५ [१], ३९६[१], ३९९ [१], ४०७[१], ४०८ [१], ४०९[१], ४३६ [१], ४३७[१, ३]

मूलसङ्घो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाइ
	१६८४[४], १६९७,	
	१६९८[१-२], १७३६	
	[१], १७३७[१],	
	१७३८, १७४१, १७४६	
	वि. १	
ठिनीए	स्थित्या ४४१, ४४३ तः	
	४४८, ४५२ तः ४५६	
	[१], ४५७[१], ४५९	
	[१], ४६२[१], ४६४	
	[१-२], ४६६[१],	
	४६७[१], ४६८[१],	
	४७०[१], ४७३[१],	
	४७४[१,३], ४७५[१],	
	४७७[१], ४८१[१],	
	४८२[१,३], ४८३[१],	
	४८५[१-३], ४८७[१],	
	४८९[१,३], ४९०	
	[१, ३], ४९१[१],	
	४९३[१-३], ४९७,	
	४९९[२], ५०४, ५०५,	
	५०८, ५१०, ५११.	
	५१३ तः ५१५, ५१७,	
	५१९, ५२५[१], ५२९	
	[१], ५३०[१], ५३१	
	[१-३], ५३२[१,३],	
	५३३[१, ३], ५३५	
	[१,३], ५३६[१,३],	
	५३७[१,३], ५३८[१],	
	५३९[१], ५४१[१],	
	५४२[१], ५४३[१],	
	५४५[१], ५४७[१],	
	५५०[१], ५५१[१],	
	५५२[१], ५५४[१-३],	
	५५५[१-३], ५५६	
	[१,३], ५६७[१]	
• ठिनीए	स्थितिकः ४६७ [१-३],	
	४७४ [२-३], ४८२	

मूलसङ्घो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाइ
	[१-३], ४९० [१-३],	
	५३२ [१-३], ५३३	
	[१ ३], ५३५ [२],	
	५३६ [१-३], ५३७	
	[१-३], ५५६ [१-३]	
* • ठितीए	स्थितिकः ४५६ [१-३],	
	५३५ [१, ३]	
ठितीचरमेण	स्थितिचरमेण ८१० [१],	
	८११ [१]	
ठितीणामणि-	स्थितिनाम-	
हृत्ताउए	निधत्तामुष्कः ६८५	
ठितीणामनि-	,,	६९०
हृत्ताउए		
ठितीनामनि-	,,	६८४
हृत्ताउए		
• ठितीयस्स	स्थितिकस्स ४६७ [१],	
	४७४ [१], ४८२ [१],	
	४९० [१], ५३२ [१],	
	५३३ [१], ५३५ [१],	
	५३६ [१], ५३७ [१],	
	५५६ [१]	
• • ठितीयस्स	स्थितिकस्स ४५६ [१]	
• ठिनीयं	स्थितिकम् १७४५ तः	
	१७४७ [१], १७४९ तः	
	१७५२	
• ठितीया	स्थितिकाः ३३२	
• ठितीयाहं	स्थितिकानि ८७७ [५]	
• • ठितीयाहं	,,	
• ठितीयाण	स्थितिकानाम् ३३२	
• ठितीयाणं	,, ३३२, ४५६	
	[१], ४७४ [१], ४८२	
	[१], ४९० [१]	
ठितीहि	स्थितिभिः २०७० [१]	
	गा. २२८, २१७० [२]	
	गा. २२९	
ठियाहं	स्थितानि ८७७ [१-२],	
	८८८ [१], ८८९ तः	
	८९१	

मूलसहो	सकयथो	सुत्तंकाइ
	ड	
इज्झंत	दह्यमान पृ. ५७ टि. ४	
+ इव्व	दर्भः ४७ गा. ३५	
इव	म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ. ३६ टि. ७	
डोव	,,	५८
डोविलग	,,	५८
	ढ	
ढंका	काकाः	८८
+ ढंकुण	चतुरिन्द्रियजीवः	
	पृ. २८ टि. ९	
+ ढिंकुण	,, ५८[१] गा. ११०	

ण

ण	न ५४[११], २११ गा. १०२-१०३, २७२[६], ६५६[३], ६६६[३], ६६७, ६७३[२], ६७५, ८३२ तः ८३८, ८४४ तः ८५७, ८९०, ८९७, ९४८ गा. १०५, ९५६, ९९८, १०४१ [६], ११४८, ११५५, १६०४[३], १६५०, १६८०, १७०५, १७३७, १७३२, १७४१, १८०२, १८७६[२], १८७८[२], १९०७, १९५५, १९६४, २०८०, २०८२, २०४३, २०४६, २११७[१], २१५७, २१५०[२] गा. २२९
---	--

ण-	न ११० गा. १२१ गा. १२३, ८३१, ८३९ तः ८४८, ८७५
णडला	नकुलाः ८५[१]

मूलसहो	सकयथो	सुत्तंकाइ
णक	म्लेच्छजातिविशेष	९८
णका	मत्स्यविशेषः	६३
णक्खत्त	नक्षत्र १६७ तः १६९, १९६, १९८[१]	
णक्खत्त ०	नक्षत्र-नक्षत्रनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
णक्खत्तविमाणे	नक्षत्रविमाने ४०३[१-३], ४०४[२]	
णगर-	नगर १८८, १८९[१]	
णगर ०	,, २११ गा. १७४	
णगर ०-	,, १९३[१]	
णगरणिद्धमणेषु	नगरनिर्धमणेषु-नगर- जलादिनिर्गमनमार्गेषु ९३	
० णगरा	नगराणि १८८, १८९, [१], १९०[१]	
णगरावास	नगरावास १८८	
+ णमोह	न्यग्रोधः ४१ गा. १७	
णग्गोहपरिमंडल-	न्यग्रोधपरिमण्डल-	
मंढाणणामे	संस्थाननाम १६९.४[८]	
णग्गोहपरिमंडले	न्यग्रोधपरिमण्डल- संस्थानविशेषः ९८८	
णक्षण	नर्तन १८८	
णट्ट	नाट्य-नृत्य १७८[१], १८८	
णत्थि	नास्ति २११ गा. १७५, ९४०[१], ११८१, १२०३[५], १५५९ तः १५६१, १५६३[१], १५९९[२], १६०१, १७०८[१-३], १९०७, १९५५, २११७[१]	
,,	न सन्ति ८३, ८९, १९९ [१], ४६०, ४७३[२], ४७८, ४८७[१], ४८८, ४९६, ५३८[१], ९१० [३], ९११[१], ९१४	

मूलसहो	सक्ययो	सुसंकाह
नत्थि	[२], ९१८[२], १०३४, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५[१], १०४६[१, ३, ५, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८[२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-२, ४], १०५५ [१, ३-५], १०६१, १०६५, १०६७, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०० [१-२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०८, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२३ [१], २१२४[१-३] २१३५[१]	
„	न स्तः	१९०४ [३]
णदीण	नदीनाम्	८८५
णपुंसगभाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी	८३४
णपुंसगपणवणी	नपुंसकप्रज्ञापनी	८३५, ८३८, ८५६
णपुंसगवयणं	नपुंसकवचनम्	८५७
णपुंसगवयणे	„	८९६
णपुंसगवयू	नपुंसकवाक्	८३३, ८३६, ८५३, ८५४
णपुंसगवेदए	नपुंसकवेदके	१९०२[३]
णपुंसगवेदस्स	नपुंसकवेदस्य	१७०२ [२], १७०८[८], १७११[१-२]
णपुंसगवेदे	नपुंसकवेदः	१३२९, १६९१[५]
णपुंसगवेदगा	नपुंसकवेदकाः	९३८, ९३९ [१], ९४२

मूलसहो	सक्ययो	सुसंकाह
णपुंसगवेद्य-	नपुंसकवेद-	
परिणामे	परिणामः	९३७
णपुंसगवेद्यस्स	नपुंसकवेदस्य	१७०८ [१०]
णपुंसगा	नपुंसकाः	५७ [१], ७५ [२-३], ८५ [३]
णपुंसगाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी	८३७
णपुंसया	नपुंसकाः	३३४
णयगती	नयगतिः	११०५, १११३
० णयणा	नयनौ	१७८ [२]
णयरी	नयरी	१०२ गा. ११७
णयविहीहिं	नयविधिभिः	११० गा. १२७
० णया	नयाः	१११३
णयार्ण	नयानाम्	„
णरगभयं	नरकभयम्	१६७, १६८, १७० तः १७२, १७४
णरगा	नरकाः	१६७ तः १७४
णरगावास ०	नरकावास	१७३
णरगेसु	नरकेषु	१६७, १६८, १७२
णरदावणिया	कर्मार्यविशेषः	१०५
णरवावणिया	„	पृ. ३८ टि. ४
णरवाहणिया	„	„
+ णल	नडः-वनस्पतिः	५४[८] गा. ९२
णलाण	नडानाम्	८८३
णले	नडः-वनस्पतिः	४६ गा. ३३
णव	नव	५८[२], ८५[५], १९७[२], ४१५[१], ५३४, ५४९, १०३१ [१], १०३२[२], १०६६[२], १४९७[३], १४९९[१], १५००, १७०२[६, ८, २१, ४५], १७११[२], १७६१, १७६५[२], १७८४[१]

मूलसरो	सक्यत्यो	सुसंकाइ
णवभो	नवकः १५०४[४], १५०९ तः १५११[१]	
णवगा	नवकाः-नव ९१[४] गा. १११	
णवणीह्या	नवनीतिका-वनस्पतिः ४३ गा. २६	
णवणीतया	,, ,, घृ. १८ टि. २०	
णवणीयं	नवनीतम् ८५.३	
णवपपुसहीणे	नवप्रदेशहीनः ५०७	
णवमं	नवमम् ११८०[१०], घृ. ११२ पं. २६	
णवरं	नवरम् १९२, १९९ [१-२], २०० [१] तः २०५ [२], २०६ [२], २०८, ४५०, ४५४, ४५६ [३], ४५७, ४६०, ४६७ [३], ४६८ [३], ४७३ [२-३], ४७४ [२-३], ४७५ [३], ४७७ [३], ४७८, ४८०, ४८१ [२-३], ४८३ [३], ४८५ [२-३], ४८६ [३], ४९३ [३], ४९५ [३], ५२२, ५२७ [३], ५२९ [३], ५३८ [३], ५४०, ५४२ [३], ६३८, ६६०, ६६४, ६६५ [१], ६६६ [३], ६७१, ६७६, ८०५, ८०६, ८९५, ९१७, ९२०, ९२२ तः ९२४, ९४० [१, ३], ९४१ [१-२], ९४५, ९४६, ९८३ [१], ९८४, ९८६, ९८७ [१, ५], ९८८, ९९० [४], ९९८, १००३ [२], १०१२ [२], १०१४	

मूलसरो	सक्यत्यो	सुसंकाइ
		[२], १०१६[२], १०२२ [१-२], १०३२[१-२], १०३३[२], १०३८[२], १०४१[४, ६], १०४२, १०४३[२], १०४५[१], १०४७[२], १०४९, १०५०[२], १०५२, १०५९ तः १०६१, १०६४, १०६५, १०६६ [२-३], १०७२, १०८०, १०८२, ११४१, ११४२, ११४४, ११४६, ११४७, ११५० तः ११५२, ११५५, ११७२, ११७४, ११८०[१, ३], ११८१, १२००[२], १२०२, १२०३[५], १२०५, १२४८, १२४९, १२५८ [८], १३४९, १४०८ [३], १४३५, १४६४, १४६७, १५००, १५२६ [३], १५३२[५, ७], १५५१[८], १५९५[२], १५९७[२], १५९९[२], १६०१, १६०३[२], १६३८[२], १६३९, १६४१, १६४९[२], १६७६[२], १६७८[२], १६८४[२], १६८५[२], १६९४[१८], १६९५ [३], १७१७, १७२७, १७२८, १७३०[२], १७३१[३-४], १७३३, १७३९[३], १७४१, १७५६[२], १७६५ [२], १७७७[२], १७८४[३], १८०६[२],

मूलस्रो

सकयलो

सुतंकाह

मूलस्रो

सकयलो

सुतंकाह

१८०९, १८१५, १८२०,
१८२४, १८२६, १८२८,
१८३९, १८६९ [२],
१८७६ [२], १८९५ [२],
१९०० [२], १९२४,
१९३२ [२], १९५५,
२०००, २०३६, २०३९,
२०५०, २०६५, २०९१
[२], २०९२, २०९६
[२], २१०० [२],
२१११, २११५, २११७
[१], २११८ [१],
२११९ [२], २१२० [२],
२१२२, २१२३ [२-३],
२१२४ [२-३], २१२८
[२], २१३९, २१४६,
२१५०, २१५४ [१],
२१५७, २१५८ [१-२],
२१६० तः २१६२,
२१६५, घृ. ४०२ टि. १

नवरम् ५२८, १०५४ [२]
नवविधाः १०१, १४६
[१], १५२० [५]

नवविधः १६८०

नवविधम् १६९१ [५]

नवभ्यः ९९२ [३]

वनस्पतिविशेषः ५२

,, ५४ [१] गा. ५१

वाक्यालङ्कारादिषु २५

[२-३], २८ [३-४], ३१

[३-४], ४०, ४१, ५५

[२-३], ५६ [२], ५७

[२], ५८ [२], ६८

[२-४], ७५ [२-४], ८२,

८३, ८४ [२-४], ८५

[३-५], ८९, ९०, ९१

[२-४], ९३, १०७, १४८

तः १७८ [१], १७९
[१] तः १८१ [१], १८२
[१] तः १८४ [१], १८५
[१], १८६ [१], १८८,
१८९ [१], १९० [१],
१९३ [१], १९५ [१-२],
१९६ [१], १९७ [१] तः
१९९, २०० तः २०६

मृगाणां प्रथमकण्डिका,
२०७ तः २११, २२५ तः
२७२ [५], २७३ तः
२७५, ३२५, ३३० तः
३३३, ३९७ [१] तः
३९९ [१], ४०९ [१],
४३६ [१], ४३८, ४३९,
४६२ [१], ५०० तः
५०४, ५६० तः ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ तः
५८५, ५८९, ६०५ तः
६०७, ६०९ तः ६१३,
६१५, ६१७, ६१९, ६२१,
६२३, ६२४, ६२६, ६२८,
६३०, ६३२, ६३३,
६३६, ६३७, ६३९ [१],
६४२, ६४५ [१],
६४६, ६४८, ६५० [१],
६५६ [१], ६५७, ६५८,
६६२ [१], ६६६ [१],
६६८ [१], ६६९ [१],
६७२ [१], ६७३ [१],
६७७, ६७९, ६८१, ६८४,
६८७, ६८८, ६९१, ६९३
तः ६९५, ६९७, ७०० तः
७२५, ७३० तः ७३८,
७५३, ७५४, ७६३,
७६४, ७७२ तः ७७५,
७७७, ७७९ तः ७८८,

णवरं—

णवविहा

णवविहे

,,

णवहिं

णहिया

णही

णं

मूलसदो
ण

सक्यत्थो सुत्तकाइ
७९१ तः ८००, ८०२
तः ८०७, ८०८ तः
८२९ सुत्ताणां प्रथम-
कण्डिका, ८३१ तः ८३८,
८५४ तः ८५८, ८६०
तः ८६८, ८७० तः ८७२,
८७५, ८७७[१], ८७८
तः ८८१, ८८७, ८८८
[१], ८८९ तः ८९३,
८९६ तः ८९८, ९००,
९०१, ९१०[१-४],
९११[१-२], ९१२
[२-४], ९१४[१-२],
९१६[२], ९१८[१],
९२०, ९२१[१-२],
९२२ तः ९३७, ९४७ तः
९५८, ९६० तः ९६८
सुत्ताणां प्रथमकण्डिका,
९७०, ९७३, ९७४
[१-५], ९७५[१], ९७६
[१, ३-४], ९७७[१],
९७८[१], ९७९, ९८०
[१], ९८१[१], ९८२,
९८३[२], ९८४, ९८५
[७, ९], ९८६, ९८७
[२, ४], ९९२[१-२],
९९३ तः ९९५[१],
९९६, ९९८, ९९९[१],
१००० तः १००३[१],
१००४, १००५, १००७,
१००९[१], १०१०[१],
१०११[१], १०१२[१],
१०१३, १०१४[१],
१०१५[१], १०१६[१],
१०१७ तः १०१९,
१०२४, १०२५, १०३०,
१०३१, १०३६, १०४१

मूलसदो

सक्यत्थो सुत्तकाइ
[१-४, ८], १०४३
[१, ३, ५-६], १०४६
[१, ८], १०४७[१, ४],
१०५६, १०५८, १०६५,
१०६८, १०७७, १०७८,
१०८०, १०८१, १०८३,
१०८५, १०८९, ११०६
तः ११०९, १११४,
११२४ तः ११२६,
११२८ तः ११३३,
११३८, ११३९, ११४१,
११४२, ११४४ तः
११४७, ११५६, ११७०
तः ११७४, ११७६,
११७८, ११८० [१,
५-१०], ११८२[१-३],
११८३[१-३], ११८५
तः ११९४, ११९९[१],
१२००[१], १२०३[३],
१२१०[१], १२१५
[१-३], १२१६[१],
१२१७, १२१९, १२२६
तः १२३३, १२३६ तः
१२४०, १२४२ तः
१२५०, १२५५, १२५६,
१२५८[१-२, ५-८],
१२६० तः १२६२[३],
१२६४[१] तः १२६६
[१], १२६७, १२६८
[१], १२७०[२] तः
१२७३, १२७५ तः
१२७७, १२७९ तः
१२८६, १२८८ तः
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ तः १३००,
१३०२, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,

मूलसरो

णं

सङ्ख्यत्यो

सुसंकाह

१३१४, १३१५, १३१७,
१३२० तः १३२२,
१३२४ तः १३४७,
१३५० तः १३५९,
१३६१, १३६२, १३६४
तः १३९५, १३९७ तः
१३९९, १४०५, १४०७
[१], १४०८[१-२],
१४१०[१, ३], १४१४
[१, ३], १४१५[१-२],
१४१६[१], १४१७,
१४१८, १४२०[१] तः
१४२५[२], १४२६[१],
१४२७ [१], १४२८
[१-२], १४३० [१],
१४३१ [२], १४३२
[१-३], १४३५, १४३६
[२], १४३७ [१-६],
१४४४, १४४६ तः
१४४८, १४५०, १४५२,
१४५४ तः १४५७,
१४५९, १४६९, १४७१
तः १४७३, १४७५ तः
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४[२],
१४८५ [१-३, ५-६],
१४८७ [१] तः १४९०
[१], १४९१ [१],
१४९२[१], १४९५[१],
१४९७ [१-३], १४९८
[१], १५०१ [१],
१५०२, १५०४ [१],
१५०६[१], १५०७[१],
१५१३ [१], १५१४,
१५२० [३], १५२१ तः
१५२३[२], १५२४[१],
१५२६ [१, ६], १५२७

मूलसरो

सङ्ख्यत्यो

सुसंकाह

तः १५२९[१], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६],
१५३३ [१], १५३४ तः
१५३७, १५३९ [१],
१५४० तः १५४२,
१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१५५२ तः १५५४,
१५५७, १५५९ तः
१५६१, १५६३ [१],
१५६४ तः १५७५ [१],
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१ [१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६ [१], १५८८,
१५८९[१], १५९० तः
१५९५ [१], १५९६,
१५९७ [१], १५९८,
१५९९ [१], १६००,
१६०२, १६०३ [१],
१६०४ [१], १६०५,
१६०७ तः १६०९,
१६१२, १६१३ [१],
१६१४ तः १६१७,
१६१९ तः १६२६,
१६२८ तः १६३०,
१६३७, १६३८ [१],
१६४०, १६४२, १६४३,
१६४६, १६४७ [१],
१६४८, १६४९ [१],
१६५० तः १६५३,
१६५७, १६५८, १६६०,
१६६३, १६६५, १६७०,
१६७२, १६७५ तः
१६७७ [१], १६७९

मूलसदो

णं

सकयल्यो

सुसंकाइ

तः १६९४ [१२], १६९५
[१-२], १६९६ तः
१६९८ [२], १७००
[९-११], १७०१ [१],
१७०२ [१, ४, ६-९, ११,
२१, २६, ३८, ५७],
१७०४, १७०५, १७०७
[१], १७०८ [१-४],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७१८, १७२१, १७२२,
१७२५, १७२८, १७३१
[१], १७३४, १७३५
[१], १७४२ तः १७४७
[१], १७४९ तः १७५२,
१७५४ [१], १७५५ तः
१७५८ [१], १७६१
[१], १७६४, १७६५
[२], १७६७ [१],
१७६९ [१], १७७० [१],
१७७३ [१], १७७४ [१],
१७७५ [१], १७७६,
१७७७ [१], १७७८,
१७८३ [१], १७८४ [१],
१७८७ [१], १७८८ [१],
१७८९, १७९२ [१],
१७९४ [१], १७९५ तः
१७९७, १८०२ तः
१८०७, १८०९ तः
१८१२, १८१४, १८१६
तः १८२२, १८२४,
१८२५, १८३४ तः
१८४१, १८४३, १८५९,
१८६२, १८६४, १८६६
तः १८६८, १८७१ [१],
१८७२, १८७४ [१],
१८७५ [१], १८७६ [१],
१८७७ [१], १८७८ [१],

मूलसदो

सकयल्यो

सुसंकाइ

१८७९, १८८० [१],
१८८१ [१], १८८३ [१],
१८८४, १८८७ [१],
१८८९ [१], १८९० [१],
१८९४ [१], १९०८ तः
१९१०, १९२८, १९२९,
१९३१, १९३२ [१],
१९३६ तः १९३८,
१९५४, १९५५, १९६०,
१९६३ तः १९६६,
१९७४, १९७५, १९७८,
१९८२ तः १९८४,
१९९१, १९९२, १९९४,
१९९५, १९९७, १९९८,
२००६, २००७, २०१७,
२०२२, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०४०,
२०४७, २०४९, २०५१
तः २०५३, २०५५,
२०५६, २०५७ [२],
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२,
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८३, २०८६, २०८७
[१], २०८८, २०९३
[१], २०९५ [१],
२०९६ [१], २१०१ [१],
२१०२, २१०३ [१],
२१०५, २१०६, २११९
[१], २१२० [१], २१२५
तः २१२७ [१], २१२८
[१], २१३३, २१३५
[१], २१३९, २१४२,
२१४३, २१४७, २१५३
[१-६], २१५४ [१],
२१५६ [१-२], २१५९

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१-२], २१६५, २१६६ [१-४], २१६८ तः २१७३[१], २१७४[१], २१७५, पृ. २४५ टि. २-३	
णंगलह	वनस्पतिविशेषः ५४[१] गा. २२	
णंगोली	लाङ्गलिनः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
णंताहिं	अनन्ताभिः पृ. ७९ टि. १	
”	अनन्तैः २११ गा. १७२	
णंदावसे	नन्दावर्तः-चतुरिन्द्रिय- जीवः ५८[१] गा. ११०	
णंदिपुरं	नन्दिपुरम् १०२ गा. ११४	
णंदियावत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]	
णंदिरुक्ते	नन्दिशृङ्गः ४१ गा. १७	
णागकुमार ०	नागकुमार पृ. ६१ टि. १	
णागकुमारसे	नागकुमारत्वे २१०३[१]	
णागकुमारराया	नागकुमारराजा १८२[२]	
णागकुमाररायागो	नागकुमारराजानी १८१ [२]	
णागकुमारा	नागकुमाराः १८१ [१], १८२[१], १८३ [१], ६२९, ६९५, ६९९, १८२७, १९९२, १९९६	
णागकुमाराणं	नागकुमाराणाम् १८१ [१], १८२[१], १८३ [१], १८५[२], १८६ [२], ३४९ [१-३], ३५३, ५७७	
णागकुमारादीचा	नागकुमारादिकाः २१०४[१]	
णागकुमारिंदा	नागकुमारेन्द्रौ १८१[२]	
णागकुमारिंदे	नागकुमारेन्द्रः १८२[२], १८३ [२]	
णागकुमारीणं	नागकुमारीणाम् ३५० [२-३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
णागफड	नागस्कटा १७७	
णागरुक्ते	नागशृङ्गः ४० गा. १५	
णागलबा	नागलता ४५ गा. ३०	
णागा	नागाः-नागकुमाराः १८७ गा. १४५, ४३९	
णागाणं	नागानाम्-नागकुमाराणाम् १८७ गा. १३८	
णागे	नागः-नागाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३[२] गा. २०६	
णाण	ज्ञान ११० गा. १२८, १९०९	
+ णाण	ज्ञानम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
णाणत्तं	नानात्वम् १९२, ६६५ [१], ९९४, १७४१, २०९९[२], २१००[२]	
० णाणत्तं	नानात्वम् १८७	
णाणपरिणामे	ज्ञानपरिणामः ९२६, ९३३	
णाणपरिणामेणं	ज्ञानपरिणामेन ९३८, ९४१[१], ९४३	
णाणपरिणामो	ज्ञानपरिणामः ९४०[१]	
० णाणं	ज्ञानम् १४२०[७-८], १४२१[२-५], १४५५	
णाणा	ज्ञानानि ४६०, ४७३ [२], ४७८, ४८२[३], ४८५[२], ४८८, ४९६	
”	ज्ञाने ४७४[२], ४८९ [-], ४९०[२]	
णाणा ०	नाना १९५[१]	
० णाणाहं	ज्ञाने १४२०[५-६]	
णाणारिया	ज्ञानार्थाः १०१, १०८	
णाणावरणं	ज्ञानावरणम् १७६२, १७६५[२]	
णाणावरणीश्वरस	ज्ञानावरणीयस्य १६६७, १६७९, १६९७, १७०५, १७०७[२], १७१४,	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
प्राणावरणिजस्स	१७१५, १७२१, १७२५, १७२८, १७३४, १७३५ [२], १७४०, १७४२, १७६१	
प्राणावरणिजं	ज्ञानावरणीयम् १५८५ [१], १५८६[१], १६६५, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६[१], १६७७[१], १६८८[१], १६८७, १७४५ तः १७४७[१], १७५३, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७५[१], १७७६, १७७७[१], १७७८, १७८२, १७८६, १७८७[१], १७८८[१], १७८९, घृ. ३८६ टि. १	
प्राणावरणिजे	ज्ञानावरणीयम् १६७९, १६८८	
प्राणाविह०	नानाविध १८८	
प्राणाविहसंठाणा	नानाविधसंस्थानानि ५३ गा. ४४	
प्राणासंठाणसंठिण्	नानासंस्थानसंस्थितम् १७४[५], १८४, १८६, १४८८, १४८९, १४९४ [१], १५२१, १५२४ [१], १५२६[१], १५४०, १५४१	
,,	नानासंस्थानसंस्थितः २०१०	
प्राणि-	ज्ञानी घृ. ३१२ टि. १	
प्राणी	,, १३४६, १७५१, १८९७	
प्राणी -	,, १३४६	
० प्राणी	,, १३४७ तः १३५१	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
० प्राणी	ज्ञानिनः २५७ तः २५९, ९३८, ९४१[१], ९४३	
० प्राणीण	ज्ञानिनाम् २५७ तः २५९	
० प्राणीणं	,,	
प्राणे	ज्ञानम् १८६५ गा. २१९, १९६३, १९६४	
प्राणेषु	ज्ञानेषु १२१६[१], १२१७	
प्राणेहिं	ज्ञानैः ४५५[१-३], ४५६ [१], ४५७[१], ४६२ [१], ४८१[१], ४८३ [१], ४८९[१], ४९१ [१], ४९३[२]	
,,	ज्ञानाभ्याम् ४७३[१], ४८१[१]	
० प्राणोवडत्ता	ज्ञानोपयुक्ताः २१७६	
प्राता	ज्ञाताः-ज्ञातवन्तीयाः, कुलार्याः १०४	
प्रात	नाम ११० गा. १२८, २११ गा. १७४ ६८४, ६८५, ६८७, ६९०, ६९१, ८३१	
,,	नामन्-नामकर्म १६७८ [२], १७९१, २१७५	
प्रात ०	,, १७६८[१]	
प्रात -	नामन् १९५[१]	
प्रातसप्ता	नामसत्त्वा-भाषाप्रमेदः ८६२	
प्रातं	नाम १९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०६[१], २०७, २०९ तः २११	
,,	नाम-नामकर्म १५८७ [१], १६६५, १७८५	
प्राते	,, १६९३, २१७०[१]	
० प्राते	,, १६९३	

मूलसदो	सकथ्यो	सुसंकाह
णामे	नामि ८६२ गा. १९४	
नायव्या	ज्ञातव्या १२५९ गा. २११, २०५४ गा. २२५	
नायव्यो	ज्ञातव्यः ११० गा. १२१ गा. १२४-१२५ गा. १२७ गा. १२९, घृ. ७८ टि. ५	
णारगाणं	नारकाणाम् ९०९	
णारगादीणं	नारकादीनाम् १७८४ [३]	
णारगादीया	नारकादिकाः १७६३ [३], १७६५ [१], १७८३ [२]	
णारायसंघय-	नारायसंहनननामः १७०२ [१९]	
णणामाण्	नारायसंहनननाम १६९४ [७]	
णारायसंघ-	नालबद्धानि ५४ [८]	
यणणामे	गा. ८६	
णालबद्धा	नाडीम् २००७	
० णालिं	नालिका-वनस्पतिः ४५ गा. २८	
णालीया	नावा १११२	
णावा	नौगतिः ११०५, १११२	
णावागती	नासौ १७८ [२]	
० णासा	नियुक्त घृ. ५६ टि. १३	
णिउत्त	निगोदजीवम् ५४ [११] गा. १०४	
णिमोयजीवं	निगोदजीवानाम् ५४ [१०] गा. १०३	
णिमोयजीवाण -	निगोदाः २३९	
० णिमोया	निगोदानाम् २३७	
० णिमोयाण	निकायेषु १५७४, १६३७	
० णिकाण्सु	निष्कृष्ट १७८ [१], १८८	
णिक्कड ०	निष्कृष्टेषु १५७	
० णिखुडेसु	निगोदः १३१०	
णिगोप्	निगोद २४८	
णिगोद्	२३८	
णिगोद् -	२३८	
० णिमोदा	निगोदाः २४७ तः २४९, ३३४	

मूलसदो	सकथ्यो	सुसंकाह
० णिमोदानं	निगोदानाम् २४७	
० णिमोदे	निगोदः १३०१	
णिमोयपञ्जत्तप्	निगोदपर्याप्तकः १३१९	
० णिमोयपञ्जत्तप्	”	”
० णिमोया	निगोदाः २५१	
णिमोयच्छति	निर्मच्छति-निष्पयेन प्राप्नोति घृ. ३६३ टि. ४	
णिमगुंदि	निर्गुण्डी ४२ गा. २१	
+ णिमोह	न्यग्रोधः घृ. १७ टि. १२	
णिग्वाए	निर्घातः ३१ [१]	
णिहं	नित्यम् १६७ तः १७०, १७२ तः १७४	
+ णिहंघयार	नित्यान्यकाराः १६७ तः १७२	
णिच्छिण-	निस्तीर्णसर्वदुःखाः २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
सध्वदुच्छा	निःक्षीरम् ५४ [७] गा. ८५	
णिच्छीरं	निक्षिपति २१६५, २१६६ [१]	
णिच्छुभह	” २१५३ [१, ३], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [२]	
णिच्छुभति	” २१५३ [१, ३], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [२]	
णिच्छूदा	निक्षिप्ताः २१६६ [३]	
णिजुत्त	नियुक्त १८८	
णिज्जरंति	निर्जरायन्ति ९७१	
णिज्जरापोमाला	निर्जरापुद्गलाः ९९३, २१६८	
णिज्जरापोमालाणं	निर्जरापुद्गलानाम् ९९४, २१६९	
णिज्जरापोमाले	निर्जरापुद्गलान् ९९८	
णिज्जरिस्संति	निर्जरिष्यन्ति ९७१	
णिज्जरिंसु	निर्जरायन्तिः— निर्जीर्णवन्तः ”	
णिट्ठियट्ठा	निष्ठितायाः २१७६	
० णिट्ठिया	निष्ठिता १२३७	
णिण्णया	स्फेच्छातिविशेष ९८	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
गिणहृह्या	निह्विका-लिपिमेदः १०७	
गिदा	निदा-सम्यग्विवेकवती, वेदनाविशेषः २०५४गा. २२५, २०७७	
गिदायं	निदाम्-सम्यग्विवेकवतीम्, वेदनाविशेषम् २०७८, २०८३	
गिदा	निद्रा १६८०, १६८९ [२]	
गिदागिहा	निद्रानिद्रा १६८०	
गिदापञ्चम्	निद्रापञ्चकम् १६८९ [१-२]	
गिदापञ्चकस्स	निद्रापञ्चकरय १७०६	
गिदापञ्चगस्स	,, १७१६, १७३५ [१], १७३६ [२]	
गिद्ध	स्निग्ध १७८ [२]	
,,	स्निग्ध-स्पर्श ५२५ [१], ८७७ [१४], १८०९	
गिद्ध ०	,, ,, ५४७ [१]	
गिद्ध -	,, ,, १८०६ [१]	
गिद्धफालपरिणता	स्निग्धस्पर्शपरिणताः १० [१], ११ [२], १२ [६-७], १३ [१-२]	
गिद्धफालपरिणया	,, १२ [४]	
गिद्धफालाहं	स्निग्धस्पर्शानि ८७७ [१३]	
० गिद्धमणेषु	विधमणेषु-जलादिनिर्गमन- मार्गेषु ९३	
० गिद्धयापु	स्निग्धतया ९४८ गा. १९९	
० गिद्ध-लुक्लक्षण	स्निग्ध-लक्षणेन ,,	
गिद्धस्स	स्निग्धस्य ९४८ गा. २००	
गिद्धंत	निर्भात १७८ [२]	
गिद्धेण	स्निग्धेन ९४८ गा. २००	
गिम्मल	निर्मल १७८ [२]	
गिम्मला	निर्मलानि १७७	
गिम्ममाणामापु	निर्माणान्नः १७०२ [५६]	
गिम्ममाणामे	निर्माणानाम १६९३	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
गियच्छति	निर्गच्छति-निश्चयेन प्राप्नोति १६६७	
गियतियाभो	नैयतिक्यः घृ. २७५ टि. ५	
गियमा	नियमात् २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ६७७, ६७९, ६८१, ७७५, ८७७ [७, ११, १३, २३], ८७७ [२३] गा. १९८, १५५४, १५६०, १५६१, १५६४, १६०७, १६११, १६२९, १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ३- ४], १६७६ [१], १६७८ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७९२ [१], १८०० [३], १८१५, १८५३, १८५५ तः १८५७, २१५३ [१]	
० गियंसणा	निवसनाः १८८	
गिरह्यार ०	निरतिचार १३५	
गिरणसु	निरयेषु १४८	
गिरयगतिणाम	निरयगतिनाम १७०९	
गिरयगतिणामापु	निरयगतिनामः १७०२ [१], १७३१ [१], घृ. ३७३ टि. १	
गिरयगतिणामे	निरयगतिनाम १६९४ [१]	
गिरयगतिपरिणामे	निरयगतिपरिणामः ९२७	
गिरयगतिपा	निरयगतिकाः ९३८	
गिरयछिरेसु	निरयच्छिद्रेषु १५७	
गिरयणिक्खेसु	निरयनिष्कटेषु ,,	
गिरयपत्थेसु	निरयप्रस्तटेषु ,,	
गिरयाणु-	निरयानुपूर्विनामः १७०२ [३६]	
गिरयावास ०	निरयावास १६७ तः १७१	
गिरबसेसं	निरवशेषम् ८०४, १५५२, २०५२ [६], २१३९,	

मूलसरो	सङ्कयथो	सुसंकाह
	२१५४ [२], २१५८ [२], २१६३, २१६४	
गिरवसेसो	निरवशेषः ६५६ [३], ११४५, २११७ [१]	
गिरंतरं	निरन्तरम् ८०८ [२], ८०९ [२], ८१० [२], ८१६ [२], ८६९, ८७९, १४२८ [३], १४३४, १४६८, १५७६ [२], १५७७ [२], १५७८ [२], १५८०, १५८१ [२], २१९३ [२], २१९५ [२]	
० गिरुदे	निरुद्धः १७४४	
गिरुहा	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४९	
गिरुंभह	निरुणद्धि २१७५	
गिरुंभति	,, ,,	
गिरुंभित्ता	निरुण्य ,,	
गिरेयणा	निर्रेजनाः २१७६	
० गिवातेहिं	निपातैः २१६९	
गिबिट्टाहं	निबिष्टानि १४४४	
० गिबेसेसु	निवेशेषु ८२	
गिब्वत्तणया	निर्वर्तना २०३४ [१], २०३५	
गिब्वत्तणा	निर्वर्तना १००६ गा. २०७	
० गिब्वत्तणा	,, १०१० [१]	
० गिब्वत्तिप्प	निर्वर्तितः ९६३ [१], १७९६, १८०६ [१-२], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, २०३८, २०३९	
गिब्वत्तियस्स	निर्वर्तितस्य १६७९	
गिब्वत्तेति	निर्वर्तयति १७४४	
गिब्वत्तापूणं	निर्व्याघातेन ११२२, १५५३, १८०९	
गिब्वुह	निर्वृति १ गा. २	
गिसम्भो	निसर्गः ११० गा. १२०	

मूलसरो	सङ्कयथो	सुसंकाह
गिसव ०	निषध-पर्वत १०९८	
गिसव ०	,, ,, घृ. २६९ टि. ३	
गिसिरण -	निखजन ८७९	
(गिसिरणं)	निखजनम् ८७९	
गिसिरसि	निखजति ८७९, ८८०, ८९२, ८९३, ८९५	
गिसिरभागे	निखजन् ८७९	
गिसिगो	निषेकः १७०० [४-५], १६९७, १६९८ [१], १७०४	
० गिस्साए	निश्रया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० गिस्सासा	निःश्वासाः ११२४	
० गिस्सिप	निश्रितः ३१ [४]	
गिस्सिया	निःसृता ८६३ गा. १९५	
० गिस्सिया	निःसृता ८६३	
० गिहत्ताउए	निघत्तायुष्कः ६८४, ६८५, ६९०	
० गिहत्ताउयं	निघत्तायुष्कम् ६८७	
गिहस	निकष १८७ गा. १४५	
० गिहसे	निकषः १२३०	
गिहि	निधि-निधिनामाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
गिहु	गिहुः-गिहु. पुष्पम् ५४ [८] गा. ८७	
+ गिब -	निम्बः ४० गा. १३	
गिबए	निम्बकः-निम्बः घृ. २९५ टि. ५	
गिबछल्ली	निम्बत्वक् १२३३	
गिबकाणिप	निम्बकाणितम् १२३३	
गिबसारए	निम्बसारकः-निम्बसारः घृ. २९५ टि. ६	
गिबसारे	निम्बसारः १२३३	
गिबे	निम्बः ,,	
गीनो	नीतः १०४२	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह
णीगिया	चतुर्दिन्द्रयजीवाः ५८ [१]	
णीमे	नीपः-वनस्पतिः ४१ गा. १८	
णीबागोष्ट	नीचगोत्रम् १६९५ [१, ३]	
णीबागोयस्स	नीचगोत्रस्य १६८५ [२], १७०३ [२]	
णीरवा	नीरजसः २१७६	
„	नीरजासि १७७, १७८ [१], २१०	
णील	नील १८०९	
णील०	नील [लेदयाम्] १२२५	
णीलपूर्ण	नीलकेन-नीलेन १२३२	
णीलकणवीरप्	नीलकरवीरकः १२२७	
णीलगुलिय०	नीलगुटिका १७८ [२]	
णीलबन्धुजीवप्	नीलबन्धुजीवकः १२२७	
णीललेसद्वाणा	नीललेदयास्थानानि १२४९	
णीललेसं	नीललेदयाम् १२२४	
णीललेसा	नीललेदया घृ. ४०३ टि. १	
णीललेसाप्	नीललेदयायाम् १८८५ [१]	
णीललेसाभो	नीललेदयाः ११९०	
णीललेसे	नीललेदयः १२०१ [२], १२०३ [३], १२१० [१, ३], १२१५ [२], १३३७	
णीललेसेणं	नीललेदयेन १२५८ [४]	
णीललेसेसु	नीललेदयेषु १२१० [३]	
णीललेस्स	नीललेदय १२०८	
णीललेस्सद्वाणा	नीललेदयास्थानानि १२४७ तः १२४९	
णीललेस्सं	नीललेदयाम् १११६, १२२०, १२२२, १२२४, १२५१	
„	नीललेदयम् १२१५ [३], १२५८ [२]	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह
णीललेस्सता	नीललेदया १११६, ११४९, ११५६, १२२१, १२२३, १२२७, १२३२, १२३९, १२५२, १२५३	
„	नीललेदयाः २५५, ९३८, ११७०, ११७१, ११७३, ११७६, ११८० [५, ८-९], ११८२ [१], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० तः ११९२, ११९४, १२०३ [२]	
णीललेस्साप्	नीललेदयायाः १२३४	
णीललेस्साभो	नीललेदयाः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०	
णीललेस्साढाणा	नीललेदयास्थानानि १२४७	
णीललेस्साणं	नीललेदयानाम् ११७६, ११९२	
णीललेस्सापरिणामे	नीललेदयापरिणामः ९३०	
णीललेस्से	नीललेदयः १२०८, १२१० [३], १२१५ [२], घृ. ३०२ टि. ४	
णीललेस्सेसु	नीललेदयेषु १२०८	
णीललेस्सेहिंत्तो	नीललेदयेभ्यः ११९१, ११९२, ११९४	
णीलवर्ण०	नीलवर्ण ४४०, ४४१	
णीलवर्णयामाप्	नीलवर्णनामः १७०२ [२७]	
णीलवर्णपरिणता	नीलवर्णपरिणताः १० [१], ११ [१], १२ [४]	
णीलवर्णवासहर- पञ्चव	नीलवर्णधरपर्वत १०९८	
णीलसुप्तप्	नीलसुप्तके-नीलसुप्ते १२२२	
णीलापुराण	नीलापुराण-वर्णप्रकाश १८७ गाः १४८	

शूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
गीली	नीली—वनस्पतिः	पृ. १९ टि. ५
गीलुप्यले	नीलोत्पलम्	१२२७
गीससंति	निःश्वसन्ति ७०४, ७२०, ११२४, ११४२, १८०२, १८०९, १८१५	
० गीसवं	निष्यन्दम्	१ गा. ३
गुणं	नूनम् ८३०, १२०१[१], १२०३[१, ३], १२०७ [१], १२०८, १२०९, १२१०[१, ३], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५१ तः १२५३, १२५५, २१६९	
गेउरा	द्वीन्द्रियजीवाः	५६[१]
”	चतुरिन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. १०
गेउला	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८[१]
गेगम	नैगम	१११३
गेगाई	अनेकानि १८१७, १८२०	
गेहूर	म्लेच्छजातिविशेष	९८
गेहृब्धं	नेतव्यम्	पृ. १७९ टि. १
गेसविष्णाणावरणे	नेत्रविज्ञानावरणम्	१६७९
गेस्ता	नेत्रे १०२५, १०२८[३]	
गेस्तावरणे	नेत्रावरणम्	१६७९
+ गेसिय	चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१] गा. ११०
+ गेमालिय	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १६
गेयइयामो	नैयतिकयः	११४१, ११४२
गेयतियाओ	”	११२९, ११३९
गेयरा	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. ४
गेयवं	नेतव्यम्—ज्ञातव्यम्	३५३, ५२८, ७२९, ८८९,

शूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
		१०४५ [२], ११९६, १६३६, २१०७, २११४, २१२२
गेयव्या	नेतव्याः—ज्ञातव्याः	१०६७, १६३६, २१३९
गेयव्यो	नेतव्यः—ज्ञातव्यः	१०४२, १५१७ [३]
गेयं	ज्ञेयम्	१५१८ [७]
गेरहृणसे	नैयतिकत्वे	१०४१[१]
गेरहृण्	नैयतिकः	४५५ [२-३], ४५९ [१], ८१० [१], ८१२ [१], ८१४ [१], ८१६ [१], ८१८ [१], ८२० [१], ८२२ [१], ८२४ [१], ८२६ [१], ८२८ [१], ८८८ [१], १०४४, १०४५[१], ११९९[१], १२००[१], १२०१ [१], १२०८, १२१५ [१-३], १२६१, १२६४[१], १४०७[२], १४०८[१-२], १४१७, १४१८, १४२० [१], १४२१ [१], १४२२, १४२६ [१], १४२८ [४], १४४०, १५८१ [२], १५८५ [२], १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९ [१], १६४७ [१-३], १६६८, १६७१, १६७६ [१], १७४६, १७४७ [२], १७५६[१], १७६७[१], १७६८[२], १७७०[२], १७७७[१], १७९२[२], १८७८[२], २१५४[१], २१५७, २१६०

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाह
० गेरहृण	नैरयिकः १४४४, १४४६ तः १४४८, १४५७, १४५९ तः १४६१, १४६४, पृ. ३२६ टि. ३	
गेरहृणं	नैरयिकेण १६०४[१]	
गेरहृणसु	नैरयिकेषु ६७२[२], ११९९[१], १२०१[१], १२०८, १४०८[१], १४१७, १४२३, १४२७ [१], १४३०[१], १४३५, १४३७[१], १४४१, १५९५[३-४], २१३९	
गेरहृणहिंतो	नैरयिकेभ्यः ११५०, १२००[१], १४१७, १४१८, १४२०[१-२], १४२१[१], १४२२, १५९१, १५९५[१], १५९९[१-२], १६०३ [१]	
० गेरहृणहिंतो	नैरयिकेभ्यः २१७[२], १४४४ तः १४४६	
गेरहृणो	नैरयिकः १७४५, १७४९	
+ गेरहृय	नैरयिकाः १४०६ गा. २१३	
गेरहृय ०	नैरयिक १०९९, १२७० [१], १६०४[१], १९०५[३] तः १९०७, १९७३ गा. २२०	
गेरहृय-०	नैरयिक १२६६[१], १२६७, २१५४[१]	
गेरहृयभसणि-	नैरयिकासंख्यायुष्कम्	
आठय	१४७१	
गेरहृयभसणि-	नैरयिकासंख्यायुष्कम्	
आठयस्स	१४७३	
गेरहृयस्तेषोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
वातगती	१०९३, १०९४	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाह
गेरहृयस्तेषोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
वातगती	१०९४	
० गेरहृयस्तेषोव-	,,	,,
वातगती		
गेरहृयतेषगसरीरे	नैरयिकतैजसशरीरम्	
	१५३९ [१]	
गेरहृयस्ते	नैरयिकत्वे १०४३ [१, ४], १०४६ [१, ४], १०४७ [१], १०४८ [१], १०५० [१], १०५४ [१], १०५५ [१], १०६५, २१०१ [१], २१०२, २१०५, २१०८, २११२, २११३, २११९ [१], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१], २१३९, २१४० [१]	
गेरहृयदृढो	नैरयिकदृढकः १०४२	
गेरहृयपंचेंद्रिय-	नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेडवियसरीरस्स	शरीरस्य १५२९ [१]	
गेरहृयपंचेंद्रिय-	नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेडवियसरीरे	शरीरम् १५१६, १५१७ [१], १५२३ [१]	
० ,,	,, १५१७ [१-२], १५२३ [२]	
गेरहृयभयोव-	नैरयिकभयोपपातगतिः	
वातगती	१०९९	
गेरहृयमेदेणं	नैरयिकमेदेणं पृ. ३५१ टि. १	
० गेरहृयमेदेसु	नैरयिकमेदेसु १५८०	
० गेरहृयवे-	नैरयिकवै-	
उवियसरीरे	क्रियशरीरम् १५२३ [२]	
गेरहृयस्स	नैरयिकस्य ४५५ [३], १०३०, १०४१ [१-४, ८], १०४५ [१], १०५८, १०६२, १०६५, १५४८, १५९९ [२], १६१३ [१],	

मूलस्रो

सकयत्यो

सुरांकाह

१६३५ [१, ६,] १६५८,
१६६२, १७४७ [१],
२०९३ [१], २०९५
[१-२], २०९६ [१],
२१०१ [१], २१०५,
२१०७, २११०, २११९
[१], २१२० [१], २१३५
[१], २१३९, २१५८
[१], २१६०, २१६३,
पृ. २२० डि. ३

गेरह्यस्स -
० गेरह्यस्स
गेरह्यं
गेरह्या

नैरयिकस्य ८८८ [१]
,, १४४४, १४५९
नैरयिकम् १२१५ [१-२]
नैरयिकाः १६७, २१७
[५], ८१३ [१], ८१७
[१], ८२३ [१], ८२५
[१], ८२९ [१], ८६८,
८७२, ९३८, ९४० [३],
९४३, ९६५ [२], ९६६
[२], ९६७ [२], ९७१,
९९५ [१], ९९७, १०७८,
१०८२, ११२४ तः
११२६, ११२८ तः
११३१, ११३४, ११३७,
११४१, ११४५, ११४६,
११५०, ११७१, ११९२,
१४००, १४१० [१],
१४१४ [१], १५८३ [१,
४], १५८६ [२], १६००,
१६०२, १६०३ [१],
१६४९ [१], १६७३,
१७५८ [१], १७६१,
१७९४ [१], १७९५,
१७९७, १८०३ तः
१८०५, १८११, १८५३,
१८५८, १८५९, १८६२,
१८८० [१], १९२९,

मूलस्रो

सकयत्यो

सुरांकाह

१९३३, १९३५, १९५३,
१९५५, १९६२, १९६६,
१९७१, १९७५, १९७९,
१९८३, २०१७, २०२२,
२०३३, २०३६, २०४०,
२०४५, २०४९, २०५६,
२०६१, २०६४, २०६७,
२०७०, २०७३, २०७६,
२०७८, २०८२, २१२३
[३], २१२६, २१४३
नैरयिकाः १६८, १६९,
१७३, १४१० [२३],
१४१४ [२-३], १८०२,
१९८४, १९८६, १९८७,
२०५७ [२]

० गेरह्या

गेरह्याई

गेरह्याउअ

गेरह्याउअस्स

गेरह्याउए

गेरह्याउयस्स

गेरह्याउयं

गेरह्याओ

गेरह्याण

गेरह्याणं

नैरयिकादयः १७७३ [२]
नैरयिकायुष्क १७०९
नैरयिकायुष्कस्य १७०१
[४], १७३० [१, ४]
नैरयिकायुष्कम्:
१६८३, १६९२
नैरयिकायुष्कस्य
१७०१ [१]
नैरयिकायुष्कम् १४७२
नैरयिकात् १५८९ [१, ४],
१५९३, १५९७ [१],
१६०१
नैरयिकाणाम् १९८२
,, १६७, ४५९ [१],
९०२, ९११ [१-३], ९१२
[१], ९२२, ९४० [१],
९४१ [१], ९५९, ९६२
[२], ९६३ [२], ९६४
[२], ९८३ [१-२], ९८८,
१००८ [१], १०११ [२],
१०१२ [२], १०१४ [२],
१०१५ [२], १०२० [१],

मूलसदो	सङ्ख्याव्यो	सुसंकाह	मूलसदो	सङ्ख्याव्यो	सुसंकाह
गेरह्याणं	१०२३, १०२६[१], १०२९, १०३८[१], १०४८[१-२,४], १०५१, १०५७, १०६४, १०७०, १०७६, १०८८, ११३५, ११४३, ११५७, ११६२, ११६३[२], ११६४[२], ११७१, ११९२, १५३९ [२], १५४४[१], १५७५[१], १५७६[२], १५७७[२], १५७८[२], १५७९[२], १६०६[१], १६१८, १६२७[१], १६३६, १६३८[१], १६४१, १६६६, १७५४ [४], १७६९[२], १७७५[२], १७८७[२], १७९६, १८०६[१], १८०९, १८१५, १८१६, १८६९[१], १९१२ तः १९१४, १९२५, १९२७, १९४० तः १९४२, २००८, २०२१, २०२६, २०२७, २०३१, २०३८, २०४७, २०८९, २०९७ [१], २०९९[१], २१००[१], २१२१[१], २१२३[१], २१२४[१], २१२६, २१३४[१], २१३७[१], २१४०[१], २१४३, २१४८		गेरह्यादि ० गेरह्यादीणं	नैरयिकादि २१०४[१] नैरयिकादीनाम् ९६०[२], ९६१[२]	
			गेरह्यावास ० गेरतिष् गेरतिषा	नैरयिकावास ४.५० टि.३ नैरयिकः ८०८[१] नैरयिकाः ८०९[१], ८११[१], ८१५[१], ९६८[२], ४ ३९५ टि.८	
			गेवच्छ गेव्वाणं गो	नेपध्य १८८ निर्वाणम् २११ गा. ७७१ नो ४३९, ६६२[५-६], ६६६ [१], ६६८ [१], ६७६, ७४५, ७८३, ७८५, ७८८, ७९२, ७९५, ८३९ तः ८४६, ८७४, ८७७[३-४, १३, १५-१७, २१-२२], ८७९, ८९२, ८९३, ८९९, ९१६[२], ९२१ [१], ९३८, ९३९ [१], ९४१ [१], ९४२, ९९०[१, ३], ९९१[१], ९९४, १००२, १००३ [१-२], १००५, १११५, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३३ [१], ११४२, ११९९ [१], १२०० [१], १२०३ [३], १२१० [१], १२१५[१], १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५, १२३७, १२३८, १२५२, १२५३, १२५५, १४०२, १४०३, १४०५, १४०७[१], १४०८[१- ३], १४१०[३], १४१७ तः १४१९, १४२० [१- ३, ६-८], १४२१[१-४],	
० गेरह्याणं	नैरयिकाणाम् १६८, १६९, ३३५[३], १५२३ [२], १५२९[२], १९८८, २०५७[३]				
गेरह्याणुपुब्बिणाम्	नैरयिकानुपुब्बिणाम् १७०९				
गेरह्याणुपुब्बिणाम्	,, १६९४[१६]				

मूलसदो

सक्यत्थो

सुत्तकाइ

णो

१४२२ तः १४२४,
१४२६ [१], १४२७
[१], १४२८ [१-२],
१४३१[१], १४३२[१-३],
१४३३, १४३६[२],
१४३८[१-२,६], १४४४,
१४४६तः १४५०, १४५२,
१४५४ तः १४५७,
१४५९, १४६०, १४६२,
१४६५, १४६८, १४६९,
१५१५ [१-३], १५१८
[१-३, ५, ७], १५१९
[१-४], १५३३[२-१०],
१६०९, १६११, १६१२,
१६२८ त १६३०,
१६३३, १६३४, १६३५
[४], १६३८ [१],
१६३९, १६४१, १६५०
तः १६५३, १६५८,
१६६०, १६७५, १७४९,
१७५४ [१], १८०० [१,
३], १८०४ त. १८०६
[१], १८११, १८१७,
१८५९, १८६७, १८७०,
१८७४[१], १८७५[१],
१८८६, १८८९ [१],
१८९२, १८९३, १८९८
[२-३], १८९९ [२]
१९०३ [३-४, ६],
१९०४[२], १९०५[१],
१९५७ [१], १९५८,
१९६३, १९६६, १९६८,
१९७२, १९७३, १९७५,
१९७७, १९७८, २०१९,
२०२२, २०२४, २०२७,
२०३५, २०३९, २०५०,
२०५१, २०५६, २०५७

मूलसदो

सक्यत्थो

सुत्तकाइ

[२-३, ५], २०६५,
२०७३, २०८०, २१६९,
२१७० [२], २१७३
[१-२], २१७४ [१-३],
२१७५

० णोअभव-

नोअभव-

मिद्धियाण

मिद्धिकानाम्

२६९

णोअसंजए

नोअसंजतः

१३६१

णोइदिय-

नोइन्द्रियार्थाव-

अथोगाहे

ग्रहः

१०१९

णोकसायवेयणिजे

नोकसायवेदनीयम्

१६८२, १६९१ [३-५]

णोपज्जत्तए-

नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तकः

१३८५

णोअपज्जत्तए

नोपरीतनोअपरीतः

१३८२

णोअपरिते-

नोअपरिते

१३८२

णोअभवसिद्धि-

नोअभवसिद्धिकनोअभव-

णोअभवसिद्धिए

सिद्धिकः

१८७४[१]

णोअभवमिद्धिय-

नोअभवसिद्धिकनोअभव-

णोअभवसिद्धिए

सिद्धिकः

१३९४

णोअभवमिद्धिय-

नोअभवसिद्धिकनोअभव-

णोअभवसिद्धिया

सिद्धिकाः

२६९

णोअभवसिद्धिया-

नोअभवसिद्धिका नोअभव-

णोअभवसिद्धिया

सिद्धिकाः

१८७५[१]

णोअभवोववातगती

नोअभवोवपातगतिः

१०९२,
११००

० णोअवोव-

,,

११०० तः

वातगती

,,

११०४

णोअवोववातगती

,,

११०४

णोमालिय

नवमालिका-वनस्पतिः

४३ गा. २४

णोअसण्णि-

नोअसंज्ञिनोअसंज्ञिनः

णोअसण्णी

१९७३

णोअसण्णी-

नोअसंज्ञिनोअसंज्ञी

१३९१,

णोअसण्णी

१८८१[१], १८८२[१],

१८९६, १८९८[४]

,,

नोअसंज्ञिनोअसंज्ञिनः २६८,

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
	१९६५, १९६६, १९६८, १९७२	
गोसंज्ञ	नोसंयतः	१३६१
गोसंज्ञप-	नोसंयतनोअसंयत-	
गोसंज्ञप-	नोसंयतासंयतः	
गोसंज्ञयासंज्ञ		१८९३
गोसंज्ञतगोअसंज्ञत-	नोसंयतनोअसंयत-	
गोसंज्ञयासंज्ञया	नोसंयतासंयताः	१९७४, १९७५
गोसंज्ञतगोअसंज्ञय-		
गोसंज्ञतासंज्ञया	,,	१९७८
गोसंज्ञयगोअसंज्ञय-		
गोसंज्ञतासंज्ञया	,,	१९७४, १९७५
गोसंज्ञयगोअसंज्ञय-		
गोसंज्ञयासंज्ञया	,,	१९७७, १९८०
गोसंज्ञयासंज्ञप	नोसंयतासंयतः	१३६१
गोसुहुमणोबादरा	नोसुहुमणोबादराः	२६७
गोसुहुमणोबादरे	नोसुहुमणोबादरः	१३८८
षक	चतुःसङ्ख्याद्योतकः	१४८
त		
त	च	पृ. ६९ टि. २
तद्	तति-तावन्ति	१०४२, पृ. २५९ टि. २
+ तद्ध्य	तृतीयाम्	६४७ गा. १८३
तद्ध्य ०	तृतीय	१०६७
तद्ध्य	तृतीयम्	पृ. १११ पं. २१
तद्द्या	तृतीया	७८१
तद्द्याप	तृतीयायाः	२१७[४]
तद्बिद्दो	ततिविधः-तावत्प्रकारः	१००८[२]
तद्द्विद्य ०	ततीन्द्रिय	१८५७
तडखंडाण	अपुखण्डानाम्	८८२
+ तडय	अपु	२४ गा. ८
+ तडस -	अपुषम्-वनस्पतिविशेषः	५४[८] गा. ९४
तडसमिजिया	श्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
तडसी	अपुषी	४५ गा. २८
० तडसी	,,	१२३३
० तडसीफले	अपुषीफलम्	,,
तप	ततः	१२१५[१-३], १८६४, २०५२[२, ४-६] ,, २०३३, २०३४[१], २०३५, २१६६[३], २१७४[१], २१७५
तभो	तत्र	२०७ तः २०९
,,	तिलः	१२३९ तः १२४१
,,	श्रीणि	९०२, ९०४
तकलि	वनस्पतिविशेषः	४८ गा. ३७
तब्ब	तृतीयम्	२१७५
तच्चाप	तृतीयायाम्	३३४
,,	तृतीयायाः	१५५१[१], २००२
० तद्दे	तद्दे-स्थाले	१५५
तडागान	तडागानाम्	पृ. २१९ टि. ५
तडागेधु	तडागेधु	१६०
+ तण	तृणानि	३८ गा. १२
+ तणमूल	तृणमूलम्	५४[२] गा. ५४
तणबिडिया	श्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणहारा	,,	पृ. २७ टि. १०
तणा	तृणानि	४७
तणाण	तृणानाम्	५४[८] गा. ९२
तणाणि	तृणानि	५५[३] गा. १०७
तणाहारा	श्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणुवणू	तनुतन्वी-ईषत्प्राग्भरिकार्थे	२११
तणुयतरी	तनुकतरा	५४[६] गा. ८० तः ८३
तणुयरी	तनुतरी	२११
तणुवाप	तनुवातः	३४[१]
तणुवापसु	तनुवातेषु	१५७
तणुवावबकपसु	तनुवातबकलेषु	१५७

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
तणू	तन्वी—ईषत्प्राग्भरिकायै २११	
तणे	तृणम् ४९ गा. ३९	
तण्हा०	तृष्णा २११ गा. १७६	
तखगती	ततगतिः १०८५, १०९०	
ततिष्ट	तृतीये २१७२	
ततिभो	तृतीयः ७९० गा. १८५ तः १८७, घृ. २९१ पं. २१	
ततिय०	तृतीय २१७३ [२]	
ततियवर्गमूल०	तृतीयवर्गमूल ९२१ [१], ९२४	
ततियं	तृतीयम् ८७०, ८९८	
ततिविहा	ततिविधा १०८८	
तते	ततः घृ. ४४२ टि. ५	
ततो	,, २११, २०३३, २०३५, २१७२, २१७४ [१]	
तत्त०	तत्त ५४ [१०] गा. १०२, १७८ [२], १९५ [१]	
तत्तिथा	तावन्ति १०४३ [२], १०५७	
तत्तो	ततः २ गा. ७, ५४ [१] गा. ४७, २११ गा. १६१, १५१२ गा. २१५- २१६, २०३२ गा. २२४	
तत्थ	तत्र २५ [२-३], २८ [३-४], ३१ [३-४], ३४ [३-४], ५५ [२-३], ६८ [२-३], ८४ [२-३], ८५ [३-४], ९१ [२-३], १६७, १६९ तः १७४, १७७ तः १७९, १८० [२], १८१ [१], १८२ [२], १८३ [२], १८४ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१], १९६ तः	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
	१९९ [२], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, २११ गा. १५८ गा. १६० गा. १६७, ४७८, ४८८, ४९६, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९१० [१-४], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१४ [१-२], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], ९८३ [२], ९८४, ९९६, ९९८, ११२४ तः ११२६, ११२८, ११२९, ११३२, ११३३ [१], ११४१, ११४२, ११४४, ११४७, १२५२, १२५३, १२५५, १३२६, १३३०, १३३४, १३४३, १३४४, १३४६, १३५२, १३५९, १३७५, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १५२९ [१-३], १५३२ [१], १५७३, १७०२ [५८], १७१२, १७१७, १७९६, १८०६ [१], १८१५, १८२४, १८६४, २०५२ [२-६], २०७८, २०८३, २१५३ [४], २१६६ [३], २१७६, घृ. ५१ टि. १-४, घृ. ७१ टि. २, घृ. ४४५ टि. ६	
तत्थ—	तत्र १४९, १५२, १५५, १५८, १६१	
तत्थगताभो	तत्रगताः २०५२ [६]	
तत्था	त्रस्ताः १६७ तः १७४	
तदुभयण	तदुभयेन १६७९	

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाइ
तदुभयपतिट्ठिपू	तदुभयप्रतिष्ठितः	१६० [१]
तदुभयरेस	तदुभयस्य	१५, ७०, १५, ७१
तदुभयं	तदुभयम्	१५, ७२
तदेकदेशभाग	तदेकदेशभागे	१६३ तः १६६, १७५
तदेकदेशभागे	„	१६३
तथा	तथा	३३३
तपुसी	त्रपुषी-बलीविशेषः	पृ. १९ टि. ३
तप्पाडग्ग०	टप्पायोग्य	१७५, १, १७५, २
तप्पागारमंठिपू	तप्पाकारसंस्थितः	२००८
तमत्तमप्यभा	तमस्तमप्रभा	७७४
तमत्तमप्यभापू	तमस्तमप्रभायाम्	१४८, १६७
तमत्तमप्यभा- पुडविनेरइया	तमस्तमप्रभापृथ्वी- नैरयिकाः	६०
तमत्तमापू	तमस्तमायाम्	१७४ गा. १३५, २०५, ७ [५]
„	तमस्तमायाः	१७४
तमत्तमापुडवि०	तमस्तमापृथ्वी	१७४
तमत्तमापुडवी- नेरइया	तमस्तमापृथ्वी- नैरयिकाः	पृ. २९ टि. १
तमप्यभा	तमःप्रभा	७७४
तमप्यभापू	तमःप्रभायाम्	१४८, १६७
„	तमःप्रभायाः	१७३
तमप्यभापुड- विनेरइया	तमःप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	६०, २१६ [७]
तमप्यभापुड- विनेरइयाणं	तमःप्रभापृथ्वीनैर- यिकाणाम्	१७३, ३४१ [१]
० „	„	३४१ [२-३]
तमसा	तमसा	१६७ तः १७४
तमापू	तमायाम्	३३४, १५२९ [७], २०५, ७ [५]
„	तमायाः	२१७ [१], २०५, पृ. ५३ टि. २

मूलस्रो	सकयथो	सुसंकाइ
तमापुडवि०	तमापृथ्वी	१९, ८९
तमापुडविनेरइपू	तमापृथ्वीनैरयिकाः	१४४८
तमापुडवि- नेरइपूहिंतो	तमापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	६५६ [२], २१७ [२]
तमापुडविनेरइया	तमापृथ्वीनैरयिकाः	५, ७४, ६४५ [१]
तमापुडवि- नेरइयाणं	तमापृथ्वीनैरयिकाणाम्	पृ. ५३ टि. १, पृ. ५४ टि. १
+ तमाल	तमालः	पृ. १८ टि. १३
तभाले	„	४८ गा. ३७
तय०	त्वक्	५, ५ [३] गा. १०९
तयणुरूवं	तदनुकूपम्	८२
० तयं	त्रयम्	३५३
तया	त्वचा	५, ४ [३] गा. ५९, ५, ४ [४] गा. ६९
„	त्वचाः	४०, ४१
तयापू	त्वचायाः	५, ४ [३] गा. ५९, ५, ४ [४] गा. ६९
तयाणंतरं	तदनन्तरम्	पृ. ७८ टि. १
तयाणुरूवं	तदनुकूपम्	पृ. ३२ टि. १५
तयाविसा	त्वग्विषा-सर्पभेदविशेषः	७९
तरच्छा	तरक्षाः	७४
तरच्छी	तरक्षी	८५, १
तरच्छे	तरक्षः	८४९, ८५२
तरच्छो	„	पृ. २१२ टि. ४
तल	तल	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२१५ [१-३]
तलऊढा	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २१
तलभंगय०	तलभङ्गक-बाह्याभरण	१७८ [१-२]
तलवरं	तलारक्षकम्	११०८
० तलं-	तलम्	१९५ [१]

मूलसदो	सक्यव्यो	सुसंकाह
० तला	तलाः	१६७ तः १७४
”	तलानि	१७७, १७८ [१], १८८
तलाणसु	तडागेषु	१५१, १६३ तः १६६, १७५
तलागाण	तडागानाम्	८८५
तलागेषु	तडागेषु	घृ. ४८ टि. ४
० तले	तले	घृ. २९० टि. ५
तलेसे	तलेश्यः	१२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१, ३], १२११
तलेस्सेसु	तलेश्येषु	१११७
तव०	तपस	११० गा. १२८
तवणिज	तपनीय	५४ [१०] गा. १०२, १७८ [२]
तवणिज०	”	१९५ [१]
तवविमिद्वया	तपेविशिष्टा	१६८५ [१]
तविय	तप्त	घृ. ६३ टि. १
तव्यहरिते	तद्वयतिरिक्तः	१७४२, १७४४
तव्यतिरिते	”	१७४३
तसकाहण	प्रसकायिकः	१२८९
० तसकाहण	”	१३१२
तसकाह्य	प्रसकायिक	२४६, २४८, २४९, १३२०
तसकाह्य०	”	१२९२, १२९९
तसकाह्या	प्रसकायिकाः	२३२ तः २३४, २३५ [७], २३६, २४२, ३२२ तः ३२४
० तसकाह्या	”	२४३, २४४, २४५ [९] तः २४९, २५१
तसकाह्याण	प्रसकायिकानाम्	२३४
० तसकाह्याण	”	२४२, २४६, २४७, २५१
तसकाह्याणं	”	२३२, २३३, २३५ [७], २३६

मूलसदो	सक्यव्यो	सुसंकाह
० तसकाह्याणं	प्रसकायिकानाम्	२४५ [९]
तसकाह्याणं	प्रसकायिकेन	१००२, १००३ [१]
तसणामाण	प्रसनामः	१७०२ [४४]
तसणामे	प्रसनाम	१६९३
तसिता	प्रासिताः	१७०
तसिया	”	१६७ तः १६९, १७१ तः १७४
तस्त	तस्य	२११, २११ गा. १६२ गा. १७५, ४६०, ४६१, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १००८ [२], १०११ [२], १०४२, १०४३ [२], १०५७, १०८८, १५५९ तः १५६१, १५६३ [१], १५६४, १५६६, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१९, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १७२१, १७२५, १७३३, १९०७, २१०२, २११७ [१], घृ. २४९ टि. १, घृ. २५७ टि. १-२ तस्मै १ [गा. २] तथा १ गा. ३, ४० गा. १५, ४२ गा. १९ गा. २३, ४३ गा. २४-२५, ४५ गा. २९ गा. ३२, ४६ गा. ३३, ४८ गा. ३७, ४९ गा. ३९, ५३, गा. ४५-४६, ५४ [८] गा. ९२, ९१ [४] गा. १११, १०२ गा. ११२ गा. ११५, १८७ गा. १४३, ८३०, ८६६ गा. १९६,

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाइ
तह	८७७ [२३] गा. १९८, ९७१ गा. २०१, १००६ गा. २०८, २०५४ गा. २२५.	
तहपगारा	तथाप्रकाराः ५० गा. ४३	
तहप्पगारा	,, २४, २८ [१], ३१ [१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५१, ५२, ५४ [११], ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२	
"	तथाप्रकारा ८५१	
"	तथाप्रकाराणि ४७ तः ४९, ८५३	
तहप्पगारे	तथाप्रकाराः ३४ [१]	
तहा	तथा ४० गा. १५, ४२ गा. २१, ४३ गा. २६, ४७ गा. ३६, ४९ गा. ४१, ५४ [१] गा. ५१, ५४ [१०] गा. १०२, ५८ [१] गा. ११०, १८७, १८९ [१], १९० [१], १९२, १९२ गा. १४९- १५०, १९४, १९४ गा. १५३, ३३३, ३५८, ४४२, ४५१, ४६१, ४८१ [३], ४८८, ४९६, ५२४, ५२७ [१-२], ५५८, ६२५, ६३८, ६४०, ६६८ [७], ६६९ [२], ८७६, ८८८ [१], ८९०, ९१० [३], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१६ [३], ९८७ [१], ९९१ [२],	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाइ
	१००३ [२], १०४२, १०६४, १०८६, ११४५, ११४९, ११८० [६, १०], १२०५, १२०९, १२५१, १४१५ [३], १५०५, १५३८, १५३९ [३-४], १५९१, १५९९ [१], १६३६, १६७८ [१], १७१७, १७६१, १७८२, १७८५, १७८६, १७९१, १८०६ [१], २०४६, २१०४ [१], २११७ [१], २१३९, २१६१	
तहाविहा	तथाविधाः ५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा. ५७ तः ६०, ५४ [६] गा. ६७ तः ७०, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [८] गा. ८९	
”	तथाविधानि ५४ [३] गा. ५६ गा. ६१ तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ गा. ७१ तः ७५, ५४ [८] गा. ८७	
तहासजोगी	तथासयोगी २१७५	
तहासमुग्घायगते	तथासमुद्घातगतः २१७३ [१], २१७४ [१]	
तहिं	तत्र २११ गा. १६२ गा. १७४	
तहेव	तथैव ४९ गा. ४०, ५४ [१] गा. ४८-४९ गा. ५३, ५४ [८] गा. ८८, १७९ [१], १९१ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०९, ५४०, ५५३, ६५५ [४], ६६५ [१],	

मूलसदो

तहेव

सकयत्यो

सुसंकाह

मूलसदो

सकयत्यो

सुसंकाह

६७२ [४, ६], ७८९,
८००, ८०४, ८६३ गा.
१९५, ८९५, ९१० [२],
९११ [३], ९१२ [१, ३],
९१४ [२], ९२०, ९८३
[२], १०६६ [२],
१०८९, ११२७, ११४४,
११४६, ११५१, ११५२,
११५५, ११८४, ११९६,
१२१७, १२४८, १२४९,
१४२९, १५५२, १५६३
[२], १५९३, १६०४
[१], १६१३ [१], १६१४
तः १६१६ [१], १६८१
[२], १६८३, १७०२
[३१], १७३६ [१],
१७५३ गा. २१८,
१८११, १९२६, १९३१,
१९३२ [१], १९८० गा.
२२१, २०५२ [३५],
२११०, २१६५, घृ. ६६
टि. ४, घृ. २२४ टि. १
तथैव ६४१
तत् ३ तः ८ [५], १४
तः ३१ [१], ३२ तः
३४ [२], ३५ तः ५२,
५४ [१], ५४ [१०] गा.
१००, ५५ [१, ३], ५६
[१] तः ६७, ६९ तः ७४,
७६ तः ८०, ८३, ८४
[१, ३], ८५ [१-२, ४],
८६ तः ९०, ९१ [१, ३],
९२ तः १४९, १६७,
१७४, १७७, १८८, १९५
[१], १९६, १९७ [१],
१९८ [१], १९९ [१],
२०६ [१], २१०, २११,

२११ गा. १६२ गा.
१७१, ४३८, ५०० तः
५०२, ५४४, ६४८, ६५०
[१०], ६७९, ६८१,
६८४, ६८५, ७२५ तः
७२७, ७३८, ७५४,
७६४, ७७३ [१-२],
७७४, ७९१, ८५३,
८६० तः ८६८, ८७०,
८७७ [७, १३], ८८१
तः ८८६, ८९६, ८९८,
९०१, ९०२, ९०४, ९०६,
९०८, ९१० [१-४], ९११
[१-३], ९१२ [२], ९१४
[१-२], ९१६ [१-२],
९१८ [१], ९२०, ९२१
[१-२], ९२४ तः ९३७,
९३९ [१], ९४० [१],
९४१ [१], ९४७ तः
९५५, ९५७ तः ९५९,
९६० तः ९६७ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, ९७०,
९७३, ९८३ [१-२], ९८४,
९८७ [१, ५], ९८८, ९९६,
९९८, १०००, १००१,
१००३ [२], १००७,
१००८ [१], १००९ [१]
१०११ [१], १०१२ [१],
१०१४ [१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ तः
१०२० [१], १०२१ [१],
१०२४, १०२५, १०२८
[१-३], १०५६, १०५७,
१०६८ तः १०७०,
१०७२ तः १०७५,
१०८५ तः ११२२,
११२४ तः ११२६,

तहेव—
तं

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तंकाइ
तं	११२८ तः ११३०, ११३२, ११३९, ११४१, ११४२, ११४४, ११४७, ११५४, ११५६ तः ११५९, ११६३ [३], ११६४ [३], ११६५ [२], ११६९ [१], १२१९, १२३२, १२३९, १२४०, १२५०, १२५५, १२५६, १२५७ [१-३, ५, ७, ९, १२-१३], १२७१, १२८५, १२९१, १३२६, १३३०, १३३१, १३३४, १३३५, १३४३, १३४४, १३४६, १३५५, १३५७, १३६४, १३६७, १३६९, १३७१, १३७५, १३७६, १३७९, १३८१, १३९८, १४७१, १४७५ तः १४७८ [२], १४८०, १४८२ तः १४८४ [२], १४८५, [१-३, ५-७], १४८६ [१-२], १४८७ [१-२], १४९७ [१, ३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५१४, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १५२९ [१- २], १५३२ [१], १५३६, १५३७, १५३९ [१], १५५२, १५६७ तः १५७३, १६०६ [१], १६१७, १६२१, १६२७ [१], १६६५, १६७०, १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८५ [१], १६८६ तः १६९३, १६९४ [१-१२, १६,	१८], १६९५ [१-२], १६९६, १७०८ [२], १७१२, १७१७, १७१८, १७२०, १७२७, १७४७ [१], १७५४ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७८७ [१], १७९६, १८०२, १८१७, १९०७, १९०९, १९१०, १९१२ तः १९१४, १९१६, १९१७, १९२०, १९२१, १९२४, १९३६ तः १९३८, १९४० तः १९४२, १९४८, १९५०, १९५८, १९८२, २०३५, २०४६, २०५१, २०५२ [१], २०६०, २०६३, २०६६, २०६९, २०७२, २०७७, २०७८, २०८३, २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१३३, २१४७ तः २१५२, २१५६ [२] तः २१५८ [१], २१५९ [२], २१७० [१], २१७२ तम् १७०७ [१], १७०८ [७], १७१२, १७१३, १७३१ [३-४], २१६९ ताम् १७३७ [१], १७३८, १७४१ तस्मिन् १६१४ तः १६१६ [१], १६२०, १६३६, १९६३ चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१] तन्त्री १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६			
			तं		
			”		
			” (स. द्वि.)		
			तंतवा		
			तंती		

मूलस्रो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
तनुवाया	तनुवाया:-शिल्पार्थः १०६	
तन्दुलमच्छा	तन्दुलमस्त्याः ६३	
+ तंदुलिज्जग	तन्दुलीयकः-वनस्पतिः पृ. २० टि. १२	
+ तंदुलेज्जग	,, ,, ४९ गा. ३९	
तंब	ताम्र १७८ [२]	
+ तंब	ताम्रम् २४ गा. ८	
तंबकरोद्धण	ताम्रकरोटकः १२२८	
तंबखंडाण	ताम्रखण्डानाम् ८८२	
तंबच्छिकरणी	ताम्रच्छिकरणी १२३७	
तंबच्छिवाडिया	ताम्रच्छिवाडिका १२२८	
तंबुरुणुमजिया	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. २	
तंबे	ताम्रम् १२२८	
तम्	व्यस-संस्थान ८०२	
तंयसंठाणपरिणता	व्यससंस्थानपरिणता. ८ [५], ९ [१] त. ११ [५], १२ [१-३], ५-६, ८, १३ [३]	
तंससंठाण- परिणया	व्यससंस्थानपरिणताः ११ [१], १२ [४, ७]	
तंसे	व्यसम्-संस्थानम् ७९१	
ताई	तानि ८७७ [१] तः ८८०, ८८८ [१], ८८९ तः ८९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३], १८०९, २०५२ [४]	
ताप	तया ८९५	
ताभो	ताः ११५१, २०५२ [२, ६]	
,,	तस्मात् २१५३ [५]	
तागंघसाण	तद्वन्वतया १११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२	
तातो	तस्मात् २१६६ [३]	
ताकासाण	तरस्पर्सतया १११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२	

मूलस्रो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
तामरसे	तामरसम् ५१	
तामलित्ति	तामलित्तिः १०२ गा. ११२	
तायत्तीसग०	त्रायक्षिषक १७९ [१]	
तायत्तीसगाण	त्रायक्षिषकानाम् १७७	
तायत्तीसाण	त्रायक्षिषकानाम् पृ. ५७ टि. १	
तारगा	तारकाः पृ. ४५ टि. १	
तारयाभो	,, १९५ [१]	
तारसत्ताण	तद्वसतया १११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२	
तारं	तारम् ८५३	
तारा	तारा. १४२ [१]	
० तारारूवाण	तारारूपाणाम् १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०	
ताराविमाण०	ताराविमान ६५० [१६]	
ताराविमाणे	ताराविमाने ४०५ [१-३], ४०६ [१-३]	
ताराविमाणेहिंलो	ताराविमानेभ्यः ६५० [१६]	
तारूवत्ताण	तद्वत्तया १११६, १२२०, १२२२, १२२३, १२५१ तः १२५३, १२५५	
ताल	ताल १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
+ ताल	तालः - वृक्षः ४८ गा. ३७	
ताल०	ताल - ,, ५३ गा. ४४	
तालु	तालु १७८ [२]	
० तालुपु	तालुकम् १२२९	
ताव	तावत् १०३१ [२], १०४५ [२], १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१], १७८९, १८५७, १८६९ [१]	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
तावह्या	तावन्ति पृ. २४९ टि. १	
तावण्णत्ताप	तद्वर्णतया १११६, १२२०, १२५१, १२५२	
तावतियं	तावत्कम् १०००, १००१	
तावतिया	तावत्यः १०११[२]	
तावत्तीसगाणं	त्रायस्त्रिंशदानाम् १८० [२], १८२[२], १९६, १९७ [२], १९८ [२], पृ. ५७ टि. १	
तावत्तीसाप	त्रायस्त्रिंशतः १७९[२], १८० [२], १८२ [२], १९७[२], १९८[२]	
तावत्तीसाणं	त्रायस्त्रिंशानाम् १७८ [१-२], १७९[२]	
तावन्नत्ताप	तद्वर्णतया १२२२	
तावसाणं	तापसानाम् १४७०	
वासि	तासाम् ९११[२], ९१२ [२], ९१८[२], ९२०, ९२२ तः ९२४	
वासि	तासाम् २०५२[२]	
वाहिं	ताभिः १७६२, १७६५ [१], १७६८[१], २०५२ [२, ४-६]	
ति	इति २११, ६०८, ६२५, ११५५, १२०० [२], १२१४, १२२७, १२३१, १२३३, १२३४, १२३७, १५४३, १५८०, १६०४ [१]	
ति०	त्रि पृ. ५५ टि. १	
तिकिरिप	त्रिकिरिः १५८५[१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९[१], २०५३[४], २१६६[३]	
तिकिरिया	त्रिकिरियाः १५८६[१],	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
	१५९२, १५९४, १५९५ [१], १६००, १६०२, १६०३ [१], २१५३ [५-६], २१६६[४]	
तिजमलपयस्स	त्रिजमलपयस्स ९२१[१]	
तिट्ठाणवडिण	त्रिस्थानपतितः ४४७, ४९६	
तिट्ठाणवडिता	त्रिस्थानपतिताः ४५४	
तिट्ठाणवडिते	त्रिस्थानपतितः ४४४ तः ४४६, ४४८, ४६६[१], ४६७ [३], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [३], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८५ [२], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९३ [२], ४९५ [१], ४९७, ४९९ [२]	
तिणि	त्रीणि १७४ गा. १३६, २१०, २११ गा. १६३, ३३७[१, ३], ३३८ [१, ३], ३६०[१, ३], ३६२[१, ३], ३६३[१, ३], ३६५[३], ३७२ [१, ३], ३७४[१, ३], ३७८[१, ३], ३८०[१, ३], ३९०[१, ३], ३९२ [१, ३], ४८५[२], ९१० [३], ९४३, १०४१[३], १०६६[२], १२६२[२], १२६८ [१], १३३८, १५०८, १५१३[१, ४], १६९७, १६९८[१ २], १६९९[२], १७०१[२], १७०२ [१४], १७०४, १७३४, १७३५ [१], १९८५, १९८६, २१६९	

मूलस्रो	सकयर्थो	सुसंकाह
तिणिण	अयः २७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, १३७२, १४१४[१, ३], १४१५[१], १४१६[१], १५८४[१], १६९८[१], १६९९ [२], १७०२ [१४], १७१२, १७५८ [१], २०९१ [१], २०९३[१], २०९५[१], २१००[२], २१०१[१], २१०३[१], २११९ [२, ४], २१२४[३], २१३५ [१], २१५०, २१६९ तिष्ठः ११४१, ११४२, ११५७, ११६९ [१], १४१५[२], १५२९[२], १५३२ [५], १६११, १६३७[४]	
”	”	
”	”	
तिणिण— तिण्ह	”	”
तिण्ह	”	”
तिण्ह	”	”
”	”	”
तिष्ठ	”	”
तिष्ठ०	”	”
तिष्ठरस	”	”
तिष्ठरसणामे	”	”
तिष्ठरसपरिणता	”	”

मूलस्रो	सकयर्थो	सुसंकाह
तिष्ठरसपरिणता	तिष्ठरसपरिणताः १० [२], ११[१], १२[६]	
तिष्ठरसपरिणामे	तिष्ठरसपरिणामः ९५४	
तिष्ठरसाहं	तिष्ठरसानि ८७७[१२]	
० तिष्ठरसाहं	”	”
तिष्ठस्स	तिष्ठस्स्य ५४४	
० तिष्ठा	तुष्ठाः २११ गा. १७७	
तिष्ठिरा	तिष्ठिराः ८८	
० तिष्ठो	तुष्ठः २११ गा. १७६	
+ तिष्ठ्यगर	तीर्थकराः १४०६ गा. २१३	
तिष्ठ्यगरणाम	तीर्थकरनाम १७०९	
तिष्ठ्यगरणाम०	” १४४४	
तिष्ठ्यगरणामाण	तीर्थकरनाम्रः १७०२ [५७], १७३२, १७३९ [१]	
तिष्ठ्यगरणामे	तीर्थकरनाम १६९३, १६९४[१८]	
तिष्ठ्यगरसं	तीर्थकरत्वम् १४४४ तः १४४६, १४५२, १४५७	
तिष्ठ्यगरसे	तीर्थकरत्वे १४५९	
तिष्ठ्यगरसिद्धा	तीर्थकरसिद्धाः १६	
तिष्ठ्यसिद्ध०	तीर्थसिद्ध ११०३	
तिष्ठ्यसिद्धा	तीर्थसिद्धाः १६	
तिष्ठिसिं	त्रिदिशम् ८७७[२३], १५५३, १८०९	
तिष्ठि	श्रीणि १७२, २०६[१], २०६ [२] गा. १५५, ३६५[१], ९४३	
”	अयः २७०	
तिष्ठपुंसिण	त्रिप्रदेशकः ५०६, ७८३	
”	त्रिप्रदेशके ७८३	
तिष्ठपुंसियाणं	त्रिप्रदेशकानाम् ५२६[१]	
तिष्ठपुंसे	त्रिप्रदेशे ७९० गा. १८५	
तिष्ठपुंसाहं	त्रिप्रदेशानि १८००[१]	
तिष्ठभाग	त्रिभाग १७०१[१-२], १७३०[१]	
तिष्ठभाग	त्रिभाग २११ गा. १६१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
विभाग-०	विभाग २११ गा. १६४, ६७९, ६८१	
विभागविभाग-०	विभागविभाग ६७९	
विभागविभाग- विभाग-०	विभागविभागविभाग ६८१	
विभागविभागे	विभागविभागे ६८१	
विभागे	विभाग: १५५१ [४]	
॥	विभागे ६८१	
० विभागेण	विभागेण १७१०, १७२३	
तिमंगिला	तिमिङ्गिला: घृ. २९ टि. ९	
तिमितिमंगिलमच्छा	तिमितिमिङ्गिलमत्स्या: घृ. २९ टि. ८	
तिमिरे	वनस्पतिविशेष: गा. ३३	
तिमिङ्गिला	तिमिङ्गिला:—मत्स्यविशेष ६३	
तिमी	तिमि:—मत्स्यविशेष: ६३	
तिय	त्रिक-त्रि १२०४	
तियभंगो	त्रिकभङ्ग: १७६०, १७६६, १७७९, १७८४ [३], १८७२, १८७७, १८८० [४], १८८२ [२], १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९० [३], १८९१ [२], १८९५ [१, ३-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
तियसंज्ञोपणं	त्रिकसंज्ञोपणं १०८३	
तिरिक्खजोणिण	तिर्यग्योनिक: १२६२ [१], १२४७ [१], १२५०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
० तिरिक्खजोणिण	तिर्यग्योनिक: ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १२११, १२३७ [१], १६४७ [१]	
० तिरिक्खजोणिणपुणं	तिर्यग्योनिकेन १०४२	
तिरिक्खजोणिणसु	तिर्यग्योनिकेषु ६६६ [१-२], ६६८ [१-२], ६७२ [३], ६७६	
० ॥	॥ ६६६ [२], ६६८ [२], १२११, १४२० [१-२], १४२१ [२], १४३२ [१], १४४०, १८८० [४]	
तिरिक्खजोणि- पुहंतो	तिर्यग्योनिकेभ्य: ६३९ [१-२], ६५० [१-२], ६५५ [१, ३], ६५६ [३], ६६२ [१], घृ. १७७ टि. २	
० तिरिक्खजोणि- पुहंतो	तिर्यग्योनिकेभ्य: ६३९ [२-२२], ६४५ [२], ६४८, ६५० [१- ३, ८], ६५५ [३], ११९४	
तिरिक्खजोणिओ	तिर्यग्योनिक: १७४५, १७४९	
तिरिक्खजोणिणि०	तिर्यग्योनिका १२६८ [१]	
तिरिक्खजोणिणी	॥ १२६२ [२], १७४५, १७४७ [२], १७४९	
तिरिक्खजोणिणी—	॥ १२६२ [२]	
तिरिक्खजोणिणीओ	तिर्यग्योनिका: २२६, २७९, ३३४, ११८० [७-८], १४१६ [२]	
० ॥	॥ ३३४	
तिरिक्खजोणिणीण	तिर्यग्योनिकानाम् ११८० [४, ६-१०]	
तिरिक्खजोणिणीणं	॥ २२६, ११६३ [४], ११९७	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुसंकाह
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्गोनिस्त्रियः	
त्थीजो	पृ. २८३ टि. १	
तिरिक्खजोणिय	तिर्यग्गोनि ६६८ [७],	
	१०३४, १४२८ [४]	
तिरिक्खजोणिय०	,, ५९, ६६९ [१],	
	१२६८ [१], पृ. ३३३	
	टि. १	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोनि ६६८	
असण्णिआउण्	संख्यायुक्कम् १४७३	
तिरिक्खजोणियस्से-	तिर्यग्गोनि ६६८	
सोववायगनी	क्षेत्रोपपातगतिः १०९३,	
	१०९५	
० ,,	,, १०९५	
० तिरिक्खजोणियत्ते	तिर्यग्गोनि ६६८	
	[५], १०४३ [३],	
	१०४६ [२]	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोनि ६६८	
पंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियौ-	
ओरालियसरीरे	दारिकशरीरम् १४८२,	
	१४८३, १४९७ [१]	
० तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोनि ६६८	
पंचेदियओरालि-	दारिक-	
यसरीरे	शरीरम् १४८३, १४८४	
	[१२], १४८५ [१-३],	
	५-७], १४९७ [२-३],	
	१४९८ [१]	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोनि ६६८	
पंचेदियवेडम्बिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्य १५३०	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्गोनि ६६८	
पंचेदियवेडम्बिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम् १५१८ [१],	
	१५२४ [१]	
० ,,	,, १५१८ [१-५]	
० तिरिक्खजो-	तिर्यग्गोनि ६६८	
णियस्स	४८१ [१], ४८२ [१]	
	४८३ [१], ४८५ [१],	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुसंकाह
	४८७ [१], १०६१,	
	१५४९, १६३५ [४]	
तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्गोनि ६६८	
	[५], २२५, २२६,	
	२७८, ६१०, ७३२,	
	७३३, ११७२, ११८०	
	[१०]	
० तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्गोनि ६६८	
	७०, ७५ [४] तः ७७,	
	८६, ९१ [४] गा. १११,	
	२१८, ३३४, ६७२ [१],	
	९४२, ९९५ [२], ११४१,	
	११८० [५, ७-९], ११९४,	
	१२०५, १४१६ [२],	
	१९७१, २०३६, २०७५,	
	२०८२	
तिरिक्खजोणिया-	तिर्यग्गोनि ६६८	
उअस्स	१७०१ [२], १७१०,	
	१७१९, १७२३, १७२६	
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्गोनि ६६८	
याउयं	१४७२	
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्गोनि ६६८	
याण	११८० [५], १९८२,	
	पृ. १६५ टि. १, पृ. १९०	
	टि. २	
तिरिक्खजोणियाणं	तिर्यग्गोनि ६६८	
	२२५, २२६, ७३३,	
	११५८, ११७२, ११८०	
	[१, ३, १०], ११९३,	
	१४९७ [३]	
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्गोनि ६६८	
याणं	७५ [४], १७५, ४८१	
	[१], ४८२ [१], ४८३	
	[१], ४८५ [१], ४८७	
	[१], ७४५ तः ७४७,	
	७६०, ७६१, ७६९,	
	७७०, ९२०, ९८८,	

मूलसहो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
० तिरिक्खजोणि- याणं	१०४९, १०७४, ११६३ [१, ३], ११८० [१-३, ५-९], ११९४, ११९७, १५०९, १५३९ [३], १५४४ [२], १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३	
० तिरिक्खजोणि- यादिधु	तिर्यग्गोणिकादिपु १४२६ [१]	
तिरिच्छियाणं	तिरक्षाम् १४७०	
तिरियं	तिर्यच् १९७३ गा. २२०	
तिरिय०	,, १४६२	
तिरियगतिणामाणं	तिर्यग्गतिनामः १७०२ [२], १७११ [१], पृ. ३७३ टि. २	
तिरियगतिणामे	तिर्यग्गतिनाम १६९४ [१]	
तिरियगतिपरिणामे	तिर्यग्गतिपरिणामः ९२७	
तिरियगतिया	तिर्यग्गतिकाः ९४० [१], ९४१ [१], ९४२	
तिरियगती	तिर्यग्गतिः ५६१, ५६६	
तिरियगतीणं	तिर्यग्गतेः १७३१ [२]	
तिरियगतीया	तिर्यग्गतिकाः ९४२	
तिरियलोणं	तिर्यग्गोणे १४८, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २७६, २७८ तः ३२४, ३२६, ३२८	
० तिरियलोणं	तिर्यग्गोणे २७६ तः ३२४, ३२६, ३२८	
तिरियलोगाको	तिर्यग्गोकात् १५४७ [१]	
तिरियलोकयत्ते	तिर्यग्गोकात्ते-‘तट्टे’स्थाले १५५	
तिरियवाणं	तिर्यग्वातः ३४ [१]	
तिरियं	तिर्यक् ८७७ [१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], १९९८, २००६	

मूलसहो	सकयव्यो	सुत्तकाइ
तिरियं-	तिर्यक् १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१], पृ. २९० टि. १	
तिरिया	तिर्यक् १९८० गा. २२१	
तिरियाणुपुष्पीणं	तिर्यग्गानुपुष्प्याः १७०२ [३७, ४०]	
तिरीड	किरीट १९६	
+ तिल	तिलः ५० गा. ४२	
तिलणं	तिलका-वृक्षः ४१ गा. १८	
० तिलणं	तिलकः-तिलकादिवृक्षा- भिषद्दीप-समुद्राद्यै १००३ [२] गा. २०५	
तिलचुष्णाण	तिलचूर्णानाम् ८८४	
तिलपप्पदिया	तिलपर्पटिका ५३ गा. ४६	
तिलय	तिलक १९५ [१]	
तिलसिगाण	तिलकलीनाम् ८८६	
तिलेहि	तिलैः ५३ गा. ४६	
तिणिहं	त्रिविधम् १२४२	
,,	त्रिविधम् २०६७	
तिणिहा	त्रिविधाः ६१, ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ९४, ११२९, ११४२, ११४७	
,,	त्रिविधा ७३८, ७४९, ७५४, ७६४, ७७३ [१], १०९२, १५७० तः १५७२, १९३८, २०५५, २०६३, २०६६, २०६९	
तिणिहे	त्रिविधः ९३१, ९३४, ९३७, १०२२ [२], १०७२, १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७५, १९१४	
,,	त्रिविधम् १४८३, १६९१ [२], १६९४ [४]	
तिणिहेणं	त्रिविधेन १ गा. १	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
विससक्तुलो	विससक्तुलः	२१६९
विसमहृण	विसमयिकेन	२१५३ [२], २१५६ [२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]
विसमहृणो	विसमयिकः	२१५८ [१]
विसमयसिद्धा	विसमयसिद्धाः	१७
तिसु	तिसु	१७४, १७४ गा. १३५, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९६, १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, ५३४, १२१६ [१], १२१७ विसु ११४८, १२०४, १२०५
तिहि	त्रिमिः	४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४८९ [१, ३], ४९० [३], ४९१ [१], ४९३ [२], ४९५ [१], ६९१, २१६९
तिहुवाण	तिसुमिः	१६३२
तिहृयं	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे	११२२
तिहु	तिन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः	पृ. २५ टि. १०
तिहुवाण	तेन्दुकः-वृक्षमेवः	४१ गा. १६
	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे	पृ. २७३ टि. ९

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
तिहृयं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः	५४ [८] गा. ९४
तिहुरणमजिया	श्रीन्द्रयजीवाः	पृ. २८ टि. २
तीसवयणे	अतीतवचनम्	८९६
तीया	अतीतानि	१००६ गा. २०८
तीसहृमं	विशतमम्	पृ. ४१२ पं. २६
तीसतिविहा	विशद्विधाः	९६
तीसं	विशाम्	१६८, १८० [१], २११, ४३४ [१, ३], ४३५ [१, ३], १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०४, १७३४, १७३५ [१]
तीसा	विशत्	१७४ गा. १३४
	विशत्	१७४ गा. १३६, १८७ गा. १४१, २०६ [२] गा. १५६
तीसाप्	विशतः	१८० [२], २०४ [२]
तीसु	विशतः	विशता वा ७२१, ७२२
तीसुत्तरे	विशति	९३, १७६, १८४९, १८५०
तीसे	विशु	१९७ [१], पृ. ४७ टि. ५
तीहिं	विशुत्तरम्	१६९
तीहिंतो	तस्याः	९२१ [१], १७४४, २१७५
तु	विभ्यः	६८७, ६८८, ६९१ ६६२ [७]
	तु	५४ [५] गा. ७७, ११० गा. १२३, १७४ गा. १३४, १७८ [२], २११ गा. १६२ गा. १६९, १७९३ गा. २१८

मूलसरो	सकयत्यो	सुसंकाह
मुच्छं	मुच्छत्वम्	९९४
मुचित	मुदित-आतोय	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
"	मुदित-बाह्वाभरण	१७८ [२], १८८
"	मुदित-बाहुत्राण	१७८ [१-२]
मुण्णागा	मुज्जवायाः-शिल्पायाः	१०६
मुयट्ठेज	स्वस्वतयेत्	२१७४ [४]
मुरय[मुहा]	मुरम्भुला-म्लेच्छविशेषः	पृ. ३६ टि. ३
मुरुक्क	मुरुक्क-भूषविशेष	१७७, १७८ [१], १८८
मुरुत्तुंगगा	श्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २८ टि. ६
मुलसी	मुलसी-मुच्छवनस्पतिः	४२ गा. १९
"	"-हरितवनस्पतिः	४९ गा. ४१
मुल्ला	मुल्याः	२२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३२७, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७९, ९८५ [७, ९], ११८५, २१२५ तः २१२७ [१]
"	मुल्यौ	२५७ तः २५९, २७१, २७३
"	मुल्ये	१५६५
"	मुल्या	१५६६
मुल्लाहं	मुल्यानि	३२९, २१७० [२] गा. २२९

मूलसरो	सकयत्यो	सुसंकाह
मुले	मुल्यः	४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५, [१३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१-२], ४८७ [१], ४८९ [१-३], ४९० [१, ३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५ [१], ५०४ तः ५०६, ५०८ तः ५११, ५१३, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२७ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५३२ तः ५३९, सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५, [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१], ५५७ [१]
मुसार	मुषार	२११
मुसे	मुषः-तृणविशेषः	४७ गा. २५
मुंग	मुम्भ	१७८ [२]
मुंगा	मुम्भानि	१९५ [१]
मुबं	मुम्बम् ५४	[८] गा. ९४
मुबी	मुम्बी	४५ गा. २८
० मुबी	"	१२३३
० मुबीकले	मुम्बीकलम्	१२३३

मूलसहो
तुषरी
ते

सक्यत्यो तुषरी ४२ गा. २१
ते ७ तः १३ [५], २५
[१-३], २८ [२-४],
३१ [२-४], ३४ [२-४],
५४ [११] गा. [१],
५५ [१-३], ५६ [२],
५७ [२], ५८ [२], ६०,
६८ [१-३], ७५ [१-३],
८३, ८४ [१-३], ८५
[२-४], ८९ तः ९१ [३],
९७ [२], १४० [२],
१४१ [२], १४२ [२],
१४४ [२], १४६ [२],
१४७ [२], १५०, १५३,
१५६, १५९, १६२,
१६७ तः १७४, १७७,
१७८ [१], १८८, १९३
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०५ [१],
२०६ [१], २०७, २०८
तः २१०, २११ गा
१५८ गा. १६८, ३३०
तः ३३२, ४३९, ५०३,
६७९, ६८१, ८६७,
८६८, ९९३, ९९८,
११२४ तः ११२६,
११२८, ११२९, ११३२,
११३३ [१], ११४१,
११४२, ११४४, ११४७,
११५२, १२६२ [१],
१२८८, १५७३, १६१९,
१६४८, १७१२, १७२१,
१७२५, १७३३, १८०३,
१८०५, १८०६ [१],
१८१२, १८१६, १८१९,
१८२२, १८२३, १८९९,

मूलसहो
ते

ते

”

”

तेहंदिय

सक्यत्यो सुसंकाह
१८५७, १८६४, १९२८,
१९२९, १९३१, १९३२
[१], १९५४, १९६०,
२०४०, २०५२ [२-६],
२०५७ [३-४], २०७८,
२०८३, २१७३ [३-६],
२१६६ [२-३], २१६८,
२१६९, २१७६, घृ.
४४२ टि. ५
तानि १७७, १७८ तः १८६
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९ [१], १९०
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०६ [१],
२०७, २०८, २१०,
२१० [१-४], २११
[१-२], २१२ [२], २१४
[२], २१६ [२], २१८
[१], २२०, २२१ [१],
१०६७, २०४७
तौ १७८ [२], १९५ [२],
१७०८ [८], १७३१ [१]
तान २९५ [१], २९६,
२९८, १७०५, १७०८
[८], १७११ [२],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७२१, १७२५, १७२८,
१८०४, १८११, १८१७,
२१५३ [३], २१६६ [२]
जीन्द्रिय ६५४, ६७०,
६८०, ७४३, ८७४,
१०६०, ११६२, ११७९,
१२१० [४], १४१२,
१४२६ [१], १४३१ [१],
१४५५, १५८९ [३],
१७११ [२], १८८७ [२],
१८९८ [१], १९६९

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
तेहंदिय०	श्रीन्द्रिय ५८२, ६३९ [२], ६५० [९], १०२२ [२], १२७४, १२८२, १४३६ [१], १४८१, १४९६, घ. २७ टि. ८-९	
तेहंदियजाइणामाप्	श्रीन्द्रियजातिनामः १७०२ [७]	
तेहंदियसे	श्रीन्द्रियत्वे १०४१ [४], १०६६ [२]	
तेहंदियसंसारसमा-	श्रीन्द्रियसंसारसमा-	
वणजीवपणवणा पन्नजीवप्रज्ञापना	५७ [१-२]	
तेहंदियस्स	श्रीन्द्रियस्य १०३३ [२]	
तेहंदिया	श्रीन्द्रिया २१५ [२], २२७, २२८, २३१, २९८ तः ३००, ३३४, ४३९, ४४९, ६३४, १७२१, १७२२, १८२२, १८२४, २०४१, घ. ४०३ टि. २	
तेहंदियाण	श्रीन्द्रियाणाम् ४७९, १९२३, १९४९, १९५९	
तेहंदियाणं	,, ५७ [२], १६४, २२७ तः २२९, २३० [४], २३१, ३७० [१- ३], ९८७ [५], १०२८ [२], १५०८, १८२३	
तेउ	तेजः[कायिक] ६५६ [३], ६७१, ६८०, १२८७, १४३१ [१], १४६६, १५४६, १५८३ [३]	
तेउ०	तेजः[कायिक] ६५२, ६५४, ११६२, १४१२, १४२६ [१]	
,,	तेजो[छेद्याम्] १२२५	
० तेउकाइए	तेजःकायिकः घ. ३०८ टि. २	

मूलसहो	सकयथो	सुसंकाह
तेउकाइएसु	तेजःकायिकेषु ६६८ [३]	
तेउकाइय	तेजःकायिक २३९, २४३, २४८, २४९ २३८	
तेउकाइय-	,,	
तेउकाइया	तेजःकायिकाः १९, २३२ तः २३४, २३५ [४], २३६, २४२, ३१३, ३१४, ४३९ तेजःकायिकाः १५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४३, २४५ [४], २४६ तः २४९, २५१, ३३४ तेजःकायिकानाम् ५८० ,, २३२ त. २३६, २३५ [४], २३६, ३६० [१]	
० तेउकाइयाण	तेजःकायिकानाम् १५४ तः १५६, २४० [४], २४१, २४२, २४६ तः २४८, २५१, ३६१, ३६२ [१-२]	
तेउकाइए	तेजःकायिकः ४४५, १२१० [३], १४३० [१], १४३२ [१], १४३४, १४५२	
० तेउकाइए	तेजःकायिकः १३०१	
तेउकाइएसु	तेजःकायिकेषु १२१० [३]	
तेउकाइएहिंतो	तेजःकायिकेभ्यः १४३० [१], १४३२ [१], १४५२	
तेउकाइय	तेजःकायिक १३०३, १५८९ [३]	
तेउकाइय०	,, १०३२ [२], १०६०, १२९६, १३१७	
तेउकाइय-	तेजःकायि-	
एणिंदिय-	कैकेन्द्रियौ-	
ओराकिबसरारे	दारिकशरीरम् १४९२ [१]	
तेउकाइयस्स	तेजःकायिकस्य ४४५	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
तेउकाह्या	तेजःकायिकाः २९, ३१ [४], २१४ [३], २३५ [४], ३१५, ९१५, ११७६	
० तेउकाह्या	तेजःकायिकाः २९, ३०, ३१ [१, ४], २३९, २४४, २४५ [४], २५१, ३३४	
तेउकाह्याभो	तेजःकायिकानां पृ. ३५३ टि. १	
तेउकाह्याण	तेजःकायिकानाम् १५०५.	
तेउकाह्याणं	तेजःकायिकानाम् ४४५, ७४४, ९८६, ११७६, ११७९, ११८० [२]	
० तेउकाह्याणं	तेजःकायिकानाम् १५४, २३७	
तेउलेसट्टाणा	तेजोलेस्यास्थानानि १२४९.	
तेउलेसं	तेजोलेस्याम् १२२४	
तेउलेसा	तेजोलेस्या ११६९ [२]	
तेउलेसा	तेजोलेस्याः ९३९ [१]	
तेउलेसे	तेजोलेस्यः १२०३ [३], १२१० [१]	
तेउलेसेण	तेजोलेस्येन १२५७ [४]	
तेउलेसेसु	तेजोलेस्येषु १२०७ [१]	
तेउलेससट्टाणा	तेजोलेस्यास्थानानि १२४७, १२४९	
तेउलेसं	तेजोलेस्याम् १११६, १२२१, १२२२, १२२४, १२५४, १२५८ [३]	
तेउलेस्सा	तेजोलेस्या १११६, ११५६, ११५९, ११६५ [२], ११६८ [१], ११६९ [१], १२०३ [५], १२२१, १२२४, १२२९, १२३२, १२३६, १२४०, १२५४, १२५७ [९], १२-१३], १८८५ [३]	

मूलसहो	सक्यथो	सुसंकाह
तेउलेस्सा	तेजोलेस्याः २५५, ९३९ [१], ९४० [१], ९४५, ९४६, ११७०, ११७३, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९४, ११९७, १२०२	
तेउलेस्साण	तेजोलेस्यायाम् ११५३, १८८५ [२]	
तेउलेस्साभो	तेजोलेस्याः ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११८९, ११९०	
तेउलेस्साण	तेजोलेस्यानाम् ११७३, ११७४, ११७८, ११८२ [२], ११८३ [१-२], ११८९, ११९४	
तेउलेस्साणं	तेजोलेस्यानाम् २५५, ११५१, ११८५ तः ११८७	
तेउलेस्सापरिणामे	तेजोलेस्यापरिणामः ९३०	
तेउलेस्से	तेजोलेस्यः १२०३ [३], १२०७ [१], १२०९, १२१० [१], १२३९	
तेउलेस्सेसु	तेजोलेस्येषु १२०३ [३], १२०९, १२१० [१]	
तेउलेस्सेहिंतो	तेजोलेस्येभ्यः ११९१	
तेऊ	तेजः-तेजःकायिकः ६७१, ९४० [३] १२०३ [५]	
तेण्णं	तेजसा १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
तेण	तेन २१०, २२३ [९], ८९९	
तेण-	,, ४४१, ४४७, ४५५ [३], ४५७ [१], ५०३, ५०४, ५२५ [१], १२५२	

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाह
तेणामेव	तत्रैव	२०५२ [४५]
तेत्तीसह्रं	अयञ्जिशतम्	पृ. ४१८ पं. २७
तेत्तीसं	अयञ्जिशत	३३५ [१, ३], ३४२ [१, ३], ३४३ [१, ३], ४०७ [१, ३], ४३६ [१, ३], ४३७ [१, ३], १२६१, १२६७, १३३६, १३४१, १३५३, १७०१ [१]
तेत्तीसा	अयञ्जिशत	२११ गा. १६३
तेत्तीसाए	अयञ्जिशतः अयञ्जिशता वा	७०१, ७२३, ७२४
,	अयञ्जिशति	१८२९, १८५१, १८५२
तेदुरणमज्जिया	श्रीन्द्रयजीवाः	५७ [१]
तेदुरणमिज्जिया	,	पृ. २८ टि. २
तेय०	तैजस-तैजसशरीर	१९०३ [५]
तेयए	तैजसम्-तैजसशरीरम्	९०१, ९०२, ९०४, ९०८, १४७५
,	तैजसः-समुद्घातः	२०८५ गा. २२७
तेयगसमुग्धाए	तैजससमुद्घातः	२०९४ [१], २०९८ [१], २१४७, २१४९, २१५१, २१५२
तेयगसमुग्धाएणं	तैजससमुद्घातेन	२१२५, २१२७ [१], २१३१, २१६५
तेयगसमुग्धाओ	तैजससमुद्घातः	२११८ [१], २१२२
तेयगसमुग्धाते	,	पृ. ४३३ टि. २
तेयगसमुग्धायो	,	,
तेयगसरीरया	तैजसशरीरकाणि	९१० [४]
तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य	१५५२

मूलसदो	सकयव्यो	सुसंकाह
० तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य	१५५१ [२]
तेयगसरीरं	तैजसशरीरम्	१५६१, १५६४
तेयगसरीरे	,	१५३६, १५४०, १५४४ [१, ३]
० तेयगसरीरे	,	१५३६, १५३७, १५३९ [१], १५४१, १५४२
तेयगस्स	तैजसस्य-तैजसशरीरस्य	१५३८
० तेयगा	तैजसानि-तैजसशरीराणि	२१२२
+ तेयलि	वनस्पतिविशेषः	४८ गा. ३७
तेया	तैजस-तैजसशरीर	९१६ [३], १५६५, १५६६, २१७५
तेया०	तैजस-तैजसशरीर	९११ [४], ९१२ [४], ९१४ [४], ९१७, ९१८ [३], ९२१ [४], ९२२, १५६३ [७], १५६५, १५६६, १७०२ [१३]
तेयारूवा	एतद्दृषा	पृ. २९३ टि. १८
तेयासमुग्धाए	तैजससमुद्घातः	२०८६, २०९० [१], २०९२
तेयासमुग्धाएणं	तैजससमुद्घातेन	२१३०
तेयासरीरस्स	तैजसशरीरस्य	१५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
तेरस	अयोदश	२१६९
तेरसमं	अयोदशम्	पृ. २३३ पं. २०
तेरसमो	अयोदशः	७९० गा. १८७
तेरसविहे	अयोदशविधः	१०७४
तेरिच्छियाणं	तिरश्चाम्	१४७०
तेलोक्कगुहं	त्रैलोक्यगुरुम्	१ गा. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
तेलोके	त्रैलोक्ये २७६ तः ३२४, ३२६, ३२८	
+ तेह	तैलम् ९७२ गा. २०३	
तेहविन्दु	तैलविन्दुः ११० गा. १२५	
तेहं	तैलम् ९९९ [२]	
तेह्याप्यसंठाणसंठिण्	तैलाप्यसंस्थानसंस्थितः २१६९	
तेवण्णं	त्रिपञ्चाशन् ३८२ [१, ३]	
+ तेवीस	त्रयोविंशः ७९० गा. १८७	
तेवीसइमं	त्रयोविंशतितमम् पृ. ३८४ पं. २१	
तेवीसइमेण	त्रयोविंशतितमेन १ गा [१]	
तेवीसइमो	त्रयोविंशतितमः ७९० गा १८६	
तेवीसं	त्रयोविंशतिः १९६, ४०७ [१, ३], ४२८ [१, ३]	
तेवीसाण्	त्रयोविंशतः त्रयोविंशत्या बा ७१४, ७१५	
„	त्रयोविंशतौ १८४२, १८४३	
तेसि	तेषाम् १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], ८८१, ११२९, ११४१, १८१०, १८६४, २०५२ [२-५], पृ. २७५ टि. ४	
तेसिं	तेषाम् ५४ [१०] गा. ९९, ५५ [३], ९९४, ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १५२० [५], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १७०२ [३२], १८०१, १८०३, १८०५, १८०६ [१], १८०९, १८१२, १८१६,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
तेसिं	१८१७, १८१९, १८२२, १८२३, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९, पृ. ३९३ टि. ३-४, पृ. ३९५ टि. ६	
तेसु	तेषु ६६६ [३]	
तेहि	तैः २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
तेहिं	तैः १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९	
तेहिंतो	तेभ्यः ६४८, ६५० [१०], ६५३ [३], २१५३ [४], पृ. १७७ टि. १	
नेहंसं	वनस्पतिविशेषः पृ. २५ टि. १०	
तेदिय०	श्रीन्द्रिय ५७ [१-२]	
तेदियसंसारसमाव-	श्रीन्द्रियसंसारसमापच-	
कजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना १८	
तेदिया	श्रीन्द्रियाः २२९, २३० [४]	
तेदुयाण	निन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे १२३५, १२३६	
तेदुसं	निन्दुकम्-अनन्तकाय- वनस्पतिः ५४ [८] गा. ९४	
तो	ततः १७४ गा. १३५	
तोद्वा	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. ११	
तोद्वा	„ ५८ [१]	
तोरण	तोरण १७७, १७८ [१], १८८	
तोरणेषु	तोरणेषु १४८	
-सं	एतद् ५, १३ [५], १६, १७, २१, २३, २५ [३], २७, २८ [४], ३०, ३१ [४], ३३, ३६,	

मूलसङ्गो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसङ्गो	सकयत्यो	सुत्तकाह	
-त्तं	४० तः ५३, ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६३ तः ६७, ७१ तः ७४, ७५ [४], ७९ तः ८३, ८४ [४], ८५ [५], ८७ तः ९०, ९१ [४], ९३, ९५, ९६, ९८, १००, १०२ तः १०८, ११०, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२, १३५ तः १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२], ४९९ [२], ५५८, ८८२ तः ८८६, ९४६, ९५७, १०८९ तः १०९१, १०९४ तः १०९९, ११०१, ११०३, ११०४, ११०६ तः ११२२, १५७० तः १५७२	इति २ गा. ६, ५४ [१] गा. ५०, ५४ [२] गा. ५४, ११० गा. १२१ तः १२५ गा. १२७ गा. १२९-१३०, २११ गा. १७८, ४८८, ५०७, ५५३, ६०८, ६७२ [६, ९], ८४१ तः ८४३, ८४५, ८४६, ८५४ तः ८५६, ९८७ [१, ५], ९९० [४], १०३२ [१], १०४१ [६], १०६१, १२४८, १२४९, १२५१, १२६० तः १२६२ [१], १२६४ [२] तः १२६६	त्ति	[१], १२६७, १२६८ [१], १२७० [२] तः १२७३, १२७५, १२७९, १२८१, १२८२, १२८४, १२८५, १२८९, १३००, १३०२, १३०५, १३१०, १३१२, १३२० तः १३२२, १३२६ तः १३३०, १३३५ तः १३३७, १३५८, १३५९, १३६५ तः १३६७, १३६९, १३८६, १४०८ [३], १४४१, १४७१, १५३० [४], १५४४ [२, ३], १५५२, १५८४ [१], १७०१ [४], १७०२ [१६], १७२८, २१७६, घृ. २१० टि. ४, घृ. ३१२ टि. १, घृ. ३५३ टि. २	० तिभागेण ० तिभागो ० र्वभाण रिवमगा	त्रिभागेन २११ गा. १६६ त्रिभागः २११ गा. १६३ स्तम्भानाम् ८८३ वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४७ ,, घृ. २१ टि. ८ ,, ,, ,, ५४ [१] गा. ४७ खियः घृ. २८३ टि. १ स्तोकाः २१३ तः २१६, २१८ तः २२३ [१-८], २२४, २२५, २२७ तः २७१, २७३ तः २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ तः ३२७, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१,

ति		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा
		० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण रिवमगा	० र्वभाण र

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० ल्योवा	७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३, ११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
० ल्योवा	स्तोका	१०१३, १५६६
"	स्तोकानि	१२४७ तः १२४९, १५६५
"	स्तोकौ	२७१
० ल्योवाह	स्तोकानि	३२८, ३२९, ८८७
० ल्योवाभो	स्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३
० ल्योवे	स्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
"	स्तोकम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
धणिता	ध स्तनित-स्तनितकुमार १७७ गा. १३७, १८७ गा. १३९	
धणियकुमारने-	स्तनितकुमारतैजस-	
यगसरीरस्स	शरीरस्य	१५५१ [२]
धणियकुमारत्ते	स्तनितकुमारत्ते	१०४१ [२], १०६५, २१०७, २११२
धणियकुमारदेवपंचे-	स्तनितकुमारदेवपक्षेन्द्रिय-	
द्विषवेडव्विषसरीरे	वैक्रियशरीरम्	१५२६ [२]
धणियकुमार-	स्तनितकुमारदेवेभ्यः	
देवेहिंतो		६५० [१४]
धणियकुमारभवण-	स्तनितकुमारभवनवासि-	
वासिदेवपंचेदिय-	देवपक्षेन्द्रियवैक्रिय-	
वेडव्विषसरीरे	शरीरम्	१५९० [२]
धणियकुमारस्स	स्तनितकुमारस्य	१०५९, १६३५ [२], १६५९, २१११, २१६१
धणियकुमारा	स्तनितकुमाराः	१४० [१], ४३९, ४४२, ४६५, ६१६, ६२९, ६४९, ६७८, ८७३, ९१३, ९३९ [२], १०७९, ११३६, १२०२, १४०१, १४११, १४१५ [३], १५८३ [२], १७५८ [२], १८५४, १८८० [२], १९३०, १९४३, १९५६, १९६७, १९९३, २०१८, २०३४ [२], २०७९, २१२७ [२]
धणियकुमाराभो	स्तनितकुमारात्	१५८९ [२]
धणियकुमाराण	स्तनितकुमाराणां	५७८, १०२६ [२]

मूलस्रो	सङ्ग्रहो	सुत्तकाह
अणियकुमाराणं	स्तनितकुमाराणाम् ३५३, ६९६, ७२८, ७४१, ७५७, ९०३, ९८४, १०२०, १०३१ [२], १०७१, १५३२ [२], १८०६ [२], १९१५, २००९ [२], २०२३, २०२८, २०९० [२], घृ. २६० टि ३	
अणियकुमारे	स्तनितकुमारः १२०९, १४२६ [२], १५२० [३]	
अणियकुमारसु	स्तनितकुमारेषु ६७२ [८], १४२४, १४२७ [२], १४३० [२], १४३८	
अणिया	स्तनिताः—स्तनितकुमाराः १८७ गा. १४५ गा. १४७	
अलयर	स्थलचर १५२४ [२]	
अलयरतिरिक्ख- जोणियपंचेदिय- ओरालियसरीरे	स्थलचरतिर्यग्योनिकपक्षे- न्द्रियौदारिकशरीरम् १८८३, १८८५ [१] ० ,, ,, १८८५ [१-३, ५-७]	
अलयरपंचेदियति- रिक्खजोणिया	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो- निकाः ६१	
अलयरपंचेदियति- रिक्खजोणियाणं	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो- निकानाम् ७५ [६]	
अलयरपंचेदिण्हितो	स्थलचरपक्षेन्द्रियेभ्यः ६४५ [२] ० ,, ,, ६३९ [१] अलयरपंचेदियति- रिक्खजोणियण्हितो निकेभ्यः ६३९ [३, ७] ० ,, ,, ६३९ [७-१८], ६४५ [२]	
अलयरपंचेदियति- रिक्खजोणियाणो	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकाः ३३४	
अलयरपंचेदियति- रिक्खजोणिया	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो- निकाः ६५, ३३४ ० ,, ,, ७५ [६] तः ७७, ८५ [५]	

मूलस्रो	सङ्ग्रहो	सुत्तकाह
० अलयरपंचेदिय- तिरिक्खजोणि- याणं	स्थलचरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो- निकानाम् ८५ [५], ३७८ [१] त. ३८६ [३]	
अलयरसंखेज्जवासा- उयगवभवक्कंति- यतिरिक्खजो- णियपंचेदिय	स्थलचरसङ्ख्येयवर्षायुष्क- गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य- ग्योनिकपक्षेन्द्रिय १५१८ [६]	
अलयरसंखेज्जवासा- उयगवभवक्कंति- यतिरिक्खजो- णियपंचेदिय- वेउव्वियसरीरे	स्थलचरसङ्ख्येयवर्षायुष्क- गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य- ग्योनिकपक्षेन्द्रियवैकिय- शरीरम् १५१८ [४]	
अलयरान	स्थलचराणाम् १४९९ [१], १५११ [१], १५२४ [२]	
० अलयराण	,, १४९९ [२]	
अलयरेहितो	स्थलचरेभ्यः ६४५ [१-२]	
अलया	स्थलजानि ५६ [८] गा. ८६	
अले	स्थले ८३	
अंभणया	स्तम्भनता ११२०	
अंभिय	स्तम्भित १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
अलं	स्थालम् ८५३	
अवरणामाणु	स्थावरनामः १७०२ [४४]	
अवरणामे	स्थावरनाम १६९३	
+ अग्गल	अग्गलम्—आकाश- अग्गलम् ९७२ गा. २०३	
० अग्गले	अग्गलं—‘अग्गलुं’ इति भाषायाम् १००२, १००४, १२२६	
अवुगबिंदु- संठाणसंठिण्	स्तिबुकविन्दुसंस्थान- संस्थितम् ९८६, १४९१ [१]	
अवरणामाणु	स्थावरनामः १७०२ [४९]	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
धिरणामे	स्थिरनाम	१६९३
धिरिकरणे	स्थिरिकरणम्	११० गा. १३२
०० धीमो	क्रियः	पृ. २८३ टि. १
धीणगिह्री	स्त्यानगृहि	१६८०, १६८९ [२]
धीणह्री	स्त्यानहिः	पृ. ३६५ टि. १, पृ. ३६८ टि. ३
धी-पुरिसमंजोऽमु	स्त्री-पुरुषसंयोगे	९३
+ धुरय	नृणविशेषः	पृ. २० टि. ७
धुङ्ङि	कर्पासी-वनस्पतिः	पृ. १८ टि. ५.
धृणा	स्थणा	९७२ गा. २०३, १००१
धूमं	रूपः	८५३
० धूमिया	रूपिका	२११
धूमिया-०	॥	२११
धूमियाओ	रूपिकायाः	२११
० धूमियागा	रूपिकानि	१९५ [१]
धेयं	स्थविरम्	१११८
धोवतरागा	स्तोकतरका	२०५७ [३-६]
* ० धोवा	स्तोकाः	२१३ त. २१६, २१८ तः २२३ [८], २२४, २२५, २२७ तः २७०, २७४ तः २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ त. ३२७, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३,

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
	११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २९४३, २९४४ [१], २९४५ [१]	
* ० धोवा	स्तोका	१०१३, १५६६
॥	स्तोकानि	१२४७ तः १२४९, १५६५
॥	स्तोकौ	२७१
* ० धोवाहं	स्तोकानि	३२८, ३२९, ८८७
* ० धोवाओ	स्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३
धोवाणं	स्तोकेभ्यः	स्तोकेर्वा-काल- विशेषार्थे ६९४, ६९५
०० धोवे	स्तोकः	२७२ [१५], ८०२
धोवे	स्तोकम्	९८७ [५]
०० धोवे	॥	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]
द	च	पृ. ४२४ टि. २
दक्षिणेणं (स.तृ.)	दक्षिणस्याम्	२१५ [१]
दगपिपली	दक्षिणपली	४९ गा. ४०
दगरण	दक्षजः	१२३१

मूलसहो	सङ्ख्ययो	गुत्तंकाइ
दगरय	दकरजस्	१७८ [२], २११
दगे	दकम्	१२३१
दङ्गपुष्पा	सर्पविशेषः	७९
दट्टव्यो	द्रष्टव्यः	९८६
० दड्ढाणं	दग्धानाम्	२१७६
दड्डुसु	दग्धेषु	,,
दड्डर	दर्दर-बहल	१७७, १७८ [१], १८८
दड्डुर	दर्दुर	१९६
दृप्पणिज्जा	दर्पणीया	१२३७
+ दब्भ	दग्धः	पृ. २० टि. २
दग्धपुष्पा	सर्पविशेषः	पृ. ३२ टि. ३
+ दग्धमग	दग्धमनकः	४९ गा. ४१
दग्धिल	द्रविड-म्लेच्छजातिविशेष	९८

दरिसणावरणिजस्स	दर्शनावरणीयस्य	१६८०
दरिसणावरणिजं	दर्शनावरणीयम्	१५८७ [१], १६६५, १७८२, १७९०

दरिसणावरणिज्जे	दर्शनावरणीयम्	१६८०, १६८९ [१]
----------------	---------------	-------------------

दरिसणावरणीयं	,,	पृ. ३५२ टि. २
--------------	----	---------------

दरिसणिज्जा	दर्शनीया	२११
,	दर्शनीया	२०६ [१]
,,	दर्शनीयानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५, [१], १९६, २०६ [१], २१०, पृ. ५६ टि. १२

दल	दल	२११
----	----	-----

० दले	दलम्-पत्रम्	१२३१
-------	-------------	------

० दवप्पिया	द्रवप्रियाः	१८८
------------	-------------	-----

दव्व	द्रव्य	२०५४ गा. २२५
------	--------	--------------

दव्वन्नो	द्रव्यतः	८७७ [२-३], ९१० [१, ४], १७९७, २०६०, २०६१
----------	----------	---

मूलसहो	सङ्ख्ययो	गुत्तंकाइ
दब्बट्ट०	द्रव्यार्थ	२७२ [१-५], २७३, पृ. १०१ टि. १
दव्वट्टन्नपदेसट्टयाए	द्रव्यार्थाप्रदेशार्थतया	३३०, ३३२
दव्वट्टताए	द्रव्यार्थतया	२७२ [१-३]
दव्वट्टपएसट्टयाए	द्रव्यार्थाप्रदेशार्थतया	३३१, ३३२, ७७७, ७८०, ८०३, ८०४, १२४७ तः १२४९, १५६५
दव्वट्टपदेसट्टयाए	द्रव्यार्थाप्रदेशार्थतया	३३१
दव्वट्टपदेसट्टयाए	,,	३३०, ३३२, ३३३, ७७७, ७७९, ८०२, १२४७
दव्वट्टयाए	द्रव्यार्थतया	७७०, २७२ [४-५], २७३, ३३० तः ३३३, ४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०५, ५०८ तः ५११, ५१३ तः ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१], ५४८[१], ५५०	
	[१], ५५१[१], ५५२	
	[१], ५५४[१,३],	
	५५५[१,३], ५५६[१],	
	५५७[१], ७७७, ७७९,	
	७८०, ८०२ तः ८०५,	
	१२४७ तः १२४९,	
	१५६५, पृ. १०० टि. २	
द्वष्टयाते	द्वष्ट्यार्थतया ४८७[१],	
	४८९[१], ५०४, ५२९	
	[१], ५६१[१]	
० द्वष्ट्याणं	द्वष्ट्याणाम् १४७०	
द्वष्ट्यपदसम्बद्धं	द्वष्ट्य-प्रदेशाल्पबहुत्वम्	
	१४७४ गा. २१४	
द्वष्ट्यालिया	वनस्पतिविशेषः ५२	
० द्वष्ट्या	द्वष्ट्याणि २७५, २८०	
द्वष्ट्याहं	,, ३२८, ३२९,	
	८७७[१], ८७८ तः	
	८८०, ८८७, ८८८[१],	
	८८९ तः ८९३, १११७	
द्वष्ट्याण	द्वष्ट्याणाम् ११० गा. १२७	
द्वष्ट्याणं	,, ८८१, ८८७	
० द्वष्ट्याणं	,, २७५	
द्वष्ट्यदिष्ट	द्वष्ट्येन्द्रियम् पृ. २५३ टि. १	
० द्वष्ट्यदिष्ट	,, पृ. २५३ टि. २	
द्वष्ट्यदिष्टसु	द्वष्ट्येन्द्रियेषु १०६४,	
	१०६७	
+ द्वष्ट्यद्विय	द्वष्ट्येन्द्रियाणि १००६ गा.	
	२०८	
द्वष्ट्यद्विया	,, १०२४ तः १०२६	
	[१], १०२७[१],	
	१०२८[१-३], १०३०,	
	१०३१[१], १०३६,	
	१०३८[१], १०४१	
	[१-४, ८], १०४३	
	[३, ५-६], १०४५[१],	
	१०४६[१, ८], १०४७	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१, ४],	१०४८
	[१-२, ४], १०५०[३],	
	१०५५[४-५], १०६६	
	[१]	
द्वष्ट्या	वनस्पतिविशेषः ४९ गा.	
	४०	
द्वष्ट्याकरा	द्वष्ट्याकराः-सर्पमेदः ७८,	
	७९	
द्वष्ट्यसु	द्वष्ट्येषु १५७७[१],	
	१५७८[१], १६३९	
० द्वष्ट्यसु	,, १५७६[१], १५७९	
	[१], १६३९, १६४०	
द्वष्ट्यद्विया	द्वष्ट्येन्द्रियाणि १०४३[१],	
	१०५४[१], १०५५[१],	
	१०६७	
द्वष्ट्या	द्वष्ट्या ७५[४], ८४[४],	
	९१[४] गा. १११,	
	१७१, १७७, १७८	
	[१-२], १८८, १९६,	
	२०६[२] गा. १५६,	
	३३५[१-३], ३३६	
	[१, ३], ३३९[१, ३],	
	३४०[१, ३], ३४३ तः	
	३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-	
	कण्डिके, ३६६[१, ३],	
	३६८[१, ३], ३९३	
	[१, ३], ३९४[१, ३],	
	४१९[१, ३], ४२०	
	[१, ३], ५९२, ७२५ तः	
	७२७, ८९१, १०३२[२],	
	१०५८, १०६३, १०६५,	
	१०८०[१०], १२६१,	
	१२६४[२], १२६७,	
	१२७०[२], १३३७,	
	१३४०, १४१४[१],	
	१४१५[१], १४१६[२],	
	१४७२, १७००	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
दस	[१०, १२], १७०१ [१], १७०२ [२४, ३९, ४२, ५४, ५८], १७०३ [१], १७३० [१], १७३९ [२]		दहकुलई	द्रहकुलिका-वलीविशेषः ४५ गा. ३२	
दस-	दश १७४ गा. १३६		दहफोछइ	,, , पृ. १९ टि. १३	
दस-०	,, १९५ [१], १३२७		ददाण	द्राणांम् ८८५	
+ दस	दशमः ७९० गा. १८७		दहि	दधि १७८ [२]	
दसगुणकालण	दशगुणकालकः ५,२०		दहिघणे	दधिघनः-दधिपिण्डः १२३१	
दसगुणकालाहं	दशगुणकालानि १७९८ [२]		दहिफोछइ	वलीविशेषः पृ. १९ टि. १३	
+ दसण्णा	दशार्णेषु १०२ गा. ११५		दहियं	दधिकम् ८५३	
दसण्हं	दशानाम् २०६ [२]		दहिवणे	दधिपणः-वृक्षमेदः ४१ गा. १८	
,, (स. घ.)	दशसु १८३६, १८३५		दहिं	दधि पृ. २१२ टि. ७	
,, (प-तृ.घ.)	दशभ्यो दशभिर्वा ७०६, ७०७		दही	दधि १२३१	
दसपणसिण्	दशप्रदेशकः ५०७, ५२८, ५३४, ५४९		दहेसु	द्रहेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
दसपणसिते	,, ५४०		दंड-	दण्ड १७७, १७८ [१], १८८	
दसपणसिखस्स	दशप्रदेशकमय ५,२८, ५४९		दंडणं	दण्डकेन ११९८	
दसपणसोगाढे	दशप्रदेशावगाढः ५,१२		दंडभो	दण्डकः ८८८ [२], ८९२, ९६० [२], १०६४, १५९१, १५९९ [१], १६१४	
दसपदेसिते	दशप्रदेशकः ५३४		० दंडभो	दण्डकः ८९०, ८९१, १०४२	
दसपदेसिया	दशप्रदेशकाः ५,०३		दंडगमयं	दण्डकशतम् १६०४ [२]	
दसमं	दशमम् पृ. २०८ पं. १०		दंडगा	दण्डकाः ८९१, ८९५, ९७१, १५८०, १५८४ [२], १५८७ [२], १६०४ [१-२], १६१६ [२], १६१९, १६३६, १६७४ [२], १६७८ [३], १९०७, २०९४ [२], २०९८ [२], २१०४ [२], २११५ [२], २११६ [१], २११७ [२], २११८ [२].	
दसमा	दशमी ८६३ गा. १०५				
दसमे	दशमम् ८६२ गा. १०४				
दसमो	दशमः ७९० गा. १८६				
दसविहा	दशविधाः ११०, १४० [१], ५०१				
,,	दशविधा ५, ८६२, ८६३, ८६५				
दसविहे	दशविधः ९२६, ९४७, १६७९				
दससमयठिङ्ग	दशसमयस्थितिकः ५१६				
दसहा	दशधा १७७ गा. १३७				
दह	द्रह-द्रहाभिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५				

मूलसहो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
	२११९ [५], २१२० [४], २१२३ [४], २१२४ [४], २१३६, २१३८, घृ. ३१९ टि. १	
० दंडगा	दण्डका: ६९२, १४०९, घृ. ४३० टि. १	
दंडया	,, ९६२ [३], ९६३ [३]	
दंडरयणत्तं	दण्डरत्नत्वम् १४६९	
दंडं	दण्डम् २१७२	
० दंतसेटी	दन्तश्रेणी १७८ [२]	
० दंता	दन्ता: ९५, १७८ [१]	
दंतारा	दन्तकारा:—शिल्पायाः १०६	
दंती	दन्ती—वनस्पति: ५४ [१] गा. ५०	
दंसण०	दर्शन ११० गा. १२८	
+ दंसण	दर्शनम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
दंसणचउक्कण	दर्शनचतुष्कम् १६८९ [१, ३]	
दंसणचउक्कस्स	दर्शनचतुष्कस्य १६९८ [२], १७०६, १७३५ [२]	
दंसणणाणोबउत्ता	दर्शनज्ञानोपयुक्ता २१७६	
दंसणपरिणामे	दर्शनपरिणाम: ९२६, ९३५	
दंसणपरिणामेणं	दर्शनपरिणामेन ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], ९४३	
दंसणमोहणिज्जस्स	दर्शनमोहनीयस्य १६६७	
दंसणमोहणिज्जं	दर्शनमोहनीयम् ,,	
दंसणमोहणिजे	,, १६९१ [१-२]	
दंसणवावण्णमाणं	दर्शनव्यापककानाम् १४७०	
दंसणं	दर्शनम् ४७८	
दंसणा	दर्शनानि ४८२ [३], ४८५ [२], ४८८, ४९६, ९४३	
,,	दर्शने ४५०, ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२]	

मूलसहो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
दंसणारिया	दर्शनायाः १०१, १०९	
० दंसणारिया	,, ११० त: ११९	
दंसणावरणं	दर्शनावरणम् १७६२	
दंसणावरणिज्जं	दर्शनावरणीयम् १६७४ [१], १६७८ [१], घृ. ३६३ टि. १-३	
दंसणिज्जा	दर्शनीयानि घृ. ५६ टि. ९	
० दंसणी	दर्शनिन: २६०	
० दंसणीण	दर्शनिनाम् २६०	
० दंसणीणं	,,	
दंसणे	दर्शनम् १९६३, १९६४ दर्शने २११ गा. १६९	
,,	दर्शने: ४५५ [१], ४५७ [१], ४६४ [१]	
दंसणेहि	,, ४५२, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५९ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४८९ [१, ३], ४९१ [१], ४९५ [१]	
दंसणेहिं	,, दर्शनाभ्याम् ४८१ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ४९३ [१]	
० दाई	दायी ९२१ [१]	
+ दाडिम	दाडिम: ४१ गा. १६	
दाडिमाण	दाडिमानाम् ११२२	
दाणंतराहण	दानान्तरायिकम् १६९६	
दाणंतराण	दानान्तराया: १६८६	
दाम	दामन् १७८ [१], १८८	
दाम—	,, १९५ [१]	
दामिली	दाविही—लिपिभेद: १०७	
० दामे	दाम १२३०, १२३१	
दारगाहा	द्वारगाथा १४०६ गा. २१३	
दाई	द्वारम् २२४, २२६, २३१, २५१ त: २५६, २५९ त: २६९, २७३ त: २७५, ३२४, ३२५,	

मूलसहो	सम्बन्धो	सुक्तकाह	मूलसहो	सम्बन्धो	सुक्तकाह
द्वारं	३३३, ३३४, १२६०, १२७० [२], १२८४, १३२०, १३२५, १३३४, १३४२, १३४५, १३५३, १३६१, १३६३, १३७३, १३७५, १३८२, १३८५, १३८८, १३९१, १३९४, १३९६, १३९८, १४०९, १४१३, १४१६ [२], १४४३, १४५८, १४६४ तः १४६६, १४६९, १८७०, १८७५ [२], १८८२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९३, १८९६, १८९९ [२], १९०० [४], १९०१ [२], १९०२ [४], १९०३ [६], १९०७		दाहिणबु दाहिणपश्चिम्यमेण (स. तृ.) दाहिणपुरव्यमेण (स. तृ.) दाहिणवाण दाहिणवैयालिं दाहिणवैयालीओ दाहिणिहं दाहिणिह्वा दाहिणिह्वाओ दाहिणिह्वाणं दाहिणिह्वाहो दाहिणिह्वाहो दाहिणुत्तरेण (स. तृ.) दाहिणं " (स. तृ.) दाहिणेहिंतो विहं विहंतेहिं ० विहंते विहंतेपरिणामेण विहंतेबाओ	दक्षिणार्ध दक्षिणपश्चिमायाम् ३२७, ३२९ दक्षिणपूर्वस्याम् ३२७, ३२९ दक्षिणवातः ३४ [१] दक्षिणतटम् १११२ दक्षिणतटतः " दक्षिणार्धम् ११०१ दक्षिणात्याः १७६ [१], १८२ [१], १८५ [१], १९० [१] दक्षिणात्यान् ११०१ दक्षिणात्यान् १७९ [१-२], १८० [१], १८२ [२], १८३ [१], १८५ [१], १९० [१-२], १९१ [१], १९४ २१७ [१-६] २१८ [३], २२४ दक्षिणेण १७९ [१], १८२ [१], १९० [१], १९७ [१] दक्षिणस्याम् २१३, २१४ [१-५], २१५ [२] त २१८, २२०, २२२, २२३ [१-८], ३२७, ३२९ दक्षिणेभ्यः पृ. ८२ टि. १-२ दृष्टम् ११० गा. १२६ दृष्टान्तैः १९६३ दृष्टान्तः १२५१ दृष्टिपरिणामेण पृ. २३० टि. २ दृष्टिवादः ११० गा. १२६	
दाराण	(१) फलविशेषाणाम् पृ. २७३ टि. ८				
दारेषु	दारेषु १४८				
दालिन्नाणं	दालिन्ना ८२				
दालिमाण	दालिमानाम् १२३५, पृ. २७३ टि. ५				
दाबियाहं	दक्षिणतानि पृ. २२५ टि. ३				
दासागुरिया	लिपिभेदः पृ. ३८ टि. ९				
दामि	गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३				
दाहिण	दक्षिण १५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७				
दाहिणउत्तरेण (स. तृ.)	दक्षिणोत्तरे २१९				
दाहिणओ	दक्षिणतः १८७ गा. १४०				

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुलंकाह
दिष्टिवाय०	दृष्टिवाद	१ गा. ३
दिष्टी	दृष्टिः	१८६५ गा. २१९
० दिष्टी	दृष्टयः-दृष्टिमन्तः	२५६, ९३८
० दिष्टीणं	दृष्टीनाम्-दृष्टिमताम्	२५६
दिष्टीविसा	दृष्टिविधाः-सर्पविशेषः	७९
दिष्ण	दत्त	१७७, १७८ [१]
दिस्त	दीप्त	१९६
दिस्त	दत्त	१८८
दिशं	दत्तं	१ गा. [२]
दिली	प्राह्वविशेषः	६५
दिवबुं	द्वयर्थम्-सार्धमेकम्	१७०० [२], १७०२ [३, ३८], १७०७ [१], १७३१ [३], १९८८, १९८९
दिवदु	द्वयर्थः-सार्धमेकः	१७१२
दिवसपुहत्तस्स	दिवसपृथक्त्वे	१८०६ [२], १८२८ तः १८३१
(स. घ.)		
० दिवागरे	दिवाकरः	१२२९
दिब्ब०	दिव्य १७७, १७८ [१], १८८	
दिब्बाहं	दिव्यान् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
दिब्बाण्	दिव्यया	॥
दिब्बागा	दिव्याकाः-सर्पमेदविशेषः	८०
दिब्बेणं	दिव्येन १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
विसा	दिशा-दिशाकुमार १८७ गा. १३९	
॥	॥ -दिशाकुमाराः १८७ गा. १४५ गा. १४७	
विसानो	दिशाः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
विसाकुमारा	दिशाकुमाराः १४० [१], ४२९	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुलंकाह
विसाकुमाराणं	दिशाकुमाराणाम्	५७८
विसाणुबाणं	विशानुपातेन २१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], ३२७, ३२९	
विसाणुवातेणं	विशानुपातेन २१६ [५-६], २१८ तः २२२, २२३ [१-६, ८], २२४	
विसि०	दिक्-दिक्कुमाराः १७७ गा. १३७	
+ विसि	दिशा २१२ गा. १८०	
दीणस्सरया	दीनस्वरता १६८४ [२]	
दीव	द्वीप २१६९	
दीव	द्वीप-द्वीपकुमाराः १७७ गा. १३७	
दीव०	॥ -द्वीपकुमार १८७ गा. १३९	
दीव०	द्वीप ८३, ८९, ९०, ९३, १५४, १७६, १९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६	
दीवकुमारा	द्वीपकुमाराः १४० [१], ४३९	
दीवकुमाराणं	द्वीपकुमाराणाम्	५७८
दीवणिज्जा	दीपनीया १२३७	
दीवं	द्वीपम् २१६९	
दीवा	द्वीपाः-द्वीपकुमाराः १८७ गा. १४६ गा. १४८	
दीविण्	द्वीपकः ८४९, ८५२	
दीविजो	॥ पृ. २१२ टि. ४	
दीविया	द्वीपकाः ७४	
॥	द्वीपिका ८५१	
दीवे	द्वीपे १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १००३ [१-२], १०९८, २१६९	

मूलसदो	सङ्कयत्थो	सुत्तकाह
• दीवे	दीवे	पृ. ३०२ टि. २
दीवेसु	दीवेसु	८२, १४८, १५१, १६०, १६३ त. १६६, १७५
+ दीवोदहि	दीवोदधयः	९७२ गा. २०३
दीसह	द्वयते	पृ. २२ टि. ११
दीसहं	"	"
दीसण	"	"
दीसति	"	"
दीसनी	"	"
दीसंति	द्वयन्ते	५४ [१०] गा. १०३
दीहगहपरिणामे	दीर्घगतिपरिणामः	९४९
दीहं	दीर्घम्	२११ गा. १६१
दीहियाण	दीर्घिकाणाम्	८८५
दीहियासु	दीर्घिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६
दु०	द्वि	५३२ [१], ८७७ [२]
दुइयाण	द्वितीयायाः	२१७ [५]
दुखत्ताण	दुःखतया	१८०५
दुक्खं	दुःखाम्-वेदनाभेदम्	२०५४ गा. २२६, २०७०
दुक्खा	दुःखा-वेदनाभेदः	२०५४ गा. २२५, २०६९
• दुक्खा	दुःखाः	२११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१
• दुक्खाणं	दुःखानाम्	६७३ [२], १४२१ [५], २१७४ [१]
दुखुरा	द्विखुराः	७०, ७२
दुगलो	द्विगतः	१५२० [३]
दुगतो	"	१५१७ [३], १५२० [५], १५३९ [२]
दुगुंछा	जुगुप्सा	१६९१ [५]
• दुगुंछाण	जुगुप्सानाम्	१७०८ [१०]
• दुगुंछाणं	"	१७०० [१३]

मूलसदो	सङ्कयत्थो	सुत्तकाह
दुगोत्तकुसिया	द्विगोत्रस्पर्शिका-वल्लीभेदः	पृ. १९ टि. १२
दुग्गहगामिणीजो	दुर्गतिगामिन्यः	१२४१
दुट्ठाणवच्चिण	द्विस्थानपतितः	५५० [१]
दुट्ठाणवच्चित्ते	"	५०८, ५१३, ५१७, ५२१, ५२९, [१, ३], ५३५ [१], ५४१ [१], ५५० [१]
दुण्णि	द्वौ	१७०० [११]
+ दुब्ब	दुग्धम्	पृ. २३७ टि. १
दुब्बरधरेण	दुर्धरधरेण	१ गा. [१]
दुब्बं	दुग्धम्	८५३, पृ. २४७ टि. १
दुपणसमम्भहिते	द्विप्रदेशाभ्यधिकः	५०६
दुपणसहीणे	द्विप्रदेशहीनः	"
दुपणसिण	द्विप्रदेशकः	५२५ [१], ५२७ [२], ५३९ [१], ५४८ [१], ७८२
"	द्विप्रदेशके	७८२
दुपणसिते	द्विप्रदेशकः	५२६ [१], ५२७ [१], ५३३ [१]
दुपणसियस्स	द्विप्रदेशकस्य	५२५ [१], ५३३ [१], ५४८ [१]
दुपणसियं	द्विप्रदेशकम्	१९६३
दुपणसियाहं	द्विप्रदेशकानि	८७७ [३]
दुपणसियाणं	द्विप्रदेशकानाम्	५२५ [१], ५३३ [१], ५४८ [१]
दुपणसोगादाहं	द्विप्रदेशावगाढानि	८७७ [४]
दुपणसोगाढे	द्विप्रदेशावगाढः	५१२
दुपणसिण	द्विप्रदेशकः	५०५
दुपणसिते	"	पृ. १५९ टि. १
दुपणसिय	द्विप्रदेशक	११०६
दुपणसियस्स	द्विप्रदेशकस्य	५०५
दुपणसिया	द्विप्रदेशकाः	५०३

मूलस्रो	सम्बन्धो	सुसंकाह
दुपदेसियाणं	द्विप्रदेशकानाम्	५०५
दुपदेसे	द्विप्रदेशे ७९० गा. १८५	
दुप्पउत्तकाहया	दुष्प्रयुक्तकायिकी- क्रियाभेदः	१५६८
दुफासाहं	द्विस्पर्शानि ८७७ [१३], १८०० [१]	
दुदिभगंध	दुरभिगन्ध	५४४
दुदिभगंधं	,,	४४१
दुदिभगंधणामाह	दुरभिगन्धनामः	
		१७०२ [३०]
दुदिभगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणताः	८
	[२], ९ [१-५], ११ [१-२], ४-५], १२ [१-८], १३ [१-५]	
दुदिभगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणताः	१०
	[२], ११ [३]	
दुदिभगंधपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणामः	९५३
दुदिभगंधस्स	दुरभिगन्धस्स	५४४
० दुदिभगंधा	दुरभिगन्धाः	१६७ तः १७४
दुदिभगंधाहं	दुरभिगन्धानि	८७७
	[१०], १८०१	
० दुदिभगंधाई	,,	१८०९
दुदिभगंधाभो	दुरभिगन्धाः	१२३९
दुदिभगंधो	दुरभिगन्धः	५४४
दुदिभसहपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणामः-	
	अशुभशब्दपरिणामः ९५७	
दुपाहिणं	द्वयाध्यधिकेन ९४८ गा. २००	
दुरभिगंधणामे	दुरभिगन्धनाम	१६९४
	[१०]	
दुरभिगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणताः	पृ. ७
	टि. ४, पृ. ८ टि. २-४-६, पृ. १० टि. २	
दुरभिगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणताः	पृ. ७
	टि. १	
दुरहियासा	दुरध्यासाः १६७ तः १७४	

मूलस्रो	सम्बन्धो	सुसंकाह
दुरूहति	आरोहति १२१५ [२-३]	
दुरूहिता	आरुह्य	,,
दुवयणे	द्विवचनम्	८९६
दुबालस	द्वादश	२११
दुबालसविहा	द्वादशविधा ३८, ८६६	
दुविहं	द्विविधाम् २०५४ गा. २२६, २०७५, २०८३	
दुविहा	द्विविधाः ८ [२], २० तः २२, २५ [१], २६, २७, २८ [२], ३०, ३१ [२], ३२, ३३, ३४ [२], ३५ तः ३७, ३९, ५५ [१], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६४, ६६, ६८ [१], ६९, ७५ [१], ७८, ८४ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९२, ९७ [२], ९९, १०९, १११ तः १३२, १३४ तः १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४३, १४४ [२], १४५, १४६ [२], १४७ [२], ४३८, ५००, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९९६, ९९८, ११२४ तः ११२६, ११२८, ११३२, ११४१, ११४२, ११४४, १४८६ [१-२], १५२०, [५], १५७३, २०४६, २०५७ [४], २०७८, २०८३	
	,,	द्विविधा ३, ४, १४, १५, ८६०, ८६१, ८६४, १०९६, ११००, ११०२, १५२९ [१-२], १५३२ [१], १५६८, १५६९,

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाह	मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाह
दुविहा	१९३६, १९४०, १९४२, १९४८, १९५०, १९५८, २०७२, २०७७		दुवे	१९३ [२], १९५ [२], २०५ [१], २०६ [१]	
"	द्विविधानि ९१० [१-४], ९११ [१-३], ९१२ [२-४], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], १०२४		दुसमहण	द्विसामयिकेन २१५३ [२], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]	
"	द्विविधः १९८२		दुसमहयं	द्विसामयिकम् ८७९	
दुविहे	" ९२५, ९३२, ९४८, ९४९, ९५३, ९५७, १०१७, १०२० [१], १०२१ [१], १०२२ [१], १०७२, १२७१, १२८५, १३२१, १३३०, १३३४, १३३५, १३४३, १३४६, १३५५, १३६४, १३६७, १३६९, १३७१, १३७६, १३७९, १३८१, १३९८, १६७०, १७९६, १८१७, १९०८, १९१२, १९१६, १९१७, १९२०, १९२४, पृ. ३१५ टि. २		दुसमयः	द्विसमयोनम् १३६५	
			दुसमयतितीयाई	द्विसमयतिथितिकानि ८७७ [५]	
			दुसमयसिद्धा	द्विसमयसिद्धाः १७	
			दुहभोवत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
			दुहणामस्स	दुःखनाम १६८४ [२]	
			दुहत्ताण	दुःखतया १८०६ [१]	
			० दुहया	दुःखता १६८१ [२], १६९० [३]	
			दुं विलय	द्रुम्विलक-म्लेच्छजाति- विशेषः पृ. ३६ टि. ३	
			दुभगणामाण	दुर्भगनाम १७०२ [५१]	
			दुभगणामे	दुर्भगनाम १६९३	
			दुस्तर०	दुस्तर पृ. २९० टि. ८९	
			दुस्तरागं	दुस्तरकम् १२१५ [२]	
			दुस्	दुस् १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०७, २१०, १२१५ [१]	
			दुस्तरणामाण	दुःस्वरनाम १७०२ [५२]	
			दुस्तरणामे	दुःस्वरनाम १६९३	
			दुस्ति	मयितं तक्रम् १२२०	
			देयडा	हतिकाराः-शिल्पायाः १०६	
			देव	देव १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१] तः १९७ [१], १९८ [२], २०० तः २०६ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १९०५ [३] तः १९०७	
दुवे	द्विविधम् ९८३ [२], ९८४, १८७८ [१-२], १४८०, १४८२, १४८४ [१-२], १४८५ [१-३], ५-७], १४८७ [१-२], १५१४, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १६८९ [१], १६९० [१], १६९१ [१, ३], १६९४ [१०, १८], १६९५ [१] द्वौ १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२],				

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्काह
देव०	देव ५९, ६५२, ६५४, १२७० [१], १७४७ [२], १८९५ [३], टि. १८०	टि. १
देवभसणिभाउप	देवासंख्यायुक्तम् १४७१, १४७३	
देवभसणि-	देवासंख्यायुक्तस्य १४७३	
भाउयस्स		
देवकुराहिं (स. तृ.)	देवकुराह टि. ३५ टि. ६	
देवकुरु -०	देवकुरु १०९८, १२५७ [१४]	
देवकुरुहिं (स. तृ.)	देवकुरु ९६	
देवखेत्तोववातगती	देवखेत्तोवपातगतिः १०९३	
देवखेत्तोववायगती	,, १०९७	
० ,,	,, ,,	
देवगह्या	देवगतिकाः ९४४	
देवगणा	देवगणाः २०७ तः २१०	
देवगतिणाम	देवगतिनाम १७०९	
देवगतिणामाप	देवगतिनामः १७०२ [४], १७३१ [४]	
देवगतिणामे	देवगतिनाम १६९४ [१]	
देवगतिपरिणामे	देवगतिपरिणामः ९२७	
देवगतिया	देवगतिकाः ९३९ [१]	
देवगती	देवगतिः ५६३, ५६८	
देवतेयगसरीरे	देवतैजससरीरम् १५३९ [१]	
० देवते	देवत्वे १०४१ [७-९], १०४३ [४-६], १०४५ [१-३], १०४६ [५-८], १०४७ [२-४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [२-३], १०५२, १०५४ [३-४], १०५५ [४-५], १०६७, टि. ३२६ टि. २	
देवदारु	देवदारुः-वल्लीविशेषः ४५ गा. २९	
देवदालिपुष्पे	देवदालीपुष्पम् १२३३	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्काह
देवदाली	देवदाली-रोहिणी, वन- स्पतिविशेषः १२३३	
,,	देवदालिः-वृक्षविशेषः ४१ गा. १७	
,,	देवदाली-वल्लीविशेषः टि. १९ टि. ८	
० देवपंचदिय-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य	
वेउव्वियसरीरस्स	१५३२ [१]	
देवपंचेदियवेउव्वि-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	
यसरीरे	१५१६, १५२० [१]	
० ,,	,, १५२० [१३], १५२६ [१-२, ६]	
देवभवोववातगती	देवभवोवपातगतिः १०९९	
देवय	देवता १९५ [१]	
देवराया	देवराजः १९७ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
देवलोरोसु	देवलोकेषु १४७०	
० देवसरीरे	देवशरीरम् १५२६ [५]	
० देवस्स	देवस्य १०३४ तः १०३७, १०४५ [१-२], १०४६ [१, ८], १०४७ [१, ४], १०६३	
देवा	देवाः १३९, १४७ [२], १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ तः २१०, २२० तः २२३ [८], २२५, २२६, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, ३३४, ५८९, ६१२, ६१५, ६७६, ७१६, ७१७,	

मूलसहो	सक्यल्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सक्यल्यो	सुसंकाह	
देवा	७१९ तः ७२३, ७३६, ७३७, ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८७, ११८८, ११९०, ११९७, १८६०, १८६४, २०५१, २०५२ [१-६], २०५३		देवानं	तः २१०, २२५, २२६, ३४३ [१], ३४५ [१-३], ३४७ [१-३], ३४९ [१-३], ३५१ [१], ३९३ [१-३], ३९५ [१], ३९७ [१, ३], ४०१, ४०३ [१], ४०५ [१], ४०७ [१], ४०९ [१, ३], ४१३ [१-३], ४१७ [१-३], ४१८ [१-३], ४२० [१], ४२१ [१], ४२२ [१], ४२३ [१] तः ४२६ [३], ४३१ [३], ४३२ [१], ५००, ५९३, ७३७, ११६५ [१], ११६६ [१], ११८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५२६ [१], १५३२ [१], १५३९ [४], १५४४ [३], २०५२ [२, ४-५], २०५३, पृ १६५ टि ३, पृ. १६६ टि. १		
• देवा	देवाः १९४ गा. १५३, १९७ [१], १९८ [१], २०० [१], २०२ [१], २०४ [१], ६०५, ६२२, ६३४, ७२४, १९९८ तः २००७, २०५१, २१४४ [३], पृ. ३२६ टि. २					
देवाउभ	देवायुष्क १७०९					
देवाउअस्स	देवायुष्कस्य १७०१ [४], १७३० [४]					
देवाउए	देवायुष्कम् १६८३, १६९२					
देवाउयं	देवायुष्कम् १४७२					
देवाओ	देवान् १६०१					
देवाण	देवानाम् १७७, १७८ [१-२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९७ [१-२], १९८ [२], ३५३, १९८२		• देवानं	देवानाम् १६३, १९७ तः २०२ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०४ [१], २०७ तः २०९, २११ गा. १७१, ३४३ [२-३], ३९५ [१], ३९७ [२], ३९९ [२-३], ४०० [२], ४०३ [२-३], ४०५ [२-३], ४०९ [२-३], ४२७ [१] तः ४३७ [३], ६०४, ६७५, ७५१, १०३८ [१], १०३९,		
देवानं	देवानाम् १७७, १७८ [१], १७९ [१-२], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८३ [१], १८४ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७					

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
० देवाणं	१०४०, १०५२ तः १०५४ [१], १०५५ [१-५], १०६७, ११६७ [१], १४७०, १६३६, १८५२, २०१४ [१-२], पृ. ६१ टि. १, पृ. ७२ टि. ४-६, पृ. १३५ टि. १-२, पृ. ३२६ टि. २, पृ. ३९९ टि. १	
देवानुपुष्टिग्राम	देवानुपूर्विनाम	१७०९
देवानुपुष्टिग्रामात्	देवानुपूर्विनामः	
	१७०२ [३५]	
देवानुपुष्टिग्रामे	देवानुपूर्विनाम	१६९४ [१६]
देवि ०	देवी	१२७० [२]
देविदे	देवेन्द्रः	१९७ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका
देवी	देवी	१२६४ [७], १२६६ [२], ११४५, १७४९
देवी -	,,	१२६४ [२]
० देवी	देव्यौ	१७४७ [२]
देवीभो	देव्यः	१७९ [१], २२६, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ३३४, ११८२ [२-३], ११८७, ११८९, ११९०, पृ. २८४ टि. ३-५
० देवीभो	देव्यः	११८५
देवीण	देवीनाम्	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१] तः १९७ [२], १९८ [२], ३५३, ११८२ [३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११९०

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
देवीणं	देवीनाम्	२२६, ३४४ [१-३], ३४६ [३], ३४८ [१-३], ३५० [१-३], ३५२ [१], ३९४ [१-२], ३९६ [१], ३९८ [१-३], ४०० [१-३], ४०२ [१-३], ४०४ [१-३], ४०६ [१-३], ४०८ [१-३], ४१० [१] तः ४१२ [३], ४१४ [१] तः ४१६ [३], ११६५ [२], ११८२ [२], ११८३ [२]
० देवीणं	देवीनाम्	३४४ [२-३],
देवे	देवः	९९४, १२६४ [१], २१६९
,,	देवः-देवाभिधद्वीप-	
	समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०६
० देवे	देवः	१४५८, १५३९ [४]
देवेसु	देवेषु	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१, ७], ६७३ [१], १८९५ [२]
० देवेसु	देवेषु	६७३ [२]
देवेहिं	देवैः	१८६४, २०५२ [२, ४-६]
देवेहितो	देवेभ्यः	६३९ [१], ६४८, ६५० [१, १३], ६५५ [१, ४], ६५६ [१], ६५७, ६६२ [१], १५९९ [२], पृ. १७७ टि. २
० देवेहितो	देवेभ्यः	६५० [१३, १६-१७], ६५३ [३], ६५६ [३], १६०४ [१]
देवो	देवः	१७४५, १७४९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० देसभाए	देशभागे	१९८ [१], २०६ [१], २११
० देसभागा	देशभागानि	१७७, १८८
० देसभागे	देशभागे	१९७ [१], १९९ [१],
देसं	देशम्	१६१५, १६१६ [२], १६१९, १६३६
देसि	देशी	१८८
देसूणं	देशोनम्	३५० [१, ३], ३५२ [१, ३], १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३६०, १३७८
„	देशोनाम्	१३५०, १३५८, १३६६
देसूणा	देशोना	१५३५
देसूणाइ	देशोने	३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३]
देसूणाए	देशोनया	१३५३
देसे	देशः	५, ५०१, १००२
० देसे	देशः	१००५
देसेणं	देशेन	१००३, १००३ [१], १००५
देसोही	देशावधिः	११८१ गा. २२२
„	देशावधयः	२०२२, २०२४, २०२५
० देहधारी	देहधारिणः	१८८
दो	द्वौ	१८७ गा. १४५, २५७ तः २५९, २७१, ३२७, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ५७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ८७८, १२१५ [३], १३६८, १४१४ [१, ३], १४१५[१-३],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दो	१४१६ [१], १६९९ [१], १७०० [५], १७०२ [१, ११, ३६, ३७, ४८५३, ५८], १७०८ [८], १७१२, १७३१ [१, ५], १७३७ [४], १७८१, १७८४ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२, ४], २१२४ [३], २१३५ [१]	
„	द्वे ३२९, ३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३], ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], ४५०, ४७४ [२], ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२], ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९१० [३], ९८७ [१], १०२५, १०२८ [१-३], १०४१ [३-४], ११४२, १२८९, १३१२, १३३९, १३५६, १४१५ [२], १५३२ [६], १५६५, १६३३, १६३५ [४], १९८८	
दोबं	द्वितीयम्	२१७५
„	द्वितीयाम्	६४७ गा. १८३
दोष्णाए	द्वितीयायाः	२०००
„	द्वितीयायाम्	३३४
दोच्चे	द्वितीयः	१५५१ [४]
दोणमुहनिवेसेसु	द्रोणमुहनिवेशेषु	८२
दोणिण	द्वौ	५४ [२] गा. ५५, २७३, १३१९, १७०१

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
दोषिण	[१३], १७०२ [५, ९, १३, २२, ४३]	
„	द्वे २११, ८५९ गा. १९३, ९८३ [२], ९८४, १०३३ [१], १५२९ [४-५], १६११, १६३५ [४], १९८७, २१६९, ४. ३५९ टि १	
दोण्ह	द्वयोः ५४ [१०] गा. १०३, १२०७ [२], १२१४, १५६६, ४. ३०९ टि. १	
दोण्हं	द्वयोः १९४, ९८७ [१], १५१२ गा. २१६, १८३० तः १८३३, १९८२	
„ (पृ. प)	द्वाभ्याम् ७०२ तः ७०५	
„ (स. घ.)	द्वयोः १८३० तः १८३३	
दोषिह	द्वौ ४. २२ टि १०	
दोष	म्लेच्छजातिविशेष ४. ३६ टि. ९	
दोमिलिबि	लिपिभेदः ४. ३८ टि. १२	
दोमिली	„ „	
दोला	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
दोसणिस्सिया	द्वेषनिःसृता ८६३	
दोसापुरिबा	लिपिभेदः १०७	
दोसु	द्वयोः ६७२ [५], १२१६ [१], १२१७, ४. ४७ टि. ६	
दोसु-	„ १५५	
दोसे	द्वेषः १६७०	
„	द्वेषे ८६३ गा. १९५	
दोसेण	द्वेषेण „	
दोसेणं	„ १५८०	
दोस्सिया	दौष्यिकाः—कर्मार्याः १०५	
दोहि	द्वाभ्याम् ८५९ गा. १९३	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
दोहिं	द्वाभ्याम् ४६६ [१], ४६८ [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [३], ४८९ [१], ४९० [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ६८७, ६८८, ६९१, १६७०, १६७२, १७२६	
दोहिंतो	द्वाभ्याम् ६३९ [१२, १६, १९], ६५० [४-६, ८, ११], ६६५ [३], १४६५	
	घ	
धणुत्तिभागो	धनुस्त्रिभागः २११ गा. १६३	
धणुपुहत्तं	धनुःपृथक्त्वम् १५११ [३], १५१२, १५१२ गा. २१६	
धणुपुहसिया	धनुःपृथक्त्विकाः ८३	
धणुसतं	धनुःशतम् १५२९ [५-६], २१६९	
धणुसताहं	धनुःशतानि १५२९ [६-८]	
० धणुसयाहं	„ १५२९ [१]	
धणुसहरसं	धनुःसहस्रम् १५२९ [१, ८]	
धणुं	धनुः ८३	
धणुहं	धनुषि १५२९ [२-५]	
धणुपुहत्तं	धनुःपृथक्त्वम् १५१२ गा. २१५	
धणे	धनम् ४. २१२ टि. ९-१०	
धणजे	धान्यम् ८५४ तः ८५६	
धमाससारए	धन्वयवासकसारकः ४. २१४ टि. ५	
धमाससारे	धन्वयवासकसारः १२२८	

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
धम्मस्थिकाए	धर्मास्तिकायः ५, २७० तः २७२ [१], २७३, ५०१, १३९५	
धम्मस्थिकाएणं	धर्मास्तिकायेन १००२, १००३ [१], १००५	
धम्मस्थिकाय ०	धर्मास्तिकाय २७०, २७१, २७३	
धम्मस्थिकायस्स	धर्मास्तिकायस्य ५, २७२ [१], ५०१, १००२, १००३ [१]	
धम्मरुह	धर्मरुचिः ११० गा. १३०	
० धम्मरुहं	,, ११० गा. ११९	
धम्मरुवले	धर्मवृक्षः-वृक्षमेदः ४८ गा. ३७	
धम्मं	धर्मम् १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२	
० धम्मं	धर्मम् ११० गा. १३०	
धरण ०	धरण-नागकुमारेन्द्र १८१ [२]	
धरणितलगत्तं	धरणितलगत्तम् १२१५ [१]	
धरणितलगयं	,, १२१५ [२-३]	
धरणितले	धरणितले घृ. २९० टि. ५	
धरणे	धरणः-नागकुमारेन्द्रः १८२ [२], १८७ गा. १४३	
० धरा	धराः १७७, १७८ [१], १८७ गा. १४७, १८८, १९६	
,,	धरौ १७८ [२]	
० धरे	धरः १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], २०१ [२]	
० धरेण	धरेण १ गा. [१]	

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
+ धव	धवः-वृक्षविशेषः ४१ गा. १८	
धवल ०	धवल १७८ [१-२]	
धंत ०	ध्मात १२३१	
धंतो	ध्मातः ५४ [१०] गा. १०२	
धाव	धाता-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	
धावह	धातकी-धातकीखण्डः १००३ [२] गा. २०४	
,,	वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
धायहसंढपुरिमद्धे	धातकीखण्डपूर्वार्धे १२५.७ [१६]	
धायहसंढे	धातकीखण्डः १००३ [२]	
,,	धातकीखण्डे १०९८	
० धारणिज्जेसु	धारणीयेषु १५.७७ [१], १६३९	
० धारिणो	धारिणः १९६	
० धारी	,, १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	धारिणी १७८ [२]	
धीरपुरिसेण	धीरपुरेषेण १ गा. [१]	
धूमकेऊ	धूमकेतवः-धूमकेतुनिकाय- देवाः १९५ [१]	
धूमप्यभा	धूमप्रभा ७७४	
धूमप्यभाए	धूमप्रभायाः १७२, २१७ [२], २००४	
,,	धूमप्रभायाम् १४८, १६७, ३३४, १५२९ [६], २०५७ [४]	
धूमप्यभापुडविगे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रहए	१४४७	
धूमप्यभापुडविगे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
रहया	१४१० [३]	
धूमप्यभापुडविगे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रहयाणं	१९८८	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुसंकाह
धूमपभापुडविने- रहृहिंती	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः २१७ [३]	
धूमपभापुडविने- रहृया	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाः ६०, २१६ [६], ५७३, ६४५ [१]	
धूमपभापुडविने- रहृयाणं	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम् १७२, ३४० [१], ६४४	
०	०	३४० [२-३]
ध्रूव	ध्रूप १७७, १७८ [१], १८८	
धोय	धौत १७८ [२], १२३१	
	न	
न	न ५४ [१०] गा. १०३, २११ गा. १७१ गा. १७४, ४६१, ५४४, ५४७ [१], ५५३, ८३६, ९९८, २०४३, २१७६, ष्ट. १६९ टि. २, ष्ट. २४५ टि. ५	
न -	न २०३२ गा. २२३	
नक्षत्र	नक्षत्र १७० तः १७४, १९७ [१], २१०	
नक्षत्रदेवय	नक्षत्रदेवता १९५ [१]	
नक्षत्रविभाग	नक्षत्रविमाने ४०४ [१-३]	
नक्षत्रा	नक्षत्राणि १४२ [१]	
नगरनिवेशेसु	नगरनिवेशेषु ८२	
नगरावास	नगरावास १९० [१-२]	
नष्ट	नाश्व-नृत्य १७७, १७८ [२], १९६	
नस्थि	नास्ति ५२५ [३]	
नस्थि	न सन्ति ९०, १०५, ५५ [४], २१२३ [१]	
० नदीभो	नद्यः-नदीनामाभिधद्वीप- समुद्रार्थं १००३ [२] गा. २०५	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुसंकाह
नदीसु	नदीषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
नपुंसर्हिनी	नपुंसकेभ्यः ६४५ [६]	
नपुंसकलिगसिद्धा	नपुंसकलिगसिद्धाः १६	
नपुंसकवेदगा	नपुंसकवेदकाः २५३	
नपुंसकवेदगाणं	नपुंसकवेदकानाम् ,,	
नपुंसगवेदस्स	नपुंसकवेदस्य १७०० [११]	
नपुंसगवेदे	नपुंसकवेदः-नपुंसकवेदवान् १३२९	
नपुंसगवेयगा	नपुंसकवेदकाः ९४३	
नपुंसगा	नपुंसकाः ५६ [१], ५८ [१], ६८ [२-३], ८४ [२-३], ८५ [४], ९१ [२-३]	
नपुंसगाणमणी	नपुंसकाज्ञापनी ८५५	
नमो	नमः ग्रन्थादौ, १ गा. [२]	
नरएसु	नरकेषु १७०	
नरगभयं	नरकभयम् १६९, १७३	
नरगा	नरकाः १६९ तः १७४, १७४ गा. १३५-१३६	
नरगेसु	नरकेषु १६९, १७१ तः १७४	
नरच्छायं	नरच्छायाम् १११४	
नरयपुडवीणं	नरयपृथ्वीनाम् ६४७ गा. १८४	
० नलिणाणं	नलिनानाम् ५४ [८] गा. ९०	
नलिणे	नलिनम् ५१	
नव	नव ९१ [४] गा. १११, ४१५ [३], ५९१, १०३४, १७७८	
+ नव	नवमः ७९० गा. १८७	
नवमो	,, ७९० गा. १८५-१८६	

मूलसहो
नवरं

सकम्पल्यो सुत्तंकाह
नवरम् १८७, १९१ [१],
२०९, ४५९ [३], ४६१,
४६२ [३], ४६४ [२],
४६६ [३], ४७० [३],
४८२ [२-३], ४८७ [३],
४८८ [२], ४९० [२-३],
४९१ [३], ४९३ [२],
४९६, ४९९ [२], ५०६,
५०७, ५१७, ५१८,
५२१, ५२३, ५३०
[३], ५३१ [२], ५३२
[३], ५३३ [३], ५३४,
५३५ [३], ५३६ [३],
५३७ [३], ५३९ [३],
५४१ [३], ५४३ [३],
५४४, ५४५ [३], ५४७
[३], ५४८ [३], ५४९,
५५० [३], ५५१ [३],
५५२ [३], ५५५ [२],
५५६ [३], ५५७ [३],
६०८, ६२५, ६४१ तः
६४५ [१], ६४६, ६४८,
६५० [१०, १२], ६५२,
६५५ [४], ६५८, ६६७,
६७२ [४, ६], ६७४,
६७५, ८९०, ८९१,
९२०, ९३९ [१],
१००९ [२], १०११
[२], १०१५ [१],
१०३३ [३], १०३४,
१०४१ [४], १०६७,
११८० [१०], १२०७
[२], १२१४, १२४२,
१६८१ [२], २०५७
[४], २०९५ [२]

+ नंदि

नन्दिः-नन्दीश्वरो द्वीपः
समुद्रश्च १००३ [२]
गा. २०४

मूलसहो
+ नाग

नाग-०

नागकुमारत्ते
नागकुमारराया
नागकुमारा

नागकुमाराणं

नागकुमारीणं

नागलता

० नाणत्तं

० नाणं

नाणा

”

नाणे

नाणेहिं

नाम

”

नामधिज्जा

नामं

”

नामा

० नामेणं

नायब्बा

नायब्बो

नालिपूरी

० नालिपूरीणं

नालियाबद्धा

निउण०

सकम्पल्यो सुत्तंकाह
नागाः-नागकुमाराः १७७
गा. १३७

नाग-नागकुमार १८७
गा. १४७

नागकुमारत्ते २११०

नागकुमारराजा १८३ [२]

नागकुमाराः १४० [१],
४४२

नागकुमाराणाम् १८२ [२]

नागकुमारीणाम् ३५० [१]

नागलताः ४४ गा. २७

नानात्वम् १८७

ज्ञानम् १४३६ [१-२]

ज्ञानानि ४६१

ज्ञाने (प्रथमादिव.)

४८२ [२]

ज्ञाने (स.) २११

गा. १६९

ज्ञानैः ४८९ [३], ४९०

[३], ४९५ [१]

नामत्-नामकर्म ६८४,

६८५, ६८८, ६९१

नाम ११० गा. १२३

नामधेयानि २११

नाम २०८

नामानि घृ. १४ टि. १

नामानः १७७ गा. १३७

नाम्ना २०५ [१]

ज्ञातव्याः घृ. ६७ टि. ५

ज्ञातव्यः ५४ [२] गा. ५५५,

११० गा. १२२ गा. १३०

नालिकेरी ४८ गा. ३८

नालिकेरीणाम्

५३ गा. ४४

नालिकाबद्धानि ५४ [८]

गा. ८७

निउण १८८

मूलसदो	सकन्यत्यो	सुसंकाह
निष्कंठच्छाया	निष्कट्टच्छाया-निरुप- घातच्छाया	२११
„	निष्कट्टच्छायानि	१७७, १९६, २०६ [१], २१०
+ निष्कस्त्रिय	निष्काहितः	११० गा. १३२
० निष्कुटेसु	निष्कुटेषु	१५७
निगमणिवेशेसु	निगमनिवेशेषु	८२
निगोद	निगोद	२३९, २४४
निगोद०	„	२४९
निगोदजीवा	निगोदजीवाः	३३४
निगोदा	निगोदाः	२४२
० निगोदा	„	२३७, २३८, २४० [७], २४१, २४३, २४४, २४५ [८], २४६, २४७, २४९, २५० [७], २५१
० निगोदान	निगोदानाम्	२५० [७]
० निगोदानं	„	२४० [७], २४२, २४५ [८], २४६, २४७, २५० [७], २५१
निगोयजीवे	निगोदजीवान्	५४ [१०] गा. १०२
० निगोया	निगोदाः	२५० [७]
० निष्	नित्यम्	१७१
+ निष्बंधयार	नित्यानधकाराः	१७३, १७४
निजरा	निर्जरा	९७१ गा. २१०
निजरापोगले	निर्जरापुल्लान्	९९५ [१], ९९६
निजरिति	निर्जरन्ति	९७१
निजरेंसु	निर्जाराः-निर्जार्णवन्तः	९७१
निजुत्त	निजुत्त	१७७
निज्जरेसु	निर्जरेषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
निदायं	निदाम्	२०८०
निहानिहा	निहानिहा	पृ. ३६८ टि. २

मूलसदो	सकन्यत्यो	सुसंकाह
निहापंचयस्स	निहापञ्चकस्स	१६९८ [१]
निह	निग्ध-स्पर्श	५०४, ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]
निहफास ०	निग्धस्पर्श	४४०, ४४१
निहफासपरिणता	निग्धस्पर्शपरिणताः	८ [४], ९ [१-५], १० [२], ११ [३-५], १२ [१-३], ५], १३ [३-५]
निहफासपरिणया	निग्धस्पर्शपरिणताः	११ [१]
निहबंधणपरिणामे	निग्धबंधनपरिणामः	९४८
निहुण्हाओ	निग्धोष्णाः	१२४१
निह्ने	निग्धः-स्पर्शः	५५३
निप्यंका	निप्यङ्गानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०, २११
निप्यजंति	निप्यथन्ते	७७३ [३]
+ निप्यफाव	निप्यावः-वनस्पतिः	५० गा. ४२
निम्ममा	निर्ममाः	२११ गा. १५८
निम्मल	निर्मल	१७८ [१-२]
निम्मला	निर्मला	२११
„	निर्मली	२०६ [१]
„	निर्मलानि	१७८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०
नियताओ	नियताः	पृ. २७५ टि. ४
नियमसो	नियमतः	२११ गा. १६८
नियमा	नियमात्	६८१, ७८१, ७९७, ८७७ [९], १५६४, १६०९, १६११, १६१२, १६२८, १७८८ [२]
निरएसु	निरयेषु	१५७
निरयगती	निरयगतिः	५६०, ५६५
निरयपत्थेसु	निरयप्रस्ततेषु	१४८

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुत्तंकाइ
निरयावलिआसु	निरयावलिआसु	१४८, १५७
निरयावास०	निरयावास	१७२
निरवसेसं	निरवशेषम्	२०५, २ [३]
निरंतरं	निरन्तरम्	६०९ तः ६१९, ६२१ तः ६२४, ६७२ [९], ६७३ [२], ८११ तः ८१५ सूत्राणां ८१७ तः ८२९ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ८५३, ८७८, १४१९, १४५१, १४६९, १५७५ [२], १५८६ [२], १६१३ [२], २११०
निरुक्कमाउया	निरुपक्रमायुष्काः	६७९, ६८१
निवासेसु	निवासेषु	पृ. ३२ टि. १३
० निवेसेसु	निवेशेषु	८२
निव्वत्त	निर्वृत	२११ गा. १५८
निव्वत्तण्या	निर्वर्तना	२०३३
० निव्वत्तणा	निर्वर्तना	१००९ [१], १०१० [१]
निव्वत्तणाहि- करणीया	निर्वर्तनाधिकरणिकी	१५६९
निव्वावाएणं	निर्व्यापातेन	८२, १५४
निव्वाणपुर०	निर्वाणपुर	पृ. ७९ टि. ४
निव्विट्ठकाइय०	निर्विट्ठकायिक	१३६
निव्वित्तिगिच्छा	निर्वित्तिगिच्छा	११० गा. १३२
निव्विसमान०	निर्विशमान	१३६
निस्सग्गारुह	निस्सर्गरुचिः	११० गा. १२१
निसग्ग[रुह]	,,	११० गा. ११९
निसेगो	निधेकः	१७०० [१०]
+ निस्संकिय	निःशङ्कितः	११० गा. १३२
निरसासविसा	निःश्वासविषाः - सर्पविशेषः	७९

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुत्तंकाइ
० निस्सिषा	निःसृता	८६३
० निहत्ताउण	निधत्तायुष्कः	६८४, ६८५
निहत्ताउयं	निधत्तायुष्कम्	६८८, ६९० तः ६९२
० निहाणं	निधानम्	१ गा. २
नीरया	नीरजाः	२११
,,	नीरजसौ	२०६ [१]
,,	नीरजांसि	१८८, १९६, २०६ [१], २१०
नील०	नील-वर्ण	५४४
नीलपत्ता	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८ [१]
नीलमत्तिया	नीलमृत्तिकाः - पृथ्वीकायजीवाः	२३
नीललेसे	नीललेश्यः	१२०३ [१]
नीललेस्ता	नीललेश्याः	११८० [५], ११८२ [३]
,,	नीललेश्या	११५७
नीललेरसाणं	नीललेश्यानाम्	२५५, ११७१
नीलवण्ण०	नीलवर्ण	पृ. १५२ टि. १
नीलवण्णपरिणता	नीलवर्णपरिणताः	९ [२], ११ [२-५], १२ [१-३, ५-८], १३ [१५],
नीलवण्णपरिणया	नीलवर्णपरिणताः	८ [१], १० [२]
नीलाइं	नीलानि	८७७ [७]
० नीलाइं	,,	१८०१
नीलासोण	नीलाशोकः	१२२७
नीली	नीली-वनस्पतिविशेषः	४२ गा. १९
नीससंति	निःश्वसन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० तः ७२४, ११४२
नेयव्वा	नेतव्याः-ज्ञातव्याः	१९४ गा. १५३
नेयव्बो	नेतव्यः-ज्ञातव्यः	२११६ [१]

मूलसदो	सक्यथो	सुसंकाह
नेरह्य	नैरयिकः ४४०, ४५५ [१], ४५६ [१], ४५७ [१]	
नेरह्यसु	नैरयिकेषु ६६६ [१], ६६७ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१]	
० नेरह्यसु	नैरयिकेषु ६७२ [२]	
नेरह्यपहितो	नैरयिकेभ्यः ६३९ [१], ६४८, ६५० [१], ६५५ [१-२], ६५६ [१-२], ६५७, ६६२ [१], घ. १७७ टि. २	
० नेरह्यपहितो	नैरयिकेभ्यः २१७ [१, ३-६]	
नेरह्य ०	नैरयिक ५९	
नेरह्यअसंज्ञिता उप	नैरयिकासंख्यायुक्तम् १४७३	
नेरह्यस्स	नैरयिकस्य ४४०, ४५५ [१-२], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], १०३५, २१०६	
नेरह्या	नैरयिकाः ६०, १६७, २१६, २१७ [१-४, ६], २२५, २६६, २७७, ३३४, ४३९, ४४३, ६०९, ६२४, ६२६, ६३०, ६३१, ६३४, ६३७, ६३९ [१], ६६६ [१], ६७७, ६८३, ६८८, ६९३, ८१९ [१], ८२७ [१], ८६८, घ. १३६ टि. १, घ. २७५ टि. ६	
० नेरह्या	नैरयिकाः ६०, १६८ तः १७२, १७४, २१६ [२-८], ५६९ तः ५७५,	

मूलसदो	सक्यथो	सुसंकाह
० नेरह्या	६०७, ६१३, ६४०, ६४२ तः ६४५ [१], ६४६	
नेरह्याणं	नैरयिकाणाम् १६७, २२५, २२६, ३३५ [१], ४४०, ४५१, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ६४८, ६५० [२, १०], ७२६, ७३१, ७३९, ७५३, ७६५, ७७१, १००९ [२], १०१० [२]	
० नेरह्याणं	नैरयिकाणाम् १६८ तः १७४, ३३५ [२], ३३६ [१] तः ३४२ [३], ६४१, ६४३, ६४४	
नो	नो ४३९, ४४०, ५०३, ६१७, ६१८, ६३९ [१-२, ५-६, ९-११], १४-१५, १७-१८, २०- २६], ६४५ [२-५], ६४८, ६५० [१, १७-१८], ६५५ [४], ६५६ [२], ६६२ [१-४], ६६५ [२], ६६६ [१-२], ६६८ [१-५], ६६९ [१], ७३९, ७४०, ७४४, ७४७, ७५०, ७५१, ७५५, ७५६, ७६१, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३ [३], ७७५, ७८१ तः ७८७, ७९२, ७९४, ७९७, ७९९, ९९० [१], ९९९ [१], ११२८, १४२५ [१-२], १४३१ [१], १४३७ [३],	

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
नो	१४६३, १५१९ [३], १६५४, १६५७, १९८०, २०१७	
नोइदियउषउत्ता	नोइन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
नोइदियउषउत्ताणं	नोइन्द्रियोपयुक्तानाम्	,,
नोपञ्जत्तगनोअप- जत्तगा	नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तकाः	२६६
नोपञ्जत्तनोअप- जत्ताण	नोपर्याप्तनोअपर्याप्तानाम्	,,
नोपरित्तनोअपरित्ता	नोपरीत्तनोअपरित्ताः	२६५
नोपरित्तनो- अपरित्ताण	नोपरीत्तनोअपरित्तानाम्	,,
नोसण्णीनो- असण्णीण	नोसंज्ञिनोअसंज्ञिनाम्	२६८
नोसंजतनोअसंजत-	नोसंयतनोअसंयतनो-	
नोसंजतासंजता	संयतासयताः	२६१
नोसंजयनोअसंजय-	नोसंयतनोअसंयत-	
नोसंजतासंजताणं	नोसंयतासंयतानाम्	,,
नोसुहुमनोबादराण	नोसुहमनोबादराणाम्	२६७

प

पहट्टिता	प्रतिष्ठिताः २११ गा. १५९
पहट्टिय	प्रतिष्ठित ९७१ गा. २०१
पहट्टिया	प्रतिष्ठिताः २११ गा. १६०
पहण्णं	प्रकीर्णकम्-प्रकीर्णकानि ११० गा. १२६
पउम ०	पद्य १९६
,,	,, - पद्यनामामिधद्वीप- समुद्रार्थे पृ. २४८ टि. १
+ पउम - ०	पद्यम् ५५ [३] गा. १०८
पउम - ०	पद्य ५४ [८] गा. ९०
पउम [कंदे] - ०	पद्यिनीकन्दः ५४ [८] गा. ८८
पउमलता	पद्यलता ४४ गा. २७
पउमं	पद्यम् ८५३

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
पउमा	पद्या-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५०	
पउमुत्तरा	पद्योत्तरा-शर्कराविशेषः १२३८	
पउमे	पद्यम् ५१	
पउले	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५२	
पउसा	म्लेच्छजातिविशेषः ९८	
० पए	पदे ११० गा. १२५	
पएस	प्रदेश ५११	
पएस ०	,, २११, ५०७, ५४०	
पएस -	,, ५११ तः ५१३, ९७८ [१], १२४४	
पएसट्टयाए	प्रदेशार्थतया २७३, ३३०, ३३१, ४५२, ४५५ [१], ४७३ [१], ४८३ [१], ४९५ [१], ५०९ तः ५११, ५१३, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३९ [१], ५४२ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५८ [२], ७७७, ८०३, ८०४, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १२४७ तः १२४९, १५६५	
पएसट्टयाते	प्रदेशार्थतया ५२९ [१], ५३० [१], ५४१ [१]	
पएसमभतिए	प्रदेशाभ्यधिकः ५२७ [३]	
पएसममभतिए	,, ५३९ [१], ५४८ [१]	
पएसममभहिते	,, ५०६	
पएसहीणे	प्रदेशहीनः ५०६, ५२७ [३], ५४८ [१]	
पएसं	प्रदेशम् १६१६ [१-२]	
पएसता	प्रदेशाः ५२८, ५३४, ५४९	

मूलसद्दो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
० पपुसा	प्रदेशः ७७७, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	
० पपुसाण	प्रदेशानाम् ७७९, ७८०	
० पपुसिपु	प्रदेशकः ५०६ तः ५१०, ५२५[१], ५२८, ५२९ [१], ५३०[१], ५३१ [१,३], ५३६[१], ५३७ [१], ५३९[१], ५४१ [१], ५४२[१], ५४३ [१], ५४५[१], ५४८ [१], ५४९[१], ५५० [१], ५५१[१], ५५४ [२]	
„	प्रदेशकम् ७९३, ७९६, ७९८, ८००, ९७७[१], ९८५[५]	
० पपुसिते	प्रदेशकः ५२६[१], ५२७[१], ५३३[१], ५४०	
० पपुसियस्स	प्रदेशकस्य ५०८ तः ५१०, ५२५[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४८[१], ५४९[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४ [१-२], ८०२, ८०३, ८०५, ८०६	
० पपुसियं	प्रदेशकम् १९६३	
० पपुसिया	प्रदेशकाः ३३०	
० पपुसियाई	प्रदेशकानि ८७७[३]	
० पपुसियानं	प्रदेशकानाम् ५०९, ५१०, ५२५[१], ५२६[१], ५२७[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१],	

मूलसद्दो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
० पपुसियानं	५३३[१], ५३६[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५४[२]	
० पपुसे	प्रदेशे ५४[११] गा. १०४-१०५	
पपुसेहिं	प्रदेशैः १००३[१]	
० पपुसेहिं	„ २११ गा. १६८	
० पपुसोगाडस्स	प्रदेशावगाडस्य ८०२ तः ८०६	
० पपुसोगाडाई	प्रदेशावगाडानि ८७७[४]	
० पपुसोगाडे	प्रदेशावगाडम् ७९४ तः ७९७, ७९९, ८००, ९८५[६]	
पमोगगती	प्रयोगगतिः १०८५ तः १०८८	
० पमोगगती	„ १०८६, १०८७, १०८९	
पमोगपयं	प्रयोगपदम् पृ. २७३ पं. १३	
पमोगे	प्रयोगः २ गा. ५, १०६८ तः १०७०, १०७२ तः १०७५	
० पमोगे	„ १०६८	
पमोगो	„ १०८६	
पमोस	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १३	
पकरिंति	प्रकुर्वन्ति ६७७, ६७९	
पकरेति	प्रकरोति-बभ्राति १४७२	
पकरेमाण्णा	प्रकुर्वाणाः-बभ्रन्तः ६९१	
पकरेमाण्णानं	प्रकुर्वाणानाम्-बभ्रताम् ६९१	
पकरेमाणे	प्रकुर्वाणः-बभ्रन् १४७२	
पकरेंति	प्रकुर्वन्ति-बभ्रन्ति ६८१, ६८७, ६८८, १४१२,	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
	१४१३, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२], १४१६ [१]	
पङ्कण्या	म्लेच्छजातिविशेषः पृ. ३६ टि. ३	
पङ्कणिय	,, ९८	
पङ्काणं	पङ्कानाम् ११२२, पृ. २९६ टि. ११	
पङ्कस्स (पट्ट.प.)	पक्षात् पक्षेण वा ६९४	
पङ्कसाण	,, पक्षेभ्यः पक्षैर्वा ७२३	
पङ्कसाणं	,, ,, ७०१, ७०४ तः ७२४	
,,	,, पक्षाभ्याम् ७०२ तः ७०५	
० पङ्खित्तेहिं	प्रक्षितैः ९२१ [१]	
पङ्खिविरालिया	पङ्खिविडालिका—चर्मपङ्खि- विशेषः पृ. ३४ टि. १	
पङ्खिविराली	पङ्खिविडाली- ,, ८७	
पङ्खी	पङ्खिणः ६४७ गा. १८३, ८३२	
पङ्खीसु	पङ्खिषु १५१२ गा. २१५	
पङ्खेवाहारत्ताप	प्रक्षेपाहारतया १८१७	
पङ्खेवाहारा	प्रक्षेपाहाराः १८५९, १८६१	
पङ्खेवाहारे	प्रक्षेपाहारः १८१७	
पङ्गडी	प्रकृतयः १६६४ गा २१७	
० पङ्गडीओ	,, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७८७ [१]	
,,	प्रकृतीः १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४७ [१], १६४८, १६४९ [१], १६६७ तः १६६९, १७५५, १७५६ [१],	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
० पङ्गडिओ	१७५७, १७५८ [१], १७६३ [१], १७६५ [२], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९१, १७९२ [१]	
पङ्गरेमाणा	प्रकुर्वाणा—बध्नन्तः ६९१	
* ० पङ्गारा	प्रकाराः २४, २८ [१], ३१ [१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५० गा. ४३, ५१, ५२, ५४ [११], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२	
० पङ्गारा	प्रकारा ८५१	
,,	प्रकाराणि ४७ तः ४९, ८५३	
* ० पङ्गारे	प्रकाराः ३४ [१]	
* ० पङ्गासा	प्रकाशो १७८ [२]	
० पङ्गासाई	प्रकाशानि १७८ [१]	
पङ्गखवयणे	प्रत्यक्षवचनम् ८९६	
पङ्गखं	प्रत्यक्षम् ५४ [११]	
पङ्गख्खाणं	प्रत्याख्यानम् १४२० [६]	
पङ्गख्खाणावरणे	प्रत्याख्यानावरणः ९६२ [१], १६९१ [४]	
पङ्गख्खाणी	प्रत्याख्यानी—भाषाप्रभेदः ८६६ गा. १९६	
पङ्गणुभवमाणा	प्रत्यनुभवन्तः १६७ तः १७४	
पङ्गत्थिम	पश्चिम २१६ [१-८], २१७ [१-६], २२३ [५-८]	

मूलसरो	सकयत्यो	सुतंकाह
पञ्चत्यमिहं	पाश्चात्यम्	पृ. २७० टि. ६-७
पञ्चत्यमेणं	पश्चिमेन	२१३, २१४ [१.५], २१५ [१-३], २१८, २१९, २२१, २२४, ३२७, ३२९
० पञ्चत्यमेणं	,,	२२०, २२२, २२३ [१-४], ३२७, ३२९
पञ्चत्यपेणा	प्रत्यपयेत्	२१७४ [४]
पञ्चा	पश्चात्	२०३३, २०३४ [१], २१७२, २१७४ [१]
पञ्चिमगं	पश्चिमकम्	११८१
पञ्चिमद्व	पश्चिमाधे	१०९८
पञ्चिमद्व	,,	१०९८
पञ्चिमदे	पश्चाद्वै	१२५.७ [१६]
पञ्चिमिहं	पाश्चात्यम्	११०१
पञ्चिमिलाओ	पाश्चात्यात्	११०१
पञ्चोववणगा	पश्चादुपपञ्चाः—	११२५
०	पश्चादुपपञ्चाः	११२६, ११३२, ११३३ [१]
पञ्चत्त	पर्याप्त	३५३, ४२७ [३], ६६५ [२], १४८५ [९]
+ पञ्चत्त	पर्याप्तः	२१२ गा. १८१ १२५९ गा. २१२
पञ्चत्त०	पर्याप्त	२१, २७, ३६, ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ [३], ३६९ [३], ३७० [३], ४०१ [३], ४०३ [३], ४०५ [३], ६५० [५], १११५ [३], १४८५ [३], पृ. ४८ टि. २
पञ्चत्त—०	पर्याप्त	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १५३, १६३ तः

मूलसरो	सकयत्यो	सुतंकाह
	१७७, १७८ तः	१८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २१०, २३० [१-६], २३१, २३५ [१-७], २३६, २४० [१-७], २४१, २४५ [१-९], २४६, २५० [१-७], १४८५ [७], १४९० [४], १८९१ तः १४९५ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १४९७ [१-३], १४९८ [२-४], १५०१ [२-३], १५०४ [३-४], १५०६ [५], १५२० [५]
पञ्चत्तपु	पर्याप्तकः—	पर्याप्तः १२७० [१], १३८३, १७४७ [१], १७५०
० पञ्चत्तपु	पर्याप्तके—	पर्याप्त १९०४ [१]
,,	पर्याप्तकः—	पर्याप्तः १२६७, १२६८ [१], १२७९ तः १२८४, १२९३, १२९४, १२९६ तः १२९९, १३१५, १३१९, १३२० पर्याप्तकेषु ६६८ [५] पर्याप्तकेभ्यः ६३९ [९, ११, १५, १७-१८, २०, २२, २६], ६४५ [५], ६५० [६], ६६२ [५]
पञ्चत्तपुसु	पर्याप्तकेषु	६६८ [५]
पञ्चत्तपुहितो	पर्याप्तकेभ्यः	६३९ [९, ११, १५, १७-१८, २०, २२, २६], ६४५ [५], ६५० [६], ६६२ [५]
० पञ्चत्तपुहितो	पर्याप्तकेभ्यः	६६२ [७], ६६५ [२]
पञ्चत्तग	पर्याप्तक	१५३३ [८-१०]

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाइ
पञ्चत्तग ०	पर्याप्तक २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३३, ३४ [४], ५५ [३], ३७२ [३], ३७९ [३], ३८१ [३], ३८२ [३], ३८३ [३], ६३९ [६, ९, ११, १४, १५], ६५० [१०], ६६२ [६-७], ६६८ [५], ६७६, १४७८ [२], १४८४ [२], १४८७ [२], १५१७ [२], १५१८ [३, ५], १५१९ [४], १५२० [३], १५३३ [६-७]	
पञ्चत्तग —०	पर्याप्तक १६३	
पञ्चत्तगणामाप्	पर्याप्तकनाम्न १७०२ [४७]	
पञ्चत्तगस्त	पर्याप्तकस्य २१७५	
पञ्चत्तगा	पर्याप्तकाः २५ [१, ३], २८ [२, ४], ३०, ३१ [२, ४], ३४ [२, ४], ५५ [१, ३], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २२९, २३० [१-६], २३१, २३४, २३५ [१-७], २३६, २३९, २४० [१-७], २४१, २४४, २४५ [१-३, ५-९], २४६, २४९, २५० [१-२, ४-५, ७], २५१, २६६, २९४, ३००, ३३४, ८६७, ८६८, ९९८	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाइ
० पञ्चत्तगा	पर्याप्तकाः २४६, २५१	
० पञ्चत्तगाण	पर्याप्तकानाम् २३९, १४८ तः १५०, १५२, १५४ तः १६२, १५०६ [३], घृ. ४६ टि. २, घृ. ४७ टि. २	
० पञ्चत्तगाणं	२३९	
पञ्चत्तगेहिंतो	पर्याप्तकेभ्यः ६३९ [१४, २६]	
० पञ्चत्तगेहिंतो	६६२ [६]	
पञ्चत्तगामे	पर्याप्तनाम १६९३	
पञ्चत्तय	पर्याप्तकः १५११ [१]	
पञ्चत्तय ०	३३५ तः ३४५	
	सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३४७ [३], ३५४ [३], ३५५ [३], ३५६ [३], ३५७ [३], ३७१ [३], ३७३ तः ३७८ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३८० [३], ३८४ तः ३९० सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ३९२ [३], ३९५ [३], ६३९ [५, ६, १७], ६४५ [६], ६५० [८]	
पञ्चत्तयस्त	पर्याप्तकस्य २१७५	
पञ्चत्तया	पर्याप्तकाः २३९, २४० [७], २४१, २४४, २४५ [४], २४६, २४९, २५० [२-३, ५-६], २५१, २९७, ३०३, ३०६, ३०९, ३१२, ३१५, ३१८, ३२१, ३२४, ३२५, ३३४	
० पञ्चत्तया	पर्याप्तकाः २५१	
पञ्चत्तयाण	पर्याप्तकानाम् ३५८, ३६१, १३०४, १५०४ [२], १५०७ [३]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्काह
० पञ्जत्तयाणं	पर्याप्तकानाम्	२४४, १५११ [१]
पञ्जत्तयाणं	,, २२९, २३४, ३४९ [३], ३५१ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६३ [३], ३६४ [३], ३९३ [३], ३९७ [३], ४०७ [३], ४०९ [३], घृ. ११७ टि. १	
० पञ्जत्तयाणं	,, २४४, २४९, १५११ [१-२]	
पञ्जत्ता	पर्याप्ताः ५४ [११] गा. १०६, १४८६ [२-३]	
पञ्जत्ताण	पर्याप्तानाम् ३६७, १५०६ [४], १५११ [१], १५१३ [४], घृ. ३३५ टि. २	
पञ्जत्ताणं	,, १५१, २६६, ३२५, ३६२ [३], ४१३ [३], ४१७ त. ४२६ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, ४२८ तः ४३७ सूत्राणां तृतीयकण्डिका, १५१८ [७], घृ. ३३५ टि. १	
पञ्जत्तापञ्जत्तियं	पर्याप्तापर्याप्तिकाम् १७४४	
पञ्जत्तिया	पर्याप्तिका ८६० तः ८६३	
० पञ्जत्तिया	,, १२६८ [२], १२७० [२]	
पञ्जत्तियाणं	पर्याप्तकानाम् ३४६ [३], ३४८ [३], ३५० [३], ३५२ [३], ३९४ [३], ३९६ [३], ३९८ [३], ४०० [३], ४०२ [३], ४०४ [३], ४०६ [३], ४०८ [३], ४१० [३], ४११ [३], ४१२ [३], ४१४ [३], ४१५ [३], ४१६ [३],	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्काह
पञ्जत्ती	पर्याप्तिः १८६५ गा. २१९	
पञ्जत्तीसु	पर्याप्तिसु १९०४ [१]	
पञ्जत्तीहिं	पर्याप्तिभिः ९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०	
पञ्जत्ते	पर्याप्तिः १७४६	
पञ्जवट्टिया	पर्यवस्थिताः १११९	
० पञ्जवसाणा	पर्यवसानाः ९७१	
पञ्जवसाणे	पर्यवसाने ८७७ [२०-२१]	
० पञ्जवसानेसु	पर्यवसानेषु २१०४ [१]	
० पञ्जवसिया	पर्यवसिता ८५८	
पञ्जवा	पर्यवाः ४३८, ४४०, ४४१, ४४३ तः ४४८, ४५१, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५०५, ५१०, ५११, ५१४, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२६ [१], ५५४ [३], ५५७ [१]	
० पञ्जवा	पर्यवाः २७५, ५०० तः ५०२, ५५८, ७८०	
० पञ्जवाण	पर्यवाणाम् २७५	
० पञ्जवाणं	,, ५५८	
० पञ्जवेहि	पर्यवेः ४४५, ४४८, ४५२, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१],	

मूलसरो	सकयत्यो	सुसंकाह	मूलसरो	सकयत्यो	सुसंकाह
० पञ्चवेहि	४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ५०८, ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [१], ५५६ [१], ५५७ [१]		पट्टविपाई	प्रस्थापितानि	१४४४
			पट्टिता	प्रस्थिताः	१११९
			पट्टिया	"	१११९
			पट्टल	पटल १६७ तः १७४, घृ. ५० टि. ६	
० पञ्चवेहि	पर्यवै: ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४६, ४४७, ४५२, ४५५, [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१, ३], ४५९, [१, ३], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५, [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१], ५५५ [३], ५५७ [१], घृ. १५२ टि. १		० पट्टलाण	पट्टलानाम्	८८३
			पट्टहसंठाणसंठिप	पट्टहसंस्थानसंस्थितः	२०१२
			पट्टाग	पताका १८८, १९५ [१]	
			पट्टागा	मत्स्यविशेषः	६३
			"	सर्पविशेषः	८०
			पट्टागातिपट्टागा	मत्स्यविशेषः	६३
			पट्टागासंठाणसंठिप	पताकासंस्थानसंस्थितम् ९८६, १४९३ [१], १५२२	
			० पडिदिस्	प्रतिदिशम् घृ ७२ टि. २	
			पडिदुवारदेस	प्रतिद्वारदेश १७७, १७८ [१], १८८	
			पडिनियत्तति	प्रतिनिवर्तते २१७४ [१]	
			पडिनियत्तित्ता	प्रतिनिवर्त्य २१७४ [१]	
			पडिपुण्यचंदसंठाण- संठिता	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान- संस्थिताः २०७	
			पडिपुण्यं	प्रतिपूर्णम् १७०७ [१], १७०८ [२, ७], १७१२, १७१३, १७१८, १७२२, १७२७, १७२९, १७३१ [३-४]	
			पडिपुण्य	प्रतिपूर्णा १५३५	
			पडिपुण्ये	प्रतिपूर्णम् १७०५, १७०८ [४], १७११ [२], १७१२, १७१४, १७१५, १७२१, १७२५, १७२८ प्रतिपूर्णा १७०८ [८], १७३१ [१, ५]	
			"		
पट्टगारा	पट्टकारा: - शिल्पार्याः	१०६	पडिपुण्यचंदसंठाण- संठिते	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान- संस्थितः २०१ [१], २१६९	
पट्टगनिवेशेसु	पट्टननिवेशेषु	८२			

मूलसहो	सक्यत्यो	सुसंकाह
+ पडिरूव	प्रतिरूपः - बानव्यन्तरेन्द्रः १९२ गा. १४९	
पडिरूवा	प्रतिरूपाः १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
"	प्रतिरूपा २११	
"	प्रतिरूपौ २०६ [१]	
"	प्रतिरूपाणि १७७, १७८ [१], १७९ [३], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६ [१], १९७ [३], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८	
० पडिरूवा	प्रतिरूपी-प्रतिरूपो बानव्य- न्तरेन्द्रः १९२	
पडिरूवे	प्रतिरूपः १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१]	
पडिवक्खो	प्रतिपक्षः ५५३	
पडिवज्जह	प्रतिपथते २१७५	
पडिवज्जित्तप्	प्रतिपत्तुम् १४२० [६-७], १४३७ [६]	
० पडिवण्णगा	प्रतिपन्नकाः ८६७	
० पडिवण्णे	प्रतिपन्नः २१७५	
पडिवाई	प्रतिपाती १९८१ गा. २२२, २०२७	
पडिवाती	प्रतिपातिनः १२३	
पडिवासुदेवा	प्रतिवासुदेवाः घृ. ३६ टि. २६	
० पडिवुज्झणा	प्रतिवाहिनी २११	
पडिसंवेदेति	प्रतिसंवेदयते ९९० [४]	
पडिसाहरति	प्रतिसंहरति २१७२	
पडिसाहरित्ता	प्रतिसिद्धत्य २१७२	

मूलसहो	सक्यत्यो	सुसंकाह
पडिसेधो	प्रतिषेधः ६४६	
पडिसेहेयव्वा	प्रतिषेद्धव्याः ६६४, ७८१ तः ७८४	
पडिसेहो	प्रतिषेधः ६४१ तः ६४४, ६४५ [१], ६७३ [२], १४२८ [५]	
पडिहता	प्रतिहताः २११ गा. १५९- १६०	
पडिहारियं	प्रातिहारिकम् घृ. ४४५ टि. १	
पडीण	प्रतीचीन १५७	
पडीण-	" १९७ तः २०६ मूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २०९	
पडीणवाप	प्रतीचीनवातः ३४ [१]	
पडु	पडु ११७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पडुच्च	प्रतीत्य ८२, १५४, ६३२, ७३०, ७३२, ७३४, ७३६, ८७५, ८७७ [७, ९, ११, १३], ९६१ [१], १५५१, १६९९ [१], १७३६ [१], १७९८ [१], १८०० [१], १८०१ [१], १८०६ [१], १८०९, १८५३, १८५५ तः १८५७	
पडुच्च-	प्रतीत्य ९७१ गा. २०१	
पडुच्चसथा	प्रतीत्यसत्या-भाषाप्रभेदः ८६१	
पडुच्चसथे	" "	
पडुप्पण्णभाव-	प्रत्युत्पन्नभावप्रशानाम् १८५३, १८५५ तः १८५७	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पडुप्पणं	प्रत्युत्पन्नम्	९११ [२], ९२१ [१], ९२४
० पडुप्पणो	प्रत्युत्पन्नः	९२१ [१]
पडुप्पन्नवयणे	प्रत्युत्पन्नवचनम्	८९६
पडोयारेहिं	प्रत्यवतारैः	१९६३
पडोलकंदे	पडोलवन्द	पृ. १८ टि. ८
पडोलं	पडोलम्	५४ [८] गा. ९४
पडोला	पडोला	४२ गा. २०, ४५. गा. २८
पडम ०	प्रथम	२१७३ [२]
पडमताण	प्रथमतया	५४ [९] गा. ९७
० पडमवग्गामूलस्स	प्रथमवर्गमूलस्स	९१० [२], ९२०
० पडमवग्गामूलं	प्रथमवर्गमूलम्	९११ [२], ९२१ [१]
पडमसमय ०	प्रथमसमय	११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२
पडमं	प्रथमम्	१७८ [१-२], ६४७ गा. १८३, २१७५. पृ. ४५ पं. २६
पडमा	प्रथमा	७८१
पडमे	प्रथमे	२०४६, २१७२
पडमो	प्रथमः	७९० गा. १८५- १८७, १५२१, १५२२ [१], पृ. २४८ पं. २५, पृ. २७९ पं. १५, पृ. ३६७ पं. २८, पृ. ४०० पं. १२
पणण	पनकः	५१, ५४ [१] गा. ४७, ५५ [३] गा. १०८
पणगजीवस्स	पनकजीवस्स	२१७५
पणगमत्तिथा	पनकमृत्तिथाः	२३

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पणट्टसंघि	प्रणट्टसन्धिम्	५४ [७] गा. ८५
पणतालीसं	पञ्चत्वारिंशत्	२११, ५९४
पणतालीसाण	पञ्चत्वारिंशति	१७६, पृ. ३५ टि. १
पणतीसतिभागा	पञ्चत्रिंशद्भागाः	१७०२ [६, ८, १८-२१, ४५]
पणतीसतिभागो	पञ्चत्रिंशद्भागान्	१७११ [२]
पणपणं	पञ्चपञ्चाशत्	३४४ [१, ३], ४०८ [१, ३], ४१४ [१, ३], ४१६ [१, ३], १२६४ [२], १२७० [२],
पणयालीसं	पञ्चत्वारिंशत्	पृ. १६५ टि. ४
+ पणरस	पञ्चदशम्	७९० गा. १८८, पृ. २०२ टि. २-३
पणवण्णिय	पणपणिक, पणपणिक, प्राणपणिक — वानव्यन्तर-	देवजाति १८८
+ पणवन्निय	पणपणिकः — वानव्यन्तर-	देवजातिः १९४ गा. १५१
पणवीसं	पञ्चविंशतिः	१६९
पणिहाण	प्रणिधाय	१२१५ [१], पृ. २९० टि. १ ,, १२१५ [२-३]
पणिहाय	पञ्चत्वारिंशति	९३
पणुतालीसाण	पञ्चविंशतितमः	७९० गा. १८७
पणुवीसहमो	पञ्चविंशतिः	४२९ [१, ३], ४३० [१, ३], १५२९ [५-६], १९९१, १९९२
पणुवीसं	पञ्चविंशतौ	१८४४, १८४५
पणुवीसाण	पञ्चविंशतेः पञ्चविंशत्या वा	७१६, ७१७
० पणुवीसाण	,,	१७१५, १७१७

मूलसदो

० पणत्तं

सकयत्यो

सुत्तंकाह

प्रज्ञप्तम् १४२० [२-३],
१४२१ [२], १४२५ [२],
१४२८ [२], १४३१ [२],
१४३२ [२-३], १४३७
[२-३], १४५२

पणत्ता

प्रज्ञप्ता ४, ६, १४,
१५, १७, १९, ५८ [१],
५९, २११, २३५ तः
३५१ [१], ३५४ [१-३],
३५७ [१], ३६० [१],
३६३ [१], ३६६ [१],
३६९ [१], ३७० [१],
३७१ [१], ३७२ [१],
३७५ [१], ३८१ [१],
३८४ [१], ३८७ [१],
३९० [१], ३९३ [१],
३९४ [१], ३९५ [१],
३९६ [१], ३९९ [१],
४०७ [१], ४०८ [१],
४०९ [१], ४३६ [१],
४३७ [१-३], ५६० तः
५६८, ७३८, ७७३ [१],
८५८, ८६० तः ८६६,
१००९ [१], १०११
[१], १०१२ [१],
१०१४ [१], १०१६
[१], १०८६ तः १०८८,
१०९२ तः ११००,
११०२ तः ११०५,
११२०, १२२६ तः
१२३१, १२३३ तः
१२३८, १२४३, १२४४,
१५०३, १५०६ [१],
१५०७ [१], १५१३ [१],
१५२७ तः १५२९
[२], १५३०, १५३१,
१५३२ [१, ६], १५३५,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाह

१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१५६८ तः १५७२,
१६९७, १६९८ [१-२],
१९३६ तः १९३८,
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५०, १९५१
१९५७ [१], १९५८,
२०५२ [१], २०५५,
२०६०, २०६३, २०६६,
२०६९, २०७२, २०७७,
पृ. १२६ टि. १

पणत्ता

प्रज्ञप्ता: ७, ८ [१, ४-५],
२०, २१, २४, २६,
२८ [१], २९, ३१, ३२,
३४ [१, २], ३५, ३७,
४० तः ४३, ५१, ५२,
५४ [१], ५५ [१], ५७
[२], ५८ [२], ६० तः
६७, ६८ [१, ३], ६९
तः ७३, ७५ [१, ३],
७७ तः ८१, ८४ [१, ३],
८५ [१-२, ४], ८६, ८७,
८९, ९०, ९१ [१, ३],
९२, ९४, ९५, ९७ तः
१०३, १०५, १०६,
१०८ तः १२०, १२२
तः १३१, १३४ तः १३९,
१४० [२], १४१ [१-२],
१४२ [२] तः १४७,
१५०, १५६, १५९,
१६२, १६७ तः १७४,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०६ [१],
२०७ तः २१०, ४३७

मूलसदो
पणवणा

सङ्ख्ययो सुत्तंकाइ

[१], ४३८, ४४०,
४४१, ४४३ तः ४४८,
४५२, ४५५ [१-३],
४५६ [१], ४५७ [१],
४५९ [१], ४६२ [१],
४६४ [१], ४६६ [१],
४६७ [१], ४६८ [१],
४७० [१], ४७३ [१],
४७४ [१], ४७५ [१],
४७७ [१], ४८१ [१],
४८२ [१], ४८३ [१],
४८५ [१], ४८७ [१],
४८९ [१], ४९० [१],
४९१ [१], ४९३ [१],
४९५ [१], ४९७, ५०० तः
५०२, ५०४, ५०५,
५१०, ५११, ५१५, ५२५
[१], ५५४ [३], ५५७
[१], ५६९ तः ५७७,
५७९ तः ५८१, ५८३
तः ५८५, ५८९, ६०६,
६०७, ६७९, ६८१,
८६७, ८६८, ९५८,
९५९, ९८० [१], ९८१
[१], ९८७ [८], ९८७
[३], ९९३, १०४,
११६, ११८, ११७४
११२६, ११२८ तः
११३०, ११३२, ११८१,
११४२, ११४४, ११४७,
१४८६ [१-२], १५०१
[४], १५७३, २०८६,
२०७८, २०८३, २०८६,
२०८९, २०९० [१],
२०९१ [१-२], २०९२,
२१३३, २१३४ [१],
२१४७ तः २१५२,
२१६८, २१६९

मूलसदो
पणवणा

सङ्ख्ययो सुत्तंकाइ

प्रज्ञातानि ४७ तः ४९,
१४८ तः १५७, १६१,
१६२, १६४ तः १७०,
१७२ तः १७८ [१],
१७९ तः १८६ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, १८८ [१],
१८९ [१], १९० [१],
१९३ [१], १९५ [१],
१९६, १९७ तः २०६
सूत्राणां प्रथमकण्डिका,
२०७ तः २११, ७९१,
८७०, ८९८, ९०१,
९०२, ९०४, ९०६,
९०८, ९१० [१-४],
९११ [१, ३], ९१२
[१-२], ९१४ [१-२],
९१६ [१-२], ९१८ [१],
९२०, ९२१ [१-२],
९७३, ९८३ [१], ९८४,
९८५ [१], ९८७ [१],
१०२४ तः १०२६ [१],
१०२७ [१], १०२८
[१-३], १०५६, १०५७,
१२४६, १४७५, १६९४
[१८], २०४७
प्रज्ञातः १९८२
प्रज्ञासौ २०५ [१], २०६
[१]
प्रज्ञाते ९८७ [१]
प्रज्ञाताः ४४, ४५, ५०,
७२५ तः ७२७, ७७४,
११५६ तः ११५९,
१२१९, १२३९, १२४०,
१२४५, १२५०, १२५६,
१२५७ [१-३], ५, ७, ९,
१२, १५६७, १६०५,
१६०६ [१], १६१७,

पणवणासो

मूलसदो

सङ्ख्यत्यो

सुतंकाह

मूलसदो

सङ्ख्यत्यो

सुतंकाह

पण्णत्ते

१६२१, १६२७ [१],
१६६५, १६६६, १६८५,
१७५४ [१], १७६९ [१],
१७७५ [१], १७८७ [१]
प्रज्ञप्तः १९७ [१], १९८
[१], २०२ [१], २०३
[१], २०४ [१], ६८४,
८८१, ९२५ तः ९३७,
९४७ तः ९५७, ९६० [१],
९६२ [१], ९६३ [१],
९९२ [१-२], १००७,
१००८ [१], १०१५
[१], १०१७ तः १०२०
[१], १०२१ [१-३],
१०२२ [१-२], १०६८
तः १०७०, १०७२ तः
१०७५, १०८५, १२७१,
१२८५, १३२१, १३२६,
१३३०, १३३१, १३३४,
१३३५, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५२, १३५५,
१३५९, १३६४, १३६७,
१३६९, १३७१, १३७५,
१३७६, १३७९, १३८१,
१३९८, १६७०, १६७९
तः १६८६, १६९४ [१],
१७९६, १८१७, १९०८
तः १९१०, १९१२ तः
१९१४, १९१६ तः
१९१८, १९२० तः
१९२२, १९२४, २००८,
२०१०, २०१२ तः
२०१४ [१], २०१५,
२०१६, २०८७ [१],
२०८८, २०९२, २१६९,
२१७२

पण्णत्ते

प्रज्ञप्तम् २११,
८९६, ९७४ [१-५],
९७५ [१], ९७६ [१,
३-४], ९७७ [१],
९७८ [१], ९८३ [२],
९८४, ९८५ [१-५],
९८६, ९८७ [१], ९८८,
१०२७ [१], १०३२ [१],
१४७१, १४७६ तः
१४७८ [१-२], १४८०,
१४८२ तः १४८४
[२], १४८५ [१-३,
५-७], १४८७ [१-२],
१४८८ तः १४९० [१],
१४९१ तः १४९५ सूत्राणां
प्रथमकण्डिका, १४९७
[१-३], १४९८ [१-२],
१५०१ [१], १५१४,
१५२१ तः १५२४ [१],
१५२६ [१, ६], १५३३
[१-२], १५३४, १५३६,
१५३७, १५३९ [१],
१५४० तः १५४२,
१५४४ [१, ३], १६८९
तः १६९५ [१-२],
१६९६, २१७१
प्रज्ञप्तानि १०७
प्रज्ञप्तः १४७०
+ पण्णत्ते पञ्चदशम् ७९० गा.
१८९-१९०
पण्णत्ते पञ्चदश १७०, १७४ गा.
१३६, १०६३, १०६५,
१५२९ [२-३], १६९९
[१], १७०० [९],
१७०२ [३, २६, ३८]
पण्णत्ते पञ्चदशविधाः ९७ [१]

”

पण्णत्ते

+ पण्णत्ते

पण्णत्ते

पण्णत्ते

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पणरसविहा	पञ्चदशविधा	१०८६, १०८७
पणरसविहे	पञ्चदशविधः	१०६८, १०६९, १०७५
पणरससु	पञ्चदशसु	८२, १५४, १७६
० पणवणं	प्रज्ञापनाम्	१८५३, १८५५ तः १८५७
पणवणा	प्रज्ञापना	१ गा. २, २ गा. ४, ३, १४७ [२], पृ. ४४६ पं. १३
० पणवणा	,, ६, ५, ६, १३ [५], १४ तः १९, ५६ तः ५९	प्रज्ञापनायाम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. २९१ पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं.

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	१२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२	
पणवणापयं	प्रज्ञापनापदम्	पृ. ४५ पं. २६
पणवणी	प्रज्ञापनी—भाषाभेदः ८३२ तः ८३८, ८५४, ८५५, ८५७, ८९७	
,,	,, — भाषाप्रमेद. ८६६ गा. १९६ ,, — भाषाभेदः ८३५, ८३८, ८५६	
० पणवणी	८३८, ८५६	
पणविटिया	त्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १	
पणवीसा	पञ्चविंशतिः १७४ गा. १३६	
पण्णा	पञ्चाशत् १८७ गा. १४०, २०६ [२] गा. १५४ गा. १५६	
पण्णास०	,, ३९६ [१]	
पण्णासं	,, २०२ [१], ४१० [१, २], ४१२ [१, २]	
० पण्णासं	,, १७२२	
पण्णासाण	पञ्चाशतः २०२ [२] पञ्चाशता ३९६ [३], ३९८ [१, २]	
,,		
० पण्णासाण	,, १७२१	
पतरस्स	प्रतरस्य ९११ [२]. ९१२ [२]	
पतरमेण	प्रतरमेदः ८८१	
० पतिट्टिण	प्रतिष्ठितः ९६० [१]	
पच्च—	प्राप्त ९९, १००	

मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तंकाह
पत्त०	पत्र ५५ [३] गा. १०९	
+ पत्तउर	वनस्पतिविशेषः	
		४२ गा. २१
पत्तविच्छ्रुया	पत्रश्लिकाः	५८ [१]
पत्तविट्ठिया	श्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
पत्तस्स	पत्रस्य ५४ [३] गा. ६२,	
	५४ [४] गा. ७२	
० पत्तस्स	प्राप्तस्य	१६७९
पत्तं	पत्रम् ५४ [७] गा. ८५	
पत्ता	पत्राणि ८०, ४१, ५३	
	गा. ४४, ५४ [२] गा.	
	५५, ५४ [८] गा. ९१	
"	प्राप्ताः २११ गा. १७७,	
	२१७६ गा. २३१	
० पत्ता	प्राप्ता	१२३७
पत्ताई	पत्राणि ५४ [८] गा.	
	९३ गा. ९५	
० पत्तातो	पत्रतः	२११
पत्तासवे	पत्रासवः	१२३७
पत्ताहारा	श्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
पत्तिपुज्जा	प्रत्ययेत् १४२० [४-५],	
	१४३७ [४]	
पत्तिय	चतुरिन्द्रियजीवः	
	पृ. २८ टि. ७	
पत्ते	पत्रम् ५४ [३] गा. ६२,	
	५४ [४] गा. ७२	
"	पत्रे ५४ [९] गा. ९७	
० पत्ते	पक्ष्म	१२२७
पत्तेय०	प्रत्येक	१९५ [१]
पत्तेयजिया	प्रत्येकजीवानि	५४ [२]
	गा. ५५	
पत्तेयजीविया	प्रत्येकजीवकानि	४०, ४१
पत्तेयबुद्धसिद्धा	प्रत्येकबुद्धसिद्धाः	१६
पत्तेयसरीर०	प्रत्येकशरीर	३७, ३८,
	५३ गा. ४६, २४२ तः	
	२४४, २४५ [७], २४६	
	तः २४९, २५१, ३३४,	
	१३०९, १३१६	

मूलसद्दो	सकयल्यो	सुत्तंकाह
पत्तेयसरीरणामाए	प्रत्येकशरीरनामः	
		१७०२ [४८]
पत्तेयसरीरणामे	प्रत्येकशरीरनाम	१६९३
पत्तेयसरीरणं	प्रत्येकशरीरानाम्	५३
	गा. ४५-४६	
पत्तेयं	प्रत्येकम् ५४ [८] गा.	
	९१ गा. ९३ गा. ९५,	
	५७८, ७४३, ७८९,	
		१०८३
पत्तेया	प्रत्येकः - प्रत्येकवनस्पति-	
	जीवाः ५४ [११] गा.	
		१०६
० पत्थडा	प्रस्तदाः २०७ तः २०९	
"	प्रस्तदानि १९५ [१]	
० पत्थडेसु	प्रस्तटेषु १४८, १५१,	
	१५७, १६०	
पदाई	पदानि ११० गा. १२५	
पदानं	पदानाम् १२५९ गा. २१२	
पदीसह	प्रदयते पृ. २२ टि. ११	
पदीसई	प्रदयते ५४ [३] गा. ५८	
	गा. ६० तः ६३ गा. ६५,	
	५४ [४] गा. ६६ तः ६९	
पदीसए	,, ५४ [३] गा. ५६-५७	
	गा. ५९	
पदीसति	,, ५४ [४] गा. ७१	
	तः ७५, पृ. २२ टि. ११	
पदीसती	प्रदयते ५४ [३] गा. ६४,	
	५४ [४] गा. ७०, पृ. २२	
	टि. ११	
पदेस०	प्रदेश २११ गा. १५८	
	गा. १६२, ५२८, ५३४	
पदेसट्टाए	प्रदेशार्थतया २७१, २७२	
	[१-४], २७३, ४४०,	
	४४४, ४५९ [१]	
० पदेसट्टाए	,, २७२ [१-५], २७३,	
	३३०, ३३१	

मूलसहो	सक्यत्वो	सुत्तकाह
पदेसद्वयाण्	प्रदेशार्थतया २७१, २७२ [५], ३३० तः ३३३, ४४१, ४४३, ४४५ तः ४४८, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ५०५, ५०८, ५१४, ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ७७९, ७८०, ८०२, ९७९, १२४७, १२४९, १५६५	
० पदेसद्वयाण्	प्रदेशार्थतया ३३०, ३३२, ३३३	
पदेसद्वयाते	,, ४८७ [१], ५०४, ५३६ [१]	
पदेसणामणिहत्ताउण्	प्रदेशनामनिधत्तायुक्त.	
	६८४	
पदेसणामनिहत्ताउण्	,, ६८५, ६९०	
पदेसम्भति	प्रदेशाभ्यधिकः ५३३ [१]	
पदेसम्भतिण्	,, ५५६ [१]	
पदेसम्भति	,, ५०५	
पदेसहीणे	प्रदेशहीनः ५०५, ५३३ [१], ५३९ [१], ५५४ [१]	
पदेसं	प्रदेशम् १६१९	
पदेसं-	प्रदेशम् १६३६	
पदेसा	प्रदेशाः ५, ५०१, ९८७ [१]	

मूलसहो	सक्यत्वो	सुत्तकाह
० पदेसा	प्रदेशाः २७५, ७७७, ७९७, ८०२	
० पदेसाण	प्रदेशानाम् ८०२ तः ८०४	
० पदेसाणं	,, २७५	
पदेसाभावा	प्रदेशाभावात् २७२ [६]	
पदेसावगाह	प्रदेशावगाह १२१८ गा. २१०	
० पदेसिण्	प्रदेशकः ५०५, ५३५ [१], ५५२ [१], ५५४ [३]	
,,	प्रदेशकम् ७९३ तः ७९५, ७९७, ७९९, ८०१	
० पदेसिते	प्रदेशकः ५५४ [१]	
,,	प्रदेशकम् ७९९	
० पदेसियस्स	प्रदेशकस्य ५०५, ५३१ [३], ५३६ [१], ५४५ [१], ५५४ [३], ८०२, ८०४	
० पदेसिया	प्रदेशकाः ५०३	
,,	प्रदेशका १२४३	
० पदेसियाहं	प्रादेशकानि १७९७	
० पदेसियाणं	प्रदेशकानाम् ३३०, ५०५, ५०८, ५३५ [१], ५३७ [१], ५५४ [१, ३]	
० पदेसु	पदेसु १९०७	
पदेसेण	प्रदेशेन घृ. ३५९ टि. २	
पदेसेहिं	प्रदेशैः १००३, १००५	
० पदेसेहिं	,, २११ गा. १६८	
पदेसोगाढ	प्रदेशावगाढ घृ. २९१ टि. २	
० पदेसोगाढस्स	प्रदेशावगाढस्य ८०२	
० पदेसोगाढाहं	प्रदेशावगाढानि १९९७	
० पदेसोगाढे	प्रदेशावगाढम् ७९४, ७९५, ७९७ तः ७९९, ८०१	
पनरसमं	पञ्चदशम् घृ. २६० पं. २६	

मूलसदो	सकयव्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयव्यो	सुत्तकाह
पञ्चत्ता	प्रज्ञप्ताः ८ [२-३], २३, २३, २५ [१], २७, २८ [२], ३०, ३१ [२], ३६, ३८, ३९, ४६, ५६ [२], ८८, ९६, १०४, १२१, १३२, १३३, १४० [१], १४२ [१], १५३, ६०५, ९९८		० पभाबणे	प्रभाबने ११० गा. १३२	
"	प्रज्ञप्ता ३, ५, १६, १८, ३३, ५६ [१], ५७ [१], १०१० [१]		पभासेमाणा	प्रभासमानाः १७७, १७८ [१], १८८, १९५, [१], १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०५ [१]	
"	प्रज्ञप्तानि १५५, १५८ तः १६०, १६३, १७१, २०१ [१]		"	प्रभासमानौ १७८ [२], १९५ [२]	
पञ्चत्ते	प्रज्ञप्तः १९०८		पभासेमाणे	प्रभासमानः १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९७ [२], १९८ [२]	
"	प्रज्ञप्तम् ९७४ [२]		* ० पमे	प्रभः २०१ [१]	
पञ्चरसविहा	पञ्चदशविधा १६, ११०३		पमतसंजण्हितो	प्रमतसंयतेभ्यः ६६५ [२]	
पञ्चरससु	पञ्चदशसु ९३		पमतसंजल-	प्रमतसंयतसम्यग्दृष्टि	
पप्प	प्राप्य १११६, १२२० तः १२२३, १२२५, १२५१, १२५२, १२५४, १२५५, १६७९ तः १६८१ [१], घृ. ४०० टि. १-२, घृ. ४२२ टि. ४-५		सम्महिट्टि०	६६५ [२]	
पप्पबमोवपु	पर्वटमोदकः-मिष्टकाय-विशेषः १२३८		पमतसंजयसम्महिट्टि०	१५३३ [१-१०]	
० पप्पडिथा	पर्वटिका ५३ गा. ४६		पमतसंजयस्स	प्रमतसंयतरस्य १६२२	
पप्पा	प्राप्य १८६४, २०५२ [२]		पमतसंजया	प्रमतसंयताः ११४२	
पकभारेसु	प्राग्भारेसु १४८		पमत्ता	प्रमत्ता ११५२	
पभंजणे	प्रभंजनः-वायुकुमारैन्द्रः १८७ गा. १४४		पमाण	प्रमाण १९९५	
० पभा	प्रभौ २०५ [१]		० पमाणमेत्तानो	प्रमाणमात्राः ९२४	
*,,	प्रभाः १८७ गा. १४७		० पमाणमेत्ते	प्रमाणमात्रम् ९७६ [४], ९८५ [४]	
*,,	प्रभा १६८		पमाणं	प्रमाणम् १४७४ गा. २१४	
पभाण	प्रमथा १७७, १७८ [१], १८८, १९६		पमाणे	प्रमाणम् घृ. ३२९ टि. १	
			० पमाणेहिं	प्रमाणैः ११० गा. १२७, १९६३	
			पमुह्य०	प्रमुदित १८८	
			पमुह	प्रमुख २८ [४], ५६ [२], ८५ [५]	
			*,,	२५ [३], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ९१ [४]	
			पम्ह	पद्मम् १९६	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पम्हलेस्सट्ठाणा	पम्हलेस्यास्थानानि	१२४९
पम्हलेसं	पम्हलेस्याम्	१२२४
पम्हलेसेण	पम्हलेस्येन	१२५८ [४]
पम्हलेस्स०	पम्हलेस्या	११५५
पम्हलेस्सट्ठाणा	पम्हलेस्यास्थानानि	१२४७, १२४९
पम्हलेस्सं	पम्हलेस्याम्	१२५८ [३]
”	पम्हलेस्याम्	१११६, १२२१, १२२२, १२२४, १२२५, १२५४, १२५५
पम्हलेस्सा	पम्हलेस्या	१११६, ११५६, ११६९ [१], १२२१, १२२४, १२३०, १२३२, १२३७, १२४०, १२५४, १२५५
”	पम्हलेस्याः	२५५, ९४६, ११५५, ११७०, ११८० [५, ७-८], ११८२ [१, ३], ११८६
	तः	११८८, ११९०, ११९१
पम्हलेस्साप	पम्हलेस्यायाः	१२३७
”	पम्हलेस्यायाम्	१८८५ [४]
पम्हलेस्साओ	पम्हलेस्याः	११८० [७-८]
पम्हलेस्साट्ठाणा	पम्हलेस्यास्थानानि	१२४७
पम्हलेस्साणं	पम्हलेस्यानाम्	२५५, ११८६, ११८७
पम्हलेस्सापरिणामे	पम्हलेस्यापरिणामः	९३०
पम्हलेस्से	पम्हलेस्यः	१२१६ [२], १३४०
पम्हलेस्सेहिंलो	पम्हलेस्येभ्यः	११९१
पयगदेवा	पतगदेवाः, पदकदेवाः,	१८८
	पदगदेवा वा	१८८
पयडी	प्रकृतयः	१६६४ गा. २१७
पयते	पदकः, पदगः, पतगः—	
	वानव्यन्तरदेवज्ञातः	१९४ गा. १५३

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह
पयय०	पदक, पदग, पतग—वान- व्यन्तरदेवज्ञाति	१९४ गा. १५१
पययदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतग- देवा वा	१९४ गा. १५१
पययपई	पदकपतिः, पदगपतिः, पतगपतिः—वानव्यन्त- रेन्द्रः	१९४ गा. १५३
पययपूणं	प्रतरकेण	८८३
पययस्स	प्रतरस्य	५४ [११] गा. १०६, ९१० [२], ९१८ [१], ९२२, ९२३
० पययस्स	प्रतरस्य	९१८ [१]
पयरं	प्रतरम्	९१८ [१]
पयरासेपूणं	प्रतरमेदेन	८८७
पयरासेदे	प्रतरमेद	८८३
पयला	प्रचला	१६८०
पयलाहया	भुजपरिमर्पविज्ञेप	८५ [१]
पयलापयला	प्रचलाप्रचल	१६८०
० पययस्स	पदस्य	९२१ [१]
पयंगे	पतङ्गः	५८ [१] गा. ११०
पयाणं	पदानाम्	१७९, ३ गा. २१८
पयाणि	पदानि	१७०९
० परक्कमे	पराक्कमः	१६८४ [१]
परट्ठाणे	परस्थाने	१०८९, २१११, २११६ [१]
० परट्ठाणेसु	परस्थानेषु	२१०४ [१], २१४१
परपतिट्ठिप	परप्रतिष्ठितः	९६० [१]
परपरिवापणे	परपरिवादेन	१५८०
परपुट्टे	परपुट्टः	१२२६
परमविद्याउयं	परमविकारयुष्कम्—परम- विकारयुः	५५९ गा. १८२, ६७७, ६७९, ६८१
परमकण्ठा	परमकण्ठाः	१६७

मूलसङ्घो	सङ्गणकयो	सुसंकाह
परमकिण्वलेस्ते	परमकिण्वलेऽयः १७५०	
परमकिण्वहा	परमकिण्वहाः १६८ तः १७४	
परमत्यसंयवो	परमार्थसंस्तवः ११० गा. १३१	
परमदुग्धिभगांधा	परमदुग्धिभगांधाः १६७ तः १७४	
परमं—	परमम् १६७ तः १७४	
परमाणुपोगलस्स	परमाणुपुद्गलस्थ ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५३	
परमाणुपोगलं	परमाणुपुद्गलम् १९६३, १९६४	
परमाणुपोगल्ला	परमाणुपुद्गलाः ६, ३३०, ३३३, ५०३	
परमाणुपोगल्लाणं	परमाणुपुद्गलानाम् ३३०, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४७ [१], १११०	
परमाणुपोगल्ले	परमाणुपुद्गलाः ५०२, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ७८१, ११०१, ११०६	
परमाणुम्मि	परमाणौ ७९० गा. १८५	
परमुववाज्यो	परमोपपातः ६४७ गा. १८४	
परस्स	परस्य १५७०, १५७१	
परस्सरा	पराशराः—सनखपदविशेषः ७४	
परस्सरी	पराशरी—,, ८५१	
परस्सरे	पराशरः—,, ८४९, ८५२	
परस्सरो	,,—,, २१२ टि. ४	
परं	परम् २१०, २२३ [९], ८९९, १५७२	
परंपरगत—	परम्परगताः २११ गा. १७८	
परंपरसिद्धासंसार-	परम्परसिद्धासंसारसमा-	
समावण्णजीव-	पञ्चजीवप्रज्ञापना	
पण्णवणा	१५, १७	

मूलसङ्घो	सङ्गणकयो	सुसंकाह
परंपरसिद्धाभवो-	परम्परसिद्धाभवो-	
ववातगनी	वातगतिः ११०२, ११०४	
परंपरागता	परम्परागताः १४१० [१]	
परंपरागया	,, १४१० [१, ३], १४११ तः १४१३	
परंपराघाणं	परम्पराघातेन २१५३ [६], २१६६ [४]	
परंपरागाढाई	परम्परावगाढानि ८७७ [१७]	
परंपरोववक्का	परम्परोपवक्काः ९९८	
पराघायणामाए	पराघातनामः १७०२ [३५]	
पराघायणामे	पराघातनाम १६९३, १६९४ [१५]	
परिकहेडं	परिकथयितुम् २११ गा. १७४	
परिकखेवेणं	परिकखेपेण १९७ [१], २०६ [१], २११, २१६९	
परिग्गहसण्णा	परिग्रहसंज्ञा ७२५, ७२६	
परिग्गहसण्णा—०	,, ७३० तः ७३६	
परिग्गहिया	परिग्रहिषी—क्रियाभेदः ११२९, ११३९, ११४१, ११४२	
परिग्गहियाणं	परिग्रहीतानाम् ४११ [२-३], ४१५ [१, ३]	
परिग्गहेणं	परिग्रहेण १५७९ [१]	
० परिणत्ता	परिणताः ७, ८ [२-५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५]	
० परिणतो	परिणतः ५४ [१०] गा. १०२	
परिणमह	परिणमति २९३ टि. १	
परिणमति	,, १११६, १२२० तः १२२३, १२२५, १२४२, १२५१ नः १२५३, १२५५	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह	मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
परिणमंति	परिणमन्ति	१८०५, १८०६ [१], १८१२, १८१९, १८२३, १८२५, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६]	० परिणामो परिणिष्वाह परिणिष्वायंति + परित्त	परिणामः परिनिर्वाति परिनिर्वान्ति परीतः	९४० [१] २१७४ [१] ६७३ [२] २१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
० परिणवा	परिणताः	७, ८ [१], १० [२], ११ [१, ३], १२ [२, ४, ६-८], १३ [३], छ. ७ टि. २	परित्तजीवं परित्तजीवा	परीतजीवम् - प्रत्येकजीवम् ५४ [११] गा. १०५ परीतजीवाः - प्रत्येकजीवाः ५४ [८] गा. ८९	
परिणाम	परिणाम	१२१८ गा. २१०	"	परीतजीवा - प्रत्येकजीवा ५४ [४] गा. ६९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३	
परिणाम ०	"	१२१८ गा. २१०		परीतजीवः - प्रत्येकजीवः ५४ [४] गा. ६७-६८	
+ परिणाम	परिणामः	२ गा. ५		परीतजीवम् - प्रत्येकजीवम् ५४ [४] गा. ६६ गा ७१ तः ७५	
परिणामणया	परिणामनता-परिणामना	२०३३, २०३४ [१], २०३५	परित्तजीवे	परीतजीवा - प्रत्येकजीवा ५४ [४] गा. ७०	
परिणामपयं	परिणामपदम्	छ. २३३ पं २०	"	परीतमिश्रिता - भाषामेदः ८६५	
परिणामं	परिणामम्	१०४२, १६७९ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६	परित्तमिस्सिया	परीताः - प्रत्येकशरीरिणः २६५	
० परिणामं	परिणामम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२]	परित्ता	परित्तानाम् - प्रत्येक- शरीरिणाम्	२६५
परिणामियस्स	परिणामितस्य	१६७९	परित्ताणं	परीतः - पर्याप्तः	१३७६
० परिणामिया	परिणामकाः	२३२ टि. १	परित्ते	" "	१३७७
परिणामे	परिणामः	९२५, १७९३ गा. २१७	० परित्ते	" "	१३७९ तः १३८१
० परिणामे	"	९२५ तः ९३७, ९४६, ९४७, ९४९ तः ९५७	परित्ते	" - प्रत्येकशरीरी	५४ [९] गा. ९८
० परिणामेणं	परिणामेन	९३८, ९३९ [१], ९४० [१], ९४१ [१], ९४२, ९४३, ९४५, ९४६	परिपीलङ्गता परिमण्डलसंज्ञाण- परिणता	परिपीडय परिमण्डलसंस्थानपरिणताः ८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१, ३, ५-८], १३ [१]	
परिणामेति	परिणामयन्ति	११२४, १८०२			

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
परिमंडलसंठाण-	परिमंडलसंस्थानपरिणता:	
परिणया	१२ [२, ४]	
परिमंडलसंठाण-	परिमंडलसंस्थानपरिणाम:	
परिणामे	९५०	
परिमंडलस्स	परिमण्डलस्य - संस्थान-	
	विशेषस्य ८०२ तः ८०६	
परिमंडलं	परिमण्डलम् - संस्थान-	
	विशेषः ८५३	
परिमंडला	परिमण्डलानि - संस्थान-	
	विशेषाः ७९२	
परिमंडले	परिमण्डलम् - संस्थान-	
	विशेषः ७९१, ७९३ तः ८००	
० परियट्टं	परावर्तम् १३३१, १३४४,	
	१३५२, १३५९, १३७८	
० परियट्ठा	परावर्ताः १२६२ [१],	
	१२८८, १३१०	
० परियरिया	परिवारितानि १७७,	
	१७८ [१], १८८	
परियाङ्गणया	पर्यादानता - पर्यादानम्	
	पृ. ४१९ टि. २ तः ५	
परियाङ्गण	पर्यादाय १११७	
परियाङ्गणया	पर्यादानता - पर्यादानम्	
	२०३३, २०३४ [१],	
	२०३५	
परियागयाणं	पर्यागताणाम् ११२२	
परियादियणता	पर्यादानता - पर्यादानम्	
	२०३३	
परियाचणया	,, ,, पृ. ४१९	
	टि. २-३-४	
० परियारगा	परिचारकाः - प्रवीचारकाः	
	२०५२ [१-६], २०५३	
० परियारगाणं	परिचारकाणाम् - प्रवीचार-	
	काणाम् २०५३	
परियारणया	परिचारणता, परिचारणा-	
	प्रवीचारणा २०३३,	
	२०३४ [१], २०३५	

मूलसदो	सकयथो	सुसंकाह
० परियारणं	परिचारणम् - प्रवीचारणम्	
	२०५२ [२, ४-६]	
परियारणा	परिचारणा - प्रवीचारणा	
	२०३२ गा. २२८,	
	२०५२ [१]	
० परियारणा	,, ,, २०५२ [१]	
परियारणापयं	परिचारणापदम् - प्रवीचार-	
	णापदम् पृ. ४२३ टि. ३	
० परियारिया	परिवारितानि पृ. ५६	
	टि. ३, पृ. ६४ टि. २	
० परियावणगा	पर्यापलकाः १५०, १५३,	
	१५६, १५९, १६२	
परियावणगाणं	पर्यापलानाम् १२३६	
परियावैति	परितापयन्ति २१५३ [४]	
परिली	वनस्पतिविशेषः ४२ गा.	
	२३	
परिवडितसम्मसा	परिपतितसम्यक्त्वाः ३३४	
परिवडितसम्महिट्टी	परिपतितसम्यग्रहणः १११	
	टि. १	
परिवडुमाणाहं	परिवर्धमानानि ८८०	
परिवडुज्जंति	परिवृध्यन्ते ५२८	
० परिवडुी	परिवृद्धिः ५४९	
० परिवडुीणं	परिवृद्ध्या ८८०	
परिवताण	फलविशेषाणाम् २७३	
	टि. ६	
परिवसह	परिवसति १८५ [२]	
परिवसति	परिवसति १७९ [२],	
	१८० [२], १८२ [२],	
	१८३ [२], १८६ [२],	
	१९० [२], १९१ [२],	
	१९७ तः २०६ सूत्राणां	
	प्रथमकाण्डिका	
परिवसंति	परिवसन्ति १६७ तः	
	१७४, १७७, १७८	
	तः १८६ सूत्राणां प्रथम-	
	काण्डिका, १८८, १८९	
	[१], १९० [१], १९३	

मूलसहो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तकाह
	[१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११	
परिवसंति	परिवसतः १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२], १९५ [२]	
परिवादी	परिपाटिः १००३ [२]	
परिवादीष्ट	परिपाठ्या १७०२ [३१]	
० परिवारिया	परिवारितानि पृ. ५६ टि. ३, पृ. ६४ टि. २	
परिविद्धंसयित्ता	परिविद्धवस्य १८०१	
० परिवुद्धी	परिवुद्धिः ५०७, ५२८, ५३४, ५४०, ५४१, [२], ९८७ [५], १०२२ [२]	
० परिवेष्टिष्ट	परिवेष्टितः १०००	
० परिव्यायगाणं	परिव्याजकानाम् १४७०	
परिसप्प	परिसर्प १५१८ [६]	
परिसप्प०	,, ६९, ७६, ६३९ [७, १२-१८]	
परिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
तिरिक्खजोगिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौ-	
पंचेदियओरा-	दारिकशरी-	
लियसरीरे	रम् १४८५ [१, ५]	
परिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः	
जोगिया	८५ [५]	
परिसप्पाण	परिसर्पाणाम् १५२४ [२]	
० परिसप्पाण	,, १५२४ [२]	
० परिसप्पाणं	,, ८४ [४], ८५ [५]	
परिसाद्धत्ता	परिसाध्य १८०१	
० परिसावेसु	परिसाठेषु ९३	
परिसाणं	परिषदाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८,	

मूलसहो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तकाह
	१९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]	
० परिहा	परिखाणि ११७, १७८ [१], १८८	
परिहाण०	परिधान १८७	
० परिहाणीष्ट	परिहान्या २११	
परिहायमाणी	परिहीयमाना २११	
परिहारविसुद्धिय	परिहारविशुद्धिक १३६	
परिहारविसुद्धिय०	परिहारविशुद्धिक १३३, १३६	
परिहारविसुद्धिय-	परिहारविशुद्धिक-	
चरित्तपरिणामे	चारित्रपरिणामः ९३६	
परिहिया	परिहितवन्तः १७८ [१]	
,,	परिहितवन्तो १७८ [२]	
० परिहिथा	परिहिताः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	परिहितौ १७८ [२]	
परिहीणं	परिहीनम् २१७५	
परिहीणा	परिहीनाः २११ गा. १६६	
परुविया	प्ररुपिताः ५४ [११]	
परेण	परेण ११० गा. १२२, १६७९	
परोक्खवयणं	परोक्षवचनम् ८९७	
परोक्खवयणे	,, ८९६	
परोप्परं	परस्परम् १६११, १६३५ [१, ३-४]	
पलंघेज्ज	प्रलङ्घयेत् २१७४ [४]	
पलंघ[कंद]०	प्रलाण्डकन्द ५४ [८] गा. ८९	
पलंघ	प्रलम्ब १८८	
पलंघ०	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पलंघमाण०	प्रलम्बमान पृ. ६५ टि. ७	
पलासे	पलाशाः ४० गा. १३	
पळिओवमट्टभागो	पत्थोपमाट्टभागः ३९५ [१, ३], ३९६ [१, ३]	

मूलस्रो	सहाय्यो	सुसंकाह
पलिभोवमपुद्गलं	पल्योपमपुद्गलम्	१३२७
पलिभोवमसत्तं	पल्योपमसत्तम्	१३२७
पलिभोवमसयं	„	१३२७
पलिभोवमस्स	पल्योपमस्य	३८७
	[१, ३], ३८९ [१, ३],	
	६०५, ६१६ [२],	
	१४७२, १६९८ [१],	
	१६९९ [२], १७००	
	[२, ४, ९, ११, १३],	
	१७०२ [१, ३-६, ८-९,	
	११, १३, १८-२२, २४-	
	२७, ३६-३९, ४३, ४५],	
	१७०५, १७०७ [१],	
	१७०८ [२, ४, ७-८],	
	१७११ [२] तः १७१३,	
	१७१५, १७१७, १७१८,	
	१७२१, १७२२, १७२५,	
	१७२७ तः १७३० [१],	
	१७३१ [१, ३-५]	
पलिभोवमं	पल्योपमम्	३५० [१, ३],
	३५१ [१, ३], ३९३	
	[१, ३], ३९५ [१, २],	
	३९७ [१, ३], ३९९	
	[१, ३], ४०१ [१, ३],	
	४०७ तः ४१६ सूत्राणां	
	प्रथम-नृतीयकण्डिके, पृ.	
	१२५ टि. १	
० पलिभोवमं	पल्योपमम्	३९७ तः ४०६
	सूत्राणां प्रथम-नृतीयकण्डिके	
पलिभोवमाहं	पल्योपमानि	३४४ [१,
	३], ३४६ [१, ३], ३४८	
	[१, ३], ३७२ [१, ३],	
	३७४ [१, ३], ३७८	
	[१, ३], ३८० [१, ३],	
	३९० [१, ३], ३९२	
	[१, ३], ४०८ [१, ३],	
	४१० [१, ३], ४१२ [१,	

मूलस्रो	सहाय्यो	सुसंकाह
	३], ४१४ [१, ३], ४१५	
	[१, ३], ४१६ [१, ३],	
	१२६२ [२], १२६४	
	[२], १२६८ [२],	
	१२७० [२], १३२७,	
	१७०१ [२]	
पलिभोवमाहं	पल्योपमे	३४९ [१, ३],
	३५१ [१, ३]	
पलिभागभाव-	प्रतिभागभावमात्रया	
मातापु	१२५२, १२५३	
पलिभागं	प्रतिभागम्	९९९ [१]
० पलिभागी	प्रतिभागी	१७४७ [१],
	१७५० तः १७५२	
पलिभागोऽं	प्रतिभागेन	९९८ [१]
० पलिभागो	प्रतिभागः	९२२, ९२३
पलिभोवमासंस्तेज-	पल्योपमासङ्ख्येयभाग	
हभाग०	१३३७ तः १३३९	
पलिसंथा	परिमन्थाः	५० गा. ४२
पलुगा	वनस्पतिविशेषः	५४ [१]
	गा. ५२	
पल्लासंठिपु	पल्यकसंस्थितः	२००९
	[१]	
पल्लपसु	पल्लकेषु	४७ टि. १
पल्लेषु	पल्लेषु	१५१, १६०,
	१६३ तः १६६, १७५	
पल्लव	पल्लवः—म्लेच्छजातिविशेषः	
	९८	
० पल्लवाणिजा	प्रह्लादनीया	१२३७
पल्लवदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतग-	
	देवा वा पृ. ६४ टि. ६	
पल्लवणा	प्रपतनता	११२७
पल्लव	पवन[कुमाराः]	१७७
	गा. १३७	
पल्लवह	प्रवर्तते	१०७, ११०६,
	११०७, ११२२	
पल्लवति	„	१११०
पल्लवति	प्रवर्तनम्—प्रवर्तकम्	१११८

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ
पवयणं	प्रवचनम् ११० गा. १२३	
पवयणे	प्रवचने ११० गा. १२५	
पवयदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतगदेवा वा पृ. ६७ टि. २	
पवर	प्रवर १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
पवर०	,, १९६	
+ पवर	प्रवराणि १७८ [१-२]	
पवहति	प्रवहति पृ. २१३ टि. ३	
● पवहा	प्रवहा पृ. २१३ टि. २	
पवंच	प्रपञ्च २११	
* पवाहत्	प्रवादित १७८ [२], १९६	
* पवाह्य	,, १७७, १७८ [१], १८८	
* पवाण्	प्रपातः १०८५	
पवालस्स	प्रवालस्य ५४ [३] गा. ६१, ५४ [४] गा. ७१	
पवालकुल्य	प्रवालाङ्कुरकः पृ. २२४ टि. १४	
पवालङ्कुरे	प्रवालाङ्कुरः १२२९	
पवाला	प्रवालानि ४०, ४१	
पवाले	प्रवालम् २४ गा. ९, ५४ [३] गा. ६१, ५४ [४] गा. ७१	
● पवालेसु	प्रवालेशु ५५ [३] गा. १०९	
+ पविट्ठ	प्रविष्टम् ९७२ गा. २०२	
पविट्ठाई	प्रविष्टान् ९९१ [१], ९९२ [१, ३]	
पविट्ठाणि	प्रविष्टाः ९९१ [२]	
* ० पविट्ठे	प्रविष्टः १७४४	
पविभत्त	प्रविभक्त ११०५, १११८, १११९	
पवियारण	प्रविचारणा २ गा. ७	
पवियारणापयं	प्रविचारणापदम् पृ. ४२३ पं. १०	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ
पव्वहत्तण्	प्रवजितुम् १४२० [८], १४२१ [२-३]	
पव्वण्	पर्वकम् ४७ गा. ३५	
० पव्वण्सु	पर्वतेषु १४८	
पव्वगा	पर्वगाः ३८ गा. १२, ४६	
पव्वगाणं	पर्वगाणाम् ५४ [८] गा. ९२	
पव्वतगायं	पर्वतगतम् १२१५ [३]	
पव्वतस्स	पर्वतस्य १७९ [१], १८३ [१], १९७ [१], १९८ [१]	
पव्वतं	पर्वतम् १२१५ [३]	
पव्वय	पर्वत १०९८	
पव्वयस्स	पर्वतस्य १८० [१], १८२ [१], १९० [१], १९१ [१], १०९८	
● पव्वयस्स	,, १०९८	
पव्वयं	पर्वतम् १२१५ [२]	
पव्वं	पर्व ५४ [८] गा. ९३, ८५३	
पसव्विल ०	प्रसिध्दिल १९६	
पसत्थविहायगत-	प्रशस्तविहायोगतिनाम्नः गामाण् १७०२ [४२]	
पसत्थविहाय-	प्रशस्तविहायोगतिनाम्नः गतिणामे १६९४ [१८]	
पसत्था	प्रशस्ताः १७०२ [३२]	
पसत्था	प्रशस्तानि २०४७	
पसत्थाब्भो	प्रशस्ताः १२४१	
पसत्थेणं	प्रशस्तेन १२३६	
पसया	द्विखुरविशेषः ७२	
पसरई	प्रसरति ११० गा. १२५	
पसू	पशवः ८३२	
० पस्सी	पशुपत्तिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०	
पह	प्रभा १९५ [१]	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
पहराह्या	प्रहारतिगा-लिपिविशेषः पृ. ३८ टि. ११	
पहराह्याओ	प्रहारतिगा:- ,, १०७	
पहवति	प्रभवति ८५९ गा. १९२	
० पहवा	प्रभवा ८५८	
* ० पहवा	,, ८५९ गा. १९३	
० पहा	पया १६७, १६९ तः १७४	
* ० पहा	,, १६७, १७०. १७१, १७३	
पहापु	प्रभया १७८ [२]	
पहारति	प्रधारयति १५७०	
पहारिमाणीओ	प्रधारयन्त्यः २०५२ [६]	
० पहेणं	पयेन १११२	
पंकगती	पङ्कगतिः ११०५, ११२१	
पंकप्यभा	पङ्कप्रभा ७७४	
पंकप्यभापु	पङ्कप्रभायाः ११७, २१७ [३], १५२९ [५], २००३	
,,	पङ्कप्रभायाम् १४८, १६७, ३३४	
पंकप्यभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रह्यु	१४४६	
पंकप्यभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
ह्युर्हितो	१४४६	
पंकप्यभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
रह्या	१४१० [२], १४१४ [३], १९८७	
पंकप्यभापुठविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रह्याणं	२०५७ [३]	
पंकप्यभापुठविने-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
ह्युर्हितो	२१७ [४]	
पंकप्यभापुठविने-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	
रह्या	६०, २१६ [५], ५७२, ६४४	
पंकप्यभापुठविने-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रह्याणं	१७१, ३३९ [१], ६४३	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
० पंकप्यभापुठ-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयि-	
विनेरह्याणं	काणाम् ३३९ [२-३]	
पंकसि	पङ्के ११२१	
पंच	पञ्च १७४, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २१०, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९७, ७९१, ९०१, ९०८, ९७३, १०५६ तः १०५९, १०६३, १०६५, ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १४१५ [२], १४१६ [३], १४७५, १५२९ [७-८], १५३२ [५], १५६७, १६०५, १६०६ [१], १६२१, १६२७ [१], १६३५ [३], १७०२ [२५], २०९० [१], २०९२, २०९४ [२], २०९८ [२], २१४९, २१५१	
पंच-	पञ्च १७४ गा. १३६, १८८, २०९ गा. १५७, ९८३ [१], ९८४	
+ पंच	पञ्चमम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
० पंचपु	पञ्चकम् १६८९ [१-२]	
० पंचकस्त	पञ्चकस्त्य १७०६	
पंचकिरिपु	पञ्चक्रियः १५८५ [१], १५८८, १५९०, १५९६, १५९८, २१५३ [४], २१६६ [३]	
पंचकिरिया	पञ्चक्रियाः १५८६ [१], १५९२, १५९४, १६००, १६०२, १६०८ [१], २१५३ [५-६], २१५६	

मूलसहो	सङ्कयत्यो	सुरतंकाइ	मूलसहो	सङ्कयत्यो	सुरतंकाइ
	[२], २१५.७, २१५.९		पंचवर्णाई	पञ्चवर्णानि ८७७ [७],	
	[२], २१६६ [४]			१७९८ [१]	
पंचवक्त्रर-	पञ्चाक्षर २१७५		पंचवर्णाओ	पञ्चवर्णाः १९५ [१]	
पंचगति०	पञ्चगति २२५		पंचवर्णाई	पञ्चवर्णानि १७९८ [१]	
० पंचगस्त	पञ्चकस्य १७१६, १७३५		पंचविहा	पञ्चविधाः ७, ८ [१, ३ ५],	
	[१], १७३६ [२]			६२, ६५, १०८, १३३,	
पंचणह	पञ्चानाम् १७०२			१४२ [१], १४७ [१],	
	[१५-१६]			१५२० [५]	
पंचणहं	,, १७९ [२], १८०		,,	पञ्चविधा १८, १९,	
	[२], १८२ [२]			१००९ [१], १०११	
पंचतीसहमं	पञ्चत्रिंशत्तमम् पृ. ४२७			[१], १०१२ [१],	
	पं. ११			१०१४, १०१६ [१].	
पंचदिसि	पञ्चदिशम् १७४, २१०,			१०९३, १०९५, २०५२	
	१५५३, १८०९			[१]	
पंचधनुसयाई	पञ्चधनुःशतानि १५२९		,,	पञ्चविधानि पृ. १४ टि. २	
	[१]		पंचविहाणं	पञ्चविधानाम् १५२० [४]	
पंचपणसिण्	पञ्चप्रदेशके ७८५		पंचविहे	पञ्चविधः ८८१, ९२८,	
,,	पञ्चप्रदेशकः ७८५			९३३, ९३६, ९५० तः	
पंचफासाई	पञ्चस्पर्शानि ८७७ [१३]			९५२, ९५४, १००७,	
पंचम०	पञ्चम ९२१ [१]			१००८ [१], १०१५	
पंचमण्	पञ्चमके ७९० गा. १८७			[१], १०७२, १०८५,	
पंचमं	पञ्चमम् ११८० [६]			१६८२, १६८६	
,,	पञ्चमीम् पृ. १७४ टि. १		,,	पञ्चविधम् १४७६,	
पंचमा	पञ्चमी १५९९ [१],			१४७७, १५३६, १५३७,	
	१६०१			१५५२, १६८८, १६८९	
पंचमाण्	पञ्चम्याम् २१७ [२],			[२], १६९४ [२, ३, ५-६,	
	३३४, २००४			९, ११], १६६९	
पंचमिं	पञ्चमीम् पृ. १७४ टि. १		पंचवीसहमं	पञ्चविंशतितमम् पृ. ३८८	
पंचमी	,, ६४७ गा. १८३			पं. २०	
पंचमे	पञ्चमे २१७२		पंचसु	पञ्चसु ८२, १५४,	
० पंचमेसु	पञ्चमेधु २१७३ [२]			१४२६ [१], १९०४	
पंचमो	पञ्चमः पृ. ३०१ पं. १०			[१]	
० पंचयस्स	पञ्चकस्य १६९८ [१]		,, (वृ. स.)	पञ्चभिः १२३२	
पंचरसाई	पञ्चरसानि ८७७ [११]		पंचहिं	पञ्चभिः ९६, ९७ [१],	
पंचवर्ण	पञ्चवर्ण १७७			४०० [१, ३], ६९१	
पंचवर्ण ०	पञ्चवर्ण १७८ [१],		० पंचगुलितला	पञ्चाङ्गुलितलानि १७७,	
	१८८			१७८ [१]	

मूलसदो	सहाणुको	सुसंकाह
पंचगुलिया	पञ्चागुलिका - बलीविशेषः ४५ गा. २८	
+ पंचाला	पञ्चालेषु १०२ गा. ११३	
पंचिदिए	पञ्चेन्द्रियः १७४६	
पंचिदिएसु	पञ्चेन्द्रियेषु ६६६ [२], ६७२ [३]	
पंचिदिय	पञ्चेन्द्रिय ५९	
पंचिदिय ०	पञ्चेन्द्रिय ५९	
पंचिदियतिरिक्ख- जोणिण्णु	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु १४४०	
पंचिदियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-३], ६४५ [२], १४३७ [१]	
पंचिदियतिरिक्ख- जोणिय	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक १५८९ [३]	
पंचिदियतिरिक्ख- जोणियस्स	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य ४८२ [१]	
पंचिदियतिरिक्ख- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ६१, ४३९, ११४१	
• पंचिदियतिरि- क्खजोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका ६१, ६२, ३३४	
पंचिदियतिरिक्ख- जोणियाण	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ९०७	
पंचिदियतिरिक्ख- जोणियाणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् १७५, ४८१ [१], ९८८, १५०९	
• पंचिदियतिरि- क्खजोणियाणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ७५ [४], ३७२ [२], ३८३ [१], ७६०	
• पंचिदियवेड- ब्बियसरीरस्स	पञ्चेन्द्रियवैकियशरीरस्य १५३२ [१]	
पंचिदिया	पञ्चेन्द्रियाः १४७ [२], ३०४ तः ३०६, ३३४, ९३८	
पंचिदियाणं	पञ्चेन्द्रियाणाम् १६६	
पंचूणे	पञ्चोनम् १७३	
पंचेदिए	पञ्चेन्द्रियः १२७५, १७४७ [१], १७५०	

मूलसदो	सहाणुको	सुसंकाह
पंचेदिएसु	पञ्चेन्द्रियेषु ६७२ [३]	
पंचेदिएहिंतो	पञ्चेन्द्रियेभ्यः ६५५ [३]	
• पंचेदिएहिंतो	पञ्चेन्द्रियेभ्यः ६३९ [६, ९], ६४५ [२]	
पंचेदिय ०	पञ्चेन्द्रिय १२७८, १२८४	
पंचेदियओराणिय- सरीरे	पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरम् १४७६, १४८२, १४८५ [१, ५]	
• पंचेदियओरा- णियसरीरे	" १४८२ तः १४८४ [२], १४८५ [१-३, ५-७], १४८७ [१-२], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१]	
पंचेदियकम्मग- सरीरे	पञ्चेन्द्रियकर्मणशरीरम् १५५२	
पंचेदियजाइणामाए	पञ्चेन्द्रियजातिनामनः १७०२ [९]	
पंचेदियजाइणामे	पञ्चेन्द्रियजातिनाम १६९४ [२]	
पंचेदियजातिणा- माए	पञ्चेन्द्रियजातिनामनः १७११ [२]	
पंचेदियतिरिक्ख	पञ्चेन्द्रियतिर्यच् ११५२	
पंचेदियतिरिक्ख- जोणिण्ण	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १२११, १४३७ [१], १६४७ [१], १८९२	
पंचेदियतिरिक्ख- जोणिण्णं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेन १०४२	
पंचेदियतिरिक्ख- जोणिण्णु	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु ६६६ [२], ६६८ [२], १२११, १४२० [१-२], १४२१ [२], १४३२ [१], १८८० [४], १९०६	

मूलसङ्घो	सकयर्थो	सुत्तकाह
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-३], ६५० [२, १०]	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [३-२२]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिय ०	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक ६६८ [७], १०३४, ११५५, १४०४, १४२८ [४], १४५६	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियत्तेत्तोव- वायगती	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकक्षेत्रो- पपातगतः १०९५	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियत्ते	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकक्षेत्रे १०४१ [५], १०४३ [२], १०४६ [२]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियस्स	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकक्षेत्र ४८१ [१], ४८३ [१], ४८७ [१], १०६१, १५४९, १६३५ [४], १६६५, २१६३, २१६५	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ९१ [४], २१८, ६००, ६५५ [१], ६७२ [१], ६८१, ८७५, ९४०, ९९७ [२], १०८०, ११८० [७०], १२०५, १४१६ [२], १८०४, १८२५, १८५८ [२], १८९९ [२], १९३३, १९७१, १९७७, १९९४, २०३६, २०७५, २०८२, २१३०, २१४५ [२]	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ६८ त. ७०, ७५ [४], ७६, ७७, ८५ [५], ८६, ३३४, ५८३, ५८४, ६३४, ११८० [५, ८]	

मूलसङ्घो	सकयर्थो	सुत्तकाह
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाण	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ११८० [५], १७६०, १९८२, घ. १६५ टि. १	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाणं	,, १७५, ३७२ [१], ४५१, ४८१ [१], ४८२ [२], ४८३ [१], ४८७ [१], ६५६ [३], ७४५, १०७४, ११६३ [१], ११८० [१, ९], ११९७, १५३९ [३], १५८४ [२], १९२५, १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३, २०९२, २१३०, २१५१, घ. ४४२ टि. २	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ६८ [४], ७५ [४], ९१ [४], ३७२ [३] तः ३८१ [३], ३८२ [२-३], ३८३ [२] तः ३८९ [३], ७४६, ७४७, ७६१, ७६९, ११६३ [३], ११८० [१, ३, ५, ७-८]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियादिसु	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादिसु १४२६ [१]	
पंचेन्द्रियतेयगसरीरे	पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरम् १५३६, १५३९ [१]	
० पंचेन्द्रियवेडव्वि- यसरीरस्स	पञ्चेन्द्रियवैकियशरीरस्य १५२९ [१], १५३०, १५३१, १५३२ [६]	
पंचेन्द्रियवेडव्वि- यसरीरे	पञ्चेन्द्रियवैकियशरीरम् १५१४, १५१६	
० पंचेन्द्रियवेडव्वि- यसरीरे	,, १५१६, १५१७ [२], १५१८ तः १६१० [३], १५२३ [१-२], १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ६]	

मूलस्रो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
पंचेदियसरीराहं	पञ्चेन्द्रियसरीराणि	१८५३
पंचेदियसंसारसमा-	पञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीव-	
वण्णजीवपण्णवणा	प्रज्ञापना	१८
पंचेदियस्स	पञ्चेन्द्रियस्स	२१७५
पंचेदिया	पञ्चेन्द्रियाः २२७ तः २२९, २३० [६], २३१, २३४, ९४३, १७२८, १७३१ [१], १७३४, १७३५ [१]	
पंचेदियाण	पञ्चेन्द्रियाणाम्	पृ. ८४ टि. १
पंचेदियाणं	,, २२७ तः २२९, २३० [६], २३१, १९०४ [३]	
पंजर-	पञ्जर	१९५ [१]
पंङ्गावणे	पण्डकवने	१७४८
पंढर ०	पाण्डुर	१७८ [२]
पंढरा	पाण्डुराः	१८७ गा. १४५
पंहुमत्तिपा	पाण्डुमृत्तिकाः	२३
पंढोळ	पटोळम्	पृ. २५ टि. ९
पंढोला	पटोला-वल्ली	पृ. १९ टि. ७
० पंतिथाण	पत्तिकाणाम्	८८५
० पंतिथासु	पत्तिकासु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
पाह	वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ३९
पाईण	प्राचीन	१५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ तः २०९
पाईणबाए	प्राचीनवातः	३४ [१]
* पाउग्ग	प्रायोग्य	१७५१, १७५२
पाउणति	प्राप्नोति	२१७५
पाउणिष्ठा	प्राप्य	२१७५
पाओसिथा	प्राद्वेषिकी-क्रियाभेदः	१६०८
पाओसिथाए	प्राद्वेषिकया-क्रियाभेदेन	१६२०

मूलस्रो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
पागब्बिय	प्रकटित	१९५ [१], १९६
पागसासणे	पाकसासनः	१९७ [२]
पागार- ०	प्राकार	१७७, १७८ [१], १८८
पाडह्ला	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ३
पाडका	पाटला	४२ गा. २३
पाडिहारियं	प्रातिहारिकम्	२१७४ [२]
पाठा	पाठा-वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५०, १२३४ ,, २९६ टि. १
पाठी	प्राण	२११
पाण	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४, पृ. १८ टि. १०
+ पाण	प्राणतः	२०५ [२]
पाणए	प्राणते	२०६ [२], ३३४, ४२४ [१-३], १८३९
”	प्राणताः	१४४ [१]
पाणता	प्राणमन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७००
पाणमंति	प्राणत	१९६, २०५ [१], २०६ [२] गा. १५४, २१०, ६२२, ६३५, १०३२ [५], १०३५, २००४, २०५१, २०५२ [१]
पाणय	प्राणत देवा	पृ. १८१ टि. २
० पाणय	प्राणत देवाः	७११
० पाणयदेवा	प्राणत देवानाम्	५९८
पाणयवडंसए	प्राणतवत्सकः	२०५ [१]
० - पाणया	प्राणताः	२०५ [१]
० पाणयाणं	प्राणतयोः	२०६ [१]
”	प्राणतानाम्	२०५ [१]
पाणं	पानम्	पृ. २४७ टि. १
पाणाइबाएणं	प्राणातिपातेन	१५७४, १५७५ [१], १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१]

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाह
पाणाह्वातकिरिया	प्राणातिपातक्रिया	१५६७, १५७२
पाणाह्वाचकिरिया	,,	१६०५, १६०६ [१], १६१०, १६१२, १६१७
पाणाह्वाय-किरियापु	प्राणातिपातक्रिया	१६२०
पाणाह्वायविरणु	प्राणातिपातविरतः	१६४२
पाणाह्वाय-विरतस्स	प्राणातिपातविरतस्य	१७८४ [३]
पाणाह्वाय-विरयस्स	,,	१६५० तः १६५३, १६५५
पाणाह्वायविरया	प्राणातिपातविरताः	१६४३
पाणाह्वायवेरमणे	प्राणातिपातविरमणम्	१६३७, १६३८ [१]
पाणाह्	प्राणान्	२१५३ [४], २१६६ [३]
पाणी	पानी - बल्लीविशेषः	४५, गा. ३१
पाणे	पानम्	पृ. २३७ टि. १
● पातालाणं	पातालानाम्	१५५१ [४]
● पादुभवंति	प्रादुर्भवन्ति	२०५२ [२]
पादे	पादौ	१२१५ [३]
पादोसिया	प्रद्वेषिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७०
पादोसियापु	प्रद्वेषिक्या-क्रियाभेदेन	१६२०
पायहंसा	पादहंसाः	८८
पायलेषु	पातालेषु	१४८, १५१, १५७, १६०
पायीण०	प्राचीन	२०० [१], २०३ [१], पृ. ७१ टि. १
+ पारग	वनस्पतिविशेषः	४९, गा. ३९
पारगत-	पारगताः	२११ गा. १७८
पारस	पारस-भ्लेच्छजातिविशेषः	९८

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुप्तकाह
पारिग्गहिषा	पारिग्रहिणी-क्रियाभेदः	१६२१, १६२३, १६२८, १६३२, १६३६, १६५१
पारिग्गहिषाणो	पारिग्रहिक्यः	१६६३
पारिजायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि. १६
पारिप्पवा	पारिप्लवाः-रोमपक्षिविशेषः	८८
पारियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि. १६
पारियावणिया	पारितापनिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७१, १६०९, १६१२
पारियावणियापु	पारितापनिक्या-क्रियाभेदेन	१६२०
पारेवताण	पारापतानाम्-फलविशेषा-णाम्	पृ. २७३ टि. ६
पारेवयगीवा	पारापतमीवा-कपोतमीवा	१२२७
पारेवया	पारापताः-कपोताः	८८
पारेवयाण	पारापतानाम्-फलविशेषा-णाम्	१२३५, पृ. २७३ टि. ६
पारेवाण	,,	,, ११२२
पालका	पालक्या-वनस्पतिः	४९, गा. ३९
पालंका	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. १५
पालियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	१२२९
पालेमाणा	पालयमानौ-पालयन्तौ	१७८ [२]
,,	पालयमानाः-पालयन्तः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
● पावकम्मे	पापकर्मा	८९९
पावबलि	बल्लीविशेषः	४५, गा. २९

मूलसदो	सक्यस्थो	सुसंकाह	मूलसदो	सक्यस्थो	सुसंकाह
० पावं	पापम् ११० गा. १२०		पासादीया	प्रसादनीयानि १७७,	
पावा	पापा-नगरी १०२			१८८, १९६	
	गा. ११६		पासादीया	,, घृ. ५६ टि. ९	
पावे	प्राप्नोति २११ गा. १७२		पासिडकामे	द्रष्टुकामः १६८०	
पास	म्लेच्छजातिविशेषः ९८		पासिडं	द्रष्टुम् ५४ [१०] गा. १०३	
पासह	पश्यति ९९० [२],		पासिष्ठा	दृष्ट्वा १६८०	
	९९४, १२१५ [१-३],		पासिय	वृक्षविशेषः घृ. १७ टि. ९	
	१९६४		पासियध्वं	द्रष्टव्यम् १६८०	
० पासणता	पश्यता १९४५, १९४८,		पासेति	पश्यन्ति ९९६	
	१९५०, १९५१		पाहुया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
० पासणताप	पश्यन्त्या १९५५		वि	अपि ५४ [७] गा. ८५,	
पासणया	पश्यता-दर्शनता २ गा. ७,			५४ [१०] गा. १००,	
	१९३६, १९४०, १९४४,			८३, १८७ गा. १३९,	
	१९४७			१९० [२], १९४,	
० पासणया	,, १९३६ तः १९३८,			१९७ [१], ६०६ तः	
	१९४० तः १९४२,			६१६, ६१९, ६२१ तः	
	१९४४, १९५०, १९५१,			६२४, ६५० [१०],	
	१९५७ [१], १९५८			६५५ [४], ८७२,	
पासणयापयं	पश्यतापदम् घृ. ४१२ घं.			८७५, ८७७ [५-१४,	
	२६			१८-२१], ८७८, ८८०,	
पासति	पश्यति ९९० [२], ९९२			९१२ [१], ९८३ [२],	
	[२], ९९४, १२१५			९८७ [१], ९९३,	
	[१-३], १९८०, १९६३,			१००१, ११८० [६,	
	१९६४, २१६९			१०], ११८१, १२५८	
पासवणेसु	प्रसवणेषु ९३			[३], १४६४, १४७२,	
पासंति	पश्यन्ति २११ गा. १७०,			१५२० [५], १५६२,	
	९९५ [१], ९९६, ९९८,			१७६२, १७८२, १७९८	
	१९८३ तः १९९२,			[१-३], १८०० [१-३],	
	१९९४, १९९५, १९९७,			१८५३, १९११,	
	१९९८, २००६, २००७,			१९३९, २०२०, २०५६,	
	२०४०, २०४२, २०४३,			२०५७ [३], २०५८,	
	२०४६, घृ. २९० टि. १			२०६४, २०६७, २०७०,	
पासाईया	प्रसादनीया २०६ [१]			२०७५, २०७८, २०८३,	
,,	प्रसादनीयानि १७८ [१],			२१६८, २१६९, २१७३	
	१९५ [१], २०६ [१],			[२], २१७४ [१-३],	
	२१०			घृ. १९० टि. १	
पासादीया	प्रसादनीया २११		*वि	अपि ६९२, १२०५	

मूलसदो	सङ्गस्थो	सुत्तकाह
पिक्काणं	पक्कानाम्	१२३६
० पिच्छम्	पिच्छकम्	पृ. २९३ टि. ११
० पिच्छे	पिच्छम्	१२२७
पिट्ठ	पिट्ठ	१२३७
० पिट्ठरासी	पिट्ठराशिः	१२३१
पित्ततरिया	प्रियतरिका	पृ. २९७ टि. ४
पित्तसु	पित्तसु	९३
पिपीळिया	पिपीळिका	५७ [१]
पिप्परि	पिप्पली	४१ गा. १७
पिप्पल्लिचुण्णाण	पिप्पलीचूर्णानाम्	८८८
पिप्पल्लिचुण्णे	पिप्पलीचूर्णम्	१२३४
पिप्पल्लिया	पिप्पल्लिका	४२ गा. २०
पिप्पली	पिप्पली	१२३४
पिप्पलीमूलम्	पिप्पलीमूलकम्	१२३४
पिय	प्रिय	पृ. ६४ टि. ७
पियतरिया	प्रियतरिका	१२३१, १२३८
० पियरो	पित्तरो	८४१
पियस्सरया	प्रियस्वरता	१६८४ [१]
पियंगाला	चतुर्निद्रयजीवाः	५८ [१]
पियंगुवण्णा	प्रियङ्गुवर्णाः	१८७ गा. १४६
* ० पिया	प्रियाः	१८८
पियाले	प्रियालः	४० गा. १४
पिलुक्खरुक्खे	श्लक्ष्णः	४१ गा. १७
पिलुक्खुरुक्खे	श्लक्ष्णः	पृ. १७ टि. १३
पिसाण्हितो	पिशाचेभ्यः	६५० [१५]
पिसायइंदा	पिशाचेन्द्रौ	१८९ [२]
पिसायइंदे	पिशाचेन्द्रः	१९० [२], १९१ [२]
पिसायराया	पिशाचराजः	१९० [२], १९१ [२]
पिसायरायाणो	पिशाचराजौ	१८९ [२]
पिसायंदा	पिशाचेन्द्रो	पृ. ६६ टि. १
पिसाया	पिशाचाः	१४१ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]

मूलसदो	सङ्गस्थो	सुत्तकाह
पिसायाणं	पिशाचानाम्	१८९ [१], १९० [१], १९२
पिसुया	श्रीनिद्रयजीवाः	५७ [१]
पिड्डजणस्स	पृथग्जनस्य	७७३ [४]
पिड्डजणे	पृथग्जनः	७७३ [४]
पिड्डजणो	,,	पृ. १९ टि. १
० पिठे	पिच्छम्	पृ. २९३ टि. ११-१२
० पिठितं	पिण्डितम्	२११ गा. १७२
० पिठितो	पिण्डितः	२११ गा. १७३
पीईय	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४
पीठ	पीठ	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
पीणजिञ्जा	प्रीणनीया	१२३७
पीयकणवीरम्	पीतकरवीरकः	१२३०
पीयवंपुजीवण	पीतवन्पुजीवकः	१२३०
पीयवण्ण ०	पीतवर्ण	पृ. १३७ टि. १
पीयासोणे	पीताशोकः	१२३०
पीलु	पीलुः	४० गा. १३
पुक्खरकणिया- संठाण ०	पुष्करकर्णिकासंस्थान	१७७, १७८ [१], १८८
पुक्खरकणिया- संठाणसंठिते	पुष्करकर्णिकासंस्थान- संस्थितः	२१६९
पुक्खरवीचे	पुष्करद्वीपे	पृ. ३०२ टि. २
पुक्खरवे	पुष्करार्दे	१२५७ [१६]
पुम्भरवरदीवदु ०	पुष्करवरद्वीपार्द	१०९८
पुक्खरसारिया	पुष्करसारिका-लिपिमैदः	१०७
पुक्खरिणीजो	पुष्करिण्यः	१५४८
पुक्खरिणीण	पुष्करिणीनाम्	८८५
पुक्खरिणीसु	पुष्करिणीसु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
पुक्खरे	पुष्करः-द्वीपः समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०४
पुग्गाले	पुद्गलान्	१८११
पुच्छणी	पुच्छनी-भाषाप्रमैदः	८८६ गा. १९६

मूलसरो
पुष्पा

सकयलो सुसंकाह
पुष्पा १९१, ३५१
[२-३], ३५२ [१-३],
३५५ [१-३], ३५६
[१-३], ३५७ [३], ३५९
[१-३], ३६० [२-३],
३६२ [१-३], ३६३ [२]
तः ३६५ [३], ३६६
[२-३], ३६८ [१-३],
३६९ [२-३], ३७०
[२-३], ३७१ [३],
३७२ [२] तः ३७४,
३७५ [२] तः ३८०,
३८१ [२] तः ३८३,
३८४ [२] तः ३८६,
३८७ [२] तः ३८९,
३९० [२] तः ३९२,
३९३ [२-३], ३९४
[२-३], ३९५ [२-३],
३९६ [२] तः ३९८,
३९९ [२] तः ४०६,
४०७ [२-३], ४०८
[२-३], ४०९ [०] तः
४३५, ४३६ [२-३],
४३७ [२], ४४५, ४४६,
४४८, ४४७ [१], ४६८
[१], ४७० [१], ४७३
[१], ४७४ [१], ४७५
[१], ४८३ [१], ४८७
[१], ५०५, ५०८ तः
५११, ५१३ तः ५१५,
५१९, ५२५ [१], ५२६
[१], ५२७ [१], ५२९
[१], ५३० [१], ५३१
[१, ३], ५३२ [१],
५३३ [१], ५३५ [१],
५३६ [१], ५३७ [१],
५३८ [१], ५३९ [१],

मूलसरो

सकयलो सुसंकाह
५४१ [१], ५४२ [१],
५४३ [१], ५४५ [१],
५४७ [१], ५४८ [१],
५५० [१], ५५१ [१],
५५२ [१], ५५४ [१-२],
५५५ [१, ३], ५५६
[१], ५८६ तः ५८८,
५९० तः ६०४, ६४१,
६४३, ६४४, ६४३ [२],
६७५, ७६७, ७८२ तः
७८८, ७९८ तः ८००,
९१६ [२], ९२१ [२],
९६८ [१], ९७२ [३-५],
९७६ [३-४], ९९२ [३],
१००५, १०२८ [२-३],
१०३९, १०४०, १०७२
तः १०७५, ११३१,
११३३ [१], ११४५,
११४६, ११६३ [१] तः
११६६ [१], ११६७
[१], ११६८ [१],
११६९ [१-२], १२०३
[३], १२१० [१],
१२११, १२३४ तः
१२३७, १२५७ [२, ९,
१३], १२७६, १२७७,
१२८० तः १२८३,
१२८६, १२८८ तः
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ तः १२९९,
१३०२, १३०६, १३०८,
१३०९, १३११, १३१४,
१३१५, १३१७ तः
१३१९, १३२९, १३३०,
१३३२, १३३३, १३३५,
१३३७ तः १३४२,
१३४४, १३४५, १३४७,

मूलसरो

सकयत्यो

सुसंकाह

१३५१ तः १३५४,
 १३५६ तः १३५९,
 १३६१, १३६२, १३६४,
 १३६७, १३६८, १३७०
 तः १३९५, १३९७,
 १३९८, १४०२, १४०३,
 १४०५, १४०८ [३],
 १४१० [३], १४१९,
 १४३३, १४४७ तः
 १४५०, १४५४ तः
 १४५६, १४६२, १४६३,
 १५०१ [४], १५०४
 [१], १५२९ [३],
 १६२९, १६३०, १६५४,
 १६६०, १६८१ [२],
 १६८३ तः १६८६,
 १६८९ [३], १६९०
 [२], १६९४ [२, १०-
 ११], १७०० [१, ५-१३],
 १७०१ [१-२], १७०२
 [१, ३-६, ८-९, ११,
 १८, २१-२२, २४-२७,
 २९, ३४-४०, ४२-४३,
 ४५, ५५, ५७], १७०३
 [१-२], १७०४, १७१४,
 १७३१ [५], १७५९
 [१], १७६१, १७६४,
 १७८१, १७८४ [३],
 १८१९, १८२२, १८२५,
 १८३१ तः १८५२,
 १८५५, १८६९ [१],
 १८७०, १८९१ [१],
 १९१६, १९२०, १९३१,
 १९३२ [१], १९५०,
 १९५७ [१], १९५८,
 १९६०, १९६६, १९६८,
 १९७३, १९७७, १९७८,

मूलसरो

सकयत्यो

सुसंकाह

१९८०, १९८८, १९९०,
 २००९ [१], २०१०,
 २०१२ तः २०१६,
 २०१९, २०२०, २०२४,
 २०२५, २०२९, २०४२,
 २०४३, २०४६, २०५७
 [२-३], २०५८, २०७०,
 २०८०, २०८३, २१४४
 [१], २१४५ [१],
 २१४९ तः २१५१, घ.
 १२२ टि. १, घ. १२३
 टि. २, घ. ३२४ टि. १,
 घ. ३९५ टि. १०, घ.
 ४१४ टि. १

पुच्छाय

पृच्छायाम् १०३२ [१],
 १०३३ [१], १४४१,
 घ. ३१९ टि. २

,,

पृच्छया १९०७, २१२४
 [४]

पुच्छाभो

पृच्छाः ११५१

पुच्छिज्जइ

पृच्छयेते २७२ [६]

पुच्छिज्जति

,, १९०७

पुच्छिज्जति

पृच्छयन्ते ८९०, ८९१,
 ८९५, ११४८, १५२६
 [३]

,,

पृच्छयेते १८७६ [२],
 १८७८ [३]

+ पुट्ट

स्पृष्टम् ९७२ गा. २०२

+ पुट्ट-

स्पृष्ट ८७७ [२३] गा. मू.
 १९८

पुट्टस्स

स्पृष्टस्स १६७९

० पुट्टस्स

,, १६७९

पुट्टा

स्पृष्टाः २११ गा. १६७-
 १६८

पुट्टाई

स्पृष्टानि ८८७ [१५-१६],
 ९९० [२], १४४४,
 १८०० [३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
पुद्गाहं	स्पृष्टान्	१९० [१, ३]
पुद्गाणि	स्पृष्टाः	१९१ [२]
पुद्गे	स्पृष्टः	१६२०
”	स्पृष्टान्	१९२ [१-३]
पुद्वि	पृथ्वी ६०, २१६ [१-८],	२१७ [१-६], ८५४
पुद्वि •	” ५४ [७] गा. ८४,	११५२, १४११,
		१५४६, १५८३
		[३], १५८५ [२]
”	” — पृथ्वीनामामिधद्वीप-	
	समुद्रार्थे १००३ [२] गा.	२०५
पुद्विकाहप	पृथ्वीकायिकः	४४३,
	४६६ [१], ४६७ [१],	४६८ [१], ४७० [१],
	१२०३ [३], १२१०	[१], १४२७ [१]
पुद्विकाहपणं	पृथ्वीकायिकेन	१००२,
	१००३ [१]	
पुद्विकाहपसु	पृथ्वीकायिकेषु	६६८ [४]
• पुद्विकाहपसु	”	६६८ [४-५]
पुद्विकाहपहितो	पृथ्वीकायिकेभ्यः	६५०
	[३-४], ६५५ [४],	१४२७ [१]
• पुद्विकाहपहितो	पृथ्वीकायिकेभ्यः	६५०
	[४-६]	
पुद्विकाहप	पृथ्वीकायिक	२३९,
	२४३, २४८, २४९	
पुद्विकाहप—	”	२३८
पुद्विकाहप •	” ६६८ [३], १०६०	
पुद्विकाहपसे	पृथ्वीकायिकत्वे	१०४१
	[३], १०६६ [१],	२१०७
पुद्विकाहपस्स	पृथ्वीकायिकस्य	४४३,
	४६६ [१], ४६७ [१],	४६८ [१], ४७० [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
पुद्विकाहया	पृथ्वीकायिकाः	१९, २०,
	२५ [३], २१४ [१],	२३२ तः २३४, २३५
	[२], २३६, २४२, ३०७	तः ३०९, ४३९, ५७९,
	६१७, ६३०, ६५० [१],	६५३, ६६९ [१], ६७९,
	६९७, ९४० [१],	१०८०, १८०७, १९३१
• पुद्विकाहया	पृथ्वीकायिकाः	२१ तः
	२४, १५०, २३७ तः	२३९, २४० [२], २४१,
	२४३, २४४, २४५ [२],	२४६ तः २४९, २५१,
		३३४
पुद्विकाहयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	२३२ तः
	२३४, २३५ [२], २३६,	३५४ [१], ४४३, ४६६
	[१], ४६७ [१], ४६८	[१], ४७० [१], ६५५
	[४], ७२९, ७४२,	७५८, ९१४ [१-२],
	९१६ [१, ३], ९१७,	९८५ [१-९], १०२१
	[१-३], १०२७ [१],	१५०५
• पुद्विकाहयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	१४८
	तः १५०, २३७, २४१,	२४२, २४५ [२], २४६
	तः २४८, २५१, २५४	[२-३], २५५ [१-३],
	२५६ [१-३], २५८	
पुद्विकालो	पृथ्वीकालः—पृथ्वीकायिक-	
	कायस्थितिकालः	१३७७,
		१३८६
पुद्विकाहप	पृथ्वीकायिकः	१२०३
	[१, ३], १२८६, १४२८	[१], १४३९

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
• पुढविकाइए	पृथ्वीकायिकः	१३०१, १३०६, १४३५
पुढविकाइएणं	पृथ्वीकायिकेन	१००५
पुढविकाइएसु	पृथ्वीकायिकेषु	१२०३ [१, ३], १२१० [१], १४२५ [१], १४२८ [१]
पुढविकाइएहिंतो	पृथ्वीकायिकेभ्यः	१४२८ [१]
पुढविकाइओ	पृथ्वीकायिकः	१४२९
पुढविकाइय	पृथ्वीकायिक	१३१५, १५३७
पुढविकाइय •	„	१०३२ [१], १२९४, १३०३, १४३१ [१], १५८९ [३]
पुढविकाइयएगिं-	पृथ्वीकायिकै-	
दियभोरालिय-	न्द्रियोदारिकशरीरस्य	
सरीरस्स		१५०४ [१]
पुढविकाइयए-	पृथ्वीकायिकैके	
गिंदियभोरालिय-	न्द्रियोदारिकशरीरम्	
सरीरे		१८७७, १४७८ [१], १४९० [१], १५४२
• „	„	१४७८ [१-२]
पुढविकाइयत्ते	पृथ्वीकायिकत्वे	२११३
पुढविकाइयस्स	पृथ्वीकायिकस्य	१६३५ [३], २११२, २११३
पुढविकाइया	पृथ्वीकायिकाः	११३७ तः ११३९, १२०५, १४०२, १४१६ [१], १४७८ [३], १८०९ तः १८१२, १९३१, १९५७ [१], २०३५, २०८०, २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढविकाइयाओ	पृथ्वीकायिकात्	पृ. ३१:३ टि. १
पुढविकाइयाण	पृथ्वीकायिकानाम्	११९५
• पुढविकाइयाण	„	१४९० [२]

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
पुढविकाइयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	९०४, ९१६ [२], १०७२, ११६०, ११७४, १४०२, १७५९ [१], १८०८, १८१५, १८५५, १९१६, तः १९१८, १९३१, १९४४, १९४५, १९५७ [१], १९६८, २०८०, २०९१ [१], २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढविं	पृथ्वीम्	६४७ गा. १८३-१८४, १९६३, १९६४
पुढवी	पृथ्वी	२८ गा. ८, २११, ७७५, ७७६, १५४८, १५५१ [१]
पुढवी •	„	पृ. २४ टि. १
पुढवी-	„	८५४ तः ८५६
पुढवीए	पृथिव्याः	१६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०, २११, २१७ [१-६], ७७७, १५५१ [१], १९९८, २०००, २००२ तः २००६
„	पृथिव्याम्	३३४, २०५७ [१]
• पुढवीए	पृथिव्याः	पृ. १४ टि. १
पुढवीओ	पृथिव्यः	७७४
पुढवीसु	पृथ्वीषु	१४८, १६७
• पुढवीसु	„	६६७
पुढवीहिंलो	पृथ्वीभ्याम्	१४६५

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुतंकाह
पुण	पुनः ६४७ गा. १८३, १४४६ तः १४५०, १४५४ तः १४५६, १५६०, १५६१, १६०९, १६१२, १६२८, १६२९, १६३८, १६३५ [१, ४], १७३७ [४]	
पुणभव	पुनर्भव २११	
पुणरवि	पुनरपि २१७६	
पुण०	पुण्य ११० गा. १२०	
पुणकलस	पूर्णकलसा १७७	
पुणभइ०	पूर्णभद्र—वानव्यन्तरदेवेन्द्र १९२	
पुणभहे	पूर्णभद्रः—, १९२ गा. १४९	
+ पुणगा	पुजागाः ४० गा. १५	
पुणे	पर्णः—द्वीपकुमारिन्द्रः १८७ गा. १४३	
+ पुतंजीवय— पुफ	पुत्रजीवकः ४० गा. १४ पुण्य ५५ [३] गा. १०९, १७७, १७८ [१-२], १८७ गा. १६७, १८८, १७४ [१], १२२९, घृ. २४१ टि. १	
पुफचंगेरिसंठिण्	पुष्पचङ्गेरीसंस्थितः २०१५	
• पुफरास्ती	पुष्परशिः १२३१	
पुफबिडिया	जीर्णद्वयजीवाः ५७ [१]	
पुफकस्स	पुष्पस्थ ५४ [३] गा. ६३, ५४ [४] गा. ७३	
पुफा	पुष्पाणि ४०, ४१, ५४ [८] गा. ८६-८७	
पुफाहं	,, ५४ [८] गा. ९३	
पुफासवे	पुष्पासवः १२३७	
पुफुत्तरा	पुष्पोत्तरा—शार्कराविशेषः १२३८	
पुफे	पुष्पम् ५४ [३] गा. ६३, ५४ [४] गा. ७३	

भा. ९ [३]-२८

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुतंकाह
० पुफे	पुष्पम् १२३३	
पुमज्जापणी	पुमाज्जापनी ८३४, ८३७, ८५५	
पुमपणवणी	पुम्पज्ञापनी ८३५, ८३८, ८५६	
पुमवयणं	पुंमचनम् ८५७	
पुमवयणे	,, ८९६	
पुमवयू	पुंवाक् ८३३, ८३६, ८५२, ८५४	
पुरच्छिमढ०	पूर्वादि घृ. २७० टि. १-२	
पुरथिम०	पूर्व २१६ [१-८], २१७ [१-६], २२०, २२२, २२३ [१-८]	
० पुरथिमढ	पूर्वादि घृ. २७० टि. २	
० पुरथिमढे	पूर्वादि घृ. ३०२ टि. १	
पुरथिमिहं	पौरस्त्वम् ११०१	
पुरथिमिह्याभो	पौरस्त्यात् ११०१	
पुरथिमेणं	पूर्वेण २१३ तः २१५ [३], २१८, २१९, २२१, २२६, ३२७, ३२९	
० पुरथिमेणं	पूर्वेण ३२७, ३२९	
पुरंदरे	पुरन्दरः १९७ [२]	
पुरिमदू	पूर्वादि १०९८	
पुरिमढ०	,, १०९८	
० पुरिमढे	पूर्वादि १२५७ [१६]	
पुरिस	पुरुष ९३, १२३०	
पुरिसकार	पुरुषकार १६८४ [१]	
पुरिसलिगसिद्धा	पुरुषलिङ्गसिद्धाः १६	
पुरिसवेण	पुरुषवेदः १६९१ [५]	
पुरिसवेदगा	पुरुषवेदकाः २५३	
पुरिसवेदगाणं	पुरुषवेदकानाम् २५३	
पुरिसवेदगिणस्स	पुरुषवेदनीयस्य घृ. ३८२ टि. १	
पुरिसवेदस्स	पुरुषवेदस्य १७०८ [७], १७३९ [२]	
पुरिसवेदे	पुरुषवेदः १३२८	
० पुरिसवेदेसु	पुरुषवेदेषु १९०२ [२]	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुतंकाह	मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुतंकाह
पुरिसवेयगा	पुरुषवेदकाः ९३८, ९३९ [१], ९४२, ९४३			१०४८ [१-२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-३], १०५५ [१, ३-५], १०५८ तः १०६१, १०६३ तः १०६५, १०६६ [२-३], १०६७	
पुरिसवेयपरिणामे	पुरुषवेदपरिणामः ९३७			पुरस्कृतानि १००६ गा.	
पुरिसवेयस्स	पुरुषवेदस्य १७०० [१०], १७०२ [४], १७०८ [९]			पुरस्कृतंषु १०६७	
पुरिसं	पुरुषम् १११५, १२१५ [१-३]		पुरेस्वद्विया	पुरोहितरत्नत्वम् १४६७	
पुरिसा	पुरुषाः ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ३३४, १११९			पुलकः-पृथ्वीभेदः २४ गा. ११	
पुरिसे	पुरुषः १११५, ११२१, १२१५ [१-३]		पुलगा	प्राहविशेषः ६५	
० पुरिसेण	पुरुषेण १ [गा. १]		पुलाकिमिया	पायुकुमयः-द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
पुरिसेहिंलो	पुरुषेभ्यः ६४५ [६]		पुलिद	पुलिन्द-म्लेच्छजातिविशेषः ९८	
पुरिसो	पुरुषः २११ गा. १७६, पृ. २७२ टि. ४		पुल्ल०	पूर्व १०८९, २१७५, पृ. २६८ टि. ३	
पुरेस्वडा	पुरस्कृताः २०९३ [१], २०९५ [१] तः २०९७ [१], २०९९ [१] त २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ तः २१०९, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२१ [१], २१२३ [१-३], २१२४ [१-३], २१२५ [१], २१३७ [१], २१४० [१]		पुल्लकोटिभि- भाग-०	पूर्वकोटिभिभाग १७०१ [२], १७३० [१]	
	पुरस्कृतानि १०३०, १०३१ [१], १०३२ [२], १०३४, १०३६ तः १०३८ [१], १०३९, १०४०, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१-३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७-८], १०४७ [२-४],		पुल्लकोटिपुहुत्त०	पूर्वकोटिपृथक्त्व १२६२ [२], १३२७	
			पुल्लकोटिं	पूर्वकोटिम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६, १७१९, १७२३, १७२६	
			पुल्लकोटी	पूर्वकोटि ३७३ [१, ३], ३७५ [१, ३], ३७६ [१, ३], ३७७ [१, ३], ३८१ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८४ [१, ३], ३८६ [१, ३]	
			पुल्लकोटी	पूर्वकोटिम् १७१०	
			पुल्लकोटीए	पूर्वकोट्या १३५३	
			पुल्लकोटीति-	पूर्वकोटिभिभाग १९०१ [१]	
			भाग-०		

मूलस्रो	सकथत्यो	सुसंकाह
पुष्पभाषपणवणं	पूर्वभावप्रज्ञापनाम्	१८५३, १८५५, तः १८५७
पुष्पविदेह०	पूर्वविदेह	१०९८, १२५७ [७]
पुष्पवेवालीयो	पूर्वतटतः	१११२
पुष्पसुप०	पूर्वभूत	१ [गा. १]
पुष्पामेव	पूर्वमेव	२१७५
पुष्पोववणगा	पूर्वोपपक्काः	११२५, ११२६, ११३२, ११३३ [१]
पुस्तफलं	पुष्पफलीफलम्	५४ [८] गा. ९४
पुहस्तस (स. व.)	पृथक्त्वे	१८०६ [२], १८२८ तः १८३१
० पुहसं	पृथक्त्वम्	९१० [३], १२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३१४, १३२०, १३२७, १३२८, १३८३, १३८९, १५११ [१-३], १५१२, १५१२ गा. २१५-२१६, १५३०, २१०० [२], २१२४ [३], पृ. ३२ टि. १७
० पुहसिया	पृथक्त्वेन	८३, ८९५
पुहसेज	पृथक्त्वेन	८८९, ८९२, १७६७ [२], १७६८ [३], १७७१, १७७३ [२], १७८८ [२], १७९२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९० [३], १८९२, १८९३, १८९८ [३], १९०५ [१]
पुहसेजं	पृथक्त्वेन	१८८२ [१], १८९१ [२], १८९५ [१]
० पुहसेज	,,	८९१, १९०७
पुहुत	पृथक्त्व	१२६२ [२], १३२७

मूलस्रो	सकथत्यो	सुसंकाह
पुंज-	पुंज	१७७, १७८ [१], १८८
पुंढरीया(ब)	पुंढरीक	१९५ [१]
+ पुईकरंज	पुतिकरंजः-वनस्पतिः	४० गा. १५
पुएसु	पुयेसु	९३
पूय	पुति	१६७
पूयणया	पुतिशेषः	७३
पूयपडल	पुतिपडल	१६८ तः १७४, पृ. ५० टि. ६
पूयफली	पूयफली	४८ गा. ३८
पूयकटा	कटाविशेषः	पृ. १९ टि. १
० पूरे	पूरम्	१२३१
पूरेह	पूरयति	२१७७
पूयफलं	पूयफलीफलम्	पृ. २५ टि. ७
पूयफली	पूयफली	४५ गा. २८
पेजणिस्सिया	प्रेमनिःसृता - भाषाप्रमेदः	८६३
पेजे	प्रेमिणि	८६३ गा. १९५
पेजेणं	प्रेमणा	१५८०
पेलुगा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ७
पेसला	पेसला	१२३७
पेसुण्णेणं	पेसुण्णेन	१५८०
पेहमाणे	प्रेक्षमाणः	९९९ [१]
पेहुण०	मयूरपिच्छ	१२३१
पेहेति	प्रेक्षते	९९८ [१]
पोक्खलत्थिभए	वनस्पतिविशेषः	५१
पोक्खलत्थिभुए	,,	पृ. २१ टि. २
पोक्खलत्थिभए	,,	पृ. २१ टि. २
पोक्खले	पुष्करम्	५१
पोमाक	पुद्गल	९३
पोमाळ०	,,	पृ. २७० टि. ३५
+ पोमाळ	पुद्गलः	२१२ गा. १८१
पोमाळगती	पुद्गलगतिः	१११०, १११५

मूलस्रो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
पोग्गलचिणणा	पुद्गलचयनम्	१४०६ गा. २१३
पोग्गलणोभवोव- बातयती	पुद्गलनोभवोपपातयति:	११००, ११०१
पोग्गलत्थिकाप	पुद्गलास्तिकायः	२७०, २७१, २७२ [५], २७३
पोग्गलत्थिकाय	पुद्गलास्तिकाय	२७०, २७१, २७३
पोग्गलत्थिकायस्स	पुद्गलास्तिकायस्य	२७२ [५]
पोग्गलपरिणामं	पुद्गलपरिणामम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२]
पोग्गलपरियहं	पुद्गलपरावर्तम्	१३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
पोग्गलपरिषट्ठा	पुद्गलपरावर्ती:	१२६५ [१], १२८८, १३१०
पोग्गलस्स	पुद्गलस्य	५११, ५१३ त ५१५, ५१९, ५२५ [१, ३], ५५६ [१], ५७७ [१]
पोग्गलं	पुद्गलम्	१६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६
पोग्गला	पुद्गलाः	२७५, ३२६, ३२७, ३३१, ३३२, ९९३, ९९४, १५५३, १५५४, १५५७, १८०५, १८१२, १८१८, १८२१, १८६४, २०५२ [२], २१५३ [४], २१६६ [३], २१६८, २१६९
”	पुद्गलान्	१८२२, २०३२ गा. २२३, २१५३ [३], २१६६ [२]

मूलस्रो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
०पोग्गला	पुद्गलाः	३३०, ९९३
पोग्गलानं	पुद्गलानाम्	२७५, ३३१ तः ३३३, ५११, ५२५ [१], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१], १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०३, १८१०, १८१६, १८१८, १८२१
०पोग्गलानं	पुद्गलानाम्	३३०, ९९४, १११०
पोग्गलं	पुद्गलः	५११, ५१३ तः ५१५, ५१५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१]
”	पुद्गलान्	९९२ [१-३], ११२४, ११४२, १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०१, १८०३ तः १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२५, २०४०, २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
०पोग्गले	पुद्गलः	११०६
”	पुद्गलान्	९९५ [१], ९९६, ९९८
पोग्गलेहिं	पुद्गलैः	२१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
पोग्गल्ल	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
पोग्गल्ल	चतुर्विन्ध्यजीवः	पृ. २८ टि. ७
पोग्गल्लारा	पुस्तकाराः, पुस्तककाराः— शिल्पाधीः	१०६

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुतंकाह
+ पोरा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. १३
पोराण	,,	पृ. २९६ टि. ७
पोराणे	पुराणान्	१८०१, १८०६ [१], १८०९
पोरेवधं	पौरपत्यम्	१७७
पोलिदी	पोलिन्दी—लिपिविशेषः	१०७
पोसहोववासं	पौषधोपवासम्	१४२० [६-७]
पोहतं	पृथुत्वम्	९.७२ गा. २०२, ९.८७ [१]
० पोहस्तिषा	पार्थकृत्वकाः	१५.८४ [२], १५.८७ [२], १६.७४ [२], १६.७८ [३]
पोहत्तेणं	पृथुत्वेन	९.७६ [१, ३-४], ९.८५ [४]
,,	पृथक्त्वेन	१०६४
० पोहत्तेहिं	पृथक्त्वाभ्याम्	१७६२
पोंडरिबदले	पुण्डरीकदलम्	१२३१
पोंडरीण्	पुण्डरीकम्	५१
पोंडरीया	रोमपक्षिविशेषः	८८
० प्यगारा	प्रकाराः	२४, २८ [१], ३१ [१], ४० तः ४२, ४४ तः ४६, ५१, ५२, ५४ [११], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२
,,	प्रकारा	८५१
,,	प्रकाराणि	४७ तः ४९, ८५३
० प्यगारे	प्रकाराः	३४ [१]
० प्यभा	प्रभाः	१८९ गा. १४७
,,	प्रभा पथा वा	१६८

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुतंकाह
० प्यमे	प्रभः	२०१ [१]
प्यसुह	प्रमुख	२५ [३], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ९१ [४]
प्यवाहृ	प्रवाहित	१७८ [२], १९६
प्यवाहृ	,,	१७७, १७८ [१], १८८
० प्यवाण्	प्रपातः	१०८५
० प्यविष्टे	प्रविष्टः	१७४४
० प्यहा	प्रभा पथा वा	१६९, १७०, १७३
प्यि	अपि	६९२
० प्यिषा	प्रियाः	१८८
० प्यासेहि	स्पर्शैः	७३२ [१], ५३६ [१]
फ		
+ फणस	पनसः	४१ गा. १६
फणसाण	पनसानाम्	११२३, १२३५
फणिजण्	वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ४१
फरिसपरिबारगा	स्पर्शपरिचारकाः—	० प्रवी-चारका. पृ. ४२३ टि. २
फलगा	फलक	२१७४ [४]
फलपत्तस्स	फलप्राप्तस्य	१६७९
फलविदिया	श्रीन्द्रियजीवाः	५७ [१]
फलस्स	फलस्य	५४ [३] गा. ६४, ५४ [४] गा. ७४
फला	फलानि	४०, ४१
फलासवे	फलासवः	१२३७
फलिहृषडेंसण्	रुटिकवत्तंसकः	१९८ [१], २०६ [१]
० फलिहा	परिखाणि	पृ. ५६ टि. २, पृ. ५७ टि. ३, पृ. ६४ टि. १
फकिहे	रुटिकः	२४ गा. १७

मूलसहो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह	मूलसहो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
फले	फले ५४ [२] गा. ५५		कासगुणे	स्पर्शगुणान्	१८०१
"	फलम् ५४ [३] गा. ६४,		कासचरिमेणं	स्पर्शचरिमेण	८२८ [१], ८२९ [१]
० फले	" ५४ [४] गा. ७४	१२३३	कासणामे	स्पर्शनाम	१६९३, १६९४ [१२]
० फलेषु	फलेषु ५५ [३] गा. १०९		० कासणामे	"	१६९४ [१२]
० फाणिण्	फाणितम् १२३३		कासतो	स्पर्शतः १० [१], ११	[२.५], १२ [१-२, ४-८], १३ [१, ४-५], १८०९
+ फाणिय	" ९.७२ गा. २०३		कासपरिणता	स्पर्शपरिणताः	८ [४]
फाणियं	" ९.९९ [२]		० कासपरिणता	" ८ [४], ९ [१] तः	१३ [५]
फालियामया	रुटिकमयानि १९५ [३]		कासपरिणया	"	७
कास	स्पर्श ८ [४], ९ [१]		कासपरिणामे	स्पर्शपरिणामः ९.४७, ९.५५	
	तः १३ [५], ४४४		कासपरियारगा	स्पर्शपरिचारकाः - प्रबी- चारकाः २.०५.२ [१, ३], २.०५.३	
	तः ४४८, ४५२, ४५५		कासपरियारणा	स्पर्शपरिचारणा - प्रबी- चारणा २.०५.२ [१]	
	[१-३], ४५६ [१],		काममंताह	स्पर्शवन्ति - स्पर्शोपेतानि	८७७ [६, १३], १७९७, १८०० [१]
	४५७ [१], ४५८ [१],		कासविष्णाणावरणे	स्पर्शविष्णाणावरणम् १६७९	
	४६२ [१], ४६६ [१],		कासं	स्पर्शम् २१६९	
	४६७ [१], ४६८ [१],		कासा	स्पर्शाः ३३३, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ५०४, १६८१ [१], १६८४ [१], १७०२ [३२], १८०० [२]	
	४७० [१], ४७३ [१],		० कासा	स्पर्शाः १६७ तः १७४, १९६	
	४७४ [१], ४७५ [१],		कासाहं	स्पर्शान् ९.९० [४]	
	४७७ [१], ४८१ [१],		० कासाहं	स्पर्शानि १८०० [१]	
	४८२ [१], ४८३ [१],		कासाणं	स्पर्शानाम् ३३३	
	४८५ [१], ४८७ [१],		० कासाणं	" ५.२४, घृ. १६२ टि. १	
	४८९ [१], ४९० [१],		कासाणि-	स्पर्शान् ९.९० [४]	
	४९१ [१], ४९३ [१],				
	४९५ [१], ४९७, ५०४,				
	५०८, ५१०, ५१९, ५२५,				
	[१], ५२९ [१], ५३८				
	[१], ५४५ [१], ५४७				
	[१], ५४८ [१], ५५०				
	[१], ५५१ [१], ५५२				
	[१], ५५४ [१-३], ५५५				
	[३], ५५६ [१], ५५७				
	[१], ५५८, १६७९				
कासभो	स्पर्शतः ९ [१-५], १०				
	[२], ११ [१, ३-४],				
	१२ [२, ३, ५], १३				
	[२-३], ८७७ [१४],				
	१८०० [२], १८०१,				
	१८०६ [१]				

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाइ
कासादेसेणं	स्पर्शदिगेन २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
कासावरणे	स्पर्शवरणम् १६७९	
कासिदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [५], ९७५ [२], ९७६ [४], ९७७ [२], ९७८ [२], ९७९, ९८३ [१-२], ९८५ [१-७], ९८७ [१], ९८८, १०२८ [१], १०३२ [१], १०५६	
कासिदिभोवचण्	स्पर्शेन्द्रियोपचयः १००७, १००८ [१]	
कासिद्वियमन्थोगाहे	स्पर्शेन्द्रियार्थावग्रहः १०१९, १०२१ [३]	
कासिद्वियउव- भोगाह्वा	स्पर्शेन्द्रियोपयोगाह्वा १०१२ [१]	
कासिद्वियत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियतया १८०५, १८०६ [१], २०५२ [२]	
कासिद्वियनिष्कत्तणा	स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तना १००९ [१], १०१० [१]	
कासिद्वियपरिणामे	स्पर्शेन्द्रियपरिणामः ९२८	
कासिद्वियरुद्धी	स्पर्शेन्द्रियरुद्धिः १०११ [१]	
कासिद्वियवञ्जणोगाहे	स्पर्शेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः १०१८, १०२१ [२]	
० कासिद्वियवेमाय- त्ताण्	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया १८१९, १८२२, १८२३	
कासिद्वियस्स	स्पर्शेन्द्रियस्व ९७९, ९८० [२], ९८१ [२], ९८२, ९८५ [७-८], ९९२ [४]	
कासिद्वियं	स्पर्शेन्द्रियम् घृ. २५३ टि. १	
कासिद्वियाणं	स्पर्शेन्द्रियाणाम् ९७९, ९८२, १०१३	
कासे	स्पर्शः १०२५, १०२८ [२-३]	
॥	स्पर्शं ८२९ [२] गा. १९१, २०३२ गा. २२४	

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाइ
कासेण	स्पर्शेन २१६९	
कासेणं	॥ १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२३५ तः १२३७, २१६९	
कासेहि	स्पर्शः ५०५	
० कासेहि	स्पर्शः ५०९, ५११, ५३० [१], ५३२ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५५ [१]	
४० कासेहि	स्पर्शः ५३३ [१], ५३६ [१]	
कासेहिं	॥ ४४३, ५१९, ५३१ [१, ३]	
कासेदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९८७ [१-२], १०२७ [१], १०५७	
कासेद्वियमवाण्	स्पर्शेन्द्रियापायः १०१५ [१]	
कासेद्वियइहा	स्पर्शेन्द्रियेहा १०१६ [१]	
कासेद्वियभोगाह्वा	स्पर्शेन्द्रियावगाहना १०१४	
कासेद्वियवेमायत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया १८१२	
० कासेद्वियवेमायत्ताण्	॥ १८२५	
कासेद्वियस्स	स्पर्शेन्द्रियस्व ९८५ [१], ९८७ [२-४], १०१३	
० कासेद्वियाणं	स्पर्शेन्द्रिययोः ९८७ [२, ४]	
० कासो	स्पर्शः ५४७ [१]	
किञ्चित्ता	स्फुटित्वा घृ. २७१ टि. ८	
कुञ्चित्ता	स्फुटित्वा ८८६	
कुञ्चिया	॥ घृ. २१९ टि. ९	
कुञ्जे	सृष्टः १००३ तः १००५, २१९६	
॥	सृष्टम् १००२, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१-२], २१६६ [१]	

मूलसरो	सकथ्यो	सुतंकाइ
कुला	द्विन्द्रियजीवाः पृ. २७टि.७	
कुलह	स्पृशति २११ गा. १६८	
कुसमाणगतिपरिणामे	स्पृशद्विपरिणामः ९४९	
कुसमाणगती	स्पृशद्विः ११०५, ११०६	
कुसंति	स्पृशन्ति ८८०	
कुसित्ता	स्पृष्ट्वा १०००, ११०६, २१६८, २१६९	
कूबिता	स्फुटित्वा पृ. २१९ टि. ९	

ब

+ बउल	बकुलः ४० गा. १३
बउस	बकुज-स्लेच्छजातिविशेष. ९८
बगा	बकाः ८८
बज्जारा	गिल्पायविशेषः पृ. ३८टि. ६
बजीस	द्रात्रिशत २०६ [२] गा. १५४
बत्तीस०	द्रात्रिशत १९७ [२]
बत्तीसह्रमं	द्रात्रिशतमम् पृ. ६१४५.२०
बत्तीसं	द्रात्रिशत १९७ [१], १०८३
,,	द्रात्रिशत १७४ गा. १३३
बत्तीसाण्	द्रात्रिशतः १९७ [२]
बत्तीसुत्तर०	द्रात्रिशदुत्तर १६९
बदरे	गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २०
बद्धासपुटुत्स	बद्धस्पर्शमपुष्टस्य १६७९
बद्धस्त	बद्धस्य १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१], १६८६ [१], १६८७ गा. २०८
बद्धा	बद्धानि १००६ गा. २०८
० बद्धा	,, ५४ [८] गा. ८६-८७
बद्धाहं	,, १४४४
बद्धेलग ०	बद्ध १०३३ [१]
बद्धेलगा	बद्धानि ११० [१-३], १११ [१-३], ११४ [१-२], ११६ [१-२], ११८ [१-२], १२०, १२१

मूलसरो	सकथ्यो	सुतंकाइ
		[१-२], १०३१ [१], १०३२ [१], १०३३ [२-३], १०३६ तः १०४०, १०४१ [२, ४, ७-८], १०४२, १०४३ [३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८ [१-२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [२-४], १०५५ [१, ३-५], १०५८, १०६३ त. १०६५, १०६७
बद्धेलगेहिं	बद्धैः ९१८ [१]	
बद्धेलया	बद्धानि ९१० [१-२], ९११ [२], ९१४ [१], १०३०, १०४१ [१, ३], १०४३ [१]	
बद्धेर	बद्धै-स्लेच्छजातिविशेष ९८	
बरहिणा	बर्हिणाः ८८	
बल	बल १६८४ [१]	
+ बल	बलदेवाः १४०६ गा. २१३	
+ बलदेव	बलदेवाः पृ. ३१९ टि. १	
बलदेव०	बलदेव ८२	
बलदेवत्तं	बलदेवत्वम् १४६४	
बलदेवा	बलदेवाः १००, ७७३ [२]	
बलविसिष्टया	बलविसिष्टता १६८५ [१]	
बलागा	बलाकाः - रोमपक्षिविशेषः ८८	
० बलाहण	बलाहकः १२३१	
बलि	बलिः - असुरकुमारेन्द्रः १८७ गा. १४४	
० बलिणो	बली, बलिः - असुरकुमार-रेन्द्रः १७८ [२]	
बलिमोचनो	पर्वपरिवेष्टनम् ५४ [८] गा. ६३	

मूलस्रो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
बली	बलिः - असुरकुमारेन्द्र	१८० [२]
बहलतरी	बहलतरा	५.४ [५] गा. ७६ त. ७९
बहलिय	बहलीक - म्लेच्छजानि-	विशेष ९८
बहवे	बहवः	१८७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १७९, [१], १८१ [१], १८० [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९९, [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०
बहस्सनी	बहस्सपत्न्यः - बृहस्पति-	निकायदेवाः १९५. [१]
बहिं	बहिः	१९५ [१]
बहुएहिं	बहुभि	५.३ गा. ४६
बहुगीओ	बह्वीः	१९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २१०
बहुतरयं	बहुतरकम्	पृ. २९० टि. १
बहुतराए	बहुतराज	११२४, ११४२
बहुतरागं	बहुतरकम्	१२१५ [२.३]
० बहुएएसे	बहुप्रदेशम्	२१७० [१]
० बहुएएसे	बहुप्रदेशम्	२१७० [१]
बहुवीयगा	बहुवीजकाः	३९, ४१
”	बहुवीजकानि	पृ. १८ टि. १
बहुवीया	बहुवीजानि	४१
बहुमज्जवेसभाए	बहुमज्जवेसभागे	१९८ [१], २०६ [१], २११
बहुमज्जवेसभागो	बहुमज्जवेसभागो	१९७ [१], १९९ [१]
बहुयतरागा	बहुकतरकाः	२०५७ [३.४]

मूलस्रो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
बहुयं	बहुकम्	१२१५ [१]
बहुया	बहुकाः	२२५. तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३०५, ३३० नः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९८५ [७,९], ११८५, २१२५, २१२६
”	बहुकानि	९७९
बहुयाणं	बहुकानाम्	५.४ [१०] गा. १००
० बहुला	बहुलाः	१८८
बहुवत्तव्ययपयं	बहुवक्तव्यतापदम्	पृ. १११ पं. २१
बहुवत्तव्वं	बहुवक्तव्यम्	२ गा. ४
बहुवयणे	बहुवचनम्	८९६
बहुवयू	बहुवाक	८५०
बहुविहं	बहुविधम्	१२४२
बहुविहे	बहुविधान	२११ गा. १७४
बहुसम ०	बहुसम	१९५ [१], १९६, १९८ [१], २१०, २२३, [१], १२१५ [१.३]
बहुं	बहुम्	१२४२
बहुहं	बहूनि	१९६, १९७ तः २०२ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २१०
बहुण	बहूनाम्	५.४ [१०] गा. १००
बहुणं	”	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९०, [२], १९५ तः १९७, १९८ [२], २०१ [२], २०२ [२], २०५ [२]
बहूणि	बहूनि	१९७ [१]
बहेलए	बिभीतकः	पृ. १७ टि. ५
बंघ	बन्ध	९७१ गा. २०१

मूलसहो	सकयत्यो	सुतंकाह
बंध	बन्नाति १७४९, १७५२, १७६६ तः १७६८ [१]	
बंध	,, १६६४ गा. २१७	
० बंध	बन्धकः १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७४२ तः १७४४, १७५५, १७५६ [१]. १७६०, १७६१, १७६३ [१], १७६५ [२], १७६६, १७७७ [१], १७७८, १७८१, १७८३ [१], १७८४ [३]	
० बंधपण	बन्धकेन १७८१	
बंधगवेषगस्त	बन्धकवेदकस्य १७९१	
० बंधगं	बन्धकम् १६९९ [१]	
बंधगा	बन्धकाः ३२५, १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१-३]	
बंधगणं	बन्धकानाम् ३२५	
० बंधो	बन्धकः १५८३ [१], १६४२, १६४३, १७५७, १७५८ [१], १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७८, १७८१, १७८४ [२]	
बंधण	बन्धन २११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
बंधणच्छेयणगती	बन्धनच्छेदनगतिः १०८५, १०९१	
बंधणपरिणामे	बन्धनपरिणामः ९४७, ९४८	

मूलसहो	सकयत्यो	सुतंकाह
बंधणविमोयणगती	बन्धनविमोचनगतिः ११०५, ११२२	
बंधणानो	बन्धनतः ११२२	
बंधणहिं	बन्धनैः २१७० [१] गा. २२८, २१७० [२] गा. २२९	
बंधति	बन्नाति १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १६६४ गा. २१७, १६६८, १६७०, १७४५ तः १७४७ [१], १७४९ तः १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६७ [१], १७६८ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१]	
० बंधद्वारा	बन्धाद्वयाः १७४४	
बंधमाणा	बन्धनतः १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६५ [१२], १७७४ [१], १७८६	
बंधमाणे	बन्धन १५८५ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१]	
० बंधयं	बन्धकम् १७३६ [१]	
बंधति	बन्धन्ति ९७१, १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४८, १६४९ [१], १६७२, १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-४, ७-८], १७०९, १७१०, १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७तः १७१९, १७२१ १७२३, १७२५, १७२७,	

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
	१७२८, १७३० [१], १७३१ [१, ३, ५], १७३२, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [१], १७३८, १७३९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६५ [१-२], १७६९, १७७८, १७८४ [१]	
बंधिस्संति	भन्तस्यन्ति	१७१
बंधिसु	अभान्तसु-बद्धवन्तः	१७०
० बंधुजीवग	बन्धुजीवकः	१७२६, १२२७, १२२९, १२३१
+ बंधुजीवरा	बन्धुजीवकः	४३गा २४
बंधुया	म्लेच्छजातिविशेषः	पृ ३६ टि १४
बंधे	बन्धे	१७८६
॥	बन्धः	२१२ गा. १८१
० बंधे	,,	६८४, ६८५
बंधेसु	अभान्तसु-बद्धवन्तः	१७१
बंधो	बन्धः-१४८गा. १९९-२००	
बंध	ब्रह्मन्-देवलो	१०३५
बंधलो	ब्रह्मलोकः	२०१ [१]
॥	ब्रह्मलोके	२०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २२३ [५], ३३४, ४१९ [१-२], ५९३, १४७०, १८३४
बंधलोग	ब्रह्मलोक	२०५१
बंधलोग ०	ब्रह्मलोक	२०१ [१], २००२
बंधलोगदेवा	ब्रह्मलोकदेवाः	७०६
बंधलोगस्त	ब्रह्मलोकस्त	२०२ [१]
बंधलोगाणं	ब्रह्मलोकानाम्	२०१ [१]
बंधलो	ब्रह्मलोके	२०७
बंधलो	ब्रह्मलोक	१९६, २१०, ६२२, ६३४
बंधलो ०	ब्रह्मलोक	१५३२ [५], २०५२ [१]

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
बंधलोयवर्तिसण	ब्रह्मलोकवर्तिसकः	२०१ [१]
बंधलोया	ब्रह्मलोकाः	१४४ [१]
बंधी	ब्राह्मी	१०७
बंधीए	ब्राह्म्याः	१०७
बंधे	ब्रह्मा-ब्रह्मलोकेन्द्रः	२०१ [२]
बाउचा	वनस्पतिविशेषः- 'बापची'	
	इति भाषायाम्	४२ गा. २०
बाणकुसुमण	बाणकुसुमम्	१२२७
बातालीमं	द्विचत्वारिंशत्	३८५ [३]
बादर	बादर	१४९२ [२]
बादरपञ्जत्तगा	बादरापर्याप्तकाः	२४३, २४६, ३३४
बादरपञ्जत्तगाणं	बादरापर्याप्तकानाम्	२४३
बादरपञ्जत्तया	बादरापर्याप्तकाः	२५१
बादरभाउकाह्य ०	बादराप्यायिक	२४३, २४४, २४८, २४९
बादरभाउकाह्या	बादराप्यायिकाः	२४३, २४४, २४५ [३], २४६ तः २४९, २५० [३], २५१, ३३४
बादरभाउकाह्याण	बादराप्यायिकानाम्	२५० [३]
बादरभाउकाह्याणं	,,	२४२, २४५ [३], २४६, २४७, २५१, २५९ [१]
० बादरभाउकाह्याणं	,,	३५९ [२]
बादरभाउकाह्य	बादराप्यायिकः	१३०७
बादरभाउकाह्या	बादराप्यायिकाः	२६, २८ [१, ४]
बादरभाउकाह्याणं	बादराप्यायिकानाम्	१५१, १५२
बादरकाए	बादरकाये	२४ गा. ९
बादरणासाए	बादरनाम्नः	१७०२ [४६]
बादरणासे	बादरनाम्	१६९३
बादरणिगोद-०	बादरनिगोद	२४८
बादरणिगोदा	बादरनिगोदाः	२४८, ३३४

मूलसहो	सम्बन्धो	सुसंकाह	मूलसहो	सम्बन्धो	सुसंकाह
बादरनिगोय०	बादरनिगोद	१३१९	बादरनिगोदानं	बादरनि- २४२, २४५	
बादरत्तसकाहप	बादरत्तसकायिकः	१३१२	गोदानाम्	[८], २४६,	
बादरत्तसकाह्य०	बादरत्तसकायिक	२४३,		२४७, २५१	
		२४४, २४८, २४९,	बादरनिगोदे	बादरनिगोदः	१३११
		१३२०	बादरपञ्जत्तप	बादरपयोत्तकः	१३१४
बादरत्तसकाह्या	बादरत्तसकायिकाः	२४३,	बादरपञ्जत्तगा	बादरपयोत्तकाः	२४६, २५१
	२४४, २४५ [९] तः		बादरपञ्जत्तया	,,	३३४
	२४८, २५१		बादरपञ्जत्तयाणं	बादरपयोत्तकानाम्	२४४,
					२४९
बादरत्तसकाह्याण	बादरत्तसकायिकानाम्		बादरपुठविकाहपुसु	बादरपृथ्वीकायिकेषु	६६८
	२४२, २४६, २४७, २५१			[४५५]	
बादरत्तसकाह्याणं	,,	२४५ [९]	० बादरपुठविकाह-		
बादरतेडकाहप	बादरतेजःकायिकः	पृ. ३०८	पुसु	,,	६६८ [४]
	टि २		बादरपुठविकाहप-	बादरपृथ्वीकायिकेभ्यः	
बादरतेडकाह्य०	बादरतेजःकायिक	२४३,	हितो	६५० [४५५]	
	२४४, २४८, २४९		बादरपुठविकाह्य०	बादरपृथ्वीकायिक	२४३,
बादरतेडकाह्या	बादरतेजःकायिकाः	२४३,		२४४, २४८, २४९	
	२४५ [४], २४६ तः		बादरपुठविकाह्या	बादरपृथ्वीकायिकाः	२०,
	२४९, २५० [४], २५१,			२२ तः २४, २५ [३],	
	३३४			२४३, २४४, २४५ [२],	
				२४६ तः २४९, २५०	
बादरतेडकाह्याण	बादरतेजःकायिकानाम्			[२], २५१, ३३४	
	२५० [४], २६२ [१]		० बादरपुठविका-	बादरपृथ्वीकायिकाः	
बादरतेडकाह्याणं	,, १५४, १५५, २४७,		ह्या	२२, २३	
	२४५ [४], २४६, २४७,		बादरपुठविकाह्याण	बादरपृथ्वीकायिकानाम्	
	२५१, ३६२ [१]			२५० [१]	
बादरतेडकाह्या	बादरतेजःकायिकाः	२९,	बादरपुठविकाह्याणं	,, १४९, २४२, २४५,	
	३१ [१, ४], २४४, २४५,			[२], २४६ तः २४८,	
	[४], २५१, ३३४			२५१, ३५६ [१]	
बादरतेडकाह्याणं	बादरतेजःकायिकानाम्		० बादरपुठविकाह्याणं,	३५६ [२-३]	
	१५४		बादरपुठविकाहप	बादरपृथ्वीकायिकः	१३०६
बादरनिगोद०	बादरनिगोद	२४४, २४९	बादरपुठविकाह्य०	बादरपृथ्वीकायिक	१३१५
बादरनिगोद - ०	बादरनिगोद	२४३	बादरपुठविकाह्य-	बादरपृथ्वीकायिके-	
बादरनिगोदा	बादरनिगोदाः	२४३, २४५,	पुगिदियभोरालिय-	केन्त्रियौदायिक-	
	[८], २४६, २४७, २४९,		सरीदे	शरीरम्	१४७८ [१]
	२५० [७], २५१		बादरपुठविकाह्या	बादरपृथ्वीकायिकाः	
बादरनिगोदान	बादरनिगोदानाम्	२५०		१४७८ [३]	
	[७]		० बादरवणकहकाहप	बादरवन्नस्पतिकायिकः	
				१३०९	

मूलसूत्रो	सम्बन्धतो	सुसंकाह
बादरवणप्फहकाह्य	बादरवनस्पतिकायिक	२४३, २४९
बादरवणप्फहकाह्य० ,,	२४३, २४४, २४९	
बादरवणप्फहकाह्य-० ,,	२४८	
० बादरवणप्फहकाह्य ,,	२४४	
बादरवणप्फहकाह्या बादरवनस्पतिकायिकाः	२४३, २४४, २४५ [६], २४८ तः २५१	
० बादरवणप्फहकाह्या बादरवनस्पतिकायिकाः	३७, ३८, ५३, २४२, २४३, २४५ [७], २४७ तः २४९, २५१, ३३४	
बादरवणप्फ- हकाह्याणं	बादरवनस्पतिकायिकानाम् २४० [६], २४७, ३६८ [१]	
० बादरवणप्फह- काह्याणं	२४२, २४५ [७], २४६, ३६८ [२-३]	
बादरवणस्सहकाह्य	बादरवनस्पतिकायिकः ५४ [१], ५५ [३], २४६, १३०८	
बादरवणस्सह- काह्या	बादरवनस्पतिकायिकाः ३७, २४६, २४७, २५० [६], ३३४	
बादरवणस्सहकाह- याणं	बादरवनस्पतिकायिकानाम् १६०, १६१, २४२, २४६	
० बादरवणस्सह- काह्याणं	२५१	
बादरवणस्स- तिकाह्या	बादरवनस्पतिकायिकाः ३५, ३३४	
बादरवणस्सति- काह्याण	बादरवनस्पतिकायिका- नाम् २५० [६]	
बादरवणस्सतिकाह- याणं	बादरवनस्पतिकायिकानाम् २५१	
बादरवाउकाह्य ०	बादरवायुकायिक २४३, २४४, २४८, २४९	

मूलसूत्रो	सम्बन्धतो	सुसंकाह
बादरवाउकाह्या	बादरवायुकायिकाः २४३, २४४, २४५ [५], २४६ तः २४९, २५० [५], २५१, ३३४	
बादरवाउकाह्याण	बादरवायुकायिकानाम् २५० [५]	
बादरवाउकाह्याणं	१५७, १५८, २४२, २४५ [५], २४६, २४७, २५१, ३६५ [१]	
० बादरवाउकाह- याणं	३६५ [२-३]	
बादरवाउकाह्य	बादरवायुकायिकः १३०७	
बादरवाउकाह्य- पुग्गिदियवेउ- प्पियसरीरे	बादरवायुकायिकैकेन्द्रिय- वैक्रियसरीरम् १५१५ [२-३]	
० ,,	१५१५ [३]	
बादरवाउकाह्या	बादरवायुकायिकाः ३२, ३४ [१, ४]	
बादरसंपराय	बादरसम्पराय १२३	
बादरसंपराय ०	१२३	
बादरा	बादराः २४२, २४५ [१], २४६ तः २५० [१], २५१, २६७, ३३४	
बादराहं	बादराणि ८७७ [१८]	
बादराण	बादराणाम् २५० [१]	
बादराणं	२४२, २४५ [१], २४६, २४७, २५१, २६७, १५०४ [४], १५०६ [४]	
बादरापञ्चतयाणं	बादरापञ्चतयानाम् २४८	
बादरे	बादरः १३०५, १३८७	
बादर	बादर १४९१ [२], १४९३ [२], १४९४ [२]	
बादरवाउकाह्या	बादरापकायिकाः २५१	
बादरवाउविहाणा	बादराव्विधानानि ७. १४ टि. २	
बादरणिगोषा	बादरनिगोदाः २५१	

मूलसहो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह	मूलसहो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
बायरनिगोदा	बादरनिगोदाः २४४, २५०	[७]	बारस०	द्वादश	८२
बायरपञ्चत्तया	बादरपर्याप्तकाः २४४		० बारसगस्स	द्वादशकस्य १७०० [४], १७०८ [४], १७३७	[३-४]
० बायरपुढबिका-	बादरपुढवीकयिकेयु	६६८ [५]	बारसण्हं	द्वादशानाम् १९९ [२]	
हण्णु			बारसमजो	द्वादशः पृ. २०२ टि. १	
० बायरवणप्फह-	बादरवनस्पतिकायिकः	१३०९, १३१८	बारसमं	द्वादशम् पृ. २२८ पं. १९	
काइण्			बारसमो	द्वादशः ७९० गा. १८६	
० बायरवणप्फह-	बादरवनस्पतिकायिका	२४४	बारसविह्वा	द्वादशविधाः १४४ [१], १५२० [५]	
काहया			बारसहिं	द्वादशम्यः ९९२ [१]	
० बायरवणप्फह-	बादरवनस्पतिकायिकानाम्	२४७	बालदिवागरे	बालदिवाकर १२२९	
काहयाणं			बालिदगोवे	बालेन्द्रगोपः १२२९	
बायरवाडकाहयाणं	बादरवायुकायिका-	नाम् १५७	बावट्ठिं	द्वापष्टिः १५२९ [५]	
० बायरवाडकाइय-	बादरवायुकायिकेकेन्द्रिय-		बावत्तरि	द्वासप्तति. २०६ [२] गा १५६	
पुग्गिदियवेड-	वैक्रियशरीरम् १५१५		बावत्तरि	,, १७७, १८४ [१], १८७ गा. १३८, ३८८	
क्वियसरीरे	[२-३]			[१, ३]	
बायरसंपराण्	बादरसम्परायः १७४३		बावत्तरीण्	द्वासप्ततेः १९९ [२]	
बायरसंपराय०	बादरसम्पराय १२१		बावत्तरीणं	द्वासप्ततेः १९९ [२]	
बायरा	बादराः २४५ [१]		बावीसहम् ०	द्वाविंशतितम ७९० गा. १८९	
बायराहं	बादराणि ८७७ [१०]		बावीसहमं	द्वाविंशतितमम् पृ. ३६२ पं. २७	
बायराण	बादराणाम् १४९० [३]		बावीसगं	द्वाविंशम् ७९० गा. १८८	
बायरे	बादरम् ८७७ [२३] गा. १९८		बावीमं	द्वाविंशतिः ३४१ [१, ३], ३४२ [१, ३], ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ४२६ [१, ३], ४२७ [१, ३]	
बायालीमह्विहे	द्वित्रवारिंशद्विधम् १०२३		बावीसाण्	द्वाविंशतेः द्वाविंशत्या वा ७१३, ७१४	
बायालीमं	द्वित्रवारिंशत २११, ३८५ [१]		० बाहल्लस्स	बाहल्लस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
+ बार	द्वादश. ७९० गा. १८७		बाहल्लं	बाहल्ल्यम् ९७२ गा. २०२, ९८७ [१]	
बारवती	द्वादशवती १०२ गा. ११८				
बारस	द्वादश ९१ [४], ९१ [४] गा. १११, १९९ [१], २०६ [२] गा. १५४, ३०६ [१, ३], ५५९ गा. १८२, ५६० तः ५६३, ५६५ तः ५६८, ५८४, ५८६, ५९२, १०४१ [४], १०६६ [३], ११०७ [१], १६९९ [१], १७०२ [१८]				

मूलसरो	सकयत्यो	सुतकाह
० बाह्याए	बाह्ययाया: १६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका	
० बाह्ये	बाह्ये १९५ [१]	
० बाह्येण	बाह्येन १५, ८७ [१]	
बाह्येण	,, २११, ९७५ [१], ९८५ [३]	
० बाह्येण	,, ८२, १५४५, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [१]	
बाहिरणसु	बाह्येषु ८३, ८९, ९०	
बाहिरपत्ता	बाह्यपत्राणि ५४ [८] गा. ९१	
बाहिरपुस्तकखे	बाह्यपुस्तकः १००३ [२]	
बाहिरिले	बाह्यः १५५१ [१]	
बाहिरण	बाह्येन ११० गा. १२४	
बाहि	बाहि १६७ तः १७४, १७७, १७८ तः १८५, सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], २०१७, २०१९, २०२०	
बाहुया	बाहुका-श्रीन्द्रियजीवा पृ. २८ टि ४	
+ वि	द्वितीयम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
विहृए	द्वितीये २१७२	
विहृयं	द्वितीयम् १७८ [१-२], पृ. ८० पं. ६	
विहुरा	द्विहुरा: पृ. ३० टि. ४	
विहुरा	विहुरा: ७४	
वित्तिमो	द्वितीयः १५९१, १५९९ [१]	
वित्तिव ०	द्वितीय २१७३ [२]	
वित्तिवर्गमूल	द्वितीयवर्गमूल ९११ [२]	
० वित्तिवर्गमूल	द्वितीयवर्गमूलम् ९२४	

मूलसरो	सकयत्यो	सुतकाह
वित्तिव	द्वितीयम् ८७०, ८९८	
विमेलम्	विभीतकः ४० गा. १४	
विय ०	द्वि-द्वि १२०४	
विरालो	विहुरा: पृ. २१२ टि. ४	
विलपतिवामु	विलपतिवामु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५, विलेषु १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	
विलेसु	विल्वानाम् ११२२, १२३५	
विल्लान	विल्वः-गुच्छवनस्पतिः ४२ गा. २०	
विल्ली	,, - हरिद्वनस्पतिः ४९ गा. ३९	
विल्ले	विल्वः ८१ गा. १६	
विस ०	विस पृ. २५ टि. १	
विहेलम्	विभीतकः पृ. १७ टि. ५	
विदु	विन्दु ९८६, १४९१ [१]	
० विद्	विन्दुः ११० गा. १२५	
विम्बफल	विम्बफल १७८ [२]	
० विम्बोष्टा	विम्बोष्टा १७८ [१]	
वीज	वीजम् ५४ [३] गा. ६५, ५४ [४] गा. ७५	
,,	वीजे ५४ [९] गा. ९७	
० वीजसु	वीजेषु ५५ [३] गा. १०९, २१७६	
वीजो	द्वितीयः पृ. २८७ पं. ८, पृ. ४०६ पं. १९	
वीमच्छा	वीमच्छा: पृ. ५० टि. ८	
+ वीय	वीजम् ५० गा. ४३	
वीयडहेसमो	द्वितीयोद्देशकः पृ. २८७ टि. १	
० वीयरह	वीजरुचिः ११० गा. ११९ गा. १२५	
वीयरहा	वीजरुहा ५४ [१] गा. ४९	
वीयवमामूलप-	द्वितीयवर्गमूल-	
हृष्यणं	प्रत्युत्पन्नम् ९११ [२]	
वीयविटिवा	श्रीन्द्रियजीवा: ५७ [१]	

मूलसहो	सकयल्यो	सुत्तकाह	मूलसहो	सकयल्यो	सुत्तकाह
बीयस्स	बीजस्य	५४ [३] गा. ६५, ५४ [४] गा. ७५		१०६०, १०७९, १२१० [४], १२८१, १४५५,	
बीयं	द्वितीयम्	५९ टि. २		१७११ [२], १८८७ [२],	
बीया	द्वितीया	७८१		१८९८ [१], १९६९,	
बीयाणं	बीजानाम्	२१७६		पृ. १३ टि. १	
बुधामि	ब्रवीमि	पृ. २१० टि. २	वेहंदियओरालिय-	दीन्द्रियौदारिकसरीरम्	
बुज्झइ	बुध्यते	२१७४ [१]	सरीरे	१४८०, १४९५ [१],	
बुज्झति	,,	२१७५		१५०७ [१]	
बुज्झंति	बुध्यन्ते	६७३ [२]	० वेहंदियओरालिय-	दीन्द्रियौदारिकसरीरम्	
बुज्झेष्वा	बुध्येत	१४२० [३-४], १४२१ [५], १४३२ [३], १४३७ [३-४]	सरीरे	१४८०	
बुत्तमाणे	ब्रवाणः	पृ. २१० टि. १	वेहंदियजातिणा-	दीन्द्रियजातिनाम्नः	
+ बुद्ध	बुद्धाः	२११ गा. १७८	माण्	१७०२ [६]	
बुद्धबोहिय	बुद्धबोधित	११६, १२९	वेहंदियतिरिक्ख-	दीन्द्रियतिर्यग्भ्योनिकेभ्यः	
बुद्धबोहिय०	,,	११६, ११६, १२७, १२९	जोणिण्हितो	६५० [८]	
			वेहंदियत्ते	दीन्द्रियत्वे	१०४१ [४], १०६६ [१]
बुद्धबोहियमिद्धा	बुद्धबोधितमिद्धा	१६	वेहंदियसरीरस्स	दीन्द्रियसरीरस्य	१५४९
० बुद्धीण	बुद्धिना	१ [गा. १]	वेहंदियसरीराहं	दीन्द्रियसरीराणि	१८५६
बुधमाणे	ब्रवाणः	८३२, ८४४	वेहंदियस्स	दीन्द्रियस्य	४४८, ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ९८७ [२], १५४७ [१], २१७५
बुधामि	ब्रवीमि	८३२, ८४४			
बुधामि-	,,	८३२			
बुहा	बुधाः-बुधनिकायदेवाः	१९५ [१]	वेहंदिया	दीन्द्रियाः	२१५ [१], २२७, २२८, २९५, २९६, ३३४, ४३९, ५८१, ६१९, ६३३, ९४१ [१], १०८१, १४०३, १७१५, १७१८, १८१४, १८१७, १८१९, १८५६, १८६१, १९३२ [१], २१२९ [१], पृ. २७ टि. ३, पृ. ४०३ टि. २
वेहंदिय्	दीन्द्रियः	४४८, ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], १२७३, १४३५			
वेहंदियसु	दीन्द्रियेषु	६६८ [०]			
वेहंदियण्हितो	दीन्द्रियेभ्यः	१४३५			
० वेहंदियण्हितो	,,	६५० [८]			
वेहंदिय	दीन्द्रिय	६७०, ७४३, ११६२, १४१२, १४२६ [१], १४३१ [१], १५८९ [३], १८८० [४]	वेहंदियाण	दीन्द्रियाणाम्	१०२२ [१], १०३३ [१], १७१७
वेहंदिय०	दीन्द्रिय	५६ [१], ६३९, [२], ६५४, ६८०, ८७४,	वेहंदियाणं	,,	५६ [२], १६३, २२७ तः २२९, ३६९ [१], ४४८, ४७३ [१], ४७४

मूलसहो	सङ्ख्या	मुत्तंकाह	मूलसहो	सङ्ख्या	मुत्तंकाह
	[१], ४७५ [१], ७६७, ९१८ [१], ९८७ [१-४], १०२२ [१], १०२८ [१], १०७३, १४०३, १७२४, १७२७, १७२८, १७३३, १८१५ त १८१७, १९२० त १९२२, १९३० [१], १९४७, १९४८, १९५०, १९५८, २१२९ [१], ४. ३९९ टि. २		बोधव्ये	बोधव्यम्	८२९ [२] गा १९१
			"	बोधव्याः	४० गा. १४, ४२ गा. २१
			"	बोधव्यानि	४७ गा. ३६
			बोधव्यो	बोधव्यः	२११ गा. १६३, ६४७ गा. १८४
			बोराण	बदराणाम्	११२२, १२३५
			बोल	कोलाहल	१८८
			बोहिय	बोधित	१६, ११६
			बोहि	बोधिम	१४२० [३-४], १४३० [३], १४३७ [३-४]
० बेह्दियाणं	ह्रीन्दित्रायाम्	३६९ [२]	बोडई	कर्पागी	४२ गा १९
बेह्दियणं गुलसय-	पदपञ्चाशदधिकशतद्वया-		बोदि	शरीरम्	२११ गा १५९-१६०
बग्गपलिभागो	झलवर्गप्रतिभाग	९२३	० बोदी	बोन्दय - शरीरा	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
बेनेयालमतविहं	निस्त्वारिशदधिकशतद्वय-		"	शरीरी	१७८ [२]
	विधम्	१२४२		भ	
बेदिय ०	ह्रीन्दित्रय	६३० [२]	भह्जति	भज्यते	१६३५ [१]
बेदियसंसारसमाव-	ह्रीन्दित्रयसमावसमापल-		भह्जति	भज्यते	१६३५ [४]
णजजीवपणवणा	जीवपजापना	१८	० भह्जतो	भक्त.	२११ गा. १७३
बेदियस्स	ह्रीन्दित्रयस्य	४७३ [१]	भण	भये	८६३ गा. १९५
बेदिया	ह्रीन्दित्रया. ५५ [१], २२९, २३० [३], २३१, २९७		० भण	भयान	१ गा. १
बेदियाणं	ह्रीन्दित्रयाणाम्	२३० [३], २३१, ४७७ [१]	भगवईण	भगवत्याम्	४५ पं. २६, ४८ पं. ६, ४९ पं. १११
बोद्धव्या	बोद्धव्या	२११ गा. १६४		पं. २१, ४९ पं. ११, ४९ पं. १६२ पं. ६, ४९ पं. १२, ४९ पं. १६, ४९ पं. २५, ४९ पं. १९२ पं. २६, ४९ पं. २०८ पं. १०, ४९ पं. २२२ पं. ५, ४९ पं. २२८ पं. १९, ४९ पं. २३३ पं. २०, ४९ पं. २७९ पं. १५, ४९ पं. ३०३ पं. १४, ४९ पं. ३१७ पं. १०, ४९ पं. ३६२ पं. २७, ४९ पं. ३९० पं. २८	
"	बोद्धव्या	२०३२ गा. २२४, ४. २०८ टि. १			
बोद्धव्यो	बोद्धव्यः	७९.० गा. १८६			
बोधव्या	बोद्धव्याः	४१ गा. १७, ९१ [४] गा. १११, ११२३ गा. २०९			
"	बोद्धव्या	४८ गा. ३८, ८६६ गा. १९७, ४८ टि. १			
बोधव्या-	बोद्धव्याः	५४ [२] गा. ५४			
"	बोद्धव्यानि	५४ [८] गा. ८६			
बोधव्ये	बोद्धव्यः	४८ गा. ३८, १७९३ गा. २१७			

मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसङ्घो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाइ
भगवन्नो	भगवतो	१ [गा. २]	भणिग्	भणितः	२१०४ [१]
भगवन्तीए	भगवत्याम्	पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. २९१ पं. २०, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२	भणिग्	भणितः	२१०४ [१]
			भणिन्नो	भणितः	२१०४ [१]
				भणितः	२१०४ [१]
			भणिन्नं	भणितम्	१०२ गा. ११७, ३३३, १००३ [२]
			भणिता	भणिताः	३३३
			॥	भणितौ	५४ [२] गा. ५५
			॥	भणितानि	५४ [८] गा. ८७
			॥	भणिता	१८७, २११ गा. १६५, ५५८
			भणितो	भणितः	६२५, ६३८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६५६ [३], ६६६ [३], १५३९ [३-४], पृ. ६५ टि. ११
भगवया	भगवता	१ गा. ३	भणिय	भणितम्	१५४ गा. १३५, १७२ [३१], १७१७, १०२६, २०४६, २११०, पृ. २६८ टि. ३
भगवन् !	भगवन्	२१६९	० भणियं	॥	पृ. २६८ टि. ३
भगवन्तो	भगवन्त	२११	भणिया	भणिता	१९४, ९८७ [१], ११०७, १२०५, १७०२ [२३], १७६१, १७६२
भगवस्स	भगवस्य	५४ [३] गा. ५६ तः ५८ गा. ६१ त ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६८ गा. ७० तः ७५ भगवायाः ५४ [३] गा. ६० ॥ ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९	॥	भणिता	२११ गा. १६१ गा. १६३-१६४, ५२४, ८८८ [१], ९८३ [२], १५५०, १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१, पृ. ३२४ टि. १
॥			॥	भणितानि	९११ [३], ९१२ [१], ९१४ [२]
भग्गाए			भणियाण	भणितायाम्	१४४१
भच्चान	फलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि. ४, पृ. २९६ टि. ५	भण्णह्	भण्यते	५५३
भज्जमाणस्स	भज्जमानस्य	५४ [७] गा. ८४	भण्णति	॥	५४४, ५४७ [१], २१५७, पृ. ३९५ टि. १
भट्ठितं	भर्तृत्वम्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६			
भट्ठिदारए	भर्तृदारकः	८४३, ८४८			
भट्ठण	फलविशेषाणाम्	१२३५			
भट्ठग	म्लेच्छजातिविशेष	९८			
भणंति	भणन्ति	११९८, २०५७ [१]			

मूलसङ्घो	सङ्ख्ययो	सुरसङ्काह
अण्णति	अण्यन्तं	५, ४४
असि	अकि	१९५ [१]
+ असिथ	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
असुमुत्था	अद्रमुस्ता-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५२
अवाण	फलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि. ४
„	द्राक्षाणाम्	पृ. २९६ टि. ५
अहिलपुरं-	अहिलपुरम्	१०२ गा. ११४
अहं	अद्रे	१७८ [१-२]
० अमररुपा	अमररुच-म्लेच्छजाति-	
	विशेषः	पृ. ३६ टि. ३
अमरा	अमराः	५८ [१]
अमरावली	अमरावलिः	१२२६
अमरे	अमरः	१२२६
अमासे	वनस्पतिविशेषः	४६ गा. ३३
अय	अय	१७०० [१३], १७०८ [१०]
अयणा	अजना	५, ४ [८] गा. ९६
अयणिस्सिया	अयनिःमृता-आपाभेदः	८६३
अयववा	अगवता	१ गा. ७
अयसण्णा	अयसंजा	७२५, ७२६
अयसण्णा-०	„	७३०, ७३१, ७३३ तः ७३६
० अयं	अयम्	१६७ तः १७४
अये	„	१६९, १ [५]
अरह-	अरत	१०९८
अरह-०	„	१०९८, १२५७ [५]
अरहेहिं	अरतैः	९७ [१]
अरिली	अरिली-चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१]
अरु	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. २३
अरुग	„	९८
रुय	„	पृ. ३६ टि. २३

मूलसङ्घो	सङ्ख्ययो	सुरसङ्काह
अहाण	अहातकः	४० गा. १४
अहाण	अहातकानाम्	११२२
अही	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३१
अव ०	अव २११ गा. १६६-१६७	
+ अव-	अवः	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
० अवगाहणं	अवगाहणम्	१३६५
अवचरिमेणं	अवचरमेण	८१२ [१], ८१३ [१]
अवण ०	अवन	१७७, १८७, १८९ [१], १९०
अवणछिहेसु	अवनच्छिद्रेषु	१५७
अवणणिस्सुडेसु	अवननिष्कुटेषु	१५७
अवणपय्यहेसु	अवनप्रस्तटेषु	१४८, १५१, १५७, १६०
अवणवह ०	अवनपति	१०९७, १४६३
अवणवत्ति ०	„	२०५१, २०५२ [१]
अवणवत्ति ०	अवनपतिषु	६७२ [७-८]
अवणवास ०	अवनवास	पृ. ५९ टि. ४
अवणवासि ०	अवनवासिन्	६५० [१३]
अवणवासिणीओ	अवनवासिन्यः	२८५, ३३४, ११८३ [३], ११८९, ११९०
अवणवासिणीण	अवनवासिनीनाम्	११६६ [२]
अवणवासिणीणं	„	३४६ [१-३], ११८३ [२], ११८९
० अवणवासिदेव-	अवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
पंचिन्द्रियवेडम्भि-	वैक्रियशरीरस्य	
यसरीरस्स		१५३२ [१]
अवणवासिदेव-	अवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
पंचिन्द्रियवेड-	वैक्रियशरीरम्	
पिबयसरीरे		१५२० [१-२]
० „	„	१५२० [२-३], १५२६ [१]
अवणवासिदेवेहिंलो	अवनवासिदेवेभ्यः	६५० [१३-१४]

मूलस्रो	सकयथो	सुत्तकाह	मूलस्रो	सकयथो	सुत्तकाह
भवणवासी	भवनवासिनः १३९, १४० [१-२], १७७, १७७गा. १३७, २२०, २८४, ३३४, ११८३ [१, ३], ११८८, ११९०		भवसिद्धिपु	भवसिद्धिकः १३९२, १८७१ [१]	
भवणवस्तीणं	भवनवासिनाम् १७७ तः १७९ [१], ३४५ [१], ११६६ [१], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० ,, ३४५ [२-३],		भवसिद्धिया	भवसिद्धिकाः २६९, ३३४, १८७२	
० भवणवासीणं			भवसिद्धियानं	भवसिद्धिकानाम् २६९	
भवणवासीसु	भवनवासिपु १४७०, पृ. १८० टि. ३		भवं	भवम् २११ गा. १६२, १६७९	
भवणं	भवनम् ८५३		भवन्ति	भवन्ति ८९, ९०, १७९, [१], ४६१, १०८३, १४०९, १४४४, १६४३, १७१२, २१०४ [२], २१७० [१], २१७६	
भवणा	भवनानि १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका पृ. ६६ टि. ३		भवन्ति-	भवन्ति ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ९१ [४], १६७, १६८, १७० त. १७२, १७७, १७५ [१], १८० [१], १८२ त. १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]	
भवणाहं	,, १८७ गा. १४० १४१		भवन्ति -	भवन्ति २०९	
भवणावाय०	भवनवासिनाम् १७७ तः १८१ [१], १८२ तः १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]		भविता	भविता १४२० [८], १४२१ [२-३]	
भवणेसु	भवनेषु १८८, १५१, १५७, १६०		+ भविय	भव्यः १८६५ गा. २१९	
भवति	भवति ८८२, ८८३, ८८५, ८८६, ९६१ [१], १६७९, १६८०, १८०९, १९६३, १९६४, २१७० [१], पृ. ४४५ टि. ६		भविष्य ०	भव्य १ गा. २	
भवत्येवलि-	भवत्येवल्यानाहारकः		० भविष्यदव्यदेवानं	भव्यदव्यदेवानाम् १४७०	
अणाहारपु	१३६९, १३७१		अवे	भवेत् ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [७] गा. ८४, १९४ गा. १५३, पृ. २९३ टि. ६, पृ. २९४ टि. १९	
० भवत्येवलि-					
अणाहारपु	१३७१ तः १३७३				
भवधारणिजा	भवधारणीया १५२९ [१-९], १५३२ [१, ५-६]				
भवधारणिजे	भवधारणीयम् ९८३ [२], ९८४, १५२३ [१-२], १५२६ [१, ६]				
भवपञ्चइया	भवप्रत्ययिक १९८२				

मूलसङ्घो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
भवे—	भवेत् १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५, १२३७, १२३८	
भवे	भवेयुः १००६ गा. २०७	
भवे	भवे ८२९ [२] गा. १९१	
० भवे	भवे २११ गा. १६१	
भवोवग्गहकम्माहं	भवोपग्रहकर्माणि २१७० [२] गा. २२९	
भवोववातगनी	भवोपगतगतिः १०९९	
० भवोववातगनी	,, १०९९	
भवोववातगनीण	भवोपपातगत्याम् १०९९	
भवोववायगनी	भवोपपातगतिः १०९३	
भम्बाण	फलविशेषाणाम् पृ. २७३ टि. ४	
भंगा	भङ्गाः ७८१ तः ७८४, ७९० गा. १८६ गा. १९०, १०७७, १०८३, १०८९, ११८४ [१], १६४३, १६४४, १६४८, १७५८ [१], १७६१, १७६५, [२], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १८८० [१, ५]	
भंगा	भङ्गौ १७८१, १७८४ [१]	
० भंगा	भङ्गाः १८८५ [२], १८८७ [२], १८९५ [२-४], १९०५ [३] तः १९०७	
+ भंगी	भङ्गीषु १०२ गा. ११६	
,,	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५१, १२३४	
भंगीरप्	भङ्गीरजः १२३४	
भंगे	भङ्गे ५४ [४] गा. ६६ तः ७५	
भंगो	भङ्गः ५४ [३] गा. ५६ तः ६५, १८७९	
० भंगो	,, १७६०, १७६६, १७७९, १७८१, १७८४ [१, ३], १८७२, १८७७,	

मूलसङ्घो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
	१८८० [५], १८८२ [२], १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९० [३], १८९१ [२], १८९५ [१, ३], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१-३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
भंडवैयालिया	भाण्डवैयालिकाः— कर्मायाः १०५	
भंडारा	भाण्डकाराः— शिल्पार्याः १०६	
भंडी	किरीपवृक्षः ८२ गा. २३	
भंते !	भदन्त ' ८२, ९३, १४८ तः १७७, १७८ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ तः २११, २२५ तः २७२ [५], २७३ तः २७५, ३२५, ३३० तः ३५१ [१], ३५२ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३, ३६६ [१], ३६९ तः ३७२ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१-३], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९७ [१-२], ३९८ [१-२], ३९९ [१],	

मूलसहो

सक्यथो

सुसंकाह

मूलसहो

सक्यथो

सुसंकाह

४०७ [१], ४०८ [१],
 ४०९ [१], ४३६ [१],
 ४३७ [१,३], ४३८ तः
 ४४१, ४४३ तः ४४७,
 ४५२, ४५५ [१-३],
 ४५६ [१], ४५७ [१],
 ४५९ [१], ४६२ [१],
 ४६४ [१], ४६६ [१],
 ४६७ [१], ४६८ [१],
 ४७० [१], ४७३ [१],
 ४७४ [१], ४७५ [१],
 ४७७ [१], ४८१ [१],
 ४८२ [१], ४८३ [१],
 ४८५ [१], ४८७ [१],
 ४८९ [१], ४९० [१],
 ४९१ [१], ४९३ [१],
 ४९५ [१], ४९७, ५००
 तः ५०५, ५०८ तः ५११,
 ५१३ तः ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२७ [१], ५२९ [१],
 ५३० [१], ५३१ [१,३],
 ५३२ [१], ५३३ [१],
 ५३५ [१], ५३९ [१],
 ५४१ [१], ५४२ [१],
 ५४३ [१], ५४७ [१],
 ५५० [१], ५५४ [१-३],
 ५५५ [१,३], ५५६ [१],
 ५५७ [१], ५६०
 तः ५७७, ५७९, ५८१,
 ५८३ तः ५८५, ५८९,
 ६०५ तः ६०७, ६०९ तः
 ६१३, ६१५, ६१७, ६१९,
 ६२१, ६२३, ६२४, ६२६,
 ६२८, ६३०, ६३२, ६३३,
 ६३६, ६३७, ६३९ [१],
 ६४२, ६४५ [१], ६४६,

६४८, ६५० [१], ६५५
 [१], ६५६ [१], ६५७,
 ६५८, ६६२ [१], ६६६
 [१], ६६८ [१], ६६९
 [१], ६७२ [१], ६७३
 [१], ६७७, ६७९, ६८१,
 ६८४, ६८५, ६८७,
 ६८८, ६९१ तः ६९५,
 ६९७, ७०० तः ७२७,
 ७३० तः ७४०, ७४२,
 ७४५, ७४७ तः ७५१,
 ७५३ तः ७५६, ७५८,
 ७६३ तः ७६५, ७७२,
 ७७३ [१], ७७४, ७७५
 ७७७, ७७९ तः ७८७,
 ७९१ तः ८००, ८०२
 तः ८०७, ८०८ तः
 ८२९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ८३० तः ८५८,
 ८६० तः ८७२, ८७५,
 ८७७ [१-२, १७२३],
 ८९८ तः ८८१, ८८७,
 ८८८ [१], ८८९ तः
 ८९३, ८९६ तः ९०२,
 ९०४, ९०६, ९०८,
 ९१० [१-४], ९११
 [१-३], ९१२ [१-२],
 ९१४ [१-२], ९१६ [१],
 ९१८ [१], ९२०, ९२१
 [१-२], ९२५ तः ९३७,
 ९४७ तः ९५९, ९६०
 तः ९६८ सूत्राणां प्रथम
 कण्डिका, ९७०, ९७३,
 ९७४ [१-२], ९७५ [१],
 ९७६ [१], ९७७ [१],
 ९७८ [१], ९७९, ९८०
 [१], ९८१ [१], ९८२

मूलसङ्गो

सकयत्यो

सुतंकाइ

तः ९८५, ९८७ [१-४],
९९० [१-३], ९९१ [१],
९९२ [१-२], ९९३ तः
९९५ [१], ९९६, ९९८,
९९९ [१], १००० तः
१००३ [१], १००४,
१००५, १००७, १००८
तः १०१२ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, १०१३, १०१४
[१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ तः
१०२० [१], १०२१
[१-३], १०२४ तः
१०२७ [१], १०२८ [१],
१०३०, १०३१ [१],
१०३६, १०३८, १०४१
[१-४, ८], १०४३ [१,
३, ५-६], १०४६ [१, ८],
१०४७ [१, ४], १०४८
[१-२, ४], १०५० [३],
१०५४ [१], १०५५
[१-५], १०५६ तः
१०५८, १०६४, १०६५,
१०६८ तः १०७०,
१०७७, १०७८, १०८०,
१०८१, १०८३, १०८५,
१०८७ तः १०८९,
११२४ तः ११२६,
११२८ तः ११३२,
११३८, ११३९, ११४२,
११४५, ११४६, ११५१,
११५६ तः ११६०,
११६६ [१], ११७०
तः ११७४, ११७६,
११७८, ११७९, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१३], ११८३ [१-३],

मूलसङ्गो

सकयत्यो

सुतंकाइ

११८५ तः ११९४,
११९९ [१], १२००
[१], १२०१ [१],
१२०३ [१, ३], १२०७
[१], १२०८, १२०९,
१२१० [१, ३], १२११,
१२१५ [१-३], १२१६
[१], १२१७, १२१९,
१२२०, १२२२, १२२३,
१२२५ तः १२३३,
१२३८ तः १२४०,
१२४२ तः १२५३,
१२५५, १२५६, १२५७
[१, ३, ५, ७], १२५८
[१-२, ५-८], १२६०
तः १२६२ [२], १२६४
[१-२], १२६५, १२६६
[१], १२६७, १२६८
[१], १२७१ तः १२७३,
१२७५, १२७७, १२७९
तः १२८५, १२८९
तः १३००, १३०२,
१३०५, १३०६, १३०८
तः १३१२, १३१४,
१३१५, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४७, १३५०,
१३५३ तः १३५५,
१३५८, १३५९, १३६२,
१३६४ तः १३६९,
१३७१, १३७२, १३७६,
१३८६, १३८८ तः
१३९०, १३९२, १३९३,
१३९९, १४०७ [१],
१४०८ [१-२], १४१०
[१, ३], १४१४ [१, ३],

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१४१५ [१-२], १४१६
[१], १४१७, १४१८,
१४२० तः १४२५ [२],
१४२६ [१], १४२७ [१],
१४२८ [१-२], १४३०
[१], १४३१ [२], १४३२
[१-३], १४३५, १४३६
[२], १४३७ [१-२]
४-६], १४४४, १४४६
१४४७, १४४८, १४४९,
१४५० तः १४५३, १४५४
तः १४७८ [२], १४८०
१४८२ तः १४८४ [२]
१४८५ [१-३], ५६]
१४८७ [१-२] १४८८
तः १४९० [१], १४९१
[१], १४९२ [१], १४९५
[१], १४९७ [१-३],
१४९८ [१], १४९९ [१],
१५०२, १५०४ [१],
१५०६ [१], १५०७ [१],
१५१३ [१], १५१४,
१५२१ तः १५२३ [२],
१५२४ [२], १५२५
१५२६ [३-४, ७], १५२७
तः १५२९ [२], १५३०
तः १५३२ [१, ६], १५३३
[१] १५३४ तः १५३७,
१५३९ [१], १५४० तः
१५४२, १५४४ [१-३],
१५४५ तः १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०, १५५१
[१, ६, ९], १५५२ तः
१५५४, १५५७, १५५९,
तः १५६१, १५६३ [१],
१५६४ तः १५७४,
१५७५ तः १५७७, मृधाणां

प्रथमकण्डिका, १५८१
[१], १५८२, १५८३
[१], १५८५ [१], १५८६
[१], १५८८, १५८९
[१], १५९० तः १५९५,
[१], १५९६, १५९७
[१], १५९८, १५९९
[१], १६००, १६०२,
१६०३ [१], १६०४
[१], १६०५, १६०६
[१], १६०७ तः १६०९,
१६१२, १६१३ [१],
१६१४ तः १६१६ [१],
१६१७, १६१९ तः
१६२६, १६२८ तः
१६३३, १६३५ तः
१६३८ [१], १६४०,
१६४२, १६४३, १६४६,
१६४७ [१], १६४८,
१६४९ [१], १६५०
तः १६५३, १६५७,
१६५८, १६६०, १६६३,
१६६५ तः १६७०,
१६७२, १६७५, १६७६
[१], १६७७ [१], १६७९
तः १६८४ [१०], १६८५
[१-२], १६८६ तः
१६८८ [२], १७०२
[१, ११], १७०५, १७०७
[१], १७०८ [१-४],
१७१५, १७१८, १७२१,
१७२५, १७२८, १७३१
[१], १७३४, १७३५ [१],
१७४२ तः १७४७ [१],
१७४९ तः १७५२, १७५४
[१], १७५५ तः १७५८
[१], १७६१, १७६४,

मूलसरो

सकयथो

सुसंकाह

मूलसरो

सकयथो

सुसंकाह

१७६५, १७६७ [१],
१७६९[१], १७७० [१].
१७७३[१], १७७४ [१].
१७७५ [१], १७७६,
१७७७ [१], १७७८,
१७८३[१], १७८४[१],
१७८७[१], १७८८[१].
१७८९, १७९२, १७९४
[१], १७९५ तः १७९७.
१८०० [३], १८०७ तः
१८०८ [१], १८०७ त
१८१२, १८१४ तः
१८१९, १८२१, १८२२,
१८२५, १८२६, १८२९,
१८६७ १८६८ त.
१८६८, १८७१ [१],
१८७२, १८७४ [१],
१८७५[१], १८७६ [१].
१८७७, १८७८ [१],
१८७९, १८८० [१].
१८८१[१], १८८३[१].
१८८४, १८८७ [१].
१८९० [१], १८९४
[१], १९०८ तः १९१०.
१९१२ तः १९१४,
१९१७, १९१८, १९२१,
१९२२, १९२८, १९२९,
१९३६ तः १९३८.
१९४० तः १९४२,
१९४४, १९४५ १९४७,
१९४८, १९५१, १९५४,
१९५५, १९५७ [१],
१९५८, १९६३ तः
१९६६, १९७४, १९७५,
१९७८, १९८२ तः
१९८४, १९९१, १९९४,
१९९५, १९९७, १९९८,

२००६ तः २००९ [१],
२०१७, २०२२, २०२७,
२०३३, २०३४ [१].
२०३५, २०३८, २०४०,
२०४७, २०४९, २०५१,
२०५२ [१], २०५३,
२०५५, २०५६, २०५७
[२], २०६०, २०६१,
२०६३, २०६४, २०६६,
२०६७, २०६९, २०७०.
२०७२, २०७३, २०७७,
२०७८, २०८६, २०८७
[१], २०८८, २०८९,
२०९०[१], २०९१[१],
२०९२, २०९३ [१],
२०९५[१], २०९६[१],
२०९७ [१], २०९९
[१-२], २१०० [१-२],
२१०२, २१०३ [१],
२१०५, २१०६, २११९
[१], २१२०[१], २१२१
[१], २१२३[१], २१२४
[१], २१२५ तः २१२७
[१], २१२८[१], २१२९
[१], २१३०, २१३१,
२१३३, २१३४ [१],
२१३५[१], २१३७[१],
२१३९, २१४० [१],
२१४२, २१४३, २१४७,
२१४८, २१५२ तः २१५४
[१], २१५६ [१-२].
२१५९ [१-२], २१६५,
२१६६ [१-४], २१६८
तः २१७४ [१], २१७५
भागि १६३ तः १६६.
१७५, १७८ [१], २०६
[१], २११

मूलसहो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसहो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ			
भाग	भाग ९३, ४४०, ४४३, ९९६ [२]		० भागातो	भागात ९९८ [१], ९९२ [२]				
भाग -	,, ६७७, ६७९, ९९० [४]		० भागातो	,, ९९६				
भाग -	भागाः १७२८		० भागे	भागः २९१				
भागसहस्राई	भागसहस्राणि १८१७, १८२०		,,	भागान १७०५, १७०८ [४], १७११ [२], १७२५ भागी १७३१ [१, ५] भागो १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १६०, १६१, १६३तः १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०		० भागेण	भागेन १७१०, १७२३	
० भागं	भागम् २११, ६०५, १३०५, १३०८, १३६५, १३८७, १४७२, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३ [१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ५-६], १५४७ [१], १५५१ [१, ४, ६], १७०८ [७], १७१३, १७३० [१], १७३१ [३-४], १८०३, १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], घृ. ४४१ टि. १		० भागेणं	,, १६५८ [१], १६५९ [२], १७०० [२, ४, ९, ११, १२, १३], १७०७ [१, ३-६, ८, ९, ११, १३, १८२२, २४-२७, ३६ ३९, ४३, ४५], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [२, ४, ७-८], १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७, १७१८, १७२१, १७२२, १७२५, १७२७ तः १७२९, १७३१ [१, ३-५]				
भाग	भागाः १७२१ १७२५ १७३३							
० भागा	,, १६९७ [१], १६९९ [२], १७०० [४], १७०७ [६, ८, १८-२१, २५-२७, ४५], १७११ [२]							
,,	भागौ १७०० [११, १३], १७०२ [१, ५, ९, ११, १३, २२, ३६, ४३, ४३, ४८, ५८], १७०८ [८]		भागेषु	भागेषु १५७, १५८				
० भागा	भागान् १७१५		० भागे	भागः ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२०, १२८८, १५४५, १७१२				
,,	भागानि १७७, १७८ [१], १८८							

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
भाणितव्यं	भाणितव्यम् १०९ [१], १९७ [१], ३३३, ३५८, ४८८, ५५३, ६६७, ६६८ [६], ६७२ [६], ७८९		भाणियव्वा	भाणितव्याः १९४, ६२९, ६९२, ८७६, ८९९, ८९५, ९८७ [१], ११२७, ११४६, ११५२, ११८१, १२०५, १२१० [२, ४], १२५८ [३], १५००, १६०४ [१-२], १६४४, १६४८, १७१२, १७१७, १७२१, १७२५, १७२८, १७३३, १७६१, १७६२, १७६५ [१], १७७४ [२], १७८४ [३], १८०० [२], १८६०, १९०७, २१०४ [१], २११५ [१], २११६ [२], २११७ [२], २११८ [२], २१२४ [४], २१४४, घृ. ३५.१ टि. १, घृ. ३८७ टि. १	
भाणितव्या	भाणितव्याः ३३३, ४५.१, ४५.८, ४६९, ४७६, ४९२, ६५.४, ६५.९, ६६१, घृ. २६६ टि. १, घृ. ३०० टि. ४				
"	भाणितव्या १८७, ५.२४, ५.५८, ६०८, ६२५, ६३८, ६६६ [३], ६६८ [७], ६६९ [२], ६७० [४.६] १०८८		भाणियव्वा	भाणितव्या ५.४४, १०११ [२], १०८६, ११५५, ११९८, १२३६ [१] भाणितव्या १७८४ [१] भाणितव्यानि ९.१० [१-३, ५], ९.११ [१-३], ९.१२ [१-३], ९.१४ [२], ९.१६ [३], १०.१० [१], १०.४२, १०.४३ [२], १०.५७, १०.८४, १७०२ [२३] भाणितव्याः १५.८७ [१] भाणितव्यानि १८४२ भाणितव्यः ४९६, ४९८, १६४२ भाणियव्वा १९० [१], १००८ [२], १०६४, १०९९, ११४५, १४२९, १५०९,	
भाणितव्या	भाणितव्यानि ४६१				
भाणितव्ये	भाणितव्यः ४९६				
"	भाणितव्याः ४९.४ [२]. ५.४६				
भाणितव्यो	भाणितव्य १८९ [१], ६४८, ६५० [१०], ६५.५. [४], ६५.६ [३]				
भाणियव्व -	भाणितव्याः १५.८४ [१]				
भाणियव्वं	भाणितव्यम् १९.२, २०९, ७४३, ८०४, ८६९, १०३१ [२], १०४९, १०६१, १०८९, ११८० [६], ११९७, १२१४, १२१७, १२४९, १२५१, १२५७ [१६], १४२८ [३], १५.४३, १५.५२, १५.८०, १७०२ [३१], १७१७, १७४१, १७८२, १७६८ [३], १७८५, १७८६, १७९०, १७९१, १८०६ [१], १९.२६, २०.४६, २०.५२ [३], २११०, २११९ [३], २१२१ [२]				

मूलसदो	सङ्ख्यार्थो	सुत्तकाह	मूलसदो	सङ्ख्यार्थो	सुत्तकाह
+ भासा	भाषायाम् ८२९ [२] गा. १९१		भुजो भुजो	भूयोभूयः १११६, १८१२, १८२३	
भासा ०	भाषा १९०४ [१, ३], १९०६, १९०७		भुजो २	,, १२२० तः १२२३, १२२५, १२५१ तः १२५३, १८०५, १८०६ [१], १८१९, १८२२, १८२५, १८२९, २०५२ [२, ४-६]	
भासाप्य	भाषया १०७, १७८ [२]		भुजप	भुजपरिसर्पे १९१२ गा. २१५	
भासाचरिमेणं	भाषाचरमेण ८१४ [१], ८१५ [१]		भुजग	भुजगपतयः १९६ भुजपरिसर्प ३८४ [२-३], ३८५ [१३], ३८६ [१-३], ६३९ [१६-१८]	
भासापयं	भाषापदम् पृ. २२२ पं. ५		भुजगवह्णो	भुजपरिसर्प ७६, ३८४ [१], ६३९ [१२, १६]	
भासारिवा	भाषार्या १०१, १०७		भुजपरिसर्प ०	भुजपरिसर्पस्थलचर- तिर्यग्योनिक-	
भासिति	भाषन्ते १०७		भुजपरिसर्पस्थल- चरतिरिक्क-	जोणियपंचेन्द्रिय- ओरालियसर्गरे	
भासुहेसप	भाषोद्देशके १८०० [३]		भुजपरिसर्पस्थल- चरपंचेन्द्रियनिरि-	बल्लजोणिया	
भासुर ०	भासुर-भास्वर १७७, १७८ [१], १८८		भुजपरिसर्पस्थल- चरण	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिजमाणाहं	मिथमानानि ८८७		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पाणाम् १५२४ [२]	
भिजमाणाणे	मिथमानानाम् ८८७		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिण्णाहं	मिजानि ८८०		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिल्ल	भिल्ल-भ्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ३		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिल्लाण	भिल्लतकः पृ. १७ टि. ७		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिस ०	भिस ५४ [८] गा ८८		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिसकंदे	भिसकन्दः-मिच्छाद्य- विशेषः १२३८		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिसमुणाले	भिसमुणालः-मुणालिनी ५१		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिसे	भिस ५४		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिंगण	भृङ्गकः पृ. २९३ टि. १०		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिंगपसे	भृङ्गपत्रम्-भृङ्गपत्रम् १२२७		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिंगारं	भृङ्गारः ८५३		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भिंगे	भृङ्गः १२२७		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भीता	भीताः १६७ तः १७४		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भीम ०	भीम-राक्षसाभिधानवान- व्यन्तरदेवेन्द्र १९२		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भीमा	भीमाः १६७ तः १७४		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	
भीमे	भीमः-राक्षसाभिधानवान- व्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १४९		भुजपरिसर्पस्थल- चरणाम्	भुजपरिसर्पा ८५ [१], १४८५ [९]	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तंकाइ
भुले	तृणविशेषः पृ. २० टि. ४		० भेष	मेदः ८८१, ८८४, ८८६,	
भुञ्जमाना	भुञ्जमानाः १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८८, १९६		भेषण	मेदेन ५.४ [७] गा. ८४	१२३०
”	भुञ्जमानौ १७८ [२]		० भेषणं	”	८८७
भूजत्येण-	भूतार्थेन-भूतार्थत्वेन ११० गा. १२०		भेषो	मेदः १०९, १५, ३९ [४]	
भूए	भूतः-भूताभिधद्वीपसमुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६		+ भेद	” १९, ८१ गा. २२२	
भूत	भूत-जीव २११		भेदपरिणामे	भेदपरिणामः ९, ४७	
भूतलता	भूतलता पृ. १९ टि. १		भेद	भेदः ८८२, ८८४ तः	८८६
० भूता	भूतानि १७७, १७८ [१], १८८		० भेदं	” ८८५, ८८६, १२३०	
भूमिभागांसि	भूमिभागे १२१५ [१]		भेदेण	मेदेन ६, ५० [७], १००२	
भूमिभागानो	भूमिभागान १९५ [१], १९७ [१], १९८ [१], २१०, १२१५ [२-३]		० भेदेणं	” ८८७, पृ. ३५१ टि. १	
० भूमिभागानो	” १९६		० भेदसु	मेदेषु १५, ८०	
भूमि	भूमिम् ८२		भेदो	मेदः १४८५, [८], १५०४ [४] १५, ०९ तः	
भूयण	वनस्पतिविशेषः ४० गा. ४१		भेदपरिणामे	१५, ११ [१], १५, १७ [३], १५, २० [३, ५], १५, ३८, १५, ३९ [२-३], १५, ४०	
भूयवाइय	भूतवाडित, भूतवाडिक-वानव्यन्तरभेदः १८८		भेयं-	भेदपरिणामः ९, ५१	
भूयवाइया	भूतवादिता भूतवाडिका वा १९४ गा. १५१		भेये	मेदम् ८८०	
भूया	भूताः १४१ [१], १८८		भोगभोगाई	मेदः ८८१	
भूयाई	भूतान २१५, ३ [४], २१६६ [३]		भोगभोगान	भोगभोगान १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
भूयाणं	भूतानाम् १९२		भोगवड्या	भोगवतिका-लिपिभेदः	१०७
० भूयाणंद	भूतानन्दो, भूतानन्दः-नागकुमारैन्द्रः १८१ [२]		भोगबिम्मा	भोगविषाः-सर्पविशेषः ७९	
भूयाणंदे	भूतानन्दः-नागकुमारैन्द्रः १८३ [२], १८७ गा. १४४		भोगनराण	भोगान्तरायः १६८६	
भूसण	भूयण १७७, १७८ [१-२], १८८		भोगा	भोगाः-भोगकुलीनाः, कुलीनार्थाः १०४	
भेष	मेदः ८८१, ८८३		भोत्तृण	भोत्तुम् २११ गा. १७६	
			भोमेज	भौमेय १८८, १८९ [१], १९० [१]	
			भोमेजग०	भौमेयक १८८, १९० [२]	
			भोमेजा	भौमेयानि १८८, पृ. ६५ टि. १०	
			भोयणं	भोजनम् २११ गा. १७६	

मूलस्रो	सक्यथो	सुत्तकाह	मूलस्रो	सक्यथो	सुत्तकाह
	म		मगमिगकीहे	चतुरिन्द्रियजीवः ५८ [१]	गा. ११०
महजणणी	मत्थजानी ४८८, १३५, २.		मगर	मकर १७७	
	१८९९ [१]		मगरा	मकराः ६२, ६६	
॥	मत्थज्ञानिनः २५८, २५९		मगरिमच्छा	मकरीमत्स्याः पृ. २९ टि. ६	
० महजणणी	मत्थज्ञानी ४७० [३]		मगसा	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८	टि. ८
महजणणीणं	मत्थज्ञानिनाम् २५८		मगसिरकीडे	चतुरिन्द्रियजीवः पृ. २८	टि. ८
मउड	मुकुट १७७, १९६		॥ मगह	मगंधेषु १०२ गा. ११२	
मउड ०	॥ १९६		मगासकीहे	चतुरिन्द्रियजीवः पृ. २८	टि. ८
० मउडा	मुकुटा १७७, १९५ [१],		॥ मगास	मगंधेषु १०२ गा. ११२	
	१९६			चतुरिन्द्रियजीवः पृ. २८	टि. ८
० मउडे	मुकुटः १९७ [२]		मगासाण	(६) ८८६	
मउय	महुक-स्पर्शविशेष ३३३,		० मगाणं	मार्गणम् १७९८ [१],	१८०० [१]
	१८०९		मगर	मलेच्छजातिविशेष पृ. ३६	टि. १६
मउय ०	॥ ॥ ५४६, १८०६		मगरिमच्छा	मकरमत्स्याः ६३	
	[१]		मगिज्जह	मृश्यते ९२१ [१]	
मउयफास ०	महुकस्पर्श ४४०, ८४१		मगुंसा	नकुलाः पृ. ३३ टि. ३	
मउयफासपरिणता	महुकस्पर्शपरिणताः		मघमघंत	मघमघायमान १७७, १७८	[१], १८८
	८ [४], ९ [१-५], १०		मघवं	मघवा १९७ [२]	
	[१-२], ११ [१-५], १२		मच्छंहिया	मत्स्यण्डिका-शर्कराविशेषः	१२३८
	[२-८], १३ [१-५]				
मउयलहुयगुणा	मृदुकलघुकगुणाः ९८१		मच्छा	मत्स्याः ६२, ६३, ६४७	गा. १८४
	[१], ९८२, ९८५		मच्छिय	मक्षिका ५८ [१] गा. ११०	
	[८-९], ९८७ [३-४]		मच्छियपसाओ	मक्षिकापमतः २११	
० मउयलहुयगुणाण	मृदुकलघुकगुणानाम् ९८७		मच्छंहिया	मत्स्यण्डिका पृ. २९५ टि. ७	
	[४]		+ मज्जार	मार्जारः-हरिद्वलरूपतिः	४९ गा. ३९
मउयलहुयगुणाणं	॥ ९८२, ९८५ [९],		मज्जारय-	मार्जारक ॥ पृ. २०	टि. १४
	९८७ [४]				
मउल	मुकुट १८८		मज्जा	मध्य ५५ [३] गा. १०८,	१९७ [१], १९८ [१],
मउलिणो	मुकुलिनः-सर्पमेदः ७८,			१९९ [१], २०६ [१]	
	८०, पृ. ३२ टि. ५				
० मउली	मौली १७८ [२]				
० मउली	मौलयः १७८ [१],				
	१८८, १९६				
मउलीमउडा	मौलिमुकुटाः १७७				
मगदंतिथा	मगदन्तिका-गुल्मवन-				
	स्थितिः ४३ गा. २५				

मूलसहो	सङ्ख्यथो	सुत्तकाह
मज्झदेस	मध्यदेश	२११
मज्झिम	मध्यमा	२११ गा. १६४
„	मध्यम	२००५
मज्झिम०	„	१७७
मज्झिमउत्तरिम	मध्यमोपरित्तनप्रैवेयक	
गेवेज्जग०		४३२ [२-३]
मज्झिमउत्तरिम-	मध्यमोपरित्तनप्रैवेयकाः	
गेवेज्जगा		१४६ [१], ७१९
मज्झिमउत्तरिम-	मध्यमोपरित्तनप्रैवेयकाणाम्	
गेवेज्जाणं		४३२ [१]
मज्झिमउत्तरिमाणं	मध्यमोपरित्तनानाम्-प्रैवेय-	
	काणाम्	१८४७
मज्झिमण	मध्यमके [प्रैवेयके]	२०९
	गा.	१५७
मज्झिमगाणं	मध्यमकानाम्-प्रैवेयकाणाम्	२०८
मज्झिमगेवेज्जग	मध्यमप्रैवेयक	६२२
मज्झिमगेवेज्जग-	मध्यमप्रैवेयकदेवानाम्	
देवाणं		२०८, २०९
मज्झिमगेवेज्जगा	मध्यमप्रैवेयकाः	२०८, ३३४
मज्झिमगेवेज्जगाणं	मध्यमप्रैवेयकाणाम्	२०८
मज्झिमगेवेज्जाणं	मध्यमप्रैवेयकाणाम्	६०२
० मज्झिमपरिणामे	मध्यमपरिणामः	१७४६
मज्झिममज्झिमगे-	मध्यममध्यमप्रैवेयक	
वेज्जग०		४३१ [१-३]
मज्झिममज्झिमगे-	मध्यममध्यमप्रैवेयकदेवाः	
वेज्जगदेवा		७१८
मज्झिममज्झिमगे-	मध्यममध्यमप्रैवेयकाः	
वेज्जगा		१४६ [१]
मज्झिममज्झिममाणं	मध्यममध्यमानाम्-	
	प्रैवेयकाणाम्	१८४६
मज्झिमहेट्ठिमगेवे-	मध्यमाधस्तनप्रैवेयक	४३०
ज्जग०		[१-३]
मज्झिमहेट्ठिमगे-	मध्यमाधस्तनप्रैवेयकाः	
वेज्जगा		१४६ [१], ७१७
मज्झिमहेट्ठिमाणं	मध्यमाधस्तनानाम्-	
	प्रैवेयकाणाम्	१८४५

मूलसहो	सङ्ख्यथो	सुत्तकाह
मज्झिमे	मध्यमे	पृ. ५५ टि. ३
मज्झे	मध्ये	१६८ तः १७४, १७४ गा. १३५, १७८
	तः १८३ सूत्राणां प्रथम-	
	कण्डिका, १८५. [१],	
	१८८, १८९ [१], १९९	
	तः २०६ सूत्राणां प्रथम-	
	कण्डिका, ८७७ [२०-२१]	
मट्टमगरा	मकरविशेषः	पृ. ३० टि. ३
मट्ट	मृष्ट १७७, १७८ [१-२],	
	१८८, १९६	
मट्टमगरा	मकरविशेष	६६
मट्टा	मृष्टा	२११
„	मृष्टी	२०६ [१]
„	मृष्टानि १७७, १७८ [१],	
	१८८, १९६, २०६ [१],	
	२१०	
मडंबनिषेमेसु	महम्बनिषेधेषु	८२
मण	मनः-मनःपर्यवज्ञान	१९२८
० मणभपज्जत्तीप-	मनोऽपयोत्तकपु	
(ज्जत्तपसु)		१९०६
मणजोगपरिणामे	मनोयोगपरिणामः	१३१
मणजोगं	मनोयोगम् २१७३ [१],	
	२१७४ [१], २१७५.	
मणजोगं-	„ २१७४ [२]	
मणजोगी	मनोयोगी १३२२, १९००	
	[२]	
„	मनोयोगिनः २५२, १३८,	
	१४३	
मणजोगीणं	मनोयोगिनाम्	२५२
० मणपज्जत्ती	मनःपर्याप्तिः १९०४ [३]	
० मणपज्जत्तीप	मनःपर्याप्ति १९०७, पृ.	
	४०६ टि. १ तः ५.	
० मणपज्जत्तीपज्जत्तप मनःपर्याप्तिपर्याप्तके		१९०४ [१]
मणपज्जत्तपाय	मनःपर्यवज्ञान	४५२

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
मणपञ्चवर्णाण ०	मनःपर्यवज्ञान ४९५ [१]	
मणपञ्चवर्णाण-	मनःपर्यवज्ञानपरिणामः	
परिणामे	९३३	
मणपञ्चवर्णाण-	मनःपर्यवज्ञानसाकारः	
सागारपास्तणया	पदयता १९३७	
मणपञ्चवर्णाण-	मनःपर्यवज्ञानसाकारो-	
सागारोवजोरो	पयोगः १९०९	
मणपञ्चवर्णाणं	मनःपर्यवज्ञानम् १८२१	
	[३], १४३५ १४५५	
मणपञ्चवर्णाणारिया	मनःपर्यवज्ञानार्थाः १०८	
मणपञ्चवर्णाणि-	मनःपर्यवज्ञाना १३५०	
मणपञ्चवर्णाणी	मनःपर्यवज्ञाना ८९६,	
	१३५०	
,,	मनःपर्यवज्ञानिनः २५७,	
	२५९, १८९८ [३],	
	१९५४, १९५५	
मणपञ्चवर्णाणीणं	मनःपर्यवज्ञानिनाम् २५७,	
	२५९	
० मणपञ्चवर्णाणेषु	मनःपर्यवज्ञानेषु १२१६	
	[१]	
मणपञ्चवर्णानं	मनःपर्यवज्ञानम् १४३६	
	[१२]	
मणपरिचारगा	मनःपरिचारकाः - प्रवी-	
	चारकाः २०५० [१, ६],	
	२०५३	
मणपरिचारगानं	मनःपरिचारकाणाम् -	
	प्रविचारकाणाम् २०५३	
मणपरिचारणं	मनःपरिचारणाम् -	
	प्रवीचारणाम् २०५३ [६]	
मणपरिचारणा	मनःपरिचारणा - प्रवि	
	चारणा २०५३ [१]	
० मणप्यजोरी	मनःप्रयोगिणः १०७७,	
	१०७८, १०८३	
० मणप्यजोरो	मनःप्रयोगः १०६८ तः	
	१०७०, १०७४, १०७५	
मणमक्षणं	मनोमक्षणम् १८६४	
मणमक्षणो	मनोमक्षणे १८६४	
ग. ९ [४] २०		

मूलसदो	सङ्ख्यथो	सुसंकाह
मणमक्षणात्	मनोमक्षतया १८६४	
मणमक्षणी	मनोमक्षी १७९, ३ गा. २१८	
,,	मनोमक्षिणः १८६२,	
	१८६४	
मणसीकते	मनसिकृतं १८६४,	
	२०५२ [२, ४-६]	
मणं	मनः १५७०	
मणाहं	मनासि २०५२ [६]	
मणापत्ताम्	मनआपतया घृ. ४२२ टि. ६	
मणाभतरिया	मनोऽभतरिका १२२९ तः	
	१२३१, १२३७	
मणामत्ताम्	मनोऽभतरिका १८०६ [१],	
	२०५२ [२]	
मणामयरिया	मनोऽभतरिका १२३६,	
	१२३८	
मणामा	मनोऽमा १८६४	
मणि	मणि १७८ [१२], १८८,	
	१९५, [१]	
मणि०	,, १९५ [१]	
मणिमय	मणिमय १९५ [१]	
मणिरयणत्	मणिरत्नत्वम् १४६९	
मणिविहाणा	मणिविधानानि २४ गा. ९	
मणिसलगा	मणिशलाका घृ. २९६	
	टि. १३	
मणिसिला	मणिशिला	
मणिसलगा	मणिशलाका १२३७	
मणि	मणिम् १९९ [२]	
मणी	मणिः ९७७ गा. २०३	
० मणी	,, १२२९	
मणुपसु	मनुजेषु १९०६	
० मणुपसु	,, १९०७	
मणुपहिंतो	मनुजेभ्यः ६४८	
० मणुपहिंतो	मनुजेभ्यः १४६२	
मणुण्वरिया	मनोज्ञतरिका १२३१	
मणुण्वत्ताम्	मनोज्ञतया २०५२ [२]	
मणुण्वत्सरया	मनोज्ञत्सरता १६८४ [१]	
मणुण्णा	मनोज्ञाः १६८१ [१],	
	१६९० [२]	

मूलसदो	सक्यथो	सुसंकाह
मणुष्णा	मनोज्ञानि	१६८१ [१]
मणुष्णाई	,,	२०५२ [२]
मणुष्यअसणि-	मनुजासंज्ञायुष्कम्	
आउप		१४७३
मणुष्यगतिणामा	मनुजगतिनाम्नः	१७०२
	[३], १७११ [१],	
	१७३१ [३]	
मणुष्यगतिणामे	मनुजगतिनाम	१६९४ [१]
मणुष्यगतिपरिणामे	मनुजगतिपरिणाम	९२७
मणुष्यगतिषा	मनुजगतिः	९४३
मणुष्यगती	मनुजगतिः	५६२, ५६७
मणुष्यजोणिर्हिंतो	मनुजयोनिर्केभ्यः	६५० [१]
मणुष्या	मनुजाः	६४७ गा. १८४,
	१९७३ गा. २२०,	
	१९८० गा. २२१	
मणुष्याउअस्स	मनुजायुषः	१७१९
मणुष्याउप	मनुजायुः	१६८३
मणुष्याउयं	मनुजायुष्कम्	१४७०
मणुष्यायुषुस्विणा-	मनुजानुपूर्विनाम्नः	
माप		१७०२ [३८]
मणुस्स	मनुष्य	६४८
मणुस्स ०	,,	५९, ६७१
० मणुस्सखेसे	मनुष्यक्षेत्रे	८२, ९३,
	१५४, १७६	
० मणुस्सखेसोव-	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः	
वायगई		१०९६
मणुस्सपंचेन्द्रिय	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओराखियसरीरे	शरीरम्	१४८२
मणुस्सकहिरि	मनुष्यकधिरम्	१२२९
मणुस्सस्स	मनुष्यस्य	४५२
मणुस्सा	मनुष्याः	९२, १३८, २१९,
	२२५, २२६, २८०,	
	३३४, ४३९, ६११, ६२१,	
	६५६ [१], ६७३ [१],	
	७३३, ८५०, ८७६,	
	९४३, २०३६, २१४६	
० मणुस्सा	मनुष्याः	९२, ९३, ५८५,
	१४०४, पृ. १०९ टि. १	

मूलसदो	सक्यथो	सुसंकाह
मणुस्साउअस्स	मनुष्यायुषः	१७१०,
	१७२६, १७३० [३]	
मणुस्साउयस्स	,,	१७२३
मणुस्साण	मनुष्याणाम्	६५६ [३]
० मणुस्साण	,,	७६०, ७६१, ७६९,
	७७०	
मणुस्साणं	,,	१७६, २२५, २२६,
	३९० [१], ४५२, ४८९,	
	[१], ४९० [१], ४९१	
	[१], ४९३ [१], ४९५	
	[१], ४९७, ७३५,	
	७४८, ९२१ [१],	
	१०५० [१], ११६४	
	[१], १२२६, २१३१,	
	पृ ७९ टि ७, पृ ४३३	
	टि. १	
० मणुस्साणं	मनुष्याणाम्	९३, ३९०
	[२३], ३९१, ३९२	
	[१-३], ५८६, ७४९,	
	७५०, ११६४ [२],	
	१०५७ [१३-१४],	
	२०८० गा २२७	
मणुस्सी	मानुषी	८५१, १७४५,
	१७४१, १७५२	
मणुस्सीओ	मानुष्यः	१७६, २८१,
	३३४	
मणुस्सीण	मानुषीणाम्	१२५७ [६]
मणुस्सीणं	,,	२२६, ११६४ [४]
मणुस्से	मनुष्याः	४५२, ४९० [१],
	४९५ [१], ८४९, ८५२,	
	१२५८ [७]	
मणुस्सेसु	मनुष्येषु	६६६ [१], ६६७,
	६६८ [१], ६७२ [५]	
० मणुस्सेसु	,,	६७२ [५]
मणुस्सेहिं	मनुष्यैः	९२१ [१]
मणुस्सेहिंतो	मनुष्येभ्यः	६३९
	[१, २३], ६४५ [३],	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
	६५० [११], ६६० [१-२], पृ. १७७ टि. २	
• मणुस्सेहिंतो	मनुष्यस्य ६३९ [२३-२५], ६६२ [२-७], ६६५ [२]	
मणुस्सो	मनुष्यः १७४५, १७४९, पृ. २१० टि. ३-४	
मणुस्सोराकिय-सरीरस्स	मनुष्योदारिकशरीरस्य १५१३ [१]	
मणुस्स	मनुष्य ६३५, १०३४, ११५५, १४५६, १७७९, १९०० [४]	
मणुस्स०	.. १०४१ [६], १०४७ [७], १०४९ १०५५ [२], १०३३, १०८० [५], २१६४	
मणुस्सजाहुरगसरीरे	मनुष्याहारकशरीरम् १५३३ [३]	
• मणुस्सजाहार-गसरीरे	मनुष्याहारकशरीरम् १५३३ [३-१०]	
मणुस्सजाहारयमरीरे	.. १५३३ [२]	
मणुस्सखेत्ते	मनुष्यक्षेत्रम् १५५१ [६, ९]	
मणुस्सखेत्तोववा-तगती	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः १०९	
मणुस्सखेत्तोववा-यगती	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः १०९	
• मणुस्सखेत्तोववा-यगती	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः १०९६	
मणुस्सखे	मनुष्यत्वे १०४१ [६], १०४३ [२], १०४६ [३], १०४७ [२], १०५१ [१], १०५५ [३], २१०७, २११३, २११९ [४], २१२० [२३], २१२३ [२-३], २१२४ [२-३]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
मणुस्सपंचेदियजो-राकियसरीरे	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-शरीरम् १४८७ [१], १५०१ [१]	
• मणुस्सपंचेदियजो-राकियसरीरे	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-शरीरम् १४८७ [१-२]	
मणुस्सपंचेदियवे-उध्वियसरीरस्स	मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-शरीरस्य १५३१	
मणुस्सपंचेदियवे-उध्वियसरीरे	मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-शरीरम् १५१९ [१], १५२५	
• मणुस्सपंचेदिय-वेउध्वियसरीरे	.. १५१९ [१-४]	
मणुस्सस्स	मनुष्यस्य ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, १०३४, १०४३ [१-२, ५६], १०६९, १५५०, १६३५ [५], १६३९, १६४५, १६५५, १६५६, १६६१, २०९५ [२], २०९६ [२], २११९ [४], २१२० [३]	
मणुस्सं	मनुष्यम् पृ. ३०२ टि. ३	
मणुस्सा	मनुष्याः ६८०, ६९८, ७३५, ९९६, ९९८, १०८३, १०८९, ११४२, ११५३, १२०५, १४१६ [२], १७६१, १७६५ [२], १७७४ [२], १७९४ [३], १८२६, १८६१, १८८६, १८९९ [२], १९३४, १९६१, १९७०, १९७८, १९९५, २०७५, २०८२, २१३१	
• मणुस्सा	मनुष्याः ६२४, ११५९	
मणुस्साजस्स	मनुष्याणाम् १७०१ [३]	
मणुस्साण	मनुष्याणाम् ९८८, १५३९	

मूकसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
मणूसाण	[३], १५४४ [२], १६४४, २०११, २०३०, २०४४, २०९९ [२]	
मणूसाणं	मनुष्याणाम् १०८, १०३८ [२], १०५० [३], १०७५, ११४२, ११४७, ११८१, १२५७ [१], १६३८ [२], १६४९ [२], १७८१, १७८४ [३], १९५२, १९८२, २०२०, २०२५, २०९२, २०९९, २१२३ [३], २१२४ [३], २१५२, पृ. ४३३ टि. १	
० मणूसाणं	मनुष्याणाम् ११६४ [३], १२५७ [३], ५, ७, ११, १२]	
० मणूसातो	मनुष्यान् १५, ८९ [३]	
मणूसी	मानुषी १२६३ [२], १२६९, १७४७ [२], १७५२	
मणूसीबो	मानुष्यः १४१६ [२]	
मणूसीण	मानुषीणाम् १२५७ [८, ११-१३]	
० मणूसीण	.. १२५७ [४, १०]	
मणूसीणं	.. १२५७ [२]	
मणूसे	मनुष्यः ४८९ [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ४९८, ९९४, ९९९ [१], १२१२, १२५८ [१-२, ६, ८], १२६३ [१], १२६९, १४४२, १६०४ [१], १६४२, १६४७ [२], १६७६ [२], १६७८ [२], १७४७ [२], १७५१, १७५६ [२], १७६३ [२], १७७३ [२], १७७७ [२],	

मूकसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
	१७८३ [२], १७८८ [२], १८८१ [२], १८९० [२], १८९२, २११४ २१६७, २१६९	
मणूसेसु	मनुष्येषु ६७६, १४०८ [३], १४२१ [१], १४३५, १४४०, १८८२ [२], १९०४ [१], २११९ [३]	
० मणूसेसु	मनुष्येषु ६६८ [७], ६६९ [१], ६७२ [५], ६७६, १४२८ [४], १९०३ [२], १९०५ [२], २१०० [२]	
मणूसेहिंतो	मनुष्येभ्यः ६५५ [१], ६६२ [६]	
० मणूसेहिंतो	,, ६६२ [३]	
मणे	मनः पृ. ४०० टि. १	
,,	मनसि २०३४ गा. २२४	
मणोजं	मनोजः—गुरुमवनरपतिः ४३ गा. २४	
मणोरमाहं	मनोरमाणि २०५२ [२, ४]	
मणोसिला	मन.सिला २४ गा. ९	
मणोसुहुता	मनःसुखता १६८१ [१]	
मणोहराहं	मनोहराणि २०५२ [२]	
मण्णामि-	मन्ये ८३०	
मत्तिअण्णान	मत्त्यज्ञान ४४४ तः ४४८, ४६७ [१], १९२८, १९२९, १९३२ [१]	
मत्तिअण्णान०	,, ४४०, ४४१, ४४३, ४७० [१], १९३१	
मत्तिअण्णानसागा-	मत्त्यज्ञानसाकारोपयोगः १९०९, १९१३, १९२१	
रोवओगे	मत्त्यज्ञानिनः ४७० [१]	
० मत्तिअण्णानिस्स	मत्त्यज्ञानि ४७० [१]	
मत्तिअण्णानी	मत्त्यज्ञानी ४७८, ४९६, १३५२	
,,	मत्त्यज्ञानिनः ९३८, ९४० [१], ९४१ [१]	

मूलसहो	सङ्घट्यो	सुसंकाह
० मतिभण्णाणी	मत्यज्ञानी ४७० [१-२]	
मतिभण्णाणीणं	मत्यज्ञानिनाम् २५९	
० मतिभण्णाणीणं	,, ४७० [१]	
मतिभण्णाणे	मत्यज्ञाने १९१७	
मतिभाणसागारोच-	मतिज्ञानसाकारोपयोषः	
जोगे		१९१३
० मत्तिया	मृत्तिकाः २३	
मत्तियावह	मृत्तिकावती-नगरी १०२	
	गा. ११५	
मदणसलागा	मदनशलाका-रोमपक्षी ८८	
+ मद्ग	गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२	
	गा. २२	
मधू	मधु १२३७	
ममसा	वनस्पतिविशेषः २५	
	टि. ५	
मय	मद १२३७	
मयणिजा	मदनीया १२३७	
मयहृत्गणं	प्रधानत्वम् ५७ टि. ५, ५९ टि. ५, ५९ टि. ९	
मयूरा	मयूराः ८८	
+ मरगय	मरकतः २४ गा. १०	
मरण	मरण १ गा. १, २११, २११ गा. १६६ गा. १७९, २१७० [२] गा. २३०, २१७६ गा. २३७	
मरणे	मरणसमुदातः २०८५ गा. २२७	
+ मरुयग	मरुयकः-हरितवनस्पतिः ४९ गा. ४१	
+ मलया	मलयेषु १०२ गा. ११४	
० मलया	मलयाः-म्लेच्छजाति-विशेषः ९८	
मल्ल	मात्स्य १७८ [१], १८८, १२३०	
मल्ल-	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	

मूलसहो	सङ्घट्यो	सुसंकाह
० मल्लदामकलावा	मात्स्यदामकलापानि १७७	
० मल्लदामे	मात्स्यदाम १२३१	
मल्लिया	मल्लिका ४३ गा. २५	
मल्लिमाणा	मीयमानाः ५४ [११]	
	गा. १०४-१०५	
मसमा	वनस्पतिविशेषः ५४ [८]	
	गा. ९२	
मसारगळे	मसारगळः-मणिविशेषः २४ गा. १०	
+ मसूर	मसूरः ५० गा. ४२	
मसूरचंदसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम् १७४ [२], १८९० [१]	
संठिण्	१५४२, ५. २४१ टि. ३	
मसूरचंदसंठिण्	मसूरचन्द्रसंस्थितम् ९८५ [२]	
मसूरा	रोमपक्षिविशेषः ८८	
मसूराचंदसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम् ५. ३३२ टि. १	
संठिण्		
महहमहालया	महामहालयाः १७४	
महज्जुईया	महायुतिकी १७८ [२], १८९ [२]	
महज्जुनीया	महायुतयः १७७, १७८ [१]	
महबुया	महर्द्धिकाः १९३ [१], ५. २८६ टि. १	
महबुया	महर्द्धिकी १८४ [२]	
महला-	महना १७७, १७८ [१-२], १९६	
महतिमहालया	महामहालयानि २१०	
महत्तरगतं	महत्तरकत्वम् १७८ [१], ५. ५७ टि. २, ५. ५९ टि. ५, ५. ६५ टि. ९	
महत्थे	गुच्छवनस्पतिविशेषः ५. १८ टि. १२	
महदंबण्	महादण्डकः २१२ गा. १८१	
महदंबला	महाबलाः १७७, १७८ [१]	
महत्तरगतं	महत्तरकत्वम् १७७, १७८ [२], १८८, १९६	

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
मह्या-०	महता	१८८
महल	महत् प्र. ५६ टि. ५	
महं	महान्तम्	२१६९
० महतीष्ट	महत्याः	१७४४
महाकम्मतारगा	महत्तरकर्मणः	११२५
		११३०
+ महाकंदिव	महाकन्दितः-वानव्यन्तर- देवजातिः ९४ गा. १०१	
० महाकंदिया	महाकन्दिताः-वानव्यन्तर- देवविशेषाः	१८८
महाकाण	महाकायः-भुजगपत्यभि- धानवानव्यन्तरदेवाना- मिन्द्रः १९२ गा. १००	
महाकाया	महाकायाः-वानव्यन्तर- देवविशेषाः	१८८
० महाकाया	महाकायो, महाकायः- महोरगाभिधानवानव्य- न्तरदेवानामिन्द्रः १९२	
० महाकाला	महाकाली, महाकालः- पिशाचाभिधानवानव्य- न्तरदेवानामिन्द्रः १८९ [२], १९३ [२]	
० महाकालाणं	महाकालयोः, महाकालः- पिशाचाभिधानवानव्यन्तर- देवानामिन्द्रः १९४	
महाकाले	महाकालः-पिशाचामिधा- नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९१ [२], १९२ गा. १४९	
महाकाले	महाकालः-महानरकः १७४	
महापोसे	महापोषः-स्तनितकुमा- रेन्द्रः १८७ गा. १४१	
महानाई	महाजातिः ४३ गा. २६	
महानुदया	महापुतिकाः	१९६
महानुतीषा	,,	१८१ [१]
महाणिरया	महानिरयाः	१७४

मूलसहो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
महाणुभागा	महानुभागाः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	महानुभागी १७८ [२]	
महाणुभावा	महानुभावाः प्र. ५६ टि. १५, प्र. ६५ टि. ४	
महादण्डय	महादण्डकम्	३३४
महानीळ ०	महानील १७८ [२], १७९ [२], १८० [२]	
महापातालानं	महापातालानाम् १५५१ [४]	
० महापुरिमा	महापुरी, महापुर्यः- किम्पुरुषाभिधवामव्य- न्तरदेवानामिन्द्रः १९२	
महापुरिसे	महापुर्यः-किम्पुरुषाभिधा- नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १५०	
महापोंडरीण	महापुण्डरीकम्	५१
महाबला	महाबला १८८, १९६	
,,	महाबली १७८ [२]	
० महाभीमा	महाभीमौ, महाभीमः- राक्षसाभिधानवानव्यन्तर- देवानामिन्द्रः १९२	
महाभीमे	महाभीमः-राक्षसाभिधान- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १४९	
महामंडलिय ०	महामण्डलिक ८२	
महायमा	महायशसः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	महायशसो १७८ [२]	
महारौरुण	महारौरवः	१७४
० महालया	महालयाः	१७४
० महालिया	महती १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ तः १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३२ [१,६], १५३५	

मूलसङ्गो	सङ्ख्यल्यो	सुर्तकाइ
	१५४५ तः १५४७ [१],	
	१५४८ तः १५५०	
	१५५१ [१, ४, ६, ९]	
महाविदेहेसु	महाविदेहेषु ८२, १५४	
महाविदेहेहिं	महाविदेहैः ९७ [१]	
महाविमानस्य	महाविमानस्य २११	
महाविमाना	महाविमानानि	
	पृ. ७७ टि. २	
महावीरं	महावीरम् १ गा. १	
महावेदणतरागा	महातरवेदनाः ११२८,	
	११४४	
महासक्त्वा	महाश्लाघाः पृ. ५६ टि. १६	
महासक्त्वे	महाश्लाघः पृ. ४४३ टि. १	
महासरीरा	महासरीराः ११२४,	
	११४२	
महाशुक	महाशुक १९६, ६२२,	
	पृ. १६९ टि. १	
महाशुक ०	,, १५३२ [५],	
	२००३, २०५१, २०५२	
	[१]	
महाशुकदेवा	महाशुकदेवाः ७०८	
महाशुकदेवानं	महाशुकदेवानाम् ५९५,	
महाशुकवडंसण	महाशुकवतंसकः २०३ [१]	
महाशुकस्य	महाशुकस्य २०४ [१]	
महाशुका	महाशुकाः २०३ [१],	
	पृ. ४५ टि. २	
महाशुकाणं	महाशुकाणाम् २०३ [१]	
महाशुके	महाशुकः २०३ [१-२]	
"	महाशुके २२३ [७],	
	३३४, ४२१ [१-३],	
	१८३६	
महासते	महाश्वेतः-बानव्यन्तरेन्द्रः	
	१९४ गा. १५३	
महासौख्या	महासौख्यौ १७८ [२]	
महासौख्या	महासौख्याः १७७, १७८	
	[१], १८८, १९६,	
	२०७, २१०	

मूलसङ्गो	सङ्ख्यल्यो	सुर्तकाइ
महासौख्ये	महासौख्यः २१६९	
महाहिमवन्त ०	महाहिमवन्त १०९८	
महिषिण	महर्दिकः १९७ [२]	
महिषिया	महर्दिकाः १७८ [१],	
	१८४ [१], १८६ [१],	
	१८९ [१], १९० [१],	
	१९५ [१], १९९ [१],	
	१९९१ तः १९९४	
महिषिया	महर्दिकौ १८९ [२],	
	१९५ [२]	
० महिषिया	महर्दिकाः १९९१,	
	१९९२, १९९४, १९९७	
महिषीण	महर्दिकः १८२ [२],	
	१८३ [२], १८६ [२],	
	१९० [२], २१६९	
महिषीया	महर्दिकौ १७८ [२],	
	१८१ [२], १९३ [२]	
महिषीया	महर्दिकाः १७७, १८१	
	[१], १८२ [१], १८८,	
	१९६, १९७ [१],	
	२०५ [१]	
० महिषीया	,, पृ. २८६ टि.	
	४५५-७ ८-१०	
महिल्ये	गुच्छवनस्पतिविशेषः	
	४२ गा. २२	
महिया	महिका २८ [१],	
	पृ. १४ टि. १	
० महिया	महितानि १७७, १७८	
	[१], १८८	
महिल	मिथिला १०२ गा. ११४	
महिस	महिष १९६	
महिसा	महिषाः ७२	
महिशी	महिषी-राज्ञी १९९ [२]	
"	,, -कासरी ८५१	
० महिशीजो	महिष्यः-राज्ञ्यः १९९ [१]	
० महिशीणं	महिषीणाम्-राज्ञीनाम्	
	. १७८ [१], १७९ [२],	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
० महिसीणं	१८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१], १९६, १९७ [२], १९८ [२]	
महिसे	महिषः ८४९, ८५२	
महिसो	,, पृ. २१२ टि. ४	
महुभो	मधुकः ५४ [१] गा. ४९	
+ महुतरण	नृणविशेषः ८७ गा. ३६	
महुतरम	मधुररम ५४४	
महुतरस ०	,, ४४०, ४४१	
महुतरसणामे	मधुररसनाम १६९४ [११]	
महुतरसपरिणना	मधुररसपरिणताः ८ [३], ९ [१५], १० [१२], ११ [५], १२ [१८], १३ [१५]	
महुतरसपरिणामे	मधुररसपरिणामः ९५४	
महुतरमा	मधुररसा-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५०	
महुतरमो	मधुररमः पृ. २१७ टि. ३	
महुग	मधुरा १०२ गा. ११६	
० महुगह	मधुराणि १८०६ [१], १८०९	
महुरादीणं	मधुरादीनाम् १७०२ [३१]	
महुरो	मधुरः ८७७ [१२]	
महुमिगी	मधुधुली-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ४९	
महेसकडा	महेशाख्याः पृ. ५६ टि. १६	
महेसकले	महेशाख्यः पृ. ४४३ टि. १	
महेसरे	महेश्वरः-बानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	
महोरगच्छायं	महोरगच्छायाम् १११४	
महोरगा	महोरगाः-उरःपरिसर्पवि- शेषाः ७७, ८३	
,,	,, -बानव्यन्तरदेवविशेषाः १४१ [१]	
महोरगाणं	महोरगाणाम् १९२	
मकुणहृथी	सकुणहृस्ती ७३	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
मंगुसा	नकुलाः ८५ [१]	
मंगुसा	,, पृ. ३३ टि. ३	
मंडल	मण्डल १९५ [१]	
मंडलिणो	मण्डलिनः ८०	
मंडलिय ०	माण्डलिक ८२	
+ मंडलिय	माण्डलिकाः १४०६ गा. २१३	
मंडलियचं	मण्डलिकन्तम् १४६६	
० मंडलिया	मण्डलिका ३४ [१]	
मंडलियावाण	मण्डलिकावात ३४ [१]	
मंडलिबाण	मण्डलिवातः पृ. १६ टि. ३	
मंडित	मण्डित १७८ [१-२]	
मंडित-	,, १७८ [१-२]	
मंडुकी	मण्डुकी-वनस्पतिः ४९ गा. ४०	
मडण	मण्डुक. ११११	
महुभो	,, पृ. २७१ टि. ८	
महुयगनी	मण्डुकगति ११०५, ११११	
मंडसाण	(?) पृ. २१९ टि. ८	
मंड	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
+ मंनिय	नृणविशेषः पृ. २० टि. १	
मंयं	मन्थानम् २१७२	
मंदकुमारण	मन्दकुमारकः ८३९ तः ८४३	
मंदकुमारिया	मन्दकुमारिका ,,	
मंदर	मन्दर-मन्दरनामकद्वीप- ममुद्रार्थं १००३ [२] गा. २०६	
मंदरपर्वय	मन्दरपर्वत १०९८	
मंदरस्स	मन्दरस्य १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९१ [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८	
मंस	मांस १६७, १६८, १७० तः १७४	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
मंसकच्छभा	मांसकच्छपाः	६४
मंसकडाहं	मांसकडाहम् पू. २५ टि. ११	
मंसला	मांसला पू. २६९ टि. १८	
माहमिच्छहिट्टिउव-	मायिमिथ्याहृष्टयुपपन्नकाः	
वण्णगा	९९८, २०४६, २०८३	
माहमिच्छहिट्टी	मायिमिथ्याहृष्टयः ११३९	
माहमिच्छहिट्टी	मायिमिथ्याहृष्टयुपपन्नकाः	
उववण्णगा	११४६	
माहमिच्छहिट्टो-	११४६	
ववण्णगा		
माह्वाहा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
+ माउलिंग	मानुलिङ्गः ४१ गा १६	
माउलिंगाण	मानुलिङ्गानाम् पू. २९६ टि. ४	
माउलिंगी	मानुलिङ्गी ४२ गा. १९	
माउलुंगाण	मानुलिङ्गानाम् ११२२, १२३५	
० माऊणं	मातृणाम् १७३ [२]	
माण्णा	मायान् २११ गा. १७३	
माहंभियं	माहंभिकम् ११०८	
माहरी	माहरी-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५०	
माण	मान १७३७ [४]	
माण ०	॥ पू. ३११ टि. १	
माणकसाईणं	मानकपायिणाम् २५६	
माणकसाईसु	मानकपायिणु १८९५ [३]	
माणकसाए	मानकपायः १५८	
माणकसाएपरिणामे	मानकपायपरिणामः १२९	
माणकसायी	मानकपायिणः २५४	
माणमिस्सिवा	मानमिःमृता-भाषामेदः ८६३	
माणसण्णा	मानसंज्ञा ७२५, ७२६	
माणसमुग्घाण	मानसमुद्घातः २१३३	
माणसमुग्घाणं	मानसमुद्घातेन २१४२ तः २१४५ [१], २१४६	
माणसमुग्घाणो	मानसमुद्घातः २१३९	
माणसरहिणं	मानसरहिताम्-मनोरहिताम् २०५४ गा. २२६	

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
माणसं	मानसीम्-वेदनामेदम् २०६४, २०६५	
माणमंजलणाण	मानसञ्चलनस्य-संज्वलन-मानस्य १७०० [६]	
माणमंजलणे	मानसञ्चलने पू. ३७२ टि. २	
माणसा	मानसी-वेदनामेदः २०६३	
० माणिभहा	माणिभद्री, माणिभद्रः-यक्षाभिधवानव्यन्तर-देवानामिन्द्रः १९२	
माणिभदे	माणिभद्रः-यक्षाभिधानवानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १४९	
माणुसाणं	मानुशानाम् २११ गा. १७१	
माणे	मानः १६७०, १६९१ [४]	
॥	माने ८६३ गा १९५	
माणेण	मानेन ९६० [३], ९६१ [३], ९६२ [३], ९६३ [३], ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], १५८०	
मात्ताए	मायया २११	
० मानाण	॥ १२५२, १२५३, १२५५	
मावि ०	मायिन् पू. ४२० टि. २	
मायकसाई	मायाकपायी १३३२	
॥	मायाकपायिण २५४	
मायकसाईणं	मायाकपायिणाम् २५४	
मायमिच्छहिट्टिउव-	मायिमिथ्याहृष्टयुपपन्नकाः	
वण्णगा	पू. ४२७ टि. १-३	
माया	माया १६७०, १६९१ [४], १७३७ [४]	
+ माया	मायायाम् ८६३ गा. १९५	
मायाए	मायया ९६० [३], ९६१ [३], ९६२ [३], ९६३ [३], ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], १५८०	

मूलसदो	सकयल्यो	सुतंकाइ
मायाकसाई	मायाकसायी पृ. ३११ टि. २	
मायाकसाईसु	मायाकसायिणु १८९५ [३]	
मायाकसाण	मायाकसायः ९५८	
मायाकसायपरिणामे	मायाकसायपरिणामः ९२९	
मायाणिसिखा	मायानिःसुता-भाषाभेदः ८६३	
मायाभोसबिरयस्स	मायाभूषाविरतस्स १६४५, १६५६	
मायाभोसेणं	मायाभूषेण १५८०, १६३९	
मायावत्तिया	मायाप्रत्यया-क्रियाभेदः ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२४, १६२९, १६३३, १६५२, १६६०	
मायावत्तियाजो	मायाप्रत्ययाः १६६३	
मायासण्णा	मायासंज्ञा ७२५, ७२६	
मायासमुग्वाण	मायासमुद्घातः २१३३	
मायासमुग्वाणं	मायासमुद्घातेन २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१]	
मायासमुग्वाणो	मायासमुद्घातः २१३९	
मायासंजलणाण	मायासंजलनस्य-संजव- लनमायाया १७०० [७]	
मारणंनियसमुग्वाण	मारणान्तिकसमुद्घातः २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१२], २०९२, २१४७ तः २१५०	
मारणंनियसमुग्वा- णं	मारणान्तिकसमुद्घातेन १९३, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९], १५२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१५६ [१]	
मारणंनियसमु- ग्वाणो	मारणान्तिकसमुद्घातः २०१६ [१], २११८ [१], २१३९	

मूलसदो	सकयल्यो	सुतंकाइ
+ माल	मालः-गुच्छवनस्पतिविशेषः ४२ गा. २३	
माल	माला १९७ [२]	
मालव	मालव-म्लेच्छजातिविशेष ९८	
मालवतंपरियाय	मालवकृत्याय-पर्वत १०९८	
माला	माला १७७, १७८ [१२], १८८, १९६	
माला-	.. १८८	
मालिणो	सर्वभेदः ८०	
+ मालुय	मालुकः-वृक्षविशेषः ४० गा. १३	
मालुया	मालुका-वल्लीविशेषः ४५ गा. ३२	
..	जीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
मास ०	माष ५० गा. ४२	
मासचुण्णाण	माषचूर्णानाम् ८८४	
मासपण्णी	माषपर्णी-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५१	
मासपुरि	मासपुरी-नगरी १०२ गा. ११६	
मासला	मांसला १२३७	
माससिगाण	माषकलीनाम् ८८६	
मासं	मासम् ५७२, १७०० [६]	
० मामं	.. ५७२	
माम्या	मासौ ५७३, १७०० [५], १७३७ [४]	
मासा	मासाः ५७४, ५९७, ५९८, १२८३	
मासाबल्ली	बल्लीविशेषः ४५ गा. ३१	
मासं	पर्वगवनस्पतिविशेषः पृ. १९ टि. १५	
मासेहिं	मासाभ्याम् १७२६	
मासो	मासः १७३७ [४]	
माहिंद	माहिन्द्र १९६, २१०, ६२२, ६३४, १०३५, २०५१	

मूलसङ्ग्रहो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
मार्हिद०	माहेन्द्र पृ. ७२ टि. ४	
मार्हिदग०	माहेन्द्रक २०० [१]	
मार्हिदगदेवा	माहेन्द्रकदेवा ३००५, २००१	
मार्हिददेवाणं	माहेन्द्रदेवानाम् ७९७	
मार्हिदवर्द्धसण्	माहेन्द्रवर्द्धसकः २०० [१]	
मार्हिदा	माहेन्द्राः १४४ [१]	
मार्हिदाणं	माहेन्द्राणाम् २०० [१]	
० मार्हिदाणं	माहेन्द्रयोः २०१ [१]	
मार्हिदे	माहेन्द्रः २०० [१-२]	
"	माहेन्द्रे २२३ [४], ३३४, ४१८ [१-३], १५३० [५], १८३३	
० मार्हिदेसु	माहेन्द्रेषु २०५२ [१]	
माहेन्दरी	माहेन्दरी-लिपिविधेयः १०७	
मिग०	मृग १९६	
मिगवालुङ्कीफले	मृगवालुङ्कीफलम् पृ. २२५ टि. ८	
मिच्छसवेद्वणिजस्म	मिथ्यात्ववेदनीयस्य १७२० १७३७ [२]	
मिच्छसवेद्वणिजस्म	मिथ्यात्ववेदनीयस्य १७०० [२], १७०८ [२] १७१८, १७२२, १७२७	
मिच्छसवेद्वणिजे	मिथ्यात्ववेदनीयम् १६८२, १६९१ [२]	
मिच्छसं	मिथ्यात्वम् १६६७	
मिच्छसताभिगामी	मिथ्यात्वाभिगमिनः २०४९, २०५०	
मिच्छसतेणं	मिथ्यात्वेन १६३७	
मिच्छसिद्धि	मिथ्यादृष्टि १९८, २०४६	
मिच्छसिद्धि ०	,, ६६२ [६], १५३३ [७]	
मिच्छसिद्धी	मिथ्यादृष्टिः ८२, १३४४, १७५०, १७५१	
"	मिथ्यादृष्टयः ९३, २५६, ३३४, ९३८, ९४० [१],	

मूलसङ्ग्रहो	सङ्ग्रहस्थो	सुसंकाह
० मिच्छसिद्धी	१४१ [१], ११२९, ११४१, ११४२, १३९९, १४०२ तः १४०६	
मिच्छसिद्धी	मिथ्यादृष्टयः ११३९	
मिच्छसिद्धीणं	मिथ्यादृष्टीनाम् २५६	
मिच्छसिद्धीसु	मिथ्यादृष्टिषु १८८८	
० मिच्छसिद्धीव- वर्णना	मिथ्यादृष्ट्युपपत्तकाः ११४६	
मिच्छादंसण-	मिथ्यादर्शनपरिणामः	
परिणामे	१३५	
मिच्छादंसणवस्तिया	मिथ्यादर्शनप्रत्यया- क्त्यामेदः ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२६, १६२७ [१], १६३४, १६३५ [१, ४], १६५०, १६५७, १६५८, १६६०	
मिच्छादंसणव- स्तियाण्	मिथ्यादर्शनप्रत्यया १६३१, १६५४	
मिच्छादंसणव- स्तियाणो	मिथ्यादर्शनप्रत्ययाः १६६३	
मिच्छादंसणव- स्तियाण	मिथ्यादर्शनप्रत्ययानाम् १६६३	
मिच्छादंसण-	मिथ्यादर्शनशाल्यविरतः १६४६, १६४७ [१]	
सल्लविरण्	मिथ्यादर्शनशाल्यविरतस्य १६५७, १६५८, १६६०	
मिच्छादंसणसल्ल- विरयस्स	मिथ्यादर्शनशाल्यविरताः १६४८	
मिच्छादंसणसल्ल- विरया	मिथ्यादर्शनशाल्यविरमणम् १६४०	
मिच्छादंसणसल्ल- वेरमणे	मिथ्यादर्शनशाल्येन १५८०, १५८४ [१]	
मिच्छादंसणसल्लेणं	मिथ्यादर्शनिनः १६२६	
मिच्छादंसणिस्स	मिथ्यादृष्टिः १७४६	
मिच्छाद्विद्धी	मिथ्यादृष्टयः पृ. २७५ टि. ३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
मितवालुंकी	मृगवालुंकी-वनस्पति- विशेषः पृ. २९५ टि. ७	
मिथवालुंकी	,, ,, ५४ [१] गा. ५०, १२३३	
मिथवालुंकीफले	मृगवालुंकीफलम् १२३३	
मिया	मृगाः ७२, ८३२	
मिरिप्	मिरिचम् १२३४	
मिरियचुण्णाण	मिरिचचूर्णानाम् ८८४	
मिरियचुण्णे	मिरिचचूर्णम् १२३४	
मिलक्वा	म्लेच्छाः पृ. ३६ टि १-२- २४	
मिलक्ख	,, ९७ [२], ९८	
मिलिया	मिलिनाः १०८३, १६४३	
० मिस्साण	मिश्राणाम् ५३ गा ४५	
० मिस्सिया	मिश्रिता ८६५	
मिहू	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४७	
मिजा	मिजाः-बीजानि ५४ [८] गा. ९५	
,,	,, -फलानि ५४ [८] गा ९९	
० मिजिया	मिजा १२३१	
मिडयमुहा	मेखकमुखाः पृ. ३६ टि ३	
मीसगा	मिश्रकाः १९८० गा. २२१	
मीसजोणिया	मिश्रयोनिकाः ७६३	
मीसजोणीणं	मिश्रयोनीनाम् ७६३	
मीसाहारा	मिश्राहाराः १७९४ [१, ३]	
मीसिया	मिश्रिता-योनिमेदः ७५४ तः ७५६, ७५८, ७६१	
मुङ्ग	मृदङ्ग १७८ [१], १८६	
मुक्क	मुक्क १७७, १७८ [१], १८८	
मुक्केलगा	मुक्तानि ९१० [२-४], ९११ [१-३], ९१२ [२], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१-२], ९२०, ९२१ [१-२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
० मुक्केलगा	मुक्तानि ९११ [१], पृ. २२७ टि. १-२	
मुक्केलया	मुक्तानि ९१० [१-४], ९१२ [२], ९१८ [१-२], ९२२	
मुग्गचुण्णाण	मुद्रचूर्णानाम् ८८४	
मुग्गपण्णी	मुद्रपणी-वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५१	
मुग्गसिंगाण	मुद्रफलीनाम् ८८६	
मुग्गा	मुद्राः ५० गा. ४२	
मुब्बह	मुच्यते २१७४ [१]	
मुब्बन्ति	मुच्यन्ते ६७३ [२]	
मुब्बेजा	मुच्येन १४२१ [५]	
मुणाल	मृणाल २११	
मुणालिया	मृणालिका १७८ [२]	
० मुणाले	मृणालयो. ५४ [८] गा. ८८	
मुणिणा	मुनिना १ [गा. १]	
मुणेयक्वा	मुणितव्याः-ज्ञातव्याः ४३ गा. २६, १८७ गा. १४६ गा. १४८	
,,	मुणितव्यानि-ज्ञातव्यानि १०६७	
मुत्तालण	मुक्तालयः-ईषत्प्राग्भरिकार्थे २११	
मुत्तिमुहं	मुक्तिमुखम् २११ गा. १७७	
मुत्ती	मुक्तिः-ईषत्प्राग्भरिकार्थे २११	
मुडग	मुच्छवनस्पतिविशेषः पृ. १८ टि. १०	
मुडा	मुद्रा १७८ [१ २]	
मुडिय	मृद्वीका ४५ गा. ३१	
मुडियामारण	मृद्वीकासारकः- मृद्वीकासारः १२३७	
मुदवा	प्राहविशेषः ६५	
मुम्भुरे	मुर्मुरः ३१ [१]	
मुवंग	मृदङ्ग १७७	
मुवंब-	मुरण्ड-म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. ४	

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह	मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाह
मुख -	मुखण्ड-म्लेच्छजातिविशेष	९८	मूला	मूलानि	४०, ४१
मुख	मुखाल १७७, १७८ [१],	१८८	० मूला	मूलानि ५५ [३] गा. १०८	
मुखंति	शस्त्रविशेषः	१७७	मूले	मूलम् ५४ [३] गा. ५६,	
मुखावापणं	मृषावादेन १५७६ [१],	१६३९	॥	५४ [४] गा. ६१	
मुखावायविरयस्स	मृषावादविरतस्य १६४५		मूलसगाण	मूले ५४ [९] गा. ९७	
मुखुंति	शस्त्रविशेषः १७८ [१],	१८८	(२) मूलकाणाम्	८८६	
मुखुंटी	वनस्पतिविशेषः ५४ [१]	गा. ४७	॥	पृ. २१९ टि. ७	
मुहुत्तमुहुत्तस्स	मुहुत्तपृथक्त्वेन		मूलसगाण	॥	पृ. २१९ टि. ७
(तृप. व.)	मुहुत्तपृथक्त्वाद् वा ६९५,		मूला	मुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
	७०० तः ७०३		मे	मे-मम ८४१ तः ८४३,	
मुहुत्ता	मुहुताः १६९९ [१],			८४६ तः ८४८	
	१७०२ [५४], १७०३		मेच्छो	म्लेच्छः २११ गा. १७४	
	[१]		० मेत्ताहं	मात्राणि १९९५	
मुहुत्ता	मुहुतां ५६० त. ५६३,		० मेत्ताए	मात्रया पृ. ३२ टि. १४	
	५६५ तः ५६९, ५७६		० मेत्ताभो	मात्राः ९११ [२], ९२४	
	तः ५७८, ५८४ तः ५९२,		० मेत्तीए	मात्रया ८२, ९३	
	६०७, १७३९ [३]		० मेत्ते	मात्रम् ९७६ [४],	
मुजपाडवारा	मुजपादुकाकराः-			२१५३ [१], २१५६ [१],	
	शिष्टपार्थाः १०६		० मेत्तेणं	२१५९ [१], २१६६ [१]	
मुठे	मुण्डः १४२० [८],		मेद ०	मात्रेण ९१६ [२]	
	१४२१ [२-३]		मेय	मेद १६७ तः १७४	
मूयलि ०	म्लेच्छजातिविशेष ९८		मेरए	मेद-म्लेच्छजातिविशेष ९८	
मूलए	मूलकः-वनरपतिः ५४		मेरतिप	मेरकम् १२३७	
	[१] गा. ४८		मेरतिप	मैरेयकः पृ. २९६ टि. १४	
० मूलए	मूलकम् १२३३		मेकिमिवा	सर्पमेदः ७९	
+ मूळग	मूलकः-हरितवनस्पति-		मेसरा	रोमपक्षिविशेषः ८८	
	विशेषः ४९ गा. ४०		मेहमुहा	मेघमुखाः-अन्तर्हीय-	
+ मूळग	॥ -औषधिवनस्पति-			मनुष्याः ९५	
	विशेषः ५० गा. ४३		मेहुणसण्णा	मैयुनसंज्ञा ७२५, ७२६	
मूळगा ०	मूलाग्र ५५ [३] गा. १०९		मेहुणसण्णा-०	॥ ७३०, ७३१, ७३३	
मूळस्स	मूलस्य ५४ [३] गा. ५६,			तः ७३६	
	५४ [४] गा. ६६, ५४ [५]		मेहुणे	मैयुने १६३९	
	गा. ७६, ५४ [६] गा. ८०		मेहुणेणं	मैयुनेन १५७८ [१]	
			मेहमुहा	मेण्डमुखाः-अन्तर्हीय-	
				मनुष्याः ९५	
			मो	पादपूरणे १८७ गा. १२९	
			मोणली	बलीविशेषः ४५ गा. ३२	

मूलसहो	सङ्ख्याव्यो	सुत्तकाह	मूलसहो	सङ्ख्याव्यो	सुत्तकाह
+ मोग्ग	मुद्गर-गुल्मवनस्पतिः ४३	गा. २५	य	२८ [२], २९, ३०,	
मोग्गर	मुद्गर-आयुषविशेष १८८			३१ [२], ३२, ३३,	
मोत्तिषा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]			३४ [२], ३५ तः ३७,	
मोयह	मोचकी-वृक्षविशेषः ५५	गा. १३		३८ गा. १२, ३९, ४०	
मोरगीषा	मयूरप्रीवा १२२७			गा. १३ तः १५, ४१ गा.	
मोस	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६	टि. १२		१६ तः १८, ४२ गा. १९	
मोसभासगा	मृषाभाषकाः ९००			तः २२, ४३ गा. २४ तः	
मोसभासगाणं	मृषाभाषकाणाम् ९००			२६, ४४ गा. २७, ४५	
मोसभासत्ताप	मृषाभाषात्वेन ८९२, ८९३			गा. २८ तः ३२, ४६ गा.	
मोसभासत्ताप	मृषाभाषया ८९०			३३-३४, ४७ गा. ३५-	
मोसमणजोगं	मृषासनयोगाम् २१७४ [२]			३६, ४८ गा. ३७-३८,	
मोसमणप्यमोने	मृषासनः प्रयोगः १०६८,	१०७४		४९ गा. ३९ तः ४१, ५४	
मोसवहजोगं	मृषावाग्मोगाम् २१७४ [३]			[१] गा. ४३, ५४ [७]	
मोसं	मृषाम् ८७१, ८७६,	८७९, ८८०		गा. ८५, ५४ [८] गा. ८६	
”	मृषम् ८७०, ८७८			गा. ८८ तः ९३ गा. ९६,	
मोसा	मृषा-भाषामेदः ८३१ तः	८३८, ८५४ तः ८५७,		५४ [९] गा. ९७, ५५ [३]	
	८६१, ८६३, ८७७			गा. १०७ तः १०९,	
मोह-	मोह-मोहनीय १७४२			५६ [२], ५७ [२], ५८	
मोहणिजस्स	मोहनीयस्य १६८२, १७४३			[१] गा. ११०, ५८ [२],	
मोहणिजं	मोहनीयम् १५८७ [१],	१६६५, १६७८ [१]		६० ६८, ६९, ६८ [१],	
	१६८२, १७६६, १७८६	१७१, २ [१]		६९, ७० [१], ७६, ७८,	
मोहणिजे	,, १६८२, १६९१ [१]			८४ [१], ८९ [२]	
	य			९१ [१], ९१ [४] गा.	
य	ख २ गा. ४५ गा.			१११, ९७ [२], ९८,	
	७, ३, ४, ८ [२], १६,			९९, १०२ गा. ११२ तः	
	१५, २० तः २२, २४			११३, १०३ गा. ११८,	
	गा. ८ गा. १० ११,			१०७, १०९, ११० गा.	
	२५ [१], २६, २७			१२०-१२१ गा. १२३	
				गा. १२६ गा. १२०,	
				गा. १३१-१३२, ११२	
				तः १३२, १३४ तः १३८,	
				१४० [२], १४१ [२],	
				१४२ [२], १४३, १४४	
				[२], १४५, १४६ [२],	
				१४७ [२], १५०, १५३,	
				१५५ तः १५७, १५९,	
				१६२, १७४ गा. १६६,	

वीथं परिसिद्धं-सहाणुकमो

मूलसदो

य

सङ्ख्यत्यो

सुसंकाह

१७७ गा. १३७, १७८
[१], १७९ [१-२],
१८० [२], १८२ [२],
१८७ गा. १४३ गा. १४५.
तः १४८, १८८, १९०
[२], १९२ गा. १४९,
१९३ [१], १९४ गा.
१५२-१५३, १९५.
[१-२], १९६, १९७
[१-२], १९८ [२],
२०१ [२], २०२ [२],
२०३ [२], २०४ [२],
२०६ [२] गा. १५६,
२१०, २११ गा. १५८
गा. १६० गा. १६२ तः
१६५ गा. १६७ गा.
१६९ गा. १७१ गा.
१७८, २१२ गा. १८०-
१८१, २२५ तः २२७,
२३२ तः २३४, २३७ तः
२३९, २४१ तः २४४,
२४६, २४७, २४९, २५०
[१-७], २५१ तः २५५,
२५७ तः २७१, २७३
तः २७५, ३२५, ३२७,
३२९ तः ३३३, ३५३,
३५८, ३६१, ३६७,
४३८, ४४०, ४४४ तः
४४८, ४५२, ४५३,
४५५ [१], ४५६ [१],
४५७ [१], ४६२ [१],
४६४ [१], ४६६ [१],
४६७ [१], ४६८ [१],
४७० [१], ४७३ [१],
४७४ [१], ४७५ [१],
४८५ [१], ४८७ [१],
४८८, ४९६, ४९७,

मूलसदो

य

सङ्ख्यत्यो

सुसंकाह

५००, ५०५, ५०८,
५०९, ५११, ५१३,
५२९ [१], ५३० [१],
५३३ [१], ५३५ तः
५३९ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ५४१ [१],
५४२ [१], ५४३ [१],
५४४, ५४७ [१], ५५४
[२-३], ५५५ [१],
५५६ [१], ५५७ [१],
५५९ गा. १८२, ५९१,
६२२, ६३५, ६४७ गा.
१८३, ६६८ [७], ६७४,
६७९, ६८१, ६९२,
७३१, ७३३, ७३५,
७३७, ७५३, ७६०,
७६१, ७६३, ७६९,
७७०, ७७२, ७७३ [३].
७७५, ७७७ तः ७८१.
७८३ तः ७८८, ७९० गा.
१८५ तः १८७, ७९७,
८०२ तः ८०६, ८२९
[२] गा. १९१, ८३३
तः ८३५, ८५९ गा.
१९२-१९३, ८६१, ८६२
गा. १९४, ८६३ गा.
१९५, ८६४, ८६६
गा. १९६-१९७, ८६७.
८६८, ८७७ [२३],
८७७ [२३] गा. १९८,
८८७, ९००, ९१०
[१-४], ९११ [१-३],
९१२ [२], ९१४
[१-२], ९१६ [१-२],
९२०, ९२१ [१-२],
९२२, ९२५, ९३२,
९४८, ९४९, ९५३,

मूकसहो
य

सकथो सुसंकाह
९५५, ९५७, ९७२ गा.
२०३, ९८२, ९८३ [२],
९८४, ९८७ [१, ४],
९८८, ९९३, ९९४,
९९६, ९९८, १०००,
१००१, १००३ [२]
गा. २०४ त २०६,
१००६ गा. २०७, १०१७,
१०२० [१], १०२१ [१],
१०२४, १०२८ [१],
१०३५, १०४९, १०७२,
१०७७, १०७८, १०८१
ता. १०८३, ११००,
११०२, ११०३, ११२४
ता. ११२८. ११३२.
११४१, ११४२, ११४४,
११४६, ११४७, ११५२,
११७० त ११७४
११७६, ११७८, ११८०
[१, ५-१०], ११८५
[१-३], ११८३ [१-३],
११८४ त ११८८,
११९७, १२०५, १२४७
त. १२४९, १२५७
[१२-१३], १२५९ गा
२११-२१२. १३०३,
१३१८, १३१९, १३६४,
१३६७, १३६९, १३७१,
१३७६, १३७९, १४०४,
१४०६, १४०६ गा.
२१३, १४११, १४४०,
१४६५, १४७३, १४७८
[१-२], १४८०, १४८२,
१४८३, १४८४ [१-२],
१४८५ [१-३, ५-७],
१४८६ [१-३], १४८७
[१-२], १५०६ [५],

मूकसहो
य

सकथो सुसंकाह
१५११ [१, ३], १५१२,
१५१२ गा. २१५-२१६,
१५१३ [४], १५१४,
१५१९ [२], १५२० [५],
१५२३ [१-३], १५२६
[१], १५२९ [१-५],
१५३२ [१], १५३९ [३],
१५४४ [२], १५५१ [३],
१५६३ [१], १५६८,
१५६९, १५७३, १५८३
[१-३], १५९९ [२],
१६०१, १६०४ [१-२],
१६३९, १६४३, १६४५,
१६४९ [१], १६५६,
१६६३, १६६४ गा. २१७,
१६७०. १६८९ [१],
१६९० [१], १६९१
[१-३], १६९४ [१-८],
१६९५ [१], १६९७,
१६९८ [१-२], १६९९
[१-२], १७०० [२, ९,
१०, १३], १७०२ [१, ३,
५-९, ११, १३, १८
२२, २४-२७, ३६-३९,
४२-४५, ५४, ५८],
१७०३ [१], १७०४,
१७१०, १७११ [२],
१७२३, १७३२, १७३४,
१७३५ [१], १७३७
[१-४], १७३९ [१-३],
१७४१, १७५३, १७५८,
१७६०, १७६१, १७६३
[३], १७६४, १७६५
[२], १७७४ [१],
१७७८, १७८०, १७८१,
१७८३ [२], १७८४
[१-३], १७८९, १७९६,

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
य	१८१३, १८१८, १८२१, १८६०, १८६५ गा. २१९, १८६९ [१], १८८० [१], १८८५ [४], १८८६, १८९२, १८९३, १८९५ [३], १८९८ [३], १८९९ [२], १९०० [२], १९०३ [४, ६], १९०४ [१]. १९०६, १९०७, १९०८, १९१२, १९१४, १९१६, १९२०, १९२४, १९३६, १९४०, १९४२, १९४८, १९५०, १९५८, १९७१, १९७३ गा. २२०, १९८० गा. २२१, १९८१ गा २२२, १९८२, २०३२ गा. २२३-२२४, २०३६, २०४६, २०५३, २०५४ गा. २०५, २०५७ [५], २०७२, २०७५, २०७७, २०७८, २०८३, २०८५, २०९९ [२], २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१३९, २१४०, २१४३, २१५३ [६], २१६८ तः २१७० [१] गा. २२८, २१७० [२] गा. २२९, घृ. २२ टि. ११, घृ. ३९ टि. २, घृ. ५७ टि. २, घृ. १६३ टि. १, घृ. १६५ टि. १, घृ. ३५९ टि. २	
य-	च २ गा. ६, २४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [१], ४०, ४१, ४२ गा. २३, ४४	

य-

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
	तः ४९, ५० गा. ४३, ५१, ५१ गा. ५०, ५२, ५४ [१] गा. ५३, ५४ [२] गा. ५४, ५४ [३] गा. ५६ तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ७५, ५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ५४ [८] गा. ८७ गा. ८९, ५४ [११], ५५ [३] गा. १०८, ५६ [१], ५७[१], ५८[१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५[१], ८७, १०५, १०६, १७८ [२], १८० [२], १८२ तः १८६ सूत्राणा द्वितीय- कण्डिका, १८९ [२], १९० [२], १९१ [२], १९३ [२], १९५ [२], १९७ [१-२], १९८ [२], १९९ [१-२], २०० तः २०४, २०५ [२], २०६ [१-२], ८४९ तः ८५३, ८६६ गा. १९६, १६७९, १६८०, घृ. ७१ टि. २ तल १८८ या च २ गा. ५, ५४ [८] गा. ८७, १८७ गा. १४३-१४४, १९४ गा. १५२ याण्ड जानाति १६७९ याणति ,, १६७९ याणति जानन्ति १९५[१], १९६, १९८, २०४३, २०४६ येचस म्मेच्छजातिविशेषः घृ. ३६ टि. ९	

मूलसहो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
	र	
रङ्गप्यभा	रत्नप्रभा पृ. १९३ टि १	
० रङ्गणो	रतयः १८८	
रङ्गत	रचित २१७	
रङ्गय	१८८	
० रङ्गया	रचितानि १७७, १७८ [१], १८८	
॥	रतिकाः १९५ [१]	
० रङ्गे	रतयः १८८	
रक्षसा	राक्षसाः १४१ [१], १८८	
रक्षसाणं	राक्षसानाम् १९०	
रतण	रत्न १९७ [१]	
रतणप्यभा	रत्नप्रभा ७७	
रतणप्यभाए	रत्नप्रभायाः १९५ [१], १९६, ७७७	
॥	रत्नप्रभायाम् ३३४	
रतणप्यभापुढविने-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
हृष्टितो	६५६ [२]	
रतणवर्द्धसए	रत्नवर्तंसकः १९८ [१]	
० रतणामया	रत्नमयानि १९६	
रतिनामाए	रतिनाम्नः १७०२ [१७]	
रती	रति १६९१ [५]	
० रतीए	रत्यो १७० [२]	
० रतीण	॥ १७०० [१२]	
रत्त	रक्त १७८ [२]	
रत्तकणवीरए	रत्तकरवीरकः १२२९	
रत्तचंदण	रत्तचन्दन १७७, १७८ [१], १८८	
रत्तबंजुजीवए	रत्तबन्जुजीवकः १२२९	
रत्ता	रक्ताः १८७ या १४७	
रत्ताभा	रक्ताभाः १९६	
रत्तासोमे	रक्ताशोकः १२२९	
रत्तुप्यले	रत्तोत्पलम् १२२९	
रमणिज्ज	रमणीय १७८ [२]	
० रमणिज्जंति	रमणीये १२१५ [१]	
० रमणिज्जानो	रमणीयान् १९५ [१],	

मूलसहो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
	१९७ [१], १९८ [१], २१०, १२१५ [२-३]	
० रमणिज्जातो	रमणीयात् १९६	
रम्मगा	रम्यक १०९८	
रम्मगावासेहिं	रम्यकवर्षे ९६	
रम्मय	रम्यक १२५७ [१३]	
रय	रजस् २११	
रयण	रत्न १७७, १७८ [१-२], १८८	
रयण ०	रत्न १ या, २	
रयण-	॥ १९५ [१]	
० रयणत्तं	रत्नत्तयम् १४६ अतः १४६९	
रयणप्यभं	रत्नप्रभाम् १९६३, १९६४	
रयणप्यभा	रत्नप्रभा ७७४, ७७५	
रयणप्यभाए	रत्नप्रभायाः १६८, १७७, १७८ अतः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९७ [१] १९८ [१], २१०, २१७ [६], ७७७, ८०४, ८०६, १९९८	
॥	रत्नप्रभायाम् १४८, १६७	
रयणप्यभाजो	रत्नप्रभातः १४६८	
रयणप्यभापुढविणे-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रङ्गए	१४४४, १४५७, १४५९	
रयणप्यभापुढविणे-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
रङ्गहृष्टितो	१४४४	
रयणप्यभापुढविणे-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकः	
रङ्गयलेतोत्रवा-	क्षेत्रोपपातगतिः	
तगती	१०९४	
रयणप्यभापुढविणे-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेष्वे-	
रङ्गयपंचेदियये	न्द्रियवैकियशीरम्	
उद्वियसरीरे	१५१७ [१-२], १५२३ [२]	
० ॥	॥ १५१७ [२]	
रयणप्यभापुढ-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकस्य	
विणे-रङ्गयस्स	१४४४, १४५९	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुत्तकाह
रयण्यभापुडविने-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिका:	
रह्या	१४१० [२], १४१४ [२], १९८४, २०५७ [२]	
रयण्यभा-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
पुडविनेरह्याणं	१६८, १५२३ [२], १५२९ [२]	
रयण्यभापुड-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेषु	
विनेरह्यपुसु	६७२ [२]	
रयण्यभापुड-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	
विनेरह्यपुहिंती	६५५ [२], ६५६ [२]	
रयण्यभापुड-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिका:	
विनेरह्या	६०, २१६ [२], ५६९, ६०७, ६४०	
रयण्यभापुड-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
विनेरह्याणं	२१०, ३३६ [१]	
०	३३६ [२-३]	
रयण्यहंसापु	रत्नवनंसकः २०६ [१]	
रयणं	रत्नम् ८५३	
० रयणं	१ गा. ३	
रयणा	रत्नानि १४०६ गा. २१२	
० रयणामपु	रत्नमयः १९७ [१]	
रयणामयस्स	रत्नमयस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
० रयणामया	रत्नमयी २०६ [१]	
॥	रत्नमया. १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१]	
॥	रत्नमयानि १७७, १७८ [१], १८८, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २०७, २१०	
रयणि०	रत्नि २११ गा. १६४	
रयणिपुडस्त्रिया	रत्निपृथक्स्त्रिकाः ८३	
रयणि	रत्निम् ८३	
रयणी	रत्निः २११ गा. १६५, १५२९ [३], १५३२ [७], १५३५	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुत्तकाह
रयणीजो	रत्नयः २११ गा. १६४, १२२९ [२-३], १५३२ [१, ५]	
॥	रत्नी १५२९ [४५], १५३२ [६]	
० रयणे	रत्नम्-रत्ननामाभिधृष्टीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
रययखंडाण	रजतखण्डानाम् ८८२	
० रवेण	रवेण १७७	
० रवेणं	॥ १७८ [१-२], १८८, १९६	
रस	रस ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], ४४४ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७, ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५ [१], ५३८ [१], ५४८ [१], ५४४ [१], ५५७ [१], ५५८, १२१८ गा. २१०	
रसजो	रसतः ९ [१-५], १० [१], ११ [१-५], १२ [१-५, ८], १३ [२-३], १८०९, ट्ट. ७ टि. २	
रसगुणे	रसगुणान् १८०१	

मूलसहो	सक्त्यल्यो	सुत्तकाह
रसचरिमें	रसचरमेणं	८२६ [१], ८२७ [१]
रसणामे	रसनाम	१६९३, १६९४ [११]
० रसणामे	रसनाम	१६९४ [११]
रसतो	रसतः	१० [२], १२ [६-७], १३ [१, ४-५], ८७७ [१२], १७९९, १८०१
रसपरिणता	रसपरिणता	८ [३]
रसपरिणया	,,	७
रसपरिणामे	रसपरिणामः	९४७, ९५४
+ रसभेय	रसभेदः—वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५१
रसबंवाई	रसवन्ति—रसोपेतानि	८७७ [६, ११], १७९७
रसविष्णणावरणे	रसविज्ञानावरणम्	१६७०
रसं	रसम्	२१६९
रसा	रसाः	४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४८२, १६८१ [१], १६८४ [१]
० रसा	,,	३३३
रसाई	रसान	९९० [४]
रसानं	रसानाम्	१७०२ [३१]
रसाणि—	रसान	९९० [४]
रसादेसेणं	रसादेशनं	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]
रसावरणं	रसावरणम्	१६७९
रसिदियत्ताप	रसेन्द्रियतया	२०५, २ [२]
रसे	रसे	८२९ [२] गा १९१
० रसे	,,	१२२९, १२३७
रसेणं	रसेन	२१६९
रसेहिं	रसेः	४४३
० रसेहिं	,,	५४५ [१], ५४७ [१]
रसो	रसः	८७७ [१२]
रसोदण	रसोदकम्	२८ [१]

मूलसहो	सक्त्यल्यो	सुत्तकाह
रहचकवालमंडाण-	रथचकवालसंस्थानसंस्थितः	
संठिए		२१६९
रहच्छायं	रथच्छायायाम्	१११४
राइण्णा	राजन्या—राजन्य-	
	कुलीनाः, कुलार्थाः	१०४
राइंदिण्हिं	रात्रिन्दिबैः	१७२३
राइंदिद्यत्तिभागेण	रात्रिन्दिवात्रिभागेन	१७२३
राइंदियाई	रात्रिन्दिवानि	५९२, १७९६, १३१७
राग	राग	१८८
रागं	रागम्—रक्तवर्णम्	१२२०
रागे	रागः—कषायमेदः	१६७०
० रागे	रागः—रक्तवर्णः	१२२९ १२३०
रागेण	रागेण	१६७०
रातिंदियसत्त	रात्रिन्दिबशतम्	२९६
रातिंदियाई	रात्रिन्दिवानि	३६० [१, ३], ३६२ [१, ३], ३७० [१, ३], ५९१, ५९३ त ५०५, १२८२
रातिंदियाणं	रात्रिन्दिवानाम्	घृ. ११९ टि. १
रातिंदियाणि	रात्रिन्दिवानि	५७०
राम०	राम	१०२ गा. ११७
+ रायगिह	राजगृहम्	१०२ गा. ११७
रायवल्ली	राजवल्ली	५४ [१] गा. ५०
रायहंसा	राजहंसा	८८
रायहाणीनिवेसेमु	राजधानीनिवेशेषु	८२
रायं	राजानम्	११०८
० राया	राजः	१७९ [२], १८० [२], १८७ [२], १८३ [२], १८५ [२], १८६ [२], १९० [२], १९१ [२], २०१ तः २०६
० रायाणो	सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
	राजौ	१७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२]

मूलस्रो	सङ्कथो	सुत्तकाह
+ राखग	रालकः ५० गा. ४३	
रासमी	रासमी पृ. २११ टि. ७	
रासि	राशि १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ [१]	
रासी	राशि: २११गा १७३, १२१ [१]	
० रासी	राशि: १२२९, १२३१	
राहु	राहुवः-राहुनिकायदेवाः १९५ [१]	
० रुड	रुवि. ११० गा. ११९तः १२२ गा. १२४-१२५ गा १२७ गा. १२९-१३०	
रुडल	रुचिर १९५ [१]	
० रुई	रुचि. ११० गा. ११९ गा. १२३ गा १२६ गा. १२८	
रुक्ममूला	रुक्ममूलानि ५५ [३] गा १०७	
रुक्मं	रुक्म १२१५ [३]	
रुक्खा	रुक्खा: ३८ गा. १२, ३९, ४१	
रुक्खानं	रुक्खानाम् ५३ गा ४४	
० रुक्खे	रुक्खः ४८ गा ३८	
+ रुप	रुप्यम् २४ गा. ८	
० रुपपट्टे	रुपपट्ट. १२३१	
रुपिवासहरपञ्चय	रुक्मिवर्षधरपवत १०९८	
रुप	रुक्मिच्छातिविशेष ९८	
रुपण	रुक्क. -पृथ्वीकायभेद २४ गा. १०	
"	" -द्वीपः समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
रुपग	रुक्क १७८ [२]	
रुपगे	रुक्कः पृ. १४ टि. १	
रुह	रुहः-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ४८	
"	" -द्विभुरपञ्चविशेष ७२	
रुहिर	रुधिर १६७ तः १७४	
० रुहिरे	रुधिरम् १२६९	

मूलस्रो	सङ्कथो	सुत्तकाह
रुव	रुप २०५२ [२]	
रुव ०	रुप १२१ [१]	
रुवग	रुपक पृ. ६५ टि. १	
रुवपरियारगा	रुपपरिचारकाः-प्रवी-चारकाः २०५२ [१, ४], २०५३, २०५३	
रुवपरियारणं	रुपपरिचारणाम्-प्रविचारणाम् २०५२ [४]	
रुवपरियारणा	रुपपरिचारणा -प्रविचारणा २०५१ [१]	
रुवविसिद्धया	रुपविसिद्धता १६८५ [१]	
रुवसत्ता	रुपसत्ता ८६२	
रुवसहगणसु	रुपसहगतेषु १६३९	
रुवसहगतेसु	" १५७८ [१]	
रुवं	रुपम् ८५३	
रुवा	रुपाणि १६८१ [१], १६८४ [१]	
रुवाई	" १९० [२], २०५२ [२, ४-५]	
"	रुपान्-रुपात्मकान् १९२ [२]	
रुविभजीवपजवा	रुप्यजीवपर्यवाः ५००, ५०२, ५५८	
रुविभजीवपणवणा	रुप्यजीवप्रज्ञापना ४६, १३ [५]	
रुवी	बहुबीजवृक्षविशेषः ४२गा. १९	
रुवे	रुपे ८६२ गा. १५४, २०३२ गा. २२४	
रुवेसु	रुपेषु १५७८ [१], १६३९	
रेणुया	रेणुका-वनस्पतिः ५४ [१] गा. ५१	
रोपुइ	रोचयति ११० गा. १२०	
रोपुजा	रोचयेत् १४२० [४-५], १४३७ [४]	
रोज्झा	गवयाः ७२	

मूलसदो	सक्यव्यो	सुसंकाह
रोम	रोम—म्लेच्छजातिविशेष	९८
रोमग	रोमक—, , पृ. ३६ टि. २२	
रोषण	रोचते ११० गा. १२३	
रोरुण	रौरवः १७४	
रोवेइ	रोचते पृ. ३९ टि. ३	
रोसग	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
रोहिणीया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
रोहिथमच्छा	रोहितमत्स्याः ६३	
रोहियसे	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
	ल	
लउण	वृक्षविशेष ४१ गा. १८	
लउस	लकुश—म्लेच्छजातिविशेषः ९८	
+ ० लक्ख	लक्षाणि ९१ [४] गा. १११	
लक्खणं—	लक्षणम् २११ गा. १६९	
० लक्खणं	लक्षणम् ५४ [१०] गा. १०१	
लक्खारसे	लाक्षारसः १२२९	
लट्ठदंता	लट्ठदन्ताः—अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
लण्हा	अक्षणानि—ममृणानि १७७, १७८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०, २११	
लता	लताः ३८ गा. १२	
० लद्धि	लद्धिम् ८७५	
लद्धी	लद्धिः १००६ गा. २०७	
० लद्धी	,, १०११ [१]	
लमेजा	लमेत १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४४४ तः १४४९, १४५२, १४५७, १४५९, १४६०, १४६३, १४६४, १४६८	

मूलसदो	सक्यव्यो	सुसंकाह
लयाभो	लताः	४४
ललत	ललन् पृ. ६५ टि. १	
लवणसमुद्रे	लवणसमुद्रः १००३ [२]	
,,	लवणसमुद्रे १०९८	
लवणे	लवण—समुद्रः १००३ [२] गा. २०४	
लवणोदण	लवणोदकम् २८ [१]	
लवंगारुक्खे	लवङ्गवृक्षः ४८ गा. ३८	
लहुण	लघुक—स्पर्शविशेष १८०६ [१]	
० लहुण	लघुकाः—स्पर्शविशेषाः ५४६	
लहुय	लघुक—स्पर्शविशेष ९८१ [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४], १८०९	
लहुयसं	लघुकत्वम् ९९४	
लहुयफान ०	लघुकस्पर्श ४४०, ४४१,	
लहुयफासपरिणता	लघुक्स्पर्शपरिणता ८ [४], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-२], ४-८, १३ [१-५]	
लहुया	लघुकाः—त्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. ४	
० लहुयाणं	लघुकानाम्—स्पर्शविशेषा- णाम् ३३३	
लंतण	लान्तकः २०० [१-२]	
,,	लान्तकं २२३ [६], ३३४, ४२० [१-३], १४७०, १८३५	
लंतग	लान्तक १९६, २१०, ६२२, ६३४, १०३५, २०५१	
लंतगदेवा	लान्तकदेवाः २०२ [१], ७०७	
० लंतगदेवा	,, २००२	
लंतगदेवाणं	लान्तकदेवानाम् २०२ [१], ५९४	
लंतगवहंसण	लान्तकवहंसकः २०२ [१]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह
० कंतगेसु	लान्तकयोः १५३२ [५], २०५२ [९]	
कंतयस्स	लान्तकस्य २०३ [९]	
कंतया	लान्तकाः १४४ [९]	
कंमणमच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
काभ-०	गोमयोपलेपन १७७, १७८ [९], १८८	
+ लाडा	लाटाड १०२ गा. ११६	
कामविसिट्ठया	कामविशिष्टता १६८५ [९]	
कामंतराप	कामान्तरायः १६८६	
० कायणत्ताप	लावण्यतया २०५२ [२]	
कालाविसा	कालाविधाः-सर्पमेदः ७९	
कावगा	लावकाः-रोमपक्षिणः ८८	
कावण्णे	लावण्यम् १६८४ [९]	
लित्त-	लित्त १६७ त. १७४	
लिबी	लिपिः १०७	
लिबीए	लिप्या. १०७	
लुक्ख	रुक्ष-स्पर्शविशेषः ५२७ [९], ५४७ [९], ५४८ [९], ५५९ [९]	
० लुक्खत्तगेण	रुक्षत्वेन ९४८ गा. १९९	
लुक्खफास०	रुक्षस्पर्श ४४०, ४४१	
लुक्खफासणामे	रुक्षस्पर्शनाम १६९४ [१२]	
लुक्खफासपरिणता	रुक्षस्पर्शपरिणताः ८ [४], ९ [१५], १० [१२], ११ [१५], १२ [१५], ३, ५, ६, ८, १३ [१५]	
लुक्खफासपरिणया	रुक्षस्पर्शपरिणताः १२ [४]	
लुक्खफासपरिणामे	रुक्षस्पर्शपरिणामः ९५५	
लुक्खफासाहं	रुक्षस्पर्शानि ८७७ [१३]	
लुक्खबंणपरिणामे	रुक्षबन्धनपरिणामः ९४८	
० लुक्खयाए	रुक्षतया ९४८ गा. १९९	
लुक्खस्स	रुक्षस्य ९४८ गा. २००	
लुक्खाहं	रुक्षाणि-रुक्षस्पर्शानि १८०० [९]	
० लुक्खाहं	,, ,, ८७७ [१४],	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह
	१८०० [२-३], १८०१, १८०९	
० लुक्खानो	रुक्षाः-रुक्षस्पर्शाः १२४१	
लुक्खे	रुक्षः-रुक्षस्पर्शः ५५३	
० लुक्खे	,, ,, ५५८	
लुक्खेण	रुक्षेण ९४८ गा. २००	
० लुक्खेहिं	रुक्षैः-रुक्षस्पर्शैः ५०४, ५५० [९], घृ. १५४ टि. ३	
+ लुणय	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
लेखविद्वाणे	लेख्यविधानानि १०७	
लेप्पारा	लेप्यकाराः-शिल्पायाः १०६	
लेमुलमच्छा	मत्स्यविशेषः घृ. २९ टि. १०	
लेसणया	लेसणता ११२०	
लेसा	लेस्या २ गा. ५	
लेसाए	लेस्यया १७७, १७८ [१-२]	
लेसाओ	लेस्याः १२०५, १२१९, १२५०, १२५६, १२५७ [१-२, ७]	
लेसागती	लेस्यागतिः ११०५	
लेसापरिणामे	लेस्यापरिणामः ९२६	
लेसामु	लेस्यासु १२०४, १२०५, १२५८ [८]	
लेसेंति	लेस्यन्ति २१५३ [४]	
० लेस्सं	लेस्याम् १२२० त. १२२५, १२५९ तः १२५५	
लेस्सा	लेस्या २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८६५ गा. २१९	
० लेस्सा	लेस्याः-लेस्यायुकाः २५५	
लेस्साए	लेस्यया १८८, १९६	
लेस्साए	लेस्यायाम् ११३३ [२]	
० लेस्साए	लेस्ययोः ११३३ [१]	
लेस्सानो	लेस्याः ११५६ तः ११६०,	

मूलसदो	सङ्ख्यार्थो	सुप्तकाह
लेस्साओ	११९६, १२१९, १२३२, १२३९, १२४०, १२५०, १२५६, १२५७ [१, ३, ५, ७, ९, १२]	
* लेस्साओ	लेदया: ११५६, ११५८, ११६३ [१, ३-४], ११६४ [१, ३]	
लेस्सागनी	लेदयागति: १११६	
• लेस्साणं	लेदयानाम्-लेदयायुक्तानाम् २५५	
लेस्साणुवायगनी	लेदयानुपातगति: ११०५, १११७	
लेस्सापट्ट	लेदयापदे पृ. २७९ पं १५	
लेस्सापदे	,, पृ. २९१ पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०	
लेस्सापयं	लेदयापदम् पृ. ३०३ पं. १४	
लेस्सापरिणामे	लेदयापरिणाम: ९३०	
लेस्सापरिणामेणं	लेदयापरिणामेन ९३८, ९४० [१, ३], ९४२, ९४३, ९४५, ९४६	
• लेस्सासु	लेदयासु ११२३ गा २०९, ११२७, ११४८, १२०५	
• लेस्साहिं	लेदयाभि: ११३७	
लेस्सुदेसपट्ट	लेदयोदेशके पृ. २९० टि. १	
लोण	लोके पृ. ३ पं. ४	
• लोण	,, १४९, १५१, १५२, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६३, १६४, १६६	
+ लोग-	लोक: ९७२ गा. २०३	
लोग-	लोक १९७ [२], १९८ [२]	
लोगणाळिं	लोकनाहीम् २००७	
लोगनिष्ठुदेसु	लोकनिष्ठुदेसु १५७	
• लोगपाला	लोकपाला: १७९ [१]	
लोगपालाणं	लोकपालानाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८०	

मूलसदो	सङ्ख्यार्थो	सुप्तकाह
लोगसणा	[२], १८२ [२], १९६, १९७ [२], १९८ [१]	
लोगस्स	लोकसंज्ञा ७२५, ७२६ लोकस्य १६३, १७०, १७५, १७७, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०, ७७८, ७८०, ११०१, पृ. ८७ टि. ५.	
लोगं	लोकम् २१७२	
• लोगं	लोकम् ९९३, २१६८, २१६९	
लोगंतपज्जवमिया	लोकान्तपर्यवसिता ८५८	
लोगंताओ	लोकान्ताण १५४५	
लोगंतो	लोकान्त: २११, १५४५, १५४७ [१], १५५०	
लोगा	लोका: ९१० [१, ४], ९१४ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१	
लोगा-	,, ५४ [११] गा. १०६	
लोगागासछिरेसु	लोकाकाशच्छिरेषु १५७	
लोगागासपप्से	लोकाकाशप्रदेशेषु ११ गा. १०४-१०५	
लोगालोगस्स	लोकालोकस्य ७८०	
लोगे	लोक: १००४	
लोगे	लोके ७७६	
+ लोण-	लवणम् २४	
+ लोद्ध	लोध्नः-वृक्षविशेष ४१ गा. १८	
लोभ	लोभ १७३७ [४]	
लोभकसाई	लोभकवायी १३३३	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुत्तंकाह
लोभकसाई	लोभकसायिणः	९३८
लोभकसाईणं	लोभकसायिणाम्	२५४
लोभकसाईसु	लोभकसायिषु	१८९५ [४]
लोभकसाएणं	लोभकसायिण	२१३९
लोभकसायपरिणामे	लोभकसायपरिणाम	९२९
लोभणिस्सिया	लोभनिःसृता	८६३
लोभसण्णा	लोभसंज्ञा	७२५, ७२६
लोभसमुग्घाए	लोभसमुद्घातः	२१३३, २१३६, २१३८
लोभसमुग्घाएण	लोभसमुद्घातेन	२१४२
लोभसमुग्घाएणं	॥ २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
लोभसमुग्घाओ	लोभसमुद्घातः	२१३९
लोभसमुग्घाओ	॥	२१४१
लोभसंज्ञलणाए	लोभसंज्ञलनस्य-संज्ञलन-लोभस्य	१७०० [७], १७०८ [५]
लोभे	लोभः १६७०, १६९४ [४]	
॥	लोभे ८६३ गा. १९५	
लोभेण	लोभेन ९६१ [३], ९६३ [३]	
लोभेणं	॥ ९६० [३], ९६२ [३], ९६४ तः ९६८ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९७०, १५८०	
लोमपक्खी	रोमपक्षिणः	८६, ८८
० लोमहरिसा	रोमहर्षाः १६७ तः १७४	
लोमाहारणाए	रोमाहारतया	१८१७
लोमाहारा	रोमाहाराः १८५९, १८६१	
लोमाहारे	रोमाहारः १७९३ गा. २१८, १८१७	
लोय	लोक १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
लोयमायूमिया	लोकाग्रस्तूपिका-इषट्प्राभाकरैकार्थे	२११
लोयगापडिबुञ्जणा	लोकाग्रप्रतिवाहिनी-इषट्प्राभाकरैकार्थे	२११

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुत्तंकाह
लोयग्गे	लोकाग्रम्-॥	२११
॥	लोकाग्रै २११ गा. १६०	
लोयपमाणमेसाई	लोकप्रमाणमात्राणि	१९९५
लोयस्स	लोकस्य	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ तः १७८ [१], १९३ [१], १९६
० लोयस्स	लोकस्य	पृ. ५० टि १-२
लोयं	लोकम्	२१७२
लोयंतं	लोकान्तम्	८८०
लोयंते	लोकान्ते	२११ गा. १६७
लोया	लोकाः ५४ [११] गा. १०४ १०५	
लोयाणी	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५२	
लोहकसाई	लोभकसायिणः	२५४
लोहकसाए	लोभकसायः ९५८, ९५९	
लोहिणं	लोहितेन	१२३२
लोहिणी	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४७	
लोहित	लोहित	५४४
लोहिय	॥	१८०९
लोहियक्ख ०	लोहिताक्ष	१७८ [१]
लोहियक्खमणी	लोहिताक्षमणिः	१२२९
लोहियक्खा	लोहिताक्षाः	१७९ [१]
लोहियक्खे	लोहिताक्षः-मणिमेदः २४ गा. १०	
लोहियपत्ता	लोहितपत्राः-चतुरिन्द्रिय-जीवाः ५८ [१]	
लोहियमच्छा	लोहितमत्स्याः	पृ. २९ टि. ७
लोहियमत्तिया	लोहितमृत्तिकाः-पृथ्वी-कायजीवाः	२३
लोहियवण्ण ०	लोहितवर्णे	६४०, ४४१
लोहियवण्णमाए	लोहितवर्णनाम्नः	१७०२ [२६]

मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सकयत्यो	सुसंकाह
लोहियवण- परिणता	लोहितवर्णपरिणता: ९ [३], १० [१], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५]		वहरोसभणाराय- संघयणणामाए	वअर्यभनाराचसंहनन- नाम्न: १७०२ [१७]	
लोहियवण- परिणया	लोहितवर्णपरिणता: ८ [१], १० [२]		वहरोसभणाराय- संघयणणामे	वअर्यभनाराचसंहनननाम १६९४ [७]	
लोहियमुत्तए	लोहितसूत्रके १२२२		वहसुहया	वाक्कुसुता १६८१ [१]	
लोहियाहं	लोहितानि ८७७ [७]		वक्कमह	व्युत्कामति ५४ [९] गा. ९७	
० लहसणकंदे	लशुनकन्दौ ५६ [८] गा ८९		वक्कमंति	व्युत्कामन्ति २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [६], ५५ [३], ७७ [२, ४]	
लहसिय ०	ल्हासिक-म्लेच्छजाति- विशेष ९८		वक्कंताणं	व्युत्कान्तानाम् ५४ [१०] गा. ९९	
	व		वक्कंतिपयं	व्युत्कान्तिपदम् पु १८३ पं. १२	
व	वा ५४ [९] गा ९७, ५६ [१०] गा. १०३, ११० गा १२२ गा १२४, १६६४ गा २१७		वक्कंतिवा	व्युत्कान्तिका: ८६ [३], ८५ [२, ६], ९१ [१, ३], १३८	
वहउला	सर्पविशेष: ८०		वक्कंती	व्युत्कान्ति: २ गा. ४	
वहजोगपरिणामे	वाय्योगपरिणाम. ९३१		वक्कसार ०	वक्षस्कार-वक्षस्कारगिरि- नामाभिषद्दीपसमुद्राद्यै १००३ [२] गा २०५	
वहजोगं	वाय्योगम् २१७३ [१], २१७४ [१], २१७५		वक्कसारेसु	वक्षस्कारेषु १६८	
वहजोगी	वाय्योगी १९०० [२]		वक्की	वृकी ८५१	
वहजोगी	वाय्योगिन. २५२, ९३८, ९६१ [१]		वक्को	वृकः ८६९, ८५७	
वहजोगीण	वाय्योगिनाम् २५७		वक्को	पृ. २१७ टि. ४	
वहजोगो	वाय्योग: १९०० [२]		वक्को	वर्ग ९२१ [१], ९२३	
वहपुअओगे	वाक्प्रयोग. १०६८, १०७४		वक्को	वर्गणा १२१८ गा. २१०	
० वहप्पओगे	,, १०७०, १०७३		वक्को	वर्गणा. १२४५	
वहरे	वज्र १७७		० वक्को	,, ८८०	
+ वहराड	वैराटम्-वैराटपुरम् १०० गा. ११५		वक्को	वर्गमूल ९११ [२], ९२१ [१], ९२४	
वहरे	वज्र: २६ गा. ८		० वक्को	वर्गमूलस्य ९१२ [२], ९२०	
वहरोयणराया	वैरोचनराज-असुर- कुमारेंद्र: १८० [२]		० वक्को	वर्गमूलम् ९११ [२], ९२१ [१], ९२४	
वहरोयणिंदे	वैरोचनेन्द्र:-असुर- कुमारेंद्र: १८० [२]		० वक्को	वर्गमूलानि ९१८ [१]	
			वक्को	वर्गवर्ग: २११ गा. १७२	

मूकसहो	सकयत्वो	सुसंकाह
० वगसस्त	वर्गस्य	९१० [४]
वगगुली	वत्गुली—वर्मपक्षी	८७
० वगगूहिं	वर्गैः	२११ गा. १७२
वगगो	वर्गः	९२१ [१]
वग्गमुहा	व्याघ्रमुहाः—	अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५.
वग्वा	व्याघ्राः	७४
वग्वाखिय	प्रलम्बित	१७७, १७८ [१], १८८
वग्वी	व्याघ्री	८५१
वग्गे	व्याघ्रः	८४९, ८५२
वग्गो	,,	पृ. २१२ टि. ४
+ वग्ग	वत्सेषु	१०२ गा. ११४- ११५
+ वग्गलु ०	वात्सल्यम्	११० गा. १३२
० वग्गळा	वक्षसः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
,,	वक्षसी	१७८ [२]
वग्गळणी	वक्षीविशेषः	४५ गा. ३१
वज्जकंदप	वज्रकन्दकः	१२३३
० वज्जणा	वर्जनम्	११० गा. १३१
वज्जपाणी	वज्रपाणिः	१९७ [२]
वज्जसंठिया	वज्रसंस्थिता	८५८
० वज्ज	वर्जम्	१९९ [२], १०४७ [२], १०५५ [२], ११७२, १८८९ [२]
० वज्जा	वर्जा	६०८, ६२५, ६६८ [७], पृ. १८० टि. २
,,	वर्जाः	८१५ [२], ११७२, १५८४ [१], पृ. २८४ टि. १
० वज्जार्ज	वर्जानाम्	१८७ गा. १४२, ८६९, १०४१ [६], १०४९, १७४२, १७४८, १७७९
वज्जिऊज	वर्जयित्वा	१७४ गा. १३५, १८१ [१]

मूकसहो	सकयत्वो	सुसंकाह
वज्जिस्ता	वर्जयित्वा	१६९, १७९ [१]
वज्जिय	,,	७९० गा. १९०
वज्जे	वज्रः—कन्दविशेषः	५४ [१] गा. ५३
वज्जेज	वर्जयेत्	७९० गा. १८८
वज्जेला	वर्जयित्वा	१६८, १७० तः १७४, १७७, १७८ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]
० वज्जेसु	वर्जेषु	६७१
० वज्जेहिंतो	वज्रभ्यः	६५२, ६५६, ६५८, ६६०, १४६५ तः १४६७
० वज्जो	वर्जः	८८८ [२], ८९२, ९४८ गा. २००, १०९९, १७६६, १८७२, १८८४, १८८५ [१], १८८८, १८९१ [२], १८९५, [१, ३-४], १८९९ [१], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१, ३], १९०३ [१, ५], १९०५ [३]
वज्जाराग	वर्धकाराः—शिल्पार्याः	१०६
वट्ट	वृत्त	१७७, १७८ [१], १८८, ८०२
वट्टगा	वर्तकाः—रोमपक्षिणः	८८
वट्टलि	वर्तते	१०९०
वट्टमाण	वर्तमानौ	१७८ [२]
,,	वर्तमानाः	१७८ [१]
वट्टवेवट्ट	वृत्तवैताळ्य	१०९८
वट्टसंठाजपरिणता	वृत्तसंस्थानपरिणताः	८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [२-५], १२ [१-३, ५-८], १३ [२]

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह	मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
बृहत्संठाणपरिणया	बृहत्संस्थानपरिणताः ११ [१], १२ [४]			[१, ३], ४९० [१, ३], ४११ [१, ३], ४९३ [१-३], ४९७, ४९९ [२], ५०४, ५०५, ५०८ त ५११, ५१३ तः ५१५, ५१७ त ५१९, ५२१ तः ५२३, ५२५ [१], ५२९ तः ५३३ सूत्राणां प्रथम- नृतीयकण्डिके, ५३५ तः ५३९ सूत्राणां प्रथम-नृतीय- कण्डिके, ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५४९ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१, ३], ५५७ [१, ३], ५५८	
बृहदा	बृताः १६७ तः १७४				
"	वृत्तानि १७७, १७८ तः १८५ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१]				
+ बृहदा	वर्तेषु १०२ गा. ११६				
बृहदागा	रोमपक्षिविशेषः पृ ३४ टि. ६				
बृटि	वर्ति १७७, १८८, १८९ [१]				
बृटिया	वर्तिता ५३ गा. ४५				
बृटी	वर्ति ५३ गा. ४५				
बृटे	वृत्तः २१६९				
"	वृत्तम् २९१				
बृडगरा	मत्स्यविशेषः ६३				
बृडा	" ६३				
० बृडिण	पतिताः ४४०, ४८१ [३], ४९० [३], ४९५ [१, ३], ४९६, ५४८ [१, ३]		बृडिसण	वर्तंसकः २०१ [१]	
० बृडिता	पतिताः ४९३, ४९४		बृडिसगा	वर्तंसकाः २०१ [१]	
० बृडिते	पतितः ४४०, ४४१, ४४३ त ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१-३], ४५७ [१, ३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१, ३], ४६४ [१-२], ४६६ [१, ३], ४६७ [१, ३], ४६८ [१, ३], ४७० [१, ३], ४७३ [१, ३], ४७४ [१, ३], ४७५ [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१, ३], ४८२ [१, ३], ४८३ [१, ३], ४८५ [१-३], ४८७ [१, ३], ४८९		बृडे	वर्तः ४१ गा. १६	
			० बृडिसण	वर्तंसक १९७ [१], १९९ [१] २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०६ [१] वर्तंसकाः १९८ [१], १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१] २०७ [१] २०८ [१] १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०६ [१] २०१ [१] १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०६ [१] २०१ [१] वर्धकिरत्नत्वम् १४६७ वर्धमानकः २०२७ वृध्यन्ते ५३४, ५४९	

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
० वक्षी	वृक्षी १९८१ गा. २२२	
वणप्फहाइण	वनस्पतिकायिकः ४४७, १३१८, १४५४	
० वणप्फहाइण	,, १३०१, १३०९, १३१८	
वणप्फहाइणं	वनस्पतिकायिकेन १००२, १००३ [१]	
वणप्फहाइणं	वनस्पतिकायिकेभ्यः ६५० [३]	
वणप्फहाइणो	वनस्पतिकायिकः १४२९	
वणप्फहाइय	वनस्पतिकायिक २३९, २४३, २४९, १५८९ [३]	
वणप्फहाइय०	,, १२९८, २१०० [२]	
वणप्फहाइय-	,, २३८, २४८	
वणप्फहाइय-	वनस्पतिकायिकै	
गिदियभोरा-	केन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम् १४७७	
वणप्फहाइयपुगि-	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रिय-	
दियतेयगसरीरे	तैजसशरीरम् १५३७	
वणप्फहाइयत्ते	वनस्पतिकायिकत्वे १०४१ [३]	
वणप्फहाइयस्स	वनस्पतिकायिकस्स ४४७, १०३२ [१], १५४६	
वणप्फहाइया	वनस्पतिकायिकाः २३३, २३४, २३५ [६], २४२, ४३९, १२८८, १४०२, १४१६ [२], १९३१, २१२८ [२], पृ. ३९५ टि. ७	
० वणप्फहाइया	वनस्पतिकायिकाः ३७, ३८, ५३ गा. ४६, २३७, २३९, २४० [६], २४१, २४३, २४४, २४५ [६-७], २४८, २४९, २५१, ३३४, ९४० [२], १२०३ [४], १२१० [२], १५८३ [३]	

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
० वणप्फहाइयाणं वनस्पतिकायिकानाम्		२३७, २४० [६], २४२, २४५ [६-७], २४६ तः, २४८, ३६६ [१-३], ३६७, ३६८ [१-३], ४४७, ४७२, ५८०, ६८०, ९१७, ९८६, १०२१ [४], १०६४, १०७२, ११७८, १४९४ [१], १८१३, १८८० [२], १०१०, १९४६, २०९९ [३], २१०० [२], २१२४ [३]
वणप्फहाइलो	वनस्पतिकाः १२७२, १३२४, १३२९, १३७५, १३८०, १३८०	
० वणप्फहाइसु	वनस्पतिपु १४२५ [३]	
वणप्फहाइया	वनस्पतिकायिकाः २३६, ६३७, ६५० [७]	
० वणप्फहाइया	,, २३८	
० वणप्फहाइया	वनस्पतिकायिकानाम्	
काइयाण	११६१	
वणप्फहाइयाणं	,, १०२७ [२], १०४९, १०८०	
० वणप्फहाइया	,, ३६६ [२]	
वणप्फहाइयाणं	३६६ [२]	
वणप्फहाइयाणं	वनस्पतिजीवाः ३३४	
वणप्फहाइयाणं	वनमाला १७८ [१-२], १८८, १९६	
वणप्फहाइयाणं	,, १८८	
वणप्फहाइयाणं	,, १८८	
० वणप्फहाइयाणं	वनमालानि १७७, १७८ [१], १८८	
वणप्फहाइयाणं	वनचर-व्यन्तर १९७३ गा. २२०	
वणप्फहाइयाणं	वनराजिः १२२७	
वणप्फहाइयाणं	वनलता ४४ गा. २७	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
वणस्सह	वनस्पति ६७०, ११५२, १४३१ [१]	
० वणस्सहकाहए	वनस्पतिकायिकः १३०८	
वणस्सहकाहएसु	वनस्पतिकायिकेषु ६६८ [३]	
वणस्सहकाहए- गिणिएसु	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियेषु ६६८ [३]	
वणस्सहकाहए- गिद्वयभोराणि	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियोदा- रिकाणि १४७९	
वणस्सहकाहए- भोराणियसरीरस्स	वनस्पतिकायिकौदारिक- शरीरस्य १५०६ [१]	
० वणस्सहका- हयस्स	वनस्पतिकायिकस्य १०६०	
वणस्सहकाहया	वनस्पतिकायिकाः १९, ३५, ५५ [३], २१४ [५], २३२, २३६, ३१९, तः ३२१, ६१८, ६५३	
० वणस्सहकाहया	वनस्पतिकायिकाः ३५ तः ३७, ५४ [१], १६२, २४६, २४७, २५० [६], ३३८, १४११	
० वणस्सहकाहयाण	वनस्पतिकायिकानाम् १३०३	
वणस्सहकाहयाणं	,, २३४, २३५ [६], २३६, ७६६, २१३३ [३]	
० वणस्सहकाहयाणं	,, १६० तः १६२, २४१, २४२, २४६, २५१	
वणस्सति	वनस्पति ७४३	
वणस्सतिकाहया	वनस्पतिकायिकाः ३५, २३२, १७५९ [२], १९५७ [१]	
० वणस्सतिकाहया	,, २५० [६], ३३४	
वणस्सतिकाहयाभो	वनस्पतिकायिकान् ष्ट. ३५३ टि. १	
० वणस्सतिकाहयाण	वनस्पतिकायिकानाम् २५० [६]	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
वणस्सतिकाहयाणं	वनस्पतिकायिकानाम् २३२, २३३, १०४९	
० वणस्सतिका- हयाणं	,, २५० [६], २५१	
० वणस्सतीसु	वनस्पतिसु ६६८ [६]	
वण्ण	वर्ण ८ [१], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], १८८, १९६, ५०४, ५५७ [१], ५५८, ११२३ गा. २०९, ११२६, ११३७, १२१८ गा. २१०	
वण्ण ०	वर्ण १८७, ३३३, ४४४ तः ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५८ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५, ५४५ [१], ५४७ [१], ५६८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, ११३३ [१]	
+ वण्ण	वर्ण ८२९ [२] गा. १९१	
वण्णहस्सामि	वर्णयिध्यामि १ गा. ३	
वण्णभो	वर्णतः ९ [१-५], १० [२], ११ [१-५], १२ [१, ४], १३ [२], ८७७ [८], १७९८ [२], १८०१, १८०६ [१]	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
वर्णजो	वर्णकः १७९ [१], १८९ [१]	
० वर्णजो	१९० [१]	
वर्णगुणे	वर्णगुणान् १८०१, १८०६ [१], १८०९	
वर्णचरिमेणं	वर्णचरमेण ८२२ [१], ८२३ [१]	
वर्णणामे	वर्णनाम १६९३, १६९४ [९]	
० वर्णणामे	१६९४ [९]	
वर्णतो	वर्णतः १० [१], १२ [२-३, ५-८], १३ [१, ३-५], १८०९	
वर्णपरिणया	वर्णपरिणताः ७, ८ [१]	
वर्णपरिणामे	वर्णपरिणामः ९४७, ९५२	
वर्णमंवाहं	वर्णवन्ति-वर्णोपेतानि ८७७ [६-७], १७९६, १७९८ [१]	
वर्णं	वर्णम् २१६९	
वर्णा	वर्णाः ३३३, ४०८, ४६९, ८७६, ४८४, ४९७, ५३८ [१]	
० वर्णा	१९५ [१]	
॥	वर्णा २११	
वर्णाह ०	वर्णादि ५१३	
० वर्णाहं	वर्णानि १७९८ [१-२]	
वर्णाहं	वर्णादिभिः ५५० [१]	
० वर्णाजो	वर्णाः १९५ [१]	
वर्णाणं	वर्णाणाम् १७०२ [३१]	
वर्णादि ०	वर्णादि ५०८, ५०९, ५११, ५१४, ५१५, ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१]	
वर्णादीहिं	वर्णादिभिः ४५३, ५०५	
वर्णादिसेणं	वर्णादिसेण २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० वर्णाभा	वर्णाभा २०६ [१]	
॥	वर्णाभा १६७ त १७२, २०७	
० वर्णाभे	वर्णाभः १९७ [१]	
वर्णियं	वर्णितम् १ गा. ३	
० वर्णियं	१०८९	
वर्णिया	वर्णितानि पृ. १४ टि. २	
वर्णणे	वर्णेन ११२७	
वर्णणे	१६७ तः १७४, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२२६ त. १२३२, १२३५ तः १२३७, २१६९	
वर्णेषु	वर्णेषु १९४१	
॥ (नृ. म.)	वर्णैः १२३२	
वर्णोहिं	वर्णैः ४४३, १९६३	
वर्तजोगी	वाग्योगी पृ. २३० टि. १	
वर्तुदुहया	वाग्दुःखता पृ. २६६ टि. ४	
वर्तुसुहया	वाक्सुखता पृ. २६६ टि. १	
वर्तुस्साभि	वर्तुस्साभि-रचयिष्याभि ३३४	
वर्तुव्या	वर्तुव्याता १८७, १९१ [१], ५२४, ५४४, ५५८, ८८८ [१], ९८३ [२]	
० वर्तुवां	पञ्चाणाम् ५४ [८] गा. ९०	
० वर्तुव्या	प्रत्यया १६२१, १६२४, १६२६, १६२७ [१], १६२९, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १६५०, १६५२, १६५७, १६५८, १६६०	

मूलसहो	सङ्ख्यार्थो	सुसंकाह	मूलसहो	सङ्ख्यार्थो	सुसंकाह
० वक्षिणाप	प्रत्ययाया	१६३१	वयणे	वचनम्	८९६
॥	प्रत्ययायाः प्रत्ययायां वा	१६५४	० वयणे	॥	८९६
० वक्षिणाप	प्रत्ययानाम्	१६६३	वयमाणे	वदन	८५७, ८९७
वर्सेति	वर्तयन्ति	२१५३ [४]	वयसुहया	वाक्सुखता पृ	३६६टि. २
वत्थ	वत्न १७७, १७८ [१-२],	१८८, १९६, १९७ तः	वयं	वयः	१७८ [१-२],
॥	२०१ सूत्राणां द्वितीय-	कण्डिका	॥	व्रतम्	१४२० [६]
॥	वत्न - वत्नानामभिधद्वीप-	समुद्रार्थे १००३ [२] गा.	० वयू	वाक्	८३३, ८३६, ८५४
वत्थ -	वत्न	पृ. ६५ टि. ६	वर	वर	१ [गा. १], १९६
वत्थाई	वत्त्राणि	१७८ [१-२]	वर०	॥	१९६
+ वत्थुल	वत्सुलः - वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २५, ४९, गा. ३९.	वरकणगणिहस	वरकनकनिकष	१८७ गा.
वत्थुले	वत्सुल.	४२ गा. २०	वरकणगणिहसे	वरकनकनिकष.	१२३०
वत्थुं	वस्तु	१६१ [१]	वरगतिं	वरगतिम्	२१७० [२]
वत्थे	वत्नम्	१२२०	॥	गा.	२३०
वद्धमाण	वर्धमान - क्षरावस्मृत्	१७७	वरगंध	वरगन्ध	१७७, १७८
० वनमाला	वनमाला	१७७	॥	[१]. १८८, १९६	
वत्न	वर्ण	पृ. ७ टि. २	वरणा	शिल्पार्थविशेषः	१०६
० वत्ना	वर्णाः	१८७ गा. १४६	+ वरणा	वरणेषु	१०७ गा. ११५.
वत्नादीहिं	वर्णादिभि.	४६४ [१]	वरपसण्णा	वरप्रसन्ना	१२३७
वत्नेणं	वर्णेन	१२२९.	वरपुरिसवसणे	वरपुरुषवसनम्	१२३०
वत्पाया	व्रीन्द्रियजीवा	पृ. २७ टि. १०	० वरमल्लतामे	वरमाल्यदाम	१२३१
वत्पिणसु	वत्प्रेषु - कंदारेषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	वरवारुणी	वरवारुणी	१२३७
वयजोगपरिणामे	वाय्योगपरिणामः	पृ. २२९ टि. २	+ वरसामग	वरदयाभाकः - धान्यविशेषः	५० गा. ४३
वयजोगं	वाय्योगम्	२१७४ [३], पृ. ४४४ टि. २	वरसीधू	वरसीधु	१२३७
वयजोगी	वाय्योगी	१३२३	वराडा	वराटा - द्वीन्द्रियजीवाः	५६ [१]
० वयणं	वचनम्	८५७	वराह	वराह	१९६
			वराहुरुहारे	वराहुरुधिरम्	१२२९.
			वराहा	वराहाः	७२
			वरुहा	शिल्पार्थविशेषः	पृ. ३८ टि. ५
			वरुणा	॥	पृ. ३८ टि. ५.
			वरुणे	वरुणः - द्वीपः समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०४
			वरुहग ०	रोमपक्षिविशेषः	८८
			वरुई	वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ४९

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह
० बलपुसु	बलपुसु १५१, १५७, १६०	
+ बलय	बलयानि ३८ गा. १२	
बलया	,,	४८
बलवा	बलवा ८५१	
बली	बलपः ३८ गा. १२, ५५	
	[३] गा. १०७	
बलीभो	बलपः ४५	
बवगय ०	व्यपगत १ गा. १, १६७	
	तः १७४	
बवरोवेह	व्यपरोपयति १५७२	
बवहार	व्यवहार १११३	
बवहारसन्धा	व्यवहारसन्धा—आपाप्रमेदः	
	८६२	
बवहार[सन्धा]	,,	८६२ गा. १९४
बसण	बसन १८७ गा. १४७	
० बसणा	बसनाः १८७ गा. १४८	
० बसणे	बसनम् १२२७, १२३०	
बसभवाहणे	वृषभवाहनः १९८ [२]	
बसही	बसति २११	
बसं	बसाम् ९९९ [२]	
बसा	बसा १६७ तः १७४,	
	९७२ गा. २०३	
बसिट्टे	बसिष्ठः—द्वीपकुमारेन्द्रः	
	१८७ गा. १४४	
बंकगती	बकगतिः ११०५, ११२०	
+ बंगा	बङ्गेषु १०२ गा. ११२	
बंजणोग्गहे	व्यङ्गनावग्रहः १००६ गा.	
	२०८, १०१७, १०१८,	
	१०२० [१], १०२१	
	[१-२], १०२२ [१-२]	
० बंजणोग्गहे	व्यङ्गनावग्रहः १०१८,	
	१०२१ [२]	
बंजुलगा	रोमपक्षिविशेषाः ८८	
बंतराणं	व्यन्तराणाम् पृ. १६५	
	टि. २	
बंतेषु	बान्तेषु ९३	
बंदासि	बन्दे १ गा. १	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाह
बंसमूले	बंसमूलम् ५४ [२] गा.	
	५४	
० बंसाभो (स.प.)	बंशे १ [गा. १]	
बंसाण	बंसानाम् ८८३	
बंसी	बंसी ५२	
बंसीपत्ता	बंसीपत्रा—योनिभेदः ७७३	
	[१, ४]	
बंसीपत्ताप	बंसीपत्रायाम्—योनिविशेषे	
	७७३ [४]	
बंसीमुहा	बंसीमुक्ताः—द्वीन्द्रियजीवाः	
	५६ [१]	
बंसीमूले	बंसीमूलम् पृ. २२ टि. ८	
बंसे	बंसाः ४६ गा. ३४	
बा	बा ५३ गा. ४६, ५४	
	[९] गा. ९७-९८, ८२,	
	९३, ११० गा. १३१,	
	२११, २११ गा. १६१,	
	२२५, २२६, २२८ तः	
	२७२ [५], २७३ तः	
	२७५, ३२५, ३३० तः	
	३३३, ४४०, ४४३, ४४८,	
	४५५ [२-३], ५०४,	
	५०६, ६२६, ६२८,	
	६३३, ६३५, ६३६,	
	६८७, ६८८, ६९१,	
	६९३ तः ६९५, ६९७,	
	७०० तः ७२४, ७३१,	
	७३३, ७३५, ७३७,	
	७५३, ७६३, ७७२,	
	८०२ तः ८०५, ८३९ तः	
	८४३, ८५७, ८५९ गा.	
	१९२, ८७५, ८८२ तः	
	८८७, ८९७, ८९९,	
	९००, ९१० [३], ९४८	
	गा. २००, ९८३, ९८५	
	[७, ९], ९८७ [२, ४],	
	९९४, १००३ [१],	

मूलसरो

वा

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

१००४, १००५, १०१३,
 १०३०, १०३१ [१],
 १०३२ [२], १०३४,
 १०३६, १०४१ [१-४,
 ६-८], १०४३ [१, ३,
 ५], १०४५ [१], १०४६
 [३, ५], १०५८ तः
 १०६०, १०६३, १०६५,
 १०६६ [२-३], १०९०.
 १०९१, ११०१, ११०८,
 १११२, १११४, १११७,
 १११८, ११२१, ११७०
 तः ११७४, ११८० [१,
 ५-१०], ११८२ [१-३],
 ११८३ [१-३], ११८५
 तः ११९४, १२१६ [१],
 १२१७, १२२०, १२२२,
 १२२६ तः १२३१, १२३३
 तः १२३८, १२४२,
 १२४७ तः १२४९,
 १२५२, १२५३, १२५५,
 १३२१, १३२६, १३३०,
 १३३१, १३३४, १३३५,
 १३४३, १३४४, १३४६,
 १३५२, १३५५, १३५९,
 १३७५, १३८१, १३९८,
 १४१४ [१, ३], १४१५
 [१-२], १४१६ [१],
 १४२० [६-७], १४३७
 [६], १४७३, १५६५,
 १५६६, १५७० तः
 १५७२, १५७८ [१],
 १५८१ [१], १६३९,
 १६४२, १६४६, १६४७
 [१], १६६३, १६७९
 तः १६८१ [१], १६८२
 तः १६८४ [१], १६८५

मूलसरो

वा

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

[१-२], १६८६, १७१२,
 १७४२, १७४३, १७४६,
 १७४७ [१], १७५० तः
 १७५२, १७५५, १७५६
 [१], १७६३ [१], १७७३
 [१], १७७६, १७७७
 [१], १७८३ [१], १७८८
 [१], १७९३ गा. २१७,
 १८२१, १८६४, १८८०
 [१], २०५२ [२],
 २०५३, २०९३ [१],
 २०९५ [१], २१००
 [२], २१०१ [१],
 २१०३ [१], २११९
 [२, ४], २१२४ [३],
 २१२५ तः २१२७ [१],
 २१२९ [१], २१३०,
 २१३१, २१३५ [१],
 २१४२, २१४३, २१५३
 [२], २१५६ [२],
 २१५७, २१५९ [१-२],
 २१६१, २१६६ [१],
 २१६९, २१७४ [४]

वाच-०

वाह्व

वात १९५ [१]
 वादित १७७, १७८ [२],
 १९६

वाह्व

,, १७८ [१], १८८

+ वाह्वगण

हन्ताक ४२ गा. १९

वाह्वगणि

हन्ताकी घृ. १८ डि. ४

वाह्वगणिकुसुमप

हन्ताकीकुसुमकम् १२२८

वाह्व

वायु-वायुकायिक ६८०,

७४३, ११६२, १२८७,

१४१२, १४२६ [१],

१४३१ [१], १४६६,

१५४६, १५८३ [३]

० वाह्वगणिकुसुमप

वायुकायिकेभ्यः ६५६ [३],

६६८ [३]

मूलस्रो	सकयत्थो	सुसंकाह
वाउकाह्य	वायुकायिक २३८, २३९, २४३, २४८, २४९	
वाउकाह्या	वायुकायिका: १९, २१४ [४], २३२ त: २३४, २३५ [५], २३६, २४२, ३१६ त: ३१८, ४३९, ६३१, १०८०, पृ. ४८ टि. ३	
० वाउकाह्या	वायुकायिका: १५९, २३७ त: २३९, २४० [५], २४१, २४३, २४४, २४५ [५], २४६ त: २४९, २५१, ३३४	
वाउकाह्याण	वायुकायिकानाम् ५८०	
० वाउकाह्याण	,, २५० [५]	
वाउकाह्याणं	वायुकायिकानाम् २३२ त: २३४, २३५ [५], २३६, ३६३ [१], ४४६	
० वाउकाह्याणं	,, १५७ त: १५९, २३७, २४० [५], २४१, २४२, २४५ [५], २४७, २४८, २५० [५], २५१, ३६३ [२], ३६४ [१-२], ३६५ [१-३]	
वाउकुमारा	वायुकुमारा: १४० [१], १८७ गा. १४६ गा. १४८, ४३९	
वाउकुमाराण	वायुकुमाराणम् १८७ गा. १३८	
वाउकुमाराणं	,, ५७८	
वाउकलिया	वातोत्कलिका ३४ [१]	
वाउकाह्य	वायुकायिक: ४४६, १३१८, १४३४, १४५३	
० वाउकाह्य	वायुकायिक: १३०१, १३०७	
वाउकाह्य	वायुकायिक १३०३, १५८९ [३]	

मूलस्रो	सकयत्थो	सुसंकाह
वाउकाह्य ०	वायुकायिक ९०५, १२९७	
वाउकाह्यपुग्गिदिय-	वायुकायिकैकेन्द्रियवैकिय-	
वेउव्वियसरीरस्स	शरीरस्य १५२८	
वाउकाह्यपुग्गिदि-	वायुकायिकैकेन्द्रियवैकिय-	
यवेउव्वियसरीरे	शरीरम् १५१५ [१-२], १५२२	
० वाउकाह्यपुग्गि-	,,	
दियवेउव्वियसरीरे	१५१५ [२-३]	
वाउकाह्यस्स	वायुकायिकस्य ४४६, १०३२ [२], २१६२	
० वाउकाह्यस्स	वायुकायिकस्य १०६०	
वाउकाह्या	वायुकायिका: ३२, ३४ [४], १२१० [४], २०३६, २१२८ [२]	
० वाउकाह्या	,, ३२, ३३, ३४ [४]	
वाउकाह्यामो	वायुकायिकानां पृ. ३५३ टि १	
वाउकाह्याण	वायुकायिकानाम् ११७७, १५०५	
वाउकाह्याणं	वायुकायिकानाम् ४६६, ९०६, ९१६ [१], ९८६, १०७२, १४९२ [१], २०९१ [२], २१५०	
वाउकाह्यामे	वातोद्धम: ३४ [१]	
वाउमंडलिया	वायुमण्डलिका पृ. १६ टि. २	
वाउवंसे	वायुवंश: पृ. १९ टि. १६	
वाऊ	वायु:-वायुकायिक: ६७१, ९४० [३], १००३ [५]	
० वाऊ	वायू-वायुकायिकौ ६५२, ६५४	
० वायु	वात: ३४ [१]	
० वायुसु	वातेषु १५७	
वावाली	वह्नीविशेष: ४५ गा. २९	
वावापुणं	व्याघातेन पृ. ४७ टि. ४	
वावातं	व्याघातम् ८२, १५५३	
वावायं	,, १५४, १८०९	
+ वाण	वानम्-गुच्छवनस्पति: ४२ गा. २२	

मूलस्रो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलस्रो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
वाणमंतर	वानव्यन्तर ६५० [१३], १०३४, १४३३, १४५६, १४६३, २०५१, २०५२ [१], २१६४		वाणमंतराण	वानव्यन्तराणाम् ११८४, १५२६ [३]	
वाणमंतर ०	,, ६३४, ६७२ [९], ६७४, ६८३, ७६२, ७७१, ९०९, ९८९, ९९७, १०४१ [७], १०४३ [४], १०४४, १०४६ [४], १०५१, १०७६, १०८४, १४०४, १४२२, १४२८ [५], १४४१, १४४३, १५५१ [३], १५८९ [४], १६३५ [६], १६४७ [३], १६६२, १९२७, १९३५, १९७९, २०२१, २०२६, २०३१, २०३७, २०४५, २०७६, २११५ [१], २१३२		० वाणमंतराणं वाणमंतराणी	वानव्यन्तराणाम् ३९३ [२] वानव्यन्तर्यः २८७, ३३४, ११८९, ११९०, १४१४ [२]	
			वाणमंतराण	वानव्यन्तराणाम् ११६७ [२]	
			वाणमंतराणं	,, ३९४ [१-३], ११८९	
			वाणमंतरे	वानव्यन्तरः १२१३, १८७८ [२]	
			वाणमंतरेसु	वानव्यन्तरेषु १४७०, १८८० [५]	
			वाणमंतरेहिंते	वानव्यन्तरेभ्यः ६५० [१५]	
वाणमंतरत्ते	वानव्यन्तरत्वे २१०७, २११३		वाणारसि	वाणारसी १०२ गा. ११२	
वाणमंतरदेवा	वानव्यन्तरदेवाः ६५७		० वाते	वातः घृ. १६ टि. १	
वाणमंतरदेवाणं	वानव्यन्तरदेवानाम् ७५१, ११६७ [१]		वागममंठाणणामे	वागमसंस्थाननाम १६९४ [८]	
वाणमंतरा	वानव्यन्तराः १३९, १४१ [१-२], १८८, २२१, २८६, ३३४, ४३९, ४५३, ४९९ [१], ६२२, ६९९, ९४४, ११४७, ११५०, ११५३, ११८८, ११९०, १२०६, १४१६ [२], १५२६ [३], १८२७, १९७१, १९७६, २०८२, घृ. १७७ टि. १, घृ. २४५ टि. ६		वामणे	वामनम्-संस्थानम् ९८८	
			वामेय ०	वामेय १७८ [१-२]	
			वाय	वात १५७	
			वायग ०	वाचक १ [गा. १]	
			वायपडागा	संप्रभेदविशेषः घृ. ३२ टि. ६	
			वायमंठलिया	वातमण्डलिका ३४ [१]	
			वायसा	वायसाः ८८	
			+ वायग	वनस्पतिविशेषः घृ. २० टि. १६	
वाणमंतराह्या	वानव्यन्तरादिकाः १७६१		० वारुणी	वारुणी १२३७	
			वारुणोदप	वारुणोदकम् २८ [१]	
			वारुजणबिच्छुता	चतुरिन्द्रियजीवाः घृ. २८ टि. १२	

मूलस्रो	सक्यत्यो	सुसंकाह
बालुयप्पभा	बालुकाप्रभा	७७४
बालुयप्पभाप	बालुकाप्रभायाम्	१४८, १६७, ३३४, १५२९ [४]
„	बालुकाप्रभायाः	१७०, २१७ [४]
बालुयप्पभापुढ- विनेरह्णहिंनो	बालुकाप्रभापृथ्वीनैर- यिकेभ्यः	१४४५
बालुयप्पभापुढ- विनेरह्या	बालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	१४१४ [२], १९८६, २०५७ [२]
बालुयप्पभापुढ- विनेरह्णहिंनो	बालुकाप्रभापृथ्वीनैर- यिकेभ्यः	२१७ [१०]
बालुयप्पभापुढ- विनेरह्या	बालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिकाः	६०, २१६ [४], ५७१, ६४२, ६४३
बालुयप्पभापुढ- विनेरह्याणं	बाहुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका- णाम्	१७०, ३३८ [१]
० बालुयप्पभापुढ- विनेरह्याणं	बालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका- णाम्	३३८ [२-३]
बालुया	बालुका	२४ गा. ८, १९५ [१]
बालुकं	बालुहम्-विर्मटम्	५४ [८] गा. ९४
बावण ०	व्यापन	११० गा. १३१
० बावणगाणं	व्यापनकानाम्	१४७०
बावीण	बापीनाम्	८८५
बावीसु	बापीषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६ १७५
बास	वर्ष-क्षेत्र	१०९८
बास	वर्ष-अन्द	१२८९, १३१२
बास-	„ „	६३९ [१०-११], २१, २२, २५-२६], ६४५ [४-६], ६४८, ६५८, ६६०, ६६२ [४-७], ६६५ [२], ६७२ [४, ६], ६७६
बासपद्मा	(१) सर्पमेदः पृ. ३२ टि. ६	

मूलस्रो	सक्यत्यो	सुसंकाह
बाससवसहस्स	वर्षशतसहस्र	३९५ [१, ३], ३९७ [१, ३]
बाससवसहस्साहं	वर्षशतसहस्राणि	६०३
बाससवाहं	वर्षशतानि	६०१, १६९९ [१], १७०० [४-५, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-७, ११, १३, १९-२०, ३७, ३९, ४२, ५४]
बाससतेहिं	वर्षशतैः	४०० [१, ३]
बाससवाहं	वर्षशतानि	१७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१-२२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३९ [२]
बाससहस्स	वर्षसहस्र	३९६ [१, ३], ३९९ [१]
बाससहस्सति- भागेण	वर्षसहस्रभिभागेन	१७१०
बाससहस्सस्स	वर्षसहस्रे	१८०६ [१]
(स. घ.)		
बाससहस्साहं	वर्षसहस्राणि	३३५ [१, ३], ३३६ [१-३], ३४३ तः ३५२ सूत्राणां प्रथम- तृतीयकण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५७ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६३ [१, ३], ३६५ [१, ३], ३६६ [१, ३], ३६८ [१, ३], ३७९ [१, ३], ३८२ [१, ३], ३८५ [१, ३], ३८८ [१, ३], ३९३ [१, ३], ३९४ [१, ३], ६०२, १२६१, १२६४ [२], १२६७, १२७० [२], १२८०, १२९४, १२९७, १२९८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
वाससहस्साई	१३१५, १३१८, १४७२, १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०० [२], १७०१ [१], १७०४, १७३० [१], १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२]		० वाहणे	वाहनः १९७ [२], १९८ [२]	
			बि	अपि ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], ४०, ४१, ४५ गा. ३०, ५३ गा. ४४, ५४ [९] गा. ९७-९८, ८३, १०२ गा. ११७, १०७, ११० गा. १३१, १७३, १७८, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८७ गा. १४५, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९४ गा. १५२-१५३, १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०६ [२] गा. १५५, २०७, २०८, २१०, २११ गा. १५८ गा. १६७-१६८ गा. १७१-१७२, २५७ तः २५९, २७०, २७१, २७३, ३२७, ३२९, ३३३, ३३५. तः ३५२ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१-३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१-२], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ तः ३९० सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, ३९१, ३९२ तः ४३७ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,	
वाससहस्साणं (ग. घ.)	वर्षसहस्रयोः १८३० तः १८३३				
,, (ग. घ.)	वर्षसहस्रेषु १८२९, १८३२ तः १८४२, १८५२				
वाससहस्सेहिं	वर्षसहस्रैः ३९६ [३], ३९८ [३], १७१०				
वाससहस्सेहिं—	,, ३९८ [१]				
वासहर ०	वर्षधर—वर्षधरपर्वतनामा- भिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५				
वासहरपञ्चदश	वर्षधरपर्वतेषु १४८				
वासहरपञ्चवय	वर्षधरपर्वत १०९८				
वासंती	वासन्ती—गुन्मवनस्पतिः ४३ गा. २५				
वासंतीलया	वासन्तीलता ४४ गा. २७				
वासा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]				
,,	वर्षाणि—अन्दाणि ५९९, ६००				
वासाई	,, १२८१				
० वासी	वासी ९८				
० वासांश	वासिनाम् १९७ [१-२], १९८ [२]				
वासुदेव ०	वासुदेव ८२				
+ वासुदेव	वासुदेवाः १४०६ गा. २१३				
वासुदेवत्तं	वासुदेवत्वम् १४६५				
वासुदेवा	वासुदेवाः १००, ७७३ [२]				
वासेसु	वर्षेषु—क्षेत्रेषु १४८				
वासिहिं	वर्षैः—अन्दैः १७१९				

मूलसहो
वि

सकयत्यो सुसंकाह
४४२, ४४९, ४५०,
४५४, ४५६ [२-३],
४५७ [२-३], ४५९
[२-३], ४६०, ४६१,
४६२ [२-३], ४६३,
४६४ [२], ४६६ [२-३],
४६७ [२-३], ४६८
[२-३], ४७० [२-३],
४७१, ४७३ [२], ४७४
[२], ४७५ [२-३], ४७७
[२-३], ४७८ तः ४८०,
४८१ [२-३], ४८२
[२-३], ४८३ [२-३],
४८५ [२-३], ४८६,
४८७ [२-३], ४८८,
४८९ [२-३], ४९०
[२-३], ४९१ [२-३],
४९३ [२], ४९४, ४९५
[२-३], ४९६, ४९८,
५०६, ५०८, ५१२,
५११ तः ५२४, ५२५
[२], ५२६ [२-३], ५२७
[२-३], ५२९ [२-३],
५३० [२-३], ५३१ [२],
५३२ [२-३], ५३३
[२-३], ५३४, ५३५
[२], ५३६ [२-३],
५३७ [२-३], ५३८
[२-३], ५३९ [२-३],
५४१ [२-३], ५४२
[२-३], ५४३ [२-३],
५४४, ५४५ [२-३],
५४६, ५४७ [२-३],
५४८ [२-३], ५५०
[२-३], ५५१ [२-३],
५५२ [२-३], ५५५
[२], ५५६ [२-३], ५५७

मूलसहो
वि

सकयत्यो सुसंकाह
[२-३], ५५८, ५६०,
६०८, ६२५, ६२९,
६३८, ६३९ [३-४, ७-८,
१२-१३, १६, १९],
६४० तः ६४४, ६४५
[१, ६], ६४८, ६५०
[१-६, ८-१६], ६५१,
६५२, ६५५ [१-४], ६५६
[१-३], ६५९, ६६०,
६६२ [६-७], ६६४,
६६५ [१, ३], ६६६ [३],
६६८ [३, ६], ६६९ [२],
६७०, ६७१, ६७२
[२, ३, ५-६], ६७३ [१],
६७८, ६८०, ६८२,
६९०, ६९१, ७३०, ७३२,
७३४, ७३६, ७३९, ७४२,
७४५, ७७६, ७७७, ७७९,
७८०, ८०२, ८०३, ८०९
[१], ८११ [१], ८१३
[१], ८१५ [१], ८१७
[१], ८१९ [१], ८२१
[१], ८२३ [१], ८२५
[१], ८२७ [१], ८२९
[१], ८६७, ८६८, ८७७
[२, १९-२१], ८८९ तः
८९२, ८९४, ८९५, ९०३,
९०७, ९१० [२, ५],
९११ [३], ९१२ [४],
९१४ [३], ९१५,
९१६ [१], ९३८, ९३९
[१], ९४० [१-२], ९४१
[१], ९४२, ९४३, ९४५,
९४६, ९४८, ९५९,
९६१ [३], ९६३ [३],
९६३ [३], ९७६ [३],
९८३ [२], ९८७ [३],

मूलसरो
वि

सङ्ख्ययो सुसंकाह
९९१ [२], ९९२ [४],
९९४, १००२, १००३
[१], १०२२ [१-२],
१०२६ [२], १०३२
[१-२], १०३३ [१-३],
१०४१ [४, ६], १०४२,
१०४५ [१], १०४८
[५], १०५० [३],
१०५९, १०६०, १०६४,
१०६६ [३], १०७१,
१०७७ तः १०८३,
१०८६, १०८९, १११३,
१११६, ११२७, ११३३
[२], ११४४, ११४५,
११४९, ११५४, ११५५,
११६१, ११६६ [२],
११६७ [२], ११६८
[२], ११७५, ११७७,
११८० [४], ११९५,
१२०१ [२], १२०२,
१२०३ [२, ४], १२०५,
१२०७ [२], १२०९,
१२१० [२, ४], १२१२,
१२१४, १२१५ [३],
१२५७ [४, ६, ८, १०-११,
१६], १२५८ [४, ५, ८],
१२६३ [१-२], १२६६
[१], १२६८ [२],
१२६९, १२७४, १२७७,
१२८७, १२९१, १२९५,
१३०१, १३०२, १३०४,
१३०७, १३१३, १३१६,
१३१९, १३२३, १३३२,
१३४५, १३४८, १३४९,
१३६२, १३६३, १३७३,
१३८४, १३९९, १४००,
१४०१, १४०३, १४०४,

मूलसरो
वि

सङ्ख्ययो सुसंकाह
१४१० [१-२], १४११,
१४१३, १४१४ [२],
१४१६ [२], १४२५ [३],
१४२७ [२], १४२९,
१४३० [२], १४३४,
१४३६ [१], १४३८,
१४४२, १४५३, १४६४,
१४७०, १४७८ [३],
१४८१, १४८४ [३],
१४८५ [४], १४९०
[२, ४], १४९१ तः १४९५
सूत्राणां द्वितीयकण्डिका,
१४९६, १४९७ [१-३],
१४९८ [२-४], १४९९
[१-२], १५००, १५०१
[२-३], १५०३, १५०४
[१-४], १५०५, १५०६
[२, ४, ५], १५०७ [२],
१५०९ तः १५११ [२],
१५१२, १५१३ [२, ३],
१५१६, १५१७ [१-२],
१५१८ [४, ६], १५२०
[१-३], १५२३ [१-२],
१५२४ [०], १५२५,
१५२६ [३-४, ७],
१५२८, १५३२ [४, ५,
७], १५३८, १५५१
[१०], १५५५, १५६३
[१-२], १५६४ तः १५६६,
१५७३, १५८२, १५८३
[१-३], १५८६ [१],
१५९१, १५९२, १५९४,
१५९५ [१-२], १५९९
[१], १६०२, १६०३
[१], १६०४ [१-२],
१६०७, १६१०, १६१३
[१], १६३१ तः १६३३,

मूलसहो
वि

सकयत्यो सुसंकाह
१६३५ [४], १६४२,
१६४३, १६४९ [१],
१६५५, १६५८, १६८८
[२], १६७९, १६८०,
१६९५ [३], १७०० [३],
१७०१ [३], १७०२
[१०, १२, १४ १६, २३,
३४-३५, ४१, ४७-४८,
५६-५७], १७०६, १७०८
[५], १७११ [२],
१७१६, १७१७, १७१९,
१७२३, १७२६, १७३०
[२, ३], १७३१ [२ ४],
१७३९ [१], १७४०,
१७४७ [२], १७४९,
१७५७, १७५९ [३],
१७६०, १७६१, १७६३
[२], १७६४, १७६५
[२], १७६६, १७६७
[२], १७६८ [२ ३],
१७७१, १७७३ [२],
१७७४ [१-२], १७७८,
१७८१, १७८३ [२],
१७८४ [१, ३], १७८८
[२], १७८९, १७९०
[३], १७९३ गा २१७,
१७९४ [३], १७९९,
१८०६ [१], १८२८,
१८२९, १८६१, १८६३,
१८६४, १८६८, १८६९
[१], १८७३, १८७४
[२], १८७५ [२],
१८७९, १८८१ [२],
१८८२ [१], १८८५ [१],
१८८६, १८८९ [३],
१८९० [२], १८९२,
१८९३, १८९८ [३].

मूलसहो
वि

सकयत्यो सुसंकाह
१९२३, १९२८, १९२९,
१९४९, १९५४, १९५९,
१९६०, १९६५, १९६६,
१९६९, १९७४, १९७७,
१९७८, १९९७, १९९९,
२०००, २००१, २०११,
२०२०, २०२५, २०२९,
२०३०, २०३८, २०४४,
२०४७, २०४९, २०६१,
२०८४, २०९३ [२],
२०९५ [२], २०९६ [२],
२०९८ [२], २०९९ [२],
२१०३ [२], २१०७,
२१११, २११४, २११६
[१], २११७ [२], २११८
[२], २११९ [४-५],
२१२० [३], २१२३ [३],
२१३८, २१४१, २१५३
[३, ६], २१५५, २१५७,
२१५९ [२], २१६०,
२१६६ [२, ४], २१६७,
२१६९, २१७० [२],
२१७६, घृ. ४७ टि. ५,
घृ. १७५ टि. १, घृ. १९०
टि. २, घृ. २२० टि. ३,
घृ. २७५ टि. ६, घृ.
३०२ टि. ८, घृ. ३५२
टि. ३, घृ. ४३७ टि. २
अपि ६४६
,, १६८ तः १७२, १७७,
१७८ तः १८३ सूत्राणां
प्रथमकाण्डिका, १८९ [१],
१९० [१], घृ. ५३ टि. ३
व्युत्क्रामन्ति ७७३ [३]
मुकुट-शिरोवेष्टन १७७
विपुल १७७, १७८ [१],
१८८

[वि]
वि-

विठकमंति
विठफेस
विठल

मूलसदो	सकयत्यो	सुपंकाह
विडम्बणया	विकुर्वणता-विकुर्वणा २०३३, २०३४ [१], २०३५	
विडम्बंनि	विकुर्वन्ति २०५२ [२, ४, ५]	
विडम्बिचा	विकुर्य २०५२ [२, ४, ५]	
विडम्बिय -	विकुर्वित १८८	
विकम्भ ०	विकम्भ ८२, १५४५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [१]	
विकम्भमसुई	विकम्भमसूचि: ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ त: ९२४	
० विकम्भेण	विकम्भेण १९७ [१], २०६ [१], २११, २१६९	
विगतजीवकलेखरेसु	विगतजीवकलेखरेषु ९३	
विगतमिस्मिया	विगतमिभिता-भाषामेद: ८६५	
विगलिदिणु	विकलेन्द्रिय: ८९१	
० विगलिदिणुसु	विकलेन्द्रियेषु १०४३ [२], १४३९	
विगलिदिय	विकलेन्द्रिय ८९२, १८८९ [२]	
विगलिदिया	विकलेन्द्रिया: ८९१, ८९५, १९७३ गा. २२०, २०५४ गा. २२६	
० विगलिदिया	विकलेन्द्रियौ १८७६ [२]	
,,	विकलेन्द्रिया: १८७१ [१], २०५०, २०६५	
विगलिदियाण	विकलेन्द्रियाणाम् १९०० [२]	
विगलेंदिया	विकलेन्द्रिया: ८९०	
० विगलेंदियाणं	विकलेन्द्रियाणाम् १६४१, २१५०	
० विगिण्णा	विकीर्णानि पृ. ५६ टि. ७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुपंकाह
विगी	वृकी पृ. २११ टि. ६	
विगे	वृक: पृ. २११ टि. ४, पृ. २१२ टि. ६	
विगाहेण	विग्रहेण २१५३ [२], २१५९ [२]	
विगाहेणं	,, २१५६ [२], २१५७, २१६६ [१]	
विगाहो	विग्रह: २१५८ [१]	
विचित्त	विविन्न १८८	
विचित्त ०	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
विचित्तपक्का	विचित्रपक्षा-चतुर्निद्रिय- जीवा: ५८ [१]	
० विच्छिण्णा	विरतीर्णा २०७	
,,	विस्तीर्णा २०६ [१]	
० विच्छिण्णे	विस्तीर्णा: १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], पृ. ७३ टि. २	
विच्छुता	वृथिका: ५८ [१]	
विजणसु	विजयेषु-देवलोकेषु १४८	
विजय	विजय-देवलोक ६२२	
विजय ०	,, ४३६ [१३], ६०४, ७२३, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४३ [५], १०४५ [१], १०४६ [१, ७, ८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३], १०५४ [१], १०५५ [४], १०६३, १८५१	
विजयवेजयंतीपङ्कग	विजयवेजयन्तीपताका १९५ [१]	
विजया	विजया:-विजयनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
,,	,, -देवविशेषा: १४७ [१]	
विजये	विजय: २१०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
विज्ञाहरसेडीको	विद्याधरध्रेण्यः १५.१ [९]	
विज्ञाहरा	विद्याधराः १००, पृ. ३६	टि. २६
विज्जुकुमारा	विद्युत्कुमाराः १४० [१]	४३९
विज्जुकुमाराणं	विद्युत्कुमाराणाम्	५३८
विज्जुकुमारिन्द०	विद्युत्कुमारेन्द्र १८७ गा.	१३२
विज्जुदंवा	विद्युदन्ताः-अन्तर्द्वोप	
	मनुष्याः	९.५
विज्जुमुहा	विद्युन्मुखाः-	९.५
विज्जु	विद्युन्-अभिकायविशेषः	३१ [१]
„	„ [कुमाराः] १३७ गा.	१३७, १८३ गा १४६
		गा. १४८
विज्जडिमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९.टि ४	
विज्जिह्वियमच्छा	„	६३
विज्जिम	बालसूय	१०.६
० विणण	विनये ११० गा. १२८	
विणासेसु	विनाशेषु	८२
विणेऊण	वीनयित्वा १ [गा. २]	
विण्णण	विज्ञान	१६७९
विनतपक्खी	विततपक्षिणः	९०
वितिमिरतराणं	वितिमिरतरकम्	१२१५
		[२-३]
वितिमिरा	वितिमिराः	२१७६
„	वितिमिराणि	२१०
विस्ताररुह	विस्ताररुचिः ११० गा.	१२७
० विस्ताररुहं	विस्ताररुचिः ११० गा.	११९
० विस्तिण्णा	विस्तीर्णी २०५ [१]	
० विस्तिण्णे	विस्तीर्णः १९७ [१], २०३	[१]
विदिमि	विदिशम् २१५.९ [१]	२१६१

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
विदिसीवाण	विदिरवातः ३४ [१]	
+ विदेहा	विदेहेषु १०२ गा. ११४	
विदेहा	वेदेहाः-आत्मायाः १०३	गा. ११८
विदंमं	विध्वंसम् ८८०, १८१७,	१८२०
० विधा	विधा १६	
विधाण	विधाता-वानव्यन्तरेन्द्रः	१५४ गा. १५२
विपरिणामहत्ता	विपरिणमय्य १८०१	
विप्पजहणाहिं	विप्रहणैः २१७५	
विप्पजहन्ति	विप्रजहति २१७५	
विप्पजहत्ता	विप्रहाय २१७५	
० विप्पमुक्का	विप्रमुक्ताः २११ गा. १५८,	२१७० [२] गा. २३०
विप्पमुक्काणं	विप्रमुक्तानाम् ११२२	
० विप्पमुक्काणं	„ २११ गा. १६६	
विट्ठिमडियमच्छा	मत्स्यविशेषः पृ. २९. टि. ४	
विभंगणण ०	विभङ्गज्ञान ४४०, ४४१	
विभंगणण -	„ १९२८	
विभंगणणपरिणामे	विभङ्गज्ञानपरिणामः ९३४	
विभंगणणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपदयत्ता	
पासणया	१९४१	
विभंगणणसागारो-	विभङ्गज्ञानसाकारोपयोगः	
वज्जोणे	१९०९, १९१३	
विभंगणणी	विभङ्गज्ञानी ४८८, ४९६,	१३५३
विभंगणणी	विभङ्गज्ञानिनः २५८,	९३८, ९४१ [१], १८९९
	[२], १९५४	
० विभंगणणो-	विभङ्गज्ञानोपयुक्ताः	
वडत्ता	१९२९	
विभंगणणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपदयत्ता	
पासणया	१९३७	
विभंगणणीण	विभङ्गज्ञानिनाम् २५९	
विभंगू	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
विभावणा	विभावना १७९३ गा. २१८	

मूलसहो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
विमप्	बनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३४	
विमल	विमल १७८ [२], २११	
विमाण	विमान २०७, २०८	
विमाण ०	,, २०६ [२] गा. १५५	
विमाण -	,, २१०	
विमाणछिद्देषु	विमानच्छिद्देषु १५७	
विमाणलिख्तेषु	विमानलिख्तेषु १५७	
विमाणपथ्येषु	विमानप्रस्तेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणं	विमानम् ८५३	
विमाणा	विमानानि १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०	
० विमाण	,, २०९ गा. १५७, १९६३	
विमाणाहं	,, १५५.१ [८९], १९९८, २००६	
विमाणाणं	विमानानाम् १९७ [१], १९९ [१], २०६ [१]	
विमाणाबलियासु	विमानाबलिकासु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणावास ०	विमानावास १९५ तः २०७	
० विमाणे	विमानम् पृ. ८१२ टि १-२	
,,	विमाने ३९७ तः ४०६	
विमाणेषु	विमानेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
० विमाणेषु	,, ७२३	
० विमुक्ता	विमुक्ताः २११ गा. १६७ गा. १७९, २१७६ गा. २३१	
विमुक्ताणं	विमुक्तानाम् पृ. २७३ टि. १०	
० विमुक्तो	विमुक्तः २११ गा. १७६	
विमोयण	विमोचन ११०५, ११२२	
विमृदजोगिया	विमृतयोनिकाः ७७२	

मूलसहो	सङ्ख्यव्यो	सुसंकाह
विमृदजोगियाणं	विमृतयोनिकानाम् ७७२	
विमृदा	विमृता-योनिमेदः ७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
विमृदावति	विमृदापातिन-पर्वत १०९८	
विमृतपक्षी	विततपक्षिणः ८६	
विमृत्थिपुहृत्तिया	वितस्तिपृथक्स्त्रिकाः ८३	
विमृत्थि	वितस्तिम् ८३	
वियलाणं	विकलानाम्-विकलेन्द्रि- याणाम् १७६०	
वियसंत	विकसत् १८८	
वियसिय ०	विकसित १७८ [२], १९५ [१]	
वियाणंतो	विज्ञानन २११ गा. १७४	
वियाणाहि	विज्ञानीहि ५४ [७] गा. ८४-८५	
० विरप्	विरत. १६४२, १६४६, १६४७ [१]	
० विरतस्स	विरतस्य १७८४ [३]	
विरतिं	विरतिम् १४४७	
० विरयस्स	विरतस्य १६४५, १६५० तः १६५३, १६५५ तः १६५८, १६६०	
० विरया	विरताः १६४३, १६४८, १६४९ [१]	
विरयाविरयं	विरत्यविरतिम् १४४८, पृ. ३५५ टि. २	
विरहिए	विरलितः १०००	
विरहिता	विरहिता ५६४, ५६५	
,,	विरहिताः ५७३	
विरहिया	विरहिता ५६० तः ५६३, ५६६ तः ५६८	
,,	विरहिताः ५६९ तः ५७२, ५७४ तः ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ तः ५८५, ५८९, ६०५, ६०६	
विरह्य	विराजित १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	

मूलसङ्घो	सङ्घयव्यो	सुसंकाह
बिराही	बिराही	८५१
बिराले	बिरालः	८४९, ८५२
बिराहप	बिराधकः	८९९
बिराहणी	बिराधनी	८३१
बिराहियसंजमाणं	बिराधितसंयमानाम्	१४७०
बिराहियसंजमा- संजमाणं	बिराधितसंयमा- संयमानाम्	१४७०
बिरिय	वीर्यं	१६८४ [१]
बिरहा	वनस्पतिविशेषः	पृ. २२ टि. ५.
बिलंबे	बेलम्बः—वायुकुमाररेन्द्रः	१८७ गा. १४३
० बिलायविसय- वासी	बिलायविषयवासी— म्लेच्छजातिविशेषः	९८
बिलिहज्जमाण	बिलिख्यमान	१९७ [२]
बिलस	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ८
बिषकुंतो	बिषर्धमानः	५४ [९] गा. ९८
बिवागपत्तस	बिपाकप्राप्तस्य	१६७९
बिबिह	बिबिध	१८८
बिबिह ०	,,	१८८, १९५ [१]
बिसप	बिषयः	९९२ [१-२]
बिसमसमी- करणवाप	बिषमसमीकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
बिसमं	बिषमम्	१११९, २१७० [१] गा. २२८
बिसमाडया	बिषमायुषः	११३०
बिसमो	बिषमः	९४८ गा. २००
बिसमोबवण्णगा	बिषमोपपन्नकाः	११३०
बिसय	बिषय—देश	९८
+ बिसय	बिषयः	९७२ गा. २०२, १९८१ गा. २२२
+ बिसय—	बिषयः	८७७ [२३] गा. १९८
बिसंगू	वनस्पतिविशेषः	पृ. २० टि. ६

मूलसङ्घो	सङ्घयव्यो	सुसंकाह
बिसाले	विशालः—वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२
० बिसिट्टया	बिचिष्टता	१६८५ [१], १६९५ [३]
बिसुज्झमाण ०	विशुध्यन्	१३७
० बिसुज्झमाण- परिणामा	विशुध्यत्परिणामा	१७५२
० बिसुज्झमाण- परिणामे	विशुध्यत्परिणामः	१७५१
बिसुज्झमाणा	विशुध्यन्तः	१२२
बिसुद्धतरागं	विशुद्धतरकम्	१२१५, [२-३]
बिसुद्धलेसतरागा	विशुद्धतरलेस्याः	पृ. २७५, टि. १-२
बिसुद्धलेसतरागा	,,	११२६
बिसुद्धवण्णतरागा	विशुद्धतरवर्णाः	११२६, ११३३ [१]
बिसुद्धा	विशुद्धाः	२१७६
,,	विशुद्धानि	२१०
बिसुद्धाणो	विशुद्धाः	१२४१
बिसेसपयं	विशेषपदम्	पृ. १६२ पं. ६
बिसेसा	विशेषाः	२ गा. ४
बिसेसाधिया	विशेषाधिकाः	२१३, २२९, २३६, २३९, २४० [४], २४१, २५५, ३०८, ३०९, ३११, ३१७ तः ३१९, ३२७
बिसेसाधियाहं	विशेषाधिके	७८०
,,	विशेषाधिकानि	७८०
बिसेसाहिप	विशेषाधिकः	२१६९
,,	विशेषाधिके	२११
बिसेसाहिया	विशेषाधिकौ	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३
,,	विशेषाधिकाः	२१३ तः २१५, २१८, २१९, २२१ तः २२३ [४], २२४ तः २४० [२],

मूलसूत्रो	सङ्ख्याथो	सुसंकाह	मूलसूत्रो	सङ्ख्याथो	सुसंकाह
विसेसाहिषा	२४० [४] तः २७०, २७२ [१५], २७३ तः २७६, २७८, २९२ तः २९४, ३०७, ३१०, ३१३ तः ३१८, ३२०, ३२१, ३२५ तः ३२७, ३३० तः ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७०, ९८७ [७,९], ११७०, ११७३, ११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१,३], ११८३ [१,३], ११८५, ११८८, ११९०, २१२५, तः २१२७ [१], २१२८ [१-२] २१२९, २१३० [१]		विहरह	विहरति १९७ [२], १९९ [२], २०० [२] ,, १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९१ [२], १९२, १९८ [२], २०० [१-२], २०१ [२], २०३ [१-२], २०४ [२], २०५ [२], २०६ [२] विहरति १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९५ [२] ,, विहरन्ति १९७ तः १७४, १७७, १७८ तः १८४ संज्ञाणां प्रथमकण्डिका, १८६ [१], १८७ तः १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०५ [१]	
,,	विशेषाधिका १००६ गा २०७, १०१३, १०६६		विहरति	विहरन् पृ. ६४ टि. ०	
,,	विशेषाधिकानि २७५		विहृगणाणी	विभक्तज्ञानिन. २५९	
विसेसाहिषाई	विशेषाधिकं ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३		विहृगणाणीण	विभक्तज्ञानिनाम् २५८	
,,	विशेषाधिकानि ३२८, ३२९, ७८०		विहृगं	वनरपनिविशेषः ५४ [८] गा. ९२	
विसेसाहिषाओ	विशेषाधिका ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०, १६६३		विहृगं	,, पृ. २५ टि. ६	
विसेलेण—	विशेषेण २११ गा. १७५		० विहा	विधा १७	
विसेलो	विशेषः ९२०, ९८६, ९८७ [१], ११४७		,,	विधाः १९५ [१]	
० विसेसो	विशेषः १२४९		विहाणमगणं	विधानमार्गणम् १७९८ [१], १८०० [१]	
विस्संभरा	विश्वम्भराः—भुजपरितर्प- मेदः ८५ [१]		० विहाणा	विधानानि पृ. १४ टि. २	
विस्सा	विस्साः पृ. ५१ टि. ३		विहाणाई	,, २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
			० विहाणे	,, १०७	

मूलसदो	सक्यव्यो	सुसंकाह
विहायगतिणामे	विहायोगतिनाम	१६९३,
		१६९४ [१८]
० विहायगतिणामे	„	१६९४ [१८]
विहायगती	विहायोगतिः	११०५,
		११२२, ११८५
विधि	विधिः १४७४ गा.	२१४
विहिणा	विधिना	१९२
० विहीणया	विहीनता	१६८५ [२],
		१६९५ [३]
० विहीहिं	विधिभिः ११० गा.	१२७
विहुंजुं	वनस्थतिविशेषः ५४	[८]
		गा. ९२
० विहुणा	विहीना.	७९० गा. १८९
+ विट	इन्तम् ५४ [८]	गा. ९५
विटं	„	पृ. २५ टि. ११
विदगा	जात्यार्थविशेषः	पृ. ३८
		टि. १
विहृणिजा	बृहणीया	१२३७
वीहभयं	वीनभयम् १०२ गा.	११५
वीतरागचरित्तारिया	वीतरागचारित्रार्थाः	१२४
० वीतरागचरि-	वीतरागचारित्रार्थाः	१२६
त्तारिया		तः १३२
० वीतरागदंस-	वीतरागदर्शनार्थाः	११७,
णारिया		११८
वीतरागसंज्ञया	वीतरागसंज्ञताः	११८२
वीतीवत्तिता	व्यतिमज्ज	२१०
वीयभयं	वीतभयम्	पृ. ३७ टि. ६
वीयरगचरित्तारिया	वीतरागचारित्रार्थाः	१२०,
		१२४, १३२
० वीयरगचरित्ता-	„	१२५, १३० तः
रिया		१३२
वीयरगदंसणारिया	वीतरागदर्शनार्थाः	१०९,
		१११
० वीयरगदंस-	„	१११, ११३ तः
णारिया		११५, ११७ तः ११९
वीयरगसंज्ञया	वीतरागसंज्ञताः	११४२
वीयरगा	वीतरागाः	११५२

मूलसदो	सक्यव्यो	सुसंकाह
० वीयरगचरि-	वीतरागचारित्रार्थाः	१२४,
त्तारिया		१२६, १२७, १२९,
		१३१
वीयरगदंस-	वीतरागदर्शनार्थाः	
णारिया		११९
० वीयरगदंसणा-	„	
रिया		१११ त. ११९
+ वीरण	वीरणः	४६ गा. ३३
वीरिओवग्गाहिण्हिं	वीर्योपगृहीतैः	१६७०
वीरियंतराहण	वीर्यान्तरायकम्	१६९६
वीरियंतराण	वीर्यान्तरायः	१६८६
वीस	विशतिः १७०२ [५, ९,	
	१३, २२, ३६, ३७, ४३,	
		५८]
+ वीस-	विशम् ७९० गा.	१८८
वीसहमं	विशतितमम्	पृ. ३२८ पं.
		२४
वीससा	विस्रसया	१६७९ त
		१६८१ [१], १६८२ तः
		१६८४ [१], १६८५
		[१-२], १६८६
वीससाण	विस्रसया	११२२
वीसं	विशतिः ४२४ [१, ३].	
	४२५ [१, ३], १४१६	
	[२], १७०० [११, १३],	
	१७०२ [५, ९, ११, १३,	
	२२, ३६, ३७, ४३, ५८]	
„	विशम् १७४ गा.	१३३
वीसा	विशतिः २०६ [२] गा.	
		१५६, ५९१
„	विशः १६७ तः १७४	
वीसाण	विशते	२०५ [२]
„	„ विशत्या वा ७११,	
		७१२
„	विशती १८३९, १८४०	
वीसाणणिजा	विस्वादनीया	१२३७
वीसुत्तर ०	विशालुत्तर	१७१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
बीही	ग्रीहिः	५० गा. ४२
गुण्यह	उच्यते ४४१, ४५६ [१],	
	४८९ [१], ४९७, ५३१	
	[१], ८३१, ८६८,	
	११२४, ११३०, ११४४,	
	१२२०, १२५३, १२५५,	
गुचति	उच्यते ४३९ तः ४४१,	
	४४३ तः ४४८, ४५२,	
	४५५ [१-३], ४५७ [१]	
	४५९ [१], ४६२ [१],	
	४६४ [१], ४६६ [१],	
	४६७ [१], ४६८ [१],	
	४७० [१], ४७३ [१],	
	४७४ [१], ४७५ [१]	
	४७७ [१] ४८१ [१],	
	४८२ [१], ४८३ [१],	
	४८५ [१], ४८७ [१],	
	४९० [१], ४९१ [१],	
	४९३ [१], ४९५ [१],	
	५०३ तः ५०५, ५०८ तः	
	५११, ५१३ तः ५१५,	
	५१९, ५२५ [१], ५२६	
	[१], ५२९ [१], ५३०	
	[१], ५४३ [१], ५५७	
	[१], ८३१, ८६७, ८६८	
	९९४, ९९६, ९९८,	
	१०४१ [६], ११२४ तः	
	११२६, ११२८, ११२९,	
	११३२, ११३३ [१],	
	११३८, ११४२, १२१५	
	[१-३], १२२०, १२२२,	
	१२५२, १२५५, १४४४,	
	१४५९, १५७३, १६०४	
	[१], १७४१, १९२८,	
	१९२९, १९३१, १९३०	
	[१], १९५४, १९५७	
	[१], १९५८, १९६०,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
	१९६३, १९६४, २०४६,	
	२०५१, २०५२ [१],	
	२०५८, २०८०, २०८३,	
	२११७ [१], २१६९,	
	२१७६, घृ. २७५ टि. ६	
गुचति	उच्यन्ते १६०४ [१],	
	१६५५	
वेहयंते	वेदिकान्तः १५५१ [१]	
वेहयासु	वेदिकाद्य १४८	
वेहसंसति	वेदियिष्यन्ति ९७१	
वेहंसु	अवेरिषुः-वेदितवन्तः	
	९७१	
वेडम्बिण	वैक्रियम् ९०१, ९०२,	
	९०६, ९०८, १०७३,	
	१४७५	
वेडम्बिणो	वैक्रियाः-वैक्रियशरीराः	
	१९६	
वेडम्बिय	वैक्रिय १५६५, १५६६,	
	१७०२ [१४]	
वेडम्बिय ०	,, २१२२	
+ वेडम्बिय	वैक्रियः-समुद्घातः २०८५	
	गा. २२७	
वेडम्बियमीससरिर-	वैक्रियमिश्रशरीरकाय-	
कायप्यभोगी	प्रयोगिणः १०७७,	
	१०७८, १०८०, १०८३	
वेडम्बियमीस-	वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगः	
सरीरकायप्यभोगे	१०६८, १०७०, १०७४	
वेडम्बियमीसासरीर-	वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगम्	
कायजोगं	२१७३ [२]	
वेडम्बियसमुद्घाप	वैक्रियसमुद्घातः २०८६,	
	२०८९, २०९० [१],	
	२०९१ [२], २०९२,	
	२१४७ तः २१५२, २१६५	
वेडम्बियसमुद्घापणं	वैक्रियसमुद्घातेन २१२५	
	तः २१२७ [१], २१२८	
	[२], २१३०, २१३१,	
	२१५९ [१]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुपुंकाह
वेडम्बियसमुग्धाभो	वैक्रियसमुद्गातः	२११७ [१]
वेडम्बियसरीरपुसु	वैक्रियशरीरकेषु	९२०
वेडम्बियसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकाययोगम्	
जोगं		२१७३ [२]
वेडम्बियसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगिणः	
प्यभोगी		१०८०, १०८३
वेडम्बियसरीर-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगः	
कायप्यभोगे		१०६८, १०७०, १०७४
वेडम्बियसरीरगा	वैक्रियशरीरकाणि	९२२
वेडम्बियसरीरगाम	वैक्रियशरीरनाम	१७०९
वेडम्बियसरीर-	वैक्रियशरीरनाम्न.	१७०२
गामाण		[११], १७३१ [५]
वेडम्बियसरीरया	वैक्रियशरीरकाणि	९१०
		[२], ९११ [२], ९१२
		[२], ९१४ [२], ९२०
वेडम्बियसरीरस्स	वैक्रियशरीरस्य	१५२७,
		१५५४, १५६६
० वेडम्बियसरीरस्स	,, १५२८, १५२९ [१],	
	१५३०, १५३१, १५३२	
		[१, ६]
वेडम्बियसरीरं	वैक्रियशरीरम्	१५५९,
		१५६३ [१]
वेडम्बियसरीरंगो-	वैक्रियशरीराजोपाङ्गनाम	
बंगणामे		१६९४ [४]
वेडम्बियसरीरा	वैक्रियशरीराणि	९१२ [२],
		१५६५
वेडम्बियसरीरी	वैक्रियशरीरिण.	१९०३
		[४]
वेडम्बियसरीरे	वैक्रियशरीरम्	१५१४,
		१५२१, १५४४ [१]
	वैक्रियशरीरे	१५३९ [२, ४]
० वेडम्बियसरीरे	वैक्रियशरीरम्	१५१४,
		१५१५ [१-३], १५१६,
		१५१७ [२], १५१८
		[१-५], १५१९ [१-४],
		१५२० [२, ३], १५२३,

मूलसहो	सकयत्यो	सुपुंकाह
	१५२३ [१-२], १५२४	
	[१], १५२५, १५२६	
		[१, २, ६]
वेडम्बियस्स	वैक्रियस्य	९१० [२],
		१५४४ [३]
वेडम्बिया	वैक्रियाणि	९१२ [४],
		९१८ [२], ९२२
वेडम्बियाहं	,,	९११ [४]
वेडम्बियाणं	वैक्रियाणाम्	९१६ [२],
		९२१ [२]
वेडम्बियातिं	वैक्रियाणि घृ.	२२५ टि. ३
वेण्ह	वेदयते	१६८१ [१],
		१६८३, १६८४ [१],
		१७७३ [१], घृ. ३९ टि. ३
वेपंति	वेदयन्ति	९७१
वेजयंत	वेजयन्त—देवलोक	४२६
		[१-३], ६०४, ६२२,
		७२३, १०३६, १०३९,
		१०४१ [८], १०४३ [५],
		१०४५ [१], १०४६ [१],
		७-८, १०४७ [३],
		१०४८ [४], १०४९,
		१०५० [३], १०५२,
		१०५४ [१], १०५५ [४],
		१०६३, १८५१
वेजयंता	वैजयन्ताः—देवाः	१४७ [१]
वेजयंतीपढाग	वैजयन्तीपताका	१९५ [१]
वेजयंते	वैजयन्तः	२१०
वेडगा	प्राहविशेषः घृ.	३० टि. १
वेडला	,,	६५
वेडली	,,	घृ. ३० टि. १
वेण्हया	वैणक्या—लिपिभेदः	१०७
वेणु	वेणुः	५४ [८] गा. ९२
वेणुदालि	वेणुदालिः—सुपर्णकुमारैन्द्रः	
		१८७ गा. १४४
वेणुदाली	वेणुदालिः—सुपर्णकुमारैन्द्रः	
		१८६ [२]

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह	मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुप्तकाह
• वेणुशाली	वेणुशाली—, १८४ [२]		वेदनासमुग्धाब्जो	वेदनासमुद्भातः २१३९	
+ वेणुदेव	वेणुदेवः—, १८७गा १४३		वेदनासमुग्धाया	वेदनासमुद्भाताः २०९३	
वेणुदेव •	वेणुदेव—, १८४ [२]			[१], २०९७ [१], २१०१	
वेणुदेवे	वेणुदेवः—, १८५ [२]			[१], २१०३ [१], २१२१	
वेत्ताण	वेत्ताणम् ८८३			[१]	
वेत्ते	वेत्तः ४६ गा. ३३		वेदणिज्ज •	वेदनीय १७९१	
• वेदए	वेदकः १७८८ [१]		वेदणिज्ज — •	,, १६७८ [२], २१७५	
वेदगा	वेदगाः—जात्यायाः १०३		वेदणिज्जं	वेदनीयम् १६६५, १७६५	
	गा. ११८			[२], १७७४ [१], १७८४	
• वेदगा	वेदका. २५३, १७७४ [१],			[१], १७८५, १७९१	
	१७८९		वेदणिजे	वेदनीयम् २१७० [१]	
• वेदगाण	वेदकानाम् २५३		वेदपरिणामे	वेदपरिणामः ९२६	
• वेदगाणं	,,		वेदपरिणामेणं	वेदपरिणामेन ९३८, ९३९	
• वेदगे	वेदक १७७४ [१], १७८९			[१], ९४२, ९४३	
वेदणं	वेदनाम् ११३८, १५७१,		वेदमा	जात्यायैविशेषः	
	२०५६, २०५७ [२५],			पृ. ३८ टि. १	
	२०५८, २०६१, २०६४,		वेदस्संबन्धए	वेदस्य बन्धकः २ गा. ६	
	२०६५, २०६७, २०७०,		वेदिति	वेदयन्ते २०७८	
	२०७३, २०७५, २०७८,		वेदे	वेदः २१२ गा. १८०,	
	२०८०, २०८३			१२५९ गा २११, १८६५	
वेदणा	वेदना २०५४ गा. २२५,			गा. २१९	
	२०५५, २०६०, २०७२,		वेदेह	वेदस्यते १६६४ गा. २१७	
	२०७७		वेदेति	,, १६७५, १६७६ [१],	
वेदणाए	वेदनया ११४४, ११४६,			१६७८ [२], १६७९ तः	
	११५०, ११५१			१६८१ [१], १६८२ तः	
,,	वेदनायाम् ११३४			१६८६, १७७० [१],	
वेदगाब्जो	वेदनाः १७०, १७३,			१७८८ [१], १७९१,	
	२०५७ [१]			१७९२ [१]	
वेदनासमुग्धाए	वेदनासमुद्भातः २०८६,		वेदमाणा	वेदयमानाः १७७८,	
	२०८७ [१], २०८९,			१७८४ [१], १७८९	
	२०९० [१], २०९१		वेदमाणे	वेदयमानः १७७६, १७७७	
	[१-२], २०९२, २१४७			[१], १७८३ [१],	
	तः २१५२			१७८६, १७८८ [१],	
वेदनासमुग्धाएणं	वेदनासमुद्भातेन २१२६,			१७९१, १७९२ [१]	
	२१२७ [१], २१२८		वेदेति	वेदयन्ते ११३८, १६७७	
	[१-२], २१३०, २१३१,			[१], १७७३ [२], १७७४	
	२१५३ [१], २१५४ [१]			[१], १७८८ [२],	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
	१७८९, २०५६, २०५७ [२.५], २०५८, २०६१, २०६४, २०६५, २०६७, २०७०, २०७३, २०७५, २०७८, २०८०	
वेमाणिण्	वैमानिकः ८०८ [२], ८१० [२], ८१२ [२], ८१४ [२], ८१६ [२], ८१८ [२], ८२० [२], ८२२ [२], ८२४ [२], ८२६ [२], ८२८ [२], ८९२, १२०० [२], १४०७ [२], १४०९, १५.८१ [२], १५.८५ [२], १६६८, १६७१, १६७६ [२], १७५६ [२], १७६३ [३], १७६७ [१], १७६८ [२], १७७० [२], १७७७ [२], १७८३ [२], १७९२ [२], १८६६ [२], १८७१ [२], १८७६ [२], १८८३ [२], १८८९ [२], १८९४ [२], २१५४ [२], २१५८ [२]	
० वेमाणिण्	वैमानिकाः १२१४, १४४३, १६४७ [३]	
वेमाणिण्सु	वैमानिकेषु ६७२ [७]	
० वेमाणिण्सु	,, ६०८, ६२५, ६७२ [९], १२०० [२], १४०८ [३], १४२२, १४२८ [५], १४३३, १४४१	
वेमाणिण्हितो	वैमानिकेभ्यः १४६५, १५९५ [२], १५९९ [२], १६०३ [२]	
० वेमाणिण्हितो	,, ६५० [१३], १४६३	
वेमाणिणीको	वैमानिक्यः २९१, ११८७, ११८९, ११९०, १४१६ [२]	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
वेमाणिणीण	वैमानिकीनाम् ११८९	
वेमाणिणीणं	,, ४०८ [१-३], ११६९ [२]	
वेमाणिणा	वैमानिकाः ६२५	
वेमाणिय	वैमानिक ६५६ [३], २१०४ [१]	
वेमाणिय ०	वैमानिक ९७१	
वेमाणिय- ०	,, ७२९	
वेमाणियसे	वैमानिकत्वे २१०१ [२], २१०३ [२], २१०४ [१], २१०७, २११०, २१११, २११५ [१], २११६ [१], २११९ [२, ५], २१२० [२], २१२१ [१], २१२३ [२], २१२४ [२, ४], २१३९, २१४० [२], २१४१	
० वेमाणियसे	वैमानिकत्वे २११३	
वेमाणियदेव	वैमानिकदेव १५३२ [६]	
वेमाणियदेवस्त्रोत्र-	वैमानिकदेवस्त्रोत्रो-	
वायगती	पपातगतिः १०९७	
वेमाणियदेवपंचेदि-	वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रिय-	
यवेडम्बियसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५२० [१]	
० वेमाणियदेवपंचेदि-	,,	
यवेडम्बियसरीरे	१५२६ [६]	
० वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
वेमाणियदेवाणं	वैमानिकदेवानाम् पृ. ६९ टि. ३	
वेमाणियदेवेहितो	वैमानिकदेवेभ्यः ६५० [१३, १७]	
वेमाणियस्स	वैमानिकस्य १६१३ [२] तः १६१६ [१], २०९३ [२], २०९५ [२], २०९६ [२], २१०४ [१], २११५ [१], २११६ [१], २११९ [५], २१३५ [२], २१६५	

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह
• वेमाणियस्स	वैमानिकस्स	१६३५[६], २१६४
वेमाणिषा	वैमानिकाः	१३९, १४३, १४७ [२], १९६, २९०, ४३९, ४९९ [२], ६५९, ६८९, ७०१, ८०९ [२], ८११ [२], ८१३ [२], ८१५ [२], ८१७ [२], ८१९ [२], ८२१ [२], ८२३ [२], ८२५ [२], ८२७ [२], ८२९ [२], ८७६, ८८८ [२], ८८९, ९४६, ९६५[२], ९६६ [२], ९६७[२], ९६८ [२], ९७१, ९९८, ११४५, ११८६तः ११८८, ११९०, ११९७, १२०७ [२], १४१६[२], १५२० [५], १५८६[२], १६४९ [२], १६६९, १६७३, १६७७ [२], १७६१, १७६५ [१], १७७३ [२], १७८८[२], १७९४ [२], १८२९, १८५८, १८६०, १८६४, १८६९ [१], १८७७, १९५३, १९६२, २०४६, २०५०, २०५९, २०६२, २०६५, २०६८, २०७१, २०८४, २१२४[३], २१४४[२] वेमानिकाः १५९३, पृ. ३५३ टि. २
वेमाणिषा—	वैमानिकाः	१५९३, पृ. ३५३ टि. २
• वेमाणिषा	वैमानिकाः	४५४, ६७४, ६८३, १०८४, ११४८, ११५४, १४०४, १९३५, १९७२, १९७३ गा. २२०, १९७९, २०३७, २०७६,

मूलस्रो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाह
• वेमाणिषा	वैमानिकौ	२११५ [१], २१३२ वैमानिकात् १८७८ [३]
वेमाणिषाब्बो	वैमानिकात्	१५९७ [२], १६०१
• वेमाणिषाब्बो	वेमानिकानाम्	१५८९ [४]
वेमाणिषाण	वेमानिकानाम्	६७४, ११८८, पृ. ३९७ टि. १
• वेमाणिषाण	वेमानिकाणं	७५२, ११४४ १९६, १९७ [१-२], १९८ [२], ४०७[१-३], ६८६, ९२४, ९५९ तः ९६४ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १००८ तः १०१२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १०१४ [२], १०१५[२], १०१६[२], १०२३, १०२९, १०५७, १०८८, १०८९, ११६९ [१], ११८०, ११८६, ११९०, ११९९ [२], १५७५ तः १५७९ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १५८०, १६०६ [२], १६१६, १६१८, १६१९, १६२७ [२], १६३६, १६३८ [२], १६४१, १७५४[२], १७६९[२], १७७५ [२], १७७९, १७८४[३], १७८७[२], २०३९, २०४६, २०४८, २०९२, २०९७ [२], २०९९[२], २१००[२], २१२३[३], २१२४[४], २१३४ [२], २१३७ [२], २१४१ वैमानिकानाम् ४०७[२], ६३८, ७६२, ७७१,

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
	९०९, ९८९, १०७६, ११६२, १९२७, २०२१, २०२६, २०३१	
वेमाय ०	विमात्र ९४८ गा. १९९	
० वेमायस्ताप	विमात्रतया १८१२, १८१९, १८२२, १८२३, १८२५	
वेमायाप	विमात्रया ६९७, १८१५	
+ वेय	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
वेय	वेद ९३७, ९७१ गा. २०१	
० वेयप	वेदकः १७७३ [१]	
० वेयगा	वेदकाः २५३	
वेयण	वेदना-समुदातः २०८५ गा. २२७	
वेयणं	वेदनाम् २०५७ [४], २०६४, २०६५, २०६७, २०८०	
वेयणा	वेदना २ गा. ७, २०६३, २०६६, २०६९, २०७७	
वेयणाभो	वेदनाः १६७ तः १६९, १७१, १७२, १७४	
वेयणापयं	वेदनापदम् पृ. ४२७ पं. ११	
वेयणासमुग्धाएर्ण	वेदनासमुदातेन २१२५, २१२९ [१]	
वेयणासमुग्धाया	वेदनासमुदाताः २१०२	
वेयणिज ०	वेदनीय १७७२	
वेयणिजं	वेदनीयम् १५८७ [१], १७६३, १७६४, १७७३ [१], १७८३ [१]	
वेयणिजे	,, १६९० [१], २१७० [१]	
वेयपरिणामे	वेदपरिणामः ९३७	
वेयवेयप	वेदवेदकः २ गा. ६	
० वेयालिं	तटम् १११२	
० वेयालीभो	तटतः १११२	
वेरमणं	विरमणम् १४३० [६]	

मूलसहो	सहाय्यो	सुसंकाह
० वेरमणे	विरमणम् १६३७, १६३८ [१], १६४०	
वेरुलिपु	वेहूर्यः २४ गा. ११	
वेरुलियमणिद्रिष्टो	वेहूर्यमणिदृष्टान्तः १२५१	
वेरुलियमणी	वेहूर्यमणिः १२२२	
वेरामु	वेलासु १४८	
वेरुयाणि	वेणुकाः ५५ [३] गा. १०७	
वेरु	वेणुः ४६ गा. ३४	
० वेसा	वेषाः १८८	
वेसाणिया	वैषाणिकाः-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
वेंटबदा	वृन्तकदानि ५४ [८] गा. ८६	
वेंट	वृन्तम् ५४ [८] गा. ९१	
वेकाण	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
वेच्छं	वक्ष्ये २११ गा. १७५	
वेच्छेय ०	व्युच्छेद १२३७	
वेडागे	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ३९	
वेयब	व्याकृता-भाषाप्रमेदः ८६६ गा. १९७	
व्व	व्व ११० गा. १२५, १९५ [१]	
स्	स्	
स्	स्व पृ. ६८ टि. ३	
सर्जतरं	सान्तरम् ५५९ गा. १८२	
सइख्	वनस्पतिविशेषः ५४ [८] गा. ९२	
सइदिप	सेन्द्रियः १२७१	
सइदिय ०	सेन्द्रिय १२७९	
सइदियजपञ्चत्प	सेन्द्रियापर्याप्तकः १२७७	
सइदिया	सेन्द्रियाः २२७ तः २२९, २३० [१], २३१	
सइदिबाणं	सेन्द्रियाणाम् २२७ तः २२९, २३० [१], २३१	
सउजोवा	सोथोता २११	
”	सोथोतानि १८८, २०६ [१], पृ. ५६ टि. ९	

मूलसदो	सकस्यो	सुसंकाह	मूलसदो	सकस्यो	सुसंकाह
सउजोप्या	सोद्योतौ २०६ [१]		सकरा	शर्करा-पृथ्वीमेदः २४	
"	सोद्योतानि १७७, १७८		"	गा. ८	
	[१], १९६, २१०		"	शर्करा १२३८	
सउजोप्या	" ४. ६९ टि. ४		सकरापुठवि ०	शर्करापृथ्वी ४. ५१ टि. ५	
० सएसु	शतेषु १८८, १८९ [१],		सकरस	शकस्य १९८ [२], १९९	
	१९० [१]			[२]	
सकसाई	सकषायी १३३१, १८९४		सका	शक्यानि ५४ [१०] गा.	
	[१]			१०३	
"	सकषायिणः २५४, ३३४		सकुलिकण्णा	शकुलिकर्णीः—अन्तर्द्वीप-	
सकसाई—	मकषायी १३३१		मनुष्याः	९५	
सकसाईणं	सकषायिणाम् २५४		सके	शकः १९७ [२]	
सकाइए	सकायिकः १२८५		सग ०	शक—म्लेच्छजातिविशेष	
सकाइय ०	सकायिक १२९१, १२९३			९८	
सकाइया	सकायिकाः २३२ तः		सगल	शकल—खण्ड १७८ [२]	
	२३५ [१], २३६		सगल ०	सकल ५३ गा. ४५	
सकाइयाणं	सकायिकानाम् २३२ तः		सगाई	शकानि १५५१ [८.	
	२३५ [१], २३६			९], १९९८, २००६	
सकरिया	सक्रियाः १५७३		+ सचित्त-	सचिणः १७९३ गा. २१७	
सकसरं—	मकसरम् ५४ [८] गा. ९५		सचित्तजोगिया	सचिणयोगिकाः ७६३	
सकरप्यभा	शर्कराप्रभा ७७४		सचित्तजोगीणं	सचिणयोगीनानाम् ७६३	
सकरप्यभाए	शर्कराप्रभायाः १६९, २१७		सचित्ता	सचित्ता ७५४ तः ७५६,	
	[५], १५२९ [३],			७५८, ७६१	
	२०००		सचित्ताहारा	सचिणहारा १७९४	
"	शर्कराप्रभायाम् १४८,			[१, ३]	
	१६७, ३३४		सकभासगा	सत्यभाषकाः ९००	
सकरप्यभापुठ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-		सकभासगाणं	सत्यभाषकाणाम् ९००	
विगेरहए	यिकः १४६०, १४६४		सकभासत्ताए	सत्यभाषात्वेन ८९०,	
सकरप्यभापुठ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-			८९२, ८९३	
विगेरहया	यिकाः १९८५		सकमणजोगं	सत्यमनोयोगम् २१७४ [२]	
सकरप्यभापुठ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-		सकमणपपभोगगती	सत्यमनःप्रयोगगतिः	
विगेरहएहिंलो-	यिकेभ्यः २१७ [६]			१०८६ तः १०८९	
सकरप्यभापुठविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-		"	सत्यमनःप्रयोगगतयः	
रहया	यिकाः ६०, २१६ [३],			१०८९	
	५७०, ६४२		सकमणपपभोगी	सत्यमनःप्रयोगिणः	
सकरप्यभापुठविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-			१०७७, १०७८, १०८३	
रहयाणं	यिकाणाम् १६९, ३३७		सकमणपपभोगे	सत्यमनःप्रयोगः १०६८ तः	
	[१-३], ६४१			१०७०, १०७४, १०७५	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
सबवहजोगं	सत्यवायोगम् २१७४ [३]	
सबं	सत्याम् ८७१, ८७२, ८७५, ८७८, ८९९	
सबं -	सत्यम् ८७०, ८९८	
सत्ता	सत्या-भाषामेदः ८३१, ८६१, ८६२	
सत्तामोसभासगा	सत्यामृषाभाषकाः ९००	
सत्तामोसभासगणं	सत्यामृषाभाषकानाम् ९००	
सत्तामोसभाससाण	सत्यामृषाभाषात्वेन ८९२ तः ८९४	
सत्तामोसभासाण	सत्यामृषाभाषया ८९०	
सत्तामोसमणजोगं	सत्यामृषामनोयोगम् २१७४ [२]	
सत्तामोसमणप्प- जोगे	सत्यामृषामनःप्रयोगः १०६८, १०७४	
सत्तामोसबहजोगं	सत्यामृषावाग्योगम् २१७४ [३]	
सत्तामोसं	सत्यामृषाम् ८७१, ८७४, ८७५, ८९९	
"	सत्यामृषम् ८७०, ८९८	
सत्तामोसा	,, ८३१, ८६४, ८६५	
सच्चिण	सच्चिण १७९३ गा. २१७	
सच्छं	स्वच्छन्द १८८	
सच्छीरं	सच्छीरम् ५४ [७] गा. ८५	
सजोगि	सयोगी १३२१	
सजोगिकेवलि	सयोगिकेवलित् ११८, १३१	
सजोगिकेवलि०	,, ११७, ११८, १३०, १३१	
सजोगिसवत्थ-	सयोगिभवस्वकेवल्यना-	
केवल्लिअणाहारण	हारकः १३७१, १३७२	
सजोगी	सयोगी १३२१	
"	सयोगिनः २५२, ३३४	
सजोगी-	सयोगी १३२१	
सजोगीणं	सयोगिनाम् २५२	
सजोगीसु	सयोगिषु १९०० [१]	
सज्जाण	वनस्पतिविशेषः ५२, ५४ [५] गा. ९६	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाह
सज्जाण	वनस्पतिविशेषः पृ. २१६. ५	
सद्वाण०	स्वस्थान २१०४ [१], २१४१	
सद्वाणुववायं	स्वस्थानोपपातम् ६३२	
सद्वाणे	स्वस्थाने ४५६ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७३ [३], ४७५ [३], ४७७ [३], ४८३ [३], ४८५ [२-३], ४८७ [३], ४९१ [३], ४९३ [३], ४९५ [३], ४९९ [२], ५२९ तः ५२३, ५२९ [३], ५३० [३], ५३८ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५७ [३], ५५८, १०४२, १०४९, १०५० [२], १०५४ [३], २१११, २११५ [१], २११६ [१]	
सद्वाणेण	स्वस्थानेन १७६	
सद्वाणेणं	,, १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ तः १७१, १७४, १७५, १७७, १७८ [१], १९३ [१]	
सद्दी	षष्टिः १८७ गा. १४२, २०६ [२] गा. १५६	
सद्दीण	षष्टेः १८० [२], २०१ [२], १८० [३], २०१ [२]	
सद्दीणं	शयः-गुच्छवनस्पतिः ४२ गा. २९	

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
+ सण	शणः—औपधिवनस्पतिः	५० गा. ४३	सण्णाजो	संज्ञाः	७२५ तः ७२७
सणप्फदा	सनत्खपदाः	७१, ७४	सण्णापयं	संज्ञापदम्	पृ. १८९ पं. २५
सणकुमार	सनत्कुमार १९६, २१०, ६२२, ६३४, ६५० [१८], १०६२		सण्णि	संज्ञी	२ गा. ७
सणकुमार ०	सनत्कुमार १९९ [१], २०१ [१], १०३५, २०५१, २०५२ [१]		सण्णिणो	संज्ञिनः	८३९ तः ८४८
सणकुमारग ०	सनत्कुमारक २०० [१]		सण्णिपयं	संज्ञिपदम्	पृ. ४१३ पं. २०
सणकुमारगा	सनत्कुमारकाः	६६०	सण्णिभूया	संज्ञिभूताः	९९६, २०७८
सणकुमारदेवस्स	सनत्कुमारदेवत्थ १५५१ [४]		सण्णिवेशं	संज्ञिवेशम्	१०९०
सणकुमारदेवा	सनत्कुमारदेवा ७०४, २०००		सण्णिस्स	संज्ञिनः	२१७५
सणकुमारदेवाणं	सनत्कुमारदेवानाम् ५९१, ६७५		सण्णिहिया	संज्ञिहितः—वानव्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५२
सणकुमाररायाणो	सनत्कुमारराजानौ १८४ [२]		सण्णी	संज्ञी २१२ गा. १८१, १२५० गा २१२, १३८९, १७४६, १७४७ [१], १७५०, १८६५ गा. २१९, १८५६ [१]	
सणकुमारबडैसण्	सनत्कुमारवत्तंसकः १९९, [१]		„	संज्ञिनः २६८, १७३४, १७३५ [१], १८७७, १२६५, १९६६, १९६८, १९७२, १९७३, १९७३ गा. २२०	
सणकुमारा	सनत्कुमाराः १४४ [१], १९९ [१]		सण्णीणं	संज्ञिनाम्	२६८
सणकुमाराणं	सनत्कुमाराणाम् १९९ [१], २०१ [१], १८३२		सण्णबाटरपुड-	अश्णबाटरपृथ्वीकायिकाः	
सणकुमारे	सनत्कुमारः १९९ [१], २०० [२], २०१ [१-२], २०२ [२], २०३ [२], २०४ [२], २०५ [२]		विकाइया		२२, २३
„	सनत्कुमारः—		सण्णमच्छा	अश्णमत्स्या.	६३
„	सनत्कुमारेन्द्रः १९९ [२]		सण्णा	अश्णानि १७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०	
सण्णिच्छरा	सनत्कुमारे २०५ [१], ३३४, ४१७ [१-३], १५३२ [५], पृ. १६५ टि. ३		सण्णा	अश्णी २०६ [१]	
सण्णि	शनेश्वराः—शनेश्वरनिकाय- देवाः १९५ [१]		सण	शन ८३, १९५ [१], १९९ [१], २१०	
सण्णा	संज्ञा २ गा. ४		सतक्कत्तु	शतक्रतुः १९७ [२]	
			सतत्वं	सततम् ६९३	
			सतपुहत्तं	शतपृथक्त्वम् २१०० [२], २१२४ [३]	
			० सतपुहत्तं	„ १२७९, १३१४, १३२०, १३२८, १३८९, १५३९	

मूलसहो	सकयथो	सुलकाह
+ सतपोरग	पर्वगविशेषः ४६ गा. ३३	
सतबच्छा	शतवत्साः—रोमपञ्चिणः ८८	
सतवच०	शतपत्र ५४ [८] गा. ९०	
सतवत्सा	शतवत्साः—रोमपञ्चिणः घृ. ३४ टि. ४	
सतबाह्या	श्रीन्द्रयजीवा. ५७ [१]	
सतसहस्र	शतमहस्र १६८, १७०, १७१, १७३, १७४, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८३ [१], १९८ [२], ३९५ [१, ३]	
सतसहस्र—	शतसहस्र १९७ [२]	
सतसहस्रं	शतसहस्रम् १७४ गा. १३४	
• सतसहस्रं	,, १५२७, १५३१, १५३२ [१]	
सतसहस्रा	शतसहस्राणि १८७ गा. १३९, २०६ गा. १५४	
• सतसहस्रा	,, ५६ [२], ५७ [२], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [८], १६७ तः १७२, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१-२], २०१ [१]	
सतसहस्राहं	शतसहस्राणि २११	
• सतसहस्राहं	,, २५ [३], १९७ [१], १९९ [१], २१०, ६०३	
• सतसहस्राणं	शतसहस्राणाम् १७८ [१], १७९ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२]	
• सतसहस्राणि	शतसहस्राणि २११	

मूलसहो	सकयथो	सुलकाह
• सतसहस्रे	शतसहस्रे १६८ तः १७३, १७७, १७८ [१], १८० [१], १८५ [१]	
• सतसहस्रेषु	शतसहस्रेषु १७६	
• सतं	शतम् ८३, १९० [१], ५९६, ६३६, १३२७, १५२९ [६], १७३७	
• सता	शतानि २०६ [१]	
सताहं	स्वकानि घृ. १७७ टि. ४	
• सताहं	शतानि १९६, १९८ [१], १९९ [१], १५२९ [६-८], १६९९ [१-२], १७०० [४, ५, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-७, ११, १३, १९, २०, ३७, ३९, ४२, ५४]	
• सताणं	शतानाम् २०६ [२]	
• सताणि	शतानि १९७ [१]	
+ सनीण	भान्यविशेषः ५० गा. ४२	
सते	शतानि १९५ [१], २०७ तः २११	
• सतेण	शतेन १७२५	
• सतेषु	शतेषु १९३ [१]	
• सतेहिं	शतैः ४०० [३]	
• सतेहिं—	,, ४०० [१]	
सत्	सत्त्व—जीव २११	
,,	सत् ५६ [२], १७७, २०६ [२] गा. १५५, ३३८ [१, ३], ३३९ [१, ३], ३५७ [१, ३], ३५९ [१, ३], ४११ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], ४१९ [१, ३], ५२८, ५७०, १०६०, १५२२ [१], १५२९ [२], १७०० [२], १७०२ [१९, २७], १७३७ [२], २०८६, घृ. ३७९ टि. १	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यस्थो	सुत्तकाङ्
सत्त -	सप्त ९१ [४] गा. १११. २०८५ गा. २२७	
सत्त - ०	सप्तन ५,४५ [१], ५,५२ [१]	
सत्तण्हं	मत्तानाम् १७५ [२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १७४८	
सत्तण्हं (पट्ट. ष.)	मत्त-भ्यः सप्तभिर्वा ६९४, ६९५, ७०४ तः ७०६	
,, (स. ष.)	सप्तस्र १८३२ तः १८३४	
सत्तपण्णसिण्ण	सप्तप्रदेशके ७८७	
,,	सप्तप्रदेशकः ७८७	
सत्तपदेशसम्मि	सप्तप्रदेशे ७९० गा. १८९	
सत्तभागं	मत्तभागम् १७०० [९, १२], १७०२ [३, ४, २४, ३८, ३९, ४२, ४९], १७०७ [१], १७०८ [७], १७१३, १७३१ [३-४]	
सत्तभागा	सप्तभागी १७०० [११], १७०२ [१, ५, ९, ११, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ४८, ५८], १७१२	
,,	मत्तभागाः १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४], १७१२	
,,	मत्तभागात् १७१५, १७२१	
सत्तभागो	मत्तभागी १७०८ [८], १७३१ [५]	
,,	सप्तभागान् १७०५, १७०८ [४], १७२५, १७२८, १७३१ [१]	
सत्तभागो	मत्तभागः १७०२ [५८], १७१२	
+ सत्तम	सप्तमः ७९० गा. १८७	
सत्तमं	सप्तमम् पृ. १८७ पं. १६	

मूलसङ्घो	सङ्ख्यस्थो	सुत्तकाङ्
सत्तमि	सप्तमीम् ६४७ गा. १८४	
सत्तमे	सप्तमे २१७२	
० सत्तमेसु	सप्तमेषु २१७३ [३]	
+ सत्त -	सप्तदशम् ७९० गा. १८८-१९०	
सत्तरस	सप्तदश ३४० [१, ३], ३४१ [१, ३], ४२१ [१, ३], ४२२ [१, ३], १०३०	
सत्तरसण्हं	सप्तदश-भ्यः सप्तदशभिर्वा (पट्ट. ष.) ७०८, ७०९	
,, (स. ष.)	सप्तदशस्र १८३६, १८३७	
सत्तरसमं	सप्तदशम् पृ. ३०३ पं. १४	
सत्तरसविहा	सप्तदशविधा ११०५	
सत्तरिसागरोचम-	सप्ततिसागरोपमकोटाकोटयः कोटाकोटीभो १३०६, १३०९, १३११	
सत्तरिं	सप्ततिः १७०० [२]	
,,	सप्ततिम् १७३७ [२]	
सत्तरी	सप्ततिः २०६ [२] गा. १५६	
सत्तरीण्	सप्ततेः २०० [२]	
सत्तरीणं	,, २०० [२]	
+ सत्तवण्ण	सप्तपण्णः पृ. १७ टि. १६	
सत्तविहवंबण्ण	सप्तविधबन्धकः १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१]	
सत्तविहवंबण्ण	सप्तविधबन्धकाः १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१, ३]	
सत्तविहवेदण्ण	सप्तविधवेदकः १७८८ [१]	

मूलसहो	सकथत्यो	सुसंकाह
सत्तविहवेदगा	सप्तविधवेदकः १७७४ [१]	
सत्तविहवेदगे	सप्तविधवेदकः १७७४ [१], १७८९	
सत्तविहवेद्यप	,, १७७३ [१]	
सत्तविहा	सप्तविधा १०९४, १०९९	
,,	सप्तविधा: २३, ६०	
सत्तविहादिबन्धगा	सप्तविधादिबन्धकाः १७६१	
सत्तविहे	सप्तविधः २०९२, पु. ३६६ टि. १-३-५.	
सत्तसु	सप्तसु १५१, १५७, १६०, १६७	
सत्तहत्या	सप्तहस्ताः-रोमपञ्चिणः पु. ३४ टि. ४	
सत्तहिं	सप्तभिः ६९१, १७१०	
सत्ताहं	सत्तवान २१५३ [४], २१६६ [३]	
सत्ताप	वनस्पतिविशेषः पु. २१ टि. ६	
सत्ताणउहं	सप्तनवतिः १९६	
सत्ताणउते	सप्तनवते १९५ [१]	
सत्ताबीसतिभं	सप्तविंशतितमम् पु. ३९१ पं. २२	
सत्ताबीसतिभिहं	सप्तविंशतिविधम् १२४२	
सत्ताबीसं	सप्तविंशतिः ४३१ [१, ३], ४३२ [१, ३], १६४३, १६४४, १६४८, १७८१, १७८४ [३]	
सत्ताबीसाप	सप्तविंशतेः-सप्तविंशत्या वा ७१८, ७१९	
,,	सप्तविंशतौ १८४६, १८४७	
सत्ताबीसे	सप्तविंशे २१६९	
सत्ति	शक्ति-आयुधविशेषः १८८	
+ सत्तिवर्ण	सप्तपर्णः ४१ गा. १८	
सत्तिवर्णवर्णसप	सप्तपर्णवर्णसकः १९७ [१], १९९ [१]	
सत्तुत्तरं	सत्तोत्तरम् २०९ गा. १५७	
सत्तुत्तरे	सत्तोत्तराणि २०८	

मूलसहो	सकथत्यो	सुसंकाह
सत्तवबाहं	सार्धबाहम् ११०८	
सदागुत्ता	सदागुत्तानि १७७, १७८ [१], १८८	
सदाजता	सदाजयानि १७७, १८८	
सदाजदा	,, पु. ५६ टि. ४	
सदाजया	,, १७८ [१]	
सदेवीया	सदेवीकाः १४१५ [३], २०५१	
सह	शब्द १७७, १७८ [१], १८८, १११३	
सहपरिणामे	शब्दपरिणामः ९४७, ९५७	
सहपरिचारगा	शब्दपरिचारकाः- ^० प्रवी- चारकाः २०५२ [१, ५], २०५३	
सहपरिचारणं	शब्दपरिचारणम्- ^० प्रविचारणम् २०५२ [५]	
सहपरिचारणा	शब्दपरिचारणा- ^० प्रविचारणा २०५२ [१]	
सहहह	श्रद्धाति ११० गा. १२२ गा. १३०	
० सहहणा	श्रद्धानम् ११० गा. १३१	
सहहाह	श्रद्धाति ११० गा. १२१	
सहहेजा	श्रद्धेय १४२० [४, ५], १४३७ [४, ५]	
सहा	शब्दाः १६८१ [१-२], १६८४ [१-२], १६९० [२-३]	
सहाहं	शब्दान् ९९० [१], ९९१ [१], ९९२ [१], २०५२ [५]	
सहावति ०	शब्दापातिन-पर्वत १०९८	
सहे	शब्दे २०३२ गा. २२४	
सहिं	सार्धम् २०५२ [२, ४-६]	
सहिभ -	सहिभ १७८ [२]	
सहिशिष ०	सहिहित-अणपञ्चिकाभि- धानव्यन्तरदेवानामिन्द्र १९३ [२], १९४	

मूलसदो	सङ्ख्यस्थो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सङ्ख्यस्थो	सुत्तकाइ
सपक्ष •	सपक्ष	पृ. ७२ टि. २	सप्पुरिसे	सत्पुरुषः,,	१९२गा.१५०
सपक्षि	सपक्षम्	१९९ तः २०६	सप्काण	प्रत्येकवनस्पतिविशेषः	५२
	सूत्राणां	प्रथमकण्डिका,	,,	साधारणवनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ९६
		२०८			
• सपक्षि	,,	१०९८	सबर	शबर-मलेच्छजातिविशेष	९८
सपञ्जवसिण्	सपर्यवसितः	१२७१,	सम	सम १९५ [१], १९६,	
		१२८५, १३२१, १३२६,		१९७ [१], १९८ [१],	
		१३३०, १३३१, १३३४,		२१०, २२३ [९], ११२३	
		१३३५, १३४३, १३४६,		गा. २०९, १२१५ [१-३]	
		१३४६, १३५२, १३५५,	• समहृण्	सामयिकः १७९६, १८१५,	
		१३५९, १३७५, १३८१,		२०८७ [१], २०८८,	
		१३९२, १३९७		२१७१, २१७२	
सपञ्जवसिते	सपर्यवसित-पृ. ३१५ टि. २		• समहृण्ण	सामयिकेन २१५३ [२],	
सपङ्क्तिदिशि	सप्रतिदिशम्	१९९ त		२१५६ [२], २१५७,	
	२०६ सूत्राणां	प्रथम-		२१५९ [२], २१६६ [१]	
	कण्डिका,	२०८, १०९८	• समहृणो	सामयिकः २१५८ [१]	
सपरिवारा	सपरिवाराः-सप्रवीचाराः	२०५, १	समहृङ्का	समतिक्रान्तौ १७८ [२]	
सपरिवाराणं	सपरिवाराणाम्	१७९ [२],	,,	समतिक्रान्ताः १७८ [१]	
		१८० [२], १८२ [२],	• समहृयं	सामयिकम्	८७९
		१९० [२], १९५ [१-२],	समण्	समया	८७८
		१९६, १९७ [२], १९८	,,	समये ९१६ [२], ९२१	
		[२]		[२], २१७२	
सप्यभा	सप्रभा	२११	• समण्णं	ममयेन ६०६, ६२८,	
,,	सप्रभौ	२०६ [१]		६३०, ६३२, ६३४, ६३६,	
,,	सप्रभाणि	१७८ [१],		६३९, ८७९, १००३	
		१८८, १९६, २०६ [१],		[१], १००५, ११०१	
		२१०	समणुसु	समययोः २१७३ [२]	
सप्यसुयंभा	सर्पसुगन्धा-वनस्पतिः	५६	,,	समयेषु २१७३ [२]	
		[१] गा. ४९	समण्हिं	समयाभ्याम् ८५९ गा. १९३	
सप्यहा	सप्रभाणि	१७७	,,	समयैः ८५९ गा. १९२	
सप्याण्	वनस्पतिविशेषः	पृ. २१	समकम्मा	समकर्मणाः ११२५, ११३२	
		टि. ४	समकिरिया	समक्रियाः ११२३ गा	
,,	शप्पकम्	पृ. २५ टि. ९३		२०९, ११२९, ११३८	
सप्पुरिस०	सत्पुरुष-किम्पुरुषाभिध-		समगं	समकम्	१११९
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	१९२	समच्चतरंसंशान-	समच्चतुरसंस्थाननाम	
			णामे		१६९४ [८]

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
समचतुरस्रसंस्थान- संठिपू	समचतुरस्रसंस्थान- संस्थितम् ९८४, १४९७ [१], १५२६ [१,६], १५३४	
समचतुरस्रा	समचतुरस्राणि १७७	
समचतुरस्रे	समचतुरस्रम् ९८८, १४९७ [३], १४९८ [१], १५०१ [१]	
समजला	समयशसः २०७	
समगजुनीया	समयुक्तिकाः २७०	
समद्वे	समर्थः ८३९. तः ८४६, ९९४, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३२, ११४२, १२२६, १२२८ तः १२३१, १२३४, १२३५, १२३७, १२३८, १४०८ [१-२], १४१७ तः १४१९, १४२० [८], १४२२ तः १४२४, १४२५ [२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [२], १४३० [१], १४३१ [२], १४३२ [३], १४३३, १४३६ [२], १४३७ [६], १४४६ तः १४४९, १४५०, १४५२, १४५४ तः १४५६, १४६०, १४६२, १४६५, १४६९, १६३८ [१], १६३९, १६४१, १६५१, १६५३, १६५४, १९६३, २१६९, २१७० [२], २१७४ [१], २१७५	
समद्वितीया	समर्द्धिकाः पृ. ७७ टि. ३	
समणाउसो !	भ्रमणायुष्मन् ! १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ तः १७४,	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
	२०७ तः २१०, २२३ [९], ९९३, २१६८, २१६९	
समणिद्वयाप	समस्तिगधतया ९४८ गा. १९९	
० समतिष्ठता	समतिक्रान्ताः २११	
समसं	समस्तम् २११ गा. १७२	
समसं	समाप्तम् पृ. ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं. २१, पृ. १३५ पं. ११, पृ. १६२ पं. ६, पृ. १८३ पं. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ पं. २६, पृ. २०८ पं. १०, पृ. २२२ पं. ५, पृ. २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. ३०३ पं. १४, पृ. ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३६२ पं. २७, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ पं. १२	
समसा	समाप्ता पृ. ४४६ पं. १३	
समसो	समाप्तः पृ. २७९ पं. १५, पृ. २८७ पं. ८, पृ. २९१	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाह
समसो	पं. २१, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३०१ पं. १०, पृ. ३०३ पं. १३, पृ. ३६७ पं. २४, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. १९		समया	समयो-कालविशेषो १३६८, १६९९ [१]	
समबला	समबलाः २०७, २१०		समया	समयाः-कालविशेषाः १००६ गा. २०७, १३७२	
समभिरूढ	समभिरूढ १११३		समये	समये-कालविशेषे २१७२	
समभिलोपजा	समभिलोकेत १२१५ [१-३]		समरिया	समरीचीनि १७७	
समभिलोपमाणा	समभिलोकमानाः पृ. २९० टि. १		समरीहया	समरीचीनि पृ. ५७ टि. ६	
समभिलोपमाणे	समभिलोकमानः १२१५ [१-३]		समरीह्या	समरीचीनि पृ. ५६ टि. ११	
समय	समय-कालविशेष १७, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, ५.१५ तः ५.१८, ८७७ [५]		समरीया	समरीचीनि १७८ [१], १८८	
• समय	समय-कालविशेष ५.५.९ गा. १८२		समलुक्खयाण्	समरूक्षतया ९.४८ गा. १९.९	
समयकंता	समतिकान्ताः पृ. ५.९ टि १		समवण्णा	समवर्णाः ११२६, ११३३ [१]	
समयखेत्ताजो	समयखेत्रात् १५.५०		+ समवेदण	समवेदनाः ११२३ गा. २०९	
समयम्मि	समये २११ गा १६२		समवेदणा	समवेदनाः ११३८	
समयं	समक्रम ५.४ [१०] गा. ९९		समवेयणा	,, ११२८, ११३८	
,,	समयम्-कालविशेषम् ५.६० तः ५.७८, ५.८१, ५.८३ तः ६.०७, ८७८, १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४, १३४९, १३५०, १३५६, १३५८, १३६८, १३७४		समसरीरा	समसरीराः ११२४, ११४५	
समयं	समयम्-समये, कालविशेषे १६१४, १६१६ [२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३		समं	समम् १५.६३ [२], १६३१, १६३२, १७२८, १७८१, १७८४ [१], २१७० [१] गा. २२८	
• समयंसि	समये १७४४		समंता	समन्तात् १२१५ [१-३]	
			समंस०	समास-सगिर ५४ [८] गा. ९५	
			समाउया	समायुषः ११२३ गा. २०९, ११३०	
			समाणा	सन्तः २१५३ [४], २१६६ [३]	
			समाणी	सती १००१	
			समाणीजो	सत्यः २०५२ [६]	
			समानुभावा	समानुभावाः २०७, २१०	
			समाने	समानः-सन् १०००, १२२२	
			,,	समाने-सति १८६४, २०५२ [२, ४, ६]	

मूलस्रो	सकयव्यो	सुसंकाह
समास्तुया	श्रीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि. १०
समावण	समापन	१४ तः १९, ५६ [१], ५७ [१-२], ५८ [१-२]
• समावणगा	समापनकाः	८६७
• समावणया	,,	८६७
समावण	समापन	१८
समास	बनरपतिविशेषः	पृ. २५ टि. ५
समासतो	समासतः	५४ [१०] गा. १००, ५५ [१]
समासतो	,,	७, २५ [१], २८ [२], ३१ [२], ३४ [२], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६८ [१], ७५ [१], ८४ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९७ [२], १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२]
समासेण	समासेन	२२५, २२६
समाहारा	समाहाराः	११२४, ११३१, ११४२, ११४५, ११४६
समिह	समिति	११० गा. १२८
समिधिया	समर्द्धिकाः	२०७, २१०
समिद्ध	समिद्ध	१ [गा. १]
समिद्धितीया	समर्द्धिकाः	पृ. ७७ टि. ३
समिरिया	समरीचीनि	पृ. ५६ टि. ९
• समीकरण्याए	समकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
समुगापकली	समुद्रकपक्षिणः	८६, ८९
समुग्घाए	समुद्रातः	२ गा. ७, २०९२
समुग्घाएण	समुद्रातेन	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८,

मूलस्रो	सकयव्यो	सुसंकाह
		१६०, १६१, १६३ तः १६७, १६९ तः १७१, १७४ तः १७८ [१], १९३ [१]
• समुग्घाएण	समुद्रातेन	१५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
समुग्घातेण	समुद्रातेन	१६८
समुग्घात्यपदं	समुद्रातपदम्	पृ. ४४६ पं. १२
समुग्घाथं	समुद्रातम्	२१७० [१-२], २१७० [२] गा. २२९- २३०
समुग्घाया	समुद्राता	२०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४१, २१४७ तः २१५२
• समुद्रिय	समुत्थितः	३१ [१]
समुद्रेति	समुत्पिष्ठति	८२
समुदीरेमाणीभो	समुदीरकन्यः	२०५२ [५]
• समुद्रपसु	समुद्रेषु	८३, ८९, ९०
समुद्रलिक्खा	समुद्रलिक्खाः	द्वीन्द्रिय- जीवाः ५६ [१]
समुद्रबायसा	समुद्रबायसाः	चर्मपक्षिणः ८७
• समुद्राणं	समुद्राणाम्	२१६९
समुद्रे	समुद्रः	१००३ [२], १५४८
• समुद्रे	समुद्रे	१०९८
,,	समुद्रान्	१९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६
समुद्रेषु	समुद्रेषु	१४८, १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
• समुद्रेषु	,,	९३, १५४, १७६
समुप्यण्णह	समुत्पद्यते	१८३०, १८३५, १८६४, २०५२ [२-४, ६]

मूलसहो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह	मूलसहो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
समुप्यजाति	समुत्पद्यते १७९६, १८०६ [१२], १८०८, १८१५, १८२४, १८२६, १८२८, १८२९, १८५२, २०५२ [५]		सम्मत[सच्चा]	सम्मतसत्या-भाषाप्रभेदः ८६२ गा. १९४	
			सम्मति	सम्मति घृ. २१३ टि. ६	
			+ सम्मत्	सम्यक्त्वम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
समुत्सासणिस्सासा	समुच्छ्वासनिःश्वासाः ११२४, ११४५.		सम्मत ०	सम्यक्त्व ११० गा. १३१, १७३२	
समो	समः ५४ [३] गा. ५६- ६५, ९४८ गा. २००		सम्मतपथं	सम्यक्त्वपदम् घृ. ३१८ पं. १६	
• समोगाडा	समवगाडाः २११ गा. १६७		सम्मतवेदगिजस्त	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७३७ [१]	
समोववर्णगा	समोपपन्नकाः ११३०		सम्मतवेयगिजस्त	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७०० [१], १७०८ [१]	
समोद्वृ	समवहताः २१५३ [१], २१५४ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]		सम्मतवेयगिजे	सम्यक्त्ववेदनीयम् १६८२, १६९१ [२]	
समोद्वृत्ता	समवहत्य २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]		सम्मतस्त	सम्यक्त्वस्य २०३२ गा. २२४	
समोद्वृणति	समवहन्ति २१७० [१]		सम्मतं	सम्यक्त्वम् ११० गा. १२४, १२५, १४४९	
समोद्वृणति	समवहन्ति २१७० [२]		० सम्मत्ता	सम्यक्त्वा ३३४	
समोद्वृता	समवहताः ३२५		सम्मतानिगामी	सम्यक्त्वानि(धि)गमिनः २०४९, २०५०	
समोद्वृत्त	समवहत्तस्य १९३, १५४५. तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१६८		सम्मतं	सम्यक्त्वम् २ गा. ५	
समोद्वृत्ता	समवहताः २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ तः २१३१, २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१], २१४६		सम्मतसंज्ञपरिणामे	सम्यग्दर्शनपरिणामः ९३५	
समोद्वृत्तानं	समवहतानाम् २१२५, २१२५. तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४३, २१४३		सम्मतद्वि	सम्यग्द्वि ६६७ [२], ९९८, १३४३, १५३३ [२-१०], २०४६ ., ६६२ [६७], १५३३ [७-८]	
सम्मतसच्चा	सम्मतसत्या-भाषाप्रभेदः ८६२		० सम्मतद्विद्विडव- वर्णगा	सम्यग्द्विद्विपुपन्नकाः घृ. २७८ टि. १ तः ४	
			सम्मतद्वि	सम्यग्द्विः १३४३, १७५१, १७५२, १८८७ [१], १८९७	
			"	सम्यग्द्विद्विः २५६, ९३८, ९४१ [१], ११२९, ११४१, ११४२, ११४७, १३९९, १४०२ तः १४०५	

मूलस्रो	सहाय्यो	सुसंकाह
० सम्महिट्टी	सम्यग्दृष्टयः पृ. १११टि. १	
० सम्महिट्टीउब- वणगा	सम्यग्दृष्टपुपपञ्चकाः पृ. २७८ टि. २	
सम्महिट्टीणं	सम्यग्दृष्टीनाम् २५६	
० सम्महिट्टीहिंतो	सम्यग्दृष्टिभ्यः ६६२ [७]	
० सम्महिट्टो- ववणगा	सम्यग्दृष्टपुपपञ्चकाः ११४६	
सम्माभिच्छत्त	सम्यग्मिथ्यात्व १७३२	
सम्माभिच्छत्त- वेदणिजस्स	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य १७०० [३], १७३७ [१]	
सम्माभिच्छत्त- वेयणिजस्स	" १७०८ [३]	
सम्माभिच्छत्त- वेयणिज्जे	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयम् १६८२, १६९१ [२]	
सम्माभिच्छत्ता- भिगामी	सम्यग्मिथ्यात्वाभि(वि)- गमिनः २०४९, २०५०	
सम्माभिच्छहिट्टि०	सम्यग्मिथ्यादृष्टि ६६२ [६], १५३३ [७]	
सम्माभिच्छहिट्टी	सम्यग्मिथ्यादृष्टिः १३४५, १८८९ [१], १९०० [२]	
"	सम्यग्मिथ्यादृष्टयः २५६, १३८, १४१ [१], ११२९, ११४१, ११४२, १३९९, १४०२ तः १४०५	
सम्माभिच्छादं- सणपरिणामे	सम्यग्मिथ्यादर्शनपरिणामः ९३५	
सम्माभिच्छादिट्टीणं	सम्यग्मिथ्यादृष्टीनाम् २५६	
० सम्मुह्वाए	समत्था ११० गा. २२०	
सम्मुच्छति	सम्मुच्छति ८२	
सम्मुच्छति	सम्मुच्छन्ति ९३	
सम्मुच्छिम ०	सम्मुच्छिम ५७ [१], ३८२ [१], ६३९ [४-५], ६५८, ६६८ [७], १४८५ [९]	
सम्मुच्छिमवपञ्ज- त्तगडपरिसप्यथ-	सम्मुच्छिमपर्याप्तकोरः- त्तगडपरिसप्यथ-परि सर्पस्थल चरपक्षेन्द्रिय-	
कवरपंचेदियतिरि-	तिर्यग्योनिकानाम्	
क्खजोणिषाणं	३८२ [२]	

मूलस्रो	सहाय्यो	सुसंकाह
सम्मुच्छिमउर-	सम्मुच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्यथलयरति-	चरतिर्यग्योनिकपक्षे-	
रिक्खजोणिषपंचे-	न्द्रियौदारिकक्षारीम्	
दियओरालिय-		
सरीरे	१४८५ [६]	
० "	" १४८५ [७]	
सम्मुच्छिमउरपरि-	सम्मुच्छिमोरःपरिसर्पस्थल	
सप्यथलयरपंचे-	चरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो-	
दियतिरिक्ख-	निकेभ्यः	
जोणिण्हितो	६३९ [१३-१४]	
० "	" ६३९ [१४]	
० सम्मुच्छिमउर-	सम्मुच्छिमोरःपरिसर्पस्थल-	
परिसप्यथलयर-	चरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचेदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणिषाणं	३८२ [३]	
सम्मुच्छिमखहयर-	सम्मुच्छिमखलचरपक्षेन्द्रिय-	
पंचेदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकानाम्	
जोणिषाणं	३८८ [१]	
० "	" ३८८ [२-३]	
सम्मुच्छिमचउप्य-	सम्मुच्छिमचतुष्पदस्थलः	
पुह्हितो	६३९ [९]	
० "	" ६३९ [९]	
सम्मुच्छिमचउप्य-	सम्मुच्छिमचतुष्पदस्थल-	
यथलयरतिरिक्ख-	चरतिर्यग्योनिकपक्षेन्द्रि-	
जोणिषपंचेदिय-	यौदारिकक्षारीम्	
ओरालियसरीरे	१४८५ [२-३]	
० "	" १४८५ [३]	
सम्मुच्छिमचउप्य-	सम्मुच्छिमचतुष्पदस्थल-	
यथलयरपंचे-	चरपक्षेन्द्रियतिर्यग्योनि-	
दियतिरिक्ख-	केभ्यः	
जोणिण्हितो	६३९ [९]	
सम्मुच्छिमचउप्य-	सम्मुच्छिमचतुष्पदस्थल-	
यथलयरपंचेदिय-	चरपक्षेन्द्रियतिर्यग्यो-	
तिरिक्खजोणिषाणं	निकानाम् ३७९ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
० समुच्छिमभुष- उप्ययलयर- पंचेदियति- रिक्खजोणियाणं	सम्मूर्च्छिमभुष- उप्ययलयर- पंचेदियतिरिक्ख- निकानाम्	३७९ [२-३]
सम्मूर्च्छिमजलयर- तिरिक्खजोणि- यपंचेदियजोरा- लिक्खसरीरे	सम्मूर्च्छिमजलयर- तिरिक्खजोणि- यपंचेदियजोरा- लिक्खसरीरे	१४८४ [१-२]
सम्मूर्च्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणिपुहिंतो	सम्मूर्च्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणिपुहिंतो	६३९ [४-५]
० ,,	० ,,	६३९ [५]
सम्मूर्च्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणियाणं	सम्मूर्च्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणियाणं	३७६ [१]
० ,,	० ,,	३७६ [२-३]
सम्मूर्च्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणियाणं	सम्मूर्च्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणियाणं	१४९८ [३]
० समुच्छिमति- रिक्खजोणियाणं- दियजोरा- सरीरे	सम्मूर्च्छिमति- रिक्खजोणियाणं- दियजोरा- सरीरे	१४९७ [२]
सम्मूर्च्छिमतिरि- क्खजोणियाणं- यवेडभियसरीरे	सम्मूर्च्छिमतिरि- क्खजोणियाणं- यवेडभियसरीरे	१५१८ [१]
सम्मूर्च्छिमपञ्च- तिरिक्खजोणियाणं	सम्मूर्च्छिमपञ्च- तिरिक्खजोणियाणं	३७३ [१]
सम्मूर्च्छिमपंचे- दियतिरिक्ख- जोणिया	सम्मूर्च्छिमपंचे- दियतिरिक्ख- जोणिया	५८३, ६३४, ११८० [५, ८]
सम्मूर्च्छिमपंचे- दियतिरिक्खजोणि- याणं	सम्मूर्च्छिमपंचे- दियतिरिक्खजोणि- याणं	३७३ [१], ७४६, ७६०, ११८० [२], ११८० [२, ५-७]
० ,,	० ,,	३७३ [२-३], ७४६, ७६० [२], ११८० [२, ५-७]

मूलसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
सम्मूर्च्छिमभुष- परिसप्ययलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणिपुहिंतो	सम्मूर्च्छिमभुष- परिसप्ययलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणिपुहिंतो	६३९ [१६-१७]
० ,,	० ,,	६३९ [१७]
सम्मूर्च्छिमभुषपरि- सप्ययलयरपंचे- दियतिरिक्ख- जोणियाणं	सम्मूर्च्छिमभुषपरि- सप्ययलयरपंचे- दियतिरिक्ख- जोणियाणं	१४८४ [१-२]
० ,,	० ,,	१४८४ [२-३]
सम्मूर्च्छिममणुस्सा	सम्मूर्च्छिममणुस्सा	९२, ९३, ३३४, ५८५
सम्मूर्च्छिममणु- स्साण	सम्मूर्च्छिममणु- स्साण	७६०, ७६९
सम्मूर्च्छिममणु- स्साणं	सम्मूर्च्छिममणु- स्साणं	३९१, ७४९, ११६४, [२]
सम्मूर्च्छिममणु- स्सेसु	सम्मूर्च्छिममणु- स्सेसु	६७२ [५]
सम्मूर्च्छिममणुस्से- हिंतो	सम्मूर्च्छिममणुस्से- हिंतो	६३९ [२३], ६५० [११], ६६२ [२]
सम्मूर्च्छिममणुस- आहारसरीरे	सम्मूर्च्छिममणुस- आहारसरीरे	१५३३ [३]
सम्मूर्च्छिममणुस- स्सेत्तववायगती	सम्मूर्च्छिममणुस- स्सेत्तववायगती	१०९५
सम्मूर्च्छिममणुस- पंचेदियजोरा- लियसरीरे	सम्मूर्च्छिममणुस- पंचेदियजोरा- लियसरीरे	१४८७ [१]
सम्मूर्च्छिममणुस- पंचेदियवेड- वियसरीरे	सम्मूर्च्छिममणुस- पंचेदियवेड- वियसरीरे	१५१९ [१]
सम्मूर्च्छिममणुसा	सम्मूर्च्छिममणुसा	६३४
सम्मूर्च्छिमा	सम्मूर्च्छिमा	५६ [१], ५८ [१], ६८ [१-२], ७५ [१-२], ८४ [१-२], ८५ [२-३], ९१ [१-२], १४८६ [१-२], १५००

मूलसद्दो	सकथल्यो	सुसंकाह
सम्मुच्छिमाण	सम्मुच्छिमाणाम् १५१२	
सम्मुच्छिमाणं	सम्मुच्छिमाणाम् ११९७, १५०१ [४], १५०९, १५११ [१-३], १५१३ [३]	
सम्मुच्छिमे	सम्मुच्छिमम् १४८५ [७]	
„	सम्मुच्छिमे १५१२ गा. २१६	
सम्मुच्छिमेसु	सम्मुच्छिमेसु ६६६ [३]	
सम्मुच्छिमेहिता	सम्मुच्छिमेभ्यः ६३९ [८, १३, १४], ६४१	
सम्मुति	सम्माति घृ. २१३ टि. ६	
सम्मुदि	„ घृ. २१३ टि. ६	
सम्	शत२८ [७], १७२, ९२३, २१६९	
समग्धि	शतघ्नी १७७, १७८ [१], १८८	
समर्ण	शयनम् ८५३	
समपत्ते	शतपत्रम् ५१	
समपुष्किदीवरे	शतपुष्पेन्दीवरम् ४९ गा. ४१	
० समपुहत्तं	शतपृथक्त्वम् १२८४, १२९३, १२९९, १३८३	
समरी	वृक्षविशेषः ४९ गा. १७	
० समवर्गपलि- भागो	शतवर्गप्रतिभागः ९२२	
समवत्	शतपत्र १७८ [२], १९५ [१]	
समसहस्स	शतसहस्र १६९, १८० [१], १८१ [१], १८२ [१]	
समसहस्सा	शतसहस्राणि ५८ [२]	
० समसहस्सा	„ ६८ [४], ७५ [४], ८८ [१], १९३ [१]	
समसहस्साहं	„ ३४ [४], १७४ गा. १३६, १८७ गा. १४०- १४१	
० समसहस्साहं	„ ३१ [४], ५५ [३], १९६	

मूलसद्दो	सकथल्यो	सुसंकाह
० समसहस्साणं	शतसहस्राणाम् १७७, १८० [२], १८२ [२], १९६	
० समसहस्से	शतसहसे १८१ [१]	
० समसहस्सेसु	शतसहसेसु ९३	
सम्यं	स्वयम् १६७९	
सम्यं-	„ ११० गा. १२१	
„	शतम् २०९ गा. १५७	
० सम्यं	„ १९३ [१], १३२७, १६०४ [२]	
सम्यंभुद्ध	स्वयंभुद्ध ११५, १२८	
सम्यंभुद्ध ०	„ ११४, ११५, १२७, १२८	
सम्यंभुरमणसमुद्गस्स	स्वयंभूरमणसमुद्गस्य १५५१ [१]	
सम्यंभुरमणसमुद्दे	स्वयंभूरमणसमुद्गः १५५१ [४]	
सम्यंभुरमणे	स्वयंभूरमणः १००३ [२], १५४८	
„	„ - द्वीपः समुद्र १००३ [२] गा. २०६	
सम्या	शतानि २११ गा. १६३	
सम्या-	„ २०६ [२] गा. १५५	
० सम्याहं	„ २०२ [१], २०६ [२] गा. १५५, २१०, ६०१, १५२९ [१], १७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१, २२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३९ [२]	
० सम्याणं	शतानाम् २०५ [१-२]	
सम्याति	स्वकानि घृ. ४१७ टि. ४	
सरदा	सरटाः ८५ [१]	
सरपत्तिषाण	सरःपत्तिकानाम् ८८५	
सरपत्तिषासु	सरःपत्तिकाम् १५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुत्तंकाह
सरभ	शरभ	७२
सरल	सरल-वृक्षविशेष	५३ गा. ४४
सरले	सरल:-	४८ गा. ३७
सरस	सरस	१७७, १७८ [१], १८८
सरसरपंथियाण	सर:सर:पङ्क्तिनाम्	८८५
सरसरपंथिवासु	सर:सर:पङ्क्तिनाम्	१५१, १६०, १६३ त: १६६, १७५
सरंठा	भुजपरिसर्पविशेष:	८५ [१]
सरंसि	सरंसि	पृ. २७३ टि. १
सरागचरित्तारिया	सरागचारित्र्याः	१२०, १२१
०सरागचरित्तारिया	,,	१२३
सरागदंसणारिया	सरागदर्शनार्थाः	१०९, ११०
सरागसंजया	सरागसंयताः	११४२
सरागा	सरागाः	११५२
सराण	सरसाम्	८८५
सरिस	सदृश	पृ. २४ टि. १
+ सरिसव	सर्वप:	४९ गा. ४०, ५३ गा. ४३
० सरिसवाणं	सर्पपाणाम्	५३ गा. ४५
० सरिसा	सदृशौ	१७८ [२]
० सरित्ते	सदृशः	१७९ [२], १८० [२]
० सरित्थेण	सदृशेण	५४ [७] गा. ८४
+ सरीर	शरीरम्	२ गा. ५, १८६५ गा. २१९
सरीर	शरीर	३७, ३८, ५५ [३]
सरीरए	शरीरकम्-शरीरम्	१५२६ [६]
० सरीरएसु	शरीरकेसु-शरीरेषु	९२०
सरीरवोगाहण्य-	शरीरावगाहनात्पक्कहुत्वम्	
बहुं		१४७४ गा. २१४
० सरीरस्सेत्तोगाटे	शरीरस्सेत्तावगाढान्	१८०१

मूलसदो	सक्यत्वो	सुत्तंकाह
० सरीरगा	शरीरकाणि-शरीराणि	९१४ [१], ९२२
सरीरणामाए	शरीरानाम्	१७०२ [१६]
सरीरणामे	शरीरनाम	१६९३, १६९४ [३]
सरीरत्थे	शरीरस्थः	२१७२
सरीरनिष्पत्ती	शरीरनिर्गतिः	५४ [१०] गा. ९९
सरीरपज्जत्ती-	शरीरपर्याप्त्यपर्याप्तकः	
अपज्जत्तए		१९०५ [२]
सरीरपज्जत्ती-	शरीरपर्याप्तिपर्याप्तके	
पज्जत्तए		१९०४ [१]
सरीरपमाणमेत्ता	शरीरप्रमाणमात्रा	१५४५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरीरपमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	९७६ [४], ९८५ [४], २१५३ [१], २१५६ [१], २१६६ [१]
सरीरपथं	शरीरपदम्	पृ. २२८ पं. १९
सरीरपवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि. २
सरीरपहवा	शरीरप्रभवा	८५८
सरीरप्पमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	२१५९ [१]
सरीरप्पवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि. ४
सरीरप्पहवा	शरीरप्रभवा	८५९ गा. १९३
सरीरबंधणणामाए	शरीरबन्धननाम्नः	१७०२ [१५]
सरीरबंधणणामे	शरीरबन्धननाम	१६९३, १६९४ [५]
० सरीरबंधणणामे	,,	१६९४ [५]
सरीरथा	शरीरकाणि-शरीराणि	९०२, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५
० सरीरथा	,, -,,	९१० [३-४], ९१४ [२], ९२०

मूलस्रो	सङ्कच्यो	सुत्तकाइ
• सरीरसंवायणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९४ [६]
सरीरसंवायणामाण	शरीरसङ्घातनाम्नः	१७०३ [१६]
सरीरसंवायणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९३, १६९४ [६]
• सरीरसंवायणामे	„	१६९४ [६]
सरीरसंवाया	शरीरसङ्घाताः	५३ गा. ४५-४६
सरीरसंजोगो	शरीरसंयोगः	१४७४ गा. २१४
• सरीरस्स	शरीरस्य	१५०६ [१], १५०७ [१], १५२७ तः १५२९ [१], १५३० तः १५३२ [१]
सरीरं	शरीरम्	९६१, १०९१
सरीरंगोबंगणामे	शरीराङ्गोपाङ्गनाम	१६९३, १६९४ [४]
• सरीरंगोबंगणामे	„	१६९४ [४]
सरीरा	शरीराणि	९०१
सरीरा	[सम]शरीराः	११२३ गा. २०९
• सरीरा	शरीराणि	९१२ [३-४], ९१४ [३], ९१६ [१], ९२१ [३], पृ. २२८ टि. १
सरीराइ	„	५४ [१०] गा. १०३, पृ. ३९९ टि. २
• सरीराइ	„	१८५३, १८५५ तः १८५७
सरीराब्धो	शरीरतः	१०९१
• सरीराप्ती	शरीरादि	१७९३ गा. २१८
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [६], १५२३ [२], १५२६ [१]
• सरीरे	„	१४७६ तः १४७८ [२], १४८०, १४८२, तः १४८४ [२], १४८५ [१-३, ६-७],

मूलस्रो	सङ्कच्यो	सुत्तकाइ
		१४८७ [१-२], १४८८ तः १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५१४ तः १५१६, १५१८ [१-५], १५१९ [१-४], १५२०, [१-३], १५२१ तः १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ५-६]
सरीरिहिं	शरीरैः	५४ [११], ९१८ [१]
सरीरोगाहणा	शरीरावगाहना	१५०२, १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ तः १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ तः १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरे	शरः	४६ गा. ३३
सरेसु	सरःसु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
सलिच्छियामच्छा	मत्स्यविशेषा	पृ. २९ टि. १०
सलिङ्गसिद्धा	स्वल्लिङ्गसिद्धाः	१६
सलिङ्गीणं	सलिङ्गिणाम्	१४७०
सलेसा	सलेस्याः	१८८४
सलेसे	सलेस्यः	१३३५, १८८३ [१]
सलेस्स	सलेस्य	पृ. २८१ टि. १
सलेस्स०	„	११४५
सलेस्सा	सलेस्याः	२५५, ११४५, ११७०
सलेस्साणं	सलेस्यानाम्	२५५, ११७०
सलेस्से	सलेस्यः	१३३५
सल्लइ	सल्लकी	४० गा. १३, ४२ गा. १९

मूलसदो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
सहा	भुजपरिसर्गविशेषाः ८५ [१]	
सवणताप	श्रवणतया १४३१ [२]	
सवणयाप	,, १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२	
सखिलेवणं	सखिलेपनम् २१६९	
सखिसप	स्वविषयान् ८७७ [२१-२२]	
सवेदप	सवेदकः-सवेदः १३२६	
सवेदगणं	सवेदकानाम् २५३	
सवेदे	सवेदे १९०२ [१]	
सवेयगा	सवेदकाः २५३	
सव्व	सर्व २१७६ गा. २३१	
सव्व ०	,, ११० गा. १२८, १७७, १७८ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २१०, २११, २११ गा. १६८ गा. १७१, गा. १७६-१७७, गा. १७९, ६५३ [३], ६६७, ७८०, ९१० [४], ११९१, ११९७.	
सव्व - ०	सर्व १८८, २११, ११९२, ११९४, पृ. २८६ टि. २-६-९	
सव्वजो	सर्वतः १२१५ [१-३], १७९३ गा. २१७, १८०२	
सव्वसुद्धाप	सर्वक्षुल्लकः २१६९	
सव्वगाहणं	सर्वग्रहणम् ८७७ [११]	
सव्वगाहणं	,, ८७७ [७, ९, १३]	
सव्वजहणियं	सर्वजघन्यिकाम् १७४४	
सव्वजीव - ०	सर्वजीव ३३४	
सव्वजीवा	सर्वजीवाः ३३४, २०६८, २१३९	

मूलसदो	सङ्कयत्यो	सुसंकाह
सव्वजीवाणं	सर्वजीवानाम् २११९ [३], २१२१ [२], २१४१	
सव्वजीवेहिंतो	सर्वजीवेभ्यः ९१० [४]	
सव्वट्ठगदेवाणं	सर्वार्थिकदेवानाम् १८५२	
सव्वट्ठगसिद्धदेवाणं	सर्वार्थिकसिद्धदेवानाम् पृ. १३५ टि. १-२, पृ. ३९९ टि. १	
सव्वट्ठगसिद्धदेवैसु	सर्वार्थिकसिद्धदेवैसु ६७३ [२]	
सव्वट्ठसिद्धग ०	सर्वार्थसिद्धक १०४९	
सव्वट्ठसिद्धगदेवसे	सर्वार्थसिद्धकदेवसे १०४१ [९], १०४३ [६], १०४५ [१-२], १०४६ [८], १०४७ [४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [३], १०५२, १०५४ [४], १०५५ [५], १०६७	
सव्वट्ठसिद्धग- देवस्स	सर्वार्थसिद्धकदेवस्स १०३७, १०४७ [१, ४], १०६३	
सव्वट्ठसिद्धगदेवा	सर्वार्थसिद्धकदेवाः ६०५, ७२४	
सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं	सर्वसिद्धकदेवानाम् ४३७ [१-३], १०४०, १०५५ [१, ५], १०६७	
सव्वट्ठसिद्धगदेवे	सर्वार्थसिद्धकदेवः १४५८	
० सव्वट्ठसिद्धदेवा	सर्वार्थसिद्धदेवाः ६२२	
सव्वट्ठसिद्धदेवे	सर्वार्थसिद्धदेवः १५३९ [४]	
० सव्वट्ठसिद्धदेवे- हिंतो	सर्वार्थसिद्धदेवेभ्यः ६५६ [३]	
सव्वट्ठसिद्धरस	सर्वार्थसिद्धरस २११	
सव्वट्ठसिद्धा	सर्वार्थसिद्धाः १४७ [१]	
सव्वट्ठसिद्धे	सर्वार्थसिद्धः २१०	
,,	सर्वार्थसिद्धे १४७०	
सव्वट्ठं	सर्वार्थम्-देवलोकम् १८४२	

मूलस्रो	सम्प्रदाय	सुसंकाह
सम्प्रदाय	सर्वन्याः	१११३
सम्प्रदाय	सर्वनिरुद्धः	१७४४
सम्प्रदाय	सर्वतः	२११ गा. १७०, १८०२
सम्प्रदाय	सर्वत्र	१७९ [१], १५००, १५०७ [२], १५८४ [१], १८४२, २१४१ [१], १८४२, २१४१
सम्प्रदाय	सर्वस्तोकौ	२७१
सम्प्रदाय	सर्वस्तोकाः	२१३ तः २१६, २१८ तः २२३ [८], २२४, २२५, २२७ तः २७०, २७४ तः २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ तः ३२७, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५ [४], ९८७ [४], १०१३, ११७० तः ११७३, ११७६, ११८० [५, ७९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ तः ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१, २], २१२९ [१], २१३०, २१३१
सम्प्रदाय	सर्वस्तोकानि	१२४७ तः १२४९
सम्प्रदाय	,,	३२८, ३२९, ८८७
सम्प्रदाय	सर्वस्तोकाः	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३

मूलस्रो	सम्प्रदाय	सुसंकाह
सम्प्रदाय	सर्वस्तोकः	२७२ [१-५], ८०२
,,	सर्वस्तोकम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]
सम्प्रदाय	सर्वब्रह्म्याणि	२७५
सम्प्रदाय	सर्वब्रह्म्याणाम्	२७५
सम्प्रदाय	सर्वब्रह्म्येषु	१५७६ [१], १५७९ [१], १६३९, १६४०
सम्प्रदाय	सर्वद्वीप	२१६९
सम्प्रदाय	सर्वदुःखानाम्	६७३ [२], १४२१ [५], २१७४ [१]
सम्प्रदाय	सर्वदेवाः	२१४४ [२]
सम्प्रदाय	सर्वदेवानाम्	१६३६
सम्प्रदाय	सर्वदा	१२६०, १३९५
सम्प्रदाय	सर्वाद्धा	२११ गा. १७२- १७३, १३९५
सम्प्रदाय	सर्वपर्यायः	२७५
सम्प्रदाय	सर्वपर्यायानाम्	२७५
सम्प्रदाय	सर्वप्रदेशाः	२७५
सम्प्रदाय	सर्वप्रदेशानाम्	२७५
सम्प्रदाय	सर्वपदेषु	१९०७
सम्प्रदाय	सर्वप्रमाणैः	११० गा. १२७
सम्प्रदाय	सर्वप्राणभूतजीव-	सर्वप्राणभूतजीवसर्वसुखा-
सम्प्रदाय	सर्वसुखावहा	वहा-ईषत्प्राणभारैकार्ये २११
सम्प्रदाय	सर्वप्राणायाम्	सर्वात्मना १८०१
सम्प्रदाय	सर्वबहुष्यसे	सर्वबहुप्रदेशम् २१७० [१]
सम्प्रदाय	सर्वभन्तराम्	सर्वाभ्यन्तरकः २१६९
सम्प्रदाय	सर्वभाव	सर्वभाव २११ गा. १७०
सम्प्रदाय	सर्वभावाः	सर्वभावाः ११० गा. १२७
सम्प्रदाय	सर्वभावानाम्	१ गा. २
सम्प्रदाय	सर्वमहत्याः	१७४४
सम्प्रदाय	सर्वलोके	१४९, १५२, १५५, १५८, १६०, १६१, १७६

मूलसरो	सक्यथो	सुसंकाह
सम्बलोगं	सर्वलोकम् ९९३, २१६८, २१६९	
सम्बलोकपरिया- वण्णगा	सर्वलोकपर्यापणकाः १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
सम्बसाट्टुणं(च.प.)	सर्वसाधुभ्यः पृ. १ पं. ४	
सम्बं	सर्वम् ८५३, ११५५	
सम्बा	सर्वा ८४९ तः ८५२	
सम्बागासे	सर्वाकाशे २११ गा. १७३	
सम्बात्ति	सर्वाणि १६९४ [१८]	
सम्बाप्यासे	सर्वाकाशम् १००५	
सम्बाहिं	सर्वैः ११० गा. १२७, २१७५	
"	सर्वाभिः ९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०	
सम्बिंदिय	सर्वेन्द्रिय १२३७	
सन्वे	सर्वे ६८ [२], ७५ [२], ८४ [२], ८५ [३], ९१ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २०७, २१०, २११ गा. १६७, १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३३ [१], ११३८, ११३९, ११४२, ११४५, ११४६, १३१३, १५८३ [१, ३], १६०४ [१-२], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १७८९, १८६०, १८६३, १८६४, १८६९ [१], २०५४ गा. २२६, २०८०, २१२३ [३], २१२४ [४], २१७० [२]	

मूलसरो	सक्यथो	सुसंकाह
सन्वे	सर्वात् १७९३ गा. २१७, १८०४, १८११, १८१७	
सन्वे -	सर्वे ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१]	
सन्वेसि	सर्वेयाम् ५५३, १०४१ [६], १०४९, ११९७, १७३३, १७४१, २१११	
सन्वेसु	सर्वेषु ९३, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २११, ६७२ [७८], ६७३ [२], १५८०, १७४०, पृ. ३५९ टि. ४	
सन्वो	सर्व. ५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १०२	
सन्वोही	सर्वावधयः २०२३, २०२४, २०२५	
ससण्	शशकः ८४९, ८५२	
ससगा	शशकाः ७४	
ससतो	शशकः पृ. २१२ टि. ४	
ससबिंदु	बलीविशेषः ४५ गा. ३२	
ससरीरी	ससरीरी १९०३ [१]	
ससरुहिरे	शशरुधिरम् १२२९	
ससि	शशिव् १७८ [२]	
ससिया	शशकी ८५१	
ससिबी	बलीविशेषः पृ. १९ टि. १२	
ससिसरिया	सश्रीकाणि १७७	
ससिसरीया	„ १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०, २११, पृ. ५७ टि. ६, पृ. ६४ टि. ५	
सह	सह १७१७, १७२१, १७२५, १७३३	
सहसम्मुह्या	सहसम्मतया ११० गा. १२०	
सहस्त	सहस्र १६८, १७० तः १७४, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकाण्डिका, १८८, १८९ [१], १९०	

मूकसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	[१], १९३ [१], १९८ [२], ३९५ [१,३], ३९६ [१], ३९७ [१,३], ३९९ [१,३]	
● सहस्स -	सहस्र	१९७ [२]
सहस्सकले	सहस्राक्षः	१९७ [२]
सहस्सग्यासो	सहस्राप्रशः	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]
सहस्सपत्ते	सहस्रपत्रम्	५१
सहस्सपुद्गलं	सहस्रपुद्गलम्	९१० [३]
● सहस्सवत्तानं	सहस्रपत्राणाम्	५४ [८] गा. ९०
● सहस्सस्त	सहस्रस्य	१७०२ [१, ४, ११, ३६, ३८], १७२८, १७३१ [१,३- ५], १८०६ [१]
● सहस्सं	सहस्रम्	८३, १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १२७५, १३५४, १५०२, १५०६ [१,३-४], १५०९, १५१०, १५११ [२], १५१२ गा. २१५, १५२७, १५२९ [१,८], १५३२ [१], १५४८, १७२९, २१५७, २१६९
सहस्सा	सहस्राणि	१८७ गा. १४२, २०६ [२] गा. १५४ गा. १५६
● सहस्सा	,, ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १६७ तः १७२, १७४ गा. १३५, १७७, १७८ [१], १७९ तः १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८७ गा.	

मूकसदो	सकयत्यो	सुसंकाह
	१३९, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०४ सूत्राणां प्रथमक- ण्डिका, २०६ [२] गा. १५४	
सहस्साई	सहस्राणि	२११, २१६९
● सहस्साई	सहस्रे	१२८९, १३१२
● सहस्साई	सहस्राणि	२८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], १७४, १८७ गा. १४० गा. १४१, १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २१०, २११, ३३५ [१, ३], ३३६ [१, ३], ३४३ तः ३५२ सू- त्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५७ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६२ [१, ३], ३६५ [१, ३], ३६६ [१, ३], ३६८ [१, ३], ३७९ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८५ [१, ३], ३८८ [१, ३], ३९३ [१, ३], ३९४ [१, ३], ६०२, ६०३, १२६१, १२६४ [२], १२६७, १२७०, १२८१, १२९४, १२९७, १२९८, १३१५, १३१८, १४७२, १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०० [२], १७०१ [१], १७०४, १७३० [१], १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२], १८१७, १८२०, २१६९
● सहस्साणं	सहस्राणाम्	१७७, १७८ [१-२], १७९ [२],

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाइ
• सहस्साणं	१८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८८, १९० [२], १९५, तः १९७, १९८ तः २०४ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १८२९, १८३२तः१८४२, १८५२	
• सहस्साणं	सहस्रयोः १८३०तः१८३३	
सहस्साणि	सहस्राणि १८४२	
• सहस्साणि	,, २११	
सहस्सार	सहस्रार २०५, २१०, ६२२, ६३४, १०३५, २०५१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोवक-	
वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवाः ६६१	
सहस्सारकप्पोवग-	सहस्रारकल्पोवकवैमानिक-	
वेमाणियदेवेहिंतो	देवेभ्यः ६५५ [४]	
सहस्सारगदेवा	सहस्रारकदेवाः ६७५, ७०९	
• सहस्सारगदेवा	,, २००२	
सहस्सारदेवस्स	सहस्रारदेवस्स १५५१ [५]	
सहस्सारदेवा	सहस्रारदेवाः २०४ [१]	
सहस्सारदेवानं	सहस्रारदेवानाम् २०४ [१], ५९६	
सहस्सारवडंसण्	सहस्रारवडंसकः २०४ [१]	
सहस्सारस्स	सहस्रारस्स २०५ [१]	
सहस्सारा	सहस्राराः १४४ [१]	
सहस्सारे	सहस्रारः—देवलोकाः २०४ [१]	
,,	,, —देवेन्द्रः २०४ [२]	
,,	सहस्रारे २०६ [२] गा. १५४, २२३ [८], ३३४, ४२२ [१-३], १४७०, १८३७, पृ. १६६ टि. १	
• सहस्सारेसु	सहस्रारयोः १५३२ [५], २०५२ [१]	
सहस्सारी	सहस्रारः ६७२ [९], १४६८	

मूलसदो	सकयल्यो	सुसंकाइ
• सहस्से	सहस्रम् १७३	
,,	सहस्रे १६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८५ [१]	
• सहस्सेण	सहसेण १७२८	
• सहस्सेणं	,, १७२३	
सहस्सेसु	सहसेषु १७४ गा. १३५	
• सहस्सेसु	,, ९३, १७४, १७६	
• सहस्सेसुं	,, पृ. ५५ टि. १	
• सहस्सेहि	सहस्रेः ३९६ [३], १७१०	
संकमे	सङ्कमे ८०५, ८०६	
संकमेणं	सङ्कमेण पृ. २०५ टि. १२	
• संकासो	संकाशः ५४ [१०] गा. १०२	
संकलिट्ट-	संक्रिष्ट १२१८ गा. २१०	
• संकलिट्टपरिणामे	संक्रिष्टपरिणामः १७४६, १७५०, १७५१	
संकलिट्टाभो	संक्रिष्टाः १२४१	
संकलिस्समाण	• संक्रिश्यमान १३७	
• संकलिस्समाणा	संक्रिश्यमानाः १२२	
• संकिल्लेसपरिणामे	संक्रेष्टपरिणामः पृ. ३८४ टि. १	
संख	शङ्ख १७८ [२]	
संखणगा	शङ्खनकाः—द्वीन्दिश्यजीवाः ५६ [१]	
संखवल	• शङ्खतल पृ. ७८ टि. २	
संखवल	• शङ्खदल २११	
संखा	शङ्खाः—द्वीन्दिश्यजीवाः ५६ [१]	
संखारा	शङ्खकाराः—शिल्पायोः १०६	
संखावत्ता	शङ्खावर्ता—योनिमेदः ७७३ [१, ३]	
संखावत्ताप	शङ्खावर्तायाम्—योनिविशेषे ७७३ [३]	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तकाह
संस्त्रिजगुणहीणे	सङ्ख्येयगुणहीनः	४४०
संस्त्रिजगुणा	सङ्ख्येयगुणाः	२३५ [१]
संस्त्रिजगुणाभो	,,	२९९
संस्त्रिजग	सङ्ख्येयाः	२१०३ [१]
संस्त्रिजगे	सङ्ख्येयान्	१९९७
संस्त्रे	शङ्खः	१२३१
+ संस्त्रेज -	सङ्ख्येयानि-सङ्ख्येय- जीवनि	५४ [८] गा. ८६
संस्त्रेजगुणवन्-	सङ्ख्येयगुणान्भ्यधिकः	
हिए		४४०
संस्त्रेजगुणवन्-	सङ्ख्येयभागान्भ्यधिकः	
हिए		४४०, ४५५ [२]
संस्त्रेजगुणवन्	सङ्ख्येयभागम्	६०५, १५२९ [१-३, ९], १५३० तः १५३२ [१], २१६०
संस्त्रेजगुणवन्-	सङ्ख्येयगुणान्भ्यधिकः	
तिए		४४३, ४५५ [३]
संस्त्रेजगुणवन्-हिए	,,	४४३, ५०४
संस्त्रेजगुणकालए	सङ्ख्येयगुणकालकः	५२०, ५२९
संस्त्रेजगुणकालगणं	सङ्ख्येयगुणकालकानाम्	३३३
संस्त्रेजगुणकालयाण	,,	३३३
संस्त्रेजगुणकालाहं	सङ्ख्येयगुणकालानि	१७९८ [२]
संस्त्रेजगुणमन्भइए	सङ्ख्येयगुणान्भ्यधिकः	४४८
संस्त्रेजगुणमन्भहिए	सङ्ख्येयगुणान्भ्यधिकः	४४०, ५०४
संस्त्रेजगुणहीणे	सङ्ख्येयगुणहीनः	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [३], ५०४, ५०८
संस्त्रेजगुणा	सङ्ख्येयगुणाः	२१४ [३], २१९, २२४, २३० [१ २], २३१, २३५ [२-६], २४० [१-७],

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुत्तकाह
	२४१, २५० [१-७], २५१, २५३, २५५, २६२, २६६, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९५ तः ३०६, ३२२ तः ३२५, ३३० तः ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ८०२, ८०३, ११७०, ११८० [३, ५, ८], ११८२ [१, ३], ११८८, ११९०, २०५३, २१२५ तः २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ तः २१४४ [१], २१४५ [१], घृ. ४३६ टि. ३	
संस्त्रेजगुणा	सङ्ख्येयगुणानि	१५६६
संस्त्रेजगुणाहं	,,	३२८, ८०२, ८०३
संस्त्रेजगुणाभो	सङ्ख्येयगुणाः	२७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ३३४, ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११८९, ११९०
संस्त्रेजगुणे	सङ्ख्येयगुणम्	९७९, ९८७ [२]
संस्त्रेजजीविया	सङ्ख्येयजीवकानि	५४ [८] गा. ८७
संस्त्रेजजीवियसय-	सङ्ख्येययो जनशतवर्ग-	
वग्गपलिभागो	प्रतिभागः	९२२
संस्त्रेजतिभाग-	सङ्ख्येयभागान्भ्यधिकः	
अन्भइए		४४३
संस्त्रेजतिभाग-	,,	४५५ [३]
अन्भहिए		
संस्त्रेजतिभाग-	,,	
मन्भइए		४४०

मूलस्रो	सङ्कयथो	सुसंकाह
संस्तेजविभाग- मन्महिण	सङ्कयेयभागभ्यधिकः	५०४
संस्तेजविभाग- मन्महिते	,,	५०४
संस्तेजविभागहीणे	सङ्कयेयभागहीनः ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [३], ५०४	
संस्तेजविभागं	सङ्कयेयभागम् पु. ४४१ टि. १	
संस्तेजविभागानो	सङ्कयेयभागान् ९९२ [२]	
संस्तेजविभागो	सङ्कयेयभागः ९९२ [२]	
संस्तेजपणसिण	सङ्कयेयप्रदेशकः ५०८, ५२९ [१], ५४१ [१], ५५० [१], ७८९	
,,	सङ्कयेयप्रदेशकम् ७९३	
संस्तेजपणसिण्यस्त	सङ्कयेयप्रदेशकस्य ५०८, ५२९ [१], ५३५ [१], ५४१ [१], ५५० [१], ८०२, ८०५	
संस्तेजपणसियाणं	सङ्कयेयप्रदेशकानाम् ५२९ [१], ५४१ [१], ५५० [१]	
संस्तेजपणसोगा- दस्त	सङ्कयेयप्रदेशावगाडस्य ५१३, ८०२, ८०३, ८०५	
संस्तेजपणसोगाडा	सङ्कयेयप्रदेशावगाडाः ३३१	
संस्तेजपणसोगाडाहं	सङ्कयेयप्रदेशावगाडानि ८७७ [४]	
संस्तेजपणसोगाडाणं	सङ्कयेयप्रदेशावगाडानाम् ३३१, ५१३	
संस्तेजपणसोगाडे	सङ्कयेयप्रदेशावगाडम् ७९५ तः ७९८, ८००	
संस्तेजपणसिण	सङ्कयेयप्रदेशकः ५३५ [१]	
,,	सङ्कयेयप्रदेशकम् ७९३, ७९४, ७९७	
संस्तेजपणसिया	सङ्कयेयप्रदेशकाः ३३०, ५०३	
संस्तेजपणसियाणं	सङ्कयेयप्रदेशकानाम् ३३०, ५०८, ५३५ [१]	

मूलस्रो	सङ्कयथो	सुसंकाह
संस्तेजपणसोगाडस्त	सङ्कयेयप्रदेशावगाडस्य	८०२
संस्तेजपणसोगाडा	सङ्कयेयप्रदेशावगाडाः ३३१	
संस्तेजपणसोगाडे	सङ्कयेयप्रदेशावगाडम् ७९४, ७९५, ७९७ तः ७९९, ८०१	
संस्तेजभागमन्म- हिण	सङ्कयेयभागभ्यधिकः	४४३
संस्तेजभागमन्महिण	,,	४४०
संस्तेजभागमन्महिण	,,	४४८
संस्तेजभागहीणे	सङ्कयेयभागहीनः ४४३, ४५५ [२-३], ५०४, ५०८	
संस्तेजवासावन्म- ह्याहं	सङ्कयेयवर्षाभ्यधिकानि १२८९, १३१२	
संस्तेजवासाउण- हितो	सङ्कयेयवर्षायुष्केभ्यः ६३९ [१०, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]	
० संस्तेजवासाउण- हितो	,,	६३९ [११]
० संस्तेजवासाउय- कम्मभूमणहितो	सङ्कयेयवर्षायुष्ककर्मभूम- केभ्यः ६४५ [६]	
० संस्तेजवासाउ- यकम्मभूमणग-	सङ्कयेयवर्षायुष्ककर्मभूमक- गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्ये-	
बन्धकंतिय-	भ्यः ६६२ [६-७], ६६५ [२]	
मणुस्सेहितो		
संस्तेजवासाउय- कम्मभूमणगबन्ध- कंतियमणुस-	सङ्कयेयवर्षायुष्ककर्म- भूमकगर्भव्युत्क्रान्तिक- मनुष्याहारक-	
आहारगसरीरे	शरीरम् १५३३ [५-६]	
० ,,	,, १५३३ [७-१०]	
संस्तेजवासाउय- कम्मभूमणगबन्ध- कंतियमणुस-	सङ्कयेयवर्षायुष्ककर्मभूमक- गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य- पक्षेत्रयवैकियशरीरम्	
पंचेदियवेउ-		
विद्यसरीरे	१५१९ [३-४]	
० ,,	१५१९ [४]	

मूलस्रो	सम्बन्धितो	सुसंकाह
० संलेजवासा- उपकर्मभूमग- गढभवकंतिध- मणुसेसु	सङ्ख्येयवर्षायुष्क- कर्मभूमकगर्म- व्युत्क्रान्ति- कमनुव्येषु ६७६	
संलेजवासाउय- कर्मभूमगगढभ- वकंतिधमणुसे- हिंतो	सङ्ख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमक- गर्मव्युत्क्रान्तिकमनु- व्येषुः ६३९ [२५-२६], ६६२ [५]	
० ,	,, ६६२ [५-६]	
संलेजवासाउय- गढभवकंतिधख- हृयरपंचेद्विधतिरि- क्खजोगिण्णिहो	सङ्ख्येयवर्षायुष्कगर्मव्यु- त्क्रान्तिकखरपखे- न्द्रियतिर्यग्योनि- केभ्यः ६३९ [२२]	
संलेजवासाउय- गढभवकंतिध- खउप्ययलयर- पंचेद्विधतिरिक्ख- जोगिण्णिहो	सङ्ख्येयवर्षायुष्कगर्मव्यु- त्क्रान्तिकवतुप्यदस्थल- खरपखेन्द्रिय- तिर्यग्योनि- केभ्यः ६३९ [१०-११]	
संलेजवासाउय- गढभवकंतिध- तिरिक्खजोगिण- पंचेद्विधवेडविय- सरीरे	सङ्ख्येयवर्षायुष्कग- र्मव्युत्क्रान्तिक- तिर्यग्योनिकपखे- न्द्रियवैक्रिय- शरीरम् १५१८ [२-४]	
० ,	,, १५१८ [३-५]	
संलेजवासाउया	सङ्ख्येयवर्षायुष्काः ६८१	
० संलेजवासा- उयहिंतो	सङ्ख्येयवर्षायु- ष्केभ्यः ६६२ [६]	
संलेजसमयठितीवा	सङ्ख्येयसमयस्थितिकाः ३३२	
संलेजसमयठिती- वाणं	सङ्ख्येयसमयस्थितिकानाम् ३३२, ५१७	
संलेजसमयसिद्धा	सङ्ख्येयसमयसिद्धाः १७	
संलेजं	सङ्ख्येयम् १२७३	
संलेजं -	,, ५४ [२] गा. ५४	
संलेजा	सङ्ख्येयाः ५५ [३], ४३९, ४४०, ५०३, ५९७, ५९८, ६२६, ६२८,	

मूलस्रो	सम्बन्धितो	सुसंकाह
	६३३, ६३५, १२८३, २०९३ [१], २०९९ [२], २१०० [२], २१०१ [१], २१०२, २१०६, २१०८, २११२, २१२३ [३], २१२४ [३], २१२५ [१]	
संलेजा	सङ्ख्येयानि ५९९, ६००, ७९२, ९२१ [१२], १०३०, १०३१ [१], १०३४, १०३६, १०३८ [२], १०४०, १०४१ [१-४, ६-७], १०४३ [१, ३], १०४६ [३, ५], १०५० [२-३], १०५५ [३-५], १०५८ तः १०६०, १०६३, १०६५, १०६६ [२-३]	
संलेजाइ	सङ्ख्येयानि २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ६०१ तः ६०३, ८८०, १२८० तः १२८२, १२९४, १२९६ तः १२९८, १३१५, १३१७, १३१८, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]	
संलेजाओ	सङ्ख्येयाः ९२१ [१], पृ. २८४ टि. ४ टि. ६	
संलेजाण	सङ्ख्येयानाम् ५४ [१०] गा. १०३	
संलेजे	सङ्ख्येयान् १९९२, १९९७	
संलेजेणं	सङ्ख्येयेन ९२१ [२]	
० संलेजेहिंतो	सङ्ख्येयेभ्यः ६६२ [७]	
संलेखरह	सङ्ख्येयकविः ११० गा. १२९	
संलेख [रई]	,, ११० गा. ११९	
संगह	सङ्ग्रह-नय १११३	
संगहणिगाहा	सङ्ग्रहणीगाथा १९४	

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
संगहणिगाहा	सङ्गृणीगाथा: ८२९ [२]	
संगहणिगाहाभो	,, १५.१२	
० संगहणिगाहा	सङ्गृणीगाथा २०६ [२]	
संघ	सङ्घ १७७, १७८ [१], १८८	
संघट्ट	सङ्गट्टा—बल्ली ४५ गा. ३०	
संघट्टेति	सङ्गट्टयन्ति २१५३ [४]	
संघयणनामाण	संहनननाम्नः १७०२ [२३]	
संघयणनामे	संहनननाम १६९३, १६९४ [७]	
० संघयणनामे	,, १६९४ [७]	
संघयणेणं	संहननेन १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
संघयणेसु	संहननेषु १७४१	
संघरिससमुट्ठिण	सङ्घर्षसमुत्थितः ३१ [१]	
संघाएति	सङ्घातयन्ति २१५३ [४]	
संघावे	वनस्पतिविशेषः ५५. गा. १०८	
० संघाथा	सङ्घाता: ५३ गा. ४५-४६	
संघाएजा	शक्नुयान् १४२० [६-८], १४२१ [२-३], १४३७ [६]	
संघितस्स	सङ्घितस्य १६७९	
संजए	संयतः १३५८, १८९० [१]	
० संजएहिंत्तो	संयतेभ्यः ६६५ [२-३]	
संजतसम्महिट्ठि०	संयतसम्महिट्ठि ६६५ [२], १५३३ [९]	
संजतसम्महिट्ठी-	संयतसम्महिट्ठेभ्यः ६६२	
हिंत्तो	[७], ६६५ [२]	
संजता	संयता: २६१	
संजतासंजतसम्म-	संयतासंयतसम्महिट्ठि	
हिट्ठि	१५३३ [८]	
० संजतासंजता	संयतासंयता: १९७४, १९७७	
० संजतासंजतेहिंत्तो	संयतासंयतेभ्यः ६६४	
संजतासंजया	संयतासंयता: १९७८	

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
संजते	संयतः १३५८	
० संजतेहिंत्तो	संयतेभ्यः ६६५ [२-३]	
संजमपयं	संयमपयम् ४. ४१४५. २०	
० संजमाणं	संयमानाम् १४७०	
० संजमासंजमाणं	संयमासंयमानाम् १४७०	
संजमे	संयमः २ गा. ७	
संजथ	संयत १५३३ [१०]	
+ संजय	संयतः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८६५ गा. २१९, १९८० गा. २२१	
संजयरहिथा	संयतरहिता: १९८० गा. २२१	
संजयसम्महिट्ठि	संयतसम्महिट्ठि १५३३ [९]	
संजथसम्महिट्ठि०	,, १५३३ [८]	
० संजयस्स	संयतस्य १६२२, १६२४	
संजथा	संयता: ६६५ [१], ११४२, ११४७, ११५२, १९७४, १९७५, १९७७, १९७८, १९८०	
० संजया	,, ११४२	
संजयाणं	संयतानाम् २६१	
संजयासंजए	संयतासंयतः १३६०	
संजयासंजता	संयतासंयता: २६१	
संजयासंजयसम्म-	संयतासंयतसम्महिट्ठि ६६२	
हिट्ठि०	[७], १५३३ [८]	
संजयासंजयस्स	संयतासंयतस्य १६२३	
संजयासंजथा	संयतासंयता: ११४१, ११४२, ११४७, १९७४, १९७५, १९८०	
संजयासंजथाणं	संयतासंयतानाम् २६१	
संजथासंजये	संयतासंयतः १८९२	
० संजलणाण	सङ्कलनायाः—सङ्कलनस्य १७३७ [४]	
संजलणे	सङ्कलनः ९६२ [१], १६९१ [४]	
संजुसे	संयुक्तः १००५	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
० संज्ञोपज्ञं	संयोगेन	१०८३
० संज्ञोपसु	संयोगेसु	९३
० संज्ञोगो	संयोगः १४७४ गा. २१४	
संज्ञोपनादिकर- गिया	संयोजनाधिकरणिदी	१५६९
संज्ञापुराण ०	सन्ध्यापुराण-वर्णप्रकार	१८७ गा. १४८
संज्ञाभरारो	सन्ध्याभरारः	१२२९
संज्ञाण	संस्थान ८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], १६७ तः १७४, १७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २११, २५०, २७४ [१-५], २८३ [२], २८४, २८६, २८७ [१], २८८, १५४० तः १५४२, २१६९, घृ. ७ टि. २, घृ. २४१ टि. १ तः ३	
+ संज्ञाण	संस्थानम् १४७४ गा. २१४	
संज्ञाणनो	संस्थानतः ९ [१-४], १० [१-२], ११ [१-४], १२ [१-३, ५], १३ [३, ४]	
संज्ञाणनामे	संस्थाननाम	१६९३, १६९४ [८]
० संज्ञाणनामे	,,	१६९४ [८]
संज्ञाणतो	संस्थानतः ११ [५], १२ [४, ६-८], १३ [१, ३, ५]	
संज्ञाणपरिणता	संस्थानपरिणताः ८ [५]	
संज्ञाणपरिणया	,,	७
संज्ञाणपरिणामे	संस्थानपरिणामः ९४७, ९५०	
० संज्ञाणसंदिष्ट	संस्थानसंस्थितम् १४८८, १४८९, १४९० तः १४९५ सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	

मूलस्रो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
	१४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५२१, १५२२, १५२३ [३], १५२४ [१], १५२५ [१], १५२६, १५३४	
० संज्ञाणसंदिष्टा	संस्थानसंस्थिताः १४९८ [३-४], १५००, १५०१ [४]	
संज्ञाणस्स	संस्थानस्य ८०२ तः ८०६	
संज्ञाणं	संस्थानम् २११ गा. १६१- १६२, २७२ गा. २०२, २८७ [१], १५२२	
संज्ञाणं -	संस्थानम् २११ गा. १६६	
संज्ञाणा	संस्थानानि ७९१, ७९२, १७०२ [२३]	
० संज्ञाणा	संस्थानाः ५३ गा. ४४, २११ गा. १५८	
संज्ञाणे	संस्थानम् ७९३ तः ८००, १९८१ गा. २२२	
,,	संस्थाने २८६	
संज्ञाणेणं	संस्थानेन १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
संज्ञाणेषु	संस्थानेषु १७८१	
संज्ञाणहिं	संस्थानैः १९६३	
० संदिष्ट	संस्थितः २००८, २००९ [१], २०१०, २०१२ तः २०१४ [१], २०१५, २०१६, २१६९	
,,	संस्थितम् २७४ [१-५], २८३ [२], २८४, २८५ [२], २८६, २८७ [१], २८८, १४८८, १४८९, १४९० तः १४९५ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५२१ तः १५२४ [१], १५२६ [६], १५३४,	

मूलसरो	सङ्ख्ययो	सुर्तकाह
	१५४० तः १५४२, १५४४ [१], पृ. २४१ टि. १ तः ३	
० संठिता	संस्थिताः १६७ तः १७४, २०७	
„	संस्थिता २११	
„	संस्थिता २०५ [१], २०६ [१]	
„	संस्थितानि १७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१]	
० संठिते	संस्थितः १९७ [१], २०१ [१], २१६९	
० संठिया	संस्थिता ८५८	
„	संस्थिताः १४९८ [३-४], १५००, १५०१ [४]	
० संठियाभो	संस्थिताः १९५ [१]	
संड	षण्ड १२५७ [१६]	
+ संडिय	तृणविशेषः पृ. २० टि. १	
+ संडिला	शाण्डिल्येषु १०२ गा. ११४	
संतहभाव	सन्ततिभावम् ७३०, ७३२	
संततिभाव	„ ७३४, ७३६	
संतयामेव	सततमेव ६९३	
संतरं	सान्तरम् ६०९ तः ६१९, ६२१ तः ६२४, ८७८, ८७९	
संती	सती ५३ गा. ४६	
० संयवो	संस्तवः ११० गा-१३१	
० संथारगं	संस्तारकम् २१७४ [४]	
० संधि	सन्धिम् ५४ [७] गा. ८५	
संपट्टिते	सम्प्रस्थितः १०९०	
० संपणदिता	सम्प्रणदिता १७७, १८८	
० संपणदिया	„ १७८ [१]	
संपराइयबंधगं	साम्प्रयायिकबन्धकम् १६९९ [१]	
संपराइयबंधयं	„ १७३६ [१]	
संपराय	सम्पराय १२१ तः १२३, १३३, १३७	
संपहरैमाणीभो	सम्प्रधारयन्त्यः पृ. ४२३ टि. १	

मूलसरो	सङ्ख्ययो	सुर्तकाह
संपिडिया	सम्पिण्डिताः १०८३	
संबद्धं	सम्बद्धम् १६७ तः १६९, १७१ तः १७४	
संबररुहिरे	शम्बररुधिरम् १२२९	
संभिधं	सम्भिजाम्-परिपूर्णम् २००७	
संबच्छराइं	संबत्सराः ३६९ [१, ३], १७०० [१०], १७३९ [२]	
संबद्गवाए	संवर्तकवातः ३४ [१]	
संबद्गवाए	संवर्तवातः पृ. १६ टि. ६	
संबद्गवाए	„ पृ. १६ टि. ६	
संवरा	संवराः-द्विखुरपशुविशेषः ७२	
० संवरे	संवरी ११० गा-१२०	
संवाहनिवेसेसु	सम्बाधनिवेशेषु ८२	
० संविकिण्णा	संविकीर्णानि १८८	
० संविगिण्णा	„ १७७, १७८ [१]	
संयुक्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संयुडजोणिया	संयुतयोनिकाः ७७२	
संयुडजोणियाणं	संयुतयोनिकानाम् ७७२	
संयुडवियडजोणिया	संयुतविश्रुतयोनिकाः ७७२	
संयुडवियड-	संयुतविश्रुतयोनिकानाम् जोणियाणं ७७२	
संयुडवियडा	संयुतविश्रुता-योनियेदः ७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
संयुडा	संयुता-योनियेदः ७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
संसयकरणी	संशयकरणी-भाषाप्रभेदः ८६६ गा. १९७	
संसार	संसार १९, २११	
संसार०	„ २११ गा. १५८	
संसारणपरिसे	संसारपरीतः १३७९, १३८१	
संसारत्या	संसारस्थाः ३३४	
संसारपरिसे	संसारपरीतः १३७६, १३७८	

मूलस्रो	सक्यत्यो	सुर्यकाह
संसारसमावर्ण	संसारसमावर्ण ५७ [१-२], ५८ [१-२], ५९	
संसारसमावर्णगा	संसारसमावर्णकाः ८६७, १५७३	
संसारसमावर्ण- जीवपणवर्णा	संसारसमावर्णजीवप्रज्ञापना १४, १८, १४७ [२]	
संसारसमावर्णया	संसारसमावर्णकाः ८६७	
संहिता	संहिता-मिश्रिता ५३ गा. ४६	
सा	सा ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९, ५४ [५], गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० तः ८३, ८३१, ८४९ तः ८५२, १२५२, १२५३, १२५५, १५२९ [१-३], १५३२ [१, ६]	
सा—	सा ११३१, ११४५	
साह्यार ०	सातिचार १३५	
साह्यैगाई	सातिरेकाणि १३४६, १७०० [१]	
+ साप्य	साकेतम् १०२ गा. ११३	
० सागरा	सागरात् १[गा. २]	
सागरोवमकोडा- कोडीयो	सागरोपमकोटीकोटयः १३०६, १३०९, १३११, १६९७ तः १६९९, १७०० [४-५, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५४, ५८], १७०३ [१], १७०४	
सागरोवमकोडा- कोडीयो	सागरोपमकोटीकोटीः १७३४, १७३५ [१], १७३७ [१-३], १७३९ [१-२], १७४१	
सागरोवमपणुबीसं	सागरोपमपञ्चविंशतिः १७१८	

मूलस्रो	सक्यत्यो	सुर्यकाह
सागरोवमपणुबी- साप्य	सागरोपमपञ्चविंशत्या १७१७	
”	सागरोपमपञ्चविंशतेः १७१५	
सागरोवमपण्णासं	सागरोपमपञ्चाशत् १७२२	
सागरोवमपण्णा- साप्य	सागरोपमपञ्चाशता १७२१	
”	सागरोपमपञ्चाशतः १७२१	
सागरोवमसत- पुहुत्तं	सागरोपमसतपृथक्त्वम् १३१४, १३२०, १३२८	
सागरोवमसतं	सागरोपमसतम् १७२७	
सागरोवमसतेण	सागरोपमसतेन १७२५	
सागरोवमसयपुहुत्तं	सागरोपमसतपृथक्त्वम् १२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३८३	
सागरोवमसयस्स	सागरोपमसतस्य १७२५	
सागरोवमस- हस्सस्स	सागरोपमसहस्रस्य १७०२ [१, ४, ११, ३६, ३९], १७२८, १७३१ [१, ३-५]	
सागरोवमसहस्सं	सागरोपमसहस्रम् १२७५, १३५४, १७२९	
सागरोवमसहस्साई	सागरोपमसहस्रे १२८९, १३१२	
सागरोवमसहस्सेण	सागरोपमसहस्रेण १७२८	
सागरोवमसहस्सेणं	” १७३३	
सागरोवमस्स	सागरोपमस्य १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-६, ८-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३७-३८, ४२- ४३, ४५], १७०५, १७०७ [२], १७०८ [४, ७-८], १७११ [२], १७१३	
सागरोवमं	सागरोपमम् ३३६ [१, ३], ३३७ [१, ३], ३४५ [१, ३], ३४७ [१, ३], १७०० [२], १७०८ [२]	

मूलसरो	सङ्ख्या	सुत्तकाइ
सागरोबमाई	सागरोपमाणि ३३५ [१, ३], ३३७ तः ३४३ सुत्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके, ४०७ [१, ३], ४१७ तः ४३७ सुत्राणां प्रथम-तृतीय- कण्डिके, १२६१, १२६७, १३३६ तः १३३८, १३४०, १३४१, १३४३, १३४६, १३५३, १७०० [१], १७०१ [१]	
सागरोबमाई	सागरोपमे ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], १३३९	
सागरोबमाणं	सागरोपमाणाम् १३५६	
सागार - ०	साकार १९०१ [१]	
सागारपस्ती	साकारपदयतिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०	
सागारपासणवा	साकारपश्यता १९४५, १९४७, १९४८, १९५०	
० सागारपासणवा	साकारपश्यता १९४८	
सागारपासणवाप्	साकारपश्यता १९५५	
सागारपासणवा	साकारपश्यता १९३६, १९३७, १९४०, १९४४, १९५०, १९५८	
० सागारपासणवा	साकारपश्यता १९३७, १९४१, १९४५, १९५७ [१], १९५८	
० सागारमणागारं	साकारानाकारम् २११ गा. १६९	
सागारे	साकारः १७४६, १७५०, १९२०	
,,	साकारम् १९६३, १९६४	
सागारोवडत्ता	साकारोपयुक्ताः ३६३, ३२५, ९३८, १९२८, १९३१, १९३२ [१]	

मूलसरो	सङ्ख्या	सुत्तकाइ
सागारोवडत्ताणं	साकारोपयुक्तानाम् ३६२, ३२५	
सागारोवडत्ते	साकारोपयुक्तः १३६२, २१७५	
सागारोवजोग- परिणामे	साकारोपयोगपरिणामः ९३२	
सागारोवजोगे	साकारोपयोगः १९०८, १९०९, १९१२, १९१३, १९१६, १९१७, १९२१, पृ. ४०८ टि. २ ,, १९०९, १९१३, १९२१	
० सागारोवजोगे	साकारोपयोगोपयुक्तः पृ. ३१४ टि. १	
सागारोवजोगोव- डत्ते	० साङ्गम् शाटकः १०००	
० साङ्गम्	साणं स्वेषाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५, [१-२], १९६, १९७ [१], २०५ [१]	
,,	स्वासाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१], १९६, १९७ [१]	
साव	साता २०५४ गा. २२५	
सावं	साताम् २०५४ गा. २२६	
सावा	साता २०६६, पृ. ४२४ टि. १	
सावावेदगा	सातावेदकाः ३२५	
सावावेदगाणं	सातावेदकानाम् ३२५	
सावावेदणिजस्स	सातावेदनीयरय १६८१ [१], १७११ [१], १७३६ [१]	
सावावेदणिजं	सातावेदनीयम् १६८१ [१]	
सावावेदणिजे	,, १६८१ [१]. १६९० [१]	
सावावेदणिजस्स	सातावेदनीयस्य १६८१ [१], १६९९ [१], १७०७ [१]	
सावावेदणिजे	सातावेदनीयम् १६९० [२]	

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
सावासायं	सातासाताम्	२०६७
सातिरेगस्स	सातिरेकेण सातिरेकाद् वा	
(तृप. घ.)		६९४, ७०३
„ (स. घ.)	सातिरेके	१८०६
		[१], १८३१
सातिरेगं	सातिरेकम् ३४५ [१, ३],	
	३४७ [१, ३], ४०४	
	[१, ३], ४०६ [१, ३],	
	४१३ तः ४१६ सूत्राणां	
	प्रथमं तृतीयकण्डिके,	
	१२७५, १२७९, १२९३,	
	१२९९, १३१४, १३२०,	
	१३२८, १३५४, १३८३,	
	१३८९, १५०२, १५०६	
	[१, ३-४], १५२७,	
	१५३५, १५४८, २१५७,	
	पृ. १२५ टि. १	
सातिरेगाहं	सातिरेकाणि	१३४३
„	सातिरेके ४१३ [१, ३],	
	४१८ [१, ३]	
सातिरेगाभो	सातिरेकात्	९९२ [२]
„	सातिरेके	१३५६
सातिरेगाणं	सातिरेकैः सातिरेकेभ्यो वा	
„ (तृप. घ.)		७०३, ७०५
„ (स. घ.)	सातिरेकेषु	१८३३
„ (स. घ.)	सातिरेकयोः	१८३१,
		१८३३
सातिसंठाणगामे	सातिसंस्थाननाम	१६९४
		[८]
साती	सादि-संस्थानम्	९८८
सादीते	सादिकः पृ. ३१५ टि. २	
सादीप	„	१२६५, १२७६,
		१२९०, १३२५, १३२६,
		१३३०, १३३१, १३३४,
		१३४२ तः १३४४,
		१३४६, १३५१, १३५२,
		१३५७, १३५९, १३६१,

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
	१३७०, १३७५, १३८२,	
	१३८५, १३८८, १३९१,	
		१३९४
सादीत्वा	सादिकाः	२११
+ साम	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२	
सामण्ण	सामान्य	३८२ [१]
० सामकृता	श्यामकृता ४४ गा. २७	
सामाबल्ली	श्यामबल्ली पृ. १९ टि. ११	
० सामते	समीपे २०५२ [४५]	
सामा	श्यामाः १८७ गा. १४६	
„	श्यामा-मिश्रजः १२२७	
सामाह्व ०	सामायिक	१३३, १३४
सामाह्व	„	१३४
सामाह्वचरित्त-	सामायिकचारित्रपरिणामः	
परिणामे		९३६
सामाण -	सामान-अणपक्षिकाभि-	
	धानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
		१९४
सामाणा	सामानः-अणपक्षिकाभि-	
	धानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	
		१९४ गा. १५२
० सामाणा	सामानौ (सामानः-अण-	
	पक्षिकाभिधानवानव्य-	
	न्तरदेवानामिन्द्रः)	
		१९३ [२]
सामाणिय ०	सामानिक	१७७, १७८
		[१], १७९ [२], १८०
		[२], १८२ [२], १८८,
		१९० [२], १९५ तः १९७,
		१९८ तः २०६ सूत्राणां
		द्वितीयकण्डिका
सामाणिवा	सामानिकाः १८७ गा. १४२	
सामिबं	स्वामित्वम्	१७८ [१]
सामिचं	„ १७७, १७८ [२],	
		१८८, १९६
सायं	साताम्	२०६७
सायवेदुणिस्स	सातावेदनीयस्स	१६८१ [१]

मूलसहो	सङ्कल्पो	सुतंकाह
साध्यावेवमिज्जस्स	सातावेदनीयस्य १७०८ [६]	
साध्यासाया	सातासाता २०६६	
सारइष ०	शारदिक १२३१	
० सारप	सारकः—सारः १२३७	
सारकल्लाणे	सारकल्याणः— वनस्पतिः ४८ गा. ३७	
सारसा	सारसाः ८८	
सारंगा	सारङ्गाः—चतुरिन्द्रियजीवाः ५८ [१]	
सारा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
सारिक्खं—	साट्ठयम् २११ गा. १७५	
सारीर	शारीरी २०५४ गा. २२५	
सारीरमाणसं	शारीरमानसीम् २०६४, २०६५	
सारीरमाणसा	शारीरमानसी २०६३	
सारीरं	शारीरीम् २०६४, २०६५	
सारीरा	शारीरी २०६३	
सारे	सारः—वनस्पतिविशेषः ४८ गा. ३७	
० सारे	सारः १२२८, १२३३	
+ साळ	सालः—वृक्षविशेषः ४० गा. १३	
सालक्कल्लाणे	वनस्पतिविशेषः पृ. २० टि. ९	
सालस्स	शाखायाः ५४ [३] गा. ६०, ५४ [४] गा. ७०	
साला	शाखाः ४०, ४१	
सालाप	शाखायाः ५४ [५] गा. ७९, ५४ [६] गा. ८३	
साकिपिट्ठरासी	शालिपिट्ठराशिः १२३१	
सालिसच्छिषामच्छा	मत्स्यविशेषः ६३	
साली	बलयवृक्षविशेषः पृ. २० टि. ९	
„	शालिः ५० गा. ४२	
साले	शाखा ५४ [३] गा. ६०, ५४ [४] गा. ७०	
„	सालः—बलयवृक्षविशेषः पृ. २० टि. ९	

मूलसहो	सङ्कल्पो	सुतंकाह
सावत्थी	आवत्थी १०२ गा. ११६	
+ सासग	पारदः २४ गा. ९	
सासर्व—	शाश्वतम् २१७६	
साससं	„ २११ गा. १७९	
साससं—	„ २११, २११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१	
० साहस्सीप	साहस्र्याः पृ. ७२ टि. ३	
० साहस्सीण	साहस्रीणाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२] १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ तः १९७, १९८ तः २०६ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका	
+ साहारण—	साधारणवनस्पतिजीवानाम् ५४ [११] गा. १०६	
साहारण ०	साधारण ५४ [१०] गा. १०१	
साहारणजीवाणं	साधारणजीवानाम् ५४ [१०] गा. १०१	
साहारणलक्खणं	साधारणलक्षणम् ५४ [१०] गा. १०१	
साहारणसरीरणा-	साधारणशरीरनाम्नः माप १७०२ [४८]	
माप		
साहारणसरीरणामे	साधारणशरीरनाम् १६९३	
साहारणसरीरबादर-	साधारणशरीरबादरवनस्प-	
बणप्फहकाहया	तिकायिकाः ३७	
साहारणसरीरबादर-	„	
बणप्फहकाहया	५५ [३], ५४ [१]	
साहारणान	साधारणानाम् ५४ [१०] गा. १००	
साहिज्जि	कथ्यन्ते—प्ररूप्यन्ते १२३२	
साहिज्जि	कथ्यन्ते—प्ररूप्यन्ते १२३२	
साधिपाई	साधिकानि ४१८ [१]	
साहीया	साधिका २११ गा. १६५	
० साहूणं (ब. व.)	साधुभ्यः पृ. १ पं. ४	
सिठंठि	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४७	

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
सिक्खायुष्मगं	सिक्खापूर्वकम्	८७५
सिज्जह	सिध्यति २११ गा. १५९	
सिज्जह	,, २११ गा. १६०	
सिज्जणवाम्	सेधनया ५६४, ६०६	
सिज्जसि	सिध्यति २१७४ [१], २१७५	
सिज्जसंति	सिध्यन्ति ६२३, ६३६, ६७३ [२]	
सिज्जेजा	सिध्येत् १४२१ [५]	
सिद्धि	श्रेष्ठिनम् ११०८	
सिग्निद्ध	स्निग्ध पृ. १५४ टि. २	
सित	सित १७८ [२]	
सित्ति	सप्ततिः पृ. ३७१ टि. २	
सित्ताण	वनस्पतिविशेषः ५२	
सिद्ध	सिद्ध १५ तः १७	
+ सिद्ध	सिद्धः २११ गा. १७८	
सिद्धकेवल्लि-	सिद्धकेवल्यनाहारकः	
भाणाहारण	१३६९, १३७०	
सिद्धखेत्तोव-	सिद्धक्षेत्रोपपातगतिः	
वातगती	१०९८	
सिद्धखेत्तोव-	,,	
वायगती	१०९३, १०९८	
सिद्धगती	सिद्धगतिः ५६४	
सिद्धणोमबोव-	सिद्धनोमबोपपातगतिः	
वातगती	११००, ११०२, ११०४	
० सिद्धणोमबोव-	,,	
वातगती	११०२, ११०३	
० सिद्धणोमबोव-	,,	
वायगती	११०४	
सिद्धणोमबोव-	,,	
वातगती	पृ. २७१ टि. १-२	
सिद्धत्थिया	सिद्धार्थिका-मिष्टवाय- विशेषः १२३८	
सिद्धयजा	सिद्धवर्जा ६०८, ६२५, ६३८	
सिद्धयणो	सिद्धवर्जः १०९९	
सिद्धत्स	सिद्धत्स २११ गा. १७३	

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
सिद्धा	सिद्धाः २११, २११ गा. १५९-१६०-१६६-१७७- १७९, २२४ तः २२६, ३३४, ४३९, ६०६, ६२३, ६३६, ८६७, १४०५, १५७३, १८७५ [२], १८८२ [३], १८८६, १८८७ [३], १९०१ [२], १९०३ [६], १९७९, २१७६	
० सिद्धा	सिद्धाः १६, १७, १९०० [४]	
सिद्धाण	सिद्धानाम् २२५, २२६, २१७६	
सिद्धाण-	,, २११ गा. १६१, पृ. २२३ टि. १	
सिद्धाणं	सिद्धानाम् २११, २११ गा. १६३ तः १६५-१६९ १७१-१७५, १९० [१], १९४ [१], १४०५, १८७०, १९७३, १९८०	
,, (च. घ.)	सिद्धेभ्यः पृ. ३ पं. ३	
सिद्धालण	सिद्धालयः-ईषत्प्राग्भारै- कार्ये २११	
० सिद्धियाण	सिद्धिकानाम् २६९	
० सिद्धियाणं	,, २६९	
सिद्धि	सिद्धिम् २१७० [२] गा. २३०	
सिद्धी	सिद्धिः-ईषत्प्राग्भारैकार्ये २११	
सिद्धे	सिद्धः १२६५, १८६७, १८७४ [२], १८८१ [३], १८९३	
,,	सिद्धान् १ गा. १, २११ गा. १६८	
सिद्धेहिंलो	सिद्धेभ्यः १९० [४]	
सिद्धो	सिद्धः २११ गा. १६७- १६८, पृ. ५४५ टि. ६	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुरसङ्काह
सिन्धुपारिबा	शिल्पायाः १०१, १०६	
+ सिन्धुपय	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
सिन्धुसंयुद्धा	शुक्तिसम्पुटः—द्वौन्द्रियः	
	जीवाः ५६ [१]	
• सिन्धी	शुक्तिः १२३०	
सिन्ध	स्यात् ५५ [३], ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ६७९, ६८१, ७८२ तः ७८७, ७९३, ७९५, ७९६, ८०७, ८०८ [१], ८१० [१], ८१२ [१], ८१४ [१], ८१६ [१], ८१८ [१], ८२० [१], ८२२ [१], ८२४ [१], ८२६ [१], ८२८ [१], ८३१, ९१० [३], १००२ [१], १००३ [१], १२०३ [१, ३], १२१० [१, ३], १२११, १५५३, १५५९ तः १५६१, १५८५ [१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९ [१], १६०९, १६११, १६१२, १६२८ तः १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [४], १६५०, १६५२, १६५७, १६६०, १८०९, १८६६ [१], १८७१ [१], १८७६ [१], १८७८ [१], १८८१ [१], १८८३ [१], १८८७ [१], १८९० [१], १८९१	

मूलसदो	सङ्ख्येत्यो	सुरसङ्काह
	[१], १८९४ [१], १९०५ [२], २१५३ [४]	
सिन्ध	स्युः ९२१ [१], १०३८ [२], १०५० [२-३], १५९२, १६००, २०९९ [२], २१०० [२], २१०२, २१०६ तः २१०८, २११२, २११३, २१२३ [३], २१२४ [३], २१५३ [५]	
सिन्धा	स्यात् १२२२, १२५२, १२५३	
”	स्युः ९१६ [२], ९२१ [२]	
• सिन्धा	सितानि १९५ [१]	
सिन्धाळा	शृगालाः ७४	
सिन्धाळी	शृगाली ८५१	
सिन्धाळे	शृगालः ८४९, ८५२	
सिन्धाळो	” घृ. २१२ टि. ४	
• सिन्धा	शिरस्काः १९६	
सिन्धिद्वलगा	श्रीकन्दलकाः—एकलक्षः पशुविशेषः ७१	
सिन्धीसिन्धा	सरीसृपाः ६४७ गा. १८३	
सिन्धीसे	शिरीषः ४१ गा. १८	
सिन्धिपवाल	शिलाप्रवाल १७८ [२]	
सिन्धि	शिला—पृथ्वीकायभेदः २४ गा. ८	
”	रोमपक्षिविशेषः घृ. ३४ टि. ७	
सिन्धिपुष्प	शिल्पिभ्रपुष्प १७८ [१-२]	
सिन्धिपुष्प ०	” १८७ गा. १४७	
सिन्धेस ०	श्लेष ५३ गा. ४५	
सिन्धा	शिवानि १७७, १७८ [१], १८८	
• सिन्धरा	शिल्पराणि १९५ [१]	
सिन्धरि	शिल्परिन् १०९८	
सिन्धरीसु	शिल्परिन् १४८	
सीसगणस्त	शिष्यगणस्त १ [गा. २]	
सिन्धेरचुपण	शिल्पेरचुपणाम् ८८४	

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
सिगाबेरुण्णे	शङ्खचैरूर्णम्	१२३४
सिगाबेरे	शङ्खचैरूर्णम्	५४ [१]
	गा. ४८, १२३४	
० सिगाण	फलीनाम्	८८६
सिगाराहं	शङ्खाराणि	२०५२ [२]
सिगिरिडे	चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१]
	गा. ११०	
सिंघाङ्गस्त	शङ्खाटकस्य	५४ [२]
	गा. ५५	
सिंघाणसु	श्लेष्मसु	पृ. ३५ टि. ३
सिंघाणसु	"	९३
सिन्दुवार ०	सिन्दुवार	१२३१
सिन्दुवारे	सिन्दुवारः	४२ गा. २२
+ सिन्दुमोवीरा	सिन्दुसौवीरेषु	१०२
	गा. ११५	
सिंसुमारा	शिङ्गुमाराः—जलचरमेदः	
	पृ. २९ टि. २	
सिंहल	सिंहल—म्लेच्छजातिविशेष	
		९८
० सीण	शीतः	५४८ [२], ५५० [२-३]
सीओसिणं	शीतोष्णम्	२०५७ [३, ५]
सीतजोणिषा	शीतयोनिषाः	७५३
सीतजोणिषाणं	शीतयोनिकानाम्	७५३
सीतकास ०	शीतस्पर्श	४४१, ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]
सीतकासपरिणता	शीतस्पर्शपरिणताः	९ [२-४], ११ [१-४], १२ [१-२, ७], १३ [३-५]
० सीतस्स	शीतस्य	५४० [१], ५५२ [१]
सीतं	शीताम्	२०५६
सीता	शीता—योनिमेदः	७३८ तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१

मूलस्रो	सम्बन्ध	सुसंकाह
सीता	शीता—वेदनामेदः	२०५४
	गा. २२५, २०५५	
"	शीताः	१८६४
सीताण	श्रितया—निःश्रेयिणस्या	२११
० सीताणं	शीतानाम्	५५१ [१], ५५२ [१]
सीते	शीतः—स्पर्शः	५५३
० सीते	" " ५४७ [१-३], ५४८ [१, ३], ५५० [१], ५५१, ५५२	
सीतोदण	शीतोदकम्	२८ [१]
सीतोसिणजोणिषा	शीतोष्णयोनिकाः	७५३
सीतोसिणं	शीतोष्णम्—वेदनामेदम्	२०५६, २०५७ [२], २०५८
सीतोसिणा	शीतोष्णा—योनिमेदः	७३८
	तः ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१	
"	"—वेदनामेदः	२०५५
० सीधु	सीधु	१२३७
सीमागारा	प्राह्वविशेषः	६५
सीय	शीत—स्पर्श	१८०१, १८०९
सीय ०	" " ५०४, ५२५ [१]	
सीयउरण	वनस्पतिविशेषः	४२
	गा. २१	
सीयकास ०	शीतस्पर्श	४४०
सीयकासपरिणता	शीतस्पर्शपरिणताः	८ [४], ९ [१, ५], १० [१-२], ११ [५], १२ [३, ५, ८], १३ [१, ३]
सीयकासपरिणया	"	१२ [४]
सीयकासाहं	शीतस्पर्शानि	८७७ [१३]
सीयलुक्खानो	शीतरक्षाः	१२४१
० सीयस्स	शीतस्य	५४६ [१], ५५० [१], ५५१ [१]

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
सीयं	शीतम् १८६४, २०५२	[२]
„	शीताम्-वेदनाभेदम्	२०५७ [२५], २०५८
सीया	शीताः	२०५२ [२]
सीयाहं	शीतानि	८७७ [१४]
० सीयाणं	शीतानाम्	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
सीलं	शीलम्	१४२० [६-७], १४३७ [६]
सीबणि	श्रीपर्णी	४० गा. १५
सीसगलंकाण	सीसकलण्डानाम्	८८२
+ सीस्य	सीसकम्	२४ गा. ८
सीसवा	शिखापा	४० गा. १५
सीह	सिंह	१९६
सीह[अंक]	सिंहाङ्क	१७७
सीहकण्णा	सिंहकर्णाः-अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
सीहकण्णी	सिंहकर्णी-वनस्पति-	विशेषः ५४ [१] गा. ४७
सिहकिण्ही	(?) „	पृ. २१ टि. ९
सीहमुहा	सिहमुखाः-अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
सीहल	सिंहल-म्लेच्छजाति-	विशेष पृ. ३६ टि. ६
सीहा	सिंहाः	७४, ६४७ गा. १८३
सीही	सिही	८५१
सीहे	सिंहः	८४९, ८५२
सीहो	सिंहः	पृ. २१२ टि. ४
सुण	शुकः	१२२७
सुण्ण	श्रुतेन	११० गा. १२४
सुकत	श्रुत	१७७
सुक्य	„	१७८ [१], १८८
सुक्	शुक-देवलोक	११०, ६३४, १०३५

मूलस्रो	सकयत्यो	सुसंकाह
सुकछिवाडिया	शुकछिवाडिका-शुकबला-	दिफलिका १२३१
सुकयोगलपरिसा-	शुकपुद्गलपरिशाटेपु	हेसु ९३
सुकपोगला	शुकपुद्गलाः	२०५२ [२]
सुकलेसट्टाणा	शुकलेदयास्थानानि	१२४९
सुकलेसट्टागेहिंतो	शुकलेदयास्थानेभ्यः	१२४९
सुकलेसं	शुकलेदयाम्	पृ. २९३ टि. १
सुकलेसं	शुकलेदयम्	पृ. ३०२ टि. ४
सुकलेसा	शुकलेदया	११६४ [३]
„	शुकलेदयाः	११७२
सुकलेसे	शुकलेदयः	१२११, १७५१
सुकलेसेण	शुकलेदयेन	१२५८ [३]
सुकलेसेसु	शुकलेदयेषु	१२११
सुकलेस्सट्टाणा	शुकलेदयास्थानानि	१२४७, १२४९
सुकलेस्सट्टाणाण	शुकलेदयास्थानानाम्	१२४८, १२४९
सुकलेस्सट्टागेहिंतो	शुकलेदयास्थानेभ्यः	१२४७, १२४९
सुकलेस्सं	शुकलेदयाम्	१११६, १२२१ तः १२२४, १२५४
सुकलेस्सं	शुकलेदयम्	१२५८ [३]
सुकलेस्सा	शुकलेदया	११५६, ११५८, ११६३ [१, ३], ११६९ [१], ११८० [९], १२१९, १२२५, १२३१, १२३२, १२३८, १२४०, १२४२ तः १२४४, १२५०, १२५५, १२५६, १२५७ [१-३, ५, ७], १७५२
„	शुकलेदयाः	२५५, ९४२, ९४६, ११५५, ११७०, ११८० [५, ७-८], ११८२ [१, ३], ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९४

मूलसहो	सकयत्यो	सुपंकाह
सुकलेस्साए	शुकलेस्यायाः १२४५, १२४६	
"	शुकलेस्यायाम् १८८५ [४]	
सुकलेस्साभो	शुकलेस्याः ११८० [७-९]	
० सुकलेस्साभो	" ११५५	
सुकलेस्साढाणा	शुकलेरमास्थानानि १२४७	
सुकलेस्साण	शुकलेस्यानाम् ११७२, ११८० [१, ५, ८, १०], ११८२ [१, ३], ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९१, ११९३, पृ. २८४ टि. १	
सुकलेस्साणं	शुकलेस्यानाम् २५५, ११७०	
सुकलेस्सापरिणामे	शुकलेस्यापरिणामः ९३०	
सुकलेस्से	शुकलेरयः १२११, १२१७, १२४१	
सुकलेस्सेसु	शुकलेरयेषु १११७, १२११	
सुका	शुकाः-वैमानिकदेवविशेषाः १४४ [१]	
"	शुक्लः-शुकनिकायदेवाः १९५ [१]	
सुकिलएणं	शुककेन-शुकलेन १२३२	
सुकिलपत्ता	शुकपत्ताः-चतुरिन्द्रिय- जीवाः ५८ [१]	
सुकिलवण्ण ०	शुकवर्णं पृ. १३७ टि. २	
सुकिलवण्णणा-	शुकवर्णनाम्नः मत्स्य १७०२ [२९, ३२]	
सुकिलवण्णणामे	शुकवर्णनाम् १६९४ [९]	
सुकिलवण्णणा-	शुकवर्णनाम्नः मय १७०२ [२४]	
सुकिलवण्णपरि-	शुकवर्णपरिणताः णवा ९ [५], १० [१], ११ [१-५], १२ [१, ३-८], १३ [१-३, ४-५]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुपंकाह
सुकिलवण्णपरिणया	शुकवर्णपरिणताः ८ [१], १० [२], १२ [२], १३ [३]	
सुकिलवण्णपरिणामे	शुकवर्णपरिणामः ९५२	
सुकिलाहं	शुकानि ८७७ [७-८], १७९८ [१-२]	
० सुकिलाहं	" १८०६ [१], १८०९	
सुकिल	शुक ५४४	
सुकिलएणं	शुककेन-शुक्रेण पृ. २९५ टि. ४	
सुकिलमसिषा	शुकमसिका. २३	
सुकिलवण्ण ०	शुकवर्णं ४८०, ४४१	
सुकिलसुत्तए	शुकसुत्तके १२२२	
सुक्केसु	शुकसु-वीर्येषु ९३	
सुगहगामिणीभो	सुगतिगामिन्यः १२४१	
सुगंघ ०	सुगन्ध १७७, १७८ [१], १८८	
सुगंघि ०	सुगन्धि पृ. ५६ टि. ६	
सुगंघिप	कमलविशेषः ५१	
सुगा	शुकाः ८८	
सुणए	शुनकः ८४९, ८५२	
सुणभो	" पृ. २१२ टि. ४	
सुणगा	शुनकाः ७४	
सुणह	शुणत २११ गा. १७५	
सुणिषा	शुनिका ८५१	
सुणेह	शुणोति ९९० [१], ९९१ [१]	
सुणेति	" ९९१ [१], ९९२ [१]	
सुणहा	बहुबीजवनस्पतिः पृ. १७ टि. ९	
सुत	श्रुत-श्रुतज्ञान १९२९	
सुतवण्णण	श्रुताज्ञान ४४८, ४६७ [१], १९२८, १९२९	
सुतवण्णणसागा-	श्रुताज्ञानसाकारोपयोगः रोवभोगे १९२१	
सुतवण्णणी	श्रुताज्ञानी ४७८, ४९६	
"	श्रुताज्ञानिनः २५८, २५९, १९६०	

मूलसहो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
सुतभण्णाणीणं	श्रुताज्ञानिनाम् १५८, २५९	
सुतभण्णाणे	श्रुताज्ञाने १९१७	
० सुतभण्णाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ताः	
उत्ता		१९३१
सुतणाण	श्रुतज्ञान ४४८, ४५२, ४६४	
	[१], १९२८, १९२९	
सुतणाण ०	,, ४४१, ४५९ [१]	
० सुतणाणपञ्चवेहि	श्रुतज्ञानपर्यवेः ४८७ [१]	
सुतणाणपञ्चवेहि	,, ४४१, ४९३	
	[१]	
सुतणाणसागारपा-	श्रुतज्ञानसाकारपश्यता	
सण्ता		१९४८
सुतणाणसागारपा-	,,	
सणया		१९४१
० सुतणाणिसु	श्रुतज्ञानिषु १८९८ [१]	
सुतणाणी	श्रुतज्ञानी ४६०, ४७८,	
	४८६, ४९४	
,,	श्रुतज्ञानिनः २५९	
सुतणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५७	
सुतोवउत्ता	श्रुतोपयुक्ता १७५२	
सुतोवउत्ते	श्रुतोपयुक्तः १७४६,	
	१७५०, १७५१	
० सुत्तए	सूत्रके-सूत्रे १२२२	
० सुत्तत्थं	सूत्रत्रयम् ३५३	
सुत्तरुह	सूत्ररुचिः ११० गा. १२४	
सुत्त[रुह]	,, ११० गा. ११९	
सुत्तवेवालिया	सूक्तवैतालिकाः-कर्मायाः	
		१०५
सुत्तं-	सूत्रम् ११० गा. १२४	
सुत्ता	सुप्ताः ३२५	
सुत्ताणं	सुप्तानाम् ३२५	
सुत्ताणि	सूत्राणि १४९९ [१],	
		१५००
सुत्तीमई	शौफिकावती १०२	
	गा. ११५	
सुदिट्ट ०	सुदृष्ट ११० गा. १३१	
सुद	शुद्ध १२१८ गा. २१०	

मूलसहो	सङ्ख्यस्थो	सुसंकाह
सुद्धदंता	शुद्धदन्ताः-अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्याः ९५	
सुद्धया	प्राहविशेषः पृ. ३० टि. २	
सुद्धवाए	शुद्धवातः ३४ [१]	
सुद्धागणी	शुद्धाग्निः ३१ [१]	
सुद्धे	शुद्धम् १२२०	
सुद्धोदय	शुद्धोदकम् २८ [१]	
सुपक्खोयरसे	सुपक्खुरसः पृ. २९६	
	टि. १५	
सुपिक्खोयरसे	सुपक्खुरसः १२३७	
सुप्पिगंध	सुरभिगन्ध ५४४	
सुप्पिगंध ०	,, ४४१, १८०९	
सुप्पिगंधणामाए	सुरभिगन्धनाम्नः १७०२	
	[२९]	
सुप्पिगंधपरिणता	सुरभिगन्धपरिणताः ८[२],	
	९ [१-५], १० [१], ११	
	[१-५], १२ [१-८], १३	
	[१-५]	
सुप्पिगंधपरिणामे	सुरभिगन्धपरिणामः ९५३	
सुप्पिगंधस्स	सुरभिगन्धस्थ ५४४	
सुप्पिगंधाई	सुरभिगन्धानि ८७७ [१०],	
	१८०६ [१]	
सुप्पिगंधाणो	सुरभिगन्धाः १२४०	
सुप्पिगंधो	सुरभिगन्धः ५४४	
सुप्पिमसइपरिणामे	सुरभिगन्धपरिणामः-	
	शुभशब्दपरिणामः ९५७	
सुभए	सुभगम्-पद्मविशेषः ५१	
सुभग ०	सुभग-पद्मविशेष ५४ [८]	
	गा. ९०	
सुभगणामाए	सुभगनाम्नः १७०२ [५१]	
सुभगणामे	सुभगनाम १६९३	
सुभगत्ताए	सुभगतया २०५२ [२]	
सुभगा	सुभगा-बल्लीविशेषः ४५	
	गा. २९	
,,	सुभगा-श्रीनिग्रयजीवाः	
	५७ [१]	
सुभगामस्स	सुभगनाम्नः १६८४ [१]	

मूलसरो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
सुभणामं	शुभनाम १६८४ [१]	
सुभणामाप	शुभनाम्नः १७०२ [५०]	
सुभणामे	शुभनाम १६९३	
सुभणसा	सुभनाः-बह्विधेशः ४५, गा. ३०	
सुभक्तो	वनस्पतिविशेषः पृ. २२ टि. ४	
सुय	श्रुत १ [गा. १]	
+ सुय	तृणविशेषः ४७ गा. ३५	
सुयभण्णाण	श्रुताज्ञान ४४५ तः ४४७	
सुयभण्णाण ०	,, ४४०, ४४१, ४४३, ४७० [१]	
सुयभण्णाणपरिणामे	श्रुताज्ञानपरिणामः ९३४	
सुयभण्णाणसागर-	श्रुताज्ञानसाकारपदयत्ता	
पासण्ता	१९४५, १९४८	
सुयभण्णाणसागर-	,, १९४१, १९५७ [१],	
पासण्ता	१९५८	
सुयभण्णाणसागा-	श्रुताज्ञानसावरोपयोगः	
रोषभोगे	१९०९, १९१३	
सुयभण्णाणी	श्रुताज्ञानी ४७१, ४८८, १३५२, १८९९ [१]	
,,	श्रुताज्ञानिनः ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], १९५४	
० सुयभण्णाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ताः १९३२	
डत्ता	[१]	
सुयभण्णाणसागर-	श्रुताज्ञानसाकारपदयत्ता	
पासण्ता	१९३७	
सुयणाण	श्रुतज्ञान १२१६ [१], १४३७ [५६]	
सुयणाण ०	,, ४४०, ४७७ [१], ४८५ [१]	
सुयणाणपरिणामे	श्रुतज्ञानपरिणामः ९३३	
सुयणाणसागरपा-	श्रुतज्ञानसाकारपदयत्ता	
सण्ता	१९३७	
सुयणाणसागारोव-	श्रुतज्ञानसाकारोपयोगः	
भोगे	१९०९, १९१३, १९२१	
सुयणाणं	श्रुतज्ञानम् ११० गा. १२९	

मूलसरो	सङ्ख्येत्यो	सुसंकाह
० सुयणाणाई	श्रुतज्ञाने १४२० [५६]	
सुयणाणारिया	श्रुतज्ञानार्थाः १०८	
सुयणाणी	श्रुतज्ञानी १३४८	
,,	श्रुतज्ञानिनः २५७, ९३८, ९४१ [१], १९५४, १९६०	
सुयणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५९	
० सुयणाणेषु	श्रुतज्ञानयोः १२१६ [१]	
सुयधर्मं	श्रुतधर्मम् ११० गा. १३०	
सुयपिच्छे	शुक्रपिच्छम् १२२७	
सुयपिच्छे	,, पृ. २९३ टि. १२	
सुययणनिहाणं	श्रुतरत्ननिधानम् १ गा. २	
सुयययण	श्रुतरत्नम् १ गा. ३	
सुयययण-	श्रुतरत्नम् १ [गा. २]	
सुययिसिद्ध्या	श्रुतविशिष्टता १६८५ [१]	
सुयविंदा	त्रौन्दित्रयजीवाः ५७ [१]	
सुयसागरा	श्रुतसागरात् १ [गा. २]	
सुरह्य	सुरचित १८८	
सुरगण ०	सुरगण २११ गा. १७२	
+ सुरह्य	सुराष्ट्रम् १०२ गा. ११४	
सुरभि	सुरभि १७८ [१], १८८	
सुरभिगंधणामे	सुरभिगन्धनाम १६९४ [१०]	
सुरभिगंधपरिणता	सुरभिगन्धपरिणताः पृ. ६ टि. १-२, पृ. ७ टि. ३, पृ. ८ टि. १-३-५, पृ. १० टि. १	
सुरहि	सुरभि १७७	
सुरिंदे	सुरेन्द्रः १९७ [२]	
सुरूव ०	सुरूप १९२	
+ सुरूव	सुरूपः-भूताभिधानवान- व्यन्तरदेवानामिन्द्रः १९२ गा. १४९	
सुरूवा	सुरूपाः १७७, १७८ [१], १८८	
,,	सुरूपौ १७८ [२]	
,,	सुरूपाणि १९५ [१]	
सुबच्छे	सुबत्सः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५२	

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुवण्णकुमारराया	सुपर्णकुमारराजा	१८५ [२], १८६ [२]
सुवण्णकुमारा	सुपर्णकुमाराः	१४० [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]
सुवण्णकुमाराणं	सुपर्णकुमाराणाम्	१८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८७, ३५१ [१], ५७८
सुवण्णकुमारिंद	सुपर्णकुमारेन्द्रौ	१८४ [२]
सुवण्णकुमारिंदे	सुपर्णकुमारेन्द्रः	१८६ [२]
सुवण्णकुमारीणं	सुपर्णकुमारीणाम्	३५२ [१]
सुवण्णजुहिया	सुवर्णयूयिका	१२३०
० सुवण्णमती	सुवर्णवती	२११
सुवण्णसिन्धी	सुवर्णशुक्तिः	१२३०
सुवण्णा	सुपर्णाः—सुपर्ण[कुमाराः]	१७७ गा. १३७, १८७ गा. १४५, गा. १४७, ४३९
सुवर्णिदे	सुपर्णेन्द्रः—सुपर्णकुमारेन्द्रः	१८५ [२]
सुवर्णे	सुपर्णे—सुपर्णकुमारेषु	१८७ गा. १३८
„	सुवर्णम्	२४ गा. ८
सुसुमारा	शिष्टुमाराः	पृ. २९ टि. २
सुह ०	शुभ	१९६
सुहत्ताए	सुखतया	१८०५, १८०६ [१]
सुहकासा	सुखस्पर्शानि	१९५ [१]
० सुहया	सुखता	१६८१ [१], १६९० [२]
सुहं	सुखम्	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
„	सुखाम्	२०५४ गा. २२६, २०७०
० सुहं	„	२११ गा. १७२
सुहा	सुखा—वेदनामेव	२०६९
० सुहावहा	सुखावहा	२११

मूलस्रो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहिरणियाकुसुमे	सुहिरणियाकुसुमम्	१२३०
सुही	सुखिनः	२११ गा. १७७, २१७६ गा. २३१
सुहुम ०	सूक्ष्म १४९१ [२], १४९२ [२], १४९३ [२], १४९४ [२]	
+ सुहुम	सूक्ष्मः	२१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२
सुहुमअपजजत्तगणं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२३८
सुहुमअपजजत्तयाणं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२४८
सुहुमआउकाइय ०	सूक्ष्माप्यायिक २३९, २४९	
सुहुमआउका-	„	
इय-०		२३८
सुहुमआउकाइया	सूक्ष्माप्यायिकाः	२३७ तः २३९, २४० [३], २४१, २४७ तः २४९, २५० [३]
		३३४
सुहुमआउकाइयाणं	सूक्ष्माप्यायिकानाम्	२३७, २४० [३], २४१, २४७, २४८, २५० [३], २५१, ३५८
सुहुमआउकाइए	सूक्ष्माप्यायिकाः	१३०१
सुहुमआउकाइया	सूक्ष्माप्यायिकाः	२६, २७, १५३
० सुहुमआउकाइया	„	२७
सुहुमआउकाइयाणं	सूक्ष्माप्यायिकानाम्	१५३
सुहुमणामस्स	सूक्ष्मनाम्नः	१७०२ [४७]
सुहुमणामाए	„	१७०२ [४५]
सुहुमणामे	सूक्ष्मनाम	१६९३
सुहुमणिओया	सूक्ष्मनिगोदाः	२३९
सुहुमणिओयाण	सूक्ष्मनिगोदानाम्	२३७
सुहुमणिगोद-०	सूक्ष्मनिगोद	२३८, २४८
सुहुमणिगोदा	सूक्ष्मनिगोदाः	२४७, २४८, ३३४
सुहुमणिगोदे	सूक्ष्मनिगोदः	१३०१
सुहुमतेउकाइय ०	सूक्ष्मतेजःप्यायिक	२३९, २४९

मूलस्रो	सङ्ग्रह	सुसंकाह
सुहुमतेउकाहय—	सुक्ष्मतेजःकायिक	२३८
सुहुमतेउकाहया	सुक्ष्मतेजःकायिकाः	१५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४७ तः २४९, २५० [४], २५१, ३३४
सुहुमतेउकाहयाणं	सुक्ष्मतेजःकायिकानाम्	१५६, २४० [४], २४१, २४७, २४८, २५० [४], २५१, ३६१
सुहुमतेउकाहय्	सुक्ष्मतेजःकायिकः	१३०१
सुहुमतेउकाहया	सुक्ष्मतेजःकायिकाः	२९, ३०, २३९
सुहुमतेउकाहयाणं	सुक्ष्मतेजःकायिका- नाम्	२३७
सुहुमनिगोद०	सुक्ष्मनिगोद	२३९
सुहुमनिगोदा	सुक्ष्मनिगोदाः	२३७, २३८, २४० [७], २४१, २४९, २५० [७], २५१
सुहुमनिगोदाण	सुक्ष्मनिगोदानाम्	२४१
सुहुमनिगोदाणं	,,	२४० [७], २४७, २५० [७], २५१
सुहुमनिगोय०	सुक्ष्मनिगोद	२४९
सुहुमनिगोया	सुक्ष्मनिगोदाः	२५० [७]
सुहुमपञ्जत्तगाणं	सुक्ष्मपर्याप्तकानाम्	२३९
सुहुमपञ्जत्तया	सुक्ष्मपर्याप्तकाः	२५१, ३३४
सुहुमपञ्जत्तयाण	सुक्ष्मपर्याप्तकानाम्	२४९
सुहुमपुठविकाहएसु	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकेषु	६६८ [४]
सुहुमपुठविकाहय- हिंयो	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकेभ्यः	६५० [४-५]
० सुहुमपुठविका- हएहिंयो	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकेभ्यः	६५० [५]
सुहुमपुठविकाहय ०	सुक्ष्मपृथ्वीकायिक	२३९, २४९
सुहुमपुठविका- हय-०	,,	२३८

मूलस्रो	सङ्ग्रह	सुसंकाह
सुहुमपुठविकाहया	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकाः	२०, २१, १५०, २३७ तः २३९, २४० [२], २४१, २४७ तः २४९, २५० [२], २५१, ३३४
० सुहुमपुठविकाहया	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकाः	२१
सुहुमपुठविका- हयाणं	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम्	१५०, २३७, २४० [२], २४१, २४७, २४८, २५० [२], २५१, ३५५ [१]
० सुहुमपुठविका- हयाणं	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम्	३५५ [२-३]
सुहुमपुठविकाहय्	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकः	१३०१
सुहुमपुठविकाहय- एगिदिय- ओराखियसरीरे	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकैकेन्द्रियौ- दारिकशरीरम्	१४७८ [१-२] ०,, १४७८ [२]
सुहुमपुठविकाह- याण	सुक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम्	१४९० [२]
सुहुमवणप्फहा- काहय्	सुक्ष्मवणस्पतिकायिकः	१३०१
सुहुमवणप्फहाका- हय ०	सुक्ष्मवणस्पतिकायिक	२३९, २४९
सुहुमवणप्फहा- हय- ०	,,	२३८
सुहुमवणप्फहा- काहया	सुक्ष्मवणस्पतिकायिकाः	२३७, २३९, २४० [६], २४१, २४८
सुहुमवणप्फहाका- हयाणं	सुक्ष्मवणस्पतिकायिकानाम्	२३७, २४० [६], २४७, २४८, ३६७
सुहुमवणप्फतिका- हया	सुक्ष्मवणस्पतिकायिकाः	२३८, २५१
सुहुमवणप्फहाका- हया	,,	३५, ३६, १६२, २४७, २४९, २५० [६], ३३४
० सुहुमवणप्फ- हाहया	,,	३६

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुरंकाह
सुहुमवणस्सइकाइ-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानाम्	
वाणं	१६२, २४१, २५१	
सुहुमवणस्सति-	"	
काइवाणं	२५० [६], ३३४	
सुहुमवाउकाइय	सूक्ष्मवायुकायिक	२३९, २४९
सुहुमवाउका-	"	
इय - ०		२३८
सुहुमवाउकाइया	सूक्ष्मवायुकायिकाः १५९, २३७तः २३९, २४० [५], २४७तः २४९, २५० [५], ३३४	
सुहुमवाउकाइयाणं	सूक्ष्मवायुकायिकानाम्	
	१५९, २३७, २४० [५], २४१, २४७, २४८, २५० [५], २५१, ३६४ [१]	
० सुहुमवाउकाइ-	सूक्ष्मवायुकायिकानाम्	
याणं	३६४ [२]	
सुहुमवाउकाइय	सूक्ष्मवायुकायिकः १३०१	
सुहुमवाउकाइयण-	सूक्ष्मवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
सिदिषवेउन्विद्य-	बैकियशरीरम्	
सरीरे	१५१५ [२]	
सुहुमवाउकाइया	सूक्ष्मवायुकायिकाः ३२, ३३	
० सुहुमवाउकाइया	"	३३
सुहुमसंपराय	सूक्ष्मसम्पराय	१७४२
सुहुमसंपराय	सूक्ष्मसम्पराय	१२२, १३७
सुहुमसंपराय ०	" १२१, १२२, १३३, १३७	
सुहुमसंपरायच-	सूक्ष्मसम्परायचारित्र	
रित्तपरिणामे	परिणामः	९३६
सुहुमस्स	सूक्ष्मस्य १७०२ [४८], २१७५	
सुहुमा	सूक्ष्माः ५४ [११] [गा. १], २३७तः २४० [१], २४१, २४७तः २५० [१], २५१, २६७, ३३४, ९९३, ९९४, २१६८, घृ. ४८ टि. ३	

मूलस्रो	सङ्कल्यो	सुरंकाह
सुहुमाहं	सूक्ष्माणि १७८ [१-२]	
सुहुमाण	सूक्ष्माणाम् १५०४ [३]	
सुहुमाणं	सूक्ष्माणाम् २३७, २४० [१], २४१, २४७, २५० [१], २५१, २६७, १५०६ [५]	
सुहुमे	सूक्ष्मः १३००, १३०२, १३८६	
सुहो	शुभः २११ गा. १७३	
सुंकलितणा	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
सुंठि	शुण्ठी ५४ [८] गा. ९२	
सुंठे	तृणविशेषः ४७ गा. ३६	
सुंवे	पर्वतवनस्पतिविशेषः ४६ गा. ३३	
सुंसुमारा	शिथुमाराः-जलचरमेदः ६३, ६७	
० सुई	सूचिः ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ तः ९२४	
सुईकलावसंठाण-	सूचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिण्	तम् १४९२ [१]	
सुईमुहा	सूचिमुखाः-द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
सूचलि ०	म्लेच्छजातिविशेषः घृ. ३६ टि. १५	
सूयीकलावसंठाण-	सूचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिण्	तम् ९८६	
सूयीमुहा	सूचिमुखाः-द्वीन्द्रियजीवाः घृ. २७ टि. ५	
सूर	सूर्य १६७ तः १७४	
सूरकंतमणिणिस्सिण्	सूर्यकान्तमणिनिभितः ३१ [१]	
सूरकंते	सूर्यकान्तः २४ गा. ११	
सूरणकंदे	सूर्यकन्दः ५४ [१] गा. ५३	
० सूरवल्ली	सूरवल्ली ४५ गा. ३०	
सूरकिमाणे	सूर्यविमाने ३९९ [१-३], ४०० [१-३]	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
+ सुरसेना	सुरसेनेषु १०२ गा. ११६	
सुरा	सूर्याः-सूर्यनिकायदेवाः १४२ [१], १९५ [१]	
० सुरा	सूराः-सूर्यनामाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६	
सूरिष	सूर्य १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०	
० सूरिया	सूर्यौ १९५ [२]	
सुलपाणी	शुलपाणिः १९८ [२]	
सुस्वरणामाप	सुस्वरनाम्नः १७०२ [५२]	
सुस्वरणामे	सुस्वरनाम १६९३	
से	अथ ३ तः ६, १४ तः २४, २६ तः २८ [१], २९ तः ३१ [१], ३२ तः ३४ [१], ३५ तः ५२, ५४ [१], ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], ५९ तः ६७, ६९ तः ७४, ७६ त ८३, ८५ [१], ८६ तः ९०, ९२ तः ९७ [१], ९८ तः १३२, १३४ तः १४० [१], १४१ [१], १४२ [१], १४३, १४४ [१], १४५, १४६ [१], १४७ [१], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], ८३०, ८३१, ८६७, ८६८, ८८२ तः ८८६, ९९४, १०८६, १०९० तः ११२२, ११२४ तः ११२६, ११२८ तः ११३०, ११३२, ११३८, ११३९, ११४२, १२०१ [१], १२०३ [१, ३], १२०७ [१], १२०८,	

मूलसहो	सङ्ख्यत्यो	सुसंकाह
	१२०९, १२१० [१, ३], १२११, १२१५ [१-३], १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५१ तः १२५३, १२५५, १२५४, १२५७ [१], १२५८, १२६०, १२६३, १२६४, २०४६, २०५१, २०५२ [१-२], २०७८, २०८०, २०८३, २१६९, पृ. २७५ टि. ६	
से	तद् ५, १३ [५], १६, १७, २१, २३, २५ [३], २७, २८ [४], ३०, ३१ [४], ३३, ३६, ४० तः ५३, ५४ [३] गा. ५६ तः ५८ गा. ६० तः ६५, ५४ [४] गा. ६६ तः ६८ गा. ७०, ५५ [३], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६३ तः ६७, ६८ [४], ७१ तः ७३, ७५ [४], ७९ तः ८३, ८४ [४], ८५ [५], ८७ तः ९०, ९१ [४], ९३, ९५, ९६, ९८, १००, १०२ तः १०८, ११०, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२, १३४ तः १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २११, २७२ [१-५], २७३, ४३९ तः ४४१,	

मूलसहो

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

मूलसहो

सङ्ख्ययो

सुसंकाह

४४३ तः ४४८, ४५२,
 ४५५ [१-३], ४५६ [१],
 ४५७ [१], ४५९ [१],
 ४६२ [१], ४६४ [१],
 ४६६ [१], ४६७ [१],
 ४६८ [१], ४७० [१],
 ४७३ [१], ४७४ [१],
 ४७५ [१], ४७७ [१],
 ४८१ [१], ४८२ [१],
 ४८३ [१], ४८५ [१],
 ४८७ [१], ४८९ [१],
 ४९० [१], ४९१ [१],
 ४९३ [१], ४९५ [१],
 ४९७, ४९९ [२], ५०३ तः
 ५०५, ५०८ तः ५११,
 ५१३ तः ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२९ [१], ५३० [१],
 ५३१ [१, ३], ५३२
 [१], ५३३ [१], ५३७
 तः ५३९ सूत्राणां प्रथम-
 कण्डिका, ५४१ [१],
 ५४२ [१], ५४३ [१],
 ५४५ [१], ५४७ [१],
 ५४८ [१], ५५० [१],
 ५५१ [१], ५५२ [१],
 ५५४ [१-३], ५५५
 [१], ५५६ [१], ५५७
 [१], ५५८, ८८२ तः
 ८८६, ९४६, ९५७,
 ९८३ [२], ९८४, ९८५
 [७], ९९६, १०८९ तः
 १०९१, १०९४ तः
 १०९९, ११०१, ११०३,
 ११०४, ११०६ तः
 ११२२, १२१५ [१-३],
 १२२०, १२२२, १२२६

तः १२३१, १२३३ तः
 १२३८, १२५२, १२५३,
 १३२६, १३३०, १३३४,
 १३४३, १३४४, १३४६,
 १३५२, १३५९, १३७५,
 १४३२ [२], १४३६
 [२], १४३७ [२-६],
 १४४४, १४५९, १५२३
 [१-२], १५२६ [१-६],
 १५७० तः १५७३,
 १७९६, १८०६ [१],
 १८१५, १८२४, १८६४,
 १९२८, १९२९, २१५३
 [२, ४, ६], २१५६ [२],
 २१५९ [२], २१६६
 [४], २१६९, २१७०
 [१], २१७० [२] गा.
 २२९, २१७३ [१],
 २१७४ [१], २१७५,
 २१७६, घृ. २४६

दि. १.

तद् ९९४, ९९८, ११२५,
 ११२६, ११२८ तः
 ११३०, ११३२, ११३३
 [१], ११३८, ११४२,
 ११४४, १२१५ [१, ३],
 १२२०, १२५३, १२५५,
 १९२८, १९३१, १९३२
 [१], १९५४, १९५७
 [१], १९५८, १९६०,
 १९६३, १९६४, २०४६,
 २०५१, २०५२ [१],
 २०७८, २०८०, २०८३,
 २१६९, २१७६, घृ. १६१
 डि. २, घृ. २४५ डि. ४,
 घृ. २७४ डि. १, घृ. २७६

दि. २

से-

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
से	तस्य १७४४, १८६४, १९६३, १९६४, २०५२ [२]	
सेकार्लसि	भविष्यत्काले	पृ. ३९४ टि. १
सेज्जा	शय्या	२१७४ [४]
+ सेडिय	तृणविशेषः	४७ गा. ३५
सेडी	रोमपक्षिविशेषः	८८
सेडिवगममूलाई	श्रेणिवर्गमूलानि	९१८ [१]
सेडी	श्रेणिः	९२१ [१]
सेडीय	श्रेण्याः	९२१ [१]
सेडीभो	श्रेण्यः ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२४	
० सेडीभो	,,	१५५१ [२]
सेडीणं	श्रेणीनाम् ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ तः ९२४	
सेडीहिं	श्रेणिभिः	पृ. २२७ टि. ४
सेणयप	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १५
सेणावहरणसं	सेनापतिरत्नत्वम्	१४६७
सेणावर्ह	सेनापतिम्	११०८
० सेणावर्च	सेनापत्यम्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
सेणिषप	वनस्पतिविशेषः	पृ. १८ टि. १५
सेण्हा (सण्हा)	,,	४० गा. १५
सेता	श्वेता	२११
सेते	श्वेतः-धान्यन्तरेन्द्रः	१९४ गा. १५३
सेत्सप्या	श्वेतसर्पाः	७९
सेयकणवीरे	श्वेतकरवीरः	१२३१
सेयबंभुजीवप	श्वेतबन्धुजीवकः	१२३१
सेयबिवा	श्वेतान्त्रिका	१०२ गा. ११७
सेबंसि	सेये-कदंमे	११२१
सेबा	श्वेताः	१९६

भा. ५ [१]-२६

मूलसदो	सकन्यथो	सुसंकाह
सेबालंसि	एष्यत्काले	१८०३, १८१०, १८१६
सेपासोप	श्वेताशोकः	१२३१
सेरियप	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४
सेखं	शैलः	८५३
सेल्ह	शैलः-वृक्षविशेषः	४० गा. १३
सेलेसिपडिवणगा	शैलेशीप्रतिपन्नकाः	८६७, १५७३
सेलेसिमद्वाप	शैलेष्यद्वायाः	२१७५
सेलेसिं	शैलेयीम्	२१७५
सेलेसु	शैलेषु	१४८
सेल्लगारा	शैलकाराः-शिल्पार्याः	१०६
सेल्लारा	,,	पृ. ३८ टि. ८
सेवट्टसंघणन-	सेवार्तसंहनननामः	
णामस्स		१७०२ [२२]
सेवट्टसंघणस्स	सेवार्तसंहननस्य	१७०२ [२८, ३०]
सेवट्टस्स	सेवार्तस्य	१७०२ [३२-३३]
० सेवणा	सेवनम्	११० गा. १३१
+ सेबाल	शैवलः	४३ गा. २५, ५५ [३] गा. १०८
सेबाले	,,	५१, ५४ [१] गा. ४७
सेस ०	शेष ५२५ [१], १७४२	
सेसण्णु	शेषकेषु	१७४१
सेसरा	रोमपक्षिविशेषः	पृ. ३४ टि. ३
सेससप्या	शेषसर्पाः	पृ. ३२ टि. १
सेसं	शेषम्	१८१ [१-२], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२], १९८ [१-२], १९९ [२], २०० [१], २०१ [१], २०५ [१], २०७, २०९, ५४४, ६४८, ६५०

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
सोमधिप	सौगन्धिकः २४ गा. ११	
० सोमधिषाण	सौगन्धिकानाम् ५४ [८] गा. ९०	
सोमे	शोकः १६९१ [५]	
सोमिण्यसु	शोणितेषु ९३	
सोत्तियमई	शौकितकावती पृ. ३ अटि. ६	
सोत्तिया	शौक्तिकाः—द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
”	सौत्रिकाः—कर्मार्याः १०५	
सोत्थिय	स्वस्निक २११	
सोत्थियसाप	वनस्पतिविशेषः ४९ गा. ४०	
सोमंगलगा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
सोयविष्णाणावरणे	श्वेनविज्ञानावरणम् १६७९	
सोया	श्रोत्रे १०२५	
सोयावरणे	श्रोत्रावरणम् १६७९	
+ सोरट्टा	सौरग्रेषु पृ. ३७ टि. ३	
सोरियं	सौरिकम्—सौरिकपुरम् १०२ गा. ११३	
सोलस	षोडश १०३०, १०३६, १०४१ [१-२, ६-८], १०४३ [१, ३, ५], १०४५ [१], १०४६ [३, ५], १०८३, १२५८ [८], १५८७ [२], १६७४ [२], १६७८ [३], १७०२ [२०], २१६९, पृ. २५५ टि. २	
सोलस -	षोडश १७३	
सोलसगं	षोडशकम् १७४ गा. १३३-१३४	
सोलसणं	षोडशानाम् १९० [२], १९५ [२]	
सोलसमं	षोडशम् पृ. २७३ पं. १३	
सोलसबिदे	षोडशविधम् ८९६, १६९१ [४]	
सोलसहिं	षोडशभिः १७२३	
सोलसुत्तर ०	षोडशोत्तर १७३	

मूलसदो	सङ्ख्ययो	सुसंकाह
सोलसुत्तरे	षोडशोत्तरे १७२	
सोलं	षोडशम् ७९० गा. १८८ तः १९०	
सोवक्कमाउया	सोपकमायुष्काः ६७९, ६८१	
सोवच्छिया	श्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
सोहग्ग ०	सौभाग्य २०५२ [२]	
सोहम्म	सौधर्म १५२६ [५]	
सोहम्म -	” ६३४, १०३४, २०५१, २०५२ [१]	
सोहम्म ०	” ६२२	
सोहम्म - ०	” १९६, २१०, ६५०, [१८], ६५९, ६७४, १५३२ [५], १५५१ [३]	
सोहम्मकल्पे	सौधर्मकल्पे ५८०	
० सोहम्मग	सौधर्मक १०४१ [७]	
सोहम्मगकल्प ०	सौधर्मककल्प १९७ [१-२]	
सोहम्मगदेवत्ते	सौधर्मकदेवत्ते १०४३ [५]	
सोहम्मगदेवत्स	सौधर्मकदेवत्स १०४५ [१]	
सोहम्मगदेवा	सौधर्मकदेवाः ७०२, १९९८	
सोहम्मगदेवाणं	सौधर्मकदेवानाम् १९७ [१], १०५२, २०१४ [१]	
सोहम्मगदेवे	सौधर्मकदेव १०४५ [१], १४५७	
सोहम्मगहंसप्	सौधर्मवतंसकः १९७ [१]	
सोहम्मगहंसगा	सौधर्मवतंसकाः २०३ [१]	
सोहम्मगहंसया	” २०१ [१]	
सोहम्मस्स	सौधर्मस्य १९९ [१], ७७८	
सोहम्मं	सौधर्मम् १९६३	
सोहम्मा	सौधर्माः १८४ [१]	
सोहम्मादी	सौधर्मादि ७७६	
सोहम्मे	सौधर्मे १९८ [१], १९९, [१], २२३ [१], ३३४, ४०९ [१] तः ४१२ [३], १४७०	
”	”	
सोहम्मेहिंयो	सौधर्मः १९७ [१], १८३० सौधर्मेभ्यः ६५० [१८]	

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
सोहंत	शोभमान	१८८
सौंदमगरा	मकरविशेषः	६६
	ह	
हृदे	वनस्पतिविशेषः ५१, ५२, २७	टि. १
हृत्थ —	हस्त १७७, १७८ [१-२],	१८८, १९६
० हृत्था	हस्ताः	१८८
० हृत्थाभरणा	हस्ताभरणाः १७७, १७८	[१-२], १८८, १९६
हृत्थिणिया	हस्तिनिका-हस्तिनी	८५१
हृत्थिपूयण्या	गम्भीपदपशुविशेषः	पृ. ३१ टि. २
हृत्थिपूयणा	,, पृ. ३१ टि. २	
हृत्थिमुहा	हस्तिमुखाः-अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
हृत्थिरयणत्तं	हस्तिरयणत्वम्	१४६८
हृत्थिसौडा	हस्तिगुण्डाः-त्रोन्दित्रय-	जीवाः ५७ [१]
हृत्थी	हस्ती ७३, ८४९, ८५२	
हृत्थ	हृत्थ	१९६
हृत्थकण्ठा	हृत्थकर्णाः-अन्तर्द्वीप-	मनुष्याः ९५
हृत्थकळा	हृत्थकर्णाः-म्लेच्छजाति-	विशेषः पृ. ३६ टि. ३
हृत्थळायं	हृत्थळायाम्	१११४
हृत्थमुह	हृत्थमुल्ल-म्लेच्छजाति-	विशेषः पृ. ३६ टि. ३
हृत्थवर	हृत्थवर	१७७
हृत्थप	हरीतकः-वृक्षविशेषः	४० गा. १४
हृत्थणुया	हृत्थणुका-वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा. ५२
हृत्थणू	हृत्थणुः-अपकायमेदः	पृ. १४ टि. २
हृत्थणू	,, ,	२८ [१]

मूलसरो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
+ हरिकंत	हरिकान्तः-वानव्यन्त-	रेन्द्रः १८७ गा. १४३
हरिडप	हरीतकः-वृक्षमेदः	पृ. १७ टि. ६
हरितग	हरितकः-वनस्पतिविशेषः	४९ गा. ३९
+ हरिय	हरितानि	३८ गा. १२
हरिया	हरिताः-जात्यार्याः	१०३ गा. ११८
,,	हरितानि	४९
हरियालगुलिया	हरितालगुटिका	१२३०
हरियालभेप	हरितालमेदः	१२३०
हरियाले	हरितालः	२४ गा. ९, १२३०
हरिवास ०	हरिवर्ष १०९८, १२५७	[१३]
हरिवासेहि	हरिवर्षः	९६
० हरिसा	हर्षाः	१६७ तः १७४
हरिस्सहे	हरिस्मह-विशुल्कुमारैन्द्रः	१८७ गा. १४४
हलधरवसनणे	हलधरवसनम्-बलदेव-	वसनम् १२२७
हलिहगुलिया	हरिद्रागुटिका	१२३०
हलिहपला	हारिद्रपत्राः-चतुरिन्द्रिय-	जीवाः ५८ [१]
हलिहमच्छा	मत्स्यविशेषः	पृ. २९ टि. ५
हलिहा	हरिद्रा ५४ [१] गा. ४८,	१२३०
हलिहामेप	हरिद्रामेदः	१२३०
हलिमच्छा	मत्स्यविशेषः	६३
हलीसमगरा	,,	६३
हवइ	भवति १९४ गा. १५२,	२१७६
हवति	,, ४२ गा. २१, २०५४	गा. २२५, पृ. ३९५ टि. १
हवति	भवन्ति ४३ गा. २६, ५४	[११] गा. १०४-१०५, ८३

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
हर्षति -	भवन्ति ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], १६९, १७३, १७८ [१], १८१ [१], १९७ [१], १९८ [१], २०६ [१], २०७, २०८	
हवेज्ज	भवेत् २११ गा. १६१	
हवेज्जा	,, २११ गा. १७३	
हर्षं -	शीघ्रम् २१६९	
हसिष	हसित १८८	
हस्स	हस्व २१७५	
हस्स ०	हास्य पृ. ३७२ टि. ३	
हस्सगहपरिणामे	हस्वगतिपरिणामः ९४९	
हस्से	हासः-वानव्यन्तरेन्द्रः पृ. ६७ टि. ३	
हंता	हन्त ८३०, ८३२ तः ८३८, ८४९, ८५१ तः ८५७, ८९७, ९९३, १०००, १००१, ११३८, ११३९, १२०१ [१], १२०३ [१, ३], १२०८, १२१० [१], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५२, १२५३, १२५५, १२५८ [१-२, ५-८], १४२० [५], १४२५ [१], १४३७ [४-५], १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६४०, १७९५, १८०३, १८०६ [१], १८०७, १८१४, १९६४, २०३३, २०३४ [१], २०३५, २१६९	
+ हंसग	हंसकः-मणिमेदः पृ. १४ टि. १	
+ हंसगज्ज	हंसगर्भः-,, पृ. १४ टि. १	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाह
हंसा	हंसाः ८८	
हंसे	हंसः-मणिमेदः २४ गा. ११	
हायमाणपु	हायमानकः २०२७	
हार	हार २११	
हार ०	,, १७७, १७८ [१-२], १९६	
हारोस	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
हालाहला	श्रीन्द्रयजीवाः ५७ [१]	
हालिह	हारिद्र ५४४, १८०९	
हालिह ०	,, १८०६ [१]	
हालिहएणं	हारिद्रकेण १२३२	
हालिहमत्तिया	हारिद्रमृत्तिका २३	
हालिहवण ०	हारिद्रवर्ण ४४०, ४४१	
हालिहवणणामाए	हारिद्रवर्णनामः १७०२ [२५]	
हालिहवणपरि-	हारिद्रवर्णपरिणताः ९	
णता	[४], १० [१], ११ [१] तः १३ [५]	
हालिहवणपरिणया	,, ८ [१], १० [२]	
हालिहसुत्तपु	हारिद्रसूत्रके १२२२	
हालिहार्ह	हारिद्राणि ८७७ [७]	
हास ०	हास्य-मोहनीयकर्ममेदः १८८, १७०० [१२], १७०८ [९]	
+ हास	हास्ये ८६३ गा. १९५	
हासणिस्सिया	हास्यनि-स्रता ८६३	
हासरई	हासरतिः-वानव्यन्तरेन्द्रः १९४ गा. १५३	
हासे	हासः-,, १९४ गा. १५३	
,,	हास्यम्-मोहनीयकर्ममेदः १६९१ [५]	
हिट्ठं	अधः पृ. २२७ टि. ३	
हिट्ठा	अधस्तात् १७१ तः १७४	
+ हिट्ठिमया	अधस्तन्वाः १७४ गा. १३३	
हिमपु	हिमकम्-हिमम् २८ [१]	
हिमे	,, पृ. १४ टि. २	
हिरण्यवद्धिं	हिरण्यवृत्तिः ९६	

मूलसदो	सकयव्यो	सुरंकाइ
हिस्त्रिया	भीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
हिगुरुकखे	हिगुरुकः ४८ गा. ३८	
हिगुलुप	हिगुलुकः २४ गा. ९	
० हिगुलुप	" १२२९	
हीणस्सरया	हीनस्वरता १६८४ [२]	
० हीणा	हीनाः २११ गा. १६१	
हीणे	हीनः ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१]	
० हीणे	हीनः ४४०, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१]	
हीरो	हीरः-विषमच्छेदम् उह न्दुरे वा ५४ [४] गा. ६६ तः गा. ७५	
हुजा	भवेत् १२१६ [१]	
हुंडसंठाणणामे	हुण्डसंस्थाननाम १६९४ [८]	
हुंडसंठाणसंठिण	हुण्डसंस्थानसंस्थितम् ९८३ [२], ९८७ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १५२३ [१]	
हुंडसंठाणसंठिया	हुण्डसंस्थानसंस्थिताः १४९८ [३], १५००, १५०१ [४]	
हुंडे	हुण्डम्-संस्थानम् ९८८, १४९८ [१], १५०१ [१], १५२३ [२]	
हुयवह ०	हुतवह १७८ [२]	
हुस्सं	हुस्वम् २११ गा. १६१	
हुण ०	हुण-च्छेदजातिविशेष ९८	
हेडं-	हेनुम् ११० गा. १२३	

मूलसदो	सकयव्यो	सुरंकाइ
हेट्टा	अधस्तात् १६८ तः १७०, १७७, १७८ तः १८३	
	सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९१ [१], २१७५, घृ. ५३ टि. ३	
हेट्टिमउवरिम-	अधस्तनोपरितनप्रायेयक	
गेवेज्जा ०	४२९ [१-३]	
हेट्टिमउवरिमगे-	अधस्तनोपरितनप्रायेयकाः	
वेज्जागा	१४६ [१], ७१६	
हेट्टिमउवरिममाणं	अधस्तनोपरितनानाम्- प्रायेयकाणाम् १८४४	
हेट्टिमगेवेज्जागां	अधस्तनप्रायेयकाणाम् २०९	
हेट्टिमगेवेज्जा	अधस्तनप्रायेयक ६२२	
हेट्टिमगेवेज्जागदेवानां	अधस्तनप्रायेयकदेवानाम् २०७	
हेट्टिमगेवेज्जागा	अधस्तनप्रायेयकाः २०७, ३३४	
हेट्टिमगेवेज्जागां	अधस्तनप्रायेयकाणाम् २०७, २०८	
हेट्टिमगेवेज्जागां	" ६०१	
हेट्टिममज्जिम ०	अधस्तनमध्यम ८२८ [२]	
हेट्टिममज्जिमगे	अधस्तनमध्यमप्रायेयक	
वेज्जा ०	४२८ [१, २]	
हेट्टिममज्जिमगेवे-	अधस्तनमध्यमप्रायेयक-	
ज्जागदेवा	देवाः ७१५, २००५	
हेट्टिममज्जिमगेवे-	अधस्तनमध्यमप्रायेयकाः	
ज्जागा	१४६ [१]	
हेट्टिममज्जिममाणं	अधस्तनमध्यमानाम्- प्रायेयकाणाम् १८४३	
हेट्टिमहेट्टिमगेवि-	अधस्तनाधस्तनप्रायेयक-	
ज्जागदेवा	देवाः ७१४	
हेट्टिमहेट्टिम ०	अधस्तनाधस्तन ४२७ [१-३]	
हेट्टिमहेट्टिमगे-	अधस्तन. अधस्तनप्रायेयक	
वेज्जा ०	४२७ [१]	
हेट्टिमहेट्टिमगेवे-	अधस्तनाधस्तनप्रायेयकाः	
ज्जागा	१४६ [१]	

मूलसहो	सकयस्थो	सुत्तकाह
हेट्टिमहेट्टिमगेवेज्ज	अधस्तनाधस्तनग्रैवेयका-	
गाणं	गाम्	१८४२
हेट्टिमिल्ले	अधस्तनम्	पृ. ४१७
	टि. १ तः ३	
हेट्टिमेषु	अधस्तनेषु [ग्रैवेयकेषु]	२०९
	गा. १५७	
हेट्टिल्लं	अधस्तनम्	११०१
हेट्टिल्लानो	अधस्तनम्	११०१
हेट्टिल्ले	अधस्तनः	१५५१ [१]
"	अधस्तनम्	१९९८,
	२०००, २००२ तः २००६	
हेतुहिं	हेतुभिः	१९६३
हेम	हेमन्	१९७ [२]
हेमवण्णिं	हेमवने	९६
हेमवय ०	हेमवत	१०९८,
	१२५७ [१२]	
हेरषवय	हेरषवत	१०९८
हेलियमण्छा	मत्स्याविशेषः	पृ. २९ टि. ५
होह	भवति ११० गा.	१२६
	गा. १२९, १७४ गा.	
	१३३, २११ गा.	१६५,
	१२६० तः १२६२ [२],	
	१२६४ [१] तः १२६६	
	[१], १२६७, १२६८	
	[१], १२७० [२],	
	१२७१ तः १२७३,	
	१२७५, १२७९, १२८४,	
	१२८५, १३०५, १३१०,	
	१३१२, १३२० तः	
	१३२२, १३२५, १३३१,	
	१३३४, १३३६, १३४३,	
	१३४६, १३५०, १३५५,	
	१३६५, १३६६, १३६९,	

मूलसहो	सकयस्थो	सुत्तकाह
	१७९३ गा. २१८, पृ. १४	
	टि. १, पृ. ३१५ टि. १	
होज्ज	भवेयुः	१६४९ [१]
होज्जा	भवेयुः १२१६ [१], १२१७	
"	भवेयुः १०७७, १०७८,	
	१०८१, १०८३, १०८९,	
	१५८३ [१], १६४३.	
	१७५७, १७५८ [१],	
	१७६०, १७६१, १७६४,	
	१७६५ [२], १७७४ [१],	
	१७७८, १७८१, १७८४	
	[१, ३], १७८९, १८६९	
	[१]	
होण	हूण-म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ. ३६ टि. ३	
होति	भवति ४८ गा. ३८, ५४ [२]	
	गा. ५५, ५४ [७] गा. ८५,	
	५४ [८] गा. ९६, २११ गा.	
	१६३, ७९० गा. १८५,	
	९४८ गा. १९९, १२५९	
	गा. २१२, १३००, १३२७	
+ होत्तिय	होत्रिकम्-तृणविशेषः	४७
	गा. ३५	
होमाणे	भवन् १२१६ [१], १२१७	
होति	भवन्ति ५३ गा. ४५-४६,	
	५४ [८] गा. ९३ गा. ९५,	
	९१ [४] गा. १११, १७४	
	गा. १३५, १८७ गा. १३८	
	गा. १४०-१४१ गा. १४५	
	त. गा. १४८, २११ गा.	
	१६६, १५८४ [२],	
	१६१६ [२], १९८० गा.	
	२२१	

तदयं परिसिद्धं

विसेसणामाणुकमो

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
अ		
अक्षरपुट्टिया	लिपिविशेषः	३८
अच्छा	नगरी	३७
अच्छादेश	जनपदः	३७ टि. ४
अच्छापुरी	नगरी	"
अजाल	म्लेच्छजातिः	३६
अजसाम	निर्ग्रन्थः—स्थविरः,	
	प्रज्ञापनासूत्रकारः	३
अजमल	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ११
अजुबोगद्वार	जैनागमः	१२५ टि. १
अन्ध	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अभिवानराजेन्द्र	जैनागमकोशः	२४६ टि. २
अरबाग	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अरबाग	"	३६
अब्बद	"	३६ टि. ७
अहिष्ठ	नगरी	३७
अकलिबी	लिपिविशेषः	३८
अंगा	जनपदः	३७
अंतकिरिया	प्रज्ञापनासूत्रग्रन्थ	
	विंशं पदम्	४
अंतकलरिया	लिपिविशेषः	३८
अंब	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
अंब	"	३६ टि. ७
अंबदह	"	"
आ		
आचारक्षूर्णि	जैनागमव्याख्या-	
	ग्रन्थः	१४ टि. १
आचारक्षसूत्र-	"	
निर्मुक्ति	"	"

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
आचाराक्षसूत्र-	निर्ग्रन्थः—स्थविरः,	
निर्मुक्तिकृत	श्रीभद्रबाहुस्वामी	१४ टि. २
आभासिय	म्लेच्छजातिः	३६
आबंसलिबी	लिपिविशेषः	३८
आहार	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टा-	
	विंशं पदम्	४
इ		
इंदिम	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्च-	
	दशं पदम्	४
उ		
—उट्ट	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ५
—उट्ट	"	३६
उत्तराध्ययन-	जैनागमव्याख्या-	
चूर्णि	ग्रन्थः	३६ टि. ५
उत्तराध्ययनसूत्र	जैनागमः	१४ टि. १
उबभोग	प्रज्ञापनासूत्रस्यैको-	
	नविंशं पदम्	४
उस्सास	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	सप्तमं पदम्	४
ओ		
ओगाहणसंठाण	प्रज्ञापनासूत्रस्यैक-	
	विंशं पदम्	४
ओही	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रय-	
	स्त्रिंशं पदम्	४
क		
कण	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १७
कणवीर	"	"

तदर्थं परिसिद्धं - विसेसणामाण्युक्तम्

४०९

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
कम्म	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रयोविंशं पदम्	४
कम्मबंधन	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु- विंशं पदम्	४
कम्मवेदन	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्च- विंशं पदम्	४
कलिंगा	जनपदः	३७
कसाव	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु- र्दशं पदम्	४
कंचणपुर	नगरम्	३७
कंचणपुरी	नगरी	३७ टि. २
कपिल	नगरम्	३७
काय	म्लेच्छजातिः	३६
कायडिई	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टा- दशं पदम्	४
कासी	जनपदः	३७
किरात	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
किराय	"	"
किरिया	प्रज्ञापनासूत्रस्य द्वाविंशं पदम्	४
कुञ्ज	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
कुणाल	जनपदः	३७ टि. ४
कुणाला	"	३७
कुणालादेश	"	३७ टि. ४
कुद	"	३७
कुलबख	म्लेच्छजातिः	३६
कुलाव	"	३६ टि. ३
कुलार्प	म्लेच्छजातिः	"
कुसदा	जनपदः	३७
कुंष	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
केकय	"	"
केकय	"	३६
केक्य	"	३६ टि. २०
केवहुजद	जनपदलण्डः	३७
कोडीवरिस	नगरम्	३७
कोपेक	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
कोबाध	"	"

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
कोसला	जनपदः	३७
कोसंबी	नगरी	३७
कोकणग	म्लेच्छजातिः	३६
कोंच	"	३६ टि. ७
कोशाम्बी	नगरी	३७ टि. ४
ख		
खग्ग	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १८
खरमुख	"	३६ टि. ३
खरमुह	"	"
खरोटी	लिपिविशेषः	३८ टि. १०
खरोट्टी	"	३८
खस	म्लेच्छजातिः	३६
खासिक	"	३६ टि. ३
खासिय	"	३६
ग		
गग्गर	म्लेच्छजातिः	३६
गजकर्ण	"	३६ टि. ३
गजमुख	"	"
गणितलिषी	लिपिविशेषः	३८
गयकन्न	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
गयपुर	नगरम्	३७
गय[मुह]	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
गंधक्वलिषी	लिपिविशेषः	३८
गंधाहार	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १०
गंधाहारग	"	३६
गंधाहारवा	"	३६ टि. १०
गोण	"	३६ टि. ३
गोतम	गणधरः	४३०
गोधा	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ७
गोषोद्द्व	"	"
गोथम	गणधरः	
	शब्दस्यास्य स्थानानि	
	दृश्यन्तां १३१तः १३६	
	पर्यन्तेषु पृष्ठेषु	
गोद	म्लेच्छजातिः	३६

वित्तसणाम	किं ?	पिटुको
गोबोडंब	म्लेच्छजातिः	३६
गौड	"	३६ टि. ३
घासिष	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १८
चउस	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १९
चञ्चुक	"	३६ टि. ३
चरिम	प्रज्ञापनामृतस्य	दशमं पदम् ४
चंचुय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
चंपा	नगरी	३७
चिलाय	म्लेच्छजातिः	३६
चिल्लल	"	३६
चिल्लस	"	३६ टि. ८
चीण	"	३६
चीन	"	३६ टि. ३
चुंचुय	"	३६
चेदि	जनपदः	३७ टि. ४
चेदी	"	३७
चोव	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ९
ज		
जवण	म्लेच्छजातिः	३६
जवणालिया	लिपिविशेषः	३८
जंगला	जनपदः	३७
जीवविजयगणिन्	निर्ग्रन्थः—गणी, प्रज्ञापना- मृतगृहं भाषास्तवकारः २३७ टि. १, २४६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि. ११, २९६ टि. ३-५-८, ३३८ टि. २	
जोणी	प्रज्ञापनामृतस्य नवमं पदम्	४
ट		
टोब	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ९

वित्तसणाम	किं ?	पिटुको
ठ		
ठाण	प्रज्ञापनामृतस्य	द्वितीयं पदम् ४
ठिई	प्रज्ञापनामृतस्य चतुर्थं पदम्	४
ड		
डंब	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ७
डुंखिलय	"	३६ टि. ३
डोब	"	३६
डोखिलग	"	३६
ण		
णक	म्लेच्छजातिः	३६
णंदिपुर	नगरम्	३७
णिणगग	म्लेच्छजातिः	३६
णिणहृषा	लिपिविशेषः	३८
णेदूर	म्लेच्छजातिः	३६
त		
तामलिस्ति	नगरी	३७
तामलिस्ती	"	३७ टि. १
तुरङ्गमुख	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
तुरथ[मुह]	"	"
द		
दमिल	म्लेच्छजातिः	३६
दशार्ण	जनपदः	३७ टि. ४
दसण्णा	"	३७
दामिली	लिपिविशेषः	३८
दम्मापुनिया	"	३८ टि. ९
दिट्टिवाय	जैनागमः	३
दुंखिलय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
दोब	"	३६ टि. ९
दोमिलिबी	लिपिविशेषः	३८ टि. १२
दोमिली	"	"

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
दोसापुरिषा	लिपिविशेषः	३८
द्रविड	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
द्रुमिलक	"	"
	ध	
धनपतञ्जल	जैनागमप्रकाशकः	२४६ टि. २
धनविमलगाण्ड	निर्मन्थः-गणी, प्रज्ञापना- सूत्रगूर्जरभाषास्तबककारः	२३७ टि. १, २४६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि. ११, २९६ टि. ५-७
	न	
नन्दिपुर	नगरम्	३७ टि. ४
नन्दीटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः, श्रीमलयगिरिसूत्रकृतः	३५ टि. ४-५
निशीथसूत्र	जैनागमः	२३७ टि. १
	प	
पठस	म्लेच्छजातिः	३६
पजोग	प्रज्ञापनासूत्रस्य षोडशं पदम्	४
पजोस	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १३
पङ्कगग	"	३६ टि. ३
पङ्कणय	"	"
पङ्कणिय	"	३६
पण्णवणा	प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रथमं पदम्	४
परिणाम	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रयोदशं पदम्	४
पल्लव	म्लेच्छजातिः	३६
पखियारण	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतुर्लिखं पदम्	४
पहराङ्गा	लिपिविशेषः	३८ टि. ११
पहराङ्गबाजो	"	३८

विसेसणाम	किं ?	पिटुको
पंचाला	जनपदः	३७
पापा	नगरी	३७ टि. ४
पारस	म्लेच्छजातिः	३६
पावा	नगरी	३७
पास	म्लेच्छजातिः	३६
पासण्या	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रिंशं पदम्	४
पुक्खरसारिषा	लिपिविशेषः	३८
पुलिन्द	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
पुलिद्	"	३६
पुण्ड्रिभिक्षु	निर्मन्थः-स्थानकवासी मुनिः २३७ टि. १, २४६ टि. २	
पोलिदी	लिपिविशेषः	३८
प्रज्ञापनासूत्र	जैनागमः २३७ टि. १, २४६ टि. २, २९० टि. १	
प्रज्ञापनासूत्रगूर्जर- भाषास्तबक	जैनागमव्याख्याग्रन्थः- गूर्जरभाषानिबद्धः २३७ टि. १, २४६ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र] टीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः -मलयगिरीयः ३३४ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र] टीकाकृत	निर्मन्थः-आचार्यः, श्रीमलयगिरिसूत्रः १५ टि. १, ३८ टि. ५, ८३ टि. १-२	
"	"-," श्रीहरिमद्रसूत्रः श्रीमलयगिरिसूत्रश्च २६ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र]- प्रदेशव्याख्या	जैनागमव्याख्याग्रन्थः- हरिमद्वीयः २७ टि. ७, ५१ टि. २, २९३ टि. १३	
[प्रज्ञापनासूत्र] प्रदेशव्याख्याकृत	निर्मन्थः-आचार्यः, श्रीहरि- भद्रसूत्रः ४७ टि. ५	
[प्रज्ञापनासूत्र]- मलयगिरिटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थः १८१ टि. ३, २४८ टि. १, ४३५ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	"	

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
मलयगिरिवृत्ति	२३७ टि. १, ४३५ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयटीका	३२ टि. १-१०-१२, ४७ टि. ४-६, ५६ टि. २-३-७-१०-१३-१६-१७, ६४ टि. १०, ६८ टि. ३, ७६ टि. २, ७८ टि. ३	
[प्रज्ञापनासूत्र]	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयवृत्ति	३२ टि. ११, ५० टि. ८, २११ टि. ५, २७६ टि. १, २९१ टि. १, २९३ टि. ३ तः ६-९-१५, २९४ टि. १०-१९, २९, २९६ टि. २-१७, २९७ टि. १, २९९ टि. १, ३२९ टि. १, ३२४ टि. १, ३६५ टि. १, ४०० टि. १, ४२२ टि. २२, ४४३ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयव्याख्या	५८ टि. २	
[प्रज्ञापनासूत्र]	निर्ग्रन्थः-आचार्यः,	
वृत्तिकृत	धर्ममलयगिरिमरिः ४३६ टि. १	
प्रज्ञापनासूत्रस्त-	जैनागमव्याख्याग्रन्थः-	
वक	गृह्यभाषानिबद्धः २७३ टि. ४	
[प्रज्ञापनासूत्र]	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
हरिमद्रटीका	५६ टि. १	
" " वृत्ति	२३७ टि. १	
" हरिवृत्ति	१६३ टि. १, ३२९ टि. १	
प्रज्ञापनोपाङ्ग	जैनागमः १४ टि. १	
प्रबन्धनसारोद्धार	जैनप्रकरणग्रन्थः ३६ टि. ३, ३७ टि. ४	
	व	
वडस	म्लेच्छजातिः	३६
वडवर	"	३६

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
वडर	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
वडलिय	"	३६
वडुवत्तव	प्रज्ञापनासूत्रस्य तृतीयं पदम्	४
वडुय	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १४
वड्डी	लिपिविशेषः	३८
वडवती	नगरी	३७
वडक्स	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
वडक्स	"	"
	भ	
भङ्ग	जनपदः	३७ टि. ४
भङ्गि	"	"
भङ्गग	म्लेच्छजातिः	३६
भङ्गिपुर	नगरम्	३७
भमररुष	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
भरु	"	३६ टि. २३
भरुग	"	३६
भरुव	"	३६ टि. २३
भङ्गी	जनपदः	३७
भासा	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकादशं पदम्	४
भिल्ल	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
भोगवईया	लिपिविशेषः	३८
भमररुष	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
	म	
मगह	जनपदः	३७
मग्गर	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १६
मत्तियावह	नगरी	३७
मथुरा	"	३७ टि. ४
मलय	म्लेच्छजातिः	३६
"	जनपदः	३७ टि. ४
मलयगिरि-सूत्रि,	निर्ग्रन्थः-आचार्यः	३ टि. १-२-३, १७ टि. १५, २५
पाद	१-२-३, १७ टि. १५, २५	टि. १५, २७ टि. २, ३२ टि.

विसेखणाम	किं ?	पिट्टको
	९-१०-१२, ३९ टि. ३'	
	५० टि. ८, ८८ टि. १,	
	२३७ टि. १, २४६ टि. २,	
	३६३ टि. ५, ४३५ टि. १	
मलयगिरिनन्दी-	जैनागमन्याख्याग्रन्थः ३५,	
टीका	टि. ४-५	
मलया	जनपदः ३७	
मलयादेश	" ३७ टि. ४	
महावीर	तीर्थङ्करः ३	
महिष्ठ	नगरी ३७	
महुरा	" ३७	
मंड	म्लेच्छजातिः ३६	
मालव	" ३६	
मासपुरिवट्टा	नगरी ३७	
मासपुरी	" ३७ टि. ४	
माहेश्वरी	लिपिविशेष ३८	
मिण्डकमुख	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
मिहिष्ठ	नगरी ३७ टि. ३	
मिण्डकमुख	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
मुरुण्ड	" "	
मुरुण्ड	" ३६	
मृषलि	" ३६	
मृत्तिकावती	नगरी ३७ टि. ४	
मेय	म्लेच्छजातिः ३६	
मोस	" ३६ टि. १२	
य		
यवन	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
येचस	" ३६ टि. ९	
र		
रायगिह	नगरम् ३७	
रुय	म्लेच्छजातिः ३६	
रोम	" ३६	
रोमक	" ३६ टि. ३	
रोमग	" ३६ टि. २२	

विसेखणाम	किं ?	पिट्टको
रोमय	म्लेच्छजातिः ३६ टि. ३	
रोसग	" ३६	
ल		
लडस	म्लेच्छजातिः ३६	
लकुश	" ३६ टि. ३	
लाढा	जनपदः ३७	
लेसा	प्रज्ञापनासूत्रस्य सप्तदशं पदम् ४	
ल्हसिय	म्लेच्छजातिः ३६	
व		
वडूराड	नगरम् ३७	
वकंती	प्रज्ञापनासूत्रस्य षष्ठं पदम् ४	
वच्छ	जनपदः ३७	
वरस	" ३७ टि. ४	
वरसा	नगरी "	
वरसादेशः	जनपदः "	
वरण	" "	
वरणा	" ३७	
वरुणानगर	नगरम् ३७ टि. ४	
वतै	जनपदः "	
वंगा	" ३७	
वाणारसी	नगरी ३७	
वायगवरवंस	निर्मन्थवंशः ३	
विधिहा	जनपदः ३७	
विलाय	म्लेच्छजातिः ३६	
विहस	" ३६ टि. ८	
विसेस	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्चमं पदम् ४	
वीहभय	नगरम् ३७	
वीसभय	" ३७ टि. ४	
वीथभय	" ३७ टि. ६	
वेणहया	लिपिविशेषः ३८	
वेदुवंथय	प्रज्ञापनासूत्रस्य षष्ठदशं पदम् ४	

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठको
वेयणा	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्चविंशं पदम्	४
वेयवेयम्	प्रज्ञापनासूत्रस्य सप्तविंशं पदम्	४
वैराट	जनपदः	३७ टि. ४
वैराटपुर	नगरम्	"
वोक्काण	म्लेच्छजातिः	३६

श

शक	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
शबर	"	"
शाण्डिल्य	जनपदः	३७ टि. ४
शाण्डिल्या	"	"
शीलाङ्ग	निर्ग्रन्थः—आचार्यः	१४ टि. १

शुक्तिमती	नगरी	३७ टि. ४
शूरसेन	जनपदः	"
शौक्तिकावती	नगरी	"
श्यामार्य	निर्ग्रन्थः—स्थविरः, प्रज्ञा- पनासूत्रकारः	३ टि. ३
श्रावस्ती	नगरी	३७ टि. ४

स

सग	म्लेच्छजातिः	३६
सण्णा	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टमं पदम्	४
सण्णि	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकोनविंशं पदम्	४
सबर	म्लेच्छजातिः	३६
समुग्धाव	प्रज्ञापनासूत्रस्य षट्त्रिंशं पदम्	४
सम्मत्त	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकोनविंशं पदम्	४
सरीर	प्रज्ञापनासूत्रस्य द्वादशं पदम्	४

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठको
संजम	प्रज्ञापनासूत्रस्य द्वात्रिंशं पदम्	४
संखिभा	जनपदः	३७ टि. ५
संखिला	"	३७
साण्य	नगरम्	३७
सागरानन्दसुरि	निर्ग्रन्थः—आचार्यः, समग्र- जैनागमसम्पादकः	२४६ टि. २, ३६३ टि. ५, ४३५ टि. १, ४३६ टि. १

सावत्थी	नगरी	३७
सिन्धु	जनपदः	३७ टि. ४
सिन्धुसौवीरा	"	३७ टि. ४
सिंधु	"	३७
सिंहल	म्लेच्छजातिः	३६
सीहल	"	३६ टि. ६
सुत्तागम	मुनिश्रीपुण्यमिक्षुसम्पादितो जैनागमसङ्ग्रहग्रन्थः	२३७ टि. १

सुचीमई	नगरी	३७
सुरट्टा	जनपदः	३७
सूत्रकृदङ्ग	जैनागमः	२९० टि. १
सूयलि	म्लेच्छजातिः	३६ टि. १५

सूरसेणा	जनपदः	३७
सूरसेन	"	३७ टि. ४
सेयविषा	नगरी	३७
सोत्तिवमई	"	३७ टि. ६
सोरट्टा	जनपदः	३७ टि. ३
सोरिय	नगरम्	३७
सोवीरा	जनपदः	३७
सौस्तिकावती	नगरी	३७ टि. ४
सौवीर	जनपदः	"

ह

हयकण्ण	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
--------	--------------	----------

तदयं परिसिद्धं-विसेसणामाणुकमो

४१५

विसेसणाम	किं ?	पिटुको	विसेसणाम	किं ?	पिटुको
हयकक्ष	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३		१-३, २५ टि. ११, ४७ टि.	
हयकर्ण	"	"		५-६, ३६३ टि. ५	
हयमुख	"	"	हारोस	म्लेच्छजातिः	३६
हयमुह	"	"	हूण	"	३६
हरिभद्रसुरि-पाद	निर्मन्थः-आचार्यः	३ टि.	होण	"	३६ टि. ३

धीर सेवा मन्दिर

पुस्तकालय

१२

काल न०

३६५

लेखक

सामज्यवाय